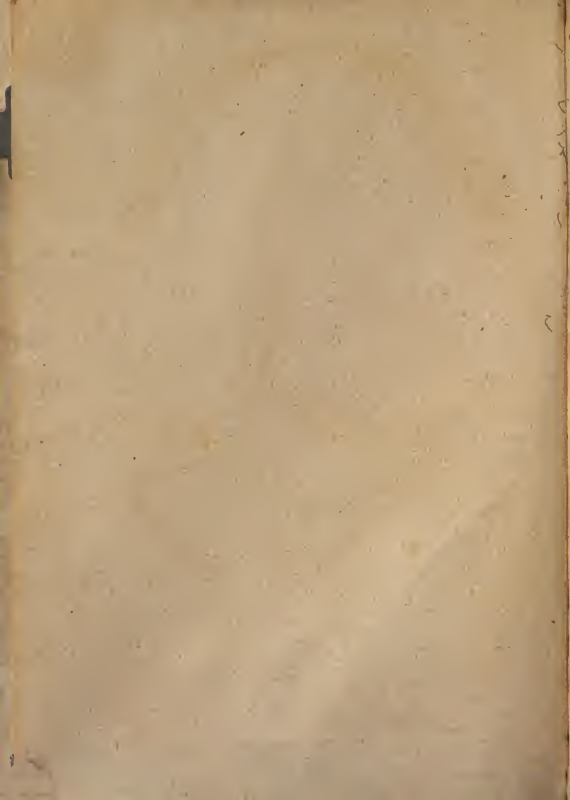

2

ALBERTI PII CARPO

RVM COMITIS ILLVSTRISSIMI
ET VIRI LONGE DOCTISSIMI,

præter præfationem & operis conclusionem,
tres & uiginti libri in locos lucubrationum
uariarum D. Erasmi Rhoteroda-
mi, quos censet ab eo re-
cognoscendos & re-
tractandos.

M D

XXXI

Cuncta hæc candide lector diligenter considera, nã vnus
uersum ferme Lutheri dogma in his cõfutatum
inuenies. Eme & frue bonis auibz.

Reuerendiss. in Christo Patri & Dño. D. Altobello Aueroldo Brixien. Poleñ.
Episcopo, Sanctissimi Dñi. N. Papę, & apostolicę sedis, in toto Veneto
rum dominio legato, Lucas Antonius Iunta Florentinus. S. D.

N nostris Ampliss. Præfati excusum typis, nūc tibi exhibemus magnū illū
ecclesię propugnatorem, & pro sui cognomēti significatione christianę
fidei, & apostolicę veritatis vindicem, Albertum Pium comitem carpo-
rum, quē cum generis claritate & moribus, tum doct̃rina & eloquētia ac
pietate, tu veluti alter Sertorius in milite deligendo, tuo illo singulari ac
pene diuino iudicio dignū merito iudicasti vt Principem præficeres alijs
oibus quotquot fuere, qui hactenus aliquid scripserūt aduersus impiam, & portentosam
Lutheri hæresim, vt habeant ceteri quę sequantur, & a quo ediscant nontam vbi cauens
dus, q̃ etiam vbi opprimendus hostis sit. Verum cum ipse Albertus vnus sit, tamen tibi
plurę sexcenti alię, (vt de Catone dicebat Cicero) nec ei liceat vbiq̃ adesse præsens oibus,
quos doceat & tueatur, effecisti p̃pterea, vt tot Alberti certantes inueniantur, quot eius
codices epistolarum, quas ipse ad Erasum Rhoterodamū scripsit circūferretur, vt pote
qui sapienter existimasti, neminem quenq̃ fore illarum studiosum, quin is e vestigio &
bellicosus miles sit euasurus (vt ipse) & pius & integer christianus, atq̃ id quidē haud for-
tuito fecisti, sed pro tuo iure. est. n. nescio quo pacto peculiare brixianorū hominum in se-
ctari hæreticos & persequi. Siquidem & Philastrius brixienfis Episcopus, vir in diuinis
scripturis & seculari literatura doct̃issimus, de quo meminit Augustinus, ante hoc
ipsum fecisse memoratur, quanq̃ dispari pietatis studio & argumento, quod ille videlicet
quę ante aduentum domini extiteret hæreses, & quę post, qualisve vna quęq̃ illarum fue-
rit duntaxat perceret, tu vero vt quę proxime exorta est Lutherana hæresis (ne dicam
infania) & adhuc pullulat, verendumq̃ est nisi ei opportune occurratur, vt totum per or-
bem serpat, opprimatur & extinguatur maxime omnium eniteris. Quod si fiet (fiet autē
si deus nobis ad meliora cōuersis ex irato cœperit esse propitius) & victoria ipsa & pax,
& quęq̃ inde commoda euentura sunt nomini christiano, nontam ipsis puginatoribus
per quos veritas vicerit, q̃ tibi qui eos elegeris, accepta referenda erunt. quandoquidem
ne quicq̃ vnq̃ profecisse exercitum constat, cuius (vt inquit vegetius) in probandis militib;
bus claudicari elector. Sed tu interim Pium tuū læta fronte dignaberis accipere Anti-
stes optime tuis cura & auspicijs, in castra prodeuntem. Nos vero quibus te autore illo
propugnatore domi frui licet, pro tot donis in te collatis. Deo gratias agimus, & nobis
ipsis quod per id t̃ps̃ talē nacti sumus legatum & patrem gratulamur. Venetijs quarto
nonas Septembris. Anno Dñi. M. D. XXXI.

TABELLA

LIBRORVM ET AR.

gumētōre in hoc opere
contentorum, qua
serie sunt im-
pressa.

Epistola expositulatoria D. Erasmi Roterodami ad Alberti Plum Carporum Comiti.
Alberti Pii ad epistolam Erasmi responsio, Patetica quæ est lib. 1. fo. 1.
Erasmi ad dictam Alb. epistolam responsio & in eâ Alberti notæ. lib. II. fo. 35.
Alberti Pii in opus præfatus. fo. 52.
In moria Erasmi sententiarum discussio & examinatio. lib. III. fo. 57.
De ieiunio & ciborum delectu. lib. III. fo. 65.
De monachis & religione. lib. V. fo. 72.
De cõmunis ecclesiasticis. lib. VI. fo. 80.
Argumenta Erasmi contra dictas cõmunilas & eorum solutio. fo. 84.
De templorum ornatu. lib. VII. fo. 93.
De imaginum sanctoꝝ veneratõe. lib. VII. fo. 108.
De sanctorum & reliquiarum eorũdem cultu deq; Mariæ sacrosanctæ virginis præconiis, & sanctorum canonizatione, seu ad catalogum beatorũ adscriptiõem. lib. XII. fo. 114.
De nouitiis theologia & scholastica theologia ab Alberto defensa. lib. X. fo. 133.
De sacrarum scripturarum auctoritate & defensiõne. lib. XI. fo. 136.
De mystico continentis & peruerso dogmate Arriano &c. lib. XII. fo. 140.
De episcoporum & minorum sacerdotum auctoritate, eorumq; functionibus. lib. XIII. fo. 143.
De diui Petri primatu pontificisq; maximi potestate &c. lib. XIII. fo. 149.
De cõstitutionibus ecclesiasticis ac legibus ab hominibus. lib. XV. fo. 158.
De voto continentis & cæteris votis Deo factis non infringendis. lib. XVI. fo. 162.
De virginitate & cõlubatu. lib. XVII. fo. 167.
De matrimonio, q̃ sit vnum & septem sacramētis, & quomodo sit indissolubile viuente vtroq; coniuge. lib. XVIII. fo. 171.
De confessione facienda in autem faciendâ & eius institutione. lib. XXI. fo. 175.
De fide & operibus bonis. lib. XX. fo. 177.
De bello & eius legibus vt licitum sit vel Christianis. lib. XXI. fo. 184.
De iureiurando & eius permissione dummodo decenter fiat. lib. XXII. fo. 188.
De mendacio & eius prohibitione. lib. XXIII. fo. 190.
Opus conclusio & suscepra ratio. fo. 192.

FINIS.

Sententiarum illustrium & totius faraginis in opere sequenti insignis tabella per senem literarum sedulo collecta.

A

Abrahæ opera & sabbatoꝝ sanctificationem nõ recte scribit Erasmus: illa ab Apostolo, hanc a domino vilipendi. 178 G
Abrahæ opera nusquam reprehendit Apostolus, vt iterum, sed apertius probat. 180. N
Absolute & simpliciter male prædicatur de aliquo, qd̃ illi non omni & semp cõuenit. Beneq; dicitur. Bonũ est homini seruire deo: bonũ est mihi lex oris dei: non aise bonũ est hoi esse albũ, &c. 169. K
Abusus recessũ inter sanctos, qui sancti nõ erant, vnde sit ortus. 132. K
Agnes seu Agnetis virginis & martyris miracula. 119. post. K
Aldum Manutium, quia grammaticam edidit, ingrato animo taxat Erasmus. 17. D
Ambitio non semper cum peccato fit, nec fuit in Maria virgine. 130. E & F
Anathemata ab episcopis lata & excommunicationes idet. Eras. 64. Z
Annatas, quas vocant, exigi, & grauamina multa ecclesiæ Christi fieri a summo pontifice ipse queritur Erasmus, cũ se res longe fecus habeat. 158. Et Apocalypsis est Ioan. Euangelistæ. 137. 138. E F
Apologi licet rem vere gestã non continent, non tamen quenq; decipiunt. 192. 193. post V & X
Apostata & similes Lutherò adherentes non purgantur, per hoc qd̃ dicit sepe putasse in principio Lutherum recte sapere. 13. C
Apostolos & euangelistas nihil protulisse aut scripsisse memoria lapsos. 138. I
Apostoli Pauli nihil in scripturis tenuisse, nullaq; vassine vñ, nec cõtra q̃ scribit qd̃ elocutũ. 138. K
Nec vñ vassine in Athenienses cũ diceret se vidisse arã ignoto deo inscriptã. 138. L
Apostoli non semper eandem vitæ formã in amictu & victu tenuerunt. 149. Q
Apostoli oēs post susceptũ apostolatũ a te vxoria & cõiugali si cõiugẽ habuerunt, abstinerũt: pauci dũ vocabant cõiugẽ hēbant. 170. 171. O & P
Arbitrium liberũ stulte aufert homini Luther, ac si hominem ab homine separat. 34. L
Argumentis contra veneratõem imaginum ab Eras. factis, respondet Pius. 106 & 107. J K L
Argumenta Erasmi quibus Deũ & nõ sanctos invocandos cõtendit diluuntur a Pio. 121. O
Argumenta probantia mendaciã officiosum licere, & solutiones eorũdem. 192. Q R
Aristoteles in tradenda philosophia forma & excellentia. 134. O
Arma & inuasiua vt gladios, tela bombardas &c. episcopis habere licet bene eis vñtibus. 188. Et Arrianam hæresim falso definit Erasmus factionẽ & schisma potius dicendam q̃ hæresim, falsoq; dicit eius defensorum numerũ catholicorũ numero fuisse parẽ & eloquentia ac doctrina superiõrẽ. 140. P
Index Alter.

* 11

INDEX

Artium liberalium professores nomine logodædalorum ridet in Mona Erasmus. 57. C

Augustini etiam de monachus verba. 72. S

Augustini interpretationem illorum verborum. Et super hanc petram &c. declarat. 154. H

Augustino falso impungit Erasmus q̄ duas habuerit concubinas impudenter et q̄ habuerat adhuc

Ethnicus vnā: quia Christianus factus & episcopus caste viuit. 172. Z

Aulicos ridet Erasmus. 62 & 63. S

Babile sancti post mortē miracula per Chrysostomum recensita. 119. post L

Badium vt vetera ingenue purgat Pius. 36. E

Beatitude aeterna nulli debetur ex condigno ob opera bona: sed ex liberalitate dei ob praxia operibus bonis ab eo promissa. 181. A. B

Bella Christianis interdicienda Erasmus verba. 184. O

Eiusdem verba de eadē sententia inter se discrepantia. 185. P. Et eorum improbatum ibidem.

Bellum etiam in lege naturae permixtum quādoq̄ est necessarium. & ita licitū. 185. P. Q

Bellum iustum lege etangelica non est vetitū sed permixtum vt probatur. 185. Q. & R

Bellum a Christianis iuste suscipi in Turcas contra Erasmus probat. 186. T. V

Benedictus abbas sanctificatus non tenuit possessiones monasterii suis a piis hominibus collatis. 149. O

Bonum est mulierem nō tangere. quod dicit Apostolus non recte exponit Erasmus. 169. I

Celibatus postponit Erasmus matrimonio. 164. A

Censurę abrogandum & matrimonium sacerdotibus admittendum. 169. H

Celibatus obseruandū lex illis qui in maioribus sunt ordinibus cōstituti nō est abroganda. nec male cōstituta licet verūq̄ dicat Erasmus. 171. 172. S & V

Campanas. quoḡ taxat Erasmus. 103. Z

Cancelli ferrei quibus claustrales fenestree mununtur non sunt culpandi. 76. L

Canonicas leges & constitutiones quas humanas vocat & conueniēdas censuit. inique dāmnat Lutherus. 25. T

Canonizationē seu inter diuos sanctorū relationē nre a summo pōssē nūc fieri cōmprobat. 132. H

Et quare sit instituta docet ibidem

Cantum perfectum quem discantum vocant. nō magnopere in templis probat Pius. 27. Z

Cantica ecclesiastica & psalmodias dēdit Pius. 87. R

Cantica noui testamēti a sanctis edita & ab ecclesiis recepta. 88. S

Cantandi diuina mos q̄ sit utilis & cōmodus ostēdit Pius. 88. T. Et quatenus testimonius sit probatus. 90. in princ.

Carenis bene vocat lucrum seculare lucrum turpe vt ostenditur. 149. T

Carum eius potius pmissus a dño aut concessus quibuscūq̄ dēcendus q̄ cōmprobat. 71. P

Carum etas non facit longiorem vitam. 71. R

Carum ab Ethnicis detestatio. 72. R. & S

Castitatem vt Apostoli seruare cōtigit dominus. oēs q̄ ex illo castitatē seruauerunt. 167. B

Casu & fortuito fieri multa quae nunquā fuerūt ab agente proposita. 52. A

Causae secundarię nihil possunt sine primariis prima sine secundis quę vult oia. 116. post E

Censorem se negat Erasmus & tamē probat & improbat quicūq̄ vult. 39. M

Cerimoniae nō sunt inductae plegē Moysi vt deus suo populo iponat aut ipm decipiat. 84. in princ.

Cerimoniae ecclesiasticas vt cantus. res diuinas & leges ac ritus recipros inique & temerarie dānat Lutherus. 25. S

Cerimontiarum ab ecclesia acceptarum assertio & cōmēdatio. 80. lib. vi. per tot. Eandē ab Erasmo vilipensio ibidem A

Cerimontiarum plena sunt fere oia veteris ac noui testamēti scripta. 81. C. in sepultura dñi. in resurrexio. In ascēsiōe &c. illisq̄ opus fuit ibidē D. E. H

Cerimoniae noui testamēti vt sacramentoḡ perceptae sunt. 83. I

Cerimoniae Moaiscas tanrum exterminat Apostolus. 84. ad finem vbi esset K

Cerimoniae autem Christianas detrahit idē Apostolus nihil. 85. L

Eas autem non spernendas docet. 85. M

Chantas vbi sit nulla opus esse lege. vt Eras. assertit. falsum est. 159. C

Christi stultos semp pbalisse & religionū listuotes stultos fuisse & similia p densum dicit Eras. 65. D

Christianorum felicitatem dicit nihil aliud esse q̄ quoddam stultitiae genus. 64. C

Christianorum nullo voto aflictotum vita longe differat a monachorum vita. 73. Q

Christus licet voluit religionem latissime patere. semitam tamen perfectorum edocuit. 78. R

Christi onus leue &c. vide onus. 161.

Christus sibi honorem imperandi permisit. nec is tantum mysticus erat &c. 95. D

Christus quare in scripturis non extollatur elogis ipsi debitis. 127. X

Christo quare stulti imperare placuerunt. meminit cū Christi imitōe. quasi & ipse stultus fuerit. 64. B

Christus nō est passus discipulos suos ad tēpus errare. p̄tantes ipsum Christi nescire qñ dies inducu futura eet. qd̄ tñ assertit Eras. 139. M

Christum nō recte dicit Eras. arcano quodā cōsilio proteum quēdā representare varietate vitę atq̄ dotinæ cum eo nihil sit simplicius. 150. C

Christi quia sint omnia. nulla est Turcis hostibus eius iusta possessio. 183. X

Liborū delectum nre fieri. 65. A

Confiteci formā ab Erasmo traditā notat. 3. H

Confessione auriculari & occultae sacerdoti factae detrahit Erasmus. 175. G

Confessionem auricularem nō fuisse rēpōse b. p̄p̄etonymi male dicit Erasmus. ibidem. H

Confessores qui nunc dicuntur quodāmodo etiam martyres sunt. 132. I

INDEX

Confessores sancti crediti, q tamen sancti nō erunt inter sanctos quandoq; relati sunt amicorum & parentum amicis, 132.K

Consecrationis Eucharistiae verba perperam exponit Oecolampadius, 142.V

Constitutiones ecclesiasticas qbus verbis vilipendat Erasmus, 158.A

Constitutionū & legū ecclesiasticarum multae sunt species. 159.B. Et ideo indenter pari censura omnes taxat Erasmus ibidem. Vbi ostēditur vtile esse religioni

Christianae humanis constitutionibus explicari: quod & Apostoli fecerunt praeter diuina mandata multa praecipientes ibidem

Constitutiones de votis, decimis, restitutionibus, remissionibus & similes, sunt ecclesiae nec inutiles, nec ad eas stabilendas sunt monachi & scholasti et theologi acciti, 161.F. Si vero ad questū plus faciunt q ad Christi gloriam, id ex praefectorū ecclesiae abusu accidit, nec id probat ipse Pius ibidē. Praeculum autem est & scandalosum constitutiones ecclesiasticas transgredi, ibidem G

Constitutionibus & legibus paucioribus opus fuit ecclesiae primitiue, 160.C

Constitutionibus ecclesiasticis non cōcaminantur Christianae, 160.D

Constitutionum primitiue ecclesiae quaedam sunt nūc antiquae, 160.D. Non tū constitutiones novae cum antiquis pugnant. 160.E. Nec cōstatuza esset tam integra Christiana religio, sine novis ecclesiae constitutionibus, 161.F

Constitutionibus humanis totam Christianorum vitam onerari nemo prober, licet id Erasmus fieri annuat, 162.N

Cōsuetudines probatae & ritus ac caerimonias ecclesiae nōdet Erasmus, 64.Y

Cōsuetudines ab episcopis inductae & a populo receptae illas qbus receptae sunt vin legis obtinēt, nō apud nō recipiētes nec recipe obnoios, 161.L

Continentia perpetuae difficultatem non recte legi de cōsuetu obicit Erasmus, 171.S

Continentiae perpetuae conservandae difficultatem prohibetur Pius, 171.T

Continentia sacerdotalis lex nō est abroganda licet in eam multa peccent, 172.V.X

Continentia tū non pauci viuunt praeteram monachi licet incontinentes id negent ibidem Y

Corpus domini ē in castris pupae nō est nefas nec illic consecrari, 187.Z

Culcu interno non fuit contentus dominus, sed ēt externum exegit, 100.S. Etiam cum qui est in templum ornatu ibidem T

D Azeleemofynā aut caerē in honore sancto, nō arguit eorum cultum, 117.G

Decimarum cōsuetudinē a sacerdotibus quorū sunt, exactio nō est tyrānica. 146.G

Decimatus est dominus, id est decimas accepit ab Abraham in Melchisedech &c. 147.I

Decet & expedit imagines sanctorū venerari, 108.N

Decori personarū vel in verbis seruandū, 47.H

Decorum personarū in disputationibus & colloquutionibus nō seruat Erasmus, 161. post G

Delectum ciborū qualiter probet Eras. 68.H

Deceat alium praecipere, 162. post N

Deprecatur Pius culpam si inter disputandū quopiam verbum insolentius emisit, non enim legendi sed humaniter monendi aio scripsit. 181.Z

Causamq; reddit, quibōrem scripta Erasmi i quibus errorem deprehendit diligenter in principio libellorum scripserit, & nōnunq; inter disputandum reperit, 181.Z

Detortum aut violententer introductum nihil est in scripturis sanctis, 158.I

Detraisse se nomini Erasmino apud patres purpuratos Romae pnegat. 1.C. Et detractorie se asseruisse quicquid tunc vultus Lutherani suboriri esset ex Erasmo ortum esse videm negat. 1.D. Innuit autem Erasmi culpa factum q in eam suspitionē apud multos venerit. E. Idq; ex diuersis eius liberationibus sic scriptis, vt facile imperitis ressi & minus argutos traherent in errorem. 3.F. Et primo ex morie Encomio. 3.G. Secundo ex scriptis de modo cōstēdi. H. Tertio ex paraphrasibus euangeliorum nō satis veracunde editis. 4.I. Quarto ex silentio Erasmi qui nihil tum adhuc in Lutherum scripserat docet suspitionem consensus cum eo ortam, 158.K

Deum vnum esse & psonas tres, vniq; indiuiduū cōstituere probat. 140.R. & S

Dialecticos & dialecticem ridet, 18.F

Dies festos ab Apostolis & eorū successoribus institutos censet. 85.O. Eos non violandos opere seruili docet. 86.87.P. Et argumētum Erasmi diluit ibidem in fine Q

Diem iudiciū quomodo Apostoli purarint Christiani ignorare. 139.M

Disciplinas liberales sugillat Eras. 17.O

Dispensatio ecclesiae in votis non solumibus rite fit ob causas positas. 164.T

Diuitias habere licet ecclesiasticis. 63.X

Distinctiones theologales inique taxat in Moria Erasmus. 61.M

Duo: tium vtrum alia q fornicationis causa fieri possit ita vt dimissa alteri nubat vt Erasmus asserit. 173.C

Domini non inepte vocatur papa, episcopi & ceteri ecclesiarum praefecti. 157.R

Donatia templorum improbat Eras. 64.A

Dorpio licet cum prius non nouent bene fatur Pius, q Erasmi fortiter admonuent. 43.T

Ecclesiasticas caerimonias licet probatas ridet Erasmus, 64.Y

Ecclesiasticas cōstitutiones & humanas leges qbus verbis sugillet ac deprimat Erasmus, 158.A

Ecclesia deiniuit licere tuen rem Christianam vitibus & arvis aduersus impios, 186.V

Elemosynam fraudanti episcopos lura i canibus, autibus, satellitibus piau & similibus pascendis

INDEX

- iustus quateretur Erasmus q̄ in templis orandis & extruendis. 102. X
- Emittende epistolae parnetice coactionem explicat Pius. 14. I. K
- Episcopos & pontifices inique taxat q̄ censu abunden. 63. X
- Episcoporum & aliorum antistitiū ecclesie potestatem deprimit Erasmus. 143. A
- Episcopi licet mali & turpes sint, non sunt tamen impudenter & temere ab homine priuato, qualis est Erasmus fugillandi. 144. B
- Episcopis licere ditionem secularem habere exemplis & auctoritate non caret. 148. M. Et quomodo id ab ecclesia receptum sit. 148. N
- Episcoporum auctoritatis plurima attribuentes nihil auctoritatis diuine. 149. R
- Episcoporum tituli. 149. post R
- Episcopi vt elegantur habentes uxorem & liberos monet Paulus, vt vnam duntaxat duxerint & liberos bene gubernauerint. nō tamen suadet, nec precipit non habentibus vt habeant, si velint episcopi fieri. 170. L
- Episcopus licet non sit praeceptum a paulo habere uxorem & liberos, permissum tamen fuisse constat: quomodo ergo nunc prohibetur. 170. N
- Epistola epistolatua Erasmi Rhoterodami ad Albertum Pium Carporum Comitem Romae rsi agentem. fo. 1.
- Epistola parnetica eiusdem Alberti ad Erasmi in qua plurima sunt Lutheri dogmata impugnata. fo. 1.
- Epistolam primam Erasmi ad se datā dubitat vtrū dicat plus gaudii attulisse, an tristitiae, rationesq̄ subicit. 1. A
- Epistola Erasmi respondens epistolae parnetice Pii Carporum comitis: ad quam Pius ipse per scholia in marginibus reserpta respondet eam subinde resellens. 35. per to.
- Epistola prima Erasmi vt a Pio emitteretur effecit Erasmus. 35. C
- Epistolae primae argumentū repetit & declarat. 52. B
- Epistolae secundae in Alb. iacula. 53. O
- Epistolae oēs quae beatis Apostolis, Petro, Paulo, Iohanni, Iacobo & Iude ad ecclesia adscribuntur sunt eorundem. 138. G
- Episcopi & apostolorū successores, vt illorum officio sic & potestate funguntur. 156. P. Nec mali ea penitus dūmodo fide seruat paulo ante P. fo. 156.
- Erasmi de constitutionibus ecclesiasticis & legibus humanis sententiae. 158. A
- Erasmus non obseruat decorum personarum in disputationibus per personas introductas. 161. G
- Erasmi in Lutherum sicutum docet de cōsensu cū illo suspectum esse. 161. & 10. R
- Erasmi excusationem, si dixerit se ad Lutherū expugnandum impares habere vires, improbat, cū tū impium & stolidum sit illius dogma. 5. L
- Erasmi scripta si probauit papa, non ob sensum, sed propter elegantiam id fecit. 46. D
- Erasmus inter se quaedam minus opportune scripsisse facetur. 37. V
- Erasmus Metamorphosin agit sese e leone in culicē transformans. 38. I
- Erasmi non noscentes theologi multi agnouerunt eum cum Luthero colludere. 38. S
- Erasmi sophistica responsio. 5. C
- Erasmus inepte respondet de quavis re alitis respondisse, cum Pius quae ad alios scripserat, cum parneticam epistolam scriberet, nō viderit. 46. O
- Erasmus nō recte dicit si admonitus fuisset officio suo functum fuisse, cū saepe etiam a papa admonitus id non fecerit. 49. C
- Erasmi in Lutherū pprie scripsit nihil. 50. M
- Erasmi in epistola epistolatua in Albertum Pium iacula conuicatoria. 53. C
- Erasmi vero simile ostēdit parata multo ante habuisse quae ad epistolam parneticam responderet, cū ea tanto tēpore anteq̄ emissā eēt habuisset. 55. M
- Erasmi argumenta contra caerimonias facta diluitur. 84. K
- Erasmi contra imaginum sanctorū cultū verba, & eorū reprehensio. 103. A & B
- Erasmi detractoris verbis quo ordine responderet constituit Pius. 114. D
- Erasmi de nouitis theologis & de theologia quae nunc vtuntur, detractoria verba. 133. L
- Erasmi scripta temeraria de scripturarum sanctarū auctoritate. 136. A. Et d' auctōr sacre scripture & eandē scriptorū cōstancia & grauitate. 137. B & C
- Erasmi in cultum & venerationē sanctorū verba ac scripta retractanda. 114. A
- Erasmi de summi pontificis potestate diminuenda verba. 149. A
- Erasmi quae visa sit Pio tanti in Romanum pontificem odii causa. 158. Y
- Erasmi de votorū iritatione verba. 162. O. P
- Erasmi aduersus caelibatū & virginatē verba. 167. A
- Erasmi verba inter se pugnātia. 171. post S
- Erasmi in cauillando mos frequēs. 178. G
- Euangelifarum in scribendo euangelio scopus & propositum. 127. post X
- Euangelium lex dici potest. 182. H. 183. K. Quod probat iterum multipliciter. 183. L
- Eucharistiam seu corpus domini a volētibz domini sumi potuisse pernegat Pius. 93. Z
- Excusationes contum acū sunt ecclesie & homini diuino viles. 145. E
- Excusationem Erasmi de impie in Moria dictis nō recipit Pius. 65. F
- Excusat Pius prolixitatem disputationis, & veniā precatur siquid in tanta disputatione errauerit, in hinc operis.
- Exemplis & testimoniis sanctorum patrum probat Pius sanctos inuoluisse vt nunc in coelis opinietur sibi deuotus. 115. D
- Expedire imagines sanctorū colere. 109. P
- Extemporaria oia esse quae in secunda epistola scri-

INDEX

psit Erasmus, nō recipit Pius, pollicetur se oibus
sibi obiectis responsurum. 53. E. F.

P Allere non semper est peccatum. 19. I. N.
Festa sanctorum nihil habent redundans a deo
bito cultu. 117. F.

Fictio & simulatio quæ cæstu quopiam aut alio
peragitur, non tū est detestanda q̄ mendaciū. 19. I. N.

Fide hominem iustificari nō ex operibus propriis,
vt asserit Lutherus, quomodo sit intelligendum, vi
de. 31. G.

Fidem sinceram habentes nō omnes a pravis opi
bus abstinent, nec charitatem habent. 178. E.

Fide non sola placuit Abraham deus, nec ob eam
sola factæ sunt illi tot promissiones. 31. K.

Filius dei Christus verus ē deus natura & essentia,
non creatus nec factus, sed genitus. 140. post R.

Estq̄ idem individuum cum patre, licet non eadē
persona. ibidem.

Filiū quatenus & in quibus, teneantur parentibus
obedire. 163. post R.

Fornicationem omnem iustissime prohibet Pau
lus Apostolus. 170. post I.

Fratres domini pecunia interdicti. 170. Q.

Funeralia & quæ insinueribus Christianorū sunt
omniatider Erasmus. 102. Y.

Fides sepe est ianua ad gratiam gratificantē. ib. G.

Fides & opera bona vt sint ad salutem necessaria &
de eis Erasmi scripta. 177. A.

G Audet comes se aperte per Erasmi epistolam
expostulari. 1. B.

Germania nō tota est Lutherana heresi infecta, bo
naq̄ Christianorū pars ab illa pura est. 21. N.

Gladiū vsum non omnem vitur dominus dicens
Petro, Mitte gladium tuū in vaginā. 184. post P.

Grammaticæ & Grammaticos tuos. 57. D.

Gratia dei præsto fuit Paulo Apostolo ad seruandū
cum a lapsu in peccatum carnis, licet illi nō
abstulerent stimulum carnis. 171. post S.

Gratiam dei potest quisq̄ obtinere prius q̄ illi fidat
vt Paulus, Martheus, & ceteri apostoli Iesu Chri
sti. 177. B.

Gratia dei destituit & peccato mortali polluit ni
hil ad salutem æternam faciens operari possunt,
non tamen omnia illorum opera sunt vt peccata
illis imputanda, ita vt de illis sumas supplicia. 182. D.

Gratiæ diuisio in gratiam gratis datam & gratum
facientem nō est bona, nisi recte intelligatur & ad
bonum sensum. 182. F.

Hæc illi Lutherani aniam præbuisse corrup
tam quorundam sacerdotum vitam & theo
logorum fultum ac monachorum insolentiam fa
teret quidem Comes. 10. S. fed etiā alias causas
fuisse demonstrat. ibidem. T.

Hæresicos occasionem iterum exquirunt. 12. B.

Hæresim & scripturas nō diuinas nemo colligit. 42. E.

Hieronymus usq̄quam obstitit potius. max. 41. S.

Hominum vitam, quam non nisi fabulam censet,
taxat vniuersam Eras. 63. T.

Hieronymi de vita monachorum sui temporis ver
ba. 72. A. & 72. B.

Hieronymum falso sugillat Eras. 141. T.

Hieronymi sacerdotibus & episcopis debita reuerē
tia verba præclara. 144. B.

Hieronymi de Petri potestate verba, nō ex illius sen
tentia dicta, sed vt hominem quicq̄ agit consu
ter, ostendit. 153. G.

Hieronymo irreuerenter, & falso virginitatem de
trahit. 172. post Z.

Hieronymus bella non damnat. 186. S.

Hierosolymorum vetusta monimēta adhuc extan
ta illis videri. 166. post Z.

Hypodiaconos quos subdiaconos vulgo vocant
ecclesia nite matrimonio areet. 160. I.

Horas canonicas & ceteras deo exhibitas laudes,
inque damnat Lutherus. 27. & 28. V.

Iacobus Apostolus maior quomodo composuit
lepra. 120. N.

Iacobi quæ dicitur epistola ipsius vere est, sed ab
hæreticis reuocatur eo q̄ fidem sine operibus mor
tuam testatur. 138. G.

Iacobum Apostolum loqui de confessione sacra
mentali pbat, & pugnat oblectionē Erasmi. 176. M.

Idola non sic colebantur a gentibus, quia non ve
rum representabant nomen, vt imagines sancto
rum, verum sanctum. 104. E. Damnantor au
tem ab Apostolo eo q̄ gloriam dei illis confere
bant. ibi. F.

Ieiunium & ciborum delectum ab Erasmo irritum
commendat Pius. 65. A. per tot.

Ieiunij quadragesimalis præsertim restrictio apud
eremicos & cenobitas. 68. G.

Ieiunia quia fuit ab ecclesia probata, & efus car
nium in eis vetitus, certum est delectum ciborum
ab ea probatum esse. 61. & 66. B.

Ieiunium a domino Apostolis commendatū fuisse
vero simile ducit Pius. 66. G.

Ieiunium a deo probatum ostendit ver. test. testimo
nius. 66. C. & noua. 69. D.

Ieiunij dies ab ecclesia inscriptos & declaratos esse
ostendit Pius. 67. E. necid negat Augustinus. 68. F.

Ieiunij varios esse modos inter se valde distantes
declarat. 69. I.

Ieiunent cur catholici. 69. K. & L.

Ieiunium ab ecclesia diuino spiritu directum est per
petuo obseruatum & cultum. 70. M.

Iesus Christus dominus noster hec sit pro nobis
apud deum patrem ad nos carus indefessus, vultū
per sanctos preces nostras illi offerri. 123. P.

Imagines Christi & sanctorum & statue non recte
tolluntur & templis ab impiis. 27. A.

Imaginem ignotam cuius sit non veneramus ob
artem artificis, licet admirem ut quocirca venera
tio non imagini representatū, sed representato
impenditur. 104. D.

Imaginum sanctoū veneratio defenditur. fo. 103.
lib. viii. per ro.

INDEX

Imagines sanctorum venerari licet continet decet
& expedit. 106. G
Imaginis violatoris quas poenas iuerint animad-
versione diuina. 110. & 111. T
Imagines sanctoꝝ venerari decet. 106. 107. J. K
Imaginē formare & **colere** quia non licet iudeis,
male arguetur Erasmus, nō licet **inde** Chri-
stianis. 108. Q
Imaginum vsus Christiano populo est vtilis vt p̄-
batur. 109. Q. & 110. R. S.
Imagines sanctorum dte coli probatur vsu expe-
rientia, ratione & **ecclesiæ** auctoritate vsu. 111. V.
Experientia &c in sequentibus. Eadem vtilitatē
dum coluntur ostendit. 113. Y
Imaginum tamē vsum moderatū esse decet. 113. Z
Instituta quedam hominum sunt perfectiora p̄-
ceptis dominicis. 179. I. Solutū quod contra
illud obici possit. 179. K
Intellectus humanus **quare** diuina capere po-
test. 139. O
Ioseph patriarchæ ossa post eius obitum & sepul-
rum prophetarunt. 118. post I.
Iudeorum instituta si imitari licet in quibusdam,
quia recta sunt, & a **pauis** Christianis cōmen-
data, cur non omnia? 100. S
Iudicio in extremo qui dicent, domine quando te
vidimus sitientem &c. nō dicent se nescisse opa
charitatis fecisse sed quia pauperibus impēderint
Christo ipsi impendisse. 178. F
Iura ecclesiastica vēdi & mercedem pro mortuariis
& sacramentorum aut sacramentalium admini-
stratione accipere, quatenus, quibus, & quando
liceat. 145. F
Iuravit Apostolus saepe. 188. post B
Iurare vetans dominus facilitatem iurandi vitare
docuit, non iurare **quoties** necesse aut expediens
sit sic iurare. 188. C. Ex facilitate nascitur consuetu-
do peierandi occasione prebet. 188. D. Verūq;
dominus suis **iurare** vt iudei peierent, quibus
permissum erat verum iurandum præstare: ve-
ruit etiam p̄r ceterarum iurēt. ibidē.
Iuravit dominus deus pluribus in locis. 188. F. Et
si ex eius exēplo non possit conuinci nobis quoq;
licere, tamen ex eo cōiunctur q̄ sanctissimi quoq;
iurauerunt, vt Abraham, Iacob, Moyses, & ex eo
q̄ iuramentum exigitur ab iustitie administratori-
bus. ibidem.
Iurare q̄d veteret Christiani licitum est. 189. G
Iurare frequenter quare etiam in vetere lege distu-
deatur. 190. H. Quidō iurādum sit. ibidem.
Iurare pro quacūq; re, & asserere ad iurādum et
ab **iudice** nō probat Pius, p̄cedentia criminosis.
Et si prius iuramēto adacti fuerint non fuetet tor-
quendos. 190. I.
Iurans frequenter leui de causa, non tamē peccās,
vtrum peccet mortaliter. 190. K
Iurādum omne tanq̄ a Christo prohibiti Er-
asmus Christianis nō licere **perpetam** docet. 188. A

Admittit tamē Paulum iurasse pro re sacra, quasi
licet pro re sacra iurare & non pro profana dum
res exigat. ibidem.
Iurandum non est ex sui natura execrādum, nec
a Christo prohibitum. 188. B.
Iustitie nostre quomodo sint domino tanq̄ p̄nitus
mensurata, seu mensuro profuulo pollutē mu-
heris iuxta verbū Esaiæ. 182. C. H
Abi facile posse eos qui multa, vel dicunt, vel
scribunt, vel faciunt, magna **comātur**. 185. Y
Latria cultum qui summus est non impendi nisi
deo, illic nequaq; deomolyna & cetera misentor,
dix opera p̄stenda. 93. A. 94. B
Latria officia quæ summo deo impenduntur, non
omnia sunt aqualia. 98. L
Latria cultus qui fit & q̄ non impendatur sanctis
nec eorum imaginibus. 104. C
Laudes diuinas & horarias preces quæ in tēplis sūt
facilegi damnant & calūniantur heretici. 25. V
Legibus nec diuinis nec humanis cōmitur vir &
perfectus. 161. I.
Legi nos obnoxios esse, quod negat Erasmus, decla-
rat quomodo. **verū** fit Pius ex verbis Apostoli de
lege circūcisionis. 182. 183. H. & I.
Lex euangelica prius non lex, sed gratia dicta est nō
sine causis. 189. post K
Legis secundum grammaticos & iurisperitos de-
scriptio. 189. K.
Legis immutē esse populū Christianū, falsa & ex-
ronea, est assertio. 184. M. Et similiter euangelium
non ē legē ac populū Christianum euangelio
audientem legi nulli esse obnoxium. 184. N
Legulios & iureconsultos taxat & videt in **Moria**
Erasmus. 58. F
Libros circūtulisse Apostolos non est verisimili-
le. 149. P
Liber vitæ vniuscuiusq; aperietur in die iudicii, &
reuelabuntur omnia. 182. F
Liberum arbitrium, vide arbitrium. 34. L
Licet imagines colere. 107. M
Linguarum plunum scientia non est **theologia** ne-
cessaria licet saepe conducat. 50. R. Christus do-
cuit mystena nō esse vulgo pandenda. 50. T
Literis bonis & cultioribus nō sunt iputāda quo-
ridam scolorum vitia & in **fide errata**. 10. V
Literarum cultioꝝ studium minus confert ad theo-
logiam q̄ philosophia. 11. X
Literæ sacre, videantur in verbo scripture.
Locus a non scripto ad nō esse, quo Erasmus sape
vitur, est inualidus. vt hoc non est in canonica
seu catholica scriptura, ergo non est recepten-
dum. 137. E
Locus etiam quo contendit dum phrasit est dice-
ta nō est eiusdem authoris opus, est imbecillus, cū
auctores sape stilum mutant pro argumenti va-
rietate, ibidem paulo post.
Lucrum turpe bene dicitur seculari. 149. T
Lutherum spiritu sancto non affari probat. 8. P

INDEX

Lutherus est non faciat miracula, nec doctrina eius
 edificet, conuincitur non esse a deo. 9. Q. 11
 Lutherus cum dogma & impiis & stolidum docet,
 facile posse ab *Erasmio* expugnari. *enim* dicti ra-
 tione accingitur ad illud confutandum. 5. L. 11
 Lutheri dogmata narrantur duobus maxime prin-
 cipis, altero falso & improbabili, *videlicet* nihil
 accipiendum vt sine digni in religione Christi-
 ana quod non sit in canonica scriptura scriptum:
 altero ridendo & execrando, videlicet ipsum solū
 tenere verum sensum scripturae sacrae. ideoq. nulli
 doctori aliter sentienti auscultare prius habet. 6. M.
 & confutatur ibidem. N. postea declaratur, fo-
 eodem. M. & confutatur. 8. P. 11
 Luthero tria hominum genera prius affectibus p-
 mota nomina dederunt, & eius haeresi esse ascripse-
 runt. 17. H. 11
 Lutherianorum tertium genus notat. 23. R. 11
 Lutheri opinio tria hominum genera. 23. M. 11
 In enim sic in necesse sit docet. 34. N. 11
 Lutherum licet damnatum ab ecclesia & haere-
 cum declaratum, & boni patris Germaniae pet-
 uolentem dicit *Erasmus*, sed dubitate an deus mise-
 rit. 39. R. 11
 Lutheri epistola in epistola parentica se declarasse ci-
 tra *Erasmii* detrimentum allicis Prius, expositulatur
 q. *Erasmus* in responsum in eam epistolam eum
 responsum ad Bedam misit. 54. H. 11
 Luthero obiecta non multo ante separata habuisse
 ostendit Prius. 55. L. 11
M Agdalenx opus in officio vinecenti precio-
 si super caput Christi, magis commendatue q. si
 in elemosinam conuertit. 99. M. N. 11
 Magistri nostri non incepte nec superbe vocantur do-
 ctiores theologi. 157. S. Nec dominus sibi bene scilicet
 ligatur, vt ut eos inaguitos vocari, sicut nec pa-
 tres. 157. T. 11
 Manuum impositio in multis. 16. G. 11
 Manibus illis manducare nō inquinat quidem
 hominem, sed id dictum Christi nihil ad delectu
 ciborum non faciendum facit. 70. N. 11
 Marci euangelium non est Matthei epitome, nec
 Petri apostoli dictata, licet ab eo recogniti & ap-
 probatum. 238. I. 11
 Martie virginis honori detracta. 114. B. 11
 Mariae pietatis derogat *Erasmus*. 125. S. 11
 Mariae precatione quae in scripturis nō sunt expressa,
 sed ex illis elucitur aut maior, nō sunt illi detra-
 henda. Et quare scriptura pauca expresse Christi
 & matris eius Mariae precatione. 127. X. Y. 11
 Maria non colitur a pijs impensis aut vltra q. de-
 cet. Nec ineptie canitur eius laus *sibi* vesperum.
 128. A. B. Si qui autem illi munus tribuant, sint
 ab episcopis & concionatoribus erudiendi. 128. C.
 Mariam omnem tam originalis peccati q. actualis
 fuisse immunem probat ibidem. D. E. Purgatoria
 quae *Erasmus* ex Chrysostomo & Augustino illi
 obicit. 130. E. & F. 11

Marie quod Christus in nuptiis respondit, nullam
 habuit acerbicatem. 131. G. 11
 Martyres multi qui militat ad bella gerenda nomi-
 na dederunt. 296. post R. 11
 Mathematicum tantum *Erasmus*. 58. post G. 11
 Matrimonium vtrum aliquod possit voto conti-
 nentiae dissolui, & quomodo. 163. R. 11
 Matrimonium tempore Hieronymi non fuisse re-
 ceptum inter ecclesiae sacramenta, & ipsum di-
 mi posse, non sola fornicationis causa, ita vt post
 diuortii alteri cuiuslibet nubere liceat, assent *Eras-*
 mus. 172. A. Id improbat Comes Prius. B. & C. 11
 Matrimonium virginitari praetendendum esse argu-
 mentatur *Erasmus*. 168. D. 11
 Matrimonium non prohibuissent patres
 Christiani etiam si Paulus ipsum non commen-
 dasset cum dominus ipse illud satis commendaret
 id approbare. 268. F. 11
 Mattheum Hebraice scripsisse probabile est, quis
 an *enim* dicitur. 138. H. 11
 Matrimonium solo consensu cōtrahi posse vt cen-
 set ecclesia edummiatur *Erasmus*. 174. E. 11
 Matrimonium cōtractum contra patendum vo-
 luntatem male diuini permittit lex humana, cō-
 ditum id vetat. 175. F. 11
 Melius est nobis q. vti nō de religiosis & voto ascri-
 ptis dictum est. 75. I. 11
 Mendacium leue aut officiosum non esse peccati
 contendit *Erasmus* vt scripta eius indicant. 190. L. 11
 Quod incipit confutari. ibi. M. 11
 Mendacium officiosum licet, argumenta & exem-
 pla magnorum qui mentiri leguntur. 191. Q. 11
 Mendacium quare vltima dispensatione excludat,
 & ea opus suum clausula. 191. X. 11
 Mentiri vtrum quandoq. liceat maioris boni con-
 sequeat, aut ingentis mali euitandi gratia. 191. S. 11
 Mentiri non licet probat variis scripturis. 191. I. 11
 Mentiri non est vt seruetur vel augeatur bo-
 num corporale. 192. T. 11
 Méhicitatem socialium religiosorum comprobat
 Prius. 62. R. 11
 Mercatorum & negotiationem ridet. 62. Q. 11
 Mercedem & precium in pro ecclesiastica admini-
 stratione recipere liceat. 145. F. 11
 Mercedem debent bonae operationi probatur, ex ver-
 bis dñi & Apostoli *Petri. Pauli* & aliorum. 181. V. 11
 Et auctoritatibus, vt test. 181. X. Naturali idem
 probat ratione. 181. Y. 11
 Militiam ridet *Erasmus*. 62. post O. 11
 Militum Christianorum etiam sanctorum copia,
 temporibus pacis & integre religionis docet mi-
 litiam non esse vitium. 185. R. 11
 Milia cum sit in coelis, & Michad cum diacone
 illic praelum magnum gessisse legatur, dominusq.
 ipse omnipotens, dominus exercituum dicatur,
 patet militiam non dedecere principes Christi-
 anos, nec imprope sunt militiae nomina coelestiu-
 bus indita. 186. Y. 11

INDEX

Miracula ad sanctorum reliquias ostensa, tam in veteri q̄ in nouo testamento recitantur. 18. I.
 Miracula quæ apud imagines fiunt indicat eas re-
 te a pijs coli. 110. S
 Miracula cui non fiant modo, nec multi emineant
 qui ea facere valent. 117. X
 Misericordie opera non sunt latius cultu maiora,
 nec illi prædicanda. 94. B
 Misericordie opus si alicubi quispiam sanctorum
 præfere videatur studio diuini cultus extorci; in-
 telligendum est eum id sentire, cum maiore ingru-
 nt necessitas pauperum. 94. B
 Monachos defendit a calumnia. 13. D
 Monachorum commendationes. 79. D
 Monachos prius sodia paulatim ad perfectionem grã-
 dum fuit perfecti. ibidem. E
 Monachos videtur institutum (impium) est ex placitu Pythagoræ,
 vt vult Erasmus. 74. F
 Est tamẽ longe ante Chri-
 sti aduentum institutum & seruatum. 74. G
 Eorum vestrum varium iniquitate Erasmus, ibi-
 dem. H
 Monachos & eorum vitam inuicem ostendit & im-
 pietate & fugiunt. Erasmus. 79. A
 De ipis the-
 ro. & Augustinus. B & C
 Monachorum acta & seueri instituta, quasi velint
 effectus imitari impietate & fugiunt. Erasmus. 76. M
 Monachos in vni publicis offendit in vrbiculis &
 iuris a multis taxat Erasmus. 79. V
 Monachis præstat vovet q̄ non videret. 76. K
 Monachorum concubitorum vitæ & mores & pos-
 sessiones in eorum inique taxat Erasmus. 78. P
 Monachos & eorum possessionem ab Erasmo dapi-
 nari concludit Pius. 78. Y
 Monasticam vitam & religionis profectus fugiunt
 Erasmus. 62. P
 Monasteriorum esse modum inique censet Eras. in
 libro de instit. principis. 79. S
 Moriam Erasmus per transitum taxat. 43. Y
 Morie in finem ab Erasmo nõ satis pie scripta
 notat. 57. A
 Munda mundis licet sint omnia, tamen ecclesia
 præfere potuit certos dies ad scriptum oblati-
 uandum. 70. O
 Multiplex Erasmus. 189. post B
 Nominum manum cito ipso iuris apostoli ma-
 datum explicat. 100. Q
 Obnoxium sumus omnes legi nature & euangeli-
 ce, quæ legem domini de præceptis eorum
 probat. 183. K
 Offensum de inuenera pietas semper fuit deo gra-
 ta & accepta. 94. C
 Omittit uxorem propter fornicationem vniuersum
 potest, nemo tamen cogitur, & ita non tam dura
 est conditio coniugii, ac cum censet Erasmus. 174. D
 Onera & exactiones aut grauamina nulla imponit
 papa circa modum & rationem. 23. Q
 Onus Christi est leue, nec sit graue p̄ ecclesiasticas

traditiones: nec verum est Christum nihil præce-
 mutuum charitatem præcepisse. 16. I
 Opera bona non esse necessaria ad salutem vbi fieri
 possunt impie afferunt heretici. 90. E
 Opera bona a nobis a deo requiri plurimis scriptu-
 re diuine testimonis declarat Pius. 12. I
 Opus manium vt exerceant monachi si quod ha-
 bent ab opere diuino vacuum tempus vtile illis
 censet Pius. 80. X
 Opera nulla sine fide & fiducia in Christum salutẽ
 æternam efficaciter conferunt. 175. D
 Opera bona necessaria sunt ad salutem vbi fieri
 possunt, vt præcepta dei adimpleant. 178. post D
 Opera bona ad hominibus instituta, nemini eorum
 qui instituerunt æquas aut confert lex cõpescit
 cum præceptis domini. 179. H
 Opera Abraham non sunt ab Apostolo vilipe-
 sa. 179. L
 Opera quidem Abrahæ erant bona deo accepta,
 & ab eo commendata ac remunerata, & inuicem
 ab Apost. vilipenduntur ad salutem æternam cor-
 sequendam illis peruenient gratiam dei, circa enim
 dominum nostrum. Iesum Christum omnia ope-
 ra nostra mortua sunt, infirmas & infirmas ad
 placandam deum sustinuit & ad optinendũ
 salutem. 180. N
 Opera nouæ legis non vilipendit Apostolus, sed vt
 teris duntaxat per nouam abrogata. 180. P
 Opera bona vapis scriptis Apostoli commendat
 tur & exquiruntur. 180. Q
 Et alius quocq̄ scriptu-
 ris factis. 180. R
 Opera christiana bona nunquam seruorum sine in-
 utilia existunt Erasmus. 179. S
 Cum tamen fer-
 uorem operum bona, Christus nunquam dicat in-
 utilia, nec premio suo cõtura. 181. T
 Opera bona digna sunt mercede, sed nõ salute æter-
 na & sicut nec seruorum bona opera merentur ex
 condigno libertatem. 181. A
 Merentur tamen
 vtiq̄ ex liberalitate nobis facta pmissione do-
 mini. 181. B
 Operantur cuius etiam seruo debetur merces. 181. T
 Opera bona in quo sensu recte sententiis dicant
 ut merita. 182. G
 Orare pro non sacerdotibus per modum interces-
 sionis proprium est sacerdotibus. 176. N
 Ordines sacros aut dignitatem episcopalem non
 adipsos conferunt Romæ, promouent eos summo ponti-
 ficis paulo ante a seculo aut paganismum conuer-
 sus. 182. Y
 Origens & Cyrillus, de Petri potestate sententiæ. 155. K
 Ornatus templorum. 93. lib. vii. per totum.
 Ornatus templo in ipso non augeat pios vios
 ia spiritali honore dei. 93. E
 Ornatum templorum Erasmus inique taxat ob ba-
 pilitea, candelebra, imagines sanctorum, cantus,
 organa. &c. 99. O. P.
 Pæfisi cum sanctis nolite, est magis indicium im-
 becillitatis fidei q̄ grauitatis animi. 166. Z

INDEX

Papæ seu Pontif. Max dignitatem iniquissime fugi
gillant hæretici noui, 73. K
Papæ onera & exactiones non sunt in modica nec
citra iustas causas, 33. Q
Papam primatem appellare non est satis dignita-
ti eius, quia & alii primates sunt, 40. B
Papæ & episcoporum tituli, vt vocentur domini,
non sunt illis indigni, 149. S
Papæ potestati nō extollit hodie in imenium, 155. L
Et vtrū si Papa decederet omnis animas in infer-
num, illi resistendi ius cuiq̃ esset, 155. M
Papæ inesse enormia vitia nō facile est creditu, &
si constet occultata sunt, & nō dumgāda a soby-
ditis, & pro eo vt respiciat orare debent, nō tamē
vitia citra hæresim illi potestati auserūt, 157. O
Papæ sedes & potestas non est tyrannica, 157. V
Parabolis & acrimoniis quare plurima in sacris
litteris tradantur, 139. N
Paraphrases Erasmi notat, 5. I
Paraphrases a commentatore distat, 47. K
Paraphrasē agens Erasmus male illius legem & præ-
scripta illi seruat, 47. P
Paritas academice dignitatis non erat cū Luthero
subonente pugnare, 38. L
Passione Christi omne meritū consistere nō in opibus
nostris bonis, qualiter sit accipiendū docet, 32. H
Patientia & tolerantia nō est semper seruanda facto,
sed animo quantum docet, 186. V
Paulus Apostolus doctrina philosophica & ex gen-
tilibus alata, multos conuicit & ad fidem attra-
xit, 135. post R
Pauli Apost. de presbyteris & episcop. exhibenda re-
uerentia & obseruantia verba, 144. C
Paulus quomodo a domo vocatus & eruditus, ac
doctor gentiū constitutus sit, nō a Petto, 155. N
Pauli Apostoli verba inique torquet ad suā senten-
tiā Erasmus: nō. n. oibus viduis minoribus suadet
vt nubant, sed tantū nolētibz se cōtinere, 163. E
Paulus semper pœtulus virginitatē castitati conui-
gali, 165. in fine E
Paulus falsū dicitur habuisse coniugem, 169. G
Pauli verbum, Bonum est mulierem non tangere,
inapte exponit Erasmus, 169. I
Pecuniam decenter amantem deus amare potest:
nec bella geruntur a bonis tantum, ob repetēdas
pecunias, 188. Et
Perfectis maxime disconuenit iurare, 189. E
Quæ aut Chrysostomus censet nulli cōuenire iure-
iurando vti, et vrgente necessitate exponitur ibi.
Petrus quibus verbis sit Apostolorum princeps, &
Christi vicarius constitutus, 19. L
Quo ea verba ab hæreticis detorqueantur, 21. M
Petto sollicitudine esse, Tibi dabo claves regni coelov-
rum, 150. post B
Petri dicit Erasmus in psona totius populi Christiani
respondisse Christo, Tu es Christus filius dei viuit
& Christus iuxta quorūdam sententiā dixisse de Pe-
tro verba quæ ad vniuersum Christianorū corpus
pertinebat, Tu es Petrus & sup hanc petra &c. Item

pascere agnos meos, &c. 150. 151. D. Quæ verba
docet aliter a sanctis patribus accepta, 151. E
Petrum esse Apostolorum principē, ecclesiæ caput &
fundamentum concludit, 153. ante F
Philippi filius, diaconi non Apostoli filius fuerunt,
171. post Q
Philosophiæ studia quanto sint eloquētis studiis
perstantiora, 12. A
Philosophiam inique & impudenter ac impruden-
ter reiecit Lutherus, 24. R
Philosophia qualis sit & quare theologis utilis, &
in quo a theologia differat, 133. N
Philosophia ab orbe condito fuit, licet minus per-
fecta, ibidem post N
Philosophia conuocet scientias & diuinis & huma-
nis & præcipue theologiæ, 19. H
Pius cur Erasmo responderet, & loca istius notauit
rat, causas assignat, 56. N & O
Præfationem q̃ honesti fine cōcludit, 56. P
Pio Comiti quæ fuerit scribendi in Erasmi scripta
causa, 193. X & q̃ conatus eius licet nō assecutus
sit q̃tū voluerit, nō sit reprehensibile dignus, 193. Y
Pisculēti dies quos moleste fert Erasmus, 69. R
Platonis cōstituta & placita nō oia sunt seruanda,
q̃a ab ecclesiā quadam minus sunt p̃bata paulo
post V. 192. Poetas vt stultos ridet Moria, 57. E
Potestatis nomine non inepte vtuntur pontifices,
cum sumus, rum alii, 156. Q
Præcepta siqua deus dederit quæ a nobis seruati
non possent iniquis elicit, 31. F
Præcepta domini facere in peccato, sine nouo pec-
cato, sed citra proximum æternæ vitæ, 182. D
Preces longas improbe calūniatur hæret. 26. X
Principum & præsulū mores deprauatos reccuset p-
rius Erasmus, 63. V
Proterum non agit Christus, 150. C
Psalms numgatos aur p̃ces deo dicere aut decan-
tare illi est acceptum & hoi vtile & a verissimis
patribz & cocnobitis facturū in Ægypto, Syria
& Galila dum Martini vsq̃ rēponitur, 179. M
Punitiones & aduersiones seueræ Christi domini,
Petri, Pauli & cæterorū Apostolorum, itē Moyfi,
Helie & similium, quos imitant proceres ecclesiæ
quandoq̃ expedit, 145. post E
Purgatori remittendi cuiq̃ potestas qualiter sit pa-
pe concessa, 176. L
Q Vadragesimalis ieiunium mittere cōmendat,
66. C. & 67. D & E
Questiones theologicas inique taxat Erasmus, 60. K
Questionum quibus theologia nunc traditur &
tractatur utilitas, 133. P
Questiones theologorū neotencorū, neq̃ spinosæ
sunt neq̃ redundantes, licet nō semper aut non oēs
sint ad rē omnem necessariæ, 135. S
R Eges ac principes & aulicos oēs taxat Moria
Erasmi, 62. S
Religiosos & cog noia ridet Erasmus vt fumigeros Ber-
nardinos, 62. P. Eorū gloriationē, q̃ se religiosos
vocant & mendicitatē notat, ibidem. Q. R

INDEX

Religionē monachorū dicit, eamq; factiā vocat Erasmus, 77. N. Religionis aut religiosiorē vārietatē, quā defendit ibidē Pius: vide monachos.

Reliquias sanctorum vineat nihil continet nimis aut superflui cultus, 117. H.

Reliquias sanctorum, qui transferendas religiose curauerint, 119. L.

Res conseruandæ sunt, non semper ea via quæ patet, 186. V.

Responsionem Erasmi dicit Pius præter cōiuncta, & fucata, **quæ** diu verba parū continere, 11. H.

Responso succineta ad postulata Erasmi, i. Epistola apologetica, & prefatio i. libros huius opus. ibidē.

Respondent eum ad Erasmi Epistolas causas reddit Pius, 16. N. Et quare loca notauerit, quæ ille sensisse se negarat, 16. O.

Reuelatio omnium absconditorū vitæ nostræ fiet in die iudicii, **authore** Apostolo, 178. E.

Romanam sedē sibi postremo loco Petrus nō sine noui diuini dogmæ, 22. O. Eam tū hæretici calūniantur pp innatum eis in Ro. nomen odiū, 22. P.

Romani pōtēstis sedes & potestas impie vocatur ab Erasmo palliata Christi noie tyrānis, 157. V.

Romanū pontificē non agnoscētes quo sensu & alio sentiat Erasmus extra ecclesiam esse, 158. 2.

Sabbatorum sanctificatio nte facta nō est a domino yulpenia, sed mandata, 179. L.

Sacerdotum depellere conatur Luther infamia cū eo nihil nobis sit præstātum, 15. F. differuntq; a profanis sacerdotes, 16. G.

Sacerdotes iuste opes possident, 17. I.

Sacerdotes res diuinam peragentes iniquissimis conicijs persequuntur hæreticos, 29. C.

Sacerdotes importune nō taxat Erasmus, 39. Y. Z.

Claustrom nassa est salutatis, 39. E.

Sacerdotes non omnes sunt episcopi, nec vnq; fuerunt, 144. D.

Sacerdotes & quicunq; deo cōsecrati nō sunt solūdis tributis obnoxii: erantq; in veteri lege immunes, 147. K. Nec ex eo qd Christus tributum soluit, trahitur argumentum efficax sacerdotes debere illud soluere, ibi. L.

Sacramētū in quo cōsistit ecclesiasticū nō cōtinuo plus habet dignitatis obis aliis donis, q̃ cura sacramentum fuit, quia nec dono martyrii nec virginutis, 167. G.

Sacramenta noui testamenti, nō solum signant ea, quod sacramenta sunt sed et efficiunt, 100. R.

Salomonis opera diu non erant a Iudeis inter canonica recepta, 138. F.

Sacramenta oīa a deo fuit instituta, nec gratiā cōferunt sacramenta ē noui testamenti, nisi sint a Christo domino instituta, 175. I.

Sanctorū imagines impie eliciūt tēplis hæretici, & magis impie vtiunt eos orati, **vt** intercedant pro nobis, 28. B.

Sanctorum cultus & reliquiarum eorū iusta veneratio, 114. lib. ix. per totum.

Sanctorū animæ sunt nobis honorandæ & orandæ,

vt pro nobis orent, 115. post C.

Sanctos diuersos, & in diuersis locis ac pro diuersis ac eisdem operibus implorari dicit Erasmus, 119. M.

Sancti licet cœlos habitant, variis tñ in terra locis p̃sunt, & i. illis ipsos implorantibus opitulātur, 120. N.

Sancti etiam & non solus deus sunt inuocandi, **vt** auxilietur nobis intercedendo pro nobis apud deum, 120. post N.

Sanctis supplicatum esse a patriarchis & Apostolis, licet scriptum non sit, pie tamen credendū est, & ratio id monstrat, 123. Q.

Sancti non frustra rogantur, licet vitro & non rogati p̃sent, 124. R.

Senbendi in Erasmi scripta quæ Pio fuerit occasio, immo & causæ, 193. post X.

Scripta non omnia sunt, quæ a Christo & ab Apostolis sunt præcepta, 126. T. Et ideo ab ecclesia recepta non sunt reicienda, licet non compentatur scripta, 127. V.

Scripta quæ in canone non sunt, 6 ex illis scriptis inferuntur, satis probata sunt, 44. S.

Scripta etiā de rebus sanctis, non omnia sunt scita necessaria, tamen vtilia, 131. Q.

Scripturis etiam sacris expressa non omnia eandē obtinent authoritatē, 7. O.

Scripturæ sacræ & canonice non sunt euilbet & in quacunq; lingua, vt in vet. nacula vulgi & mulierum diuulganda, 11. Z.

Scripturæ varios testatur Pius esse sensus, 46. Q.

Scripturā sacrā q̃ carminibus senserit non sunt vt illas iterpres habēdi, seu laudādi aut citādi, 47. H.

Scripturarum sanctarum & earū scriptorū authoritati multū derogat Erasmus, 136. A & B.

Scripturas ab ecclesia receptas & approbatas esse eisdem authoritatis, 136. C.

Scripturæ verba ad sensum in quo ab ecclesia recipiuntur interpretanda sunt, non ad sensum singularem torquenda, 142. V.

Sebastiani martyris in militia virtus & p̃bitas, 185. post R.

Sedentium super cathedram Moysi præcepta sunt seruanda, dummodo non sint diuinis contraria, & alioqui vtilia, licet ipsi legem Moysi non recte interpretentur, 162. M.

Sensu p̃prio non licuit inniti Erasmo contra Augustini & omnium theologorum sententiam de mendacio, 192. P.

Sepeliendorum profanorum in fatis cōmunitus morem non probat, 146. post F.

Seruo qui effectus est Christianus, licet nunc ab infideli domino defecerit, **licet** olim nō licuerit: sit in hoc constituto ecclesiæ non est contraria cōstitutioni Apostoli, 160. E.

Seruus ē bene operantibus debetur merces, 181. T.

Silentium Erasmi in Lutherum damnat, vt quod animum faciat suspicandi eum cum Luthero **seruare**, 5. K & 9. R.

Symbolum Apostolorū de fide est intemeratq; authoritas, nec primū in Niceno concilio edictum

INDEX

licet cōprobatum, 137. D. Aliud autē est illud ad explicandū Apostolorū symbolum editū, quod ē vulgo Nicenū dicitur & in missa canitur, ibi.

Socios erroris habere non purgat. 38. F.

Solum licet dici possit quod precipuū adhaeret, nō tamen Erasmi sententiam cōfirmat, 178. E.

Spiritu sanctū appellabimus Deum, 140. R.

Spiritus sanctus est a catholicis semper creditus & nuncupatus Deus, 143. Y.

Spiritus sancti revelatio, inspiratio, seu afflatus quibus modis fiat, 171. K.

Stunicam ante libellos ab eo editos non nouerat Pius, 37. P.

Sua repetere a Turcis & impiis vi non solū licet, sed ab ea occupantibus et alia extorquere, 187. X.

Tabernaculi vetus ornatus tā piosus indicat templorū ornatum nō reprehendendū. 95. F.

Templorū ornatum & funebres cērimonias taxat Erasmus, 93. A.

Templi Dei spirituale licet sint corda fidelium, nihil tamen vetat extatus quoque templum ad honorem exornari. 97. G.

Templum dei multiplex est, nec eorū aliquod precium dicat ceteris quo minus debeant exornari. 97. H. Nec ex sanctoꝝ patrum scriptis conuincuntur templorum ornatum posse habere, 97. I.

Templa potius esse ornanda q̄ saturandū pauperē fame pereunt nequa q̄ asserit Pius: nec id incōueniens est, sed vtrum derogandum sit templorū ornatiui propter diemolynam &c. 100. V.

Tēpora diuersa diuersos postulare mores, nec cōducere ecclesię vt oia nostris rēponibus pceres ecclesię faciāt q̄ suis rēponibus apostoli fecerūt, 145. E.

Theologia rite philosophia vtitur, 113. M.

Theologarū ceterarū sciētiarū sunt pedissequę. 11. Y.

Theologorum institutum petulant & procaciter insectatur Moria Eras. 59. I.

Theologi nō sunt taxandi quia de rebus altissimis vrpote diuinis loquuntur. 61. L.

Theologorū inter ipsos dissensioes vnde prouenisse citra vitium, 61. N.

Theologia sine p̄lia recte tractari nequit. 134. N.

Et vtiliter per quęstiones traditur ibidem P.

Theologum singularē professore religionis quę baptisimū religionem pene reddidit intelligiosam, nec aliter eum indicat. 79. T.

Theologorum genus duplex, 134. post P.

Theologus quis sit vocandus, & quis eo nomine dignus, 135. Q.

Theologus excellentior est qui theologię philosophiam admiscet, q̄ qui eam inspiratam tantum habet, 135. R.

Theologorum nouorum aut episcoporum culpa nō petuit p̄fisa theologia, sed in melius est cōuertita & commutata, 136. T.

Theologos a Christo delendos impie censet Erasmus, 136. V.

Typus quid proprie sit. 155. I.

Tres qui testimonium dant in cœlo, pater & filius

& spiritus sanctus, & hi tres vnū sunt: in epistola Ioannis contineri, 141. T.

Ternitatis seu trados diuinę hominū, q̄a Christus expresse docuit, expresse nos credere & confiteri oportet, 142. X.

Turcis nostra occupantibus vi nostra eripere possumus, 185. V.

Turce quare prater ceteros infideles sunt a Christianis oppugnandi, 187. X.

Venerationi sanctorum nihil nimium impenditur ab eorum cultoribus, 116. E.

Veneris diem pisculentam nobis sensim redditam non recte sentit Eras. 69. K.

Vestrum varium monachorum diuersorū inique taxat Eras. 75. H.

Vestrum discrimen erat etiam lege moysi ea constitutum, 161. H.

Virginitatem & cēlibatum matrimonio postpositū Erasmi, 167. A.

Virginitatem matrimonio preferendū esse authoritaribus probat, 167. B.

Visa non esse Erasmi a Pio opera, & inuolida esse Pu in Lutherum argumenta, 14. G.

Vitalis & Agricola in translatione eorū miracula, 119. post K.

Viuere de altari, decimis, & similibus, qui illi Yeuuunt licere probatur, 147. H.

Vnum esse patrem, filium & spiritum sanctum nō recte interpretatur Erasmus, 140. Q. R.

Vocabulis nouis & professioni suę propriis licet vti theologis & ceteris, 19. I. per totum.

Vota quę monachi faciunt non sunt temeraria, nec exemplo probato carent, 19. E.

Vota rursus deo nuncupari pium esse contra blasphemiam Lutheri docet, 29. D.

Vota despici & deridet Eras. 162. O & P. Quę vota temere suscepta censet, 163. Q.

Vorum religionis inuitis parentibus nuncupari & suscipi potest, 163. R.

Voto solent abstractus religioni nō potest per ecclesiam dispensari in iis quę de substantia voti sunt & precipua eius, 165. post T.

Vota sanctis fieri videt, 64. A.

Voto vel ob votum factum non minus libere factum est, q̄ quod sine voto, 166. Y.

Vota Iudiciorum non fuerunt talia, qualia censet ea fuisse Erasmus, 166. post Y.

Vorum Hierosolymitanū impie imidet Erasmus & res sacras illic habitas, 266. Z.

Voti solennis a simplici voto discrimen, quod tamen negat Erasmus, 164. S.

Vouere monachos melius est q̄ non vouere, 76. K.

Vouere decet sepe & vtile est, 165. V. X.

Tamen ecclesiā & patres non suadent de singulis vota facere, 165. X.

Vir superbi vulgo in malum capitur, 40. G.

FINIS.

Francisci Floridi Sabini,
Lector & liber.

Lector. Vnde recens prodigis? Lib. musarum a sede. Lector. quis author?

Lib. Albertus Princeps, nomine recipius.

Lector. Illane te pietas genuit? Lib. nempe illa: Lector. Sed heus tu

Mœstus es? Lib. ah merito. Lector. Causa? Lib. vel æqua nimis.

Nam me vix mutilum præuentus morte reliquit,

Quæ rapuit flores & decus omne mihi.

Lector. O crudele nefas, o mors violenta, quid illum

Fructibus in medijs sanguinolenta necas?

Quid: si non homini statuebas parcere tanto,

Respicere ad mundi commoda debueras,

Tutamen interea posita formidine prodi,

Viuat enim pietas aurea, non moritur.

CLARISS. D. ALBERTO PIO PRINCIPI
CARPENSIS S. P.

Vum ingenicādor deat illuſtri genere pgnatos, & eximia felicitas neſciat inuidere cuiqꝫ, tum autem ab iis, qui te domeſtica conſuetudine penitus cognitum habent, prædicetur ingignis quædam naturæ tuæ benignitas, qua complecti ſoles etiam parum dignos tuo favore: demior, quis genius iſtiger animum tuum in Eraſmum. Quæſo, vt æquo animo ſeras libertatē noſtram. Fieri poteſt vt error ſit in nomine: neqꝫ me fugit, q̃ non ſit tutum rumoribus huiusmodi credere. Quare te rogo, vt ſi quid eſt huiusmodi, exiſtimes hæc non tibi ſcribi. Complures qui iſtinc huc veniunt conſentientibus verbis narrat, Romæ quendam eſſe Principem Carpenſem, doctum, magnæqꝫ apud purpuratos patres authoritatis, qui paſſim ac palam deprædicet Eraſmum nec eſſe philoſophum, nec theologum, nec vilius ſolidæ doctrinæ. Idē ad me perſcribitur epistoſis multoꝝ æque conſentientibus. Atqꝫ hæcenus nihil cōmoueor, ſi ea de me prædicet, quæ ipſe num dictis, tum ſcriptis ingenue proſiteor: nullis magis indignatus, q̃ hiis, qui me falſis & inuidioſis laudibus onerant. Si me venditarem pro magno theologo aut philoſopho, merito mihi detrahat aliquis leonis exuvium. Nunc cum nihil magni de me pollicens, præſtem id quod poſſum, nulli me præferens, neqꝫ cuiuſquam officiens gloriæ, miror ſi quiſquam bene natus, & ingigni doctrina præditus, breuiter adeo felix vt contemnere poſſit citius q̃ odiſſe vulgares illos doctrinæ ſimios, dignetur obſectare Eraſmo, qui tui ſimilis ſemper venerari conſuevit & adorare, qui nec inuidere nouit æqualibus, qui inferior res gaudet quantum poteſt euehere. In argumentis quæ mihi ſuſcipi, arbitror me non omnino inſeliciter verſatum eſſe, præſertim ſi cogites me barbarum ea ſcripſiſſe barbaris. Nihil adhuc tractaui, quod theologum requireret multa philoſophia inſtructum, præter venum liberum arbitrium, quod a multis impoſitum ægre ſuſceptum, q̃ potui, ſimpliciter tractaui, nec tamē imple, ni fallor, ſi parum erudite. Proinde, quis oro fructus, ſi vir tantus perſuaſeris Eraſmum eſſe rudem heroicarum diſciplinarū? Sunt huius claſſis q̃ plurimi, qui tamen ſe iactant doctores. Hiis magis conueniebat detrahere perſonam, qui paſſim in ſcholis docent adoleſcentes nihil ſcire, & perſuadent nihil neſcire. Jam facile ſero ſi quiſqꝫ pro ſuo arbitratu de ingenio literiſqꝫ meis, aut eloquentia iudicet. Magis me commouent illæ voces, quas audio ſubinde repeti ab eodem Principe in cōuiuijs Cardinalium, in conciliabulis eruditorum, quicquid eſt huius tumultus, ex Eraſmo natum eſſe. Hoc quum ſit vaniſſimum, quid dici poterat hoſtilius ab eo cuius vtrumqꝫ partem veneno ſuſuſiſſem: Quum prodire cœpiſſet Lutheranæ tragœdiæ proœmium, eiꝫ ſere totus orbis applauderet, ego primus omnium dehortatus ſum amicos, ne ſe illi negotio admiferent, cuius exitum angurarer fore cruentum. Et quoniam quidam iactabant me cum Luthero ſentire, videlicet quo plures ad ſuam allicerent factionem, ego libellis editis profeſſus ſum mihi nihil eſſe rei cum Luthero, nec vnquam fore: Ipſum Lutherum admonui, rem euangelicam ita tractaret, ne quid ambitioni, ne quid odio datum videretur, cauereqꝫ ne res in ſeditionem exiret. Frobenium minis etiam cohercui, ne quid excuderet Lutheranum. Abſtinuit ille, non abſqꝫ ſuo luculento damno, meo potius obtemperans animo, q̃ ſuo commodo ſeruſiens. Quotquot apud Germanos & Eluetios amant bonas literas initio erant Luthero addiſtiſſimi. Hos omnes ex iuratis amicis mihi ſeci hoſtes acerrimos, paucis exceptis: Quumqꝫ hinc theologi quidam odio bonarum literarum nullum non mouerent lapidem, quo me in factionem (vt ipſi putabāt) iamiam damnandam protruderent, hinc Lutherani blanditijs, technis, denique minis & conuiſijs idem hoc agerent, licet conſilio diuerſo q̃ theologi, tamen hæcenus digitum laetum dimoueri non potui, vt ab eccleſiæ Romanæ ſocietate diſcederem, hunc animum non omnino contemnentes, ſi noſſes tot regionum noſtratum animos, ſi Principum

AD ILLVSTREM CARP. COMITEM.

confulta, si scires quos tumultus excitare potuiffem, si me ducem huius negotij voluiffem profiteri: sed ego malui me nudum & inermem vtriusq; partis iaculis exponere, q̃ vllum porrigere digitum factioni quam non agnoscit ecclesia Romana. Sed occasione Lutherus hausit elibris meis, id fortiter negat ipse Lutherus, qui eadem de me pradicat & scribit quæ Princeps ille Carpenfis, videlicet nihil me scire theologiae, q̃ nulkquam cum illius dogmatibus consentiam. Sed fingamur aliquid haulum e lucubrationibus meis, qui magis istud imputetur mihi q̃ Paulo aut Augustino, vnde sua fere cõfirmar dogmata: Certe cum illa mea scriberem nihil minus suspicabar, q̃ huiusmodi tumultum exoriturum. Sunt qui dicant, cur non statim nascenti malo occurristi? Quia cū multis suspicabar Lutherum esse bonum virū corrigendis deprauatissimis hominum moribus diuinitus missum, q̃q̃ iam tum mihi displicebat quædam, de quibus illum admonui. Porro quum mundus esset plenus academijis, videremq; fabulam esse mire plausibilem non vulgo tantum, sed etiam Principibus, episcopis, ac nonnullis etiam Cardinalibus, quæ fuisset temeritas me priuatum homuncionem publico orbis fauori oppedere? Q̃ si me pateris libere proloqui, qui fuerit huius mali primus fons, dicam pro mea quidem sententia, Sacerdotum quorundam palam impia vita, Theologorum quorundam supercilium, Monachorum quorundam non amplius ferenda tyrannis huic tempestati locum fecit. Hoc velim ita dictum in malos, vt bonorum existimationem nihilo faciat deterioiorem: & ita dictum in genere, vt ordini nulli sit irrogata contumelia. Principio erat bellum cum linguis ac latinis literis: his ego hæcenus faui, vt admiffæ ornarent iuuantq; recepta studia, non vt veteres professores de ponte quod aiunt deicerent, & seruirent gloriæ Christi, non vt veteres paganissimum in nobis reuocarent. Hic quum ancipiti Marte decertaretur, res per monachos detracta est ad negotium fidei. Hic illis placebat pretextus. Non dubito quin audita tibi sit Reuchlinica tragedia. Hinc cepit in illos incrudescere doctõrũ odium. Mox feruente adhuc bello inter mystas & osiores musarum, exortus est Lutherus. Illico conati sunt illi literarum politiorum cultores Lutherano negotio inuoluere, quo, simul & illos perderent. Ita gradibus quibusdam res alterius partis semper in peius vergentis perauicacia, tum alterius quorundam odijs & intempestiuis clamoribus hucusq; progressa est tragedia. Habes rem vt est absq; fuco descriptam. Nunc si verum est, quod ad me delatum est, quæso, vt istam persuationem abijcias, & istiusmodi voces mihi periculosas contineas: sin vanum est, ignosce, q̃ huiusmodi nãnijs obtuderim celsitudinem tuam: cui precor omnia læta feliciaq;. Datum Basileæ sexto Idus Octobris. M. D. X X V. Erasmus Rot. extempore manu propria.

✠ ALBERTVS PIVS ✠

CARPORVM COMES

ERASMO ROT.S.D.

A

TRVM mihi molestiz plus attulerit, an voluptatis epistola tua Romę reddira ad. XVIII. Calendas Decēbris, haud facis le profecto dixerim Erasme doctissime. Nam vt me id magno pere delectauit, q̃ vir singulari eloquētia, & egregia doctrina pręditus, me ad colloquiū per literas vocare videris: sic illud permolestum fuit, q̃ offensionem animi tui, quam ipso statim velut exordio pręferebas, per totam epistolā varijs expostulationibus declarasti. Gaudebam itaq̃ Erasmus, virū eruditissimum, ac celeberrimū, quē iam ex multis annis non solum diligebam, verū & admirabar, vltro ad me scripsisse: Quippe indicium beneuoli animi esse videtur, & amicitiam inire cupiens

eis, literis saltem interpellare, quem locorū intervallo corā nequeas conuenire. Angebar iniqua delatione quę ipsum ad huiusmodi genus literarū impulisset: & qua prius eius, quem diligebam, animū offendssem, q̃ mihi per occasionem licuerit, quanti ipsum facerem declarare. Sed in hac fluctuatione, vicit tandem causa letandi, q̃ te qualiscūq̃ ratio ad scribendū ad me compulerit: cum plerūq̃ ex minus etiam grata causa, & tristioribus inijs, letiora & gratiora, progressu ipso euenire soleant. Sed hac sublara perturbatiōe, ecce alia sollicitudo nihilo minor respōsurū inuadit: ne fatius esset silentio pręterire, quod apte pręstare non possem, q̃ studioso conatu, prodere meam infantiam. Vt enim si quis concentus ignarus, a perito musices ad canendū inuitet̃ prudentius agat, si se *epus* p̃sfireatur, q̃ si discipulū quiddam auribus audientium obstrepat, ne risum potius excitet q̃ oblectet: hic hominī indiffero, nulloq̃ vsu dicendi aut scribēdi exercitator, viderur potius tacendū cum interpellatur a viro eruditissimo eloquentissimoq̃, q̃ balbutiendū: pręsertim si longior oratio requiratur, nec paucis verbis facere satis possis. quod mihi continēgebat, si essem singulis partibus literarū tuarū, quę plurimas, nec eas non difficiles quęstiones attingunt (vti res postulabar) respōsurus. In quo illud quoq̃ verendū erat, ne in immensum excreceret epistola, leges omnes prętergressa. Accedebat, quod diffugere non poteram, quin de perditissimo Luthero, ac eius dogmatibus execrabilibus aliquid esset dicendū: cuius vel sola recodatione rotus horresco, tāq̃ cōmoueor, vt nulla remasgis. Pręterea molestissimę ac perpetuę occupationes meę, quę vix mihi respirādū ocii permittunt, me ab huiusmodi officio deterrebant, vt aduersam valetudinē omittam: quę me complures iam annos sepe ac vehementer exercet. Sed cū hec omnia silentiū suaderent, ad respondendū hortabatur: Primū, q̃ subueebar ne forte superbia, aut timiditate scriberes meū silentiū, existimans me vel respondere designari, vel nō audere obiecta diluere: Deinde officiū ipsum vrbانيتatis, cū eque rusticum & inhumanū esse videatur, si quis te literis inuitet, non rescribere, ac si coram verbis conuenienti nihil respondeas, presertim tam benigne interpellatus. Tandēq̃ peruicit humanitatis officiū pudorem, qualiscūq̃ is fuerit: tui amor, pium odiū in Lutheri nomen: existimatio tui, occupationes cunctas: animi vigor, corporis imbecillitate: innocentia veritatisq̃ ipsa dedit animos, & zelus glorię Christi suggestit spiritus. Itaq̃ decreui respondere tibi. Quod cum tardius strauerim, & sepe, tum morbo, tum occurrentibus negocijs ab opere fuerim auocatus, non erit, quod mireris, si serius responsum accipias, minusq̃ q̃ me accuses vtī verbosior em, si epistola titulo, fere iustum volumē transmittam, cum rebus plurimis & permagnis, paucis verbis pro merito responderi non possit. Tua nāq̃ epistola multa & ingentia complexus es, quę aut dissimulanter pręterire, aut leuiter attingere (hoc maxime

Alber.

A

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

tempore) impium esse putavi. Scis autem prisco more clepsýdrarum numerū ampliōrē reo cōcedi, q̄ actori solitum. Neq; id quidē immerito, cū diluere reus obiecta nō valeat, nisi argumenta repetat ab actore in mediū allata, inuoluta dissoluat, plurima explicet, sua deniq; proprijs argumentis confirmet: multa præterea obiter dicat, quæ & si præter rem quandoq; vidēantur, ad negociū tñ plurimū fortasse pertineāt: plurimāq; narrare cogatur, vt aperiāt, quæ accusator verborū inuolucro tegeret & studuerit. Quāobrem cū tu sancti Lutheri, tot capitū negociū literis tuis induxeris, tam perniciosiq; tumultus causā attigeris, quadā velut sylvā cōfertissimā cōgesta: ego quoq; dum tibi respōdeo, sylvā, sed latiore conficere cogor: non aliter cunctis ipse tuis locis satis facturus.

B Gaudio igitur ac letor mi Erasme, tibiq; gratias ago, q̄ nō tacitus delata de me amaro animo suppresseris: sed candide, vt ingenuū peccātus decet: meū per literas exposituales. Quibus diluendis non opus mihi erit spongia tua, cū facile sim tibi declaraturus, falsū plurima ex his quæ scribis, esse delata. hoc aut tibi polliceor ac recipio, ita ingenuē me esse falsurū, si quid protul erim de te, aut proferentibus assenserim, quod minus aurius tuis possit esse iucundū, q̄ audacter, quæ nō dixi, inficiaturū. Illud aut in primis quod verissimū est, velim tibi persuadeas, me semper beneuolū ac peramanti animo erga te, iam ab annis compluribus fuisse: ex eo nimirū tempore, quo apud virum optimū, & de literis optime meritū Aldū nostrū Venetijs diuertebaris: tunc enim primū ego adolescens, audiui Erasmi nomen ab Aldo cōmendari: & (ni fallor) etiam te vidi, & Thomā Linacrium virū præclarum itidē Aldi cōtubernalē deinde crescentē in diē laudis tuæ famā, amor etiā augebatur. Quantum enim nomini tuo cōmendationis accedebat, quāto clarior euadebas, tanto studiū in te meū magis ac magis accendebatur. Quāobrem nunc cū clarissimū euaseris, nullaq; inter nos intercesserit inuidiæ causa, nulla tuerim a te lacellitus aut prouocatus iniuria, nihil est quod suspiceris animū erga te meum factū esse alieniorē: quinimmo quē iam pridē dilexi, quē amauī, iam etiā obieris & suspicio. Fui enim semper studiosior omnium bonarū artium amantissimū, doctioribus etiam addisicillissimū: inter quos eū præcipuus tibi locus sit consensu omniū, nō est q̄ arbitris me quicq; protulisse, vt honori exultationisq; quæ de te passim perhonestam habent hoīes, d'erogarem, vt qui solem, quāntū in me est, studiosos omnes defendere: & ex toto animo nō solū egregijs, sed etiam in ordinem redactis fauere. Tanta est enim apud me sapiētia, & disciplinaria omniū reuerentia: tantam esse carū sublimitatem & dignitatem censeo; vt quicūq; eis famulantur eas colunt, & si minus assecuti fuerint, sed (vt dicitur) summis labris attigerint, eos amplectendos ac fouendos esse putē: cum in magnis rebus voluisse, satis esse videtur in hisq; præclarissimis rebus, vel suscepta vota, laudē non vulgarē mereantur, & sint omni fauore prosequenda. Non enim omnibus conantibus datur merā attingere, sed paucis, quos æquus amatit suppiter, aut ardēs euexit ad æthera virtus. Nō enim multa occurrunt studijs literarū, quibus eorū amatores minus voti fieri cōmpos potes valeāt. Ego ne igitur qui sic fui semper animatus, statuiq; idem, ab omnibus recte sentientibus esse peragēdū: ego inquit vt Erasmo viro eruditissimū, de studijs tam bene merito, & vbicq; eloquentissimū detraherēt: Aliena sunt hæc a consuetudine mea: nimis abhorrent ab instituto. Te enim Erasme (& si minus egeas laudatione mea) sæpe tamē apud magnos viros cōmendauī: quis pro meritis & laboribus tuis non satis laudare potuerim. sed ea est mortalīū conditio, vt plurimi siue naturæ prauitate, siue adulandi studio vt amantiores videantur, siue vanitate quadā impulsī, magis gaudeāt deferendis obtrepanōibus & maledictis, q̄ referendis laudibus ac honorifice dictis: quinimmo cū hæc referre coguntur, eadē extenuent, imminuantq; vt nulla gratia habeatur: illa contra cū deferunt, quæ ingrata fore cognoscūt, amplificent, exaggerent, & quod magis dolendū est, persep̄e mentientes ex se ipsi cōstringant, & calumnientur infortes.

C Primum autem omnium quod ais, ad te delatū esse, me apud Purpuratos Patres non mihi tuo detraxisse: hoc falsissimū esse tibi velim persuadeas. Quinimmo tibi affirmare possum, apud plerūq; cum forte in tui mentionem incidissemus, multa me ad laudē tuam pertinentia dixisse, nec mihi verbum contra tuam exultationem excidisse: cum

alij fatebor, sed minoris notæ hominibus, eisdemq; amicis, ac literarum studiosis in colloquio familiariter contigisse, ut non tua omnia perinde a nobis cunctis probarentur, cū tamen de te nemo esset non honorifice locutus, quin tibi tribuerit ingenij felicitatem, eloquentiam eximiam, copiam admirabilem, eruditionē variam, studium indefessum, doctrinam multijugam: ut miraculo propemodum habeatur, virum Germanum in vtraque lingua tantum profecisse, ut summis viris in medio Latino, & Græcia natis, & institutis, non æquandus solus, sed plurimis sit etiam præferendus: & simul tot disciplinas attigisse, ut nullius expertus esse videatur. Hæc de te in consiliabulis eruditorum virorum, inter amicos sæpius dixi, & dicētibz assensu. Quamobrem falsum existimare debes, id quod scribis in primis ad te esse delatum, me palam ac passim prædicare, Erasmi nec esse philosophum, nec theologum, nec vilius solidæ doctrinæ peritum, cum omnino contraria sentiam, & sæpius prædicauerim: tamq; id a bestia vero, q̃ illud proximum esse potest inter loquendum a me, vel coram me a quopiam alio fuisse dictū, indicare scripta tua, maiorem te operam dedisse humanioribus studijs, magisq; oblectatum fuisse eloquentia, & linguarum variarum peritiā, q̃ seuerioribus disciplinis, & philosophiæ studijs. Quod si dictum est, non in tuam contumeliā dictum, nec ab inuidia profectum debes accipere, sed libertate quadā loquendi (ut sit inter amicos) in domesticis colloquijs, vnoquoq; ingenuè profertente quod sentit. Qui autem hoc dicit vel sentit, is non dicit te ignarum theologiæ aut cæterarum disciplinarū: sed te laudat, ut fieri solet, ex ijs rebus quibus magis excellere videtur. q̃ si de rebus ad grauiorē disciplinā pertinenētibz pari felicitate scripsisses: maxime autem si Aristotelica tractasses, pariter illa monumenta testarentur, te præstantem esse philosophum, & his studijs magis esse delectatum vti probant quæ scriptis sūt, sed discretissimum esse, ac eruditione multiplici præditum: non autem vni tantum rei, ut plurimos alios ob idq; forte in ea sola præclaros inebuisse. Sed forte hæc Aristotelica & philosophica, quasi viliora ab hac noua academia, hoc est a professoribus bonarū literarum huius temporis despiciuntur, & indigna in quibus elaboretur existimantur: scholastica in opprobrium ea nuncupantibus: quasi non eo magis capessenda sint, qm̃ in scholis inter homines eruditos disputantur: quæ si tu tractare accuratus voluisses, non dubito, quin egregiam laudem in vtroq; fuisses consequuturus: qui tam felicitate, quod magis per te rebus obtinueris, q̃ in omnibus excellere, vix humanum esse videatur: cum difficillimū sit, vel in vno tantum eminere. excarnificat enim vnaquæq; bonarum artium vel sola totum hominem, vniuersam ætatem absumit anteq̃ ad perfectum peruenire valeat. Nam si hic ingeniosus homo, solers, diligentissimus, studiosissimus, memoriæ tenacissimus, incolumis corpore, libris præceptoribzq; abundet, præsto sint omnia ad disciplinas capessendas opportuna, impedimenta cuncta sublata, Nestoreos viuat annos: homunculus tamen est, imbecillis mente, nō diuinus: quo sit, ut nemo tot tamq; varia, & scitu difficillima perfecte assequi valeat: ut sit necesse qui vni tantum incubuerit disciplinæ, is magis illam imbibat, q̃ multas qui pluribus. Tui tamen ingenij vbertate effectum est, ut cū summa linguarum eruditione, & eximia eloquentia non sine laude simul varias & multiplices disciplinas attigeris, quod paucissimis contigit. Et si enim barbarum per iocum videlicet tuis te literis profiteris: scito tamen mi Erasme, me minime illis assentire, qui putāt intervallo Alpium barbaros homines a cultis & politionibus seungi. Semper enim putauit Iesu Christi beneficio primum barbariem omnem exilio multatam esse apud omnes nationes, quæ sacra illius receperunt, ac eius sanctissimis institutis mores barbaros cum honestissimis commutarūt. Quod si in prauitate linguæ, aut morum barbaries consistere dicatur, fateamur oportet Italos in medio Latio, & Græcos in media Attica, barbaros esse q̃ plurimos: Attamen si transalpinos barbaros appellare mauis, nequaq; cōcedam. Quod ais monumenta tua barbaris tantum scripta esse, quæ ad eruditionem, eloquentiam, plurimarum rerum notitiā capessendam: non minus opportuna & iucunda sint Italij q̃ transalpinis. Istā igitur opinione mi Erasme, deponere, nec pures me de tua eruditione etiam in solidioribus disciplinis male vel sentire vel loqui: sed ita existimare, nec a cæteris abhorrere, & neminē hoc seculo nostro ijs studijs, in quibus maxime versatus es,

Alber.

A ij

tibi esse antefereendum, qui sis plurimis antiquorum conferendus.

D Quod autem ad alteram querelam attinet, quæ te magis vrget, me protulisse in cõui-
uijs Cardinalium, & conciliabilis eruditorum quicquid huius tumultus Lutherani ex-
stitisset, ex Erasmo natum esse, iam tibi supra cõfirmaui, me apud Cardinales de te hono-
rifice semper esse loquutum: hoc idem repeto, ac eos testes appello: inter amicos & eru-
ditos in domesticis congressibus aliquid dictum fuisse fateor, proximum illi sententiæ,
sed non tam atroxe occasionem videlicet magnâ præstitisse libellos quosdam tuos, & an-
notationes huic incendio plurimum autem (vt scis) inter occasiõem & causam interest.
cum causa, nisi accidentaria sit, ex proposito agat: occasiõis longe sit alia ratio, quæ ad
male agendum, non nisi a malis, aut imbecillis solet vsurpari. Nemo autem in coetu no-
stro dixit, te causam fuisse, cum nullus existimaret, te volente tantas turbas excitatas esse:
sed potius dum putares ferere triticum, subortum esse lolium. nec ea dicta fuere in tuam
inuidiam, cum nemo inuideret laudi tuæ: sed q̃ te in illis scribendis non fuisse cautiorem
ægre ferrent, quidam a te non alieni, sed qui religionis causam & diuinum honorẽ a mo-
ri tui præferrent: quam obrem nõ debes in malam partem accipere, quod mēte pia pro-
latum est: quo in loco a te impetratũ velim, vt æquo animo feras, si quid audieris, quod
minus te oblectet. Dicam nũbere, dicam amice, quid plurimi de te sentiant hoc in nego-
cio, quorũ iudicium magis q̃ meum tibi fuit extimescendum: nã etsi non omnino in cun-
ctis conueniunt, in hoc tñ consentiunt omnes, q̃ tangi velut digito potest: si quis scripta
tua perpendit, Lutherum affectu ipsius ex fontibus hausisse tuis, quo suapullulantia
venena irrigaret, vel ex tuis potius hortis letalia semina collegisset: tam multa. n. consen-
tiunt in placitis vtriusq̃, vt aut Lutherus videatur erasmicare, aut Erasmus luthericare.
Sed hoc interesse, q̃ quæ tu admonendo vel dubitãdo notas, ille definiat: quod tu mode-
ste tangis, ille arrogantissime tractet: vbi tu scrupum inijcis, ille sententiam proferat. Fa-
tentur tñ & multa longe magis execranda ppria esse Lutheri, a quibus tu lōge adhorre-
re existimaris. Est aut in illo discrimen sententiarum, q̃ nõnulli te arbitrantur eadẽ sen-
tire quæ Lutherus, vbi idem ab vtroq̃ probatur: nec tibi initio ingratam fuisse hominũ
temeritatẽ, quinimmo & ei plurimũ fuisse, epistolas quasdam tuas allegantes. Alij autẽ
tibi æquiores sunt, præstes te tantum de illis ambegisse, nimia quadã fertilitate ingenij,
& multiplici auctoris lectione, nunq̃ tñ animo discessisse a decretis orthodoxorũ.

E Q̃ si pateris me adhuc liberius agere, dicam te in cã fuisse, & magnam tuã fuisse cul-
pam, vt in hanc suspicionem apud multos venires: participem te, ne dicam auctore fuisse
huius dissidij: idq̃ duobus diuersis modis altero, q̃ quæ minime oportebat, protulisti: al-
tero, q̃ te intra silentiũ continuisti, nec tuum stilum Lutherano furori opposuisti. Nam
etsi multos lepore orationis, variarumq̃ rerũ expositione (quod homines præsertim cu-
riosos valde delectat) plurimos teneas: sunt tamen quibus non facile sit verba dare, ser-
uis ad medullam exquirentibus: qui verborum lenocinio non capiuntur: sed accuratissi-
mi sunt in veritate indaganda, conferentes dicta dictis, priora posterioribus, verba veri-
bis, vt quid auctor sibi velit, quid moliat, utrospiciat, anfractus oẽs, & sinuosos gre-
sus verborũ perpendant. Ex quo numero qui mente magis pia sunt, stomachatũ, offen-
duntur, cum multa ex tuis legunt, quæ tam male sonent, quæ in dubiũ reuocant iam olim
definita, quæ auctoritatem adimant sacramentis, patrum sanctiõibus, Pontificis Ma-
ximi dignitatẽ, sacerdotum honori obstrepare, sacras ceremonias parum reuerentẽ, mo-
nachos insectentur, professionem illorũ derideant, cõsuetudines optimas damnent. Ad-
dit, & illud suspicionem, q̃ si qñ tibi accidit, vt Lutheri mentionem facias, illum vel lau-
das, vel de ipso tam dubie, tam perplexe, tam remisse, rã negligenter loqueris, vt cogna-
tur homines interdum existimare te magna ex parte cum Luthero colludere, aut certe
vt significanter dicam *apud partem*, etsi tumultũ seditionemq̃ improbare videaris. Non
est opus singula recensere: lege tu tua, sed tanq̃ aliena cognosces, non iniuriã hoĩes chris-
tiane religionis & pacis cupidiores cõmoueri. Quã obrem non est quod mireris, blas-
phemasse quibusdam, ita vt excanduerint, & vehementiores in te apparuerint, vt cõgigit
Iasobo Siuiciz nobili & docto viro, sacrarumq̃ literarum studioso, homini cãdidi in

genij, & synceræ pietatis: qui cõcitatus quædam scripsit aduersus suspecta loca tuorum scriptorum: non q̃ laudi tuæ, homo minime inuidus, inuideret, sed religiõis amore per-
motus, Quia contentione perfectum est, cum tu multa ex ijs, quæ obiecerat, respondendo
declaraueris, vt ea minus nocere possint: Atq; his quiddẽ rebus effecisti, vt tales de te ru-
mores excitarentur: quibus si pepercisses, non erat q̃ sinistra quicq; homines de te opinas-
rentur: sed te omnes in omnibus laudarent.

F Nam vt multis obseruationibus, quas luxuriante ingenio, & exuberante notitia va-
riarum rerum multiplici lectione cõparatas edidisti, solidioribus ingenijs, & perfectio-
ribus indicijs quoquo modo ad ampliorem cognitionẽ profuisti, sic infirmioribus quan-
tum ad pietatem obfusi vel plurimum. Quid enim pertinebat, vt ex multis aliqua com-
memorem, referres præfco tempore nõ fuisse agnitam, vel exercitam Maximi Pont. pos-
testatem: & Damasum papam summum sacerdotem dictum fuisse, nõ summum episcopos
puni: & Augustinum scripsisse, Episcopo Romano, & perinde Hieronymũ, vt æquali
ceteris episcopis: non vt summo episcopo: multis præter missis quæ in oppositũ ab eisdẽ
scribuntur: quale est illud Hieronymi, Non alterã esse Vrbis ecclesiam & orbis, & Ro-
manam sedem arcam esse Noe, & domum, in qua agnus paschalis comeditur, & episco-
pum Rõ. summum esse sacerdotem: Quid dicere, Cardinales non fuisse tempore Hie-
ronymi: episcoposq; olim sacerdotibus fuisse æquales: ecclesiam de cretense opibus: con-
cliaq; olim ab Imperatoribus indici fuisse solita: Quid matrimonium inter sacramenta ex-
clesiæ, quæ proprie sacramenta dicuntur, non fuisse connumeratum: quid horarias pre-
ces accusare: & quid auriculariam confessionem non fuisse præfci mortis: Eucharistiam
cuiq; domi fuisse solitam fuisse sumi: Q̃ errorum & illud nuptias tantum laudibus es-
sere, vt eas cohiberetur & continentia prætulerit: & quid ecclesiasticos cantus & cerimo-
nias taxaret: quid Monachos, & quod grauius est, eorum professionem calumniari: in-
stitutaq; ipsorum infirmitatis esse dicere: quid detestari decreta ecclesiastica, & sanctio-
nes humanas: Nonne causam præbebas leuioribus ingenijs & minus pijs, existimandi
ea omnia nullam vim nullum robur habere, etiam inde commendandi: non enim omnia
quæ licent, expediunt: tantum abest, vt adificent. Quid attinebat huiusmodi scrupulos
injicere: has scandalosas spargere voces: quibus pusilli saltem offendi possint, cũ firmio-
ribus iudicijs sit cognita veritas, & sanctorum virorum sententia: perfectumq; nõ om-
nia pariter religionis initio fuisse cognita, vel integras vires adepta: sed posterioribus se-
culis fuisse declarata & perfecta & exercita. habuit enim religio nostra, vt res cæteræ,
in multis suam infantiam & pueritiam: nec seruator noster Christus omnia in ipsis in-
tjjs aperuit: sed multa Apostoli, & hi qui eis successerunt: sicut retulit ipse, Multa sunt
quæ non potestis portare modo: & huiusce generis alia plurima. Quorum probata vsu
rataq; verba ecclesiæ imutare, nisi ad ostentationem, vt pro testimonio scripturæ in-
strumentum dicere, etsi aliquos habeas auctores, cum Paulus testamentum dici volue-
rit: Quorsum in sacris verbis prorsus indigna, & omnino profana, vsurpare, vt cum di-
cis, fabulam euangelij, q̃ inanis, q̃ inutilis, q̃ noxia huiusmodi eruditionis iactatio: quæ
omnia sunt indicia animi rerum nouarum studiosi.

G Quid dicam de ijs, quæ tam petulanter de humanis & diuinis rebus suscit: Quãtum
nocte putas mi Erasme, quod cum dolore, ob plurimorum iacturam inde deriuatam di-
eonomini tuo inuoluisse Moriam illam tuam: nam etsi personam substituis stultitiam ip-
sam, cum tamen ore tuo Moria loquatur, non vt a Moria prolata, sed vt a viro celebri
& eruditissimo, complures quæ illic tradis, exceperunt. Quo libello tam noxia sparsisti
semina, vt ex agro sic infecto proceræ arbores vltro prouenerint, quæ pestilentes frus-
tus pepererint: quo si tantum humanas ineptias, vanos mortalium conatus risisses, iucun-
dus fuisses, & aliqua ex parte perbandus: ac item si omnes artes, cuncta hominum stu-
dia, omnia vitæ genera, omnes deniq; res humanas taxasses, etsi nocuisses maxime ad os-
lescensibus, ea perusione, nihil certum, nihil solidum in vita esse, nihil sponte sua expe-
rendum: esset tamen hoc, quoquo modo ferendum. Nunc cum ne sacris quidem ritibus
peperceris, non religioni, quin immo nec Christo ipsi Iesu, hoc es consequutus, vt etiam

Alber.

A ij

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

qui te defendere cupiunt, facere cogantur, te illa si non simplo animo, atram parum reuerenti, incōsultissime & arrogantiſſime prodidiſſe. Quid enim turpius proferri poteſt, q̃ Chriſtum oblectatum eſſe perpetuo morionibus, verulis, & pueriſta te autem reieciſſe graues & doctos viros? aut quid foedius vel Porphyrius, vel Iulianus apoſtata ſcripiſſent? quid ad arguendam prorsus religionem Chriſtianā atrocius, q̃ ipſam eſſe vniuerſam in ſtultitia fundatam? Ad hæc ſtultitia proferebat, audis? Sed Eraſmi ore loquebatur. Ludebam, at execrabiliter iocabar. Turpe viris grauius videtur, ſi quis ſerius in rebus eſſa proſanis, ludatur tibi diuina deridere permittis? Quibus ſuſibus tanto magis nocuiſti, quanto maiori ingenio, ſacundia argutiaq̃ loſuiſti. Tanto plus offeciſti, quāto feſtior fuiſti, & pulchrius de facie Lucianum tuum expreſiſti. Vtinam Eraſme te minus elegantem artiſticum exhibuiſſes, & minus bonum eſſe ſtorem. Multa ſunt in vita hominū quæ rideamus, fateor: ſed nimis iniquus eſt humanarum rerum exiſtimator, qui omnia ſine diſcrimine damnet. Nihil enim tam ſeruum, tam graue, tam recte deſignatum eſt, quod ſepe eſſenſionem vniuerſo poſſit effugere ad periclitum & tanquam ad ideam reuocandum. cōditioni enim humanæ neceſſario fortaliſ eunſis in rebus eſt aliquid inanis atq̃ imperfecti committum, quod ſepe rectum curſum tenere veratū & philoſophi cuncta mortalia ex actu & potentia, hoc eſt perfectio & imperfectio conſtare docet: quæ diuina æquo animo perſequeremur, ſi nos homines eſſe meminerimus, & cunctas res natura ſua metiemur. Neq̃ enim ſingula ſunt ad vium reſecanda, nec tam ſcrupuloſe in rebus agendum tam e moroſe, vt exactiora poſtulemus, q̃ rei natura patitur: ne dum vniuerſa deſpicimus, cunctaq̃ ridemus, nos omnibus deſpiciendos & ridendos exhibeamus: qui cum nihil in vita laudandum eſſe proſiteamur, ſelicitatem humanam prorsus excludimus, & hominum ad virtutes ſtudia magna ex parte debiliamus. Sed liceat ſane res humanas deridere, etiam ne religioni atq̃ ſacris inſolabimur? Nam cum de diuinis rebus reuerentiſſime, parciſſime, ac innocentiffimis verbis agendum ſit, nec ipſiſ ludicra permiscendum: & tu longe ſecus effeceris, nihil eſt, ſi a multis æcuſariſ: q̃ inconfuſius feciſti, id ab impietate animi tui proſectum eſſe, interpretariſ. Dicam enim vt res eſt, nihil ex monumentis tuis tantum tibi laudis attulit, quantum hæc Moria detraxit. Quapropter tibi optandum eſt, vt quotquot ſunt ipſius exempla, pereant: prout ſuſcipiſſus memoria, ſi fieri poſſit, aboleatur.

H iam illud q̃ ſuſpectum multis fuiſſe putas, quaſi a Luthero non lōge diſſentires: q̃ de modo conſtitendi, ipſius eommoda & incommoda referens ſcripſiſti: vult integram exſtimationem permittens lectori, retinendum ne putet conſtitendi vſum, an abolendum: quaſi adhuc eccleſia in dubio verſaretur, an lex ſit conſtitutione humana de conſeſſione ſancienda: nec iam olim eſſet vniuerſi orbis Chriſtiani conſenſu promulgata, quin immo excepta, vt a Chriſto inſtituta: quod tu in dubio relinquis: & proinde illud, an annuenda ſit inter vera ſacramenta, quod proſecto minime conueniebat, hoc præſertim tempore, eum id ab hereticis pertinaciſſime impugnatur. Q̃ ſi ab huiuſmodi diſputatione temperare nequibas ſaltem aperte, quod ſentires, protuliſſes: nec ita ſententiam ſuppreſiſſes, vt quod ſentias, non audent proferre videaris. At inquis nūc rebus exulceratis nō placere cuiuſmodi vomica mouere. At ſi non libuit, certe decuit, quippe oportuit: cum ore conſeſſio fiat ad ſalutem: quæ nūc maxime exquirebatur, tum ad veritatem tuendam, tum ad declarandum te ea in re nihil dubitare: nec ſilentio ſuſpicionem multis inſinſcere, q̃ hereticis aſſentias: nec ita rem tractare, vt in partes eorum videaris declinare: quamuis dicas negari non poſſe, quin tutor ſit, qui bene conſeſſus fuerit, nam cum vſum conſeſſionis probare videaris, multum tamen minus eius dignitatem, cum aſſerere metris, inſtituto diuino fuiſſe decretam, non contentus, videlicet teſtimonio Iacobi Apoſtoli dicentis, Conſitemini alterutrum peccata veſtra: & Ioannis pariter in epiſtola ſcribentis hæc verba, Si cōſitemur peccata noſtra, fidelis eſt & iuſtus dominus, vt remittat nobis illa, & emundet nos ab omni iniquitate &c. nec etiam Chriſti Ieſu traditis diſcipulis poteſtatem ſoluendi peccata: quæ exerceere minime poterant, niſi propria peccantū cōſeſſione, nodos peccatorū cognōſcerēt. Omitto q̃ in Euāgelio Mathæi, &

*Erasmus co-
ſeſſio exim-
de diſſimul
iſtū ſum ſerian
vire ſinet*

Marci scribatur, eos qui a præcurfore domini baptizabantur confiteri peccata: sunt. n. Et baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua. nec catholice ecclesie aucto-
ritate: quæ illud institutum diuinum esse promulgauit. Age verò quid aliud est confessio-
nis incommoda recensere, q̃ homines a confessione deterret. Itaq; cum auctoritas
tem confessioni adimis, cum, in quæstionem vocas, commodior sit an incommodior, con-
fessionem propemodum euerbis. Refugiunt enim mortales sp̃ore naturæ molestias: qui
magis per sepe adducuntur falsa specie veritatis, vt rem molestam omittant, q̃ vt capes-
sant, multis veris rationibus rem approbantibus. Constitutum autem a Christo confes-
sionem fuisse, etsi non statim vbicq; promulgatam, sed seculis posterioribus, si non alijs
rationibus, & sacrarum literarum testimonijs probaretur, huic vel soli homines æquos
gant, cum nulla res sit tam salutaris, tam sancta in vñum mortalium recepta, quæ, si ea abu-
taris, nocere non valeat, non tamen protinus fuerit nobis reiicienda cum non lance hu-
manæ prudentiæ sint examinanda, conferendo vtilitates cum incommotis, quæ semel sue-
runt diuinitus constituta. Nam etsi omnino incommoda nobis viderentur, tamen quia
sunt statuta, puri mente seruanda, & constanti animo retinenda essent. Quoniam nimis
perfecto iudicio nostro arrogamus, cum de omni re æque audemus iudicare, quid vti-
le, quid inutile, quid honestum, quid fecus, quid rectum, quid deprauatum, quid diuinum,
quid humanum, & hoc tam in rebus definitis, q̃ in ijs quæ adhuc sub iudice versantur, cū
taxamus mores, leges, consuetudines, ritus, ceremonias iudici receptas, quæ cum tu sepi-
sime facias, vt monumenta tua testantur, non ab te multi te acculant arrogantique: & rerū
notarum studiosiorem fuisse dicunt.

Sed cū, pposuerim, fretus humanitate tua nihil subicere de his quæ minus ex ludibra-
tionibus tuis, quas mihi videre cōtingit, approbatur illud quo, q̃ testatur, parum pleriq;
probari consiliū tuū in edēdis in sacras literas paraphrasibus: non q̃ comode te & elegan-
ter scripsisse neget, sed q̃ ausum improbe: dicētes sacras scripturas nō pati paraphrasim;
quæ vix cōmētaria admittat, salua sua maiestate: cui mirū est quāto detrahatur, cū quicq;
immutat, vt oratio elegatior aut dilucidior existat: quod in paraphrasibus fieri cōsuevit.
Aunt. n. nefas esse, quæq; hominē vices spiritus sancti supplere velle, vt quo ille parciore
esse voluit, paraphrastes plūxiore sit: quo ille diffusior & amplior, hic breuior & pressior
affuerit: diuini spiritus arcana suæ sapientiæ ijs verbis quæ pbauit, eo ordine, ea phrasi
qua maxime decuit, expressisse: qua in dictione quot numerabis verba, tot recensebis sa-
crāmēta. Quāobrem nec apicē vñ cōtingēdū: plena esse omnia mysterijs, virtute, spiri-
tu: quibus si quid demas vel addas, aut mutes: peruerteris scripturā, non exposueris: itaq;
ope humana nō egere sacras literas: nec grāmatici aut rhetoris seruitū subiici dei oratio-
ne: quisi cōp̃te, si ornate, si polite proloqui voluisset, si alio stilo vti, nō opus erat ei te ma-
gistro, nec elegātia tua, qui fucos odit, & cinnabos cultiq; omnem elaboratæ orationis,
nolēs verborū lenocinio & lepore sermonis sapientiā contaminari: vsus inculta dictiōe,
at verēdā simplicibus verbis, at si a meis: vt testatur spiritus sanctus p Hieremā dicentē,
Verba mea sunt quasi ignis, dicit dñs, & quasi malleus cōterēs petrā. Qñ quidē ipsi curæ
nō fuit, talibus blāditijs hoīes indignos ad eā capessendā allicere, sed potius detertere fe-
ueritate eloq̃ij: sit si p se tū reuerēdā, tū sublimis, tū decora, vt nullū extrinsecus admi-
tat ornati- vi sua instructa: nullius indigēs adminiculo: tū pulchra natura, vt modo ab illa
nō sis alienus: magis nudā ad amē, admireris, q̃ cōpositā & ornatissimā: quā ad summā,
quicquid cultus illi super induxeris, deturpaueris. Quod dominus per Moysen in Deute-
ronomio declarat his verbis, Non addetis ad verbū quod vobis loquor, nec auferetis ex
eo. Tradidisse igitur illam spiritum scientiē omnia, eo stilo, quo maxime oportuit, rem tū
seriā, tam grauē, tam excelsum inculto quidem ac plane plebeio, at grauissimō: puro ac
simplici, at p̃fundissimō & multiplices sensus paucissimis verbis cōplectenti: vt inepto
ad causas ciuiles agēdas & conciones populares, sic aptissimo ad diuina mysteria expri-

*Sacris literis, non
cultu sed indige*

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

mendas: quisi minus oblectet, plus tamen iuvat, & animis opiculatur: qui non spectat ad
 gratiam aut ostentationem, sed ad erudendum & inflammandum mortalium animos:
 ad idq; etiam efficacissimus est: non sermonis amoenitate & illecebris alliciens, sed robo-
 re proprio cogens, ac admirabili quadam virtute totum hominem transformans. Vtius
 enim sermo diuinus, animatus, aculeatus, penetrabilior est: omni gladio ancipiti, perui-
 gens usq; ad ima spiritus, & praeordia subiens: cui si quid superaddideris aut dempseris, il-
 lustrandi gratia, omnem fidem auctoritatēq; adimes: nec splendorem adicies, sed tene-
 bras obduces, decoremq; omnem detrahes, idq; dicunt te paraphrasis tuis declarasse:
 quibus etsi praestiteris, quod vix vllus forte alius hoc seculo praestitisset, tali sumpta mate-
 ria: tamen si conferatur oratio tua cum dictione sacrarum literarum, et si aures magis tua
 demulceat, cultaq; sit q̄ diligentissime: frigescit tamen mirum in modum, nec prae se fert
 illam maiestatem, nec illam ambrosiam suppeditat, qua pascuntur animi, cum euangelis-
 tam ipsum, aut Paulum audiunt loquentem: cuius sermone erigitur mens supra sese: illa
 grat animus exultat: spiritus mirabili quadam alacritate quos te loquente, & pauli vices
 agente languescere aiunt, nec illa diuinitate perfundit. Ergo cum multi putent, quibus
 & ego assentior, rem in meliorem partem interpretantes, maiori te pietate ad forte atten-
 tasse q̄ iudicio, dum tibi credunt profitemi, te ad alliciendos eos, quibus aures delicatio-
 res sunt, ad lectionem sacrarum literarum, abhorrentes horridam illam & incultam ora-
 tionem eum laborem suscepisse: non desunt qui suspicentur, te forte animo concepisse,
 euenturum aliquando, vt homines falsidica lectione illius subrustice orationis, oblecta-
 ti autem nitore & facundia tua illam rejicerent, tuam vērō recipere: quae loco illius suc-
 cederet in publicis lectionibus: sed has suspensiones pro suo quisq; arbitrio suscipere pos-
 test, cum res nulla sit tam commoda, quae non possit malignis interpretationibus contur-
 bari. Illud tamen inter omnes conuenit, non licuisse tibi eo genere diendi: vt in ea mate-
 ria, ne agere praeceptorem eloquentiae spiritus sancti videretis: assueverantes neminē He-
 braeorum, Graecorūve, aut Latinorum, quod constet ab ipsa nata religione, hoc in sacris
 literis, te vno excepto, fuisse a summis illis intactis, sententias suas enarrationibus aut cō-
 mentarijs protulisse. Sed dices fortasse: enarratores, & qui commentaria ediderunt alijs
 verbis ac pluribus vfos fuisse q̄ ipse auctor scripturae: idem & fecisse te: quam obrem si
 ipsi non reprehenduntur, sed laudantur potius, iniuria tuam indultitiam accusari: sed respō-
 sio in promptu est, interesse vel plurimum: intacta verba pro capto suo quisq; interprete-
 tur: quod faciunt enarratores, an auctoris sumpta persona, verba spiritus sancti pro libidi-
 ne sua, quod paraphrasis accidit, moderetur. Cū igitur tu assumpseris in paraphrasis
 tuis personā euangelistae: personā Pauli, aut ceterorū apłorū, qui aliqua scripserūt: quin immo
 personam Christi concionanantis, quem interdum praeter omne decorum inducis, tanq̄
 Hortensium aut Ciceronem compositis verbis, elaborata oratione causam agentem: &
 (quod detestabilius est) plurima dicentem quae in sacris literis non habentur, humanae pi-
 entiae verbis accommodatis: spreto Sapientis praecepto in proverbij, Omnis sermo dei
 igneus elypeus est sperantibus in se: Ne addas q̄q; verbis illius, & arguaris, inueniarisq;
 mendax. Quid aliud agisq; proferis, te commodiori oratione, quae ipsi protulerunt, q̄
 ipsos explicuissent, quod & quibusdam prologis siue praefationibus testari videris. Quod
 si ita est, rogo te, cur non putas spiritum dei nō commodius fuisse locutum: quia noluit,
 an quia non potuit? Negabis, credo, non potuisse: noluit igitur, quia sic decere iudicauit
 & quisq; homuncio aduersus diuini spiritus decretum, qui omnia illa dictauit de verbo
 (vt aiunt) ad verbum, ire contendet: Nam longe alia ratio est enarratoris, qui sensum in-
 dagare conatur, sententias exprimere auctoris integra dictione: res nec tam periculosa
 & plena commoditatibus. Et si enim perperam quid intellexeris, si a vero sensu auctor-
 is aberraueris, paruum iacturam facies: stant verba ipsius: quorum iterata lectione, quo-
 rum contemplatione nō tu ipse errata cognoscere valebis, & alius quispiam te ad-
 monere poterit. At in paraphrasi si a vero sensu semel deflexeris, nil est quod lectionem
 tuam fidem secutum deducere valeat ad semitam: nulla regula, ad quam iterum atq;
 iterum spectans, sententiam iudicijq; reuocare possit. Commentatores constat & para-

phraſtas tum Græcos, tum Latinos, quorum notitiam habemus, nonnunq̃ doct̃ miſiſſe, in ſcriptis Ariſtotelis, quæ tractarunt, explicandis, hoc ſi nonnunq̃ tibi contingiſſet, quod facile potuit euenire, qui tantummodo attingerent de ſacris literis, quantum paraphraſibus tuis continetur, q̃ laſpi in errorem occasione tuæ paraphraſis, quoniam pacto reſiſſis cerent̃ imbuti eius ſententijs, quas tu ſequutus fuiſſes errore, qui tibi quaſi adiurati credunt, nec vt in commentarijs, dictiōem auctoris præſentem intuerentur. Vt autem fa-
cilis eſt, a vero ſenſu ſacrarum literarum aberrare q̃ in Ariſtotele, ſic pernicioſius aberraſſe, tantoq̃ difficilius ſenſus veros ſcripturæ capere, quanto laborioſius diuina myſteria comprehendere, q̃ res naturales contemplari. Sed percipiatur ſane vtrinq̃ idem ſenſus, vt theologi loquuntur, literalis, quoniam pacto capiuntur tot myſteria, tot ſacramenta ex ipſa dictiōe atq̃ literis pendentia? Scimus enim ab Hebræis ea reuerentia ſacras literas attingi ſolitas, tantam vim in eis eſſe putari, vt non ſolum in dictiōibus earumq̃ ordine, ſed in ſyllabis etiam, ipſiſq̃ apicibus myſteria eſſe confirmarent: in tantum vt voluminum characteres numerarent, cum a librarijs illa accipiebant, quorum ſi vel minimū ſuper eſſe, deſicere ve, aut vllam tranſpoſitionem comperiſſent, proſus volumen reiiciebant. Quo factum eſt vt nemo Chriſtianorum Patrum auſus ſit tali genere dictiōnis, quo vniuſa immutaretur & peruerteretur, diuinas ſcripturas explicare: ſed eas in ſua maiestate intactas relinquentes quidam in ipſis explanandis laborarunt. Licet enim hoc ſcribendi genere plurimū allici poſſint ad earum lectionem, ſatius tamen eſſet arcere, q̃ cum tāto periculo & indignitate ita prouocare, indigni enim ſunt ſacra cognoscere, qui ad ea ſola orationis ſuaſitate allecti accedunt. Sed te hoc genus attenuaſſe primum, plurimū exiſtimam, vt quid in eo poſſes, experieris: deinde cohortationibus amicorum nouitate re gaudentium: & adulatorum ſuaſionibus proſequutum eſſe negotium laborioſiſſimum: & ſi res pateretur, laudandum. Sed proſecto non erat hæc materia talibus exercitationibus idonea: & labor tuus longe magis probaretur, ſi iuſta commentaria loco paraphraſum in literas ſacras edidiſſes.

K Sed hæc enus de priore cauſa, quæ ſuſpicionem multis iniecit, te ab inſtitutis Lutheranis non longiſſime abhorre. Dixi enim duas eſſe alteram, quæ ex ſcriptis tuis alteram, quæ ex ſilentio, de qua iam dicam, proficiſceretur. Conſtat enim ſæpe a multis iudicium per coniecturam fieri non ſolum ex dictis factisue, verum etiam ex omiſſis atq̃ ſilentio vt ſi quis aliqua in cauſa taceat, in qua ipſi tacendum non eſſet. Quot nāq̃ hominum vocibus accuſari te putas Eraſme, q̃ Lutherano furori te initio non obieceris? non ſurtus æris ad inauditam arrogantiam reprimendam? cum tu id præ cæteris longe commodius præſtare poſſes, non ſolum ob eloquentiam, ingenium, facilitatem in ſcribendo, in pluriſus linguis eruditionem, variam & tam multiplicem doctrinam, quibus mire præditus es, qui omnium tum Græcorum tum Latinorum bibliothecam euoluſti, nihil intactum reliquiſti: Sed ob gratiam, ob authoritatem eximiam, qua vales apud Germanos, apud quos hoc malum naſcebatur, & indes magis ac magis ſerpebat: quibus tibi in re literaria tanta fides habebatur, quanta præterea nemini. Quare cum iam conſuetudine oculis præterieris, ac virulentiffimum colubrum profundere venena, inſicere vniuerſam Germaniam permiferis, quem antidoto tuo in fugam vertiſſes, & antrum ſub re coegiſſes: in tanto diſcrimine diſſimulaueris, nunq̃ plane quid de eo ſentires explicam do: licet enim ſeditionem improbaueris, cauſam tamen non reſeſtiſti: ſed te ſpectatorem præbuiſti, qui oppugnator eſſe debebas: & homines cum corda non videant, æternus eſt rebus mentem exiſtiment, quid de te poſſent ſuſpicari, ipſe videris. Quid ſi tibi initio tragœdiæ, prologus idcirco (vt ipſe ſateris) non fuit iniucundus, q̃ cum multis alijs putares Lutherum bonum virum eſſe: corrigendis deprauatiſſimis hominum moribus diuinitus emiſſum, & te idcirco continuiſti: ſi primum te tua ſeſſile opinio, vt pleroſq̃ alios, cum agnouiſti quo res progredieretur, quantum inualeſceret flamma, cur non ad extinguendum incendium accuſuiſti: cur intolerabili furori non reſiſtiſti: ſed adhuc medijs & ſpectator perſiſtiſti? At videbam, inquis, fabulam eſſe mire plauſibilem non vulgo ſolum, ſed etiam principibus, epiſcopis, ac nonnullis cardinalibus: quæ obrem

magis fuisset temeritatis, publico orbis favori priuatum hominem oppedere, praeter
 tum cum mundus esset plenus academij. Hoc te non excusat Erasme, quin officium de
 serueris: immo quanto maiori plausu virus hauriebatur, quanto a pluribus & clariorib
 us, tanto ut magis noxio & contagioso diligentius opportuno antidoto fuit occurrend
 um, atque citius obfistendum: hac enim ratione maiores nostri sanctissimi viri tum Graeci,
 tum Latini non debuissent impiissimo dogmati Arriano occurrere, cum illud tanto fa
 uore receptum esset, non solum a numerosissimis populis, a ferocissimis gentibus, a ma
 ximis nationibus, sed etiam a potentissimis Regibus, ab Augustis & Caesaribus: quod ta
 men officium diligentissime & constantissime Graeci perinde atque Itali & Galli non su
 ne magno suo incommodo (quod tu non ignoras) praestiterunt. Tu vero ut inuidiam fa
 geres nominis temerarij in tanta rerum perturbatione conticuisti: utinam plane conticu
 issem Erasme, parceri iusto meo dolori: aut enim fallor, aut nunquam tam alte plagam excepis
 semus. Sed tu modo te in culicem deprimis, modo erigis in elephantem. Homuncio es, si
 sit Luthero occurrendum: quasi res sit cum Hercule clauam tenente futura: Athlantem
 agis, cum celsuram vniuersi orbis tibi arrogas. Nec te purgat quod scribis de academij,
 cum officium ipsae non praeterierint. Publicis enim decretis Lutherum danarunt: & hoc
 idem plurimi etiam priuato officio, studio pietatis doctissimis editis libellis, quibus pla
 ne est confossus Lutherus, effecerunt. Licet exulcerati animi cum medicamentum respu
 ant non facile curentur, pertinacia etiam victa non cedit loco: extrudas illam oportet me
 ro ingenio, aut virtutis robore in loco ipso conficias. Tu autem ad hanc bestiam oppu
 gnandam nullas adhuc admoouisti machinas: neque ascendisti ex aduerso, neque oppoluisti
 murum pro domo Israel, ut stares in praelio contra oppugnatorem. Ergo ne permouit
 rei indignitas: magnitudo negotij? causa fidei catholicae: non academias solum ac pios
 professores disciplinarum & religionis antistites: sed omnes bonos, dummodo doctrina ali
 quid praestare possent, atque ipsos inuictissimos Reges impulit ad scribendum in Lutheri
 blasphemias? Erasmus adhuc non videtur tetigisse. O Regem celsissimum, Regem prae
 stantem, vere dignum regio munere: quem nulla lingua satis queat laudare: cuius singu
 laris pietatis memoria nunquam ex hominum mentibus exolebit: cuius nomen apud poster
 os sine fine celebrabitur, gloria apud omnes nationes futuris saeculis semper augebitur: no
 que potentissimus Angliae Rex fuerit, quod plerisque contigit, quorum vix extat vlla memo
 ria, sed ob exemplum rarissimae pietatis: quod in gloriam summi Regis, per quem terreni prin
 cipes regnant, & reges decernunt iustitiam, tutatus fuerit catholicam ecclesiam: non armis
 solum & potentia, sed lingua: sapientia haereticarcham Lutherum debacchantem exactis
 sime disputatione, edito libello represserit, quanto deus immortalis decore maiestatis re
 giae, quanta grauitate, quanta eloquentia, copia, doctrina, sapientia, spiritu, monumentum
 ipsum testatur, quod & perpetuum declarabit, merito esse inter heroes referendum Hen
 ricum. VIII. splendidissimumque reportasse, de hoste triumphum: tanto ceterorum Ang
 liae Regum triumphis praefendum, quanto gloriosius est de hoste religionis de Iesu
 Christi inimico quam de hoste priuato, de ingenij, vi mentis & sapientia, quam robore proprii
 corporis & militum de armatis corporibus triumphare: quanto praeclearius pro pietate
 & coelesti regno, quam pro terreno propagando depugnasse. Quod si te alia non tangebant Eras
 me, debuisti saltem tanti Regis clarissimo exemplo ad scribendum permoueri. Non
 satis fuit Erasmo, libellis suis profiteri, nihil sibi esse rei cum Luthero: nec cum priuatum
 frigidioribus verbis, & remissiori spiritu commonere, caueret, ne res in seditionem ex
 ret: nec Frobenium coercere ne quid excuderet Lutheranam, quod scribis te fecisse. Sed
 Frobenio praestare debuisti, quod aduersus temulentiam Martini excuderet maiora,
 aptiora, solidiora ab Erasmo expectabantur: non debuisti tantum tibi nominis com
 parare, si aegre laturus eras, homines a te expectare digna Erasmo.

L

Antibi parum virum esse putas ad impugnandum Lutheri dogmata: quibus nihil
 execrabilius, nihil infirmius, nihil infanlius excogitari potest. De quibus quonia tu ipso
 rum mentione me iam pridem scelera istius indignantem tuis literis in hunc sermonem
 pro uocare videris, quid sentiam explicare non grauiorem illa resellere, haud magni

negocij esse videtur. Quid enim in eius momentis inest, nisi furor, inconstantia, pugnantia dicta, cōticia, maledicta, ioci, fabulae, inanitas, nugationes, ineptiae canina quadam facundia prolatae: quid solide doctrinae: quid quod philosophi aut theologi sapienter & qui dare virio solet, si quis grauissimorum philosophorum testimonijs (quos Sophistas appellat) dogmata rheologica confirmauerit: propterea q̄ ex philosophis professoribus nemo ei suffragetur, sed omnes potius aduersentur. grauitas enim locuti, sapientia, insititise semper aduersa est: cum interim non erubescat poetarum ludis, mīmorum fabulis, grammaticarum adagijs, rhetorum scemmatibus & sententiolis sua decreta cōprobare, huiusmodi enim nugis referta sunt ipsius scripta: sed quibus tā in epte vti, vt appareat ipsum in harena sua nō versari: & illa nūc potius a sodalibus mutuari, q̄ ex propriuario suo depromere. Studet tñ disertus ac eloquens videri, vt se literatoribus affleclis cōmendet: licet quo magis contendit, eo id minus assequatur: & tñ videri vult facetus, vt iocis & salibus alliciat imperitū vulgus. Itaq; se in diuersissimas personas inconstantissime subinde transformat: videatq; in eodem iam seuerum in mores deprauatos concionatorem, iam dicaculum scurrantem: & vtrūq; cum summa superbia & arrogantia: nihil est in quo Christianum hominem repraesentet, quem conuenit mansuetū esse, modestum ad omnes, docilem, non litigatorem, non vaniloquum, non contentiosum vt Paulus docet. O caecas nimirum quorundā mentes, qui Lutherum laudant, Lutherum, excipiunt, Lutherum admirantur. In quo nihil graue, nihil firmū, nihil doctum, nihil sanctū omnia venenata, nugatoria, calumniosa cuncta, letalia omnia pietatem & religionem iugulantes. Reuocauit enim a priscorum haeticorum bullis plurimas eorum pestes, iam pridem explosas, cum ipsiq; auctoribus conspultas: Quibus in vnum coaceruatis quasi stumulum edidit impietatis: In cuius tamen vertice ex proprijs fodinis conflatum vituli statuit, cui cum Arrio conuenit pariter & cum Donato, vt rursus baptizentur Catholici: qui a veritate deficientes ad insana eius dogmata transfugiunt, quorum multos scimus esse rebaptizatos, Cum I Bardeane, q̄ fato alcribat actiones humanas: Cum Aerianis, q̄ non sit orandum pro mortuis, q̄ ieiunia sint tollenda, episcopi q̄ redigendi in ordinem laicorum, vt omnino illis habeantur pares. Cum Iovinianistis, quod sacras virgines nupriarum specie constuprari suadeat. In hoc tamen Ioviniano positor, q̄ ille nuncq; ipse autem pridem uxorem duxit: cum Vvicleuistis quod auctoritatem summo Pontifici non solum derogat, vt illi, sed prorsus illam tollat. Omnia item necessitate euenire contendat: ecclesias fortunis expoliet: Cum Hussitanis, q̄ sub vtrāq; specie communicetur, & in alijs. Cum Berengarijs, q̄ asserat sacramentum Eucharistiae non esse sacrificium: nec eo offerri verum corpus Christi, substantiamq; panis insupso manere: nec transformari in corpus Christi: Ab Eunomio sumpsit illud: sola fide homines iustificari, modo illa recta sit, qualis, quam ipse praedicat: nec vlla opera requiri, nisi q̄ de suo addit, omnia quantumcumq; bona videantur ex se, esse peccatum: Ab Eluidio & Marantibus Desiparam virginem, perpetuo porrissimam (proh scelus) demum fuisse corruptam, & complurium filiorum matrem accepit. A Montano Cataphryga & Simone Mago didicit profiteri se habere Patradetum, ab eoq; edoctum, scripturas sacras interpretari, & omnia peragere. Atq; equis deum nescio an vt olim Heraclianus quidam in Africa demum se esse dicat: ita hic sibi in terditum non esse putet, quominus profiteatur se alterum esse Christum: in quo nō iam verbum dei spiritus sanctus carnem assumpsit humanam, pars Simonis Magi furore, qui se iactabat die Pentecostes in linguis igneis super Apostolos descendisse: Quod profecto non video, cur non sit suis sequacibus persuasurus, quibus tam turpia portenta, nulla ratione vera persuasit: sed tantummodo quia ipse asseruit se aspirari diuino spiritu, caetera dogmata & maxime execranda, cum ex alijs, plurima autem ex impia Vvicleuistarum schola, tñ quaedam ex proprio ingenio scelereq; excogitasse videtur. Neq; enim perinde constat a quibus haeticis illa collegerit, quorum est sacramentorum euersio, ieiuniorum derectio, sanctorum sublata veneratio, votorum abolitio, sacerdoti in vniuersum derogatio, blasphemiarum in sacratissimum eucharistiae sacrificium, inaudita promulgatio, mīsarumq; criminatio, Sed veniet tempus (vt spero) quum admirabimur hos

mines Germani, quoniam pacto potuerit tanta caligo plurimorum mentibus offundi, ut quisq; Lutheranis sacrilegiis acquiesceret. Superueniet enī, superueniet diuina lux, quæ caliginem omnem discutiet, tenebras propellet, & lumen pristinum mētibus obtenebratis restituet, eritq; post diluuium Iris, ut enim ait dominus per Ezechielem, corruet paries quem linierunt luto absq; paleis. Illum enim destruiam, & adxquoabo eum terræ & res uelabitur fundamentum eius, & cadet & consumetur in medio eius, quoniam linitus est absq; temperatura: Tuncq; resipiscentes Germanos multos pudebit tam amentibus se & impiis placitis adhæsisse, qui poenitenti animo dicent domino, ut Hieremias ait: Cognouimus impietates nostras, & iniquitates domine: & quapropter deliquimus, sibi, at propter gloriam nominis tui, ne des nos in opprobrium: sed peccata nostra quæ seducti per petrauimus deleas, nec ignorantiarum nostrarum uelis esse memor. Sed dicat aliquis: Lutherus quid profitetur, quid aliud prædicat, nisi ut Iesus Christus colatur (ut par est): & eius præcepta feruentur: euangelicam doctrinam, ut in sacris habetur literis ab hominibus excipi uult, traditiones & decreta humana illis aduersantia tolli. Quid enim tonat Lutherus, nisi Paulum, Euangelia, Christum? Scimus hoc passim Lutherum iactare. Est enim commune ipsi cum omnibus hæreticis, & nefariis hominibus: qui specie religionis nituntur præ cæteris rebus comparare sibi nomen, sed uicendis populis, hæresibusq; ferendis sepiissime Christi nomen usurpare, citare sacras literas, earumq; testimonio eniti, impia dogmata cōfirmare: ex euangelio Christi (ut Hieronymus ait) euangelium diaboli facientibus. Consistit enim euangelium non in uerbo, sed in sensu: etenim propinantes absinthia, melle procula circumliniunt, ne aliter ad mota primoribus fabris reiciantur. Nemo enim purum uenenum ebibedum propinat, sed cū suauis aliquo potu, aut obsonio commiscet. Magi itidem & incantatores ueneficis rebus ac superstitiosis uerbis sacra quædam uerba coniungere solent: Quinimmo & ipse spiritissimus Mahumet, Luthero tamen (haud scio) an improbius in Alcorano suo, ut cōmonitus christianos seduceret, Iesum Christum mirum in modum cōmendat & extollit, secp ipso longe maiorem fatetur: Que cum ita sint, hallucinabimur præstigiis circulatoris huius, uel si Pauli & Iesu Christi nomen blasphemio ore sepius usurpet, si euangelium fræquentius citet, in quo ipso quemadmodum a maiorum consuetudine discederet, excogitauit. Nam quod cæteri omnes latini euangelium dicere, ipse Græce euangelion dicere gaudet, ridicula sane & puerili affectatiōe. Quod si eodem uerbo eā quoq; laudem petit, ut Græce scire uideatur, cur cum ratio sermonis poscit non dicit euangelium, ut saltē Græce flectere nomina se didicisse cōmonstraret? Non igitur introspicimus, recte ne talia an perperam afferantur: quibus principiis, quibus dogma fundamentis innitatur: unde doctrina ois necessario pedit: Quæ si solida & aperta fuerint, recteq; ex illis cætera deducta, merito doctrina p̄habet: si uero falsa, ibecilla, fallacia, doctrina nequaquā fuerit excipienda.

M

Nituntur autem omnia uesana illius dogmata, duobus maxime principiis. Quorum alterum absurdum est & falsum: & quod nunq; ipse cum omnibus suis coniuratis comprobare ualebit: Alterum autem ridendum simul & execrādum. Primum huiusmodi est, Nihil esse excipiendum in religione christiana a fidelibus uti solidum necessariumq; aut oportunitum ad salutem, nisi sit diuinitus institutum: Nihil autem huiusmodi esse cōfendū, quin euangelio, aut sacris literis fuerit expresse. Hoc enim Lutherus ecclesiæ auctoritatem, Pontificis Maximi potestatem, sacerdotii cunctam dignitatem oppugnat. Hoc sacra clementia peruerit, sacros ritus, ceremonias, ieiuniorum obseruationem, festorum dierū celebritatem, coelibatum, canonicas leges, consuetudines optimas, instituta sanctorum tollit, uotum religionem, sacrarum uirginum pudicitiam, sanctorum uenerationē abiecit. Hoc monachorum claustra perfringit, purgatorium amolitur, Principum & Magistratum potestatem prostermit, sanctissimum missarum sacrificium abolet. Hoc deniq; omnia diuina & humana cōfundit, cum isti fundamento illud annectat: Nihil horum diuina lege esse institutum, neq; ex sacris literis sumptum: quod quidem altero principio, quod iam exponam, cōfirmat: temeritate uidelicet incognita, arrogancia inaudita, superbia non ferenda. Ait enim seipsum solum tenere uerum sensum scripturarum & euangelii

et doctrinæ, & quis ipsi consentiunt eiusdem spiritus participes omnes autem quotquot fuerunt principes, doctores sanctissimos, Pontifices Maximos, sacros cōuentus vniuersales, omnes orthodoxos christianos, ecclesiam catholicam, CCC. abhinc & mille annos aberrasse, vel malitia veritatem occultasse, se vnum afflatū diuino spiritu missum ad omnia restituenda, ad veram normam reuocanda. Quid plura quæritis Germani? Hoc ne sit est ex ipsius ore testimonium, ad deprehendendum quale portentum Martinus alat in pectorē? Hoc autem dicit ad mendacium suum prætexendum, ne fateri cogatur sacrarum literarum testimonio, si earum commitem sensum & sanctorum interpretationes nec admitteret, plurima eorū quæ euerit diuinitus fuisse instituta.

Videamus igitur primū fundamentum quā firmum sit atq; validū. Sed ante omnia vellem mihi responderet, sed humane, nec eo furor e quo solet protinus ad conuicia descēdes re, numquid hoc axioma ex euāgelio aut ex sacris literis acceperit. Nihil esse diuinitus institutum, quin expressum sit in scriptura sacra. Quod cum affirmare non possit, sed illud solum quod Paulus testatur non esse excipiendū, quæ aduersus contenta in illis, vel ab ipsis fidei fundatoribus prædicata esse videatur, etiam si angelus de celo illa diceret, nec vnde sumpserit afferre valeat, confiteatur oportet suum illud esse inuentum, & suo ingenio excogitatum. Et sic iam dogma Martini, quānimmo radix & fundamentum omnium eius placitorum quod nec est ex se euident, nec ratione, nec testimonio sacrarum literarum cōprobatur: Cum nūq; scriptura illud habeat, testimonio ipsius labefactatur: aut ipse fatebitur inuinit, aliquid esse accipiendum a Christianis, quod non sit literis diuinis explicatū, cum hoc ipse accipit vellet, nisi forte (quæ est eius impudentia) iactet hoc sibi oraculo diuino esse reuelatum: De quā re dicam in mentione secundū fundamenti, nunc satis habeo ipsum dixisse aliquid esse tenendum vt solidum a Christianis, quod in sacris literis non sit expressum: Quod tamen perspicuum erat, vt confessione illius non egeret, Quis enim dubitat, modo sacras literas accuratius legerit, institutaq; religionis Christianæ, progressū ipsius ab infantia perpenderit: nō omnia quæ fecit dixit se seruator & redemptor noster Iesus conscripta fuisse in euāgelij: Quod grandiloquus Ioānes in calce euāgelij sui testatur, Sunc inquit, & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scriberentur, mundus non caperet libros. Quod & verbis ipsius dñi confirmatur, in eodem Ioāne, dicētis, Hæc locutus sum vobis apud vos manēs. Paracletus autem quem mittet pater in nomine meo, ille docebit vos omnia. Et rursus, Adhuc habeo vobis multa dicere, sed nō potestis portare modo: Cum autē venerit ille spiritus veritatis docebit vos oēm veritatem. Quod expressis his verbis declarat ipsum dominū, nō omnem veritatem explicuisse, sed multa res seruasse aperienda & instituenda virtute spiritus sancti: Sed & illud constat, non omnia quæ fuerunt acta, aut instituta ab Apostolis fuisse descripta, & in sacris literis memorie mandata. Quod testatur Paulus ad Thessalonicē scribens, his verbis: Tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem siue per epistolam nostrā &c. Expressis enim declarare nō potuisset, nō omnia fuisse scripta, cū separet sermone tradita ab his quæ scripta in epistolis erant. Accedit illud quod in actis habetur, Paulus & Scilas cum pertrāsirent ciuitates, et adhibebat eis custodire dogmata quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus q̄ erant in Hierosolymis. Actorum præterea scriptor Lucas, quædā notauit cōmunia, & prima quasi incunabula nascentis ecclesiæ persecutus: Primum principis Apostolorum gesta, Deinde Pauli progressum diligentius enarrauit, nec hunc totum, nisi quousq; Romā vincitū est perductus. Cæterorum Apostolorum gesta parum aut nihil attigit, vt nō sit dubitabile plurima fuisse tradita voce vtriusq; apostolorum, & spiritus sancti calamo in cordibus fidelium scripta. Non enim præcepit dominus Iesus discipulis suis vt euāgelium scriberent, sed vt in vniuerso mundo illud prædicarent, quod ore fiebat non scripto. Ipse enim nihil scriptum reliquit: & cum ex Apostolis vix duo scripserint euāgelium, & it quidem multis annis post Christi gloriosum triumphum, omnes verbo euāgelium promulgauerunt. Si enim tantum scriptis lex diuina constaret, nec aliquid esset solidum ad hūc dē pertīnens, nisi scriptura contineretur, fatendum esset lege & fide caruisse, & absq; religione fuisse oēs sanctos patres tum veteris, tum noui testamenti, qui anteq; lex Moysi,

aut euangelium scriberetur, vixerunt. Itaque sanctissimum Noe, Melchisedech, Abraham, Patriarchas omnes, ceterosque primosque patres (qui tamen vnum solū deum rite coluerunt, vsque ad Moysen, primū legis scriptorem) expertes fidei & legis fuisse, pariter & christianos omnes, qui antequam euangelium scriberetur fuere, caruisse lege & fide dicendū esset, si lex & fides scriptura tantū contineatur. Non igitur christiani ad scripturā statim obstringuntur, sed ad diuinam legem seruandā quæ primo ore tenus tradita est, deinde eo placuit diuino consilio, pars quedam eius scriptis ad nostram doctrinam & consolationem (vt ait Paulus) mandata ad protevniā male sentientium redarguendam, ad hæresesque conuincendas, vt cum alijs, tum Hieronymus, & Augustinus testantur: Qui tradunt Iosue euangelistā principem, postremum omnium euangelium scripsisse, tribus annis antequam naturæ concederet, eū quinquaginta sexaginta illud prædicasset, post domini ascensionē scripsisse aut illud rogatu episcoporum Asiæ aduersus Cherintum, aliosque hereticos; & maxime contra dogma Ebionitarū tunc insurgens. Hæc igitur de causa editæ sunt scripturæ, & vt essent infirmis & imbecillioribus solatiū plurimumque rerum notitia certior, memoria firmior, testimonium euidentius ad docendum, corripiendum erudiendumque grauius, Scriptura enim ad hæc præstantia commodissima ē, testimonio Pauli, cum sit quasi scopus, & regula, ad quam cetera non scripta, sed per manus tradita, dirigiri possint. Quia tamen non opus erat primis illis partibus, nō magis, quam imaginibus, qui euangelium vnum impressum in corde tenebant. Quædam igitur sunt scripta, plurima voce tradita, Sicut enim diuinus spiritus, nō simul omnia aguit, ita hæc eodē modo omnia expressit. Quod etiam fateri cogitur ipse Lutherus, nisi articulos fidei etiam reijciat, Nam Christi descensus ad inferos, in euangelio non describitur, nec in apostolicis scripturis vspiciam satis plane exprimitur, inter fidei tamen articulos symbolo Apostolorum contentos annumeratur. Vel igitur hoc receptum est, vt ore tenus traditum ab Apostolis vel ut a spiritu sancto ecclesiæ gubernante, deinde explicatum. Pari modo sunt & pleraque alia, vt sanctum spiritum a patre & filio procedere, quod multi Græcorum proferre olim non audebāt, eo quod in sacris literis nō satis esset explicatum. Sunt igitur pleraque firma, & solida ecclesiæ decreta quæ vel sacris literis non continentur, vel in eis non satis habentur expressa. De quibus perpetuo ambigeretur, & veritas esset in occulto, nisi essent ecclesiæ auctoritate definita. At quæ ambigua tollenda, cum alia multa tum in primis Nicenæ Synodus conclusa fuit. Nunquid enim defuere, qui studio rerū nouarū insana dogmata sua sacrarum literarum testimonijs cōfirmare niterentur. Quorū testimoniorū inani copia locupletissimus accessit Atrius ad diuinitatē Christi prætextu pietatis impugnanda. Qui in eadem Nicenæ Synodo damnatus est, definitio communis cōsensu hominū esse Christum cū patri. Sed nec illud veredictū potest cum istas leges in sacris literis expressas, eandem vim obtinere, vt ipsarum nulla ab ecclesiā possit immutari, aut ipsam ferendi leges, & quædam conditas abrogandi facultate vacare. Cum sacrarum literarū testimonio constet, quædam immutata fuisse, nonnulla abrogata, & pariter aliqua de nouo statuta. Quæ tamen omnia vti diuinitus instituta recipiuntur: quia testimonio scripturarū non confirmantur. Nā celebritatē sabbati, diuina lege institutā fuisse constat, reuocasseque sabbata Apostolos, postquam Christus triumphans ad celos est assumptus vt Apostolorum acta testantur. Hoc tamē antiquatum est & transacta solennitas in diem dominicū. Quo loco dicit Lutherus qui diuinis literis tantum insistit, quia auctoritate hoc immutatum sit, cum sacra litera hoc nō præcipiāt, quod si concedat legis Moysæ instituta, euangelica lege fuisse abrogata & proinde sabbatū fuisse sublatum, tamen comprobet, illud ex sacris literis noui testamēti oportet, omnia legis antiquæ instituta fuisse abiecta; cum nedum Christus ea seruauerit, sed & Apostoli ipso visa sancto, post triumphum crucis, postquam iam glorificatus reuocaret ac celos conscenderat. Apostoli & si nō omnia tamen plurima ex lege seruauerūt, & maxime ipsam sabbati festiuitatem. Quinimo Paulum compulerunt post regressum ipsius in Hierusalem, posteaque gentibus prædicauerat Christum, purificari secundum legem, & ingredi templum, vt legis obseruatorem. Sed vt de hoc non sit controuersia, dominice solennitatis institutū quomodo tueri valeat, quasi diuinitus sanctū, si scripturis tū

modo sit inuitendum, cum in eis nulla mentio instituti huius habeatur: & si referant ea die dominum reuixisse, at quid hoc ad antiquandum sabbatum, quo memoria peccatorum creationis vniuersi, & cessationis ab opere creatoris agebatur, aut quid pertinet ad opus seruile ea die inhibendum? Fateri igitur cogitur, aut ore hoc ab Apostolis institutum, & posteris traditum fuisse, aut ab ecclesia decretum, quod in sacris literis non fuerit expressum. Præterea quomodo Apostoli in primo concilio quosdam cibos in lege vetitos prohibuerunt, ut expressis verbis in actis habetur, visum est spiritui sancto & nobis, ut abstinere eis a suffocato, fornicatione, sanguine, & immolato idolis. Si Moysas omnia fuerat abrogata dicat Lutherus, quoniam legis euangelicæ scripto testimonio, legem hanc instituerunt: quod cum nulli afferre possit, fateatur necesse est, ore a Christo hanc eis potestatem aut spiritus sancti afflatu fuisse traditam, quæ tamen lex quantum ad eum sanguinis & suffocati, ac etiam quantum ad immolatū idolis successu temporis est abrogata. Aut igitur hæc diuina decreta fuisse absque tamen testimonio euangelij. Si autem humana auctoritate dicat esse decreta, cur ipse qui tantū diuina recipere censet, & omnia ad priscum more reuocare, hæc cuncta non peruerit: Cur non iubet tolli dominici diei celebritatem: hæreticosque suos sabbata colere, & circūcidere: præsertim cum Paulus circūciderit Timotheum, ut acta testantur? Quæadmodum præcipit sub utraque specie Eucharistie sacramentum assumi, & ceteros ritus tolli, quos diuinitus institutos non esse contendit: Cur pariter non iubet a saturis illud assumi & non a ieiuniis: cum dominus coenatis illud præbuerit, & eum morem seruauerit primæ ecclesiæ, teste Paulo ad Corinthios. Cōuenientibus vobis in vniū &c. Cur patitur ut ab imparteiēte sacerdote illud assumatur, cum in euangelio non legatur, expressis saltem verbis, nec ipse sanctorum patrum interpretationes siue enarrationes recipiat: Dominum illud distribuētem, partē vllā sibi sumpsisse? Quod si existimat auctoritate diuina illa sancita esse, nullo tamen testimonio sacrarum literarum, negare non potest aliquid diuinū in Christiana lege esse sancitum quod non sit ex sacris literis assumptum: & ecclesiæ spiritu diuino afflatam, facultatem habere interpretandi ambigua, explicandi implicita, leges promulgandi, & expromulgatis quædam abrogandi: Cuius ecclesiæ quantitas auctoritas & facultas, attestatur illud domini dicentis, Dic ecclesiæ: autē eam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus &c. Quæ decreta ecclesiæ ut diuinitus instituta, sunt recipienda, & ob eam rem non sunt tollenda, quæ vniuersi populi Christiani cōsensu, sanctorum conciliorum decretis, sanctorum patrum sententiis ut diuinæ functiones receptæ fuerunt, licet in sacris literis aperte non fuerint expressa. Sed ne præterea & illud, cum ad primæ ecclesiæ instituta, potissimum autē quæ in sacris literis habentur expressa, omnia esse redigenda contendat: cur non iubet suos affectas nū propriū possidere, sed in cōmune viuere: cum in Actis Apostolorum sepius repetatur: illis fuisse omnia cōmunia, quæ distribuēbatur uti vnicuique opus erat. At forte veritus est offensionē animi diuini qui in cæteris illum sectantur: quos arbitratus est huic placito neuū esse subscriptum: sed indignum esse ecclesiā scē e cœlo demissum (quod se esse iactat) ad omnia corrigenda, vultū potentis præferre veritati & pauperibus. Sed de his hæc tenus. Ex dictis quidem satis declarati esse arbitror quod infirmū, quod improbabile, quod falsum sit hoc potissimum Lutheri fundamentum, quo vniuersa eius doctrina nititur, Nihil esse recipiendum ut diuinitus institutum, nisi in sacris literis fuerit explicatum: nec multa fuerint huiusmodi anteq̃ scriberetur. Nonnulla etiam sint quæ nunquā fuerint scripta, & ex scriptis aliqua fuerint abrogata. Præterea & quædam constituta post legem euangelicam scripta: quæ iterarū sacrarum testimonio non inniuntur, quæ tamen auctoritatē velut instituta diuinitus obtinuerūt. Quamquid quod ab eodem Luthero libenter seiscitarent: qui tamen sacras literas admittit, quas asserit facras esse, eas, quoniam pacto ipsi consistet esse sacras: Quando cōmunem cōsensum populi Christiani decreta publica sanctorum conciliorum & sanctorum patrum auctoritatem continēt: Cum nullo alio argumēto cōprobari possit illas diuinas esse, nisi quia ita diffinitū est a catholica ecclesiā, & receptæ sunt ut tales, publico consensu. Ex omnibus enim euangelij scriptoribus, quos cōplures fuisse cōstat, quatuor tantū approbantur, & ipsorum

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

Scripturā inter sacras literas est recepta. Plurimæ item extant epistolæ apostolorum titulis prænotatæ, & alia huiusmodi commentarioli, quæ inter sacra non admittuntur, sed scripturis apocryphis annumerantur. Quod si standum est concilio & testimonio in asse- tendis scripturis, cur pariter non stabit etiā in cæteris, quæ diuinitus instituta fuisse desu- merunt, quauis scripta non essent? Quicquid igitur concilij auctoritatem derogat, & Ca- tholicæ ecclesiæ decretis stare non vult, is profecto auctoritatem sacrarum literarum tol- lere contemnitur. Quæ res tam dilucida est: vt longiori disputatione (si verū querimus,) non indigeat. Nisi forte cū se faceret assilari spiritu sancto, dicatque omnes aberrare abhinc, CCC. & M. annis dicere paratus est sui iuris esse probare scripturas & repræobare. Hoc enim sibi iam pridē arrogauit, & pro libidine sua ex probatis ab ecclesia eas rejicit, quas videt expressius suis ipsius dogmatibus aduersari: sed hoc ad alterum eius fundamentum pertinet. De quo tempore est vt non nihil differamus.

P Quo in loco, illud primum à Martino querere in mentem venit. Vtrum iam tum spi- ritu sancto assilaretur, cum coepit delirare? Quod si affirmauerit, tunc præterea periclitā- bimur. Qui tandē spiritus iste sit tam leuis tam incōstans, tam secum ipse pugnās? Quæ vitia lōgissime abhorret a spiritu dei. Lutherus enim (vt ipsius monumēta testantur) pu- gnācissima dicit, & prius dicta postterius impudētissime rescindit: qui semper ad deteriora prolapsus est. Nemo enim repētē sit turpissimus: Non igitur in ipso statim initio afflatus est spiritu sancto, sed stultitia, & arrogantia propria delirare coepit. At mirum est spiritū sanctum aspirare coepisse iam furem, contumacem, hæreticum dānatum, quē nō aspi- rauit prius q̄ dānaretur: quis enim tā hebetis ingenij tam vecors modo Lutheri prio- ra scripta legerit, & cū posterioribus contulerit, qui non perspiciat Martinum postea q̄ dānatus est à Leone decimo tanta ira efferuisse, vt ius omne atq; consēneret, modo se vlcisceretur, in odiumq; & vindictam fumendam de summo pontifice, omnia ecclesia- stica dogmata euertere statuerit, vt prorsus pontificiam potestatem aboleret. Qui anteq̄ dānaretur, & si plurima insana temerarie protulisset, nō illa non pertinaciter se asserere, sed scholastice de illis ambigere prolecebatur. De quibus edoceri potest iudicio q̄ sum- mi pontificis, & ecclesiæ cuncta subijcebat. Quod literæ ipsius & libellus ad Leonem transmissus testantur, q̄uis in ea sententiā vt est hominis leuissimi singularis inconsistan- tia) non diu perstitit, sed admonitus humanissime redire ad sanitatem, in pestiferis do- gmatibus suis, quæ semel promulgarat, tuendis pertinacissimus fuerit. Quāobrem cum dānatus esset, protinus in furorem & rabiem efferatus, sacrilegū libellum edidit Captiu- tatis Babylonice in quo plures est numerare blasphemias, q̄ sententias. A spiritu igitur domini illas contēdet esse profectas, quas vix spiritus Sathana protulisset? Non a spiri- tus domini, nisi similis ei sit, qui Saulē spiritu bono destitutum inuasit: de quo est in pri- mo libro Regum contumax, peruersus: rebellis. Est enim spiritus sapientie, vt testantur sacre literæ, bonus & suavis. Quam ob rem etiam scriptum est. Super humilem & mans- uetum cor. Requiescit spiritus meus, non autem super elatum & superbū. Luciferi aus- tem exēplo vsque adeo Lutherus intumuit, vt sperauerit se collocaturum esse sedem ad Aquilonem (vt Hieronymus ait) habitationis hæreticorum regionem, & maiorē fore summo sacerdote. Quē omnibus maledictis, cōiurijis, blasphemijs petulantissime infecta- tur, tanto contēptu, vt eum Antichristum appellare non vereatur, nihil reueritus quod scriptum est: Ne maledixeris Principi populi tui: & qui maledixerit Principi, morte mo- riatur. Nec illud Deuteronomij, Qui superbiuit nolens obedire sacerdotis imperio, mo- riatur homo ille ex decreto iudicis, & auferes malū de Israël: Aut illud, Qui obedire con- tēperit, obruet illum populus lapidibus: Nec vlla ex parte Pauli Apostolum imitatus, qui coram Proconſule Romano cū summum sacerdotem se accusantem & persequentē imprudens parietem dealbatum appellasset, quis ille esset, admonitus, excusauit se necesse- se cum esse summum sacerdotem, quasi nihil tale dicturus fuisset in hominē iniquissimū, quem sciret esse summum sacerdotem. Et exclamans ad Hæbreos, Obedite, inquit, præ- positis vestris, & subiaceite eis: ipsi enim peruigilāt, quasi rationem pro animabus vestris reddiduri: vt cum gaudio hoc faciant & non quasi gementes. Et Christum constat nunq̄

obrectasse, aut maledixisse summo sacerdoti, homini sceleratissimo, etiam cum ab eo in
 iustissime dānaretur. Quinimmo constat semper illum honorandum & reuerendū esse
 docuisse, tum quod a lepra sanatus ire iubeat ad summū sacerdotem, seque illi ostendere, mus
 nusque lege constitutum offerre. Tum etiam quod sanari eodem morbo petentes ad summū
 sacerdotem transmittat. Præterea quod ipsorum decreta seruari mandabat dicens. Quæ
 dicunt facite &c. Sed hæc iudi, iocique sunt, si ad nephanda scelera spectes, quibus incelū
 diuina sacramenta de quibus nō aliter differit, si essent signa, heri aut nudius tertius
 instituta. Tam arroganter loquitur, ac si potestatem haberet eadem pro sua libidine vel
 ingenio illa instituendi, confirmandi, vel abolendi. Nam quodam in loco, tria se duntaxat
 tunc ex institutis recipere proficitur, fore tamen fortassis, ut vnum tantum sacramen
 tum esse constituat, magno ipsius impudentiæ ac vanitatis argumento. Nam si tria ipsi
 constat esse vera, quomodo duobus relictis, vnum tantum verum esse monstrabit? Si tū
 tum vni verum est, quomodo tria nunc acceptat? Quod si ambigit & dubius est, quem
 admodum eius verba sonant, Quid agit spiritus iste, qui sapiētiam Lutheri suppeditat?
 Nec enim lubricus est, aut dubius spiritus Christi, sed certus & constantissimus. Sed si
 ror est Lutheri furorē velle pluribus verbis aperire, qui per se apertus est & manifestus.
 Qui enim si quid modesti, si quid iudicii, si quid sani hominis haberet, hoc sibi arrogaret?
 hoc dicere nō erubesceret? Aut quis (nisi Luciferi spiritus nō afflatus solus, sed prius ar
 reptus) dicere auderet, sanctissimos patres, omnes celebres doctores, cunctos christianos
 catholicos, vniuersam ecclesiā a vera pietate decidisse ante. CCC. & M. annos? nec recte
 sensum sacramentum literarū quoniam horum toto hoc æuo percipisset se nūc, tanquam ex celo des
 missum, venisse ad veritatē euangelicā aperiendā, ad castigandā & redigendā omnia ad
 rectum cultū? Quid magis absonū quid arrogantius improbabiliusve dici possit? Non
 me hoc satis erat paulo modo prudentioribus hominibus ad huius sceleris intolerabilem
 furorē & superbiam inauditā deprehendendam? Nam quis hoc audito nō affirmet, hunc
 alterum esse Heraclianū, qui quondā in Africa se deum esse prædicabat? aut in Martino
 Mōcanum reuixisse, qui tanquam Paracletus Cataphrygas edocebat, breuique futurum expe
 cteret quem admodum ille Priskam & Maximillā, suas ab ipso Paracletō afflictas prophē
 tias, prodidit? hic incestuosissimū scortum suū, quod uxorem nominat, spiritus sui
 participem effectum, contra suū inuicibilissimū corporis, prophetantem & docentē cū
 gestum prodat. Nam quid indignius proferre potuisset de diuina bonitate, quam ipsam
 permisisse vniuersum populum christianū, totam ecclesiā falli, & in caligine tam longē
 tēpore versari, totū sit rebus ad integritatē fidei & religionis pertinentibus? Vbi enim
 missa Christi? Rogauit pro te Petre, ut non deficiat fides tua. Ego vobiscum sum vsque ad
 consummationem seculi. Non relinquam vos orphanos. Cū venerit spiritus veritatis, ille
 docebit vos omnia. Spiritus illos pater sancte quos dedisti mihi. Nō solum autem pro illis
 rogo, sed & pro eis qui crediduri sunt per verbum eorum in me. Quid est dictū nephariū,
 si hoc nephas non est spiritum Christi deseruisse vniuersam ecclesiā. CCC. & M. an
 nis, aut spiritum mendacem fuisse, aut in odio latuisse, donec illum Martius ebiberit?
 Quis si fidem hominibus facere cupit, quod verbis asserit, aut signis & miraculis non eōs
 firmat? Sic enim fecit Moyses, sic Christus Iesus, sic Apostoli cum legem promulgarent
 euangelicā, testibus euangelistā Marco his verbis, Illi autem profecti prædicauerunt
 vbiq; locis coporate & sermonem confirmante sequentibus signis & historia acto
 rum locis compluribus. Nam hoc sibi verbis arrogare perinde fuerit in potestate impu
 dentissimi cuiusq; circularioris. Ergo ne reſciuntur sacramenta, omnes sacri ritus, cuncta
 vetera antiqua huius miscbuntur omnia, vel in dubium reuocantur? non alii ratio
 nes, nisi quod & sic. Conſirmet igitur sermonem sequentibus signis, quando rationibus
 nihil esse quitur, et si magno impetu ac totis viribus enſatur deorquendo ſcripturas, mu
 tiſſando, deprauando, inique interpretando, inani profecto & irrita opera. Quanto enim
 magis inſirmare contendit catholicorum dogmata, tanto plus apud ſolidiora ingenia cō
 firmat. Quapropter nihil vniq; apud viros grauioris iudicii, auctoritatis aſſequi, niſi vā
 niſſimi verbis fidem veris miraculis faciat.

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

Quæ vero sint miracula & portenta Lutheri, fructusq; doctrinæ ipsius, quibus docet dominus sectarum auctores & peregrinæ doctrinæ assertores deprehendi, cum ait. Ex fructibus eorum cognoscetis eos. si quis ab infelice Germania perquirat, respondere poterit, Continere leges, fas omne tollere, iudicia euertere, vivere pro libidine, nulli subijci potestati, ritus sacros abigere, omnia diripere, modo visadisti, Iactocinari templa, & conuolubia profanare, spoliare solo aquare, Sacratas virgines constuprare, pudicitiam profligare, religionem euertere, cuncta in seditionem & tumultum excitare, pacem tum publicam, tum priuatam perturbare, rapere, depopulari, vastare strages miserorum mortalium edere. Plures enim paucis mensibus crudelissime enecati, miserrime trucidati, in visceribus Germaniæ, tumultibus hæreticorum sunt, q̃ reliqua tota Europa omnibus abhinc. XX. annis. Hos igitur fructus Germania tulit ex Lutheri prædicatione, nec ad huc finis, omnia ardent, & nunc cuncta tumultuantur. nusquam quies, nusq; securitas, omnia perturbata. Proh dolor si reuiscerent nunc priores Germani, quorum eximie pietatis tot præclara extant monumenta, cernerentq; templa, aras, conuolubia, quæ ipsi fundarunt, struxerunt, tantæque pietate coluerunt, ab ipsorum filijs spoliari, profanari, incendi, ritus sacros & ceremonias, quibus ipsi castissime studuerunt aboleri, q̃ miseranter desisterent calamitatem Germaniæ, quanta ira exanderent, quæ supplicia in hunc scelestissimum tantorum scelerum auctorem excogitarent, quanta seueritate obiurgarent filios, q̃ obliuisci solitæ grauitatis & constantiæ, firmitatisq; Germanicæ, tam leuiter se deducendos permisissent vilissimo apostatæ, & vulpino prestigiatori. vt a moribus malorum recederent, sacra abjicerent, religionem peruerterent eis traditam a tot. sanctissimis & sapientissimis Præfultibus Germanorum, qui euangelium Germanis prædicauerunt, & religionem ab ipsis, ritibus his sanctissimis institutam, ipsi in primis obseruantissime coluerunt, & ipsorum plurimi testimonium sanguinis animæq; profusione reddiderunt quorum aliquot non pigebit recensere, partim antistites doctissimi & probatissimos, partim martyres & confessores clarissimos: omnes autem viros sanctissimos, & Germaniæ multarum ciuitatum parentes, & patrones optimos, vt sanctos Bonifacium, Kilianum cum sociis, Sebaldum, Gereonem cum infinita multitudine sociorum, Vdalricum, Conradum, Magnum, Othmarum, Gallum, Rubertum, V Volfgangum, V Vilibaldum, Carolum magnum, Seruantium, Henricum primum, & alios plurimos, quos molestum esset enumerare: Quos omnes spernunt pariter, & cæteros omnes celeberrimos doctores catholice Ecclesiæ, tum Græcos, tum Latinos, vt Chrysostomum, Hieronymum, Nazarenum, Augustinum, Origenem, Ambrosium, Magnum, Basilium, Cyrillum, Gregorium, Damascenum, & alios innumeros, quos prudens prætereo, viros angelicos potius q̃ terrenos, cum his videlicet & communem sententiam populi christiani contemnentes, cum hanc rabidam belluam, hunc nefandissimum prestigiatorem sequitur, admonerentq; ne diutius pateretur vniuersam Germaniam nefarijs peccatissimis hominibus dolis hallucinari & periclitari. In qua iam nihil tutum est, nihil non in discrimine magno versatur. Cum prius q̃ a vera religione deflexissent, labeq; hac insicerentur, secus ra. omnia, tranquilla, florida fuissent, Neq; enim dubium est, quin huiusmodi pristinæ & pietatis, & pacis admonitione, & præteritorum ac præsentium temporum comparatione, facile filios, qui parentum sana consilia admitterent, nec pertinaciter recta monentibus, vt nunc cæteris admonitoribus resisterent, ad rectam viam & pristinam pietatem auocarent.

Red ad te redeo Erasme, satis enim longe sumus in Lutherum digressi. Quo me nomen causæque ipsius admonitum rei indignitas prouexit. Quo tamen digressu tibi indicatum esse videtur, intelligi etiam a minus eruditis, q̃ infirma, q̃ fallacia sint huius hæretici dogmata furiosa, vt tibi viro doctissimo facillimum futurum fuisse appareat illa proferre, modo ad illud animum induxisses. Quod cum omiseris, effecisti, vt tanto minori infuria à plerisq; excusareris. Non enim Lutheri scientia, nec furibundi spiritus vehementia deterrensus in eum scribere prætermisisti, quem, multis est compertum, te in penitentialibus animi tui nihil facere, & vt par est, despiceret, sed alio consilio præterisse, aut distul-

illis. Quid enim in eum posses, modo velles, declarasti libello tuo de libero arbitrio, quo
 Lutherum non exagitas, non perturbas modo, sed prosterne, enecas. Bone deus, quæ co-
 pia argumentorum, quæ efficacia, quæ propria, quæ diuinitus testimoniorum ex sacris literis,
 quanto ingenio, industria, paucis complexus es multa. Quanto nitore res dictu difficili-
 limas expressisti? Quo libello et si tantum disputes, nihil definias, quod tamen magis
 expectabatur: Lutherum tamen peremisti, et si mitius cum furioso egeris, quæ argumentum
 ipsum & heretici pertinacissimi vesaniam exposerent. Quippe illi nimis indulges blandi-
 dirigi videris. Da veniam meæ libertati, indecora, inepta & timida visa mihi est cum mul-
 tis modestia tua. Quamobrem non ut cætera item principium ac calx libelli probari poss-
 sunt sed quibusdam in locis, ita hominem torques, coerces, ut exanimis quod si id præ-
 stiteris dogmatibus in cæteris, iam non erit quod suspicari possint homines, vilo pacto,
 conuenire tibi cum Luthero: Si autem præterieris, hoc edito libello potius suspicionem
 adauersis. Putabunt enim multi, si æque in cæteris dissensisses, pariter cætera te fuisse res
 fututurum, quæ silentio probare videtur, hoc vno tantum improbo. Quamobrem omnes
 qui te amant, omnes qui pro catholica veritate contendunt, hoc valde cupiunt, a te
 petunt & flagitant. Quibus si morem gesseris nihil erit quod ad perpetuam commens-
 dationem nominis tui magis facere possit, nihil acceptabilius omnibus bonis, nihil gra-
 tius Deo Optimo Max. Quod si non libebit, quod nec forte te deceret singula persequi
 argumenta in tanta ipsius, tamque infinita infamia, quorum plurima nimis inepta sunt &
 puerilia modo persequaria potiora, iniquiora, præcidas radices, quæ ut magis latent, ita
 plus lædunt stolidum vulgus, sanis officium tuum reipublicæ christianæ præstabis. Nec
 que enim satis est ad laudem tuam id quod ad me scribis, te nec precibus amicorum, nec
 blanditijs conuicijve impiorum adduci potuisse, ut in verba Lutheri iurares, ut ab ec-
 clesiæ catholice gremio discederes. In enim secus fecisses, ut diuinum iudicium omittam,
 quod te ut hominem ipsum vereri non dubito, tibi perpetuam ignominiam inuasis, nos
 enim: tum funditus perdidisses, deuouerisque semper ab vniuerso orbe christiano, non
 sectus atque Lutherus: Ne inueteratam quam nihil dignitati Erasmi congruebat militas-
 se sub Luthero duce. Studuisse autem hereticos quam diligentissime te in partes suas
 trahere omni diligentia ac arte, nemo dubitat qui te nouit: nec quæ ardens in propa-
 ganda hæresibus studium eorum sit, ut semper fuit omnium hereticorum: quantumque
 accessisset causæ ipsorum auctoritatis, præsidijque & fauoris, si te socium habuissent. Plus
 rimos enim crediderim adhuc in officio constare pietatis, quæ forte animo labantur,
 exemplo tuo maxime admonitos. Quamobrem laudi tuæ hoc tantum debetur, quod
 longe minor est facta iactura, quam si ad partes impiorum deflexisses. Sed non putant
 homines inagnam esse laudem a sceleribus abstinere: sed tunc aliquis laudatur, cum ab
 ipso præclara & honesta peraguntur. Cum officium non deseritur, cum publica causa
 omnibus commodis cunctis priuatis affectibus antefertur. Qui enim reipublicæ labene-
 ti operam non præstat, cum valeat, eam perdere videtur. sancta quippe rusticitas accus-
 satur, quod non ecclesiæ præstet, nec præstare valeat id quod valeret si sacris literis in-
 cubuisset: quanto magis accusandus homo doctissimus cum non præstat quod valet,
 præsertim in tanto discrimine? At docuistite iacturæ instituto impotentem esse silen-
 tium cum curiosissime censura tua omnium errata notasti: Tu vero ne vita quidem fun-
 dis pepercisti, quin de eorum monumentis iudicares: Nunc autem viuens viuentem,
 præsens præsentem, tacitus patieris blasphemum debacchari Martinum, nec virga tua
 cohibebis: Erras profecto Erasme, si putas impune hoc tibi licere, nec piaculo esse ascri-
 bendum hoc importunum silentium. Habeas vtrique causam, quæ te in hanc suspicionem
 obtrudit. Quod autem excusas, si quæ occasionem acciperint Lutherani ex monumentis
 tuis, id tibi non ascribendum, cum itidem imputari possit Paulo & Augustino, unde sua
 ferè confirmata dogmata Lutherus. Istam excusationem coplures non accipiunt, negan-
 tes, illos occasionem vllam præstitisse, sed Lutherum nequiter arripere qualdam eorum sen-
 tentias a se videlicet detortas, ut suas insanias confirmet. Te autem magnam præstitisse, cum ipse
 plurima sumat ex his quæ prius notaueras, & in dubiis reuocaueras. Illud autem tibi plu-

rimi credunt, quod scribis, nunquam te fuisse suspicatum, cum illa scriberes, huiusmodi tumultum exorturum.

S Quod vero ad alteram partem tuarum literarum attinet, quod primum fontē huius mali fuisse interpretaris, sacerdotum quorundā palam corruptā vitam, Theologos quorundam superciliosos, Monachos quorundā ferendā tyrānidem, haud equidem tibi repugnabo. Puto. n. cōpures fontes originē dedisse huic rapidissimo torrenti, & ex his quae enarrasti huiusmodi aquarum plurimam colluviem influxisse.

T Sed alia profecto magis fecerunt locū huic tēpestati quae & tu non inficaris cum ais, Principio erat eū linguis ac bonis literis bellum theologos & c. Illa enim verius origo fuit, inde conflagrata invidia inter Themistas & Theologos, ob eorum symbolum & politionem literarum auctores: Inde exorta controuersia Reuclinica, ex quo fonte primae aquae scaturire. Non. nullius causae expertus fui, immo & mea erga viros doctos consuetudine non vulgariter fui Reuclino apud Leonem. X. Pont. Max. quod literarum ipsius ad me te stantur: & saepe monui deterruicq; accusatorem ipsius Hochstratum, ne tam vehemens esset, mitiusq; in ipsum ageret. Ex questione illa pidiere primū epistolae obscuro viro, quibus festiuissime ridebantur theologi minus elegantes, quas me fateor legisse, non sine quadam voluptate, ludum tñ nunq; pbaui. Inde igitur demū factū est, quod & tu in genere facis, vt quotquot vestratium amabant bonas literas, se Lutheri nascenti furorē fautores exhibuerint. Hae causa tantorū malorū fuit. Hinc enim Luthero natura remissa raro, audacia creuit & arrogantia, tantis videlicet auxilijs cōfident. Quāto, bone deus, fuit optabilis, vt hi qui se Luthero addixerāt, quasi nacti opportunū ducem ad profligandos theologos, non tanto ardore bonis literis fauissent: Quāto salubrius, vt illas nō q; didicissent, q; vt earum occasione tam vastum incēdium excitassent, quo ferē vniuersa Germania conflagrauit: Quāto cōmodius Germaniae, vt haec bonae litterae alpes nunq; transcendissent, vt & Germani contenti materna lingua, vel vtriusq; latina, tam atrocia diffidia non concitassent: Quāto cōmodius barbare loqui, & bene sentire, q; polite & ornate impia dogmata predicare, & vniuersam republicam Christianā perturbare: bat Baillinosq; ac solocissimos cōmittere, q; veram religiōem, sacras ceremonias, ritus catholicos, mores maiore aboleret. Anteq; n. Germaniam bonae litterae inuasissent, pax, quies, tranquillitas, singularis grauitas Germanis aderat, constantia, modestia, studia optimarum disciplinarū, Philosophi nō ignobiles, Mathematici clarissimi, Theologi egregij, religio admiranda, pietas eximia, felicitas summa. Nunc omnia in diuersum cecidere. Pro pace bellū, pro quiete tumultus, pro tranquillitate tempestas successit. Quae ciuitas pace fruitur: immo quae domus domestico bello nō ardet. Dissident vires ad vxoribus, patres a filijs, fratres a fratribus, domini cum seruis pugnant: Hic per manet in fide catholicā, ille ad haereticos deflexit: Hic catholicus Christianus est, ille Lutheranus: in qua regione pro legibus, rapinae, latrocinia, homicidia, castrorū euersiones exercētur. Pro pudicitia sacrarum virginum, incestus & lupanaria, pro grauitate, leuitas & scurrilitas: pro disciplina, licentia: pro optimis artibus, dicacitas & maledicentia: pro modestia, arrogantia, rixae & contentiones: pro integra religione, haeresis, blasphemiae: pro vero cultu & sacris ritibus, ineptiae, nouitates execrabiles: pro felicitate, summa miseria.

V Sed nunquid haec bonis literis imputabuntur? Minime, absit vt bonis artibus notata sit intratusque quorum professores multi sunt, qui in eximia pietate persolunt, ac pro vera catholicaque religione propugnant. At increpandi sunt ipsorum nonnulli, q; illis fuerint abusi, quos scribis mox nato Luthero penitus adhaesisse, Grammatici enim & Rhetorici poetasq; peregre & vtilissimas artes sunt, & necessariae, verum tamen studia earum sapientem non efficiunt, quinimmo & plurimi ab ipsis arrogantes, & temerarij euadunt, si illis tantum incubuerint: Nec mirum cum doceant congrue & commodē perloqui, concinne dicere, dictione oblectare, non autem res ipsas recte existimare. Quam obrem vt scis, sperant quae fuit quaestio, an studium eloquentiae reipublicae magis obesse quam posset prodesse: Definiri quoque est, plus incommodi afferre solere, quam cōmodi, nisi cum sapientia fuerit coniuncta: Quod nouissimo exemplo cōprobarunt isti disert

magis q̄ vere eloquentes Germani, qui Luthero se dediderunt: Qui si aequè sapientiam ac elegantiam sermonis coluissent, non apud eos plus valuisset inuidia in quosdam theos logos, q̄ reuerentia veri & honesti non plus cupiditas vindictæ, q̄ religionis cū & amor patriæ: At vt furentes gladio, ita ipsi eloquentia abusi Germaniam cunctam in seditionē induxerunt: Cuiusculati si parcius operam præstissent, & partem aliquam tribuissent Sapientiæ, neutiq̄ tanti sceleris societatem iniuissent.

Quamobrem nequaq̄ assentior illis, qui cōtendunt hoc studium bonarum literarum opportunius esse ad veram theologiā assequendā studio disciplinarū solidiorē, sine quibus cōstita mysteria plurima in sacris literis contenta, nullo pacto capi posse; defendi autē multo etiā minus, si impugnentur ab hæretico quopiam aut a religionis cōemptore. Accedat disertissimus Rhetorum, Grammaticus diligētissimus, Poeta ingeniosissimus, & omnes eloquentiæ neruos contendant: poterunt ne profundissimū mysteriū trinitatis ipsorum videlicet tres personas vnam tantum rem esse ex parte quapiam explicare? quomodo illud verum esse possit Ego & pater vnum sumus, cū si in personæ distinctæ: Pater lippe qui videt me & patrem meū videt: Aut illud: Ego in patre, & pater in me est: Aut declarare quō necitantur duæ naturæ tam dispares, diuina scilicet & humana in vna persona Christi docere: vt nō repugnet corpus Christi simul esse in celo & tot in locis sub speciebus mystici panis & vini: et quomodo potuerit Christi corpus exire sepulchrum, lapide magno ostium obstitit ruit, subire coenaculum ianuis clausis: & quomodo in rebus creatis posita diuina prouidentia, & prædestinatione, pleraq̄ fiant contingenter: ac plurimas alias similes quæstiones intellectu difficillimas disputare, exponereq̄ vitioq̄ ac vitium discrimina, scelerum ac erratorem species.

Sed quid moror in re nimis per se dilucida, tum infinita sint in sacris literis quæ absurdè repugnantiaq̄ videntur, nisi ea disciplinarum intelligentia distinxeris & explicaueris: quod præstare valebit vel balbutiens philosophus, simul & Theologus, vbi facillimus Rhetor aut obumescere cogatur, aut ineptias effutire. Sed vt potius sequas esse sacre Theologiæ omnes bonas artes, cunctas disciplinas nemo eruditus negauerit, sic eloquentiam commodam illi esse certum est: opportuniorē tamen ad edocenda & exprimenda Theologica, q̄ ad scientiam ipsam comparandam. At philosophiam tum ad hanc comparandam, tum ad illa explicanda, prorsus necessariam esse constat: tamen si non inficiamur quandam rudem Theologiam posse solo adminiculō istarum artium leuiorem comparari, qualis est, quæ res gestæ narrat, parabolæ & huiusmodi generis plurima traduntur: sed hæc non exacta Theologia, sed crassior est, vt potest, quæ mysteria non capiuntur, quæstiones non dissoluntur, ambigua non enucleantur: & est tamen hæc ad pietatem, & ad mouendos affectus accommodata.

Quapropter mihi nec sententia eorum probatur, qui putant sacras literas in vniuersum cunctis passim communicandas, ac profanandas esse, explicatas quoque idiomaticè plebeio etiā & barbarico, vt habeat tam rudis & idiota, quàm prudens & doctus vns de illas legere possit: quibus veram doctrinam euangelicam addiscat, & sincera religionē imbuetur. Quamuis enim plurima sint in sacris literis, quæ cuiusq̄ ordini non nisi comoda esse possunt: (Sunt enim multa plana quæ a quolibet pusillo & ignaro capi possunt, saltem pinguiori Mineruæ, plurimum eruditentia & permouentia) Sunt tamen in illis & pleraq̄ alia abstrusa & nimis involuta atq̄ implicita, quæ ingentia mysteria complectuntur: Sunt & quedam ambigua, lubrica & verborum quodam inuoluto perplexa: quæ quidem nisi diligenter perpendantur, nisi scite & doctè conferantur, & explicentur, longe plus obfuerint indoctis & ineptis, quàm prodesse valeant, si ab ipsis legantur. Quod animaduertentes antiquissimi Hebræi, penes quos solos sacras literas fuisse certum est, eas habita ætatis hominum, & perinde iudicii ratione, distinxerunt, portionem quandam dūtaxat permittentes imbecilliori ætati legenda: nam quæ illi videlicet congruere iudicauerunt, cum alia prohibereat, quæ tantum perfectis legere per mittebant. Vt enim in alendo corpore, & si quidam cibus communis quoquo modo utilis esse possit omnibus, non tamen omnis alimentis, omne obsonium, quod hoc

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

minem alere valeat, omni ætati, omni corpori, & omni hominis studio idoneus est: Sed
 lac quiddē infantibus accommodatum, solidior autē cibus adultis, humidior senibus, tenuior
 delicatis, crassior robustis: Ita in alendo spiritu, & si in sacra scriptura, quidā sit spiritua-
 lium cibus omnibus cōis, non tñ omne genus alimenti in ipsa cōprehensi cōgruit omni
 spiritui. Sed quod alicui aptissimum, est alteri nocentissimum. Quod Paulus apostolus
 agnoscens scribit ad Corinthios, Quasi paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non
 escam: nōdum. n. poteratis, sed ne nūc quidem potestis & c. & rursum, Sapientiam autē lo-
 quimur inter perfectos. Erad Hebræos, Facti estis, quibus lacte opus sit non solido ci-
 bo: omnis autem qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitię. Paruulus enim est
 & rursus, ad eisdem, Perfectorum autem est solidus cibus eorum, qui pro cōsuetudine
 exercitatos habet sensus ad discretionem boni & mali. Quę expresse his verbis docet, nō
 eodem cibo spiritui alendos esse omnes Christianos. Scribebat. n. Paulus illa Corin-
 thijs & Hebræis fidelibus, & tampridem cōuersis: sed quibusdam lac tenue conuenire,
 alijs solidiorem cibum. Hoc idem & ipse Seruator noster Iesus Christus expressius de-
 clarauit, tum instituto, cum exēplo. Turbis. n. & plebi in parabolis loquebatur. Discipu-
 los autē & Apostolos apertius quædam edocebat: quod cum admirarentur Apostoli, ve-
 retere Mattheus, percontati sunt dominum, cur in parabolis loqueretur illis: quibus rō-
 dens ait, eo q̃ vobis datum est nosse mysteria regni cōloꝝ, illis autē non est datum & c.
 Attñ nec ipsi ab initio ita aperte est locutus, vt deinceps: sed quædam seruauit aperiēda
 vsq; ad nouissimā mortis horam, peractis illis sanctissimis epulis spūalibus. Alia postq̃
 mortuis reuicissit, & plurima vsquequo misisset paracletum. Quod manifestissime de-
 clarant verba ipsius apud Ioannem, quū ait: Hęc in prouerbijis locutus sum vobis, venit
 hora quū iam nō in prouerbijis loquar vobis. Id est, nō locutus sum vobis explicite, sed
 in parabolis, quia sic expediebat. Non enim tunc valuisset portare illa: Nunc autē expe-
 dit vt apertius, loquar vobis iam idoneis ad illa capiēda. Et rursum apertius, quū ait: Ad-
 huc habeo vobis multa dicere, sed nō potestis portare modo: Quū autē venerit ille spiritus
 veritatis docebit vos omnem veritatem. Hęc dicebat illis, qui q̃ erant nō solum ba-
 ptizati, sed etiam sacerdotes instituti, & sacramento corporis ipsius & sanguinis tūc san-
 ctificati, discipuli Christi, immo electi Apostoli: Tñ a tanto magistro vt adhuc nō idō-
 nei ad maiora mysteria, de pluribus dogmatibus diuinis nō imbebātur. Plurima enim
 supprimebat sapientissimus magister, donec acciperent spūm veritatis vt donum sciētię
 & intellectus. Quę cum ita sint, putabimus nos omnem sacrarum literarum sapientiam
 rudi plebeculę, morionibus & mulierculis passim legendā cōuenire tradit? Quā si tes-
 gerint, quō portare valebunt? eum prorsus ignari sint, & ineptissimi ad diuina mysteria
 intelligenda: Cum Apostoli anteq̃ dono scientię & intellectus illustrarētur, illa capere
 nō valuerint a tam perito doctore? Ex quo rudium hominū genere, etsi quidā peculiari
 dono, proficere quoquō possent, perspicuum tñ q̃ plurimi laderētur: propterea q̃ tam
 dispar cibus ab eis cōcoqui non valeret, quā breui plurimi cruditate perirent. Non nu-
 tutum est omnibus suscare mare, pontum navigare, sed vix peritis & expertis. Nā si na-
 ta improvidus altum petat, periculū est ne in scopulos ipsum impingat, ac eis elidat, de
 inde voragine incidat & Syrtis, a quibus tandem absorbeat, cum sese explicare ne-
 queat. Vultum est autē & profundissimum scripturarum mare, infinitaq̃ extant exēpla
 nec ea longe petenda, eorū qui ex stulta aquoris scripturarum sulcatione errantes, facti
 tū tandem in earum gurgite immersi sunt. Nec putandū Paulum Apostolū, & si scribe-
 ret ecclesijs, vulgo dirigere epistolas omnes, sed prouectioribus presbyteris & præposi-
 tis: qui prout vult ferret, eas plebi & vulgo recitarent, simul & interpretarētur. Sic & in
 ecclesijs, vetere instituto, leguntur plebi diuersę portiones, tum euāgelij, tum scriptura-
 rum, exponunturq; a presbyteris & concionatoribus, quibus vulgus conuenit esse con-
 tentum: cui magis expedire videtur, sacros concionatores frequenter audire, sanctorūq̃
 commentaria quædam permouentia affectum: & quibus aliquid scripturarum explicatē
 videre, q̃ sacras literas in eorū idioma versas, sine delectu legere. Quid. n. cōmodi capiet
 rudis & expers literarum homo, delirus senex, aut garrula mulier, ex lectioe exēpli gra-

ria) Apocalypsis Ioannis aut primi capitis euangelij ipsius: quum coelos exuperans illud tam altum insonuit, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum & c. siue epistolæ Pauli, in quibus plurima difficulta intellectu continent. Quod apostolus Petrus animaduertens, vt nos huius rei admoneret, sic in secunda epistola sua scribit, vt frater noster Paulus secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, in epistolis: in quibus sunt quedam difficulta intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant & c. scrupos. & nodos plurimos offendere eadem hominem, qui illa legerit oportet, a quibus mirum in modum lædatur. At esse quedam in scriptura, quorū lectio cōis esse possit, cum nemini nocere valeat cōpertum est: Sed non idcirco sine discrimine scripturas oēs profanare oportet, sed potius quedā excipi, qualia nonnulla sunt, quæ sine crimine nemo ignorare pōt, & quæ vniuersis nō nisi cōmodo esse possunt, & in quandam formulā redigi, tradenda cōiter omnibus, qui lectione oblectantur, ex qua erudiri & pasci eorū animus possit. Pudet enim dicere q̄ multi sint Christiani prorsus ignari eorum rerum, quas cognoscere obstringuntur quos tñ non omnino cōdemnandos esse puto, dummodo infide ecclesie ambulent, quāuis excusari non possint, quin grauissime negligentia peccent, cum ipsi, tum illi ad quos ipsos erudire pertinebat. Sed nec ob id, vniuersum scripturarū genus vulgo videtur esse disseminandū, nec margaritas porcis spargendū, nec sanctā (vt dominus ait) dandum canibus: Quod si primi naturæ interpretes, & sapientie humanitatis repertē inuētores, ne ipsam, sectetq; naturæ p̄sanarent, illam fabularum inuolucris, vel numerosis rōnibus aut metaphoris & ænigmatibus, aut dictione abstrusissima tradiderūt, vt ijs tantum, quibus magnum ingenium contigisset, in illa versari liceret, tardiores aut arcerentur: Et libri Sibyllini apud Romanos non vulgo legebantur, sed prudentibus viris quibusdam, ad id munus electis, perspicendi per mittebantur: Quanto magis cōuenit diuinæ sapientie, sacras literas non atrectari, nisi ab ijs qui ad illas capessendas sint idonei: Quod cum apertum sit, indoctrum vulgus ad id non esse aptū, nec illi esse tradendas, nemo debet dubitare: Quod si secus fiat, præter cetera, ex hōi tractatione, hoc pueniet in cōmodum vel maximū, q̄ omnis reuerentia sacrarum literarum peribit. Domestico enim vsu & familiaritate, ipsa diuulgata doctrina contemneretur ab istis: & de illis pro suo quisq; sensu, quo multi plus æquo abundare sibi videri solent, iudicare auderet: Per magna est quippe vulgi temeritas, ingens imperitorum putabit agricola, & coquus sibi licere, modo scripturas lectione, æque stupida anus & cerdo, ac doctissimus Theologus: vt illud taceam, q̄ nullus honor haberetur eruditioni, elatorum virorum nulla esset auctoritas: Quæ si quis alta mente considerauerit, is potius statuet multa esse tegenda, & indigne occultanda, q̄ cuncta cunctis propalanda. Non enim ab re sacri Prophetæ tam absituse & obscure, oracula sua pronunciarunt, nec temere nomen mysteriorum sacrarum libris indicium a maioribus fuit, sed vt vel solo nomine declararetur, sacra minime esse p̄sananda: sed ad propositum iam redeamus.

Tanto igitur philosophiæ studiū, q̄ eloquentiæ præstantiora sunt, quanto vtilius esse sentire, q̄ cōmode loqui sapientem esse, q̄ disertum, vti rōne, q̄ lingua. Taciti. n. muti, elingui sapientes esse possumus absq; rerū vero cognitione sine philosophia, nec homines quidem, nisi nominis cōmunicatione esse valemus. Ne igitur præpostere rebus vtamur, seruiat vox rōni, eloquentia philosophiæ, sit eius organum vel cōdimentum: nec par est iacturam in obsonio pati, ob condimentū sapientia felicitatem assequimur, elegātia serui monis nequa. Pythagoras philosophiæ mysteria, voce, non scripto, vt essent occultiora tradebat, & silentium sapientiæ professoribus indicēbat, non quō loquerentur doceret, Et si n. pulcherrima res sit eloquentia, per cōmodū ad ciuilem vitam: interdum tñ obest eius studiū sapientiæ, cum imbecilla mens mortalium multiplicibus rebus præferta tam diuersis, non valeat æque intenta esse, ac si vni tantum incumbet: Vnde fiat opor tet, vt quod vni tradideris alteri detrahas. Auocari enim necesse est qui plus æquo indulserit ei a causis naturæ, diuinisq; rebus contemplandis, ad linguæ proprietates, vocabulorum derivationes, elocutis obseruationes annotandas, ad Ciceronis colores, &

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

Quintilian præcepta imbibenda. Itaq; a rebus maximis ad verba, a serijs ad ludicra, a veris ad apparentia transibit: historicos pro philosophis, ethnicos poetas pro Theologia, fabularum scriptores pro gravissimis disciplinarum auctoribus legere cogetur. Quam obrem nisi caute & sobrie huiuscemodi studijs opera naueetur, pfecto iactura lucro non penfabitur, quod in Proverbjs sapientissimus Salomon his verbis comprobavit, Qui tantum verba sectetur nihil habebit: qui autē possessor est mentis diligit animam suam. Valebit quidem sermonis volubilitate, rerum autē notitiam, aut nullam, aut exilem cōparabit, licet isti loquacitatis professores sui esse suri arbitrentur, de omnibus rebus disēserere, putātes, eo q̄ sermo in rebus omnibus versetur, oportere qui verbis abundet, hōc omnium quoq; rerum notitiam habere: fieriq; non posse, quum texere quisq; orationem & vicissim in partes suas dissolvere valeat, quin & sensum ipsius percipiat. Ad summam isti, omnes disciplinas sine magistro, se assequi posse arbitrantur: & Bone deus, quid nō audent profiteri: quid sibi nō arrogant literatos isti & Grammatici, qui modo quas tuor dictiones Græcas interpretari valeant, & clausulas aliquot sonoras claudere, discipulas docere quas nunq̄ didicerunt, audent, de omnibus rebus libros scribere nō verentur, magnificis titulis prænotatos, quos fere edunt anteq̄ scripserint, scribunt prius q̄ concæperint: In quibus tamen nihil propemodum nisi nugæ & verba inania, nihil succi, nihil solidi reperitur. Quid enim effundere possunt, q̄libet vehementer exprimantur inflasti vitres, nisi ventum & inanem? Quid proferre de studijs sapientiæ, qui tantum voces eorum quasdam agnoscunt, ut picæ & psittaci dictiones, quas longo vsu didicerunt: Quæ tamen quanto sapius profertur, tanto minus intelligunt. Attri ipsi omnes minus eloquentes rident, contenti, & si philosophi exactissimi sint, theologi sapientissimi indignosq; putant sacras literas attrectare, eo q̄ trilingues, aut saltem bilingues nō sint. Quæ obrem & id munus ipsi vsurpant, sacrasq; literas æque arroganter interpretantur ac si Aedipi apologetas, aut Aristophanis fabulas tractarent: sed intumescant sane arrogantia: Invidi saltem & ingrati esse desinant: Qui cum bonas literas ab Italis fontibus hauserint (quod velint nolint fateri coguntur) cur tantopere nomen Italicum exhorrescant, ac Romanis ferre non possunt? Cui tamē parere debuissent, vel ob ipsius maiestatem, vel q̄ delicijs tantum Romanæ linguae, ipsi sibi belli esse videantur. At prædicant bonas literas ex Italia ad Germaniam migrasse: quod Romani, ut verum non esse contendunt, sic gaudent illas propagatas esse, & Germanos earum effectos esse participes. Dolent tamen q̄ non æque gratitatem & iudicium imbibierint Romanum, & sapientiam Italicam, ut sermo nis elegantiam. Quod si fuissent consecuti ad Lutheranam certe impletatem nunq̄ desessissent. Quo factum est ut ex vno heretico Martino iam complures exiterint, plurimis tamen in dogmatibus, minime inter se consentientes, ut moris est hæreticorū, teste Hieronymo, quo grege coactos, & nunc apud Germanos euenisse perspicui est, quod ecclesie euenturū, in epistola sua, apostolus princeps prædixerat, his verbis: Sicuti vero fuerit & pseudoprophete in populo, ita & in vobis magistri mendaces erunt: qui introducēt sceleratas perditionis, & multi sequent̄ eos: luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur.

B Sed istos, inquis, Theologorum quorundam superbia, sacerdotum perditissimi mores, Monachorum quorundam hypocrisis & insolentia in hunc labyrinthum inextricabilem coniecit: cum tamen minime putarent in ipsius negotij exordio rem eo seditionis & tumultus evasuram: Credo equidem plurimos imprudētes in has voragines incidisse, qui sibi initio hoc tantum proposuissent, ut hac via Theologorū quorundam pernicietiam atq; arrogantiam infringere: Qui quicquid ipsi ignorāt, ut suspēctum acculant, male fone dicunt, hæreticum sapere prædicant. Non igitur inficior quodam Theologos sibi ipsis nimis placere, & hoc titulo plusq; decet gloriari, insulos homines ineptos & morosiores: Nec inficias ibo multorum sacerdotum corruptos esse mores, & magna ex parte recessisse ab illa veteri, & severiorum sanctorum patrum disciplina plurimosq; perditissimos esse homines, nihil sacerdotis habentes, præter nomen & charactrem, ipso honore, ipsoq; munere profus indignos: & nōnullos monachos prauos & elatos esse, ac fere omnia præposuere agentes alienioris sed quid tum? An non sunt multi modes-

timissimi

stissimi Theologi, & plurimi sacerdotes optimi, & monachi sanctissimi: Quod si prauorum inuidia vestrates isti bonarum literarum professores tam inflammati erant, vt se continere non possent, quin eorum probra & ineptias insectarentur & illuderent, cur hoc contenti non fuerunt? Hic enim sermo, hi conatus, hae voces non admodum piorum hominum aures offendissent, cum nemo inueniat pia mente preditus, quin periniquo animo ferat sacerdotes multos, qui morum magistri esse debent populis, & quorum innocentia, nitore vitae, splendore virtutis, ceteri omnes in christiana disciplina continendi dirigendique sunt, turpissimos esse, inquinatissimos, cunctisque sordibus atque probis obolutos: quorum auaritia inextplebilis est, ambitio infinita, libido effrenata, sacra & diuina omnia contemnendum. Quis enim non angatur animo, quum videat salem datum ad condiendas animas infatuatum esse, lumina mundi obtenebrata, Duces itineris ad coelorum regna perducantis obcecatos, pastores gregem e valibus imis ad sublimes pastus atque coelestes perducere debentes, in diuersum omnia facere, & ad aridissima quaeque & praerupta, aut coenossissima loca & paludes deducere, in quibus greges suffocentur? Nemo est enim recti amator quin hae defleat, & sacerdotum reformandos esse mores exclaimet, quin omnibus votis exoptet, vt omnia ad pristinam disciplinam sanctissimam rerum legum & canonum reuocentur: Quod praestabit Deus Opt. Maximus quum sibi videbitur magis opportunum: Si enim hoc praedicasset Martinus, si hoc socij eius egissent, & sibi hanc censuram arrogassent, et si immodestius, licentiosius, ac etiam procacioribus verbis egissent, a probis tamen viris quomodo excusarentur, putantibus celo quodam bono permotus, carceres modestiae, ac legum terminos excessisse. Sed (prophetas) corruptis sacerdotum moribus pepercere, quibus ipsi nihil mouebantur: Dignitati autem auctoritati, potestati ipsorum bellum indixere: quin etiam legibus ipsis, quibus mores atque disciplina omnis continetur: Quamquam id non puto fuisse prioris instituti horum literatorum, qui se Luthero imprudenter addixerunt, paucis exceptis furiosis, & eo forte nequioribus, quam iam a norma vitae, ab ordineque suo deficiuerant, antequam Martinus deficeret. Qui in ipso malorum initio, cum primum se gratiosos multitudini, & plausibus liter scripta sua excipere cognouerunt, effigies ipsorum tabellis vndique per Germaniam circumferri, superbia nurgidi in catholicam ecclesiam coniurauerunt: Et in ante omnes cuius fuit illud elogium, laeta est alea, vere iacta ad confundendam vniuersam Germaniam, ad euerendam omnem ecclesiasticam dignitatem, & ad religionem perdendam. Hac mente, hoc animo sanxerunt foedus Lutherus furiosissimus, ac Hutten facidus quidem alioquin, & acuto ingenio, at insolentissimus homo, & turbulentissimus, ad omne facinus accommodatus, Carilinc socius aptissimus, si eius temporibus vixisset, vt ex eius gestis ac scriptis deprehendi potest. Quamvis haec coniunctio illa Carilinc tanto iniquior, & execrabilior perspicatur, quanto scelestius, & magis impium est vniuersum orbem, quam vnam urbem inflammaré: Christianam religionem euertere, quam statum vniuersae ciuitatis immutare, catholicae ecclesiae & Christiani populi pacem excindere, quam Rempu. Romanam perturbare. Sed faciem illam iam dominus e medio sustulit.

Illo igitur & paucissimis apostatis similibus exceptis, per paucos initio tot mala per te mente concepisse, quorum tamen culpa non potest excusari, quia ne tunc quidem respiciere quum Lutheri furor ad quam perniciem spectaret, animaduertentes: & quanto longius procederet, quam ipsi putassent, quorum partes erant sic Martinum cohibere: Amice siste gradum: Iam non in mores sacerdotum inueheris, sed sacram religionem iniudis: Tantae nos perfidiae participes nunquam efficies, qui te impium non putabamus, sed audacem. Quod nobis vniuersum esse poterat pugnatum cum Theologis quibuscumque arrogantibus, vt nacti duces opportunum, vehementem scilicet & temerarium, ac omnino illis simillimum, commodius dimicaremus: Iam nimirum eueheris, sublimiora petis. Cognoscimus nihil tibi pensi esse, modo nomen magnum compares, & Pont. Maximum quod te damnauerit vlciscaris. Nos enim quos tibi iocularis propemodum causa coniunxerat iam magnitudo negotij a te seuocat, religionis causa, fides, pietas ipsa coniungit. Christiani sumus orthodoxi, non didicimus politiores literas, vt in tantam perniciem

AD ERASMI EPITOLAM PRIMAM.

illis abuteremur, nō in obsequium tui, sed Christi. Nolumus illas tanta impletate diffu-
mare. Quamobrem, nisi tu quoque respices, quos in ioco sodales habuisti, eos iam sen-
ties in re seria, & tanto discrimine, hostes accerrimos. Quod tantum abest vt isti præfite-
rint, vt semel lapsi, quanto magis hæreticum Martinum delirare cognoscere, tanto per-
tinaciores in eo tuendo fuerint. Quod puto tribus potissimum de causis euenisse: Vna,
q̃ turpe putare eas partes deferere, quas femel suscepissent, a c sibi esse dedecori mu-
tare videri sententiam, quam notam ita nonnulli reformidant, vt dum illam euitant,
sepe indecentissima faciant & patiantur. Ita fit, vt dum tenaces constanteq̃ videri vo-
lunt, inconstantissimi euadant: Aduersus enim propriam sententiam multa dicere & fa-
cere coguntur, vt alienam tueantur. Altera causa est exulceratus quorundam animus in
sacerdotes omnes, & iniustitia quedam inexplabilis in cucullatos cuiuscunq̃ generis, odii
quodammodo intestinum in sanctæ sedis apostolicæ dignitatem. Postrema, q̃ nonnulli
plurima ex placitis Lutheri probant: Frequenter enim euenire solet, vt studio sua de-
fendendi homines, plurima etiam aliena, quæ animo prorsus improbat turentur. His igitur
de causis existimantur isti obstinati in Lutherana perfidia perstitisse. At profectio
illud est admiratione dignum, istos in vniuersum tam esse infensos monachis & sacerdo-
tibus, Theologisq̃ & Apostolicæ dignitati, etsi enim quorundam iniuria provocati es-
sent, iniustissimum tamen fuit in vniuersum genus sequire, & plurimis iniuriam facere, vt
de paucis iustas pœnas assumeret. Cunctos enim ordines eorum hominum, qui religio-
si dicuntur insectantur inuidia inexplabili: omnes sacerdotes perditos cupiunt. Aposto-
licam auctoritatem penitus abolere contendunt.

D De quibus rebus, vt nonnulla verba faciamus, & primum de Monachis, libenter ab-
istis audirem, quid nam sit, in horum vita, quod ipsi tantum oderint, obhorreant, deteste-
tur. Vtrum accusent viuendi formulas quibus ad præscriptū i se viuunt: An q̃ illis abutas-
tur earum professores corruptissime viuentes. Qui si vtrunq̃ esse dicerent improbari, p-
fecto qui eas institutiones damnatis magnum Basilium, Augustinum, Benedictū, Fran-
ciscum, viros sanctissimos, partim & doctissimos ipsarum auctores improbant: Quo si
parum isti mouent, qui sanctos omnes contemnunt, præter Apostolos & martyres, q̃
ne his quidem omnino parcunt, reddant tamen rationem, cur sanctas institutiones con-
demnent: Q̃ prauæ & aduersæ sunt bonis moribus: An quia superuacaneæ & supersti-
tiosæ? At neutrum horū dicere, aut afferre pñt, cum euangelium & sacras literas recipiāt
manifestissimumq̃ sit ex ipsis institutis nihil in eis turpe cōtineri. Quid enim in ipsis nor-
mis decretum est, quod non ex fonte sacrarum literarum haustum sit? quid sonant aliud
nisi aut dominicæ præcepta, aut consilia? Quid monent, quid docent, nisi vt illa seruentur
quæ ab illis statuuntur, & quæ ad eorum obseruationem conducunt: scilicet castitatem, ces-
libatumve, quem viri isti profitentur, cōdemnant, Paulum accusent, qui verbo & exem-
plo illum mirum in modum comprobauit. Ait enim ad Corinthios scribens: Volo autē
vos omnes esse sicut me ipsum: Dico autē non nuptis sed viduis. Bonum est illis si sic per-
māserint sicut & ego, Et rursus. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem: Item & alio
loco, Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo: Qui autē
cū vxore, sollicitus est quæ sunt mundi quō placeat vxori: & diuisus est. Et rursus, Qui
virginem suam non iungit matrimonio, melius facit q̃ qui iūgit. Item beator erit vidua
si sic permanserit secundum meum consilium: puto autē q̃ ego spiritum dei habē: Accu-
sent ceteros quoq̃ Apostolos, postq̃ in collegium illud cooptati sunt: maxime autē Ioan-
nem euangelistam perpetuæ virginitatis exemplar: Iacobū quoq̃ fratrem domini, Ioan-
nem præcursores condemnent: Hieremiam & Ezechielem, qui celibem vitam, teste
Hieronymo duxerunt: vt Mariam Deiparam omitam, & sponsum ipsius Ioseph, quin
immo & ipsum dominum Iesum increpent, laudantē eos qui sese eunuchos fecerunt, p-
pter Regna cœlorum, subiiciens hæc verba (vt refert Matthæus). Qui potest capere ca-
piat &c. Et qui virginitatem ipsam in suo mundissimo corpore consecrauit. Prætereo in-
numeros alios sanctos posteriores Antistites, Sacerdotes, Monachos, Anachoritas, &
alios confessores, ac etiam martyres q̃ plurimos, qui celibatum exactissime coluerūt, &

*Cur hæretici
Monachos p-
ferant?*

*quid sequat
prim Johani*

maximis laudum præconijs celebrarunt. Cuius tantus est nitor tantaq; est virtus & præstantia, vt ne paganos quidem & gentiles latuerit. Apud Romanos. n. vestales virgines, maxima habebantur reuerentia: Apud Athenienses cicuta epota castrabantur Sacerdotes: Apud Aegyptios pariter continentissimi erant sacerdotes. Apud cæs gentes, semper castitas cõmendata, & iudicium maxime eam munditiæ conuenire sacerdotibus, & illi hominum generi qui diuinis obsequijs essent addicti. Apud Hebræos quoq; q̃q; is vnus populus esset, qui nec seruari poterat, nec ppagari, nisi sobolis procreatione, ob idq; cæs libatus nõ æque cõmendabatur: virginalis tñ priuilegiū fuit, vt sacerdos qui cadauer virginis contingeret, non pollueretur, cum in contactum cæterorū mortuorū omnino infectus redderetur. Si fortunarum omnium abiectionē & volūtariam paupertatem dānent, vt philosophos ta ceam, quorū plurimi diuitijs egestatem prætulerunt, Apostolos oēs & Christum dominum qui eam verbo laudauit, & opere pbauit: docuitq; vnam esse viam tendendi ad perfectū, capeſſendamq; ab illis quorū ordinī non reluctetur, & illa esse gradiendum. Si obedientiam improbant, pariter Paulum reprehendere poterunt, qui præpositis parere iubet, & obedientiam sibi ipsi præstari ab his qui ei subiiciebantur voluit. Ad Thessalonicenses. n. scribens ait: Si quis non obediit verbo nostro, per epistolam hunc notate, & nõ cõmisce amini cum illo, vt confundatur. Et scripturā quoq; increpēt, quæ obedientiā vltimis antepōnit. vt rōnem ipsam naturalem præterea, quæ docet sublata obedientiā ordinem tolli, sine quo nullus hominū coetus, nulla societas, nulla reſpublica constare pōt. Nisi enī sit qui præcipiat, sint item qui pareant, stare societas nõ valet. Porro eum qui liber sit, subiicere se alterius prāti, & formā serui accipere, ppter deū, quis non laudabit, si dominum Iesum Dei filium se ipsum exinanisse, & formā serui accēpisse, vt nos liberos redderet, & factum esse obedientem vsq; ad probroſam mortem crucis, considerauerit? Accedit quod scriptum est: Subijcia mini omni creaturæ propter deū. Et inobedientes vehementer scriptura detestatur. Iam vero si in cõe viuere nõ præbent. Apostolos pari rōne condemnabunt, qui hoc instituerunt faciedum esse q̃s qui celſiora petunt. Erant. n. illis omnia cōia vt in Actis habetur, sepe repetitur. Hæc. n. fuit primi tūtiæ ecclesiæ conſuetudo. Quid dicā de Alexandrina ecclesiā, quam Euāgelista Marcus instituit: nonne in cõe viuēbat? De qua tam multa Philo Hebræus in laudem gentis suæ cõmemorat. Si q̃ segregatim viuunt monachi a cæteris mortalibus accusantur, quid dicent de Helia, & Heliseo filijsq; pphetarum qui a populo se iunctā vitam traducebāt? Quid de Ioāne Baptista, qui desertum incolebat? De Naçarēis omnibus legi, & Moſe qui eis viuendi formulam institutā dedit? De tot deniq; millibus monachorū solitudinū Syriæ Aegyptiq; incolis, qui ad præscriptā formulā viuēbant? ex quibus fuerūt Paulus, Antonius, Hilarion, Macarius, Honophrius, & multi alij cœlestes magis q̃ terreni homines: & hoc in ipsius nascentis religionis Christianæ initijs. Nō igit noua sunt hæc, nõ superuacua, non superſtitiosa, quæ a sanctissimis patribus diuinis aspiratis instituta sunt, descriptis institutionibus, quibus cõmodius diuina cõſilia ſeruare poſſent iij, qui ad perfectū tenderent, terrenis delictijs renunciantes sed ab ipsis incunabulis Christianæ religionis instituta, ad quā tñ vitam nemo inuitus cõpellitur, sed iter mōstratur volētib; ad cætumen virtutis perueniendū. Vt nõ fatis mirari valeam, quæ fronte, noua hæc schola bilinguis theologorū sacratissimos religioſorū ordines sectas quasi hæreses audeat appellare, vt aliquid de ipſorū auctoritate detrahat, quas semper a Christo dānatas esse cõfirmat, eo argumento q̃ sape Phariseos increpauerit. Qd̃ q̃ leue sit atq; futile docet Paulus qui se defendens apud Festum Præſidem Romanū Agrippæ Regi dicit: Secundum certissimā sectam nostrā religionis vixi Phariseus. Et rursus se Phariseum esse testatur est p concione dicens: Viri fratres, ego Phariseus sum filius Phariseorū, vt est in Actis. Et rursus se in Hierusalē eruditum ad pedes Gamalielis, qui secta erat Phariseus. & ad Philippenses scribens: Ego, inquit, ex genere Israel, de tribu Benjamin, secundum legē Phariseus &c. Nec vsq; cõperis dominū Iesum ordinem sectæ me Phariseorū improbaſſe, sed eorū deprauatā vitam, hypocriſim, ac perditissimos mores incuſaſſe. At Approbaſſe potius, cū ex eorū ordine, non nullos discipulos elegerit, vt Iosephum & Nicodemum.

Alber.

C ij

castitas quam
q̃s autē & cõe
ſectar

paupertas

obediencia

ſilij dei obediunt

viuent in cõe
candatus

ſig̃ a mudo ſegregati
nō cõſiderant

2. nō Phariseos
reprehendebat
ſed iuxta eorū

rum, quos dignatus est ministerio sui sacratissimi corporis tumulandi ut taceam quod ex eorum placitis quaedam confirmavit, ut resurrectione mortuorum, & quod Gamaliel Phariseus fuit, qui in consensu Iudeorum magnopere favit Apostolis, ut acta testantur. Quod si Christus separatam vitam ducere damnalet, Iohannem Baptista quem praeteris omnibus prophetis laudavit, & discipulos eius improballet, legisset Nazareos. Ad praescriptam igitur formulam vivere, dummodo ea recusat, & sequelatratam vitam ducere, atque ad domini consilia seruanda se obstringere nequaquam reprehendendum est, sed laudandum. Si seruari possunt per liberum arbitrium, quamobrem non licebit obstringere sese ad ea peragenda, quae optima sunt, & opitulante diuina gratia perfici possunt.

Si enim Nazareis licuit se vini usu, & alijs plurimis rebus in lege eorum non vetitis voto priuare, si licuit idem Samueli, si licuit Iohanni Baptista, non solum carnibus, sed pane & vino perpetuo abstinere, ut testatus est dominus per Lucam in euangelio: Venit asse Iohannes Baptista, neque manducans panem neque bibens vinum &c. Si licuit Iacobo fratri domini nec vino, nec carnibus vniuersi vni, sed illis semper sibi interdiceret, post domini triumphum, ut de eo testatur Egesippus auctor phanilimus, & apostolorum tribus proximis: Cur non licebit monacha sibi, carnes & alia id genus phibere, & ad ieiunium se obligare, quae tot testimonij scripturarum comprobantur: Ieiunauit, inquit, Christus seruator noster quae draginta diebus, Ieiunauit Moses. Instituit etiam legem ieiunij in die expiationis: Ieiunauit David septem diebus, audita morte Saulis: Ieiunauit pariter quinquies eius ex Bersabea egrotaret, & iacuit super terram: Ieiunauit Neemias diebus multis: Hester quoque & Marlocheus, filij quoque Israel in ciuitate Susis iussu ipsius: Ieiunauit Iudith super lumbos huius ciliatum: Ieiunauit Achab Rex: & misertus est dominus eius: Ieiunauerunt viri Niniuum, & vestiti sunt facies, & Dominum placauerunt: Ieiunauit populus Israel sepe, & propitius est ei dominus: Ieiunabant Iohannis praecursoris discipuli, ut euangelium testatur: Clamat Iohel propheta: Sanctificate ieiunium, vocate caetum, & exclamare ad dominum: & rursus: Conuertimini ad me in ieiunio & fletu: Ieiunij & orationibus Anna propheta octogenaria seruiebat Deo: Noctes ac dies ieiunauit Paulus & caeteri Apostoli & discipuli Domini glorificato ipso, iuxta id quod dixerat in euangelio Marci, futurum videlicet ut quod auferretur ab eis spiritus, ieiunaret: Exclamat psalmographus, Humiliaui in ieiunio animam meam: Et rursus, Genua mea infirmata sunt in ieiunio: Meminerunt & ieiunij sepe, Esaias, Hieremias & Zacharias: Probauit insuper dominus ieiunium, quum docuerit, quomodo ieiunandum dicens apud Mattheum, Qui ieiunas vage caput tuum: Et rursus, Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes &c. Praeterea & quum declarauit quoddam genus esse demoniorum, quod non eijceretur nisi in oratione & ieiunio: Exclamat Paulus ad Corinthios: Exhibeamus nos in omnibus, sicuti dei ministros in orationibus, ieiunij & vigilijs. In actis quoque multis in locis, ieiuniorum sit mentio: Ieiunantibus illis, & ministrantibus domino: Et rursus, Et qui orassent cum ieiunationibus commendauerunt eos domino. Qui mos ieiunandi perpetuo seruatus & commendatus ab ecclesia, fuit ut in ecclesiastica refert historia, quod & Hieronymus testatur, cum a fratribus cogere Ioannes Apostolus, iam senio confectus, ut euangelium scriberet, ad conuincendos haereticos, qui in ecclesia Asiae irruerant, ita se factorum respondit, si indicio ieiunio, in commune omnes Deum deprecarentur, quo expleto, reuelatione saturatus, in illud processum e caelo ueniens cruciatus: In principio erat verbum &c. His igitur tot tantisque testimonijs abunde concluditur, ieiunia non esse damnanda, nec eos qui se ad ieiunandum & orandum obstringunt, ac proinde religiose instituta, viuendique formam non esse reprehendendam, sed omni laude prosequendam. Nam si dicant esse nonnulla morosiora, quae sibi parum probentur, nunc non incommode ipsis respondebitur, eos nimis esse delicatos & fastidiosos stomachi, qui tam paruis rebus offenduntur: Qui forte nihil sit inter mortales tam exactum, tam perfectum, quin quoquomodo corrigi possit: Si quis enim omnia scrupulosius perpenderit, & ad viuendum reuerterit, inueniet semper quod reprehendat, & in quo dicere valeat: hoc melius se haberet, illud commodius esset. Sed quid perbare possit Molum, immo quid non vituperabit? Oderunt, diceres, tot monachorum

habent inuicem

scrimina, tam varios ipsorum amictus: Iterum dicā, nimis eos esse delicatos, quibus nau-
 seam faciant, quæ nec stomachum quidem mouere deberēt. Illud addo, Iniquos esse his
 manarum rerum æstimatores, qui accusant varia viuendi instituta, in tanta ingeniorum
 varietate: Cum sit nemo mortalium, qui quosdam proprios & genuinos mores, quædā
 propria vitæ instituta non habeat. Licet enim ingeniorum discrimina, vel ex ipsam di-
 uersis artibus, & ipsis vitæ generibus tam varijs cōtemplari. Quamobrem consentaneū
 fuit in spirituali vita, formulas viuendi, & instituta varia esse, vt cuiuslibet parata esset via,
 quæ moribus suis magis cōgrueret: Siquidem ad regna cœlorum (vt scriptura testatur)
 alius alia incedebat via. Conueniunt tamen formulæ illæ omnes in rebus maioribus, &
 in ipsa quasi summa, discrepant vero in quibusdam leuioribus: Propterea q̃ alia alijs ma-
 gis conueniunt, & cuiusq̃ moribus aptiora sunt: Apud patres Aegypti Syriæq̃ & pri-
 mores illos monachos, quot erant cœnobîa, quotq̃ Abbates, tot erāt instituta quoquos
 modo inter se ipsa diuersa, vt testatur Cassianus & alij, qui de eorū moribus scripserunt.
 Cum nihil igitur sit quod reprehendere valeant in institutis ipsorum ordinum: si forte
 dicant se odisse non videndi formulas, sed homines perditorum morū, qui turpiter præ-
 textu illarum viuunt: qui potest huiusmodi censura probari? Nā & si quidam sint in tan-
 ta turba qui a recta via defleant, iniqui tamen hominis est, ex quorundam improbita-
 te, cunctorum mores & vitam exstimate. Constat enim in eodem cœtu plurimos per-
 fectissimos viros esse, potius inter heroes, q̃ inter homines recensendos. Sed isti videlicet
 censores non aequè curiosi sunt in virtutibus indagandis, ac in vitijs perquirendis. At no-
 bis natura duplicem oculum largita esse videtur, dextrum vt probanda ac laudanda pro-
 spiceremus: sinistrum, vt turpia ac vituperanda. Sed quidam homines importuni velut
 orbi dextro lumine, virtutē cernere non possunt: nec viros perfectos, qui plurimi sunt
 in singulis monachorū ordinibus: quorū vel solum vitæ & exemplo intelligi pōt, q̃ celsa,
 q̃ diuina sit Christiana religio, cum ad eum perfectum statum vitæ perducatur, ad quē nul-
 la humana disciplina, nulla doctrina gētilis, philosophorū: ve præcepta perducere quēq̃
 pōt: Perseuerantia profecto in eā rigiditate disciplinæ toto vite tēpore, vel sola cōproba-
 ri valet, ipsum genus vitæ, summo Deo acceptissimū esse cum facultatem humanā tran-
 scendat, hominem in carne præter carnem viuere. Quæ iniqui obtrectatores nō confide-
 rant, sed omnia inique interpretantes, odio, quos imitari nequeunt, prosequunt. Nullos
 aut religio atrociores patitur hostes ipsi, qui ab ea defecerūt: Quod & in cæteris rebus ac-
 cidit. Damnat enim vnusquisq̃ studiū, quod deseruit: & ne ipse accusetur, aut syndæresis
 agatur, omnes eodē natui illud prosequuntur. Maximū autē impietatis iudicium esse
 videtur, odisse in vnuersum viros, Christi militiæ peculiari quodā auctoramento ascri-
 ptos, vere Aminadab, quod interpretantur, qui sese spōte offerunt Deo, qui se tradider-
 unt in perpetuū eius famulatiū: solummodo eius p̃js obsequijs intenti, cæteris rebus post-
 habitis. Qui n. Imperator colit, is profecto milites eius non odit, sed ducis reuerentia &
 obseruat, quos minus strenuos cognouerit. At isti hmōi vitæ cœlestis p̃rius indigni, quā
 ab ea defecerint illam accusant, & insaniam esse deprædicant. Sed de his hæcenus.

Faceret sed conde mndi

Nunc ad sacerdotes venio: Quos isti pari temeritate cōdemnant: eo magis accusandi,
 q̃ ipsorū nōnulli, sacerdotio funguntur. Quo in loco mirari satis nō possum Lutheri-
 cilegam insanā, sacerdotium oē tollere donantis: p̃sanorū homines & laicos sacerdoti-
 bus æquare: Quod n. maius delictū bone Deus. Quid rōni magis dissōnū? Quid sacris
 literis, antiquissimæ cōsuetudini omnium Christianorū: mori, & decretis nō catholicorū
 modo sed etiam schismaticorū magis aduersum? Ex quo vel solo videre licet quid possit
 liuor, quid audeat malignitas consummata. Vt Pont. Maximi auctoritatē aboleat, sacre
 dotes oēs catholicos, quos papistas per ludibrium appellat, deiciat: Vt eos excludat,
 omne sacerdotiū abijciat per derisum: eos vnctos appellat, quasi sacra vnctio cū imposi-
 tione manuum diuino instituto perinde signū sensibile diuini muneris: insensibiliter col-
 lati, vt lotio aquæ in baptismo cum verbore exp̃lione esse nō valeat: Quasi in sacri olei
 vnctione mysteria contineri nequeant, ac si oleum vt profana res & polluta, nō esset in
 sacris ritibus admittendum, immemor tot testimoniorū: sacra vtriusq̃ testamenti oleū in

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

sacris ritibus cōprobatū. Sed vt cetera omittam, nōne in Canticis habetur, Olei effusum nomen tuū? Christi q̄ nomen nōne vnctus interpretatur? Quid igitur vnctus ludibrio habet? Sed aut fallor, nec hominis ingeniu recte noui, aut cito aderit tēpus, quū p̄lam æque ridebit sacra vnda lotos sycophanta impijissimus, quod nūc clam facit, vt aperite vnctos sacerdotes rideret, quasi sacra vnctio non fuerit diuinum institutum. De qua fre quens (vt dixi) mētio est in veteri testamēto, nec sileē in nouo: q̄ hoc infamissimū dogma vniuerso orbi Christiano, omnibus qui hoc gloriosissimū nomen conficitur, non catho licis modo & ecclesie Romanæ cultoribus, sed & alijs qui proprijs obediunt Patriar chis, aduersetur Aethiopsibus, Abbascentis, Iacopitis, Coptis, Armenijs, Nestorianis, Georgianis, Moscouitis, & ceteris id genus schismaticis Christianis: Qui oēs sacerdos tes vnctos & sacro ordine insignitos a laicis discretos habet: quæ gentes oēs & nationes, Syriam, Aegyptum. Mediā, Cappadociā, Persidem, Baſtrianam, Arabiam, Aethio piam, Cyrenen & Libyam, Pontum & regiones illi p̄ximas aquilonares incolunt. De Græcis nihil dico, cum eos nō in vniuersum existimē schismaticos esse cēsendo. Ex qui bus & si nōnulli q̄nq̄ de quibusdā dogmatibus cū Latinis dissenſerunt, de sacerdotio tū & sacris ordinibus, deq̄ ceteris sacramentis nunq̄ dubitarunt: Quinimmo ratum perpe tuo sanctissimum apud ipsos sacerdotium fuit, & in maiore fortassis reuerentia, q̄ apud ipsos Latinos. Nunq̄ enim a temporibus Apostolorū, cum tot & tantæ quaestiones fue rint apud Christianos de dogmatibus fidei, de hoc fuit cōtrouersia, sed cunctosq̄ semper consensus sacerdotum sacro ordine a profanis esse distinctum. Nec ab hac sententia hæ reticosq̄ sectæ, quorumcunq̄ memoria maneat, dissenſerunt. Quoniam appellati Aeria ni etſi p̄sbyteros episcopos æquarent: nec discrimen esse inter episcopum & minorē sa cerdotem contenderent, quod & Arius primum fecit, non tamē profanos sacerdotibus æquabant: Quinimmo nec ipse V Vicleſſ, nec quisq̄ Hussitanorū, quosq̄ tamē dogmatibus Lutherus magnopere sibi fauet, huc infaniz in dogmatibus excogitandis p̄cessit. Si enim christiani omnes sacerdotes sunt, & aliud nihil, q̄ figmentum sit ordo ille sacer, for laq̄ fides aut baptisma sacerdotem facit, cū omnes baptizemur, sequitur omnes sacerdos tes effici, & mulieres non secus atq̄ viros. Quo quid potest absurdus excogitari? P̄ter ea efficitur vt in nouissima cœna, qua primum sacramentum Eucharistiz institutum est, Dominus Iesus Apostolis nihil contulerit potestatis, quod prius non habuerint, di cens, Hoc facite in meā cōmemorationē, cū lōge antea ipsi fideles essent, & baptizati: im mo & munere Apostolico insigniti. Si quis autē dicat in institutione ipsius sacra men ti tributam esse potestatem conficiendi illud, quod antea non poterant, etſi baptizati es sent, cum illud prius non fuisset institutum, sed illis verbis absq̄ alio ordinis munere, illi nudam potestatem indifcrete oībus Christianis passim fuisse collatam verbis illis: Quos uiscumq̄ feceritis: hoc, facite in meam cōmemorationem. Si quis igitur hoc affir met, pari ratione cogitur confiteri, cunctis absq̄ discrimine commune fuisse, & vulgo o ma nibus tributam facultatem. Quam deinceps cū uidelicet a mortuis resurrexisset illis eis dem Apostolis, sacratissima illa afflatione contulit cum verboꝝ adiectio: Accipite spi ritum sanctum: Quos remiseritis peccata & c. vt sit cōsentaneum dicere, facultatem re mittendi peccata pariter eōdem esse omnibus Christianis, nō aut quorundam propriam: Sed isti quia sunt impudentia, ne hoc quidem confiteri dubitabunt, cum afferre non possint cur posterius, q̄ prius magis ad discretos & certos homines pertineat. At verborum Christi seruatoꝝ sensus & vis ipsa, ac series huius sermonis tali sententiæ omnino ad uersari percipitur, modo diligenter verba perpendantur. Si enim quilibet æquam habe ret potestatem condonandi peccata, potius dixisset, Accipite spiritum sanctum ad remit tendam vicissim peccata: q̄, Quos remiseritis remittentur eis, & quos retinueritis retenta erunt. Qua verborum serie declarasse cōstat discrimen esse inter eos, a quibus hoc san ctum præstari debebat, & eos quibus erat præstandū: Iudicesq̄ detectos & discretos esse a reis qui non valent esse iudices, quasi illis verbis dixisset: Vos, vos inquam, quos popu li mei instituo iudices, quos gregis mei volo esse pastores: Accipite spiritum sanctū. Cuius virtute valeatis illū iudicare, errata dimittendo aut retinendo, prout vobis expedire vo

debitur, ad eorū cōmodū & salutē. Nec. n. deuit tam potestātē sine discriminē oībus tribui, quam nō oēs exercere cōmode potuissent, decernētes quibus merito essent remittēda peccata, quibus de iurō impurāda & retinēda. Quod difficile ē, & a paucis cōmode p̄stari pōt. Nō igitur illa facultas vulgo tribuēda, sed certis ad munus illud peragēdū idoneis. Rursus & alio argumēto, hoc idem cōfirmari pōt. Quādo cōq. n. p. aliquod signum sensibile diuinitus aliquod coeſſe munus tribuit, illis tāto tribuitur, in quos signū illud ceciderit, nō autē ceteris etiā absentibus, vt gratia baptisimi confertur n̄s tāto modo qui loti sunt aqua, Sacramētū Eucharistie cōſecratur ex eo t̄m pane & vino, super quē verba illa sacratissima prolata sint. Potestas igitur illa pari modo dimittitur aut retinēda peccata, illis dūtaxat tradita esse intelligi debet, super quos cecidit signū sensibile illius tribuēdū. Cecidit autē in discipulos solūmodo, dum insulſit illis dicens. Accipite spiritū sanctū &c. Igitur discipuli tāto modo illā potestātē acceperunt, & nō pariter absentes & oēs Christiani. Ad hanc facultatē; tradēdi spiritū sanctum per impositionē manū, non passim omnibus Christianis tributa fuit: sed quibusdā & certis. Quod plurimis testimonijs sacrarum literarū est cōpertum. Cōsentaneū est igitur certis & discretis personis facultatē dimittēdi peccata vel retinēdi cōfiscandū ineffabile sacramētū diuini corporis & sanguinis domini Iesu esse tributā, & nō vulgo omnibus, vt tacet q. non decebat, tam ingens mysteriū profanari, tam vilitē tractari vt ignobilissimū ac ineptissimū quisq. ministrū illius esse videret. Abhorrent. n. hanc nimis a cōmuni sensu, rationi penitus repugnāt. Quod autem munus imponēdi manus certis ministris fuerit cōmissum, restatur illud quod in Actis habetur. Quum audiissent Apostoli qui erant Hierosolymis Samaritanā recepisse verbū dei, miserūt ad eos Petrū & Ioannem &c. Qui cum inuenissent eos tantū baptizatos esse in nomine domini Iesu, nondum autē accepisse spiritū sanctum, imponebant manus super illos, & accipiebāt spiritū sanctū. Et rursus in eisdem Actis, a Paulo hoc idem factitatum esse traditur, qui Ephesi. xii. viris iam baptizatis in nomine Iesu, imposuit manus, & accepit spiritū sanctum. Et rursus in eisdem Actis, Simon magus in Samaria p̄dicationi Philippi diaconi credidisse ē ceteris multis & baptizatus fuisse cōmemoratur. Quū autem vidisset a Petro & Ioāne p̄ impositionē manuum spiritū sanctū tribui, obtulisse petitiōē eis, vt sibi eam impertirētur potestātē, quā emere ab eis nō studuissent, si ipse i baptisimā illā accepisset. Quibus exēplis constat illam in baptisimā non tribui, sed certis ministris, Apostolis videlicet fuisse tributā, quod est p̄positū nostrum. Nō tamen id munus eōq. potestātē Apostolicā dignitatē tributā fuisse declaratur. ex hoc, q. lōge antea ad Apostolatū fuerāt assumpti, q. potestātē acciperēt manus imponēdi. Hāc. n. liquet eos accepisse iam glorificato dominū, posteaq. iisdem spiritū sanctum acceperant, quem alijs impertiri nō valuissent: nisi i illius ipsi participes iam fuissent. Ac perinde constat ipsos ea potestātē p̄ditos fuisse potius ex ordine episcopalis sacerdotij: cum aliud in eis nō posset assignari. Quia facultatē eā cāeret Philippus, eo q. solum diaconus esset, vt Actis testatur, nō poterat Samaritanis, quos sacra vnda perfuderat, manus imponere, & spiritū sanctū dare, ob idq. Petrum & Ioannem missos esse cōstat. Atque his quidē testimonijs; apertissime conficitur, imponēdi manus facultatem non esse vulgo permissā omnibus Christianis, quinimmo nec diaconis quidē, sed quibus ordine quodā prioribus: quos sacerdotes maiores nominare liceat p̄ h̄reticos; si cōcedere noluit alios sacerdotes esse sanctos a profanis. Ex hoc. n. saltem efficitur quod ipsi caullari nō possint nō oēs Christianos pares fuisse i iurō diuino in sacris ministratīs, nec recte ab istis cōcludi, quod quibusdā dictū est. Hoc, videlicet, facite in meā cōmemoratōē, oībus fuisse p̄missū, ac p̄inde nec sacerdotes diuino iurō, aliquo ordine a ceteris Christianis esse sc̄ificatos.

Impositionē autē manuum multiplicē fuisse, hinc planū efficitur; q. in Actis non semper vnus sed duarum fit mentio: vnus, quā confirmabatur & incrementum suscipiebat gratia baptisimatis, sc̄ilicet, quā spiritus virtute, cōſecrabantur dona linguarū & p̄phetiā; Alterius, quā consentaneū est characterē sacerdotij fuisse collatum: De qua est in Actis; vbi narratur Antiochię, Paulo & Barnabę segregatis in opus, ad quod assumperat eos spiritus sanctus anteq. dimitterētur, manus fuisse ipositas, Aut. n. scriptura, Tūc teimantes

AD ERASMI E PISTOLAM PRIMAM.

& manus imponētes dimiserāt illos: Qua impositione, aliquam facultatem eis tributam fuisse credere par est, quā antea nō habebāt, opportunam videlicet ad opus peragendū, ad quod à spiritu sancto mittebantur, quāz alia esse dici nō pōt, nisi quāz sacerdotibus vel episcopis peculiariter tribuit nisi signētū aliquod excogitetur: Quo mysterio, cū id fuerit peractum Antiochie, in cuius ecclesia nō aderāt Apostoli, vt Acta referūt, aperte declarāt nō fuisse Apostolici muneris quatenus esset Apostolicū, imponere manus. Sed potius ordinis sacerdotij. Loquor autē de altero genere impositionis, quoniam de priori, quo linguarū donū tradcbat, iam superius disseruimus. De quo genere posteriore saepe Paulus meminit, ad Timotheum & Titum scribens: Sollicitus. n. Timothei admonet, caueat, ne temere cuiq; manus imponat. Manus, inquit, cito nemini posueris, nec cōmunicaueris peccatis alienis: Quod superuacaneum fuisse si illis nullū munus iniungeretur, nulla tribueretur facultas. De priore autē genere, ipsum nō loqui manifestum est. In eo enim delectus nullus requirebatur, quin promiscue omnibus imponeretur manus, modo crederet & baptizati essent in nomine domini Iesu: Sed de altero, in quo par erat habere delectum. Quam institueretur sacerdotes, & p̄inde iudices retinendi aut dimittēdi peccata. De qua sacerdotū & episcoporum institutione, idem Paulus ad Titum. Ceterā episcopū scribens, plurima pręcepta tribuit, & multa q̄ diligentissime statuit: De qua re etiā sollicitus Milet, vocatis maioribus natu ecclesiarū Ephesi, hæc verba tulit: Audite vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiā Dei, quam aqua fuit sanguine suo: Quæ quidē nō protulisset, si episcopalis ordo nihil esset aliud, quā si gmenū & tyrannis, si nullum esset sacerdotium, vt hæreticus iste asseuerat; sed indiscrete quilibet p̄fanus, quantū ad institutū diuinū idē posset quod sacerdos & episcopus: Atq; his argumentis manifeste colligitur, certis viris esse peculiarem facultatem diuino instituto tributā ministrandi sacra, ipsosq; tantum pręrogatiua quadā institutos esse ministrōs ad ea peragenda. Præterea efficitur sacramentum confirmationis, quod impositione manu episcoporum administratur, certum esse ac venerabile sacramētum. Quod tamē hæretici, sicut sacerdotiū, euertere conantur. Sed licet ad hæc vsq; tēpora sacerdotes sine cōtrouersia sacro ordine distinctos, à profanis habuerimus, Lutherum tñ nō pudet christianum populū ad Hæresiarchæ primixui Ieroboam tam in scriptura detestati, ac ethnicorū & gētilium morē in sacerdotibus instituendis reuocare, sacerdotiūq; perfectæ legis & gratiæ vilius reddere sacerdotio legis Moſaice, in qua delecti sacerdotes & ministri sacrorū diuino decreto fuerāt instituti, cū tamen eorū sacerdotium typus tantum esset & figurā sacerdotij legis euāgelicæ. Quod institutum Apostolus Paulus referēs ad sacerdotiū nouæ legis ait: Nemo assumat sibi honorē, sed sic vocatus a Deo, tanq̄ Aaron. Nō fuisse autē sublatū sacerdotium lege euāgelicā (etsi illud legis Moſi fuerit abolitum) sed trāslatū idem Paulus his verbis ad Hebræos scribens, aperte declarat. Trāslatio enim sacerdotio, necesse est vt etiā legis trāslatio fiat. Q̄ ratum autem & honorificū optimus & maximus Deus voluerit esse sacerdotiū, declarauit seuerissimo illo iudicio, quo tā atrociter corū temeritate vindicauit, qui ausi fuerāt sacerdotalis dignitatis ac officij sibi partem arrogare, aduersusq; institutos sacerdotes seditionem populi commouere: Qui parit timorifico miraculo, dehiscēte terra, mox cū tabernaculis & omni substantia sua sunt absorpti: Cateri demisso cœlitis igne, quum ausi eēnt thure libare coram omni populo cōflagrauerūt. Nec in fontes tantū scuit ira Dei, sed etiā in eos est peruagata, qui interitum illorū deplorabant, & iniuste Moſen & Aaron accusabāt: edita strage septingentorū & quatuordecim milliū (vt liber numerorū testatur) confirmatumq; deinde sacerdotiū ēst portio illo mirabili virgæ Aaron nō solum germinātis, sed etiā amigdalas pariter rictis. Quod rursum & alio prodigio, multis post seculis cōfirmatū est, Ozia Rege Iudæ munus sacerdotale vsurpātē, qui quum templū ingressus, incensū adolere ausus esset reclusis manibus sacerdotibus id non esse officij ipsius, statim est lepra correptus: quādonec vixit, laborauit, & qui Rex sacerdotium vsurpare voluit, munus Regiū amisit. Nec illud prætērmittēdum est magnæ seueritatis exēplum, quod in Ozia gestum est, quum manū ad Arcam sustentandā admouisset, quæ inclinare videbatur cum id ipsi non liceret, eo

Conſpiratio e
ſapientia

o sacerdotio nō fungere, Percussus est. n. a domino ob temeritatem suā & statim iuxta Arcā extinctus, veliber Regum testatur. Sed mihi nō est oppositū, integra disputatione, execranda furiosi Martini placita refutare, & si obiter quaedā attigerimus. Illa. n. a cōpluribus praeclarissimis viris copiosissime cōlutata, & egregie redarguta sunt. At nūc eos accuso, qui & si sacerdotes agnoscāra profanis discretos, eos tñ inuidia mirabili cōsecrāntur.

Tria. n. mea quidē sententia, hominum genera affectibus prauis permota, nomina de-
dere Martino, vt n̄ cōnumerentur, qui ruditate aut stoliditate quadā quasi attoniti noui-
tate rei & blādis verbis, pietatis videlicet speciem preferentibus affecti, cōcidere, vel des-
peratos mores clericorū perosi, primū zelo quodā sed qui nō erat secundū scientiā, per-
moti sunt. Quibus nō in cōmodē diceretur, quod Paulus ad Galathas scripsit, O simplici-
ces & insensati Germani, qui tam bene currebatis: Quis vos fascinauit veritati nō obed-
zer Persuasio haec non ex eo est, qui vos vocauit ad vitam. Modicū fermentum totā mas-
sam corrumpit: Qui autē conturbauit vos, portabit iudiciū. De his igitur non loquitur, q̄
leuitate sunt seducti, sed de illis qui odio, liuore aut cupiditate, vltionisve desiderio aut in-
pietate quadam permoti sunt. Quorum primum genus est illorum vestrarum qui studi-
um eloquentiae, studio sapientiae praeferrunt. De quo multa supra diximus, propter bellum
quod vigeat inter ipsos & theologos. Alterum est, qui suapte natura oīes sunt sacri-
dotū, vel genuina quadam impietate, qua diuina cuncta negligunt, & homines religioni
praepositos, sacrorūq; ministros fastidiunt, qui ferre non possunt, eos fortunis abundare,
honoribus fungi, auctoritate pollere, libertate ecclesiastica perfrui. Quibus auget inui-
diā disparilitas vitae, morum discriminē, studiorum diuersitas: Vt enim harum rerum simi-
litudine animi conciliātur, ita dissimilitudine sciunguntur. His de causis plurimū a sacerdo-
tibus tam auersi sunt, quasi nesciāt sacerdotes humanarū sortis esse participes: tantumq; est
atrox dissidiū, vt multis videat̄ quicquid sacerdotibus cōmodorum dignitatisve tributū
sit, id sibi ipsis esse detractū: tantoq; obsecantur liuore, vt cogitare nō valeāt, hoc rationē
dicere, & hoc apud omnes gentes & nationes etiā barbaras tam esse commune, vt lege
quadā naturae institutū esse videatur, quod etiā omnibus seculis seruatum ē: vt homines
videlicet, qui sacris praefecti ipsaq; administrarent, colerentur a ceteris, commodisq; di-
gnitate, & honoribus amplissimis honestarentur. Antiquissimus enim sacerdos Melchisedech
Dei altissimi ante traditam legem, idem autem & Rex Salem, apud Aegyptios
Reges erant sacerdotes: Apud Hebraeos primo instituto idē sacerdos & iudex populi,
penes quae summa rerum esset. Sacerdotes enim erant Moyses & Aaron, vt Psalmogra-
phus testatur: & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius & c. Nam ab horum tēpore,
vt plurimum ad Heli summū sacerdotis, & Samuelis ministri eius aetatem, summa rerū
& iudicia ad sacerdotē deferbant̄: Quinimmo populo Israel declarauit dominus, quā-
rum indignaretur, q̄ Regem peterent, vtq; sacerdoti summa potestas sublata, alteri man-
daretur responsio Samueli tradito his verbis, Audi vocem populi, non te abiecerunt sed
me, ne regnem super eos. Expressioribus enim verbis explicare non potuiss̄, sacerdotē
rebus moderante Deum per ipsum vt per ministrum proprium in populo regnare. Et
qui detrectant sacerdotis principatū, hos imperiū domini detrectare. Quae potestas tē-
pore Regū intermissa ab ipsis Hebraeis sacerdoti restituta ē tēpore Marthiae sacerdos-
is & Maccabaeorū principum quae demum sublata ipsis fuit a Romanis accedēte tēpo-
re trāslationis sacerdotij, & aduentu illius magni sacerdotis aeterni, secundū ordinē Mel-
chisedechitū post etiā susceptos Reges, semper fuit sacerdotibus praecipuus locus. Apud
Romanos sacerdotij maximā dignitatem fuisse declarat ingens cōflectio ab initio sum-
mū virorū, qui in collegiū Aruspicum Pōntificumve peterent coaptari, in quo tantū
honoris & auctoritatis situm esse putarūt, vt nemo princeps Imperatorue sibi satis tutus
esset, satisve potestatis habere videretur, nisi Pont. Max. creatus fuisset. Quod etiam ipso
rum elogia marmoribus insculpta testantur. Nulla enim gens tam inhumana fuit,
tam barbara (modo religionis vltius particeps esset, & numen aliquod, cuius nuntii, cetera
administrarentur, agnosceret) quae sacerdotibus suis primos honores non habue-
rit, & dignioribus illud munus non tribuerit. Quōbrē & prisci moris fuit, vt primogeni

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

niti sacerdotio fungeretur & Principes dicerentur sacerdotes, teste Hieronymo. Ac ne plura exēpla repetā, penes Gallorū sacerdotes, qui Druidæ nūcupabantur, iudicia erant, leges, cōuentus publici, adiuerſiones, potestas omnis, summa Reipub. apud Germanos maiores vestros tāta erat sacerdotū auctoritas, vt animaduertēdiuincēdi, vberēdū ius, quod Regibus ac ducibus etiā in bello negatum erat, ipsis solis esset permillum, idq̃ nō quasi Regis aut ducis iussu, sed velut Deo imperante. Vnde igitur nōnullis Christianis tantus exitit cōtēptus sacerdotū? Tam saeuum odiū? Quasi sacerdotes non homines, sed pestes & crynnes sint ex hominibus tñ assumūtur sacerdotes, p̃ hominibus cōstitumē, in his quæ p̃tinent ad Dei cultū, vt offerāt sacrificia pro populis, & eis sacra ministrēt. Iā vero sacerdotū sensus cur isti tāta inuidia p̃lequeūtur? cum nō a mortuis, quibus illi iusta persoluit, nō a sublimibus spiritibus, quibus ipsi supplicāt, sed a viuētibus hoīb. eisdēq̃ profanis pars ipsoꝝ amplior absumat. Ferunt p̃fani æquo animo cuiusuis generis, cuiusuis ordinis homines ab inferioribus dignitate, studio, diuitijs, honoribusq̃ superari: Fert cuius rusticū ditiore se nobilis ciuē, Princeps mercatorē, sacerdotū facultates a malignia nō ferētur? Quæ p̃fecto minime inuidia dignæ sunt, si cū laicorum facultatibus cōferantur, modo ratio ordinis & dignitatis habeatur, Facillat igitur tam turpis inuidia in sacerdotibus, cū eos profani, potētia, diuitijs, honoribus lōge excedant: patiaturq̃ sacrosacerdos homines, & diuino cultui mācipatos, q̃ plurimis & maximis cōmodis vitæ priuatos. Quibus ipsi p̃fani perfruantur, bonis ecclesiarij perfrui. Nā etsi liberius quidā illis vtatur quod cōplures non iniuria reprehendūt, optanda quidē est vitiorū correctio: sed nō tam vehemētē excandescēdum, n̄s p̃sertim ad quos nō pertinet huiusmodi castigatio: sed eo animo ferendū, quo ne perturbetur Respublica plurimorum principū toleramus tyrānidē, iudicium iniustitiā, nobilium insolētiā, militum rapacitatē, mercatorum auaritiā, artificij fraudes, colonorum negligentia: ad summam cū omnium hominū cuiuscunq̃ generis, cuiuscunq̃ ordinis sint, vitia, memores humanæ imbecillitatis toleremus: cur sacerdotum errata ferre non possumus? Quorum si quidam sint dissoluti, & tali munere multis indigni: sunt tñ alij per honesti, & in optimis viris numerādi, cōplures aut em mediocres. Sed Deus immortalis, quid ad literatores istos, aut alios sycophantas pertinet castigare sacerdotes? aut cur tam morosi sunt in horum erratis indagādis, tam curiosi in ipsoꝝ vita perscrutādis? An tali obsecratione nō declarāte se inuidia ferri pricipites: & idcirco sacerdotes odisse, q̃ pares illis dignitate atq̃ opibus esse nō valeāt? Et cum ipsi turpissimi sint, & elephantū (vt est in euāgelio) deglutiant, Sacerdotes tñ accusant q̃ culices non excolant, Magnæ p̃fectio superbiz si non etiā argumentum impietatis est, illis publice detrahere, & eorum audere iudicē agere, apud quos reus existas. Sed nihil faciūt isti præter morem hæreticorum, quorum (vt Hieronymus testatur) proprium est despiciere ecclesiasticos, & in eorum ruina gaudere. Necq̃ vero fuerit quod quisq̃ suspicetur, me in sacerdotū gratiam talia commemorare, cū mihi laico nihil sit cum sacerdotibus commune: sed veritatem meditatur guttur meum, & labia mea impios detestantur.

I Sed dicent fortasse isti hæretici: se hoc potissimum in sacerdotibus criminari q̃ opes possideant, cum instituto Christi illas aspernari & pauperatē sectari debeāt: Quibus respondere in p̃optu est. Dominū Iesum sacerdotibus nunq̃ diuitias interdixisse, & si sipe verbo & exemplo paupertatē probauerit, ac inopem vitam cum Apostolis & discipulis duxerit, vt vndiq̃ omnia eius mysteria consentirent. Venit enim sapientissimus colorū ac terræ opifex, potentissimus cōlestium exercituum Rex, humanum genus captiuitate Sathanæ liberaturus, non cultu regio ornatus, non potestate terribilis, non rerum copia splendidus, non maiestate v̄rendus, sed semetipsum exinanit, formam serui accipiens, virtute diuinus, at specie humillimus, infirma quæq̃ deligens, vt fortia prosterneret. Venit non in humanæ sapientiz persuasibilibus verbis sed in ostensione spiritus & virtutis, vt sapientiam terrenam perderet, prudentiā reprobareret, comprehendens sapientes in eorum astutia. Non venit in potentiz humanæ robore, sed in debilitate. Principem mundi profligaturus non in deaurato curru, sed in eculeo crucis ipse triūphaturus. Decuit igit Christum Iesum, ac eius discipulos ante adeptum triūphum, pauperem vitam ducere.

Decuit etiam Apostolos cum euangelium prædicarent, ac rempublicam Christianam vnde propagaret eisdem institutis vite incedere, vt & quum adhuc bellum vigeret, eisdem telis pugnare: vt paupertate diuitias, patientia potestatem, humilitate superbiam, imbecillitate auctoritatem deuicerent, simplicitate prudentiam humanam confundere, vi denique spiritus, vniuersam facultatem & gloriam terrenam perderent. Cõgruebat præterea ipsos paupertatem sectari, quum regna celorum petenda esse prædicarent: vt viribus contrarijs ijs quibus innitebatur qui principatum huius mundi tyrannice occupauerat, illi prosternerent, & contrarijs debellerent, vt etiam tum verborum exemplo homines ab his rebus, quibus plus æquo studebant, auocarent: Declarantes ex his terrenis caudicibus rebus, felicitatem non esse petendam, sed ex celestibus, illucque anhelandum esse. His igitur de causis paupertas probata est a Christo Iesu, & ab Apostolis: Sed ita approbata, vt tamen vsus diuitiarum non fuerit interdictus. Quod si pertinacius vrgeas ad apicem tendentibus prohibitas fuisse opes, Christo dicentes, Si vis perfectus esse, vende quæ habes & sequere me &c. Et rursus, Difficile est diuitem intrare in regnum celorum: & illud quod magis vrgeri videtur, Nisi quis renouauerit omnibus quæ possidet, nõ potest meus esse discipulus. Respondebo, consilium illud non tam commune esse nec tam late patere, vt omnes vias ad ipsam perfectionem complectatur, sed illam quam exprimit, vnam earum esse declarare: quæ tamen nec in vniuersum omnibus conuenit, nec cui libet statui est accommodata, nec omni tempori congruit, nisi secundum spiritum, nõ autem secundum literam sensus verborum consilij accipiat, nisi quantum ad effectum & cupiditatem. Nec mirum hoc cuiuspiam videri debet, nõ enim omnia quæ a domino Iesu fuerint probata aut instituta perpetuo seruanda fuerunt, sed quædam ad destitutum tempus, quædam autem perpetuo. Misit enim dominus discipulos ad prædicandum sine sacculo, pera, & zoota, sine calciamentis: non tamen voluit perpetuo his rebus, ipsos esse priuatos, sandalia, nemini habuerunt, & loculos: sed congruebat, vt ad eam rem peragendam, ad quæ tunc mittebatur, sic incederent: Quia peracta non opus erat idem seruare. Tempora enim diuersa negotiorum varia expetunt instituta. Cum igitur Iesus Christus pauperculi ducere vitam, consentaneum erat eo tempore, vt qui ad eius doctrinam accendebant, ad cacumen tendentes, se diuitijs abdicarent, vt discipuli magistro similes essent. Nec tamen omnes discipuli tunc fortis omnibus renunciarunt. Discipulus enim fuit Lazarus: Ioseph ab Arimathia nobis ille Decurio, & idem diues: Nicodemus quoque & multi alij, de quibus non legitur quod abiecerint diuitias, quin immo, quod de suis fortunis, Domino ministrabant: Vitis qui coenaculum ad nouissimam coenam commodauit. Et petrus in Actis, non de retento agri precio, sed de fraudulento mendacio, Ananiam increpauit dicens, Nonne manes tibi manebat, & venditum in tua erat potestate? Quare mentitus es spiritui sancto? Illud igitur, Nisi quis renouauerit &c. non de vniuersis discipulis intelligendum est, sed de ijs duntaxat qui familiariter pauperem dominum tunc essent secuturi: & præcipue de Apostolis: quia illud ad sacerdotes proprie referri non possit, neque ad bona ecclesiarum, quorum ipsi non domini sunt sed administratores. Propagata vero religione Christiana & spiritu de carne iam triumphante, non amplius oportuit, immo forte ne decuit quidem, vt in eisdem institutis paupertatis persisterent omnes qui ad fastigium contenderent: sed vt caro spiritui feruere, ancillaretur opes pauperibus, famularetur potestas terrena humilibus: Non enim omnia: quæ ad exactum & summum pertinent, omni ordini, omni statui, conuenire possunt: quin immo plurima sunt quæ inter se pugnant. Nam prædicare euangelium ad perfectionem pertinet: Colere desertam, & Anachoritarum vitam ducere, more sanctorum patrum, summe virtutis & perfectionis est: nõ tamen vtrumque simul persequi potest. In opibus subuenire, hospitalitatem esse, hominis est ad perfectionem tendentis. In opem esse propter Christum ad perfectionem spectat: inops tamen elargiri necessaria egenis non valet. Quia igitur paupertas ad perfectionem pertineat, ordini tamen sacerdotum in vniuersum, hoc presertim tempore, non conuenit, compluribus de causis. Abiectionis enim fortunis, nec sacerdotum maiestatem, aut decorum tueri possent, nec multa præstare, quæ ipsorum exigis officium: quod illud sacerdotes semper meminisse debent, se sacerdotiorum celsos ministros esse, non

dominos, petiturumq; ab ipsis Dominum Iesum dispensationis rationem, etsi uti ac frui liceat ipsis bonis ecclesiasticis pro dignitate & conditione cuiusq;, quom sit dignus mercedarius mercede sua, ac scriptum sit, Non alligabis os boui trituranti. Et voluerit Christus, teste Apostolo, ut qui seminatur spiritualia, metat temporalia: & qui ministrat altari, ex altari alatur. Placuit igitur sapientissimo Monarchæ Christo ecclesiam suam affluere diuitijs, pollere potestate iam constituta Repub. ut se omnium verum Regem declararet, coelestium pariter ac terrestrium, omnemq; potestatem sibi tributam esse doceret non solum in cælo, sed etiam in terris, ut habeat facultates ecclesia, quibus valeat debellare superbos, contumaces, eoherere, in officio continere audaces, benemeritos præmijs afficere, inopibus subuenire, oppressos ab iniuria vindicare: solennia sacrificia, & cætera id genus plurima quæ a sacerdotibus suppeditante facultate peraguntur, cum decore & dignitate facere. Quare instituta, præterea declaratum est, utrunq; genus hominū, in quos vniuersa natura distribuitur, egenorum videlicet ac diuitum æque ad felicitatis apicem perungere possit, nec virtuti diuitias, nisi quis circa illas nimis sit sollicitus, obesse, quod peccatum quia multum in diuites cadit, idcirco difficile esse dixit seruator illos ad celestia re gna penetrare, nec vicissim paupertatem illi esse impedimentū, dummodo vnusquisq; rebus hīs diuersis, opportune ac diuersimode utatur. Hac igitur de causa existimandum ē, diuino consilio utrunq; statum in ecclesia constitutum esse vnum paupertate florentem, alterum opibus proficientem, quasi parata materia exercendæ virtutis. Sunt enim in ecclesia plurimi eximie paupertatem colentes, illamq; verbo & opere, tum priuatim tum publice proficientes. Inter quos primas partes obtinere sacrum ordinem minorum certū est. Sunt & alij fortunas in commune possidentes, priuatim pauperissimi, & cōmunibus vtentes parcissime. Sunt & sacerdotes ecclesias administrantes locupletes, potestatesq; & opibus affluentes, & uterq; status ab ecclesia sic retinetur atq; seruator, ut alter alterū nō impediat, sed mutuo adiumento sit. At de his satis multa superius diximus, & fortasse non necessariā. Constat enim improbos istos calūniatores non tam improbare opes ecclesiasticas, q̃ dolere q̃ ipsi participes illarū esse nō valeant, Itaq; magis sacerdotibus opulentia infensū sunt, q̃ ipsi opibus, quas diripiendi omnes occasiones & quærit & arripunt.

K Pari autem furore, hoc vtrūq; genus hominū faucio animo, hæretico Martino fauētum, seruntur ante omnia in Pont. Maximi dignitatem & apostolicæ sedis auctoritatē. Sed de altero genere cui sunt odio sacerdotes, nō est quod magnopere demiremur: Qui ben enim in Romana aula ex cruditorum coetu ad maiora euehūtur, q̃ in vniuerso orbe, Romæ, Bononiæ, Perusij, academiæ celeberrimæ sunt cōstitutæ. In quibus professores doctissimi omnium linguarum, cunctarum disciplinarum, publice docēt, salarijs amplissimis conducti sanctæ sedis Apostolicæ sumptu, & beneficio. Romæ vero aluntur fouenturq; ingenia, & optimæ artes magno habentur in precio. Vnde igitur tam inexplēbile istorum odium in Romanam urbem, in hanc principem sedem extitit? Qui cum nulla iniuria, nullo incommodo, a Pontifice Maximo, quem episcopum Romanum, ut scilicet cet minuat eius auctoritatēq; appellant, affecti fuerint, nec ab hac Aula Romana quiesce se indignum passi sint, ut Tertuliano contigit. Quem scribit Hieronymus, inuidia & cōtumelijs clericorum ecclesiæ Romanæ, ad Montani dogma delapsū fuisse. Quomodo sacrum odiumq; suum excusabunt, quin ab inuidia & improbitate fuerit profectum in hanc sacrosanctam sedem, quæ erga omnes nationes, erga omnes gentes, semper benigna beneficaq; fuit: nemini nocens, cōmodis omnīū studēs, salutis omnium sollicita, & omni generi literarum perpetuo fauens. Sed isti cum priuatas iniurias expostulare nō valeāt, fingunt

singunt se publica causa commoueri. Quasi æquo animo Ro. episcopum tyrannice sibi hanc summam comparasse potestatem ferre nequeant, Itaq; delegendam esse veritatem & cætera quæ in hanc sententiam per summam calumpniam iactant. Sed hæc missa facias mus. Nec enim mihi propositum est verbis Pontificis Maximi summam potestatem asserere, cõprobatam tot sacrarũ literarum testimonijs, tot argumētis efficacissimis doctũ simorum virorũ, tot sanctissimorum & eruditissimorum patrum sententijs, tam cõmuni cõsensu orthodoxorum omnĩũ, tam vetusta consuetudine Christiani populi, vt nemo sanus, nemo in religiõ bene institutus, nemo nisi cui mala mens malusq; animus sit, de hoc quicq; possit dubitare. De qua re quoties disceptatum est, toties definita questio, & opugnantium exprobrata sententia, & decretis publicis dānata, cũq; hæreticis suis auctori bus sepulta, vt stultum sit ipsam reuocare, vt de ipsa rursus disserter, cũ Lutherani cun-ctis viribus contendane eandem a putridis cadaueribus vetustiorum hæreticorum exci- tare. sunt enim hyenis similes succo corporum mortuorum & sepulchris effoscorum viuẽ- tibus: dicentes omnes episcopos pares esse facultate: cum tamen ipsos paulo post priuent omni auctoritate, vt sunt in suis placitis inconstantissimi, summũq; sacerdotiũ merã esse tyrannidem dicant. At si quicunq; summi Pont. maiestatem impugnare cõtenderit tam male habiti sunt ab his clarissimis viris, qui causam hanc indignatione potius defen- dendam susceperunt, q; ipsa defensionem desideraret, vt esset, si quid cordis haberent, cur non solum eos temerarij cõcepti poeniteret, sed præpudore, ad sepulchrorum tenebris eoissimas latebras in quibus hæc impia dogmata eruerat, refugerent. At impudentia eru- bescere nescit, nec pertinacia contendere vnq; cessat. Qũ istos operæ precium esset inter- rogare, qua ratione fuit, quo testimonio sacrarum literarum muniti cõtendat, summũ sacerdotiũ epopulo Christiano tollere, vel intq; verum Israeliticum populum, Iudæos r̃ plebe, hac conditione in re tam opportuna, tam necessaria ad temp. bene gerendam esse deteriore. Nũq; enim Iesus Christus in euangelio, nusq; Apostoli hoc sanxerunt: nihil vnq; aduersus summũ sacerdotiũ protulerunt, nũq; illius amplitudinem minuerunt. Quinimmo vt supra meminimus, illud maxime reueriti sunt. Cum igitur diuina lege etĩ præfixa summũ sacerdotiũ institutum sit, nouaq; non fuerit improbatum, etĩ ea expresse sancitum esse non constaret, & certe illius imitatione vel exemplo à populo Christiano videretur esse constituendũ, presertim si comperitur easdem rationes illius constituendi Christiano esse quæ Iudæis fuerint: quare non minima cõsensa est que in Deuteronomio habetur, vt constitueretur iudex qui valeret definire, quæ in contro- uersiam venissent, & quorum magis ambiguum & difficilius esset iudicium, cuius sentẽ- tia tam rata eẽt, vt ab ea prouocari non liceret: & aliæ q̃ plurimæ. Præterea vt recte sit res publica constituta, sitq; in ea ordo congruus & nulla confusio. Cum igitur tam consenta- neum rationi sit, vt si non esset sanctum, in sancti debuisset, quanto magis retinendum, cum iam tot seculis, vt à Christo Seruatore institutum publico consensu fuerit receptũ. Quod si nec veteris legis exemplo, nec nouæ decreto institutum fuisset, cõstituendum ta- men foret à Christianis, vel solo rationis naturalis iudicio, ne populus Christianus ace- phalus maneret, careretve summo magistratu, in rebus quæ ad religionem pertinerent. Veteres enim Romani, & si vere religionis cultus eis non fuerit reuelatus, sapientissimi tamen viri cum optimis legibus Rempublicam fundarent, hoc vel in primis ratione du-cti naturalis causis videntur, vt omnis cuiusq; ordinis multitudo ad vnitatem redigeret: Ita cum collegium sacerdotum & Pontificum haberet, vnum esse voluerunt cunctis p̃- positũq; maximum gereret pontificatum & præcipuũ inter Pontifices locum obtineret: Lutherus aut aduersus rationis iudiciũ, aduersus exẽplum antiquæ legis, aduersus decre- ta patrũ, cõsensum publicũ omnium catholicorum, consuetudinem vetustissimam po- puli Christiani, institutum Iesũ Christi, Christianum populum obtruncat expoliatq; ca- pite, & omnem ecclesiasticam hierarchiam, dum inde scelerum suorũ iudicium poenãq; timet, subuertit. Cum tamen apertissime constet, nõ solum populi Christiani consensu, aut veteris legis exemplo, sed & filij viuẽtis Dei decreto summũ sacerdotiũ fuisse in- stitutum. Primum quia ipse sacerdos maximus fuit, iuxta illud. Tu es sacerdos in æternũ

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

secundū ordinē Melchisedech. Quod & Paulus ad Hebræos scribens confirmat fere tota epistola, Primum quippe ait. Dominus Iesus secundū ordinē melchisedech Pontifex factus in æternum: Et rursus, Talis enim decebat, ut nobis esset Pontifex & deinde Talem habemus Pontificē, qui cum sedeat in dextera sedis magnitudinis in cœlis &c. Et iterū, Christus autē assistens Pontifex futurorum bonorum per amplius & per seclū &c. Probatur ipse idem Apostolus lōgo sermone, eadem epistola, hunc ipsius Pontificatū lōge maiore & sublimiore esse pontificatu Moysi vel Aaron. Ex his igitur cū efficiatur ipsū Pont. Maximū fuisse cōstitutū, ecclesiamq; eum habuisse in terris Pontificē, cōvincitur, quod & terras relinquens, cœlos inhabitaturus, aliū substitueret in terris, qui pontificia munera, loco illius, in ecclesia perageret. Quēadmodum enim Apostolus & discipulis p̄sules succedere & sacerdotes, ita cōueniebat, etsi Christus immortalitate donatus sacerdotij quoq; perpetuitate fuerit consequutus, ut aliquem sibi in terris substitueret, qui illius vices perageret, ne ecclesia priuata capite in terris administratū degeret, cū ille in cœlestibus sacerdotiū exerceret, ut ait Paulus. Non enim in manu facta sancta introiit Christus exemplaria verorum, sed in ipsum cœlū, ubi ecclesia militans nō est constituta. Quæ prius & terreno ministro indiget, Hunc autē fuisse institutū Petrū sacre literæ attestant. Plurimisq; testimonijs, eum sibi subrogasse dominū apertissime demonstratur: ut ipsi artea fuerat pollicitus, quum post illam synceram & sanctam cōfessionē, ipsum videlicet esse filiū Dei viui, Simonē voluit. Petrū cognominari dicēs, Beatus es Simon bariona &c. Tu es Petrus & super hanc petrā ædificabo ecclesiam meā, & portæ inferi nō praualebūt aduersus eā, & tibi dabo clauēs regni cœlorū tibi dicens, nō autē ceteris, quia illi primō & plena cum potestate daturus, ceteris non eodē modo. Et quodēq; ligaueris super terrā &c. Quod p̄missum adimpleuit imminētē suo discēssu. Postea q̄ a mortuis reuixit, post interrogationē, an se diligeret magis q̄ ceteri, hanc curā & potestatem cōtulit ter verbis repetitis corā ceteris Apostolis inquiriens, Pasce tu Petre agnos in eos, Pasce Petre agnos meos, Pasce Petre oues meas. Quibus verbis tam expressis ipsum proprij gregis pastorem instituit, ut æque paucis significatiuis explicare nō potuisse videatur. Cum solius pastoris officium sit gregem pascere ac regere, quasi diceret: Cum me diligas plus q̄ ceteri, suscipe amore mei hoc onus, munusq; ac sollicitudinē quam tibi impono, gregem meū, qui cūto mihi cōstitit, pascendi, quem tam ardentē amaui, ut eius causa sanguinem profuderim, meam animam perdiderim. Fidei ergo tuæ, amoris tuo erga me præcipuo illum cōmitto. Doces enim tua responsione mei gratia, te illius singularem curam habiturum.

L Hæc igit, duobus his verbis significatiuis, Pasce oues meas expressit, quæ sacri doctorēs, tum Græci, tum Latini perpendentes, omnes testantur cōsentientibus sententijs: Petrū verbis illis, Apostolorum principem, summumq; præfulem fuisse cōstitutū, cū ad illud munus obediū lōge antea designatus fuisset, & quasi preparatus, ut magis idoneus & aptior esset, quēadmodum plurima erga ipsum a domino Iesu sacra dictaq; manifestis sime declarant. Primū quia dominus lintrem Petri cōscendere dignatus est: & Petrū quasi nauclerū iussit altum petere, rete laxare. Quod ille nihil moratus aut hæsitans, in nomine eius executus est, secitq; rete, quod oppletum magnis piscibus, retraxit. Quo miraculo stupefactus, agnoscens diuinā virtutē, & suam vicissim humilitatē ipsi supplicauit ut recederet: Nam suam cūmbam indignam esse tanto cōscēso. Quo facto dictoq; meruit, ut ei Christus polliceretur facturum se eū eē hominū piscatorem. Quæ si quis singula perpēdat, declarabant ipsum esse clauo nauigij Christi præficiendū, & eiusdē retis iacientū præcipuum ministrum, piscationisq; præpositum fore. Deinde Petrus quasi primogenitus discipulorum primus vocatus est a domino, primusq; cum Andrea fratre, relictijs nauibus & ceteris rebus secutus est dominū: Tamen quia petro cui nomen erat Simon, antea q̄ vocaret ad apostolatū, quum primū vidisset eum dominus deductū ab Andrea fratre, prædictū est fore, ut vocaretur Cephas, Syriace, hoc est, Petrus. Post eius vero cōfessionē, Iesum Christū videlicet esse filiū Dei viui, ipsum cognomen ē inditum: & qd si significaret interpretatū, promissæq; clauēs Regni cœlorū. Petrus multis discipulorū domini ab eo deficiētib; & abētib; dicente domino ad Duodecim Apostolos, Nunquid

& ipsi abire vellent: Solus respondit: Domine ad quē ibimus? Verba vite æternæ habes, & nos credimus: & nos cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. Ad hæc Petrus semper ordine primus est, quum in euangelio Apostolorū nomina recensent. Ad Petrū magna ex parte sermo domini dirigebat. Petrus primus rogabatur sententiā. Petrus frequētilime pro cæteris Apostolis respondebat, Petrus cum discipulis aperuisset dominus, se opprobria, & mortem esse perpessurū in Hierusalem, solus amore ardens, ausus est increpare dominum dicens. Absit a te domine, non erit tibi hoc &c. Pro Petro duntaxat, ut pro se ipso dominus persoluit tributū: Petrus solus cōmisit se mari visio Domino, presitq; aquas pedibus & cū ingentē statū timuisset mergi corpisset, sacratissima manu domini sublatu, illesus transfretauit. Petrus cæteris in percussando Domino confidētor fuit. Petro dictū est: Rogauit pro te Petre, ut non deficiat fides tua, sed tu aliquando conuersus confirma fratres tuos: Quid potuit expressius significare ipsum futurum esse præcipuum fidei doctorē cæterisq; præpositū, cū præpositi munus sit cæteros cōfirmare? Petrus cum Ioāne & Iacobo a domino selectus, ad intuendam diuinam illā transformationē in mōte Thabor, solus dominum alloqui ausus est, dum illud ageretur mysterium, ac dicere, Faciamus hic tria tabernacula, tibi vnū, Moysi vnum &c. Petrus amore fetuidus inflāmata illa protulit verba: Ego in carcerem & in mortem paratus sum ire tecum: & si oportuerit me mortem, nō te negabo. Petrus non ferēs profundissimam humilitationem Domini recusauit solus, quum ei vellet lauare pedes, dicēs, Non mihi lauabis pedes in æternum, licet statim cognita Domini voluntate paruerit: solus Petrus impatiens iniuriarum domini, ardens animo, fortiter pedem cōferens, conatus est tutari magistrum, dā caperetur, deducto gladio aduersus cohortem ac per magnam armorum multitudinem ipse inermis, ferui pontificis capiti vulnus inculcavit. Petrus fere semper indiuiduus comes domini erat: Petro secretoria pandebatur, & si domino neq; cognatus, neq; propinquus esset, ut alij complures discipulorū. Petrus primum excitatus est somno, regrediente domino ab oratione, quum ipsum & Iacobum, Ioānemq; dormientes inuenisset, ut testat Mattheus dicens, Et cum inuenisset eos dormientes dicit Petro, Non potuisti vna hora vigilare mecum? &c. quod Marcus quoq; cōmemorat suis verbis, Et ait Petro, Simon dormis? non potuisti? &c. Petrus captum dominum, amore victus penitus deserere non potuit, quia cæteri fere fuga sibi consuluissent, sed vsq; in atrium Pontificis sacerdotum Dominum comitatus, illi permissum est dominum negare, ut cognosceret pprie virtuti non magnopere fidendum esse: & quum ipse deliquisset cæteris quibus præficiendus erat indulgere addideret, de qua re & antea fuerat edoctus a magistro, cum Dominus admonuisset, non tantum septies, sed etiam septuagies septies peccatum esse dimitendum, modo poeniteat q deliquerit. Mulieres ad sepulchrū domini, cum aromatibus profectæ iussæ sunt ab angelis ut in primis Petro nūciarent Dñm a morte reuixisse. Quo auditō, Petrus excurrit ad tumulū & Ioāne prior intrauit aucter: A Petro ante alios Apostolos cōspectus est Dominus, posteaq; reuixerat: Testatur enim Lucas referens egressum discipulorū in Hierusalē, quibus apparuerat ut peregrinus, dixisse eis Apostolos, Resurrexisse dominum vere, & apparuisse Simonī: Quod Paulus quoq; refert ad Corinthios scribēs his verbis: Resurrexit Dominus, tertio die, secundū scripturas, & visus est Cephe & post hæc vnde cū. & deinde visus est plusq; quingētis fratribus simul: Deinde visus ē Iacobo, deinde Apostolis omnibus, nouissime autē omniū tanq; abortiuo visus est mihi. Petrus ad mare Tyberiadis, viso domino morte impatiens lecit se in vndas, relicto nauisq; & piscatoriē: & iubete Dño, ut afferret de piscibus quos ceperant, ipse traxit rete iteram plenā magnis piscibus, quorum maxima copia, rete nihil est discissum: Quod nō sine mysterio videtur accidisse: & cū pransi essent, collatū est ei pastorale munus, quod omnibus prædictis mysterijs ei fuisse designatū, nemo qui altius illa mente perpendit, valebit dubitare. Singula enim inter se tam bene consentiunt, examussimq; quadrant, ut cū nulla re possit altera magis consentire, de solo enim Petro longe plura referuntur in euangelio, cū ipsius nominis expressioē q de cæteris oībus Apostolis, tamq; frequēs ac sollicita ipsius peculiaris mentio non sine causa sed magno quodam mysterio factitara fuisse.

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

spiritu sancto perspicitur. Neq; vëro tantum hæc vsq; ad collationem muneris gesta prin-
cipatum eius ostendunt: sed ea nihilo obscurius, quæ post susceptum onus, post adeptam
facultatē ipse peregit (vt apostolorum Acta testantur) Primum omnium in primo disci-
pulorum confessio, quum esset quispiam in Apostolicum collegium loco Iudæ prodiro-
ris sufficiens, Petrus exurgens, in medio fratrum, rem ad eos retulit, primusq; senten-
tiā dixit, & negotium cōfecit: Petrus in die Pentecostes, post spiritus sancti acceptū do-
num, concionē primā habuit ad populum, quæ rationē dedit miraculi: declarauitq; nō
se ebrios esse (vt Iudæi suspicabatur) attoniti nouitate rei, quū viderent eos loqui linguis
peregrinis, quas nunquā didicerant: Petrus pariter primus in concione testatus est pos-
pulo, Dominum Iesum a mortuis reuixisse, seq; sanasse claudū in eius nomine & virtute:
Cuius verbis & testimonio, eo die quinq; milia hominū conuersi sunt, Petrus cōstitit
me repletus spiritu sancto testatus ē Principibus sacerdotum & senioribus, Iesum Chri-
stū esse verum Messiam, & se virtute illius sanasse claudū: Petrus dānauit mortē Ananiā
cum Saphira vxore, propterea q̄ ausi fuissent de precio agri sui mentiri spiritui sancto:
Petrus primus gētib; prædicauit euāgelium, easq; recepit in gremiū ecclesiæ, vt acta tes-
tatur: ubi ea referitur quæ ab ipso gesta sunt Cæsareæ erga domum Cornelij Cēturio-
nis: Petrus temerariā petitionē magi Simoni: precio sibi vendidari petentis spiritum san-
ctum, solus repressit: Petrum adiuit Paulus, postq; pagrauerat Arabiam, vt cum illo con-
ferret euāgelii. Petro reuelatū in cibis nihil esse cōmune, nihil immundum, omnia a deo
per Christum purgata & sanctificata esse: Quod non est putandum temere Petro fuisse
monstratum, sed q̄ ipsius muneris esset ad eumq; pertineret, pmulgare leges iuxta illud,
Interroga sacerdotem legem, & aliud, labia sacerdotis custodi &c. Petrus primus omniū
um in primo illo concilio quod Hierosolymis coactum est, vt definiretur controuersia,
angentes quæ ad sacra Christi, & fidem accedebant, præceptis Moysæ legis obstrin-
gerentur, protulit sententiam: & ceteri omnes pedibus in eādem iuerunt: cum tamen la-
cobus adesset Hierosolymorum Episcopus, Qui & idē censuit: quo vel solo argumento
Petri principatus cōfirmatur: Cuius quod potest manifestius documentum esse, q̄ q̄ sem-
per fere in sacris literis, quum quicq; refertur ab Apostolis communiter actum dictum
ve, Petrus pōnitur, vt in actis habetur illud, Petrus & Apostoli dixerunt: obedire oportet
magis Deo q̄ hominibus: nec fat esse visum est spiritui sancto Apostolos dixisse quo
communi nomine etiam Petrus complectebatur, nisi & proprium nomen Petri non so-
lum exprimeret, sed & ceteris in cōmune descriptis anteferreret. Ad hæc in Petro præce-
teris magna vis sanandi ægrotos quocunq; morbo laborarent erat, itaq; virtus: vt in pla-
teas eijcerent infirmos ponerentq; in lectulis & grabatis, vt veniente Petro, saltē vnu
bra illius obumbraret illos, vt liberarentur omnes ab infirmitatibus suis, vt acta itidem
testantur. Petrus quæmadmodum decreto domini, viuens ipsius vices gesserat, ita eius-
dem decreto, mortē eūdē est imitatus. Par. erat vt principis vicarius primus eū vita tū
morte domini vestigia sequeretur. Quamobrem pariter in eulco crucis & ipse glorifi-
cavit dominum, vt ei dominus inuixerat, cum post iniunctum pastorale munus, hæc ver-
ba subiecit. Cum iunior eras cingebas te & c. cum senueris alius accinget te, & ducet quo
non vis. Quæ verba interpretatus est Ioannes dicens: Significans his verbis, quæ morte
esset clarificaturus Deum, & deinde subinfert illud dominus. Si cum volo manere donec
veniam, quid ad te tu me sequere. Quod verbum nulli ceterorum Apostolorum dictū
est, etiam si aliquis eorum fuerit crucifixus. Cū igitur petrus tot prærogatiuis fuerit in-
signitus, tanta peregerit munera ad solum Pærsulem, & cum qui summum ageret magi-
stratum pertinentia, ferendo leges, dānando improbos, in publicis confessibus primam
proferendo sententiam, recipiendo externos & peregrinos in rempu. Christi, concionā-
do plebi, & huius generis q̄ plurima alia permilla Principi tantum, & iurisdictionem ha-
benti, adhuc audebit negare quicq; Petro præ ceteris collatum fuisse potestatem: Ad sū-
mam, mea quidem sententia, si de aliquibus dogmatibus religioni Christianæ quæ pec-
clesiam ex sacris literis definita non essent, eo q̄ nō omnino expressa perspicue in illis ha-
beantur, quicq; ambigi possit de hoc certe videtur, nullo pacto posse dubitari, quod tam

AD ERAſMI EPISTOLAM PRIMAM.

ēōprobatur,cum dicit,virum mulieris caput eſſe: cuius tñ ſui corporis caput proprium extare conſtat. Eccleſiam igitur proprium caput habere, ſub præcipuo tñ capite poſitè omnis ratio. Hoc teſtantur ſacræ literæ, hoc ſancti patres approbarunt, qui vnico cōſenſu, Petrum principem Apoſtolorū fuiſſe conſentunt. Hoc receptum eſt ab vniuerſo orbe Chriſtiano: hoc decretis publicis definitum & declaratum, & ſine controverſia retentum, poſtq̃ fuit promulgatum & cognitum. A quo ſcopo & certiffima regula quotquot declinarunt, in errores inexplicabiles prolapſi ſunt. Sed hoc Chriſtianæ religionis colūmen, hanc orthodoxæ fidei arcem, hoc ſplendidiffimum iubar ad omnes tenebras errorum pellendas, hanc ſolidiffimam veritatis petram hæretici omnibus ſæculis expugnare ſunt conati. Huc neruos omnes intenderunt, putantes videlicet ſibi, hanc munitiffimam arcem demolitis liberum fore vndiq̃ vagari, hæreſes ſerere, & cætera pro libidine peruertere: Nec alia de cauſa Lutherus tam vehemens præceptq̃ fertur in hanc ſanctam ſedem proſternendam: quo primum vindictæ cupiditate, velut furia quadam agitatus percellit. Quam vt euertat nihil non euertere conſtituit: Sed diſſipat Deus conſilia impiorum. Nec eſt conſilium contra Dominum. Perſtat enim dignitas Pontificia: perſtat auctoritas, ſummi paſtoris, ſemperq̃ perſtat contra impias nefandorum hominum motiones. Fremunt igitur, & latrent Lutheranī, nihil vnq̃ tanto furore proſicent. Fluctibus nāq̃ Cymbam Petri ſactari permittit dominus, ob peccata hominum, & vt facientes agnoſcant errata ſua, & nihil ex ſe auctoritatis habere intelligant: ſed dormiente domino, aut abſente, modico ſtatu Cymbam eoſq̃ periclitari mergi tñ nunq̃ patitur, quum ad illum conuertuntur clamantes ſe petire, niſi opem tulerit. Nam tunc ille quali è ſomno no excitatus imperat mari & ventis, tranquillitatemq̃ reſtituit.

N Non prætergreſſa eſt adhuc Germaniā Lutherana impietas, ſed ne vniuerſam quidem peragrauit. Reſeruaui enim ſibi omnipotens multa milia hominum, quæ non cœruerunt genua ante Baal: Qui ſcilicet fuerunt memores præcepti ſpiritus ſancti, per os vatis Hieremiæ dicentis: Nolite audire verba mendaciter prophetatum, vt eiciant vos & pereatis. Non enim miſi eos, ait Dominus. Quorum fidem, conſtantiam & pietatem, in tam communi perturbatione, in tanta defectione, in tam ingentibus periculis, in tantis furentium hæreticorum minis & iniurijs, conferendam puto conſeſſioni & virtuti verei martirij. Manet integra vniuerſa Gallia, Chriſtianiffimum Regnum, ædum Franciſci Regis pientiffimi & parentis ſapientiffimæ conſtanti fide, ſolerti ſtudio, religione præcipua, cum populorū illorū perpetua, & ſincera pietate, ſapientiffimiq̃ Pariſienſis Senatus, & ſacræ academiæ auctoritate & diligentia, licet cunctis viribus contendentes hæretici cunctis artibus & dolis machinati fuerint vt Galliam finitimam Germaniæ inſicerent. Conuerſis etiā ſermone gallico & excuſis libellis peſtilentiſſimis, Perſtas ſtidem illaſa, incontaminataq̃ Britannia, quæ nunc Anglia & Scotia nuncupatur, Henrici Regis ſapientiffimi virtute & doctrina, illuſtriſſimiq̃ & ampliffimi patris Cardinalis Heboraceni, providentia, & conſilio, Anglorumq̃, & Scotorum pietate. Permanet intacta Hiſpania, eius populi ſolida fide, & iudicio, & Catholici Regis ac iuſtiſſimi Imperatoris Caroli exemplo & grauitate. Perſtat Vngaria, Polonia. Quinimmo & ab ipſa Boemia, tametsi iam pridem infecta Huſſitanorum labe, reiectus eſt Lutherus, licet ipſam ſibi omni ſtudio, & diligentia conatus fuerit conciliare, & literis ac libellis ſolicita uerit. Conſtat Italia inconcuſſa, memor ſuæ grauitatis, ſui iudicii, ſuæ conſtantie, ſuæ fidei ſinceriffimæ. Hæc omnes præclariffimæ nationes, & populi perſiſtentes in ſolida & antiqua pietate puritatis fidei, & orthodoxorū dogmatibus dolent, & ingemiſcunt Germaniam nobiliſſimam & ornatiffimam regionem, ab his peſtibus, & hoc armento ignobiliffimorū apoſtatarum ita perturbari. Quæ omnes prudentiffimæ nationes & populi ſummo facerdotem, & Pont. Maximū agnoſcunt, ac eum eſſe conſentunt, quem hiſpanici ep̃m Romanum appellāt, & tanq̃ Chriſti vicariū, Petri ſucceſſorem (vt par eſt) reuerentur, cuiuſq̃ decretis obtemperant: Quod omnes catholici ſemper fecerunt. Qui Ro. Pontifex, et ſi cæteris ep̃ſcopis par ſit ordine, tñ ſublimior eſt munere & poteſtate. Nec minuitur eius amplitudo, q̃ ſi Romanus ep̃ſcopus, et idē ſummus & Max. Pont.

Quinimo in hoc aliquod mysterij latere reperiatur, si quis rem diligenter perspexerit. Nam vt oportebat hunc eodem pastorem alicubi sedem habere firmā: Sic nō decebat, vt eodē loco quisq; alius sederet atq; praelesset. Ad sedem aut Petri cōstitutā nullus opor-
 portunior locus deliq; potuisse videretur q̄ vrbs Roma, vt in qua vrbe situm erat domici-
 lium terreni Imperij, in ea vicarij celestis constitueretur habitaculum.

Nec putandū est sine numine diuini, hāc sibi Petrum sedem postremo delegisse, vt
 etiā ex loco ipso collocata sedis declararetur, nō ciuitatis vnus priuatum, sed publicū
 tius orbis & summū esse pastorem quādoquidē in qua vrbe solum Imperij terrarū
 & corporum haberetur, in ea, sedes etiā Imperij animorū esset collocata, vt illud Imper-
 rium ideo institutum fuisse videretur, vt huic alteri tanto maiori quanto animi corporis
 bus praeferunt, locum praepareret, & huic iam non sine illius opera constituto & pro-
 pagato cederet loco, quod ipsum diuino decreto fecit, victisq; dedit manus posteaq; acer-
 rime depugnat, prius q̄ diuinum arcanum cognosceret, seq̄ intelligeret fuisse institū-
 tum, vt huius praeforem ageret, & figuram illius & typum gereret, cui demum submi-
 nistraret, vt quidem par erat, cū omnia faculta diuino decreto huic tributa esset. Dos
 mino enim nostro Iesu Christo datam fuisse omnem potestatem in coelo pariter & in
 terra, testatur ipsemet quum dicit: Data est mihi omnis potestas in coelo & in terra:
 Quem celestium, terrestrium, & Infernorum Regem constitutum, perspicuum esse
 videretur, non minus corporum q̄ animorum fuisse dominum. Verū autē Regem se fuisse
 terrarum semper professus est, quum interrogaretur de huiusmodi regno, quod omnes
 Euangelistae testantur. Ait enim Matthaeus. Interrogauit eum Praefes dicens: Tu es Rex
 Iudaeorum? Dixit illi Iesus: Tu dicis: Marcus quoq; refert ipsum idem responsum dedisse,
 cum interrogaret Praefes, esset ne Rex Iudaeorum. Idem quoq; refert Lucas: Quod &
 apertius explicat Ioannes, quū ait: Dixit itaq; ei Pilatus: Rex es tu? Respondit Ies-
 us: Tu dicis quia Rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt tes-
 timonium perhibeam veritati: Nec huic sententiae aduersatur id quod antea dixerat eis:
 dem Pilato, Regnū meū nō est de hoc mundo: Quod declarat verba quae subsequen-
 tur: Si ex hoc mundo Regnum meum esset, ministri mei vtiq; decertarent vtr non trader-
 er Iudaeis: nunc autem Regnum meū nō est hinc: His vtrbis nō negauit se Regē esse,
 quod deinde affirmavit, vt testimonium redderet veritati, sed nō esse eum Regē, quē Pila-
 tus vereri deberet, quasi ab hominibus a Caesare deficientibus, & rebellibus constitus-
 tus & electus, de quo percutatus eum fuerat Pilatus. Quāobrem illis prioribus verbis
 potius respondisse constat ad id quod Pilatus mente cōceperat, q̄ ad ipsa verba: Quibus tū
 demum respondit: Quasi diceret, Nō est quod formides Pilate, Nō enim a temetipso hāc
 habes sollicitudinē, an Rex sim ego, cum perspicias me omnibus huiusmodi praedijs &
 fallitijs Regis esse destitutum: sed alij tibi hoc suggesserunt de mēte desine timere, hāc
 sollicitudinē deponere: quādoquidē Regnum meum nō est de hoc mundo, id est, mūdāna
 ope nō est constitutum. Quod tibi perspicuissimū esse debet hoc argumētū, q̄ ministri
 mihi nō esse vidēs qui decertassent, ne traderet Iudaeis: si ex hoc mūdo esset Regnū, tūc
 hoc est ipsi homines me in Regem delegissent: Nunc ad Regnū meū nō est hinc, id
 est ab hominibus constitutum. Quāobrem nihil tibi timendum esse cognoscis: Si autē dos
 minus se esse Regem in terris negare voluisset, vtiq; dixisset: Regnū meum nō est hic!
 Ad hoc nō dixit, ne mentiretur, quod nefas fuisset hinc, id est, ab hominibus non pen-
 der Regnū meū in terris, quod tu times: Sed vltimē pueni mihi potestas Regis: Sed de
 hac tu nihil sollicitus esse debes nunc, etsi vere Rex sum, vt tu dicis, quod facior: Quia in
 hoc natus sum, & ad hoc veni vt testimonium perhibeam veritati. Quāsi veritatem, etiā
 Pilatus licet imprudens, attestari videretur compulsus est, cum priorali causa praescrip-
 sit Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum, & confirmanti responsione datā Iudaeis, quod scri-
 psi scripsi & ē, quod & futurum longe antea fuerat vaticinatum Psalmographo dicen-
 tes: Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion: montem sanctum eius & ē, &
 ab ipso eunus mox nato Christo a Magis Regibus comprobata, non verbis solum, sed
 sese e coelo edoctos, Regem Iudaeorum esse natum asseuerarent ac proferrentur, sed &

*Regnū meū nō
 ē de hoc mundo*

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

re ipsa, cum illum in Berlehem cognitū vti Regem adorauerunt: ad quod testandum ins-
ter mūera, aurum quoque obulerunt. Nec obluatur his testimonijs, qd se in Regē eligit
a turbis id volēbus renūssit, qm Regem a Deo cōstitutū non par esset ab hominibus
nec multis nec eam habētibus facultatem, Regem denuo institui: presertim cum (vt iam
diximus) non venisset cultu Regio ornatus, nec tunc Regiā exercitūrus potestatem erga
homines, apud quos habitu inuentus est humillimus, cū formam ferui assumpsisset igno-
miniosissimā & acerbissimā mortē esset obiturus, vt eos ē captiuitate Sathanæ erueret.
His autē testimonijs planum sit ipsum dominū Iesum fuisse Regē, licet noluerit, quoniā
nec expediebat ad id quod venerat pagendū, eo tēpore, alterius generis omnifariā exer-
cere potestatem: Quæ semper tali moderatione tēperanda esse videtur, vt spirituale non
impediat, sed ei potius subministrat, iuxta dictum Apostolorū in Actis. Nō est æquum
nos dimittere Regnū Dei, & ministrare mensi: eligamus igitur septem viros &c.

P Sed non temere quidam suspicantur, nonnullis vestratum inuidiam in accreuisse ex lo-
co sedis collocatæ, propter insitum quoddam odium, quo nomen Romanum, Iudeorū
more, prosequuntur, ppter ea qd hic splendor Italiam illustrat, hoc decore Roma in pri-
mis honestatur. Hinc lachrymæ, videlicet, hinc liuor, hinc canini latratus, hinc feux ob-
treccationes, hinc voces obstreperantes auctoritati, nominis Romano. Quibus Roma
næ aulæ ministri, Papistæ dicuntur, Romanistæq; & Curtissimæ pro ludibrium nuncus
pantur. Sed rumpantur licet inuidi, serant tamen necesse est, quod spiritus sancti decre-
to constat esse constitutū. Quid diuinis aduersantur statutis? Non enim Italia sibi hanc
gloriam vendicauit. Nec Roma, ppria virtute & viribus nixa, vt orbem subegerat, sic
hoc maximum decus, hanc summam potestatem sibi cōparauit, Quod decus Antiochiæ
prius, vbi Petrus residebat illustrarat. Sed ita voluit Deus, qui hunc locum præ cæteris
potissimum ad summum sacerdotium elegit, vt prisce legis tempore Hierusalem eleg-
rat præ omnibus Iudeæ ciuitatibus. Cum hoc igitur decreto Dei peractum fuerit, qui vi-
bem Romam summo sacerdotio insignem esse voluit: Istitam præ summam inuidiam
non cessant in ecclesiā Romanam, Apostolica voce laudatam, nec recipientem prestis-
giā (vt Hieronymus testatur) & summi Pontificis maiestatem adlatrare. Quod si ferre
nō possunt, Petrum ac uentem, spiritui diuino irascantur, cuius afflatu, ipse Romæ sedem
sibi constituit. Quæ tamen sedes, erga omnes nationes, gentes, populos, æquissima est.
Nantiqum Romæ sita sit, tamen non magis Romana est, aut Itala, q̃ Germana, q̃ His-
pana, q̃ Græca, vt facile cognoscas diuum Petrum longe antea summum Præsulem,
Christiq; vicarium fuisse, q̃ episcopum Romanum. Quā obrem communis est Romæ
na sedes, omniumq; mater, æquo iure, pari charitate, omnes gentes, vniuersum populum
Christianum complectens. Quæ neminem respuit, non est personarum acceptatrix, sed
omnes pariter, pro sua quęq; conditione, statūq; honestat. Vbi ad senatoriam dignita-
tem, & amplissimum ordinem, ex omni gente absq; discrimine prouehuntur. Fuere
semper & nunc sunt plurimi ex Germanis senatoria dignitate fulgentes: ex Gallis item,
& Hispanis, cæterisq; nationibus. Sed quid de Cardinalibus dico? cum ex cunctis gen-
tibus pariter absq; discrimine Pontifices Maximi creantur: Græci, Aſci, Galli, Hispani,
Germani: Nihil enim plus tribuitur Italo q̃ cæteris. Pari iure, omnibus patet iter, nū-
lo prius legio, nulla prerogatiua Romanus Germano antefertur, Quod recenti memo-
ria nostra, ante quatuor annos, clarissimo exemplo fuit declaratum: Cum Adrianus sex-
tus, Germanus homo, vir alioqui doctissimus & inopēcentissimus absens, patrum o-
mniū iussu gregis Pontifex Maximus est creatus. Cesset igitur iniustissima Romani no-
minis inuidia: Desinant hæretici Germanos aduersus hanc sanctam sedem, Romę col-
lata irritare. Quæ de Germanis tam bene merita est, vt eam nationem omnibus alijs
Christianis gentibus prætererit, amplissima facultate tributa eligendi profano: Prin-
cipem, præcipuum Christianorum videlicet Imperatorem: nihū vtrius Græcorū inimici-
tias suscipere, cæterarumq; nationum inuidiam in se concitare, vt vnam Germani illu-
straret: Cuius amplissimi beneficii, vt cætera cæcæ, quæ plurima & permagna sunt, seme-
per Germania debuit grata memoria meminisse: Cum nulla natio sub cælo sit, quæ plus

ribus rōnibus obstringatur ad huius sanctæ sedis dignitatem & auctoritatem tuendam, q̄ Germanorū, quorū gloriam & fastigium ab hac sancta sede constat esse profectam, & huic esse annexam atq; coniunctam. Stare enim Imperiū, apostolica sede labefacta, nō pōt, sed statim corrumpi necesse est. Ita qui sedem Apostolicā oppugnat, eū imperium op̄pugnare certum est. Quare si Germanū Imperiū saluū esse volunt atq; legitimū, vt huius sanctæ sedis auctoritatem saluā esse velint, & laborent, oportet, & ab oppugnationibus illam defendāt. Neq; est quod serant iniquo animo hoc decus sacerdotiq; fastigiū apud Italos, & Romæ situm esse, qm̄ Itali apud Germanos solum Imperiū esse non dedignant, sed potius auctores fuerunt, vt ad ipsos deferretur. Beneficio enim Romanæ sedis illud acceperunt: Cuius auctoritate & maiestate persistat Imperiū dignitas, cōstat cæteratq; ecclesiariū reuerentia, verusq; religionis cultus: Cuius soliditate & sapientia stat fidei integritas, constantia & fortitudine reprimunt impiorū audacia, arrogantia furor infringitur, studio & diligentia oēs bonæ artes & disciplinae conseruantur, liberalitate pauperes pascuntur, iustitia & iudicij subleuantur oppressi: cuius fulgor e vniuersis orbis illuminatur: cuius deniq; opera seruat vniuersa Respu. Christiana.

Q

At forte dicent Germani, æquo animo patere cur, vt apud Italos, postea q̄ sic cōtigit, hæc dignitas emeret, sed per graue est subire tot onera, & exactiones, & q̄ tam ingens copia Germanici aris, Romam transferatur: sed ex tali calumnia facile sit cognoscere alium, malitiam, atq; hereticorū, qui ad cōmouendos Germanos animos, cōmunem facturam in medium attulerunt. Propterea q̄ plurimi verborum controuersias, & scripturæ quæstiones, vt quum queritur de auctoritate Pont. Max. de institutione sacramentorum, & alijs eiusdem generis negligunt, aut quia non intelligunt, aut quia arbitrantur ad se minus illa pertinere. At quæ de censu, de cōmodis agitur, nemo est qui aures nō attri- gat. At si omnibus pateret, q̄ exiguū, q̄ exile sit, quod ex vniuersa Germania, quāuis tam vasta, tam opulenta regione, ex tot ipsius Regnis, tot opulentiſſimis Prouincijs atq; Pont. Maximi, quotannis inferatur, agnoscerent q̄ indigne irascatur, & q̄ maligne libelli grauium Germanicæ editi fuerint, quibus ad rem exaggerandam & inuidiam faciendam, libellum taxationum adiunxerunt: quasi non semel tantum in vita, sed quotannis summa taxata penderetur, aut tota summo Pontifici tribueretur: Nec maior pars inter patres distribueretur, & ministros perpetuo laborātes. Cum sit alioquin tam parua, tam exilis, vt fidem nisi eorum qui viderint non capiat, sed quæ tandem iniuria est, sacerdotes minores summo sacerdoti, maxima quæq; onera subeūti, & maximos sumptus pferenti, sacroq; senatui semper cooperanti & insidanti, aliquid contribuere, & quasi subsidium legitimū soluere, cum ipsi sacerdotis præficiuntur, qui tamen per pauci sunt, cū ferè omnia sacerdotia minora ab episcopis vel Abbatibus Collegijsq; Germanicis, nō a summo sacerdote conferantur. Q̄ si Germani populi profanis Principibus annua vectigalia pendunt, Casari tributa soluunt: Quamobrem sacerdotes summo sacerdoti legitimā semel in vita non pendant? At decimarum, decimæ ipso diuino iure antiquæ legi, summo sacerdoti pendebantur. A profanis hominibus nihil exigi apostolica sedes. Cur isti tanto dolore clament, quasi ipsorum sanguis deglutiretur? Sed apparet fraudē & malicioſa consilia sycophantarum quærentiū causas ad irritandam imperitiam multitudinē, quæ plane intelligeret nullam esse cām inuidendi, si animaduertere nullam Rēpub. abq; censu seruari posse, cognosceretq; tam exiguum esse sedis apostolicæ censum, vt ne sumptus quidem necessarios suppeditare valeat. Nam et si nonnullas subiectiones habeat ciuitates, tunculo etiam tenuis regiones & Regna, lugum tamen ecclesiæ leue est & suauissimū. Itaq; ex illis ei parum ex his, præter honorem nihil commoditatis accedit. Non enim hic Regum sunt copie, non Cresci opes, etiam si auro nonnulla laquearia nitent, sed omnia per exigua, ac si ad sumptus spectes, egestate plena. Quare si maligni ea diligentia perquirerent qua cætera vt maledicant, veritate perspecta, reperirent id quod multis incredibilibus fuisse videtur, plurimos in Germania Præsules Pontificis Maximo, sumptuos habita ratione, longe ditiores: Nullamq; subesse propter opes inuidiæ causam: quæ excitata fuit effectum, vt prologus Tragœdiæ Lutheranae latenter adeo (vt scribis) spectaretur

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

eur, non tantum a laicis, sed etiam a plurimis Sacerdotibus & Episcopis: Cum Lutherus nihil aliud agere, nihil petere videretur, q̄ vt derogaret, infringeretq; summā Pont. Maximi potestatem: ob idq; episcopos omnes pares esse prædicaret, nihilq; tribui deberet summo sacerdoti. Qui sermones cōpluribus mirum in modum arridebat. Quoniam cōpertū est, impares semper potioribus invidere, & subijci tam esse graue, q̄ præesse iocundum. Quamobrem excipiebantur hæ voces a multis iocundissime, nec præuidebant cæci præfules, stulti sacerdotes, hæ expugnata arce, hæ p̄strata auctoritate, qua stat omnis ecclesiastica potestas omnisq; honor, cunctam dignitatē sacerdotum & oēm facultatem euersum iri: Quod probe intelligebat versipellis vulpecula. Perspiciebat. infirmasque capite, cetera mēbra languere oportere. Quam suam cecitatem tarde miseri & cum sua magna iactura, & quantam prologus ille perniciem ipsis attulerit, senserunt.

R Ac duo quidem genera exposita sunt eorum qui prauo affectu in verba Lutheri irrarunt: sequitur vt tertium explicemus. Quod quidem est partim eorum qui avaritiæ & cupiditatis impotentes, ad bona ecclesiarum occupanda inhiabāt, partim eorum quibus freno legum arcet, Magistratibus subijci, sub disciplina viuere, molestū erat & pergrauum: nihilq; dulce, nihil optatum nisi ad libidinem viuere pro suo arbitratu. Qui omnes mox exorto Martino, quasi occasionem nacti, quam semper expetierant, sese dediderunt. Quos ille sibi prorsus addixit, Mellito nomine Christianæ libertatis allectos, cum prædicaret cunctos homines natura, institutoq; diuino parces esse, vim autē & tyrannidē, hanc disparitatem fecisse. Diuinis. n. tantū legibus paucissimis & leuissimis, Christianos obstringi. Cetera omnia vincula esse ab hominibus arte astutiq; & impostura ac fallacijs constituta. Proinde durum iugum excutendum esse, omnia ad æquum restituenda, sola fide homines iustificari, non esse insudandum operibus. Quæ voces mirū in modum placebant imperitiæ multitudinī. Quam vt etiam ad maiorem spem erigeret, & inflamarēt, ijs adijciebat, publicanda esse bona sacerdotū, egenisq; ac pauperibus distribuenda: itaq; sublati omnibus humanis legibus, diuinis etiam compluribus partim distortis, partim abrogatis, quas cōtendebat non esse diuinas, quæ scilicet onerosiores esse videbantur, vt leges confessionis, sacramentorum cōplurium, ieiuniorum, votorum, sublati item decimis & oblationibus legitimis, quæ sacerdotibus præstabantur, reiectis cōsuetudinibus vim legis habentibus, abiectis cærimonijs, sublati iudicijs: ad summā abiectis omnibus quæ ingrata molestaq; carnalibus hominibus videri possent, omnisq; viuendi licentia permissa, ingentem populi multitudinē sibi deuinxit, sed huiuscemodī quælibet doctrinā in ecclesiā esse irrupturā, Timotheū admonuit his verbis: Scito q̄ in nouissimis diebus instabunt tēpora periculosa, & erunt homines seipfos amantes, cupidi, elati, superbī, blasphemī, incontinentes, immites, p̄ditores, proterui, cæci, voluptatum magis amatores q̄ Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autē eius abnegantes & c. Quo successu Martinus magis ac magis in dies clatus, iniquiorq; effectus in omnes blasphemias, ad p̄funda impietatis tandem plapsus est: æmulatus omnino, si quis diligeret inspiciat. Hæc resarcham Maumeth: Vt. n. ille permissis voluptatibus, ac constitutis legibus placidis, atq; sensum oblectantibus plurimos allexit populos, sic iste eadem viā incedens, aspera quæq; tollit, suauia concedit, cælibatum aufert, sacra claustra tam virorum, tum mulierū perfringit, pudicitia votum exterminat: Ille legem euangelicā optime traditam fuisse afferbat, sed deprauatam a Christianis, ideoq; se missum ad veritatē aperitendam, ad redigendam omnia ad vere diuinā legem. Hæc eadem ille profitebatur: sed inter est, q̄ ille corruptam esse scripturā aiebat multis locis supposititijs. Hic perperā interpretat, deprauatē expositam a sanctis omnibus & sacris concilijs prædicat, seq̄ missum vt verum sensum illius reseret. Ille se assari spiritu sancto iactitabat, ab eoq; doceri ea quæ prædicabat. Hic idem diuino spiritu impulsus cuncta se facere proficitur: Cui congruere viderit quod dicit Dominus per Ezechielem, Vt prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum & nihil vident, sed sunt quasi vulpes in desertis. Diuinant enim mendacia quum Dominus non miserit eos, & tamen perseverauerunt confirmare sermonem suū. Propterea hæc dicit Dominus: In consilio populi mei non erunt, & in scriptura dop

mus israel non scribentur, nec in terra eorum ingredientur, eo q̄ deciperint populum meum: Ille imagines fustulit, sacros ritus omnes, ac caerimonias contempsit, breuius quibuscumque preculis constitutis: Hic nihil fecit sacras imagines cōtempsit, quāvis postea (vt audio) hanc legem sed stultissime temperauit: Horarias preces diuinarum laudū abiecit, cantus psalmodum solēneq̄ ritus omnes abstulit: Ille placitis suis stare iussit, nō permittens de dogmatibus suis differi. rationem omnem prius reijciens quæ eis aduersetur: Hic si eius insana dogmata rationibus oppugnentur, exclamat blatero temulentus, scholastica esse sophismata nō admittenda in sacris dogmatibus, ac si homines rōne careant, & Theologica rationi repugnent, figmentumq̄ esset & apparens doctrina sacra philosophia. Dic nebulo impudentissime (sic enī par est te Martine hoc loco nūcupare). Quid aliud est philosophia, siue de rebus sit, existentiam ex se ipsis habentibus, siue de his quæ tantum intellectu formantur & cōceptiuntur, q̄ intelligentia, & rerū scientia, conflata partim ex seminibus & principiis nobis a natura insitis atq̄ tributis, partim ex his quæ in ipsis rebus sensu deprehenduntur? Quid aliud est logica, q̄ scientia recte & rōni quādi de rebus omnibus? quod sit cum quibusdam recte positis, alia rite colliguntur per regulas rationis nobis naturaliter notas: quæ Logica omnes necessario videntur qui recte ratiocinantur, siue a natura, siue ab arte coparata: quæ tu quoq̄ veris, quæ vi plurimum perperam, magis paralogicā, q̄ recte concludens. Fere enim semper principia petens, supponis tanq̄ probatum, quod tibi maxime erat confirmandum, cætera quæ inde sequi videntur persequeris magna garrulitate. Quamobrem tu sophista importunissimus, imposter callidissimus, optimas disciplinas, exactissimasq̄ artes, et grauissimā philosophiā, quasi rem ficticiam & fraudulentam reijcis: Quod tñ ex animo te facere non existimo, nisi hominem æque vsu rationis expolies, vt liberi arbitrij facultate priuasti: Quod si hominem rationis nō esse participem, nec vi mentis differre a brutis cōtendis, consentane dixeris nullam esse philosophiam vi naturæ conquisitam, vniuersamq̄ humanam sapientiam nugæ esse, & mera somnia. At si fateris hominē intellectu polleere, quomodo vanitatem tuā excusabis, qui rerum notitiā ratione naturali cōparatam quā philosophiā appellamus, sophisticam, & cōmenticiā inuentū esse iactas? Quia impudentia illos finiam tueri posses, qui manifesta sensibus inficiabatur: Sed nihil me fallis, intelligo quā obrem philosophiā tantopere oderis, tantoq̄ studio illi fidē detrudere innitaris: Formidas vis delicti nimis examen eius, vererisq̄ ne doli & ineptiæ tuæ per philosophiā detegantur: cū tu vbiq̄ naturali rōni, & rerū vsui dicas repugnantia. Hinc diuus Thomas, solertissimus Scotus, Bonauentura, Henricus, Magnus Albertus, & ceteri plurimi doctores præclarissimi doctissimiq̄ Parisiensi scholæ p̄fessores, a te exhibantur, & callidius quasi sophistæ vexantur. Qui exactissima rōne de dogmatibus theologicis differuerūt. Quo discipulandi genere, & docendi methodo diuinitus demū inuenta, quid pōt esse accommodatius, modo ea ne quis abutatur, ad veritatē paucis cōperiendā, explicandamq̄, & quoniam cunctas vsq̄ ad prima elementa resoluendas: Vt enim tribulis & trahis granum excutitur ex paleis, cribro excluditur cīcāntia a tritico, sic ea methodo, quasi excussorio ventilatur doctrina, fallaciæq̄ dogmata paleis inuoluta explicantur & cōtincuntur: quæ tu dum merito times, Parisiensem doctrinā sophisticam esse prædicas: Quæ verū est tormētum & flagellum hæreticorū, & proinde illis inuisa, & in primis molesta. At es ne tu arrogantissime calumniator cum illis, nō dico summis viris illius scholæ, quæ nulla vnq̄ in Christiano orbe fuisse celebris in fide catholica, syncerior, & doctior, Hærico, Scoto, Alberto Magno, Thomā, Ockā, vt ceteros omittā eiusdem ordinis viros summos: sed cū minoris notæ doctoribus plebeisq̄ theologis academice illius celeberrimæ cōparandus, aut alterius ab ipsa deriuatæ vt a primæuo fonte eadē methodo incedentis: cū n. Parisiensem academiam eximie cōmendo & celebro, vt primariā & omnium principem, & ceteras laudo, quæ ab illa profluxere. Aut es ne dignus vt in hominū doctorū numero recens earis? Perpendantur scripta tua, nōne ipsa testantur te pauculis licetis infamū euasisse, cum in eis nec eruditionem, nec iudiciū, nec elocutionem præferas, sed tantū furorē, blasphemias, argutias, & captiunculas cum verborum inartum incultatione & summo stu-

dio deprauandi sensus scripturarum: quas cum attigisti, non minus foedasti q̃ obsecrinas
 Harpyas ferunt dapes, quas cōtigissent. Quantū dedidicisti Martine? quanto plus sapie-
 bas eo tempore, quo in quadam declamatiuncula tua edita & typis excusa, asserebas nō
 esse tutum, diebus festis extra templum paræcie missam audire, ne prætextu quidem pe-
 culariis cuiusdam deuotionis, cum statuto ecclesiæ, missa sit in paræcia audienda, quam
 ecclesiā affirmabas non posse errare, falli autem posse spiritum proprium, etsi moueas-
 tur pio quodam affectu. Quamobrem admonebas in eo non esse fidendum, nec in sensu
 proprio ambulandum, exclamans ignarum esse fallaciarū diaboli, & nescire quid pos-
 set astu & dolis, qui proprio fidit spiritui, cum trās figuret sese per sepe in angelum lucis,
 ut cōmodius seducat, & specie pietatis multa suggerat, quæ minime deceat, multosq̃ his
 artibus fecisse aiebas. Proinde concludebas stādum esse decretis ecclesiæ, cum ipsa fale-
 li non valeat. Quanto inquam doctior tunc eras, quanto spiritu domini magis afflatus,
 qñ hæc concionabaris? quanto prudentior, q̃ postea fueris, cum sensui proprio fidens, la-
 queo ipsius diaboli, quem præcauendum sollicitè prædicaueras, captus, iudicium vniuersæ
 salis ecclesiæ, sententiā omnium sanctorū contempsisti, & tractandi theologia nouam
 rationem commentus es, qui theologiā profanari videri cupis, si quis Platonem aut Ari-
 stotelem adduxerit ad sententiā aliquam confirmandam. Quos tanto fastu cōtemnis,
 quæ de compotioribus quibusdam tuis rudibus ac indoctis hominibus loquereris: cum
 tamē illi omnibus doctis ac prudentibus, annos iam bis mille pro naturæ miraculo fue-
 rint, & summis laudibus celebrati. Quos doctrinæ Aristotelis præferim, quæ te pietu-
 rum suis coloribus (si tempus daretur) arrogantissime profiteris, tam profunda & ex-
 acta a cunctis philosophis naturæ causas contemplantibus iudicatur, ut omnes consitean-
 tur nullum naturæ mysteriū, quod homini lumine naturali possit esse cognitum, illū la-
 tuisse, nec vltra prospicere quēq̃ a condito orbe proprijs viribus hucusq̃ potuisse vide-
 ri: ipsum solum, vniuersam philosophiā illustrasse, & cæteris ad discēdam tradidisse.
 Quamobrem nec quēpiam dignum haberi philosophi nomine, qui in dogmatibus Ari-
 stotelicis non fuerit eruditus. In quibus quidem te minime versatū fuisse præ te fers: nec
 ex fontibus proprijs si quid attigeris hausisse, sed deriuata sordidis, & sinuosis canalibus
 pauca quædā excepisse: hoc est, ex cōmentariolis quibusdā in quibus illa hinc inde cō-
 gesta circumferuntur. Quæ tamen qualiacunq̃ sint, faciunt ut aliquid esse videaris. Tu ta-
 men pro cætera tua versutia, qui nugæ recipis, & simenta poetarum, quoniā tuis men-
 dacijs accommodantur: & nominibus vteris ac exemplis gentilium tam profanis, ut nō
 indecorum modo, sed impiū prorsus sit in sacris quæstionibus illa cōmemorari. Quid
 enim cōmune dogmatibus theologicis cum Oreste, Protheo, Hercule, Aeneæ, & simili-
 bus, quæ passim in scriptis tuis vsurpas? Ergo qui huiusmodi rebus inniteris, reijcis ge-
 nus illud literarum quod doctrinæ tuæ reluctatur, non ignorans videlicet, hoc velut scal-
 pello facile esse vomicas tuas aperire: & horrefcis quippe doctrinæ genus, quod verba
 reijcit, nugæ repellit, & ad viuum refecando superuacanea ad rem peruenire contendit.
 At si ratiocinari & colligere ex datis, more Aristotelico, theologum vetas, & sophistā
 qui hoc fecerit appellas, quare tu ratiocinatione argumentisq̃ tua cōfirmare conaris, &
 tanto verborū fragore, & apparatu, quasi fulmina esses iaculaturus: qui vix soles paleas
 rum fauillas effutires? Sin autem licet, si expedit, ita disserere, cur eos accusas qui id faciūt
 exactissime, & hæc compendiaria viā cōmodissimāq̃ ratione procedunt, & reijcis tanq̃
 sophistas captiosos? Sed nemini mirum videri debet, a te hos recentiores theologos tam
 impudenter contemni, eum tanto fastu & arrogantia, vetustissimos & sanctissimos do-
 ctōres omnibus seculis probatissimos spernas. Diuos inquam Hieronymum, Augusti-
 num, Ambrosium, & cæteros tum Latinos, tum Græcos, Dionysium, Chrysostomum,
 Nağanzenum, Origenem, & alios quos longum esset recensere, quos procacissime deris-
 deres, petulantissime opprobrijs & cōiicijs insectaris. Quibus rebus declaras neq̃ te Deū
 veri, cum teste Hieronymo, qui sanctis Dei non credit, nec Deo credit: quæ ratio elis-
 ei potest, qui sanctos spernit, maximū quoq̃ Deum spernere. Sed quid temeritas tua nō
 audet? Cuius auctoritati cedit? Quæ neq̃ Apostolicis scriptis detrahære veretur, nec in-
 digna

digna prorsus blasphemare de epistola Iacobi Apostoli, & de libris Maccabæorum, quos ecclesia inter canonicos recipit, & alijs quicunque dogmatibus tuis expressius occurrunt. Quas autem scripturas recipis, nec his quidem parcere soles, sed eas pro libidine tua detorques, nisiq; deprauatis, sed disq; sensibus interpretaris, vt aptissime possis scripturarum Harpya nuncupari. Nec te tamen quicquid redarguere potest, qui tibi hunc iocum permiseris, vt tibi nullo loco consentias, sed impudentissime passim tu te ipsum redarguas, & doctrinam tuam hoc quoq; decere putes. Cum igitur redargutionem non erubescas, ratios nec inimicas principibus naturaliter notis non admittas, sed scholasticas dicas, & vt sophistæ recijas, sanctorum doctorum sententias spernas, Conciliorum decreta non recipias, ex sacris literis veros sensus illarum excludas, auctoritatem omnem contemnas, quis negare valebit, disputandi te nullum locum relinquere, atq; tuam methodum Mahumeti disciplinæ prorsus esse conformem: Cum vterq; nullam permittatis exquisiitionem fieri vestrorum decretorum, sed stari placitis vestris iubeatis: Quod tamen cautelam cômuni nem esse omnium hereticorum refert Hieronymus. Deniq; vt ille negotium suum vi & armis peregit, subigendo sibi populos potentia, sic iste idem iam facere cepit clam per milia nistris subornata infirma plebe, vt arma sumeret pro libertate aduersus Tyrannidem: sic enim solet principatus appellare: quâuis deinde tumultus magnitudinem & ruinam veritus, ne id malum in caput suum tantorum scelerum auctoris recideret, libellos ediderit, quibus miserissimos rusticos quos prius excitauerat, & aduersus nobilitatem concitarat defestabat, & trucidandos miserissime proscribit: Vnde maxima hominum strages secuta est, qua plus q̃ centum & viginti millia desiderata sunt, nec adhuc cessat gladij seuitia. Quibus malis hominem perditissimum delectari, declarat studium eius, quo non cessat animos inflammare perpetuis libellis, & concionibus popularibus seditiosissimis. Dum enim Erostratum gaudet æmulari, qui vt nobilitatem quacunq; ratione indispiceretur, Ephesij prædilatissimum Dianæ templum incendit, ad suam gloriam hæc omnia facere putat, plurimumq; exultat & gesticit animo, cum videt se iam vnus sectæ auctorem fuisse, ex suoq; nomine hæreticos quosdam Lutheranos appellari, vt olim Sabellios, Donatistas, aut Manicheos, a Manicheo, Donato, aut Sabellio dictos. Quorum famam adæque quas se gloriosum putat, & magnam esse laudem in Catalogo hæresiarcharum cōscribit. Quæadmodum Tactianus quidam eloquentiæ tumore nouâ condidit hæresim, teste Hieronymo, ita hic superbia turgidus facere statuit, vt qui antea nihil erat, iam aliquid esse videatur. Quod vt assequeretur, nullū q̃ libet turpe facinus sibi indixerat recusare.

S — Ac cum rursus in Lutherum offenderim, rursus cōmotus impellor quædam dogmata ipsius contingere, leuiora tamen vt plurimum & ob id forte a doctissimis viris prætermissa, cum maiora copiose & eruditissime cōfutaerint. Sic autem agam, vt primum telo utar ipsius, quæadmodum supra feci, deinde nostris, idest a catholica, & vera religione profectis rationibus. Ab eo igitur primum querere succurrit, qua ratione, quæue auctoritate nixus, leges humanas, sacros ritus, cantus, & solennes caerimonias euerat. Sed il lud in primis quod non est ex leuioribus, quo sacræ scripturæ loco motus, audeat diuina vota dissolvere: vt quoniam ipse hoc telo instituta nostra oppugnat, vt dicat ea sacris literis non contineri, nos eisdem armis ipsum adociamur. Cum pari ratione, afferre ipse testimonium scripturæ obligetur, cum aliquid statuit qua nos vult esse obstrictos, cum perspicuum sit, non minus legem condere qui constituta decernit esse abiicienda, q̃ qui decernit aliqua de nouo esse accipienda, vt intelligat Martinus me magis moueri consilio nostra defendendi, q̃ studio dogmata ipsius impugnandi. Nam illam diligentiam inanem profecto, & stultam putarem, iuxta Sapientis sententiam: Vanum est aduersus quēlibet stulta profertentem eniti. Sed cum possessores simus bonæ fidei, nostrorum rituum, nostrorumq; dogmatum, & ipse calumniator insidiosus, fas est vt ipsius nostrum ab eius oppugnatione defendamus: cui cum resistitur a quouis catholico, satis ab eodem infamia Martini refellitur. Cum enim actor non assequitur quod conatur, conuictus esse dignoscitur. Iudices enim cum recte possidere, inanemq; fuisse actionem declarant. Stultum est igitur quenq; a moribus maiorum, a vetustissimis consuetudinibus, a sacris ritibus

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

ob verba Martini discere, nisi comprobet ille testimonijs, & inuictis rationibus conclusat illa esse abijcienda, recepta communi consensu, & iudicio clarissimorum virorum. Sed hoc non est timendum in argumentis Martini, quæ tam friuola sunt, vt cullebit vel mediocriter eruditio facillimum sit illa refellere. Illud tamen animaduertendū est, quod homo dolosus cum aliquod argumentū attulerit, qualecunque sit id, mox arte callida oppugnatōis partes deserit, & defensoris assumit, seque ex actore in reum statim transformat.

T Exordiat autem ab humanis traditionibus: Sic enim ipse appellat canonicas & sacras leges, quarum codicem publice concemaui: & quæram ab ipso, vt rum illas improbet, quia humanæ sint, an quæ improbe & prauæ. Si quia humanæ, indignum est profecto inter homines conuersari, qui tam male sentit de humani generis conditione, & rationis providentia, vt omnia humana rejiciat, atque condemnet: Si iniquas esse dicit, par erat vt id antea declararet, si eas combureret. At prauas dicere non potest, cum legi diuinæ sint consentaneæ, & ad eam seruandam accommodatæ. Nec dicere potest superuacaneas esse, cum lex diuina sufficiat. Constat enim diuinam legem statuere necessaria tantum ad æternam salutem consequendam, non tamen omnia expresse continere, nec ad infinita quæque descendere: Sed potiora & necessaria tantum complecti: reliqua vero mortaliū libus commoda ad diuinam legem seruandam, ac ad bene viuendum, & ad felicitatem consequendam opportuna: arbitrio afflantis spiritus sancti, & iudicio rationis naturalis decernenda reliquisse: Cuius spiritus vis frustra fuisset ecclesiæ tributa si omnia lege euan gelica fuissent expressa, omniūque honesta & commoda lege diuina sancita fuissent. Pro temporum enim ratione, aliqua decerni, quædam immutari conuenit: nec omnia omni tempore accommodata sunt. Aliqua sanxerunt Apostoli, quæ deinde immutarunt: Et vt superius exposuimus, plurima statuit Paulus quæ euangelica lege non describuntur: quæ nec omnia accepisse a domino ipse testatur, cum ait, Hoc dico ego, non dominus. Plura enim constat ipsius sensu & iudicio condita fuisse: Multa quippe statuit circa ritus, & consuetudines, vt quæ vir aperto capite ore, mulier autem velato. Quæ mulier in ecclesiâ non loquatur, sed taceat: de prophetia & linguarum usu, quomodo sit illis vtendum. De virginibus & viduis, De iudicijs & controuersijs fidelium: De præpositis, De collectis, De epulis quæ publice in ecclesiâ fiebant, & multis alijs similibus quorum decretorum plurima in Codicem Canonum translata comprehenduntur. Simili modo cæteri Apostoli, & Petrus, & Iacobus aliqua sanxerunt, & monuerunt proprio iudicio, quod ipsorum epistolæ testantur, & viua voce multa tradiderunt: quarum traditionum Ignatius Martyr librum conscripsit, vt Eusebius Cæsariensis asserit: quæ omnia abolenda essent, si omnes humanæ traditiones tolli deberent, cum earum plurima ab ipsis vt hominibus statuta fuerint, non tanquam ipsa a Christo tradita. Non ergo omnes humanæ constitutiones rejiciendæ sunt: quod confirmatur & decreto. Seruatoris dicentis apud Marthæ: super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisei, quæ dicunt facite &c. Quibus verbis apertissime monstratur Magistratum gerentes, facultatem habere condendi leges illasque subiectis esse seruandas. Præterea constat multas ex traditionibus ecclesiasticis diuinas leges interpretari, & quasdam non scriptas, sed per manus acceptas promulgare, vt leges sacri quadragesimalis ieiunij, & sacramentorum: cum qua forma consicienda sint & ministranda: & plurima id genus alia in sacris concilijs definita & explicata. Non igitur abolendæ sunt a Repub. ecclesiastica constitutiones canonicæ, sed reuerendæ, seruandæ, quemadmodum Hieronymus inquit: Præcepta ecclesiastica obseruentur sicut a maioribus tradita sunt. Adde quod absque humanis legibus nulla res publica, nulla vita ciuili, vel constitui vel conseruari potest.

V Age vero, quid tandem est causæ cur hæretici diuinas laudes, quæ in templis decantantur, horarijsque preces, & sacras caerimonias damnent? Quo scripturæ testimonio nituntur vt hæc tollant, & evertant? quas Christus nunquam tolli præcepit, nec improbauit, nec Apostoli prohibuerunt: sed redibunt ad ineptias hæretici, clamabuntque ne institui se quidem, quando scriptum non reperitur, & proinde humano consilio eas fuisse constitutas. Sed hæc ratio quæ parum procedat, quæ falso innitatur fundamētum supra: est a no-

bis declaratum. Neque enim oportuit, ut omnia diuina instituta scriberentur lege euangelica, quorum cum multa essent visu recepta, nihil erat quod quasi denuo sancita scriberetur. Laudes autem diuinas cantare, & solennibus sacrificijs Deum immortalem adorare, tam antiquum est, ut cum ipso mundo natum esse videatur. Hoc enim ante Moysen primum diuinæ legis scriptorem, factum esse testantur sacræ literæ: Hoc & Moses ipse statuit esse faciendum, & fecit, & quum carmen illud simul cum populo Israel cecinir, Cantemus domino, gloriose enim magnificatus est: equum & ascensorem deiecit in mare &c. Quem imitata Maria prophetissa, assumpto tympano, cum filiabus Israel quæ chororum agentes, pari iubilo idem cecinerunt: Hoc Rex David Deo acceptissimus, hoc cæteri vates omnes veteris testamenti præstiterunt, quod attestantur tot hymni, psalmi, cantica ad diuinas laudes decantandas instituta: Cantoresq; a Dauide Rege constituti sunt ad id officium peragendum: totiesq; inuitat spiritum sanctum ad canendum, ut loca enumerare nimis operosum sit, & superuacaneum, cum res sit perspicua, & omnibus profusus manifestus: ut illud sæpe repetitum, Iubilare Deo &c. & illud, Cantate domino omnis terra, bene psallite ei in vociferatione. Et illud. Laudare dominum in sono tubæ, in psalterio & cithara, in tympano & choro, in chordis & organo, in cymbalis & iubilis. Qui quidem mos cum lege euangelica non fuerit abrogatus, confirmatus fuisse optima ratione concluditur. Præsertim quum semper ab vniuersa ecclesia fuerit seruatus. Plurima enim antiquæ legis dicantur spiritu sancto a maioribus nostris, ab ipsis Apostolis recepta & posteris tradita sunt: non quia antiquæ legis essent, a cuius seruitute nos liberauit Christus, sed quia per se probanda & rationi consentanea, summumq; Deo semper grata, maximo Angelorum exemplo & argumento: a quorum multitudine, natalis Iesu Christi gratulatio, canticis ac iubilis facta est, his verbis: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, ut Lucas testatur in euangelio: Quæ Christiani rite ac castissime peragunt: non ut mandata Moysi, sed ut instituta nouæ legis Christi: non ut peregrina, & externa, sed ut sua propria religionis Christianæ. Christus libellum repudiis iudicijs expressis verbis abrogauit: Abrogauerunt Apostoli circuncisionem, ciborumq; prohibitionem, ritum sacrificiorum in sanguine, & cætera omnia quæ Christum venturum duxerat præfigurabant. Non abrogatus fuit vsus templorum, non consensus diuinorum laudum, non solennes preces, & cætera plurima id genus: quæ ut exemplaria celestium & verorum ad quæ tendimus, catholica Christianorum peragit ecclesia: Neque vero solennis hic cultus ideo summo Deo a Christianis exhibetur, quemadmodum hæretici facere, ut vult videri, cauillaturq; se putent tali concentu aures diuinas demulcere, quæ talibus cantionibus delectentur. sed quia sic piū, & reuerentem animum erga creatorem redemptoremq; nostrum ostendimus, eiusq; cultui ad hunc modum pio instituto maiorum, & Angelorum exemplo vacamus: non ut Deo blandiamur, ut hæretici sacrilega voce dicunt, a quibus cum summo Deo supplicamus, cum solenniter sacrificamus, cum cumulatissimis honoribus eum prosequimur, & colimus, cum illi laudes ex toto animo magna, & clara voce concinimus Deo adulari dicimur, pueriliter ludere & nugari. Quod nemo veltorum hæreticorum (quod sciam) proferre vnquam est ausus: nec contemptor diuini Epicurus protulisset. Adulabatur igitur Deo sanctissimi vates omnes, quum hæc peragebant: Adulabatur cantor spiritus sancti cum tanto concentu afflatus spiritu diuino, sacros hymnos non solum voce, sed etiam cithara lætus & ardens psallebat: Delirabant tot sanctissimi & grauissimi patres, tum veteris tum nouæ legis professores, quum prolixioribus verbis Deum precibusq; adorabant, & hoc ritu Deum obsecrabant. Sic enim colit Deus ipse vultu sibi supplicari, quod virgo Desipara spiritu sancto repleta locupletissima testis declarauit cantico illo, Magnificat anima mea dominum &c. Testatur hoc ipse Seruator noster tum exemplo, tum verbo, cum impensè admodum templum coluerit, vsque adeo ut nunquam succenauerit, nec imperio palam vsus fuerit, quod sacræ literæ referant, nisi aduersus improbos, qui templum profanabāt, & vendendis emendisq; mercibus polluebant: quos ter sacratissima manu sua flagellatos a templo, simul cum argentariis, profusus ipsorum numis eiecit, grauioribus verbis in

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

ereptos, q̄ domum patris sui, suamq̄, institutam ad precandum Deum, orationibus ꝑ colendum, forum & mercatum facerent, & speluncam latronum redderent. Quinimmo ut testatur Marcus Euangelista, tam esse reuerendum locum docuit, ut per templum ne vas quidem aut quippiam aliud transferri permitteret. Qui cum dixit, Pulsate & aperietur vobis, quid aliud intelligi voluit, nisi assidue precibus orate Deum, & ipse vos exaudiet? Subiicit enim, saltem propter importunitatem dabit vobis. Quare alio i loco sic ait: Orantes sine intermissione. Hæc, igitur vult omnipotens Deus sibi ab hominibus exhiberi, non q̄ his egeat vel oblectetur, qui ex sese beatissimus est: sed quia nos egemus, ille gratis & liberiter acceptat. Attamen cū hæc impendimus Maximo Deo, dicimur ab impijs Deo adulari, quali mentiamur, cum sapientia, potentia, misericordia & bonitatis illius mirabilia decantamus. Mēitur enim adulator, cum falsas laudes tribuit, cuiuspiam, ut ei placeat. Immēsi autem rerum omnium auctoris laus, ne minima quidem ex parte celebrari, sed nec attingi potest. Ad profectum igitur commodumq̄ nostrum hæc omnia instituta sunt, ut optimus ac Maximus Deus, omni cultu & reuerentia, atq̄ honoribus glorificetur, ac mente, sensu, lingua, affectibus, toto corpore, cunctis viribus colatur. Interior enim vis, excitatur, quum exterior faculitates suis muneribus surgentes, debita & ipse creatori præstant obsequia: Quo fit ut totus homo in Deum rapiatur. Percipiunt pionētes quantum cantibus diuinarum laudum iuuentur, & quantopere, ad sublimia euehantur, quod & Augustinus attestatur, cū referat eiusmodi cantibus ecclesiæ se nonnūq̄ ad lachrymas fuisse permotum, experiuntur diuina patientes, & quid dicere valent? Gustauit, & expertus sum, q̄ suavis & dulcis sit dominus is qui inuocat nomen eius. q̄ oppotuna sine, hæc quantum illis mysticis rebus sacrorum rituum, sollemnibusq̄ caerimonijs proficiant, quantaq̄ suauitate repleatur spiritus: quantum exurgat supra sese animus, & tanq̄ ambrosijs pastibus vescatur. At qui nihil sapiunt nisi quæ carnis sunt, qui in proprio sensu ambulant, superbia turgidi, hæc desiderant, & contemnunt, libra humanæ prudentiæ trutinantes, quæ longe sunt humano iudicio maiora: Aiuntq̄ quasi rem nouam & incognitam, obsecrandum esse Deum pura mente, spiritu reuerenti, non his nugis & tragico apparatu colendum: Quasi neget quisq̄ sanus, Deum primum mente pura esse colendum, cum hæc omnia, quæ peraguntur, ad id præcipue instituta sint, ut mens his euecta, ad eum contemplandum & amandum rapiatur. Quid enim ipsis corporeis claustris conclusa fuerit mens humana, q̄ diu mole corporea obruta: sensuum administris eget, ut conscendat altiora. Cum autem custodiam, & carcerem exierit, liberatq̄ summum opificem intueri valuerit, cognoscereq̄, quemadmodum Paulus ait, non in specie nec in ænigmate, non in speculo & figura, sed facie ad faciem: non sine aut spe, sed ardentissima charitate illum complectetur, tunc forte psallemus (sū mēte, psallemus & spiritu: non enim corporis adminicula desiderabit, sed simplici & viuo spiritu Deum adorabit, iuxta illud: Quom̄ venerit quod perfectum est, & euacuabitur quod ex parte est: Tunc non erit opus his exterioribus vti: cessabuntq̄ sacri ritus, & solennes caerimoniæ cum cantabimus mente vel animo potius q̄ voce aut organis. Nunc enim huius peregrinationis status hæc requirit & postulat, quoniam inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: ex his enim velut typis verorum ad ipsa cœlestia contemplanda euehimur.

X At forte dicet hæretici Christum Iesum docuisse, non multis esse orandum, & quid a summo Deo sit petendum, & quo ritu supplicandum. Primum quum ait: Orantes nolite multum loqui, ut ethnici faciunt, putantes in multiloquio exaudiri: Et cum increpat Phariseos, q̄ sola iōgiore oratione Deum se placare posse credebant. Ritum autem docuisse dicens: Non eritis sicut hypocritæ cum oratis, stantes orantes in synagogis & angulis platearum &c. Tu autem cum oras intra cubiculum tuum &c. & quid sit precandum declarasse illis verbis. Cum oraueritis dicite Pater noster &c. Sed ad hæc facile fuerit respondere, primum, Christum Iesum non improbasse prolixiores laudes, diuinis precibus admixtas. Improbasset enim vsum psalmodum, hymnorum & cetera id genus: quod tamen non fecit. Quinimmo constat ipsum hymnos proculisse: Quod testatur illud: Ex

hymno dicto, exierunt in montē Oliueti &c. & diutius sepe in oratione perstitisse. Ait enim Lucas: Exiit Iesus in montē orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et rursus: Et factus in agonia prolixius orabat. At improbavit Phariseos optimis rebus abutētes, in solo verborū strepitu, & precū multitudinem se iustificari putantes, cum mēte & spiritu a Deo prorsus alieni essent, solaque specie religionē prætenderent, cum scelesti hypocritae essent, declarasseque paucis potius orandum esse attenta mente, q̄ vaga & distracta multis nec homines opinari debere suis se petitiōibus Deo declarare, quibus rebus egeant, & quid optent, quasi hæc illi incognita sint: aut fidere in oratione sua composita, q̄ illum verbis deficiant: sed esse in sola bonitate ipsius sperandū, quīs velle a se suppliciter peti quod volumus: vt agnoscamus ab ipso nobis tribui quæ poscimus, & nos illi subiectos esse, sine quo nunq̄ consequi quod cupimus valeamus. Quicūq̄ enim peti aliquid quod ex se assequi nō potest, illi se subijcit a quo beneficiū expectat. Hac igitur de causa vult eunctorum bonorum largitor a se posci ea quibus egemus, quæ tamen sola liberalitate sua ille nobis concedat. His rationibus instituitur fuit paucis verbis ab ecclesia preces, quas collectas nuncupamus. Quod vero ad ritum attinet orandi, intelligendum est dominum hypocritam damnaſſe, non morem orandi in templo & synagogis. Ipse enim per diem sabbati accedebat ad synagogas, & legebat scripturam. Quod testatur Lucas quum ait: Et intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam Nazaret & surrexit legere &c. frequenter atq̄ templum. Pariter & Apostoli (vt Acta testatur) erant in templo perseverantes in oratione. In quibus & illud legitur. Petrus & Ioannes accēdebant in templum ad horam orationis nonam. Et illud. Quotidie Apostoli erant perdurantes in templo in oratione: Et illud in quo Lucas absoluit euangelium suum referens de Apostolis hæc verba. Et erant semper in templo laudantes, & benedicentes Deum. Et illud quod (vt in actis habetur) ait Paulus. Factum est autem reuerenti mihi in Hierusalem, & oranti in templo fieri me in stupore mentis. Et dominus docuit in templo orandum esse, quum templum domum orationis dicit. De Iacobo item Apostolo fratre domini scribunt authores grauissimi, q̄ sepe semper orans erat in templo, ita vt assidue orandi callum in genibus obduxisset, vt genua ipsius similia essent genibus camelorum. Sed increpantur qui id faciunt, vt videantur ab hominibus, ex hoc gloriam aucupantes: Docetq̄ dominus potius orandum esse secreto q̄ palam ad ostentationem, nec obsequium vocis acceptum esse Deo, nisi adsit mentis pietas actu vel habitus, & internis consentiant. Illaq̄ breui oratione, Pater noster, docuit, quæ primum precibus a Deo experienda sunt, non q̄ cætera prohiberet. Petierunt enim Apostoli plurima, etiam alia orantes: & ipse quum rogauit patrem si fieri posset vt a se mortis calix transiret: & pro Apostolis & cæteris qui per ipsos crediduri erant in eum. Similiter Paulus, cuius hæc verba sunt ad Romanos: Obsecro vos vt me adiunctis in orationibus vestris pro me ad Deum, vt liberet ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequium meū oblatio accepta fiat in Hierusalem: & vt veniam ad vos in gaudio, per voluntatem Dei, & refrigeret vobiscum: & compluribus alijs locis similia scribe, quæ longe absunt ab oratione Pater noster, vt & illud eiusdem Pauli ad Thessalonicē. De cæteris fratres orate pro nobis, vt sermo Dei currat, & clarificetur sicut & apud vos, vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Et cæteri Apostoli petierunt a fidelibus, vt ipso ipsis quædam precarentur, quæ non sunt in oratione Dominica. Non igitur facerit diuinum laudum & precum decreto verborum Christi, Apostolorum vtexemplo vel instituto antiquandi sunt: sed retinendi potius, cum sint spiritus sancti decreto instituti, cum aliq̄ tum quem isti tollunt sacrum morem, diuinas laudes, statim horis diei distribuendi. Iuxta illud, Septies in die laudem dixi tibi: & illud. Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Et in Actis Apostolorum, Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum &c. Et quod supra diximus, Petrus & Ioannes ascendebar ad templum ad horam orationis notam. Nam preces horarum cum ad alia multa, tum in primis ad hoc sunt opportune, vt Deum quemadmodum fas est, perpetui memoria recolamus: sicut ab eo perpetuo pendemus, & eius ben-

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

neſicia in nobis nunq̃ ceſſant: vt hac ſaltem admonitione ſape in die gratias agamus illiꝫ ipſumq̃ glorificemus. Et præceptum illud Seruatoris in Luca, Sæpè orandum eſſe & nunq̃ deſiciendum. Et Pauli, Orate ſine intermiſſione, adimpleamus, cum vnaquaq̃ die, certis horis id præſtemus.

Y Age vero ſi iſſis tam laudabile inſtitutum abolendum, omniſq̃ ritus ſacer tollendus eſſe videtur, dum aſſeuerant, a Chriſto, cultum nullum: nullum ritum fuiſſe inſtitutum, quamobrem ipſi quædam adhuc, quibus ipſi vtan̄tur relinquūt. Quodam enim ritu rem diuinam peragunt & cærimonias quaſdam ſeruāt: quo cum doceant non omnino tollendas eſſe cærimonias, declarant ſe malicioſe agere, cum a moribus maiorum diſcedunt, & veteris eccleſiæ conſuetudinem nouis ritibus conantur antiquare. Sed proſecto, qui vniuerſam religionem peruertere ſtauerunt, & proriſus ſacerdotium tollere, hos ſacros ritus immutare oportebat. Facieſſat igitur Lutherana impietas, quæ ſola malignitate inſuſculſa eſt ad hæc tollenda, ſicut ſacri ritus, celebrenturq̃ ſolemnia ſacrificia, perſonæ æther concentu diuinorum laudum, modo rite, cultu debito, decenter, caſte, ſanctè reuerentiſſime omnia peragantur. Nihil ſcurrilitatis, nihil ludicri, nihil indecorum cærimonias ſacris miſceatur: Sed omnia ſine grauiâ, verenda, & rationi conſentanea, ac diuinæ maieltati cõuenientia, quæ ædiſcunt, non deſtruunt, mentem ad diuina conuertant, non diſtrahāt, iſis flamment, non inſfrigident, breuiter in id accommodentur, ad quod fuerunt inſtituta: nihil ſecus, nihil perperam fiat. Nā licet cum cõtis fere in rebus, quædam minus recte, minusq̃ decenter fieri contingat, in ſacris tamen, omnia decentiſſime & reuerentiſſime præſtare quantum maxime fieri poſſit, eſt enitendū, vtq̃ nulli aut miniſi permitat̄ur abusus, & ſicubi praua conſuetudo inducta fuerit, aboleatur. Quæ cura & ſollicitudo ad eos in primis pertinet qui ſacris præſunt.

Z Quamobrem (vt dicam quod ſentio) non valde probādus mihi eſſe videtur vſus tam frequens perfracti cantus, quo variz voces exaudiuntur, verba percipi non poſſunt, nec tantus ſtrepitus organorum. Quapropter vtrūq̃ ſorte moderandum eſſet, & parcius ſi milium eſſet vſus adhibendus. Nulla enim res grauior, nulla maioris momenti a mor talibus agi poteſt, re diuina. Proinde nulli maius ſtudio maioreq̃ diligentia eſt adhibenda, quæ domini Deum exercituum velut conuenimus & alloquimur: cuius conſpectū veretur vniuerſa coeleſtium ſpirituum agmina: ſacraſſiſſima myſteria peragimus, quæ ab angelorum choris vix decenter tractari poſſunt, vnde perſpicuum eſt, nullam eſſe cum illis conferendam, nec tanta attentione & reuerentia peragendam, conuerſo toto hominis mente pariter ac corpore in obſequia creatoris. Tanta eſt autem ſacrorum rituum ac cærimoniarum commoditas, vt illis abolitis cultum diuinum labefactari, & religionem ipſam perire neceſſe ſit. Per pauci enim ſunt cultus illius intimi, qui ſummo Deo mente tantum ad ſublimia tendente præſtatur, capaces, pauciſſimi ad res diuinas contemplādas idonei, niſi ad ea ſenſuum adminiculo conuertātur. Quamobrem cum externum cultum ſuſtuleris, neutrum proſecto retinebis, quod impietatis & malorum, quæ Germanis Lutheranus ſcelus inuexit, exemplo aperitiſſime declaratur.

A Illud quoq̃ ſcīre peruelim, quæ demum ratione ducantur quidam ex hac noſtra ſchola hæreticorum, vt templa Chriſti ſanctorumq̃ imaginibus, & ſignis expolient. Nā ſi præ ſcæ legis præceptum quo prohibebantur, ſequuntur, hoc eſt procul dubio inſanare, oī euangelica lege non veterit, quorum vtrūq̃ cauſam habuit honeſtiſſimam: Cum diuinum numen, quod tantum mente Iudei colebant, & colimus ipſi, apud eos eſſingit nequirit. Nobis autem eſſingibile quoquo modo ſit eſſe cõtū: Deum ipſe humanam naturā aſſumpſerit, diuino verbo homine factus. Nec tam rudis eſt populus Chriſtianus nec cōterrenus, q̃ fuit Hebræus: nec tam propenſus ad idolatrandum, præſertim quia tunc vn̄ uerſus propemodū orbis ea labe erat infectus: nūc beneficio domini noſtri leſu inter cætera iam pridē effectū eſt, vt ſere cõſtāt nationes, omnes populi, barbata gētes vniuerſæ, vnum ſolū Deum auctorem vniuerſi, quoquo modo agnoſcāt, quāuis diuerſis ritibus colant. Præterea nemo tam excoꝛ eſt, tam mēte captus in Chriſtiano populo, vt putet imaginē quā venerat numen eſſe diuinū, aut eā quicq̃ piſtare poſſe, quod tūc ſit perſpicuum, ſi

quis idiotam quamlibet rusticum recte percunctetur. Ignari enim homines, quod im-
 plicite & confuse sentiunt, id si recte interrogati fuerint explicabunt, quod nequaquam
 proferre valent. Quamobrem non parui refert, quomodo eos interrogaueris. Nec
 hoc igitur, cōsilio vitādi videlicet hunc errorē, imagines tolli licebat, præsertim cū essent
 tam communiter & tanto vſu, vt peropportune ad religionem ac mentem ipsam, non for-
 conſerre & plurimum ad pietatem, experientia rerum magistra docuit, ratioq; suāſit. Ne-
 gari enim non poteſt, humanos affectus permoueri ſenſibus, viſumq; præ cæteris id ma-
 xime præſtare affectuſq; ipſos interiorē hominem ſpīritum ac mentem ipſam, non ſor-
 lummodo excitare, verum etiā excitatā inflammare. Quis enim tam ferreus eſt, vt
 attente intuens imaginē filij Dei, cruci, noſtri cauſa, tam crudeliter affixi, dolore quo-
 dam non afficiatur? eoq; ſpectaculo ad contemplandum tam ingens, admirandumq; my-
 ſterium non incitetur, & ea cōtemplatiōe, non conteratur? Quis corde tam lapideo, vt
 non molleſcat & tenero quodam amore non liqueſcat, cum proſpiciat cælorum domū
 num vniuerſi orbis conditorē humana carne veſtitum, nobis natum infantem, dāem-
 tem in præſepio? Aut ſacraſſima vbera virginis matris fugientem? Quis tam triliſtis, tā
 ſpe deſtitutus, qui non hilareſcat? qui fiducia ingenti non erigatur? cuius animus alacer,
 non euadat? cum victorem Ieſum potentillime a mortuis reſurgentem, glorioſiſſime
 triumphantem, nobiſq; regna cælorum referantem ſpectarit? Hæc autem myſteria om-
 nia, imaginum beneficio, vnico intuitu contemplari valemus, cunctorum memoriā
 eodem momento recipere poſſumus. Sapienſiſſime igitur maiores noſtri, ac diuino aſ-
 ſiati ſpīritu vſum imaginum ſtatuērunt, qui rudibus & ignariſ non ſolum opportunitas
 ſed ſere neceſſarius eſſe cognoscitur, præſtātoribus autem & eruditis commodiſſimus.
 Præ cæteris enim ſenſibus, viſus nos admonet, attētoſq; reddit & detinet, diuerſaq; reſi-
 ſtētia diſcrimina oſtendit. Plura etiā ſimul mōſtrat, multa breuiſſime in mentem reuocat, &
 hæc omnia, vt faciliſſime, ita iucundiſſime, quod cæteri ſenſus præſtare nō valent. Quo lit-
 ter nec illos natura æque caros habeamus. Quod ſi Chriſtianis non liceat nec expediat
 ſignis ſenſibus diuina referentibus vti, ne liceat quidem concionatorē de diuinis diſſe-
 rentē audire, nec expediet ſacras literas legere, cum æque auribus ſenſibilis vox diuina,
 myſteria referat, æque ſcriptura illa ſignificet oculis eruditorum, vt imagines & ſigna
 rudiū. Quamobrem imagines, codices vulgi eſſe dicuntur. Comburantur igitur cū ima-
 ginibus euangelia, codices omnes ſacrarū literarū reſcindantur, & ipſi concionatores ex-
 plodantur, conſentaneū eſt, ſi cuncta ſenſibilia ſigna diuinā rerū monumenta comburi de-
 bent. At cum in ſenſibus ſignis magna ſacramēta inſtituta ſint. Seruator Ieſus, volueritq;
 illis ingentia myſteria referri, licere & expedire docuit, ſenſibus ſub ſignis res diuinas
 repræſentari & adorari. Quod proſecto tā perſpicuū eſt, vt niſi qui imbecillo aut malū
 ingenio ſit, nemo ambigere poſſit, Quod etiā inſtitutum & exēplo antiquæ legis cō-
 firmatur. Qua licet imagines eſſent prohibitz, cauſis ſuperius expoſitis, nō tamē omnia ſu-
 gna quæ res diuinas repræſentant excluderēt. Arē enim teſtimoniū a duobus Chero-
 bim cōplexam ſumme coluerunt Hæbrei in penetralibus tabernaculi & tēpli recōſtitā.
 Apparuit illis gloria dñi, tū in caligine, tū in igne lucēre in colūna nubis, & ſub ſalibus
 ſignis ſenſibus. At ſorte diceret aduerſarij imaginū decā ſiſe plurimos abuſus fieri, ideo
 illas tollēdas eſſe quibus reſpondere faciliſſimū eſt. Nos abuſus nō tueri. Nullā autē eſſe
 rem tam commodā & rectā, qua quicquam priuſ abuſi nequeat, ob id tamē rem pro-
 bā & vtilem non eſſe antiquandā, ſed ſtudio ſolens adhibendum vt abuſus aboleā-
 tur. Sed legibus ſublatiſ, permiſſa eſt apud Germanos vnicuiq; licentia delirandi, vbi ſi
 beatorum hoc ſeculo reuocare, quo plures, aut magis nouas inſanias expogitare va-
 ler: aut exploſas reuocare, data vnicuiq; facultate in ſenſu proprio ambulandi. Nunc
 enim Germanis idē conſiſſe videtur, quod olim populo Hebræorum accidit. Qui
 dicum eſſent ſine principe, vnuſquiſq; faciebat quod bonum ipſi videbatur, vt liber Iu-
 dicum teſtatur. Qua occaſione, idolatritie Micheas, & adoleſcens Bethlemices, & ma-
 la plurima contigerunt in Iſrael. Quod & in Germania nunc pari licentia euenit, proſe-
 quente vnoquoque de religione & ſacris dogmatibus impune quodlibet.

D Quapropter isti imaginum exterminatores non contenti diuos imaginum honore expoliassent, interdiciunt præterea diuos pulsari precibus quicquam a sanctissimis Heroibus peti, aut aliquid ipsi appensum dedicare, nominaque eorum cultu aliquo venerari, quasi non valeant illi a summo Deo quicquam impetrare, aut eos colui, Deo molestum sit nobis indecorum & superuacaneum aduocatum adhibere, qui pro nobis deprecetur. Quorum primum prosteri hominum est diuisi ipsi inuidentium, cum eos immortalitatem adeptos priuent facultate officij apud Deum intercedendi quod præstare valebant, quum adhuc mortales essent, & nondum felicitate fruerentur: cuius rei sacris in literis tot habentur exempla & documenta, ut ea difficile sit enumerare. Ait enim Dominus ad Abimelech, ut in libro Geneseos scribitur, Quia propheta est, orabit, pro te & uis ues. Precatus est sepe Moses pro populo, precatus Helias, precatus Iacob, David & cæteri prophetae, præcatus Paulus rogauitque sæpius, ut pro eo rogaretur. Precati sunt cæteri Apostoli, omnes sancti antequam confirmarentur in gratia. Orate pro inuicem ait Iacobus. Refertissima est scriptura huiusmodi petitionum. Oratio ite fiebat ab ecclesia sine intermissione ad Deum pro Petro. Quum igitur potuerint sancti viri prodelle mortalibus cum adhuc summo Deo perfecta charitate sancti non essent, cum adhuc ipsi peccare possent, profecto consentaneum est, ut hoc potiores ad aliquid impetrandum facti sint, quo iam apud ipsum plus gratia ualeat. An qui in maximo uniuersorum iudicio tanti honoris futuri sunt participes, ut cum filio Dei sessuri sint iudices, nunc non ualebunt esseque nobis intercessores? Scriptum est autem dixisse Dominum Apostolis, Amen dico uobis, sedebitis & uos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. Præterea testatur Dominus apertissime per Hieremiam, animas sanctorum ualere precari pro suis perstitibus quæ ait: Si steterint Moyses & Samuel coram me non est anima mea ad populum istum & Elôge enim antea quæ hæc profertur Hieremias, ambo, & magno inter ipsos intervallo e uita decesserant: quod ipsum per Baruc confirmatur his uerbis: Audi domine nunc orationem mortuorum Israel: Et si enim beati cum iam ad patriam peruenerint sibi ad maiora consequenda promereri non possint, non tamen idcirco facultate carent, ijs qui adhuc peregrinantur opitulandi, quasi, manum adiutricem porrigendo ad eam aduiscendam, sed quid longius testimonia perquirimus, quum Paulum apostolum habemus testem tam proprium, & tonitruum silium? Qui Paulus sic ad Romanos scribit, Christus Iesus qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis & c. Et ipse Ioannes Apostolus in epistola prima. Si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum & c. Si enim Christus in coelis interpellat pro nobis, si aduocatum agit, quod intelligi non potest, nisi in quantum homo glorificatus, efficitur, cum in eo nec summa beatitudo, nec glorificatio tollat, qui interpellare & deprecari possit pro nobis, ut multo minus beatitudo aut gloria impediatur sanctos iam uita functos, qui pro nobis, ut uiuentes ualebant, sic nunc uita functi interpellare & deprecari possint. Sed licet non alieno egeamus testimonio aut argumento ad hanc rem comprobendam, cum hoc sit validissimum, attamen plurima exempla citari possent sanctorum patrum, qui Angelis & beatissimis spiritibus supplicauerunt. Adorauit Patriarcha Abraham sæpe angelos ad se uenientes, adorauit Iacob ac Loth, & cæteri patres. Iniquum igitur est nos prohiberi uenerari, & supplicare angelis, & animabus felicissimis, ut pro nobis intercedant, quos, & si cõdonaretur hæreticis nihil opis præstare nobis posset, quod tamen ipsi nullo testimonio sacrarum literarum comprobare possunt. Attamen illa humilis supplicatio nostra, qua misericordem & elementissimum Deum pulsauerimus, illis interpellatis, ut aduocatum agerent, omnino acceptior redditoretori, uideretur, quam si ipsi arroganter absque interuentione obsecraremus. Non enim inuidus est omnipotens, ut nolit amicos suos honorari, quos ipse honore & gloria sublimiter effecit, telesæptura, Nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Et Christus in euangelio, qui mihi ministrauerit honorificabit eum pater meus. Nō igitur tollenda est sanctorum deprecatio, quasi nō ualeat nobis suffragari, aut id Deo futurum sit in gratum atque molestum. Præterea referit scriptura multis in locis angelos missos esse ad hos

mines iusandos, compluribus in negocijs, sunt enim administratores ipsi spiritus, teste Paulo & psalmorum oraculo. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. E custodia liberati sūt Apostoli in hierusalem, Petrus e carcere & cathena Herodis angeli ministerio. Multi sunt angeli ad Deiparam virginem ad Ioseph eius sponsum: ad Christum Iesum sepe vt illi ministrarent: vt cum consolarentur, imminente mortis tempore, ad eius tumulum postq̃ reuixerat restantes resurrexisse. Item ad Abraam, ad Loth, ad Iacob, ad Balaam, ad Thobiam & alios patres, & ad sternendum populos. Nam quē admodū Deus omnipotens cum posset sine ministris & medijs erga mortales cuncta perficere, vt plurimum tamen pro sua maiestate vsus est angelorum ministerio, sic par est eis de interuentibus & intercessoribus maiestatem diuinam a mortalibus exorari. Cum igitur valeant felicissimi spiritus multa peragere erga nos, ita volente optimo Deo, & in his quę ad hanc mortalem vitam pertinent: consentaneum est, & efficacius posse ea quę ad vitam æternam consequendam spectant. Quod si suffragari possunt, commodissimum profecto est, & illos rogare ne nos officio suo destitutos relinquunt. Nec superuacaneū esse potest illos intercessores inuocare, propterea quod Christus Iesus vnus sit mediator Dei & hominum solusq̃ valeat intercedere pro nobis, cum ei nihil detrahimus, sed ipsū primum obsecremus, dum testes maiestatis illius, & quasi membra & certe seruos cōmitemur, & apud ipsum aduocatos adhibemus, velut indigni nobis visi qui sine intercessore conspectū eius adeamus. Respicit enim pietissimus Iesus Optimus Maximus Deus piarum mentium nostrarum consilium quum sanctos veneramur, quum illis obsecramus, quum honoribus prosequimur: atq̃ intelligit hæc obsequia omnia, nos illis, ipsius gratia præstare. In ipsumq̃ omnia referre, non audentes sine aduocato, sine intercessore grato & accepto, conscientia nostræ miserię conuenire tantam maiestatem. Sed furiosi hominis rabies expleri nunq̃ potuisset mortalium perturbatione, nisi etiam coelicolis bellum indixisset, quos mauult blasphemari q̃ laudari, opprobrijs & conuicijs q̃ honoribus affici. Proh nefas horrendum dictū, inexpressibile auditu, cogitatu execrandum, quales, q̃ nefarias, quā inauditas blasphemias iactat in sanctos omnes, in ipsam Deiparam perperuo virginem, gratia redundātem, celsiorem omnibus angelis, sublimiorem cunctis creaturis: cuius laudes nulla lingua digne attingere valeat: quę prætermittēda censeo, cū absq̃ scelere, sine piaculo ne referri quidem possint. Tam scelerata omnia sunt, tam impia, tam horrenda, vt ea etiam ad refellendum proferte turpe fore videatur. Sed cum talia sine, tamē ferenda quo quomodo videri possunt, si conferantur cum ijs, quę de sacratissimæ Eucharistię sacrificio latere non formidat. Bone Deus, quā miris; quā patiens es, q̃ ferre potes vipereum os vtrulentissime furie tantas, tam inauditas, tam ingentes, tam inexcogitatas prius blasphemias in te iactare. In sacramentum illud supremum, quod angeli admirantur & adorant, demones contremiscunt: in præcipuum illud sacrificium, sub quo puer tuus Christus Iesus velata specie integer tegitur, nec mox verba proferentem torto fulmine dissipat & assumis: Sed iudicia tua abyssi multa. Ego certe blasphemias referre nec ausim nec possim. Vix enim audire sustinui, quas etiam Germanice conscripsit, vt magis apud vulgus propagarentur. Quas ab eruditioribus non posse agnoscere. Non enim tam stupidus est, quin percipiat, quā fallacia, quāq̃ absfona doctus. Sed satis habet imperitam multitudinem iam commotam insauare, & quibusdam sciolis scrupum saltem iniicere: quod circuitu verborum & ambagibus a proposito desistere se assecuturum esse confidit: ferē enim quum pessima quęq̃ dispergit, statim a proposito, quasi iam demonstrauerit, declinat: & se ad alia exaggeranda conuertit scripturarum testimonia, nihil tamen ad rem facientia inaniter infarciens, vt verbo rum tēbra effundat eorum mentibus, quos prestigijs suis fascinare proposuit. Quod deprehenditur, cum in omnibus libellis eius, tum in his maxime in quibus turpissima & perniciosissima conatur, vt in blasphemo illo sermone, quem aduersus sacratissimum sacramentum misse diuulgauit.

Sed quo modo tā atrociter inuichitur in sacerdotes tem diuinam illis sacratissimis verbis peragentes: quos bestias, asinos, porcos, fatuos, sceleratos, passim appellat, & omnibus

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

alijs conuicijs & probis infectatur, & papistas per contumeliam vocat more suo semper venenatas sagittas suas dirigens ad scopum, cunctis notissimum oppugnandumque hoc in loco tam impudenter se ac fruite gerit, vt facile prodat impiũ desiderium calũniarũ, cũ ea calumnia nihil magis ad papistas (vt ipse loquitur) hoc est ad catholicos Christianos pertinet, atque ad ceteros, qui christianam religionem vt quocunque retinuerunt. Omnes enim Christiani sacerdotes, tam schismatici quam heretici qui pontificem Maximum non agnoscunt, nec illi obediunt, eodem ritu, quantum ad ea, quæ ad substantiam sacrificij attinet, rem diuinam peragunt, & missas celebrant, quo & catholici, qui ab eo papistæ nuncupantur. Quod in primis attestatur, tum missa a magno Basilio edita, tum & illa Ioannis Chrysostomi qua Græci nunc vtuntur. pariter & illa Armeniorum, Maronitarum, Caldaica lingua conscripta. Præterea Iacobitarum, Abbascinorum & cæterorum id genus proprijs Patriarchis parentium, ipse tamen ita execratur missarum sacrificium, vt non vereatur sacrilego ore dicere, Sathanam ipsum, eum ritum adinuenisse, nullamque blasphemiam a cõdito orbe huic comparandam a quocunque impio fuisse prolata, mendet & abilius longe esse hoc sacrificij genus vitulis aureis, quos erexit Hieroboam Rex israel populo adorandos, maledictosque & perditos Idolatras esse, quotquot eo more sacrificant, nullumque scelus, cum hoc piaculo conferri possit, longe plus abominando, quam omnia lupanaria, cuncta adulteria, homicidia, furta & latrocinia: & hæc omnia potius esse ferenda quam missarum sacratissimarum vsum. Itaque penitus exterminandum esse & abolendum Conuersusque ad eos qui rempublicam administrant, illis seuerissimum diuinum iudicium comminatur, nisi effecerint, vt hæc summa blasphemia prorsus tollatur, & ciuitatibus quibus præfati sunt, quo etiam in sermone homo mendacissimus, ad maiorem concitandam inuidiam, fabulam prorsus inanem a se impudentissime confictam narrat: ab illis autem quos ea calumnia criminatur, ne cogitata quidem, fratres videlicet minores magnum auri pondus Pontifici maximo dedisse: vt eis permitteret in catalogo sanctorum, qui in canone recensentur, Idolum suum, (sic enim sanctum Franciscum per derisum appellat) recensere: sed nefarii hominis malignitas, versuti a & impietas tam dare patet hoc in sermone, verbis singulis, vt sit admirandum posse quæquam, qui illum audierit aut legerit, de ipsius fraudibus & summa iniquitate dubitare, vsque in singulis verbis sceleratissime nugatur, omnia carpit atque detorquet & sic eludit, vt non concionator disertus, sed puer sophismatibus & captiunculis ineptiens esse videatur. Tanta autem malignitate & impietate omnia profert, vt nesciam quomodo se potuerint continere audientes si modo pias, vel saltem sanas habebant aures, quin mox facto impetu & suggestu deijcerent, & blasphemantem, manibus & dentibus dilacerarent, quibus blasphemijs importunum & indignissimum esset quicquam respondere. Tum quia nimis friuola & inepta sunt, quæ in medium adducit, vt nec dignus sit, (quemadmodum Hieronymus de Eluidio dixit) vt in eis vincatur: Tum ne detur eidem occasio rursus magis ac magis blasphemandi. Vt enim vetuit, quod in libro Regum habetur, Ezechias Rex Iudæ, ne quicquam responderetur a populo Hierusalem, impio & blasphemio Rapsaci Regis Assyriorum Senacherib ducei, sed tacere iussit, auditis eius blasphemijs, ne magis ille blasphemaret: ita in his infandissimis cum impiissimo videtur esse agendum. Exclamat tamen ipse vociferaturque tanta contentione, eo in sermone, sperans saltem strepitu inanum verborum persuadere posse: vt circulatorem quendam, & pharmacopolam, sua pseudo antidota, magna voce & prædicatione venditantem, & garrulantem uidere & audire, tibi uidearis potius uisum doctorem concionantem.

- D** De uocis autem nuncupatis, quibus homines omnipotenti Deo se sponte astringunt, quæ sceleratissimus homo penitus sustulit, non erit alienum aliqua commemorare, cum de his liceat, ore non pollute disserere. Quo in loco illud primum me uehementer admirari positeor, hoc tam impudenter & turpi dogmate a Martino pronũciato, quæ fuisse paulo modo prudẽtiore qui de ipsius perfidia, furoreque & impietate posset dubitare: Tollit. n. pcul dubio oẽm cõuictum humanum, oẽm uitam politicam, omnia cõmercia, qui pollicitis

stari non vult, qui fidem & promissa non obstringere consuevit, qui decernit illa negligenda esse & infringenda, quæ non tantum hominibus sed & omnipotenti Deo castissimè religiosissemq; promissa sunt. Vel cogitate profecto difficillimè est, quæ saltem apertè ratione, quove testimonio scripturarum ductus Martinus tam execranda sceleris pronuntiare sustinuerit, prorsus aduersum sacris literis, etiam si illi permitteretur illas ut lubet distorquere. Scripturæ namq; tam expresse suadent vouere, præcipiuntq; cæpta vota persolvere, ut calanis nullus locus reliquatur. Vouere, inquit Psalmus, & red dite domino deo vestro vota vestra. Errursus. Vota mea domino reddā in conspectu omnis populi eius: Et iterum, Reddam tibi vota mea, quæ distinxerūt labia mea. Et illud in Numeris, Si quis virorum votum vouerit domino non faciet irritum verbum suū. Et illud Deutero. Cum voueris domino nō tardabis reddere, quia requirit illud dominus, etsi moratus fueris reputabitur tibi in peccatum: Si nolueris polliceri absq; peccato eris quod autem semel egressus est de labijs tuis obseruabis, & facies sicut promissisti: & propria volūtas & ore tuo locutus es domino deo tuo. quid apertius dici possit? Et illud Ezechiel: Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Quodcumq; igitur voueris, reddes. Multoq; melius est non vouere: q̄ post votum promissa non reddere. Hæc testimonia tam expressa, tam explicita sunt, ut causillationi nullum locum relinquant, nec glossam aut interpretationem patiantur. Referunt & sacra litera plurima exempla sanctorum, qui vota conceperunt ac illa persoluerunt. Voui iacob cum peregrinaretur se decimas oblaturum domino, & præstitit. Concepto voto populus israel, qui antea fuerat profligatus a rege Harad Cananei, Victoriā consecutus est, & vrbes ut promiserat, delcuit. Voui Iephte dux populi & profligauit populum Amon, & filia vnigenita fecit sicut vouerat. Voui vxor Alchanæ si conciperet filium consecraturam se eum domino, concepit Samuelem & tradidit domino. Permisit David Absalon recedere a se, ut vota quæ concepsisse dixerat, redderet domino. Voui resurrexerunt Vectores cum Iona ex Tarso ciuitate protecti, voui & ipse cuni a Gato decuratori esset in ventre eius. Vouebant Nazarei quum se consecrabant domino. Plurimæ leges institutæ sunt in scriptura, quæ de votis mentionem faciunt: Clamat proterbiorum author: Victimæ Deo voui, hodie reddidi: Errursus, Ruina est homini vota retrahere. Meminit votorum Esaias, Hieremias, Naum, Malachias, & scriptura passim de votis agit ac loquitur. Attamen hic egregius scripturarum cultor, qui nihil recipere endum præter eas censet scripturas, easdemq; patentes & claras esse prædicat, qui glossas omnes & interpretationes sanctorum reiecit, aduersus hæc evidentissima testimonia scripturarum quæ neq; ad iudicia, neq; ad cærimonias pertinent imperiosissime vota infringit, nulla scriptura nixus, sed sola Luciferi auctoritate confirmatus. Itaq; concionator præcipuus diuinæ legis libertatisq; Christianæ assertor, ut Christianos omnino liberos reddat, a votorum vinculo absoluit. Immo vero ut magis persuaderet quod sermone docuit, opere inter primos ipse perfecit. ne minus exemplo doceret quam verbo. Abiecit namq; votis solennibus, quibus obstringebatur institutisq; viuendi; in quibus tot annis professus vixerat; abnegatq; Augustino patre, qui huiusmo abnegatio Christo? Christum enim abnegat qui ei solenniter promissa, non assensu aliquo, victus, nec inscitia abductus, sed sciens ac volens impudenter abnegat reddere; & fidem perfringit vxorem duxit pulcher maritus impudenter abnegat reddere: nihil relinqueret, pariter astrictam voto castitatis, virginem quippe sacratam duxit, ne solus incestaretur: Quasi veritus ne si ipse sacratus profanum contingeret, pollueretur Num? igitur hic verus Israelita censendus est; in quo, dohus non sicut Anixeta Redemptoris nostri documentum, ex fructibus ipsius existimandus: Stupefco referens turpissima scelera quæ tibi Erasme longe notiora sunt q̄ mihi, qui Germaniam incolis, in quibus nouis ritibus Plutoni sacrificatur, in qua perfractis claustris, profanatis conubijs, quærarum virginum & virorum cōtinentiam ac castitatem profectum, quasi referatis erga stulis seruijs, pollui, libidinari, scortari, incestus permittit, immo vero peruersit, p̄tereaq;

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

nuptiarum & coniugij, stupris & incestibus sacrilegium coniunxit. Quisq̃ ne nisi omni no a religione auersus, a sensurationis deiectus fuerit, tantam indignitatem ferre possit? Quis tam barbarus est, tam ferus, tam vitij omnibus obrutus, qui hæc probare possit? Gentes certe tale piaculum nequaquam pertulissent. Neq̃ enim ignoramus q̃ sevas olim po nas virgines Vestales dabant apud Romanos, cum violatæ pudicitia conuincerentur Christiani tamen apud Germanos palam & solè niter, hæc fieri permittunt & faciunt, si tamen Christiani confendi sunt, qui a catholica ecclesia defecerunt: & non potius hæretici perditissimi, gloriæ Christi impudenter illudentes. Hic ego non video turpis Lutheri li bido quem colorem valeat huic flagitio prætere, quam stropham in excusationem re perire. Nam quod nonnulli aiunt, a Luthero vota dissolui ac tolli præterea q̃ incaute nup cupata fuisse existimet, cum rem factu impossibilem, & quam nec seruare iis qui se vor tis astringunt expediat, suscipiant. Quid absurdius dici potest? o fordes, o cœnum, o for tidissimum lutum. Ergo ne salacissima bellua seruare continentiam, colere pudicitiam tibi non difficile modo, sed impossibile videtur, minimeq̃ expedire? At Hieremie & Eze chiel propheta, Ioâni baptista, Ioanni & Iacobo apostolis virginitate insignibus, Pau loq̃ ceterisq̃ Apostolis, postq̃ ad Apostolatum vocati sunt, Marię virginis Deiparæ, san ctissimo eius Ioseph sponso, qui perpetuo pudicitiam coluit (vt testatur Hieronymus) Christo & spiritui sancto visum possibile, visum expedire. Si enim continenter viuere, calibem vitam ducere impossibile esset, non ea verbo & exemplo suadissent, nunq̃ tantū laudassent, & comprobassent. Sed profecto quemadmodum subius difficillimum est in cœno non volutari, ita Lutheranis, libidinibus nō coquinari. Vt enim testatur Hiero nymus, Apud hæreticos non sunt virgines, perrarosq̃ hæretici sunt casti, vtpote qui sunt voluptuosi, caupones, mendaces, arrogantes & hypocritæ. At inauditum est post natam religionem Christianam, vt quisq̃ sacerdos præbyter aut episcopus vxorem duceret, nec id vnq̃ permillum, non dico catholicis, sed nec schismaticis quidem aut hæreticis: neq̃ de hoc vnq̃ fuit apud Christianos qualescunq̃ fiterint, controversia: & si nonnulli post vxorem ductam sacerdotij sacris initiabantur. At qui sacerdotibus ceteris castitatis voto so lenniter obligatis nuptias permittit, hunc credibile est breui etiam maritis libellum repu diij cœcessurum, cum pariratione vt rumpi licere confiteri debeat. Si enim fas est, qui se ad calibatum obligauit, hunc vxorem ducere, cur nefas videatur matrimonium qui cōtra xerit dissoluere: nisi forte turpius est vxori q̃ Deo fidem datam non præstare? Sed quid de ceteris votis dicitur, quibus pariter absoluit strenuos milites suos apostatas? Conu rendet ne cetera quoque esse impossibilia: obedire præpositis, abrenunciare bonis, pau pertate gaudere, ac in commune viuere: his enim tribus votis potissimum obstringunt, qui religiosi nuncupantur: qui se in famulatum perpetuum domini Iesu dederunt.

At consentaneum erat, vt qui vniuersa opera bona evertit, is votorum quoq̃ obserua tiones exploderet. Si enim sola fide iusti, hoc est Deo grati & accepti reddunt homines, operaq̃ nihil pertinent ad felicitatem æternam adipiscendam, vt profutur hæreticis, cō sequens est, vt vota reddere sit superuacuum, cū operibus ea perfoluantur. Q̃ fallax autem hoc dogma sit atq̃ impium, quod tantū fidei tribuit, vt opera tollat, perspicuum fiet cuiq̃ volenti veritatem indagare, tum ratione, tum sacrarum literarum accurata lectione, dilis gentiq̃ earum collatione. Sed profecto par erat qui populos & ignobile vulgus viuendi licentia, & legum abolitione sibi allicere statuerat, is hoc in primis dogma proferret atq̃ doceret, cum actiones studiose non sine labore, nec sine conatu perfici possint, & hu cta quadam rationis cum sensu & carne, vt testatur Paulus dicens. Sentio aliam legem scriptam in membris meis repugnantem legi mentis meæ. Itaq̃ rectas operationes gra ues esse, & laboriosas post erratum primi parentis ipsa natura docet ob peccati foetum in carne nobis coniuncta, contractum, & rebellionem sensus a ratione inde secretam. Quo fit vt ipse permolestus sit: Contraria autem hoc est sensus oblectantia, dulcia & iocunda quę largiter hoc dogmate permitti manifestum est. Si enim ad iustificandum inu teriore hominē, vel ad illius conservandum in adepta iustitia, aut ad illam augmentandam nullum

Nullum opus bonum requiritur, efficitur, vt qui fide semel iustificatus fuerit, nullo opere contrario, quantumcunque prauum sit modo a fide non deciderit, iniustus reddi possit, aut iustitia illius imminuat. Stante enim fide, quæ sola iustificat, nulla operatio a iustitia illum excludere poterit. Et si enim ad subigendum exteriorem hominem interiori, & carnem spiritui, operatio quoquomodo requiratur (vt hæreticus asserit) Hoc enim tantum de operibus fatetur, vt aliquid habeat quo confugiat, victus sit & tam expressis sacramentis literarum testimonijs, quæ fructum operum testantur, & recte agere suadent, & præcipiunt, scilicet, ne omni aduersantia illis docere videatur. Tamen quum interior homo, nec actionibus iustus reddi possit, nec ab illis iuari valeat, quauis in fide peractæ fuerit, efficitur, ne quibuscunque prauis operibus cum illa tantum ad exteriorem hominem per ipsum pertineant, iustitia interior aboleri, aut labefactari possit, modo idem in fide persistat: ex qua sola iustificatio procedit. Hoc igitur dogmate constituitur, omnes cupiditates, omnia sensuum oblectamenta, & affectibus consentanea peragi posse absque iustitia æternæ felicitatis nullumque opus probatum requiri ad eam consequendam. Neque etiam illa quæ ad ipsorum præceptorum obseruationem attineant. Nam & ipsa præcepta ait, non esse tradita vt perficiantur cum perfici non possint. Quod probat: exemplo concupiscentiæ, de qua dictum est, Non concupisces. Hoc enim neminem adimplere posse aut cum omnis homo necessario concupiscat. Quasi vero præceptum illud ad primos motus concupiscentiæ, qui nobis naturales sunt, cohibendos pertineat, & non potius ne deliberala voluntas concupiscentiæ turpitudini consentiat. Manifestum est enim præcepto illo, non omnem concupiscentiam interdiciam esse (Nam concupiscit etiam spiritus aduersus carnem, Teste Apostolo) Sed concupiscentiam tantum rei vetitiæ prohiberi cum consensu voluntatis. Attamen ipse per summum mendacium aliud sentiens dicit, data sunt illi præcepta solum vt homo ex ijs agnoscat imbecillitatem suam cum videat se imparem esse eorum obseruationi quibus obstringitur, & ob eam rem ad promissa præmia legis accedere non audeat, sed ad Iesum confugiat, in quo promittitur gratia, pax, iustitia, libertas, & omnia, quæ habebis si credes: carceris, si non credes, hæc ille. Præclara profecto theologia, & pia hæc esse videtur, quæ docet hominē agnoscere debilitatem suæ virtutis, & quæ infirma sint omnia sua opera, & in Christo prius confidere: Examinandum tamen diligentius est, quam vim habeat hæc oratio, & quid ex hoc decreto consequatur, ne falsa specie pietatis decipiamur.

E Manifestum est autem hinc primum effici, Deum iniustissimum esse, cum nobis præcepta tradiderit, quæ seruari a nobis non possunt, & tamen ob eorum transgressionem sumat poenas. Legem condiderit, ad quam obseruandam nullam nobis dederit facultatem. Quod tam absurdum est, vt nihil magis absonum dici posse videatur. Præterea statuit nobis licere Epicuream vitam ducere, modo in fide Christi maneamus. Siquidē sanguine Christi nos ita lotos & iustificatos esse tradit, vt nulla opera bona requirantur ad felicitatem assequendam. Ex quo sequitur, vt nec in præceptis seruandis elaborandum sit, tum quia superuacanea ad gratiam sunt opera, tum quia a nobis obseruari non possunt, nec vt supra tactum est, a prauis operibus abstinendum cum officere ipsa iustitiæ interiori non valeant, modo maneat fides, quæ persistere potest cum quibuscunque operibus prauis. Non enim repugnat hominem firmiter credere, & tamen deprauatissime viuere, & ad hunc modum præstantissimus concionator, gloriæ Christi studiosus Lutherus, Epicurum in Christo reuixisse, eundem religionem placitis illius conformem condidisse statuit, cum omnia bona opera exterminet, & mala omnia permittat, modo in fide constitit perfeueretur: cui soli omnes iustificandi rationes tribuit. Si enim bonis operibus, qualiacunque fuerint ad interiorem iustitiam nihil accedere potest, profecto ne pessimis quidem aliquid perire valeat: Quapropter nihil prohibebit sceleratissimū hominē, moribusque deprauatissimum perfectū Christianū dici & esse: Cū nihil impediatur quo minus hic idē perfecte credat, & assentiat dogmatibus Christianis: nec solū Christiano fidat, sed etiam stulte profiteatur, non posse vllis prauis operibus impediri ab æternæ felicitatē.

Alber.

F

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

te consequenda: cum Christus in ara crucis occubuerit pro cunctis in eum credentibus & confidentibus, hisq; nominibus religio Christiana commendabitur. Primum q; profligatissimi homines in ea perfecti esse possint, & deinde, q; aniam mortalibus præstet, vt ex probis improbi euadant, potius q; vt ex prauis boni fiant: cum fuerit persuasum, sola credulitate & confidentia, nullo alio labore vel negotio homines & iustos effici, & in iustitia persistere, & felicitatem æternam assequi valere.

G Sed cum hæreticus tot sententijs tum euangelij, tum doctoris gentium inculcatis ad fidem extollendam, ait, Fide homines iustificari non ex operibus proprijs: si quis eum percunctetur, nunquid putet se magna & noua prædicare, an ab omnibus confessa & cõmunia dicturum esse puto, se recõdita & abstrusa aperuisse, qui tam magnifice loquitur, & arroganter se iactat, quasi magnum arcanum e tenebris eruiſſet, cum interim nemo sit in fide catholica mediocriter eruditus, qui hoc ignoret, aut nesciat, sine fide, neminem ad ultimum communi lege Deo placere posse, & hanc primam esse ianuam accedendi ad ipsum summum opificem, quæ occlusa ad Deum perueniri nequeat (vt Paulus ait) Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, & inquirentibus se remunerator sit & c. Nemo præterea est catholice religionis documentis institutus, quin fateatur sola fide hominem iustificari posse, quin immo etiam sine fide præuia, sine fidei actu, de qua agit Martinus, qui habitus negat, per omnipotentiam Dei, vt sit in infantibus baptizatis: etiam si constet semel iustificatum fide, non posse in iustitia persistere absq; operibus bonis & obseruantia saltem præceptorum. Quicumq; enim initiatus sacris Christi, stolæq; illa mundissima & candida superindutus, ex aqua renatus fuerit & spiritu sancto, ad legem Christi seruandam obstringitur. Dominus enim Iesus perquirenti, quid sibi agendum esset ad ipsam consequendam, Respondit: Vis saluus fieri? serua mandata. Gratia igitur semel acceptæ cooperari debet qui illam acceperit, & probari debet fides saltem in obseruatione mandatorum. Nam exercendum est talentum acceptum, negociandumq; circa ipsum, & edificandum supra iactum fundamentum, vt vndiq; resonat euangelium, & vniuersa Pauli doctrina, & cæterorum apostolorum docet. At si quis semel iustificatus fide viua anteaq; aliquod opus agere potuisset & vita decederet, vel eo momento quo iustificatus esset, certum est illum sine villo opere futurum æternæ felicitatis participem, merito Iesu Christi, cui adhæsit, & innixus fuit sola fide: nec quicq; aliud volunt omnes illæ sententiæ sacrarum literarum, quas hæreticus allegauit ad fidem extollendam, vt opera deprimeret, q; sola fide hominem iustificari posse: nullis autem operibus probis, etiã si ab heroicis virtutibus fuissent profectæ. Neq; cunctorum præceptorum legis obseruatione, sine fide quæq; iustificari posse. Potissimum autẽ legis Moysæ quorũ præcepta Iudæi ad Christũ eouersi, tanti faciebant: vt putarent vitam æternam neminem assequi posse, nisi eorũ obseruatione: quapropter gentiles ad Christum conuersos pariter continebant, eo q; illa non perficerent: quos Paulus Apostolus plurimis verbis epistola ad Romanos castigat, docens, non ex operibus iustificari hominem, sed fide in primis, & gratia data per Iesum Christum. Et alijs locis declarat, opera illius legis iam nec necessaria, nec opportuna esse effecta. Quod autem quisq; in iustitia accepta persistere valeat, sola fide, nullis operibus, saltem præceptorum peractis, hoc est absq; eo q; præcepta adimpleantur, nullo scripturæ testimonio probari potest, cum oppositam sententiã omnes scripturæ confirmet: opera videlicet requiri, in eo qui facultatem habet illa perficiendi, quãuis quilibet catholicus in sacris literis paulomodo eruditior agnoscat, & cõfiteatur, actiõibus nostris quãtũuis laudabilibus, studiosis & perfectis præmium æternæ felicitatis nullo pacto conuenire aut debere ex condigno: hoc est ex natura earum & bonitate. Neq; enim mereri valeant tantum præmium, vt Paulus restatur dicens: Non sunt condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Illud enim tam magnum, tam diuinum, tam sublime est præmiũ, vt ipsum nulla actione humana cõsequi, attingere, aut saltem mereri valeamus nõ ipsa fide, & si tam viua esset, vt mōtes & loco trãſſerret, nullo opere etiã si anima propter Christũ profunderetur: non amore, etiamsi tam inflãmari effemus,

vt ardore ipſo erga diuinam bonitatem conflagrarem: omnem quippe virtutē humanam, omnē facultatē, omne opus tranſcendit: humana enim facultate ad illud anhelare cōtum, illud amare & deſiderare poſſumus, vltra progredi non valemus: Iuxta illud, Non eſt volentis neq; currentis, ſed Dei miſerentis. Quid enim ꝑficiſci poteſt ab humana imbecillitate? Quid præſtare valet in creatoris obſequium homōcio: & ſi innocentiffimus & ſanctiffimus, atq; munditia & intelligentia, bone voluntatis affectus, & operandi indeſeſſa perſeuerantia par angelis eſſet, ſimulq; ardenti charitate flagraret: vt vel pro ſolo be neſicio creationis erga illum beneficentiſſimum parentem gratus eſſe poſſit? Quā enim gratiam referre poſſumus, q̄ eius dono viuimus, hac luce, & tot commodis vitæ perfrui mur? Cuius beneficia ſi in nos vel vno momento ceſſarent mox deficeremus, & in nihilū redigremur, quemadmodum ex nihilo conditi ſumus: inedia abſumeremur, niſi nos alea ret, nuditate periremus: niſi nos veſtiret: ab aduerſarijs poteſtatibus obrueremur, niſi nos defenderet: mutua pugna cōcideremur, niſi nos ipſe gubernaret: inſcitia periclitaremur, niſi nos ipſe illuſtraret: mœrore atq; ægritudine conſiceremur, niſi nos conſolaretur. Cū autem hæc tot tantaq; ſint, tanq; ingentia beneficia, perſpicuum ſit, mortales non valere quibuſcunq; officijs illa vel minima ex parte promereri. Neq; vilo pacto pro illis gratias referre, tantum abeſt vt operibus noſtris mereri ſummum illud bonum valeamus, aut illam immortalē gloriam aſſequi, qua illius increatæ lucis participes efficiamur ſcelicitate: teq; perſuamur, quam (vt verbis Apoſtoli vtar) nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec i cor hominis aſcendit. Illud enim maximum & æternum bonum ſola liberalitate munifi centiſſimi principis Opt. Max. dono recipitur, nō tanq; operibus noſtris debitum, ſed ex ſola gratia & bonitate ipſius tributum, qua ad illud recipiendum conditi fuiſus idonei. At deinde reddit incapaces ob læſam maiſtatem a primo parente, cuius criminis in filiis os propagati & tranſiſi cum rei eſſemus effecti, beneficio pientiffimi redemptoris Ieſu Chriſti, crimine abſoluto reſtituti ſumus in gratiam. Ipſe enim pro nobis debitum ſoluit, & ſanguine proprio ſordes deterſit noſtras, illudq; recipimus fide gratiaq; eius iuſtifica ti, niſi prauis operibus noſtris illi obſiſtamus, præceptis non obtemperamus, quorum ob ſeruationi, & operum noſtrorum labori ad maiorem munificentiam conſtituit etiā præ mium, quaſi illis eſſet debitum, ſtatuens, vt quo quiſq; maiori conatu peregerit ea quæ de bet, atq; plus cooperatus fuerit gratiæ quā ac cepit, ſine qua opera quæcuq; inania eſſent & mortua, eo illi cumulatiſus donum illud largiretur, quaſi dono ſuperaddiderit præ mium. Hæc enim opera expetere videtur, tum ne in vanum gratiam recepiſſe videamur, nō quia par eſt, vt bonis operibus exerceamur, & ad illud bonum conemur, operibuſq; cōa probemus nos illi eſſe ſubiectos. Aſſequimur igitur æternā ſcelicitatem quandoq; fide tā tum & gratia: ſæpius autē operibus præceptorum in gratia perfectiſus: non quia ex lege iu ſtituti illis debeatur ſcelicitas, quæ longe cuncta illa ſuperat ac excellit, ſed ex lege miſerie cordiæ & gratiæ, qua ſtatuit ſummus Deus, præmium illud ſe daturū ijs qui operati fue rint, & legem ac præcepta ſua ſeruauerint: qui neminem communi lege illius triumphū & gloriæ vult eſſe participem, qui ſi modo per ætatem & tēpus facultas adſit ad illud aſſe quendum, non fuerit enixus. Iuxta illud, Nō coronabitur niſi qui legitime certauerit: & aliud, Regnum coelorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Quibus autem abeſt ſa cultas, modo non adſit repugnans voluntas, ſola gratia & fides quæ dā in baptiſmo ſunt ſatis: Quo baptiſmatis ſigno recipitur quiſq; in familia Chriſti. Iuxta illud, Qui credi derit & baptizatus fuerit ſaluſ erit. Quibus etiā verbis confirmari poteſt, non ſola fide, & credendo hominē iuſtificari: cum baptiſma præter fidem expetatur: quod in actioſi ne conſiſtit. At quibus operandi facultas adſit, eos voluit Dominus non ſomniculoſos eſ ſe, non ocioſos ſed excitatos, induſtrioſos, & ſollicitos ad ipſum bonum conſequendū. Sta tuit igitur Dominus illud bonum impertiri, non dormientibus & pigris, ſed vigiliantibus & laborantibus, modo laborate valeant: quod edōcet illa parabola de virginibus fatiſis & ſapientibus: Quæ enim paratæ erant intrauerunt cum ſponſo ad nuptias, & clauſa eſt tanua fatiſis, quia imparatæ fuerunt, quāuis oleum fidei omnes accepiſſent, ſed extingues bantur fatuarum lampades, quia fides ſine operibus emoritur: Atq; hæc quidem eſt vera

AD ERASMI EPISTOLAM PRIMAM.

ecatholicorum omnium sententia, quæ in sacris literis exprimitur.

H Par autem erat ut Lutherus diceret: nunquid illa dicentes atque ita sentientes adorent Baal: osculentur manus proprias, quod est summa iniquitas, & claudicent? Nunquid virtuti propriæ & operibus humanis quicquam tribuant? Antotum merito Iesu Christi, immensæque Dei bonitati acceptum referant? Cum hæc sententia dicat, operibus humanis nihil deberi, sed mortis dūtaxat Iesu Christi merito, nos ad felicitatem æternam assequendam, factos esse idoneos, campū sola Dei bonitate & dono tribui, opera vero fecisse solum requiri, quoniam ab ipso ita decretum est, qui statuit illa acceptare, modo sint cum gratia perfecta, quasi esset illa merita. Quam tamen felicitatem, ac etiam gratiam condonat ex sola bonitate: Christus igitur hæc sententia solus nobis regna cælorum refravit. Ad quæ nec opera legis Moysæ attingere potuerunt, nec opera legis euangelicæ possunt, etiam si illa requirantur statuto diuino: Cuius regni ipse Christus legitimus est hæres, eo quod nunquam incapax illius fuerit, quia peccatum non contraxerit, eiusdemque nos cohæredes effecit: ex filiisque iræ in filios dei adoptatos transformauit. Per Christum namque conditi sumus, per Christum instaurati atque redempti, sine Christo iustificari non valemus. Ipse operibus suis nos iustificauit, Deo conciliauit, & æternam felicitatem, statuto diuino, nobis meruit: uti vaticinio Esaie prædictum fuerat, Oblatus est propter peccata nostra, & liuore illius sanati sumus: Ipse solus dolores & iniquitates nostras portauit &c. In eo igitur cōfidimus, quum credimus eius meritis, opera nostra grata & accepta Deo esse posse. In ipso speramus quum enititur mandata illius perficere: nihil tamen in operibus nostris confidentes, quantum illa ex nobis sunt, sed quatenus ipse meruit, ut illa accepta, gratæ redderet, & Deus statuit tanquam cōdigna essent præmiis ea munere, & sic quasi ex quodam pacto & scedere liberali opera nostra fore largissima mensura remuneranda, vltimæque meritum & condignum. Ut enim voluit dominus nos fide primum sibi iungi, sic deinde officij voluit esse subiectos. Sed profecto argumenta quæ affert hæreticus ad detrahendam operibus auctoritatem, magna ex parte, & valentiora, reflecti possunt, aduersus fidei iustificationem, quam ipse decernit. Quærere enim ab eo, nunquid actu credendi vitam æternam mereamur: ex natura ipsius an statuto diuino pendente tantummodo ex liberalitate & benignitate statuentis? Neque enim diceret primum, cum illud præmium quod liberalissime tribuitur, nulli operi quantum est ex natura illius debeatur. Nam si quis omnibus credendis perfectissime consentiret, tamen nisi deus statuisset fidem illius habere acceptam inanis fuisset fides ipsius: Iuxta illud pauli. Si fide etiam montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum &c. Si autem fateatur, ut oportet, ex statuto, & gratia diuina & liberalitate creatoris credentibus felicitatem æternam erogari. Consequens est ut concedat, si statuerit Deus præter fidem, et opera fidei conuenientia esse peragenda, ut illi sint pariter præstanda. Si enim dominus

I vtrūque exigit, vtrumque nos conari adimplere oportet.

Quod autem dominus opera requisierit longe pluribus testimonijs sacrarum literarum comprobatur, quod ipse probet fidem requiri, quod nos non inficiamur, etsi præter fidem, opera quoque expeti asseueramus. Quod fallax istud dogma, opera reiiciens, non est a Martino excogitatum. Sed vetus admodum & ipsis Apostolorum temporibus natū. Ad quod potissimum reprimendum Iacobus Apostolus epistolam suam scripsisse videtur. Ad quod refellendum & confutandum, id quod primum dicam, tam efficax & apertum est, ut nihil aliud videatur esse assertū. Dominus enim Iesus in euangelio, quum loquitur de illo tremendo & maximo futuro iudicio, proficitur se sententiam prolaturū, & dānandis nihil esse exprobraturum, nisi quod opera pietatis non peregerint, dicit enim, Esuriui, & non dedistis mihi manducare: Nudus fui, & non vestistis me &c. Iustos autem premio se profecuturum, idcirco tantum quod opera illa impense præstiterint. Non enim illa sunt fides, sed opera. Præterea quid sibi volunt verba illa redemptoris, si fides tantum expectatur? In his duobus vniuersa lex pendet & propheta, videlicet dilectione dei & proximi: Non enim diligere est credere, cum credere sit intellectus: opus, Dilectio autem voluntatis operatio, etsi dilectio fidem requirit, iuxta illud Augustini, Iouila amare pos-

sumus, inco gnita nequa. Certum autem & perspicuum est proximi dilectionem ad su-
dem & credulitatem articulorum symboli pertinere non posse: exiguit ergo aliud q̄
des. Solida enim credulitas omnium quæ credenda sunt cum odio proximi persistere po-
test, Rursus, nonne comprobantur opera? Cum dominus respondisset illi: Mandata nos-
tri, & illa recensuit, dicens, Non occides, Nō moechaberis: Honora patrem tuum & ma-
trem tuam &c. Præterea ad quid requiritur confessio fidei ad salutem, si sola fides, quæ
in simplici actu credendi consistit, ad vitam æternam assequendam sit satis? Nonne con-
fessio illa quadam operatio est distincta a credulitate? Rursus, nonne ad opus pertinet il-
lud, Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me? Hec
enim opera sunt. Quæ licet ex fide proficiantur, tamen ab ipsa separata sunt. Ad hæc,
Cur tot præcepta sunt tradita, de elemosyna facienda, de orationibus, de amore mutuo;
& dilectione habenda adinuicem, & alijs pijs operibus, si opera sunt superuacanea? Præ-
terea ut quid præcitur ficus carens fructu plantata in vinea, tanq̄ inutilis & terram oc-
cupans, pariter & illa alia maledicuntur quæ aruit nisi ad declarandum opera requiri, cum
opera fidei fructus sint? Ad hæc: quid tibi vult parabola illa de grano sinapis plantato in
horto, quod creuit in plantam magnam, nisi declarare semen fidei esse rigandum & co-
lendum operibus, vt augetur. Rursus, cur ille paterfamilias, qui peregre profectus tradi-
dit bona sua seruis, vt illis superlucrarentur, tam seuerus fuit erga illum qui nihil superlu-
cratus fuerat, quem cum increpuisset vt seruum nequam datum talentum ei abstulit, et
de mox tanq̄ inutilem in tenebras exteriores eici iussit: ceteris qui superlucrati fuerant cō-
mendatis & peculio actis. Præterea si opera bona nō requirantur, neq̄ ad salutem, neq̄
ad maiorem gloriam consequendam, frustra Apostolus Paulus qui tantum tribuit fidei;
de operibus gloriaretur dicens, Ter virgis caesus sum: ter naufragium pertulisi: semel lapis
datus sum &c. Et plumbus alijs locis, quibus actionum suarum mentionem facit. Cur præ-
terea diceret præbyteros docentes duplici honore dignos esse, cum docere sit operari: si
opera non requirantur, sed fides sola sufficiat. Rursus, idem Paulus inter fructus spiritus
fidem enumerat. Non igitur ipsa solum ad spiritum pertinet, cum & plerosp̄ alios fru-
ctus recenscat a fide seiunctos. Præterea idem ipse charitatem longe præfert fidei, cum su-
dem deserturam prædicet, charitatem autem futuram perpetuam. Si quis enim omnia
ea quibus in scripturis opera commendantur aut præcipiuntur, ipsorum vè aut operari-
um habentur, mentio commemorare vellet, operosum negotium superuacaneū magis
seiperet. Cum infinitis in locis, illorum mentio fiat expressa: vt in primis est illud Iacobi
Apostoli, Ostende mihi fidem tuam sine operibus: & ego ostendam tibi ex operibus
fidem meam: Fides enim sine operibus mortua est: ex operibus enim iustificatur homo, &
non ex fide tantum. Et illud Ioannis Apostoli in prima epistola, In hoc scimus quoniam
cognouimus eum, si mandata eius obseruamus. Et rursus idem inquit, Qui facit iustiti-
as istas: non dixit, qui credit, sed qui facit opera, Ad hæc, & idem: Filioli nō diligamus
verbo neq̄ lingua, sed ope. Et deinde, Qui seruat mandata eius in Christo manet & ipse
in eo. & demum fere in calce epistolæ. Hæc est charitas Dei, vt mandata eius custodias
mus: quæ tamen non sunt graua. Quid & illud? Dum tēpus habemus operemur bonū.
Et aliud, Vt seueritis, ita & metetis. Et rursus, Centuplum accipietis. Et aliud, Messis q̄
dem multa, operarij autem pauci. Rursus & illud, Cum conducuntur operarij ad colen-
dam vineam. Et illud, Cum locatur vinea operarijs. Et illud, q̄ dignos fructus pomifera-
ria facere suadet. Fide enim accepta de qua longe minus habetur in scripturis mentio, q̄
de operibus, circa ipsa opera omnes sancti Patriarchæ, Prophete, Apostoli, omnes Mar-
tyres, & confessores edocti, regnum celorum, vi & labore acquirere insudauerunt, operā-
rijs, & laborantibus euita decesserunt. Non enim mortuus est Christus vt homines ex in-
dustrijs, & bene operantibus, ociosos & segnes redderet: quod profecto facere videretur,
& euenerit si opera non expeterentur, sed sola fide securi nihil operibus laborantes,
nec superaddificantes, actionibus demptis, ociosi viueremus: quod esset præter naturā vi-
uere. Ipsa enim semper operatur, & quæcūq̄ ab illa sunt procreata pariter faciunt.

K ^{vi} Nec sola fides reputata est patriarchæ Abræ ad iustitiam; nec illi factæ tot promissiones: Quis fide primum probetur, sed tum fide tum operibus laudatur. Abraam, ut quod obtulerit filium suum Isaac in sacrificium, quod hospitalis fuerit, quod præcepta divina servauerit, testatur illud Gen. quum Dominus loqueretur ad Isaac. Ait enim, Tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has &c. Et complens iuramentum quod spondendi Abræ patri tuo, Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obederit voci meæ, & custodierit præcepta mea & carimonias, legemque seruauerit pater tuus. Perfectus igitur Abraam fide, perfectus & operibus commendatur. Si autem sola fides ad iustitiam pertineret, sequeretur, impares operibus, fide autem pares, gloria felicitatis æternæ pares esse debere: quod absolum & iniustum esse videtur, cum par sit ut ei qui plus laborauerit plus tribuatur, quantum est ex communi lege. Nam licet ex prærogatiua quasdam aut occulto diuino iudicio mere gratis nonnulli quibusdam tribuatur, attamen communi statuto legis suæ, plus insudanti & cooperanti se contributurum esse promissum: & hac de causa omnes sancti laborauerunt in præceptis Domini seruandis, & superædificare studuerunt, & superlucrari talento accepto. Nihil tamen audentes sperare ex operibus, sed fidentes solum liberalitati & promissis largientis, dicentes ut docuit Iesus quum omnia fecerint, eis dicendum: Domine serui inutiles sumus, tamen si quod debuimus facere fecimus. Quod reliquum est in tua misericordia, in tua bonitate, si tum esse cognoscimus. Fidem autem solam non ducere ad perfectum, nec solam, iustum reddere, si facultas adsit, ut sepe adest, perficiendi operis, etiam his argumentis probari potest quod demones credunt, & contremiscunt, & quod illa in nobis nuda laudari non potest, nec asseri vilo merito esse digna, nisi cuidam operi fuerit coniuncta. Credere enim, qui fidei actus est, probari non valet nisi imperatus fuerit à voluntate, nisi voluntas præceperit ut ita credatur. Illud autem voluntatis præceptum actio quædam est. Hoc idem etiam alio argumento (mea quidem sententia) efficaciter, quo finem faciamus huic questionis, comprobatur. Nam Dominus Iesus non habuit fidem, cum à primo momento conceptionis suæ fuerit beatissimus, & omnia sciens ac noscens. Fides autem (testatur Paulo ad Hebræos) substantia est sperandarum rerum, argumentum non apparentium. Quamobrem cum non sit fides cum visione, asserit illam esse euacuandam, quando facie ad faciem homo diuinam intuebitur lucem, quam perpetuo intuebatur ipse Seruator. Fide igitur non est commendandus Dominus Iesus, quinimmo illius derogaret dignitati, qui eam ipsi tribueret. Commendatur autem operibus, quod in illis obediens fuerit patri usque ad mortem facillimam, ignominiosissimamque crucis operamque ipsius tam accepta & grata fuerunt æterno patri, ut illis meruerit, ut deleantur peccata nostra, & vitæ eternæ efficiemur participes. Ac his efficitur luce clarius, opera præmio esse condigna, & non tantum fidem, & magis nos opere esse iustificatos quam fide, cum operibus Christi iustificemur, non autem fide, qui visio nem habuit non fidem. Quinimmo & fidem nostram, quia primum viuimus, spiritali vita ex opere probari. Efficitur etiam falsum esse, opera tantum modo requiri, ut mortificetur rebelle corpus, & subiciatur spiritui, cum in Christo nunquam fuerit talis rebellio; sed caro semper subiecta spiritui, & sensus obediens rationi absque lucta. Quæ sententia confirmatur, quia genus quoddam operum est, quod ad corpus domandum subigendumque carnem non pertineat. Operibus ergo longe plus tribuendum esse, quam fidei perspicuum est, non tamen nostris, sed Christi, operamque magis expetita esse à summo Deo in mysterio redemptionis nostræ, quam fides. Operatus est enim Christus Iesus, ut nobis mereretur salutem, utque fides nostra actio fieret & opera grata & accepta forent diuinæ maiestati. Quem imitauit omnes sancti recepta fide, iuxta ipsius institutum, abnegantes seipsos. Quorum quisque accepit crucem suam, & Dominum secutus est, operando per ignes & aquas, per gladios, per asperissima quæque transientes, inducti demum fuerunt in refrigerium. Operantur etiam sanctissimi angeli, cum sint administratores spiritus. Operatus est & ille æternus pater omnium conditor, quum creauit vniuersum, nec voluit sui contemplatione, quamuis ea sola sit beatissimus esse contentus, operatur & perpetuo seruando orbem. Ex his puto concludi posse, operationes

esse probandas, non abiiciendas, uti superuacanas, eademque opportunas esse non modo ad subigendam carnem spiritui, sed etiam ad maiorem gloriam consequendam: & necessarias ex decreto diuino iis quibus per aetatem & valetudinem illas praeferre licet ad eam adipiscendam, iureque optimo praeceptas esse & institutas, quod si ipsi iustificare potuissent omnipotens, quemadmodum & sine fide. Congruum autem & æquum esse, ut fide & operibus iustificet, declaratum est. Præterea qui comprobant hoc pacto ipsa opera, hoc dignitatis fidei nihil detrahere, quin potius illam phare & perficere. At hæc quidem est, vera sententia omnium sanctorum testimoniis, & vniuersalis ecclesie decreto sancita, & promulgata. Quæ omnia tribuit Christo & diuinæ bonitati. Nihil autem operibus nostris ex eorum natura, sed tantum statuto diuino, qui vult nos cooperatores suos esse, iuxta illud Apostoli: Dei enim coadiutores sumus. &c.

Sed nihil mirum est vota hominū dissoluere, omnia bona opera abolere, cuncta peruertere qui hominem à propria deiecit natura. Cum enim homo à cæteris animantibus differet, rationis vsu, liberæque agendi facultate: qui liberum arbitrium tollit, omniaque necesseario euenire conuenit, ut hominem à proprio statu abigit, & non esse hominem sed brutum decernit, cum ut bellua tantum feratur non agat. Nec enim ratione cognoscere quid agere conueniat ei potest: esse commodum, cui facultas agendi non addit, quod ratione fuerit ostensum. Itaque carere ratione optabilius esse videretur, quæ ea pollere, & quod ipsa fraserit non posse pericere, quinimmo cogi per se agere oppositum. Quo infans, nullum dogmate, tollitur omnis laus & opprobrium, omnis moralis vita, omnis iustitia, diuina, omnis cultus sacer, & omnis pietas. Arbitrii enim sublato fundamento, omnis religio corruit: quod oppugnat tanta pertinacia, tanta contentione, ut nihil magis, zelator, hic gloriæ Christi prætextu euehendæ & ampliandæ pietatis. Sed hanc eius infans, am, tu. Erasme tam prudenter & doctè inspectans ea, ut eam non sit opus verbis nostris refutari.

Quem igitur casum patet expectare monstrum hoc tam multiforme, quod apud Germanos omnia perturbauit, pacem sustulit, mores maiorem euerit, sanctissimas leges, consuetudines optimas abrogauit, diuinam legem peruerit, pudiciam fugauit: omnia miscuit tumulibus, rapinis, sanguine cuncta opplevit. Tempia, cœnobîa profanauit, excidit sacra omnia, ritus & religionem sustulit, vniuersam Germaniam inflammavit, pœcolis bellum indixit, homines ab humano statu deiecit, & belluas reddere contentus. Qui iam pridem cum à grauissimis & sapientissimis academjs, à cunctis doctoribus sane sententibus improbatum esset: Deinde ab inuictissimo Cæsare publico in conuentu de consilio omnium Principum, iudicio omnium magistratuum, omnium procerum decreto publice reiectum, tum Pont. Maximi auctoritate, summa omnium patrum amplissimi ordinis, sacratissimi Senatus sententia damnatus. Denique ab vniuerso orbe catholico, ab omni vniuerso orthodoxis reprobatus, ipse tamen pertinaciter semper euasit, sceleratèque sceleribus, hæreses hæresibus aggregans, ad inauditas demum blasphemias profundendas deuenit. Dabit igitur (ut spero) condignas tantis facinoribus poenas nefandissimus homo: Non permittet celsissimus Cæsar, non permittet serenissimus Princeps Ferdinandus vices fratris apud Germanos gerens, hanc sciam bestiam, hic perduellionem, hunc numquam contemptorem, hunc Christiani nominis hostem, diutius furere, vagari impune, & Germaniam prorsus periclitari. Memores maiorum suorum. Sunt enim eo sanguine & familia felicissima procreati, quam non minus religione & pietate floruisse constat, quæ potentia & facultatibus. Illis enim continens semper & præcipua cura fuit, ut Christianæ fidei puritas, catholice ecclesie integritas, sacrorum rituum obseruantia illæsa peristeret. Quorum summum studium præ cæteris rebus in Christiana religione conferenda & propaganda fuisse, testatur plurima egregie pietatis illorum monumeta. Perstant adhuc viua in hominum memoria (ut cæteros omittam) Auorū Maximiliani Cæsaris ac Ferdinandi catholici Regis recentia insignis pietatis exempla, cuius non minus æmulatores esse debent, quam sint dignitatis & amplitudinis hæredes. Dabunt igitur operam diligentissimam, ut quod fieri coeptum est, ad exitum perducatur. Et Lutherus

cum affectis suis prauorum consiliorum, & contempte ipsorum maiestatis meritis poenas luat, & hæc impietas insana penitus explodatur. Nec patietur Cæsar, ut sit nomen tanta inuratur nota, suæque gloriæ hoc probum officiat: ipsius temporibus Germania a catholica fide ac pietate defecerit, & execrabilissime hæreses in ea præualuerint. Ad quod peragendum non deerit manus cæterorum Germaniæ Princeipum. In primisq; aderunt magna alacritate & studio sacri Romani Imperij clarissimi Principes electores. Neq; deerit officio eximie virtutis virago illustrissima Margareta, serenissima Austriæ Archiducissa, formina rarissimæ pietatis, & prudentiæ, cuius egregia opéra, & ardenti religionis celo à contagione hæreticæ prauitatis Flandria & adiacentes Prouinciæ ac reliquæ giones immunes seruatz sunt. Aderunt quoque sincere religionis & fidei constantissimi propugnatores illustrissimi Bavarie Duces, nunquam satis laudati, qui præ cæteris Germaniæ Principibus huic furori ac pernicipi obstiterunt: cuius egregie pietatis non solum condigna referent præmia ab Optimo & Maximo Deo, sed etiam si bi æternum nomen compararunt. Præsto itidem erit singulari industria, & virtute amabilissimus pater & Princeps præclarus Salyburgensium eorum finitimus, qui tanta animi constantia, tanta fortitudine, etiam durissimam perperam obidionem hæreticis obstiterit, ut suæ egregiæ pietatis, & sapientiæ magnam ediderit documentum, quod nulla vñquam delebit obliuio. Quibus præclaris facinoribus declarauit qualis quantusq; fuerit, & quam merito diuo Maximiliano Cæsari tam carus existerit, ut cunctis rebus ad ministrandis ab ipso fuerit præfectus, & summa Reipublicæ consilio eiusdem temperaretur. Aderunt & clarissimarum urbium Imperij Magistratus omnes, maxime autem præstantes Sueuorum fœderatæ ciuitates. Nec deerunt officio libertatis catholicæ ecclesiæ acerrimi defensores, Helueticorum videlicet fortissimi, & religiosi populi, qui hac in re more suo, & ut celebri elogio profisterentur, egregiam operam nauabunt. Aderunt omnes catholici, omnes boni, quorum adhuc in Germania longe maior copia, quam hæreticorum est: quorum mores hoc tempore, si quis cum ijs conserat, quibus ante quam à catholicis ecclesiæ institutis deficerent, viuebant, luce clarius perspiciet, quam fallacia, quam incommoda, quam perniciofa sint Martini dogmata: qui ex probis & modestis hominibus, improbos & immodestos efficiat, ex prudentibus & pijs insanos atq; impios reddat. Qui omnes tum Principes, tum populi, cum Cæsare omne studium & diligentiam adhibebunt, ut seditionibus cum multisq; oppressis, & nouitatibus ac insanijs reiectis, auctoritatibusq; sanctorum malorum prostratis, ad pristinam pietatem, tranquillitatem, & pacem Germania restitueretur, & hydra ista perniciofissima cunctis capitibus extinctis, tot scelerum, tam profundæ impietatis debitas luat poenas. Quæ si forte manus hominum euaserit, ac certe diuinum iudicium non effugiet: quod grauitate supplicij tarditatem pensabit. Potius tamen optandum, precandusq; est mitissimus seruator hominum Christus Iesus, ut Lutherum cum sodalibus ad sanio rem mentem reducat, eiq; euellat pertinaciam, auferat superbiam, humilitatem tribuat, errata condoneat, spiritum Sathane ab ipso depellat, & suo illum afflatu illustret: quod fore sperandum est, modo ne ipse pulsanti spiritui se furdum exhibeat, vocantem non reiciat, monenti non reluctetur. Etenim misericors & benignissimus Deus non ster promptus, multusq; est ad ignoscendum. Quod si obstiterit diuino spiritui, optandus est, ut emedio tollatur, deq; locum sanioribus mentibus, nec addat peccata peccatis.

N Sed longe plura in portentum istud scelusq; dixi, quam statueram: & dum causæ grauitas, rei magnitudo, religionisq; celus longius prouexit orationem meam, creuit epistola in volumen, & facta est velut sylua quædam neq; culta neq; satis digesta, quæ varias in Lutherum quæstiunculas attingat, prout nobis indignatio sceleris suggereret, congestas. Quas ut latiuscule prosequeretur, non ideo feci, qd te ignorare quicq; eorū, quæ à nobis sunt allata suspicarer. (Scio enim tibi modo animam adducas) in promptu esse multo, & plura & accommodatiora in scelus istud congerere. Sed quoniam mihi has quæstiones attingenti illa in mentem veniebant. Quamobrem ne diutius rudi oratione mea, castigatas aures tuas obtundam, tam siccum faciam: Si te prius comprecatus, & obtesta-

tus fuero, quod a te, quemadmodum supra dixi, quicumq; tibi bene cupiūt, petunt ne amplius moreris, cunctationem omnem abijcias, omnes rationes negligas, quæ te ab hoc officio distingere possunt, & causam catholicæ ecclesiæ, causam fidei, causam Iesu Christi cunctis respectibus præferas, & stilum acuas in Lutherum, & digna Erasmo conscribas. Non dissimulanter, non perplexe, non ambigue, non lusinge, sed expresse non remisse, sed vehementer, quemadmodum hominis arrogantia, impietas, blasphemix postulant. Nam cum hæreticis nõ mollior agendum, sed eos virgendas, & seuerè increpandos esse patrum q̃ plurimū exemplis edocemur. In primis vas electionis Paulus, quā acer & vehemens fuerit in p̃secutor apostolos, & erroneam doctrinam prædicantes, eius epistolæ testantur, pariter & quorundam aliorum qui epistolas canonicas scripsere. Quā acerbus autem in Cherintum hæreticum fuerit Apostolus & Euangelista Ioan. narrat Eusebius, si militet & Polycarpus in Martionem, Athanasius quoq; in beati Antonij Abbatis vitæ conscribit eum in Arrianos & Manicheos vehementissimum fuisse. Q̃ præterea aperti & seueri hæreticorum castigatores fuerint Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Hilarius, & cæteri tum Græci tum Latini sanctissimi doctores hæreticorum expugnatores, eorum libri & monumenta declarant: quorum exempla à te sunt imitanda. Perspectum est iam pridem cunctis hominibus quid possis, modo velis. Non tibi lorica, non clypeo, nisi fidei, in quo iuxta Paulum, omnia tela nequissimi igne extinguas, non galea, nisi salutis, ad hoc certa mentis opus. Accingere modo calamo quasi gladio spiritus sed non accipiti, victoria est in expedito. Plurimum enim valet eloquū, ingenio solertissimus es, doctrina cumulatissimus. Sed præstabit Dominus Iesus, modo coeperis, modo coeperis, quā cogitaueris, dabitq; facundiam copiosiorē, & sapientiorē, quā hucusq; fueris, efficiet hoc solo labore longe maiorem gloriam consequeris, quā ex omnibus quos habetenus exhaustisti: hoc testimonio cunctis obrectatoribus tuis silentium impones, hoc oēs sinistras de te suspiciones sustuleris, hoc exposcit pietas tua, ætas tua, auctoris tas tua. Quod si neglexeris (parce quæso libertati meæ) nõq; efficies, ne multi suspicetur, & credant tibi plurima conuenire cum Lutherone complures probati viri te primum auctorem tantorum malorum fuisse prædicent. Non effugies ne hinc decedēs tecum afferas notam hæreticæ prauitatis, ne à posteris semper dicatur, quom tui mentio fiet, magnum virum fuisse Erasmus, nisi Lutherane perfidix quoquo modo fauisset, & sic gloriæ nominis tui perpetuo detrahatur à multis. Cæterum à te etiam atq; etiam peto, vt si quid intemperantius, si quid concitatus, asperiusve dixisse visus fuero: nihil tale in te dictum esse suspiceris, sed omnia referas in Martinum, in cuius mentionem nemo potest incidere, qui modo sit Christianæ religionis studiosus, quin exandescat, & frena modestiæ relaxet, eius blasphemiarum dissidiq; quod in catholicam ecclesiam excitauit recordatione: quandoquidem aduersus tam impium & mordacem hæreticum verba temperare contra omnem modestiam, non solum contra pietatem esse videtur: Quod autem ad te pertinet, hoc tibi velim persuadeas, me ingenio, doctrina & singulari virtute tua, ita accendi ad te amandum, et obseruandum, vt paucis sim concessurus. Quod senties ipse, si vnquā contigerit, vt opera mea tibi visui esse possint: sancteq; inter nos hæc epistola sanctissimæ amicitix fœdus perpetuum: in qua paulo tecum liberius egredere tua & probitate & humanitate: Certum habens te cuncta esse in bonam partem accepturum. Vale. Datum Romæ Idibus Maij. M.D.XXVI.

Adiectis e res
grate fere suu
cinctis pro ca
petu marginis
Comitis ipse
in eandē scho
lus.

✠ AD EXHORTATIONEM ✠

CLARISSIMI DOCTISSIMIQUE COMI TIS ALBERTI PII CARPORVM PRIN CIPIS DES. ERASMI ROTERO DAMI RESPONSIO.

TINAM Fortuna mihi Alberte Principum eruditissime, plausibilis aliquid ad te scribendi dedisset argumentum: quanquā hic ipse casus, etsi parum felix, non promissus tamē infelicititer cessit: qui pro epistola, nec admodum longa, & tam inelaborata rudiq; iustum volumē summo studio pariq; ingenio perpolitum reddidit. Ceterum an & illud mihi gratulari debeā, nescio: quod pro literis priuatim ad vnum scriptis, liber est redditus, qui populo nō vni mihi scriptus videtur. Id hac factum occasione crediderim: quod cum iam pridem haberes argumentum paratum aduersus Lutheri sectam, mea puocatus epistola cōiunxeris quorundam de me querimonias, cum Lutheranorum dogmatum confutatione. Duos, vt aiunt, parietes de eadem fidelia. a Nec enim libet hoc de viro tam claro, tam docto, tam humano, deniq; de Alberto Pio suspicari, q̄ eadem arte me negotio miscuerit Lutheranis qua pseudotheologi quidā solent in concionibus & colloquijs meum nomen cum illius nomine coniungere: nimirum ad eum modum abutentes imperiti popelli simplicitate. Istorum videlicet artibus res ad hanc vsq; tempestatem progressa est: quare (vtinam vanus sim augur) breui ad plures dimanabit, ni melioribus consilijs fuerit occursum. b Q̄q̄ autem pro ingenij tui dexteritate multa congeris atq; infuleis vt videaris ad hoc faciendum necessitate adductus, tamen quod ipsa loquitur res, epistolę meę tribus propemodum verbis responderi poterat: quare nihil aliud abs te exigebat, q̄ vt ponens istam de me persuasionē, vos celsq; vt vanas ita mihi parum honorificas contineres: si quidem rumor verus huc aduolasset. si in minus, putares eas literas ad te scriptas non esse. c Alius illud fortassis expostularet q̄ epistolam illam negligēter vni scriptam euulgaris orbi, easq; vos ces quas vt posthac contineres rogabam, non modo non continuisti, verum etiam multo atrocius per typographos euulgasti. simul & insectiam barbariemq; meā traducens, & innocentiam in capitale crimen vocans. Nam de tota censura, quā de ingenio, iudicio, doctrina & facundia q̄ mea palam ferre dicebaris, apologiam omnē tibi remissi. d Saltem illud erat curandum vt epistola sic excuderetur, quemadmodum ad te erat missa: illic, enim lego penitus pro penitus, nostrarum pro nostratū, nosceres pro nosse, item in nobis reuocare pro nobis reuocaret, indignatus pro indignans: rursus hic coepit: p̄ hinc coepit: mox negotio se inuoluere pro negotio inuoluere. quod studio cuiuspiam deprauatum videri queat, siquidem pronomen additum prorsus inuertit sententiam: verum hæc scio typographis imputanda potius q̄ tibi: quemadmodum & illud quod vniuersa capita sectę Lutherane refellas, totus liber in paginarum frontispicijs habet, Ad Erasmi epistolam responsio: quare si quicquid illuc agitur, ad me pertineret. Nam quod Badius noster præfixit præfatiumculam, suo iure suaq; more fecit: & ad te (ni fallor) nihil attinet: quanquā sunt in ea quoq; voces, quæ vix respondent meo erga ipsum candori: in quibus est illud, quod me scribit apud patres purpuratos male audisse. Nunquā enim accipi quens Cardinalem de me parum amice loquutum. Certe multorum epistolas habeo, honoris

a Non cōsen
sisti sed aduer
sasti hæc illis
quæ interius
scribis.

b Potuissē
pauionib' at
nō vt par erat
& religiosus cō
pulsabat.

c Tu effecisti
vt euulgaret:
nec id te agit:
est. n. epistola tua
elegantiſſima.

d Illud egred
curasti si meo
iudicio pot
q̄ alieno in iu
cem p̄dissi:
sed hæc e colle
gisse prius va
nū est: cum ni
hil referat.

centissime scripras, nec id vnq̃ questus sum. e Tūq̃ laudes quas tuus candor præter omne meritum meum, in me voluit effundere, sic interpretatur, quasi tua humanitas veram obligationem, hoc pacto voluerit mitigare. Et omnino verum est, quod Paulus Petro restitit in faciem, quemadmodum ille scribit, sed nūq̃ Paulus Petro calumniam impexit in faciem: quanq̃ Græci locum hunc aliquanto plausibilis, ac mea sententia rectius interpretatur, q̃ diuus Augustinus, qui tribuit per uerbum studium inducendi gentes in seruitutem legis. Deinde pronunciat etiam, quod probe me voces ad palinodiam. Verum negabis horum quicq̃ ad te pertinere, nec mihi consilium est ob hæc nænia humanissimo principi vllum facillere negociū: f ac vereor, ne tibi iustior exposculandi causa videatur, quod quum ante annum nō fallor, librum tuum ad me miseris, nulla tamen cum responsione dignatus sim. Cæterum id temporis iter in Italiam nullis hinc literis erat peruium, g ac non multo posteaq̃ tuum librum accepissem, Romæ ruentis fragor omnium certe piorū animos hinc attonitus reddidit. De te rumor ferebatur incertus, alij narrabant cū Clemente. vij. periclitari: rursus alij dicebant quod tempestiua fuga consuluisse & resbus & incolumitati tuæ. Vbi tamen locorum ageres, ne odor quidem vllus ad nos puenit. Itaq̃ quum alij iniquis laboribus supra modum oneratus essem, visum est id operæ in aliud prorogare tempus quoad certo didicissem, qui te locus haberet: id quod ante triduum deniq̃ cognoui, videlicet amici cuiusdam literis, qui simul codicem misit typis excusum. Id factum est. v. Id. Februa. quum ad mercatum Francfordiensem professionem adornent typographi octauo Calend. Martias. Ad respondendum itaque supererant dies decem, & eram sic occupatus, vt vix alias æque. Sub id tempus mire tumultuatur officina typographica, quæ sex prælis vnico me fuggerente materiam defūdāt. Angebar anceps animi, propterea quod verebar, ne si distulissem respondendi officium, viderer id vel offensioe quadam animi, vel contemptui facere. Rursus deterrebat volumen plus q̃ iustū, ac tempus adeo angustum, vt vix attente relegendis tuis suffecturum videretur. Verum animauit me ista tua singularis humanitas, vt vel ex tempore tuis literis responderem, sed carptim & ad ea duntaxat, quæ me propius attingerent. Tu pro tua solita facilitate boni consules. Principio occupationum excusationem qua vteris, sic arbitror mihi teum esse communem, vt opiner te maioribus ac splendidioribus quidem occupari negocijs, me tamen densioribus ac molestioribus. Nam aduersæ valetudinis excusationem, summopere doleo tibi mecum esse communem. Erat enim istud Alberte ingenium, quod spretis omnibus oblectamentis, ad quæ solet imaginum claritas, & opum facultas inuitare, summam eloquentiam cum omnibus absoluti numeris eruditione coniunxit, dignum perpetua valetudinis prosperitate. Et haud scio, an hoc ipsum incommodum de quo quere ris, nonnulla ex parte debeas tuæ Mineræ. Mihi certe studiorum laboribus sic obruto, vt nec egrotare liceat, nec mori, nec vti medicorum opera: rursus valetudinis adeo afflictæ, vt subinde sit cum morte luctandum: vix tantum ocij contingit aliquot mensibus, vt auidissimo licet, vacaret tuum librum euoluere. Et iam nunc percurri verius q̃ perlegi. Primū hoc mihi credas velim vir eximie, non pessimæ fidei homini, nihil enim dubitem iusiurandum quamlibet sanctum interponere, si tu postules. A probationibus enim abstinere, ne dum verbosius docere conor mihi nullum esse ocium, hoc ipso dedarem, me ocio abundare. h Iam non expectas opinor, vt par pari referam, & volumen pensem volumine. Q. si maxime suppeteret ocium, talia sunt pleraq̃ quæ congeris, vt aut ad me nihil pertineat, aut seram habeat, ac proinde sterilem querimoniam: aut eius deniq̃ generis sint, vt nec agnoscere possim, nisi meo cum dedecore, nec refellere sine multorum offensione, & quod grauius est, sine causæ cui pariter fauemus, discricimine. Sic enim hæc temporibus exulcerata sunt omnia, vt quocunq̃ te vertas, sentias, te incedere per ignes suppositos cineri dolofo, quicquid attingas, vomitam & huius reperias, & sub omni lapide dormientem scorpionum. Nonnulla vero sunt ins

e Nō ēis eruditissimū Bar-
dis sensus.
Quū me laur-
dat facit p̃ hū-
manitate sua.
de placidula
nihil ad me:
& certe in ea
Pauli exēplū
percommode a-
dhibetur.

f Q. unimmo
tertū iam age-
bat annū: nec
tūq̃q̃ veltū
meas tibi fuit
se reditus rē
derelictū hoc
rē facile con-
dono.

g Q. un postū
plurū integer
annū lēterat.

h At certe vo-
lumen pro vo-
lūmine: sed
ba tantum.

i. Falsum est/
famae Romae
n. nulli illius
copia scien.

b. Sepaui qui
de: sed tu ita i
plexeras: vt
vix fieri po
ueris.
l. Qui admo
ner non accu
sit.

m. Nihil ex
me torli: sed
ex tuis scipis
n. nulla colle
git: quae a plu
rimis reprehe
ditur a quibus
nec ipse dissen
tuo.

n. Nō stat can
dor cum stro
phus: quare si
tu gnar: ego
propterea rudi
tatem laudau
doctinas cui
me derogasse
crebaris. alter
si aut expostu
lanoni nego
cium Lutheri
num attingen
in ita respode
re possis me
ne in pma qui
de tibi voluit
se blandiri.

spersa tuo volumini, i quae sicut Romae pridem a multis, nunc vbiq; leguntur ab omnibus: ita si prodirent in manus eorum, qui mea lustrarunt, quibuscumque omnis vitae meae ratio non inecognita est, non nihil detractura videatur, candoris istius & aequitatis existimationi, quae te bonis omnibus facit amabilem, vt fortuna splendor & eruditionis praestantia facit admirabile. Equidem apabilem arbitror a multis amari q; suspici. Alio qui cupiebam volumen tuum, formis excusum volitare per manus omnium, si quos forte vel autoritas ista, vel eruditio, vel eloquentia, vel candor & aequitas, qualis haec nunc a nemine praestita est, reuocaret ad sanctiora consilia. Vidimus enim quantum exulcerarint quidam hoc malum, dum parum dextre conati sunt adhibere medicinam. k Sed vtinam ita temperasses stilum, ne meam causam cum negotio Lutheri commisceres, & ita tibi solidam laudem ex impietatis conliteratione parasses, vt nobis immerentibus non aliquid labis aspergeres. Quum enim molesti feram cum Luthero laudari, l longe molestius est cum illo accusari: & quae accusari, vt ego via struxerim, ille in ecclesiam irruerit. Quod tamen abs te nec studio, nec maliciose factum scio, sed ita tuo candori vt suspicor, persuasum est ab his inter quos versaris. Solent enim ingenia simplicia candida, cuiusmodi decet esse principum, vt nemini dolum meditari ipsa, ita de nemine facile suspicari, quos fit vt facilius ab alijs honesti specie fallatur. Neq; enim animum inducere possum, vel tantum oculi per tuas occupationes esse tibi, vel tantum patientis stomachi, viro semper exquisitissimis assueto rebus, vt nostras naenias vel enuolueret vacauerit, ne dicam introspicere si libuisset, vel liberit, si vacasset. Multis enim, nec futilibus argumentis videor mihi colligere, te m nonnulla quae torques in me, non hausisse ex luctuationibus meis, sed ex colloquijs hominum, qui plurimum absunt ab ingenij tui candore, quorum hoc studium est, vt per subornatas personas suam agant fabulam. Nec vlli, vt modo dicebam, magis idonei sunt fraudibus improboru, q; q; ob ingenij synceritatem, non nouerunt ipsi cuiq; fraudem texere. Huius rei nō cōcietur animo, sed certissimum indicium ex malorum meorum experimentis capio, non semel in grauissimas coniectus turbas, dum aliorum mores ex meis aestimo. Atq; hac in causa candor iste tuus, quo mihi laudis tantu tribuis, non dicā quādam agnoscam, sed quantum alius nemo tribuit eorum, qui meam mediocritatem, si tamen mediocritas est, ad inuidiam aliorum, meumq; tadium laudibus extulerunt: adeo, me non subleuat in hoc argumento, vt vehementer etiam oneret. Sic enim apud se cogitabit lector. Vir tantus tam in ceteros candidus, non hec scriberet de Erasmo, nisi ipse haberet compertum q; scribit. Haec ne videar omnino sine causa scribere, pauca delibabo, sed paucis. Omitam interim amplissimas laudes, quas si mihi tribuis ex animo, hoc magis debeo tuo candori, quo minus agnosco: in quod magis arbitror, vt hoc ceu melle praelito lenires obliurgationis abinthium, amplector humanitatis consilium: quanq; ego talia delinimenta nihil moror, iam nec per nec rerum humanarum prorsum imperitus, n aut si malis stropharum istiusmodi rudis: etiam si tu non abinthium porrigis, sed letale toxicum ista sermonis blanda specie, ceu vasculo gemmeo propinas. Si quidem haec est tuae stultiloquentiae summa: vt Lutherum inuidia subleues, orbique persuadeas, quicquid est huius miserādae calamitatis, vni Erasmo acceptum ferri oportere. Hoc quum sit atrocius, q; si veneficij crimen obijcias, quid mea refert, quam blande id facias: nisi quod quo placidius id agis, hoc praesentius adfers venenum, quasi cicutam vino misceas? Itaq; non dubito quin libertatis veniam, quam a me precatus es, in amica priuataq; expostulationicula sim abste vicissim impetraturus in causa multo inuidiosissima. Quanquid attinet impetrasse, quae non liceat vti? Quae quidem in re non dū statui vir preclare, vtrum gratulari debeam isti tuae felicitati, an laudare prudentiam, qui fabulaper se gratiosam, ita institueris agere, vt etiam si parum feliciter agas, tamen applausurum sit theatrum. Nam Romae pridem in tuo nimiru theatro libellum hūc exposuisti, ac propemodum edidisti, eandem fabulam deniq; saltas Luctiae, vbi scis esse

Bedaicos

Bedaicos aliquot & Sutorios ac pseudomonachos, q̄ vtroq̄ quod aiunt pollice fau-
turi sunt, quicquid scripseris, modo in Erasmo, tum in eorū laude versaris, quos
merito taxare tutum non sit, falso etiam laudare gratiosum. Nec augeri mihi cleps-
dras petam, quum hæc sint extempore peroranda. o Non excutiam igitur q̄ sint
istic quorūdam eruditum de me celsuræ, solus non credo, quod hic quidam apud
neminem non deprædicaui, nullo amici & inimici discrimine: pro somnijs habeo,
quæ mihi doctorum hominum & literis significantur, & oratione referuntur, quid
hic aut ille nominatim, quo loco, quo tēpore, dixerit, quomodo alius detrahat elo-
quentiam, alius tribuens vtrūq̄ tolerabilem phrasin, in totum adimat iudicium:
alii me negant esse Ciceronianum, quod apud illos crimen est, atrocius homicidio:
nōnulli dum festiui volunt videri, porrophagum & Errasmi appellarent pro Era-
mo, quidam etiam ab orthodoxorum classe submoueat. Habeo libellos Oreste di-
gnos, qui Romæ versabantur inter secretarios pontificios, nec mihi titulo est opus
auctoris indice. Facies ipsa minus mihi proderet hominem q̄ phrasin. p Boni consu-
lo duos Stunicæ libellos non minus indoctos quā petulantes istic editos in me, ac
vetantibus etiam Pontificibus & Card. distractos. Nihil me mouet quod ornatis-
sime Georgijs Sauro manus suo libello quē istic edere parabat, coactus est dis-
pungere quicquid habebat honorificam de Erasmo mentionem, quum tu interim
literariæ rei teneres principatum, atq̄ adeo si vera scribunt, tuus ille calamus iugul-
larat. Non queror me fraudatum laudibus, quæ nihil aliud q̄ grauiter inuidia, offu-
cium erat illa dispunxisse, sed animum expēdo illorum, qui id perpeti non possunt,
q̄q̄ & hoc istis facile condono, qui tamen haud impune facerent, nisi totus in hoc es-
set, vt iam vicinus extremo vite limiti, contemptis omnibus, conscientiam hæc ap-
probem Christo. Multa dissimulanda sunt alio properanti. Scio more hominū fie-
ri, vt libentius nuncient tristitia q̄ læta, nec quisq̄ minus libenter credit huiusmodi
rumoribus. q Verum in his erat iuuenis quidam, vt tibi clarissimus, ita tunc eru-
ditionis admirator vnicus. Præterea alter ubi iuratis simus sodalis, quum ante annos
septem pontificis causam apud nostrates ageret, effutijt apud me, nā hoc habet bos
num præcipuum, quod nihil continet, esse Romæ quendam Cæsar's oratorem,
qui hostili esset in me animo. Atq̄ id quidem temporis, nec te sciebam esse Romæ,
nec audieram Cæsar's negocia procurare. Non edidit quidem ille nomen, editurus
si quid institissem, sed ex notis quæ effutijt, & ex ijs quæ postea cognoui, certo col-
legite esse illum de quo locutus erat. Verum hic ipse mihi soleo libenter imponere,
vt quod sciam nesciam, vsq̄ adeo non placet cum eruditissimis viris dissidium. Candorē
tuum probō, q̄ tam amantem Stunicam tuam deprædicas, q̄q̄ illa, homo candidi in-
genij, & homo minime inuidus, nec Hispanos arbitror sine risu lecturos, qui mos
de libris illius legerint, sumis, glorijs & manifestis calūnijs refertos. Quod ad reli-
gionem attinet, tria dixat loca vocauit in calūniam, sed quod ipsa res id dicar, nec re-
ligiose nec erudite. r Verum ego Stunicæ laudibus nihil detraham, nec ea camaris
na per me rursus mouebitur: imo quod ad me quidem attinet, paratus sum per syn-
ceram amnestiam, prorsus abolitis superiorum contentionum vestigijs, Christia-
næ beneuolentiæ socius cum homine ferire. Tantum hoc dicam si non attigisset, ni-
si quæ vere merebantur reprehensionem, aut si semet intra ciuilitatem conuulisset,
dignam quum studijs liberalibus, tum homine Christiano, quæ modum nunc
apud omnes famam celeberrimam est assequutus, ita tum apud cordatissimos ac po-
bilissimos quosq̄ plus veræ laudis tulisset, Atq̄ hic interim dum caueo, ne qua prius
næ contentions hulus refricem, nonnullam meæ causæ partem sciens ac volens p-
do. Nam quum tu mihi renoues, quæ illæ pridem in me, iaculatus est, tamē dissimu-
las quæ illi responderim: siue quia iudicaris nullius esse momenti, siue, quod magis
arbitror, si ea non legeris. Quod quidem incommodum tota hac disputatione de-

o Deditur vi-
rū doctū tā fa-
ciles p̄bere au-
res delatorib⁹
numq̄ Romæ
talia de te pro-
ferri audiam.
p Deū Imor-
talem testari
possi libellos
Stunicæ prius
editos q̄ vel
holem agnos-
cerem vel de
ipsis q̄q̄ accep-
tū. pariter &
qd de Saur-
romano aucto-
ri meri delat-
rū eē mēdaci-
um. nūq̄ ipm
vidi q̄ ieiama-
uer de libello
ipso verba ac-
cepit: rati ab-
est vt me a o-
pera ex ipso
q̄q̄ dispuatū
fuerit ipsum
testē appello-
ar meū quo-
modo tā ab-
soluta nbi p̄ua
deatur: nūq̄
in vindictam
id facere des-
suadui a te nō
fuerim laceris-
tus? Nūq̄ mu-
latio: cum
prolesio eēt
iam diuersa:
mihi gloria
tua nihil des-
traheret? Res-
stat vt malu-
gnitate factū
putaret: id ci-
tra causas exi-
stimare malu-
guissimū est.
q Quisquis
ille fuerit nec
mihi nec tibi
amic⁹ nec vir
probus eē po-
tuit impuden-
tissime enim
mentis est.
pariter & is
quē dicis mi-
hi iuratis simū
si me intell-
gebat. At for-
te perpeti a ve-
ba ipm⁹ es in-
terpretatus.

r Homine ducias: & mox vt quento obliuiscis non tamen sanguine silentes.
f Diuinas pauca tantum ex ijs quæ ad Stunicam: quæ ad alios nihil proficiat.

Alber.

G

uorandum erit. Etenim quum nihil sit in accusationis tue capitibus, quod nō libris editis semel atq; iterū diluerim, tu sic proponis, quasi nihil omnino responsum esset. Atqui tui candoris erat, aut recipere fati factionem si iusta videbatur, aut resellere si quid minus probares. Quod si hic repetere pergā, quā toties diuersis locis a me dicta sunt, quis erit modus voluminis? Sin reticeo, videbor agnoscere quicquid in tendis, presertim apud eos qui nostra non attingunt. Nulli porro minus attingunt, q̄ qui clamorissime in me scripta debacchantur. Verum priusq̄ ad quorundam insimulationes respondeam, imitabor illud sapientis dictum, iustus in principio sermonis accusator est sui: profiteor me non vno modo peccasse in edendis lucubrationibus meis. Prima culpa plane mea est, quicquid edo, abortus verius est q̄ partus. Hoc vitium mihi penitus insitum est. Non fero recognoscendi tedium, nō prae-mendi moram, non eliminandi quod deformatum est diligentiam. et atq; huius culpae toties ipse mihi poenas haud quaesules do maiore tēdio relabens ac refingēs mea, q̄ si initio iustam curam adhibuissē. Altera culpa mihi cōmunis est cum amicis, qui mea facilitate nonnumq̄ sunt abusi, protrudentes ad suscipiendum argumētum, ad quod tractandum non eram natura compositus, aut quod eius generis esset, vt fatius fuerit non tractare. Id vsu venit primum in Moria, mox in vertendo nouo testamento, q̄q̄ posterius hoc optimi quiq; suis calculis approbant, nimirum intelligentes hoc laboris fuisse necessarium ad intelligendos Gregorum commentarios, quorum omnium lectio discrepat ab hac nostra, quae vulgo fertur. Idem ab Hispanis factum est in veteri testamento, minore cum inuidia, sed quod gaudeo, maiore studiorum fructu. His rebus factum est, vt multa scripserim potiusq̄ felis citer. v Atq; vt fatcor quaedam a me facta scriptaq; quae nec facturus eram nec feripturus, si seculum hoc exoriturum diuinare potuissē: ita testor, animum hunc a nouandarium rerum studio, concitandisq; tumultibus semper abhorruisse, quem admodum & nunc abhorret, speroq; fore vt huius mentis nunquam me poeniteat.

Tantum praefatus, veniam ad hominum querimonias, quas tu placide quidem resfers, sed ita tamen vt in eadem esse sententia videaris. Primum asseueras me huius tumultus occasione dedisse, tamen si cause datae gratia facis. Verū improbis, iuxta Graecorum prouerbiū, praeter occasionem nihil deest. Hanc si rapisti ex diuinis literis, si ex veterum orthodoxorum libris, non mirum si rapuerunt ex meis lucubrationibus, & id quod ad corrigendos mores recte dictum erat, detorqueant ad tuum multum. Hinc orsus, addis in hoc consentire cunctos, vt cunq; variantes in ceteris, Lutheranos ex meis fontibus hausisse, quo sua pulchritudine venena frigarēt, vel ex meis potius hortis letalia semina collegisse. Tam multa, inquis, consentiunt in placitis vtriusq; vt aut Lutherus videatur Erasmiizare, aut Erasmus Lutherizare. Ego fortasse mearum lucubrationum caecus sum iudex, nec enim eiusdē est iuxta Socratem, parere, & de partu edito ferre iudicium, attamen mea relegens, vt quaedam offendo quae displicent, ita nullum inuenio dogma, x quod cum improbat

Lutheri decretis consentiat, sed innumera quae palam ab illius dogmatibus dissentiant. Hoc tam euident est, vt vere tangi quod dici solet, digitis, pedibusq; sentiri possit. Quid autem isto prouerbio stultius: quod inter pseudomonachorum poscula natum est, *ἀπορροή των λόγων των σοφιστών* y Dignum vero quod abate claro iuxta ac docto viro recineretur. Sic Lutheri ssat Erasmus, vt coecissat luseria. x Sed age patiar mihi eximi oculos in meis scriptis: qui sit, vt quum vndiq; complures exiterint, qui summa contentione tentarent offendere me cum Luther

ro consenti, nullus adhuc potuerit demonstrare, mihi vel in vno dogmate, de improbat loquor, cum illo conuenire? Quod si fuisset, an putas hoc fuisse taciturnos Lutheranos, aut ipsum etiam Lutherum, qui quanta violentia feratur in me, declarat vt nihil aliud, illius Seruū arbitriū. Et qui sunt isti qui praedicat consentire nos in tā multis placitis? Ex tā multis sycophantis nullus adhuc extitit, qui vel vnus dogmatis cōsensum potuerit approbare. Scilicet prosiluit nuper cum suis cōiuratis

1. Cōiuratum exultant, ac si id esset in iura scriptū quoddam esse qui lere prius libris edidit q̄ scripserit: scilicet q̄ conceperint: scilicet autem faciedum docet Horatiū tuus.

v. Ecce iam fa- tens te quēdā scripsisse mihi nus opposita: na: quoniam si te p̄ueniet vt denot quae ex indeorta sint: cui monentibus nō aq̄re/ lere: illa reu/ tans aut dispu/ gent

x At fecus iuv dicant qui nō pepererūt: vt post paterni affectū exptes y Scilicet stultū est quēdā re propius p̄gi- re: nihil autē accommodatū dici potuisset x Equidem si A Hugo ocula/ tor effes: Po/ lyphem⁹ eua/ detes. At nec poteniebat lu/ theri supbia/ testari se a te accepisse q̄ dogmata/ bat.

aliquid Beda Parisiensis theologus, homo quod res indicat, a adeo nullius iudicij
 vt careat etiam sensu cōmuni. Quid efficit tot arte recensendis erroribus, nisi vt suā
 trāduceret stupiditatem cum infano calāniandi studio cōiunctam? b Si licet bene
 dicta ad prauum intellectum detorquere. si oēm sententiā vicinitatem in suspitionē
 trahere, plura sūt in Hieronymi Aug. atq; adeo Pauli literis, q̄ in meis. c Itaq; im
 pudētissime mentiuntur, qui iactant Lutherum ac me non diuersa scribere sed di
 uerſe. Sed attigi quēdā, inquis, velut in dubiū reuocans, de quibus dubitare nefas. d
 Attigi, nō vt ista labefactarem, sed vt crudiores solidioribus argumētis cōprobā
 rent, quæ nondum videbantur ad plenū esse persinā. Atq; illa mea qualiacūq; trā
 quillis studijs, nullo rerū tumultu legebātur, donec stolidi quidā καὶ ἄνθρωποι, apud im
 peritam multitudinem vociferari cōpissent, quorū seditiosos iuxta ac demētes cla
 more, si tibi pergam hic depingere, vix mihi fidem habiturus sis, tanta portenta late
 re inter eos, qui splēdidis magnificisq; titulis sese populo venditant. Qui tamen nō
 in aliud prpmouerunt, nisi q; se cordatis ac doctis viciis reddiderint magis ac magis
 inuisos, quosdā etiā idiotas mihi cōciliarint, quibus ante fueram vel ignotus vel pa
 rā charus: sic existimātes, fieri nō posse, quin vir bonus esset, in quem illi tam stulte,
 tam impotenter, tam furiose deblaterarent. e At initio, inquis, non fuit ingrata
 meritis. Ego priusq; illius libelli prodirent, summo studio dehortatus sum amicos
 ne se mitterent illi negotio, & apud multos p̄feci. Nec hoc contentus, illico scriptis
 publicatis testatus sum, nihil mihi felle negotij cum Luthero. Quotquot Louanij
 agentem adierāt me Germani, quos nunc intelligo iam tunc hoc agitasse quod nūc
 agunt, sic dimisi, vt facile sentirent animum meum penitus abhorrere ab hoc negotio.
 cio. Primus omnium subdoloratus sum, ambitione corruptum hominis animum.
 Qua de re, quoniam adhuc sanabilem arbitrabar, ipsū admonui, sed tamen ipsius
 prouocatus literis. Hæc nimirum sunt argumenta, mihi placuisse hominis, vt ais, te
 meritatem. Atqui initio, quam tu temeritatem appellas, pleriq; vocabant pietatem.
 In hac opinione si fuisset, cur ego potius accuser f̄ q̄ exteris? Ignouit illis Leo de
 cimus, qui primū in Lutheri factionem erant petracti. Nunc actio Lutheri mihi
 nunq; placuit: Fabula quā agi putabā, nō omnino displicuit, sed is error erat mihi cū
 tot hominū milibus, cū tot vniuersū status primoribus cōmunis. g Mores ecclesiæ
 nimis prolapsos iam olim suspirabat orbis, neq; quisq; v̄q; erat vir pius, qui nō opta
 ret Christianæ pietatis institutionē. Sed calamū, inquis, in illū noluisse stringere.
 Scilicet totus orbis mei calamū nutu mutasset animū. Et hic fingor eloquentia singu
 lari, ingenio sumo, doctrina mirabili, gratia & auctoritate incredibili præditus apud
 Germanos, videlicet nūq; laudatus, nisi dum grauior inuidia. h Primum obscuro te
 vir acquisiuit, quæ fuisset temeritas, quū orbis tot haberet academias, tot eximios
 theologos, tot eruditos episcopos, si si ego priuatus, tū totius rei theologicæ rudis,
 in omni illi pronūciāt, velut alter David, p̄lūissem lacessiturus Goliath ad singula
 re certamen, ac totius pene orbis fremitū in meū caput prouocassem? Sed finge me
 hoc facinus ausurū, q̄ quod illud fuisset consilium, stringere ferrū in eū, de quo cer
 te dubitabā, quid ageret, aut quo spiritu duceretur? Rursum finge michi cōstitisse,
 quid erā p̄specturus? Profecto nihil aliud, ni quod effectū edita diatriba, in planiciē,
 vt aiunt, equū, excitauit ferox ingenū ad sua confirmāda dogmata, & illi vehemen
 ter addictis triūphū renouauit. Quid profecit Prieras ille veltas? Tātum videlicet,
 vt impodictis sit illi Romæ silentium. i Silebat academia Luteriana & Erasmus

a Ah certe rati
 one caret q
 mode h̄g cas
 eres effectus
 scēs tam iōge
 trānsiit: nec
 maledictus in
 tellere est cau
 sam defendere
 te.

b Nō equidē
 licet: at par
 ter dedecet p
 perā dicta de
 torquere. vt
 caua appareat
 at dēntia.

c Si in vniuer
 sum loquor
 rurſo p̄ testi
 de multis: cre
 te nō mētior.

d Id si te mo
 uisset propo
 sis dubius: q̄
 ti tenendū ef
 set exp̄fisses:
 ne salē min⁹
 docti quorū
 frequētor est
 numerus lege
 rent: q̄ certe
 scriptū inuece
 ras. Nō enī ve
 nerū spargen
 di nūi cū illo
 plēnitate as
 p̄gat indocti.

e Id tu profes
 sus: in ep̄
 stola enī tua
 ita trāsp̄as:
 ga cū multis
 suspicabar Lu
 therū esse bo
 nū virū conu
 gendis depra
 uariis mis ho
 minū morib⁹
 diuinitus mil
 sum. omitto
 cetera honori
 fice i eū dicta:

f plurimis aliis
 locis nec quæ
 subiciis hanc
 sententiā tol
 lit: tumultua
 riū enī p̄gres
 sum non p̄ba
 ste: enī causam
 probares.

g Mores ecclesiæ
 nimis prolapsos
 iam olim suspi
 rabat orbis, ne
 q; quisq; v̄q; erat
 vir pius, qui nō
 optaret Christi
 anæ pietatis in
 stitutiōnem.

h Primum obscuro
 te vir acquisiuit,
 quæ fuisset te
 meritas, quū or
 bis tot haberet
 academias, tot
 eximios theolo
 gos, tot eruditos
 episcopos, si si ego
 priuatus, tū to
 tius rei theologi
 cæ rudis, in omni
 illi pronūciāt, velut
 alter David, p̄lū
 issem lacessiturus
 Goliath ad singu
 la re certamen, ac
 totius pene orbis
 fremitū in meū
 caput prouocasse
 m?

i Silebat academia
 Luteriana & Erasmus

f Socios erroris habuisse non te immunem reddidit ab errore. nam & illi tecum accusandi: presertim si tui similes fuissent at
 tu p̄p̄ ceteris: occasiōnem præbuit.

g Si p̄ ecclesiā scilicet ratiō modo sacris ordinibus initiatos & monachos falsū ē si vniuersū populū Christianū: nō abno
 uo.

h Qui sanguis officio p̄stat quod deberet ad id quod asp̄ctat esset scriptores nihil vniq; aduersus h̄p̄reticos edidisset.

i Nunc agis me amorphosum. iam es culex si certe talem te existimasset theologia vniq; non trādisset.

k Et hic ceteris qd d̄ xim: nō fuisse initio Igatā tibi illius audacis: sed cū agnouisset cur ferrū nō strinxisset: nec adhuc strigis.

l Non erat dignatus Luteriana academia: cum Luthero exoriente depugnare. Præstitit officij quum deceat: ac te promū

AD ALBERTI PII C.V. EXHORTATIONEM

primum de
certatore ac
olum censore
conueniebat
illud statim ag
gredi ne vites
elideret.

m. Authorita
te tribuonon
potestatis sed
eruditiois &
grauitatis qu
mā a te abū
cūm epistola
ad me maxi
mam tribuisti
ingens: si noli
les tor repor
nū nūq̄ alios
si principi cō
silia: si ferres
quos tumuli
excitare potu
istēti me dū
ē huius ner
gocū voluisti
proficere. &c.
Sane si tibi e
rat auctoritas
ad illos exor
tādo: nō mi
nor fuisset ad
eos sedandos
sed ex elephā
to ite in mu
stem transfo
rmasti.

n. Hec ita pro
fers ac si noli
se obiectis.
Nūquid non
Ecclia vir exi
mius mox p
sto fuit: & for
tissime Luth
rum adortus
est? Nōne Ioh
nes fateri vi
doctissimus?
Omitto alios
plures quos
nec meo ca
petet.

o. His laudi
bus non cūta
bo ne e rostro
casse? excidit
p. Vbi sint
quiesci vbiq̄

multi & rōla
plures est te
iudiciū vocat
editis libellis.
Sūt & pleriq̄ alii
certi nihil scribē
demulsiq̄ naris
exquisitisq̄ iudici
q. Nec legine
diligēter pāgini iueni
t. Fallens valeudo
nō pmetit me les
eos versam: nec eorū
occupātes me
ludere: vix vni aut
duos potui ex facie
q̄ ex vlla cōsuetudine
cognosco. f. Quas
frōte hpc dicit? Si
nihil erronē scripsit
du
cas cōuenit q̄ rōne tā
multa uerborū ordi
nē: regionū tā distā
tiū linguarū & studi
osū nota se editis vo
luminibus? Si omnia
recta erant: nec q̄ ab
sonū culpādi uerit
tor apologeticos edi
dit? Quare tot doctō
res & diuini verbi p
ones te nec agnosce
res pmeti? Iur ad
die dū te cū Luthero
colludere: q̄ spūsus
grēus nūq̄ serpens
tuus fuisse ne puo
cat de quorū pla
citis nulla est suspi
cādi ratio: q̄ in tua
inuidia fecerim: sed
clarissime inferius p
pictetur q̄ hie insig
netur mentaris. t. Iur
aspe riri inane ē p
tationē statum q̄
aduersus id quod sit
pferatur. v. Nēpe
l his apertissime q̄
de pōnente sacra
mento & max
imum scriptū. Om
nino ceta. x. At nō
paucā ex his q̄ eccl
ie pualgauit sūt
diuina & plura ita
de se cēt religio
se seruāda.

pronunciasset in Lutherum: Eram tum, fateor, vicinus gratiosus apud studio
rum populi: autoritas vero quæ tandem esse mea potuit homini non solum pri
uato, sed omnibus modis humilis. m. Verum finge fuisse nonnullam huic cellis
sent illi, qui nec academiarum, nec pontificum, nec Cæsaris auctoritatem tantillum
cesserunt? Iam ad hoc negocij, non perinde conducebat eloquentia, si tamē est vlla
mica, ut rei theologicæ cognitio. Si valere iei tribuis, q̄ huius peritiam in me exte
nuem, obijciam tibi grauissimum auctorem Stunicam, cuius auctoritatem effugere
non potes, postea, q̄ hominem ornasti tam magnifico testimonio. Possum & ex fo
dalitate Romana multos obijcere, qui vix mihi tribuunt sensum hominis. Nunc
quo grauer inuidia, Deum immortalē ex quantula musca, quantus fūo repente
Elephantus? n. Ita ne nullus erat qui in tāto orbi tumultu obijceretur alex Mar
tis, nisi Erasmus? o. Quanto scilicet tu prodisses Alberte, præter ornamenta so
tunæ, præter auctoritatem, præter gloriam, nulla inuidia contaminatam, tam recon
dita philosophiæ ac theologiæ peritia, tanta facundia, tanta etiam moderatione præ
ditus? Hac certe via feliciter innotuisses orbi, q̄ recēdis aliorum de Erasmo que
rimonijs. p. Sed vbi quæ so sunt isti quos memoras, tam sagaces mearum lucubra
tionum expensores, qui conferre norunt dicta dictis, priora prioribus, verba ver
bis, syllabas syllabis? De Leo & Stunica nihil dicam, quibus cum mihi, si patians
tur, pacem esse cupio sitid nimium est saltem inducias. q. Lege libellum de Ra
chia, & videbis vnius expensoris præclarum exemplum, nec dubito quin leger
is. Lege furiosas, Bedæ censuras, & perspicies cuiusmodi sint expensores. Quod
si te piget illa legere, noli vir optime mihi mouere inuidiam commemorandis ne
dicam comprobandis alium suspitionibus. Hic si tibi commemorare quæ cēlores
sūt in concionibus, in publicis prælectionibus, in cōuiuijs, in conciliabulis, in scho
lis, in priuatis colloquijs effutierunt, plane diceres illud e prouerbij v. i. e. e. Et
tamen hi sunt quibus potissimū displicet mea scripta. r. Inter tales quoniam tu ob
sistit multitudinē studiosū assidue, vt opinor, versaris, fortasse nō in tēpore dixerim, illud
e comœdia, Corrumpunt mores bonos colloquia mala: sed tamen insignem illum
naturæ tuæ candorem non nihil offuscāt colloquia maligna. Ad dis catalogum pec
catorum meorum, multa, vt ais, leguntur in meis, quæ tam male sonent, quæ in dū
bium reuocent, iam olim definita, quæ auctoritatem adimant sacramentis, patrum
actionibus, Pontificis maximi dignitati, sacerdotum honori obstreperant, sacras
ceremonias parum reuerentur, monachos insectentur, profusiones illorum deride
ant, cōsuetudines optimas dānent. s. Miror Albertum hæc tam manifeste vani
tatis vel referre posse. Nam persuasum habeo hæc tuo quidē calamo, sed aliorū ani
mo scribi. Poteram vno responso refellere vniuersa, si dicerē, quod verissime dicer
e poterā, hæc oia esse splendida mendacia. Cæterū vt ad singula tribus verbis respo
deā. Si quid in dubiū reuocauis, aut tale fuit, vt nō dū videretur satis excussum, aut
de quo nō extaret ecclesiæ definitio. Id si quādo facio, t. teltor ingenuē, me nolle
præiudicare vq̄ ecclesiæ placitis. Ecclesiæ sacramentis ne tātū quidē auctoritatis
detraxi, sed addidi nōnihil quod quidē in me fuit. v. Quas vero tu patrum sanctio
nes appelles nescio. Ecclesiæ cōstitutionibus tribui, quod satis est: x. nisi forte parū
illis tribuit qui no xquat illos præceptis diuinis. De pontificis dignitate mox dicā.

y Si obstreper sacerdotum honoris, qui per occasionem admonet eos officij, fateor obstreper nonnunquam, sed hic strepitus est mihi cum Hieronymo, cum Cypriano, cum Chrysostomo, cum Bernardo communis. z Sed quorsum attinet a plicis asciscere patrociniū, quū tu in hoc tuo libello multa libere dicas in sacerdotibus, theologos, ac monachos, nihil fecius ipsam professionem summopere probans? Quid autem tractantur diuinae litterae, nisi ut obstreperant malis omnium moribus? a Nec verearis improbare quasdam receptas in ecclesiam caeremonias, veluti tantum per fructum, ut vocas, & organorum strepitum. Nihil detraxi dignitati sacerdotum, sed isti fortassis alio gnomone metiuntur sacerdotum dignitatem, quam ego. melior. b Ecclesiasticas caeremonias semper veneratus sum, immodicas superstitiofas, & ineptas alicubi taxato taxo illos quorum mundus est plenus, qui neglecta vera pietate fidunt caeremonijs sacris quidem illis, sed in hoc repertis, ut hinc proficiamus ad meliora. c Profer mihi vnum monachum, quem ut monachum sum infectatus. Nullos ego magis veneror, nec inter vltos magis liberet viuere q̄ inter eos qui vere mortui mundo viuunt secundum regulam euangelicam, nisi haec corporis imbecillitas redderet me ad omnem hominum conuictum inutilem. d Si quando moneo adolescentes, ne se temere praecipitent in vitae genus ignotum: ipsi interim ignoti sibi. e Si taxo monachos qui circūeunt mare & aridam, ut artribus rudem aetatem pelliciant in nassam: si commonstro quibus in rebus sita sit vera religio, an ob id infector monachos? f Nec ordinem, nec professionem vsq̄ infector: cum collegijs in quibus viget regularis disciplina mihi semper fuit amicitia: & ut quisq̄ monachus integerimus est, ita mihi semper fuit charissimus. Et istorum qui se tradunt indies magis ac magis, non raro me miseret. g Quod si mundi fauor in quosdam refrixit, suis factis imputent, non meis scriptis. h Quas autem optimas consuetudines damno? nisi forte isti vocāt optimum, quicquid est vulgo receptum. i Ad haec omnia, quum & alij compluribus, & Stunicae responderim, tu tamen ea recensens, perinde quasi nihil responsum esset, occinis nobis verem querrimoniam. Proferuntur scilicet epistolae in quibus Lutherus me vel laudat, vel tam remisse tracto, ut multis videar *inexpugnabilis*: tametsi videor improbare tumultum. k Quid mirum, si quum res adhuc in ansepsi staret, suspense los quorū? An ille protinus colludit cum Ario, qui probat hominis ingenium & scripturarū peritiā? Cōtētiōsas opīōnes in Luthero nunq̄ p̄baui, nec ioco, nec serio. Fortassis ea fuit vel tua felicitas, vel mea infelicitas, ut solae epistolae quae ad calumnia faciunt, delatae sint ad manus tuas, sed diuersae perferantur ad Lutheranos. Ita tibi ut videtur vsu venit in scriptis meis, quod prudenter simul & grauiter ipse scribis, vulgo fieri, ut quae deteriora sunt deferantur ad nos, meliora silantur. l Quis tot locis quae iusta sunt, deferam authoritati ecclesiae, sacramentis, patrum sanctioni bus, p̄ijs sacerdotibus, sacris caeremonijs, vero nomine monachis, optimisq̄ suetus dinibus, idq̄ tam frequenter, ut si velim omnia in vno colligere, nasciturum sit ingens volumē, nihil tamē horū ad te deferret, aut occurrir, sed tantū ea, quae possunt ad calumniam detorqueri. m Singe me scribere priuatim ad principem, quē scio to to pectore fauere Luthero, an nō moderandus est sermo, ut impetret, quod ago, si

illi si quid tale longe aliter & alio sculomone antē cum in tantum singulis da sit pietas ut vix vlla sit erga sacerdotē reuerentia. Nec erant hī voces spargē de quibus qd reliquū fuerat prolixius abiret.

z Quosdam dixi esse indignos eius muneris nec diuini abnūo. At tu in genere q̄s nūc fis & vniuerfo ordini vbi qd detrahis.

a Ego nihil horū improbo: sed vsū immodicum non laudauit eorum preferunt quod qui ad mulcedines aures potius allisinfunt q̄ ad diuinū bonorem alioq̄ dū ve ad suā periora euahendū.

b Si id sentias gen^{us} erat perendum: & quas superstitiosas vel ineptas iudicabas edocēdum: & nō in vniuersū condemnandum quod vbiq̄ est. Ego autē cōdānē hoc assero: religio nē integram diu p̄stare nō posse subians

ab ecclesia excomunicis. e Quam inuerecūde elabi niteris! Noone grauius est vniuersos inesse: professionē detrāhe re: quam vnum tantū aut paucos accusare: quod facis ut monachi sunt: cum eorum infirmitas dependat ac improbes.

d At p̄isco more infantes & pueruli comōdiōris patribus offerebantur ad id vsq̄ genus suscipiendum ad quod a teneris vngulis affuecendum putant. e Quam salutaris nassa sit claustrū declarant sanctissimi ac vetustissimi patres Basilii: Chrysostomus: Hieronimus: Augustinus: Gregorius & alij plurimi eadē libellis id genus vsq̄ p̄conizantes.

f Quinimo hoc ipsum quod didici has testantur. g Iniuria quidem & laicorum leuitae quum plures hoc suo sub regulari viuunt disciplinae celsitudo ad p̄scam normam pluribus cōnōiis quam p̄terito seculo.

h Certe quod ecclesiae p̄ceptum est: & in vsū redactum non potest non esse probum.

i Quid ad me si respondisses: an sinister ipsi viderint horum ego nihil videram: dependet ac improbes.

k Maxie p̄didit Luther^{us} & q̄te portē tū generer i pectore declinauit & tū nō tū teroxi genū p̄bas: verū ē doctrinā extollis

l De his quae recte scriptis: nō est qui te accuset: nec lapidaris ut est in euangelio de bono opere: sed de blasphemia nā &

Alber.

G iii

AD ALBERTI PII C.V. EXORTATIONEM.

Lutherus quā
bona scripti-
m Atincent
negate cēso
re agere: sed
qd est hoc p-
bare alproba-
re ex vtrāq. p-
te &c. nec tū
vūq. decia-
si quos cōfiter
alia vera pie-
tas euāgelica:
& si multa ab
illa tenetas
nec est capere
quid p. vtrāq.
parte libet
nisi Lutherus
nos cō catho-
licis confers.
n E quibulā
sequit hoc qd
inferit pētra
sedulo quidē
malis: hātelis
autē pessima
quā tacite te
pbat cōfiter
quā seditionē
improba illā
pētra.
Quid Metio
cū Christo-
tamen possit
ita tibi lubet
merius ē qui
necus & pē-
monis detra-
hit & se catho-
licū pētra.
p Sane falsū:
res humanas
semper in de-
terius plabi-
& si quālibet
vices: euectā
quidem pluri-
mū sū dū te
sū seruauonis
aduēto & me-
liores effectū:
quālibet quā
doq. ex pēstis-
mo statu lme-
lius restituit
q Hic pbat rhe-
toricis senti-
hil ad causam

modo id quod ago pertinet ad religionem Christianam: m Si istibi videtur *εναρ-
γορεῖσθαι*, aut, quod verbum post magis arrisit tibi *ἀποπειρῆς*, qui in nō dimouēs ocu-
los a scopo pietatis euāgelicæ, in vtrāq. parte probat quod probandum est, dannat
quod improbandum, lateor me & nunc *ἐπαποφύεσθαι*, & tamen ab ecclesiæ cōmū-
nitione nec latū digritum discessi, nec vlli me factioni vnq. addixi, qd innumeris machi-
nis huc protrusus. n Itaq. plane vanum est, me nihil in Luthero damnare, præter se-
ditionem. Sed vt demus esse verū, an tibi videtur leue malum detestari, qui detestas-
tur seditionem: Quātū mūdani spiritus iam pridem irrepsit in ecclesiā, qd multa sunt
ad quæ iam pridē suspirant homines quibus Christi gloria chara est, qd pene fuit ex-
tincta scintilla vigoris euāgelici: Et impius est qui hæc correctæ veller, sed aucto-
ritate principum, & Pontificum, ne res in tumultum versā, cedat in deterius: o Nō
ille Merius est, qui nōq. discedit a recto, sed is potius, qui Christo titulus ac cēremo-
niis blanditur, re vera mundo seruit. Q. si videmus eam esse cōditionem rerum hu-
manarum, p vt semper in deterius plabant, τὸν πόντον, quod aūt, πειρῶν πόντον,
cursum quodam & impetu suo, etiam quæ sunt optimis infusa rationibus, ad pessī-
mos mores pertrahentes, q obsecro te ad quid valent causæ literar, si non licebit g-
cas ad extrema degenerantē pietatē ad archetypum reuocare. Quid erit lux, si ponā-
tur sub modium: Quid erit sal, si nihil habeat acrimoniæ: Tollamus e medio sacras
literas, & cōcordes hilaresq. compotemus, & abolito Christo fruamur hoc mundo
dum licet. Hoc quid sit, non omnes intelligunt. Sūt enim non illic solū, verum etiā
in omnibus mundi plagis, qui Christianismum aliquod cēremonijs metiētes, nihil
aliud qd mundi spectant, nec vnq. serio de Christi philosophia cogitant. Nec sã ea
res clama habetur, eo profecit impietas, vt semet in apertū proferat, hinc manifestum
Iudaismum referēs, hinc euidentem paganismum, adeo plerisq. defectus studio pie-
tatis, vt fucum etiam pietatis abiecerint. Arbitror te virum eruditū, bonum ac pū-
dentem, intelligere quid hic dicam, quid premam publicæ tranquillitatis causæ me-
d detrimento feruens. Non omnes qui Romam se conferunt, agunt religionis nego-
cium: nec omnes Christi negocium agunt, qui Lutherum appellat pestilentem be-
stiam. r Et qui scimus an talem bestia corrigendis moribus nostris immiserit de-
us: Hæc eo minore suspitione loquor, qd is in neminem immanior bestia fuerit, qd i-
me. Et adhuc tamen cum illo videor colludere, & cum tali bestia depugnantem e-
transuerso adoriuntur Sutores & Bedæ, nimirum religionis zelo commoti. Sero,
inquis, proflisisti ad pugnam. Vtinam istud crimen vetre in me hæreat. At ego veres
or ne ante tempus, ni aliis præditiis agamus Christi negocium, qd adhuc agi video,
multa reticeo, ne quid hulceris rebus ad hunc modum exasperatis tenorem. f Isto
nomine in ius voca theologos Luthetianos, qui sero prodiderunt articulos, nec ali-
ud qd articulos. An quisquis non strinxit calamum in Lutherum, Lutheranus est:
Et ipse abstiniui, & alios deterrui a factione. Quid erat necesse me scribere in Lu-
therum, in quem primus omnium scripsit Prieras sacri palatii magister: qd felicitas
ipse non ignoras. Nulli magis adiuerunt causam Lutheri, qd qui vel stolidè clama-
runt, vel frigide scripserunt in Lutherum. t Quis autem iniunxit mihi prouinciā
conferendi manus cum Luthero: Solus Nicolaus Eimondanus, vbi coram gym-
nasiarcha Louaniū quantum collibuit cōuiciorum in me deblaterasset, hisce verbis

verum nec prudens nec equus. Censor est qui citra discrimen omnia notat: potiusq. proba qd improba dñat.
r Ah qualis vox hæc: & tū nō vis in suspitionē vocari. Hic desidero prudētiam iā decēniū agitur: x quō dñatus ē Luth-
er illius furore periculata est Germania: Christianus orbis perturbatus: & adhuc hētes an eum immiserit deus ad corrigē-
dos mores nostros. Equidē Lutheranorū honesti mores argumēto tibi forte sūt ad id e nistimādi: quos ē ad libidinē & lux-
uriā respiciat Aīsclos & Epicureos si ad auitiā & crudelitātē Phalarides & crassos vides verū excusatis qd illū bestia appel-
lasat: non tuos ad auitiam iudico: quos nec vis ex eo christi causam agere. Si depugnasset: vti decebat nemo te aduersus es-
set quod enim ad duertiam attinet: nō propriū est orthodoxorū dogma: sed cōmune cum multis qui extra ecclesiā sunt.
f Adhuc Luthetianis theologis fed excutitur quem in eos puluere inspergisse censori non sit dispūare: sed dē finire.
t Duo inquis pontifices maxime: pteros omitto. Nunquid qd maiorem audositate. Leo decimus: & Adrianus sextus: qd
plures eorum ad te epistolæ testantur: quæ & typis excudi voluisti.

inuait me ad hoc negociū, scripſiſti pro Luthero, ſcribe nunc cōtra Lutherū. Bella cōditio, vt me pſtiter feciſſe, quod nunq̄ incidat in animum, deinde ſcribēdo pce nas darē. Iāq̄ volitabāt monachorum voces, cōmitteremus Eraſmū cū Luthero, dein de pcedemus vtrūq̄. Quis nō miret, Eraſmū talibus blādmētis nō potuiſſe pellici ad ſcribēdū aduerſus Lutherū? Iā q̄ cēſoriū diploma detulit, ſlico ſpargebat hae voces apud ſuos, nihil egerimus niſi prius extitit Eraſmo. Cōſtāter fugit meū colloquiū, ſubornatiſtū quid de ipſo ſeu Lutheri negotio ſentirē exploraret. U Et certe niſi ab eo rētatū nō ē, vt me pderet. Atq̄ lōge aliud i mādatis habebat a Leone decimo. Sed recte facis, qui tādē deſcēdas noiatim ad qdā, qbus infirmioribus plurimū obſ fuerim ad pietatē: x q̄ quos tu quidē infirmos appelles neſcio, niſi forte ſtunicā & Bedā inter infirmos numeras, aut certe Lutherū. Nā hos potiſſimū offendi. Quor ſum attingebat, inquis, annotare, priſco tēpore nō fuiſſe agnū aut extertā maximi pō tiſicis poteſtatē? Damafum papā, ſummū ſacerdotē dictū fuiſſe nō ſummum epīſco pſi Auguſtinū ſcripſiſſe epō Romano, & perinde Hieronymum vt aequali ceteris epīſcopis, multis pſtermiſſis q̄ in oppoſitū ab ipſdē ſcribunt &c. Hic rurſum vt orna tiſſime q̄ſo, vt patietur audias quod verū eſt, cogor vel deſiderare cādore in te, vel ſu ſpicari, niſi noſtra nō eſſe lecta. Quod enim ad id quod obiciſis ſatis, vt opinor, reſpō derim tū ſtunicā rē aliūſ ſycophātis, tu pinde reſers, quali niſi oīno ſit reſpōſum. y Ego vt locus incidebat, annotaui, nō in vnā partē tantū, ſed & in diuerſam, z quor ſū alterū excerptis ad calūniā, alterū factū negas, nec id vlla in Romano Pōtiſicē ma leuolētia factū eſt a me, ſed quo de hac re diſputatibus cogitādī materiā ſuppedita rē, & diſuēdī quod offēdebat ſpberē occaſionē. Imo plura ſunt in meis loca, q̄ tuen tur ſūmi pōtiſicis auctoritatē, q̄ quæ vocāt aliquid in dubitationē. rū in editione po ſteriori ſi quid erat eius gñis: vt poſſet iſmū, vel vt melius dicā, plus ſaris firmū oſ ſendere, vel ſuſtuli vel mitigaui. Verū q̄ faciebāt ad calūniā, ea tātū ad te delata viſ deo, a ſed diuerſa vidit Ioan. Eckius, qui ex ipſdē annotatiōibus citat meū teſtimō niū p tuēda ſūmi pōtiſicis dignitate. Q̄ q̄ id, vt dixi, a me nō vno in loco factū eſt, & alioqui tot ſcriptis tribuo Roma. pōtiſicis totius eccleſiæ primatum, ſremētibus ſun ctis, qui Roma. Pōtiſicis male volūt. b Quæ tāta iudiciorū, puerſas, alteris dicor labefactare pontificis auctoritatē, alteris dicor adulari, c An nō a multis diſputatū eſt & quotidie diſputat de pſtate, ſūmi pōtiſicis? An nō hic in qbusdā trāſalpini theo logi, a ciſalpiniſ diſſentiūt? Nōnē Occā aliquādo vellicar Ro. pōtiſicis auctoritatē? Nōnē idē facit aliquoties Ioānes d Gerſon, e ne quid dicā de Bernardor? Nōnē pri dē Card. Caietani libello, rñdit quidā e Sorbona theologus? Neq̄ tot ſeculis cōiul ſa ē Ro. Pōt. dignitas: & tātū valuerūt decē f Eraſmi verba, nō aſſerētis, ſed obiter indicatū locum in auctoribus excutiēdū, vt totus mūdus inſurgeret in Pōtiſicem, neq̄ quicq̄ diuerſo valuerunt tam multa, quibus cōſtāt & reuerētē aſſero Ro. Pōt. ſuā dignitatē? Hec iſti quidē diſſimulāt, at ea nō fugiūt Lutherōs, apud quos hoc noiē peſſime audio lapidorū cōiūciis, velur aſſentās hoſti eccleſiæ, ſic nāllī vos cant, quē nos appellamus eccleſiæ principē. g. Iam quum cōſtitet ex veterū monū mētis, Roma. Pōtiſicis nō vſurpatā fuiſſe poteſtatē, quā nūc vſurpat, qui diſtinguit traditā poteſtatē ad extertā, vtrū labefactat Pōtiſicis auctoritatē, an ſtabilit potius? Nimirū ſtabilit, indicans viam, qua poſſint illa reſelli. Quod ſi agnitā & extertē vo ces offēdēt aures, ipſdē vſus eſt Card. Caietanus in poſtremo libello, quo defendit

u Hereticorū
adu hęc tibi
delata reorū
ait nimis iere
dutus.

x Ecce vīde
ri viſ quos in
telligā nullū
tibi tū morem
grā, maiores
ignaros reū
pāſi pios deli
catorū bulg
muſis tūmor
do additōs i
chriſtiana phi
loſophia inſi
mos appello.
y ſolus pſer
bos Quid ait
in pſus.

z De hoc ſen
tētū poſtēat
dicta tua inte
rus recitāda.
Quo ait alo
rū ſeremonio
cōſtat: at ſane
vt verba indi
cāt nō bono:
propoſiti ver
ro incoſuētū.
Tota aut ſeri
pſiūt: vt ambi
gētēs de pōtē
tatis maximi.

a Prudētē e
git Echū: nā
illud eſt hoſtē
appens telis cō
toderit: qd acci
dit his q̄ vacil
lātes nūq̄ ſibi
cōſtitit: ſed mō
hoc mō alter
ro gladiū des
pugnāt priori
abit ſo.

b Nō ſatis eſt
primarū titulū
illi tribuere:
nā & alio re
giōſillo gau
dēt. At opor
tet aſſerre ſi
mā priā illa a
dno tribuit.

c Si ſtippē
ſit: cum reſto
rēt ſunt deſi

nita. quo circa Occam reprehendiſſus qui exulcerato animo in Ro. pontificem: & in gratiam Federici imperatoris eccleſiæ ho ſus illa ſcripſit ſed praua exempla non faciunt cauſam meliorem.

d Gerſon minime qdē: excepto articulo i quo agit de cōſuſtione: ceteris hoc fecere vniclē: & Ioānes huiſ hſreſiarcha.

e Quid ais de duo Ben. cū ſūmā pōtiſicis maximi maieltatē prae ceteris ſuſpicat qd libellū ipſius de cōſideratione ad En genū: & de pſcepto & diſpōſitione trāſant: & ſi velut pontifices illa vti ex cauſis an rſidicationē videlicet nō deſtinationem.

f Quis hic color ad uitandam mūdā: nemo nō tantum tribuit vt deſicere potuerit eſt verba ſua interm non ſolū reſequit pōtiſicis maieltatē cū ceteris epōs: vtrū & cū monibus ſacerdotibus & i primatum honoris ei permittas.

g Illa vox vſurpare eſt latina ſit cum tamen in malam partem vulgo accipitur: tibi non erat vtēda de extertā & agnitā nemo te reprehendit ſed nec vñq̄ traditam fuiſſe fatetur.

AD ALBERTI PII C.V. EXHORTATIONEM

h Nec hic cō
tinet vales qn
mordeas & pō
nices & q eis
suaent & qbus
nemo ē qui
pimis nolit
et orbi dignita
et pōdici diui
nis seruati q
suis et dñi
nis qñ ad cā
turdā requira
tur. Conspicit
enī oēs & hpe
lerna vt illis
rite cū res ext
geret veteri
moe.

i Nequaquere
de qñis ille
fuerit diplo
matophorus
talia effuisse
Nō. n. i tradit
dis negotiis
exprimēda
eunq ex quo
iure dici pos
sent: sed tantū
modo illa quē
cāq deseruuit:
γλασσος π
ειρωτ' ο ιο
τιν' αβλαστ
ζην. Quodē
enis suspicite
pōdici maxi
mi potestates
vt pōdici si
lam in, Chris
tūm referunt.
m Vtinā talē
haberet Ger
mania quo ad
fidei sincerit
tate: de vulgo
piter loquoe
n Nec illa ad
qñitionē no
stram attineat.
Precidus aīe
dñi vt det cū
dis pastorib
funtiones pre
stare quas de
bent quibus
si deficiat: nō
tamen eorum

pōtifiā maiestātē, cur mihi vitio vertit, quod i illo laudat' Ego apud Luther. non
alio noie peius audio, q q vbiq sartā tectā volo Pōt. auctoritatē. h Et vti nam oēs
Ro. pōt. tam metirēt suā dignitatē ijs rebus quibus oportet, q ego illius auctoritatis
nihil detractū volo. Videat autē ne qui dignitatē illius tātum aestimāt ac tuent' huius
mūdi pīdiis, peius illi cōsultē, ijs qui palā inessunt. In me compium habeo, nullum
hostē plus adferre malī, q a micū iprudēt ac finistre diligitē. Plus inuidiā cōstauit
pōtificio nomini Caietāi libellus, nimis officiose scriptus, q Lutheri cōiucia. i Noc
parū offecit eius opinioni *Διπλαματ' εφορ' ille*, tam insolētē sc gerens, doctis ac ma
gnis et minitās, & oia suis fumis cōplēs. Dixit apud me, Pōt. Ro. tot duces, tot comi
tes saepe deiecit, facile deiciet tres pediculo sos grāmatistas. Idē alias dixit. Pōt. pōt
dicte Caela. Caro. tu cē cerdo: vtrū hoc ē tueri pōtifiq nois dignitatē, an finistre p
dicādo in odiū perahere: Huius collega dixit apud me, Bñ inuicemus illūduce Re
dericū: idq prorsus covultu quo solēt tetrici literatores pueris minarivirgas. k Ha
bēda rō dignitatis pōtifiā, quis negat: Sed nō minor habēda ē rō gregis pro quo
Christus effudit sanguinē. Auctoritatis, dignitatis, dominii, principatus plena sunt
oia. I Sed mūdus interim eget pastoribus, cōturbabit ieiunio verbi dei, errāt hoīes
vclut oues palabūda, quia nō habēt qui pliceat pax vitæ expleis, qui et diuinis literis
eruditā, admoneāt, increpēt, hortent', cōsolent'. m An credis nos nescire qualē po
puli habeat Italia: de vulgo loquor satis piū habitura, si sacerdotes sui muneri me
minissent. de nostris nimii habemus cōpēt. Quid est in causa? Nēpe quia sacerdo
tes quiduis agūt potius q quod oportet, tēpla mura sunt rarīs et sacrificijs, vt de vita
fiscā. n Grex dñi, qui deglubāt, qui macēt, habet: qui pascāt, qui foueant nō habet.
aut certe paucissimos. Hæc istis qñulis nō magnopere curæ sunt. Sed alius supputat
qto mure redeat ex decimis aut indulgētjs, alius quāti decedat emolumentis ex dis
pensationibus, annatis, cōfirmationibus, priuilegijs, exēptionibus, iuribus, officijs, seu
dis, alijsq similibus, ex quibus accrescere solēt episcoporum numerus ac dignitas. Que
tamen ego nunq inuidi facerdotibus. o Debetur illis honor, & victus ad dignitatē
sufficiens, non ad luxum exuberans, sed optarim illos nō minus meminisse, quid ip
si debeant populo, q quid populus debeat ipsis. hæc si facerent, sentirent, nī fallor, or
bis fauorem in ipsos recalcere. Nam auctoritas non alijs defensa presidij q minis
ac supplicijs, q diuturna stabilitq futura sit nescio. Et hic parum candidē me pertra
his in causam, in qua nec obfiscere mihi commodum est, nec respondere tutum. p
Sed obsecro te nonne pēclaras causas adferūt isti, quibus doceant me totius huius
tumulus fuisse auctoritē quoniā m cmini nondum exerte q potestatis, quoniā an
notauī Romanos Pōtiffices olim alijs titulis appellatos q nūc appellātur. Qñ in his
nihil est, quod ex diametro pugnet cū his quæ tu recitas in summi Pōtifficis cōmēda
tione. Atqui tam atrox crimē erat alijs argumētis approbandū. E quidē adeo faueo
testimonijs quæ tu diserte profecto & elegātē in pōtifficiæ dignitatis approbatio
nē adfers, vt doleā te nō efficacioribus vsū argumētis. Nobis. n. q toto pectore agno
scimus episcopū Romā primatū, pferentim i spiritalibus, ista ab e de satisfaciūt, vel
vt melius dicā supuacanea sunt. Illis erat respōdēdū, quæ alij dictis ac scriptis impin
gunt illi r. cuiusmodi sint, non est quæ te admoneam: ad ea vix interdum habes
mus quod respōdeamus. Quod si tibi videtur pontificis lædere maiestātē q monet

vicia tradenda nec ob illa auctoritati quicq detrahendum.
o Nihil suppositū ē pōt. moderato & equo dispensationi: pōt. otero autē nī tā exigui quod nō exuberet. hoc vero nō rei vitiū ē
sed hominū. Tēpla qdē ac sacerdotia diuina fuisse cōstat vīg ad tpa Cōstāntini & Italiani apōstolice: q ea pīoissimis doctri
nis spoliatur. p Locus ora attingit etiam bellis verbis exenatis. Atrociora pēntē: quæ nec adhuc cōpēxerā cū tibi scri
ptū in tuis monitijs. q Professus sum epistolā nostrā me illā nō in duxisse ad terentā iūm pōtifficis pēatē: quā multis secu
lis cōpōrabit sciebā. Sed cūm nō p occasionē illā pūlisē q nūc in mētē veniebāt: qñ vel solis illā laus cōpōrati ex huius
mo. iis aīe te respōdere cōueniebat si lāguidiorā tibi videbātur vel illa melioribus cōfirmare debeant: cū pōtifficis te eadē
adferre sententiā: aut illis detrahere iura oīm rōnē. r Et hic iudicas quā hoc in dogmate vacillet. ac cōra. Ego tā infir
ma & friuola illa fore assero vt responsione indigna sint: pferentim cū nihil noui asserat sed tantum quæ retro adis seculis a
Vniuersis hūitatis alijsq hēfēntibus obiecta sunt: & a catholicis validissime cōfirmata: vsus in medium adducant.

di gratia dicit aliquid qui malos i pōtīfices, f cū Cypriano, cū Hieronymo, imo te-
cū ipse expostules oportet, qui i hoc volumine tā multa dicas in ipios sacerdotes, &
irreligiosos monachos ac theologos morosos. Nō ē, inquis, grāma tūc incellere
vitā pōtīficū, quod tū in alios dicit nō in me, nec improbo quod dicis, ne illud quidē,
quod scripsit Card. Caietanus, solis monachis fas ē monere pōtīfice: sed blāde, si pa-
lā tyrānidē exerceat i ecclesiā. t Sed quō claudes ora plebis? An minis tātū? Huius
generis est, quod alicubi i tribus verbis dixi, nomē Card. fuisse ignorū etate Hie-
rony. Quid tū postea? An pētinus corrui vniuersā. Car. dignitas: vt nomē fuerit,
certe hoc Card. genus nō erat. Nec hypodiacoī, nec archidiaconī nomē extrā i apo-
stolicis literis, quē admodū nec archiepī. An eo pētinus dānatur ordo? x Monacho
rū genus primū sub Anastasio nosci cepit Romæ. Nū ideo pētinus dānatus est mo-
nachorū status? Nullus ante me disputauit, quo tēpore, quo fonte sit ortus Cardina-
liū ordo? Nemo de turba & pōpa Car. q̄stus est? Pōtīficū libellī indicat tū iſtitutos,
quom orbis agnoscēs Romanā ecclesiā totius reip. Christiane principē, eo cōflue-
ret si qd extitisset, quod eruditorū cōsiliū requireret. y Ad id muneris electi sūt
duodecim Card. viri doctrina, moribus & linguarū peritia instructi, qui nūc vocā-
tur pōnitentiā penes quos paret functio. Nomen ac dignitas penes alios est, quæ
nūc regū æquatur celsitudini. z His de rebus quāta sit orbis querimonia nihil at-
tinet referre. Ego tātū dubitauī, nomē Card. dignitas sit ab apostolis pfecta, & sum
auctor totius tumultus, quia pocationē tribus verbis notauī: videri nomē illud ē
recētius. At innumera loca sunt in meis lucubrationibus, in quibus honorificentissī
me scribo vel ad Car. vel de Cardinalibus, ad q̄ quā fremant qui male volūt Roma
nō Pōt. isti dissimulat, sed tātum apud illos valet triū verborū annotatiōcula, vt to-
tū hūc tumultū existimēs mihi impudēt. a Vtinā Cardinales vera dignitate pful-
geat quotquot sunt, & orbē his dissidiis liberet: & summus Pōtīfex qui multorū re-
gū vnus dignitate, opibus & strepitu superat, tātūdem valeat auctoritate spiritus, vt
filios suos redigat i cōcordiā. Nō n. altius hūc specū ingrediar, in quales tu me nimis
sepe vocas. c Nā si lubeat hic tractare qbus in rebus sita sit vera pccrū Ecclesiasticis
corū dignitas, & ad hāc cōferre mores & acta hōrū temporū, intelligit, opinor, tua
potētia quātus mihi pateat dicēdi cāpus. Sed absit vt oleū camino adiciā. Si stumē
cā. phas, quod ob nesciō q̄ verba liberius in interpretem dicta, velut e plaustro de
bacchatus est in nos, cōcedet æquitas tua, vt qui decorē domus dei spirituale ex anis
mo diligūt, aliquādo duobus verbis indicēt, qd opēt. d Dixi olim p̄s byteros ep̄s
fuisse pares: dixi, sed dignitate nō functione. Immo nō ego dixi sed hoc dixit Hie-
ronymus, apud quem & illud legis, ep̄scopos patres esse nō dominos. Idem ille dixit,
quod mihi impingis. e Ecclesiā creuissē opibus: decreuissē virtutibus: quid dīctus
rus si viueret hisce tēporibus? An nō istiusmodi multa referūt i decretis pōtīficū. f
Scripsi olim synodos indicī solē ab Imp̄atoribus, An hoc nō liquet ex historijs? Imo

f Nullū hiero.
obſtupuit pō-
tīficū m. a. xi
musat contra
plurimū flo-
cū illū ſime
venat. Inde
Cyp̄a. Quib-
us ſi ſi aliqd
verbulū ex
differ: nihil la-
ne cōtra iūmā
corū p̄tēe p-
tulerunt: quib-
mores quorū
d. ſacerdotū
taxat. ſed ſon-
ge aliter q̄
huc ego mul-
ta ſed pauca
la: & ſibi por-
us id cōcedēs
de quibulā
quos in gene-
re ep̄scopos
tulerunt: quib-
rependendū
d. ſtudio.
e Sydenh nō
ſolū ore ludo-
reſed & i gut-
tur exanderē.
At cū id ſi de-
ſaltē nec illa
ad male dē-
dū m. a. xi
id ſacros cō-
demo.

y Tribus ſine
pluribus nihil
reſed ſi pau-
cula nō nūq̄
plus nōceat
multis. Nō pa-
rū autē detra-
hebas Card.
d. gutta: ſal-
res ē ſiſſe no-
uicēſimū p̄ſ-
cū iſtituti qd
tū ſalū eſſi ſi
nomen Eccle-

ſia enim tum priſcæ tum euangelicæ ſemper ſuos habuit ſenatores. quod eſt videre: tum in veteri teſtamento: tum in apoſto-
lorum actis. Pariter & patriarchas ſive archiep̄ſcopos: quod probatur ex Ioanne euangelista: qui cunctis Aſiæ eccleſiis preſu-
it. totum quoq̄ Crete. Hieronymus etiam meminit archiep̄ſcopi & archidiaconi.

x Hoc non reſert Hieronymus: nec veni ſimile: cum nō ſolū Syria & Aegyptus: veni etiam Gallia ante Damafum monachis
eſſet reſert: ſimā. Tēpore inq̄ dū Marini & Hauarū principum. Perpetuoq̄ fuiſſe huius vieſ p̄ſeſſores: eſſi nō nomē ſcri-
ptura indicat. Et Hieronymus aliter a ſilijs prophetarum: ac Ioanne p̄curſore monachos noſtros eſſe determinos.

y Quid nō & ſi idē fuiſſent pōnitentiarij: & cardinales erāt: Proſus autē Cardinalis functionē cardinalis nūc hērrere pōtūrit.
z Has querelas apud viros cordatos nō audio: verum vix apud malignos quōdam & leues. Nec de nomine cardinalium
contendēs: ſed de ipſa.

a Non cellas carere: & iracundia eſſe uel ſcī: quom ad mōneris vab his & ſinas.

b Hic quantum in ſumum pōtīficem excitas inuidiam: ſalūſſima tū reſert: qui etī dignitate omnibus regibus lōge ſiliet:
ab oibus tū opibus & ſtrepitu ſupar: quib cōueniet vt vtroq̄ in genere vniuerſos excelleret.

c Ad huc inuolucis q̄ſionem de moribus cum illa quæ eſt dignitatis & potētiæ. Optima quæ ſunt optare licet: nō om-
nia traducere: ſed calamus temperandus.

d ſalūm dignitate patres fuiſſe: & ſi verum aliqui eōſdē fuiſſe & ep̄ſcopos ſacerdotes. Hocq̄ diuſ Hieronymus ſentit: non
autem minores ſacerdotes fuiſſe pares maioribus: videlicet ep̄ſcopis. e Nō dicit Hie. eo p̄pter opes eccleſiā decreuiſſe vir-
tutibus: & ſi vtrūq̄ eodem tēpore conſpexit: & propterea taxat voluerit eoſqui eccleſiæ opes virtutibus p̄ferant.

f Quid perueniſſe hoc reſert: preſertim tam ieiune: vt rationes p̄teritas: quibus id ſieri tunc contingebat: nūc ad minuen-

AD ALBERTI P.C.V. EXHORTATIONEM.

dam potestis
scis maxime et
sacerdoti ve-
nitum audire
irritare: et in
inuicem vo-
candum pfe-
tem? Eo tpe
re ecclesia ad
huc fuit vir-
bus non infir-
bat: sed inxi-
potestas pfa-
re pftabat: q
genes pios p-
cipis vi mo-
narchas collu-
tuta erat po-
pulo magna
ex pte adhuc
gite. Nec n.
R. Romanus or-
distre erat in
tot regna di-
stratus. Quia
obscuro fado-
tibus permit-
tebatur: imo et
extrinsecus co-
cilia indicaba-
tura cefariba-
tum ve tutus
epi ex duces
fis regional-
cogi possent:
tunt vi ois co-
ueniret moni-
ti audientia
re? penes qu
erit debet sum-
ma potestas: q
et fymodus p-
fecta geretur
et fecurus hebo-

Hierony. Inter argumenta synodi legitimè congregatæ requirit, vt ederetur nomē Imperatoris, cuius iussu fuisset congregata. O stando quid olim fieri soleat, non dā no quod nunc fit, & quod offendo nemini doctō fuit obsecrum, etiam si ipse siluissē. g. Nec adeo verus est quod dico. Inconstantienſi & Florentino concilio præſedit Imperator. h. Matrimoniuſq; vbiq; inter eccleſias ſacramenta proprie dicta nō mero. Sed Petrus lombardus non numerat, Durandus dubitat, nec ea res mouiſſet, quēq; niſi fuiſſet tragicis exagitata clamoribus. Ad eam calumniā cum & Stunice & Sanctio & Leo reſponderim, tamen inter hæc argumenta refero, quibus docet me detrāhere ſacramentis auctoritatē, diſſimulans me toties reiectis calumniā. Quorū ſum, inquit, pertinet horarias preces accuſare? i. Ad hoc nihil aliud reſpondeo, niſi quiſquis hoc ad te detulit, inſigne mendacium detulit. Mihi ne per ſonum quidem nūq; in mentem venit dāne preces horarias, etiam quando per occaſionem taxem quosdā, qui illis ſine mente demurmuratis ſibi placent. De ſecretoſa confeſſione, quoties reſpondi, & mihi perinde ac ſi nihil reſponderim, occurrunt eadem caſtella. Quid autem periculi, k. ſi euchariſtia quondam aliter ſumebatur q̄ nunc ſumitur? An id nemo ſciturus erat niſi ego monuiſſem? An non licet veterum monumentis annotare, quomodo paulatim ritus eccleſiæ uenerunt in hūc ſtatum. l. Olim non ſemel ſynaxis agebatur inter Chriſtianos, & agebatur pane non conſecrato in corpus domini, vt eſt probabile. Hæc & huiusmodi ſcire facit ad intellectum veterum orthodoxorum. Nuſq; vlla ſyllaba taxaui ritus præſentis eccleſiæ. Et hīc ſcilicet erat augendus calōniarum numerus. Adieciſti enim ſuperiori libello, quem ad me miſeras, & fieri poſuit, vt hoc Bedacius quiſpam inſcio te admiſcuerit tuo libello. Ais enim, quam erroneum & illud, nuptias tantum latu diſcus efferre vt eas celebrari & continentię præſuleris. Quis impudenter mendax hoc tuo candori ſuggeſſit? m. Ducentis locis eſſero continentiam, citra matrimonij contumeliā. n. Sed horum nihil occuſiſſe tibi non miror, quum mea non legas. n. Quod ſi tibi viſum eſt huiusmodi criminum elenchum nobis recitare, ſimpliciter edicti ſtunice titulos omnes huc tranſcribere. Certe ſi tibi vacauit illius calumnias legere, debebas & noſtram reſponſionem inſpicere, quam fateor ſi in hoc profeciſſe, vt mea minus læderent, quum in hoc quocūq; peccerit vt liqueat illas reprehentiones fuiſſe meras ſycophantias. Ad id quod calumniatur in deſclamatiuncula de matrimonio, ſam multis ad falſitūm viſo reſpondi. Verum

Certe autem quod et induit motus certe debuit agnoscerebus plius principibus nullis se habere in spiritualibus potestatis. g. Mira res quod eadem tibi inrogata afferas vni et que cognita. Non enim quidem te memini in te tam aperta arbitrii populum. Aliquisque debuit ex tuis coadiutoribus habere retulit. Si leges ad ecclesiam de quibus m'emini cognoscere fecisti tua mera esse misisti. Quoniam quid enim in hoc non cõcilio imperator p'sente potuit qui nec interitus cognoscere ad illud principis cõcilium non potuit tamen optem p'fati aduersus tunc ab Eufebio quarto qui cõcilio p'erat conlita cõtra. Siquid interitus Sigismundus q'bus p'grauerat ad tollendum schisma. Praefati autem homines xiiii. q'bus adfuit. Post recessum aliquos ex cardinalibus et pl' plurimū holbier. sacri collegii decanus Semel tantum congregati illis p'ces nuntius n'p'fendit. Quam Gregorius vnde cum abducit le p'ficerat per q' o'ra'tores transiit p' se p'fitebatur. Sublato s'chisma et Martino in Pontificem assumpto ipse semper p'sedit. Ceteri aut' nunc v' concilii commentaria restantur.

h. Immo pro dogmate cõtario posuit. Sed quid v's de Petro Lombardo q' quarto em. volumine feneratam diffinitioem fecit ita scribit. Iam ad sacramenta noue legis accedamus q' sunt baptis'mus ; confirmatio eucharistia ; penitencia vñtio et extrema ordo cõfirmatio. Inter cõtra sacramenta proprie dicta recitatis cõiungit. Nec Durandus dubitat an sit vere sacra m'nta Paulus enim expresse illud affirmat. Sed an p'pium cõferat gratia quod admodum in aliis de quo et ambigere videri Petrus quis de eo quod nulli esset in remediu non in officiu de ratione aut sacramenti proprie dicti videretur esse colatio gratie. Sed quod sit sacra signi cuius sane et matrimoniu et in nulla gratia cõferret. quãt' cõferri cõsentaneu est.

i. Sane impediens et mendacium negare quod manifeste habet hoc autem conlatis inferius recitatis locis tuis quibus tota res d'ca numerat' p'fatum iterat' p'ces p'ferri.

et ap'p'osito p'fati v' b'ntia et v'is ad sacra p'ae.

l. Quam potius improbabile et falsum de eo q' proprie Synaxis erat ad affirmadu Eucharistia quiduis etia cõia conuicta agere in ecclesia. iuxta illud Pauli. Conueniunt vobis in vnum et cõtra. Sed et hoc eodem loco vñtio Oecolampadius ad af'ferendum in sacramento altaris non esse verum corpus domini. Quod nec hac connotando a te quæ tam diuino sacrame to quicq' auctoritas de trahere possent. Neq' parum rebus detrahit qui illis veritatem adim'.

m. Quinimo ex cõsensu matrimoniu carib' aut sit p'fieri aut a quos quod paret inferius.

n. Tunc obitus est tui Nup' de iuxta. Stenica et h' d'cos vel res carali et locos ad religionē p'netes. Ego aut' Eufebio quarto ratiō m'nti huiusmodi generis arguit. Res et iudiciū morosus et toties etia cõlatis candelis quā tam mulier et candelis et cõm'mis.

hic istis mos est, vt nostris dissimulatis sua tantum recipiant: atq; ita vincunt scilicet.
 o Atego veteor, ne clamoribus & odij suis eo proficiant, vt hæc rerum calamitas aliquando demigret istuc. cum desinent ferocire. Sed Christi vt spero bonitas, vt olim Minerua creditur Atheniensibus, incompósitos hosce tumultus nobis vter in lætiorem exitum. Tuæ certe moderationis erat tam atrocia crimina aut non recitare, aut solidioribus argumentis euincere. p Falso delatum est & illud me taxare cantus ac caeremonias ecclesiasticas: genus cancionum, aut harum fiduciam, aut aliud circa hæc incidens vitij, alcubij taxo: nec iniuria, quum idem tu facias. Aque vanum est, me taxare monachos, vanius est, me taxare illorum professionem: nisi forte solos monachos admoneri non vis. Ego puto magnum esse discrimen inter scurram & monachum. Vbi professionem illorum tribuerim infirmitati, non satis memini: & fieri potest, vt hoc sub aliena persona disputandi gratia proponatur, certe probabilis est sententia. q Firmior enim videtur, qui diuitijs corrupti non potest, quam qui abijci ne corrumpatur: qui includitur ne commercio hominum corrumpatur, infirmior videtur eo qui versans inter bonos ac malos seruat integritatem suam. quod videmus factum ab Apostolis. Quid autem ceteri piaculi, si dixissem monachorum constitutiones esse infirmitatis. r quum idem deleget Mos non impie dici queat: quam Paulus vocat paedagogum. At paedagogus non aduultis adhibetur, sed pueris & infirmis. Vides ne vir illustis, quam hæc argumenta tam frigida nõ respondeant atrocibus illis titulis in iustio causæ propositis: s Et tamen interim, inis gratiam ab episcopis Card. sacerdotibus, theologis ac monachis. Eiusdem veritatis est, quod scribis me detestari decreta ecclesiastica, & sanctiones humanas, quò toties detester istos quæ consuetudines & constitutiones veterum temere contemnunt. Scio te referre calumnias alienas, sed indignas quæ tuo mihi crede, calamo vel cõmemorentur. t Periculum est enim, ne forsitan exoriantur, qui tam impudèrium in mendaciis congeriem, suspicentur ab eo profectam vnde referuntur, u Expediat admoneri populum ne cõueniat iustas, æquas, pias principij & episcoporum constitutiones: sed necessarium est eodẽ admoneri, primum habendam rationẽ Dei. Si nullæ sunt constitutiones episcoporum iniquæ, superuacaneæ, ad quæstum spectantes potius q̃ ad pietatẽ, tamen vtilis est admonitio, ne tales hancantur. Nunc mundus plenus est istiusmodi querimoniarum. Prospiciendum est auctoritatẽ præfultam, sed interim nõ negligenda curã gregis. Non enim populus propter episcopum, sed episcopus propter populum est. Per me vero nullus adeo didicit oppedere suo præfult, vt doceam etiam malis episcopis obtemperandum, modo ne quæ iubent reddant impios. Adeo ne vacillat episcoporum dignitas & monachorum auctoritas, vt iustitiam sit, si quis illos in genere sui officij admoనేat. x Qd̃ ego sane non tam admonero, quam quid in veterum monumentis sit indicio. y Quin igitur exurunt Hieronymi libelli complures, quin eraduntur e decretis Gratiani permulta, quin tollitur e medio libri Bernardi de cõsideratione ad Eugenũ: Et hæc tu recedes nõ

o Nõ fiet hoc tum Christi aulici regis diligentia: & sapientissimi Senatus illud: duorum hominum populi soli regis pietate.

p Etiam hoc in ira cognoscitur itidem & quod sequebatur.

q Quam effusa argumentum dicit de built: & non corrumpitur: non autem & nõ potest corrumpi, quod si verum: x: pedit igitur magis veritas: & misericordius: & licet: & docet: mire: & tunc non do non coeas: q̃ hęc præfult: uere vt peccat do occasione enam fugas. Secus sentit p̃curator domini: qui tenetis sub angois: & cessat ad dres: ra. Secus illi prophetarum: & serus apostolorum: q̃ qui relictis omnibus pauperem sequitur: & domini: etiam prior: & non reces: serunt ob eadẽ: gelum: & in: nus: & conu: & rium: & edocuit.

ipse dominus dicens. Q ui reliquerit domum aut agros propter me: centuplum accipiet & æterna. Et rursum: vende omnia que habedis pauperibus & sequere me. Non autem euadens in illis versans incorruptus. e Quam forte componis res adinueniens diuerso obsecro vir ornatisime: & si Mos lex ad euangelium collata infirmitati sit, nunquid & leges gentium minime quidem sed personarum. At monachorum principum non solũ præcepta euangelica vt eam & consilia complectimur: illa autem ad summam perfectionis pertinet. Quam obrem valde demor quomodo ab ore tuo eruditio talia excidere possint. Sed cuncta nũc cum monachis finiales vtrudicum ribi omne p̃uenerat.

f Solice illi vt me vxoratur vel filios quibus caris laetioris cumulæ herui me honeste insignibus baethalurei aut doctoris monachis ad conuiuium holuiculis opiparum aliscantur.

g Id non suspicabunt cum tuas sententias recitas audientibus quibus appime dignoscitur quis nostrum fuerit mendax. h Aliqua p̃ba. Sed age vt egregie. Cum tibi potius negotium semper est cum sacerdotibus ac monachis quæ cū lætiora vita aberrantibus: Q̃ ut tam latum præbet dendi campum si omnes ordines discussit. Non enim præcepta Christi solus clericos & monachos deinceps de oēs christianos. Par igitur est vt vel omnes arguas: aut si meli desinas.

x Verum asnon admones sed causas laeras in flectans caliginat: nec vnum tantum aut aliquod: sed vniuersum genus.

y Solice tua illa paria aut similia sunt. Ea monent: & ducunt: infirmitas tua derogant: detrahunt: & gentium nites infirmitas.

facti. Eam differētiā commonstrat diuus Augustinus, nihil abhorrens ab instru-
menti vocabulo, quemadmodum nec Hieronymus. Et hanc ipsam vocem arbitrio
a me mutata, & si refedisset, quemadmodum residet in aliorū libris, quid erat pius
culis? An hinc etiam erant oriuri tumultus? g Sed atrocis est q̄ dixerim euange-
lij fabulam. Male sit istis diabolis, qui talia mendacia deferunt ad aures istas, dignas
quæ melioribus fabulis occupentur. Quis vnq̄ legit in scriptis meis euangelij fabu-
lam? Quæ tandem eruditioris iactatio, si fabulam dixi pro negotij actioe. Empha-
sis vocis captata est, non nouitas. Si mihi suppetisset alia vox, quæ pariter repræsen-
tasset quod animo sentiebam, abstinuissem a fabulæ nomine. Euangelium non ab-
stinet a fabulandi voce, & tota ecclesia nutat, q̄ alicubi fabulæ nomen vsurparim?
Hieronymus Dalila & Sampsonis historiam fabulam dicere non veretur, sed lo-
ge mollius est fabulæ verbum, quum respondet Græci voce, quæ est Ἀγῆμα, hoc
est, actio negotij, quod diuersis personis agitur, suas quæq̄ partes implente. Veluti
quum Philemon dicitur peregrisse vitæ fabulam. Sed ad fabulæ calumniam abunde
respondi præter alios Bedæ. Ex hoc quoq̄ loco vir eximit, colligo te plane nostrā
non legisse. Iam vocatur ad partes nostrā Moria, quæ multorum, vt ais, iacturam fe-
cerit. h Nunq̄ audiui muscam mea Moria perisse, nisi q̄ mihi nōnihil peperit in-
uidiæ, sed apud theologos ac pseudomonachos, & tamen non alius liber maiore cū
applausu erat exceptus, non iam dico iuuenum, sed principum & ecclesiæ primatū.
Quin ex amicorum literis cognoui, opus hoc. i Leonī decimo perfectum nō dis-
plicuisse. Alioqui argumentum hoc nec ex ingenio meo scriptū, nec vnq̄ edendū pu-
taui. Datum est vt cunctis amicorum affectibus. Porro q̄ mei nominis interesse pu-
tas: vt opus hoc penitus aboleretur ex hominū memoria, nā tu mecum facis, idq̄
iam propemodū acciderat. k Tantum enim erat de Moria silentium, vt mihi ipsi
excidere fuisse scriptam. Verum ista tua commemoratio refricans illius memori-
am non patitur eam excidere mentibus hominū. Fieri non potest, vt edita non sit in
hil superest, nisi vt silentio conspiciatur. Hic rursus meum fatum agnosco, delata est
in manus tuas Moria, at non delata est eius defensio, qua l Dorpio qui primus
omnium de ea questus hinc nominis celebritatem auspicatus est, respondeo: Quæ
nisiq̄ ita defendi Moria, quin, ne dicā dolo, maluerim nō editā, nullus tamen adhuc
exstitit iniquior Moria censor, q̄ isti quorum tu recenseres iudicia. Ineptias appellaue-
re quidam, alij libellum periculose libertatis, nemo tām impietatem tribuit, quā
tam vix, vt ais, a Porphyrijs aut Iulianis expectemus. m Quæ vero pestifera semi-
na, aut quas proceras arbores mihi narras, pestilentibus onustas fructibus, aut quas
plurimorū hominū strages memoras? n Neminem audiui tam morosum vt di-
ceret quemq̄ opera Moria factum pilo deteriorem. Multorū iudicia correctā sunt
plurimorum discussa tristitia, Vnde maiorem in modum demiror vel ista tibi ve-
nisse in mētem, si quidem hæc scribis ex animi tui sententiā, vel si aliorum refers opi-
nionem, tibi digna visa, quæ chartis tuis illineret. Scitent enim vir crudelissime mul-
tis. o & insignibus mendacijs, non tuis quidem illis sed tuo calamo proditis, in co-
rum gratiam, quibus velueris istam cātilenam canere. Siquidem mihi non canis, vel
quia isis esse serum, vel quia non ignoras opinor me ad istiusmodi querimonias re-
spondisse. Primum fateor esse quædam, quæ non in aliud parata sunt, q̄ vt risu lecto-
rem exhareret. Ea nullo offendunt, nisi quosdam adeo retricos, morosos, & a Gra-
tius alienos, vt iocari nec sciant ipsi, nec alios ferant. p Alioqui nullum illic vitæ ge-
nus damnat, nec vlla disciplina rejicitur, sed in singulis quid peccetur, nō obitu-
ga

A tñ cum ex
tens recensū
eo q̄ magis
ollentationis
esset q̄ cōmō
di preferim
cum vox ista
mōi Paulum
habeat: aucto-
rem.

g Nec hoc tōe
verbus defen-
dendum cum
non tibi obse-
dit sit vt ijs
culum verum
vt male fons
Sed iuxta aris
est in leuorū
bus defenden-
dis meos inli-
tere vt videa-
re illis defen-
sis d̄ grauiora
disiūle.

h Verū mīcā
sed nec culicē
nec brutū qd
q̄ de hominū
bus non item.
i Nimium se
flumate enim
omne homi-
nū gen^s oble-
tatur preser-
tim cū propi-
us pūg. Q d
mīe de Leone
Iquāruen rī
bi applausere.
Scio enī Leo-
nē nec aulum
enim nec opus
ipsum probat
se et si tales
quosdā & in-
genū acumen
non improba-
uerit.

k Non id in dī
cat lores fū-
se & iussim &
a Frobio tūo
atq̄ pates ab
hinc annis dī
līgriſime res
cognitam.

l Dorpii no-
men ane hāc

nō audieram: sed ei bene volens q̄ magna ratione fecerit.

m Quam res indicat: nec sunt longe petenda exēpla apud vestrares: preferim a quibus maiore plausu recepta sunt. Cū
ita enim quæ tu in memoria densares: hæretice euertere prius iudicium.

n Pilo: verum nec etiam cutesed quo a d religioem innumeri sine valde deteriores facti.

o Longe grauior est nota mendacis aut vani letitij q̄ meruditi. at proditis morij locis: veritas in aperto erit.

p Quin securus res ipsas & p̄fessibiles leſiss: & iuuenes ob illarum studijs deterrere. Quā pecciter mīq̄ deri deri philosophiam
quæ thoneſij de rerum natura in ipsa traditis: Pariter & theologica dogmata sacros rursus monachorum libris: principū

Alber.

H

AD ALBERTI PII C.V. EXORTATIONEM.

confilia: om/
nium artium
studia: facer/
dotum orn/
amenta: & de/
niq. potēstas
maximi pote/
statem/
q. Verborum
ruorum sen/
sus tam est a/
perius: vt alia
probato nō
exigatur.
r. Quid tam/
Cum id com/
probes ex eo
rō studiū qū/
quoqueq. sit
vana in pri/
mis est: con/
tendit pēvri/
ta in ipsis cō/
mittitur.
f. Morē ger/
manicum nō
damno: at is
morio homi/
num vitas: in
cōmune non
trahit: sed
enimmodo
taxat pēvri/
tū priuatos
mores: sym/
posiō Plato
studia longe di/
uersi generis
sunt a sua in/
sedatione.
t. Non is sed
qui vniuersa
& dānat quod
vrigi tu facis.
v. Scio vari/
esse mortalit/
igenia: & plur/
mōre lubrica/
z. Quorūm
id pēvri. Sane
mōstam enī
multa sunt v/
referri nō pos/
sint: nisi vni/
uersa recet/
Moria.
y. Non eo in/
ficias: sed certa moderatione dum exaltius suppuratum pēcidis: simul & vium r. eceses. Nec enim prudentes medici om/
nem vitiatam materiam extrudere conantur ne penitentiorem eradentes vna & vitalem succum exhauiant.

tionē tetrica, sed per lusus illecebram aperitur. q. Id tu tamen obiter sic arripis, quasi sit in confesso, nec vllam desideret probationem, quum nemo nesciat, me nec disciplinas, nec instituta, nec artes reprehenderes sed indicasse, quid in quaq. re peccetur. Id enim erat huius argumenti caput, vt docerem nullum esse hominum genus a stultitia liberum. r. Itaq. vitia mortalium per lulum traducuntur, nō homines. Placuit hoc emendandi genus Platoni, qui in hunc vsum probauit largiores in conuiuijs inuitatunculas. f. Nec alio consilio factum videtur, quod hodie Germani in solennibus epulis adhibent morionem quempiam dicacem, qui singulos conuiuias diſtingens perstringat. Interim multi audiunt sua flagitia domestica, nec licet offendi, vel quia dicuntur a morione, vel quia in conuiuiō, vel quia nulli omnium parcitur. Q. q. Moria nullius nomē perstringit, nisi meum. t. An ille docet nil scrium, nil solidum, nil expetendum in vita esse, qui cōmostrat quid in re quaq. fugiendum? Imo magis hoc agit, vt quæ sunt expetenda cuiq., feliciter expetantur. Quis vnq. tantum tribuit Morie lulis, vt ex ea persuaserit, nullam esse prorsus hominis felicitatem, & ad virtutes viteq. functiones capessendas segnior sit reditus? v. Aut tu nimium tribuis huiusmodi nugis, aut parum magnifice sentis de mortalium ingenijs. Quorūm igitur pertinent illa tua vir egregie? Multa sunt in hominum vita quæ rideamus fateor, sed nimis iniquus est humanarum rerum estimator, qui omnia sine discrimine dānat. x. An Moria taxat aliquid qd sit probandum? Recte philosopharis, res humanas ex actū & potentia, hoc est ex perfecto & imperfecto sic temperatas, vt nihil esse possit tam absolutū, quin aliquid habeat admixtum vitij. y. Hoc quum ita sit, tanto magis pugnandum est cum vitijs. Addis me nec sacris ritibus, nec religioni, ne Christo quidem ipsi peperisse. Quis hunc mēdaciorem acerrum ausus est ad te tantum virum deferre? z. Illic superstitiosus ritus taxo non sacros, & religionis negocium adiūu, dum indicio fugiens dam esse personatam religionem: absit autem tam detestabilis impietas ab animo meo, vt in Christum, cuius nomen toto pectore veneror, quicquam dicam cōtumeiōse. Hoc animo sum, vt malim decies mortem oppeteret, quam vilo verbo perstringere nostræ salutis principem, ac nomen illud, nobis saluiferum, angelis adorandum, inferis tremendum. Quicunq. voluunt meas lucubrationes, nisi prorsus odio cæci sunt, facile percipiunt, q. non impiū affectum geram erga Christum. Addis, tu tibi diuina deridere per mittas. Hoc quum fit falsissimum, tamē huiusmodi basibus tua nititur oratio. Istud est opinor Tulliano more dicere. a. Ego te Alberte princeps existimo virum Christiana pīetate præditum, quo liberius apud te proloquar quod sentio: qui diuina derideant facilius inuenies in Italia apud tuos dinis homines, b. atq. adeo in illa laudatissima Roma, q. apud nos. Ego sane cum talibus ne cibum quidem capere sustineam. Etia. atque etia. te rogo, ne quid offendat animum tuum mea libertas. Vulgaribus scommatibus nō admodum moueor, ignosce, si tales facetias ferre non possum. Quid autem appellas deridere diuinat? c. An derident diuina, qui taxant superstitiosum diuorum cultum, qui notant eos, qui charitate vacui summā religionis collocant in cultu, in cibis, in non intellectis preculari. An tibi videretur deridere philosophiā Aristotelicā, qui traduceret illos

z. Hæc quog. loca Morie de clarabunt: nec superstitiosa sunt sed commodissima que tu damnas: vt pote cypreolum offerre. Deipari vii ginizeo q. inierdu non egeramus lumine. Dedicamenta appendere in templis: nuncupare vota: peregrinari: ad loca sacra: quasdam imagines præ ceteris venerari: & cetera id genus. Quæ tamen procacissime derides & contēnis. Nam & personæ & laræ: sic enim eas per ludibrium appellas: ad tuendam religionis dignitatem faciunt.
a. Ego quidem simpliciter mēsed Clodius acculat pudicum adulterū.
b. Hæc non existimo: id autem eōpertissimum hæres per Italiam non debachari: vt per Germaniam paucis abhinc annis faciunt. Sed quorūm hæc nisi adparandum dissidium: cū enim dānas Moria non confertus Italiorum religio cum illa ver & æquum: quidem cuperem & Germanos: & ceteras omnes nationes pietate superare Italos modo nihil detraxeretur ab illa quæ in ipsis est: quam cuperem esse ardentiorē.
c. An id agas: poterit inferius:

rum stultitiam, qui non intellectum Aristotelem perperam interpretantur.
 d Non dicturus es, ni fallor, Quid, inquis, ad iugulandum prioris religionē Chri-
 stianā dici potuit atrocior, q̄ ipsam esse vniuersam in stulticia fundatā? Forte simile
 quiddā est in Moria, sed multo aliter dictū. Nec id raro facis, vt mea dicta tuis ver-
 bis reddas atrociora. Rhetoricum quidē istuc, at minime theologicū. e Paulus scri-
 bit, Si quis videtur sapiens inter vos, stultus fiat vt sit sapiēs: Idem appellat stulticiā
 crucis, & stulticiā attribuit deo, & inter Christi discipulos negat esse multos sapien-
 tes, Ergo quotquot sapientes nō sunt, stulti sunt. Quis est tam stultus, vt non intelli-
 gat hic distingui mūdī sapiētiā a sapiētiā Euāgelica: Qua distinctione seruata ni-
 hil hac sententiā dici potuit Christianius, quam tu tā atrociter insectaris. f Itē illud,
 Christū oblectatū esse perpetuo morionibus, vetulis & pueris, a se autē reiecit gra-
 ues & doctos, aut non est in moria, aut alijs verbis dictū est, quorū inuidiam si mihi
 remittis, quæto te p tuā felicitatem, quid dici potest religiosius aut sanctius? Nonne
 Christus apparuit pastoribus? Nonne Simeonis cōplexibus hæsit? Nōne complex-
 xus est pueros, & ad horū exemplū inuitauit Apostolos? Nonne sibi aciuuit idiotas
 apostolos? Cōtra nōne cōtemplit Herodem: nōne magna feueritate vociferatur i
 vitam & saltū scribarum ac phariseorū? g Cum quo Pōntice, cū quo scriba aut
 phariseo habuit familiaritatē, nisi cū p euāgelium repuerascere? Nec hodie quen-
 quā recipit Christus qui mundo sit sapiens, potens aut doctus. Mūdū sic vsurpo
 quemadmodum vsurpauit Paulus, Quæ stulta sunt mūdī elegit deus, vt confun-
 dat sapiētes. h Sēsus est pius, id quum cōstet, iniquum est ex verbis calūniā vena-
 ri. Sed Moria abutitur scripturæ sacræ testimonijs. Quasi sacerdotes quidā ac mo-
 nachi, omnes pene facias suas nō desumit ex sacris libris. Veluti quā aiunt, Quid
 est charitas? Est palliū monachi. Qui sic? Quia operit multitudinē peccatorū. Et ro-
 gatus quidā, ecquid placeret vni, ascendit, inquit, superius: tum alter, ascendit super-
 rius: ergo erit ubi gloria. i Lōge modestius autē detorquet scripturas Moria, nec
 tñ id facit nisi præfata veniā, scq̄ citaturā *ἡμῶν τρεῖς ἰσως*, atq̄ in huius loci peroratio-
 ne, rursus precatur veniā. At iam dixi me nolle p omnia tueri Moria, atq̄ hactenus
 patiar accusari Moria, vt ineptię, incogitantię, aut leuitatū tribuam, ab his k que tu
 impingis strenue defensurus. l Apud Italos nescio sint ne tam imbecilles in fide,
 vt ob ludicrum libellū deficiant a Christo, apud nos & scæmīng constātiōres sunt,
 quam vt eiusmodi lusibus labefactent, nec quisquam adhuc extitit in his regiōibus
 qui quod tu scribis, interpretaretur, eos iocos ab animi impietate profectos. m Tot
 annos p omnū manus volitabat Moria versa etiā in linguā Gallicā, aulæ principis
 bus erat in delicijs, nec i hāc quisquam hominū fremebat, præter pseudomonachos,

grauissimis regnare: post cætera recensita inducis & religionem, de qua minus videretur yetiam in stultitia esse fundatam.
 Vel igitur es inductione nihil agis: vel eodem significato illam accipis quo in cæteris accipisti. Nō sic Paulus qui vt di-
 stinguit sapiētiā terrenā ab euāgelica, ita & stulticiā nec tuas orationis contritus hanc in dicta inducit qui legunt.
 f Et si hæc vera nō tñ cōprobat sententiā tuā q̄ a se reiecit graues & magnos viros: s ppetuo oblectatus ē nullū n. holūm
 genus reiecit a se bon? Iesus q̄ oēs venerat redēpturus. Quis vtiplurimū infirma mūdī elegit vt cōsideret forma: Nō tñ
 q̄ voluit a pastorib? adorari ab eodē officio reiecit & magos: q̄ & reges & sapiētes erāt. Nec phariseos & nobiles: q̄n plures
 illi receperit in discipulos: nec doctos: quin cooperauit ad apostolorum eruditissimū Saulū: scriptis & ad Agabam regē
 humanissime qd testat Eusebius Cæsariensis. At hos oēs præterit. Nec Herodem cōtensem vti Regem sed vt inquam ho-
 minem. Nam licet voluerit suos esse simplices sicut sunt columbæ: panter voluit prudentes esse vt serpentes.
 g Cū plurimus cum quibus & conuiuabatur vt multis in locis testatur euangelium: minime tamen illis repuerascensibus p
 idem in eum. Quæ immo & cum publicanis ita enim habet Lucas: Et fecit ei conuiuium magnum in domo sua & erat tur-
 ba multa publicanorū & aliorum qui cum illis erant discumbentes: de qua re murmurantibus Phariseis & Scribis Iesus
 respondens dixit. Non egent qui domi sunt medicos: qui male habent & cætera. Et tursus capite seipsum. Rogabat quidā
 de Phariseis vt mitteretur cum illo & ingressus domū discubuit. Ecce mulier & cætera. Ad hæc & capite vindicmo. Ro-
 gavit illum quidā Phariseus vt pranderet apud se: Iesus autem ingressus recubuit & cætera.
 h Si pius: verba tamen illud non sonant etretine igitur sensum & caligā sermonem.
 i Si id verbo tenus citāi & tali mō dignoscit illos nugari. Nō autē cū edit liberos: sed indecorū implere paginas his ineptis.
 k Nil animo tuo imponi quoniam pium esse credo & volo. Sed Moria verba improbo.
 l Semper supbia Italos.

m Nil mirum: homines enim natura gaudēt fabulis: & dilectissimō modo ipsos non tangant: nullumq̄ obsonium suauis au-
 licis: eo quod satyrico condimento paratum sit.

Alber.

H 4

d Dispersedini
 si lōge abius
 diora deponā
 tu dic mecum
 quo pignore
 cetres: quis po-
 ribus edimoni
 bus qdā detra-
 xeris: & cōmū
 la addideris.
 Qd & testat
 eruditissimus
 Luth: illa Mo-
 riæ verba enat
 tati: si alpha
 certe becha
 me? ē Etalini
 iniquens ap te
 turius locat
 f semper illi: al
 lude: & ad hoc
 qd scriptum
 notat: lices ino
 uum trāmen
 tūc & in opera
 Hieronim.
 Cū autē primā
 edidit Moria
 am nō adhuc
 illa scripturæ
 quo sit vt in il
 la ad hęc illud
 dere nō value-
 rit. qd tñ sup-
 adiecit in po-
 stremis.

e Non es par-
 tus stulticie
 acceptiones.
 sed tanq̄ vnica
 sit significatio
 vñs es noie:
 ad cōproban-
 dāq̄ sententiā
 tou? argumē-
 ti: videlicet
 stulticiā cūctis
 l rebus etiam

AD ALBERTI PII C.V. EXORTATIONEM.

n Scilicet
quoque tua
non probant
odio permoti
erga te in
cuius: & cau-
natores sunt
p Si eo cado
re veteris rti
des quo ego
te admones:
pō ad huc cō
fugeres: sed rā
tum ea dices
res quas ad cō
trouersiam at-
tinent.

q Quimmo
quod tu scripsi
sti: & ego ler-
gi.

r Sophistica
responsio: cū
deiecit quod
non est obis-
tum: pręter-
tur aut quod
est reprehens-
um. Nunquā
scripsi colle-
gisse te in cō-
moda pēssio-
nis tanq̃ ex re
ipsa nata: sed
quomodocūq̃
q oritur nō
decausse illa
colligatur q̃
a confessionis
officio deter-
reant: tum q̃
ab hæreticis
hoc tempore
ipsa oppugna-

tur. Quod q̃ ipsa illa colligas: vt declares: quibus vitio hominum oriuntur: tamen illorū multa vitia nō possemus eni-
e xpiorum esse potest: consentiant sacerdos tam probus & doctus sit: vt nulla incidere non valeant: sacerdos paue-
chius vitare potest: mortis periculum imminens cum vocatur ad audiendam pēssionem: confessionem: & cetera similia qua
reſens incommoda quirit: quibus recensitis cum non desinamus: huiusmodi confessionem necessariō faciendam esse sine
lectōri permittis de ea quequid libet statuer. Præterea commoda ista recensere vt declares illa valere acquiri citra ecclē-
fiam confessionem: vt si quis confiteatur deo aut cordato amico quod suades faciendum. Præterea autem id vilitatis
quod est negotii primi caput: videlicet peccati abolitionem & gratiæ collationem: quæ ex sacramentali confessione pro-
ueniunt. Nam cetera commoda non magis Christianam confessionem sequuntur: quæ Ethnicæ aut Iudaicæ. De ipsa autē
in communis ita agis ac si moralis philosophus de ea differret. Sic omnia moris prudentia humana. Contendens
probari non posse a Christo fuisse institutam: dubitas an constituto humano quodam onus imponi poterit hominibus:
cum fuerit impositum: præstare illud antiquare: eo q̃ plus officiat pietati q̃ conducit. Nemo autem tam est mentis hebes
qui ex his colligere nequeat que sequuntur. Nihil enim reſert q̃ sparsim hæc prolata sint: cum facillimum sit illa coniu-
gere. In quibus præterea tale onus fraternæ charitatis aduersari suadent: vt aliorum onera subleuemus: & apostolorum Petri
& Pauli exemplis. Hæc enim indulgens hominum infirmitati: (vt as remittit aliquid de precepto domini. Alter noluit iu-
gam leges Moysi imponi gentibus. Et subiungis. Quis fronte igitur qui cum Petro & Paulo non sunt comparandi: impo-
nunt talem sarcinam confessionis vltia præceptum domini? Margine angustia non permittit me cetera recensere: que ex
ferens quibus digito tanq̃ potest: & si quibuldam verborum inuolueris hallucinari studeas legentes. Quid sentias & persuas
dere coneris. Quocirca non est quod putes verbis illis cordato & pio lectōri probare posse hanc tuam ex hominologē-
fim religioni catholice quouismodo esse commo-dam: qua cum non audeat Barabas libere proferre quod sentit: ita ne
gocum inuoluit vt scire nec quid statuat libiq̃ velis facile deprehendi possis: nisi vigilantissimus fuerit lectōr: & dicta aliis
locis a te quibus apertius sententiam indicas sis conlulerit.

f Non quidem: inquit sapiēs: omnia ex petunt acrobologiam mathematicam: verum satis probatū sunt: quum his ratio-
nibus confirmantur: materia expolita & parata. Multa autem esse Christianæ religionis instituta constat: quæ expressis
scripturæ testimoniis demonstrari non possunt. Nec omnia scripta fuerunt: attamen satis cōprobara sunt quum vel eliciuntur
ex his que scripta sunt: aut ecclēsiæ decreto fuerunt promulgata: cuius generis est confessio: quæ inter sacramenta tra-

secus quam volebat attractos, quanquam in his quoq̃ religiosissimo cuiq̃ non dis-
plicuit Moria, cui tu tā vehemēter insensus es. Nam licetis Roma missis non raro
sum admonitis, Albertū principē in nulla materia fac undiorē esse, q̃ in accusanda
Moria. Id si tibi accidit vehemētī quodā religionis zelo, nō possum nō pbare asser-
ctum tuū, licet iudiciū arbitrer nemini placiturū exceptis ijs quibus displicitur sit
euāgelij, si Erasmi nomine pponeretur. n Talibus enim odiū & animi inductio
prorsus omne iudiciū vitiauit. Illud iterū atq̃ iterū demitrat cōpellor, q̃ hæc tā mul-
ta, tā odiosa, atrociter ac pene seditio se sic in me congeris, quasi nihil horū libris pri-
dē editis diluerim. o Quemadmodū & de cōfessione querimonia mire exagges-
ras, quā nullū hic sit argumentū, quod nō retuderim scripto vulgato, atqui si dicer-
tus ac vehemens haberi volebas, prius illa fuerant i felenda, quibus quorūdā des-
puli calumniā. Nisi forte nō putas quēq̃ fore qui ista tua legat, præter eos qui mea
vel non attingunt, vel eadem censura damnant benedictā pariter ac maledictā.
p Cuius obsecro candoris est, quā Leo copiosissime, quā Struicæ aliq̃ nōnullis
nō indiligenter responderim de cōfessione, perinde nobis recinere veterem ex cō-
potationibus & cōcionibus pseudomonachorū querimonia, quasi verbū nullum
vnquā super ea re fecerim. In illo vero magis etiā desidero cādorē tuum, q̃ obijcis
nō quod a me scriptū est, q̃ sed a rabulis quibuldam factari solet. Colligo vt ais, cō-
moda & incōmoda confessionis, & lectōri velut integrā existimationē permitto,
retinendū ne puter cōsistendū vsum, an abolendū. Iam primū hoc quā falsū ad te des-
latū sit vide. Testor incōmoda non ex re ipsa nasci, sed ex hominū vitio: verba mea
sic habent. r Vt quā plurimū fructus capiat ex cōfessione, & quam minimū
malorū admittatur, quæ quidē mala nō tam ex re quā ex hominū vitio nasci vides-
mus. Quemadmodū scire nihil est in rebus humanis tam pium, tam vt ita dicā co-
leste, quod hominū corruptissimi mōres sibi nō vertunt in pernitiē. Ac mox osten-
ditur paucis quātas cōmoditates habeat hæc confessio, deinde quanta pestis veræ
pietatis. hinc per occasionē nascatur inter homines. Audis palā me cōmoda tribue-
re cōfessionī, incōmoda vitij hominū, re bonā vtentium male. Atq̃ in ipso statim
initio operis ita loquor. Vtrū conducibilis sit & relinquī propter innumeratas vtili-
tates quas ex ea videmus perspicisci, an tolli ob innumerata mala, quæ consensitū &
audientū culpa per huius occasionē cōperimus existere? Occasionē audis nō cau-
sam: & culpā hominū audis, nō crimen cōfessionis. Hæc toties in eadē præfatione

ipsa oppugna-
tur. Quod q̃ ipsa illa colligas: vt declares: quibus vitio hominum oriuntur: tamen illorū multa vitia nō possemus eni-
e xpiorum esse potest: consentiant sacerdos tam probus & doctus sit: vt nulla incidere non valeant: sacerdos paue-
chius vitare potest: mortis periculum imminens cum vocatur ad audiendam pēssionem: confessionem: & cetera similia qua
reſens incommoda quirit: quibus recensitis cum non desinamus: huiusmodi confessionem necessariō faciendam esse sine
lectōri permittis de ea quequid libet statuer. Præterea commoda ista recensere vt declares illa valere acquiri citra ecclē-
fiam confessionem: vt si quis confiteatur deo aut cordato amico quod suades faciendum. Præterea autem id vilitatis
quod est negotii primi caput: videlicet peccati abolitionem & gratiæ collationem: quæ ex sacramentali confessione pro-
ueniunt. Nam cetera commoda non magis Christianam confessionem sequuntur: quæ Ethnicæ aut Iudaicæ. De ipsa autē
in communis ita agis ac si moralis philosophus de ea differret. Sic omnia moris prudentia humana. Contendens
probari non posse a Christo fuisse institutam: dubitas an constituto humano quodam onus imponi poterit hominibus:
cum fuerit impositum: præstare illud antiquare: eo q̃ plus officiat pietati q̃ conducit. Nemo autem tam est mentis hebes
qui ex his colligere nequeat que sequuntur. Nihil enim reſert q̃ sparsim hæc prolata sint: cum facillimum sit illa coniu-
gere. In quibus præterea tale onus fraternæ charitatis aduersari suadent: vt aliorum onera subleuemus: & apostolorum Petri
& Pauli exemplis. Hæc enim indulgens hominum infirmitati: (vt as remittit aliquid de precepto domini. Alter noluit iu-
gam leges Moysi imponi gentibus. Et subiungis. Quis fronte igitur qui cum Petro & Paulo non sunt comparandi: impo-
nunt talem sarcinam confessionis vltia præceptum domini? Margine angustia non permittit me cetera recensere: que ex
ferens quibus digito tanq̃ potest: & si quibuldam verborum inuolueris hallucinari studeas legentes. Quid sentias & persuas
dere coneris. Quocirca non est quod putes verbis illis cordato & pio lectōri probare posse hanc tuam ex hominologē-
fim religioni catholice quouismodo esse commo-dam: qua cum non audeat Barabas libere proferre quod sentit: ita ne
gocum inuoluit vt scire nec quid statuat libiq̃ velis facile deprehendi possis: nisi vigilantissimus fuerit lectōr: & dicta aliis
locis a te quibus apertius sententiam indicas sis conlulerit.

dicta, rursus apologijs citata dissimulas, & dicor tibi referre commoda & incōmoda confessionis. Ista nōn videris Alberte princeps, ab illis didicisse, qui vt scribis ex amissim scripta mea examinant, dicta dictis, sensa sensis & syllaba syllabis conferentes. Vanum iuxta atq; calumniosum est, & illud, quod scribis lectori per me fieri liberum, vtrum malit confessionem retinere an abolere. Obsecro te quibus verbis hūc sensum meum indicor. Loquor illic de Romani Pontificis auctoritate, deq; Christiani populi consensu, hoc est de auctoritate totius Ecclesiæ. Si confessio indicta ē per Ecclesiam, an non potest eiusdem auctoritate tolli? An tibi vniuersa Ecclesia ē quilibet lector? Nec tamen illic affirmo, ab hominibus institutam, sed sicut concessione, ratiocinor, ita præfatus, Tum si quis largiatur ab hominibus institutam, An non hic satis dilucide loquitur Barauus, etiā si parum eleganter? Nec ego hic disputo, ab hominibus sit instituta confessio qua nunc vtimur, an a Christo tradita, retinenda an tollenda, sed indicō quæstiones huiusmodi inter alios ventilari. Dices, qd referebat istius rei meminisse? Quasi cuiq; esset obscurum, quod loquor? Et tamen mea referebat hoc admonere, ne lector expectaret aliquid præter id quod suscepisset. Neq; me fugiebat hoc expectaturos plerofq;. Quod nisi magno volumine tractari non poterat, & a multis erat accurate, tractatum, vix enim vlla quæstio inter scholasticos inæstimator, prætermissi, quod vtriq; parti, hoc est, & dubitantium & certæ persuasione firmorum conducturum erat, tractaui. Debebas inquis vel obiter indicare tuam sententiam. Quod habebam persuasum, ingenue profiteor, voco rem saluberrimam & in primis piā. Et aduersus Leum disputans profiteor rem optimam, a spiritu Christi profectam, ac totius orbis tam diutino consensu comprobatam, ea reuerentia seruandam, quasi esset ab ipso Christo tradita. & loquor non de quacūq; confessione, sed de hac quæ nunc in vsu est Christianorum, cum omnibus suis circumstantijs. Quam si queam docere a Christo traditam, oppido quam lubens facerem. Habebis me plausor em si potes id ad plenum proferre, quod & olim a Theologis, & nuper tractatum est ab apprime doctis, quorum est Iacobus Lato mus. Horum tamen nemini succellere vt vellem. Imo Lato mus nobis propemodū liberum relinquit, malimus ne credere a Christo traditam, an e scripturis irreversibilis desumptam, an generali Ecclesiæ decreto institutam, & tu a me postulas vt pronunciem a Christo traditam. Finge pronūciasse, quis credat, nisi doceam? t Et tutius existimo silere, q̄ friuolis argumentationibus hoc aggredi. u Qui silet videri potest valuisse si voluisset. Qui conatur asserere, nec efficit quod conatur, magis dissuadet quod persuadere nititur, q̄ si quis palam repugnat. Eeuides quo seculo, in qua regione, libellus ille mihi sit editus. Ac pro illo qualis qualis est viri orthodoxi gratias egerunt. Non erat inquis in dubio relinquendum quod ab hæreticis pertinacissimè impugnatur, x quasi semper impium sit, quod teneatur hæretici. At quo magis impugnabatur, tanto iustior erat causa detractandi muneris. y Ociosum, fortem, doctum, insignem Theologum ea res postulabat. z Ego confessionis causam reddidissim deteriorē. Postremo qua fronte iubes me alijs persuadere, quod mihi nondum satis persuasum est, & expecto qui persuadeat? An assentiri videtur hæreticis qui doceri cupit hanc confessionem fuisse traditam ab ipso domino, quā alioqui fateatur religiose seruandā? Quæ synodus hoc pronūciauit? Inclutus Angliæ Rex qui felicius tractauit istud argumentum q̄ tu tractare videris, nihil aliud pronūciat q̄ esse probabile fuisse a Christo traditam. Quod si Lutheranus hæreticorum nomine designas, scis q̄ illis non assentiar. a Nam horum pleriq; faciūt cuius simpliciter liberum, vtrum confiteri velit an non, & quis confiteri velit.

tor officii cognoscetur. x Quam claudis indecorē? Non quidem omnis reputa si qui teneant orationem dominicā sed sane impia sunt quæcūq; teneant aduersaria dogmatibus orthodoxis fidei.

y Si his dehiurum te etiam censebas: totum argumentum erat a te prætermittendum.

z Hic produs quid feneas.

a Huc sententia subscrisbis quā illā vim hēre diuilo libito nō fatearis: & si iudiciū reformidās dicas tutior ē rē q̄ cōfitei.

Alber.

H ij

AD ALBERTI PII C.V. EXORTATIONEM

b Dixi iam aliam esse questionem quam istam de modo institutionis ab ea qua queritur de institutis Celestissimis legum Anglie Rex nunquam satis laudandus asseruit comprobavit porro nuncq. diceretur (cui confessio conexa est in solubili nexu) inter propria sacramenta: vim habentia diuinam: esse recensendum idem Latomus & ceteri: qui si quid ambigunt circa ipsam: tamen est quantum ad modum institutionis & temporis constitutionum considerandi. non autem quantum ad primum instituentem.

c Illud quasi plurimum reuerent: quod enim quasi aurum est non est aurum: sed est richalcum: quod quasi vnum non est vnum.

d Quid est hoc: ex confessione nihil enim facit ad causam cui de ipso instituto nihil definitur: nec vel tantum asserens necessario esse seruanda.

e Scilicet in facultate tuas esse edicens legibus prescribit

b Complures desistantur etiam ut rem impiam. Quod si heretici sunt, qui non nisi dubitant quomodo sit inducta confessio, res erit tibi cum Anglie Rege, cuius eruditam pietatem tu merito predicas: cum Latomo, ne quid alios commemorem. Nec satis intelligo quid hæc tua verba sibi velint. Quinimmo excepta ut a Christo instituta. Si, ut, sonat similitudinem, idem loqueris quod ego. Sic enim habet initium libelli mei. An a maioribus inducta, paulatim robur collegerit, ut tanta sit huius auctoritas, e quasi fuerit instituta a Christo. Sin, ut, sonat causam, alijs argumentis hoc tibi confirmandum erat. Addis quavis dicas negari non posse, quin tunc sit qui bene confessus fuerit. Nec hoc simpliciter dico, d sed ex concessione. Sic habent mea verba, quantumvis enim multis ac magnis argumentis pars altera contendant, hanc confessionem non fuisse institutam ab ipso domino Iesu, nec potuisse tantum onus a puro homine imponi hominibus, illud certe negari non potest & cetera.

e Itaque libellum illum legi cupiebam a duobus hominum generibus, quorum alteri firmam habent persuasionem de confessione non tollenda, alteri dubitant num possit aut expediat per Ecclesie proceres aliquid innovari circa confessionem, quam tu sacramentum vocas, quum iuxta multorum opinionem, potius res sit sacramentalis, ut interim saltem melius utantur confessione, nec precipitent sententiam, donec de hoc pronuncietur Ecclesia. Tertium hominum genus ab eius libri lectione submouit, videlicet eorum, qui confessionem aut superuacaneam esse contendunt, aut impiam. Istos pericacis ad alios doctores relego, mihi tum nec ocium suppetere bar nec copie sufficientes ad conflegendum cum illis. Omitto iam hæc rationes acriter fatimonia tua, quibus me docere conaris, omnino credendum esse confessionem a domino traditam, de quibus interim nihil aliud pronuntiabo, quam dolere me non esse firmiora, presertim ob eos qui pertinaciter totam damnant confessionem. Addis vero præclaram sententiam, damnans quod commoda cõtulerim cum incommodis. Nã etsi omnino inquis, nobis incommoda viderentur, tamen quia ita sunt statuta, putamte seruanda & constanti animo retinenda essent. f Obsecro te ut me vicissim patienter audias. In quem vsum ostendo incommoda, non ex te, vt dixi, sed ex hominum vitijs orientia: nonne ut vitentur, & interim firmiora sint, quæ sunt instituta: Si seruenda sunt hæc incommoda, cur quotidie clamatur in eos qui male seruant matrimonium, qui indigne accedunt ad mensam domini, qui male gerunt magistratum? g Neque enim ego tollo confessionis vsum, sed admonco quid in huius vsum vitandum sit. Hoc nimirum est stabilire confessionem, non labefactare. h Hæc vides opinor tibi non minus extra causam dicta, quam eleganter.

His ita peroratis, subtexis clausulam. Quoniam, inquis, nimirum profecto iudicio nostro arrogamus, quum de omni re æque audemus iudicare, quid utile quid inutile quid honestum, quid secus: quid rectum, quid deprauatum, quid diuinum, quid humanum, & hoc tam in rebus definitis, quam in his quæ adhuc sub iudice versantur, quum taxamus mores, leges, consuetudines, ritus, ceremonias iam diu receptas quæ quum tu sepius me facias, ut monumenta tua testantur, non ab re multum accussant arrogantiam, & rerum nouarum studiosum fuisse dicunt. i Quum ais multi dicunt, ingenue fateris te ista ex alieno sensu loqui, non tuo. Alioqui quid probæ mentis habent ista verba: Si de Lutheranis, aut nescio quibus Italis sentis, ad me nihil pertinet. Sin de me loqueris: num tibi videor æque de omni re iudicare, k qui hoc cuius homini sunt leges: quorsum autem hæc referas cui nihil ad te faciat non est cognoscere nisi ad diuerse di legentium alios his verbis a questionis scopo sed & de industria premitus quare genus eorum videlicet quod ipsum habet diuini esse miratum.

f Idem repetis, quid tum: quomodo rationem ostendit preferimus cui eorum plurimum apte cauere non possint? Nõne illa ta. confessio auctore est. Nã quod docet quid eorum vitanda sunt: & tunc superius enunciatote & parochorum sum multis de re ipa.

g Non equidem directe sed oblique nam ea proposuisti ex quibus sequitur potius tollendam quam retinendam.

h Scilicet plaude tibi quia vultis. *Αὐτὰς μὲν καὶ κερταί μοι αἰσας.* Putabam certe meum sensum cum multis alijs non posse esse communem cum quibus cum consensu iudicam dixi: Quæ cum tu sepius facias & cetera.

k Hic quam pueriles cauillas suspendis inquam iudicium hoc transiens argumentum: ubi proferte oportebat alijs

ipſo libello ſuſpendi meam ſententiam, & aliis iudicium deferro, I imo qui nuſq̃ non deferro Eccleſiæ iudicio. In rebus inquis definitis, quaſi hoc iam docueris eſſe definitum. Profer vbi quicq̃ improbauero pro deprauato quod eſſet rectum, vbi pro humano reſecero quod erat diuini, vbi taxaero mores pios, leges, &c. quod ais ſepiſſime me facere, in quum nullum proferas locum. Opinor tibi pro oraculo eſſe Stunice Catalogi. Atqui, quibus fama dūtaxat notus es, multo ſolidiorem, æquiorẽ ac neruoſiorem diſputationem expectabant: Nihil enim adhuc adfers, niſi quæ ab indoctis pseudo monachis & leuibus Theologis ſolent in cōpotationibus iactari, quos non pudet interdum edere mendacia maiora monachis: eoq̃ ſolum hoc agunt, vt lucubrations meas aboleant, ne deprehendatur ipſorū inſignis vanitas. A te vero quid expectari poterat, niſi verum, excuſſum & æquū? o Poſt hec ingrederis aliud argumentum, quo de quum plus ſatis reſpōderim præter alios Petro Sutori, tamen quaſi vacuum & intactam omnino materiam traſas. Cauſaberis cum librum ad te non eſſe perlatum. Atqui Lutetiæ, vbi multa ſcripturarum teſtimonia opusculo tuo adieciſti, non dubito quin videris. Quid igitur faciā? Reſpetam ſibi dicā? Quid moleſtiū? Obſceſcam? Applaudent victori, qui mea non legerunt. Scrutabo medium? Notabo paucis quædam. p. Ais a multis damari, q̃ ſacras literas paraphraſi diſcidiū & elegantius explanauerim, quæ vix admittant cōmentarios, tantum abeſt vt paraphraſim. q. Hic opinor tua prudentia nouit ſcripturam ſacram poſſimum eſſe in myſtico ſenſu potius q̃ in verbis, r. quæ probabile eſt ab Eſdra partim immutata: proximo loco ſitum eſſe in his linguis quibus tradita ſunt a primis autoribus. In his a me niſi eſt mutatum. Tercio loco ſunt traſlationes in aliam linguā. Eas fuiſſe diuerſas, tum apud Syros, tum apud Græcos & Latinos, conſtat ex veterum Theologorū monumentis, tamq̃ varietatem D. Auguſt. adeo non damnat, vt exiſtitem plurimum conducere ad ſcripturarum intelligentiā. ſ. Itaq̃ quum nouum teſtamentum ſit verum eo ſermone latino, qui tū temporis erat, promiſcuo vulgo communis nunc contra lingua latina non eſt, niſi apud literatos, quid erat picuſi, ſi rebus in diuerſum mutatis, latinus verſiſſimẽ nouum teſtamentum? Certe auſus eſt hoc Hieronymus in veterẽ teſtamentum, & laudem promeruit. Nunc a me non eſt mutata vulgata traſlatio, ſed id verum eſt, quod habetur in Græcorum voluminibus, t. præſertim iis quibus

analogia proferens quando nec expedit neciteſt.

I Non animi aduerſus quatuor verbalibus tuor pugnaſtes ſententias diuini iudicio eccleſiæ reſiſtere ducaſ: & tamen neges de conſeſſiōe adhuc eſſe definitū. Præterea hab lucinarius cum ex indefinita ſingulari determinatam inferat.

m Proferam inquit pluſq̃ ſexcentos locos cum illa in ſenſu reſtauro.

n Rutilius ad moniſtus & cōuicia. Sed hęc cauſam tuam non defendit quin potius deteriorẽ traſciat.

o Non te pu det toties cōſiſtere ad hanc inepſā te reſpondiſſe aliis & cetera: quā ſcripturæ cāſum Sutoris nomen audie

ratu. Quum autem ex tuis literis illud cognoui perquiſui tui libellum quem doctē grauiter ac pie conſcriptum noui. At illius non ſolum titulum ſed & argumentum diuerſum eſſe a meo cōperī. de verſione enī noui teſtamenti ex poſſito agere: enī poſtremo de paraphraſibus quædā attingat per ſequelā aut argumētoꝝ proximitatē.

p. Non ſolum mea verba immutata ſed & aduſus callide alia quæ ſententiā tuam aſſuunt: cui ego priuſ reſtrago: hoc enim cōtendo lōge diſtare paraphraſim a cōmentandi ratione: & viſ me ſcripſiſſe te explanare ſcripturas ipſa paraphraſi. q. Scio plures eſſe ſcripturæ ſenſus: & omnes veros eum tamen eſſe poſſimum quem ſpiritus ſanctus primo intelligi voluit ex verbis quæ expreſſit.

r. Quinimmo potius improbabile cum Eſdræ diuino ſpiritu aſſiſtens ſcripturam reſtituerit. quod certe fecit: eiſdem proſter verbis ac etiam apicibus aut ſequivalentibus.

ſ. Hæc Sutori puro canis non mihi qui tuam induſtriam non accuſui in vertendo nouo teſtamento ſed in edendis paraphraſibus: cuius rei neminem habes autorem: illius autem complures & præſertim diuum Hieronymum cum tuos habes: hoc enim non probauit diuus Auguſtinus ſed variæ ſunt hominum ſententiæ: & de eo quod problematum eſt: vndiq̃ ſi rationes verum ſi qua vtrius eccleſiæ ſententiæ Hieronymi eſt: qd̃ probabile videtur: cum præſentiones extrinſecus videret reſpiſſus autum eſſe q̃ decreuit. Et quomodo quæ res ſe habeant tantominus probari potuiſſe conatus quanto magis a tecepta edidit: nec recedat præſertim in vobis latinis quibus græca interpretariſ diuerſa ſignificauit: vt exempli gratia logos qd̃ græce tū ſermone tū diſtione iportat: antiqua vtrius diſtione tu potius ſermone voluiſſe: vt illud in principio erat verbum vtriusq̃ fuerat ſermo. Cum tamen verbum & preſſiſſus ſignificet quod euangeſtiſta intellexit xij q̃ ſermo qui orationē ex pluribus diſtinctionibus contextam ſignificat. Similibus enī vti potius obſtationis eſſe videtur q̃ potius & vter præſatis diſtinctionibus: quæ Hieronymus cauſis mouerunt ad nouiter vertendum tibi patrocinari non valent. Primo q̃ id fecit reſcriptus a Pontifice maximo: intra cuius iuſſum id tentare non fuſſe eſſe: cū quod nulla eunt temporis communis editio eſſet generaliter recepta ab eccleſiis: ſed quotquot eſſent codices rot viarent: vt ipſe teſtatur. Damnaſo ſcribens. Nunc autem vna eſt communis & vulgata editio: recepta ab omnibus eccleſiis.

r. Hoc apprimẽ falſum cum Græci codices in multis variant: & deprehendatur eos quibuldam in locis eſſe deprauatos.

AD ALBERTI PII C.V EXHORTATIONEM

u Impulsus
veritate: & si
mōles verum
facietis quo-af-
feris sententiā
meā: hoc enī
contendo pa-
raphrasim di-
uersum gen^o
esse ab eo qđ
commentarum
nec sacras lite-
ras pati illo
explicari.

x Novus in
& primus in
hoc genere e/
ditionis quo
ad sacras scri/
pturas: nec in
interpret: id
est translator
sed paraphra/
stes.

y Toties in/ptis: aut vt/ve
rius dicā mali
gnaris .: quid
rū? Nonne de
euitum non
adhuc eēt edi
tus libellus; &
tamen plus q̃
eētis vix duo
bus aut tribus
locis factū ob
nizis.

z His omnib⁹
respōdeo ver
bum tantū
ad magis ex
primendū sen
tentiam super
addere longe
diuersum esse
ab eo quod ē
vniuersim p
uenerit & im
mutare. Mul
tis ex proprio
sensu aduoc

visi sunt veteres, Chrysostomus, Basilus, Gregorius Nazianzenus & horum similes. Dices. Expedit vt ecclesia vniuersa consentiat in lectione, cum consensum vides a me non turbari, habet ecclesia suam versionem, tñ hoc ago, vt quā habet habeat emendatiorem, & rectius intelligat. Est autem duplex interpretandi genus. Alterū quo transfunditur liber a lingua in linguam, alterum quod adhibitum explanat scripturæ sensum. Si commentarios & omnes explanationes submouēdas censēs, patē ar & paraphrases meas submoueri: v si n recipis, paraphrasī nihil aliud est, q̄ commentarij genos, cōmodius lectori vel occupato, vel fastidioso. Et si damnabis Basilium, Nazianzenum, Cyprianum, Hylarium, & Hieronymum q̄ elegantius edidit sent scripturas q̄ tradidit sunt, patē me dīnari, q̄ aliquando politius explanauī sensus q̄ Apostoli tradiderunt, aut q̄ vertit Iarinus ille nescio quis aut quā. Hæc si agnosces esse verissimā, nullum habent locum illa quæ tu Ciceroniano quodam fluxu de clavis, spiritu sancto non esse opus nostra politura, quod in scripturis verba sunt, tot esse mysteria, nec apicē vllum contingendū, x quasi ego sim nouus interpres scripturarū. y Atq̄ hic etiam adiecit, si superis placet, priori libello, Mosē testimonij ex libro Deuteronomij, non additis ad verbum, quod vobis loquor. z Atqui id ausus est non paucis locis interpres, velut in Tabita Cumī, addit, tibi dico: canon misse, in verbis consecrationis addidit, enim, quod in euangelicis libris non habet. Itaq̄ quod Mosēs præcepit de non addendo, non tam pertinet ad literas syllabas & apices, a q̄ ad vim sententiæ. b Nōne passim audis ecclesiasticas sententias ex libris sacris recitatas, sinuoso verborū ambitu explanare populo? Dices licere, sed intactis fontibus. Quid nobis sūt a me scripturarum fontes? Nā hoc toties frustra cogor audire. Sed age da nobis fontes incorruptos, definemus vllum verbum mutare. c Quod si constiterit codices esse corruptos aliquot fac lineas, nū tu verabis nos dare operam vt restituatur, citra iniuriā vulgaræ editionis? d Atqui hoc studiū nostrū cōprobauit Leo decimus, cōprobauit & Adrianus, nec vllis cordatis Theologis displicuit, ac priuatim multi vere docti boniq̄ viri literis pro huiusmodi laboribus gratias egerunt, quumq̄ illud opus Louani fecer ediderim, multiq̄ de cæteris quibusdam lucubrationibus meis nōnihil quereretur, de paraphrasis nemo me verbo admonuit. Vbi porro tu nactus es istos loquaces, qui aiunt, qui dicūt, qui suspiciāt me hoc agere, vt me paraphrases loco diuine scripture legātur in tēplis. e Hoc quom sit egregie ridiculum non refellam, etiam si in templis recitāntur multa, minus accommo cultui diuino q̄ me paraphrases. f Negas a religione nata quenquam hoc ausum in sacris literis. Si per se nefas est explanare scripturā sacram dampnandū mecum sunt illi, q̄ qui primi sunt ausi commentarios in illam edere, g post ausi sunt illam philosophicis argumētationibus tractare, & hic tibi dampnandū

disruptu in paraphrasis facit. Præterea & illa quæ dicis adiecta aut docentibus apostolis sur Spiritu sancto reuelante fuerit expressa. Scriptura enim non omnia explicat nec iisdem verbis omnes illius scriptores. Nam Lucas non præcise verba quæ ad eucharistiam pertinent profert quæ ceteris Ioannes autem vniuersipariter et cætera.

b Sed ut illi innotuit multa superducere q̄ nec Christus nec apostoli vñq̄ commiserunt: itaq̄ grauitatis sunt proferus indecora.
c Hic diff: per videris iniquū cōtionē atores dices paraphrasistas recitatis ap̄p̄is scripturę verbis corū sensum declarare.
d Nec tibi respondes non mihi quod quidem rhetorica est: non christianum. dedit tibi restitui posse corrupta: quomodo

d. Hoc equidem non admittit: quatenus Romæ effensæ pontifex me familiarissimè videretur. si quid autem tale fuit forte probatur: sermonis elegantiam & ingenii dexteritatem. R. e. alio animo aduersus me probare nō potuiss. cōpertissimum.

f. Quid mirum hoc idē fuit putauerit magnus Albertus in paraphrasi Añe. quas edidit in ineptam cetis ratiōē.
f. Sane omnia lectio et toties id repetens longe gerat cōmēnari ratio ab ea quā clausulas paraphrasum est cōmentum
enim fin gulas clausulas separare interpretatur propriis verbis et apollas audior. Paraphrases perpetua oratione ac si ipse

quorū et in his locis ignem exteros explicantes & densius partem q̄ se videt. Q uod si adueniens in illū sibi par
tē sit scripturā explicans a paphis ubi se abluuerit cōmētaria in illū sibi edōtes epigramma. q̄ q uo tūc te prius
per euasda Nec tū per efficiens edōt. Nisi scripturā enarratōis (sūq̄ de quōdā genere) a verborū ob enarratū dubia
tōres q̄ abici possent differtē tollit: vel ipsas sententias rōnibus naturalibus cōfirmat: & edōctas in pugnatōrū deinde
de illac colligit: q̄ ex illis sequitur vti edūctas: vel de his dispūct q̄ nō exp̄sa sūnt p scripturā in quōdā sūe dīgna
sūnt & cognōne opportuna perquirēt vti quid p̄babitis hī. Hī autē sūnt q̄ abūnt a cōmētariis: quāti q̄ autē dīgna

sunt cū Alexandro Halens. Thoma, Scoto, totus scholasticorum populus, alij q̄ fuerint inuētores, alij q̄ imitatores. Sunt. n. varia cōmētādi genera. h. Quod aulius est Erasmus, ante hūc Iuēcus aulius est carmine, nec frustratus est sua laude. Nā carmen illius vere paraphrasis est. Idē aulius est hoc recētor Arator in aetis Apostolicis. nō ita pridē Aegidius Delphus e Sorbona Theologus, in psalmos & alios non paucos diuinæ scripturæ libros. Ante paucos mēses Louanij i Frāsciscus Titelmānus Minorita, iuuenis etiā, idē fecit in epistolā Pauli quod ego, nisi q̄ pro paraphrasi vocat elucidationē, quā paraphrasis vocabulū sit aliquanto modestius, idēq̄ facit applaudētibus Theologis, totiq̄ Franciscanorū ordine. Qui vtinā adeo felicitē versatus sit in hoc genere, vt meis recētis paraphrasis, manibus terant illius elucidationes, modo quātū decesserit meo nomini, tātū accedat veræ pietati. Hic te cū statuas oportet vtū me cū his omnibus, qui quod a me factū est aulius sunt vel face re, vel approbare, velis absoluerē a dānare. k. Sed offendit te persona, quā aliter in paraphrasi loquēte facio, q̄ loquitur in opere suo. R. Idicūlū, quasi veteres scripturā rarū enarratores, quoties loci summā suis verbis explicant, nō idē faciunt quod ego nisi q̄ paraphrastes id faciat perpetuo tenore, quod illi faciūt interrupte. l. Quasi nō idē faciunt apud Italos, Gallos, Britānos & Germanos concionatores, vt sententiā paucis verbis in scriptura cōprehensā, pluribus & alijs verbis explicēt populo. Quid autem sentis? Quum ais pro libidine sua. m. An pro libidine sua tractat scripturam, qui in ea explicanda sequitur probatissimos quoq̄ matris Ecclesiæ doctores, quod a me sedulo factum est? Nec his contentus progrediens dicis. Quinimmo personam Christi cōcionantis, quem interdum præter omne de eorum inducis tāq̄ Hortensium aut Ciceronē compositis verbis, elaborata oratione causam agētem, & quod detestabilius est, plurima dicentē, quæ in sacris literis non habentur, humane sapientiæ verbis accomodat. Hæc tua sunt verba. Vt verbo rēpōdeam. n. Nulū sunt phaleræ dictionis in meis paraphrasis, quas tu præter animi tui sententiā, illis ni fallor, tribuis, vt cōmodius perores causam tuam: nec vsq̄ tribuo Christo cōpositā & elaboratā orationē, o quum nullum opus magis ex tempore perfectum nec hic erat locus in quo Ciceronis aut Hortensij deberis meminisse. Si sensus congruit Christo, de verbis iniusta querela est, nisi damnas oēs quos recēsiui. Christus nūquam loquitur est carmine, & tñ sic loq̄tur apud Iuencum. Sin minus, eadē venia mihi debet esse parata quæ datur esse scripturā enarratoribus omnibus. p. Iā si nihil adderem ei, quod in sacris literis habetur expressum, non essem paraphrastes, nec explanator. Mihi satis est quod quæ additio non discrepent a scripturarum sensibus. Et tamen hoc erat tuæ libertatis, indicare loca quæ damnas. Proinde sententiā Solomonis, quæ vetat quicquam addi sermoni diuino, aut illis cane, q̄ docēt cū scripturis pugnatū, aut his q̄ nō verent ex hūanis disciplinis: p̄sertim ex Iohannis ex

& parte ab his q̄ p̄bato & parato vtunt: va nūq̄ negotiis: cuiusque generis sunt quot quot recentēs cum populo scolastico.

h. Præteris. Prudentium. Prosperi: Cē tonem: Nazianzēni & cōplures alios. Sed quis tā veters diceret Ciceronē auctorem aut a iū quā ille bet sacra cōdā carmine celestē? scripturæ cōmentato rē eēt aut rethorici? uti monio ipsius: cū pateat militum potius eē nō minus delectare q̄ p̄des se & affectus potius mouere reuolubū ē & magnā eē illorum licentiā. Id autē facere non valēt nisi multa adiciūt nudis verbis contextus.

i. Quid ais de Titelmānu elucidationibus q̄ eēt glossemata esse? ut scholias p̄pris auctoris verbis exp̄ssa quæ demū eodē ordine p̄lixion orationē explicat. Sed

iā inuētos arenas angulos circūstā: nec tñ effugiū inueniūt. Primo cōmētarios. Secūdo dubitationū disputatores: deinde poetas postremo Titelmāni elucidationes: quæ tñ oīa & a paraphrastica lectione plurimū differre cōstat: quæ sine inductione & magis probatum est quod asseruē: videlicet neminē vnū ex excepto aulium fuisse scripturam paraphrasticē tradidit. k. Sane ei indendus cum assensu probat nihil interesse inter commentatorem & paraphrasten: amen tuis verbis con trarium faciet. Ais enim enarratores summā suis verbis explicare. Age cum id faciunt: nonne scripturæ verba recitant & quibus illam eliciunt? Secus autem ficit paraphrastes cum perpetuo tenore: vt fatens: ne gociū tradit ac si auctor esset: enarratores autem interrupte sententiæ recitatas interpretantur.

l. Rursus ineptus de cōcionatoribus cum tam diuersa sit ratio declamatoris & paraphrastæ vt illis nihil prorsus sit cōmune. m. Sæpius etiam quē nō proprius suggererat senilis.

n. Paraphrasi letores hoc decernunt. Nam qualis sit oratio ipsamet spēsissime indicat: sed ne angustia non patit me quædam recitare loca tam sunt proluxa.

o. Quam hic premisitū bi tanta est dicendi facultas: aulius vt ex tempore compositæ & oratiōis dicere queas. A. Vt fundissimum autem dicere personæ decorem in verbis non esse certum: dummodo sensus congruat in verbis sane est sua tua p̄tudo & indignitas quemadmodum est in sententiis. Nec paradoxa Ciceronis tibi hoc in loco quicquam opulentiurne la uer carmen: non scripturam enarratores. Ad quæ rursus confugis superius iam confutata.

p. Si nihil faciat certe non satis auctoritatē & maiestatem scripturarum: quæ addamenta nulla admittunt præsertim quum referuntur sub auctoris persona: an vero sensus ubique consentiant: nunc prætermitto statendum lectum iudicatio: sed si consensire prorsus constaret: tot eorum loca non fuissent a quibusdā censura notata. At nō est notū: iudicatio.

nec presentis
negocii d hoc
disputare. Ve-
rū hoc sane p-
bare non pos-
sum: q̄ para-
phrasen agēs
p̄sentia ipsius
non sententi-
us hoc vnum
est: nouas nō
inducere sen-
tentiās: sed au-
thoris cūm
modo sciam.
ex illius ver-
bis collectum
orōne diluci-
diorē explicat

q̄ Quid ha-
beret cōe expla-
natio cum p-
prio scripturę
sermone? q̄ ex-
planat: virtutē
omnibus ad-
minis: qui
bus rē diluci-
diorē facere
possit: aliā ha-
bēs ab aucto-
re personam.
Quisobrē cō-
modissimū ē:
nō solum p̄bilo-
sophiā & gra-
uiores discipuli
nas: verum et
& dogmata
minoris notę
artibz adhiberi:
cui vñ pos-
sunt. Preter-
ea autē ipsam
philosophiā
ad quęstiones
theologicas
dissoluendās
ad certē di-
gnissimū si-
gnum: p̄oer-
nec fabulis &
fictum: in illis tradendis inducere.

e Si id non agnos: indicium tibi est: me non tam esse versatū in rhetoricis: vt proferis: sed da agnosceris: hoc contendo
his scriptoribus nō ēē vtrū in referēdis scripturis. Rhetorica. n. diuini spiritus lōge diuersa ē ab ea q̄ Hermogenes & Cice-
r. Indecentissimē hic caualitatis: sed omnes immutari: cum nouam dictionem illis indignam induxeris.
f Si id esset: hoc nō licet i recessendis scripturis: nō iniuria oburgaris: qd̄ in cōgruo gl̄e vsus fuit: materq̄ quā trāstabas.
g Quis p̄magnis: cū p̄onarū ratio sit tam diuersa. Multa quē enarratorē decet: quę auctore p̄fusiū de decet.
h Et hoc ex arte est: sed agere peruersum. Nō scripsi nulla ratione: sed nō p̄sentari esse remediū quod in errore
lapsus reuocari possit: vtrū scriptorē per singulas clausulas recitetur: paraphrasibus autē nunq̄. Proinde contingere pos-
set multos parcentes labori: conferendi illas cum codicibus: errore in quē prolapsi essent non reuocari.
i Persepe processans contra protēstatum agis: nec officii potest quod alicum dictione paraphrasica non sentiant sine: quę
personę loquentis: quę interpretis fuisse: oratio tam contexta sit: vt non valeat discerni percipienda ad auctorem om-
nia referri oporteat.
z Hoc non tollit: quin mytheria quędam lateant in verbis & apicibus: proprio lingua qua diuinus spiritus scripturam ex-
pressit: & quin eorum plurima & si non omnia valuerint seruati in lingua in quam verba est eodem spiritu afflata: quam
scripturā verti opus fuit: vt latius p̄pagaret. Id autē tanta moderatione fuit: vt quę eodem spiritu auctore verisē: sunt: dū
mutati verbi vsi trāpōsiti: sensum purā & sincerā maneret integritas cum mytheriorum landitate coniuncta.

q Aristotelis & Auerrois monumentis plurima congerere ad diuinorum volumi-
num explanationem. Sed alicubi profiteor me celestis oratoris mutare linguam.
Hoc vt aliq̄ calumniantur, r tu certe non minus versatus in oratoribus, quam in
philosophis, agnoscere debebas schema rhetoricum, quo festiuus quidem, sed nihil
aliud deelarui, quam mensa Pauli sic explanare, vt & facilius & minore cum
tadio percipiantur.

Intelligit opinor tua prudentia, quę subtexis de spiritu sancto, qui scripturam de
verbo ad verbi dictari, cuius auctoritati absit vt quicq̄ Christianus velit repugna-
re, nihil ad nos attineret. Attamen ista tibi nitide & eleganter declamata fuisse, sed
extra causam. Copiose quidem & illud tractas, multum esse discriminis inter com-
mentatorem & paraphrastē: q̄ commentator relinquit integrum sermonem, para-
phrastes immutat. f Consule codices ecclesiasticos, & vide an vñus per me sit im-
mutatus. t Porro nisi alijs verbis vterer, q̄ sacri libri, non essem nec paraphrastes
nec enarrator. u Tam age responde nobis, quid interest, vtrum faciam Paulum
meo more loquentem, an enarrator dicat, hoc sentit Paulus, & subiciat expositionem
nem, quamq̄ vt diximus hoc non raro faciunt, & sub persona Apostoli, aut Christi
quoties summatim explicant argumentum loci. Caterum quod addis, cum
qui sequitur enarratoris auctoritatem in errore prolapsus fuerit, facile posse in-
viam reuocari, scripturarum subsidio, qui mea paraphrasi deceptus fuerit, nulla ra-
tione posse restitui, x obsecro te per genium tuum vir illustis ioeo ne hęc scri-
bis an serio? An parum lædunt religionem Christianam hæretici, qui scripturas nō
paraphrasi, sed cōmetarijs p̄perā enarrāt? rōis ex iōe q̄m̄y q̄m̄y iōis. Et in his
lapsus vnde restituitur: per sinceram scripturam. Accipio. Et si quis traxerit errorē
ex mea paraphrasi, nulla ratione potest restitui? Qui sic? Quia nūq̄ extat sincera
scriptura? Imo nihilominus extat in tanta turba commentatorum. Vnde eo arguitur
error eorum qui in Aristotelem scribere paraphrases: Nonne ex ipso Aristote-
le? Quoniam nihilominus extat, q̄ si quis pro paraphrasi scripsisset commenta-
rium. Quid igitur vetat, quo minus hic restituitur per scripturam extantem qui
lapsus sit? Imo ob id in marginibus annotavi capita, quo lector conferre possit com-
modius.

Vix & illud arbitror tē serio scribere, discrimen esse ne qui mihi con-
iurati, sequantur auctoritatem meam. Vbi nunc habitat ista auctoritas? Apud Ger-
manos verba ditos non nihil habebam gratiæ, prius q̄ hęc euangelica tempestas exte-
rit, mox gratia cessit i odium. Nec vñq̄ animaduerti iuratos quos memoras. y Et iā
atq̄ etiam, iterum atq̄ iterum in procemijs clamo, paraphrasim nihil aliud esse q̄
commentarii genus, nec volo paraphrastę plus tribuq̄ cuius enarratori, si quid
lapsus deprehendant, mihi impotent, non personę loquentis. His præfationibus ex-
cluditur omne periculum, si quid imminet. z Rursus philosopharis de syllabis
& apicibus scripturę diuinę, quę nihil ad me pertinent. Nam si vera prædicās,
nec vetus testamentum vertendum erat in linguā gręcā, nec nouum in latinā.

Quot. n. apices hic, quot mysteria perelis? Q. g. hæc ut dixi nihil ad me, qui scripturâ prorsus intactâ relinquo. a Quod est igit illud detestabile dictiōis genus, quo vniuersa imitantur & peruertunt? An ideo tibi visum est initio p̄cari veniâ libertatis, ut hæc diceret, b quæ peruelim honoris tui gratia ab esse ab hæc disputatiōe tã nitida tamq̃ Ciceronianâ? Quod in clausula addis, eos indignos scripturâ lectiōe, quos sola dictiōis suauitas allicit ad eas, fortasse verū est, c sed tñ piū & nauscentes ac fastidiosos illecebra quapiã ad scripturæ amorem allicere, quod sane pbat. & D. Aug. Sed de his iã pluribus agere tecū nō est rō, p̄sertim quā ad istas cauillatio nes toties rñderim. d Restat ut inspiciamus epilogū tuū. Quoniam scholijs duobus verbis annotauit de potestate p̄tificis, & nō exerta, & q̃ olim papa dictus sit sūmus sacerdos, nō sūmus p̄tifez, quod tñ vix credo a me scriptū, quoniã dubitauit, num olim fuisset nomen Cardinalium, quoniã i Moria taxo p̄icorum mores hominum corruptos, quoniã in libello de confessione nō pronuncio eam a Christo traditam, quum aliud tum agerē, & alias pie de illa prædicē, deniq̃ quoniam ausus sum in nouum testamētū, sed tñ cōmodius cōmentarij genus scribere, ob has & similes causas satis liquet me a Lutheranis institutis nō lōgissime abhorrere. Quis nō miretur istā neuosam collectionē? Sed nihil offendit Alberte clarissimē, quoniã mihi p̄suaſio te nihil horū ex aio tuo scribere, sed quæſisse cāpū in quo declarares quantū possis eloquētiā Tullianā. Quod vtinam tētaſſes in argumēto feliciore. Quāq̃ Tullius in initio actionis est moderator, in argumētado neuosus, in perorando ve hemēs. Tu atrociter proponis, parū solide argumētaris, frigide peroras. e Promissas enim te demonstratur, me fuisse occasione, causam, auctore ac duce totius Lutheranz tēpēstatis, mea scripta auctoritatē adimere sacramētis, matrimonij p̄ferre cōtinentiæ detrahere sanctionibus patrū, p̄tifici dignitati, monachorū deridere p̄fessionē, deridere diuina, accusare p̄ces horarias. f Quid horū vel mediocribus argumētis docuisti? post tā atrocē p̄positionē, post tā elabē p̄bationē, q̃ frigida clausula succedit? Sed hæc enuata, & ex tuo more composita: ut quam inferis sententiā: cum ex illis euidenter non lequatur p̄fessionē Lutheranis nō lōgissime abhorrere. g Suspicio est nō sententiā, non omnino sed multorū, nō lōgissime abhorrere. Q. nō responderet hic finis exordio causæ? h Quid aliud appellas institutū Reuocationē Christianæ pietatis ad pristinam sinceritatem? Hoc iam olim optant probatissimi quicq̃, non ego tantum, q̃q̃ nihil nouarum rerum molitus sum, nisi q̃ obiter de quibusdam admonui. Sic autē optauit, ut nollent per tumultum queri remedia. Quod fieri necessum erat, si res non principum auctoritate, sed populari temeritate gererē, i Sin institutū vocas

a Adhuc quæritur quod ad ista dictū vix dicitur. b Paraphrasticum in quantum. c Velles non dubitare sed alicuius in qua non mei causa. d Verū sed feruore auctori & scripturæ maiestate & sinceritate q̃ paraphrasticū p̄sertim in scriptura effici nō potest: ut q̃ ois bonus dispensationis summa vniuersa sententiā abulio: dico nullū papam, sicut quodcuq̃ argumentū tradiderit feruore legit potest p̄prium & genuinum sententiā auctoritatis sequitur singulis in locis: sed simul ista ipsa dictio ne coadū propter se: obiter quā personæ quā assumptæ: ut quæ vniuersa quicq̃ vix plus eo obidit: ita magis amare: inde & p̄cepta tales hallucinatos: cū nec

citra aliquid dēre & reuerentiā p̄secuti sint auctores: q̃ p̄sonā lduerūt: quæ admodū cōmēntatores: quoq̃ alioq̃ dixerit hoc eū dīscrimē: ut hi se auctori mīltos p̄tēfāt. illi de velum p̄fōres & collegas: quod ob id neq̃ hīc sētrā scripturā eo g̃rē tradidit. d Nimis importane hic de epologo: cū ego detestatus scripturæ paraphrasticas nihil perorauerim: sed mox ad secundam causam explicandā accesserim: quæ plurimū fecit suspēdū Lutheranæ p̄fessionis esse participē multo enim superius quæ recentis dixeris dēre lōge aliter & multa de industria p̄tēmissisti & quæ atrociora: sed tu maliciose hæc illecebrā tantum colligis: nec uti te habetis extenuata & ex tuo more composita: ut quam inferis sententiā: cum ex illis euidenter non lequatur quāvis nunc te tam bellum faciam: nam ex illis omnis vācricies & alius retunditur.

e Mox oblitus es eorū quæ iamam dīxisti: videlicet me dixisse multis suspitionē a te inieciā ab institutis lutheranis te nō multū abhorrere: cū nūc velis me professum esse te fuisse auctore & causam totius lutheranæ tēpēstatis. Nonne rubore rotas perfundere quod isthæ p̄fessio? Præterea cū ego proximis disputans quantū inter occasione & causam inieris afferuerim: me nequāq̃ putare te causam fuisse: sed forte occasionem præstare aliud petentem. Indulgere nbi possim: tantum proposita a te nō extenuares: sed nimis iniquum sententiā meam immutare & contrarium sensum inducere.

f Nec res postulat argumenta cum te admonerem: nec locus patiebat ut recitare dīctā dūcibus tam euidenter probantur: quæ reuerti: vel nullum aliud tēhmonium desiderari possit.

g Accusas me q̃ modē hōc tēci fueri verbi q̃ cā postularē. q̃d feci ne te offēderē q̃d tñ p̄uenire nō valui tñ ē tua suspiciō. h Is semper fuit omnium hæreticorum præceptus: docere veritatem: reuocare veram pietatem & ad pristinam sinceritatem collapsa restituere. hoc prætendit Arius & ceteri venustiores hæretici: hoc præterito seculo vixit hoc modo Lutheranus ex eius bullis natus.

i Ea his verbis quod magna ex parte petebam: habere ostendit ut cuncta lutheri dogmata & æceris abutur: Sed si hoc ex animo dicit detrahe cuncta & scripsit tui: quæ illius placis consentaneæ sunt: illi magis aridere videntur: res saluam erit: tibi q̃ pax cum omnibus orthodoxis.

AD ALBERTI PII C.V. EXHORTATIONEM

k Nullam ad
huc cognosco
causamquam
prædicti poss
sis & quæ se ex
cursare valeat.
l *Αρεβας μνησιν
καλ ηρετων
κακων.* Nam
hæc omnia su
perius q̄ nunc
rursus quod
tere agis ubi
quoniam ro quod
superest volu
minis: nec pru
denter nec apte
veritas causela
qua soler qui
quaestioni nō
satisfacit: ea
dē spissus repe
tendi: vt aliqd
efficere videā
tur.
m. Sed & iē vi
cissis vir orna
tissime per Lu
thē manes ad
iuroragē puu
tas ne te defen
dere quod of
fensū nō deser
ueris ceteros
arguens illud
p̄termissis: eti
am si iure id
faceres. fallē
ris sane si id
existimas: sed
hæc superius
& priore epis
tola: satis resu
tata sunt: & oī
um quæ obli
tis reddita rō
n. Probabile
quidē si ipsū
nascentem ad
or^o mox hor
minem deter
ruisses: nihil
enī solus esse
cisses: nec ma
gni negotii
erat ob tuam
auctoritatem
& gratiā apud

Lutheri dogmata: vt summa virtus proxima est vitio, veluti summa liberalitas pro
fusione, summa feueritas crudelitati, ita summa veritas falsitati. k Trāsis ad accusa
tionē silentij mei, quam partem vt soles ita tractas, quasi nullā omnino silentij mei,
reddiderim rationē, quum id toties a me factum sit. Q̄q̄ falsum est me initio silu
se. Scripto statim edito testatus sum mihi nihil esse negotij cū Luthero. l Quot
quot adibant me velut exploratores sic tractaui, vt intelligerēt mihi Lutheri cona
tū non p̄bari. Si quos habebā amicos apud quos nōnihil vel gratia valebam vel au
toritate, hos ab huius negotij cōmercio deterrui. Ipsum Lutherum admonui, vt
sincero animo tē ageret. Apud ipsum saxoniz ducem Federicū ingenue fallus sum
mihi Lutheri conatus nō probari. Et hæc statim initio. m Dic mihi p̄ Aristotelis
manes Alberte nū hoc est scire? Quintu cationem istam canis Sorbonæ, quæ cā
fero prodidit articulos in Lutherū. Quin tibi ipsi canis, qui cū tāto religionis ze
lo ardeas, tanta polleas tū auctoritate, tum gratia, tāta dicēdi facultate, & quod om
niū potissimū est, tot annorū sudoribus parata Aristotelice philosophiæ cognitiōe.
sus armatus, nunc demum post annos nouem proflis in harenam, quum tibi tutum
est Romæ, velut ex arce religionis omne telorū genus in Lutherum deiaculari. Et
quod tu vir tantum nō audebas Romæ, me volebas in Germania facere? Hic rursus
meam eruditionem, eloquentiā, auctoritatem verbis exaggeras, nec vnq̄ his orno
ræconijs, nisi quum faciunt ad crimen. Sed facessant hæc istrophæ, lōge aliud de me
pronunciauit literaria sodalitas, cui Romæ coryphæus eras, multo aliud apud nos
deprædicauit ille *Αρεβας μνησιν καλ ηρετων κακων*, magna pars aīæ tuæ, & vt ego sentio, magna pars
huius calamitatis. Quid si statim in harenam proflissem? Meo antidoto pestilenti
colubrū, sic enim opinor designas Lutherum, vertissem in fugam, & antrum subire
subegissem. n Qui non cessit tūm academiārum censuris, nō cessit atroci pontifi
cis diplomati, non cessit edicto Cæsaris, tanti nimirum principis, vt minima portio
ditionis illius sit imperium, qui nō cessit incēdis hominū, ac mundo extrema minis
tati, statim meo scripto territus abdidisset se in antrū? Ad id sane peruradēdum ve
re opus sit Tulliana facundia. Quāq̄ quod alijs persuadere conaris, fat̄ scio tibi nō
dum esse persuasum. o Vbi vero scripsi Lutheranzæ tragediæ prologū inhi fuisse
se non inueniundum? Scripsi non omnino displicuisse, sed ita non displicuisse vt ta
men reclamarem, imo scripsi mihi nunq̄ placuisse. p Qui nanq̄ fieri potuit vt re
clamarem, si placeret? Sed spectatorem me præbui. Verum cum tot hominum mi
sibus, qui taciti spectabant, quum ego protinus reclamarem. Hominem e prokenio
depellere, non erat meum, sed eorum qui spectabant ex orchestra. q Inter hos tu
mi Alberte sedebas, cui tantō maior adcrat cohibendū mali facultas, cū tutum
erat facere, quod aliqui cum vitæ periculo faciendum scribis, & profecto pie
scribis. Atq̄ ideo libellum tot annis elaboratum, nunc demum promulgas, quum
pene sit serū, nec id tamen ausus es nisi Luthericū, vbi tutor es q̄ eras Romæ. r Ac
vide fortitudinem tuam, qui mihi timiditatem obijcis, nullum impetis in tuo libro
præter Erasimum oneratum inuidiā, Lutherum confossum, vt ais, & Huttenum vt
ta defunctum, quum altera factio pene Lutherum obruerit. Quo grauior erat
pestis, hoc celerius, inquis, erat occurrendum. s Recte, sed initio pleniq̄ videbāt
esse

eos qui addiditioras erant bonis literis efficere: vt illi non se adiutores præstarent a te diffusā.
o Quod nō prius displice aliquem nus placet: qd̄ aut̄ quoquomodo placet nō omnino ē inuicidū: qd̄ & verba tua testā
p Tam diu non probabas rem agi per tumultum. sed causa placebat cum putares cum multisve scripisti: Lutherum ceteros
emissum ad castigandum deprauos hominum mores.
q Et his supra responsum plaq̄ satis sed par est agnoscere dictorum ruorum inconstantiā. Nunc vis me regnasse Romæ:
modo inibi non ausum fuisse emittere libellum meum: sed tantum Lutheri: et illi usq̄ suppressum: at quomodo suppressus
qui ad te triennium anteq̄ Luthericū esset fuerat transmissus?
r Ridiculum: quasi cum tibi scriberē & per occasionem lutheranum scelus atrigissem: ab Hutreno in primis ita probatum
vt mox cum illo conspira uerit in catholicam ecclesiā de omnibus h̄p̄eticis: qui deinde peruerunt: inhi esset agendū quā
tum factiones & disti minz: vel solis nominibus mihi nec iuerit: nec nunc velim esse cognita.
Hens pestilentiarum antidotum putasti esse lutherum. Et rursu academiā: sed eadem argumento eidem res̄ponso.

esse pestilentiarum antidotum, a multis dubitabatur quorsum esset casualum. Hic si meam excusationem non accipis, mecum accusas doctos omnes & academias teque ipsum in primis. Vere scribis Arianam factionem fuisse periculosissimam, sed hoc tantum incendium ex improbitate clericorum ortum est, qui hominem crudum per inuidiam & suo contubernio depulerint: & quoadmodum hæc Lutherana tempestas quorundam seditiosis clamoribus huc usque inceduit, ac magis etiam in crudeliter, nisi melioribus rationibus succurratur, quam adferunt Sutores ac Bedæ. sed aduersus hanc ausi sunt scribere Græci Latiniq; in quibus Hilarius. u. Verum nullus illorum tam celeriter scripsit in Arium, quam tu volebas me scribere in Lutherum, & Hilarius aliquanto serius strinxit calamum in Arium, quam ego iam toties strinxit in Lutherum. Qua quidem in te tuam æquitatem cogor desiderare, magna vehementia rhetoricis de silentio meo, x. quum Diatribam ante complures annos emissem, quum aduersus Lutheri Seruum arbitrium, duobus iustis voluminibus pugnarim, quum tot locis sparsim in lucubrationibus meis diuersa ab illo doceas: & tamen Diatribam tibi fuisse lectam in hac ipsa disputatione testaris. Dices, quum hæc ordierer scribere, nondum videram. Eito, sed erat hoc tunc vigilantia, detrahere actioni, quod erat superitacuum. Etenim si non piguit te Lutherianam multa adijcere, presertim testimonia scripturarum, nec grauari debueras ea tollere, quæ ut me apud maiores grauant inuidia, ita te apud eruditos & cordatos vocant in suspensionem vanitatis. Nondum videras hyperaspistas sed vtiq; videras, quum hæc ederes, imo prius usque libellum ad me mitteres, & tamen in calce libri sic hortaris me ad hoc munus quasi nihil omnino præstiterim. y. Culicem me dixi, non ex mea persona, sed ex aliorum sententia, qui quum alias nihil mihi tribuere soleat, nec ingenij, nec eruditionis, nec iudicij, quoties onerandus sum inuidia, mirum quantus subito etiam elephantus. Tu me potius nunc elephantum facis, nunc culicem. z. Vbi vero mihi censuram arrego vniuersi orbis? An quod moria tangit mores hominum, sed tam ciuilitate, ut quisque sua vitia citra dolo, em legere queat? Ista tibi quidem grauius dicuntur & ex arte, sed absque causa nec ex vero. Excusas Academias, quod post officio suo functæ sunt, & mihi dicis, tu autem ad hanc bestiam oppugnandam nullas adhuc admoxisti machinas. a. Id quum sit falsissimum, tamen toto hoc capite mira persequeris vehementia, perinde quasi sit in confesso. Ita videlicet consuevit Cicero. b. Quotquam tuus ille diplomatophorus, quum miscerem cum illo colloquium, dicit quosdam indignari, quod nihil in Lutherum scriberem, respondit, quid necesse est te in Lutherum scribere? Et hoc tamen est totius accusationis tuæ caput. Porro quamquam id temporis sperabam letiorem exitum, non enim sum vates, tamen si quis probus bonis verbis hoc mecum egisset, non detrectassem officium meum. c. Huius orationis hæc est summa, si non probaris Erasmus esse virum, qui doctrina, sapientia, ingenio, iudicio, auctoritate plus valeat quam tot theologorum, eruditorum & episcoporum militiam: nisi docueris Lutherum minimo negotio posse conterri, nihil heret in me criminis, quod non sit cum cæteris commune, & tamen vni mihi intenditur. Vt autem ipse quoque meum finiam epilogum, Accusor quod non scripserim in Lutherum. Scripti cum

di argumenti sunt & hyperaspistas. Proinde nec a te recensendi mihi ad insinuandum te multa & varia in eum scripti reiecto, tanto plurius titulum Elencho. Tantum autem, absque quod hyperaspistas vidissem cum ad te scripsi: quod nec adhuc quæpiam legam.

f. Age quo loco ego quantum ad eruditionem & doctrinam, ita exuli vi uix magis potuissim quo forte multorum animos offendis: sed hæc a te iam multis dicta sunt.

g. Quæritur vbiq; locorum docet te tantum vnum ex placet propriis refutallam illud liberi arbitrij tam vanum est: ut

a. Falsum comprobabitur: docet te tantum vnum ex placet propriis refutallam illud liberi arbitrij tam vanum est: ut sedulo perierunt & perunt tunc id non præstatur adhuc dissimulat

b. Toties obedi mihi caput de istis diplomatophoro nescio quid tibi dixerit sed hoc constat te a compluribus fuisse suum: & a maximis pœnificis verbis & literis humilissime iustitiam. Sed denique tunc neminem hoc tecum egisse. Politea tot

c. Hæc faceris tuum fuisse officium quod non detrahasse si aliquis probus bonis verbis tecum egisset. Sed pontifices maxi-

AD ALBERTI PII C.V. EXORTATIONEM

mi & alii mul
tis fecerunt:
& tamen ad
huc illud præ
terit: trācto
decennio. Sed
propterea
esset his tones
expensis re
spondere: qui
bus iam abun
de responsum
est: nisi ratio
esset habenda
monus vigilan
tis ledoris: q
piorum obli
s putaret hęc
nova esse ar
gumenta quæ
peterentur:
eo q̄ difficult
esset illa resu
tare: & plur
ma hie dicte
ae si nulli
pisset in Lu
therum.

d Adhuc hęc
tam celeberr
academiā cri
pis: Profecto
te nimis amar
re in illis
animo offen
dis. Certe æ
cademię ræc
tes subscrip
runt his quæ
a paucioribus
fuerant defini
ta: quibus in
q̄ne inuris no
tam inquires
adhuc ipsas in
crimine hære
re: cum illud
non a paucio
ribus tamē dā
natum esset.
verum & a P
tificis maximi
edictis: & a fa
cri Senatus de
creto.

e Adhuc idē
nomine vides
toties id repe
tere: declarare
tibi ipsi videri
questioni sufficere: Nā
am nimis hærent quæ
valida ratione semel
illis infixa sunt.

f Itaq̄ nullum scribendi
tempus vbi tibi apum
fuisse: iam iam dimidi
diabibus & hyperaspitas
duos scripsisse ante
ne an
post dīnatum Luth
rum. Sed tibi indul
gesse: ut non tam
indignus accusas om
nes qui vel ante vel
post eandem nam
eam scriperunt: &
præ cæteris glorio
sissimum Angl
rege: & doctissimam
patrem Rosensem
qui singulas Lutheri
assertiones tam docte
& pie comitatus.

g Rursus pedis
figuli mīlar.

h Non diuino: nec
sum tam solers
vt conficere valeam.

i Et phalanges
& quadras acies
cuneisq̄ densissimas
vidisti: & vides
modo equi tibi
sint oculi. At præ
lii spectatore esse
ma iusti q̄ bellator:
sed vnam tantum
spectator non etiam
iniquæ partis fauor
fuisse.

k Fug: de defen
sio: postq̄ igitur
ad arma ventū
est cessare debuerunt
scriptores: rationibus
negocium peragere.
Nonne gra
uis tibi commoda
oratio frangere valet
bras: & sedare
tumultus: ut re
quidus animos
& pectora mulcet.

primis. At non edidisti articulos. Non enim erā academia. Et si hic laudatur celeritas, d omnium postrema fuit Academia Parisiensis, auctoritate prima. Tum si sis lentium vocatur in crimen, vides quot Academias vna damnas sententiā. Tres enim duntaxat in illum scriperunt articulos, reliquæ omnes hærent in crimine. Non aggreffus es hominem volumine. Reclamat Diatriba iam pridem edita, nec id semel. At non satis atrociter. Id negat Lutherus, qui nulli respondit acerbius quàm mihi. Verum hic obicisisti. e Imo respondi duobus voluminibus, in quibus nec audaciam, nec seueritatem desideres. Verum ante te scripsit Prieras. Fateor, sed ita vt causam indulgentiarum fecerit deteriorē. Scripsit Card. Caietanus subtilius quidem ille, sed quod ad causæ successum attinet, nihil felicius. f Ante celsuras Academicarum, ante pontificis fulmen, ante Cæsaris edictum, me priuatum in illum stringere calamum fuisse extremæ temeritatis, post hæc scribere superuacaneum erat. Nec enim probabile est ad illum vni mihi cellurum, qui tot auctoritatis non solum nō cessit, verum etiam ad audenda maiora animatus est. g Hic si dicis, me plus fuisse valiturum, quàm Academicarum censuras, q̄ diploma pontificis, q̄ theologorum libros, q̄ edictum Cæsaris, ignosce rusticitati meæ. nec istud credet quisq̄, nec arbitror te ipsum quod affirmas credere. Postremo docet exitus ipse, quantum fuerim profecturus. Lege Lutheri Seruum arbitrium, ac meos Hyperaspitas, & intelliges verum esse quod dico. Tantum ad insimulationem tuam in transcurso. Nunc talum sunt causæ, quas literis committere, nec mihi tutum ē, nec expediret causæ, cui pariter fauemus. Hæc est enim horum temporum infelicitas, vt periculosius sit hominum commodis aduersari q̄ gloriæ Iesu Christi. h Nec dubito quin hic tuā prudentia diuinet quid silendo loquar. i Si quem cuneum vidissem, semotis priuatis affectibus, sincera pietate procurantium Christi negocium, eo mihi crede perissima, per lamas, per saxa, per ignes accurissem, & hodie accurrerem, vel moriturus apud illos. Qui spiritualibus oculis contemplantur decorem domus dei, mox eosdem desectunt ad ea quibus nunc estimatur ecclesiæ dignitas, non possunt non suspirare ex intimis præcordijs. Sed desino. Postea q̄ videris tibi satis declarasse, voluntatem scribendi in Lutherum mihi defuisse, docere niteris ex arte rhetorum, mihi facultatem non defuisse, pertractans totius doctrinæ Lutherianæ summā. Quod si facis, vt me accuses q̄ non scripserim, iam scripsi: Sin vt instruas ad scribendum, iam serum est, non ob id tantum quia iam factum est ad quod arma ministras, verū etiam quia res iam dudum existit hominum potestate, nec libellis agitur negocium, sed armis. Quod si cessant leges inter arma, multo magis disputatorq̄ libelli. k Nihil superest, nisi vt agnoscamus manum dei nos prouocantis ad poenitentiam, & omnes qui cuncti sumus, omnes enim egemus gloria dei, ad illius misericordiam cōfugiamus. Sin vt omnes hæreticorum phalanges vno consilio profliges, & interfectione deas, vehementer optarim hanc tui libelli partem, aut tam solidis argumentis instructam esse, vt impijs omnibus os opprimat, aut tam felicem vt omnes ad rectiora consilia reuocet. Id tamen felicius effectisses, si hostilem aciem, aut certe ducem nominatim appellasses potius q̄ me. Cæterum quoniam nihil hic est, quod i meis lucubrationibus inuenitur, nō est quod respondeam, nisi q̄ carptum quædam

attingam, quæ tibi huic disputationi visum est inspergere, quo consilio, non satis præcipio. In Diatriba reprehendis, quod in principio ac sine sim æquo modestior. I Nō ita visum Luthero, declarat volumen quo mihi respondit. Sed fuerim, certe in hyperaspis hoc non potes reprehendere, nec tamen probas, sed edotis dissimulas.

Nisi denuo, inquis scribas in Luthero, adauxeris potius hominum de te suspensionem, postea quæ declarasti Diatriba quid potueris si voluisses. Quorsum atinebat, ut homo quem admodum scribis occupatissimus, hic frustra tantum funderes verborum? n Quod scribis ab omnibus optari, flagitari, requiri, iam dudum a me posuitum est duobus voluminibus. Id factum dissimulas, ne non esset locus illis, quæ multa, Ciceroniana phrasi declamare pergis. Obiter notas quod nec vita sanctis parcam, quo minus de illorum monumentis iudicem. o Id si mihi cum omnibus scriptoribus commune est, præsertim cum tuo Aristotele, quem optimo iure facis plurimi, quorū vni mihi impingitur? p Nec Apostoli, inquis, nec Augustinus vllam præbuerunt occasionem. Hoc patiar obtinere te, si docueris Augustinum nihil suffragari Luthero in quaestione liberi arbitrii, ut de cæteris sileam. Sed non dat occasionem, cuius benedicti rapiuntur in occasionem, quæ quæque præstitisse dicar, in cuius libris nihil tale potest ostendi? De disciplinis humanis sic agere videris, quæ si meum dogma sit, purum rhetorem aut grammaticum posse melius de fidei quaestionibus disputare, quæ grauioribus disciplinis instructum, quum a me nihil istiusmodi prodictum sit. r Extra controuersiam est, linguarum peritiam theologo necessariam, an humana philosophia sit necessaria, thema videtur vtique disputabile.

s De sacris libris vulgo comunicandis iam pridè satis aperui meam sententiam, ne crambe toties recocta nauis moueat lectori. t Quæ negas margaritas porcis spargendas, & sanctis dandis canibus, male sentis de populo Christiano frigidius iudicas quæ porcis & canibus conferatur. u Certe Christus promissive, simplicibus & idiotis sua mysteria dignatus est aperire, & nup audiri coeptum est, plebem a sacrorum voluminibus

I At visum
creans quæ
iudicium gra
uius & vacui
affectibus quæ
& libellus ipse
demonstrat.
m Quid aut
De quo forte
putasti hic me
domitare.

Contendo te
nisi apertis
pude in Lu
thero: & vis
me diuile nō
si denuo scri
bas in Luth
ro: (suis) sa
ue ut argumē
ta propria im
peteres: possi
cā in hoc cō
muni quod p
ses declaras
n Quam va
ua sunt hæc
tam miles a
te dicta!

o Non putat
ut te ipsum
tantifacere:
ut eum Anst
otele te conie
res. At illi phi
losophia dicit

venti necessum fuisse priusquam errata in ea exploderet ad veritatem confirmandam. Tibi autem non erat simile ne gotiurum proinde nec vlla ratio taxandi periculi patet.

p Tam Augustinus ea in quaestione iustitiam Luthero: quod Lutherus ecclesie catholice: nisi accipias pedem ex his quæ dīspūrat aduersus Pelagium: pro his quæ definit et docet.

q Quinimmo vnde quæ sententia sententia: quæ demum Lutherus asseruit & definit.

r Id in vauersum loco illo posteritatis ergo eorum temeritate impulsus: qui modo varias linguas callescentiologica: ita audacter tradant quæ Aristophiles fabulas enarrant. Propterea ante hoc errorum & exploratissimum quidem tam Pauli Apostoli testimonio: statueris potius esse interpretari scripturas: quod loqui linguarum lubricationibus veterum patrum vlti Augustinus: Origenes & aliorum philosophiam esse necessariam ad theologiam ex æde tradendam. De linguarum autem peritia potius thema est: quod parat plurimos quos non negabis esse theologos vniuersa lingua fuisse contentum non inficiandum tū quoniam linguarum cognitio theologice opulenti valet: præsertim ad quoddam eius genus ad quoddam nam quædamodi theologia vna & plures dici potest: ita methodus & theologica multiplex.

s Ita non aperuisse de reuocanda est ut innotescat: quædamodi declaratum: & experientia regis magistra edocet: cum is in locis in quibus id factum est plurimè hereses pullularunt: quod ne longe ex ipsa peramus: Bohemiam satis declarat.

t Quæ calumniose & hic malignis: aculans quæ Christi verba sunt nō mea qui ea metaphora declaratur mysteria nō esse vulgo pandenda: ne a contemptoribus quos assimilauit porcis conculcentur: contemptores autem tam sunt hi qui res caute non valent: quæ ambobrem & negligenter: qui res cognatas parumpendunt: aut ab indignis discerpantur quos canibus cōparauit: itaque ab illorum communicatione vtique genus summovit. Quod & testatur Augustinus in libro de sermone do minianqueus. Sequendum est ut quid aperiat: ex quo iam caput: melius nam quæ sit id quod clausum est: quod apertum: quod aut negligenter per contemptum ut portus aut infestat per odium ut canis.

u Falsum de omnibus de vix communis quædam & illa quidem necesse est: nec cogniti multum abstrusa tantum res: seruat. Abditiora autem solis electis apostolicæ: nec tamen omnibus: nec omni tempore: sed cum oportuit fuit: ut ex euangelio pluribus locis colligitur. Vobis enim datum dixit Iesus discipulis suis: offit mysteria regni celorum. Illis autem non item: idem in parabolis loquitur eis &c. Nec sententiam comprobatur quod alibi adducit mare: in lingua Iudeorum antiquum testamentum fuisse deceptum: quod ex illis non vulgo dispersis esset: sed tantum apud sacerdotes seruari: curas quod ipse illud recitare & interpretari populo. In Deuteronomio enim scribitur: de sermone volumine & recitatio. Moses tradidit illud sacerdotibus seruandum in archa: sedens dominus: accipiens vt singulo in prenio illud legerent coram omni Israhel: quod & non fuisse dispersum promissive probatur ex hoc: per Elisham sacerdotem oportuit illud recitari: vt esset populus in Hierusalem & captiuitate Babilonica. Non enim perissent omnia ex scriptura tam breuiter potest: vulgo dispersa fuissent. Quamobrem non tam improbat verbo scripturam: quod ipse versus dispersio. Ad quod vitandum & quondam promissum legem caute in linguam vulgarem vertere: semper tam acri non facile est: asperere probatos enim interpretes exigat quod & solent testari: Philippus enim Eunuchus Caudæ reginæ Elia legem dixit: Putas ne intelligis quæ le gal? At ille. Si nō aliquis ostenderit mihi quo possum &c. Paulus quoque inuile putatur loqui linguæ nisi prophetæ interpretes

AD ALBERTI PII C.V. EXHORTATIONEM.

institur. Quo
circa manifeste
concludi-
rur ea sine dis-
crimine non
esse vulgo p-
fanandam.
x Quod aperte
hæc maligna-
rus: nunq̃ hoc
dixi aut etiam
sensu: sed pot-
ius contrarium
quod ex epis-
tola nulla ē
videre. Alioq̃
inter sapiētes
recensendos
non putari q̃
Lutheri nego-
cio manus de
deretis elo-
quentissimi el-
scriptum autē
illos accusati
scribens mihi
quotquot er-
rant apud ger-
manos aman-
tes bonas liter-
asq̃ postulatam
inuitio Luthero
addidisti: et
notuissimū
q̃ ex iuratis
amicis tibi fa-
ctos hostes a-
cerimios pau-
cis excepisti.
Ceterū fate-
or & gaudeo
in Germania
plurimos sapiē-
tissimos esse si-
mul & eloqui-
tissimos viros
necnon pietate
te insignes.
y Alio quidē
seculo & lon-
ge diuersa es-
set: nonne huius
virescens vobis
quibus seculum in quo vivis vitur: & quibus nihil detrahitur auctoritatis rei quam indicas: pape autem nomine non tam Romanus q̃ catholice ecclesie coparanda designatur.

lectione prorsus submouendam. x Vereor ne quibus videatur iniqua partitio, q̃ Italici tuis vindicas sapientiam cum eloquentia coniunctam, nostratibus nihil relin-
quens præter inanem eloquentiam, qui ut inquis, studium eloquentie studio sapiē-
tie præferunt. Atqui nusq̃ plures sunt quam apud Italos, qui tota vira nihil aliud
agunt, quam ut linguam expoliant. Apud nostros magis viget philosophiæ studiū
q̃ apud vos, magis etiam theologiæ, quæ apud vos pene tota ad paucos monachos
relegata est. Hæreticos appellas eos, qui papam contemptus gratia vocant. Romanus
episcopus, an hoc titulo sim vsus alicubi non satis memini. Certe si feci, non se-
ci contumeliæ causa. y Veteres orthodoxi honoris gratia solent hunc tribuere ti-
tulū, & ipsi pontifices hoc titulo se designabant. z Non est autē ornatiſſime pri-
ceps, quæ deprecetur offensam, quod me docere visus es. Vtinam tibi vacaret mul-
to plura docere. Quod ad hanc quidem partem attinet, habeo gratiam maximam,
a qualem habituri sint Lutherani nescio. b Illud demoror, quare sine finem libri
recinis nobis toties frustra cantatam cantilenam, ut post Diatribam rursus in Lu-
therum stringam calamum, & stringam actiter, quod cum iam pridem esse factum
non possis ignorare, non satis perspicio quo consilio dissimulandum putaris. Hæc si
scriptoris nondū conspectis voluminibus, quanto satis erat hanc coronidem mus-
tari, quod magis in rem erat estimationis vtriusq̃. Meæ, q̃ sine causa tractor odio
setur, q̃ vel tam piger videris ut tantū operæ nolueris sumere, vel tam non inge-
nuus, ut quod est omnibus notissimū dissimularis. Et interim si deo placet, minita-
ris ni id faciā, fore, ut hæreat in me Lutheranismi suspicio, ut mihi e plurima vide-
antur convenire cū Luthero, ut probati viri me primū auctore tantorū malorū fuisse
se prædicant, atq̃ vita defunctus hanc opinionem meū effrā. Quid ū fecero, nihil
horum erit? Nihil, inquis. At iam pridem factum est quod hortaris. d Iam si ve-
rū est quod tu tanto studio probare conatus es, Lutherū ex meis hortis letalia legis-
se semina, quomodo medebuntur huic malo mea quālibet vehemētia scripta? An
quod factū est, fieri infectū potest? Imo suspicionem istā potius confirmauero, si de
stomacher in Lutherū. Dicar enim hoc officio priorē culpā pēssisse. At isto nomi-
ne syllabā in Lutherū nec scripsi nec scripsero. Mentiantur, fingant, cōmīſcantur
isti quæcūq̃ volent. e Præterea vereor ne quis constantiā in te desideret, qui cū ini-
tio fallus sis te de me semper honorifice & sensisse & prædicasse, tamen ingressurus
disputationē, hæc in me congeris, q̃ detrahā dignitati sacerdotū & pontificis, irri-
deam professionē monachorum aliaq̃ permulta ante commemorata. Quæ si nō cre-
dis de me, quorsum attineat in alienis calūnijs confirmandis tantū operæ sumere?
Si credis, qui convenit ut de eo semper honorifice & senseris & prædicaris, de quo
tam multa mala sentis? Iā in illo cōplures cādorē desiderabant, q̃ istam inuidiosā
cantilenam alieno tempore canis orbī. Ante annos octo quidam improba lingua
conabatur eam suspensionē impingere mihi, q̃ non esset omnino a Lutheri nego-
cio alienus: Id cū esset falsissimum, tamen calūnia poterat vticūq̃ probabilis videri.

z Tamen dixi scripta tua id indicare. Quocirca & plurimos id sentire: quibus & subiunxi: quod tu præteris: subortum fuisse
se solium: dum putares ferere mitrum. At cum tu id negassi in Lutherum scriberes: declarares illum perperam ea collegisse
ex iuratis: & erronea docuississe officio & si factum non redderetur: infectum saltem nec maneret integrum: sed improbati-
quod si negle xeris: magis honorum tuum lides q̃ aliorum.
e Quam triuola hæc sunt! hæc ais: ac si pugnarent publice: de quodam honorifice loqui & priuare eum monere aut
reprehendere: vel eundē laudare: vno in negotio & oburgare in altero: de tua nempe doctrina me honorifice fuisse locutū

f Tum poterat videri pietas, si me ad proficendum quid sentirem prouocasset. g. Nunc postea notus est, quod expedit mihi, nihil inter nos conuenire, postea quod totus bellis lapidatus sum, postea quod tam late parentis factionis odium in me concitauit, postea quod ipso Luthero gladiatorio more conflictatus sum, quod non tempestiua est ista tua vel ex postulatione vel adhortatio. **g** Expostulas de his quæ mutari non possunt adhortaris ad ea quæ iam peracta sunt, quorum alterum est superuacuum, alterum etiã absurdum, utriusque alieni temporis. Proinde quædammodum hic libellus editus non nihil inuidiæ mihi confabit, præsertim apud eos qui nihil non probant quod impetatur Erasmus, quibus & Huteni expostulatio mire arrisit, quæ Luthero videri vellet insensibilis, h. ita veretur ne apud eos qui sunt integri sanoque iudicio, non nihil detraxerit tuxæ estimationi, quæ multorum animos occuparat, Albertum esse virum æquitatem & cedere singulari præditi. Videberis enim arte parum liberali causam meam cum causa Lutheri commiscuisse, ac veluti lino lino cõtextuisse, ad quod vt videar e meis literis prouocatus, multa congeris, quum ipsa res aliud loquatur. Notabunt & illud, quod proposito tua multo fit atrocior, quod argumentatio, vt hæc æquis iudicibus non videatur scriptisse, sed hostibus tantum. **i** Illud certe nullus excusabit, quod alieno tempore edideris, quod ea non mutaris, quæ res ipsa monebat immutanda, quod dissimularis post Diatribam editos duos Hyperaspistas. Fortasse dicat me nunc idem committere quod in te reprehendo, qui mones non fuisse vulgandum librum, qui iam excusus prostrat. Monuisse in tempore si recessissem ubi locorum ageres, & mox ubi audiuit in Gallis agere, **k** scriptis super hac re literas, quas demiror tibi non esse redditis. Non minus enim consulebam tui nominis honori quæ meo. Verum hæc quoniam reuocari non possunt, boni consulumus oportet. **l** Illud non satis intelligo, quod peris a me tibi dari veniam, si quid intemperantis, concitatus, asperius videaris in me dixisse, monesque ne quid tale suspicer in me dictum, sed omnia referam in Martinum, in cuius mentionem nemo potest incidere, qui modo sit Christianæ religionis studiosus, quin exandescat & frena modestiæ relaxet, quod aduersus tam impium, in vt ais, & tam mordacem hæreticum verba temperare, contra omnem modestiam, non solum contra pietatem esse videatur. Ignoscas Alberte clarissime stupori meo, quod genus ce li hoc est, sic irasci hæretico, vt i hominẽ orthodoxũ destomacheris. **n** Istud phre neticorũ est, dum irascuntur inimico, ferire amicum. Quam solent agroti quoque in summo cruciari, charissimos etiam maledictis aut pugnis impetere. **o** Si quid tale est, doleo me tibi tam fuisse propinquum. Sed ego fortasse non assequor sensum tuum, & aliud quiddam istis verbis exprimere voluisti. Non enim illud opinor metuisti, ne quicquid in Luthero dicitur, existimem ad me pertinere. **p** Si tam bene volebas mihi quod prædicas, humanius erat mea in com modum interpretari sensum, potius quod bene dicta huc detorque, vt viderentur Lutheranis congruere, vt sileam, quod multa odiosa commemoras, quod in scriptis meis nusquam reperias. Et si ita male volebas Luthero, quod videri vis, utinam ista acrimonia in argumẽtando potius quam in procemijs declarasses.

scripsi: probal se aut oia quæ scripseras neu tiq. Quinimmo de multis te admonui: & si maius te modeste cora guli. **f** Sileo respo re mihi scrib pñisses eadẽ ad tingens certe ad id faciendũ te essent horu ratur: quod feci vt primum tuis literis ins utatus fuerit: tra quas forte id agere teme rarium vel in epũ fuisse. cõ in me nulla ef fer auctoritas te ad id puor candi: tamq ad opmẽ eorũ: fustigine abe nus esse: vt iure ambige re possem: an solo homine tibi esse cor gnitus. **g** Quod hic probe rhetori caris materia exaggeras: ac si tam atrox f Luthero fue rit vt omniũ sua factionis furorẽ in te conuersisses: fed falleris si putas cornu cum oculis his verbis cõfigere. **h** Gratiam tibi habeo hu tus sollicitudinis que tibi

a deponenda est ioge maior de te ipso assumenda sit. Nã tibi plurimũ verẽdũ ne hæc tua inani & cauillosa ratiõne plurimũ emi sumam: tuæ detraxeris: quod si mortuus & calidus: si plures repetere detraxas parũ quod pter aliquot verba superent: sinceri autem vel solidi certe nihil. **i** De his omnibus dictum est vix ad fastidium. **k** Certe mihi redire nō fuerit: quod mori nō fuisse: si fido alicui amico illas direxisti: & tñ si plures ultra annũ menses fueram Luthero: anteq̃ epistola eaderet. Quod ne fieret adhuc magis relictis: mihi morem gerens: si illas accepissem. **l** Et hic more tuo meis verbis aditus inueni: cum ego scripserim: quid asperius scripseris visus fuero: nihil tale in te dixi: cum esse suspicatus: sed omnia in matrum. **m** Et hic ne le deres Luthrum diligenter præcauisti: addis meis verbis meis recitatis illud: vt asportassent enim Luthera/ m iñm: id egisses potare eandẽ sententiam probare. **n** Alia pũ motus pũ dũ s. d. pũ Non quadam eundem esse insanum & phreneticum: & virum clarissimum: sed indigendum lingue volubilitate ammodo agrotò. **o** Potius tibi dolendum te proximum esse Luthero: vt fere vulnus illi inferri non possit: quin & cutem tuam attingat. **p** Non sum tam solentis ingeni. Vnam licet infestẽ huicemodi sunt plurima: vt in bonam partem: interpretari ne queant vel si aliquatenus tantummodo ab audire & exponere adue: sus sensum quem verba faciunt. Tuum autem erat si id fieri posse putabas id agere: & cum trisino ante ad te scripsissem: mihi satisfacere. An autem quicquam decorasse: vel potius mihi pugnatum: iam iam dicta tua testabuntur.

Alber.

q. Ibi cominus res agitur, ibi spectator expectat, uter stet aut cadat. At hic frequenter tā diluta est tua oratio, ut nō tam euincere quod proposueras, q̄ precario impetrare velle vī dearis. Relege disputationem tuam, sed ut alienam, & comperies sic habere, expedit aut non lacessere Lutherum, aut validissimis argumentis rem agere. Verum hoc nunc sero moneo. In summa, utinam aut in alio quopiam argumento declarasses nobis, quantum ingenio valeres, aut certe quod tractare vilum est, aliter tractasses. Postremo quod me inuitas ad amicitiae foedus, lubens amplector, polliceorq; me licet ceteris omnibus inferiori rem, beneuolentia ludioq; propense voluntatis nusquam tibi cessurum. Sed mihi vicissim ignoscas oportet vir ornatissime, q̄ ipse dū atroces calūnias a me depello, quēdam fortasse liberius dixisse videbor q̄ pro tua dignitate. Utinam fuisset hoc concertationis genus, in quo licuisset simul & tue dignitatis & meae salutis rationem habere. Quin & illud boni consulas oro, quod expolitissimo libro, rudi planeq; Barata epistola respondeo. Si obticuissem, verebar ne quis interpretaretur id tui contemptu factum, & ad hanc operam vix dati sunt sex dies, quorum tamen magna pars in alias occupationes erat distrahenda. Extemporarium est quicquid vides. Et si maxime suppetisset ocium, non sum adeo meae mediocritatis ignarus, ut vel eruditione, vel eloquentia velim cum tali viro cernere, quales ego semper venerari soleo potius quam æmulari. Bene vale. Datum Basileę Idibus Februarij. Anno. M.D.XXIX.

q. Id probare pertinebat: & non tantum referre: quod cyclopharum verius est q̄ pro veritate differendum. Ita enim & me docuisses eorum infirmitatem: & ceteris rogam stupiditatem tuamq; vigilantiam declarasses: vel salte verā scientiā illā profitearis: solidioribus argumentis confirmasses. Nā maiores maiora sonant: nec omnia possumus omnes. Sic enim satisficisses humanitatis & pietatis officio: sed de his statueret qui extra ludum sunt.

ALBERTI PII CARPORM

PRINCIPIS AD PRAEMISSAS. D. ERASMI EX

postulationes Responsio, & in sequentia opuscula Praefatio, quam

Erasmicus praemisisset, si eas sine marginis scholijs

subiungere e re visum fuisset.

VNQVAM Putassem clarissime Desideri, mihi negotiū huiusmodi tecum futurum: quod sane plurimis rationibus est mihi permolestum, nec quo id acciderit fato satis perspicere licet. Verumenimvero non inscius sum compertum esse lōg rerum vſu, non tantum in rebus, quarum natura parēs est, verumetiam in humanis, quas apertius constat destinata quasdam ratione peragi, plurima casu & fortuito fieri, quae nunq̃ fuisse possint. Hoc pacto plurimas domus, basilicas, templa, vicos, oppida, portus, vrbes cōditas, initijs quidem exilibus ac fortuitis: quibus nonnullae pari sorte & mira felicitate, ex casis in regias & palatia, ex humilibus viculis in vastas & insignes vrbes praecipuasq̃ regnorum sedes, euectae fuerunt. Pari conditione, & horrenda bella gesta temerarijs prorsus principijs, vel paruo dissidio orta, e quo tamen magnum incensum est inde securum, quae nunq̃ consulto suscepta fuissent: nec in exemplis est immorandum, cum omnes chartae eorū sint refertissimae, & quaecunq̃ a me in medium adduci possent, tibi sint exploratissima, similibus auspicijs & plurima conscripta sunt editaq̃ volumina, quae ab auctoribus nunq̃ antea fuerant decreta, quinimmo nec eorum propositū cum illa scribere iam ordiretur: sed ita sorte datum, vt cum statuisſent, ipso initio vix vnā oblinere paginam, plusq̃ iustum volumen scripsisse. Perſepe enim contigit poetis vt dū epigramma aut elegiam, tantum canere proposuissent, integrum poema conscriberent. Alijs cum epistolam, magnum codicem: quibusdam cum ad commendandam insignium rerum memoriam, vix diarium vel commentariolum, integram historiam texerit. Pleriq̃ cum vnicō argumento respondere, vel soli quaestiuiculae satisfacere: sese suggerente materia, sensim ipsos nil tale cogitantes, disputationum ingens volumen conscripsisse. Idem accidere & in alijs rerū generibus res ipsa edocuit, nā talē humanarum rerum esse statum, si quis diligentius perpendat, cognoscat, vt forte non pauciora in his fieri contingat, casu quodam siue temere, saltem in ipsis exordijs, q̃ certo animi decreto praestitutumq̃ mentis proposito, multis tamen casus dedit initium, quae progressum deinde habuere cōsultum. Nō nulla vero prorsus inconsulto coepta & perfecta, quinimmo & quaedam omnino in diuersum cecidere, ab eo quod fuerat constitutum. At multa inferioribus causis collata fortuita esse & videri manifestum, quae ad superiores relata sunt cōsultissima: quibus quidam enim in rebus ducuntur mortales quodam interno impetu ad aliqua peragenda, e quibus eueniunt longe diuersa, vtilia vel incommoda, quo impetu a naturae interpretibus, scite quidem bene fortunati vel infortunati dicuntur: qui tamen impetus miris modis occulte a causis superioribus provenit, praesertim ab illa primæua & sup̃excellsa, a qua caeterae omnes pendent: cuius consilio & decreto cuncta moderatur: cuius arbitrio nihil potest reniti, ad quae tamen nunq̃ ipsi spectarunt, nec etiam inter agendum statuunt, vel tantum cogitant, cum etsi quae deliberate agunt arbitrij facultate operentur, non enim illius libertas tollitur. Attamen id quandoq̃ non percipiunt, & longe minus quid exinde sit securum ad quid ve spectet quod peragunt. Diriguntur tamen summi creatoris decreto: qui omnia ineffabili sua sapiētia, & iudicio inscrutabilis, suauissime gubernat. Sed haec altioris sunt cōſeplationis, nec hoc loco ultra psequēda. Praetermittē igitur multa q̃ ad hanc quaestionē adduci possent hoc tantū in praesenti assero, exploratissimū esse in his

manis rebus cutuscumq; generis sint, multa fortuito fieri, que neuiq; consulto, capta aut facta fuissent. Cuiusmodi & hoc negotiū nostrū esse lignoscitur, quod nemo nostrū arbitratu fuerat euenturū, ipso initio neq; tibi primo scribenti nec mihi respondere decreuerunt, id tamen, deus optimus maximus vtriq; bene verrat, & sua infinita bonitate & clementia faxit, q̄ plurimis fore commodum: nemini autem in oīcūm.

B Scripsisti ad me pridem, vir ornatissime epistolam expostulatoriam duorum capitū: quorū primo querebare me passi in ac palā verbis meis derogasse doctrinā tuā altero, me vbiq; dicere tum in conuiuijs Cardinalium, tum in concilijs eruditorum, Erasmus Lutherani tumultus primū authorē & causam fuisse: de hocq; agens mihi declarasti qui fuissent primi fontes huius mali, culpā omnē in theologos, & sacerdotes, & monachos quosdam reſiciens quibus querimonias respondere studui q̄ humanissime: ob id tamen nunq; a vero deſectēs, nihil dissimulans, sed citra omnē fucū sincerissime: & quod primū attinebat, dixi copiose q̄ magna apud me esset aestimatio tuæ doctrinæ: quod autē ad alie rū: ingenue sū factus, quid protulerim, aut ab alijs prolātū fuisset me corā, vt fit in colloq; quijs familiaribus quæ cū plurimū abessent ab his quæ tibi delata fuerant: meo in te non vulgari amore incitatus, amice etiā tibi causas exposui, ob quas multū mouebantur ad ea de te prædicanda. Vnq; esse sumptā ex his quæ incautius scripseras, quibus multis stōmachū feceras pietatis causā, titulosq; quorūdā capitū, præsertim eorū quæ & mihi viderē cōtingerāt, & minus probauerāt, tibi summam recē sui. Aliā autē causam assumi eo q̄ si ueris in negotio Lutherano, in quo Erasmi tam celebrē virū tacere nō licebat. Accusabaris inq; (nec prorsus iniuria) te alioqui scriptorē eximīū ac promptissimū, quocūque in genere quasi spectatorē & mediū prebuisse in causā fidei: in qua conueniebat te acerrimū propugnatorē præstitisse: quibus expositis peramāter te monui, quo medicamine hæc vulnera sanare posses: vt ne cicatrix quidē superesset idq; facillimū factū tibi esse demonstrauī, tū ob egregiā variāq; doctrinā tuā, & singulārē illā faciendā tecū natā, studiorq; & diligentiā ad perfectū redactā, tū quia tibi negotiū foret, cū in finissima doctrinā infirmis radicibus nec alte subsidentibus innixa: quas succidere demonstrauī non esse operosum. Attigi etiā pecuniaria quædā dogmata ex illis pullulāta, ab infando Luthero collecta: quæ putauī a cæteris scriptoribus aut prorsus fuisse neglecta: aut vix attacta: vtpote tanq̄ leuiora cætera prætermisi, eo q̄ instituti mei non esset aduersus Lutheri furores scribere: & quia doctissimos viros cognouerā illos ex proposito consulas. Præterea iudicauī succisa, vel saltem attritis radicibus, arborē erectā diu stare non posse, sed breui collapsuram: modo essent qui illam adhuc pertinacius terræ coherentē quaterent: quam obrem cum te robustissimū adilectam cognoscerem, & proinde idoneū præ multis ad illā quassandam, vt illam impeteres in Lutherum perstringeres calamitūenixius rogari, hortari sum, contēdique quoad licuit: verum irritū fuit: omnis conatus noster te in priori sententiā (quæ te culpabilem apud omnes pios effecerat) persistente. Q; si meā amantissimā admonitionem, meas preces, meū iudiciū non probares, sed aspernare: ris: non erat tamen vt ob id mihi succenserēs: nā vt dicitur in comœdia, Qui monet adiuuat non lædit. Quam obrem cum arbitrarer me non solā expostulationibus tuis cumulatē fatifecisse, verum & a te mihi gratiam haberi, quod præter etiā amici officio fuisset functus: Ecce post annos duos exemplo aliā epistola, priore longe acerbior, quamuis principio ipso blādicula videri possit, quibusdamque verbis honorificis magna calliditate interpersa, in qua mirum in modum excādeſcens, expostulationibus prioris alia: pleraq; sed ratione prorsus vacuas adiecit: & ea quidem typis excusa, nec tamen a te vel antea, vel post villo modo ad me transmissa, quod sane potius rusticū fuit quā vrbānum, quā omnia quæ scripseram trahens in diuersum, nilque boni consulens declaras q̄ periniquo animo tuleris officium meū, vt oblitus non tuī, sed modeste viri, grauibus & præsertim studiosis decentis plurima in me iacularis, veluti in hostem & aduersariū, appellans meam benignam (id fallor) responsionē tuā accusationē, ac si ego in te fuisset inuectus, nō autē amice potius admonuisset. Quam autem ab inuehendo mea epistola fuerit remota, statuendū permitto legentium iudicio. Nil enim in ea protulit attingēs,

quod ad expostulationes tuas plene purgandas, & conceptas de te prauas opiniones abo-
lendas non pertineret. Et hæc omnia humanissime magnam habens tui nominis ratione,
solicitus vt nec verbulo te lædi arbitrari posses.

Attamen quasi te vindicans, ac de me poenam sumens, plurima in me tela iecisti, pensa
stiq; meum officium probris ac maledictis quamplurimis, e quibus nonnulla attingam. C
Primo obijcis stupiditatem ac negligentiam, quod in te scribes non viderim scripta tua,
sed relatus aliorum steterim male de te sentientium. Præterea vanitatem & ineptias,
inquiens; nihil me attigisse, quod ab alijs antea non fuerit pertractatum, & a te su-
lis apprime responsum. Ad hæc tarditatis inconstantiæ imbecillitatis ac inficitæ accu-
sas. Postremo vt pharetram protinus excutias maliciam vafriem, et si deo placet etiam
phrenesim impingis, eneruata enim ais & prorsus diluta esse omnia argumenta nostra: ve
hementioremq; esse in prologis & orationis initio, q̃ ipso progressu, te laudare vt ma-
gis vituperem: multa recensere a te dicta quæ nunq̃ scripsisti: furiosorumq; more te impe-
tuisse, volens Lutherū impetere, ni vtrumq; vouerim: vafre & malitiose, quemadmodū
faciunt hi qui ex eadem fideia (vt dicitur) duos dealbare parietes volunt. Deniq; colligis
quædam minutula, ac pene puerilia, vt chartas impleas: quæ vel typographorum negligē-
tia aut exemplaris vitio forte exciderunt, ad me autem nihil pertinere possunt. Ignosces
si lubet Erasme liberius proloquēti, quēnā hæc animi tanta elatio, ne dicam superbia: vt
nec ferre possit amicū optimā suadentem, nec quenquam beneuole admonentem. sunt
equidem multi ita insolentes, tam turgidi, & sibi ipsi placentes vt nec se continere que-
ant, quin se ipsos laudent, sua faciant, efferant, qui reprehensorem aut obiurgatorem ne-
quaquā patiuntur, hi tamen quoquomodo tolerabiles, cum naturæ instinctu omnes lau-
dis cupidiores simus, & vituperij aspernatores. Ante paucissimos inuenies tam inflatos
dis cupidiores simus, & vituperij aspernatores. Ante paucissimos inuenies tam inflatos
qui amicū, admonentem beneuolumve hortatorem ita oderint: vt illum maledictis in-
sectentur, & qui tales sunt: equidem non ferendi teste Hesiodo. *Ὅτις μὲν πανήρεος ὅς ἐν
τῷ πάντῃ νοήσας φρεσὶν ἔχει τὰ κατὰ κτὶ τὸ ἐν τῷ λόγῳ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ.*
Ἐὶ δὲ γὰρ δὴ πῶς καὶ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ πῶς καὶ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ.
Ὅς δὲ καὶ μὴ οὐτὼ νοήσας τὸ ἀλλὰ οὐκ ἔστιν
Ἐν τῷ μὲν ἀλλὰ καὶ οὐτὼ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ.

Sed quid agis Erasme ita me impetens, tam acriter verberans, mihi credas, in vanū nū-
teris: quāuis enim ita insultes, vt patientissimi etiā bilem excitare possis: non tamen effici-
es tua mordacitate & petulantia, vt a me ipso recedens tibi similis efficiar, serua bo morē
meū, nec ab instituto quoad licebit discedā. facis equidē mecum, quod cū alijs facere consue-
uisti, & quod cōmune est omnibus, qui non valēres sustinere causam quā tuerentur, ad cō-
uicia & maledicta se conuertunt: vel alijs quæstionibus aut argumentis propositis: ac si
reprehensa illis pensarentur, diuertere a proposito student: peruersissimi autē de veritatē
te differentes, quod & Cicero tuus asserit ad cōuicia sermonē conuerrere, & huiuscemo-
di technis vti, a quibus adhorret animus cuiusq; grauis & candidi viri. Permittuntur hæc
quidem pueris, ad quandā exercitationem nonnunq̃ & causarū patronis, ad interponē-
dum moram in causa difficiliore, vt deinde maiori diligētia negotiū discutere possint,
& causam rursus agere valeant, anteq̃ definiatur. Condonatur & ore disputantibus, vti
quoddam effugium: cū efficaciori argumēto extempore adoriuntur, ne imprēmeditati cō-
uincantur. Et tamen oppugnantes (cum id sit) non ignari cautelæ dicere solent, contra ar-
gumentari, vel nouas inducere dubitationes non est obiectis satisfaccere. At scriptoribus
(cum eorum sententiæ chartis exaratz, permanent sint:) & presertim philosophis, quos
conuenit esse grauissimos & sinceros, indecētissimū. Theologis autem quorū eloquia de-
bent esse examinata, & præ cæteris omnibus pura, & verissima periniquum. Sūma autē
totius tuæ respōsionis, quin potius tuæ fugæ his capitibus cōstat. Primū alijs respōdisse,
quasi omnis qui respondeat, causæ satisfacciat. Pertinaces autē euicti nec silere possunt, nec
impudentium ora vllis probationibus argumentisve negotiū demonstrantibus obtu-
di. An autē satisfacceris non tui est arbitrij definire: sed eorū qui extra causam sunt, obiecta,
& quæ illis respōdidisti diligentius perlegerunt. Verum si cæteris ita respōdidisti, quem

admodum doctōri Bedæ & mihi (nam & illa mihi videre contigit vtpote coniuncta re
sponsioni quam mihi fecisti) non est quod tibi plaudas aut glories. Secundo capite de ne
gas aperta fronte te ea scripsisse quæ tibi recensui. Huius autem veritas liquido constabit.
recitatis locis tuis, & an ego falsarius fuerim, an tu sis mendax. Alio conuicijs & obiectio
nibus inniteris, ac iam egisse contendis id ad quod suadebare: vt videlicet in Lutherū scri
beres, vltimo eadem quæ prædixeras rursus inculcans plusquā millies indecore repetis:
vt saltem ipsa repetitione plures chartas impleas libellumq; libello penes, & legentium
animis aliquid eorum infigas: saltem vi & arte ac si clauum frequentioribus mallei ictibus
configeres, qui imbecillitate sua retrusus & inflexus potius fuerat, q̃ primo impetu fixus
quod quidem cognosceat quisquis diligenter & oculate ipsam tuam responsionem perle
gerit. Nec tui eloquijs suauitate, fluentiq; orationis lepore ita fuerit præoccupatus, vt mi
nus sententias pendat, sensusq; perquirat, & ipsius orationis medullam siue animam
capiat, labor emq; diffugiāt conferendi singulas responsiones singulis meis propositioni
bus: quod si fecerit fecerit, & omnia conserat crediderim testaturum te nec vni tantum sa
tisfisse, sed tantummodo inania verba pro rationibus attulisse.

E Sed forte excusandus ob id quod scripsisti, videlicet quicquid tua responsione exarsis
ses, totum extemporarium esse. Ad ea autem quæ mihi obijcisti tibi paucis, respōdebo. Pri
mum si verum esset quod inquis, me tua non vidisse, de quibus te monui: dicere inquam
possem nec oportuisse, cum illa tibi non obijcerem, sed tantum referre ab alijs obijci. Non
enim qui aliquid indicat monere, accusat vel criminatur. Attamen si illa mihi protinus
fuisent incognita, nec vllō modo visa, in lucubrationibus tuis nequaquā dicere valuissem,
illis recensitis ea verba, quod cum tu sapissime facias vt est videre in tuis monumentis a
multis sane reprehenderis. Videram igitur illa Erasme doctissime, credas, & tantum nau
segerant vt me impulerint, præstita occasione, te de illis commonefacere. Hic tamen
potior est tuæ responsionis cardo, quod repetis plusq; sexcentis locis. Alteri capiti videli
cet q̃ nihil attingerit nō antea ab alijs tibi obiectum, & a te purgatum, nequid equidem credi
derim esse verum: attamen etsi esset, nihil mea interest. nō enim oportebat me illa videre,
te tantummodo admoniturum. Pertinuisset autem si aduersus te scribere statuissem, & si
la rescelleret: sed nihil minus cogitanti tale quid, satis mihi erat tibi recensere ea quæ me of
fenderant inter legendum quædam tua: & quæ reprehendi a pluribus audieram.

F Non enim putare debes Erasme ingeniosissime, studiosis etiam oī cura vacuis, tantum
vacare: vt omnia scripta tua (quorum pene infinitus est numerus) aliorumve qui indices
nouos edunt libellos: quos (vt ait ecclesiastes) faciendi nullus est finis, perlegere valeant.
Non enim potiora studia, quibus dediti sunt, intermittenda censent: vt his leuioribus &
nouis incumbant. Et si qui id faciunt, potius curiositate adducuntur q̃ vera ratione. Non
enim par est bonas horas consumere: in perlegendis his contentione pauillæ vtilita
tis. Ego (vt ingenue fatear) ex lucubrationibus tuis nō multa legeram, cum tibi primum
scripsi: non quod illas contemnerem: sed quod tantum oculi non fuerim nactus. Primum
ante decēnium percurri quædam in volumine adagiorum, quod eruditissimum & com
modissimum, studijs præsertim humanioribus, iudicauī: & vtiā semper in eodē gene
re similisq; materia versatus es: breui deinde prodiit Moria, quam auidē perlegi: ipso
initio inuitatus vt pote non minus festiuo q̃ eleganti & docto, cum autē vniuersum opus
absoluissē, tot offenderunt, ita bilem excitauit, q̃ ab alijs scriptis tuis (quæ postmodū
edidisti) perlegendis deteruerunt. Illud tamen de confessione legi totum, & diligenter ti
tulo ipso prouocatus, pari ratione & Diatribam, versionemq; noui testamenti quibusdā
in locis delibauī. Idem feci in paraphrasibus paucula quibusdam alijs in libellis vix atti
gide apologeticis nihil prorsus, nisi aliquot ex censuris Stunica: eo q̃ Romæ esset: &
tuas illas responsiones. Habes quæ ex tuis viderim vel aliorum qui te taxauerunt, anteaq; tibi
scripsissem: cætera prorsus incognita fuisse, ita q̃ nec tantum tituli librorum nomina ve
authorum, quos recensens, fuerint nota.

G At postea q̃ has tuas postremas accepī: studiū mihi illorum comparare q̃ plurima: non
enim omnia cōperire valui. Ea tamen nec adhuc legere attentauī: deterius voluminum

multitudine, sed tantummodo ea quæ magistro Bedæ respōdisti, eo quod illa annexeris
 responsioni nostræ. Sed quorū hæc tibi declarem quæ mihi obijcis non vidisse nec
 videre idem debuisse. Quod autem ais de imbecillitate rationum aduersus fundamenta
 Lutherana insanire: certe pertinebat edoceres, in quibus deficerent, elingues ve essent: vt
 saltem instrueres alios qua via, quibus viribus, solide ac efficacie expugnari possit Lu-
 therus: vel vt ipsum defenderes, cui tantum fauere videris: nam contendens argumēta
 omnium doctrinam ipsius improbantū friuola esse & inania, nec ipsæ meliora inducēs,
 illam oblique confirmare dignosceris. Tu autē quod de meis rationibus aduersus ipsam
 inductis asseris: idem prædicas & de his quæ doctissime scripsit sancti Sixti Cardinalis
 Caietanus, Siluester Prieras, & ceteri. Dicere autem eas infirmas & enervas esse, nec id
 vlla ratione probare: facillimum quidem cuiq; at docto viro prorsus indignum. Cuius
 nihil est affirmare: nisi quod aut ex sese sit perspicuum, aut ratione confirmatū. Vis enim
 quasi precario id tibi credi: quod commonstrare oportebat. De vafrie & malignitate,
 quam mihi obijcis: relinquo decernendum, his qui affectibus vacui, meam epistolam les-
 gerint. Laudaui te vir eruditissime: quibus nominibus sane ea commendandus pari inge-
 nuitate, improbaui ex tuis quæ nec mihi probantur nec plurimorum iudicio (cui longe
 magis sto q̃ proprio) quouis modo probari possunt. Et libere tibi exposui multa ex his
 quibus accusaris. An mendax falsarius ve fuerim in illis recensendis (vt diximus) inferio-
 ra testabuntur. Quod ad delirū & phrenesim attinet: vt agnoscas iure ne an iniuria que-
 rare: cum Lutherum petens (vt ais) te etiam impetierim: velim a te edoceri vir cautissime
 quomodo id praeuere potuissim cum tu illius negotium cum tuo coniunxeris, in epis-
 tola quam ad me scripsisti: singulisque partibus illius mihi respondendum esset: &
 omnibus exposulacionibus satis faciendum. Præterea nec nouum est nec inusitatum scrip-
 toribus, per occasionem quædam dicere, aliquantisper digredientes: quæ ad eum non
 pertinent cui scribitur: nec ad negotiū de quo agitur. Hoc enī oēs qui scribunt: faciūt &
 persæpe non solum opportune sed etiam facere coguntur: præ ceteris autem tu frequen-
 tissime: quāuis forte nō semper serutato decoro, nec analogia, vt cū ex his tractandis quæ
 ad sacram theologiam pertinent, te transfers ad ea edocenda, quæ ad grammatikā, aut thes-
 toricam, vel monachos, & sacerdotes insectandos, theologos ve carpēdos attinent.

H Sed hæc missa faciamus. Satis enim declaratum est nullum exposulandi tibi fuisse lo-
 cum: ex hoc, q̃ tibi scribens inferuerim quædam in Lutherū. At mihi longe maior & ius-
 tior esset causa exposulandi quod meo negotio & illud doctōris Bedæ coniunxeris:
 vt titulo rebus illi volueris esse connexum eadē pagina: sic enim habet titulus. Desiderij
 Erasmi Roterdami responsio ad epistolam pareneticam Alberti Pij Carporū Comi-
 tis Eiusdem annotatiuncula quædam extemporales ad nēnias Bedæ: nihil horū non
 nouum est. Probenus, quem tamen Bedam (suis insignem theologum & virū optimū)
 tanto ludibrio habes, totq; probis incessis, vt nullum honoratius de eo verbum profes-
 ras, q̃ q̃ etiam communi sensu careat. Non tamen de hoc queror: & si astum cognoue-
 rim, nihil enim actioni meæ detraxisti: sed potius aliquid authoritatis accessisse ex cōiū-
 ctione operis tam docti & probati viri putauit: quam obrem nec, id in malam partem ac-
 cepi: quod pariter a te erat faciendū, cū tibi respondens quædam in Lutherum improba-
 uerim. Nec queror q̃ mihi illudēs, me magnum oratorem effingas: quando quidem tibi
 vsui venit: vt orationi meæ fidem detrahas tanq̃ ex arte compositæ potius q̃ veritati stus
 diosq; tamen cōtrarium sentias, quod nec tibi constans aperuisti, pluribus in locis me
 carpēs. q̃ rhetorices præcepta fuerim transgressus. Non enim te latet Erasme me in his
 studiis nō fuisse exercitatum: sed philosophiæ prorsus addictū: quantū homini vacare li-
 cui: quod equidē testatur oratio nostra simplex inculca, nullo fano, nullis phaleris, orna-
 ta: prout natura suggerebat, nō autē ars edocebat, cōtexa prorsus illaborata, humilis, non
 inflata, sed vix latina: nulloq; artificio cōposita, quæ si vlla parte placere possit, aut saltem
 nō protinus displicere, illa sane est quod sinceræ veritati tū innixa, omni affectatione &
 arte careat. Attamē tāta est vis veritatis, vt horrida & rustica oratio cōcinna & elabora-
 tissima nonnūq̃ superare faciat. Hinc est q̃ in agendis causis insacundū oratores exi-

admodum doctori Bedæ & mihi nam & illa mihi videre contigit vtpote coniuncta re
sponsioni quam mihi fecisti non est quod tibi plaudas aut glorieris. Secundo capite dene
gas aperta fronte te ea scripsisse quæ tibi recensui. Huius autem veritas liquido constat.
recitatis locis tuis, & an ego falsarius fuerim, an tu sis mendax. Alio conuicijs & obiectio
nibus inniteris, ac iam egisse contendis id ad quod suadebare: vt videlicet in Lutheri scrip
tibus, vltimo eadem quæ prædixeras rursus inculcans plusquam millies indecore repetis:
vt saltem ipsa repetitione plures chartas impleas libellumque libello penes, & legentium
animis aliquid eorum infigas saltem vi & arte ac si elauum frequentioribus mallei ictibus
configeres, qui imbecillitate sua retrusus & inflexus potius fuerat, q̃ primo impetu ictu
quod quidem cognosceret quisquis diligenter & oculare ipsam tuam responsionem perle
gerit. Nec tui eloquijs suauitate, fluentijs orationis lepore: ita fuerit præoccupatus, vt mi
nus sententias perpendat, sensusq̃ perquirat, & ipsius orationis medullam siue animam
capiat, laboremq̃ diffugiāt conferendi singulas responsiones singulis meis propositioni
bus: quod si fecus fecerit, & omnia conferat crediderim testaturum te nec vni tantum sa
tisfecisse, sed tantummodo inania verba pro rationibus attulisse.

E Sed forte excusandus ob id quod scripsisti, videlicet quicquid tua responsione exarsis
ses, totum extemporarium esse. Ad ea autem quæ mihi obijcis: tibi paucias respondebo. Pri
mum si verum esset quod inquis, me tua non vidisse, de quibus te monui: dicere inquam
possem nec oportuisse, cum illa tibi non obijcerem, sed tantum referre ab alijs obijci. Non
enim qui aliquid indicat monere, accusat vel criminatur. Attamen si illa mihi protinus
fuissent incognita, nec vllō modo visa, in lucubrationibus tuis: nequaquā dicere valuisssem,
illis recensitis ea verba, quod cum tu sapissime facias vt est videre in tuis monumentis a
multis sane reprehenderis. Videram igitur illa Erasme doctissimi, credas, & tantum nau
seque fecerant vt me impulerint, præstita occasione, te de illis commonefacere. Hic tamen
postior est tuæ responsionis cardo, quod repetis plusq̃ sexcentis locis. Alteri capiti videli
cet q̃ nihil attigerim nō antea ab alijs tibi obiectum, & a te purgatum, nō equidem credi
derim esse verum: attamen etsi esset, nihil mea interest. nō enim oportebat me illa videre,
te tantummodo admonitum. Pertinuisset autem si aduersus te scribere statuissem, & il
la refellere: sed nihil minus cogitanti tale quid, satis mihi erat tibi recensere ea quæ me of
fenderant: inter legendum quædam tua: & quæ reprehendi a pluribus audieram.

F Non enim putare debes Erasme ingeniosissime, studiosius etiam oī cura vacuū, statim
vacare: vt omnia scripta tua (quorum pene infinitus est numerus) aliorumve qui indices
nouos edunt libellos: quos vt ait ecclesiastes: faciendi nullus est finis, perlegere valeant.
Non enim potiora studia, quibus dediti sunt, intermittenda censent: vt his leuioribus &
nouis incumbant. Et si qui id faciunt, potius curiositate adducuntur q̃ vera ratione. Non
enim par est bonas horas consumere in perlegendis his contentionibus paucillæ utilita
tis. Ego (vt ingenue fatear) ex lucubrationibus tuis nō multa legeram, cum tibi primum
scripsi: non quod illas contemnerem: sed quod tantum oclis non fuerim nactus. Primum
ante decēniū percurri quædam in volumine adagiorum, quod eruditissimum & com
modissimum, studijs præsertim humanioribus, iudicaui: & vti nam semper in eodē gene
re similij materia versatus esses: breui deinde prodiit Moria, quam auidē perlegi: ipso
initio inuitatus vt pote non minus festiuo q̃ eleganti & docto, cum autē vniuersum opus
absoluisssem, tot offenderunt, ita bilem excitarunt, q̃ ab alijs scriptis tuis (quæ postmodū
edidisti) perlegendis deteruerunt. Illud tamen de confessione legi totum, & diligenter ti
tulo ipso prouocatus, pari ratione & Diatribam, versionemq̃ noui testamenti quibusdā
in locis delibauī. Idem feci in paraphrasibus paucula quibusdā alijs in libellis vix attig
e apologeticis nihil profusus, nisi aliquot ex censuris Stumice: eo q̃ Romæ esset: &
tuas illis responsiones. Habes quæ ex tuis viderim vel aliorum qui te taxarunt, antea q̃
ibi scripsissem: cætera prorsus incognita fuere, ita q̃ nec statim tituli librorum nomina ve
authorum, quos recenseres, fuerint nota.

G At postea quæ tuas postremas accepisti: studiū mihi illorum comparare q̃ plurima: non
enim omnia cōperire valui. Ea tamen nec adhuc legere attentius: deterruit voluminum

multitudine, sed tantummodo ea quæ magistro Bedæ respōdisti, eo quod illa annexeris responsioni nostræ. Sed quorsum hæc vti tibi declaræ quæ mihi ob hæc non vidisse nec videre idem debuisti. Quod autem ais de imbecillitate rationum aduersus fundamenta Lutheranae insinuat: certe pertinebat edoceres, in quibus deficerent, elingues ve essent: vt saltem instrueres alios qua via, quibus viribus, solide ac efficaciter expugnari possint Lutherus vel vt ipsum defenderes, cui tantum fauere videris: nam contendens argumenta omnium doctrinam ipsius improbantium friuola esse & inania, nec ipse meliora inducens, illam oblique confirmare dignosceris. Tu autem quod de meis rationibus aduersus ipsam inducis asseris: idem prædicas & de his quæ doctissime scripsit sancti Sixti Cardinalis Caietanus, Siluester Priester, & ceteri. Dicere autem eas infirmas & enervas esse, nec id vlla ratione probare facillimum quidem cuique: at docto viro prorsus indignum. Cuius nihil est affirmare: nisi quod aut ex sese sit perspicuum, aut ratione confirmatum. Vis enim quasi precario id tibi credi: quod commonstrare oportebat. De vafricie & malignitate, quam mihi ob hæc relinquo decernendum, his qui affectibus vacui, meam epistolam legerint. Laudaui te vir eruditissime: quibus nominibus sane es commendandus: pari ingenuitate, improbaui ex tuis quæ nec mihi probantur nec plurimorum iudicio: cui longe magis sto q̃ proprio: quo vis modo probari possunt. Erubere tibi exposui multa ex his quibus accusaris. An mendax falsarius ve fuerim in illis recensendis (vt diximus) inferiora testabuntur. Quod ad delirium & phrenesim attinet: vt agnoscas iure ne an iniuria querarum Lutherum petens (vt ais) te etiam impetierim: velim a te edoceri vt cautissime quomodo id præcauere potuissim cum tu illius negotium cum tuo coniunxeris, in epistola quam ad me scripsisti: singulisque partibus illius mihi respondendum esset: & omnibus expostulationibus satis faciendum. Præterea nec, nouum est nec inusitatum scriptoribus, per occasionem quædam dicere, aliquantisper digredientes: quæ ad eum non pertinent cui scribitur: nec ad negotium de quo agitur. Hoc enim oēs qui scribunt: faciunt & persepe non solum opportune sed etiam facere coguntur: præ cæteris autem tu frequenterissime: quævis forte non semper seruat decoro, nec analogia, vt cū ex his tractandis quæ ad sacram theologiam pertinent, retransfers ad ea edocenda, quæ ad grammatikā, aut rhetoricam, vel monachos, & sacerdotes insuetandos, theologos ve carpandos attinent.

H Sed hæc missa faciamus. Satis enim declaratum est nullum expostulandi tibi fuisse locum: ex hoc, q̃ tibi scribens inseruerim quædam in Lutherum. At mihi longe maior & iustior esset causa expostulandi quod meo negotio & illud doctore Bedæ coniunxeris: vt titulo tenus illi videretur esse connexum eadē pagina: sic enim habet titulus: Desiderij Erasmi Roterdami responsio ad epistolam parenticam Alberti Pij Corporis Comitis. Eiusdem annotatiuncule quædam extemporales ad nenas Bedæ: nihil horum nouum est. Frobenius, quem tamen Bedam (quis insignem theologum & virum optimū) tanto ludibrio habes, totq̃ probis incisis, vt nullum honoratus de eo verbum proferas, q̃ etiam communi sensu careat. Non tamen de hoc queror: & si astum cognouerim, nihil enim actioni meæ detraxisti: sed potius aliquid authoritatis accessisse ex cōiunctione operis tam docti & probati viri putauis: quam obrem nec, id in malam partem accepti: quod pariter a te erat faciendū, cū tibi respondens quædam in Lutherum improba uerim. Nec queror q̃ mihi illudēs, me magnum oratorem effingas: quando quidem tibi visui venit: vt orationi meæ fidem detrahas tanq̃ ex arte compositæ potius q̃ veritatis studiosi: cū tamen cōtarium sentias, quod nec tibi constans aperuisti, pluribus in locis me carpēs. q̃ rhetorices præcepta fuerim transgressus. Non enim te latet Erasme me in his studijs non fuisse exerceitatum: sed philosophiæ prorsus addictū: quantū homini vacare licuit: quod equidē testatur oratio nostra simplex inculca, nullo fucō, nullis phaleris, ornata prout natura suggerebat, non astra edocebat, cōtexta prorsus illaborata, humilis, non inflata, sed vix latina: nulloq̃ artificio cōposita, quæ si vlla parte placere possit, aut saltem non protinus displicere, illa sane est quod sinceræ veritati tū innixa, omni affectatione & arte careat. Attramē tāta est vis veritatis, vt horrida & rutilica oratio: cōcinnā & elaboratissimam nonnūq̃ superare faciat. Hinc est q̃ in agendis causis insueti oratores exis-

milos & ventosissimæ linguæ patronos per sepe euincant. Non enim omnium iudicum aures ita verborum lenocinijs, & orationis suauitate capiuntur: vt rectū iudicium in ipsis peruertatur, oculatillimorū visus quæadmodū nec nō equidē prudentiorū hominū sensus muliebri syrenarū cātu ad mortifero sopiuntur, alliciuntur circulatorū præstigijs. Sed de his hætenus. Nam superest etiam respondere cæteris expostulationibus.

I Si tibi vir spectare tam graue, tam molestum fuit: epistolam nostrā publicari, vt ferocieris: quāuis nō sit agnoscere causam tantæ tuæ acerbicatis, tu tibi imputato: effecisti enim tu, in quā, vt me inuito ederetur. Argumento etenim esse tibi potest: ex animi mei sententia id nō esse factum, quod tertio demum anno ex quo ad te illā transmiserā fuerit emissā. Quid enim vetabat: quæ ratio suadebat: vt tandiu differam si facere statuissem? Cur nō Romæ mox aut breui, postq̃ ad te transmissa est, id factum fuit? Verū, credas, velim me nihil minus vnq̃ cogitasse quā q̃ ederetur, quemadmodum enim iudicabam ineprum esse & ratione vacuum scribenti libros, ad cōmune cōmodum, vel ad dedarandum expe- riendū ve quid in eo genere posset illos diligēter recognitos & mature examinatos, nūq̃ edere sed supprimere, ita ineptius & magis vanū sentiebam esse priuatas literas, scribenti eas publicare, quæ sententiā ita animo inhæserat meo, vt diligēter cauerrim, ne ipsa epistola a quopiam alio me inscio publicari posset, quāobrem ꝑcipui etiam amicos quos latere nō poterat me tibi respondisse, nūq̃ a me impetrare valuerint, vt tantūmodo tam lustrandis eis copiā facerem, commodato exēplari (quod vnūcum solūmodo penes me erat castigatū) cuius rei testes appello quorū iurati amici Romæ tibi erant (erant autem quamplurimi) cum primo illo archetypo obelis asteriscis, lituriscq̃ frequentissimō, prorsus confusus (vt fieri solet) presertim minus exercitatis scriptoribus, cum primum quicq̃ scribere ordiuntur, qui tamē archetypus nescio quo fato quibusdā libellis rationum diplomatibusq̃ peruolutus, familiaris cuiusdā mei diligentia in excidio vrbis fuerat, cum illud castigatum vna cum bibliotheca mea & vniuersa supellectili domus in ipsa vrbis direptione fuerit amissum. Audies & cætera, quomodoq̃ acciderit ex illo archetypo deinde, epistolam typis fuisse excusam cognosces: Scripsisti quidem paucis interpositis mensibus posteaq̃ Luthetiā me contuleram libellum cuius Titulus Ciceronianum, in quo agens fere de omnibus, qui hoc seculo quicq̃ scripserunt & epistola nostrā fecisti mentionem, quo libello a multis perlecto, quemadmodum sunt plurimorum ingenia rerum nouarū cupidiora: factum est vt frequentes librariorum officinas adirent, hanc nostram epistolam petentes: qua nullibi comperta: quomodo enim competiri poterat cuius nullum exemplum extaret: submissi sunt amici enixius rogantes, vt eis saltem legendam cōmōdarem. ego primum negare, nec posse eis morem gerere, cum apud me nullum exemplar extaret: nec mentiebar: nam archetypus ille tam mendosus tam implexus & confusus erat, vt verū exemplaris nomen subterfugeret: illi autem vehementius insistere, vix enim quod dicebā credere poterāt, & vt fieri solet, vt cāto magis appetatur quod difficile ut impetratur: tanta obstinatione & assiduitate efflagitare non cessabant (vt vix ferre poterim eorum quorundā importunitatē). Quid enim facerē? cum rogādi petendive nullus esset finis: tandē euictus sum eorū pertinaciā, falsūq̃ sum hunc archetypum penes me esse: sed illius recognoscendū ob meā deploratā valetudinē: non mihi esse facultatem, illi autē magis insistere, excusationēq̃ reiicientes petebant quælequale illud esset saltē eis præstare legendū. Non enim putabant tam esse confusum, quin illud saltē interlegere possent: Ego autē quodq̃ incōmodū potius mihi perferendum esse censebā, quā illud cuiq̃ præbere tam mendosum & implexum.

K Quid autem opus est huius rei longiorem texere historiam? tandem oportuit me voto illorum aduersus propriū animi decretū satisfacere, ne amicos huiusce rei cupidiores a me alienarem. Assumpto igitur archetypo, quāuis ægre & magno cum labore illum recognoui & castigavi: inter legendumq̃ duo aut forte tria scripturarum loca fusa currebant, confirmantia quædam in epistola tractata, illaq̃ suis locis inserui: quod tu animaduertens frequentius & ad fastidium vsq̃ in tua responsione mihi obiciās: si magno vitio id dandum esset. Sed age, obsecro rarissime vir quomodo in me reprehendere vales,

ualet, quod tu ipse frequentissime cōmittis: quomodo carpis quod probatissimū est: quod cōcedere omnibus scriptoribus: quod facere non solū expedit sed oportet, tanq̃ necessarium: videlicet vt quicquid scriptum est recognoscatur, corrigatur, erratū, superflua detrahatur, & quae opportuna sunt suis locis adiciantur, anteq̃ emittatur: quod tu nō modo tibi permittis: verū etiam posteaq̃ complures edideris facere praesumis. Saep̃ enim vltimis in editionibus multa aut detracta aut adiecta prioribus ad illas castigandas, aut locupletandas, cōperiuntur, & me quasi peculatus accusas, q̃ duo testimonia scripturae inseruerim: epistolae ad te transmissae, priusq̃ vel semel ederet. quo nimirum prodīs animi tui amaritudinem, ne dicam inuidiam erga me cōceptā, ob hanc epistolae publicationē: neque si decreto meo facta fuisset, velim credas, vigilantior fuisset vt salū minus mendosa, & forte aliquāto cultior, in lucē prodiret, sed me renitente studiosorū quorūdā opera, & amicorū importunitate, id factum est, cuius disrūpar si mentior dum excuderetur prorsus nihil vidi sed vix & aegre cū absoluta & perfecta mihi fuit oblata. nec tūc putavi cognoscere potes meā stupiditatem: si stupiditas est, nō prauidere quod fore neuiq̃ est probabile: id quomodo graue tibi futurū: ad quod existimādum confirmabar argumento q̃ si eam suppressam voluisses de illa in Ciceroniano tuo nullum fecisses verbum, quāobrem etiā ambigere inductus sum an forte opera tua iamā in germania fuisset edita me prorsus ignaro. Iam habes rationem editionis epistolae: quae, modo te praebas aequum satisfacere potest & debet. Sed ne rursus accuser abste q̃ magnum volumen pro epistolariis bello reponam, multa sciens ac volens praeter eo quae proposito essent opportuna.

Quod autē ex postulationibus publicis: me diu paratam materiam ad scribendū in Lutherum conscripseram in hac responsione. Nescio qua ratione permotus id opineris: quid enim prohibebat si longe antea illa parauiſsem: quo minus illa colligerem & i ipsum scriberē: an forte diuinare poteram te mihi esse scripturum: qui nunq̃ antea ad me quicq̃ scripseras: praesertim taciturnum negocium, & propterea illa referuarem respōsioni ad tua inscenda, qui omnia alia diuinare potuissē, potius q̃ te literas ad me daturū fuisse, cū quo nulla vnq̃ intercesserat necessitudo vel familiaritas. Quamobrem quid expectandū mihi erat, si in ipsum scribere parassē: Nunquid quousq̃ omnis materia a ceteris scriptoribus quorum numerus etiam atq̃ etiā indies succrescebat praeriperetur? Non quadrant haec vir doctissime, nec vlla est ad id opinandum coniectandum ve ratio. Tantum abest vt quicq̃ ad id agendū parauerim, vt ne quid vnq̃ in mētem venerit. Etsi intelligenti Lutheri deliria quaedā occurrerunt, vt sit, meditantī quibus illius furores cōfutari possē de facili videbātur, Satis erat illa mihi ipsi ita persuadere & demonstrare, vt illius insaniam prorsus reicerem & contēnerem: vt putabamq̃ & illa plerisq̃ alijs esse perspectior: praesertim doctis & pijs: eandēq̃ facere fidem illis quam mihi faciebant, quamobrem illa mādare chartis nunq̃ ne semel quidem cogitavi. Nec enim me tanti faciebam, vt arbitrarer idoneum esse ad scribendū libellos: cū plurima in scriptore exigantur: quibus me vacuum & destitutum esse cognoscebam, quae etiam si in me fuissent, hoc tamen me deteruissēt, q̃ sciebam aduersus Lutherū plurimos & doctissimos & clarissimos viros luculente & copiose scripsisse: quibus nec me satis dignum discipulum esse arbitrar: quandoquidē tametsi ego musas (quatenus licuit) praesertim seueriores, coluerim: sciens hominem naturam partim ad contemplandum, partim ad agendum: ob idq̃ vtrūq̃ genus attingere stituiſsem: quāuis in vtroq̃ minus profoceri mihi contingit, immo vt fere necesse est, nisi fortuna prorsus secunda & faurix fuerit: alterum altero impediēte. Nunq̃ tamē ratus sum muneri scriptoris non indignū me satisfacere posse, quapropter nec mihi periculum faciē dum censebam. scribere enim vel lucubrare ab alijs legenda docentis est munus, viriq̃ consummati. Mihi autem sola discēdi auiditate capto satis erat in euoluendis probatorum auctorū codicibus occupari: quorum lectione semper aliquid edoceret, & animū pascere eorum inuētis & lucubrationibus. Non enim maiorū imagines (vt tu ais) nec externorum copia bonorum: mihi opitulata sunt ad discipulinas adipiscēdas: quin potius magno fuisse impedimento, cum fortunae bona, ad quas diripiendas semper tot inhiant, non seruentur nisi multa cura & solitudine studijq̃ prorsus (animū a discipuli

his auocantibus, splendorq; & maiorum gloria defendantur & augeant: utpote multitudine opinionum constantibus, rationibus, & artibus valde diuersis, ab his quæ liberales & sunt & dicuntur, quas tñ carū decore p̄mōtus, contra omnīū sententiā meorū, fortuna etiā ipsa aduersante) quādā animi pertinacia aliquantisper sum securus: posthabita nonnūq; externorum maiori curā: earumq; amore captus, quantum potui nō quantū volui in illis opere impendi. Nil aliud petens, q̄ ipsas, ad formandū mihi animum. Nec me consilij vnq; p̄stituit: licet magis bonū honestū & decorum q̄ vtile: Cum illam probare sententiā, nil non mortale tenemus.

Pecioris exceptis, ingenijq; bonis.

Nempe dat, & quodcumq; libet fortuna rapitq;.

Cum igitur nihil peterē a doctis fororibus præter ipsas disciplinas: eas nō colui, ut illis imbutus me ostentarem, nō vt me multitudinī gratiosum redderem: cū exploratū mihi esset, potius illius mihi concitari inuidiam ob studiū dissimilitudinē, q̄ gratiā: vt nō exinde cōpendium aut questum facerem: cū mihi nō esset in scholis proficiendū: & mortales vt plurimū vanitate & fœcioria nō res pro earū dignitate æstimēt, sed pro sua ipsorū vilitate & cōmodis: intermagis bona, q̄uis optima sint, cum illa oculis corporeis perspicere nequeant, negligant, & contemnant, quam obrem nec mentiar, si dixerim id etiā magno meo in cōmodo experientia didicisse: cū nō semel in fortunæ bonis factū fecerim maximam, his rationibus scribere nihil vnq; destinaui: & quod nunc facio, iniutus facio. Omitto aduersam valetudinem iam conclamatā ex pluribus annis, quæ vel sola a scribē disp̄posito me prius auocasset: molestissimāq; & perpetuas occupationes meas, quæ me deuictum officio detinebant, a studijsq; diuertebant: scis enim scriptorem liberū esse oportere a curis omnibus, & non alijs negocijs distractū. Proinde neq; parallelum agere, quod digne perficere non posse cognoscebam. Nā in rebus meis quæ vā me peragunt tam morosus sum, vt mihi nunq; satissacere possim: metū quodq; alijs forte satissacerem. Sed hæc parū referunt suspicis: credas vel saltem dicas si non crederis, quicquid lubet scilicet me parasse antea quæ dixi in Lutherum, vel non parasse: Quid tū si parallelū negocium certe nostrum nihil faciunt.

M Possū & ego opinari, & longe iustius ac probabilius, te in responsione mihi facta (quā ita cōte sex dierum spatio concessisse) lōge antea parauisse. Id enim verisimilius, cū iam fere triennū ante tibi scripsissem, ex meisq; literis tantā animi offensione cōtraxerim, quā tū antea forte nunq; vt literę tuę restantur. Cuiā persuaderes, frenare potuisses impetens ingenij tuū, vt hucusq; scribere distuleris: præsertim cū iam tam delicatę cutis vt vix musca illā contingat, quin sanguinē emungat. Longe magis consentaneū, Erasme differēssimū me: quod nōnulli ex amicis tuis hic degeñibus a te factū plurimis dixerūt, videlicet te multo ante respondiisse: licet nō edideris priusq̄ intelligeres nostrā fuisse diuulgatam, sex enim diēti intervallo interlegere nostrā cū animi aduersione locorum quos recentes vix potuisses. Declarat autē tua responsio te diligenter singula perpendisse: sed & hoc nihil ad rem: quomodo cūq; veritas se habeat, si tibi diuina mēs est, si ingenium supercoeleste, quod sane extimū singulare & felicissimū tibi omnes concedunt, qui monumenta tua prælegerint. Par esset potius illud impēderes in obsequiū creatoris: a quo illud tā insignitū accepisti: defendens dogmata religionis ipsius (quæ hac tēpestare a tot rabidis hereticis impugnātur) q̄ in hisce vanis contentionibus tibi res potius esset, postq̄ digladiator es acerrimus, & paratissimus cum hostibus ecclesię Christi, q̄ cum orthodoxis: quicquid quādoq; te moneat, & quādā tua dicta taxent: & nonnūq; liberius te obiurgent: non tam en maleuolo & iniquo aīo id faciūt. Sed aut religionis zelo, veritatēq; amore aut alijs æquis rationibus quos putare debes nūq; cessāturos, nisi tu aliā scribēdi rationē, de rebus ad religionē pertinētibus induxeris: diuersam ab ea quā hucusq; es secutus. Semper enī negociū tibi faceret quispiā si cūcta quæ scripsisti ad religionē & mores pertinētia, pertiñacius ad verbulū vsq; sustinere voueris vt huc vsq; fecisti. Potioribus enī studijs tale ingenij occupandū monentibusq; nōnūq; acquiescēdū: & denique multa sunt prætereūda surdis auribus ad fugiendas vanas contentionēs & ad pacem habendam.

N At forte inquires tu aliud suades aliud ipse facis, priori enim meae epistolae respondisti nunc idem & posteriori: quare id non praeteris? Accipe rationem: haec vir ornatissime, quā plurimis diebus, & an potius mihi silendum esset an respondendum ambigebam, eādem respondendi consilium accēpi, multis adductis rationibus: Primum pietati satisfaccere, tacendo non iudicavi, cū tuis literis nonnulla referas religionis dogmatibus non minus aduerfantia prioribus dictis de quibus te admonueram: sed erronea illa defendere conatus (ut facere solēt pertinaees) noua alia superinduxeris: quae si inacta praeterissem, nec quicquid illis responsum fuisset, multis facere fidem & illis prorsus inhærere potuissent. Preterea cum eisdem literis audacter inficeris te scripsisse quicquā aduersans dogmatibus ecclesiasticis, cum tamen tot tantaq; expressa sint in tuis lucubrationibus: & id declarandum erat, ne silens viderer confirmare quae dicebas, iniuriāq; & calumniose te de illis commouisse. Mendacis autem vafrive hominis notam valde obhorreo. At hæc ut nouis quere lis tuis satisfaccerem, ne te continere viderer, & praesertim expostulationi de qua tam au geris q; epistola nostra fuerit edita, ad delinendum enim dolor em tuum: irritatūq; animum placandum: sane conueniebat, tibi exponere quomodo id contigisset. Pergrauē quidem mihi erat & valde molestum te (quem amo) cuius doctrinam & ingenium suspicio: & a quo vicissim amari cupio, offenso in me esse animo, existimant id quod casu quodam fieri contigerat e re & suadente ratione esse factum: quod tamen ex animi sententia fuisset factum, non tamen arbitrandum tibi fore ingratum, nec in tui contumeliam fuisset peractum. His praesertim euictis rationibus tibi respondendum esse censui: et quas certe tali oneri debiles meos hūeros nequaquā supposuissem, sed subtraxissem, quod & aduersa valetudo perpetua facere suadebat: cuius rationem habens, decreui labori quod fieri posset parcere: tibi respondere quibrevissime, praeterq; hæc, quae in vniuersū & p̄ trāscursū a nobis dicta sunt: cetera tantum attingere: nec perpetua oratione illa disputarem, verum solummodo obiecta & argumenta tua singulatim locis suis diluere. Quapropter ne illa rursum mihi essent recitanda, & mihi praescriberam marginum angustias, quibus contraria oratio necessario efficeretur contractior. Mallem non parum detrahere gratiae & auctoritatis orationi meae, q̄ me ipsum labore diuturniori consumere. Quemadmodum enim dispersus exercitus in turmas vel manipulos a se inuicem longe collocatos, nullius videtur esse roboris nec habet suam maiestatem: sicuti & ciuitas cuius tecta sunt interitus praedificiaq; non sunt sibi inuicem continentia non habet suum decorem, ita dispersa & interrupta oratio nullam habere potest gratiam vel dignitatem: quodq; decreueram nō multis diebus perfici.

O Verū enim uero cū fere ad caleem peruenissem, animaduertēmq; mihi tua loca eē recitanda quae summam recē fueram, tu autē scripsisse negabas, ut mendacis aut falsarij notam excuterē, eo noui aliud onus longēque grauius mihi esse subeundum, cū illa non essent in medium producenda, nisi adhibito antidoto, quo illa discuterentur argumentaq; dissoluerentur: quibus orthodoxorum dogmata & consuetudines probatas oppugnās. Cum autem illa margine capi nequaquā possent, opus nostrū duplex esse oportuit. Primum marginale, is autē labor iam ferme absolutus erat, alterum diffusum, & p̄ argumenta quae a te tractata fuerant digestum, quod quidem operosius & longe grauius fuit. Perfecta tamē deo opitulante quod statuerā, verū nec doctē nec apte, ut materia postulabat. Sed p̄ animi affectu illa quae reprehendi possunt, qualitercūq; pensari poterūt. Neutrū autem a me factū est concertādī studio tecū: sed veritatis amore: & ut tibi declararem: alijs quoq; male persuasus, vi eloquentiisq; tuis permagna sit ingenij ue multa dexteritate, defendi non posse quae perperam dicta aut scripta sint, & lōge minus erroneas sententias posse pbari.

P Velim autē verba nostra accipias non tanq̄ ab aduersario prolata, sed uti ab amico familiariter tecū potius colloquente, & rursus admonente q̄ discēptare. Oporemq; ut illa sedatis animi affectibus & praesertim philautia remota, considerares expenderes an vera an rationi consona viderētur. Quod quidem facies si ea nō in te dicta, nec contra tuas sententias, sed alterius cuiusq; ad te nil pertinentis tibi persuaseris. Et in illis legendis te iudicem praebueris non partem. Nō enim credere debes vir disertissime: intendendi studio

ALBERTI PII PRAEFATIO

quicq̃ horum me digessisse, non equidem id mihi fumerem: Cum sciam qualis quantusq̃ vir sis. Exploratum quippe omnibus est, q̃ potens sis eloquio, quanta inueniendi disponendive tibi sit facultas, q̃q̃ exercitatus in dicendo, quanta tibi sit verborum copia, sententiarum & scorumatum diuicq̃, adagiorum chliades, q̃q̃ natura ipsa sis artificiosus. Et de nūq̃ omnibus praeceptis & institutis cumulat, quae vel in summo oratore desiderari possint, tantumq̃ dictandi tibi esse facilitatem, ut non solum quicquid velis commodissime dicere possis etiam ex tempore, verum etiam admirabili felicitate multa tibi dicta eueniant bellissime, quae forte nunq̃ antea cogitasti. Cum tamen plurimi sint ex studiosis qui non quaecūq̃ animo conceperint voluerintq̃ dicere valent, sed vix exprimunt quaedam prout possunt. In quorum albo me recenseri non ignoro, nam dicere, saepe aliquid conari (turpe id fateri) verba mihi defunt. Proinde cum illis praesidijs me destitutum esse cognoscerem, quibus tu abundas, non est, ut putes digladiandi cupidine, tecum me in campum descendisse: praesertim cum differendum colluctandūve non esset more dialectico: cominus & (ut aiunt) pedē pedi ac manū manū conferendo, sed more rhetorico in vasta harena tibi propria mihi vero insolita, non gladijs sed hasta res esset agenda: quae perpendente praeter cetera me ad quicq̃ tibi scribendum deterrebant. Attamen dominus Iesus pro cuius nominis gloria laborem assumere non recusabam vacillantem ut credo, animum cōfirmavit: vireq̃ & spiritus suggessit aggrediendi negotium. Dedit & ipse ut illud absolute remissi igitur qualem possum non qualem debeo omnimodam gratiam habeo & ago. Et praeterea ut quae superius diximus agnoscas nullam tibi esse rationem agrefere dīpsistolam nostrā fuisse edicam, aliorumq̃ iudicium intelligas: cui stare debes hac in re plus q̃ tuo, epigramma tibi mitto viri clarissimi atq̃ doctissimi ad me transmissum cum epistola mea perlegisset, quam plurimis laudibus dignatur, quas ego non agnosco nec ipsa postulat: quod illius humanitati tribuendum, quae restatur me multum consuluisse tuo honori, gloriae detraxisse nihil. quod sane & perspicuum esse potest cuilibet alteri diligēter illam perlegenti, nec in diuersum sententias interpretanti: sed tu equidem hac responsione causam tuam longe deteriorem reddidisti, quod doleo (quia te amo): cui responsioni certe equum fuisset meam epistolam cōiunxisse prout ego tuam meae coniunxeram ut lectori paratum esset conferre singulas earum inter se sententias adinuicem, & veritatem facilius cognoscere.

Epigramma viri docti ad Albertum Pium.

Scripta tua in Batauū legi, dirumq̃ Lutherum,
Docta, pia, ingenuo principe digna pio.
Quid facias video, retegis dum ludicra Erasmi,
Impia Martini dogmata dum laceras,
Illum restituis, Martinus si tibi quicq̃
Respondere volet, desistit in barathrum.
Namq̃ euangelion Christum, quēq̃ ante colebat
Omnia ab his victus cogitur abnuere.
Religio vltorem te comperit heresiarcha
Extremi arguitur criminis esse reus.
At bene defecta non tam ferit anguis ab hærba
Caeca parum laedunt saxa, fremente salo.

EIVSDEM ALBERTI PII

DICTORVM ET SENTENTIARVM IN MORIA DISPLICENTIVM RECITATIO ET EXAMINATIO LIB. III.

Ostēdū igitur, summo deo auspice, iam ad calcē operis tui devenimus, discussis locis siliō nō praeēdis: nūc res postulat, tuorū verborū testimonio, declarare mus, nos nec mendaces, nec calūniolos fuisse, in epistola nostra parenetica: recēdentes tibi bres uibus capita sententiā tuarū, quae dispersa in lucubrationibus tuis conspiciuntur. In quibus tñ referēdis, maximā tui nominis habēs rationē, tēperavi verba tua, & mitigavi quantū per me fieri potuit: ut erit videre recitatis quibuscūq; locis tuis ex plurimis, quibus illas expressioribus verbis asseruisti. Non-nōia colligā persequarve, (id enim fieri vix possit): cū fere sint innuēra: quae vel sola, coacta immēsum volumen efficrent. Sed ex illis tantum ea, quae sufficere posse videātur, ad asstruendam tuam sententiam, comprehendūque verum esse quod diximus, assumam.

Credas autē velim, vir disertissime, me illa colligentē nō semel igemuisse: cū animaduertērem labores tuos, animoque perpendere quā indefessum & variū fuerit studium tuū in tot tamq; diuersis voluminibus edendis, magna ex parte cōmēdandis, & studiosis prefertim politiorū literarū vtiūbus, illis intercalasse quaedā absurda, quae etiā illa quae optima videri possent, obumbraret. Ad quod peragendum malū quēpiam genū tux gloriā inuidē, & publice nocēdi studiofium, se impulisse cōspicitur: edocuisseq; ut illa dispergeres in omnibus scriptis tuis, ut nihil sincerū, & non aliqua ex parte sordidatū, supereliceret: sed omnia aliquo veneno infecta essent: hocq; praefertim cōsilio: ut cuius lectorum generi nocere possent. Siue enim seria grauiaq; tractes, siue iocosa vel puerilia, semper aliqua fuligine cōspurcata inueniuntur. A qua re si tēperasses, aliud cōsiliū secutus (si omnino tui propositi erat illa annotare, quī satius fuisset tum ad pietatē, tum ad tui nominis gloriā p̄termittere) & in vnicū volumen oīa cōiecisses, cetera saltē cū laude tua, & citra legētium periculū perlegi potuissent: reiectoq; illo volumine, alia p̄beretur. Solēt enim prae dētes artifices (a quorū norma tu lōge recessisti) cū opus aliquod egregiū peregerint, opus portūis quibuscūdam locis, illud floribus, bulliue, aut clauis auratis, quā apūssime fieri pōt, insignire, ad maiore operis gratiā & decorē. Tu autē florū, gemmarūve loco, horridos fentes, ac tetros carbones, & mārscidas quicquiliās tuis operibus interposuisti: tenebras vndiq; offundens. Quibus illis nō solū auctoritatē detraxisti, quae & tam odiosa reddidisti, ut titulo tenus tantūmodo cognita à plurimis statim reiciantur. Qua in re Cetiā (qui solus inter vērōs ad se nubila, & t̄mepestates trahit, cum caeteri, qua parte sp̄rant, nubes repellat, serenitatemq; inducāt) ille autē caligine omnia obnubilet: imitatus. Quod quidē cū luce clarius pateat, attamen tu perficata fronte denegas in scriptis tuis, quicq; esse, quod cōueniat cū Luthero: alioq; nihil in eis comperiri quod deroget ecclesiasticis traditionibus, sanctorū venerationi, sacerdotū & pontificis maximi dignitati, patrū sententiis & cōstitutis, religiosorum professiōis, sacramentorū mysterijs, scripturarū auctoritati, & in summa nihil quod reprehendi possit, nisi per calūniā, cum vitiā tantūtaxaueris hominum, non res ipsas &c. Quod quidē ut q̄ salū sit, pateat ad veritatem cognoscendam singulis argumētorum capibus, testimonia verborum tuorum citabis: & p̄o facultate respondere, ac (ubi opus fuerit) illa recellere, conabimur.

Ordo autē postulat ut Moria primum in iudiciū vocetur, cum in ipsa debacchandū

Alber.

K ij

initium feceris. Quæso autem te vir ingeniosissimè, vt te æquis auribus præbeas, ad te ipsum proloquere à audiendū: & cum diligenter audieris, deinde statuas de sententijs & dictis tuis, non quod affectus, sed quod ratio dictauerit, esse iudicandum. Ab his autē quæ de bonis artibus, & disciplinis scribis, extordiemur. De quibus ita scribis.

¶ Verum rursus vrgent logogedali. Est (inquiunt) peculiariter addita disciplinarum cognitio, quarum administratio, id quod natura diminutum est, ingenio pensatur: qualivero vllam veri faciem habeat naturæ, quæ in vilioribus, atq; adeo i herbis ac flosculis, tam solite vigilaerit in vno homine dormitalle: vt disciplinis opus effect: quas Teutus ille humano generi infusus genius, in summam perniciem excogitauit, adeo non viles ad sollicitatem, vt illi quoq; ipsi officiant: ad quod proprie repetere dicuntur, vt eleganter arguit apud Platonem Rex ille prudentissimus de literarum inuentio. Igitur disciplinæ cum reliquis humanæ vitæ partibus, irrepserunt: ipsæ auctoribus, à quibus omnia flagitia proficiscuntur: puta demonibus, quibus hinc nomen etiam inuentum, quasi *dæmones*, hoc est, scientes appelles. Si quidem simplex illa aurei seculi gens, nullis armata disciplinis, solo naturæ ductu instinctusq; vivebat, & cetera quæ ais.

¶ Nūquid obsecro his verbis professor vitæ taxas, an ipsas bonas artes prorsus iugulas? sane illas. Eandemq; sententiā paulo post asseuerans, inquit, felicissimos prorsus esse eos, quibus licuit ab omni disciplinarū cōmercio abstinere. Quod cōfirmas argumento ceterorum animalium, inquiens: ea felicissime degere, quæ sunt à disciplinis alienissima. At si ferens & illud Galli Pythagorici, qui cū diuersas formas expertus esset, hominumq; vitæ homines idiotas multis partibus anteponit doctis ac magnis &c. Hæc autem à Luciano tuo didicisti, qui talibus argutijs, & vaniloquentia sua deterret mortales ab omni studio non tantum disciplinarū, verū & omnium artū, professionisq; generis cuiusq; vitæ prosequendæ. Astringis nihil serū esse in vitā, magnoperè expetendū. Quæ enormi sententiā auocat minus cordatos, presertim autē iuniores, rerum expertes, ab omnibus studijs & honoris actionibus. Nemo enim insulare statuit in perquirendis rebus, quas putat nihil aut parum referre. Et in quibus persequendis, plus impedit factū sit, in cōsecutis cōpendijs. Quāobrè tales potius existimant esse viuendū casu & fortuito (pro ut res eueniunt) q̃ destinata ratione persequendum enixius aliquid studiū, generisq; vitæ. Quapropter nullum placitum perniciosis humani generi hoc excogitari posse censendum.

D Hæc autem in vniuersum de disciplinis protulisti, verū nec his cōtentus, singulas quoq; particulatim inceslere voluisti. De grāmaticis enim ita scribis. Ad eos accingar qui sapientie speciei inter mortales tenent, inter quos grāmatici primas tenent: genus hominū profecto quo nihil calamitosius, nihil afflictius, nihil æque dijs inultum forer, nisi ego miseræ rimæ professionis incōmoda, dulci quodā infantiæ genere mitigarem &c. Hem agnoscis quid grāmaticorū vitia his carpis, an artem professionis ipsam cuius incōmoda vis dulci quodā infantiæ genere mitigari? Quo capite etiā nominatim, ingratis nimis taxas, ac iudices Aldum nostrū, virum sane nunq̃ satis laudatū: cetera cuius contubernium certe nūq̃ tu tam bellus fuisses. Negare enim non potes quin Venetijs apud ipsum agens, cū illius officinæ ministrares, in vtriusq; lingua multū profeceris. Aldum inquit bonorū auctorum primū restitutorē, græcæq; linguae propagatorem, qui eam fere vetustate collapsam, ac barbarie obrūtā, tenebris eruit, probatissimos illius auctores vndiq; publicando. Virū eruditissimū ac optimū à literatis omnibus perpetuo suspiciendū taxas: eo q̃ grāmaticam suam pluries ediderit, quasi tu non idem effeceris, fere in omnibus lucubrationibus tuis. Presertim in Adagiorū volumine: quod in dies fere locupletatū. Et quia omniū scriptorū cōpendijs grāmaticæ artē de nouo scribendū studiose perlegeres. Nec veteris virum tā beneficium erga studiosos, tam doctum & pium, sanctisq; moribus præditum, tuq; hospitem, & velis nobis quodam tempore tuū herum, fatum & infamum dicere.

¶ Postmodū descendens ad poetas ita inquit. Nihil minus mihi debent poetæ tametsi vel ex professio mea sunt factionis: quippe liberum genus (vt habet prouerbiū) quorū omne studiū non a Mo pertinet, q̃ ad demulcendas stultorum aures; idq; meris nugamentis, ac ridiculis fabulis &c. Si enim poësis studiū, vt vis, non alio pertinet q̃ ad demulcendas

stultorum aures sane perspicuum est te his verbis non vatum peccata sed artis propositum finem, ipsiusque naturam condemnasse, omni laude prosequendam. Quam summe conluerunt omnes antiqui, qui de diuinis naturalibus humanisque rebus tractare coeperunt, omnia metrica ratione cōscribentes, vt Musæus, Ascreus, Orpheus, & post hos Homerus, Pindarus, Empedocles, & alij plurimi. Est enī poësis tātæ dignitatis tamq̃ opportuna mortalibus vt sapientissimus Aristoteles, itidem & grauissimus philosophus, non dedignatus sit de ipsa arte opus insigne admodum edere. Perspectissimum enim est illā ingenium & vtile esse, licet eius professores illa quādoq̃ abutantur: vt pote rem sublimē turpi materiæ, sordidis & indignis rebus applicātes. Sed quoquo modo per lusum excusantur. Sapiat enim poësis nescio quid diuinum: & videtur quodam asilatu fuisse comperta. Quod expressit ingeniosissimus poeta & recte quidem, his carminibus.

At sacri vates & diuum cura vocatur:

Sunt etiam qui nos nomen habere putant. Et rursus,

Est deus in nobis, agitante calefcimus illo:

Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Sed quid hos commemoremus? quid opus est mortalium testimonijs vbi diuinum adest? Constat autem diuinum spiritum plurima ex his quæ nobis reuelauit carminibus expressisse. Plurima enim sacræ scripturæ volumina metricè fuere conscripta, vtriusq̃ maxime quæq̃ mysteria p̃fecta manifestum est. Nam & psalmodum librum, quo nihil diuinus numeris elegantissimis Hebraica lingua fuisse decantatum, tum Hebræorum tum nostrorum testimonijs est exploratissimum. Quid dicam de alijs hymnis & canticis diuinorum laudum, tum à Mose tum ab alijs prophetis pari ratione editis: Threni quoq̃ Hieremiæ prophetæ metro constant. Multa præterea Elia, teste Hieronymo: vniversum quoq̃ volumen Iob. Et Cantica canticorum sapientissimi Salomonis carminibus descripta sunt. Poësim igitur quam diuinus spiritus approbauit, & qua tot in voluminibus vtilis est audebimus improbare dicentes ad stultorum aures demulcendas, idq̃ meritis fabulantis & nugis, tantum adinuentam fuisse.

Præterea transiens ad iureconsultos sic inquis. Secundum hos proximus datur locus leguleijs, & haud scio an primis quorum professionem nequid ipsa pronuntiet, velut asinam philosophi magno consensu ridere solent. Sed tamen horum asinonū arbitrio, maxima minimaq̃ negotia transiguntur &c. Nequaquā petulantijs verbis derogare potuisses iureconsultorum prudentiæ: eorum professionem asinam dicere non vitia professorum taxans.

Deinde dialecticos cum professione condemnas, quam rideri carpit ad philosophiam tam à vero alienum, q̃ eam proprie eorum partem esse asserant. Circætiū philosophiā moralem versatur, dicens.

Adiungamus his dialecticos, ac sophistas, hominum genus quouis ære dodoneo loquacius &c. Et paulo post. Adeo rixosi, vt de lana caprina pertinacissime digladiantur: & nimium alercando plerumq̃ veritatem amittant & cet. Quia sententia est etiam perspicua te dialecticam ipsam damnare: cum vniversum genus ipsam profitentium imbroas. Quibus verbis certe seuocas iuniores ab ipsius studio cum asseras illam vanam & inanem esse, versarique circa lanam caprinam. Cum tamen circa disquisitionem veri à falso, certis quibusdam regulis versetur. Quā obrem inter disciplinas vtilissima & serime necessaria est humano generi: cum hequaquam commodè vitā ducere valeat & præsertim honestam ac beatam, nisi verum à falso discipere nouerit. Nec sophistica paracius quidem damnandum quod ad disputationis promptitudinem, ingenijque exercitationem non parum faciat: nosdōque dissoluere, & cancellationes veritatem adumbrantes refutare doceat. Ignarus autem quomodo illi nesciantur, non facile illos explicare valebit. Est tamen potius attingenda quam manu nocturna diurnaque perpetuo versanda. Sobrie enī est tractanda, nec multum operæ aut temporis illi impendendum. Ne dum illam diligentiùs prosequimur, meliora & sciti magis necessaria, prætermissamur. Græci enim logices Aristotelis enarratores, volumina illam complectens

ria, organum appellarunt, quorum tum dignitate tum necessitate, id quod sophisticam tractat postremū obtinet locū. Sophistica enī sublata sophisticarū importunitate, & paralogizandi facilitate, necessitate res se habeat, in cōquirendis parādis ve instrumentis artifices cōsumere atque nō debent, ita enim nullū opus vnū perficerent. Frustra autē paratur ad aliqū vsum, quod nūq̄ ad ipsum deducitur. Logica autē ppter aliud potius adinuenta, q̄ propter se vt illa videlicet vtatur in veritate indagāda: rebusq̄ dignoscēdis, quæ pprū habēt naturā ex sese, citra omnē mētis nostræ operationē. Licet etiā in ipsis habētibus tā tū esse negotio nostri intellectus ministrare possit: seq̄ ipsam edocere, verū vt instrumentum non autem vt ipsa res, cum nihil seipsum edoceat. Sic enim doceret & doceretur, caveret doctrina & ea polleret. Qui enim edocetur, ignorat quod addiscit: callet autem qui edocet, id quod tradit. Sed hec missa faciamus.

G Postmodū ad philosophiā accedis inquis, Sub hos pdesit philosophi barba pallioq̄ verendi & c. qui q̄ suauiter delirāt, quū innumerabiles edificāt mūdōs, dū solē, dū lunam, stellas, orbēs, tanq̄ pollice, filo meriuntur: dū fulminū, ventorū, eclipsium, ac ceterarū inexplicabiliū causas reddunt: nihil vsq̄ hēsitates & c. Et paulo post. Nā nihil apud illos esse cōpertū, illud magnū argumentū est: q̄ singulis de rebus inexplicabilis est inter ipsos dilatio. Hi cum nihil omnino sciāt, seipsosq̄ ignorant: tamē omnia se scire proficiunt & c. Idaz, vniuersalia, formas separatas, primas materias, quidditates, eccēitates videre se pradicant, res adeo tēues, vt neq̄ lyncēus opinor possit perspicere.

Et de mathematica agens, ais. Tum veto pēcipue prophanū vulgus aspernantur: quoties triquetris, tetragonis circulis, atq̄ huiusmodi picturis mathematicis, alijs superinductis, & in Labyrinthi specē confusis, & c. Et paulo post. Neq̄ desunt ex hoc genere qui futura quoq̄ predicant ex consultis astris, ac miracula plus q̄ magica pollicentur & c. Hęc tu. Quibus philosophiā ita cōtemnis, & illi detrahis: ac si ars quēdā ludicra inanissq̄, & prorsus vana esset. Cū tamē nihil sit pulchrius, celsius, hominēq̄ dignius q̄ naturæ mysteria cōtemplari: rerumq̄ causas indagare. Quod hominī datū est p̄ ceteris animalibus: & ille solus mente p̄ditus sit. Quid autē p̄stātus, quid beatus, q̄ illā occupare eo in negotio, ad quod instituta est: Propria autē mētis operatio est, cōtemplari. Cōtemplationē n. n. similes efficiuntur sup̄coelestibus intelligētis: & quoquo modo diuinitatis summi alius & gloriosissimi totius naturæ authoris, particeps. Quamobrem perq̄ scite dixit ille. Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Quas dū philosophiātes indagant nō profectō somniant, nec falsis imaginibus capti delirant: sed ex principijs quibusdā, cum natura nobis inditis, tā sensu collectis, per se quidē notis, quibusdā certissimis regulis ignotas causas perquirunt. Ad quas dignoscendas humana mens pertingere potest de quibus agūt, prout res quas tractant, patiuntur. Quæ cū tam varię & diuersę sint: versatur enim philosophia circa res diuinas, naturales & humanas) non putandū æque exacte tractari omnia dignosci ve posse, adhibito etiā omni conatu, & diligentia. Quamobrem nec philosophi de omnibus definiunt, vel statuunt eodē pacto. Sed de quibusdā dubitantes, tātmōdo quid verisimilius, quid probabilius esse videatur, edisserunt. Nonnulla autem magis suspiciunt, & admirantur in eorū cōtēplatione absorpti: q̄ de illis tractare aut definire quicq̄ audeāt. Cuiusmodi sunt illa supercoelestia, & prorsus diuina: ad quæ humana mētē, ex fere attingere non valet. Lege lumen philosophiæ Aristotēlem, lege diuinum Platonem, Plotinum, Iamblicum, Alexandrū Aphrodisiensem, Simplicium, Auerroem, cum cetera Græcorum, Latinorum, Arabūq̄ turba rite philosophantium: nihil temere eos assuevere, nihil arroganter finire videbis. Sed de quibusdā tantūmodo ambigere, alia admirari, quēdam attingere, de nonnullis autem, vt potē scitu facilioribus, ad quæ humanus sensus, industria, & exacta diligentia pertingere potest, vix statuere. De rebus autem sublimibus & arcanis, vel minimum quid agnoscere præsantissimum. Quare etiā nonnullæ sunt naturæ sue tenues, & (vt dicitur) modicæ entitatē, scitu tamen sunt pulcherrimæ & dignissimæ: vti sunt relationes, idaz, eccēitates, materię primæ, & cetera huiusmodi quæ tu derides: præsertim cum multa grauiā & cognitu

dignissima, citra illarū cognitionem, perspicere nō valeant. Illa autem et si sensu ac manibus capi, digitisve attrahari nō possunt, non tamen cōtēnenda vel vt figmenta, aut deliria exstimāda. Mente enim sola concipiūt rerum essentia & proprietates aut accidentia designantur. At quāmodum cæcus de colore non recte iudicat ita ingenio crassi aut non exercitati in cōtēplandis his quæ a sensibus dimotiora, illa percipere non valent. Quam obrem & dñant quod ignorant. Quod ad Mathematicos attinet, ipsi nempe triquetris illis, tetragonis, circulisue, quæ tam rides cāq; cōtēnēis plurima euidentissimis rationibus edocent, quorū notitia opportunissima. Quinimmo & quædam etiam necessaria, ad multa cognoscenda: quorum subiectum longe præstantius.

Non solū in scientiis & disciplina humanis acquisita, verū etiam in dogmatibus theologicis scripturarūq; mysterijs & sensibus capiendis. Quod testatur diuus Augustinus verbis, Numerorū imperitia facit non intelligi multa mystice posita in scripturis, vt quod Moyses, Helias & dominus quadraginta diebus ieiunarunt, cuius figuratus nodus aīst huius numeri cognitione non soluitur. cui sententiæ subscribunt diuus Hieronymus, beatus pater Ambrosius, ac magnus Gregorius, pluribus in locis presertim cum enarrent sententias scripturæ in quibus præscripti numeri habenda est ratio, ex quo dignoscitur q̄ vitia necessariaq; sit arithmeticae disciplinæ cognitio. Idem perspicitur & de geometria & alijs disciplinis quæ isti subalternantur: citra quarum cognitionem non est in scripturis multa intelligere. Quomodo nāq; cognoscetur orbis vniuersi constructio, sacri tabernaculi fabrica, sanctissimi templi ædificatio, & symmetria, regionum interualla (vt cætera omittam) sine geometrica ratione? Quomodo firmamenti & celorum positio luminariumq; solis, lune, ac stellarum, in ipsis dispositio motusq; aut quietis eorum ratio, vt quod orante Iosue sol a cursu suo destiterit, præter astrologicam cognitionem? Quomodo aut terrarum situs marisq; & terræ dispositio fluminūq; locorū & ciuitatum descriptio vbi Nilus, vbi Euphrates, vbi Tigris, & Ganges, sub qua plaga sit Aegyptus, Arabia, Media, aut Pontus, quo loco sita sit Iudæa, quo Chaldaea, Cappadocia vel Syria, quo Persus, vbi Mesopotamia, quas terras sancti patres coluere. Et quibus migrarunt ac quas peregrinati sunt præter astrologiæ & cosmographicae disciplinæ notitiam? Multa præter ea quæ de prophetis describuntur nequāq; capiūt præter harum cognitionem, sed hæc de testamento veteri. Verum & idem in nouo contingit in quo & de terræ sanctæ locis circumiacentibusq; alijs terris Tyro, Sydone, Antiochia, deq; Aegypto tot agitur. Præterea diui Pauli peregrinationes quæ in Asia, quæ in Græcia, quæ in marinis insulis, quæ in Macedonia, Epiro & Italia gesserit, vbi sita Roma, Hispania, & cæteræ regiones de quibus habetur mentio in ipsis sacris literis nequāq; cognoscantur sine astronomia & geographia. Post hæc quomodo psalmodum, hymnorum, & cæterum, modulata ratio quo quomodo dignoscetur quorum tanta extant in scriptura si musicæ disciplinæ prorsus fuerimus experti? Quomodo & arcus in nubibus cœli constituti in signum diuini sacerdotis cū mortalius finit stellæq; perducentes magis ab oriente in Iudæam & in ipsis luminaribus tot apparitionū ratio habetur (vt alia præteream) citra omnē perspectiue cognitionem. Nā hæc sufficit inductio ad declarandum q̄ vitales necessariae sint mathematicæ disciplinæ. Etiam ad sacra dogmata perspicienda & scripturas intelligendas quæ disciplinæ non cōtēnendæ videntur ob id quod prima eorū subiecta sint imbecilliora: cum quicquid ab earum subiecta materia detractū est nobilitatis, Pensetur rationum euidentia & certitudi-
ne. Nec mirum si professores earum culuspiani, futura etiam quædam prædicere præsumant, longa & diligenti obseruatione edocti. Nāq; cōprobatiissimi hæc interiora corpora, superiorum, cœlestiūq; latione gubernari. Quod qui abnuat, sensus manifestissima denegat. Quapropter licet illi de quibusdā etiam diuinare audeant, nimisq; sint, vel superstitiosi: vaticinantes etiam de ijs quæ illis diuinis corporibus non subijciuntur, cum nec ab illis pēdeant, de ipsis statuentes quemadmodum & de corporeis corruptilibus, vixote de ijs quæ animis non suis insunt, a facultateve arbitrij proueniunt: professorum est culpa, quæ admodū & cū aberrat in diiudicandis futuris, circa ea quæ ex materia constant: sæpius autem & ipsi plurimum id faciunt, non doctrinæ aut artis vitium est, sed ipsorum.

I Deniq; ad theologos transi, quorum institutum tanta petulantia, tam procacibus verbis infectari, vt nec circulatorum, lenonumve, aut cuiusvis dānatæ artis professores magis criminari posses. Nec tñ vacat aut expedire omnia tua referre, quæ in illos profers, ne æquo prolixius euadat volumen. Tot enim iurgijs probis, & iaturs persequeris ipsos, vt nunq; sit finis, omnēq; tuam effundis eloquētiā in illis detestandis. Sed paucula ex inuēris recitabo. Inquis enim ipsos humani generis esse pestes, ab humano consortio prorsus depellendas, ipsorum familias in Turcas & Saracenos cū eis cōstitutos ablegādas. Quo iactō, ais, bene consultum esset rebus Christianis. Cætera omitto quæ leuissime & pueriliter in eos cōminis. Nam lectori si illa cognoscere volet, in Moria sunt parata. Summa autem omnium, quibus eos carpis, his capitibus constat. Primum, q̄ nouis quibsdam vocibus vtantur, q̄ barbare loquantur, q̄ de dogmatibus Theologicis exactius edisserant, quæstionesq; vanas petraſcent. Ad idq; exaggerandum inuidiosa quadā oratione titulos illorum plurimos recitas, omniaq; calumniose & maligne. Perſpicit lector eam moriæ partē & iudicet. Quos tamen defendere facillimum est. Et primum quod ad nouas voces attinet: Si quis enim per singulas discurrat artes, siue ex eo generes sint, quæ ad animum, siue quæ ad corpus excolendum pertineant, quadāue necessitate, aut ad commoditatem tantum adinuentæ, & propter melius, vel a luxuria excogitatæ nullam comperies quæ proprijs quibsdam vocibus non vtatur, illarum experitis non cognitis. Quod vel in ipsa agricultura est cognoscere, quāuis tam cōmunis ac rudis sit. Quid igit mirum si hoc idē & in sacra theologiæ facultate fieri contigerit quinimmo oportuerit cum ab auctoribus linguarum, præsertim latini sermonis, rebus illis indita non essent nomina, quæ nec indī possunt rebus incognitis? Cum autem longe plures sint res q̄ voces oportuit gradatim (prout ipse cognoscebantur) voces nouas adinuenire ad illas significādas. Hinc philosophi rerum indagatores plura nomina facillitate coacti sunt: vulgo nō p̄missa. Quod & facere oportuit Ciceronem in lingua latina, philosophica tractantem, vt est videre in eius monumentis, & ipse fatetur, in volumine de Finibus bonorū & malorū. Hoc idem agere necessum fuit Theologis, præsertim cum tractaturi eſſent de rebus diuinis, nequaq; vulgo cognitis. At (inquies) sed id inepte fecerunt, præter omne decorum, multaq; latine dicere potuissent: quæ tamen barbare protulerunt. Quod sane non inficior: sed hæc culpa potius temporibus tribuenda, q̄ theologis, qui eo sermone qualitercunque latino vsi sunt, qui communis erat & receptus eo seculo, quo ipsi floruerunt. Constat enim iam ante mille annos barbarorum plurimis illuuiōibus, latinam linguam fere fuisse deperditā, quinimmo candorem illum & proprietatem sermonis longe antea abolitā, Flos enim ille latine eloquentiæ ab excessu Augusti Principis decidere cœpit: qui felicissimo illo seculo, & prioribus florentis reipublice fuerat. Labiq; tunc linguam cœpisse, & semper in deterius esse prolapsam constat. Ex monumentis enim eorum qui scripserunt illis temporibus, est illud videre. Quantum enim abest Senecæ sermo ac Phrasus (qui tamen tempore Neronis scripsit) a facundia & nitore Ciceronis eloquij, Cæsaris, Salustij, & aliorum qui illo tempore scripserunt. Q̄ & magis prolapsa sit breuissimo tempore Suetonij & Valerij maximi scripta testatur. Quantā deniq; prorsus iacturam fecerit, posteriorum monumenta declarant, vt Lampridij, Iulij Capitolini, Martiani Capellæ, Apulei, & cæterorum: qui tamen adhuc vigente imperio scripserunt. Quorum sermo tam incultus, tam implexus est, vt nisi vetustatis auctoritate niteretur, & plurimarum rerum noticiam traderet, prorsus eorum volumina fuisse reiecta, & auctorum nomina oblitterata crediderim, apud latine linguæ studiosiores: In diesq; ad dies succellue magis ac magis semper collapsa lingua, barbarorum commercio ac potestate. Ita vt species tantum quadā (prorsus adulterato sermone) illius antiquæ perſisterit vsq; ad hoc postremum seculum: quo restitui cœpit ac reuiscere. Quapropter non culpandi theologi, qui prioribus seculis minus latine, sed barbariuscule scripserunt. Præsertim cū disciplinā studiosos & notitiæ rerum cupidiōres, verborum excolendiq; sermonis minus studiosos esse conueniat, ne in hoc occupati, a rerum cōtēplatione diuertantur. Sine quarum cognitione nec vera eloquentia haberi po-

test. Ipsa autem sapientia, minime illa tgeat, sed citra omne eloquentiae studium quod illi plus officere potest q̄ prodesse consequi possit. Quod animaduertentes philosophorum plurimi & illi quidem non ignobiles, sed praedari, omnem aetatem in philosophia contriuerunt neglecta prorsus dicendi peritia, & eloquentiae studio quam indecoram & turpe philosopho esse arbitrati sunt. E quibus ut aliquos commemorem habetur pro confilio & grauissimi testantur auctores Anacharsim Cratem Diogenem fuisse apud quos diei de facultate nullum vnq̄ fuit studium, nulla cura. Pari modo eam contempsisse Socratem qui alios, grauitate, sapientia ac nominis celebritate superauit, praeter cetera argumento sunt. Oratio ipsius quam habuit i iudicium vocatus pro se redditurus rationem simplicem & inculca ita, exordiens. Vos ex me audiuistis istis iudices omnem veritatem non complexa oratione ceterisq̄ verbis, ut faciunt hi qui horum studiosi sunt, sed vulgaribus verbis me loquentem audieris. Credo enim iusta esse quae dico nec aliud a me expectare debetis. Neq̄ enim mihi cōuenire videtur, vi adolecentulo fictis ad vos ingredi verbis. &c. Itaq̄ ille eloquentiae studium non solum philosophis sed etiam viris indignum arbitratu illud praeterijt, & in ea parte philosophiae praesertim quae ad mores pertinet suum prorsus ingenium occupans, quod & alio argumento comprobatur. Cum sapientissimus Plato omnium Socratis discipulorum praeclearissimus, deniq̄ eloquentissimus, sed ut cōijcturatur natura potius q̄ arte, de magistro agens ornari ipsum hac facultate non permisit, exstimans potius deturpare q̄ ornare philosophum cum ludente in adolescentulorum certamen & gloria & eorum qui vulgus ducere volunt apud quod etiam gratiosi esse cupiunt, magis studium esse videtur q̄ virorum grauium. Si autē id censuerunt tam illustres philosophi non tractantes tamen in ista humana vel quae ratione naturali inuestigare possint, quid statuendum facris theologis oracula sancti spiritus & divina tractaturis? numquid posthabere eorum contemplationem conueniebat ut in studiis eloquentiae contererent tempus? quod si cui tamen videretur sciat eloquentissimum simul & doctissimum Ioannem Chrysostomum eiusmodi sententiae refragari. Nemo autem de qualibet arte rerum ut studio, rectius iudicare potest illo qui illam calleat in ipsa ut sit versatus. Ipse autem in libro aduersus vituperatores vitae monasticae, ita ait; Nos inquam qui externam sapientiam ridemus & stultitiam esse putamus, eloquentiam ita admirabimur ut propter illam ea contemamus quae necessaria sunt in primisq̄ vtilia. Quae vero illa sunt magni illi aut sanctissimi viri edocuerunt, qui initio seculi cum adhuc literae non essent, quicq̄ post illos fuerunt, cum iam essent, dicendi vero ars nondum iam instituta: & qui post eos fuere eloquentia iam florenti, non solum illius eloquentiae imperiti verum & literarum, tamen in ipsis rebus in quibus dicendi vis videretur maxime necessaria, tanta felicitate eos qui etiam in ea eminentissimi superauerunt, ut si illi isti conferantur stultis pueris inferiores esse videantur. Haec Chrysostomus sapientissime quidē & verissime. Quid enim refert ad rei cognitionem capeffendam, q̄ polito, q̄ eleganter, qualingua illud proferatur, dummodo sensus capi possit? Cum non res propter nomina, sed nomina propter ipsas res sint inuentae. Quamobrem & sapientiae professores statuerunt parum de nominibus esse curandum, nec in illis insistendum modo de rebus constaret. Quis autem pulchrum sit & praeclegendum, cōmode ac compeproloqui incoadite ac barbare, modo id prioribus studiis non officiat, nihilq̄ detrahatur tamen si vtrq̄ praestare non possit sapiens, propter id non sileat, verum alterum, quod magis refert, praeteri: nec desinat vel barbarissime, si aliter facere non valet arcana sapientiae prodere. Graecum, Sarmathicumve sonet, dum latinum proloqui conetur. Solocizet, balbutiat, haesitet, modo doceat scitu digna. Galli zent igitur britanniz ent aut germaniz ent (ut ita dicā) Theologidum sapientiam prodā, zent non vocibus sed rebus constat. Anacharsim sordide Scythiae alnum scythice loquētem non contempserunt Graeciae sapientes, sed in suum consortium receperūt, quia sapiētia praeditus. Nec Plato eloquentiae princeps Aegyptiacum Chaldaicumq̄ ob vocis litteris pīstis obhorruit, sed illos adijt sapientiae cupiditate. Nec Apollonius ille Thianus, quāvis graecus & disertus, Aethiopus magis murmurantes, q̄ articulata voce proloquentes. Nec gymnosophilas Indos subsantes, ob linguae barbariem, refugit sed longissima &

periculosissima peregrinatione, immensus sudoribus perquisiuit. Non enim tam delicatè aures studiosorum sapientiz, quemadmodum & eloquentiz. Ingentibus periculis imminè fisco laboribus perquirimus aurum, & gēmas in visceribus terræ, antra & cuniculos subeuntes: Nec illa aspernamur, quāuis natura vt plurimum, nō ipsum ferat obrizum & sin cerum, sed spurca & fuliginè materia, lapidibusq; & terris, halitibus sulphureis suppurata cōmixtum, quod e fordidissimis eruiamus. Nec profundis maris gurgites metiri vere mur, vt margaritas in conchis saxo affixis delitentes, colligamus. Sapientiz documenta cui aurum, gemmæ, & omne quod p̄ciosum est collatum, veluti squallida est & inforsis harena, aspernabimur, quā non sermone resonant, rotundissima verba, nobis tradat, sed rudiori & minus culto sermone. Non equidem laudatissima vina refutamus, quāuis non gemmeo myrrhino aut crystallino, sed rudi poculo, vtpote ligneo aut fictili, nobis propinentur, sed cupidissime illa haurimus, modo sitis nō absit. Pari modo sapientiz aut diores, vtpote semper illius sitientes, eam imbibere non respuunt, quocunq; poculo proferatur. Quæ sapientia ab Hermete Trimegisto, Aegyptijs tradita fuit, abq; literis; vtpote characteribus literarum apud illos nonndum inuenis. Sed imaginibus quibusdam animalium, arborum, & similibus rerum, aliud mystice signantium ab eo quod representant. Quæ cum perspiciebantur oculis res legebatur. Nullum vocis sonitum reddebant, nec linguæ opera indicabant, quod referrent: sed mutæ & elingues iterne denotabant, & animis inferebant, quod porciēderet quod significarent. Quæ simulacra appellata sunt literæ hieroglyphicæ, quarum monumenta quedam Romæ lapidibus & obeliscis incisa, adhuc extant. Ad sapientiam igitur capessendam, nihil refert quod idiōmate, quibus vocibus, eleganti sermone an inculto, quid proferatur. Solebat quippe dicere quondam herus meus, & humanissimus inquam ac optimus princeps Maximilianus Cæsar, & pulchre quidem, Latini sermonis quoddam genus esse, quod militare dicebatur: valde differens ab eo quo linguæ proflores utebantur. Quis verabit similiter dicere & aliquod esse genus Latini sermonis, a Gothis Vandalisq; deriuatum, adulteratum quidem, vt & illud militare, a philosophis theologisq; ob temporis infidelitatem vsurpatum, quod barbaricum magis sonet q̄ latinum: quo tamen expressa doctrina, nihil reddatur deterius? Ex his manifestum est, iniustum & periniquum esse, sapientes theologos dñare, eo q̄ notis quibusdam vtiatur vocibus, minusq; latine nec eleganter: sed barbariusq; locuti sint: cum eorum propositum fuerit, sapientiam non eloquentiam prodere, non aures oblectare, sed mentem pro mare. Quæ quacunq; lingua, immo citra omnem linguam (vt dicimus) tacite idolis quibusdam tradi potest. Num igitur reſcenda Ioannis Scoti, exactissimæ & sublimissimæ Aquinatis solida & grauis, Alensis & Hērici ampla & perspicax, Bonauenturæ perspicua & exculsa, Magni Alberti multiplex & diffusæ (vt ceteros præteream) doctrina: omnium quidem admirabilis? Quia non eleganter scripserint, nō syncre sermone latino illa expresserint? Absit, absit tam magna infamia, vt sapientiam tantamq; doctrinam reſcendam, aspernemur, ob inculta sermonis tabeculam & insancidiam.

Ad aliud tranſeo. Detrahetur poſtremo ipſos, eo q̃, vt ais, quaſtiones plurimas inane tractent, de quibus non eſt diſſerendum-cum ad pietatis ſinceritatem non pertineant, ſed illi potius officiant:que nec ab Apoſtoliſ qui dogmata Chriſtiane religionis nobis promulgarunt fuisse attraxit. Cui obiecto facile eſt reſpondere. Non enim omnia omni tempore decuit aut expedit. Naſcentiſ quippe eccleſiaſ tempore, non conueniebat ſiſdem quæ adhuc ferebatur apud promiſcuum populum, dubiſ & quaſtionibuſ inuolueſe, de illaſ diſſentireſ ſed ſimpliciſſime erat tradenda & inſinibenda. Quemadmodum ſit in principiſ cuiuſlibet artiſ & ſcientiaſ, illa acceptantur, & vera eſt dignoſcuntur lumine naturali. Hæc autem auctoritate ſcripturæ & virtute ſpirituſ. Verum hoc commune omnibuſ principiſ, vt de ipſiſ non ambigatur, nec diſputetur. Sed tanq̃ vera & explorata ſupponantur. At ipſiſ fide iam promulgata & recepta, ſubortiſ pluribuſ ſpirituſ facturaſ inſtaſtiſ ipſiuſ dogmata peruerſe interpretantiſ, ac variſ hæreſiſ ſerentiſ ſuſ genitibuſq̃ & philoſophiſ compluribuſ humana doctrina tumentibuſ, inſurgentiſ ad fidei integritatem impugnandam, neceſſum fuiſt ad dogmata tuenda, eoruſ cauilloſ & quaſtioneſ

questiones dissolvere, errorēq; & insanas confutare. Quod fieri non potuit nisi in medium adductis dubitationibus, & discussis questionibus quę in cōuersionem venerant, aut venire poterant. Quod tu damnas, industriamq; summę laudandam vituperas, quibus & vsi sunt non solum neoterici theologi, sed etiam vetustissimi patres, quibus non eadē methodo. Sed illi vsu recepta illorum temporum, elegantius & latiori oratione: hi autem more dialectico, sermone contrāctiori & magis expresso, exactius illa tractauerunt, ut pote illi Platonis phrasim imitantes, hi autem Aristotelis.

Si autem eos accusandos censes qui de altissimis rebus disseruerunt, condemnes oportet, prę ceteris theologorum principem, Ioannem inquam Euangelistam, qui ad explorandum Ebionitarum dogma insurgens illud tam altum tam sublime & arcanum intonauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: &c. quo nihil celsius diuinitusve potuisset. Oportet item damnes vas sapientię, Paulum Apostolum, qui de diuina prædestinatione, de gratia & libero arbitrio, de diuinitate & humanitate Christi, eiusq; post moriē resurrectione & alijs multis, tam subtiliter, tam acute, tam profunde disputauit & definiuit. Similiter condemnes Iacobum Apostolū, epistola sua de fide & operibus, & pleriq; alijs questionibus difficilissimis edisserentē. Similiter Apostolorum principem idem agentem, in suis epistolis: & apud Apostolorum Acta, ut ceteros Apostolos omittam. Nam negotium tibi sit oportet, cum doctoribus omnibus, nūq; Græcorum Latinis vetustioribus Nazianzeno, inquam, Chrysostomo, Origē. cū tota deniq; Græcorum schola, doctissimiq; & acutissimo Aug. & eruditissimo Hieronymo, & Ambrosio: cūq; ceteris Latinis. At inquires illos nō damno: sed hos neotericos, qui longe aliter ea tractant, multisq; distinctionibus difficilissimis confundunt ac inuoluunt. Illos quia dem damnas prę ceteris, sed iam magna ex parte habeo quod petebam, videlicet q; tractare questiones profundissimas, de dogmatibus theologicis, non sit reprehendendum: sed tantummodo methodus nouitia illas tractandi. In Moria tamen vtrūq; improbas non methodum tractandi solam: sed ipsarū questionum tractationem.

Quod enim ad distinctiones attinet quas tantopere criminaris, cum tamen ita necessariae sint ut citra illas nihil inuolutū perplexum ve explicari possit, quibus etiā vsi sunt vetustiores doctores, Partitionum enim luce inuoluta euoluuntur: implexa dissoluntur, dubia tolluntur, oclusa referantur, occulta manifestant, sine quibus incerta fere essent omnia: quod inde provenit (ut supra diximus) q; multo plures sunt res, quę animo cōcipiuntur, q; voces repertę simplices vel composite, ad vnāquamq; earum proprię significandam. Manifestum igitur te summa iniuria distinctiones improbare, quibus explosis fere omnes disciplinę omniq; doctrina tum prophana tū sacra, inuolutis & ambagibus esset confusissima, nec vlla ars scientia ve stare posset, quibus & philosophi, & oratores, illas tradentes necessario sunt vsi. Pręsertim autem sacra theologia consistere & tueri non posset, ipsis sublati partitionibus. Nec enim defendi possent nostra ab oppugnantibus, contendentibus nos pugnantia credere ac docere, ut puta, q; eadem persona sit, & deus & homo, q; tres sint personę distinctę vnus tantum naturę, numero indistinctę. Idem corpus esse posse simul in pluribus locis, ac vnum aliud corpus subire. accidentiaq; manere sine subiecto. A voluntate antiquę immutabili, provenire posse motum nouum, citra omnē mutationem: & mille alia huiusce generis, quę pręter rationem dicta esse vident: nisi ad miniculo ac beneficio distinctionum illa declarantur ac defendantur. Vult autem Apostolorum princeps nos paratos esse, reddere rationem, de ea quę in nobis est, fide. Quod nequaquam facere possemus, nisi in his subtilioribus questionibus discutiendis, quę distinctio nibus fere dissoluitur fuerimus exercitati. Hac ratione theologi de huiusmodi disputant, non tamen vti de rebus ambiguis & problematicis apud fideles, sed vti de certis & auctoritate diuina exploratis. Quis illa problemata quę non solum vti sunt dubia, sed expresse falsa, proponant disputanda: quia apud aduersarios acturi, se parant & instrunt, ut verbis gratia, cum querunt, vtrum cum vnitatis essentia possit stare pluralitas personarum: id faciunt, tanq; contra hostes conficturi. Cum dogma illud ab ethnicis & hęreticis, varijs argumentis oppugnetur. Ad quę refellenda ut paratores sint, in similibus questionibus

exercentur. Quibus etiam declarant nos nihil absonti, & quod e diametro pugnet cum ratione naturali exacta, credere. Cum idem sit deus nature, legis & gratie. Quamobrem & plura dogmata nostrorum communi sensui rationis naturalis consentanea esse declarant: nonnulla rationibus naturalibus confirmantes. Pacta quippe religionis nostre, licet ratione evidenti demonstrari non possint (non. n. esse fidei) tam oia. rationabiliter defendunt, multaq; veris & probabilibus argumentis declarari ac probari valent. In qua re pera genda plurimum operis impendunt theologi recentiores, quemadmodum & circa illa quae annexa sis, de quibus praecipue tractant: quae definita tñ non sunt, & ex iis quae sunt praecipua & certo in lumine fidei. Attamen quoquomodo illa verificari possint, nō est periclitum.

N De huiusmodi perquirentes veritatem, unusquisq; pro ingenii facultate & iudicio affert, probat, vel improbat, quod verisimilius illi videtur. Quo accidit, ut inter se in similibus digladiantur plurimēo q; variae sint hominum opiniones & sententiae. Sed quācum ad dogmatum praecipuorum veritatem, omnes conveniunt: & de illis nulla est cōtrouersia. In ceteris enim dissentire nihil est periculi: nec quicq; refert, ut exempli gratia. Conveniunt omnes tres esse personas distinctas in diuinitis in vnitatem essentiae, hocq; fidei dogma est. An autem ipse personae ab invicem seiunctae sint, absolutis quibusdam proprietatibus, an relationibus tantum quibus constituentur: hoc nec definitū est, nec in scriptura satis expressum. Quamobrem illud dogma non est, sed problema de hocq; ambigere, & disputare licet. Quapropter & diuersi varie sentiūt. Nec enim Diuus Augustinus, qui de summa trinitate tractauit, & tot alias difficillimas quaestiones disputauit cum ceteris patribus, qui eadem argumenta tractarunt, in omnibus conveniunt: nec ceteri adinueniunt. Nō est igitur q; damnes Theologos eos passim Sophistas vocitando, q; de illis quaestionibus difficillimis disputent, q; in quibusdam non convenientes inter se digladiantur. Stat enim firma apud omnes dogmatum regula. Et ea in quibus discrepant, nihil faciunt ad fidei sinceritatem: faciunt autem ad vberiores doctrinae ad ingeniiq; exercitationem: & scripturarum ampliorum intelligentiam. modo quis nō abutatur methodo: digrediēsq; a proposito, ad quaestiones quasdam, quae vel non sunt loci illius vel prorsus inanes, se conuertat: & illis immoretur. Sed id iudicij hominum vitio accidit, nō methodi. Ignoscendum tamen si quādoq; id fiat, dummodo modice fiat. Cum nulla ars cuiuscunq; generis sit, exactissime pertractetur, sed peccata plurima in illa fieri contingat. Non enim omnia eius praecepta ex amussi & absolute seruantur. Non tamen quae ab egregijs artificibus sunt, (& si vitia quaedam in illis sunt) prorsus reiciuntur. Sed illis utimur, bona suscipientes, errorum non ignari. Quinimmo nec ipsa rerum parens natura, es semper sincerissimas producit, sed sepe inuolutas, & cōmixtas horridis quibusdam, & inutilibus rebus. At ingenio & diligentia omnia corriguntur. Seligitur enim quod vtile est ab eo quod incommo dum. Nam profertur ager vna cum tritico lolium & zizaniam, cribri autem secernit: lolio extruditur lolium, & purgatum remanet triticum. E mola furfur cum simila eicitur, excutitur tamen furfur cribri tenuioris beneficio: & utimur farina. Mel ab apibus in fauis cum cetera producitur: separantur tamen haec artis industria. Similiter faciendum in voluminibus doctrinas complectentibus, in quibus & si quaedam vana & superflua pertractantur: non tamen ob id reicienda: sed studio & diligentia seiungenda commoda ab incommo dis, vtilia a vanis. Hoc autem iudicio rationis faciendum a doctis, valētibus illa cognoscere. Quā de causa nec quaestiones omnes, promiscue & vulgo tractāde aut palam disputande: sed tantum inter doctos & profectiores in scholis, non autem in concionibus publicis. Cum populus illarum capax nō sit. Sed haec missa faciamus. Desinas igitur desinas vir argutissime, absolutiores theologos dānare: q; de rebus cogniti difficillimis subtilissime excutitur. Quorum industria & inuenta methodo effectum est, ut a quingētis annis pauciores hereses subortae sint: vel quae sunt enatae (necesse est enim ut veniant scandala) breui & non magno negotio fuerint confutatae & extinctae. Verum enimvero uti propterea est senectia, ita & exploratissima, vnusquemq; ea contemnere vel odibilem studia in quibus versatus non sit, aut minus profecerit. Si igitur tibi aliud theologizandi genus magis applausum sit, ut pote quemadmodum placidius, ita & crassius, quamobrem & communius. Nō est

tamen quod damnes hoc aliud exquisitius ac commodius ad fidem tuendam ab hostibus. Sed quod tibi magis probatum est, laudato circa illud versare, infusa, huic non detrahas. Studia enim sibi invicem opitulari debent, non officere. Sed de his haecenus. Quid enim de discipulis & omni sapientia statueris, ex dictis iam perspicuum est.

Supere est videre & quid de alijs humane vite studijs, sentias, & scripseris. De mercatura namq; & negotiatorum studijs ita inquis. Est omnium stultissimū ac sordidissimū negotiatorum genus. Quippe qui rem omnium sordidissimā tractent. &c. Alia omitto ne vniuersam Moriam recitare decreuisse videar. Pauca enim verba sufficiunt ad declarandum te mercaturā damnare, non mercatorum mores, vt ais. Asseris enim rem omnīs sordidissimā eos tractare: manifestum est te rem ipsam, non mercatorum vitia detestari. Deinde ad improbandam militiam descendis, pluribusq; taxans milites, q̄ illam profuseantur inquis. Bello diuitias eos petere malle, q̄ tutum ocium exigere domi. &c. Quasi militiam ob auaritiam excutendam sit instituta. Et quotquot militij asseruntur, ceca cupiditate ducti, militarem vitam deligant. Cum tamen plurimi sint qui animi prestitia, virtutisq; amore, & ad tuendam iustitiam munia militaria obeant. Namq; manifestū est sub lata milita, ac etiam mercatura, Remp. commodē stare non posse. Sunt enim artes neceffarie, quibus ciuitates, ac resp. constituuntur, & seruantur. Cum enim nemo sibi soli sufficiat, sed alius alijs opituletur, commercia sunt necessaria: quibus res commutentur. Et miles, vt pace & ocio securi ciues vitam ducere possint.

Exinde ad monasticam vitam damnandam & ad religiosos infectandos mira acrimonia, & verborum modarcium profluuiū irrumpis. Quorum tamen non omnia referam, sed quædam tantum quæ nulla arte, nulla verborum circūtione defendi possunt. Ita enim inquis. Ad horum felicitatem proxime accedunt ii, qui se vulgo monachos, ac religiosos appellat, vtrosq; falsos cognomine. &c. At paulo post. Cum hoc hominum genus omnes sic execrentur, vt fortuitum etiam occursum ominosum esse persuasum sit. &c. Primum summam existimant pietatem, vt vsque adeo nihil attingerint literarum, vt ne legere quis dem possint. Et cum psalmos suos numeratos quidem illos ac nō intellectos, assidue vocibus in templis detrudunt. Et sunt ex his nonnulli qui sordes ac mendicantiam magno vident proci foribus magno mugitu panem effragant. &c. Non mediocri profecto rebus quorum medicorum iactura: atq; ad eum modum homines suauissimi, sordibus, insectis, rusticitate, impudentia apostolos (vt aiunt) nobis referunt omniaq; faciunt ex præscripto, quasi mathematicis vtentes rationibus, quas præterire piaculum sit. vt quot dormiendum horas. &c. At hæc quidem æqualitas, in tanta corporum & ingeniorum varietate q̄ sit inæqualis, quis non perspicit &c. Et paulo post. Ex his quosdā videas adeo rigide religiosos, vt summa veste nisi cilicina vtantur. Intima milecia. Alios contra, qui superne lineæ sunt, interni lanei. Rursum alios, qui pecuniæ contactum, ceu aconitiū abhorreant. Deinde ad cognomen etiam ipsorum carpenda transis, inquis hos dici Funigeros, alios Bernardinos, aut Benedictinos, & ita de alijs. Deum ad domestica instituta & ceremonias sermonem conuertens, magna exaggeratione verborum omnia carpis, damnas, irrides, referens illos iactare & gloriari, de obseruatione traditiūcularum hominūculorum, inquis. Alius ostentat aqualiculum omni gēie piscium distentū, alius psalmorū centum effundet modios, alius ieiuniorū myriadas enumerabit, alius cerimoniarum tū acerum proferet, quātum vix septem onerarijs nauibus vehi possit, alius gloriabit sexaginta annos nunq; attactū pecuniā, nisi digitis duplici chirotheca munitis. & alius alia, &c. Oratio neq; tandem plusq; ad fastidiū prolata concludens, ais. At Christus, iis interpellatis, vnde nā inquit hoc Iudeorum genus: vnicam ego verā meam legem agnosco, de qua sola nihil audio: nec eos agnosco: quorū traditiūculis meis pceptis anteposuerunt. Cetera prætereo, eo q̄ nimis calumniosa, & fastidium gigneret legenti. Sed age censor grauissime nōne ex istis verbis satis liquet te non carpsisse religiosorum vitia, sed eorum instituta & vitia. Nam inuestiri quippe vestiti, ieiunia, psalmodiam, & preces, paupertatem, mendicitatē, ciborum quorundā abstinentiā & cetera huiusmodi, non est carpere monachorū errata, sed eorum leges & instituta, & viuendi formulam dānare. Quæ assersis a Christo

non agnoscī, qui vnicū suā legē tradidit, at ipsū proinde eos relīcere vt quoddā Iudēorum genus hec p̄fess ac si monachorum constituta cum Christi lege pugnarent. Attamen cōpertissimū est illa omnia instituta esse ad p̄cepta Christi commodius seruanda: cōplecti non solum mandata; verū etiam consilia ipsius: quę ad perfectionē vitę assequenda pertinent. Nam & vestitus ipse, & mendicitas, & ieiunia, & cetera quę in probas, ad eam consequendā plurimum faciunt. Et sumpta sunt ex dictis, aut ex eplis apostolicis, plurimā ratione & diuini spūs a spiratione statuta, vt inferius proprio argumēto, & capite declarabitur. Quia disputatione oēs (vt spero) tui morbus reiciētur. Satis autem est hoc loco verborum tuorum testimonio cōmōstrasse te monachorū vitā & instituta insectari, & non tantum eorum priuata peccata, vt dixit.

Quā tam & si quandoq; gloriētur (vt ais) de p̄scriptorum suorum obseruatione: id totum referunt non ad propriā laudem, sed ad gloriā seruatoris: qui eis dedit illa p̄ferre: quod licere, & qñq; expedire didicerunt exemplo Pauli apostoli recolentes ea quę p̄egerat, passusq; fuerat amore Christi, & gloriantis de acceptis donis. Inquit. n. si gloriari oportet (non expedit quidem) Autamen si voluero non ero insipiens: veritatem nudi co. Nihil. n. minus feci ab iis, qui sunt supra modum apostoli. & c. Ministri Christi sunt, vt minus sapiens dico, plus ego in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudeis quinquies quadragenas, vna minus accepti, ter virgis cęsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium pertuli. & c. Et paulo post. veniam autem ad visiones & reuelationes dñi. Scio hominem in Christo, qui raptus est in paradysum & audiuit archana verba. & c. Et rursus alibi. Euangelium quod euangelizatus est a me, notum vobis facio, qd ab homine non accepi illud, sed p̄ reuelationē Iēu Christi. Quin. operatus est Petro in apostolatū circūcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Et rursus, Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitię. & c.

R Mendicitatem præterea certe sumptam esse a Christi & Apostolorum exemplis commertum. Nam cum illis nec domus, nec tectum, nec quicq; esset propriū, exploratissimū fuisse necessū est hospitium quandoq; eos emendicasse, & cetera ad vitę vltimū necessariā, quando sponte eis non afferebantur. Nam & sacratissimam acturus cenam dominus misit ad emendicandum cœnaculum, & cetera necessariā ad pascha celebrandum. Comē pluribusq; alijs ex locis euangelij, & apostoli est cognoscere ipsū ac apostolos emendicasse plurima. Nam perspicuum est Paulum emendicasse apud gentes pro pauperibus sanctis, qui erant in Hierusalem collectas faciens per omnes ecclesias. Quia in re fuit plurimū sollicitus, vt sponderat se facturum Iacobo, Cephe, & Ioanni, cum dexteris ei dederūt operandū inter gentes, quod ipsi inter Iudeos. hoc condicō vt pauperum sanctorum, qui erāt in Iudæa, memoret esset apud illos: emendicando videlicet ab illis transferenda in Hierusalem, vt ipse refert ad Galatas scribens. Quamobrem non est quod religiosos mendicantes carpas, ac laceres, iniquiens rusticitate, impudentia, sordibus, inscitia, referre apostolos. Quos sane paupertate, simplicitate ac mendicitate, eos inuitantes, veracissime referūt: sordibus, inscitia, ac impudentia minime. Sed tu hæc peruersè superadiecisti, ea illis impingens a quibus tamen sunt immunes. Sed ad alia transeamus.

S insectata religiosorum vita ad principes, p̄sules, & aulicos carpēdos transiit. Inquis enim immodum etiam tuat de regibus, principibus & aulicis aliquid dicere. Qui quidē si vel semundā sanī cordis haberent, quid esset eorum vita tristius aut æque fugiendū? & c. Ad idq; comprobandum, multa eloquentia rem exaggeras: plurima refers declarationē qd difficile sit bene imperare, detestans (nec iniuria) plurimorū deprauatos mores. Quę omitto ad vitandā nimiam prolixitatē. Sed vt hanc quēstionē paucis absolua. A te perquirā vir egregie, an regnare, remp. administrare, rebus p̄esse, prauum quid & vituperandū existimes: an bonū & laudandū? Si prauum, recte ais, dicens esse fugiendū. Si autē decorum, ac probū munus est, certe perperā loqueris. Est enim difficile, ac periculosum sit, bene regnare, non tamen ob id fugiendum. cum virtutis opus omne, circa difficile versetur. quantoq; difficilius tanto sit prestātius. Quid autem pulchrius quid laudabilius, qd pu

blis rebus consulere, iustitiam ac leges tueri, remq; publicam bene administrare, materiamq; exercendę virtutis paratam haberet. Nihil enim fere magis pre se fert speciem quādam omnipotentię maiestatis diuinęq; utilitati publicę prospicere, ac bene regnare. Proinde nec regnare fugiendum, sed potius expetendum: dūmodo quis bene regnare valeat ac velit. Tu autem & regnare non solum vis esse fugiendum verum & eos qui recte facere id valent asseris ineptius imperare, & deterius rep. administrare. Contendens eos, qui fuisse huiusmodi, perditissime regnasse. Inquies nullo pectus temp. administrasse, q̄ sapientes. Ita n. habes. Imo si consules historicos nimirū nullos iuuenies pestilentiores reip. fuisse principes, q̄ si in philosophastrum aliquem, aut literis additum incidit imperiū. Ad quod asserendum refert Catones, Brutos, Cassios, Gracchos, Ciceronē, Demosthenem, ac principum omnium decus & iubar preclarissimum Marcum videlicet Pium cognomento philosophum. Qui tamen vt ex historijs grauium authorum est cognoscere summa moderatione imperauit. Et tanta diligentia ac virtute rep. administrauit, vt eius tempore valde imperium floruisse constet. Quod & vsu venit temporibus ceterorū principum, qui eruditionis non expertes, illam cum virtute cōiunxerunt. Nimirum si temporis studioforum principum, temporibus rudium & indisciplinatorum conferantur, feliciora fuisse comperitur. Et vt alios p̄teream. Quid inquires de Iulio Cesare, Augusto, Tyberio, numquid ipsi expertes literarum & ignari fuerunt, an eruditior Manifestior quidem literatos & doctrinā insignitos fuisse. Quos autem recensuisti eorū nemo rebus p̄p̄fuit, clarissimi tamen fuerunt ciues. Et magna tum laude & amplissima authoritate sunt in rep. versati. Statuit autem diuinus Plato & multa quidem ratione, beatas fore res. si a philosophis & sapientibus administrarentur. Cui sententię tu prorsus accideret, contendens illos eas pessime administraturos. Quod valde admirandum, cum nullo autore, nullaq; ratione aut argumento saltem probabili, tam erronea sententiā sumi, aut confirmari queat. Licet enim contigisset aliquem eruditum, vel futurum accideret, rebus p̄p̄fuit natura stupidum, qua mobrem & incommode imperasse, hoc non eruditioni esset tribuendum, sed nature illius culpę, cui & eruditio aliquid opitulari potuit, ad minus insulseq; bernandum. Quin ipsa eruditio, si hominem natura prudentem habilemq; ad res peragendas inuenerit, illum magis ac magis expoliet, iſtituetq; exemplis & rationibus q̄ plurimidas ita q̄ in virum singularem, & ad res p̄claras peragendas aptissimum euadet. Si autē imbecillum, iudicioq; vacuum & imprudentem, nequaquā cum reddere poterit idoneum ad res p̄clare administrandas, & si prestare poterit, vt minus vecora existat, q̄ etiam euenire possit vt ipsa accedente stupidior reddatur. Cum eruditio, quemadmodum & ceterę artes, naturam, constituere non valeat, sed tantummodo illam iuuare. Natura enim habile & docilem facit, quem ars superueniens instruit, vsus vero perficit. Quę natura si imbecillior & incapax fuerit, cum circa artem edificandam magia occupabitur pacillis viribus (quis circa illa exhaustis, in ceteris rebus agendis vel diiudicandis reddere hebetior. Quo casu nit nonnullos literatos viros, preterq̄ in arte quam proficuntur, ceteris in rebus esse stupidiores, minorisq; iudicij, plurimis illiteratis. Quos natura primum, deinde vsus rerum gerendarū prudentes effecit. Sed hec missa faciamus.

Posthęc omnia mortaliū studia industriamq; in vniuersum damnare, p̄sequerā, iniquiens. Nimirū n. despiciunt qui rebus ipsis felicitatē hominū suā esse existimāt, ex opinio nibus enim p̄det ipsa &c. Et rursus porro mortaliū vitā oīs quid aliud est q̄ fabula quępiā? Hęc tua verba. Et nī negas in Moria censuisse, nihil esse scerum, nihil studiose prosequendū i humana vitā. Quę si fabula est, nō igit̄ vera seriāq; res est, sed ludus quidā. Si humana felicitas ex opinioib; p̄det, nihil p̄fecto boni in rebus ipsis erit, qđ prosequendū sit, nihil ex re ipsa laudandū aut viuendū. Sed hec insinua Lucianica, nō Christiana: & acadē mica, nō stoica nec peripatetica, prorsusq; erronea, quapp̄ nec ab illo graui & sapiente viro recepta. Quā & doctissimus Cicerō tā studiose improbat, Seneca eodēnat Philosophię luminina, Plato & Aristoteles reſcitit, & diuus Augustinus tot libris acadēmicarū q̄tiorib; cōfutat, De qua & Lutherus tece disputat, nec iniuria te accusat, eo q̄ nihil asserere, videaris, nihil definias, sed oīa i incerto relinquis, Quo isano & ipso Acadēmicarū placia

to, nil certi rebus est, sed cōstare opinionib⁹ oīa, subscrībēre videris. Sed de his hactenus

V Posthēc saryrica oratione recensēs plurimos tum principum tum p̄sulūm mores deprauatos. Quos nec referre oportet, nec enim eos defendere constitui. Tantummodo hoc dixerim in illis recensendis te quēdam taxare, quē improbare sit nefas. Cum nonnulla eorum necessaria sint, & alia opportunissima. Et quē nō iniuria improbas, petulantius infestis q̄ conueniat. Cum pontificum ac principum vitia non sint traducenda, nec promissū scū multitudini publicanda, sed potius occultanda. Non etenim virorum grauiū, p̄feret̄ tim potestatem habentium, quorum auctoritate res pub. moderantur, peccata sunt publicē increpanda: tametsi licet ac decet per occasionem illos qui aberrant, quandoq̄ monere priuatim. Sed id cum fieri conueniat, reuerenter ac parce agendum: citra omnem verborum exaggerationem. Primum ne in contemptum populi deueniant, & cōcitetur in eos populus, resq̄ publica perturbetur. Deinde ne potius irrites eos, q̄ sanes. Cum imprudenter non habita ratione dignitatis personarum, illos castigare conaris.

X Accusas autem ipsos, de multis, summa iniuria. vt Pontifices maxi. Cardinales, & ceteros facerdores, eo q̄ censū abundent, & opes possideāt. colligens perperam agere, ex hoc q̄ dñs Iesus pauperem vitam duxit & apostoli. Incedendumq̄ sit illis eius veligio. Proinde nefas esse eos possessiones, agros, census ecclesiārū, ditiones, & cetera huiusce generis administrare, & patrimonii ecclesiārū illa appellare: & propterea bellare. quod cum laicis non liceat, multo magis illos dedecere perspicuū esse. Inferi aut laicis non cōuenire, ex hoc q̄ Christus non bellauit, sed Petrum gladiū vagina exerentē coercuit. Quas colēctiōes futilissimas esse cōstat. Cum nō oīa quę Christus gessit, probauit v̄ sint semper & citra discrimen t̄pus, loci aut negotij, ab omni hominum genere, vel ordine, peragēda. Sed nonnulla quibuscūdam quandoq̄ conueniunt, quę alijs diuerso vt tempore essent imoportunissima, vt in priore epistola nostra disseruimus, & inferius proprijs argumentis, diffusius declarabitur. Sed in hos laberis errores, eo q̄ partitiones, rerūq̄ exactas finitiones negligis. Non enī quid inter p̄cepta & cōsilia dñi intersit, nec quid discriminis sit inter eā cōsilia, capere videris. quēadmodū nec inter ea quę gessit dñs Iesus ad mysterium reddēti onis generis humani peragendū, & quę ad institūdū cōplo variū hoīum genera, eorumq̄ variās professiones: nec inter ea quę spiritui t̄m seruanda & intelligenda sunt, ab iis quę externe peragenda, differentiam facere. Sed oīa confundis sub vna cōi ratione in istitutorū, aut gestorū dñi. De ecclesiārū quidē censibus, dñiq̄ Iesu paupertate quēdā differruimus in epistola nostra, & inferius proprio argumēto prolixius disputabimus. Sed obsecro te magister reuerende: Quenā collectio hæc Christus pauper fuit, igitur ecclesiæ r̄ nulla debet esse possessio: igitur non licet sacerdotibus habere opes. ad quā syllogismorum cōgruā normā reduci poterunt hæ sequēz: quibus perficiant̄ enthymemata. Sit colligeres: igitur oēs Christianos conuenit esse pauperes. Collectio alicuius esset apparētiaz v̄ huius proloquiū, ex Christiana professione quotquot illā faciunt, vitam ac mores Christi in omnib⁹ imitari debent. Quod tamen non est simpliciter verum, licet apparēs probabileq̄ videatur. Quod si verum esset, sane non magis pertineret ad sacerdores quam ad ceteros Christianos. Quos oēs non iniciabimur conuenire spiritui esse pauperes. Quid quæso & illa: Christus nō bellauit: sed Petrum cōpescuit gladiū exerentē: igitur Christianis inhiuit bellare, p̄sertim sacerdotibus. Paralogizās facundissime Erasme, si rite argumentari putas: hæc proferens. Quod si licet ceteris: prout natura dicitur, & omnis ratio suadet: tuerī sua, vimque vi repellere: certe licebit pro loco & tempore, sacerdotibus id em facere, cū nusquam comperiat̄ eis magis inhibitum, quam ceteris. Exferentim in defendendis & asserendis ecclesiarum bonis, ipsorum fidei creditis. Quę tanto gnauius ac fortius sunt defendenda iis, quę ad commodum proprium pertinent, quanto potioribus rationibus sunt parata, & ad meliorem vsum constituta. Quod peragendū factio de claratū Apostolorum Princeps in Ananiam, & Saphiram animaduertens, eo q̄ integrum precium agri venditi in loculos ecclesię non detulissent. Quod autem errorum prorsus sit sentire, Christianis interdictum esse reclamare: & bellum iustum gerere, ratiā exigente, inferius proprio argumēto, propiciante deo, tum rationibus, tum sacre

scripturę pluribus testimonijs, cōprobabitur. Oportet enim quandoq; bella suscipere, et pax quędam miserabilior atrociorq; sit nō nunq; ipso bello: & prauorum quies, sū proba-
rum perturbatio. Sed latius de ijs inferius.

Reliquū est videamus quid de cōsuetudinibus pbatīs, de sacris ritibus & cerimonijs, pontificum remissionibus, & ceteris huiusmodi, deniq; & quid de vniuersa religione Christiana, deq; illius auctore domo Iesu Christo in ipsa Moria scribas. Quibus agno-
sectur an mēdaces iniqui ve fuerimus, epistola nostra illa referentes, vt tu vis fuisset, perscr-
cata fronte omnia denegans. Nec tñ cūctā persequar: propteratiō. & ad alia tendenti mul-
ta sunt prętereunda. Quędā igitur tantūmodo attingā. De Pōtificū enim cōdonationis
bus (ab illis enim initiū sumā) ita scribis. Nā quid dicā de ijs qui sibi sūctis, scelerū cōdos
nationibus, suauissime blandiuntur, ac purgatoriij spatia veluti Clepsydrijs metiuntur: se-
cula, annos, menses, dies, horas, tanq; et tabula mathemtica: & c. paulo post. Hic mihi
puta negociator aliquis, aut miles, aut iudex, abiecto ex tot rapinis vnico nūmulo vnuer-
sam vitę Lernam semel expurgatā putat. Et existimat velut ex pacto redimi. & c. Quis
hęc verba audiēs negare audebit Erasmi Lutherizare, aut potius Lutherū Erasmiū esse
non infanter copit. Nā & prima eius debachatio fuit aduersus has pōtificū cōdonationes,
nes, quas indulgentias vocant. Quis nō videbit quinimmo manibus & pedibus tanger,
exhortis illū tuis primę hereseos suę hęc femina collegisse? Cū ista tu longe antea scri-
pūisses, q̄ ipse infanter exspisset. Sed heus tu qui cōcedis nihil in Moria scripūisse, vel alibi
quod derogat Apostolicę sedis, vel pontificū authoritatē, dogmatibusq; ecclesiasticis: ni-
hil tibi conuenire cum Luthero in dogmatibus damnatis. Age dogma denegans remis-
sionum & indulgentiarū veritatem, nonne ex damnatis est? Si autē cōfitear sunt huiusce,
modi condonationes. (vt alleris) sequitur Pontificem nō vere potnam remittere, quā ex
primis literis apostolicis, promulgantibus indulgentias. Merc igitur sunt imposturę, in-
dulgentię, tua sententia. Quod Lutherus prædicat, cōtendens rem esse cōmēnitā ad que-
stū, & pecunias a simplicibus extorquēdas. Pręterea procaciter rides eos, qui diuos quos-
dam veneratū, aut deiparam virginē litatis quibusdā locis. Et eos qui in templis dedica-
menta suspēdunt, nuncupatis votis. Ita enim. Quid iam nōne eodē scire pertinet, cū sine
gule regiones suam aliquem peculiatem vendicant diuū? Cumq; in singulos singula
quędam patiuntur? Et paulo post. Sunt qui singuli plurimis in rebus valeant pręcipue.
Deipara virgo. Cui vulgus hominū plus prope tribuit, q̄ filio.

Deinde de anathematibus agens, ais. Agedū inter Anathemata, quibus templorū quo-
rūdā parietes omnes ac testudinem ipsam templorum referta conspicitis, nūq; vitiis
qui stulticiam effugerit. Sed alius enatauit incolumis, alius ab hoste perfolius vixit, alius
e prælio fortiter pugnando aufugit. & cetera. Quibus recensitis subiicis. Sed quid ego
superstitionum pelagus ingrediōr? Non mihi si linguz centum sint oraq; centum & c.
vsque adeo omnis Christianorū vita istiusmodi delirationibus vinctę scaret, quas ipsi ta-
men sacristici non grauatim admittunt, & alunt. non ignari quantum hinc lucelli soleat,
accrescere. & c. Hęc autem verba tam manifeste commonstrant te omnia illa quę retulisti,
aliōquin a fidelibus vsu pio recepta, quędam valde laudanda ac probanda, a te irrideri
improbati ac prorsus reiici, vt nulla interpretatione verborum alia ve exaggeratione
egeant. Nam exprellioribus verbis eam sententiam referre nō potuisses, illā cōcludens
superstitiones esse & deliramenta, quibus omnis Christianorum vita esset refertissima.
Quā sententiā ita affirmas ac si multa ratione, validissimisq; argumentis illā cōprobasses.
Cum tamen nudam omnīq; ratione destitutā, sola rixus eloquentia, illam ptuleris. Quis
falsa & peruersissima sit, hiniū simplicem populum auocans a cultu diuorū, & ab offi-
cijs pietatis. Quis falsitas comprobatur tum scripturarū authoritate, tum sanctorū patrū
testimonijs. Etenim omnia, quę carpi damnas ve, in vsū recepta sunt, vel sunt ex sacra-
rum literarum habent authorē, e quo sumpta & deriuata sunt, pręter id q̄ plurima ratio-
ne, ac pietate fuerunt inducta. Primū quidem Paulus apostolus testatur gratiarum dona
esse diffusa, nec vniū omniū concessa, sed distributa prout dño placuit. Inter quę
dona enūmerat gratiam sancti spūs. Ioannes quoq; euāgelista in reuelatione sibi facta in

Insula Pathmo, refert ciuitatibus varijs diuerfos coelicolas esse prefectos, cū illo colloquētes, vt cum ait angelus Philadelphię ex Smirna aut Pergamis, dixit. &c. Idem quoq; refert Michaelē archangelum depugnasse cum antiquo serpente. Quem & Daniel propheta testatur p̄gessē populo Iudeorum. Gabrielem autē dēstinatū fuisse nūncium diuine maiestatis ad Mariam virginem superexcellsi mysterij incarnationis diuini verbū, euangelium pronūciat. Cum igitur omnipotens dñs hęc omnia distribuerit diuis, non autē vniuersa singulis, nec quocūq; loco, vel tpe exercenda, sed quādamodū ei placuit ita tūc, qđnā carpi, si Christianus populus, prout vniūq; magis opus est, interpellat hūc vel illum diuorū, ad opē ipsi ferendā. Quid si plurimis in rebus iūde interpellent, quibus existimant plurima dona tributa fuisse? Et p̄cipue deipara virgo, quę plena, Gabriele, teste, gratia fuit, & super oēs s̄cōs, angelorūq; hīerarchias, & choros, celsior est effecta.

A Sed nimis immoror in hac re, cū inferius proprio argumento de illa sit tractandū. quo & ceteris futilibus dictis tuis respondebitur. Quid autē improbas in donarijs & dedica mentis quę appenduntur in templis ob suscepta vota? Si votorum nuncupationem, pūgnas cum scripturis, (vt inferius proprio argumento demonstrabitur) suadentibus esse vouendum. Si voti redditionem, cum iisdem tibi res est, & cum ratione naturali, suadenti promissa esse seruanda, & mortales esse debere gratos, non immenores accepti beneficij. Quod quidē fit cum confessione, & predicatione, tū quibusdā alijs rebus ac signis id referentibus, & attestantibus. Cuiusmodi sunt tabellę, & imaginēculę ipsi in rēplis affixę. Inter quas & si nō vidisti vllam attestantē quēpiā ab infania sanatū, forte cōtigit eo qđ in huiusmodi negocijs obtutus sit hebetior, vel quia infani diuorum opem interpellare nesciunt, vel illi petere cōtēnēt. Aspernatoribus autē non confertur beneficiū. Hinc accidit pauciores stultos, qđ febricitantes esse sanatos, Sed his omisiss ad alia progrediamur.

B Dereligionē inquam & Christo domino hęc inter cetera scribis. Neq; vero temere est qđ Christo stultitiam impense placuerunt, opinor propterea, qđ quemadmodum summi principes nimis cordatos suspectos habent & inuisos, vt Iulius Brutum & Cassium, cum ebruiū Antonium nihil metueret: vtrq; Nero Senecam, Dyonisiū Platonem, contra crassioribus ac simplicioribus ingenijs delectantur. Itidem Christus eop̄d istos suęq; nitentes prudentię, semper detestatur ac damnat &c. Hęc autē verba, sūte innitentes prudentię, adiecit in hac postrema editione. Non enim erant in priori. Sed parum tibi opitulārī valent, si quis diligenter p̄cedentia subsequentiāq; verba expendat. Nam paulo post subijs, Huc pertinet quod passim in euangelio Phariseos ac scribas, ac legum doctores incescit. Quid enim aliud est, vāx vobis Scribę & Pharisei, qđ vāx vobis sapientes & doctri? At paruulis mulieribus ac piscatoribus potissimum delectatus esse videtur. Et hic immutasti verbum morionum, a prioribus editionibus, cum piscatoribus. Subiungis deinde, ac ne ea quę sunt infinita persequar, et qđ summam dicam, videtur omnino Christiana religio, quandam habere cum stultitia cognationem; minimeq; cum sapientia conuenire. Addidisti autē & in postrema editione, quod non erat in prima, hanc vocem aliqua cum stultitia &c. Et prosequeris. Cuius rei si desideras argumenta, Primum illud animaduerte, pueros, senes, mulieres ac fatuos, sacris ac religiosijs rebus, p̄ter ceteros gaudere: eoq; semper alcijs esse proximos, solo nimirum naturę impulsu. Præterea videtis illos religionis auctores, mirę simplicitatem amplexos, æt̄rminos literarum hostes fuisse. Postremo nulli motiones magis desipere videntur quā in, quos Christanę pietatis ardor semel totos arripuit, adeo sua profundunt, iniurias negligunt &c. quod quidem, quid aliud est qđ insanire &c.

C Quibus adiectis. Sed postqđ semel tui auctori induimus, Age doceamus & illud, felicitatem Christianorū, quā tot laboribus expetunt, nihil aliud esse qđ insanę stultitięq; genus quoddā. Ab his inuidia verba, nē ipsam potius expendite &c. Ad quod astutendū insinuatione quadā niteris persuadere, felicitatem Christianorū sumptā esse ex placitis Platonis, illā conferens furori naturali, quō ais homines vaticinari, futura prædicere & varijs loqui linguis, de licetisq; disserere, quas ante nunquā didicerant. Quod & inquis quibusdā mortū vicinis quiddam simile accidere solere, subiungēs felicitatem Christianam aut

spicantibus vſu venire, quod iuxta Platonium figmentū accidit hiſ, qui in ſpecu victi rerum vmbraſ mirantur, & fugitiuo illi qui reuerſus in antrum veras res ſe vidiffe prædicat. &c. Quibus dictis obſecro quidnam ad conſodiendā religionē dici poruiſſet atrocior? Primum felicitatē Chriſtianā, quæ totius religionis ſummam & finē continet, nū aliud eſſe q̃ inſanix ſtultitiæq; genus quoddam ſumpramq; ex placitis Platonis fabulantiumq; figmentis, dormientiū ſomnijs, & rerum vmbriſ perſimiſ, furorip; naturali comparandam? Sane Porphyrius aut Iulianus illius profeſſi hoſtes, tam execranda aduerſus illam nunq; ſcripſerunt. Si enim figmentis vmbra, & ſomnijs, inſanixq; & furori perſimilis Chriſtiana felicitas non igitur vera reſ, ſed cōmentitia, delirioq; quoddam & inſanix genus eſſe concluditur. Si enim non minus deſipiunt ij, quos totos Chriſtiana pietas ſemel arripuit, morionibus quibuſcunq; deſipientibus. Sequitur illos non minus inſanos eſſe eo in negotio, morionibus inſaniliſimis. Cui & aſtipulatur dictum ſubſequens, vide licet, pueros, ſenes, mulierculas, fatuos gaudere præ exteris ſacris rebus. Cōſtat enim hos omnes cæteris viris ſenſu imbecilliores eſſe. Naturæ ætatis aut ſexus vitio, hæc de cauſa plus ipſos in rebus ſacris oblectari. Quapropter & illis plus inſerere, nimirum natura ſimili ſemper gaudente.

Quōbrē vana & ſtulta, vecordes & inſanos delectare, hinc proveniſſe q̃ authores religionis literarū hoſtes fuerint, vtpote quia cōtrariū cōtrario ſemper aduerſatur Chriſti ſtūq; primū authorē & fontē ipſius ſtultos probaſſe, ac ſapientes a ſe reieciſſe, tanq̃ aduerſarios & ſuſpectos. Quēadmodū terreni principes cordatos, iuſtiſ habere ſolēt. Quā collationē vix crediderim ipſum Sathanā facere fuiſſe auſum, tā inſanda in eſſe blaſphemia, ſi quiſ diligenter rem perpendat. Cui mīre cōſentit & ſentētia ſubſequens, quā hoc negociū cōcludas, aſſerens vniuerſam Chriſtianā religionē habere cū ſtultitia cognitionē, minimeq; cū ſapientia cōuenire. Cū iſta tam iniqua iſtaueris, tāq; expreſſis verbis: attamen grauatis mihiq; ſuccēſes, q̃ tibi ſcripſerim quēdā in Moria referri, q̃ vix a Porphyrijs, aut Iulianis expectarētur. Cōtendiq; nec religioni nec Chriſto domino vel verbulo tantū, quicq; derogarē, quinimmo quæ in illa ſcripta ſunt negotiū religionis adiutare. Cum ſuperſtitioſos ritus tantūmodo taxent, nihil autē probatū & piū. Concludens omnia quæ recentiorum nihil aliud eſſe q̃ mera mendaciā. At quid dicturus es hiſ locis? qua interpretatione (eſſi omnia torſeris pro libidine) illa defendere poſſes? nulla equidē. Apertūſimæ ſunt ſententiæ, verba clariſſima, ſenſus maniſeſtiſſimus, reſ eſt exploratiſſima talibus dictis te religionē prorfus iugula: e. Attamē cōtendis nos mēdaciter & calumniōſe tibi ſcribentes ijs Moria taxarē, nimirū quemadmodū & in argumentis ſuperioribus feciſti, aſſerens te nihil in illa ſcripiſſe reprehenſioni obnoxii, vitiaq; tantū mortaliū traduxiſſe, non homines, nec aliquod vitæ genus damnaſſe diſciplinæ ve artes, inſtituta, receptas cōſuetudines haud inceſſiſſe. ſed tantummodo indicāſſe quid in illis peccetur. Quod tamen falſiſſimū eſſe teſtimonio tuo, (quo nullū argumētū poteſt eſſe efficacius) ex locis ſupra recitatīs declarauimus: edocentes reſ ipſas, & illarum ſtudia te in primis ac præcipuē deteſtarum fuiſſe. Non autem ſolum hominum vitia, quæ ſi tantum modeſte taxarē, non autem petulantius, nemo in Moriam excanderecet, inuſtriām ve tuam reprehenderet, in vitijs carpēdis ioco ſeſtiuo.

Tanta autē cū illis inſarciſti, prorfus indigna mādari chartis, oppugnātia, ſolidiora hominū ſtudia, & phandas vitæ functiōes, & deniq; aduerſantia humanæ felicitati naturalis, vti nullus grauiſ cordatiſq; vir illa legere poſſit: quin prorfus excēdeſcat illaq; oīno reſ ſpuat, vtpote iuuētū deſtrauētū, cui præſentaneū venenū, melle cōditū, mille alliciētib; illecebris ad hauriēdū porrigitur. Præterea tot ſacraſſimæ religioni derogātia, diuorūq; cultui & honori, quinimmo & ſummi dñi Ieſu Chriſti ſeruatoris noſtri pietiſſimi glorię detrahētia, vt nemo pius illa audire q̃at, quin p̃tinus horreſcat, cōcitetur & efferueſcat. Nec illa frigida reſpoſio quęſtioni ſanſificare poteſt, videlicet te declamaſſe, luſiſſe in Moria, cū de tā ſerijs grauib; & ſacraſſimis rebus iocari non liceat, nec declamādo illis detrahere deceat, vel tantum ad exercitationem, etiam ſi declamator mox contrariū declamationis, cui priori reſponderetur, ſubiaceret. Alioquin declamationis pretextu

edoceri & laudari possent quęcumq; turpia ac improba. Et optima quęq; damnari. Quid enim refert quantum ad negocium quod tractatur, quo genere dicendi illud referas? Cui minari enim sic possent omnes boni, quęadmodum & optime res improbari.

- F Si excusatio calumniatore defendere valeret, videlicet. Ea dixi declamans & nō edocens, vel ex vero. Sed hoc nec tu pretendere potes, quod forte valeres si tantummodo hec in Moria recensuisses, verum iisdem sententijs oēs lucubrationes tuę scatent. Vbiq; enim quę in Moria attigisti, prolixiori disputatione repetis, cum tibi vsu venit. Nullum enim fere libellum tuum est conspiciere, quo aliquo loco non detrahas aut sacris cęrimonijs, partim traditionibus, monachorum institutis, quo non expungas suspiciendum theologorum ordinem, sacerdotes non incesas, pręfulum ac pontificum dignitatem non dilaceras sacramentis quibuscum fidem & auctoritatem non detrahas. Consuetudines ab ecclesia receptas non condemnes, bona opera merito nō destituas, religionis dogmatibus aut ecclesię institutis, diuorumq; cultui & Desparę virginis venerationi non deroges, votorū suspensionem non damnes, scripturasq; nonnullas ex canonicis in dubium reuoces. De iis quidem in colloquiis familiaribus, quę quidem ad vsum puerorum a te puto fuisse cōscriptas. In Enchiridio militis Christiani, in methodo theologię, in laudibus matrimonij, in institutione principis, in scholijs, annotationibus, pręfationibus, epistolis plurimis, apologijs deniq; fere omnibus in locis, vt est videre in ipsis editionibus, & commōstrabit quibuscum eorum ex plurimis recitatis locis infinita enim persequi non possent/singulo quoq; capite proprium argumentum ex recitatis complectente.

DE IEIUNIO ET CIBORVM

DELECTV, LIBER
QVARTVS.

A

VOD persequar, cum primum hoc pręfatus fuero, Mihi a lectore veniam esse damdam, si inter legendum quędam repetita offendat, presertim in locis tuis referendis, cū necessitas ad id me adegerit: quod ceteris vsu venit cum aduersario disputaturis, videlicet vt eius dicta & argumenta in primis recitent, quibus ipsorum sententia comprobatur, deinde singulatim ea dem repetant, dum illi respondent. Nam distingere satisve dilucide refelli non possunt, nisi id fiat. Eadem & me facere oportuit tecum disserturum, vt videlicet loca tua omnia ad idem argumentum pertinentia, recenscerem, vt sententia tua apertior fieret & commodius caperetur, cum vicissim illa se declarēt, cōfirmant interpretenturq; vbi quicq; de eorum quopiam dubitari posset, quibus cum deinde sigillatim essem respōsurus, certe necessum fuit. saltē vniū cuiusque summam, & nonnunquam integrum dictum, repetere ad dilucidiorē intelligētiā responsionum ea refellentū. Nec vitio dandum cum audierit me de plurimis differentem, quę attigimus priori epistola nostra, cū pręsens labor suscipiatur, tū vt declaremus testimonio tuo nos nihil mēdaciter aut calumniose in ea scripsisse recensentes summā sententiā tuā quę reprehēdebant, vti me criminaris, tum vt argumēta tua, quibus illas tuisti, cōfirmastiue, refellerē quod in illa fuerat prętermissum, quia nō erat illius instituti, nec ipsa loca fuerant in ea recitata. Ab institutis autem ieiuniorum, ciborum delectu, probatissq; consuetudinibus in ecclesiam inductis initium faciam, quibuscum derogasse iniurias, minimeq; illas improbasse contendis.

B

Sed heus tu quippe qui non negabis inter probatas consuetudines & instituta maiorū recensendam esse ieiunia ab ecclesia seruata, abstinentiamq; quorundam obsoniorum, vt carniū (pro tempore) & huius generis similibus. Attamen de his in tua methodo ita inquis delectus ciborū, odii inimici & bella quę Iudeis licebat. Christianiā iam nō licent.

Et rurſus Chriſtus clamat, non quod intrat in os coſequinat hominem, & tu exiſtis a Chriſtiano, vt ingenti valetudinis diſpēdio veſcatur piſcibus. Et paulo poſt, quid enim dicit homunculi obſcuri, qui ob interdīctum eſum carniū aut his frigidiōres conſtitutiones, cauſas poſtulant vt homo veniat in capitis periculum. Item in epiſtola ad epiſcopum Baſilienſem. Magna vehementia accuratq; & prolixa oratione niteris probare tollendam eſſe legem de delectu ciborum, quo loco & hæc ſubiſſers. Paulatim irreptit conſuetudo, quæ diem veneris piſculētum nobis reddidit, deinde vbi hoc ſuccellit adiūctū eſt & ſabbati dies, nunc & Mercurij periclitatur. Ob idq; genus obſeruatūſculas vides homines affligi, & deniq; mori, ſubiq; Chriſtianos videri cū ſunt Iudæi. In ciborum enim delectu & ieiuniis noſtrum onus durius videtur q̄ illorū, & tamen Ieſus doctus dixit, Quod intrat in os non coſequinat hominem &c. Et Paulus, Regnum dei non eſt eſca nec potus. In ſupputationibus præterea ſcribis. Chriſtus non ſolū nihil præcepit de cibo potuiue, vt pene diuerſum pronunciauerit, Quod intrat in os non coſequinat hominem. Et in Annotationibus ſuper nouum teſtamentum, At hodie videmus inter Chriſtianos prope plus eſſe ſuperſtitionis in delectu ciborum quam fuerit apud Iudæos. Ad hæc ſidem (ſi vere dixit Paulus) vnde nunc inter Chriſtianos tot præcepta de ciborum generibus, ſimō tanta in his obſeruandis ſuperſtitio, vt pene nulla ex te magis iudicemur. Et in eodem volumine alio loco, Atq; hæc videntur dici a Paulo per imitationem, ſic enim loquebantur qui ſuis decretis onerabāt Chriſtianos, ne guſtes hoc, ne contrectes hoc. Atq; his ceremoniis ſubigebant velut in tyrannidem, quos Chriſtus liberos eſſe voluit. Quod & his temporibus faciunt ſacerdotes, hoc tantum agentes, vt plebē ſine tyrannidi conſtitutionibus illaqueatā, reddant obnoxiam. At abiecti eſt animi, vt patiatur quis ſeſe veluti bubulum duci naribus, præceptis hominum & cætera. Hæc pauca ex plurimis quæ ſcripſiſti, hanc ſententiā afferentia recitaſſe ſufficiat, cum his apertis ſine conſteſt, quid de hac te docueris. Innituntur autem argumenta tua his duobus ſummanentis, vno hæc a Chriſto inſtituta non fuiſſe, Quinimmo potius ſublatā & improbatā. Altero hominibus eſſe, non tantum incommoda, verum etiā & nonnunq; mortifera, ex quibus colligis Chriſtianos ad ea ſeruanda non eſſe cogendos, cū illis non ſint obnoxii, quos inquis in epiſtola ad epiſcopum Baſilienſem non peccare, ſi etiā citra neceſſitatem carnis veſcantur diebus præſcriptis, niſi tantum in legem humanam. Quibus rationibus vis conuenire, vt liberū ſit Chriſtianiſ veſci quocūq; cibo voluerint, nec quoad id viliū debere eſſe dierum diſcrimen & cætera. His autem ſutilibus argumentis reſpondere non grauabor, primum hoc dicam te aſſumere vt probatum aut conſeſſum quod neutrum eſt, ſed a vero longe alienum. Nempe te dicere oportet, vbi nā tibi liqueat ex ſcriptura dominum Ieſum nullum ciborum genus præſcripiſſe, pro tempore aut hominum ſtatu. Etenim hoc eſcripturis accipere non vales, cum nunq; illæ hoc proferat. Neq; quod adduxiſti, quod intrat in os & cætera ſententiæ aſtipulatur, vt liquido conſtabit cū loco illi mox reſponderimus.

Nūc in hoc ſcripturā nō aſſerere ſententiā tuā, quin potius conſentaneum eſſe ſcripturis & rebus a domino geſtis, ieiuniū Apoſtoliſ ipſum dominū cōmendatſe, & quorū dā ciborū abſtinentiā, vtpote ieiuniū iſtituto a duerſariū. Plena eſt ſcriptura teſtimonijs, Apoſtolos poſt Ieſum aſſumptū ieiunia ſeruallē q̄ prætereo cū illa i epiſtola mea attingerim. Tu aut forte ita argumētari vis. In euāgelio nō habetur Chriſtū viliū cibū præſcripiſſe ieiuniūq; inſtituiſſe, igitur a Chriſto nihil horū inſtitutū. Procederet ratio ſi oia quæcūq; que Chriſtus geſſit, inſtituit, docuit, in euāgelio eſſent deſcripta, hoc aut falſiſſimū. Plurima enī docuit quæ chartis mādāta nō fuere, ſed tantū voce ab Apoſtoliſ promulgata: & per manus eccleſiæ tradita, in quorū numero forte & hoc obſeruationis genus eſt recte ſendū, quod aſſerere poſſum magis quā tu contrarium. eo quod probabilius ſit & vero ſimilius. Tū quia ab Apoſtoliſ (poſtquā dñs in cœlū aſſumptus eſt) ieiunia ſunt ſeruata (vt eorū A cta pluribus locis teſtatur) Tū quia ab vniuerſali eccleſia generaliter receptum, ſerietq; perpetua a ſanctis omnibus magna cura & diligentia ſeruatum. Præterea idem conſumatur Baptiſmæ Ioannis documento, Ipſe enim, qui venit viam præ-

*Jejunium
concedatur*

Parare domino & rectas facere semitas eius. Non vocis oraculo solum, sed & vitæ exemplo ieiunium præ cæteris omnibus coluit: & genus alimonie non tantum inusitatum, & (ut ita dicam) inhumanum, verum insulsißimum asperitumque sibi præscripsit. & frigidâ in potum: tamque tenuis victus fuit, ut dominus de eo dixerit, ipsum fuisse nec manducantem nec bibentem. Nec tantum ipse hoc durissimum vitæ genus sibi præscripsit. At etiam discipulos quos ad evangelium præparabat, ieiunare docuit. Quæ sacra aperte declaravit legem evangelicam & delectum ciborum & ieiunia esse complexuram: sed longe perfectius & alia ratione quam in lege Moyßi servaretur. Gessit quippe Ioannes typum evangelii, & baptismum Christi futurum suo baptismo designavit. Ita & Christianorum ieiunia futura, & quorundam ciborum abstinentiâ suis ieiuniis indicavit, præcepitque Moyßi cessare (delecto sibi cibo in lege vetito) demonstravit. Erroneum igitur quod assumpsisti in lege evangelica nullam haberi de delectu ciborum aut ieiunio mentionem, quod & efficaciori argumento comprobari potest. Constat enim ex evangelio dominum edocuisse quomodo ieiunandum esset, Christianorumque ieiunia legibus & constitutis, quibus a Phariseorum ieiuniis Iudaicis populi plurimum differrent constituisse. Que proculdubio vana fuissent, si Apostolis non commendasset ieiunium, a populo Christiano non esse servandum: inquit enim, Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Et rursus, Cum ieiunas vnge caput tuum & faciem tuam lava. Prætereactitatus est ipsos Apostolos fore ieiunatos, cum ipse ab eis recessisset dicens, Venient autem dies, cum avertatur ab eis spiritus, & tunc ieiunabunt &c. At quo instituto? Non equidem Moysæ legis, quæ consuetudine est ipso in cruce moriente. Igitur ipse. Idem etiam confirmatur eiusdem domini dicto. Hoc genus dæmoniorum non eicitur, nisi in oratione & ieiunio. Ad hæc quædam cõsentaneum, ut quod ipse opere & exemplo docuit, verbo etiam commendaret ac instituerit: præsertim cum ieiunium res sit tam sancta tanque commoda mortalibus, ut fere nunquam legatur in scripturis aliquod arcanum divinum reclusum fuisse, nec egrégium quicquam magnanimumque facinus fuisse peractum absque ieiunii interuentu. Nam Moyses Dei amicus, qui fumantem montis verticem conscendit, & in densa caligine introiit, gloriamque domini viderit, ieiunio est munitus. Per ieiuniumque mandata decalogi in tabulis suscepit, conciliatorque populi, quem gula ad idololatriam deduxerat esse commeruit. Inquit enim scriptura. Fuit ibi cum domino Moyses quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit: & cetera. Ieiunio itaque denuo legislator effectus alias tabulas eisdem legibus cõscriptas, ad populum detulit. Heliam ignem currens futurum aurigam quo & in cœlum euectus est, magne diuineque illius visionis spectatorem: quam sustinere non valens pallio propior faciem suam operuit iuxta montem Dei Horeb, ieiunium quadraginta dierum compotem reddidit. Testatur enim scriptura ipsum ambulasse quadraginta diebus & quadraginta noctibus in deserto ieiunum. Idem ieiunus populo peccanti cœlum tribus annis & sex mensibus clausit populoque ieiunium præcepit ut vitium corrigeretur. Præterea Samuel in Masphat populum Israel edocuit hostes superare in dicto ieiunio. Nec Saul ausus est pugnare contra hostes nisi emissio ieiunii voto, ut enim lib. i. Regum refert, dixit Saul, Maledictus qui ederit panem vsque ad vespërâ & nõ gustavit omnis populus, & tota terra prandeat. Populus quoque Israel (ut in Exodo scribitur) pugnaturus cum Amalech vsque ad vespërâ ieiunavit. Anna Helcanæ vxor ieiunio meruit concipere Samuel, quem & domini obsequiis perpetuo mancipavit. Vxor Manuæ sterilis citra ieiunium non esset effecta mater fortissimi Salomonis, quæ & monitu angelici edocuit vñus & sycerâ non bibere. Pariter Daniel triu hebdomadarum ieiunio effectus est idoneus ad illam magnâ pulcherrimamque visionem cõspiciendam hominis vestiti lineis, & rebus accincti auro obruto, & corporis quasi ex chrysolito, & faciei velut fulguris, vtpote minorum verborum efficeretur particeps. Inquit enim is qui ei apparuit, Ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum ut te assigeres in cõspectu dei, exaudita sunt verba tua & ego veni propter sermones tuos &c. Eodemque munus ieiunio, in lacu leonum immissus vestros famelicum leonum hiatu cõpressit, eosdemque ieiunare docuit, Ninive imminentem iram domini subuersionis sibi ab Iona prædictæ ac trisimo quadraginta dierum ieiunio ad misericordiam

ad miserationem detorsit. Achab Rex impiissimus ieiunio & sacro impetrauit, vt euersio domus eius in posteros differretur. In Iudith fortitudinem, quam imbecillitas sexus dene-
gabat, ieiunium ministravit. Eo enim munita Holofernem Assyriorum Regis ducē au-
dacter adorta capite multavit. principes delusit & vniuersum exercitum fudit. Populūq;
Israel a foedissima seruitutis deditione liberauit. Hesther quoq; praemisso tridui ieiunio nō
formidauit contra regias leges Assueri conspectum, vt seruaret populū suū (Aman astu)
decreto regio cedendum, de hosteq; triumphauit condignas scelerum penas dante.

Sed quid opus est tot testimonij veteris testamenti ad sententiam, quam asseruimus D
comprobendam? Cum ipse dominus Iesus Dei viui filius negocium euangelicum ordiri
nouerit, nisi praemisso quadragenario ieiunio? Quo peracto mox diabolus illum ten-
tatem peruitit ac fugauit, deinde euangelium prodere coepit, quod & Apostoli prae-
dicantes faciebant, vt & Acta testantur, Chrysostomusq; & Origenes asseuerant. Ita enim
habet Chrysostomus, Ieiunans leuis est & alatus, & cum solertia orat, & improbas extin-
guis concupiscentias, deum placat, & insurgentem animum humiliat. Propterea & Apo-
stoli scire semper ieiunabant. Origenes autem super Leuiticum, Apostoli ieiunantur
praedicantes euangelium & cetera. Idem & Paulus confirmat, cum de seipso loquens
inquit, In ieiunijs multis, in fame & siti & cetera. Et rursum, In omnibus exhibeamus nos
sicut dei ministros, in ieiunijs, in vigilijs, & cetera. qui & a domino cecitate corporis per-
eulsus, ut ei referaret oculos mētis, non est visui restitutus, nisi intercedente tridui ieiunio,
Ait enim scriptura. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neq; bibit.
Idem praeterea non est dimissus vna cum Barnaba, a discipulis & doctoribus, qui erant
Antiochie ad peragendum opus, ad quod a spiritu sancto delecti fuerant, nisi praeuio iei-
unio, inquit enim Acta. Ministrantibus illis domino & ieiunantibus, dixit illis spiri-
tus sanctus. Segregate mihi Paulum & cetera. Et paulo post, Tunc ieiunantes & orantes
imponentes eis manus dimiserunt eos. Cōsentaneum quippe rationi praeter adducta testi-
monia Apostolos a domino praemonitos nihil egisse citra ieiunium & orationem,
quae sententia confirmatur ex illis verbis in libro Actorum, Et cum constituissem illis per sin-
gulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunijs commendauerunt eos domino. His
testimonijs non solum videtur manifesto confirmatum quod diximus, sanctos omnes ni-
hil aggressos fuisse, non intercedente ieiunio. Verum etiam & comprobatum ipsum iei-
unium a domino fuisse institutum, quod & diuus Augustinus attestatur scribens Casulae
no, ita enim habet. Ego in euangelicis & Apostolicis literis video ieiunium esse praece-
ptum. Quibus autem diebus oporteat & non oporteat praeccepto domini nō inueniō defi-
nitum & cetera. Audisti ex euangelicis & Apostolicis literis competiri domini esse prae-
ceptum, quantum quibus diebus illud sit obseruandum in ipsis non sit expressum, constat
autem frustra aliquid praecipi aut constitui, quod nunq; sit peragendum.

Quapropter nulli dubium esse debet, dierum praescriptionem per manus fuisse tradi- E
tam, ab ecclesijs opportuno tempore promulgatam. Praecipuos autem & solennes esse
dies, quos quadagesimę nuncupamus, quos ipse dominus suo ieiunio consecrauit. Sentē-
tiam nempe Augustini de praeccepto ac instituto ieiunij intellexisti, accipe & nunc illā Ma-
gri Basilij dicentis. Vetustissimum quidem munus est ieiunium, cuius originem putare
debes longe antiquiorem esse q̃ tam quae ex lege apparet. Non enim noui est inuentū esse
sit coelestis vitae quaedam imago. Quia enim non ieiunauit homo de paradiso eiectus est,
ieiunemus ergo vt ad ipsum reuertamur. sancti enim omnes velut hereditatē quandā ex
patribus accipientes hoc ita seruauerūt, vt pater filio per manus ad hunc vsq; diem trade-
ret, in summa ieiunium sanctos omnes deo-proximos conciliatosq; reddidisse inuenies,
cui sententiae subscribit beatus pater Ambrosius, ipsum Basilij secutus, in libello suo de
ieiunio. Idem sentit & Chrysostomus super Matthaeum inquit, Sicut in superioribus
praecceptis, ita quoq; circa ieiunij obseruationem ad perfectum meritum dominus doctri-
nae suae mandatis instituit &c. Cum haec igitur tante autoritatis testium tam expressa sint
testimonia ipsarum scripturarum validaq; argumenta, quid garris homines non peccare,
nisi in legem humanam etiam si citra necessitatem praecrispis diebus non ieiunent & ves-

- titis cibis vescantur. Condone mus enim tibi Christum Iesum de his nullam fecisse mentionem. Quid ais, si Apostoli post ipsum assumptum hac sanxerint? Quid si paulo post Apostolos ecclesie procures spiritu sancto edocti? vbinam tibi constet quadragesimale ieiunium traditione humana fuisse institutum? & si ab hominibus fuerit promulgatum? puto enim te per humanam legem intelligere eam quæ sensu humano nullo alatu diuina no sancita sit, non autem eo q humana voce fuerit prodita, Ita enim euangelium & quæ Paulus docuit, & cetera quæ diuinæ scripturæ exprimunt, omnia humana essent non diuina, eo q humano organo fuerint prodita. Si igitur quadragesimale ieiunium ab Aposto lis aut ab ecclesia aff lata diuino spiritu fuerit institutum, non peccabit in legem humanā tantum, qui citra necessitatem eo tempore carnibus vescatur (vt tu ita simpliciter asseruis stis, ac si inuincibili ratioe id comprobasses). Quid autem de sacro quadragesimali ieiunio sancti patres decernunt esse sentiendum, audi ex eorum verbis. Augustinus enim ad Ias nuarium ita inquit, Quadragesima sane ieiuniorum habet auctoritatē ex ieiunio Moysi Helyæ & domini Iesu, ex hoc demonstrante euangelium non dissentire a lege et proph etis, inter quos Moysen & Helyam gloriosus apparuit &c. Et rursus idem super Genes sim, non enim frustra quadraginta dies ieiunio rū sunt constituti, quibus Moyses & He lias ipseq dominus ieiunauit, & ecclesia præcipua obseruatione ieiuniorū quadragesimā vocat. Præterea idem de consensu Euangelistarum quadraginta dierum ieiuniorum ad humiliationem animæ consecrarunt, Moyses, Helias & Euangelii. Numerus enim iste illud tempus significat, quo in hoc seculo regi nos oportet a Christo secundum disciplinā laboriosam, qua flagellat deus, quam significat illa virga ferrea, de qua in Psalmo legis tur, Reges eos in virga ferrea & cetera. Idem quoq sensit diuus Gregorius in Matthæi homilia. xviij. hoc adiciens obseruatione ieiunij quadragesimalis, annui tēporis decimas domino consecrari. Ait enim subtractis diebus dominicis veram decimam dierum annū nos domino offerre. Idēq computando dignosci Origenes quoq super Leuiticum inquit Habemus quadragesimæ dies ieiunij obseruando consecratos & cetera. Et Chrysostomus, Non hoc solum exquiritur charilissimi, vt totam ieiunemus quadragesimam, sed abstinendum a vi tijs ne temere corpus intendat, ieiunio, nec inutiliter sanctę quadragesimę percurrat dies, audisti Chrysostomum? Audies & magnum Basilium ieiunium omni tempore vtile ser uantibus, de monum enim malignitas aduersus ieiunantes non valet, & custodes angelī studiosius eos curant, qui per ieiunium purgati fuerint multoq magis tempore quagras gesimæ, quando per vniuersum orbem ieiunium nunciatur. Nec inuisa vlla nec terra non ciuitas, non gens, non deniq locus vllus tam desertus, vbi hoc mandatum non fuerit audi tum, a quo non sexus, nō studij aliquod genus queng eximit. Angeli per singulas sunt eccle sias, eos qui ieiunant cathalogo Christi militum ascribentes. Ieiunantes enim intra sa cra monumenta recipit Deus. Sanctus quoq Hieronymus ad Marcellam de erroribus Montani scribens ait, Nos omnem quadragesimam secundum traditionem Apostolorū toto anni tempore nobis congruo ieiunamus, illi tres. Idem super Matthæum ait, Consti tutam esse quadragesimam ante passionem domini & resurrectionem, vt per humilitatē carnis ad spiritualem saginam veniamus. Et rursus sup illa verba, Et cum ieiunasset quag draginta diebus &c. In ipso numero quadragesimę nobis ostenditur sacramentum, de ea dem quadragesimę obseruatione in epistola ad Eustochium de custodia virginittis, de monachis agens scribit, Ieiunium totius anni illis quale est, excepta quadragesima in qua sola conceditur districtius viuere &c. Pleraq alia præterea in eandem sententiam, cū his sanctissimorum patrum dictis facis commōstratum sit, sacrum quadragesimę ieiunij non ab humano sensu fuisse inuentum, nec homunculorum decretis (vt tu vis) constitutū, sed antiquissimum ab ipsoq domino Iesu profectum & (si prima exordia repetas) a Moy se & prophetis seruatū, vt enim audisti expressissime asserit Augustinus ieiunij præcep tum in euangelicis & Apostolicis literis esse compertum, quod præcipue intelligendū est de quadragesimali, cum illud ab omnibus ecclesiis, in vniuerso orbe Christiano cōstis utis, a quibuscunq gentibus fuerit receptum & obseruatum, vt commune mandatu quē admodum diuus Basilius retulit institutum igitur quadragesimalis ieiunij a diuino spiri

tu, a domino Iesu redemptore, ab Apostolicis viris sumpsit initium. Ex quo dignosci potest quanti sit pondus quantæq; authoritatis.

Quod si dixeris ex Augustini sententia quibus diebus sit ieiunandum, & quibus non, ex scripturis non esse definitum, tibi respondeo Augustinum hoc dicere, disputantem de ieiunio sabbati & dominicæ, hocq; non esse definitum ex scripturis. Præterea nec definiunt quo anni tempore ipsum ieiunium solenne sit celebrandum. Et si enim constet dominum quadragésimale ieiunium consecrassè, non tamen ex scripturis habetur, quibus mēsis diebusve, veris an hyemis, autumnus an æstatis illud seruauerit. At in similibus quæ dubia sunt, standum est traditioni ecclesiasticæ. Aliud autem est ieiunium quadragésimale constituitur, ab eo quod est quo tempore quibusve diebus, seruandum sit, decernere. Primum prorsus diuinum fuit, alterum ecclesiasticæ potestatis: hoc sentit & hoc intelligit Augustinus, cui & astipulantur alij. Ita autem habet ipse, Ego in euangelicis & Apostolicis literis totoq; nouo testamēto video præceptum esse ieiunium, quibus autē diebus non oporteat & quibus oporteat, præcepto domini & Apostolorum non inuenio definitum. Attamen sentio relaxationem ieiunij sabbato magis q̃ constrictionem aptius conuenire, non tamen ad obtinendam quam fides obtinet iustitiam, sed ad significandam requiem sempiternam, ubi est verum sabbatum. Verumtamē in huius sabbati ieiunio siue prandio videtur mihi tutius pacatiusq; seruari, quod custoditur ab his inter quos viuimus (vt inoffensa maneat societas) & paulo post, Die autem dominico ieiunare, scandalum est magnum maxime, postq̃ innotuit detestabilis heresis Manicheorum qui eundem constituerunt legitimum ad ieiunandum & c. Audisti illum agere de discretione dierum ieiunij, non autem dicere non esse constitutum quadragésimale ieiunium. Ianuario enim de ritibus ecclesiæ scribens, quo tempore quadragésimale ieiunium sit seruandum, ita ait. Obseruatio autem quadragésimæ nulla anni parte congruentius constitueretur, nisi contigua dominicæ passioni. De instituto autem ieiunij quadragésimalis eadem repiciens pluribus locis, de eius authoritate declarat non esse ambigendum ab hominibus tantum non fuisse constitutum: de tempore autem quo sit seruandum sententiam protulit Hieronymus, confors mē, quam superius citauimus, videlicet ecclesiæ consuetudinem ad passionem domini & resurrectionem quadragésimale ieiunium instituisse & c. quod a Telephoro Pontifice maximo factum legimus. Qui Antonio Cæsare regnante Apostolicæ sedi præfuit, ex quo dignoscitur q̃ antiquum & vetustum etiam fuerit hoc institutum quamq; proximum Apostolorum temporibus, cum liquet Traiani tempore (qui Adrianum adoptauit) post quē & Antonius ad imperium assumptus est, Ioānem Apostolum adhuc superstitem fuisse. Comprobaturq; quadragésimale ieiunium dominicum Apostolicum uel fuisse institutum, non enim consentaneum Telephorum tam propinquum Apostolis de ieiunij tempore statuisse, nisi per manus accepisset ipsum quadragésimæ ieiunium ab Apostolis fuisse promulgatum. Quod si tam magnæ authoritatis non inniteretur nequaquā probabile, cum obseruatu valde onerosum & arduū sit naturæq; sensus illud respuat, tam vniuersaliter fuisse receptū tantæq; diligentia, & ardore animi ab omnibus Christianis complexum.

Quanta autem fuerit ipsius ieiunij discretio, præsertim quadragésimalis apud illos priores patres eremi & cenobiorum incolas referunt, Hieronymus, Cassianus & ceteri qui eorum mores angelicamq; vitam potius q̃ humanā describunt, quod & perpetua serie postmodum in ecclesiâ vniuersaliter seruatum est. Potissimum autem ab his quibus maior fuerat animi cura q̃ ventris. Attamen tu censere nō vereris legē ieiunij & præscriptionis ciborum esse abrogandam ab ecclesiæ proceribus, & relinquendum liberum vnicuique circa hæc facere quod sibi libuerit, quod contendis proluxa oratione scribens ad episcopū Basiliensem, asseuerando has esse frigidores constitutiones, ob quas homunculi obsecrari causas postulant, vt homo veniat in capitis periculum. Non enim Erasme quod tam prisca est (nā vt est in prouerbijs, omne sit per antiquitatē nobilius) quod tanta autoritate constitutum, tāto ardore complexum, deniq; quod prophetica, quod Apostolicum, quod diuinum est antiquari abolere licet. Nec enim ecclesiæ proceres hanc facultatem haberent nisi spiritus sanctus contrarium decerneret ab eo quod semel sanctum voluit. Sed tu

H

nimis audax arrogansq; & temerarius, de rebus tam grauib; tantiq; momenti talia suade-
dere sensumq; tuū sanctōrū omnium iudicio, qui fuerunt ab incunabulis ipsius nascentis
ecclesie vsq; ad hæc tēpora, doctissimorūq; virorum sententijs præferre non dubitans.

Q; si dixeris non tam improbo legem ieiunij q̃ illam quæ de delectu ciborū decernit, cū
ex scripturis & patrum sententijs illa sumi possit, nō tamē de ciborū præscriptiōe quicq;
ab illis definitum sit facile est respondere, si enim ieiunij legē recipis, & ciborū delectū
in diebus ieiunij recipias oportet. Is enim sanctōrū patrum testimonijs comprobatur ac
etiā manifestis argumentis. Inquit enim Hieronymus de ieiunio Danielis agens. Hoc
docemur exēplo tēporibus ieiunij a cibis delicatioribus abstinentijs, quod est carnes nō
comedere, vinū nō bibere & vnguentā non quærere &c. Et Gregorius Nos quoq; quā
tum possumus annuo quadagesimæ tēpore carnem nostrā affligere conemur & cetera.
Carnē autē non affligit, qui carne & vino simul & cibis delicatioribus vitur. Et rursus
idem Hieronymus, Quomodo non possumus deo seruire & māmone, ita nō possumus
carnibus & vino & spiritu impleri. Præterea manifestū est eā q̃ nō scripta a patribus, tū
cōstituta sunt pro scriptis accipienda esse, quod sentit beatus Augustinus ad Cassulanū
scribens his verbis. In his quippe rebus de quibus nihil statuit scriptura diuina, nos pos-
suli dei vel instituta maiorū pro lege tenenda sunt &c. Et rursus contra Donatistas, Cō-
suetudines ecclesie vniuersalis ab Apostolis fuisse traditas, existimandū quīs multa nō in-
ueniantur in literis eorum nec in concilijs posteriorum, & tamen quia custodiuntur per
vniuersam ecclesiam, nō nisi ab ipsis tradita & cōmendata credūt. Quapropter in pri-
mis expendendum quale fuerit ieiunij Moysi, Helie & domini Iesu, nō quod cōmune
ieiunij illis in ratione victus cōsequandū sit: ætamē quanto ad illa magis accedit quātoq;
propinquius fuerit, tanto syncerius & verius esse ieiunij dignoscitur. Moyses autē ab
omni cibo & potu quadraginta diebus abstinuit, at id non oib; datū vel gratia vel na-
turæ soliditate. Helias fessus sub iunipero, stans in deserto & petens animæ suæ vi mores
retur, semel tantū subcineritiū panē & aquā gustauit ipsi a discophoro angelo delata: nec
deinde per quadraginta dies quicq; aliud comedit. Dominus vero noster Iesus Christus
nihil omnino alimenti attigit per continuos quadraginta dies. Quibus edulij filios pro-
phetarū Heliseus pauerit, quos ieiunos hospitio suscepit, restatur scriptura ita eni hæ-
bet, Misit vnum in agrū vt herbas agrestes colligeret, inuenitq; quasi vitem syluestrem
& collegit ex ea coloquinidas quas decoxit & hospitibus apposuit: cūq; illi clamarent
mors in olla, eius amarorē farina dulcorauit. Quibus & ipsi vterentur habitātes in casus
lis ad fluuenta Iordanis ex scriptura dignoscitur. Et diuus Hieronymus testatur, videlicet
sola eos polenta & herbis agrestibus necessitati naturæ satifecisse, quam constat paucis
minimisq; esse contentā. Q; aspero quoque cibo & potu vsus fuerit beatus Ioannes Ba-
ptista semper ieiunans, pluries dictū est. Q; arctum etiā fuerit ieiunium Iacobi Apo-
sti fratris domini perpetuo aquam bibentis referunt grauissimi authores Hegesippus &
Hieronymus: attigit & Iosephus, monachi Aegypti & Syriæ, teste Hieronymo cum
ieiunarent toto anno nihil præter panem, olera & legumina tantummodo sale condita
comedebant frigidamq; bibebant. Augustinus etiā Cassulano scribens de moribus
ecclesie catholice hæc inquit, Romæ etiā plures cognoui ieiunia prorsus incredibilia
exercentes, nō quotidie semel sub noctē reficiendo corpus, quod est vsquequaque vici-
tissimū, sed continū triduū vel amplius sine potu ac cibo ducere. Neq; hoc in viris tan-
tum, sed etiam in feminis. Idem rursus Cassulano, Non licet die dominico ieiunare, nisi
forte aliquis idoneus sit nulla refectione vltra hebdomadā perpetuare ieiunium, vt ieu-
nio quadraginta dierū quantum poterit appropinquet, sicut aliquot fecisse agnouimus.
Nam & ad ipsum quadragenariū peruenisse quendam nobis a fratribus fide dignissimis
asseruatum est. Ex his & similibus quæ etiam refert beatus Ambrosius agnoscere licet
qualia fuerint ieiuniorū exordia, quamque stricta in ciborū delectu, Inquit enim idem
Augustinus innumerabiles fuisse quæ a carnibus & vino perpetuo abstinuere. Beatus
quoque Hieronymus in epitaphio diuæ Paulæ, quā arctum fuerit eius ieiunij describit,
quod nunquā interrupt, nec illi persuaderi vnquā potuit, a sanctissimis etiā episcopis, vt

grauiter agrotans vinum de gustaret, idem refert plurimos pane tantū & aqua ieiunare solitos eiusdēq; generis fuisse Apostolorū ieiunia ceterorūq; discipulorū non est dubitandum, cū existimandū non sit vetustos illos patres de quibus retulimus, Apostolorū tēporibus proximos alijs legibus ieiunia sua constituisse, quā ad Apostolorū imitationē & maiorū, quorum recentibus exemplis erant docti. Inquit enim Hieronymus, Tempore ieiunij exemplo Danielis, nec carnes comedere nec vinū bibere debemus. Ex his autem colligitur cibos tenues minūq; alentes fuisse in primariis ieiuniorū institutione praefcriptos, liberū fuisse ieiunantibus quibuscunq; edulij vcti. Consentaneū nempe eos qui de strabebant sibi prandia vel coenas constituentes semel tantū integra die refici, etiā profectū, pisse edulia crassiora vel vberioris succi ponitūq; futuriorē. Nemo quippe putaret illum carnē conterere & affligere, sibiq; dolorē & poenam abstinendo inferre, qui opipare dapibus se saturaret optimis, etiā si semel tantū in die id faceret. Nam plurimex consuetudine nullā habentes ieiunij rationē vel stomachi nō decoquentis imbecillitate illud faciūt. Ut enim inquit August. in quēstionibus euangelij, Ieiunium aut in tribulatione est aut in gaudio, in tribulatione ad propitiandū deū pro peccatis in gaudio, cū tanto minus delectens carnalia, quāto spiritaliū maior est sagina. Et rursum ad Ianuariū scribens, Nam famēs inquit & dolentes quidē sunt, vrunt enim & sicut febri necant &c. Cōpertissimū autem est eos qui carnibus vincti & huiuscemodi generis similibus ventrē implent, quē multum nutriūt & tardius decoquuntur citra famem futurū prandium vel cenā expecrare posse. Ex his autem manifestum est ieiunij victum conuenire simplicem esse minūq; exquisitum, non multum nutriendum, sed quā naturam tantum sustentare valeat, non autem illam in saginata aut gulæ voluptatem irritare.

Sed quod ad corpus alendū im sufficiat, hocq; perpetuo in religiosis ieiunijs fuisse seruatum, quantum inter ipsa plures sit conspiciere gradus vel discrimina. Ex quibus primas optinet, id quod est nil degustare toto tēpore ieiunij. arctissimū enim est illud ieiunium, secundas aut illud quod radicibus agrestibusue oleribus cū frigide potu perficitur, cui proximū est illud, quod crudis rebus, hoc est pomis, oleribus seminibusq; quibuscūq; ea aquae potu absoluitur. Illud autē sequitur quod polenta pane & aqua peragitur, cui & continētiū genere conspiciūt. Depiq; postremū quod abiectis tantum carnibus, & quae statim ex carne proveniūt, ceteris rebus absoluitur, quod genus pisces & huiuscemodi nō aspernatur. Minus enim pisces alere hebetiorēq; ex ipsi sanguinē gigni q̄ ex carnibus, ovis ac laetē cōpertū habetur, quo genere nunc cōmune ieiunium celebratur, ex quo liquet ecclesiam de prisci ieiunij victu plurimū remississe, superadiessisse autē nihil quemadmodū, nec in ipsi ieiunijs seruandis: utriq; autē cōtrariū ipse p̄dicat. Inquis enim ad Basiliensem episcopū scribens, Paulatim irrepsit cōsuetudo, quae diē veneris pisculē ā nobis reddidit, deinde vbi & hoc succellit, adiūcta est & sabbati dies. nūc & Mercurij pericitur &c. De quibus verbis nō possum nō demirari, p̄ferri cū tu tā accuratus i defensusq; lector sis cū hae scripsisti, immemorē te prorsus fuisse corū, quae scribunt vetustissimi patres de ieiunio illorū dierū. scribit enim Augustinus ad Calisulanū, Romana plebs quarta & sexta feria, & sabbato ieiunare consuevit. Et rursus ad Ianuariū, Romani sabbato ieiunant hanc &c. Causamq; talis obseruationis assignat ad eundem dicens, Cur quarta & sexta feria maxime ieiunat ecclesia, illa ratio reddi videtur q̄ quarta consilium ad occidendū dominum Iudae scilicet reperitur. Sexta autem quia dies passionis eius fuit. Die sabbato ecclesia Romana & multae alię praecipue occidentis ieiunāt, quia illa dominus requieuit in monumento.

Cum haec tam expressa scribit Augustinus fuisse consuetudinis iam vetustae suo tempore ieiunare his diebus, quid ineptus dicens diem veneris pisculentam sensim nobis reditū, & cum hoc successit adiūctam esse & sabbati diem, nūc & Mercurij periclitari, quasi hoc nunc primum esset factū, & ab ecclesiasticis nuper inductum. Inquis enī sacerdotes hae inducere, hoc tantum agentes vt plebem suae tyrannidi constitutionibus illaqueatam reddant obnoxiam: subiungens, Arabiecti est animi vt patiar quae sese

velut bubalum duci naribus præceptis hominum, in hisq; sibi Christianos videri cõsint
Iudæi &c. Quæ verba q; seditiosa sunt q; iniqua & pugnãtia cõ ecclesiæ decretis quilibet
audiens cognoscit, nec tamen his contentus, ais præterea eandẽ confirmans sententiã. At
hodie videmus inter Christianos prope plus esse superstitionis in delectu ciborum q; fuit
rit apud Iudeos. Et rursus, in delectu ciborũ & in ieiunijs nostrũ onus durius videtur q;
illorum. Superstitionẽ prædicas esse, sacra ieiunia & delectũ ciborum illis accomodatũ,
nec tamẽ pateris hæc reprehendi, sed cõtendĩs scriptis tuis nihil derogasse probatis cõse-
tudinibus discipulorũ ecclesiasticorũ. Nõ quidẽ Erasme ieiunare supersticiosum, a quibusdã
dãq; alimẽti generibus, pro tẽpore & loco aut personarũ statu abstinere, quod aperte tes-
tatur sanctus August. his verbis, Multi sunt qui non vescuntur carnibus; non tamẽ eas
immundas superstitione putant: multi vinum non bibunt, non tamen eo se coquinare
arbitrantur. Continentes tamen plurimi & a carnibus & a vino propter suam libertatẽ
vel propter fratrum imbecillitatem. Hieronymus præterea inquit, ad sultinam scribẽs,
Si vis perfectus esse melius est carnem non manducare & vinum non bibere. Nõ igitur
supersticiosum cibos deligere ieiunio, congruentes, ab alijsq; abstinere quæ ei & carnis
macerationi aduersari dignoscuntur, a quibus non abstinent catholici pœnitentiã agerẽ
tes his rationibus, quibus hæretici, Encratitæ, Severiani, Manichæi, Priscilianistæ, qui
carnium esum viniq; potum refutant, sed longe diuersus. Nam hi quidem ob anitiã quã-
dam & impia fabulamenta. Catholici autem ob talia minime, non enim putant aliquid
prauum esse natura quod deus creauit, nec simpliciter vetitũ esse aliquid, prout Iudæis
constituto multa erant immunda. Nãq; edocui dominicis & Apostolicis præceptis agno-
scunt, nihil natura prauum esse & omnia ad vsum hominũ creata, ex libertate Chris-
tiana licere illis omnibus vti pro tẽpore & loco cum gratiarum actione, paritq; ratio-
ne & ab illis abstinere. Quapropter multa sibi interdixit ad propiciandum deũ, quæ
peccatis sibi infensum reddiderant.

L Hac ratione ieiunant ac abstinent catholici a multis, altera quoque vñ carnem spiritũ
subijciant illum saginantes cum diuino amore carnem ipsam continere. Si autem hæc suo
pernitentia essent, superstitionis coarguendus esset Iacobus frater domini, a carnibus &
vino abstiens. Timotheus abstemiens, quem præceptor Paulus admonet inquires, nolĩ
aquã adhuc bibere, sed modico vino vtire, ppter stomachũ tuũ, & frequẽtes egritudines
tuas. Vnde Chrysostomus ait, Timotheus vinum non bibeat morbo laborans & fre-
quentes patiens egritudines, donec præceptor mandauit &c. Id autem propter imbecil-
litatem tantum modicum permisit, nec enim aliter discipulum ad illud etiã modicũ co-
gisset, si hæc seruare supersticiosum esset. Præcursor quoq; domini præ cæteris supersti-
tiosus fuisset, vna cum omni monachorum turba, cum Antonio Paulo & cæteris eremĩ
incolitibus, cum Basilio & Benedicto eorum discipulis, in cœnobijs alijsq; locis habitari-
tibus qui ieiunia arctissima seruauit, a carnibus nõ solũ abstinentes, & alijs p plurimis sua
uioribus cibis. Superstitionis deniq; accusandi essent omnes sancti vniuersusq; populus
Christianus qui a condita religione ieiunauit, a quibusdam obsoniorum generibus (relĩ-
gionis zelo) abstinuit. Denique Moyses Helias & dominus Iesus, qui ab omnibus absti-
nuere tot dierum ieiunio. At nequis angulus ad euadendum tibi relinquatur, si dicere
non iniquo ieiunare supersticiosum esse, nec a quibusdam ciborũ generibus abstinere,
cum quis suadente ratione id faciat opportune iubens ac volens, sed legẽ damno, ad hæc
obstringentem populum Christianum quem dominus in libertate constituit, quapro-
pter & conuenire vt vnicuique liberum sit ieiunare vel abstinere: Audi responsionẽ.
Si equidem ieiunare bonum & a quibusdam cibis abstinere nonnunquam oportu-
num, lex illud constituens praua esse non potest. sanciens enim quod est rectum nequa-
q; damnum esse potest. Quod si contenderis non omnia meliora nec optima quæq;
lege constituenda, sed faciliora tantum quæ commodius seruari possint, (non enim
expediret difficiliora facta lege præscribi) fateor, presertim in vniuersum. At de quĩ-
busdam expedire contendo: quod plurimis sacre scripturæ testimonijs & exemplis
edocemur. Interdixit quidem angelus, Sansoni vini & syceræ vsum & plerq; alia in

libertatem nihil pertineat. Præterea cum parabolice loquutus fuerit (quod testatur Mattheus illa referens his verbis) Petrus dixit ei, Ediscere nobis parabolam istam: tunc illa dixit &c. Quamvis auctores sint qui dicant illum non parabolice fuisse loquutum, sed manifeste, quomobrem & Petrum increpasse, qui illam ediscere petierat, dicit dominus. Adhuc & vos sine intellectu estis: quod intrat in os in ventrem vadit, & per secessum emittitur & cetera. Attamen id non convincit parabolice non fuisse loquutum sed tantum apertior rem fuisse parabolam non exquirentem interpretationem, præsertim apud Apostolos doctiores a domino affectos turbis & populis. Quomobrem convincitur de ciborum lege aliquid non definitum. Huic autem sententiæ quæ ex textu colligitur, ascriptur Chrysostomus inquiriens, Monstravit dominus quod Pharisei non erant digni accusare transgressores mandata seniorum, cum ipsi legem destruerent. Non autem dixit eis, nihil est observatio escarum, neque quod Moyses male iniunxerat, sed per modum admonitionis ex rerum ipsarum natura testimonium accipiens, ait. Non quod intrat in os coquinat hominem, sed &c. Glofa quoque ita habens, quia huiusmodi verba domini ex Phariseorum nequitia occasione sumptæ sunt qui traditiones suas divinis præceptis præferrebant, consequenter conclusionem inconuenientiam traditionis præmissæ dicens. Non lotis autem manibus &c. Et iterum Chrysostomus. Non autem dixit escas in lege prohibitas manducare non coquinat hominem, ut non possit illi contradicere, sed concludit de illo, de quo disputatio erat, si eludii inconuenientiam traditionis præmissæ dicens. Non lotis autem manibus &c. Iterum dico cibo distendentes ultra saturitatem & vino ingurgitantes, non peccare, cum illa per os intrent, in ventrem descendant & per secessum imitantur. Licetque prorsus indulgere gula, præterea idololatriæ carnes comedere suffocatum & sanguinem non coquinant, sed hominem, & tamen Apostolicæ iacobus referente illa pro tempore interdixit gentibus ad Christum conuersis, cum a ceteris legalibus illis soluerent. Sed esto dominus illius verbis de alimentis statuere aliquid intellexerit, nihil tamen tuæ sententiæ suffragari possunt. Cum tantum edoceant alimenta ex sui natura hominem interne coquinare non posse, cum quæ intrent in os corpora sine animam autem insicere non valeant quæ spiritus est. Sed si quicquid officere valent cum posse prorsus inhibito essent, id autem spirituale. Quæ autem ex corde proueniunt ex sui natura praua esse vel proba, ut sunt cogitationes male, homicidia, fornicationes, & cetera quæ dominus sibi enumerat. Quomobrem illa ex se hominem coquinare possunt non autem quod in os intrat quia in ventrem vadit & in secessum emittitur, eo quod corporum nec sui natura prauum. Id autem nihil facit ad concedendum quodcumque ciborum licentiam, cum quod præscriptum legis illis coniunctum quod non negat dominus quin eque coquinare valeant ut dictum est, illis enim intercedentibus homo coquinari potest si illis abutatur transgressiens præceptum aut debitam excedens mensuram. At id non vitio rerum contingit, sed hominum transgressu, hocque intellexisse dominum declarare constat, diligenter perpendenti verba ipsius. Id autem nihil ad tuam sententiam, sed & hoc tibi condonemus illis verbis declarare dominum intellexisse licere vici Christiani quocumque ciborum genere voluerint, omniaque munda esse munusque quod in lege Moyli erat prohibitum legemque illam iam aboleri, non tam ex hoc colligere vales quod petis: Cum non sequatur ex illis nullum genus ciborum pro tempore & loco aut personis esse interdicendum, nec legem ieiunij ullam esse constitutam. Dices, lex Mosiaca est abolita, fateor, omne genus cibi est mundum Christianis, concedo: licet enim his cum benedictione dei assumere omne genus edulij quod libuerit & videretur tibi do licere etiam omni tempore cum res postulat aut necessitas exigit: sed quum deinde inferis, igitur non tenetur ex lege euangelica vnquam ieiunare nec a quopiam cibo abstinere, hoc tibi nego, non enim sequitur ex datis.

O Nam quis oia sint multis prescribere potuit, lex euangelica, & ecclesia spiritu Christi gubernata Christianis aliquot dies ad ieiunium seruandū, & phibere edulis illis aduersantia, quæ constituta erant piaculū præteriri non datur: poterunt & hoies sibi ipsis vitio prescribere & voto se obstringere, vel præter votū, ad quædam ciborum genera vitanda, ad cetera ieiunia ad quæ lege non tenebant, ut fecerunt Ioannes Baptista, Iacobus Apostolus aqua

semper bibens, Timotheus Pauli discipulus & alij plerique, quorum exempla sequuti plurimi sanctorum patrum plerique sibi prescripserunt, & viuendi formulas instituerunt: quibus & certa ieiunia discernuntur & eduliorum genera quedam inhihent. At quia de hoc ciborum delectu reclamationes plures ad fastidium, ita ut nunquam finem facias, vbi contendens humana esse inuenta, traditunculas homunculorum frigiditas, superstitiositas, iudaismus referentes, & similia respondeo te preter omnem rationem & ad pauca respicientem ista proferre. Cum ex scriptura liqueat primum preceptum diuinum homini traditum, de delectu ciborum fuisse non ex lege Moysei aut natura datum, sed primum in lege gratia, & iustitie mox creato homine & in paradiso constituto. Ait enim scriptura. Ex omni ligno comedere, de ligno autem scientie boni & mali ne comederes, quid ais? Nonne vides inhihitum a domino genus alimonie? Sed vide & ipso ob precepti transgressionem de paradiso pulso mox ei a domino prescriptum esse alimentum, ita enim habet Genesios liber, Quia comedisti ex ligno ex quo preceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea herbas, & in sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: carnes autem tantum permittas post diluuium constare, ita enim scriptum est. Benedixitque Deus Noe & filiis eius & ait, Crescite & multiplicamini. & c. pisces maris manus vestre traditi sunt & omne quod mouetur & viuut erit vobis in cibum, quasi holera virentia tradidi vobis omnia: excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Audisti permissionem generalem, sed & prescripto coarctat am.

Nunquam enim legitur dominum de alimonia egisse quin aliquid prescripserit, Cōcessus p
autem carnum usus quemadmodum & libellus repudij promissus in lege Moysei. Cui sententia ascriptatur Hieronymus contra Iovinianum his verbis, Dominus post diluuium auidissimam hominum gulam cognoscens dedit eis licentiam comedendarum carnum ut dum intelligunt omnia sibi licere non desiderent quod non licebat, ne mandatum in causam verterent per uariationem. Eodem tempore & vinum concessum cum primum Noe plantauerit vineam ex qua vinum nascitur. Cuius vis ne auctori quidem suo pepercit. Antea enim cum frigida vteretur, mente integer arcam construxit, hominumque & animalium genera seruauit: potum autem vino, non solum mente obuoluit: ebriusque factus est, sed etiam propriis filijs ludibrio fuit. Sanctissimo quoque Loth, cui Sodomiticus ignis perpererat vinum non indulsit, quin mentem illius obtenebrarit, & incestum committere quamuis ignorantem induxerit, & cetera. In lege autem tradita per Moysen quot quasque dominus prescripserit ciborum genera populo dilecto, libri ipsius legis testantur. Semper enim dominum sollicitum fuisse videre est cuiuscunque legis tempore in homini alimentis constituendis vel genera prescribentem vel modum, ne gula voracitas ultra mensuram illis vteretur: quod licet euangelium propriis verbis non exprimat, Apostoli tamen declararunt prohibentes comestiones & ebrietates. Superest respondere alteri argumento tuo, quod innitur illis Pauli verbis, Regnum Dei non est escæ neque potus, quæ nihil faciunt ad sententiam tuam ut declarabimus ex ipsius Pauli verborum contextu & sanctorum enarrationibus. Sed ne in illis verbis plus æquo vel nunc gaudeas quasi tibi ascriptetur, audias eundem Paulum quid alijs locis referat: ita enim habet, Bonum est homini non comedere carnes & non bibere vinum. Præterea in vino est luxuria. Et rursus. Non in comestationibus & ebrietatibus. Ad hæc, escæ ventri, venter escæ, Deus autem utrumque destruit. Et ad Timotheum exigens dotes in episcopo deligendo ait. Non vinolentum, neque percussorem, sed sobrium. Si autem illis verbis regnum Dei non est escæ neque potus, intelligeret quod tu sentis, nullam escam ac potum impedire ad regnum Dei assequendum, non hæc protulisset quæ vinum & escæ improbant. Si autem regnum dei non impeditur potu vini, quare expedit episcopum sobrium esse & non vinolentum? quæ admodum nec percussorem. Si non obstant escæ & potus regno cælorum, cur comestiones largæ vini symposia prohibentur? Cur dicit Deum destructurum escæ & ventrem. Et bonum esse homini non comedere carnes & non bibere vinum, illi qui inesse luxuriam? Perspicuum autem est Paulum id non sentire. Cum non sibi agat de licentia ciborum nec potus sed de proximi offendiculo vitando. Inquit. n. Si frater tuus propter cibum contristatur iam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo

filium perdere, pro quo Christus mortuus est. Nō ergo blasphemetur bonum nostrum
 non est enim regnum dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.
 Et paulo post. Itaq; quę pacis sunt sectemur, & quę ædificationis sunt custodiamus. Nos
 li propter eam destruere opus dei. Omnia quidem sunt munda, sed malum est hominē
 qui per offendiculum manducat: audisti eo spectare hæc omnia ut offendiculum vitetur,
 & fraterna charitas seruetur: Quod offendiculum præstari potest, tam abstinendo q̄ mā
 ducando. Quamobrem & dicit. Qui manducat non manducantem ne spernat, & qui nō
 manducat manducantem non iudicet. Idem quoq; de eadem re ad Corinthios ait. Et vide
 te ne hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis, & paulo post, Sic autem peccantes in
 fratres vtr eorum conscientia infirmam percutientes in Christum peccatis. Quapp si esca
 scandalizet fratrem meū, non manduca bo carnē in æternum, ne illum scandalizem. Quod
 autem ea quam diximus Pauli sententia sit. Audias & Augustini testimoniū illam allere
 tis Casulano his verbis. Non est regnum dei esca & potus: dictum est ad eorum fratrum
 admonitionem, per quorum esca & potū indifferenter acceptū scandalizabatur infirmī,
 ac etiam aduersus eos qui more Iudeorum secundū veterem legē in obseruatione quorū
 dam ciborum putabant esse munditiam. Idē quoq; contra Faustum Manicheum fere in
 eandem sententiam hæc dicit. In testamento veteri quidā cibi carniū prohibētur. Apo
 ltholus autem dicit, Omnia munda mundis, & omnis creatura dei bona est, nec adinuicē
 hæc aduersantur, cum Apostolus de ipsius naturis dicat. Testamentū autem vetus, pp quas
 damfigurationes temporī congruentes animalia quēdā significatione immunda esse di
 xit: intellexisti Paulū illa protulisse verba ad eorum admonitionem, per quorū escam &
 potū indifferenter acceptū scandalizabantur infirmī: Præterea de rerū naturis tantum de
 cernere, & ciborum delectu more Iudeorū non autē de ciborū omnium arbitrio, stareq;
 aliqd natura esse mundum, significatione autem pro tempore immundū vel præscripta
 interdictū. Hæc disputatione puto liquere satis declaratū esse primā propositionē: cui inia
 innitiur: videlicet ieiunia ab institutis diuinis esse protecta a veritate lōge esse alienā. Illa
 igitur cōfuta, reliquū est refutemus & alterā asserentē iis institutis de ciborū delectu &
 ieiunijs plurima incōmoda populo Christiano euenire, ob illaq; multos i grauissimas in
 cidere egritudines, & deniq; intēpestiua morte absumi, Quāobrē cōcludis opportū vī
 deri talia præscripta per ecclesię procures esse abroganda. Hęc aut calumniosa & falso in
 ducta esse cōstat, cū nulla lex de illis lata ita obstringat hominē, quin necessitate cogente
 ibecillitatis, morbove, aut summæ rerū penuriæ (citra quas natura sustēteri non valeat)
 imminētisue periculī, præscripta illa præteriri possint. At de hac necessitate decernere (cū
 cōueniēdi iudicis facultas adueniat sibi ipsi arbitet esse debet: ne naturę plus æquo sibi
 blādiēti cōsentis in iudiciō aberret. Quāobrē stādū alterius iudicis inq; arbitrio, qui si
 forte fortuna aberret, & nihilominus vrgeret necessitas, nō is vetitū facinus per petrarat
 qui institutū trāsgredere: necessitati enim nulla lex iposita. Nihil autē dñs Iesus eiusus
 discipuli, vel ecclesia ipsius spiritu directā præcepit institutive qd rationi aduerfet, huma
 neq; vitę incōmodū, & letale existat. Nā ieiunia pscripta valētibus illa plicere nō minus
 opitulant corporibus, q̄ animis cōferāt, cōmodaq; sunt ad oīa munera peragēda, nec bre
 uioris vitę esse exploratissimū est, qui piscibus leguminib;ve moderate vescunt, abstinē
 tiue sunt ij, qui se carnibus saturant, vīnoq; imodico obruūt. Cōpertū enim est vel quorū
 tā mortaliū portionē vinū potaret: Incolę nāq; totius Africę: quę q̄ longe lateq; protēda
 tur, & q̄ vasta sit regio, nauigationes scēculo nostro factę manifestarūt: vinū nō cognoscūt
 Indi, Pragmanes, fereq; vniuersa Asia præter Cherfonellum, quę mari Euxino, Ionio,
 Syriacove alluitur, vino abstinent. Scythęq; oēs, tū Asiatici, tū Europēi numerosissimi po
 puli, magna Germāia vtr plurimū, Gallię portio nō parua, vniuersa Britānia Hyberniasq;
 cū suis insulis adiacentibus. Quid referā & de occidentis terris nouiter adinuentis, quę nouū
 orbē vocant, pariter vini ignaris? Nunquid in iis terris breuioris sunt vitę homines, q̄ in
 Gallijs, Italia, aut Hispania, portioneve Germaniæ, in quibus sitis vino restingitur?

Præterea nec qui carnibus raro aut nunq; vtuntur, laucioribusq; dapibus abstinent, bre
 uioris vitę sunt iis qui opipare viuunt: sibi ipsi indulgētes. Quod est inspicere non solū in

monasterijs, verū etiā in vrbibus, in quibus cōpertissimum est pauperes & qui paucius viuunt diuturnioris esse vitæ diuitibus & principibus, qui lautissimis mensis vuntur. Quod ipsum & est cognoscere regionum provinciarum v& discrimine homines longioris esse vitæ meliorisq; habitudinis, in quibus frugalius viuunt q̄ in ijs in quibus vici & gula indulgetur. Ex hisq; crediderim & illud prouerbiū natum, Plures occidit gula q̄ gladius. Q. præterea longæui fuerunt Apostoli, vitæ illorum testantur: ipsos autem frugalissime vixisse est cōpertissimū, q̄ longæuis fuerit & Paulus Anachorita, q̄ ad. xiii. supra centesimum annum peruenit, palma tantum victum illi prebente: q̄ etiā magnus Antonius centesimum transgrediens annū quædammodū & Basilis secerat, grandæui viri discipuli senectæ naturæ cōcesserunt Ambrosius Diuiscq; Augustinus, Hylarion & plures alij archissime viuentes, partim diuus Hieronymus testatur corū vitā describens, partim Cassianus, & ceteri: qui Hieronymus & ipse ob victus tenuitatem ad decrepita usq; etate peruenit. Exēpla sunt innumera omnium gentiū cuiuscūq; ordinis sexus vt discrimine comprobantia tenuē victū, ieiunia moderata, alimoniarq; plurimū generū abstinentiā, præcipue delicatiorum, ad firmiorē habitudinem, sanitatēq; seruandam & vitam longius protendendam, plurimū conferre. Satiatē præterea opimiorūq; vsum plus obesse mortalibus q̄ ieiunia, verāq; esse sententiā magni Basilij (videlicet ieiunio non infirmari corpora sed potius sanari) res ipsa edocet. Superflui enim cōcoctioni aduersum (quod in delicatis cibis plerūq; euenit) morbos varios corporibus generat, innumeros referre possumus quos crapula enecauit, ebrietatēq; suffocauit, quos autem ieiunia interemerint paucissimos aut nullos esset inuenire. Constat autem omnium medicorū decretis q̄ commodū q̄ vtile sit moderatum ieiunium corporibus illud enim primum indicunt ægrotantibus tenuissimāq; dietam præscribunt (presertim ipsis morborū intus) Plurimosq; sola inedia sanant, ijsq; frugalis victus & ieiuniorum abstinentia non solum cōmendatur a nostris vt cōmoda humano generi, sed ab Ethnicis scriptoribus antiquissimis qui testantur aurei seculi tempore mortales nō comedisse carnes sed frugibus & his quæ sponte ex terra gignebantur quod & testatur ingeniosissimus poeta iniquens.

Contentique cibis, nullo cogente creatis
Arbutos foetus montanaque fraga legebant.
Cornaq; & in duris hærentia mora rubetis

Et quæ deciderant patula iouis arbore glandes &c.

Testantur etiam plurimos Reges hoc frugali vitæ genere alijs seculis victasse. Sacerdotes Aegypti carnibus & vino abstinuissē. Similiter sub Pigmaliōne qui in oriente regnabat esum carnium non fuisse. Præterea Magos & Pragmanes pomis arborum tantum orizq; farina famem repressisse. Quid plura referam?

Cur Orpheus carmine suo carnes detestetur, in Eleusinq; templo in quo præcepta legum præscripta erant, inter cætera hoc vnū fuerit, carnibus non vescēdū. Sed nimis moror. Non enī mihi dies sufficeret si vellē tum nostrorū tū Ethnicorū sententias, deterren tes homines ab esu carnū, viniq; potu, recedere hæc sane sunt plusq; satis ad declarandū nō esse cur deplores ob ieiunij institutū, & ciborū quorūdā delectū Christianorū calumniatē, cū illa nō modo nō obstat sed & adiuvet, modo iuxta Pauli sententiā rationabilē sit eorum obsequium. Quapropter valde de mirandū te virum ætate grauem, doctrina admirabilem, ordine sacerdotali verendum, dogmata Christianorum epicuri, vetustioribus seculis damnata & extincta, denuo probare: conariq; vt reuiuiscāt. Cū non minus memoria placitorū q̄ authoris iā sere ex toto esset oblitterata, ni sancti patres scriptis suis de illo mentionē facerēt sepulto Fouiniano monacho qui hæc dogmata Romæ disseminauit (Aquo & tu illa accepisti) cuius meminī diuus Augustinus in lib. de hæresibus ita scribens, Iouinianus quidam monachus (a quo iouinianitarū hæresis orta est) ætate nostra cū adhuc iuuenes essemus nihil prodesse ieiunia vel a quibuscūq; cibis abstinentiam afferere &c. Cito tamen ista hæresis oppressa & extincta est. Nec usq; ad deceptionem aliquorum sacerdotum potuit peruenire. De ipso etiam refert beatus Hieronymus qui egregiū volumē aduersus eius hæreses conscripsit. Hic suadebat omnibus cibis omniq;

potu indifferentem vtendum, cum homo deo subiaccens omnium sit possessor, dominum
 lesum non abstinuiffe a carnibus nec a vino, non esse quod homines sibi placerent ex ab-
 stinentia, quasi nō & superfluitio gentiliū Cōsum matris deum obseruet, & Isidis Deo
 non esse grata ieiunia nec acceptabilem continentiam, quam sententiam & tu ipse probas
 eadem suadere conatus es. Quid ais? si probanda est sententia manducemus igitur & bi-
 bamus, cras enim moriemur vt inquit scriptura. Indulgeamus ventri & gulę dū viuimus
 cum ieiunia & continentia nihil prolint ad meritum, deo non acceptabilia sint qui nec illa
 instituit, sed humana superstitio & tyrannis homunculorum. At contra hanc sententiam
 declaratum est superius illa diuini esse instituti summōq; deo accepta, illūq; ea nobis p-
 pitare, idque probatum, tum scripturarum testimonijs & argumentis, tum sanctorū sen-
 tentijs & doctrina edocentibus carnem atterendam esse vt spiritus saginetur. Quāobrem
 & in prefatione sacratissimi mysterij canit ecclesia dñm deprecans. Qui corporali ieiunio
 vicia cōprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & prēmia, Quę vt consequamur, ieiun-
 nemus, abstinēamus quatenus licet, in hoc seculo diuicq; Chrysost. sententiam in Genesim
 sequētes poenas de nobis ipsa sumamus pro peccatis, vt nos a futuro supplicio liberemus
 & c. qd̄ cūeniet quum ieiunia nostra non pharisaica sunt sed euangelico sale condita, pre-
 fertim si alta oratione & elemosyna fucrit, & amore dñi Iesu suscepta. Cūq; non indece-
 re videatur vt abstinentię & ieiunij disputationem in ipsius p̄conio absoluamus s Magni
 Basilij verba referam ita dicentis, ieiunium propheta genuit, potentes confirmat atq; ro-
 borat, ieiunium legis latores sapientia refertos facit, animę optima custodia, corporis ha-
 bitatio secura, fortibus viris munimentum, & arma, athletis & certatibus exercitatio. hoc
 p̄terea tentationē expellit, pietatis vnctio, lauari familiaritas, pudicitię rector, in bellis
 fortitudo, in pace quietē docet. Nazareum sanctificat, sacerdotēq; consecrat & c. sed iam
 poscit res vt aliud argumētum aggrediamur, par autem est cum ieiunia & ciborum quo-
 rundam abstinentia maxime impensius a monachis & religiosis seruentur, absoluto hoc
 argumento, illud in quo de eorum institutis agitur exordiamur.

DE MONACHIS

LIBER QVINTVS.

A

OS Enim vbicq; insectaris, nec citabo loca quibus in illos petu-
 lantius inueheris, admirabili acrimonia & dicacitate incredibi-
 li mores eorum accusans quę si vicia carperesque si in vnum cō-
 gererentur, tot sunt vt his solis plusq; iustum volumen efficeretur,
 sed pauca tantum recensco ex his quibus eorum professio-
 nem & iustitiam, genūq; vitę labefactare niteris: quę ita im-
 probas vt quemlibet minus cordatum ab illo genere vitę (alio-
 quin re ipsa probato & perfecto) suscipiendo deterere possis.
 Et primum quidem vt vetustatem illi detrahas (qua magna ex
 parte cuiuslibet ordinis & instituti dignitas & auctoritas con-
 stat) monachismūq; rem nouitiam ac fœtitiā esse suadeas:
 Hieronymi vitā describens ita inquit, Monachi institutum tpe Hieronymi longe diuersū
 sum erat ab hoc, quod hodie videmus carimonijs obstrictum: manebat integra potestas
 migrandi remigrandiq; quo vellente, ad studium, ieiunia, psalmos & vigiliis non coge-
 bant hominē constitutiunculis: vestitus non p̄scriptus, sed suo cuiq; arbitrio, simplex,
 non qui prodigiosa nouitate faceret insignē: votorum nulla vincula, res manebat integra
 & c. breuitati. n. studens summā tñ collegi proprijs tñ verbis suis. item ibidē Hieronymi
 foror virginis instituti arripuit, sed multum & hoc dissimile ab hārū conditione quas ho-
 die ferreis cancellis ceu feras indomitas inclusas tenent & c. Primum quod refers de insti-
 tutis monachorum tpe Hieronymi refellitur testimonio ipsius in epistola ad Eustochiū
 de custodia virginitatis: ita. n. habet, Monachorū genus probatissimū est cenobitarum,
 qui plures sunt & in cōe viuunt & habitant. Prima apud eos cōfœderatio est obedire ma-
 ioribus & quicquid iusserint facere, diuili sunt per centurias atq; decurias ita vt nouē ho-
 minibus

minibus decimus preſit, & rursus decē prepoſitos ſub ſe cēteſimus habet. Manent ſeparati ſed iunctis cellulis. Viſq; ad horā nonam (vt inſtitutū eſt) nemo pergit ad alium, exceptis hijs decanis quos diximus: vt ſi cogitationibus forte quis fluctuet, illius cōſoletur aliquis. Poſt horā nonā cōe concurritur, pſalmi reſonant, ſcripturę recitant ex more, & cōpletis orationibus cunctiſq; reſidentibus medijs, quę patrē vocant, incipit diſputare, quo loquētē tantū ſilentii fit vt nemo alium reſpicere audeat, excreare ve. Poſt hęc concilium ſoluitur, & vnaq; decuria cū ſuo parente pergit ad menſam: cui p ſingulas hebdomadas viciffim miniſtrant. Nullus in cibo ſtrepitus eſt: nemo comedens loquit, viuunt pane, leguminibus, & holeribus q̄ ſale ſolo condiuntur: vini tantū ſenes accipiunt quibus & paruulus ſepe fit prandium, vt aliorum feſta ſuſtentetur ætas, aliorū non frangatur incipiens. Dehinc conſurgunt pariter, & hymno dicto ad præſepia redeunt, ibiq; viq; ad veſperam cum ſuis vnuſquiſq; loquitur, & dicit, Vidisti illum & illum, quanta in ipſo ſit gratia: quantum ſilentium: q̄ moderatus inceſſus: ſi infirmum viderint cōſolantur: ſi in dei amore ſeruentem, cohortantur ad ſtudiū: & quia nocte extra orationes publicas in ſuo cubili vnuſquiſq; vigilat circueunt cellulas ſingulorum, & aure appoſita quid faciant diligenter explorant. Quem tardiorē deprehenderint non increpāt, ſed diſſimulato quod norunt eum ſæpius viſitant, & prius incipientes prouocant magis orare q̄ cogitare. Opus diei ſtatutum eſt, quod decano redditum fertur ad œconomum, qui & ipſe per ſingulos meſes patri omnium cū magno tremore reddit rationem, a quo & cibi cum facti fuerint prægultaſtur. Et quia non licet dicere cuiquam tunicam & ſagum textaq; iuncis ſtrata non habeo, ille ita vniuerſa moderatur, vt nemo quod poſtulet habeat. Si quis vero cœgit ægrotare, tranſfertur ad exhedram latiorē & tanto ſenium miniſterio conſouetur, vt nec delicias vrbium, nec matris querat affectum. Dominicis diebus oratione publica, & lectionibus vacat: quod quidem & omni tempore completis opusculis faciunt. Quotidie aliquod de ſcripturis diſcitur: ieiunium totius anni æquale eſt excepta quadrageſima, in qua ſola conceditur diſcreti viuere. A pentecoſte cœnę mutantur in prædia, quo & traditioni eccleſiaſticę ſatiſfiat, & ventrem cibo non onerent duplicato &c. tales Philoſophi Platonicī ſermonis imitator, tales Joſephus grecus, in ſecunda Iudaicę captiuitatis hystoria Eſſenos fuiſſe teſtatur.

B Hęc ad verbum Hieronymus: quę integre & prolixius recitauit vt manieſtius cōſtet q̄ falſo & inconsiderate ſcripſeris inſtitutum monachi tempore Hieronymi longe diuerſum fuiſſe ab hoc, quod eſt huius temporis, cum in illo nihil eſſet præſcriptum: nec illos cogit ad ſtudiū, ieiunia, vigilias, pſalmos hominum conſtituēculas: ſed hęc ſui arbitrij erāt. Si enim animaduertiſti Hieronymi verba, priorius contrarium reſert, ſimillimumq; fuiſſe cognoscitur ipſius ſententiā, inſtitutū monachi illius temporis inſtituto noſtro tempore reſiſſimum, proprięq; & (vt ita dicam) ex facie illos depingit, cum aſſerat ipſos priſcos monachos in cōmune viſſe ſub prepoſitorum obedientia cibum cōmunē & præſcriptum ſumpſiſſe, veſtitum pariter, ac ſtrata ſimillima illis fuiſſe, & ex cōſtituto ab œconomō tradita lectiones, orationes, ieiunia, publicas preces cum nocturnas tum diurnas, conuentus opera diei, colloquia, ſilentia: & deniq; omnia ex cōſtituto & præſcripto fuiſſe facta: quę vniūſq; formula effigies & exemplar expreſſiſſimum eſt vitę monachorum noſtri temporis, quam liquet ſumptam & deriuatam fuiſſe ab illo priſco & vetuſto inſtituto. Non igitur nouitū eſt manachorum noſtri temporis inſtitutum, ſed priſcū & propagatum ante tempora Hieronymi, qui teſtatur tantam eorum fuiſſe frequentiam: præſertim in Syria & Aegypto, vt quęadmodum in aluear iſ apum ob ingentem earum copiam quę exēit, examina dicuntur quaſi agmina & exercitus proprios habentes duces, vel colonię & noſtus populus: Similiter & monachorum examina dicebantur ob eorum multitudinē cōſiſtentionem, & ducum conſtitutionē, quorum tanta erat multitudo vt Nitrig tantum (vt reſert idem Hiero.) circiter quinq; milia in eodem loco diuiſiſ cellulis habitarent, itidēq; erat in q̄ plurimis locis. Quamobrem & præter apoſtata Iulianum inductus eſt, & Valens Imperator Chriſtianus quidē at (vt apparet) parū pius, promulgare edictū quo monachi militare cogentur, propter quod & multi ſuſtibus cæſi ſunt ſed tantę improbita

tis ipse breuif debitas luit poenas. Audisti Hieronymi testimonium, cui soli & si acquiesce-
re nolis, audias & illud Augustini: qui scribens de moribus ecclesie eadem prorsus refert
de institutis monachorum orientis & Aegypti quae Hieronymus: ab illis inquam in cō-
mune viuentibus ex praescripto omnia fuisse peracta, cibum, vestitum, ieiunia, strata, pre-
ces, psalmodias, manuum opera, horarūq; diei statutas ad vnumquodq; horum perficiendū,
obedientiam deniq; singularem ac admirabilem suis praepositis, quos & ex constituto di-
stinctos habebant, ob innumeram eorum multitudinem, referens plurimos inibi fuisse pa-
tres praefectos, vnumquēq; eorum nō minus tribus milibus monachorum: sic enim ver-
ba eius incipiunt, Iam accipite manichel perfectorum Christianorum summā castitatem,
mores, & cōtinentiam singularem: nec dicam quae vos ignorant, quis enim nescit sum-
mā cōtinentiā hominum Christianorum multitudinem per totum orbem esse diffusam
praesertim in orietē & Aegypto, nec quicquam dicam de anachoritis de quibus dixi &c.
Sed de illis admirandis & praedicandis qui contemptis mundi huius illecebris in cōmū-
nem vitam congregati etate agunt. &c. Deinde prosequitur eorū quae diximus instituta
describens: postmodū agit de religiosis foeminis referēs q̄ suo loco inferius recitabimus:

C Iam habes cum Hieronymi (quem pro te citasti) tum Augustini testimonia tuam sen-
tentiam resellentia, praescripta videlicet monachorum non fuisse vetusta, nec a prius mo-
nachis obseruata cum illis omnia libera essent nec ex praeepto viuerent: quae testimonia
& si tibi satis non sunt forte acquiesces Ioannis Chrysostomi doctissimi simul & eloquen-
tissimi antistitis sententiā. Scribens enim tres libros aduersus vitę monasticę vituperato-
res inter cetera haec ait, In monasterio in magna tranquillitate & securitate residitur &
cetera & paulo post, Nullus sibi paupertatem exprobat, nullus diuitijs honestior est: vn-
de id quod omnia peruerit meum & tuum, penitus eliminatum: cuncta illis communia,
mensa, domus, indumentum & cetera. Et demum ibi veluti ex quadam libra & regu-
la cuncta diligentissime sunt ordinata, nulla inaequalitas, ordo summus &c. Intellexit quā
expresse testetur apud eos omnia fuisse instituta peracta, cum dicat vitam communem,
mensam, domum, indumentum, & omnia veluti ex libra & regula fuisse ordinata. Non
igitur erat liberum illis facere quod vnicuiq; videbatur bonum, vt tu vis: cum illis haec oīa
essent praescripta. Eadē sentit beatus pater Ambrosius Magnusq; Gregorius, quod prae-
sertim dialogorum ipsius libri edocent. Num forte desideras plures auctores aut grauior-
es qui nostram sententiam comprobent & tuam resellant: Hieronymo inquam, Augu-
stino, Chrysostomo, Ambrosio, Gregorio? Nihil dico de magno Basilio, cum iamā sim
de ipso dicturus. Preterea q̄ dormitaueris si ex animo illa scripsisti vel his duobus argumē-
tis irrefragabilibus cognoscere potes. Primo ex his quae scripsit magnus Basilius de insti-
tutione monachorum, qui Hieronymum aliquantisper praecessit: & si Hieronymus audi-
tor Nazianzenis fuit, quem constat Basilij tempore floruisse, vixerit adhuc superstitē Ba-
silio, qui haec omnia quae negas monachis eorum temporum fuisse praescripta: non solum
illis constituit, sed etiā longe minutiora, vt est videre ex canone & regula ipsius edita ad
monachos instituendos quodq; dem genus vitę summis laudibus & praeconijs extollit, de
quo praeter cetera haec refert. Quid itaq; huic tanto bono comparari potest vbi pater qui
dem vnus supremum imitatur parētem: filij vero multi mutuo concordiae charitatisq; cer-
tamine inter se superare conantur, &c. Et paulo post,

D Quam ergo virtutis foetum huiusmodi referēt: non profecto humanā sed celestē.
Aduersus tales athletas tam saepe militantes atq; charitatis spiritu certantes nihil oīno
diabolus poterit quod nemo rē quidē aur ansam illius consilijs praebet. De his David in
Canticis ait, Ecce q̄ bonum & q̄ iocundū habitare fratres in vnum. Bonum quidē vt pro
batissimum ac vitā reddens perfectam. Iocundū vero vt ex concordia simul & vnitate legi-
timitatem afferens &c. His igitur cū praescripta fere essent oīa Basilij tempore, vanissimū est
profecto dicere Hieronymi tempore monachos adhuc non fuisse obstrictos hominū co-
stitutiunculis &c. quod & altero argumento comprobatur. Equidē non solum consenta-
neū sed cōpertissimū non minus fuisse ordinata virorū constituta in cenobijs viuētium
q̄ mulierum. Scribit autē Hieronymus in epitaphio diuē Paulę referēs ordinem illius mo-

naſterij, Inter cætera, mane, hora tertia, ſexta, nona, veſpere, noctis medio per ordinẽ pſal-
terium cantabant, die tñ dominico ad eccleſiã procedebant ex cuius habitabant latere, &
vñquodq; agmen matrẽ propriã ſequēbã, atq; inde pariter reuertentes inſitabant operi
distributo, vnus omnium habitus excepto vñũ & veſtitũ nullũ habere quicq; patiebã.
Quã cũ monita ex aliquo delicto nolle cõuerti perſpiciebat inter vltimas & extra cõ-
uentum fororũ ad fores tractim orare faciebat, & ſeparatim cibũ capere. Poſt alleluja cõ-
tatum quo ſigno vocabantur ad collectã nulli reſidere licitum erat &c. Vide quanta di-
ligentia oĩa illis erant præſcripta, quemadmodũ & nũc ſororibus religioſis ſiue monachis
quod pariter fuiſſe viris non eſt dubitandũ. Cuius religioſe vitę genus ſi priã exordio res-
petas, perſpiciã ab Helia & Helifeo Carmeli montis accolis, filijsq; prophetarũ fuiſſe pro-
fectũ ſcripturarum teſtimonio. Ab Ioanneq; Baptiſta euãgelij prodromo excultũ & illu-
ſtratũ. Si autẽ rẽ ipſam iudicio expendas, præter ſcripturarũ teſtimoniũ agnoſcitur cum ipſa
ſa religione fuiſſe coquũ ac perpetuum. Conſtat enim ſemper religioſos quodã fuiſſe vi-
ros qui ardentius amplexati pietatem a cõetu cõmunĩ, multa ad eam pertinentia ſibi ipſis
præſcripſerunt, quæ vulgo a cæteris non agebantur.

Sed vti ſunt rerum omnium initia rudia ac imbecillia, proceſſuq; ipſo ſenſim roboran-
tur & excoluntur, ita & monachi inſtituta culta adaucta & ordine quodã distributa ſunt
tẽporis proceſſu prout ſpiritus dñi ſuggeſſit, humanaq; ratio ſuaſit ad illud ſanctum pro-
poſitum cõmodius & tutius obſeruandũ: quod quilibet lubens ac volens ſibi deſumpſiſ-
ſet. Idq; in primis actũ eſt ab ipſo Baptiſta Ioanne, non ſolum verbo multa præſcribente
diſcipulos quos eoegerat ad ieiunia, & pleraq; alia huiusce generis quaſi illos purgans &
preparans ad euãgelij ſiſcipiendũ, ſed etiam arctiſſime vitæ exemplo cum vinum & ſy-
ceram numq; ebiberit, nec aliquod obſonium guſtauerit. Perſpicũ igitur domino adhuc
latente nec iam euangelizante monachorum genus fuiſſe perſimile huic noſtro quod ipſo
ſe prodeunte ac prædicãte propagatum & ad meliorem frugem deductum eſt. Nã Apo-
ſtolorum vitam ac delectorum domini diſcipulorum ſi quis diligenter expẽdat agnoſcet
monachiſmum quoddã fuiſſe. Non ſit controuerſi in nomine. Non enim monachi nomẽ
tam vetuſtum quẽ admodum res ipſa & inſtitutum. Sane conſtat in monachiſmo hæc eſſe
præcipua, videlicet omnia ſua relinquere, ſeipſos abnegare, arbitrio præpoſitorũ omnia fa-
cere, nihil proprij poſſidere, in cõe viuere, præpoſitis obedire, caſtitate cõlibatum ve coles-
ſe, quæ oĩa ab Apoſtolis & diſcipulis dñi ex profeſſo perfectã fuerunt: relictis enim oĩbus
ſuis ſecuti ſunt Chriſtũcui in oĩbus parebant cõlibes ac in cõe viuẽtes: qui & ipſa inſtitu-
ta monaſtica tradidit nõ tñ vti præcepta ſed vti cõſilia & in primis illa obſeruans opere
& ſacro cõſecrauit. Paupertatẽ inquam & obedientiam verbis edocuit cum dixit, Si vĩa
perfectus eſſe relinque oĩa & ſequere me, Et rursus, Qui vult venire poſt me, abneget ſe
metipſum tollat crucẽ ſuam & ſequatur me. Præterea cõ miſit diſcipulos ad prædicandum
præcipiens eis vt non deſerrent argentiũ neq; aurum in zonis & hoſpitarentur apud illos
qui eos reciperent. Inſuper & reſpondit quẽrenti vbi habitaret, filium hominis nõ habere
vbi reclinet caput ſuum. Cõlibatũ autẽ & continentiam dicens. Sunt & Eunuchi qui ſeipſos
caſtrantur propter regnũ dei. Quis poteſt capere capiat &c. Qui igitur negare põt re-
ipſa eos veros fuiſſe monachos ſiue religioſos, qui inſtituta ad monachiſmũ ſubſtantiam
pertinentia ex profeſſione vitę caſtiſſime obſeruauit, quæ quidẽ poſtq; dñs triumphans
cõelos cõſcenderat ab eiſdem perpetũ ſunt ſeruata et alijs tradita. Nam a pleniſq; ex his q
eorũ prædicatione Chriſtũ induerunt eadẽ accepta & ſeruata ſunt: Hiſq; in quibus regna-
bat maior in pectore virtus: qui venditis omnibus fortunis nihil ſibi retinẽtes preciũ
ad apoſtolorũ pedes deferabant contenti in cõe viuere, quibus ab eccleſia distribuēbatur id
quo vñicuiq; opus erat, vt Apoſtolorum acta teſtificantur: cui operi peragendo delecti ſunt
ſeptẽ diaconi ſpiritu ſancto pleni vt apoſtoli liberius orationi & verbo vacare poſſent: ei
multę viduæ eam communem vitam ducentibus miniſtrabant. De quibus Paulus Apo-
ſtolus ſollicitus multa ad Corinthios ſcribit.

Non enim hoc ſanctũ inſtitutũ in cõe viuendi ſumptũ eſt ex placitis Pythagore, vt tu
viſta ſcholijs epiſtole Hieronymi ad Euſtochium, de qua ſupra meminimus, ſed a ſpiritu
Alber.

sancto profectū, & a sanctis patribus obseruatū. Non equidē diuina philosophia, egebat Pythagorę preceptis, sed verisimilius est ipsū Pythagorā illud vt optimū desumpsisse a filiis prophetarum vel Essenis ita viuientibus testibus Hegesippo ac Iosepho quod quidē sanctissimū institutū si quis diligenter excogitauerit agnoscat a natura quonimō ab ipso totius naturę auctore fuisse traditum. Nam nil propriū est alicui mutōrum animalium generi. Illa autē instituta naturę trimodo viuunt. Pręterea in statu innocentię hoīs primum constituti nil diuifum erat sed oīa cōmunia diuina largitate & benedictione assumenda. Inquit enim scriptura, Tulit ergo dñs deus hoīem & posuit eum ī paradiso voluptatis vt operaretur & custodiret illū: pcepitq; ei dicens. Ex omni ligno paradisi comedede ligno autē sciētię boni mali ne comedas, &c. In quo statu si persistisset homo nulla fuisset facta diuifio bonorū: vnde exortę sunt lices, iurgia, contēctiones, bella: nata est auaritia & pluriū ma alia mala exorta: sed vnusquisq; sumpisset qđ sibi libuisset absq; discrimine. Nam quē ad modū dñs deus cōmunis fuisset oībus iustis fruendus ab vno quoq; secundū mensurę gratię ipsi datę prout est & cōis angelis pariter & quę ab illo creata erant, cōueniebat hu mano generi iustorū esse cōia, vitia autē natura ob violatū dñi pceptū res suere diuifę: quod vt magis cōmodū arbitratu fuerim apud pro mīscuū vulgus ob eius imbecillitatē, inuifitūā vtriusq; cōtemptū. Apud illos autē qui ad perfectū tendunt, & virtutē arden tius amplectati sunt, ad illamq; primeuam innocentia, quantum possunt, accedere conant, cōuenit vt & illam viuendi formā illius status imiteni, qua omnis prorsus cupiditas auaritię cōpescitur. Illud igitur institutum a nonnullis philosophis sumptū ab Hebreis, scriptis suis deinde ceteris p̄didērunt: veluti a Pythagora, de quo diximus, & Plato ne vt cō stat in libris eius de republica: sed ipse ad statum naturę incorruptę respexit, non autem vitiatę: quod expendens Aristoteles secus sensit cū humana res publica non ex angelis vel hominibus (vt ita dicā) idealibus sed ex terrenis carnalibus & vitiatīs constitutatur, quam obrem multa multo studiosis & perfectis decenter p̄scribuntur & cōueniunt, quę imo perfectis & vulgo non sunt constituenda. Sed de his hactenus.

G Longe igitur ante Christi natū hoc vitę genus quod monachismū vocant, liquet fuisse constitutū, in filiis prophetarū, in Essenis, in Nazareis, ipsoq; nato ac nondū prodito, in Ioanne Baptista & discipulis eius: euangelizāte autem eodem in Apostolis, & postq; ad cœlos cōscendit in eisde & ceteris qui seruentiori sp̄ritu erant: & post Apostolos in ipsa patribus primitiue ecclēsię proximis apostolorum temporibus: quo tempore valde locus pletatū & ordinatū est. Breui enim post illos secuti sunt & alij patres diuino sp̄ritu reple ti, qui varias formulas viuendi ad illud propositū perficiendum eodē sp̄ritu suggerente constituerunt. Prętereo Antonios, Panutios, Macharios, Hylariones, ceterosq; similes meros erēmi incolas: de quibus Hieronymus & Cassianus multa referunt, cum illorum integrę viuendi formulę cōmunes non extent, sed eos huc cito patriarchas qui cōes regu las ediderunt quorum disciplina monachismus per vniuersum Christianū orbē diffusus & propagatus est, vt magnū Basilium in oriēte, Aurelium Augustinum in Aphrica, Benedictū ac Franciscū in Italia & occidente, & alios vti diuū Dominicum quem non recen sui cū alijs eo qđ cōtentus Augustini regula propriā non ediderit. Cum tamen author & pater grauissimi & docti ordinis fratru P̄dicatorū extiterit. Referunt enim uero grauissi mi viri classis Lusitanę regis p̄fecti, se comperisse apud Aethiopes, ac in ipsis Arabię sinus facibus monachos numerosissimos vitę sanctimonia & morum honestate p̄gela ros, patrēq; ipsorum, quē e montibus accersierant vt eos ad littora conueniret de re Chris tiana cū ipsis locuturus, venerandū lōge virum ac triū milia monachorū anūstite post lachrymas p̄g audio emissas et fraternalis amplexus adorationēq; vexilli triūphantis cru cis in classe pendētis, & post multa interloquia vicissim habita eis tradidisse quēdam his brum laudū & p̄ceptū diuinarū transmittendū summo pastori & vicario Christi: quē quidē dem Emanuel Lusitanę Rex p̄clarissimus ac egregie pius Romam transmisit illustri ingenio: & ac erudito viro Michael a Sylua oratorē ipsi us agere apud Leonē. X. Quē & ego cōspexi & manibus euolui, Pariter apud Persas & Indos multos inuenisse eiusdē propositū viros referunt, Constat & apud Armenios, Cappadoces, & Medos plurimos

esse monachos. Nullaq; esse regionem in terris (in qua Christi nomen resonet) quae monachis careat. Quorum viuendi formam constitutam condemnare non valeas.

H Nec est q; calumnieris vestitum (vt inquit prodigiosa nouitate insignem ac digito notandum) praesertim si ad amictum Baptistae domini Ioannis respexeris tam agreste & horridum. Si ad Iacobi Apostoli fratris domini cultum qui (Hegesippo & Iosepho testibus) linea tunica succinctus, pedibus nudis, capillosus, & barba horridus semper incessit. Si pariter ad Heliae & Helisei pallium: si ad Pauli Thebaidis tunicam palmulis cōtextā, si ad magni Antonij cucullū & diui Martini vestē monachorūq; Aegypti & Syrii rusticana indumenta. Nam cōuenit quidem & vestitū ipsū indicare vitę professionem. Plurimum certe decederet eos qui tota vita ex professo a cōmuni vulgo discrepare cultu ipso esse similes. Conuenit enī vt externa interius consentiant. Nam par est alium esse vestitū militis, ciuis, & agricolae. Cum ille chlamyde, hic toga, alius rudi tunica vestitur. Similiter aliud Imperatoris, Senatoris, plebeiūq; hominis. Nam ille paludamento, Senator latoclasuo, plebeius palliolo vel tunica induitur, Conuenit autem & communem esse monachorum habitum vnūsq; formę omnī vt monachum visio ipsa designet (vt inquit diuus Basilus hec quoc; subiiciens) Ea q; vno prospectu ac proposito geruntur similia, immo eadem esse omnibus debent. Vtile est autem etiam ex ipsa proprietate vestis aut habitus intelligi vnūq; q; & professionem huius agnoscere, vt sciat sibi actus similes etiam esse debere, & ad eos qui foris sunt apparere aequales etiam in actibus &c. Et paulo post. Itaq; velut pedagogus quis est infirmioribus habitus iste religiosior vt etiam inuitos eos ab opere inhonesto indecentiq; custodiat. Ordinata enī vult omnia ēē Apostolus in ecclesia. Ordinatus autem habitus monachi esse dicitur is qui secundum propositū & professionē eius aptus intelligitur &c. Ceterū illud monachorū genus qd tibi magis probari videtur non est etiam hoc tempore ab ecclesia expulsum. Vbiq; enim est comperire multos quos eremitas nuncupamus habitu religioso indutos binos, ternos, aut singulos degentes, nulli preposito subiectos nisi quantum eis liberuit. Sed arbitrio suo viuentes, quodq; bonum videtur in suis oculis facientes. At genus illud a diuo Hieronymo in eadē epistola his verbis prorsus reicitur. Est & id genus eorū qui Remoboth dicitur deterrimum atq; neglectum: si bini vel terni nec multo plures simul habitant, suo arbitratu ac ditione viuentes &c. Et paulo post. Inter hos sepe sunt iurgia, quia suo viuentes cibo non patiuntur se alicui esse subiectos. Apud eos affectata sunt omnia visitatio virginum, detractio clericorum, Et si quando dies festus venerit saturantur vsq; ad vomitū. Ius igitur quasi quibuscūq; peccatis exterminatis veniamus ad eos qui plures sunt & in cōmune habitant quos vocari Cenobitas diximus &c. Eos autem vt superius retulimus miris laudibus effert. Quod autem a ipsius Hieronymi tempore monachis votorum nulla fuisse vincula, sed rem mansisse integrā. Hoc tibi sane non constat, nec ex sententia ipsius vales dicere cum ipse nūq; hoc referat, qui licet de eorum votis mentionē non faciat nec etiam oportebat eum de institutis & eorum praescriptis agere: voti autem emissio non sit institutum, sed potius vinculum ad illa obseruanda. Qui enim vouet non agit, sed promittit se perfecturum quod proposuit. Preterea forte praeterit vota quia non vulgo nec solēnter promiscue ab omnibus emittebantur (vt est verisimile) sed tantummodo a quibuscūq; volentibus se illi vinculo obstringere ad illud genus vitę obseruandū qd semel susceperant, vt nec ab illo discedere possent, a sanctoq; proposito resilire vel suggestu diaboli cogitatione perturbatio ne aut animi inconstancia, ad eundemq; firmandum & retinendū votorū cōpedibus illi colligare. Preterea vt & gratiora essent & magis meritoria quę peragebant. Cum tamen liberum esset vnicuiq; vouere vel non vouere: tamen valde probabile vt diximus plurimos voutisse. Preterea si mulieres quę virginittis propositū arripuerāt perpetuo seruandū, eū se deo dedicabant publice a sacerdote ipsas velante consecrabant cōceptis verbis ab ipso rite prolatis, & benedictione, quę diuus Ambrosius refert in libello de Institutione virginis cap. xviij. vniuersoq; populo teste respondente ac clamāte Amē, eodē Ambrosio teste, qui ad virginē lapsam cap. v. inquit, Cū sacro velamine tecta es, vbi omnis populus dotem tuā subscribens non atramento sed spiritu pariter clamauit Amē, vincor Iachymia

est hec recordor &c. Et paulo post, Nā si inter decē testes confectis sponsalibus quouis viro femina coniuncta mortali perpetrat adulteriū, quid putas fore si inter innumerabiles testes ecclesie coram angelis, exercitiis cœli, facta copula spiritali per adulterium soluta sit? Nescio an possit ei digna mors aut pœna excogitari.

I Dicit aliquis melius est ergo nubere q̃ vri. Hoc dictum ad non pollicitam pertinet, ad nondū velatā. Ceterū si se spondit Christo, & sanctum velamen accepit iam nupsit, iam immortali iuncta est viro: & iam si voluerit nubere communi lege coniugij, adulterium perpetrat, ancillag mortis efficitur &c. Ex quibus patet illas vuisse cum consecrarentur & velarentur: si cum non fuissent obstrictę voto, adulterium non committerent si nuberent. Dicit enim immortalis coniunctas esse viro copula spiritali, ac pollicitas fuisse servare virginem statum. Polliceri autem deo nihil aliud est q̃ vouere. Quāobrem & ait idē beatus pater, Servare te oportuit fidem quam sub tantis testibus pollicita es: semper cogitare cui virginitatem sponderis &c. Cui sententię astipulatur & Tertulianus Ambrosio vultuoso in libro de virginibus velandis. Sic enim habet virginem alloquens, Nupsisti enim Christo, illi tradidisti carnem tuam: illi sponsasti maturitatem tuam, incede scilicet dum sponsi tui voluntatem. Christus est q̃ alienas sponsas & maritatas velari iubet vtiq̃ multo magis suas &c. Quibus verbis patet eum loqui de virginibus non maritandis, sed de iis quæ se Christo consecrarunt, quas ait illi nupsisse. Sed ad quid hec refero cū liqueat ab Apostolorum vsq̃ temporibus, quinimo ab ipsis Apostolis, dominique discipulis virgines sancto velamine fuisse consecratas? Namq̃ legimus Iphigineam virginem Æthiopiar regis filiam ab Apostolo Mattheo (post susceptum baptismum) sancti velaminis impositione deo fuisse consecratam. Simile factum fuisse legimus a sancto Martiale domini discipulo, qui beatam Valeriam virginem sancto velo apud Lemouicas consecrasit. Cum igitur mulieres religiose vouerent, consentaneum, immo perspicuum est, & viros religiosos ut plurimum idem fecisse, præcipue omnes qui prorsus se deo dedicabāt ad illud vitę genus perpetuo observandū. Quinimo & quoridam monasteriorum commune fuisse institutum, quod & diuus Ambrosius testatur loco superius citato in enarratione psalmi septuagesimi quinti cum dixit, Nemo frater in monasterio positus dicat, Recedo de monasterio cum non soli deo pertineant ii qui in monasterio degunt &c. Respondetur ei, quod illi qui extra monasterium sunt non vouerunt: tu autem vouisti, tu retro aspexisti &c. Idem quoque efficacissime conuincitur testimonio Pauli (quo nec maius adduci potest) ad Timotheum hec verba scribentis, Adolescentiores viduas deuota. Cum enim luxuriatę fuerint, in Christo nubere volunt habentes damnationem, quā primam fidem irritam fecerunt &c. At quo modo fecissent primam fidem irritam quā obrem æternę damnationis reę & obnoxiores essent nisi voto se obstrinxissent? Si enim liberum propositum abstinentię seruandę habuissent citra voti obligationem ab illo recedētes non damnabiliter peccarent cum id facere eis liberum esset, non enim fidem irritam fecerunt quam nec dederant. Hanc autem esse Pauli sententiam declarant etiam subsequētia ipsius verba permittentis viduas quasdam nubere. Cum igitur quibuscumq̃ decernat non licere nubere, quibuscumq̃ autem licere, manifestum est eas quę voto obstrictę fuerunt, quod irritantes damnationem meruere, separare ab iis quibus licebat id facere. Cuius nulla alia causa ferri potest, nisi quia voto non fuerant obstrictę. Sic enim illic fidem accipit ut si qui dixit: accipe dāq̃ fidem, id est sanctam promissionem, hoc est votum nō enim fidem, id est persuasionem de Christo abnegarant. Hoc autem ut attingimus sentit diuus Augustinus super psalmum, lxxv. Tractans enim hæc verba Pauli, Quia primam fidem irritam fecerunt: inquit, hoc refert de quibuscumq̃ uouerant, hoc est votum nō diderant: subiungens, Nemo frater in monasterio positus dicat, Recedo, cum non soli qui sunt in monasterio sint peruenturi ad regnum cœlorum, & illi qui ibi nō sunt ad deū nō pertinent: refertur ei, Sed illi nō vouerūt. Tu vouisti, tu retro aspexisti. Meminisseq̃ debent uxoris Loth quę liberata a Sodomis, in uia posita retrorsum aspexit & ibi remansit &c. Quid ais? Posset ne expressioribus uerbis sententiā quā diximus esse Pauli enarrari? uel fuisse restatum usque ad tempora Augustini morem uota suscipiendi in monas-

sterijs fuisse vſitatum: cuius tamen contrarium tu ſentis, cōtendens Hieronymi tempore, qui tamen fuit Auguſtini contemporaneus, vororum apud religioſos nullam fuiſſe mentionem: Idem ſentit & beatus pater Ambroſius eadem Pauli verba interpretās & alij complures verborum Pauli enarratores.

Sed quid tum? Et ſi nō vouiſſent, nunquid propterea viſ inſinuare potius eſſe monachos non vouere q̄ vouere? Quod ſi ſentis lōge aberras, vt inferius deo propoſitio cōmōſtrabitur cū de voto diſputabimus. Sed & hoc tēpore ex coenobitarū genere ſunt quidā qui votū ſolēne nō emittūt. nec tali vinculo ſe alligant. Habemus quidē in Italia ſodalitatem quandā canonicōrū regulariū ſub archiori diſciplina viuētiū, quæ a ſancto Georgio de Alga prope Venetias ſortita eſt nomen. In qua optimi ſunt patres, & inter ceteros floruit diuus Bernardus Luſtinianus patriarcha Venetus, vir quidem ſanctitate vitæ & doctrina ſpiritus præclarus. Cuius ingenij & gratiæ plura extant monumenta edita citra omnem diſciplinam humanitus perquiſitam, plena ſpiritu & ſuauiſſime. Cuius profeſſionis fuit & Eugenius quartus a Gregorio duodecimo in collegium Cardinaliū cooptatus. Eugenius inquam Pontifex nunq̄ ſatis laudandus. Qui ſodales vinculo votorum nō ſunt aſtricti. Extat & ſodalitas proborum viroꝝ qui Ieſuiti nuncupantur (priſtinam ſimplicium monachorum in opere manuum laborantium puritatem referentes) qui nec voto aſtringuntur, nec ſacris ordiſibus inſtitantur. Eorūq̄ inſtitutum ſimiliſſimum eſſe vīdetur ei, de quo agit diuus Auguſtinus in libro de ritibus Eccleſiæ, inquit, ſunt & in ciuitatibus qui degunt a vulgari vita remotiſſimi. Vidi ego diuerſoria ſanctorum Mediolani, non paucorum hominum quibus vnus preſbyter præerat &c. Vidi & Romæ plura ſimilia. ſunt & aliz ſimiles alijs in locis tum viroꝝ, tum mulierum hoc more viuētiū. Quod autem inquit de inſtituto virginum tempore Hieronymi multum diſſimile fuiſſe a noſtrarū conditione quas hodie ferreis cancellis ceu ſeras indomitas incluſas tenemus. Cōpertiffimum quidē eſt vt quæ ad modū virorū religioſam vitam ducentium diuerſa fuere inſtituta ad idē tamē propoſitum ſanctum obſeruādū tendentiſſima & varia fuiſſe mulierū eundem ſcopum ſpectantium. Quamobrem ex his quæ virginatis propoſiti arripuerunt quædam vixere religioſe in parentū neceſſariorū proprijs ve domibus: Aliæ autem in cœtu in monaſterijs ſub diſciplina matrū & anſtiſtie in cōmune viuētes. Vtrūq̄ genus fuiſſe & vetuſtis illis tēporibus & nunc in eccleſia conſtare patet. Nam Hieronymi tempore diua Paula delicias Romanas deſpicēs (ſcēmina nobiliſſima) ad Syriam migravit, & apud Bethleem monaſterii triplex ſcēmarū conſtruxit. In quo tātus fuit numerus virginū ex varijs provincijs congregatus, vt oportuerit in tres turmas chorosq̄ diuidere, ſicut Hieronymus reſtat in ipſius Paulæ epiſtaphio. In quod quidē monaſterium ipſa paula vna cum Euthochio filia & alijs virginibus ſe incluſit & ibidem ſanctiſſime vixit vſq̄ ad mortē: de qua idē Hieronymus in numeris in locis plurima reſert: nec in eius laudibus efferendis ſaturari poteſt. Scribēſq̄ alijs mulieribus præclaris eas inuitat illius exēplo ad eādem vitam capeſcendā. Præſuit & alteri monaſterio virginū Romæ Lea nobilis ſcēmina, de cuius obitu Hieronymus ad Marcellam elegantē epiſtolā ſcripſit. Præſuit & diui Auguſtini ſoror monaſterio ancillarum Chriſti, vt reſert Poſſidonius, Auguſtini diſcipulus in eius vita. Præterea teſtat ipſe diuus Auguſtinus de moribus Eccleſiæ catholicæ ſcribēs, plurima fuiſſe mulierum priſca huiuſcemodi monaſteria. Inquit enim cū de monachis vetuſtiſſimis egſſet. Hæc eſt etiā vita ſcēmarum deo ſollicitæ caſteq̄ ſeruientiū, quæ habitaculis ſegregatæ ac remotæ a viſis q̄ longiſſime decet tāto illis charitate iunguntur & imitatione virtutis. Ad quas iuuenū morū acceſſus eſt, nec etiā probatiſſimorū ſenū, niſi vſq̄ ad veſtibulū (neceſſaria præbēdi quibus indigent gratia) ſanificiū operantes &c. Quid quæris? dices ne has ſanctimoniales prius caruiſſe repagulis ferreis in ſeneſtris ſeu portis nec peſſulū ſalcē aut ſeras earū oſtijs fuiſſe admotas? Cū audieris adire nec ſenſibus grauiſſimis licuiſſe, ſed vſq̄ ad veſtibulū peruenire ab aditu vel tantū porte quodq̄ arceri? Nonne vides hoc inſtitutū ſimiliſſimū inſtituto monacharum huius temporis ſub regulari diſciplina viuētiū? Scribē & diuus Ambroſius ad uirgines plures libros quas uelari & publice conſer-

erari uoueret & obseruare tale propositum affirmat ut superius retulimus, & tū ipse in scholijs regulę viuēdi quam conscripsit diuus Augustinus clericis suis teste Possidonio ipsius discipulo qui & vitam illius cōscripsit & in finit patribus qui post illā editā eādē viuēdi formā probantes professi sunt, inquis illam scripsisse mulieribus religiosis & nō uiris. Liquet autem ex ipsa viuēdi formula illam conscriptā esse cōnobitis simulq; habitantibus & in cōmune viuētibz more nostratū. Augustinus autē eodē tempore floruit quo & Hieronymus. Non igitur dissimile institutū monacharū siue maiorū monialū seu nōnarum illius temporis ab instituto nostratū virginū simul in monasterio cohabitātium, presertim in ijs quę ad substantiam monachismi pertinent.

Nec est quod calumnieris cancellos quibus claustrorum fenestraz & aditus muniuntur. Cum nō sint intra illos inclusi, ut quemadmodum dicis ferę indomitę intrusę sunt in caueis, sed sponte se ipsas illis limitibus ac munitionibus coarctarunt. Tū ut tuiores sint ab offensionibus cupidiorū ac effrenatorū hominū cū ui insurgentes affectus ita coerceant, ut nō solū non peccēt, sed nec peccare corpore valeant, si uelint. Tam enim sancti propositi continentię zelantes sunt ut illis non sit satis non peccare, sed & nullam occasionē peccandi ue facultatē habere uelint. Quanta autē diligentia & solitudine custodiendū sit sanctū propositū cōtinentię & uirginitatis edocet diuus Hieronymus prolixā disputatione ad Eustochium de ea re scribens: edocet & diuus Ambrosius uirgines instituens. Similiter Tertulianus & diuus Cyprianus om̃io ceteros. At nil tam rectū, tā sanctū, tanta ratione factū quod ab Momo calūniari nō possit. Tanta est enim liuor, tanta peccatoris tui in ordinē monasticū fertur inuidia, ut omnia interpretis in diuersum extorque modo illi detrahere possis ut illud in scholijs epistolę ad Eustochiū, Hieronymus aduersus uirgines diuersarū haresum expressis uerbis, presertim autē Manichęorum refert interpretaris dictū aduersus uirgines religiosas ecclēsię catholicę monachos ac clericos. Ais enim, Videtur in hac Satyrica mordacitate mihi in uirgines, monachos & clericos & argutus illorū vitā depingit suis coloribus &c. Cum tamen ne uerbulum quidem Hieronymi ad illum sensum trahi possit. Hoc idem innumeris alijs in locis facis. Sed non datur omnia dicta tua excutere & infinita persequi nullus enim esset uolū lumini modus nec labori finis. Sed de his plus q̃ satis declarati. nāq; satis esse puto Monachismum non esse rem factitiā nouiter adinuentam sed prisicam & uetustissimam cum ipsa religione conceptā & adultā. Nunc quædā alia dicta tua percurramus. Ais enim in libello supputationū. Cum religio pietas sit. Quid sonat factitia religio quam fucatam & cōmētitiā, quales erant religiones gentiū ab hominibus excogitatę. Item ibidem cū vna Christianorū sit religio, dicere religiones varias non multum abest a blasphemā. Et hoc est uere scindere Christi tunicam inconsutilem. Nunc dicunt qui religiosi vocātur. Nos religiosi & si quis percontetur de eo qui monachismum professus non sit est ne religiosus: Non est inquit, hic contumeliosi in proximū illic arrogantes. Et in præfatione libelli Militis Christiani ad Paulum Volsium exagitatis monachis ad fatietatem tandem in hæc uerba prorūpis. Illi uiuunt in ocio & aliena liberalitate faginantur, in commune possidentes quod citra sudorem illis obuenit. Nihil enim interim dicam de uitijs, hæc ru. Quę si non de uitijs, de probis igitur prorulisti. Et in libello ad eundem Volsium, Hæc inquit, hæc extemporali scriptiuncula pro mea uirili, ut sanctum tuum propositum promouerem, id quod cōfeci maturius, q̃ non nihil metuerem ne in istud superstitiosum & religiosorum genus incideres, qui te in monachatum detruderent scrupuloseq; meris & inextricabilibus spinis explerent ad humanas quasdam constituiunculas astringentes: planeq; in Iudaismum quandam præcipitarent miserum, quasi extra cucullam Christianissimum non sit. Monachatus non est pietas sed vitę genus pro sui cuiq; ingenij corporisq; habitu vel uile uel inutile. Item in Præfatione, Quęro te quid aliud est ciuitas q̃ magnum monasterium?

M Et tu paulo post multis uerbis exaggerata re conferendo vitam Christianorum communem vitę religiosorum detestans institutum veterum solennium inquis. Cur sic arcetamus Christi professionem quam ille latissime uoluit patere & paulo

post, Iam non est q̄ metuatur ne non propagetur Essentorū genus in tanta ingeniorum, varietate qua sit, vt nihil sit vsquam tā absurdū quod non exspectatur à multis. Et deinde, Nulq̄ deerunt adolescentes rerū imperiti, quos in nascam illeceant. Ingens vbiq̄ stultorū ac simpliciorū est numerus. Rursus ibide qd̄ vigilas, q̄ ieiunia, q̄ silentia, q̄ p̄culas q̄ reliq̄s id genus obseruationes nō praterant, nihil moror, in spiritu tamen non credā eos ambulare nisi videro fructus spiritus. Et paulo post, Non ego nunc loquor de ijs monachis, quorū mores & mundus detestatur, sed de ijs quos vulgus miratur non vt homines, sed vt angelos. Ceterū verum fateri phas est: nōne videmus archissimū quodq̄ monachorū genus religionis fastigiū aut in ceremonijs, aut in certa lege p̄smorū, aut labore corporū ponere? Quorū vita laboriosa Iudaicis superstitionibus est plena, nec ab vllis laicorū vitis immunis: im mo in nonnullis magis cōtaminata. Præterea in libello in quo principem Christianū instiguis, ita ais. Et fortassis expediret rei publicæ monasteriorum esse modū. Est enim & hoc ocij genus quoddā, & quod de monasterijs dico, idem de collegijs sentiendum. Et in Annotationibus noui testamenti de monachis loquens. Velut hodie apud nos habentur qui diuersis ac nouis cultuum formis ac coloribus sanctimoniam apud vulgus profitentur, & paulo post. Atq̄ vtinā hoc histronum genus non adeo passim esset apud christianos, ad quos collati Pharisei simplices & synceri queant videri. Et rursus in Annotationibus in Hieronymū, Duo theologi erant quorū alter nunc episcopus est, alter professor huius religionis quæ baptisimi professionem pene reddidit irreligiosam, qui calumniā mihi struxerūt. Hæc pauca q̄ breuissime potui recitari loca ex plurimis quæ aduersus religionis ordinem & institutum scripsisti, quæ tā expressa sunt vt enerratore non egent. Cum dicta se inuicē ita dilucide interpretantur, vt de nulla sententia ambigi possit quid velis, quid petas. Manifestissimūq̄ sit te nil aliud conari, q̄ monachismū perdere, cum non homines re bona abutentes insectaris, sed professionem ipsam & institutū talis vitæ generis, quod non solum extreme carpis, & detestaris vt vanum, superuacuum & superstitiosum, sed prorsus condēnas vt perniciosum Christianæ religioni. Insinuans esse abijciendū & ab illa tollendum. Nec oportet hæc argumentis probare, cum verba tua ita expresse illa exprimant & declarēt, quo nil aliud dici possit. Vis enim monachismum rem esse factitiā religionibus gentilium similem institutūq̄ illius non esse pietatem, sed histronicā (vt ita dicā) & potius ludicram quamdam artem e medio tollendam. Plurimūq̄ esse institutū eorum iudaicis superstitionibus, ita q̄ Phariseorum vitæ illis collata syncerior & simplicior existimari posset. Hæc tuæ sententiæ summa. Et tamen negas in responsione quam mihi fecisti, te monachorum institutum fuisse insectatū, sed malorū duntaxat vitia carpsisse in me acerbè excandescent, quia te monachorum legi in scriptis tuis quedam quibus monachos insectaris, & professioni illorum detrahis, illudq̄ vitæ genus rides, quod si tantum risisses quoquomodo, quasi iocanti ignoscisci potuisset: sed ordinem ipsum pessundare & instituta perdere nitēris.

Ceterum conuenit vt dictis tuis eam sententiam asserentibus respondeamus. Primū N quod ais cum religio pietas sit quid sonat factitia religio, quam fucatam & commentitiā, quales erant religiones gentium ab hominibus excogitate? respondeo omnem veram religionem pietatem esse, confictam aut adulteratam falsissime minime. At monachismum ad veram & perfectam religionem pertinere contendo, cum non solum dominica præcepta communia complectatur, verum etiam consilia & monita ad perfectum religionis spectantia, cum quibusdam appendicibus ad ea commodius obseruanda plurimum facientibus, quæ vt sepes vineas & consita hortosq̄ muniant, ne diripiatur possessio, ita minutiore illa obsepunt dominica præcepta & consilia, quæ etsi ab hominibus excogitata sunt, multa ramentatione, & diuino spiritu suggerente sunt constituta, quæ obrem religiose sunt perficienda, non contemnenda, religiones autem gentium cum aduersentur & pugnent, cum vera religione & sincero cultu omnipotentis dei, creaturæq̄ pro creatore venerentur, plurimāq̄ in illis statuatur pugnantia cum lege & mandatis domini, veræ pietati contraria sunt, illamque oppugnant & a spiritu diabolico asperante adinueniuntur.

¶ Alteri autem dicto tuo quando ais cū vna sit Christianorum religio, dicere religiones varias non multū abesse, à blasphemia & hoc est vere scindere tunicam Christi inconfuturum. Nunc dicunt qui religiosi vocantur, Nos religiosi & cætera. Age quas quæ tam mentis hebes, quis tam obcæcatus sensu, qui his verbis auditis non videat impotens totū calumniandi studium & detrahendi religiosi? Ridiculū enim ac puerile nimis est aliter non abesse à blasphemia, scindereque tunicam Christi, qui dicit religiones varias, quasi non possint sub religione communi plures particulares esse, quemadmodum species sub genere, vel sub eodem communi plura accidentibus differentia. Nāq; si ad latum sermonem spectes, nihil est quod damnes varias & plurimas dicendo religiones, licet vna communis sit religio, cum enim à religando religio dicatur, qui pluribus vinculis alligatus est, magis religiosus esse & dici debere dignoscitur: qui item diuersis etiam non pluribus nec arctioribus, sed tamen varijs, diuersa & in illis erit religio, stante tamē sermone in omnibus vinculo religionis communis. Si autem ad rem ipsam inspexeris cum inter sese diuersi ordines religiosorum institutis quibusdam & ritibus distinguantur, quæ uis omnibus diuina præcepta sint communia, & ex monitis & consilijs illa quæ magis ad rem faciunt, & constituendam instituti monastici essentiam ita dicere oportet, ubi enim plures & diuersæ sunt familiæ, quàm uis omnes idem oppidum inhabitent, quibus illud sit commune, & licet denominatio illius communis omnibus conueniat ut puta Parisienses omnes sunt, attamen adinuicem variæ & diuersæ dicuntur. Poësi quidem vna est, variæ tamen poetarū familiæ, vna est philosophia omnesque philosophi dicuntur qui res diuinas naturales humanasque contemplantur, attamen multa philosophorum genera & sectæ plures, cum hi quidem Pythagorei, alij academici, & hi diuisi, Stoici Platonicæ Peripatetici & Epicurei dicantur, omnes tamē philosophi. Sub eodē Imperatore plures Duces ac Tribuni militum, bellatoresque sunt varij generis, omnes tamen milites.

O Sed quid opus est his exemplis vel argumentis, cum Paulus Apostolus hoc loquens di genus vna cum re ipsa & non solum denominationem probet & ea utatur, vnam nēpe esse Christi ecclesiam testatur, & tamen multas esse ecclesias idem commemorat. Nullū autem inter Christi ecclesiam & Christi religionem esse discrimen compertum, primū ad Corinth. Scribens refert cum edocet viros debere diligere uxores quemadmodū & Christus ecclesiam, & vnius mulieris vnū debere esse virū copulatū, & non plures quædam modū & Christus est ecclesiæ. Alterū cum ad eosdē scribens ait, præter instantiā quotidianā sollicitudo omnium ecclesiarum. Et alibi, Sicut in omnibus ecclesijs doceo. Et rursum, Collectæ fiant per omnes ecclesias &c. Vnam quippe vult esse ecclesiam communē & plures particulares in illa communi complexas. Quid igitur incommodi est, cum dicimus religiones varias loquentes de monachis, & his quos merito & peculiariter religiosos dicimus conferendo illos his, qui soluti sunt vinculis illis quibus ipsi affecti, quæ uis vnica sit Christianorum religio videlicet communis? Non certe negare poteris magis religiosos fuisse, nomenclaturamque hanc potius conuenire Apostolis, q̃ turbis & populo communi qui ad fidem Christi conuertebantur. Et rursus magis religiosos qui omnibus suis venditis fortunis, eorumque precijs ad pedes Apostolorum delatis in commune vivebant, illis qui suæ retinentes fidem tamen Christi receperant, quibus satis erat conari seruare mandata, consiliorum paruum vel nullam rationem habentibus, ut potius minus distinctis, nec de statu perfectionis curantibus, utrumque tamē genus religiosum & communis legis particeps. Sed hoc illo potius & religiosum, quemadmodum & in lege veteri nemo sanus negaret magis religiosos fuisse Heliam, Eliseum, Samuelem, Rabbicitarum familiam, filios prophetarum, Essenicos & discipulos Iohannis Baptistæ; communi Iudeorum populo, cum tamen omnes diuine legi per Moysen datæ essent obnoxij. Nam ut acta Apostolorum referunt erant in Hierusalem viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est Parthi, Medi &c. Quod quidem verbum religiosi ex præmissis ad notandum discrimen ab alijs, & communi populo, liberius viuere minus religioni addicto, licet omnes religione legis Moysæ tenerentur. Quamobrem non est quod carpas uti contumeliosos, condemnare ut arrogantes monachos sive

Quidalescum se religiosos esse dicunt, ceteros autem prophanos siue seculares (vt ita dicā) non esse religiosos, quāuis Christiani sint, intelligunt enim illos non esse astrictos vinculo consiliorū, quibus ipsi semet libere colligant. Collatione igitur illos negat esse religiosos, non autem simpliciter. Illi enim peculiariter religiosi dicuntur qui se Aminadab tece runt, seq̃ voluntarie castrarunt propter regnum dei, prorsus illius seruitio se totos dedī cantes. Nam & Paulus Apostolus pluribus in locis quosdam vocat sanctos, ceterorum comparatione, cum tamen omnes Christiani possint dici sancti & quandoq̃ dicantur. Sed quid moror in re exploratissima? Mirandū autem quonā pacto tu vir acutus, solers ac perdoctus inducaris his nugis & cauillationibus implere chartas, quapropter quādoq̃ ambigere cogor serio ne an ioco ineptias tam pueriles proferas. At immensum in huiusce hominum vitæ genus odium te fert præcipitem ad has nēnias effutindas prorsus indignas tanto viro.

Alteri autē sententiæ tuæ quā scribis ad Paulum Volzium exagitatis monachis ad faciētatē, inquit illi viuunt in ocio & aliena liberalitate saginātur, in cōmune possidentēs, quod citra sudorem illis obuenit. Nihil enim interim dicam de vitiosis. Hęc tu, quę si de vitiosis nō, putilisti, de probis igitur itelligis. Quę autē vana sint hæc tua verba, omnibus est apertissimū. Si enim religiosi reliquerunt omnia sua propter Christū, certe oportet, aliena liberalitate viuāt, quod & fecerunt Apostoli ac etiā dominus Iesus, & ceteri in cōmune viuentes. Quod autē ais citra sudorē illa obuenire, sane iniquus es rerū æstimator. Nōne insudant qui die nocteq̃ diuinis obsequijs & seruitio perpetuo insistant? qui student aut laborant orationi vē & cōrēplationi vacant? qui cū vitijs, mundo, carne, & diabolo semper colluctantur? Nōne æquū est q̃ spiritualia leminant, vt tēporalia metant? Domini ac Apostoli sententiā. Inania sunt hæc Erasmi nō potiora in mediū proferas: calce pulicis religiosi impetis. Quod autem eodem in libro alio loco dicis, hæc extēporali scriptumcula pro mea virili vt sanctum tuū propositū promouerem &c. Idq̃ eo feci minus tutius quod nōnihil mteuerim ne in istud superstitionum religiosorū genus icideres, qui te in monachātū detruderent, scrupulisq̃ meris & inextricabilibus spinis expleant, ad humanas quasdā constitutūnculas astringentes, plāneq̃ in Iudaismū quendā præcipitas rent miserū, quasi extra cucullum Christianismus non sit. Monachatus non est pietas, sed vitæ genus &c. Et alio loco. Quæso te quid aliud est ciuitas q̃ magnū monasterium, &c. Et demū re exagitata conaris vitā Christianorū cōmunē nō minoris esse perfectioris q̃ religiosorū cōprobare. Detestansq̃ votorū solēniū emissionē, inquis nō conuenire Christi professionē coarctare, quam ille latissimē voluit patere. Iam ex superioribus tibi magna ex parte responsum est, videlicet instituta, cōsilia Christi cōplectentia, & quæ ad illa faciunt nō esse supersticiosa sed opportuna, & summelaudanda: falsūq̃ esse scrupulis & spinis esse cōserta, sed placida floridissq̃ rosas, quæ tamē inter spinas colliguntur esse cōspersa, nec Iudaismū referunt, sed apostolicā vitā. Quapropter dicendū monachatum, nō solū esse pietatē, sed peculiarem & permagnā, cū ad perfectionē vitæ adducat, quod etiā ciuitas (vt ais) fidelium magnū est monasterium, quodquidē non inuicidū videtur, si ad ciuitates ethnicorū & infidelium conferatur: verum si cum religiosorū secessu ac domibz, quæ claustra siue monasteria dicuntur, potius Babylon est q̃ monasterium.

Nec est q̃ compares vitam Christianorum cōmunē vitæ religiosorum, nisi contēderis æs ac plumbum, auro & gēmis esse conferendum. Quantum autem inter vtrumq̃ sit discriminis, Ioannes Chrysostomus, qui nec monachos nec monachorū pater quem admodū magnus Basilus fuit declarat, asserens monachi institutū verā & perfectā philosophiam esse, ipsosq̃ monachos virtutum magistrōs appellandos, eorūq̃ insectatores esse iniquissimos, gehēna æterni ignis viciscendos, viuētesq̃ in vrbibus vitijs ac feceribus esse obnoxios, quamobrem nequaq̃ conferendos ijs, qui vī illa diffugerent scellerunt, durissimum vitæ genus præferentes delicijs vrbium, quibus animi corrumpuntur, summæ virtutis amorē: eamq̃ non adipisci nisi per ardua & salebrosa scandentibus, declarasse dominum cū dixit, arctā esse viam ducentem ad vitam: & rursus cum ait, multos esse vocatos paucos vero electos. Concludens sanctus ac diuinus antistes, si arctā est

quæ simpliciter ducit ad vitam, quanto magis ardua est illa quæ ad perfectionem & fasti-
giū ipsius vitæ perducit, per quam monachilini propofitū fecerunt incedunt, recensitisq;
hominū in vrbibus degentū detestabilibus peccatis, in tantūq; perturbatus fuit ob illos
infectiores monasticæ professionis, vt non solū in largissimis & vberissimis lachrymar,
quæ ad modū ipse testatur eruperit, verumetiam impos ferendū tantā impietate, precaretur
dominū tolerare animā suā ne tā infanda audiret, ita ut itq; talia agentes longe inquires
esse Samea & Pharaethis Mithridatis Persarū Regis principibus, filios Iſrael impediē-
tibus à sancti tēplī reedificatione, quāobrē in eos exandescens hæc refert huiusmodi
viros non tantum morū rectitudinē peruertere, verū ipsam quoq; pietatē religionis cō-
taminare, iureq; appellandos, totius naturæ inimicos, qui in aliorū perniciē cōiurant, do-
ctrinisq; sceleratis ac moribus impuris secum nauigantes, in hoc vitæ salo demergere stu-
dent, dehortantes vel cogentes, qui ē procelloso mari in salutis portum se contulerunt,
subiungens in monasterijs, i trāquillo & magna securitate residere, velutiq; ex celo ipso
ceterorū naufragia prospici, cū conuersationē celestem ipsi elegerint, qua nil deteriores
angelis suis effecti, eorum nēpe vitā emulari in monasterijs. In illis enim, nullus pauper-
tate exprobrat, nullus diuitijs honestior est, inde id quod omnia peruenit medi & tum
penitus eliminatū est. cuncta illis cōmunia, mensa, domus, indumentū & quod mirabilius
est, vnus cuiq; animus, omnes eadē nobilitate nobiles, eadē seruitute serui, eadem liberta-
te liberi sunt, vna omnibus diuitijs, quæ veræ sunt, vna gloria quæ vera non in appella-
tionibus, sed in ipsis rebus bona corū consistunt. Vna voluptas, vna iocunditas, vna deli-
tix, vnum desiderium, vna spes, ibi velut quadā ex libra & regula, cuncta sunt ordinata
ordo sumus, nulla inæqualitas, moderatio & cōuenientia inestabilis concordie seruandę,
perpetua lētitix materia, quocirca omnes omnia & patiuntur & faciunt vt vna latentur
& gaudeant. præsentia omnia cōtemnunt, celestia bonorū spē beati-quæq; singulis con-
tingunt siue tristitia, siue læta, cōmunia existimāt: quāobrē & moeror facilius fugatur cum
pro virili sua omnes comportent onera, lætitiarq; occasiōes habeant innumeras nō in sua
modo læti, sed etiam aliorum: quāobrē si istos omnes imitaremur, rebus humanis quę
in dies magis corruptum optime esset consultum. Hæc Chrysostomus. Quæ ideo reci-
tare volui vt agnosceres quantū ab illo diuersus sis in hac causā, cū prorsus contrariū des-
cernat his quæ tu asseruisti. Audisti enim quātis præconijs sanctissimus pater euehat mo-
nachi propofitum horteturq; ad illud suscipiendū, quāq; illud institutum præferat cō-
muni vitę Christianorū in vrbibus viuētiū. Tu aut amico tuo conaris oppositi suadere
ceterosq; ab illius vitæ studio suscipiendo deterres ipsum detestans, præter omnē modū
contendens ciuitatem nil aliud esse q̄ magnū monasteriū, adiciens & cetera et ronea quę
superius recitauimus. Intellexisti Chrysostomū. Sed audias & Augustinū ita referentē
in libro de moribus ecclesię catholicę. Quis non admiretur & prædicet illos viros, quorū
multitudo innumerabilis per totum orbem diffusa, præsertim autem in Oriente &
Aegypto, qui cōtēptis mundi huius illecebris in cōmunē vitam sanctissimāq; congrega-
ti simul atatem agunt, viuētes in orationibus & c. Ibiq; descriptis eorū institutis, hæc in-
fert verba. Hos mores, hanc vitam, concordia, hoc institutū si laudare velim, quod nec di-
gne valeo vereri & c. Accepisti eorum vitā admirandā & prædicandā dixit, eaq; tā ex-
cellam vt se facis ipsam condigne laudare posse non arbitretur. Quæ verba aut absolute
& simpliciter sunt intelligenda, & sic cōuenire nō possunt cōmuni vitę Christianorū in
vrbibus viuētiū. vel ideo dixit admirabilem monachorum esse vitam ac prædicandā
cōparatione ad eam quæ est cōmunis Christianorū vita, de votis iam supradictum est,
& inferius proprio titulo latius explicabitur.

- R • Christus, quidem latissime voluit peterē suam religionem, vt pluribus esset cōmunis,
atram & edocuit quā semita in ipsa religione gradiendū esset ipsi qui ad perfectum cō-
tenderent. Virūq; autem edocuit pauca, sed significantibus verbis. Primum cum dixit,
vis saluus esse serua mādara. Alterum si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes
& sequere me, quod qui faciunt nec stulti, nec hebetes sunt (vt tu vis) sed prudentissimi:
qui cū in nassā illectantur (vt tu ais) opportunissima est illis ea nassa modo in illa versu
sensur

feru r vt par est, in quā nāssam hortationibus & sanctissimis monitis vetustissimi patres studue rūt plurimos allicere. Basilius, Chrysostomus & alij complures, tum Latini, tum Graeci pluribus editis voluminibus ingentibus praeconijs, id genus vite effertentibus. Nullus tamē in illa intrudendus est vi nec alliciendus, fallacijs artibus aut blandicijs, sed tantum modicis suasionibus castis & salutaribus, quod ceterū est relinquendū aspiratio, nī sancti spiritus. Quod autem rursus ais eodem in opere non credi eos in spiritu ambulare, etsi suas observationes nō praeterierint, nisi videro fructus spiritus: nec loquor de his monachis quorum mores mundus detestatur, sed de his quos vulgus miratur non vt homines sed vt angelos. Facile est respondere tibi eos fructus non obtingere inuicē eo qd caligine odij sis effectus strabo aut caecus: nam observatio casta suorum institutorū prodestatur eos in spiritu ambulare, & vbi illa sincere & simpliciter observantur ibi est conspicere fructus spiritus sanos habentibus oculos. Ceterum quod sabiungis verum fatetur fas est archissimum quodq; monachorum genus religionis fastigium in ceremonijs aut certa lege psalmodum, aut labore corporū ponere: quorū vita laboriosa iudaicis superstitionibus est plena &c. Falsa haec, omnia & calumniosa: Nam religiosi omnes fastigium religionis collocant in diuino amore, omniaq; agunt propter ipsum consequendum aut adaugendum, ad illum cuncta dirigentes, vt ad propriū scopum, quorum vita sane laboriosa est: sed in labore & circa ardua versatur omnis virtus, auctorēq; dombo arcta est via ducens ad vitam, diuini tamen ardor amoris cū spe futuri praemij omnē sperandis ficultatem & laboris onus reddit facile, cum non sint condignae passionēs huius temporis ad futuram gloriam quae reuelabitur in nobis. De iudaicis superstitionibus iam dictū est: non enim iudaizant religiosi ceremonijs & ritibus suis, sed vere christianizant, sicut dicere licet, cum eorum institutum vere representet perfectum christianissimum.

¶ Illa autem quae dicis in libello quō instituis principem Christianum iniquens quod expediret reipublice monasteriorum esse modum. Est enim & hoc ocij genus quoddā, & quod de monasterijs dico idem de collegijs sentiendum, mutua sita Libanio sophista qui suis prauis consilijs Iulianum Caesarem apostatā reddidit, & suasit hae eadem ipsi, propter quod & legem promulgauit, vt monachi a militia immunes non essent, statuens eorum secessum Reipublice esse incommodum, quod consiliū Valens quoq; Princeps secutus idē sancit, vt superius dictum est. Longe autem consultius & magis pie Principem instituisse, si populi artibusque ludicris, iupanarijs & luxui modum esse ponendum fuisset, qd monasterijs & sacris collegijs, quibus si pie sentires cuperes vndequaq; omnia esse refectissima, vt vbiq; diuinæ laudes resonaret, & omni loco mortales essent diuinis obsequijs prorsus dedicati, angelicam cōuersationem imitantes, & ad vite perfectionem ceteros imitantes. Nam diuus Augustinus ac Hieronymus Pauli sententiam sequuti cupiunt, vt omnes homines caelibes essent, inquit enim Apostolus de hoc agens Volo omnes esse sicuti & ego sum. His autem quae refert in Annotationibus nouitesta menti agens de monachis velut hodie apud nos habentur, qui diuersis ac nouis eulnrum formis & coloribus sanctimoniam apud vulgus profutur. Et paulo post, Vtinam hoc huiusmodi genus non adeo passim esset apud Christianos, ad quos collati Pharisei synaceri & simplices queant videri. Responsum est, tū in epistola nostra cum de diuersitate multiplicitateq; religiosorum causam expressimus, tum in his quae superius diximus de eorum cultu & vestitu agentes. Nam conuenit, vt declaratum est, ijs qui diuersis institutis & formulis viuunt, amictum quoq; & cultum esse variū & distinctum, vt & ex illo agnoscatur, cui familiae vnusquisq; sit ascriptus cum ratio postulet, vt supra expositum est, ex diui Basilij sententia, illorum qui eiusdem sunt professionis similem ac eundē esse cultum debere. Nec ob id histriones imitantur qui diuersas personas agentes vestitum quoq; imitant illis accommodatum. Sed tu (ignosce dolori meo quis enim) modo nō sit pietatis expertus (in tam acri maledicentia de viris sanctis temperare posset) histrionē potius vel scyphantam agis, haec de illis oblaterans, quem non pudet nec, vereris sinceritate & simplicitate pharisaicum ordinem sanctissimo monachorū instituto praeferre.

Quod praeter ea ais de duobus theologis, quorum alter professor eius religionis est,

Alber,

O

T

quæ baptismi professionem pene reddidit irreligiosam. Si lubet dicas obsecro patenter quem ordinem indicas, quem intelligis, quem innuis hæc verba proferens? sed si id exprimere non audes, atramen perspicuum est te alteri de duobus probatissimis ordinibus prædicatorum videret aut minorum notam ita probrosam inurere. Nec vereris sacratissimos ordines tam acriter maledictis blasphemisque verbis incellere, quod Christianam religionem pene reddiderint irreligiosam, cum tam vnus quam alter frigefcente charitate in peccatoribus mortaliū, his postremis seculis, ipsam religionem labacentem ac pene ruentem, proprijs humeris, tum verbo, tum exemplo, sanctissimæ vitæ sustinuerunt. Bonus quippe ille IESVS nequaquam fallax, sed suorum seruatissimus promissorū cū recepisset suam columbam ac dilectissimam sponsam (quam effusione preciosisissimi sanguinis sibi copulauerat) nunquam deserturum, varijs temporibus prout res exigebat in deterius hominum moribus suapte natura peccato obnoxia labacentibus, misertus humanæ conditionis illi succurrere volens, prout in profundissimis sapientie sue thesauris statuerat, misit viros perfectissimos plenos spiritu & virtute ad res collapsas instaurandas, nunc hos postea alios, prout tempora labebantur, vti propheta fecerat veteris legis tempore. Poss enim illos primæuos Apostolicos patres, post martyrum triumphantem exercitum, clarissimos doctores misit, Nazianzenum, Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Hieronymum & ceteros, quorum doctrina per vniuersum orbem illustrata est ecclesia. Post hos gloriosissimos cōfessores monastici ordinis auctores vel illustratores, vt Benedictū Maurū, Bernardū aliosque similes. Denū his nouissimis seculis misit hæc duo clarissima mūdi lumina: hunc Cherubicū, alterum Seraphicum, Franciscum videlicet & Dominicum, qui verbo & opere ecclesie quasi ruenti succurrerent charitatisque ardorem pene suffocatum & obrutum curis & sollicitudinibus rerum terrenarū, & multis illecebris excitarent & inflammarent. Hasque duas arbores feracissimas plantarent quarum rami in vniuersum orbem protenderentur, fructus saluberrimos producentes, quorum facilitate qui degustauerint populi ad pristinam pietatem reducerentur, quibus & parochi tanquam ministris & coadiutoribus vterentur, vt pote datis, ad eis suffragandū in partem sollicitudinis perferenda.

V Quāobrē nec est quoddā accusas (vt sæpe facis) eos inquitens vndique offendi, eorū alios quos in vehiculis, aliquos in nauihus, in vijs &c. Cum id tum eorum multitudo efficiat, tum munus illis inuenerim, non quippe prorsus scedendo ab hominibus vitamque tantummodo contemplatiuam ducendo, quemadmodū monachi incolæ deserti, primo instituti sunt, sed etiam partim ad actiuam & ad ea munia peragenda quæ ad populi procurationem salutem pertinent. Quapropter nec proprie eis monachi nomen congruit, sed rescribitur: vt & sic fratres dicuntur: quemadmodum in primæua ecclesia euangelij negotium procurantes appellabantur teste Paulo, & Apostolorū actis, pluribus in locis, quorum fratrum instituta, medium quoddā continent inter clericos ac monachos, participes enī sunt munerū & vitæ vtriusque generis, quorum opera vberimā frugē quotidie per Christianum orbem sanctissima suscipit ecclesia: quæ ipsas arbores ab ipsis apostolicis viris Francisco ac Dominico plantatas ipsa rigauit, excoluit: & omnipotens deus incrementū dedit. Nec ob id inficias ideo quā & inter ipsos quidam sint præpostere agentes & suæ professionis ac instituti immemores: quod quidē accidit in omni multitudine, quæ nunquam itā perfecta esse valet vt omni ex parte sincera sit, priusque vitio careat quā in ea aliquid sit adulteratum & corruptum. Ob id tamen non condemnandum institutum inquit enim Augustinus enarrans Psalmum nonagesimumnonum. Nemo vos fallat fratres si non vultis falli, & vultis amare fratres, scitote omnem professionem in ecclesia habere fictos aliquos: sunt Christiani mali, sunt & boni, & si plures malos vides quia palea sunt, & te ad grana peruenire non permittunt: attamen sunt ibi & grana multa, accede tenta excute, adhibe iudicium, inuenis sanctimoniales indisciplinatas. Nunquid ideo sanctimonium reprehendendum fuit propter virgines malas damnaturi sumus & sanctas? minime, vndique vnus assumetur & vnus relinquetur inquit enim psalmus. Seruite dño, in iocunditate. Ad vos loquitur quicūque in charitate omnia toleratis & spe gaudetis &c.

His verbis edocet sanctiſſimus pater ferendos eſſe a probis (ne vinculum pacis & charitatis diſrumpatur) etiam aliquos firmos & infirmos, nec damnandū ſanctum ꝑpoſitū eo q̃ in cœtu ſint quidā ficti, & adulterati, in omniq̃ multitudine aliquos tales eſſe, cum quædā paleæ inter grana ſemper ſint cōmixtæ, attamen grana dignoſci, ſi iudicio inſpexeris diligentēꝝ excuſſeris. Hoc autem ubi paleæ intermixtæ ſunt granis plurimis, q̃ ſi paleæ eſſent granis omnino vacuæ nō certe ſentiret ferendas eſſe meras paleas, quod aperte declarat libro de opere monachorū. Quapropter ſyncere optandū ab omnibus probis operaq̃ præſtanda ab his quibus id peragendi facultas vt monaſteria a quibus regularis diſciplina proſus eliminata eſt, omnia q̃ inſtituta corrupta ad priſtinā diſciplinā reſtituantur, ne deſtendi illorum mores apud quos tantum remanſit monachiſmū, quantum in cultu & veſtiu ac quibuſdam preculis cōtinetur, cætera omnia ficta & ſimulata vel etiā pudore ſam poſthabito aperte iniqua iuxta illud, Cum peccator in profundum venerit deſpiciet: Chriſtiano populo, in ipſos conſpicienti, hortamenta quædam ſunt potius ad peccata & vitia perſequenda, q̃ ad virtutem & religionem ardentius cōplexandam, pro hisq̃ ac veris monachis ſint impedimēto, & deniq̃ vniuerſo orbi offendiculū & ſcandalū.

Cæteri & in monaſterijs ubi viget diſciplina, videtur valde probandum eſſe & ſeruandum priſcum illud inſtitutum patrū de opere manuum quod diuus Paulus factū & verbis plurimum cōmmandauit priſciq̃ patres diligentiffime ſeruauit, ſciſpos exercentes in laboribus manuſ: quod & beatiffimus Auguſtinus libro ſuperius citato ab eis faciendum eſſe contendit. Eſti enim ſemper non tamen perpetuo orandum: quāobrē illud vtiſen non ſolum ad ocium fugandum ex quo & malę cogitationes & iniqua opera, vt plurimū provenire ſolent, verū etiā ad corporis ſalubritatem ſeruandā & ad ipſum domandum ubi opus eſt, humilitatēꝝ profitendū. Nam & ſegnitiem exegit, & animū alacriorem reddit ad orandū ſtatutis tēporibus ad quæ accedit, & hæc cōmoditas q̃ minus graues cæteri erunt eū eorum ope minus egant ad paupertatem ſuſtentandā, & ex proprio opere victum ſibi ſaltem ex parte quæritant: quis enim forte præterderent ex euangelio tantum licere eis viuere, non tamen omne quod licet perfectum eſt: licebat & apoſtolo idem facere, & plurima alia a quibus tamen abſtinuit, nec omnimoda vſus eſt licentia vt teſtatur ipſe ad Corinthios ſcribens, quapropter crediderim valde cōmendandum ſi conſtitueretur, in monaſterijs regularibus vt & illud inſtitutū ſeruaretur, vt videlicet quibuſcuq̃ vacaret aliquid temporis a munijſ neceſſarijs peragendis illud impenderetur in exercitationem corporis & manuū opus honeſtum tamen ac religioſum non incongruum, & præſertim ab his diligentius ſeruaretur qui ſtudijs literarum non ſunt dediti, tempuſq̃ quod illis ſuper eſt, in ſcripturis perſcrutandis rebusq̃ contemplandis non impendunt. Sed de his hæc enus ad rem redeo.

Cum autē tam atrocia & odioſa aduerſus monachorū religioſorum ve inſtituta ſcripſeris (in memor ſeuere animaduerſionis dominicæ in pueros Helifeo viro dei inſultantes) vt liquet videre ex his locis quos citauimus & plurimis alijs quos præteruiſimus nimiam vitantes prolixitatem. Interim tamen audeſ dicere, non damno religioſorum proſeſſionem nec inſtituta, improbo, ſed quorūdam eorū, mores deprauatos &c. Hiſq̃ verbis putas ſubterfugere omnem inuidiam quam letalibus plagis religioſorum ordinī a te illatis apud omnes bonos in te induxiſti. Sed patientia nimis ſunt vulnera, cruorē vnde emittunt, qui nec reſtringi ſiſti vepoteſt hoc, tam imbecilli verborum tuorum lenſum meoſ, ſed dic pater queſo, ſi monachiſmum probas, cur tam timebas amico tuo ad meliorem vitam reſipieſcenti, ne in monachatum (vt aiſ) protruderetur, vt tam properanter ei libellum ſcriberes de milite Chriſtiano: quo anxie tot rationibus in medium tuorum lenſu ſolicitus, omni proſula tua eloquentia, ſumma induſtria ſuadere conariſ, ne id agat, ac potius in mundo pie viuere ſtudeat, inquires urbem magnum eſſe monaſterium, & monachiſmum quendam iudaismum. Si illud genus vitæ probas, cur illud facitium & ſimile religionibus ethnicorum eſſe contendis: cur ſtultos ac vecordes viſ eſſe eos qui illud amplexantur? Cur illos hiſtrionibus cōfers, & exiſtimas probe agi cum rebus Chriſtianis ſi tales hiſtriones tollerentur? Cur prædicas expedire rei publicæ monaſteriorum eſſe

modum: Cur contendis huiusmodi institutum ad pietatem non pertinere, sed quoddam esse genus vitæ, & ocium scrupulis ac spinis refertum syncerioraq; videri posse Phariseorum instituta eorū decretis: nec hæc te dicere de improbis religiosis, sed de his quos mundus ut angelos admiratur & c. execrabiliora, crudelioraq; de nullo perditissimo & damnato ordine excogitari dici ve possent, & tamen dicis non tibi constans, te nequaquam inesse fuisse ordinem aut institutum. Optaresq; viuere tibi licere cum illis, ubi disciplina vigeret. Si igitur probas, cur tot maledictis insequeris? Si improbas, quomodo dicis te illud probare? idem igitur probas & improbas. Si enim mi Erasme tale genus vitæ displicuit, satis esse debebat illud non cōplecti, aut reiecit sed parcendū illis quibus placebat & probabatur: cum illud institutum detestari genusq; improbare, nequaquam tuam causam meliorem efficiat apud cordatos viros, sed longe deteriore. Sed his prætermisiss ad alia iā deueniamus. Nam multo longius progressa est disputatio nostra hoc in argumēto quod putabamus, quod dictorum tuorum indignitas ac procax petulantia effecit.

CAERIMONIARVM AB ECCLESIA RECAEPTARVM ASSERTIO. LIB. VI.

A

OST instituti monastici defensionem, ordini conuenire videtur, ut argumentum, quo de caerimonijs ritibusq; sacris disputandum est, aggrediamur. Nam religiosorum vota, obseruationesq; monastici instituti, inter ceremonias recentis. Cū igitur de his iam egerimus, videndum & quid de ipsis caerimonijs in vniuersum: & de singulis in particulari scripseris. Quibus pari modo te quicq; derogasse negasti. De illis autem inquis in Methodo studij theologi. E uolue testamentum omne nouum nihil vsq; reperies præceptum quod ad caerimonias pertineat, & ibidem, nos plus quā Iudaicis constitutionibus oneramus Christi sanguine liberos, & ob has calumniatur immerentes. & in scholijs in Hieronymum Tomi primi, nos magnam partem orbis terrarum perdidimus, dum omnes caerimonias ad vnum exigi voluimus. Et in epistola ad Episcopum Balsil. Quod si pietas non periclitatur ex caerimonijs, cur Paulus tanto ardore vbique pugnat aduersus caerimonias Moisaicæ legis? & paulo post.

Y

Rursus ibidem. Iuxta sententiā Pauli dicimus caerimonias ad tempus institutas esse. Et in præfatione Enchiridij ad Paulum Volsium, Si mediocri religionis pestis latuisset in caerimonijs Paulus non tam acriter in omnibus suis epistolis in eas destomacharetur. Ad hæc in annotationibus super nouum testamentum. Vides ut Paulus in nullis incandescat acrius quā in eos qui Moisaicæ caerimonijs Christum querebant abolere & c.

B

Hæc pauca recitasse sufficiat ex innumeris eiusdem sententiæ, quæ in hoc argumentū protulisti. Cum ex his satis liqueat, quid de ipsis caerimonijs scripsit tuis statueris, manifestūq; sit inter nos de voce egerimiarum nullam esse futuram questionē. Cum sub eorū nomine, complexus fueris quicquid externe geritur ad cultum diuinum celebrandum religionis ve causa peragitur. videlicet, ciborum delictus, ieiunia, vestimentorum formas, ipsorumq; colores, constitutas preces, cantus ecclesiasticos, templorum decora, ritus solēnes, mysteria, sacrificia, luminum accensiones, genu flexiones, gestus & alia id genus omnia quæ a rem diuinam peragentibus, ad summi dei reuerentiam & gloriā heri solent. Præterea dies festos, sacrarum imaginum, & sacrarum reliquiarum venerationem peregrinationesq; ad loca sancta, & alia similia, quæ omnia hac generica voce egerimiarū cōprehensa, non solum in genere, verum & particularim improbas, ridet ac carpiis inuidio

flissima oratione. Illa autem nos, pie, pro nostra exigua facultate, ab inspectione tua des-
 fendere conabimur: quod profecturus, primum hoc dicam, te nonnūq̃ inducere me tuis
 verbis in tam magnam admirationē vt prope in stuporem cōuertas, cū illa audio. Dicas
 igitur quēso, quā fronte illa verba ausus es proferre? Euolue testamentum omne nouū,
 nihil reperies quod ad cērimonias pertineat: presertim cū tu illud denuo interpretatus sis,
 ad fidē Græcorum codicum (vt ais) restitueris. Præterea paraphrastice illud explicā-
 caueris, & tot annotationes in ipsum edideris: illud autē tot tātaq̃ de cērimonijs referat,
 tot præcepta ad ipsas pertinentia contineat, vt ipsum vndiq̃ cērimonijs scātere sit perpes-
 tissimum. Respondeas obsecro: vt cætera nunc præteam, sacri baptismatis institutum,
 diuinissimēq̃ Eucharistie sacramentum, cæterorūq̃ mysteriorū traditiones, vt tot varieg-
 atas in nouo testamento constituta sunt nec nisi externo cultu, & ritu perfici queunt,
 cērimonie non sunt, aut illis vacant: & neutrū, credo, dices: cum sit perspicuissimū cōtra-
 rium, & standū tibi sit in generica descriptione nominis cērimonie, quā semel attulisti.
 Quapropter sententiam ego tuz prorsus oppositam audacter proferā: quā & me demō-
 straturum confido. videlicet. Euolue quā partem voueris noui testamenti, nullā cōper-
 ries quæ cērimonia careat: cū omnia in eo cērimonijs plena sint. Nihil enim ibi fere ge-
 stū narratur: nihil instituitur: quod cērimonia vacuum sit. Percurramus igitur ipsum totū
 quā possumus breuitate, nō solū ab ipsum domini Iesu mysterijs exordientes: verum &
 ab eius præcursoris aduentu: ipse in quā præter cērimonias, nec prænunciatus nec genitus
 fuit. Nam patre ipsius pontifice Zacharia, solennia sacra celebrante vt euangelista Lu-
 cas refert, a dextris altaris incensi angelus effectus visibilis, præsto fuit: nunciatus ei filium
 futurum, indicens vt cū nomine Ioannis appellaret. Cuius territus aspectu elinguis mox
 effectus est. Audisti cērimonia in visione, in loco, in nuncio, in præscripto nomine, in
 vocis a missæ facultate? Legis deinde Gabrielem archangelum, a summo deo missum ad
 Mariam virginem, ex qua diuinum verbum humanam naturam assumpturnum erat, nū-
 ciantem ex ea nasciturum altissimi filium: præcipiētēq̃ vt illum nomine vocaret Iesum.
 Nonne & in hoc mysterio expressas vides cērimonias? Angelum ad Mariam ingressū
 sum, specie visibili, illa nunciantem, & nomen futuro puero indētem: Post hæc vbi Deū
 parā iam conceperat, prægnansq̃ salutarum p̃sset Elizabet cognatam, & ipsam grauidā
 comperisset, infans nondum natus, sed adhuc in vteri vorticibus implexus exultās,
 quo modo potuit, reueritus est saluatorem, cuius futurus erat prænunciatus, antea propheta,
 in lucem editus. Nonne & in hoc mysterio, omnia cērimonijs plena? Vides peregrina-
 tionem Mariæ, salutationem, gestum, exultationem & motum in vtero inclusi infantis,
 gestu indicantis quem voce adhuc prædicere non poterat: concepta verba Elizabet.
 Vnde hoc mihi? &c. Et exultauit infans in vtero meo: Beata quæ credidisti Deiparāq̃
 virginem in spiritu sanctum pronunciantem: Magnificat anima mea dominū. &c. Hæc
 autem nequā negabis cērimonias fuisse: præter ea nato puero (humani generis relictū
 tore) in Bethleem auditus angelorum cælestis exercitus canentium. Gloria in excelsis
 deo &c. Equibus vnus pastoribus nunciat nātū esse mūdi saluatōrē: quē ipsi relicto grege,
 veniunt saluatū: inueniunt, adorant. Nunquid & hæc omnia plena sunt cērimo-
 nijs? Ad hæc, quid illa utilis stella, indicans magnum Iudeorum Regem esse natum,
 quæ apparuit Magis vsq̃ in orientem: Quid eorum aduentus ex tam distantī regione?
 Quid precidentium illa eorum adoratio infantis? Et procidentes, inquit euangelium,
 adorauerunt eum. Quid preciosa illa munera, auri, thuris, & myrrhæ? Nōne hæc omnia
 cērimonie nō priuata p̃uata, quæ citra cērimonias peragi non possunt: quāmobrē &
 mysteria dicuntur, cum aliud occultum portendant ab eo, quod externo opere videtur.
 Quæ in ampliori desiderari possunt: Nonne hæc satis esse debent ad tuam sententiam re-
 solvendam: sed hæc in euangelij foribus & Christi tantum cunabulis recitantur. Par igitur
 esse etiam videre, an in progressu & cæteris mysterijs, cērimonie intercesserint nec
 non in omnia recensenda quæ scripta sunt: vniuersum enim testamētum nouum esset

recitandum: quædam igitur tantum percurrens, attingam. Dominum enim adhuc puerum duodecim annos natum, cum legis peritis in confessu doctorum, ac populi seniorum disputare audis. Nō quidē & hoc factū præter cærimoniam. Deinde cū ad ætatē perfectam devenisset, seq̃r̃ et̃ manifestaturus mūdo: audis eū q̃dragenariū ieiuniū obseruasse. Vides cærimoniam ieiunij? Deinde baptizari voluit a Ioāne, quod cū ageretur, vox de cælo facta est. & spūs dñi in columbæ specie visibilis apparuit. Nōne & hic audis multiplicē cærimoniam baptismatis, verba cælo sonantia, & spiritū sanctū sub columbæ specie visum? ipso quoq; in conuiuiū nuptiali discubēte, cū vinum deficeret conuiuii iussit hydrias aqua replei, quā in vinū cōmutauit. Quid? quia aquā in vinū transmūtauit, nonne potuisset cū tra omnē aquā hydrias implere vino? nisi in illa aquæ infusione, inellect mysteriū, & cærimoniam? Discurre cætera per prodigia & miracula quæ fecit, cū tamē omnia solo verbo, nutu ve, ve l volūtatis decreto: quo & vnūuersum orbē condidit: eadē facilitate perficere potuisset: noluit tñ sine cærimoniam rerū externarū, & ritu quodā illa perficere: vtens ipsius rebus sensibilibus, itaq; instrumentis ad ea peragenda. Surtū nāq; & mutū, et adductū in finibus decapoleos manu apprehēdēs, mittēsq; digitos suos iāures eius & expuēs in terram, ex luto quod fecerat illius tangens linguā, suspiciens in celum ac ingemiscēs exclamāns: epep̃tha sanauit eū. Ad quid hæc? cū idē effici potuisset citra illa, si cærimonijs vtī noluisset, vel essent superuacue? Faciebant nāq; plurimū illa omnia, ad illud prodigium astantibus magis manifestandum, eorum cordibus insigendum, & vnūquodq; eorum aliud significabat: Quam obrem nec peragendum erat, ocula virtute præter illa quæ nil aliud erant q̃ veræ cærimonie. Audisti prodigium muri, quantis cærimonijs peractum? Audias & illud leprosi mundatū: quem nec restituer & sanitati voluit, nisi per contactum manū. In ciuitate quoq; Naim legis filiū mortuū, matri rediuiuū nō condonasse, absq; verborum cærimoniam, & loculi cōactu. Pari ritu vitæ restituisse filiū lairi principis syriagoræ, & alios q̃ plurimos ex euangelio constat: quos manuum impositione curauit. Quid ais? dominus Iesus nihil de cærimonijs egit, aut præcepit? Quid dices, cū nec Lazarum, tam amicum, & hospitē suū, a mortuis suscitare voluerit absq; plurimis cærimonijs? Infremit enim spiritū, & turbauit seipsum, & lachrymans est, ad tumulq; accessit, eleuatisq; oculis gratias egit, & conceptis verbis clamauit: Lazare veni foras: quem citra illa omnia, cōstat domi sedentē solo velle ad vitā reuocare potuisse. Sed voluit plurimis intercedentibus cærimonijs prodigiū illud illustrius reddere. Quid inquires & de ipsa transformatione facta in monte Thabor, in qua resplenduit facies eius sicut ignis, & vestimenta eius facta sunt sicut nix? Nunquid audebis hic negare cærimoniam fuisse in colore vestis & vultus fulgore? Quid dices cum discumberet in domo Pharisei, de vnguento, quo mulier silius pedes illiniuit, & capillis suis terxit? Quid & cum simile mystrium peractum est in domo Symonis leprosi in Bethania, a muliere frangente vas alabastrū stri, vnguentum continens preciosum, cuius odore domus repleta est? Nōne vnguentū illud, odor, vas, ipsiusq; vnguenti in caput infusio, & pedū illinitio, capillorūq; exersio, cærimonie fuerunt: quas dñs approbavit nō solū facto, sed etiā grauius verbis increpās murmurantes discipulos, vana & perditionem illa putātes. Ad hæc, quid dices de ingressu illo domini magnifico in Hierusalem, insidentis asinæ, apostolorū vestimentis stragis? Quid de ramis oliuarum, & strata veste per viam qua incessurus erat? Quid de vocibus populi, cum illi obuiam iret exclamantis: Oslanna filio David &c. Nōne hæc omnia cærimonie? Quid de introitu in tēplū tā verendū, mensarū & cathedrarū euerfione, & flagello excepto ad eiciendū vendētes colūbas, & ibi mundinantes? Nōne illa oīa cærimonie? An ne flagellum illud potestate, & regiū sceptrum, pastoris ve pedum significabat? Alia prætereo ad sacra passionis, ac ipsius resurrectionis mysteria descendens, quæ tamē omnia cærimonijs & mysterijs sunt reuerentissima. Quid dicā de tot proluxioribus ipsius ad simū patrē precibus, nōnunq; oēs noctis vigiliis ductis infomes in oratione perpetua? Nōne hic vides cærimoniam ipluxioribus precibus, & oratiōe? Nūc autē venio ad sanctissimā cenā & nouissimā, in qua veste deposita, succinctusq; linteo, ipsemet aquā in peluī iñtū

dens apostolorum pedes, procumbens in terram, sacratissimis manibus lauit. Quot hoc in factis caerimoniis? Quam magnae, & admirabiles & stupendae? Sed quid dicemus de his quae peracta coena gestis, cum diuinissimum illud Eucharisticum sacramentum consecit, sacratissimumque corpus suum sub panis & vini specie, sumendum charissimis apostolis tradidit? Quae caerimonia vni expressior? Quod mysterium huic conferri potest? Quod omnipotens deus, idem & homo corpus suum & sanguinem manducandum ac bibendum tribuerit mortalibus: istudemque facultatem dederit idem faciendi quotiescunque libueret. O ingens caerimoniae mysterium, o verendum & admirabile donum, o diuinissimum infinitae bonitatis, & diuini erga nos amoris indicium, incredibileque beneficium: quod nec verbis exprimi, nec tantum mente concipi potest, tanta est illius celsitudo & maiestas: Quamobrem suspiciendum & adorandum ore silenti, & tacita mente, ut pote in stuporem conuersa miraculae magnitudine, & tamen negas dominum Iesum vllam instituisse caerimoniam, quam vel si solam constituisset plusquam satis erat ad te edocendum omnes caerimonias ad ipsius cultum pertinentes, venerandas esse, & obseruandas, Sacramenti magnitudo, hic me aliquantis per plus detinuit, nec ceteras annotare caerimonias, quae in illo conseruando ab ipso domino gestae fuerunt, permisit: ut gratiarum actio, oculorum ad coelum eleuatio, panis benedictio ac fractio, quae & omitto ad alia properans: his namque peractis, cum a coena surrexisset, quid hymni diuini recitatio? quid deinde in monte oliueti rursus ac rursus repetita illa vehemens, & sollicita precatio, ut sudor sanguineus a tenerrimo & purissimo corpore deflueret? Quid & illa angeli cum confortantis aperitio? Quid cum vltro se comprehendum preberet, illa iterata itrogatio, militibus cohortis acta, Quae queritis: quid ipsorum in terram resupina prostratio? Quid scelestissimi proditoris, illud deosculantis interrogatio, Ad quid venisti? Hec ne gesta praeter caerimoniam: sed percurramus reliqua. Quid feruentissimi Symonis gladio auriculam ministro abscondentis repressio? Quid illius vulneris cum auriculae restitutione sanatio? Quid illa dura vincula? Quid alape? Quid spura? Quid tor improperia? Qualis illa ad Herodem transmissio? Qualis & ipsius alba superinduti vestis ad Pilatum remissio? Qualis & illa propter vestis nudatio, ac purpureae clamydis inductio? Qualis illa oculorum obnubilatio, & sacratissimo capiti coronae spiniae inpositio? Quid & illud sceptrum arundineum eius manu inpositum? Quid & tor flagella? Quale & illud afflictissimi corporis spectaculum, populo factum a Pilato? Quid & illa ponderosissime crucis (in qua cohibendus erat) propria humeris deportatio? Hec ne caerimonias vacarunt: quae certe frustra ab euangelistis tuis sent expressa (quod tamen accuratissime fecerunt) si caerimonia & mysterijs caruissent. Quid quod nudus in cruce expansis manibus, crucifigi voluit? Quid & titulus ille tribus linguis cruci inpositus? Nonne haec stupendissimas caerimonias perfecta? nihil enim horum contra mysterium. Omitto quae in cruce pendens peregerit, multa quidem re maxima, sed quae externe tantum contigerunt recitabo. Qualenam illud quod ipso animam exhalante, sol radios sui luminis contexit, tenebrae factae sunt super vniuersam terram? Quid & terra remota ille tam ingens, ut territus Centurio, cum militibus qui dominum crucifixerant lateri coactus sit cum verum fuisse filium dei? Quot & in ipsius diuidendis vestibus caerimoniarum arcana? Quid velum templi apertum, fixaque & petre scissae, & multa mortuorum corpora resuscitata? Quale & illud, quod in latro mortui corporis vultus illarum ei a milite fuerit, a quo emanauerit sanguis & aqua? Nonne illa plena caerimonias ingentibus, & verendis? Sed qui voluit mysteriose emori, idem & voluit pluribus & solennibus caerimonijs tumulari. Primum in sepulchrum nouum lapideum inferri, corpusque conditi aromatis sudarium supra caput imponi: linteaminibusque vniuersum corpus inuoluti: ad ostium monumenti lapidem magnum apponi: cuius negotii & voluit esse ministris homines nobilissimos, & diuites, Nicodemum inquam & Iosephum.

Vidimus mortis caerimonias & sepulture perspicimus & illas quae in resurrectione a mortuis, & in coelum ascensione, intercesserunt. Nam cum deuicta morte triumphator a mortuis exurgeret, factus est ingens terrae motus, quo monumenta custodes terribili sunt,

Apparuerunt angeli mulieribus, in veste fulgida, illum resurrexisse nunciantes. Et hic videri plurimas ceremonias, terræ motum angelorum conspectus, vestis colore perspicuum. Præterea et quæ gesta sunt illis xl. diebus, quibus adhuc in terris versatus est, quibus ceremoniarum plena fuerint, ut ad ea quæ in admirabili & gloriosa illius ascensione pacta sunt adde deueniā.

- E** Dum enim in cœlum ascendit, videntibus & admirantibus apostolis ac discipulis quæ aderant, interiecta nube subleuatus est ab eorum oculis: quibus & duo viri, vestibus albis induti apparuerunt, illis nunciantes eum iterum venturum, quemadmodum viderant in cœlum ascendentem. Ceremoniam audisti in angelorum apparitione, coramque vestitus color. Morosior forte fui in his recensendis quæ quibusdam licuisse videretur. Id autem factum, ut apertius declararem, quæ falsa & inconsiderata fuerit tua sententia, in nouo testamento si quæ totum euolueris, non comperiri aliquid de ceremoniarum institutum, cum oppositum sit manifestissimum ex recitatis locis & alijs quæ plurimis quæ prætermisimus, ad vitandum lectoris fastidium. Nam ex iis satis liquet, omnia eius gesta ceremoniarum fuisse refertissima, ipso neque carnem assumpturo, in ipsius natali, totiusque vite progressu, ipso inquam se manifestante, sacramenta instituyente, prodigia faciente, tormenta patiente, moriente, mortuo, resurgente, cœloque ascendente, nihil actum citra ceremoniarum mysteria. Nec enim præter mysterium factum est, quod ipso resurgente ac cœlos scandente, angeli apparuerint vestem fulgidam induti, idque ab euangelistis expressum: ipso autem nascente, de Angelorum nitida veste nihil illos retulisse. Nec mirum: veniebat enim erumnas perpassurus, sed nec cessauerunt ceremoniarum ipso in cœlos euecto: ad dexteram patris omnipotentis sedente. Quinimo paracletum, quem discipulis promiserat transmissurum, non inuisibiliter tantum internaque vocatione transmisit, sed duplicis rei sensibilis specie velatum: vna sonitus spiritus vehemens: altera visibilis linguarum ignis formam habentis. Ex quo est cognoscere omnipotentem deum, illo inscrutabili sapientie sue consilio, noluisse se ipsum inlinuare mortalibus, illique sua tradere munera, nisi signis quibusdam sensibilibus obuoluta. Hoc enim more situm ille rerum genitor, seipsum semper exhibuit Abrahe, & cæteris patriarchis: Moysi, Helij, & alijs prophetis: populoque dilecto, sensibili quadam specie ignis, caliginis, aut cœlumque propriumque filium transmisit ad terras, vniuersum orbem relicturum, humana velatum specie spiritum quoque diuinum sub columbe, aut ignis forma, ingentissimumque sue gratiæ munus, signis ut plurimum sensibilibus, nobis infundere voluit.

- G** Voluit utique iis rebus sensui nostro accommodatis, nobiscum agere. Tū ut nostram elatus, & superbam ceruicem demitteret, illam subdens rebus sensibilibus & inanimis, cuius ceruicis tanta est persuasio, tanta arrogantia, ut ipse qui rationis participem se agnoscit, quod ipsos cœlos transilire, & diuina non tantum attingere, sed etiam cōplecti valere sibi summat. Tum ut in iis exerceremur, ibecillitate naturæ nostræ accommodatis: per quæ, uti per gradus quosdam, ad superiora mente capessenda eueheremur. Cum mens ipsa corporeis claustris inclusa, licet igneus illi sit vigor & cœlestis origo, vi sua nā fere percipere valeat, sed sensui ministerio tantum res cognoscere. Namque illam terreni, hebetant artus, moribusque membra: nec auras respicit clausa tenebris, & carcere cæco. Quamobrem diuina nequaquam attingere valet, vix autem ipsorum sensuum opera, ad illa per transcendendam tantum contemplanda quoquo modo deduci.

- H** Proinde opus fuit externis ceremonijs, quibus corporis sensus edoceri, per organa propria debitum menti officium præstare valeret: quod non oportuisset si mens ipsa sola carceribus corporeis & in sua libertate relicta, sedibus in ethereis vagari potuisset. Quod circa nec angelicis spiritibus vllæ ceremoniæ fuerunt institutæ: nec nobis tunc erunt, cōplecto temporis orbe: concretam exuti labem, purumque relictum æthereum sensum, atque auris simplicis ignem, ad beatā immortalitatem deuenerimus. Nā multa sunt pegrinantis viam necessaria ut necessaria ad iter cōficiendū, siue mari siue terra illud pagas, quæ littori appulsis ad terminumque deductis, essent superuacua. Namque nauigantibus rate, velo, remis, alijsque pluribus armamentis est opus: quemadmodum & terra vectis, equo, sella, freno, rheda, aut alio vehiculo & viatico: pro quibus adminiculis ceremoniarum nobis viatoribus ad vitam

contententibus deferuntur & opululantur: is enim instituitur, monetur, eruditur, ad sublimiora euehmur illis purgatur, illis preparatur ac proficiemus ipsis denique incedentibus, charitatis & gratie præclarissimum munus infunditur. Sunt enim aliarum plura genera nec omnibus eadem vis & potestas, dignitasve, quemadmodum nec eadem commoditas vel necessitas. Necessarii quippe sunt valentibus illas perficere, quæ diuinitus sunt non solum institutæ sed præceptæ, vt sacri baptismatis mandatum, Eucharistieq; & sacramentalis confessionis institutum. cōmodiores autem ceteris sunt, quibus intercedenti bus potiora largiuntur munera. In ceteris variatur ratio, prout vel iis proximiora sunt, vel ad diuinam maiestatem indicandam reuerendamp; propius accedunt. Ad eamque cōtemplandam nos magis preparant, & idoneos reddunt, obediētiæq; meritum sibi cōstitutum habent. E quorum genere non promittit oēs omnibus cōmode, fed alię magis vniq; alteri, prout vite genus, aut studia, ætas, aut locus expossunt. At cērimoniarū tanta est utilitas, tanta opportunitas, vt perspicuum sit nec cōmode stare, nec consistere religionē posse cērimonijs sublati. Ipsum namq; beneficio (vt cetera iam dicta non repetam) in memoriam reuocantur mysteria, quę ad salutem nostram fuerē perfectā. Quorum certe plurimi redderentur immemores, nī cērimoniarum cōmoditate illa retinerent, & edocuerentur, ad quem finem conditi fuerint. Quod forte ex sese nunq; cogitent. Proinde nullū mirum esse debet, quod euangelica lege plurima fuerint instituta, ipsarūq; in ea tanta habeatur ratio; quicunque enim diligenter perpendit euangelij scriēm, habita ipsius ratione ad volumina Moysi, sane dignoscet non minorem in eo haberi cērimoniarum mentionem, q̃ in lege veteri fuerit habita. At quanto euangelica lex potior antiqua, tātō Christianorum cērimoniarū perfectiores iis, quę in illa continebantur, quibus & tanto pauciores, quanto magis præstant. Illas enim & plurimas esse oportuit, cum quia nostrarum typum gererent, tum vt populus ille prius carnis, & terrenus, sensuum rerum significationibus plurimis, multisq; ritibus ac mysterijs institueretur in officioque contineretur. Quobrem nec fuerunt perpetui sed ad tempus datę. Patet etiam veritate, quæ in instituta erant ad illam indicandam, cessare conueniebant. At quæ ex nostris potiores sunt, si ne peribant vsquequo dñs redierit orbem iudicaturus. Perseuerabit. n. sacrum regenerationis signum, cum ceteris sanctissimis symbolis, vsq; ad orbis cōsummationem. Iuxta illud, Hoc quotiescunq; feceritis, moriemini annūciabitis donec veniat &c. Et quibus sacra sacramentis symbolis, consentaneum aliqua tradita fuisse, vel saltem promulgata ab Apostolis, post receptum diuinitus munus sanctissimi spiritus in pentecoste, vel formulæ ac ritus constituti, quibus illa essent pagendæ; qđ inter cetera indicat illud Pauli ad Corinthios, cum de sacramento Eucharistie loqueretur. Hoc enim accepi a domino, quod & tradidi vobis &c. Deinde subiungit, Cetera disponam, cum venero ad vos. Ex his apertissime cognoscitur cērimonias et sacros ritus non esse humanis cōstitutos, ne ad imponendum popello, sub tyrannideque sacerdotum, vt tu ais, continendo: sed cērimoniarum plurimas a Christo & Apostolis institutas & per sanctos patres posteris traditas: & quæ ex earum genere sunt humanis statutz, multa ratione, ad dei honorem, & hominum cōmoditatem fuisse indutias. Quamobrem colendas & reuerentissime obseruandas, de legitimis verisq; cērimonijs loquor, non de indignis, adulteratis aut cōmentitijs, quas sola vocis cōmune, cērimonias sacras dici existimandum quemadmodum fictus homo homo dī. Nam vt corpori spiritus vira est: ita interna pietas externo cultui & sacris cērimonijs, quæ seculis a cū peragitur in aliud diuersum, ad quod instituta sunt, ad honorem videlicet & dei gloriā manifestandam, anima caret, emortue sunt, hypocritisq; non sanctæ cērimonias nisi pro quanto externo cultu ad deum referuntur, appellantur profusq; inutiles his a quibus peraguntur. Quinimo & plurimum nocuę esse possunt, vt si monachus cucullum induat, corpus extendat, faciem pallore obruat (vt videat) ab hominibus & cetera huiusce generis) in choro psallat, rem diuinā peragat (laudis aut lucri gratia) aliūve quippiam Christianum sacre mēse participantē, aliāve obseruet cērimonias, diuersum spectans ab eo, ad quod instituta sunt, illi nullū cōmoditatem afferent, sed plurimū in cōmoditatis, cū irreuerēt & ad indignū finē sacris signis abutatur, Astamen

etiam graues & legitime ceremoniæ obseruantur, iniquus est rerum interpretes, quicumque iudicauerit (cum hominibus non sint fenestrata pectora) illa carere spiritu, nisi illi de opo-
posito constet. Cum ipsæ natura sua indicent, protestenturque inesse fidem & pietatem. Cla-
mat enim dominus, Ex fructibus eorum cognoscetis eos &c. Exterior a nempe signant in-
ternos affectus latentes. Attamen tu interim clamas. ubi plurimum ceremoniarum, ibi
nimium esse pietatis, quasi ceremoniæ cum pietate pugnarent. At nihil tam syncere, tam
sanctè agi potest, quod quis non calumniari valeat: quin dici possit, illud pio animo profi-
cisci. Verum consentaneum, ut qui cuncta opera, quantumcumque proba alserunt, aut inu-
tila esse, aut crimine non carere, solaque fide homines iustificari. Etiam ceremonias con-
demnare, est non absque operis labore, ille pagantur: quod postremū tu persepe affirmas. Li-
cet quodam loco ad vitandam oburgationem dicas, solum nonnūq̃ accipi pro precipuo,
quod quis verum esset, non tamen euadis difficultatem, cum illud non accipias eo sensu
in asserendis tuis sententijs: qui tamen sensus, nec apud authores in vsum receptus, nec com-
muni loquendi consuetudine admissus. Cum igitur hæc ita se habeant, manifestum est per-
peram illud scripseris in Annotationibus, eiusmodi Christum doctrinam tradidisse, in
qua plurimum esset pietatis, minimum ceremoniarum. Cōstat enim vtriusq̃ plurimum
in esse in doctrina euangelica, licet ceremoniæ pietati ministrant. At hic locus postulare
videtur, ut petam a te edoceri, quibus hæc vera pietas cōstet tuo iudicio, de qua toties scri-
ptis tuis legentium aures obtundis: putas ne aliud esse quam pium vehementerque amor-
is affectum in optimum maximumque deum, quo illum vnice colimus, diligimus, suspici-
mus præ cæteris rebus illum inquam affectum, quo ex toto corde, ex tota mente, ex tota
anima, ex omnibus denique viribus, illum obseruamus, in illum ferimur, & quo quo mo-
do transformamur: in ipso potius viuētes q̃ in nobis ipsis: iuxta illud Apostoli. Viuo ego
tam non ego, sed viuio in me Christus &c. Nil aliud puto sentis esse verā pietatem, nisi ocu-
lorum aciem ad commoditatem proximi deflectens ipsam, quoque fraternam dilectionē
ad veram pietatem pertinere iudices. Iuxta illud quod scriptum est, Et simile præceptum
huic est, Diliges proximum tuum sicut teipsum, in iis duobus vniuersa lex pendet. Si in-
quam hoc exultamus, recte autem perpēderis quæ retulimus, agnosces ceremonijs nos ad
illam præparari, ad eam induci, curamque nonnullis, ut plurimum ad eam perueniri, illarū
viam ac formatam recipi, diuino spiritui ministrantibus: citra quas nec certus esse vales,
nisi reuelatio tibi fiat, te illam assecutum esse. verum si tibi placet illa interna pietas, quæ
(ut ais) oculis spiritus tantum cernitur, non operibus externis. Ego cum Iacobo Apo-
stolo tibi respondebo. Ostende mihi pietatem tuam sine operibus, & ego ostendam meā
ex operibus. Nam magis probabile, in eo esse pietatem, qui illa ritibus sacris legitimisq̃
ceremonijs probisq̃ operibus protestatur, q̃ in eo qui citra hæc illam sibi inesse faciat. Nā
facile cuiuslibet assimilare, ac predicare veram sibi inesse pietatem, etiam si impius sit, non
autem facile argumentis operum id comprobare, etiam si illa prædictus fuerit: cum nihil
quod opere agatur, citra sudorem perfici possit. At ex tua sententia conicitur tibi valde
probatum iri eorum religionem, quæ apud multos etiam iis temporibus vigere fertur in
Syria & Africa sparsim degentium: penes quos nulli conuentus ad rem sacram peragen-
dam, nullum templum, nullæ ceremoniæ ritusq̃ sacri, nihil deniq̃ externum ad dei cultū
rum pertinens conspicitur. Sed consensus tantum quidam tacitus, communeq̃ in colen-
do numine silentium, q̃ commoda religio, q̃ facilis obseruatio. probarentur & a te tes-
tando loco Israhelitarum sacra, a spurcissimo Mahumeth instituta, quæ sola volumina
Alcorani lectione precibusq̃ tacitis perficiuntur: sublato omni ritu & ceremonijs, cultusq̃
solenni, quæ cum tu in nostra religione improbes, conicitur inducendi similes ritum
te studiosiorem esse. Nam ad audiendum euangelium, populum conuenire tibi non dis-
plicet, immo iis dies festos ad id tantum fuisse institutos. At Christiana religio alia exi-
git instituta, ad aliud tendit q̃ Mahumetana impietas, Quamobrem & mysteria plurima
& ceremonias multas exposcit, quibus præparemur, quibus euehamur, quibus sanemur
ac perficiamur. Sed iam pluriq̃ satis de sententia tua disputatum est. Descendendum igitur
ad diluenda locorum tuorum argumenta superius recitata.

ARGVMENTORVM ERASMI CONTRA
CEREMONIAS AB ECCLESIA
RECAEPTAS DILVTIO.

RIMVM igitur in vniuersum, quo ad omnia loca Apostoli a te citata, qui ceremoniarum obseruationem detestatur, tibi respondeo, Paulum nō increpare ceremoniarum obseruationem in genere: sed solum Mosaicas, nec tamen omnes descriptas in lege, vt infra probabimus. Et si omnes vt a Mose tanquam legislatore traditas, abolitas esse doceat, eosq; improbare qui credebant, & alijs persuadere conabantur Christianos ad illas obstrin-
gi, illq; iustificari: quod multi ex Iudæis ad Christum conuersi existimabant, & gentibus pariter conuersis persuadere nitebantur. Paulus autem edocet illos plurimum falli ac fal-
lere, cum per euangelium illas euacuatæ sint & emortuæ, hominesq; credentes in dominū Iesum, in eius fide ipsius merito iustificari: qui sese obtulit hostiam immaculatam omnī potenti deo, vt nos in gratiam restitueret. Hanc autem esse Pauli sententiā declarant ver-
ba ipsius, & orationis cōtextus, omnibus locis, quibus de ipsius ceremonijs agit: ad Rom. ad Galatas & in cæteris.

Nihil autē de legitimis ceremonijs, hoc est euangelicis, siue recta ratione discante ad in-
uentis reprehendit vel agit. Quamobrem tibi valde erubescendum videtur de tam pue-
rili lapsu. Hæc enim est vis tui argumenti, Paulus inuehitur aduersus ritus & Mosaicas
ceremonias: igitur ceremonias improbat: q̄ cōclusio si vim idēnitę propositionis habet,
vera est, & sequela recta: at nihil facit ad rem tuā cum illa æquiualeat particulari. Si enim
Mosaicas improbat, certe aliquas improbat, sed ex hoc non sequitur, q̄ omnes improbet;
quod tuū est propositum. Nam si hoc non intelligis, frustra inducis dicta Pauli ad ihectā
des Christianorū ceremonias. Si autē vniuersaliter intelligis cōclusionē, quæ ad modū oportet,
secundum logicę regulas cum simpliciter illam intelligas perperam colligis, ex parti-
culari inferens vniuersalem, vel ex particulari aliam particularem ad ipsum nihil pertinen-
tem, vt si ita argumenteris, Paulus detestatur serpentem, serpens est animal, igitur detestatur
tur omne animal, vel sic, detestatur serpentem, serpens est animal, & homo est animal, igitur
detestatur hominem. Nihil autem ritibus Christianis cum Iudaicis ceremonijs con-
uenit præter nomen, vel si quid aliud commune eis, id ratio est generica tantū & valde di-
stans a proprijs ipsarum rationibus. Quāobrē plurimū falleris argumento tuo, vel modo
quo diximus: nec tantum sophistice syllogizans, cum syllogismus sophisticus sit apparens
syllogismus aut peccas ex equiuocatione nominis, nec vere nec etiā sophistice syllogizās.
Est enim sophisticus syllogismus, apparens syllogismus. Si autē Paulus in genere cere-
monias cōdemnasset, procederet ratio tua: at id nūq̄ fecit. Non enim ignarus erat Apostolus
euangelicę legis, quam prædicabat, in qua (vt declarauimus) plurimæ constitutæ sunt cere-
moniz. Nec infens erat religionē nullā cōstare posse, sine ritibus & ceremonijs quibuscūq̄.
Quāobrē & ipse præter eas quas a dño acceperat, nō nullas instituit, & seruandas esse tra-
didit, vt est videre in ipsius epistolis, p̄sertim ad Corinthios, Galatas, Timotheū & Titū,
Ergoq; illas fuisse studiosum, ipsius gesta testant. Nā constat & ipsum pluresculos propria
manu baptizasse, plurimos quoq; manus ipso fuisse ad recipiendū donū sancti (spiritus) acce-
dotes & episcopos multos ordinasse, rēq; diuinā facratissimū corporis & sanguinis dñi cō-
fecisse. Cōstat præterea q̄ sepe ieiunauit, & orauit p̄scripto ēt modo, genibus flexis, vt cū
recessit ab Epheso, Ingt. n. Lucas Et cū hæc dixisset, positis genibus suis orauit cū illis &c.
Similiter cū recessit e Tyro, eodē referente: ducentibus nos cū vxoribus & filijs, vsq; so-
ras ciuitatē, & positis genibus in litore orauimus &c. Idē quoq; in custodia positus apud
Philippos, mediā nocte cathenatus, cū Sila tūc alē dñi laudes detonabat, vt ab alijs in custo-
dia positus facile audiretur: quartū laudū virtute fundamenta carceris tremuerunt, aperta
sunt ostia, & vincula soluta. Hęc autē oīa ceremonijs fuisse peracta manifestum est. Idem
quoq; adulescentē Euthychū, qui Troade per fenestram e tertio conaculo delapsus, sub-
latus est mortuus, ad vitā restituit, nec præter ceremoniā. Aut enim scriptura, ad quē cū de,

scendisset Paulus, incubuit super illum, & complexus dixit astutibus, Nolite turbari, animi enim ipsius in ipso est adduxeruntque puerum viucentem & consolati sunt. Non igitur Paulus ceremonias unquam simpliciter dānauit, sed (ut diximus) Moisaicas tamen illas quas iam probe essent, sed quod earum tempus iam pertransierat, effectusque erant inutiles. Quod si dixeris si ceremonie Paulo non displicuissent in genere non tam acriter de isto machatus fuisset in eos, qui antiquas obseruari uolebant, licet essent inutiles & nonnullae mortificantes. Quid enim mali sequitur, si quis re in qua assuetus sit, uti uelit, quia illa non sit utilis? Vana quidem erit talis actio, at non condemnanda, uti praua: Si autem res esset noxia, secus dicendum. Ad dixit illas, non ut prauas dānari sed tamen uti emortuas reuici. Respondetur, Paulum successisse in obseruatore ceremoniarum Moisaice legis, non quia ille natura sua prauus esset: dñs enim illas nunquam instituit, sed quia earum obseruatio detrahebat euangelio. Cui plurimę illarum typum gesserint, eorumque iam fuerant perfecta, mysteriorum, uidelicet aduentus Melchisedech & redactionis nostre, cessat autem figura re adueniente, per quam uentura significabatur. Inquit enim Orig. sup. Leuiticū, Nos Moysen recipimus, eo quod propheta & deo sibi reuelante in symbolis & figuris ac formis allegorice cōscripserit futura mysteria, que in tempore suo fuere adimpleta. Est ergo lex & omnia que in lege sunt, secundum Apostoli sententiā, usque ad tempus correctionis imposita. Et sicut in quibus artificum est signa ex ere facere antequam uerum opus producant eris auri & argenti, figmentum prius luri & similitudinē futurę imaginis formant, non quod illud necessarium sit, sed utquequo opus, quod principale est expleatur, quod cum effectum fuerit, usus eius ultra non queritur: tale aliquid intellige in his que in typo & figura futurorum in lege & prophetis, uel scripta uel gesta sunt. Venit enim ipse artifex & auctor omnium, & legē quę umbrā habebat futurorum honoris transulit ad ipsam imaginem rerum &c. Quamobrem ex earum obseruatione, patefacto euangelio inferebat, non adhuc peractum esse, quod iam perfectum fuerat. Pręterea qui putabant illas esse necessarias ad iustificationē, oportebat existimare, doctum Iesu aduentum & mortem, ipsiusque merita non satis fuisse ad iustificandū hominem, cū opera legis, quę exigenter, quęadmodum & antequam uenisset id aut plurimū derogabat honori & glorię ipsius dñi, ac euangelicę legis auctoritati. Inquit enim scriptura, de dño Iesu Ios quens, Ecce uenio & oia facio noua &c. His de causis illius glorię zelator Paulus, excusans deficit in eius legis obseruatores. Accedit quod earū obseruatio plurimum impediēbat profectum euangelij, ob earū multitudinem & pondus, quę grauius gentilibus uidebantur per euangelium conuersis, aduersarijque dicto dñi, Iugum meū suauē est, & onus meū leue. Si autē dicerēs, Esto quod hac ratione gentiles non essent ad illas astringendi, at ob id Paulus isto machari non debuit aduersus Iudeos cōuersos, quibus cum illis assueti essent, longe grauius erat ab earum obseruatione impediri quā illa seruare. Dicendum uidei, fuisse ualde dissonū & erroneū populū sub vno eodemque euangelio viucentem, diuersos ac quodāmodo putigantes ritus & ceremonias obseruare, præsertim in ipsis primis & cōibus institutis. Quod (ut dictum est) & plurimū derogasset glorię Christi, & euangelicę dignitati. Si autē adhuc instares cōcedendum esse eas abolendas, que euangelij futurum figurabant, at cum non omnia antiquę legis instituta sint huiusce generis, illa quę id non pretendebant, non antiquanda fuisse uideri, sed permittenda seruari, atque uniuersa Paulus esse abolita contendit. Videtur huic quęstione esse respondendum. Et si omnia illius legis instituta, eque de proximo non referrentur ad euangelium signandum: omnia tamen uel propinquius, uel remotius ad id pertinuisse, Vniuersa enim lex antiqua propter euangelicam tradita fuit. Quapropter omnia que sunt ipsius, ut Moisaica constituta, non autem ab eo expressa, ut præcepta scriptorum legis naturę esse abolita dignoscitur. Pręterea si quędam ipsius legis obseruarentur, quędam autem minime: magna inde proueniret confusio, & quęstiones suborirentur, diuersis diuersa putantibus de ipsis legibus. Magnum item fuisset offendiculum recipientibus fidem euangelicam uidere Christianos in quibusdam iudaizare: & ratio non esset agtaxur id potius in his præscriptis facere liceret, quā in ceteris. Quamobrē in uniuersum fuisse reicienda abstinendumque ab omnibus rationi consentaneum, ut enim inquit ipse Paulus ad Galatas, Si circuncidimini, Christus nihil uobis prodest. Testis itaque omni homini circuncidenti

circuncidenti se, quoniam debitor est omnis legis faciente &c. Attamen crediderim quod multo magis delinqueret, qui in iis, quae tuncummodo & proximius instituta fuerant ad figuranda mysteria, euangelij, qui in alijs remotioribus, vel ad id non proprie, aut solummodo instituti obseruandi inisteret. Ceterum non omnis existimandus iudaizae, qui quaedam obseruaret in lege Moyli descripta, vel quae a Iudeis seruabantur. Sed is tantum qui illa seruaret, quia in ea lege constituta vel a Iudeis obseruata. Quamobrem in initio disputationis, diximus Paulum non condemnare omnia descripta in lege Moyli. Non enim precepta decalogi improbat, multasq; alias leges, ritus & caerimonias, quae ab eo & posteris, ab vniuersoq; populo Christiano obseruari sunt. At in hac apertiori questione longius progressi sumus, quae forte locus postulare videretur. Quisquis tamen diligeret perpendere, nihil forte dictum inueniet preter re, & quod ad Pauli sententiam capiendam non faciat, & ad ea etiam quae inferius explicanda sunt, non sit poportunum, sed ad propositum redeo.

Nempe ex dictis manifestum est Apostolum, nec improbasse, nec quicquam detraxisse ritibus caerimonijve Christianis. Immo eas ipsum seruasse, & ceteris seruari mandasse, & constituisse nonnullas. Idem factum fuisse a ceteris Apostolis non dubitandum. Cum eandem doctrinam omnes predicarent, quibus vna fides & vnus erat spiritus. Quamobrem & apud omnes eadem instituta communia, per ipsos deinde tradita sui temporis fidelibus, a quibus & ad posterum & vsq; ad nostra tempora succedentibus sibi inuicem temporibus per manus deueniunt (diffusa per vniuersum orbem ecclesia) quae vti robustior & amplior est effecta, sic illa plus excoluit ac illustrauit, & eis multa ratione spiritus suggerente quaedam superaddidit, illis ipsis accomodata, & temporibus opportuna, de quibus ingentibus mysterijs docto Ariopagita Dionysio. ipsius Pauli discipulus, librum illum edidit de ecclesiastica hierarchia, quo ea omnia non solum diligenter collecta depingit ad declarandum quomodo quibusue rebus, forma ac ritu peragantur, verum etiam & quid spiritus liter illa significans, multa sapientia describit. Non tamen asseruerim quorquor caerimonie, & ritus sacri nunc in vsu sunt, ab ecclesia recepti, fuisse illis primis uis temporibus constitutos & obseruatos, sed potiores & communes omnibus gentibus, nationibus ac populis. Nepe sunt quidam peculiaries ritus & caerimonie, propriae diuersis ecclesijs, quae tantum in illis seruantur. Etenim quae scripto non constant nec communi traditione recepta sunt, pro locis & temporibus hominum votis & affectibus, sunt accommodanda. At quae communiter ab oibus sunt recepta, nec tamen in scriptura expressa sunt. Iuxta August. sententia intelligitur, vel ab Apostolis vel a plenarijs concilijs commendata, & statuta fuisse. In alijs autem vnquam ecclesiam in proprio sensu ambulare permillum.

Ipsas autem caerimonias, nec tantum ex ipsis minutiores (si animaduertas de dignis ac legitimis semper loquor) non paruifaciendas vel spernandas praeter ea quae diximus, vetustissimi ac sanctissimi patres, tum facto tum verbo edocuerunt. Cum illas religiose obseruauerit, & eorum plurimi aliquas instituerint, de ipsis quoque tum in genere tum in specie, vt inferius constabit scriptis suis tractauerint. Primum enim Augustinus de ipsis loquens in Numeros inquit, caerimonias ratas esse, cum rationabiles fuerint. Et beatus Hieronymus ad Heliodorum, commendans Nepotianum ita ait. Erat sollicitus si niteret altare, si parietes absque figuris, pauimenta tersa, si vela semper in ostijs, creberq; ianitor in porta, si sacrarium mundum, si vasa luculentia, & in omnes caerimonias, pia sollicitudo disposita. Non minus non minus, negligebat officium: vbicunq; equi quateres in ecclesia iueneres &c. Et paulo post, Hoc idem possumus & de Nepotiano dicere, quae ecclesiae basilicas, & martyrum conciliabula diuersis floribus & arborum comis, vitiumq; pampinis adumbrarit, vt quicquid placebat in ecclesia, tam dispositione quam visu prebiteri labor & studium testaret. Maeste virtute &c. Audisti quod diligenter recensuerit omnia caerimoniarum genera minutiora, ita vt per illas discurrens descenderit ad varios vsq; flores & arborum ramos, qui basilicis ornandis solemnibus diebus inducuntur. Mos quidem vetustissimus, vt et poeta inquit, Tempia deum festa velamus fronde per urbem. qui & hodie pie obseruatur a Christianis festis ac fronde templa coronantibus (vt audisti) Idque a grauissimo patre commendatum est & in Eusebium ita scribit, Offertur in vniuerso orbethymia deo, sanctorum orat

tiones & hostia non immunda, vt a populo Iudeorum, sed munda vt in cærimonijs Christianorum & cætera, Idem quoq; multa acriter scribit aduersus Vigilantium hæreticum huiusmodi riuus cærimoniarum detestantem.

N Cætera, mox de particularibus agentes, referemus. Namq; tu in vniuersum, exagitatis ritibus & cærimonijs, deinde ad quadam insectanda, peculiariter descendis. & primum de diebus festis, ita inquis i scholiis Hierō. Tēpore Pauli festos dies nesciebat ecclesia &c. Et in Annotationibus super nouum testamētum, Neque enim de festo loquitur opinor: & haud scio an pentecostes festum id temporis notum fuerit: cum Paulus in epistola ad Rom. (quam constat post hęc scriptam fuisse) tollat omne discrimen dierum, & infirmos vocet, qui diem cum die conserant. Certe nullus veterum (quantum memini) facit vllam festi mentionem. Et si Beda & glossa putat paschæ & pentecost. festum, etiam Apostolorum temporibus fuisse celebratum: quod commētum opinor. mitto cætera. Hęc autem absurdissima, & tam a parte falsa sunt (quemadmodum clarius luce demonstrabitur) vt plurimum demiser quo vultu illa scripseris. Nempe nulli dubium esse debet religionē Christianam, adhuc in cunis vagientem, in ipsaq; infantia, noui omnes ritus & instituta, quæ postea adulta suscepit, habuisse: vt pote, quæ illorum nec adhuc esset capax, nec ipsi adesset facultas ipsa persequendi. Illa autem successiue, prout adolefcebat, vireq; suscipiebat, recepit se ipsam illis excolens & muniens. In ipsis autem initijs, ea adhuc imbecillitas, oportuit multa permitteret, & alia præteriret, ad vitandum omne quod officere posset negotio euangelij: quæ deinde fuere sublata vel constituta opportunis temporibus. Nam constat sanctissimos Apostolos ad euangelij profectum cuncta dirigentes, permisisse illis primis temporibus Christianis in quibusdam iudaizare, quinimmo & ipsos Moisaicæ legis constituta seruasse perspicuum est, quemadmodum Paulus cum Timotheum circumcidit, & post reditum suum in Ierusalem, iam prædicato gentilibus euangelio, Iacobibi & seniorum suauis comam rotondit, & purificatus more Iudeorum ingressus est templum cum alijs quatuor eorum, voti peractio tempore sanctificationis. Seruabant & solennitatem sabbati Apostoli, vt ex eorum Actis cognoscitur, horisq; statutis templum introibant precaturi. Nam Petrus & Ioannes (vt scribit Lucas) ascendeabant in templum ad horam orationis nonam. Legitur & de ipso Iacobo q; sere semper erat flexis genibus in templo orans, cui ob eius sanctitatem permissum erat ingredi sancta sanctorum. Legitur & pluribus alijs locis Apostolos sere semper fuisse in templis orantes: & quod Paulus dum peregrinaretur ingrediebatur synagogas diebus sabbati. Cum igitur hæc fierent illis primis temporibus, & peropportune quidem. Quid mirū si tunc itati dies festi Christianorum præsertim non fuissent constituti: cum adhuc seruarent illos leges, qui tamen deinde opportuno tempore ab ecclesia instituti fuerint, quemadmodum & pleraq; alia.

O At consentaneum est quinimmo perspicuum Apostolos ipsos dies proprios constituisse, quibus celebris memoria mysteriorum nostræ salutis ad honorem domini Iesu ipsius aut horis, quotannis recurrētib; temporibus, simili die, quo peracta fuere celebraretur: vt natalis ipsius, mortis, resurrectionis, ascensionis, necnon missionis sanctissimi spiritus, vt dies dominicos præteream. Nam vt scribit diuus August. ad Bonifatium, Dies festi sacra menta sunt illarum rerum, quæ simili die gestæ sunt. Et rursus idem ad Ianuarium, Illa, quæ non scripta sed tradita obseruatur in toto terrarum orbe, intelligitur vel ab Apostolis, vel a consilijs fuisse statuta, sicut festorum obseruatio, quibus celebratur memoria mysteriorum nostri redemptoris: &c. Et idem, Dies dominicus resurrectione domini declaratus est, & ex illo habere cepit festiuitatē &c. Et diuus Ambrosius i sermone Pen tecostes, inquit, Dominica dies inde nobis solennis est, quia in ea Saluator, velut sol oriens luce resurrectionis emicuit &c. Idem quoq; in lucem ait apud Ephesios Paulus, Pentecosten celebrat, relaxat animum, quia fidei cernebat ardore feruentēs, &c. Sed die quæso Desideri (Nam te hoc loco interpello) quod festum Pentecostes celebrat apud illos? Nō quidem Iudeorum dicēs, cum ipsi gentiles fuerint ad Christum conuerſi. Igitur Christianorum festum, ergo illud iam tum a Christianis celebrabatur. Origenes præterea contra Celsum de diebus festis agens, ait dies festos dominicos parasceues & Petecostea

vnusquisq; fidelis celebrat. Et Hieronymus in epistolam ad Galatas, Nos quartam sab-
 bati obseruamus & pasceuen & diem dominicum, & Pasche festiuitatem & Penteco-
 stes & cetera. Tu hæc audis, tam expressa testimonia vetustissimorum patrum, & tamen
 prædicas. Certe nullus veterum (quantum memini) facit viliam festi mentionem. Et rur-
 sus, Tempore Pauli festos dies nesciebat ecclesia. Quæso te vnde nam hæc tibi constanter
 Audisti beatum patrem Ambrosientem, q; Paulus festum Pentecostes apud Ephesios
 celebrauerit. Præterea vides solennitatem diei dominicæ tam vetustam, vt non constet
 de primo auctore, de qua sancti patres ea quæ recitauimus regulare, & pleraque alia quæ
 obrem quis dubitabit eius diei solennitatem ab ipsis Aposto. deriuatam fuisse? Tunc est
 obseruationem sabbati abolendam esse statuerunt. Prefertim cum Origenes antiquissimus
 scriptor Apostolorumq; temporibus proximus (floruit enim ante trecentos & milia
 le annos sub Alexandro principe Mammeæ filio, quam ipse sacris dogmatibus imbue-
 rat) ipsius festi meminerit, quod faciunt & alij patres qui paruo intervallo post ipsum fue-
 runt, non solum de festo dominicæ diei agētes, verum & de alijs festiuitatibus ad domini
 Iesu honorem & gloriam institutis. Exantq; plurimæ conciones ab ipsis tum Græcis rā
 Latinis habitæ in ijs festiuitatibus quod certe indicat solēni cultu populo Christiano fuis-
 se celebratas. Interq; eas etiam connumeratum fuisse Epiphaniæ festum quod beati pas-
 tris Ambrosii verba testantur sic dicentis in sermone illius diei, Ecce enim adhuc natalis
 dominici solennitate corda nostra perfruant, & iam festiuitate sanctæ Epiphaniæ glo-
 riamur &c. At non solum constat has præcipuas & maiores festiuitates more vetustissi-
 mo fuisse obseruatas, verum etiam & plerasq; minores certe diu Hieronymi tempore
 festi inductas, vt ipsemet refert in epistola ad Galatas. Recensitis enim maioribus festi-
 uitatibus videlicet Pasche Pentecostes & alijs ita subiungit, Et pro varietate regionū
 diuersa in honorem martyrum festa fuisse constituta &c. Et Augustinus meminit solen-
 nitatis sancti martyris Cipriani inquit, hūc psalmum septuagesimum secundum nocte
 qua illucebat solennitas beatissimi Cipriani exposuimus &c. tractatu item xxxvii. super
 Io. Si, inquit Sathanas persequendo cessaret, hodie tam gloriosam coronam sancti Lau-
 rentii non celebraremus. Et paulo post, Quomodo mansit in illo sanctus Laurentius
 cuius hodie festum diem celebramus. & rursum post aliquanta, dixerat autem illi, scis
 licet beato Laurentio, Syxtus martyr sanctus, cuius diem quinto ab hinc retro die ce-
 lebrauimus. Sic Augustinus. Non igitur nouitium est festorum institutum nec com-
 mentitium a venerabili Beda vel a glossatore cōfictum, quod videlicet Pasche ac Pē-
 tecostes ab Apostolorum vsq; temporibus more Christianorum fuerit obseruatū. Quæ
 admodum te existimare (contra omnem rationem) prædicas. Præterea & q̄ erroneum,
 quod dixisti diem dominicum maiores probabili causa festum esse voluisse, vt populus
 contineret ad audiendum sermonem euangelij. Nempe vt ex patrum sententijs intellexi-
 sti, alijs rationibus fuit institutum. Etenim si hæc tantum ratione fuisset inductum, non
 magis referebat diem dominicum ad id peragendum designare, q̄ alterum quemlibet sed
 illa dies sacramentum est rei, quæ simili die gesta fuit Augustino teste vt audisti. Ex res
 surrectione enim domini id festum initium habuit, nam conueniebat, quinimmo dicam
 oportebat diem aliquem institui in hebdomada loco sabbati, quod iam antiquabatur
 quod licet ex scriptura probari non possit, factum tamen ipso comprobatum est, quemad-
 modum enim sacrificium nostrum sacrificijs legis antiquæ succellit, sacerdotum sacerdo-
 tio, Christianorum baptisma circumcisioni Iudeorum ita festum dominicæ sabbato suc-
 cessisse videtur, quod & per ipsum figurabatur. At si contenderis certe oportuisse aliqui
 populum Christianum colere & venerari deum, non tamen præscriptum esse, quo tem-
 pore id faciendum vna magis die q̄ altera. Respondeo sane in scriptura id non esse consti-
 tutum, sed consentaneum per manus traditum fuisse, & ab ipsis vsq; Apostolorum tem-
 poribus, vt iam diximus deriuatum. Namq; conueniebat vt loco sabbati, vna scilicet heb-
 domadæ dies peculiariter domino sanctificaretur nulla autem opportunior ipsa domini-
 ca, qua dominus nunq; mortuus surrexit ad vitam, qua & orbis vnusquisq; primum crea-
 ri corpus est. Nam constat lege euangelica præcepta decalogi non fuisse abrogata, sed cō-

firmata domino illa recensente in euangelio. Dominum deum tuum adorabis, sabbatum sanctificabis, non furtil facies &c. Inter illa adtertium est mandatum de sanctificatione sabbati, quod licet quantum ad prescriptum diem, & caerimoniale legis fuerit figuratum, tamen quo ad institutum laetiae cultus & cessandi ab opere illud impediens ratum fuisse videtur, ac perpetuo obseruandum. Non enim ab re existimandum infinitam illam sapientiam, quae hominem condidit, lege praecipit instituit, primo praecipito ad ipsius cultum pertinentem non fuisse contentam, sed illi voluisse & hoc tertium adiungere, Memento vi diem sabbati sanctificare &c. Namque praenoscens ignauiam & signitatem hominum, praesertim in iis periculis, quae ad ipsius cultum & pietatem pertinent, quamque absorpti in rebus corporeis, & quae carnis ac sensus sunt, legem statuit qua illos moneret ad aliquando debitum praestandum officium. Nam ut inquit Hieronymus dies festi sunt constituti, praeter eos, qui seculo magis vacant quam deo, nec possunt vel nolunt toto suae vitae tempore in ecclesia aggregari, & ante humanos actus deo offerre orationum sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem haec pauca, quae statuta sunt, orandi tempora semper exerceat? Quam tamen legem dominus temperauit illius plurimum remittens, quod integra iustitia exigebat, id autem erat ut perpetuo eius obsequijs occuparetur: quod admodum nec ullum est momentum, quo ipsius beneficia non recipiamus. At sua bonitate imbecillitati nostrae compatiens vna portiuicula temporis fuit contentus, nobisque diem tantum vnam hebdomadam ad eum peculiarius colendum eiusque beneficia recognoscenda praestipuit. Quamobrem non aberrare crediderim, si dicerem diei dominicae obseruationem vim & auctoritatem habere diuini instituti, quod de alijs festis asserere non ita ausim. Nam et in hac temporis reuolutione numerique septenarii constitutione latere mysterium ex scripturis dignoscitur. Tu autem contendis dominicae diei festum tantum fuisse inductum, ut populus conueniret ad audiendum euangelium. Subiungis enim, Mox indicatae feriae ab operibus cernonicis, quibus verbis aperte declaras sentiendum esse illud institutum huiusmanum nequaquam diuinum fuisse, eius obseruationem in audiendo euangelio consistere. Quo audio manifestum non adimpleri praecipitum decalogi, cum non solo legis euan gelice auditu deus colatur, sed laetiae cultu. Offerendum igitur illi ad diem festum sanctificandum, saltem sacrificium laudis & orationis, quod tamen semper faciendum, attamen impensius, & ex constituto debitoque ipsius diebus dominicis & festis, citra quem cultum praecipitum sanctificandi sabbata adimpleri non potest. Namque solennitates & festa teste Chrysostomo orationis tempus sunt, institutaque, ut domino vigilantius seruiamus. Haec autem perfici non possent, si in opificijs operibusue seruilibus & terrenis occuparemur. Quemadmodum enim inquit dominus, Nemo potest duobus dominis seruire. Ita nec diuinis vacare & orationi, simul & in prophanis negocijs occupari. Quapropter in sanctificatione diei festi, utrumque requiritur, cum vnum ex altero pendeat & sequatur. Namque sequela est optima, hodie vacandum est rei diuinae & orationi, igitur non manibus laborandum, sed cessandum ab omni opere, quod illa impedit.

p Tu autem inconsideratius rem perpendens, aut tuo sensui nimis tribuens, praedicas. Sanctius esset operando prospicere uxori & liberis fame periculisque, quam terere tempus in templo, in audiendis sacerdotum cantiunculis non intellectis. Exaggerataque re aduersus obseruationem festorum multa indigna refers, quae o mitto ad vitandam nimiam sollicitatem. Recitatis autem, tantum respondeo. Quid ais? Sanctius esset prospicere liberis & uxori, quam festis diebus interesse missae ac sacris, dum aguntur? Praestat igitur, tua sententia, commodis liberorum & uxori prospicere, quam summo deo debitum praestare officium ipsiusque colendi praecipitum obseruare? Igitur & longe magis praestabit commodis proprijs consulere, cum nemo seipso sibi sit proximior. At dominus prorsus contrarium edocuit dicens. Qui diligit animam suam plusquam se, subintelligitur, perdet eam, & qui perdidit, scilicet propter me, inueniet eam. Praeterea qui amat patrem, uxorem aut liberos, plusquam me, non est me dignus. Eos autem ab illo plus diligere conuincitur, qui ut is prospiciat, posthabet diuinum obsequium. Inquit praeterea, Quae sit primum regnum dei & gloriam eius, caetera omnia adicientur vobis. Et ne quis id agens sibi defutura necessaria

veretur subiungit, Nolite solliciti esse quid manducetis aut bibatis, quove induamini, scit enim pater vester qui in coelis est, quod vobis omnibus egeritis, respiciat aues coeli, quae nec serunt nec metunt, & lilia agri &c. Quibus aperte declaratur neminem periclitari, eo quod debitis tum honorem & obsequia praestet altissimo. Sed cum haec profert, te nil aliud quærere, quod calumniandi causam, & omnia Christianorum instituta eutere conari perperamissimum est. Non enim tibi adhuc constitit, licet iam te fatiget senectus, villos esse fame periclitatos quod statuto tempore sacra rei interfuerint. At secus innouescere potuit, plurimos esse fame laborantes, & in summa constitutos egestate, diuina ope & clementia fuisse subleuatos. Non enim omnipotens & benignissimus dominus, egestati & calamitatibus nostris deus, praesertim si ei fidentes ad eius opem implorandam humiliter recurramus. Sumamque Sareptana modicum habens farinae & olei, vix quantum sufficeret ad conficiendum panem, quem semel comederet cum filio suo antequam moreretur, ex illa facta subcinericio, Hydria farinae non deficiet, nec oleum in lechyto, donec pluat super terram, & sterilitas pertranseat &c. At condonemus tibi forte fortuna id contingere, ut periclitaretur filij aut vxor, nisi mox eis subueniretur a viro, in templo diuini rei occupato festo die dico liceret templum egredi, & accurrere ad subueniendum periclitantibus, incumberet operibus prophetanis. Nonne tibi plene modo satisfactum est? Quid ultra inquires quorundam paupertatem deplorans, & ut magis ad misericordiam moueas, vxores & filios animam praefame exhalantes nobis depingens, ut festis diebus detrahas, cum tibi respondeatur tali urgente necessitate festi diei infringere obseruationem licere & conuenire. Quod autem de non intellectis sacerdotum canonicis ais, breui respondebitur, cum de cantu ecclesiastico agemus.

Nunc reliquum est respondere locis, quibus festorum dierum obseruationi, ex scripturarum testimonij derogare nitentur, ut cum ais. Paulus non iudicat inter diem & diem, sed omnem diem pro sacro habet, nec vllum opus prophatum iudicat, quod adhibetur euan gelicae charitati. Et illud Paulus, in epistola ad Romanos, Tollit omne discrimen dierum, & infirmos vocat, qui diem cum die conferunt. Tibi respondetur consentaneum, ad id quod supradictum est, cum de criminibus ageretur in genere. Paulum vbiuque festorum obseruationem detestatur, non condemnare festa Christianorum, quae & ipse seruauit, ut de monstrauimus. Sed Iudeorum vel Gentilium quod & verba ipsius declarant, & patres sancti loca illa enarrantes testantur. Augustinus namque ad Paulinum scribens super dicto Pauli, Nemo vos iudicet in parte diei festi & cetera, inquit id dictum esse de diebus festis Iudeorum, ut sabbatorum aut neomeniarum ac solennitatum gentilium. Item interpretans illud, Dies obseruatis tempora & annos & cetera. Ait id non esse referendum ad sabbata & dies festos, putabat Adamantius, sed ad temporum obseruationem, & dies, quos cultor, diebant gentiles, ut alio loco declarat, inquit. Sed esto de sabbato censuisset, eos damnare intelligebat, qui seruilius dies festos obseruabant, non intelligentes ad quarum rerum significationem pertinerent. id autem Christianos non facere, sed intelligere quo pertineat festiuitates. Quamobrem nec dierum aut temporum obseruatores esse. Idem rursus, inquit, enarrans epistolam ad Galatas, Apostolum, cum dicit, Timeo ne frustra laborauerim in vobis, dies obseruatis & cetera. Improbare Gentilium superstitiones, qui in agendis rebus vel expectandis euentibus vitae vel negotiorum, ab astrologis notatos dies, menses & annos obseruantes, quam sententiam etiam repetit scribens super Numeros, eundem locum interpretatus. Praeterea idem inquit, in epistolam ad Galatas, fere per totum in hac epistola Apostolus tractat, quae ad eos spectant, qui ex circumcisione erant, sollicitantes Galatarum fidem ad carnales obseruationes legis, tanquam in eis salus esset, hoc excepto loco, qui ad Gentiles pertinet: nunc autem cum cognoueritis deum, quod conuertimini iterum ad ista & egea elementa quibus denuo seruire vultis, dies obseruatis, menses, tempora & annos timeo ne sine causa laborauerim in vobis & cetera. Hieronymus autem in eadem epistola de iisdem verbis disputans ait, Si dies obseruare non licet, nec dies festos, nos quoque simile crimen iuramus, qui die dominici & alias festiuitates obseruamus, cui quaestioni dupliciter respondet. Primum illa non obseruamus, ut Iudei, sed reuerentes ea quibus diebus gesta sunt. Tunc

omnes dies equales esse perfectis, qui oēm diem tanq̃ festum celebrant ad diuinum honorē. At pro iis fidelibus, qui non ita perfecti sunt oportuisse aliquos dies esse praescriptos, ad offerendum orationum sacrificiū. Ceterum licere nobis indefinenter diem dñicam celebrare, ceterosq̃ dies, si volumus: Iudæis autem non licuisse id facere, nisi constitutus ē temporibus, vt nec immolare agnum: nobis autem licere diebus singulis deo immolare sacrificium & ipsius esse participes, quam sniam vero simile est eruditissimum patrē simplici se ex Origene contra Celsum, sic dicēte, Si quis obiecit dies dominicos & alios festos, dies celebrantes, tempora obseruare: ei respondebimus perfectos vnūquenq̃ diē celebrare festum, is autem qui non perfectus est, nec tanti esse deprehēditur, indiget sensibiliū exemplorū, cum vel nolit vel nequeat quidē oēs dies festos ducere, vt non penitus dilabatur: sed is, vt arbitror, partē diē festi celebrare dicitur, & nō totum. Rursus idem super Numeros, Dies festi a sanctis, nunc ex parte celebrantur, ex toto autē celebrantur non post hanc vitam, cum angelis festum perpetuo celebrabunt, cuius quidē princeps & spōsus est Christus &c. Hanc autem esse sententiam Pauli, ad Romanos, Cum infirmos vocat qui diem cum die conferunt, & dictis manifestum est. Audisti nāq̃ ex horum patrum sententijs perfectis, omnes dies esse equales & festos, pro imperfectis autem fidelibus aliquos constitutos. Paulus igitur, cum statuit infirmos esse, qui diem cum die conferunt, vel de ipsis intelligit, qui collati ad eos qui semper festum celebrant infirmi sunt, vel de hijs qui more Iudeorum dies obseruant, qui & infirmiores sunt: quādā modū & ii qui tempora obseruant more gentiliū festave eorum colebant. Hęc enim omnia genera sub infirmi nomine complectitur, secuti qui ibecillis corpore est, non tamen agrotat, infirmus dicitur collatus ad eum qui viribus est integris. Infirmus & qui febricitat, infirmus pariter & qui animā agit, quis inter ipsos magnū sit discrimen. Pauli igitur verba, siue de omnibus istis intelligantur, siue de quouis eorum eaz sententiā nihil opiculari valent. Licet enim Christianis omnem diem festum agere quod Iudæis non licebat, constituti autem quidā sunt, eo quod paucissimi sint, qui velint aut possint omnes dies festos ducere. Quā obrem qui illos obseruant, præcepto obediunt ac faciunt quod debent, nec iudaizant, aut Gentilium more tempora & dies obseruant, sed de diebus festis hæc enus.

R

Declaratum est enim eorum institutum verustissimum esse & eorum plurimū diuinū & Apostolicum: in illisq̃ seruandis ab operibus prophanis esse continendum. Præterea & quibus rationibus festa solennia fuerint constituta. Nunc superest de ecclesiastico cantu & psalmodijs agamus. Nam deestata festorum obseruatione, ipsum quoq̃ morē des cantandi laudes diuinas, q̃ plurimis in locis insectaris, vt illud in Annotationibus Tempore Pauli nondum cantus erat, sed pronūciatio dumtaxat: vixq̃ a posterioribus receptus est. At nunc in multis regionibus totos dies psallitur in ecclesijs, nec modus nec finis cātionū. Quid. n. aliud audis in monasterijs, rēplis ac collegijs, q̃ vocum strepitus? Et illud. Sanctius esset prospicere liberis & vxori, q̃ audire in tēplo sacerdotū cantuunculas, nō intelletas. Principē quoq̃ Christianū instituēs, illi suadere conaris q̃ præstaret ipsum proprijs munijs insilire, q̃ in audiēdis sacerdotū cātionibus occupari. Omitto alia: hoc autē tibi pecculare esse dignoscis, nō minus asseuerare, q̃ nulla rōne cōprobasti, nec pbari pnt, modo tuō accōmodent, sensui tibiq̃ placeat, q̃ si plurimis rōnibus cōfirmata essent ac demonstrata, dicas velim quo argumento pbare vales, Pauli tēpore diuinas laudes nō fuisse decantatas, sed tantūmodo pronūciatas: vbi nā illud accipis, quod non minus falsum esse dignoscis, q̃ iprobabile, cum mos cōcinendi hymnos diuināsq̃ laudes, tā priscus ac vetustus sit, vt non modo primus auctor ignoret, sed nec indagari possit, vt pote quā illo careat. Quō admodum enim perspicitur a natura ipsa suauis quosdā modulos & mensuratos sonitus, harmonica quadā ratione proficisci, ita eadē suggerēte ac dictante, diuinas laudes decantatas fuisse dignoscitur. Nam ipsa adinuenta concinendi ratione, quid potius decantandum fuisset cognito omnipotenti deo, ipsius naturę auctore illius laudibus, quarum nō est numerus, cuius immensa maiestas, pulchritudo incomparabilis, bonitas infinita, vt enim inquit propheta, Magnus dominus, & laudabilis nimis. Et rursus, Quis sicut deus noster, qui in altis habitat, &c. Quæ materia vberior, quæ decantior sublimiorq̃ ad into

nandum: quia enim ratione heroum laudes natura decantare edocuit, scilicet ob eorum illustria facta, singularemque virtutem, vel beneficia cæteris mortalibus collata, propter quæ illos admiramur & suspicimus, ut Poeta refert, Tunc Salij ad cantus incensa altaria circum Populeis adsunt cuncti tempora ramis. Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes Hercules & facta ferunt &c.

Longe maiori suggerit ipsa natura laudandæ esse opotentæ. Quid eni æque admirandū, ut ipse qui fecit mirabilia solus, quid æque suspiciendū aut verendū, cū eius ditioni cœli, terræ, mari, cū oibus quæ in eis sunt subijciatur, cuius potestati nemo resistere valet, nec cæsari dicere, cur hoc facias: cuius nomē ineffabile sublimitas incōprehensibilis, beneficentia & virtus infinita. Natura igitur diuinas laudes celebrare ac decantare docuit, seminibus illis scientiæ secū cōgenitis imbuta, nec aliū quēpiā is mos habuit authorē, quēadmodum nec munera offerendi altissimo, illiq; sacrificandi. Quisnā oro edocuit primos illos a protoplastis genitos Abel videlicet & Cayn sacrificare dñor: Ita eni scriptū est, Obtulit Cayn de fructibus terræ munera dño. Abel quoq; obtulit de primogenitis gregis sui & adipibus eorū. Quis præcepit, ut id facerēt, nisi ratio illorū animis indita aut spiritus interne id suggerens: siq; eadē, vel ipse spiritus edocuit, nitida ac mēsurata voce sacrificium laudis offerre. Quāobrē cōsentaneū est ipsum prius natura, etsi nō tēpore fuisse institutū omni alio sacrificio, & probabile ipsos, Abel & Cayn, illorūq; posteros patres (dū rebus externis sacrificaret holocaustisq; cōsumeretur) simul laudis sacrificiū obtulisse. Nā ut in Paralipomenō, lib. refertur; Ministrabāt sacerdotes, corā tabernaculo canētes, & cæte. Et in ecclesiastico, Cātortes cōtra altare psallebāt. Et rursus in Paralipomenō, corā arca fœderis dñi canebāt iugiter & cæte. Quinimmo & existimādū videtur, qd si in iustitia, in qua conditus fuit homo persisteret, in paradiso voluptatis constitutus, hoc semper egisset, ut mēte nō solū sed etiā corpore omnibusq; partibus quibus cōstabat dñm laudaret, scilicet, cet spiritū & voce: quod & innuere videtur illa scripturæ verba. Et posuit dñs hominem in paradiso voluptatis, ut operaretur & custodiret illū. Sed quæso quid aliud operari poterat quā domini sublimi voce laudare: Nō enī colere terrā, quæ vitro ac sponte irrigata fonte sacro omnē herbā & fructū proferebat. Operari autē proprie ad actus corporalia instrumentis perficiēdos refertur, quēadmodū & facere, ut latis operatus in herbis. Et cū faciā vitola pro frugibus ipse venito. Nā & hoc loco ipsum operari nō potest accipi nisi pro re diuina faciēda. Præterea ipsum decantandi morē diuinas laudes fuisse naturæ institū testatur hymni & cætica, a variis antiquissimis edita ad numina q̄ celebrā celebrāda, quibus eorū laudes decantant, ut Orphei Musæ, Ascrei, Pīdari & aliorū, qui eos secus ei sunt, his rationibus nimis ineptire dignoscuntur, qui putant morē diuina modulandi ex iudaica lege fuisse sumptū. Præsertim si diligenter perspexerint de laudibus concinendis, nihil in illa cōstitutū fuisse, quis de sacrificiorū ritibus & alijs quibuscunq; rebus, ad diuinum cultū pertinentibus, ad minima vsq; diligenter statuta fuerint. Quāobrē obscuro de tantu cantu ad auditum, de ipso tamē cōstituere prætermisum, cuius nulla alia causa affecti potest, præter qd nō fuerit de nouo cōstituendū, quod iamdiu erat receptū, & vetustissima obseruatione custoditum. Nāq; scriptura locis innumeris vsum illius attestat. Cecinit enim Moses carmen domino, cecinit & Maria eius soror in tympano, cum cæteris mulieribus. Grex quoque Prophetarum cū Psalterio & tympano Sauli factus est obuius. Canebant iugiter sacerdotes coram arca fœderis domini. Cantorum namq; quatuor milia instituit ad organorum modulos & diuinas laudes celebrandas gratissimus summo deo & spiritu sancto plenus Rex Dauid, amore diuino succensus: cui tantus fuit ardor spiritus, ut nec indecorum putauerit, quinimmo regis dignitati aptissimū ante arcam fœderis domini, procedere cithara personans, psallens atq; tripudiās.

paternumque institutum de cātoribus zedificato pulcherrimo tēplo adauxit & illustrauit sapientissimus Salomon. Sed quid opus hæc referre de ipso Rege David, cum ipse spiritus sancto afflatus, tot psalmorum & hymnorum author fuerit, quos & suauissimis modis cecinit? Nam quemadmodum per sepe spiritus cātu diuinorum laudum excitatur, in diuinum amorem inflammatur, ita nonnunq̃ ipse succensus excitat, & organa vocis impellit ad decantandas laudes diuinas prorumpere: quod cum afflatu diuini spiritus peragitur, nec mortale sonans vox est, sed minime mota, altius intonat nōnunq̃ inficia quid proferat vel agat, hoc pacto constat nōnullos prophetas sanctosq̃ mulieres, ipsius spiritus impulsu decantasse plurima. In scriptura namq̃ recitantur cātica Annæ Samuelis maris, Mariæ fororis Moysi, Iudith. Debboræ, Moysi, Eliaz, Abacuch, Zachariæ, Aggei, Ezechiz & aliorum: sed hæc de veteri testamento.

T Adueniente autem euangelio etiam extat canticum sacerdotis Zachariæ, Ioannis Baptistæ parentis, Benedictus dominus deus Israel &c. Sed quid hoc refero? cum extet & illud Deiparæ virginis, quæ cum iam diuinum verbum gestaret in utero sancti spiritus impulsu in illa habuauis, carmen illud cecinit domino, Magnificat anima mea dominū, &c. Extat & illud sanctissimi Symeonis, Nunc dimittis seruum tuum domine, &c. cæter. De cantu quoq̃, quoties in Apocalypsi habetur mentio, ut vocem audiui istud citharizantium & cantabant quasi cāticum nouum, ante sedem & quatuor animalia. & rursum, & clamabat voce magna, Salus deo nostro, qui sedet super thronum & agno &c. Si autem diceret, recitabantur ab illis cantica, non id decantabantur, ridiculum esset, quasi illa quæ metrica ratione & numeratis modis sunt conscripta, sint mūmurāda potius quam decanianda: cur enim tanta arte mensuraq̃ & ratione sonora fuerit formata, si accommodanda vocis modulatione non fuissent proferenda? Per spicuum enim est, ut quædam modō soluta oratio fere perpetuo vocis quodam tenore recitanda est, ita carmina dulcisona & mensurata voce proferenda. Constat autem psalmos ac hymnos metrica ratione esse cōpositos, illos præterea non solum pro tempore legis Moisaicæ fuisse editos, verum multo magis pro tempore euangelij, quod & ips verbis testatur Paulus ad Ephesios scribēs, Loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritalibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris, domino gratias agentes semper pro omnibus. Quæ si obijceres quātum ad cantum pertinet Paulum dicere in cordibus vestris, non voce, primo, respondetur id non tollere, quin & voce decantari debeant: id ex primit quod potissimum exigitur videlicet non tantum voce laudandum esse deum, verum etiam corde, & illud in primis oportere vel dicendum imbi non esse faciendum colon, videlicet tantantes in cordibus vestris, sed antea scilicet loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis ac canticis, canentes & psallentes, illudq̃ in cordibus vestris coniungendum cum eo quod sequitur, videlicet in cordibus vestris deo gratias agentes &c. Ita ut susensum. Cum adinuit loquimini in psalmis & hymnis canentes, in cordibus vestris deo gratias agatis &c. Et rursum idē Paulus ad Corinth. Cum conuenitis, unusquisq̃ vestrū psalmum habet, doctrinam habet &c. Quæ verba exponens sanctus præsul Ambros. ait psalmum habet, id est laudē dei per canticū. Ad hæc idem Paulus ad Colossenses, Verbum Christi habites in vobis, abundanter in omni sapientia, docentes & commententes vos ipsos in psalmis, hymnis & canticis spiritalibus &c. Quanta autem habeatur mentio in ipsis psalmis ac hymnis de cantu quoties spiritus sanctus inuitet nos ad psallendum diuinas laudes in iubilo & exultatione, commode referri non posset, nisi totum psalteriū recitaretur, quod superuacaneū esset ac morosum, præsertim cum liber psalmorum su omnibus notus, qui non tantum Hebreos inuitat ad id agendum: sed vel in primis Christianum populum ex gentibus magna ex parte cogendum. Si autem diceret illa mystice esse intelligenda, & primo referenda ad spiritum, non inficiabor, verum id nihil ad rem, cum mystica significatio veritati sensus literæ nihil detrahat. Nec etiam quantum ad id quod illa admonet vel edocet, modo nulla impediāt circumstantia. Hymnos autem ac psalmos vera mulcescione esse conscriptos, & a sanctissimo David, eadem metrica ad psalteriū decantatos exploratissimum. Præterea carmen ipsum, & melos suauitas diuis

narum laudum, aliud quippe signat ab eo quod auribus percipitur. Nam pium indicat internæ mentis affectum, animi iubilum triumphantisq; regni gaudia ac ineffabiles delicias. Inquit enim diuus Diony. Porro psalmodum sancta modulatio, quæ omnibus ferme sacerdotibus mysticis iungitur, & substantiæ ratione coheret, summo omnium mysterio deesse non debuit. & paulo post, Diuinorum carminum sacrosancta scriptura diuina vnusquisq; canit. Cum igitur huiusmodi hymnorum modulatio sacra omnia continet, animales habitus nostros congrua dispositione præparauerit, & quasi vna concordia & consona sacrarum rerum chorea instituerit ea, quæ in psalmodum modulatione cõscitiora sunt atq; adumbrata magis pluribus, manifestioribusq; figuris sacratissima diuinarum rerum lectione dilatantur, & ad ea quæ paulo post sunt celebranda mysteria deuenitur &c. Non solum autem morem decantandi psalmodum antiquissimum fuisse, ex recitatistis patet, verum etiam & illi superinductum fuisse & antiphonarum vsum vetustissimo tempore testatur Soc. grauis auctor, in tripartitæ historię lib. x. hæc inquit, Dicendum est vnde fumperit initium, vt antiphonæ in ecclesia decantentur. Ignatius Antiochiensis Syriæ tertius post Petrum episcopus qui etiam cum ipsis vixerat Apostolicis vidit angelorum visionem, quomodo per antiphonas sanctæ trinitati dicerent hymnosq; modum antiochenæ visionis tradidisse probatur ecclesiæ, & ex hoc ad cunctas transiit ecclesiæ, &c. Fuit autem hic antiquissimus antistes & martyr magni Ioannis euangelistæ discipulus. Cæterum si vocis modulatio in diuinis laudibus celebrandis non fuisset, adhibenda neutiq; tot verbis, spiritus sanctus illam commendasset nec ipse tot tantaq; carmine protulisset. Cum eadem sententias, non minus soluta oratiõ potuisset exprimere. Nec tam impense ad canendum inuitaret & hortaretur, sed ad recitandas tantum diuinas laudes suasisset, vt puta cum inquit. Cantare domino &c. Annunciate inter gentes gloriam eius: vel, Misericordias domini in eternum cantabo, &c. Psallite deo nostro, Psallite dixisset, pronunciate domini laudes &c. Quas si qua ratio suadere posset non esse decantandas, illa eadem probaret & non esse proferendas. Quemadmodum enim dominus: non eget, nec expetit cæcum ad demulcendas sibi aures, ita nec exquirat prolationem verborum ad audienda cordis ac animi nostri sensa. Quamobrè conuinceretur, si ratio vim haberet, silentio & tacita mente deum solummodo esse colendum. Si igitur hæc quæ tam aperte constant animaduertisti, quomodo asserere ausus es, ætate Pauli nondum cantum fuisse, sed duntaxat pronunciationem, eumq; vix a posterioribus receptum? Apostolorum nempe tempore psalmos & hymnos fuisse celebratos a fidelibus exploratissimum est. Præterea Christianos illos canere fuisse solitos non solum efficacibus argumentis conuincitur, verum & graui Ethnicorum testimonio. Scribens enim Plinius Nepos ad Traianum principem, de Christianis. Hæc inquit solitos esse statos dies angelicæ lucem conuenire, carmenq; secum inuicem Christo quasi deo decantare &c. superstitres autem fuisse Apostolorum aliquos ipso regnante constat. Cum Ioannes euangelista ab exilio Pathmos, ea tempestate fuerit reuocatus. Quid ais? Audisti solitos fuisse Christianos decantare carmen Christo in ipsius nascentis ecclesiæ primordiis. Cede grauib; testimonijs, saltem si non vis acquiescere argumentis, quorum & illud efficacissimum, quod nascente domino, auditus est chorus angelorum concinentium. Gloria in excelsis deo &c. Quo facto sane edocuerunt Christianum populum, ipsorum exemplo concinnis modulis glorificaturum dominum. Præterea nec minus validum illud qd dominus probauerit populorum voces decantantium, ipso in Hierusalem super alium ingrediente Oßanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine domini &c. Sed quid aliorum tantum fuisse probatum ostendimus: cum manifestum sit ipsummet dominum cum Apostolis diuinas laudes decantasse. Post enim peracta sacratissimæ cœnæ mysteria cum ipsis hymni fecit. Inquit eni euangelista, & hymno dicto exierunt in montem oliuarum. nec est qd effugias, non diceret decantasse, sed dixisse, cum nomen dicti non minus contineat quæ canuntur quàm quæ simpliciter pronunciantur, & hymni nomen non conueniat diuinæ laudi præter canticum. Augustino teste in enarratione psalmi septuagesimi secundi, ita enim habet hymni

laudes sunt dei cum cantico, hymni cantus sunt continentes laudes dei: si sit laus & non sit dei, non est hymnus. Si sit & laus, & dei laus, & nō cāretur, non est hymnus. Oportet ergo, ut si sit hymnus habeat hæc tria, & laudem & dei & canticum & cætera. Cui sententiæ subscribit diuus Chrysostomus idem dictum interpretans. Etenim prophetis psallentibus & apostolis hymnos canentibus negotiorum tamen vitæ huius introducimus tuum multum. At si refugeris dicens non hoc more hoc ve genere apostolorum temporibus decantata fuisse diuina quæ nūc vtitur ecclesia, ineptire videreris. Cū non de cantus qualitate sit quæstio, sed de ipso in genere quem tu simpliciter non fuisse contendis. Nos autem aliquid fuisse vtitum probauimus, quod præter adductas rationes etiam probatur testimonij vetustissimorum patrum qui paruo post apostolis intervallo floruerunt. Nempe scio non negabis nostræ religionis ritus & instituta primum in oriente vbi & euangelium prædicatum fuit promulgata fuisse & constituta, & exinde in occidentem propagata. Testatur autem diuus Augustinus morem cōcinendi diuinas laudes in ecclesijs Orientis fuisse ex antiquo seruatum. Et inde deriuatum in occidentis ecclesijs ab hisque receptum. Nam confessionum nono volumine, agens de ecclesia Mediolanensi inquit. Tunc hymni vt canerentur secundum morem orientalium partium institutum. Beatus quoque Hieronymus in epitaphio Paulæ hæc habet. Tunc Hebræo, Græco, Latino, Syroque sermone psalmi in ordine personabant. Et rursus. Alij pontifices certos præferebāt, alij choros psallentium ducebant. Psalmorum enim linguis diuersis, agmina concrepabant. Animaduertendumque verbum illud Augustini secundum morem orientalium partium vt hymni & psalmi canerentur fuisse institutum: illa enim verba primum indicare videntur antea etiam aliquali cantu usam fuisse mediolanensem ecclesiam quemadmodum & multas alias. Et si non eo genere & tam celebri (quo utebantur ecclesiæ orientis) psalmis & hymnis dominum frequenter glorificarent, qui vt declaratum est nequaquam apte pronuntiari possunt, nisi modulo quodam flexæ vocis & elatæ, temporisque mensuræ, illorum numeris accommodata, quod autem in Mediolanensi ecclesia fuerit quædam decantandi diuinas laudes ratio obseruata declaratur & per hymnos a sancto antistite Ambrosio editos, quorum Augustinus meminist in libro confessionum recitans & principium vnius tale. Deus creator omnium poligrector vestiens diem decore luminis noctem soporis gratia & cætera qui mos ecclesiarum & apertius dignoscitur ex doctissimo patre Hilario piætauenti episcopo, ipso Ambrosio vetustiore, qui ad usum suæ ecclesiæ & aliarum Galliarum plurimos carmine edidit hymnos. Decantatas etiam fuisse diuinas laudes in Alexandrina ecclesia testatur Eusebius, quemadmodum etiam refert testimonio Philonis in vita theoricæ, de monasterijs quæ circa ipsam Alexandriam fuerat constituta: a cuius ecclesia & plurima ex institutis suis acceperant in singulis eorum, domum orationi fuisse consecratam quæ appellatur semnon, in quam non inferuntur, nisi sacra volumina legis prophetarum & hymnorum in deum, qui ab vno fratrum in medio con surgente, honestis modis concinuntur, cui præcinenti versiculum omnis multitudo responderet &c. Præterea indicant Augustini verba qui tamen fuit ante mille & octiduum annos cantandi vsu in partibus orientis iam fuisse vetustum, & ex antiquo constitutum. Cum mos non dicatur nisi de re iandiu inducā & recepta. Quia non repente nec breui, sed longo temporis vsu & consuetudine generatur. Id autem declarat ipsam ab apostolorum tempore fuisse profectum quod & confirmatur communi consuetudine omnium nationum & gentium, apud quas Christi lumen effulsit Græcos, Barbaros, ac Latinos. nā concinunt Christiani Aethiopes & tripudiant, iubilant Aegyptij, Arabes, Persæ, Syri, Scythæ, & cæteri populi qui Christi induerunt vsque in hodiernum diem, non minori diligentia & frequentia quam Latini, cū tamē ex ipsis nonnulli sint qui ab apostolica & Romana sede deficiuerint. Quod autem tam ex antiquo tate & cōmuniter ab omnibus receptū est Augustini sententia ab apostolis esse deriuatum non est dubitandum. Quid ergo blatteras apostolorum tempore cantum non fuisse in ecclesia sed pronuntiationem dumtaxat, quasi quæ decantantur non etiam pronuntiantur. Sed quorsum hoc refers, nisi vt cantum ecclesiæ alio vetustatem detrahens, simul & auctoritati deripere

gares: Sed esto Pauli ætate non fuisset inductus cantus in ecclesiam, presertim, solenni more. Quid tum: nec enim conueniebat ut iam sæpe dictum est in ipsius religionis Christianæ exordijs omnia inducere, præcipue tantum solennem diuinam laudum. Primum quia id. Senatus apostolico in Hierusalem residenti Iudæi non permisissent, Christianis enim vix licebat latenter in coenaculis & solarijs domus congregatis, tacitis orationibus insistere ut ex apostolorum Actis est cognoscere. Cogebantur tamen ad id peragendum eo ritu quo poterant. Porro cum adhuc templum coheretur, & Iudæorum cætus in ipso resonarent conuentus fieri priuatos ad decantandas laudes diuinas multis præbuisse scidalum nouitate facti, presertim cum legi aduersaretur, inhibenti rem sacram peragi sacrificium ve offerri quouis alio loco q̃ in templo. Quapropter ab euangelio recipiendo plurimi deteriti fuissent. Præterea nec gentiles apud quos Christiani versabatur ab idolis & suis superstitionibus ad Christum conuersi, permisissent eos publice decantare & sacra peragere. Quocirca & ante lucem conueniebant non frequentibus locis nec celebribus: sed in criptis cuniculos (quarum adhuc plurima monumenta Romæ est videre) in cauernis & subterraneis specubus rem diuinam peragebant, quo minus strepitus vos cum exaudiretur, resonantibus ex eorum ore laudibus diuinis quas continere non poterant ut Plinius testatur est, licet illis proscriptio & capitis periculum immineret. Quis igitur ijs de causis solennis cantus in ecclesiam primæuo illo tempore, publice saltem non fuisset inductus, non tamen ex hoc conuinceretur, quin apostolica autoritate institutus fuerit obseruandus cum tempora permitterent. Quem cum perficere licuit, tanta alacritate ubiq̃ fuit receptus ut in vniuerso Christiano orbe indefinenter statis horis domini laudes solenniter continerent chori exaudirentur, vsq̃ adeo ut tu, cuius aures delicatæ res sunt & fastidiosæ, presertim sacris vocibus audiendis querare in nonnullis regionibus totos dies passim in ecclesijs nec aliud audiri in monasterijs, templis ac collegijs q̃ vos cum strepitus. At quid velles audiri potius: mimorum nesci aut histriõis comœdias agentium sonitum: aut aduocatorum, & inter agenda iudicia vociferationes: vel nundinarum strepitus: Conuenit audias inibi ea celebrari ad quæ peragenda tēpla instituta sunt. Sunt enim sacerdotes & monachi, non solum pro seipsum officia illa præstantes sed, & pro vniuerso populo in prophanis operibus occupato. Quod & si vocis psallentium in ipsis nullus est finis, iure quidem id fit ad gloriam omnipotentis dei. Cuius beneficentiæ erga nos nec finis vllus est necq̃ modus, sed perpetuo liberalitatis ipsius munera, suscipimus. Quamobrem uti angelici chori nunquam cessant collaudare dominum, ita apud mortales presertim ad huiuscemodi officium præstandum destinatos, conuenit glorificandi omnis potentæ, nullum esse finem. Inquit enim scriptura. Oportet semper orare. Et rursum, Orantes sine intermissione quod licet non sit accipiendum ut nullo intervallo, semper ab eis sit orandum, nec enim id perfici posset cum oporteat quiescere & corpus curare, sed horis statis, & congruis temporibus: At tamen institutum illud valde probandum videtur, quod quis huiusmodi in locis religiose obseruatur, in quibus cum numerosi sint viri vel mulieres ad diuinum obsequium emancipatæ: ita se commode partiuntur, sibi inuicem succedentes, ut nulli nimia assiduitate officij tedio affici possint, & tamen nunq̃ a psallendi officio cessetur.

Ex more autem cantandi diuina, q̃ magnus Ecclesiæ veniat proventus, quantaq̃ sit illius commoditas, experiuntur pia hominum corda: quorum spiritus mira suauitate repletur, mororq̃ omnis, & tedium fugatur: magnæq̃ effusus alacritate, ad comtemplanda diuina euehitur, per sæpe transixis præcordijs. Quod & testatur Augustinus in libro cōfessionum, ita inquires: Nunc in sonis quos animat eloquia tua, cum suauis & artificiosa modulatione cantantur fateor aliquantulum acquiesco &c. Et rursum. Quantum sileui in hymnis & canticis tuis, suauis sonitis ecclesiæ tuæ vocibus, commotus acriter. Nam voces illæ influebant auribus meis: & eliquabatur veritas tua in cor meum: & ex ea æstus habet inde affectus pietatis: currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis. Præterea idem Aliquando videor plus honoris cantui tribuere, quam decet: dum ipsis sanctis dictis, ardentius sentio moueri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, q̃ si non ita cantarentur, & omnes affectus spiritus nostri pro suauis diuersitate, habere pro

prios modos in voce atq; cōitu, quorum nescio qua familiaritate exercitentur. &c. Et rur-
 sus in de laude canticorum suauiter inquit, audit psalmus cum canitur, penetrat animum
 cum delectat: & quod legis austeritas a mentibus extorquere non poterat, n̄ per dulcedis
 nem cantionis excludunt, & cetera. Idē confirmat & doctissimus antistes Isidorus His
 spalen. inquiens, Psallendi suauitas tristitia corda consolatur, gratiosas mentes facit, fasti-
 ditos oblectat, inertes excitat, peccatores ad lamenta inuitat. Psalmorum inquam decan-
 tatio perpetuam Dei laudem demonstrat & gloriam sempiternā vnde & psalmus: Beati
 qui habitant in domo tua domine in secula seculorum laudabunt te & cetera. Cui senten-
 tiæ etiam subscribit Rabanus ihs verbis, Psalterium cum melodia cantilenarum suauium
 psalitur in ecclesia, quo facilius animi per compunctionem flectantur &c. Quod autem
 ais de cantionibus sacerdotum, non intellectis a populo: quid tūm? si rudi & promiscuo
 popello non intelligantur verba: quorum sensa, (quis simplicissime recitarentur) etiam
 non caperent. Præstaret tamen (fateor) si eas intelligeret. Viuus enim (vt ait Apostolus)
 est sermo Dei, efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: pertingens vsq; ad diuisio-
 nem animæ & spiritus. Quarum tamen etī voces indifferetæ (modo pia mens adfuerit) exau-
 dianur, ab ipsiſ ve cantoribus non instruitur, non tamen earum parua est commoditas
 tas: nam canentium labia, & simul audiētium aures, sanctificātur. Inquit enim psalmus.
 Exultabunt labia mea, cum cantauero iustificaciones tuas. & Ambrosius in hexameron
 inquit. Hoc est preciosissimum, quod homo veræ vocis dei sit organum, quod corpora-
 libus labijs exprimit coeleste oraculum & c. Spiritus namq; illis vocibus multū proficit: is
 enim exhilaratur: & ad sublimia appetenda, suauis quodam vehiculo deducitur. Quibus
 vocibus omnipotentem glorificantibus, & præſentes angelī non parum iubilant. Inquit
 enim psalmus. In conspectu angelorum psallam tibi. Nequissimi vero spiritus tremunt,
 & proſtrantur. Præſentes autem esse angelos in ecclesiis, testatur Paulus: cum præcipit
 mulieribus, vt capite velato in ecclesia orent, habet siquidem vox ipsa iubilans, & prolata
 tio diuina verba exprimens occultam quandam vim & potestatem, qua magna & admi-
 rabilia frequenter peraguntur, etī non intelligatur quid per ipsa significetur. Ceterū nō
 diffitebor conuenire quinimmo exigi tantum ipsum ecclesiasticum, quemadmodum &
 ceteros ritus, & sacras caerimonias, suam habere dignitatem & grauitatem: vt id efficere
 valeant ad quod institutæ sunt: non autem contrarium. Quamobrem vti histrionum ge-
 stus ab ecclesiastica disciplina reſciuntur, sic theatrales cantus, mollesq; & impuræ can-
 tiolæ: quibus animus ad carnalia vel turpia potius inuitetur, q̄ ad honesta & diuina allu-
 ciatur spiritu, sunt reſpuedæ. Nec diuina mysteria decantanda, neq; ad illa conueniendū
 atrium demulcendarum gratia: quas & si oblectari contingat (cum fieri non possit quin
 sensus re delectabili præſente moueatur & gaudeat) tamen in illo non persistendum: sed
 ad altiora transuolandum. Quemadmodum admonet Augustinus cum ait. Illis acquies-
 sco non quidem vt hæream, sed vt surgam cum volo. Diuus quoq; Hieronymus, idem
 edocet his verbis. Et canere igitur & psallere & laudare dominum magis animo, q̄ voce
 debemus. Audiant hæc adolescentuli, audiant & in quibus in ecclesia psallendi officium
 est. &c. Quod & præcipit spiritus sanctus in psalmo, per os David dicens: Psallite domi-
 no sed sapientie. Et rurſus Augustinus: Psalmis & hymnis cum oratis Deum, hoc verſe-
 tur in corde, quod profertur in voce: & canite, quæ legistis cantanda: & non alia. & cæ-
 tera. Namq; idem beatus pater quandoq; veritus, ne cantus suauitate animus nimis hēre-
 ret sensibus, dicit se nonnunq̄ optasse illum remoueri ab ecclesia. Ita enim habet. Erro-
 rem nimia feueritate nonnunq̄, vt melos omne cantilenarum suauium, quibus David
 cum psalterium frequentatur, ab auribus meis remoueri velim, atq; ipsius ecclesie, ac etī
 reminiscor lachrymarum, quas fudi ad ecclesie cantus in primordijs fidei meæ, & nunc
 ipso commoueri, non cantu sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce & debita modu-
 latione cantantur. Magnam instituti huius utilitatem rurſus agnosco. &c. Quæ sententia
 edocet non tam ipso vocis sonitu commoueri, q̄ rebus ipsiſ debita modulatione decanta-
 tis: concludens huius instituti utilitatem longe esse maiorem, quàm discrimen nūmum
 hærendi in voluptate sensus aurium, & Ambrosius epistolam ad Ephesios. Si bene vix-
 erimus

etiam implebimur spiritu sancto ad cōfiteandū & extollēdū Dei donū diuerso vocis canore vt laus in Deū oī lingua canatur, & cætera. Ex dictis manifestū est morem hunc solennem canendi in ecclesia, non vana superstitione fuisse inductum, aut vix a posterioribus receptū (vt inquis), sed plurimis ac optimis rationibus institutū: & a primævis patribus Apostolorū profectum. Quinimmo cum ipsa religione natum & coalitum.

Nam omitto prophetas, & antiquæ legis patres. Nos ad canendas laudes diuinas, non minus exemplo q̃ verbis inuitantes. Omitto & spiritus sancti poetā qui tot & tanta cecinit, suadens vniuersis gentibus ac populis eosque adhortans, vt modulātī voce, in iúbilo & exultatione, domini laudes canerent. Cantate domino omnis terra iubilat ei, annuntiate inter gentes gloriā eius. Cantabimus & psallemus virtutes tuas. Cātate domino & benedicite nomini eius. Misericordias domini in æternū cantabo, psallite deo nostro psalite, psallam tibi in nationibus, psallam Deo meo quandoiu fuero, & quis loquetur potentias domini: audiasve faciet omnes laudes eius: Sed quid hæc pauca refero, cū nūquam cesset diuinus ille spiritus toto psalmodiū libro, suadere, incitare, inflammare corda fidelium, ad encomium domini decantandū. Sed venio ad ipsum confurgens euangelistā quod in istum illud in pluribus modis nobis valde commendaueris: ad id nanque peragendū primo nos inuitauit Zacharias in Ioannis natiuitate cum carmen illud cecinit. inuitauit Dei para virgo salutaris cognatā Elisabēth. inuitarunt angelorum agmina nato domino. pro uocauit & sanctissimus Symeon nudū infantem dominum in vlnis suscipiens. inuitauit populus Christo obuiam factus & decantans Osanna in excelsis. Sed quid hæc recenseo? cum & ipse dominus inuitauerit & docuerit id esse faciendum hymnum cum Apostolis concinens. Præterea cōmendarunt Apostoli, & Paulus ipse verbis expressis. Psallam spiritu, psallam & mente. Et rursus. Loquentes vobismetipsis in psalmis & canticis spiritalibus, cantantes & psallentes, probauerunt omnes sancti patres, dictauit recta ratio, natura suggessit vniuersis orbis consensus approbavit. Quod igitur tam ratum est, tot autoribus munitum. tanta auctoritate confirmatū, tātis cōprobatū rationibus, quod denique tā opportunum est, ac vtile nos spernemus, aut parui faciendū esse existimabimus? Absit aut sit tanta temeritas a piorum cordibus: cessant isti damnatarū relictiores. profligetur hæc tanta arrogantia, plus sensu proprio tribueris, q̃ vniuersitatis ecclesie iudicio, quæ inquam, dominicos hymnos psallit, magna que alacritate tum voce, tum spiritu vbique decantat in quo præstando officio, nec satis explorare animū potest. Canunt catholici suis in sacris, nō Mahumetani, non quidā hæretici, qui cantandi institutum damnarunt, & ab ecclesia depellere conati sunt. Non enim noua sunt quæ hisce temporibus audimus, sed ab hæreticis lege antea tentata. Nanque & Arrianorū plurimī erant enim in quibusdā institutis diuersi, vt plurimum sunt hæretici, quamuis in præcipuis dogmatibus conuenirent: cantandi morem detestabantur teste Ambrosio, qui contra Auxentiū ita ait, Geraceni præsentiam Christi ferre non poterant, Arriani neque laudes Christi sustinere possunt &c. Manichæorū etiam multi aduersabantur cantum diuinarū laudū vt Augustinus refert. contra Cellum Manichæum & in libro cōfessionum. Aduersus quoque morem decantandi hymnos & psalmos ad altare dum res diuina perageretur Hilarius quidem vir tribunitius: maledica reprehensione vbicumque poterat plurima protulit, quæ Dinus Augustinus ut ipse refert libro retractationū secundo iuuentibus fratribus edito libello confutauit. Eundem morem etiā detestatus est Vigilantius caragorita, quæ Beatus pater Hieronymus doctissime & eleganter corripuit: cuius peruersæ sententiæ nec q̃ primi fuere authores, sed Basilides, & Eunomius teste ipso Hieronymo, non solū autē isti iniqui sed priuati homines diuinis canticis aduersati sunt: verū & quidā impij principes cum morem abolere studuerunt & præter cæteros Iulianus apostata de quo referunt historie tripartitæ authores libro sexto Publīam quandā matronā nobilissimā Antiochiæ habuisse chorū virginū in domo alta voce cantantiū laudes domini quas eū forte pertransiens Iulianus audiret præcepit vt a tali officio desisterent, Cuius edictū virginæ pauperscentes chorū maiori voce cōplebant: quare indignatus magistrā chori senectus se mactatū iussit a spartarijs alapis cedi, quæ in domū reuerſa cōfusus melodij spiritalis

Alber.

Q

bus dñm deuotore nō cessauit. Sed & postremo seculo Vuideff hærēsiarcha petuerissim
mus hos oēs solēnes ritus dānauit & euertere enixius cōtēdit. sed vana ac irrita fuerunt
malignantiū cōsilia. Nemo aut vnuquā auerfatus est morē iubiliter diuina decārandi & cō
teros facros ritus nisi aut hærēticus aut parū pius. Nec mirū cū vitiatæ aures ifecta que lino
gua bile & guttur corruptū potius abhorreant quod suauē est illisq; contrariū q̄ simile
& eorū vitio cōsentaneū. quā obrē & maledicunt & cōdēnant hæc oia que fastidiunt. tra
ut autē pietate cōspiciat quorū mens & organa sensuū sincera cū illa sentiunt plurimum
oblectantur mirūq; in modū exultāt & gaudēt. Cāte mus igitur domino iugiter, sed ita
deamus psallere sapienter. Nam supra declaratū est sanctorū disciplinā qualiter canēdū
& psallendū sit domino, quodue genus cōcīnendi magis probandū esse videatur. Hæc
de canendi ac psallendi instituto, dicta sufficiant.

- X Quod ais præterea in scholijs Hieronymi (in hac videtur esse opinione Hieronymus,
vt putet superstitiosum accendere cerceos in honorē sanctorū luce, nec accēdendos nisi in
solatiū noctis) vero est. prorsus alienū. Idq; Hieronymi sententiā pluribus locis tā expresse
cōprobatur, vt stupefacta quomō id scripseris. At si etiā huic pio mori nō detrahissem, an
mi tui cōstituto derogādī quibuscūque ritibus sacris, nō fecisses satis. Ipse aut ita habet ad
uersus Vigilantiū, morē hūc iprobanē. Si mulieres accendūt cerceos ad honorē martyriū,
quid inde perdis? Martyres illis nō egent, fateor: nec dñs egebat vnguēto, quo a muliere
unctus est, quod causabatur Apostoli perire: sed dñi voce correpti sunt, & quicūque ac
cēdunt cerceos, secūdū fidē suā habēt mercedem. Dicente Apostolo. Vnusquisque in suo
sensu abundat, & qui idola colebāt renati deinde in Christo Deū verū colere nō debent,
ne similiter eū videātur cū idolis venerari? Illud fiebat idolis, idcirco deest adū est? Illud
fit martyribus, idcirco recipiendū? Nā & absq; martyriū reliquijs, per totas Orientis ec
clesias accendūt luminaria quādo legendū est euāgelium, iam sole rutilante: non vtiq; ad
fugandas tenebras: sed ad signū lætitiæ demonstrādū. Vnde & virginis illæ euāgelicæ, sem
per accensas habēt lampades suas, & ad apostolos dicitur. Sint lucernæ ardētes in manib;
vstris. & de Ioāne Baptista, Ille erat lucerna, lucēs in tēplo dei. Accēduntur lumina
ria, vt sub typo luminis corporalis, illa lux ostēdatur, de qua in psalterio legimus. &c.
Heus tu illa legisti, & ais Hieronymū cēfuisse nō accēdēdos cerceos, nisi in solatiū noctis:
& putares superstitiosum esse illos accēdere in honorē sanctorū, & dei gloriā. An nō au
disti ipsum prorsus asserentē cōtrariū: Accendi in quā luminaria ad euāgelium, iam sole
rutilante, nō ad fugandas tenebras: sed ad signū lætitiæ demonstrādū: probantēq; idē fieri
in honorē martyriū. Nū igitur putat esse superstitiosum? Audisti præterea sub typo corporei
luminis, ostendī illā increatā lucē. &c. Qui quidē Hieronymus, & si dicat disputans cum
ipso Ioviniano illud etiā noctū fieri ad fugādas tenebras (q̄d refert qdē quia in vigilijs q̄
in Basilicis martyriū fieri solebat, plurimæ lāpades accēdebātur in solatiū noctis) nō tñ
xit, nisi, sed tu adiecit: qd si protulisset recitatæ ipsius sententiæ, quā mox subiecit, aduer
saretur, reselliturq; assertio tua non solū hoc vno Hieronymi testimonio, sed etiā altero.
In Epitaphio nāq; diuæ Paulæ, ita inq̄. Trāslata est epōrū manibus, ceruicem pheret
subijcētib; cū alijs pōtiffices lāpadas cerceosq; præferrēt. &c. Nō dices arbitror id tā
fuisse in solatiū noctis, cū funus interdiu nō noctū peractū fuerit. Cui turba innumerab
lis Palestinarū vrbū adfuit. Testimonia Hieronymi audisti, en accipe & illud Augusti
ni: qui enarrās psalmū sexagesimū quintū, ita ait. Præterea & in sacramentis & in cath
chizādo & in exorcizādo adhibetur prius ignis. Nā vnde plerūq; imūdi spiritus clamāt,
ardeo, si ignis nō ē post ignē aut exorcismi veni ad baptismū, vt ab igne ad aquā ab aqua
i refrigeriū. &c. Perspicuū autē ē nō i vñ noctis accēdi ignē, i catechizādo vel exorcizādo,

- Y Quid igitur ineptis: perspicies ignei luminis tantā opportunitatē in mysterijs & sacri
ficijs peragēdis? vt etiā maligni spiritus cū exorcizātur tateri & exclamare cogantur, se
ipsius præsentia aduri: vt dicas superstitiosum esse in sacris accēdere lāpadas, & cerceos
hocq; diuo Hieronymo imponas? Nāq; si fulgētis ignis naturā perspexisses, quātūq; sit,
opportunitas representādī plurima, q̄ insensilia sunt & nobilissima, præterea quot & quā
ta per ipsum in scripturis figurētur, quā obrē & q̄ frequēs i illis de ipso fiat mētio, nequāq;

illa protulisses, Nāq̃ oīpotens gloriosissimusc̃q̃ dominus, in flamma ignis rubi / ardentis
 Mōi apparuit, & cū eo collocutus est. In igne quasi inflammatus montis se videndū prae-
 buit populo Israel, in deserto. Ait enim scriptura. Totus autē mons Sinay, fumabat eo q̃
 descendisset dominus Deus super eū in igne, & ascenderet fumus de eo tanq̃ de fornace.
 & cetera. Eidem populo & sub columnae ignis specie, dux itineris fuit. Per ignē quo-
 que ad montē Dei Oreb se insinuauit magno Helix, sacrumque ignē a caelo demisit, ad
 accēdendum in lignorū struibus ignē sacrificijs accommodatū. Quid plura? Cum sub spe-
 cie ignis diuinissimus ille spiritus, in sanctissimos Apostolos se trāsīundi voluerit: Nāq̃
 ignis prae ceteris corporibus elementaribus, spiritalis, minusc̃q̃ crassius, vt pote ex paucula
 materia, ex multa autē forma constans purior etiā, agendiq̃ vi & facultate potior, & effi-
 caciior, specijq̃ decore oībus praestat, nam lucidus & perspicuus, tenebras fugat, & sua
 claritate praesentia cuncta illuminat: Quid dico illuminat? quin imo & animalia omnia
 viuificat, quibus tādū superest vita, q̃ diu igneus ille calor natiuus ipso i corpore perstat
 ipsiusq̃ tepore ac lumine mixta oīa, gignuntur, metalla, gemmae, plantae, animalia, cuius
 & virtute seruantur. Natiuo enī calore illo exhalante, suppurantur oīa & putrescunt.
 Quid plura de illo referam? Nam & semper ab imis ad sublimia contendit. Quā obrem
 qui arbitrantur prima corporū elemēta esse figurata, ei pyramidis figurā tribuunt, eo q̃
 maxime Pyramis acuminē suo, incisua sit, paruatq̃ partiū & subilium, conuincit ad su-
 prema erigatq̃ eadē modū & ignis ipse subtilissimus est, & icilius, ipsiusq̃ flāmae cuspis,
 semper ad superiora respicit, ad quae & conscendere tota contendit. Quā obrem & supre-
 mum locū in vniuerso, inter elementa obtinuit. Quas tantas dotes cū anima dicerent sa-
 pientissimi viri, cuiuscunq̃ seculi & religionis, illū semper in peragēdis sacris induxerūt.
 Nam & in ipis creati mundi primordijs, ratione naturali dictū ē, huc etiā domino insti-
 tuente, sancti patres prae ter ignē domino nō imolabant. Magnus nāq̃ patriarcha Abra-
 ham praestaturus singularis obedientiae illius exemplū (vnigenitū immolaturus filiū) vt
 scriptura testatur, ad montē accedens praescriptū, secum ignem & ligna detulit. Pari ritu
 sacrificauerunt & illius posteri patriarchae. Sanctissimus quoq̃ Noe, cum filiis suis, tū ante
 Cataclismū tum postea, quem more perpetuo seruantur filij Israel: qui illis deinde per
 Moysaica legem etiā fuit praescriptus. Eundē & gentes vniverse, quae a cultu veri &
 omnipotentis dei recedentes, ad vana idola se cōuertierunt. Quod igitur tam cōmuniter
 & passim ab omnibus est receptū, cognoscitur vel naturae dictamine, vel diuino institū-
 to, fuisse profectū. Etenim enim uero constat in sacra re peragēda, res etiā qui religionis
 bus erroribus, ac falsis detinebantur, (quos multis superstitionibus indignis, ac turpibus
 modis, numina sua colerent) quosdā tamen ritus obseruasse prorsus similes ips, qui a veri
 dei cultoribus obseruabantur: quos per manus didicisse consentaneū est, a primis eorum
 patribus, qui illa seruauerāt, priusq̃ a veri dei cultu recederent: quae quīs sua natura & in-
 stituto recta & proba essent: attamen detestanda & impia reddebantur, cum daemonijs
 aut hominibus quibusdā, eorū & idolis, diuini honores tribuerentur. Huiusmodi autē gene-
 ris fuisse sacrificandi morē, oblati hostijs cū igne sacro, manifestum. Quē tam veneran-
 dum, tanq̃ sanctū esse putarunt antiqui Romani, gentiū omnīū cordatissimi, vt de eorum
 imperio actum iri arbitrati fuerint, si contigisset ipsum sacrum ignem restringui. Ad quē
 seruandum nobilissimas foeminas, easdemq̃ virgines, deae Vestae sacerdotes, cōstituerūt.
 Cum igitur tot sint ipsius ignis ornāmēta, tāq̃ insignis & praestans sit illius natura, idos
 neq̃ ad signanda mysteria, & res praetaras indicēdas, quid in legitimis ritibus sacris pe-
 ragendis congruentius & aptius adhiberi potest ignea flamma, & luminarium multitus
 diner: Quibus primū lux illa increata per quā omnia sunt condita, refertur optimusc̃q̃ &
 maximus seruator dominus Iesus, in quo vtraq̃ natura coniuncta fuit, creatrix in quā &
 creata, qui (vt inquit Ioannes Apostolus) est lux vera quae venit illuminare omnē homi-
 nem venientē in hunc mundū, luxq̃ erat in tenebris & c. Et Paulus, Qui cum sit splendor
 & gloriae figura substantiae Dei, seder ad dexterā maiestatis eius in excelsis. & c. Ad cuius
 aeternae lucis qualēcūq̃ agnitionē, neq̃ mortaliū mens vnq̃ venisset, nisi luminaria in coe-
 lo sita, ad illam deduxissent, quae conspecta, cū mortales in sui admirationē cōuertissent,

Alber,

Q ii

primū ex eorū motibus, in eorū & firmamenti notitiā deuenere. Deinde ad indagandas causas motus eorū luminū, eadem admiratione inducti, tandem in agnitionem primi motoris, multa contemplatione peruenerunt: eumq; incorporum eternū, & infinitū, omnīq; rerum fontē & primā causā esse dixerunt. Representant & accensa luminaria angelorum naturā, & gratiā iuxta illud, Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammā vrentē. Præterea & sanctos omnes, in primis autē beatissimos Apostolos: quibus dominus dixit, Vos lux mundi, non potest ciuitas abscondi super montē posita, nec accendunt lucernā & ponunt eam sub modio, sed super candlabrū, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra. & c. Indicant & viuā fidem, quā nemo habere potest, citra diuini luminis illustrationē. Vt enim ait in Matthæi Chrysostomus, Lucis opus est ipsas solucere tenebras, & ea quæ in tenebris fuerunt illustrare, & cetera. Pectora autem nostra tenebris fuisse offusa constat, ante receptū fidei donum. Cum igitur accensa luminaria hoc signent, manifestū est eos, qui in facris, gestant manibus lapides, vel ministrant, offerunt ve omnipotenti Deo cereolos accensos, testari se fideles esse, & in primis integram fidem offerre altissimo, quam obrem vetustissimo more fuit inductum vt baptizati & veste alba superindutis accensum lumen manibus gestandum traderetur ad significandū fidei lumen ab illis fuisse receptū, cuius rei meminit Ambrosius in opere de mysterio paschæ hæc aiens, Hinc super fidei arborem de vtero fontis innocuus cereorum splendet ornatus & c. Quo lumine & indicatur secundū Nazanzenū eos effici debere luminaria in mundo verbū vitæ continentes ad gloriā vt & alios illuminent & efficiantur lumen perfectū de eterno lumine participantēs sanctæ trinitatis splendore fulgentes vt clarius & illustrius lux eorū fulgeat coram hominibus per Christum Iesum quem induerunt. Vt enim inquit Hieronymus in Iohalem. Ignis naturæ est duplīcis, habet lunam credentibus, & tenebras incredulis, qui vapores fumi sunt. & c. Eos autem flamma consumit, cum ipsa (teste Philosopho) nil aliud sit, q̃ fumus ardens. Accensa præterea luminaria, typice referunt charitatis ardorē, vim & claritatē, & quædammodum succensus ignis omnia aliena consumit, ac ad inuicem iuncta separat, similia autē congregat, sordes purgat, consortiūq; alienæ rei est impatiens: ita charitas, peccata, & vitium omne excludit: maculas detegit, efficax & ardentissima est, comburens omne alienum. Et vt ignis splendidus ac manifestus, & quæ sibi proxima sunt illuminans, (nihil enim tam lymphidū, diaphanū vel terminatū est, quod perspicui possit, nisi luminis beneficio illustratur) sic & charitas illustris ac fulgida, cū alicubi sit, latere non potest: suus splendore omnia, quæ ad spiritū pertinent, illustrat, fouet, viuificat, ad se trahit, & sibi cōiungit, vt Christo luci faciat: quædammodū & tepor igneus constantia corpora fouet, & conseruat, & ad se omnia attrahit, vt in sui naturā conuertat. At vt & lumen ignis, deficiente pabulo extinguitur: absumpto enim oleo in lychnis, vel cera in candelis, lumen ipsum simul restinguitur: ita charitas diuino munere & ilapsu cessante aboletur. Præterdunt & luminaria militantis ecclesiæ, fidei alacritatē, & lætitiā, celestisq; regni triūphos & gloriā. Quam obrem & alliciunt animos illa videntium, ad eam optādā, & persequendā. hinc vetustissime inductum, in paschatis solennibus magnū cereū benedici & accendi scilicet ad indicandam resurgētis domini Iesu ecclesiæ lætitiā & tristitiæ discipulorū ex morte illius susceptę depulsiōē, vniuersamq; orbī restitutam charitatem per eius resurractionē omnia serenātē: cuius rei meminit Ambrosius in libro de mysterio paschæ plurima ad instanti cōmendationē referens, quod & manauit obseruandum, deinde zozimus pontifex maximus quīs longe antea fuisset inductū. Floruit enim Ciriaci tēpore Ambrosius. Idēq; seculis posterioribus & a cōsilio Tolletano vt obseruaretur ab ecclesiis Galliz quemadmodū fiebat in Hispania sanctū. Cum sancta igitur luminaria tantaq; portendant, cōmōdissimeq; ac pprie illa signē, dignoscitur q̃ oportune & quāta ratione in ritibus sacris, ad rem diuinā peragendam illa inducta fuerint, plurimum enim faciunt ad religionem conseruandā, erudiendāq; pietatem. Summoq; Deo offerri tale munus acceptū esse, non dubitandum. non q̃ ipse lumine egeat, sed quia nos egeamus, & quia referunt potiora dona, quæ nobis imperitū, fidem videlicet & charitatē, ipsiusq; summam gloriā, &

imense maiestatis claritatem, similiaque sunt ijs in quibus illa mortalibus insinuare voluit, in lumine enim vultus sui ambulamus in hac mortali vita, & in splendore illius in aeterna, cōtemplabimur illa lucē increatā, in qua absorpti, perpetuo felicissime quiescemus. Ex dictis liquet nō supersticiosum esse accedere luminaria, & lapides in tēplis, ad dei gloriā, sanctōrūque ipsius venerationē (vt ipse vis.) Sed & hoc vniuersale est, & Dormitantiū.

Z Ais præterea colligi ex illo dicto Hieronymi, quare non ingrediuntur ecclesias, & cetera. Vnumqueque qui voluisset olim domi suae Christi corpus lumere solitū, id autē quomodo colligas, non est videre, verba enim Hieronymi id nequaquam indicant, & sententia proprius falsa dignoscitur. Quomodo namque id perfici potuisset, nisi vniuersique domi suae proprium habuissent sacerdotē? ni dixeris (quemadmodum a Luthero asseritur) vnicuique Christiano facultatem conficiendi sacram Eucharistiā adesse, & sacerdotē posse constitui, præt̄ omnē ordinē, qd nūq̄ deputauerim, vel a parochis transmitti solitā ad priuatas domos, vnicuique petenti quod & nunc fit, cum res vrget, aut parochus morē gerere vult id petētibz. At si ita intelligo, nihil ad tuum propositum: cum id referas declaraturus ad synaxin sumendam, in tēplis Christianos nō fuisse solitos conuenire, quā & vis pane tantum benedictō, non autē consecrato, fuisse peractā. Præt̄erea improbabile est consecrētum sacramentum, ad cuiuscunque, domum, promiscue fuisse transmissum. Cum soliti essent conuenire Christiani ad ecclesiam, ad alia munia longe minora, peragenda. vt apostolorum Acta testantur. Attamen ais Paulum innuere, eum morē fuisse seruatum, quā ait, Ad domos non habetis ad māducandum & bibendum? & c. quod nimis erroneum, cum ex Pauli sermone aperissime contrarium colligatur: ad quod declarandum ipsius verba recitabo, inquit enim, Hoc autem praeceptio non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis. Et paulo post, Conuenientibus vobis in vnum, iam non est domnicam coenam manducare, vnusquisque enim suam coenam praesumit, ad manducandum: & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, aut ecclesiam dei contemnitis, aut confunditis eos qui nō habent? Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. & c. deinde cōcludit. Itaque fratres cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate: si quis esurit, domi manducet: vt nō in iudicium conueniatis. & c. Verba sunt aperta, & sententia dilucida illos conuenire solitos, non solum ad sumendum corpus domini: verum etiam ad coenam faciendam, ex pristino more: cum sacramentum corporis domini ea peracta fuerit institutum, ad quā coenam in cōmune peragenda deferebant epulas in proprijs aedibus preparatas: inducť autem erat abusu quodam vel quorundam praua doctrina aut aliorum gula & edacitas: vt multi cum obtulissent ad ecclesiam quae parauerant vel non expectarent alios conuiuias, aut si praesentes fuissent non tamen illis participarent deuorante vnōquoque eorum qui in id peccabant quae detulisset ceteris & praesertim pauperibus exclusis, ex quo more contingebat, diuites ac potentes, opimis eduljijs saturari: pauperes autē vilibus tantē, & insipidis, aut esurire. Ex qua inaequalitate confusio nō parua & schismata in ecclesia inter conuiuantē oriebantur. Quem abusum ac prauum morem Paulus detestatur ac improbat, edocens: quod satius esset non conuenire, & comedere in proprijs laribus, cū priuatas domos haberent: q̄ in publico ecclesiae coetu, cum pauperum offendiculo & confusione: quandoquidem seruato eo more alium quidem esurire, alium ebrium esse contingebat. Et cum dicat propriam coenam, declarat se loqui de coena priuata, pphanisq̄ eduljijs, quae secum deferebant: non autem de sacramentali, qua nemo corpore, nec saturabatur aut ebrius erat, nec quisq̄ esuriebat, eum illam ex aequo participarent, qui illa cōmunicabant de propria igitur coena, & prophana, id est, de eduljijs illius quae licebat edere in domibus proprijs, si libebat aut fameficerent intelligit: non de sacra eucharistia. resprehendit igitur id quod faciebant, anteq̄ sumerent corpus domini, hortaturq̄: vt si esuriant: domi potius manducent q̄ ad conuiuandum conueniant cum ecclesiae offendiculo: quasi diceret. Quare differtis ex domo cōmunicare, & ceteris cōuiuiis: & inuicem expectate, vel si edacitas vos impellit potius illa in proprijs domibus comedite, & ad conuiuandum non accedite, ne ecclesiam dei (in qua conuiuiā celebrantur) contemnere videamur.

enim pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper, quod habuit hac fecit. Præ-
nit enim vngere corpus meum in sepulturâ, & quod hac fecit narrabitur, in memoriam
eius in vniuerso mundo. Audisti bonû opus illam operatâ esse, effundendo preciosissimû
vnguentû ad honorificandum dñm. Audisti & præferri quod ad obsequiû Christi pera-
ctum fuit, operi misericordiæ, quod impeditur erga pauperes pietate & factû illud ita pa-
bati vt perpetuo esset memoria illius mulieris in vniuerso orbe celebrâda vbiq; prædi-
cabit euangelistû in laudē & memoriâ ipsius facti: quod equidem tantæ fuit excellentiæ &
exempli, vt a nullo euangelista fuerit prætermissum referri, licet multa alia eorû unusquisq;
præterierit, vt pote, quæ ab alijs relata fuerant: verum hoc ab oîbus spiritus sancti decreto
diligentissime est expressum. Nô enim præferēda Erasme misericordiæ opera proximo
exhibenda propter dñm, his quæ ipsi dño impendenda sunt, ad summâ eius gloriâ magni-
tudinem & potentiâ attestandam. nostrâq; erga illum reuerentiâ cultû & seruitutē: quod
& indicatur ex ipsa lege tradita duabus in tabulis, in quarû priore tantûmodo fuere cōscri-
pta quæ ad cultum domini spectabant, in altera autē quæ ad proximû. Tanto autem præ-
stati ea quæ prioris, his quæ secundæ, quâto oîpotens creator, imbecilli creaturæ. Namq;
si solus Adâ iussit formatus non oportuisset eû ad proximû respicere cû nullus fuisset ei
proximus. Attamen debuisset deû colere debito latræ cultu, quod & faciūt beatissimi ac
felicitissimi spiritus perpetuo, ad quos nihil attinet de operibus misericordiæ vel officiorû
quæ ad proximû pertinent. Illa igit quæ sunt summû deum respicientia regula (vt aiunt)
perpendiculari, quæ angulos rectos efficit longe præferenda sunt his quæ in ipsum tantum
feruntur per obliquû, acutos aut obtusos angulos facientē: & illa tanto sunt his præfere-
nda quanto rectus angulus obtusis vel acutis potior.

Eleemosyna igitur & cætera misericordiæ opera nequaquam præferenda, sed iōge postpo-
nenda his q̄ ad latræ propriû cultû pertinent, quod non latuit & Originē, quē in tu vt plu-
rimû sequeris. inquit enim Homo milia trigesima quinta; Operis autē boni aliud est q̄ faci-
mus propter homines, aliud quod propter deû & secundum deû: & hoc ipsum quod facimus
propter deum aliud p̄ficiat ad viliû hominû, aliud ad gloriâ dei. Ad viliû autē & vilitatē
hominû vt puta elemosynæ, & cætera huiusmodi hoc qui facit in Christianos, pedes dñi
vngit, pauperes enim Christi pedes sunt & quælibet opera q̄ præcipue facere solent poen-
itentes pro remissione peccatorum. Qui autē student iis quæ ad gloriâ dei proficiunt, iis do-
mini caput vngunt opusq; est proprium, non poenitentium sed perfectorum & c. Intellexi-
tissimi magnum Originē existimare tanto potiora esse opera quæ tantum ad reddendam
deo gloriâ pertinent, iis quæ ad proximû vilitatem spectant, quando caput pedibus præ-
stare cognoscitur, illaq; proprie esse perfectorum opera: hæc autē im poenitentia. quam quis
dem sententiâ accepisse videtur ex scriptura dicente, quemadmodû aqua extinguit ignē
ita elemosyna extinguit peccatum, licet autē dño non sit opus glorificari a nobis cum sit
ante secula gloriosissimus ex seipso, att̄n vult sibi reddi gloriâ, et debitû præstari honorem
a mortalibus quos condidit, & tanta bonorum copia abundare fecit, gratosq; & nemo
res beneficij accepti se ostendere, illi offerentes ex his bonis q̄ meliora possident. Inquit
enim Chrysostomus in Genesim. Iterum dico & dicere non cessabo: non quia deus his indiget
sed vult per hæc nostram ostendi gratitudinē, nam & eum qui Deo offert, de his quæ
tamen Dei sunt & intelligit quantum differt a natura cum homo sit, oportebat quan-
tû sibi conceditur suum testari officium & preciosissima offerre & c. Id autem multipli-
citer fit non solum quidem cultu interno sed etiam externo. Sed nec internus sufficit, ve-
rum requirit & externus qd & iudicatur ex finia sapientissimi Salomonis, Mulierē fortē
describens his verbis, Quæsiuit linû & lana, & operata est cōsilio manû suarû, q̄ verba
interpretans diuus Augustinus sermone trigesimo quarto inquit, Sunt qui dicunt iussit
mihi in cōscientia Dei colere, non opus est, in ecclesiâ ire, nec in his externis peragendis
conuenire cum alijs: qui ita sentit is lineam tunicâ tñ vult habere non autē laneâ. Hoc nō
cōmēdat mulier ista sapiens & c. Res est tam aperta, vt in ea magis comprobanda non sit
insistendum. Exploratilimum namq; est ex vtriusq; testamenti scripturis, dominû pluri-
ma inhiuissē & mandasse peragi, ad cultû externum pertinentia. Corde enim creditur ad

luctu, ore autē cōfessio fit ad salutē. Quod intelligi non debet tantūmodo de vocali orō-
 ita enim clingues & muti nequā salui esse possent, sed de omni externo opere: quā ipsam
 fidē & cultū internū indicet & protestetur, cuiusmodi & vnū est in templis edificandis
 vel ornandis, solennibusq; sacris ritibus peragēdis, quibus officijs & si nihil domino acces-
 dit, muneribus tamen nostris pio animo sibi oblati gaudet. Qui enim munus offert sane
 protestatur se id facere vel amore vel reuerentiā vel timore vel ad promerendam sibi gra-
 tiam conciliandāq; beneuolentiam illius cui donat, vel deniq; propter hęc omnia: dñō au-
 tem acceptissimū esse vnūquodq; eorum manifestū est. Nā & amari vult gratoq; animo
 gaudet, vult p̄terea honorari & coli, vereri quoq; & timeri, & gratiā suā a nobis exopta-
 ri, quam obre & acceptauit delinitionē preciosissimi vnguētū, sibi factā a muliere, amo-
 re, reuerentiā, timoreq; non seruilis sed pio, gratiamq; illius impense conquirente, dixit. n.
 benignissimus dominus illius factū probans, quod habuit hęc fecit: quasi dixisset, & si nō
 egerem tali delinitionē, nec ipsius ceterorūve mortalium quibususq; officijs, cū oīa mea sint
 iuxta psalmographi sententiā, Mea sunt omnes fere syluati iumēta in mōnibus & boues.
 Cognouit oīa volatilia cœli & pulchritudo agri mecū est. Et rursus, Dñi est terra & pleni-
 tudo eius, orbis terrarū & qui habitant in eo. attamē cum ipsi mortales faciunt quod in se
 est, meq; honorant de hisq; habent licet illa beneficio meo & munere possideant, gratissi-
 ma & accepta sunt mihi mōnū muna & officia. Quocirca & acceptū fuit opus mulieris q̄
 ex hoc quod habuit id mihi pręstitit, quā sententiā & approbat diuus Chrysostomus in-
 quiens. Sicut enim pater eius odorem victimę & fumum suscipiebat in odorem suauitas
 celestis. Ita & Christus mulierē deuote vngentē: cuius facti laus, vt prędixit dominus, vbiq;
 celebratur. Quocunq; enim terrarū abieris videbis hęc mulierem fama celebrē effectū.
 Et regum quidem multorū & ducū victoriz silentur, et multi qui ciuitates construxerūt,
 & gentes multas seruituti subegerunt, nec ex auditu vel ex solo nomine sunt cogniti, mu-
 lier autem hęc quoniam oleum effudit in domo cuiusdam leprosi duodecim viris pręsen-
 tibus, hoc omnes concinunt per totum orbem terrarum: cuius facti & si tempus trāsierit,
 non tamen memoria eius quod factum est fuit labefacta. &c.

- C Quod autem offerētium munera domīno grata semper fuerit pietas, multis cum ar-
 gumentis tum exemplis cōmonstratur. Primū inquam cum in cunis vagiens, recēs natus
 & sacratissima matris vbera exuens a potētibus & sapientissimis Magis adorari voluit,
 aurig; thuris & myrrhę munera sibi offert. Pręterea nūq; legitur dominum reiciisse
 honorem debitum sibi exhibitum, sed contra benigne illum acceptasse vt debitū, nec ob-
 lara munera aspernatum fuisse. Dixit enim, Vocatis me magister & domine & benedic-
 tis, sum etenim. Et rursus. Si ego dominus & magister hęc feci vobis &c. Cæci quoq; &
 illius a spiritu immundo possessi et arrepti leproforumq; adoratores ei pręstatis minime
 respuerunt. Nec etiam angelorum ministerium post fugatum Satanam. Pręterea nec aspersus
 natusq; Apostoli asinum super quam erat sessurus proprijs vestibus adornassent, nec pue-
 rorum Et populi decantantium Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine do-
 minī, voces compescuit: sed illas Iudeorum ipsas impedire volentium dicens, & si illi tas
 cucurrit lapides clamabunt. per viamq; magnificus, quis humilis, incessit stratum ramis as-
 borum ac floribus tunicisq; ac palliis populorum. Quod item munera non spreuerit tes-
 tatur nuptiæ & conuiuiā quibus inuitatus interfuit, & id quod refert, euangelista de pe-
 ditore loculos enim habebat & quę mittebantur portabat, insuper munera offerēda esse
 altissimo apertissime declarauit lege constituta quoniam modo illa sint offerenda inquit.
 Si offeras munus ad altare & recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum
 re, relinque sibi munus tuū, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer mu-
 nus tuum. Probauit & mittentes munera sua in gazophylaciū & pręsertim viduam pau-
 perculā duo æra minuta tñ offerentem, quia ceteri de eo quo abundabant obtulerāt, illa
 autē de eo quod erat ei ad victum necessariū. Mortuus pręterea & exanimis munerari vo-
 luit, honorificūq; funus sibi exhiberi, inferriq; in monumētū a viris diuitibus atq; p̄claris
 preciosorum aromatu adhibita copia in sepulchrū nouum inquā & marmoreū. Nec huic
 sententię refragatur, q̄ in regem se eligi nō permisit, cum nō cōueniret regē viuere

forum ab omnipotenti Deo institutum, celestium inquam terrestrium & infernorum ab hominibus quibusdam, & ea facultate carentibus in regem eligi, nec congrueret mysticis quæ peracturus venerat, eam decus regium & potestatem assumere, sed plurimum aduerteretur. At si dominus cum adhuc mortalis esset, nec adhuc triumphator deus ita morte, & deiectione mundi principe, qui antea in genus humanum debacchatus erat, arce cathenis victo, a mortuis surrexerat, sibi honores debitos impendi non renuerit, sed acceptarit, quanto magis consentaneum est nunc glorificatum & ad dexteram patris sedentem illos acceptare & exigere ab his quos sanctissimi sanguinis profusione & propriæ animæ deuotione redemit, vixit omnia quæ illius gloriam magnitudinem & potentiam quouis modo referre & attestari possunt.

Quod si diceret hæc omnia mysterio quodam fuisse peracta cum mystice signarent aliud ab eo quod agebatur, ineptire videreris, cum mystica signatio tollere non valeat rerum naturam, nec veritas eorum per quæ illa signatur, re nãq; ipsa speciosis & præclaris rebus auro inquam & aromatibus, a nobilissimisq; viris illa quæ retulimus gesta fuere, illudq; dicis quasi quæ templum extruunt decoraq; auro et similibus reddunt, aliud nō signent ab eo quod oculis conspiciuntur. At inquit Apostolus, hæc sensibilia simulachra esse verorum: & inuisibilia dei per hæc quæ facta sunt intellecta conspici, quãobrem & Mos seruo dei, fœderis tabernaculi constituto dictum est, facias omnia secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est, Ezechiel quoq; propheta tam diligenter ostensum est, excellentissimi illius templi extruendi simulachrum vt nihil præteritū sit quod ad eius intelligentiã facere possit. Quis enim dubitat ædium sacrarum decora templorumq; donaria illa insignia, referre quoad fieri pōt, & typi gerere, supercoelestis illius templi æterni ornamentos illius pulchritudinē ac gloriã indicare illudq; iubar incretae lucis, ipsum templum illustrantis, fulgorem & maiestatem contēplandam insinuare, cuius templi effigies filio tonitru in Pathmō insulam relegato ostensa & preciosissimis rebus fuit expressa. Nec enim sublimia illa, nobilissima inquam & pulcherrima sensum omnem & humanum captum transcendentes rebus abiectionis & humilibus indecoris vilo pacto representari possent, oportet enim signans aliquid cum signato cognationem quandam vel similitudinem habere: quãobrem nec nobilissima ignobilibus, nec turpia pulcherrimis referri possunt. Ioānes autem visum describens ita ait. Vidi sanctā ciuitatem Hierusalem, nouam descendente de celo a deo paratam sicut sponsam ornata viro suo: & audiui vocem de throno dicentē. Ecce tabernaculum dei cum hominibus: & habitabit cum eis &c. An aduertisti verba, a deo paratā ornata sicut sponsam viro suo: sed animaduertas & hæc, quæ sequuntur. Illius enim pulchritudinem & excellentiam adhuc magis exprimere volens inquit. Sustulit me in spiritum & ostendit mihi ciuitatem dei, & huius lumen simile lapidi precioso tanq; lapis iaspide precioso ornata, zaphiro, smaragdo, iacinto & cæteris, & portæ ex margaritis, & platea aurum mundum & ipsa tota ciuitas aurū mundū simile vitro, intellexi. Non audis ad æternum illud templū signandū nihil adhiberi nisi aurum mundū, gemmas, margaritas & preciosissima quæq; Cum igitur templa nostra illud idē referre habeant, sane oportere dignoscitur, illa decora esse & ornatisima, cuius pulchritudo & ornatus varietas quæadmodum mortalium oculos oblectare valet aspectu, ita etiam indicare valet gaudiū illud & honestissimam voluptatem qua fructuri sumus, tum intuitu oculorum mētis tum corporeis sē in æternum supercoelestem illud templū ingredi & in ipsū suscipi meruerimus conspiciētes illā inaccessibilem increataq; lucem, a qua omne lumē, omne donum, omnis gratia, ois pulchritudo, ois suauitas, omne gaudiū prouenit, in qua sola, quies, pax, securitas, beatitudo & felicitas inuenitur: qua & oia gignunt & seruantur, q̄ quocunq; esse participant: apud quā & preciosissimū dominum nostrū Iesum Christū, in ipsa diuina luce absorptū, vt pote ad dextrā Dei patris omnipotentis sedē, & reginā illi proxie assistētē in vestitu deaurato circumdatā varietate, cū exercitiis angelorū, inter ipsos intercalatis sanctos rum virorū gminibus decantantiū benedictio & claritas & sapientia & gratiarū actio, honor virtus & fortitudo deo nostro ī secula seculorū. Amē. Hicce rōnibus q̄ opportuni

deceus ac debitum sit dignoscitur, ut templa magnifica & ornata cōstruantur, preciosisq; muneribus & dedicamentis locupletentur, videlicet tū ad colendā diuinā maiestatem, cui tūq; decentissimū illi præstandū, tum ad signandā referendāq; quatenus id fieri pōt, tēplū illius supercōelestis, ac diuini pulchritudinē ac maiestatem, accēdēdoq; aīos nostros, ut beatitudinis illius efficiantur picipes. Quēadmodū enim superius dictū est de cantu, omnis ex tunc cultus quantum pertinet ad cōmoditatē nostram constitutus est, ut per ipsum ex imis & sensibilibus rebus ad sublimia & nobiliora euehamur sensuum adminiculo illa, hæc mente contemplaturi. Visibilia namq; & omnia sensibilia ad spiritalia referri debent, quā obrem nec in illis insistendum præputere agendum, spiritum ad illa auocantes, sed ipsum illis excitandum, ut ad diuinā meditando propriis deinde alis euolet. Impulsus tamē quasi flatu suauis auræ, ex sensibilibus spirantis & auxiliantis ad superiora conscendere.

E Quod si dixeris ex tali ornatu sensibilibusq; rerum decore contingere, plurimorum animos a spiritalibus potius auocari, q̄ ad ea promoueri. Tibi respondeo id piorum religioni præiudicare non debere, nec decentissimis ritibus quicquam detrāhere, quorundā pro caciōris animi mollitiem, utpote nimis insensibilibus absorptam, quemadmodum nec fidei Apostolorum Iudæ proditio quicq; derogauit. Quamobrem nec a probis & decentibus cessandum, ob quorundam improbitatē illis abutētium, quemadmodum neq; salubria pharmaca reiicienda, quia quibusdam incōmoda sunt, nonnullisq; illis ad veneficia vitantur cum plurimis conferant vtilissimāq; sint. Si enim quæ optima sunt, reiicere oporteret, quia ex illis arripiatur a quibusdam occasio peragendi minus honesta, profecto e sacris scripturis nonnulla essent detrahenda, & præter cætera cātica canticorum, cum lubricisq; dam hominēs voluptatibus dediti ad illicitos amores prouocari, ac incitari illo carmine possint, cum tamen secus probis ac modestis eueniat. Nempe eius lectiōne, qui diuino sue cenduntur amore, fragrant suauitate quadam indicibili prorsus eorum animi liquecunt. Præterea quod & efficacius est, cultus huiuscemodi non instituti sunt tantūmodo ad vtilitatem nostram, sed ad præstanda decentissima obsequia omnipotentī deo, quæ iure ipso illi debentur, ad insinuandamq; illius magnitudinem, maiestatem & gloriam, domusq; illius triumphos & decorem. Non autem dimittenda officia, quæ iure optimo debentur, propterea q̄ quibusdam non sint vtilia, præsertim cum id accidat eorum culpa, nō autem natura rerum quæ peraguntur. Quis igitur nonnulli ex templorum ornatu ritibusq; solennibus ad sensibilia auocentur, non tamen illa prætereunda sunt, nec quicq; illis detrāhendū, tum quia pluribus opitulantur ad spiritalia & diuinā cōtendētibz, illaq; illi sui natura facere valent, quamobrem & fuerunt instituta: tum quia debentur altissimō, qui non est contentus solo patriæ cultu interno, sed & externum exigit, ut totus homo qui nō solo spiritu constat, sed & spiritu & corpore, ipsi deferuiat, operetq; & rebus quas possidet optimis, illi sacrificans proteſtetur suam erga illum humilem seruitutem, & omnem reuerentiam, quibus de causis videtur ipsum dominum statuisse, ut ei sanctuarium construere ex rebus nobilissimis, serico inquam, murice & croco, & byssino inserctis: tot præterea ornamentis ex auro & argento & gemmis insignito, tantōq; artificio & induſtria, ut dominus dixerit se repleuisse, arte & scientia ac intelligentia Beſeleel & Ooliab, opifices ad illud construendum, in quo & candelabrum aureum arcasq; laminis auri mūditissimā contextam a duobz seraph complexam, propinatorium quoq; aureum & tot vaſa, thuribula & alia eiusdem generis. Præterea & sacerdotis vestimenta ad sacra peragenda, tam culta & splendida fieri voluit. Ad quidnam hæc? nisi ad indicandum decorem domus dei, & insinuandam diuinæ maiestatis immensitatem & gloriam, cum magna magnis, honorifica sublimibus, preciosa excellentissimis tantum dedicentur & conueniant. Voluit igitur omnia illa fieri ex nobilissimis & præcipuis rebus, quia ad cultum ipsius optima quæq; debebantur.

F Et si enim plura ex iis quæ in tabernaculi descriptione & supellectilibz ipsius exprimuntur, in figuram essent constituta, ad signanda videlicet mysteria, eorum quæ futura erāt, & nonnulla ad ipsius tabernaculi & vtenſilium illius transferendi commoditatem & desensionem ab externis euectibus & iniurijs, ut vestes, annulos, pelles & cætera huiusmodi.

Atta reuera omnia præter illa quæ subſte rni ad tabernaculum conſtituendi, aut ad illud
fulciendum & ſuſtinentium oportebat, ex auro, argento aut gemmis rebusq; precioſiſſi
mis erant cõtexta: quæ fane ex rebus ignobilioribus minus precioſis fieri poſſiſſent, &
nihilominus ædæ figurare vt pote loco auri aurichalcum, loco argenti ſtannum, loco gẽ
marum vitrum aut lapilli marmorei, locoq; muricis croci et byſſini biſ tincti, colores mi
nus nobiles: niſi dominus voluiſſet, ex optimis nobiliſſiſq; eorum quæ homo poſſidet
ret illa conſtitui, & precioſiſſima quæq; ad ipſum colendum adhiberi. Idem quoq; domi
nus voluit populo Iſrael tam terram promiſſionis obtinẽ, ſtabilesq; ſedes adepto, domũ
quoq; ſtabilem ſibi cõſtitui ædificariq; magnificentiſſimũ acq; illud templum, cui in
vniuerſo orbe nihil vnq; ſtructurũ, illi decore, pulchritudine, ſplendore, diuiniſq; confe
rendũ. Idiguum enim putauit acceptiſſimus deo Rex David, qd quo teſtatur eſt dominus
inueniſſe ſe hominẽ ſecundum cor ſuum, ſe habere domum firmã, & lapidebũ & cedris
ornatiſſimam, & domini domum inſtabilem ac vagam, aſſiſtatũq; illo ſibi tam familiari di
uini ſpiritus oraculo, ſtatuit glorioliſſimum tẽplũ domino conſtituere, ad quod peragen
dum materiã præparauit verum quia vr bellator fuerat, humanũq; ſanguinẽ pro fude
rat, a domino pacis auctore, voti fieri cõpoſ non eſt permiſſus. Idq; reſeruatũ filio eius ſa
pientiſſimo Salomoni, vt pote Regi pacifico. Quod illi ſplendiſſimũ & munificentiſſimũ
cõſtituit, tantaq; venuſtate & gloria illuſtre vt ab omnib; gentib; etiam idolatra ſub
piceretur, admirationẽq; omnib; eſſet. In quo tanta auri copia, vt oia auro tecta eſſent,
& parietes ipſi auro inſtruati. De cuius ornatu & decore, vanũ eſſet plura verba facere,
cũ pro dignitate illius, nequaquã dici poſſet, etiã prolixiori oratione, & ſcriptura diligentiſſi
me illud deſingat. Quod opus quantũ domino placuerit, & dominus cõmendaſſet ipſa
ſcriptura teſtatur, referens gloriam dñi ſub viſibili ſpecie nubis illud opplendi, corã vni
uerſa multitudine populi Iſrael, cum ipſum folenniter dedicaret, cuius nubis glorioſe
tanta fuit copia vt ſacerdotes ſtare ad miniſtrandum non poſſent, vtpote non ferente inſir
ma mortalitate gloriæ domini præſtantiam. Præterea eadem ſcriptura referente idẽq; di
gnofcitur ex verbis domini teſtaturũ Salomoni exaudiſſe orationẽ eius, ſanctificãſſe
ipſum templum, vt in eo poneret nomẽ ſuum in ſempiternum: & eſſent oculi eius & cor
eius ibi perpetuo videlicet ad exaudiendas preces inibi orantium. hoc enim precatus fue
rat Salomon a domino cum orauit pro tẽplĩ ſanctificatione. Non enim latebat Regem
ſapientiſſimũ i menſuratẽ dñi opulentem, non ſolum oia quæ ſunt & eſſe poſſunt, verum
etiã quæ eſſe non valent vt pote ipſum infinitum, anguſtũ parietum tẽplĩ cõtineri nõ poſ
ſe. Ita vt in illo magis inhabitaret p eſſentiãq; alijs in locis, ſed vt per vbioreſ gratiã
in domo ſibi dedicatã ad precandũ ipſum peculiariter conſtituta deſſe vcllet, liberaliſtris
benẽſpectita poſſentibus precatus fuerat in ſiſ verbis. Ergo ne putandũ eſt qd deus habet
ſuper terrã? Ii enim coeli coeliq; colorum eum capere non pũt, quanto magis domus hæc
quã ædificauit? Sed reſpice ad orationẽ ferui tui & ad pces eius dñe deus meus. Audi hym
nũ & orationẽ quã ſeruus tuus orat coram te hodie, vt ſint oculi tui aperti ſuper domum
hãc nocte ac die, vt exaudiã orationem quam orat in loco iſto ſeruus tuus, & deprecatio
nes populi tui Iſrael, vt quando cõq; oraſuerint in loco iſto exaudiã in loco habitaculi tui
in coelo & cum exaudieris propitiũ ſi &c. Non igitur fuit templum illud ita ornate con
ſtructũ, vt eſſentia dominiq; eorum coeli capere non poſſunt ipſum inhabitare, ſed tantũ
illius munificentia & liberalitas, qm; domus eſſet propria ad illum precandum dedicata,
cuius pulchritudo & ſplendor reſerret magnitudinem, gloriam & maieltatem illius tem
pli Hieruſalem ſupercoeleſtis ſpectetenus effigiem, propterea dominus voluit illud ſibi
conſtrui ſplendiſſimũ. Namq; ipſi David dixit per Natham prophetam dominus, Num
quid tui ædificabis mihi domum ad habitandum? Neq; enim habitauĩ in domo ec die illa
qua eduxi filios Iſrael de terra Aegypti vſq; in diem hanc, ſed ambulabam in tabernacu
lo & in tentorio per cuncta loca, quæ tranſiui cũ omnib; filijs Iſrael &c. Et deinde, Qui
egredietur vtero tuo, ipſe ædificabit domũ nomini meo & ſtabiliũ thronum regni eius in
ſempiternũ. Ego ero ei in patre, & erit mihi in filiũ. hec ſibiſ verbis domũ voluiſſe ſibi templũ
ædificari manifeſtũ & teſtarum eſſe, ſe in tabernaculo & in tentorio inhabitãſſe in tẽploq;

ædificando inhabitaturus. Domū igit̃ dominus sibi construi voluit ad eam inhabitandam per peculiarem gratiam conferendam plurimę dignitatis & excellentię preciosam ac sp̃iē didam vt conueniebat celsitudini maiestatis eius largitici & donis, quę in ipsa distribu-
 turus erat populus in illa deprecaturis, cuius decore et dignitate inuitabantur etiā exte-
 gentes & Gentilium populi ad ipsum adorandum, vt testatur euangelii his verbis, Multi
 Gentiles conuenerunt in Hierusalem in die festo, vt ibi adorarent, cupiebantq; videre
 Iesum &c. Quod etiam attestatur donaria preciosa magnificaq; munera ab externis Re-
 gibus transmissa, in ipsoque templo oblata. Quo exemplo dignoscitur quantum populo-
 rum ad religionem excitetur corda, ad omnipotentēq; colendū alliciantur tēplorum or-
 natu & decore, quod & psalmographus cōmendans inquit, Domine dilexi decorem do-
 mus tuę & locum habitationis glorię tuę. Decentissimum est igitur peropportunum et
 debitum ad dei omnipotentis honorem & gloriā templa construere ornata & splendi-
 da ad eius cultum peragendum, preciosisq; donarijs illa insignire, illustrariq; & nobilissi-
 ma pro facultate semper illi offerre munera. Quibus & admonemur oportere interna
 illis esse consentanea, animūq; omni scelere & macula vacuum & virtutibus ornatissimū
 illi in primis offerre, i quo inhabitare valeat gloria domini, non sub nubis specie, vt in ma-
 teriali templo, sed per gratiam viuificantem miro & inuisibili modo. Et quemadmodum
 in lege veteri nec licebat quicq; offerre domio mutilatū, aut quouis modo vitiatū, sed oīa
 integrā esse oportebat: ita nunc quoq; nihil turpe aut sordidum in externis conuenit, vt
 interna omnia integrā sint nō confpurcata aliqua labe aut vitio, vt interna externis respō-
 deant. Nanque prius dominus respexit ad Abel, q̃ ad munera eius. Id autem & tēplorum
 nitor, & omniū vtilitatem illius ad cultum domini pertinentiū mundities indicare viden-
 tur. Quod quidem templum tam impense dominus Iesus semper coluit, vt in illo, q non
 solū infans cōpletus purificationis diebus presentari voluerit, in illo adhuc puer disputare
 cum legis doct̃oribus: verum & vir effectus iam euangelizans prædicare, docere, orare.
 Inquit enim ipse, Quotidie apud vos fui in tēplo docēs & disputans & in occulto locus
 sum nihil. Frequentissime namq; in illo erat, quod tam reuerendum esse censuit, vt nec vas
 per illud tantum opportunitatis alicuius gratia ad templi vsum transferri pateretur, teste
 Marco Euangelista, quinimmo & illius reuerentiā & cultum tantū zelatus est vt bis eie-
 cerit de templo vendentes ac ementes, primum dum euangelizare coepit, postremo dum
 moriturus esset de proximo, exclamans, Domus mea domus orationis vocabitur. Et rur-
 sus, Domum patris mei fecistis domum negociationis &c. Castigatis etiā flagello, qui sta-
 la faciebant. Q̃ apertis verbis, quāta grauitate & seueritate edocuit tēpla esse summe ve-
 neranda, colenda: Q̃ expr̃ esse testatus est illam domū esse suam propriā, æterniq; patris,
 appellandāq; domū orationis: quāobrem nihil prophānum in ea geri administrare lice-
 re. Et tñ nō erat sanctior & interior pars tēpli, vnde eiecti erant, quia non ingrediebantur
 sancta sanctorum, vnde significatur etiam cōmiterijs honor habendus. Quod equidem
 templum etiam Apostoli post ipsū glorificatum semper coluerunt, vt testantur eorum
 Acta tot in locis, quod templum ingrediebantur statutis temporibus: ad adorandū &c.
 De Iacobo quoq; Apostolo fratre domini Hierosolymorum episcopo testatur, vt sepe
 nunq; e templo discederet sed genu flexo perstaret in illo semper orans. Prætermittō exē-
 pla veteris testamenti quanta obseruantia cultum fuerit ipsum templum ab hoīb; prop-
 phetis, quanto studio, diligentiā & alacritate restitutum a Necemī, Esdra & seniorib; populi
 cum ab Assyrijs esset dirutum: quod sanctissimus propheta Daniel tam impense
 veneratus est, vt etiam captiuus in Babylone per fenestram domus versus illud aspiciens
 semper adoraret, animoq; præsens in illo esset, cui corpore adesse prohibebatur. Certe plu-
 ra malorūve desiderari non possent testimonia ad comprobandum templa esse excolen-
 da, ornanda ac frequentanda. Cum tamen templorum oīes eorumq; cultus contempto-
 res, vel vnum testimonium argumentum vel fātem probabile adducere non valeant in cō-
 trariam sententiam. Desinant igitur desinant latrare, & diuino cultui detrahere, quod nū
 quā tam honorifice, tam splendide præstari potest q̃ deberetur. Nam piorum hominū ocu-
 li, nihil tam splendidum in templis, cūq; magnificum cōspicere possunt, quod eis plene so-
 tisfacere

tisfacere queat, quā meliora & potiora adhuc desiderant: gaudent tamen & plurimum animo gestiunt, cum illa nitida ac ornata vident, multaq; cū dignitate & ordine cuncta disposita. Cōtra non parum offenduntur & dolent cum tēpla indecora, sordida rimisq; fissis, ruinam minantia conspiciunt potius fœnalis aut tabernæ speciem habentia, q̃ templi & diuine domus: quorum tamen similia longe plura videre eos contingit q̃ decora & fulgida: illudq; potius fuisse reprehendendum, q̃ diligentior cultus in quib; budam. Cum Christiana pietas tantum neglectum erga diuinum cultum proferre nequaquā possit. Nam huiusmodi consilia templis detrahentia ab altu veniūt nequissimi illius spiritus, impotentis ferre diuinos honores & gloriam, ad quos labeſcandos calida arte se transferat in formam angeli lucis prætendentis pietatis gratia suadere meliora, vt hæc quę videntur minora polihabeantur: non ignarus his labeſcantis, nec interna illa quę suadere videtur peritura, sed simul cum externis collapsura, ac exinde omnē diuinum cultum periturum.

Quod si adhuc cauilleris inquires verum dei templum & vnum esse plorum eorda **G** illaq; excolenda esse & ornanda, de materiali autem & lapideo templo parum curandū. Responderē tibi, te adhuc nugatorie agere, cum tantū laudes id quod potius est, vt vis ruperes quod probandum est & rectum, quis non eque perfectum. Nemo enim dubitat, nec de hoc vlla versatur quęstio, an præſtet internum templum animi in quo spiritus sanctus habitat per gratiam, vt asunt, gratum facientem excolere & ornare, an materialem, externum, lapideib; & ceteris rebus sensibilib; constructum, cū illud inductum sit propter internum: propter quod autem vnumquodq; tale & illud magis. Sed de hoc cōtendimus q; externum non sit negligendum sed curandum, secundo tamen loco. Mans festum est enim quemadmodum conuenit primo sollicitos esse circa spiritum, secundo autem loco & corporis curam habere, ad ipsum spiritum in corpore seruandū: Ita existit vt circa spiritale templum diligentia & studium primo adhibeatur, deinde & materialis, extra quod in plurimis nec spiritale diu exultum persistere possit. Perſeſatur igitur in primis quod potius est, & illud alterum non omittatur. Nam vt inquit Augustinus; Operari carne & non operari spiritu, quis videatur, vtile tamen non est. Operari autem spiritum & non operari carnem pigrosum est, verum hunc prætextum spiritus multi heretici vsurpantes, prouinus cultum externum abolere conati sunt. Arrant inquam & Donatistę Manicheorumq; plurimi (vt Augustinus refert. eorum sententiam refellens libris contra Adimantium) disputant quidem; & magnum aliquid sibi videntur dicere, cum dicunt, quomodo ille deus cuius coelum sedes & terra scabellum pedum eius in tabernaculo habites, quod auro, gemis, lapidibus aliave materia constructum sit &c. Et plautopost, Et tamen audient filium dei flagello de sumeulis facto expulſisse de templo, qui ibi mundinabantę dixisse, Domus patris mei, domus orationis &c. Pręterea idem verba Fausti refert. Pagani aris, delubris, simulacris, victimis, & incenso deū colore putant. Ego autem ab his multum diuersus incedo, qui ipsum me si modo sum dignus rationabile dei templum puto; viuum viuę maiestatis simulacrum, Christum eius filium accipio, aram in eternū hominis bene imbutam existimo, honores diuinorū ac sacrificia in solis orationib; & puris ipsi ac simplicibus pono, quam sententiā Aug. proluxa & effe ei disputatione reiecit sic inceptiens, Ecce quomodo templum dei blasphematis vt non solum non sanctum esse dicatis, verūcūq; machinamentū diaboli & ergastulū dei &c. Mars filiani quoq; heretici, iſte beato patre Damasceno, templa & omnē cultum exteriorē reſicienda esse contendebant. Ceterū q; hæc quę reſulerat Faustus, in Paganis nō essent reprehendenda, nisi quia tribuebantur cui non par erat, declarat ipse pater Augustinus scribens ad Deogratias his verbis, Qui Christianas literas vtriusq; testamētū sciunt, nō hoc culpant in sacrilegis ritibus Paganorum q; construant tēpla & instituant sacerdotia ac faciant sacrificia, sed q; hæc idolis & demonis exhibeant &c. Quę autem ista opera, videlicet sanorum & monasteriorum decora constructio grata sint omnipotenti cum illi præſtatur, testatur & in suis Sermonibus inquires, Retribuit ergo dominus fidelibus suis tam pie ista operantibus, vt eos quoq; ipsos in suę fabricę cōpositione cōponat

Alber.

R

quo occurrent lapides viui fide firmati, spe solidati, charitate cōpacti &c. Ex his liquet negari non posse materiale templum esse domum dei, quemadmodum proprijs verbis edocuit dominus Iesus, quod cū datur, oportet fateri diligenter exornādā & excolēdā eē, quīs in primis, vt dictū est, ipse intimus noster aīus, q̄ & peculiatius domus dei est, vt Paulus inquit, Vos estis templū dei viui. Attamen non dixit solum ipsum animū esse templū, quinimo & corpora nostra etiam templū spiritus sancti esse voluit: dicit enim, An nescitis quoniam membra vestra templum est spiritus sancti, qui in vobis est.

H Est igitur diuinū templū multiplex & diuersum nec eorū aliquid præiudicat ceteris. Est enim ipse domus primū sibi ipsi tēplū, est quidē in seipso nec circūscribitur aliquo, imēnsus. n. in se tū adæquatur. Est secūdo loco tēplū dei ipse dominus Iesus. Nam in eo diuinitas & humanitas in eadē hypostasi iunctę sunt, in ipsiusq̄ gloriosissima anima habitat spiritus sanctus p plenitudinē gratię. Sunc & tēplum dei angelicę mētēs animiq̄ iustorū: sunt et̄ & corpora eorū. Est templū dei ipsum cōlū, Cōelum celi domino, terrā autē dedit filiis hoīum. Et rursus, Cōelum sedes mea. Item, Cōlū thronus dei est. & Qui habitat in cōlis irridebit eos. Est & templum domini hęc machina orbis vniuersi. Nam vndiq̄ oppletur maiestate essentię illius, est & tēplum domini manutactū, vtpote constitutum ad eum precandū & colendū, in quo & peculiatī quodāmodo gloria illius inhabitat dignoscitur, beneficentię & liberalitas non solū in prestandis quę petuntur, verūetiam in muneribus variis sponte & vltro sua bonitate elargiēdis, de quo nūc agimus, quod excolendum muneribusq̄ orandū esse cōtēdo, cum sit vera domus dei, ad ipsiusq̄ honorē & gloriā dedicata, quāobrem & sancti patres circa illam studium & curā tam facti tū verbis, adhibēdū esse declararunt. inquit enim Augustinus, adhortātur populū ad prestanda auxilia suis p̄pōsitis spiritalibus, Non vides arcē inanem p̄pōsitū, si cibo non indiget, forte veste indiget: si non veste, forte tecti: forte ecclesiam tabernaculū, forte aliquid vtile in domo dei molitur. Audiūt domū dei ecclesiam nominallē. Hec tū quoq̄ Amb. idem sentiens denegauit Augusto se traditurū basilicam Auxentio heretico, prout ille mandauerat asserens neminem p̄ter dominū in tā potestate habere, cum illius esset iuris. Sed obsecro quale argumentū hoc, tēplū domini spiritale excolendum locupletadūq̄ est. Igitur materiale templū non est exornandū sed negligendū. Namq̄ licet primo animi sit habenda cura, nunquid corporis seruandū studiū cōtēnendū, quod & sanctificatur per spiritum in animo inhabitantem redundante per cōiunctionem animi virtute quadam spiritus ipsum purgante & sanctificante.

I Quod si adhuc contenderis inquit, apparere ex quibusdam dictis sanctōrū patrum non magnum studium adhibendum esse in huiusmodi templeorū cultu, sed circa illud spiritale insudandum: quinimo quando & ipsos videri p̄ferre opera misericordię tali studio. Facile est tibi respondere, primum solere patres dicere quēdam dīputantes, quę pro aīertis sententijs non sunt accipiēda, cum & probabilibus argumētis nōnq̄ ysaatur ipsos p̄posito accommodatis ad cōuincendū aduersariū. Non sic autem accipiēda eorū dicta cum edocent vel dogmatizant. Pręterea dicendū illos qui hoc agūt studiōsiores esse erga id quod p̄ceptum est, ad illudq̄ in primis hortari. excolendū, neminē autē sentire hoc externū non esse exornandū, sed contrariū quīs circa id quod difficius est, & potius solliciti sint cū accidat multos procliuiores esse ad erogandū aliquid opum suarū, q̄ ad excolendū animū virtutibus affectusq̄ superandos & pietatē internā adaugetendam. Cerrū est nullū inueniri qui opera misericordię erga proximū p̄ferat cultui patrię qui debentur domino, quomodo cūq̄ verū est elemosynā cōmēdare, eo q̄ multi mortaliū nimis suapte natura sint alacres ad illā pauperibus erogandā ob avaritię cōmune vitiiū. Quamobrē dīxus Chrysostomus ferē in oībus suis cōcionibus ad populū dēflectit orationē ad elemosynā cōmēdandā. Pręterea dicendū q̄ si qui patres minus studiōsi videntur circa cultū externū, illos admonete voluisse eos, q̄ nimis illi fidēs, donisq̄ suis tūpēlissime viui, sibi persuadēs solis muneribus posse placere & laudari, cuius p̄cepta cōsēnentes peruerisissime cetera oīa agunt. Plures autē esse huiusmodi constari, q̄ summo deo satisfecisse putant, expiāssq̄ oīa sua scelera modo sacellū construat, aut tem-

plum aliquo munere adornent, preculas aut laudes quasdam diuinas decantari audiant, aut ipsi recitent, sacrificium ve pro se offerri faciant, qui tñ plurimum failuntur, sibi ipsis adstantes. Non enim munera eos acceptat omnipotens, quos vita inquinata & voluntas vitiosa, sed aspernat & odit, quæadmodum ore vatis Esaiæ declarat his verbis, Quo mihi multitudinē victimarū vestrarū? dicit dominus. plenus sum holocausto arietū & adipe pinguium, sanguinem vitulorū & agnorum & hircorū nolui. Cum veneritis ante cōspēctum meū, quis quesitū hęc de manibus vestris? Non offeratis vltra sacrificium frustra incensum, abominatio est mihi, iniqui sunt cœtus vestri, solēnitates vestras odiuit anima mea. Et cō extēderitis manus vestras auertā oculos meos a vobis: & cū multiplicaueritis orationē nō exaudiam: manus enim vestre sanguine plene sunt. Lauamini, mūdī estote, auferte malū cogitationū vestrarū ab oculis meis, quiescite agere peruerse, discite benes facere &c. At quō hęc p. pphetā reicit dominus, qui illa eadē per legē exegit, mādauitq. sibi pferant? Non equidē sibi aduersantia instituit, quocirca manifestum est ipsum per pphetā nō hęc refutare, sed illos qui hęc pferāt indigne, cū in primis velut sua obseruari pcepta, citra quæ edocet hęc sibi nō esse grata nec vtilia his qui ipsi confidunt: quapropter vanus omnis cultus externus qui a vera pietate interna non proficiscitur: presertim aut qui operibus supererogatoriis cōstat. Non sic aut qui debitus & ex pcepto persuectus. Namq. is licet ad propitiandū sibi deū nihil conferat, ad assequendamq. eternā felicitatem non sit vtilis, attamen cōmodus quoquomodo esse videtur, cū saltem illo pceptis satisfaciatur. Hanc igitur arrogantē fiduciam respuit dominus, per Esaiam, quæadmodum & in alio loco per psalmographum. Peccatori dedit deus, quare tu enarras iustitias meas & assumis testamentū meum per os tuū? Tu vero odisti disciplinam & proiecasti sermones meos retrorsum. Si videbas furem currebas cū eo: & cū adulteris portionē tuā ponebas &c. Hōs enim sacrificia renuit omnipotens. quāobrem & in euangelio dicitur, Non omnis qui dicit domine domine intrabit in regnū celorū. Longe enim pferat deo minus vitę innocentiam, & pietatis internę sinceritatē oibus extemis muneribus: quā obrem & oblaturū munus ad altare edicit, illud dimittat priusq. reconcilietur fratri suo cū quo negociū habet, ac deinde munus offerat. Scriptura quoq. alio loco idē exigit dicē, Misericordiā volo & nō sacrificiū. Quod itelligēdū vbi opus misericordię ex pcepto extigitur, sacrificiū aut nō est debitū. Namq. inquit Augustinus in questionibus vtriusq. testamenti duo genera sunt sacrificiorū, quædā ex pcepto & quædā voluntaria &c.

Insuper si alicubi quispiam opus misericordię pferre videatur, studio decoris diuini cultus externi, intelligendū id sentire cū maior ingruerat necessitas pauperum, vtpote fame periclitantium, q̄ illius exornandi tēpli. Hanc aut esse patrū sententiā ex verbis eorū cognoscetur. Theophilactus namq. locū illum Marthę enarrans quo Marię factū recitatur, ita, inquit, Discipuli qm̄ multa de elemosyna habendaq. illius magna ratione audierant, reprehenderunt mulierē, magis quęrentes misericordiam q̄ honorē in illā, quā obrem & ipse increpauit ipsos discipulos &c. Er paulo post, decet enim vt honorē quē deo debemus pferamus simpliciter oibus etiā misericordię operibus. Noli enim quia propter misericordiam Christus suscipiat misericordiam quasi sibi facta esset, existimare q̄ oporteat contemnere deum, & elemosynę tantū curam habere, quia sic & sacrilegiū liceret, & ex facilegis esset elemosyna danda. verum non sic res se habet, quia non est ipsum misereri pauperis colere ac honorare ipsummet Christum. Audis, Pauperes enī, inquit, semper habebitis vobiscum, me autē non semper. Accepisti verba istius patris quomodo aliud sit impendere curam honorī Christi & aliud misereri pauperis, tametsi Christus suscipiat, perinde ac si in semetipsum conferatur. Et rursus idē Bulgarius eandem sententiā expressius pronunciat. Eundem locū Marci interpretans. Inquit enim, Confunduntur hoc loco qui pauperes Christo pferunt. Audiui ego aurifabros dicentes, Quid si ego dissecum vas sacrum dem pauperibus, vel ego ex ipso viuam: num cōdemor? Audiant igitur quomodo Christus pferat sui curam pauperibus. Christi aut corpus propriē quod in disco aureo, & sanguis qui in poculo, qui abstulerit discum preciosum, & cogit vt corpus ipsum Christi in viliori ponat pretextens pauperes, sciat cuius

Alber.

R ii

partis sit. Eandem sententiam refert & Ioānes Chrysostomus Homilia octogesima prima, sed diffusius. Non recito verba obplexitatem, cū satis sit citasse locum. verū illa non tacebo quæ scrupulum aliquē asserere possent. Quisquis dominū interrogasset anteq̃ hoc fecisset mulier, hoc fieri non mādasset. Attamen dixit, bonum opus operata est in me, et, ut diens non eē in principio a quocūq̃ gerēte aliquid bonum exiēdū quod optimū est, & omnē diligētiam, sed suscipiēdū agēdū & fouendū. Quibus vērbus videretur forte cuiuspiam sentire opus illud non fuisse optimū, nec operi misericordiæ præterdūm præsertim cum subiungat, ita & tu si videris quosdam vasa sacra præparasse aut ornatū aliū circa parietes ecclesiæ, & paup̃mēta consecisse nolirēprehēdere, aut venundari iubere, quod factū est. Sin vero anteq̃ fecerit te cōsulerit pauperibus offerre iubeto, hæc Chrysostomus. Quæ verba si diligētē perpēderis sententiāq̃ eloquētissimi patris exquiris, non illam eē dignosces quæ prima fronte apparet. Nequaq̃ enim vir sanctus & doctissimus sensisset misericordiz opera potiora eē his quæ ad latricū pertinent, quod Theophilactus, qui illum in oībus suis enarrationibus ita est sequutus, vt nihil aliud eas eē perspiciatur, q̃ doctrinæ Chrysostomi compēdium vel ipse Chrysostomus decurtatus, expressit dicēs, quæ ad honorem dei fiunt simpliciter præferēdæ oībus misericordiz operibus, quod si secus esset & ex sacrilegiis eēt elemosyna danda, nec ipsū misereri pauperi, esset colere ac honorare Christum. Sed cur Theophilactus sententiā ex Chrysostomo sumptam referimus: cū ipse dominus apertissimis verbis prætulerit mulieris pietatē erga suū corpus exhibitam ipsi elemosynæ? Quod opus nisi ex sui natura p̃batius esset, nō illud cum ea cōsulisset subnectēs illa verba, Pauperes semper habebitis vobiscum &c. Sed vtrumq̃ declarare voluit, videlicet & mulieris opus fuisse opulentius, & operi misericordiz erga pauperes longe præferēdū. Sed si hæc vera est sententiā, quōdixit Chrysostomus: Sin vero te cōsulerit pauperibus offerre iubeto, id quidē intelligēdū cū ratio id possit, vrgētē videlicet necessitate. Non enim oīa quæ sui natura potiora & nobiliora sunt semper omnivē tēpore aut loco magis peragēda sunt his quæ minus nobilia, sed tantūmodo cū in ceteris non est discriminē, sed æqua paritas, tunc enim semper quod potius est sui natura, magis peragēdū, verum cum necessitas exigit, id quod minus nobile est, non autē quod præstantius necessitati parēdū.

L Non sunt autē omnia quæ ad cultum latricæ pertinent summoq̃ deo præstantur officia æqualia. Nam quædā necessitatē habēt ipsius præscripto: illaq̃ præteriri nequaq̃ possunt, nec posthaberi ratione cuiuscūq̃ alterius boni peragēdi. Alia sunt non necessaria, sed inducra propter id quod est melius & decētius ad magis glorificandū deum: illaq̃ posthabere nonnunq̃ licet, quānimō & conuenit, vt minora quæ magis vrgēt perficiantur. Exēpli gratia, Vides pauperē fame pereuntē, ita vt nisi ei subuenias animā mox exhalet. Cum interim peragēda sint diuina mysteria ad quorum vsum mens tibi erat offerre vas aureū, vel cæreolum, ad illa illustranda: par est potius subuenias pauperi periclitanti, q̃ illud vas offeras altari vel cæreolum. Hocq̃ consulit Chrysostomus esse faciēdū eo accidēte. At si munus illud offerri debitum esset nequaq̃ id liceret, cum ex alieno vel sacrilegio nō cōueniat elemosynā elargiri: nec prætermittēdus sit honos deo debitus ob pauperū misericordiā. At raro euenit vt id videre liceat videlicet pauperē extrema laboratē inedia quis multi semper sint medicātes, sed potius presumptiua quadā existimatione id iudicatur, q̃ vere dignosci possit: quāobrē vnū tali moderatione perficiēdū vt alterū nō negligatur, sed vtrumq̃ peragi possit, rationisq̃ lance ita pēscitur oīa vt & tēpla exornentur muneribusq̃ ad rē diuinā peragēdū decētibus honestentur, & elemosyna nihilominus pauperibus erogetur: cū fraterna charitas annexa semper esse debeat diuino amorī. In his enim duobus pēdet vniuersa lex & propheta: vt dixit dominus: hocq̃ intendit Chrysostomus, nō autē simpliciter & omni tēpore præferēdā esse elemosynā operibus ad diuinum cultū pertinētibus, & ad illius honorē & gloriā impēdendis, sed vbi nullum sit discriminē in circumstantiis, illum esse semper præferēdū.

M Nec quæ interfecit verba a quouis modo huic sententiæ resragantur, videlicet increpauit eos vt erudiret non statim ab incunabulis & imbecillioribus sublimiora esse petēda.

Non enim exquisitissima ratio statim in principio rerum querenda: id eoꝛꝝ eos reprehendiſſe ne germinantē fidem eius decuterēt, ſed irrigarent magis ac ad maiora proraherēt. Non enim hæc verba quicqꝫ detrahunt operi illi ſi recte accipiuntur quemadmodum nec alia, qꝫ dominus non præcepiſſet illud ſibi præſtari, quod tñ permiſit fieri. his enim verbis magis declaratur ac conſtituitur expoſita ſenctia, videlicet non eſſe cōfringēdam alacritatem illius, qui offert domū vel aliquod perfectū opus bonū ēt ſi illud non eſſet perfectiſſimum, præſertim ab inchoantibus, ne fides illius germinans decedat, hæc autē nūcrogant factio mulieris. Sed hæc ſenctia dominum illa diſcipuloꝝ reprehēſione conſtat de duobus eos erudire voluiſſe. Primū mulieris factum fuiſſe excellēſ & probatum præſes rendumꝫ operi miſericordię erga pauperes. Alterū eſto non fuiſſe ſummę probadum & eleemoſynę antelerūdum, non tñ reprehēdi debuifſe, cū non ſint deterredī bonū quid operantes ſuis quod potius eſſet præterirent, præſertim ſi bene agere incipiant: vt in muliere illa cōtingebat quę meretrix fuerat, & tunc ad Chriſtum conuerſa: hocqꝫ eſt quod ait Chryſoſtomus. Noli reprehēdere ne animum illius perturbes, & exoriente fidē decurias. Quod autem dominus non iuſſiſſet illud ſibi fieri nec forte permiſiſſet, ideo dicit vt declarat dominū non tam oblectatum fuiſſe illa illinitione qꝫ fide & pietate animi mulieris, id peragentis, ſine qua nec probaſſet opus illud externum, quod ſi nec mandaſſet ſibi præſtari ad præcauēdū offendi culū præſentium, qui id attribueret potuiſſent molitiei aut luxurię non agnoſcentes latens myſteriū, omiſiſſet. Omnia autē optimus magiſter faciebat ad edificationē & eruditionē diſcipuloꝝ, quamobre ſrugalia & humiliſſima ſemper eſt ſequutus, nec vnqꝫ delicatiora ſublimia, aut exquisita exegit, quāuis ei omnia ſumma deberēt. His rationibus nec hanc munitionē precioſi olei exquiſiſſet, venerat enim dura & aſperriſſima perpeſſurus ſub forma ſerui & non domini.

Autem quod non expetiſſet vocalibus verbis, certe exegit impulſu interno & tactis monitis corda ad id peragendum impulſantibus, Maria enim nequaſqꝫ id egifſet niſi eā ad id impulſiſſet ſpiritus ſanctus, quod & Theophilaſtus exprimit dicens, illa a deo inſpiratam id feciſſe. Domini quoqꝫ verba idem cōprobant atteſtanti ad indicandū ſuum fuſus breui futuri, id factum fuiſſe, præueniente ipſa vngere corpus illius in ſepulchrā &c. Plurima autē exacta fuiſſe, exigiꝫ in dies a domino hoc more eſt perſpectiſſimū, aſſatu inquam ſpiritus ſui, non aut vocis organo. Multa ēt permiſit exquiri rationis examine nobis ſuo dono indiꝫ, quę nulla alia lege conſtituta fuerūt, ſed tantūmodo ſancita expriſſis mens, illis ſapientię ſeminibus animis noſtris ab ipſa eius creatione ingeniſi & qꝫ ſi quedam deinde verbo tenus aut ſcripto tradita ſunt, id factum eſt, vel ad recordationem eoꝝ quę primitus impreſſa fuerē, vel ad faciliore magisqꝫ cōmunem illorꝫ cognitionē. His enim rationibus leges quedam inciſę de his quę natura ipſa ex ſeſe dictare valet, modo diligētia adhibeatur in his percipiēdis quę ipſa ſuggerit, defectusqꝫ aut vitium in ea non fuerit. His nēpe modis exegit oipotens, ante legē ſcriptam a mortalibus, & ſe adora ri & ſibi ſacrificari: ad idqꝫ peragēdum aras conſtitui, quę obſequia, qui cultus ei præſtituti fuerunt, vt a primis illis patribus qui ante diluuium fuerunt, & poſt ipſum incipiēdo ab Abel, Cayn, vſqꝫ ad Moſem legis ſcriptorem. Hac nēpe ratione declarauit Iacob patriarchę in ſomniſ illi oſtenſis angelis per gradus & cœlo deſcendētibꝫ locū illū ſanctum eſſe, exegit & lapidē oleo cōſecratū ſibi in titulum erigi. Eadē ratione exegit & tēplum ſplendiſſimum ſibi in Hieruſalem conſtrui. Edocuit & naturali ratione ceteras gentes numen colere templaqꝫ ipſis quos colebant, vti numina, conſtrucc, cumulatqꝫ honoribus illa proſequi, licet in ipſo numine dignoſcendo, & cuius tales honores tribuēdi eſſent, valde aberrarent, vt pote in idolatriam lapſi permittēte domino ob eoꝝ ſcelera vt in eam cecitatem deuenirent dicte Apoſtolo. Quia cum cognouiſſent deum non ſicut deum gloriauerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, mutantes gloriam incorruptibilis dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium. Autem in genere nō delinquebāt quātum ad inſtitutū, videlicet numen diuinum oibꝫ modis quos humana mortalitas attingere valet eſſe venerādum & excolendum. Cum igitur ſummos honores ac omnē celebrem cultum ratio naturalis

dictet summo deo esse tribuendum diuinusque spiritus inter ne hoc idem suggerat, sanctique patres antiquissimi hoc præstitierint, non tamen ut instituta vel præcepta scriptæ legis ut eorum gesta in scripturis narrata testantur, quorum exemplis & posteritas est edocenda similia quædam peragere. Manifestum est quod iniuste, quod indigne, quod arroganter carperis et natum templorum, cultumque solennem qui pro immensa maiestate domini illi in sacris peragendis tribuitur, ita ut audeas dicere capitalis criminis reos esse qui in excolendis templis propensiores sunt. Namque legisti primos illos patres (ut dictum est) altaria domino dedicasse, & quædam loca diuino cultui mancipata sacrosancta esse voluisse, in quibus & solenni ritu secundum eius temporis morem deo altissimo sacrificari. Præterea & eadem per legem traditam fuisse confirmata & adacta, utpote multis hæcemoniis institutis ad signanda meliora quæ futura erant. Constat quoque dominum Iesum multis modis comprobasse templum ipsum colentem, & summe reuerendum esse edocuisse, cæsis & profligatis qui illud profanabant: nec quicquam decori illius magnificentiæ vel tantum verbulo detraxisse. Cum enim Iudeorum crimina non taceret, sed aperte vniquodque reprehenderet circa cultum tamen templi nihil vnquam eos legitur taxasse: ex quo sane liquet illum comprobasse.

O Attamen tu perstringens ecclesiarum decorem ais, in illis orandis nullam seruari modum & rem exaggerans dicis, quorum amittuntur baptisteria, tot candelabra, tot imagines, tot cantus, tot organa, & cætera quæ commemoras: censens potius esse talia impensidia in pauperum elemosinas infundere &c. Nec respicis Erasme hæc proferens quod licet cæteris in rebus modus sit adhibendus, in hac tamen sola amandi & glorificandi omnis potentem deum nullus est seruandus. Id enim fieri conuenit præter omnem modum, extra omnem mensuram, ultra omnem facultatem. Præterea obsecro vbi nam vidisti hunc excessum, hancque præter omnem modum redundantiam in templorum cultu ut de illis blaterare valeas? Nusquam certe, sed vbi quæ potius defectum. Cum autem ais quorum tot baptisteria &c. Ego pariter te interrogabo. Quorum pertinebant, tot ornamenta, tot decora sanctuarij a Mose iussu domini constituti: quorum tot vasa aurea argentea, tot gemæ, tamque preciosa fupellex? Quorum tam preciosum vnguentum & thymiam: Quorum sum pertinebat Regem David, qui id primum facere instituit: Deinde sapientissimum Salomonem qui illud perfecit, construere splendidissimum templum: quod tanquam miraculum ab vniuerso orbe terrarum suspiceretur? Quorum tantum auri insumpsum, ut parietes, trabes, laquearia: denique oia auro contexta essent? Quorum tot preciosi lapides vtriusque vasa tam illustria tamque illorum magna multitudo: tot cantores, tot instrumenta varij generis musicorum: tantus sacerdotum numerus, tot Pontifices: Denique summus sacerdos tam cultus, tam ornatus, tantæ dignitatis & auctoritatis: Cum horum reddideris nobis rationem satisfacemus tibi quorum illa fiant in templis nostris quæ tu damnas, & forte rationibus non valde differis ab his, quas tu afferes.

P Ad quid aliud adducere poteris quod ad magis etiam atque etiam glorificandum omnipotentem deum, illiusque cultum amplificandum illa inducta fuisset ad signandaque mysteria euangelica longe meliora, quod illa essent, quam nobrem & ea abolita esse cum hæc perfecta fuerunt, vmbraque fugatam patefacta luce. Si inquam hoc dixeris, nec enim quicquam aliud omnibus excussis cauillis dicere potes. A te peto nunquid oia illa adhuc tantummodo portendenda constituta fuerint? Quod si affirmaueris sequitur prorsus omnia illa sublata esse, & horum nihil vel tantum simile peragere licere in lege euangelica: quod aduersatur sententiæ Pauli Apostoli testantis sacerdotium non sublatum esse sed translatum. Translato enim, inquit, sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat. Si igitur translatum sacerdotium & non abolitum sequitur & translatum templum ac altare & sacrificium, cum sacerdos ipsi templo & aræ præfectus sit in illoque ministrat. Nec hoc tantummodo accipiendum de sacerdote aeterno, domino videlicet IESU vincto manu dei viui, & tabernaculo perenni quod fixit deus & non homo, qui sacerdos secundum ordinem Melchisedech f. obtulit semel hostiam viuam deo patri ad destructionem peccati, tergendasque maculas humani generis, sui sanguinis profusione emundans conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruandum deo viuenti. De quo præcipue agit Idem Apostolus ad insinuandum ipsum

Pontificem nostrum ipsis Iudæis. Sed etiam de sacerdotio ac tabernaculo materiali & sensibili ecclesiæ militantis & terrenæ, quod quidem constitutum fuit ab ipso domino IESV, anteaq̃ ad cælum migraret discipulos consecrante, & Petrum illorum Principem instituente, vt eius vices gerens nŕn terris cū cæteris sacerdotibus ea ministraret quæ peragenda instituerat, ipso in cælis confirmante & perficiente quæ ab ipsis in terra inchoarentur, gregemq̃ suum qui tanti sibi constit erat, pasceret, custodirent, & deniq̃ ad illud tabernaculum non manufactum, id est non huius creationis in quo ipse solus dominus minister sanctorum est deducerent. Si enim tantummodo intelligẽdum esset translatum esse sacerdotium in ipsum dominum Iesum in cælis ad dexteram patris considentem, nullumq̃ in terris relictum esse sacerdotium, sequeretur militantem ecclesiã nullũ habere Pontificem, nullum habere sacerdotem: quod tam impium & absurdum est, vt nemo catholicus nec aliquis mentis compos de hoc vnq̃ vel tantillum dubitauerit. Quot enim Paulus Apostolus instituit sacerdotes & episcopos per diuersas ecclesiã? Quot a Ioanne euangelista in ecclesiis aliq̃ constituti? Quot ab Apostolis alijs & senioribus in Hierusalem degentibus, varijs in terris. vt Iacobus frater domini Hierosolymis, Marcus Alexandriz, Dionysius Areopagita Athenis, Polycarpus Smirnz, Ignatius post Petrũ Anthiochię, Hirenus Lugduni ac alijs alijs in locis, quos seriẽ & ordinẽ refert in sua historia Cæsariensis Eusebius? Quot a Tito & Timotheo eius discipulis instituti sunt?

Quid illud mandatum, Nemini clto manum imposueris? Nam quemadmodum ecclesia militans non est triumphans. Ita ministri & sacerdotes illius a Põtifce supercoelestis & triumphantis separati sunt, & templum a templo, sacrificiumq̃ a sacrificio. Nam templum illud æternum inuisibile est & spiritale, sacerdosq̃ immortalis gloriosus, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus & excelsior cælis factus, seq̃ offerens perpetuo summo patri: terrenum autem templum mortale imbecille visibile & materiale quemadmodum & sacerdos illius sacrificiaq̃ eius temporanea, non ex se constantia, nec vitam habentia, sed tantummodo perstantia quantum viuificantur aut aluntur, influxu roris supercoelestis ab illo spiritali templo & summo sacerdote illo æterno defluentis a quo prorsus pendent. Quemadmodum igitur vera sacerdotium habemus terrenum quod successit sacerdotio legis Moisaicę, ita etiam habemus templa quæ successere templo Iudæorum, ita & altare & sacrificium, quo quotidie immolantur sacerdotes res deo altissimo, loco arę & victimarum quæ immolabantur in lege Moisaica. Et præter hæc multa alia ornamenta & ritus non prorsus dissimiles his qui in ea seruabantur. Inquit enim Augustinus ad Deogratias, Mutatio sacrificiorum & sacramentorum impudenter nunc videretur præcepta, nisi fuisset antea prædicta. Nam vniuerso tractu seculorum aliud oblatum est ab antiquis sanctis, aliud ab eis qui nunc sunt offertur: non humana præsumptione, sed voluntate diuina temporibus congrua & c. Nostra autem conuenit tanto meliora & præstantiora esse, quanto euangelicæ lex potior est & perfectior Moisaica. Si autem quę agebãtur in figura mysterioꝝ nouæ legis tanto cultus splẽdore, tamq̃ preciosis rebus peragebãtur, quãto magis cõuenit esse splẽdida & ornata quæ nõ tantũ ad significationem aliquã peraguntur, sed ad veritatẽ rerum perficiendã? Si enim vmbra tantus honos cõgruebat & tribuebatur: quãto magis conuenit tribuere luci? Si exẽplaris tanta erat gloria, quãto maior debetur rei veræ per ipsam imaginẽ signatæ? & ideo magis q̃ in nostris ritibus vtraq̃ ratio cõiungitur: nã & rei veritatem signatæ per quasdam caerimonias legis attestantur, & exemplaria sunt celestium & diuinorum. Vt enim inquit Augustinus ad Bonifacium, Si sacramenta similitudinem quandam non haberent eorum quæ signant, sacramenta non essent. Et rursus ad Deogratias, significatiua sunt & similitudines quarundam rerum, quibus admoneri nos oportet ad ipsa recollenda & c. Antiquæ siquidem legis sacramenta signare tantum valebant nõ autẽ efficere quod signabant, euangelicæ autem non tantũ indicant, quę aut præterita aut futura sunt, verum etiam efficiunt quod in præsentĩ referunt. Quid enim circuncisio præter signum erat, quidve efficiebat? Quid panes propositionis? quid baptismana? quid arca fœderis cõplexa duobus seraph? Quid victimarũ oblatio? quid tot legitima & iustificatiões legis?

Nam nihil horum iustificare valebat, sed vel tantummodo signare aut preparare ad iustificationem futuram merito & gratia domini nostri Iesu.

R Nostra autem sacramenta non solum signant quorum sacramenta sunt, sed etiam efficiunt: ut puta baptisma non solum signat fordidum deterisionem, sed & illam efficit. Sacratissima etiam eucharistia representat quod dominus fecit, & simul demonstrat ibi verum esse corpus domini, quod cum immolatur aut participatur & gratiam confert, & indicat nos in eterna gloria, deo esse coniungendos, quemadmodum ossa & caro nostra per illius assumptionem ipsi dominico corpori coniunguntur. Similiter & alia sanctissima symbola efficiunt quod precipue signant. Præterea & nonnulla nunc referunt, quæ adhuc perfecta non sunt sed futura. Non enim omnia adhuc completa sunt quæ typis quibusdā fuerunt representata & prophetis reuelata futura. Absoluta autem erunt cum peractio tempore constituto a diuina sapietia, fiet coelum nouum & terra noua, æternique illius templi effecti fuerimus participes vel gehenne ignis, damnatorumque spirituum cōsortes. Tunc namque cessabunt cultus externi, templa manufacta & eorum ornamenta cum omnibus cærimonis, quæ pro hoc tempore oportet esse & peragi decentissime. Quamobrem si quispiam diceret, Si imitandus est in ornandis templis in ritibusque sacris peragendis ornatus templi Mosaiici, & splendor suppellectilis illius: inducendum est igitur similiter templis Christianorum propiciatorium, arca federis, & cetera huiusmodi quæ in templo erant: immolandeque victimæ, & libamina offerenda, & denique omnes expiationes & iustificationes legis peragende. Ridendus videretur utpote adinuicem confundens quæ inter se plurimum differunt. Nam similiter aduersus ipsum argumentari possumus: si non licet agere aliquid ex his quæ agebantur a Iudeis in cultu diuino, non licebit igitur adorare deum, quia illi ipsum adorabāt. Non licebit vllō templo vti splendido vel deformi, quia ipsi templum habuerunt, non orare in ipsis templis non aram construere quia ipsi altare construxerūt. Non denique sacrificare, quia ipsi sacrificabant. Sed sub dio sine ara, sine sacrificio, sine sacerdote deū colere, quæadmodū fertur facere quoddā genus Aethiopū trogloditarum qui in arceis quibusdā sub diuo congregantur ad adorandum illa quæ putant esse numina. Sed quid hæc dico, non liceret simpliciter orare quia Iudei orabant, nec conuenire ad conciones sacras, nec legere sacros libros, nec comedere, nec bibere, nec domos habere, nec dormire: quia Iudeis hæc omnia in vsu erant. Nullus autem est tam vecors, rerumque imperitus qui hoc diceret, cum igitur illa tam absurda ex tali assumpōne sequantur, manifestum est, argumentum illud futile esse & nullius momenti: quam obrem non est magni negotii nobis respondere tuo simili, dicentibus nos non facere illa ex instituto Iudeorum, & quia ab illis obseruata fuerint, sed quia recta tanquā consentanea rationi ut fere in vsum communem omnium gentium & populorum recepta sint, exemplisque sanctorum plurimis commēdata & diuinis oraculis instituta sanctique spiritus afflatu probata. Quæ enim gens, quæ natio vel vnquam fuit tam inculta, tam seua, tam barbara, modo religionis prorsus non fuerit experta, quæ solēni cultu & ritu more suo nūmen quod suscipiat non adoret & colat? Præterea quænam (modo non sit prorsus rustica, & soliuaga sed in vicis & vrbibus habitans) quæ tēpla non edificet, exornet, reuerentique cultu obseruet? Nulla profecto est.

S Si autē diceret, cum igitur quēdā imitantur Iudeos instituta in sacris peragēdis quia recta & cōmēdata a sanctis patribus, cur non oīa cōplectimur? cur victimis presertim non sacrificamus? cum illud fuerit antiquissimi moris sanctorum patrum longe ante legē Mosaicam, quinimo ab ipso orbe condito. Quid queris? quia non omnia instituta Mosaiica vel etiam priora eiusdem sunt rationis sed diuer sarumnam pluriēma sunt quæ tantummodo referebant Messiam esse venturū & mysteria, quæ per ipsum erant peragēda, & precipue illud admirabile crucis & mortis eius per quod omnia innouanda erant in meliora translata, & hæc precipue significabātur per ea quæ sanguine & victimarū oblatione peragebātur, quapropter & illa prorsus aboleri & obliterari oportuit, postquā ipse semetipsum obtulit in ara crucis sanctū & immaculatū deo noui testamēti mediator effectus, in morte enim ipsius nouū testamentum confirmatum fuit, quæadmodum & ver

tus ad id indicandum per sanguinē fuerat dedicatū: quia sacrificiū hoc, vniuersę prioris legis & oīum iustificatiōnū eius erat consummatio. Illa igitur quę id indicabant tantūmodo vel cetera mysteria ab ipso perfectā oīa sunt non solū abrogata, sed prius obliterata, ita vt peragi nō possint sine scelere. Quę autē nō huiuscemodi sunt ēt aliud pręterdere valent, & ad oīpotentē deum magis glorificandū pertinent, vt potē ad eius celsitudinē & maiestātē insinuandā, cœlestiq; aulę triumphos & splendorē: vel ad cōmoditatē mortaliū illa retenta sunt, licet nō vt Mosaica sed recta, & euangelicę legi cōsona & per opoportuna, cuiusmodi esse tēploꝝ cōstructiones & ornatus, ritusq; solēnes, cantus, luminarium accusatiōes, incensū & thymiamatis suffimētā, inunctiōes, manū ipsitiones, laus & alia plurima, q̄ in sacris mysteriis adhibētur debito ceremoniarū cultu, q̄ conuenit lōge meliora ēē puriora, nitidiora, magisq; splēdida, q̄ et fuerit obseruata i lege Mosaica. Ecce iam habes quod recepimus quorū baptismē, candelabra, cantus, solēndiq; ritus & cetera ornamenta in Christianorū tēplis cōstituta sint. Attamen tu hęc quę faciunt in excōlendis tēplis, & qui construendis religiosorū domibus studiosiores sunt, a crimine capitali cōtēdēs non esse imunes, eo q̄ longe pręferēda censeas eleemosynam & cetera misericordię opera, q̄ cultui externo, qui ad glorificandū oīpotentē deum exhiberi possit: quod absurdissimū erronūmq; ēē proluxiori dīsp̄tatione, nī fallor, demonstrauimus. Non minus sanctos patrū testimoniis q̄ rationibus & argumētis id demonstrātib; diuini honoris, pręferēdus est oībus cōmodis pximi, quā obrē & omne opus latrē pbatiū est ex sui natura q̄buscūq; misericordię operibus, quę & pręstari possunt ex probitate quādā more naturaliq; misericordia ad depellendā aliterius hoīs calamitatē: tē quod & multi deū ignorātes & verę religionis expertes frequēt faciliū nulla habita diuini honoris ratione, ac latrē cultus nō nisi a fidelibus celsitudinē oīpotentis dei agnoscentibus & suam erga illū debitam seruitutē ex amore & reuerentia pręstatur. Quod si cōtēdēs id verū esse de illo cultu quē dominus cōstituit sibi exhibendū, illū autē non externis rebus, nec in tēploꝝ ornatu consistere, iam tibi rēsp̄sum est, dominum non fuisse cōtēntum interno tantum cultu, sed etiā externum exegisse.

Quod si adhuc pertinacis resistas dicens, & si aliquem dominus exegerit non tamen hunc, qui in tēploꝝ structuris aut ornatu consistit. Vanissime reluctaris. Mandauit namq; & tabernaculum & tēplum ornatissimum sibi cōstrui in lege veteri, in iūta autē illius, quę per euangeliū non fuit oblitterata, ab eo probata fuisse constat. Exegisse autē tēpla sibi edificari & sacrificia offerri manifestum est, tum ex his quę diximus, tū ex perpetuo ritu & obseruatione religionis Christianę, quę statim nata constituit quēdā sacra loca ad precandū omnipotentē deū venusta & decora, quantum tempora permittebant publica aut secreta ob tyrānos seu itaq; persecutionum: quibus celsantibus augustiora & magis splēdida cōstruxerunt, quod attestāt magnificētissima Rōmę & Constantinopoli a magno Constantino & aliis principibus Christianis tēpla condita, & ea quę sanctissima Helena eius parens Hierosolymis super sacratissimum sepulchrum domini IESV ac in Bethleem ad sanctū pręsepe excōlendū pluribusq; aliis terrę sanctę locis erexit cum ingentiā, tum splēdidissimā: quorum tantus fuit decor & magnificētia, vt vel ipsorum ruinę adhuc extantes in admirationē & stuporē conuertant earum inspectores. Idē quoq; pro loco & facultate in vniuerso terrarū orbe cōstituta Christi fidelibus, extructa inquam tēpla & ornata varia suppellectili & preciosis donariis honestata: quod peractū non fuisset, nisi Apostoli id cōmendaissent & patres sancti illorum temporibus pximi id fieri procurassent. Pręterea & si tibi cōdonarēmus dominum nunq; exegisse tēpla sibi cōstitui vel locupletari, quid tum? cum ratio a natura nobis indita id fieri suaserit sanctusq; spiritus interno ipulsiu iusserit. Num quid propter hoc euinceris eleemosynam tali operi esse pręferēdam? Sequeretur equidem illam pręcepto diuino fuisse institutam comprobasses, non autem vllum externum latrē cultum. Actū discurras per omnia pręcepta decalogi nihil de eleemosyna fuisse cōstitutū inuenies. Prohibent enim illa pręcepta quę ad proximum pertinent iniurias illi fieri: vt non furū facies, non occides, non sis moechus, non testis iniquus &c.

Non autem precipiū vt aliquid ei tribuatur de proprio. De cultu autē latrē tota prima tabula agitur. Ac si diceret dominum Iesum in Euangelio & apostolos plurimū cōmēdasse elemosynā. Fateor & merito quidē. Sed cōmendare ab eo quod precipere longe est diuersum, cōmendatur vt opus bonū, ad quod peragendū adhortantur hōes: sed hęc oīa consiliū sunt nō p̄ceptū operaq; supererogatoria (vt aiunt) sunt, quę cū non sunt p̄scripta nec nobis mādāta p̄teriti possunt absq; peccato. Quod si adhuc proteruere volueris, contendens extrema necessitate vrgēte elemosynam p̄cepto contineri. Nō tibi negauimus: sed toto pectore assensim. Nā p̄ter id qđ naturę lex hoc dicit & scripta, dices, Non occides, Dominus ipse satis edocuit dices, Diliges proximū tuū sicut teipsum. Sed pariter dicendū sub p̄cepto contineri ea quę ad cultū latrē externū pertinent. Nā quę admodum non constāt qñ pauper in extrema penuria sit cōstitutus, sed id cōiecturis & discursu rationis diiudicatur, ita eadē ratio diiudicat, spiritusq; suggerit qñ opportunum necessumve sit templum construere, illudve ornare & rem diuinā solēniter peragere, quod non minus cadit sub p̄ceptū qđ ipsa elemosyna, sed magis cum ad dei gloriā & honorē plus pertineat. Quāobrē vtrūq; peragēdū, tātaq; moderatione dispensanda bona, vt vtrūq; p̄ceptū adimpleri possit. Largiter nāq; & liberaliter elemosynę pauperibus sunt erogāde, subueniēdumq; inopię fratribus minorib; at ob id nō p̄tereunda munera quę ad honorē & gloriā dei offerri cōueniūt. Nec tanta circa pauperes adhibēda diligentia, vt quę ad diuinū cultum pertinent, negligātur. Vtrū hoc in primis peragendum nec alterū omittendū. Perficiendū autē primo semper id quod magis vrget. Canon enim vniuersalis est exploratissimus scilicet obseruationem p̄ceptoꝝ p̄ferendā esse cuiuscūq; operi supererogatorio, quāuis illud sua natura p̄stantius esset: quāpropter eo contingente elemosynam tribuendam esse vti p̄ceptum: constructionem autem aut donarium templi, tunc non esse necessarium, p̄ferenda elemosyna illi operi, admittens da vltro nea licet illa ad diuinum honorem magis pertineant.

V Sed quęstio nostra in hoc non versatur videlicet an potius ornanda sint tēpla, q̄ status randus pauper fame animam agens. Sed est in controuerso an sit derogandū cultui templorum propter elemosynam, relinqūdaq; sint quę ad diuinū cultum pertinent pauperum causa: quod nequāq; faciendū esse demonstratū est. Sed & cōpertissimū est si tēpla muneribus spoliāretur, nec in illis construēdis aliquot fieret impediū, sacraq; oīa simpliciter nullo sumptu peragerentur, vtrūq; his oībus in vsum pauperū nihilominus egestas e populo Christiano non depelleret: nec mendicoꝝ frequentia cessaret. Perpetuo enim ecclesia pauperes habuit & habebit. Pauperes enim semper habebitis vobiscū, dixit dominus. Nam & humanum genus ex vtroq; genere constat, videlicet diuitum & pauperum, & nōnulli sunt nō fortune acerbitate solūmodo, sed et sua ipsorum segnitie & innato ocio egētiore, e quibus & pleriq; cū eis plura tribuūtur pigriores ac magis inopes redduntur. Attamen ob id nō sunt ope defraudandi, sed cunctis pauperibus subueniendum quantum facultas patitur. Quāobrem cū semper habituri simus pauperes, quibus poterimus benefacere, nihil detrahendum solēnibus sacris & temploꝝ decoro. Nā post religionem christianā cōditam non sunt effecti magis egeni mortales qđ anteq; fuissent. Imo largiores elemosynę contributę & longe maior charitas erga proximum, qđ anteq; lux veritatis illuxisset mundo. Nihil igitur detractum pauperibus ob templorum extructionem & illorum ornamenta. Namq; non negabis regum David & Salamonis tempore in illo numerosissimo Iudeorum populo plurimos fuisse inopes & egenos. Non tamen ob id p̄termiserunt magnificētissimi templi constructionem, illiusq; preciosam suppellectilem & dedicationis innumera construere, in quibus constat impensa innumera auri pondera. Quis enim regum est tam opulentus, tam p̄potens, tantę census, qui simile templum cōstrueret, tamq; ingentē sumptum perferret, in quo tantum diuinarum insumptum? Nam p̄ter auri, argenti, gemmarum, & cuiusq; rei ornamenta in sola murorum & tecti constructione, centum quinquaginta milia hominum p̄ter sexcentos, & tria milia p̄fectos septem annis perpetuo laborauerunt. Quantum & insumptum in eius dedicationem? Hisque dignoscitur qđ tenuia, qđ infirma sint

que a populo Christiano circa diuinum cultum impenduntur. Quocirca manifestum est prepositus fueris cum deterris ab his minimis que prestat, cum potius esset ad maiora incitandus, presertim cum hoc tempore pro dolor tantum huiusmodi studium, tantum illa pietas reuixerit ut paucissimi sint vel nulli qui noua templa construunt, exornant, aut muribus preciosis locupletent, verum potius alio seculo constructa & ornata, nunc corrunt aut vix reparantur, donariaque illorum sacrilegis manibus diripiuntur. Quisnam queso ut non tantum de prophanis dicam sacerdotum aut antistitem hoc tempore huic rei studet ut par est? Cum tamen interim ex censu ecclesiastico, arces, palatia, villas, hortos, ferarumque septa dilisgentissime ad suum commodum & voluptatem construant, de ecclesia autem exornanda vel exornanda; aut nulla aut vixima fiat questio: Quis preterea principum, quibus regum nunc templa aut monasteria extruit, dotat aut exornat eorum opulentię & magnitudini condigne? Quis omnipotenti deo, cuius sola gratia regnant & fortunis tam abundant, munera offert decens? Cum tamen omnes solliciti sint, operis in rebus cuncta agere pro ipsorum dignitate & splendore. Pateat autem est circa diuina neglectus, vix nisi extarent monumenta maiorum, queque prioribus seculis ab ipsis multa magnificentia ardentique pietate constructa sunt iam fere nullum esset videre templum augusti donumve munificum & illustre. sed vix facile & edificas que pro ingentibus templis, & ornatisimis preteritisque tempore nunc a quibusdam minoris notę hoibus non prorsus pietate vacuis edificantur potius quę pro ceribus aut principibus. At contra quod ingemiscendum multa est inspicere que destruitur, crematur, soloque equatur populariter depredatis eorum ornamentis & suppellectili, censuque & possessionibus occupatis presertim in Germania nephandissimorum hereticorum fecere & culpa. Vnde iure flebile illud carmen proferri possit. O amor, o pietas nostris male cognita seculis. Eidem factitatus est Augustini tempore a Donatistis in Africa & posterioribus seculis in Bohemia. v. Videuistis & Hussitanis: iccirco nequaquam hic lapsus a se erant iterum mouendus.

Vel sit tanta pauperum comiseratio angebat ut inuehi cogereris in eos qui parciores sunt in largiendis elemosynis, taxareque qui opes infumant ceteris in rebus minus oportunitis, satis tibi erat capus ad dicendum aduersus mortalium luxuriam in cõuiuiis, in cultu corporis, in structuris domus, in venationibus, aliisve voluptatibus, quibus & patrimoniam erodunt, horesque molliore & luxu contabescunt, corpora debilitantur, & optimi quique mores profligantur. Edoce dumque in his prescribendos esse sumptus, redundantiā tollendā, vana omnia & superflua precipiendā, frugaliterque viuendū, & quicquid opum in illis consumitur in elemosynis distribuendū vociferando. Quorum tot obsoniorum genera quadrupedi, aut, pisciue, squama, cortice, crusta, testa coniecto, tot fercula, tot liquamina, tot saluamina, tot placenta, tot bellaria? Quorum tot copotationes, totque selecta & preciosa vana perquiruntur? Quorum tot mollia & sumptuosa indumenta & non vnius generis tamen sed diuersiorum? Quorum tot preciosa & varia suppellex vasorum auri, argenti, preciosique lapidibus, tot aulea, tot capeta, tot strata, tot eortine serico & auro cõtectę? Quorum tot pelles raro precio apud Sarmatas & glaciales Scythas perquiruntur? Tot annuli, tot gemę, tot signa, tot tabule? Quorum tot domos instar palatiorum laquearibus inauratis? Quorum tot canes qui ad venationem emaluntur? Quorum tot equi phaleratis? Quorum tot aues ad aucupium que omnia superflua sunt, nec ad naturę necessitatem pertinent: In quibus tamen immo dicere perperum sumptus sunt, que si in usum pauperum conuerterentur, plurimis opitulari possent. At que in templis aut monasteriis extruendis impenditur, paucis & vix semel venditis omnibus ornamentis templorum, illa tibi erant taxanda & censura noranda, non templorum cultus. Sed ad ea non spectas, cum tibi bellum non sit cum prophanis rebus, sed tantummodo cum sacris ritibus, templis, eorumque ministris. quapropter probanda calumnia, improbanda preteritis, de illis enim taces aut vix molissas. In ecclesiasticis aut ritibus carpendis omnem eloquentiam profundas, omnes ingenii nervos extendens. Hęc de templis & eorum donariis.

Reliquum est videre & que in funeribus & iustis que defunctis prestat carperis, que omnia in templis peragi solent. In dialogo siquidem cui titulus Funus, omnia derides condemnas & carpis proacillime. Exstat & dialogus, cui cupidus incesse illa videndi

ipsum perlegat. Nam recitare illa esset morosum non minus quam superuacaneum. Vnum enim dictum tantum referat: Rogo animaduertas tua verba, & quae pia sunt tu ipse iudices. Inquis enim, Mox inieci mentio de sonitu campanarum, de tricenis & anniuersariis, de diplomate & remissione peccatorum emenda &c. Quod calumniose, quod maligne hec proferas & subijcis inducens allocutorem egrotum ita dicerem, Tum ille mihi pastor etiam si nulla sonet campana, si me vno sacro funebri digneris, plus satis eris &c. omitto reliqua. Quid autem tibi velis cum dicis de diplomate & remissione peccatorum emenda, explica. Num quid & hanc inuris notam catholicę ecclesię vt vendat remissionem peccatorum quis edicat poenitentibus elemosynam & orationem quibus peccata indulget? Nōne id est rationabile & probatum in scriptura dicente, Elemosynis redime peccata tua. Nonne opus illud Origene teste proprium poenitentium est, vt superius dictum est? Cum igitur pia mater ecclesia pro poenis filiorum redimendis liberaliter offerat altissimo thesauro spirituales apud ipsam reconditos calānianda est, & pro tanto beneficio tam magna ingratitudo rependenda? Quod altaris de sacrificiis quę in tricenis, & anniuersariis, castas uerumve depositione, magna pietate & vi suprema officia offeruntur oipotenti deo ad expiandas animas defunctorum, non existimo multa esse dicēda, nec prouehenda: est talis disputatio, cum nolum existimare te, etsi secus verba tua indicent, ex his esse qui aut purgatorium denegant, aut asserunt nullo peccatis officio mortales opitulari posse animis defunctorum illos subleuādo a poenis eorum sceleribus cum viuerent debitis, vt Arriani heretici senserunt & plerique alii, hoc non solum affirmantes, veretiam nec a beatis sanctisque animabus auxiliari posse quin destinatas poenas perperiantur, quę sententia si vera fuisset nunquam sancti patres tum veteres, tum noui testamenti tantam curam & diligentiam erga funera adhibuissent. Non enim magnus ac sanctus dux Iudas Maccabeus obtulisset pro his qui in bello ceciderant, tot milia dragmarum auri in templo Hierusalem altissimo. Nō diuinus Augustinus funus sanctę matris Monicę apud Holtiam Tyberinam defunctorum, tot adhibitis precibus & sacrificiis peregrisset. Nec sibi mortuo a suis clericis eadē fieri exegisset. Inquit enim libro Confessionum. ix. Nec in his precibus quas tibi fidimus, cum offerretur pro ea sacrificium precii nostri iam iuxta sepulcrum posito caduere fleuimus &c. At comprobatum habens huiusmodi officio animabus subleuandis commodissima esse illa peragi voluit. Id namque pluribus in locis attestatur. Inter quę in questionibus Dulcitiu ait, Non negādū defunctorum animas, pietate suorum viuētiū releuari cum pro illis sacrificii mediatoris offertur, vel elemosynę in ecclesia fiunt. Vniuersam namque ecclesiā cōsueuisse pro defunctis supplicare, idque vacare non posse certissimum. Non item beatus pater Hieronymus, episcopi sanctissimi & sacerdotes, monachi innumerabiles in funere diuę Paulę tot officia & preces prestitisse, quę tamen refert ipse Hieronymus in Epistaphio ipsius narrans & funus illarū in sepulcrū manibus episcoporum, aliis etiā episcopis ac sacerdotibus ante funus cum lampadibus & cereolis accensis precedentibus, totque magnis precibus interpositis & hymnorum psalmodiis: quę profecto vana fuissent si animabus a corpore seiunctis nulla comoditas afferri posset. Idem quoque Hieronymus nō ita acriter inuectus fuisset aduersus Vigilantiū asserentē vanū esse & superstitiosum tumulari apud memorias martyrum cuius sententia refellens, doctissimus pater probat id esse opportunū & vtile vt ipsorum precibus adiuentur, necnon eorum qui in basilicis in quibus reliquę illorum condunt, precantur oipotenti, Beatus quoque Augustinus non scripsisset librum de cura agenda pro mortuis, in quo preces, sacrificia, elemosynas ad animarum commodum suadet & horrat esse perficienda. Disputans etiam ac edocens, quomodo hec illis prodesse possint: inter cetera hec circa finem voluminis dicit, Non existimemus ad mortuos pro quibus curam gerimus ipsam pecuenire, nisi quod pro eis siue altaribus, siue orationum, siue elemosynarum sacrificiis sollemniter supplicamus, quāuis nō pro quibus fiunt, omnibus profunt, sed his tantum quibus dum viuunt cōparatur vt profint &c. id est non in inferno constitutis, sed in purgatorio. Illi enim non in mortali peccato decedentes, cōparantur sibi viuētes vt illa eis prodesse possent. Et rursus in Enchiridio, Non igitur ista quę defunctis cōmendandis frequenter ecclesia, illi apostolico sunt aduersa: de quo

quo dictum ē, Oēs autē astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; secundū ea quę corpus gessit, quia & iam hoc meritū quisq; cū in corpore viueret sibi cōparauit vt ei possint ista prodesse. Non pręterea antiquissimus pater Dionysius in libro Ecclesiasti cę Hierarchię de huiusmodi officijs pręstandis aliquid edocuisse quod tamen diligē tissime fecit, declarans quomodo & illa fieri debeant, vtilissimęque sint. Non beatus pater Ambrosius in obitu Satyri fratris, & ceteri patres illa peragi voluissent si vana essent & nullius vtilitatis. Sed quid hos refero cum sanctissimus Euagelista Ioānes apud Ephe sum decessurus aut alio transferendus ad ecclesiam se transportari voluit ac in illa recōdi? Nec in veteri testamento toties scriptura memoraret populum Israel planxisse in morte patrum tot diebus & c. si talis fletus non fuisset commodus eorum animabus pro quibus flebant: quam obrem interpretatur ab enarratoribus planctum illum fuisse preces & iusi sta quę defunctis pręstabantur. Sed plus æquo immoror in re nimis manifesta. Ex his enim est aperitissimum morem hunc, solennium exequiarum, apud Christianos tam antiquum, tam vīsatum, tam communem fuisse vt ab Apostolicis viris proditiū non sit dubi tandum. Cum igitur ad expiationem ipsarum multa peragi possint a superstitibus preser tim in sacrificijs & precibus offerendis altissimo elemosynisq; erogandis q̄ rationabile, quam conueniens fuit certos dies constitūere ad id perficiendum, quibus admoniti neces sarij & amici pauperum defunctorum hoc pręstare memores essent, & presertim ter in anno secundū quod ipsa tempora triplici distinctione reuoluuntur, videlicet hebdomadę, mensis & anni. Hinc statis diebus iusta persoluitur defunctis. Hinc septimę, trecenaria, & anniuersaria instituta, in quibus non est videre, quid inueneris arguendū aut ridendū.

Quod autem ais de campanis, nunquid & eorum sonitus tibi ob strepuit vel interlegē tem impediuit vt nec illis tantum peperceris? Tranquilliores profecto fuissent aures tuę si Ismaelitarum terras incoluisses q̄ Christianorum. Nunquid delicate Desideri campana rum vsū pręter rationem est inductus? Nonne vides earum magnam opportunitatem, Non enim sine aliquo tinnitu aut bombo admoneri potest populus vt conueniāt ad rem sacram peragendam, audiendamve sanctam concionem, quibus de causis & dominis in testamento veteri iussit tubas ductiles confici ex argenteo quibus sacerdotes canerent ad conuocandum populum ad rem diuinam & alia munia peragēda. Dominus quoq; Iesus in Euangelio prędicans multa futura cum ipse filius hominis venerit iudicaturus mundū vnūuersum. Inter cetera, inquit, se missurū angelos suos cum tubis & voce magna ad cō gregandos electos a quatuor ventis & a summis cęlorum vsq; ad terminos eorum.

Cum igitur necessarium sit aliquid tale instrumentum construi, nullum certe cōmo dius reperiri potuisset ipsis campanis, ad quas pulsandas non est opus magna arte vel industria, eorumq; bombus longe lateq; diffunditur. Ita vt etiā valde distantes illo excita ri possint, suauisq; est & iocundus, alacritatemq; & letitiam spiritalē attestatur fidelium. Quōbrē crediderim nec fuisse inuētum citra omnē sancti spiritus afflaturum. Nā antiquis simus pater Paulinus episcopus Nolanus vir doctissimus & singulariter pius ad quē tot Augustinus & Hieronymus scripserunt epistolas, earum vsū in ecclesia primus inue xit. Quid & si dixerimus earū strepitū & bombatū aerē caliginosū discuti, tēpestatesq; arceri, & nequissimas potestates aereas detruđi. Quę vti gaudent cantionibus ad libidinē & voluptatē prouocantes instrumentisq; quibuscū ad id instituta, ita tristantur nec ferre possunt, sonitus, cantilenas & strepitus ad glorificandum omnipotentē constitutos. Quod si me riseris inquiens, si aures haberent id contingere possetat cum auditu careant quonā modo strepitū cāpanarū detereri possunt? Pariter ego te ridebo non negaturū Apostolū precipere mulieres in ecclesia velatas esse debere propter pręsentā angelorū, cum tñ non magis corporeo visu prędicti sint q̄ auditu, sed vtroq; pariter careā. Pręterea omnipotentē dñm soliti fuisse suscipere fumū & nidorē holocaustorum in odorē suauita tis, cum tñ nec oculos nec aures nec vllū sensum corporeū habeat. Quocirca est itelligē re mētēs incorporeos pręsentes illa quę sensu non capiunt cognitione intueri posse quibus & gaudeant & tristantur. Nā & exploratissimū est illos igne torqueri & carcere in ſerui cōcludi, quāuis incorporei sint. In ductus igitur mos campanas pulsandi in exequijs

& iustis defunctorum perfoluendis propter causas adductas, scilicet ut exciterentur ac premo-
neantur necessarii, sunt etenim veluti exclamatorie quedam voces defunctorum ad illa pre-
standa officia eorum opere implorantium, ac si dicerent, Misereamini mei saltem vos amici mei:
nec non ad ipsorum dolorem leniendum attestante illo sonitu leto defunctum non perisisse,
sed tamen modo in domino obdormisse resurrecturum in die aduentus domini. Namque & Paulus Apo-
stolus de defunctis agens semper illos obdormire dicit, non autem mortuos. Sed de his haec te-
nus. Nam & longius progressa est disputatio nostra quam putarem etiam tinnire, cum non tantum
de templorum utilitate, eorumque ornatu differuerimus, verum etiam cum hoc de cultu latrice ope-
ribusque misericordiae, deque sacramentis & ritibus antiquae legis ac evangelicae praeterea &
de sacerdotio & iustis quae defunctis perfoluuntur, campanarum etiam tinnitu. Namque haec
omnia eodem argumento complexi sumus. Aliud autem ob materiae cognitionem huic pro-
ximum par est iam praeteremus. Manifestum enim templa vel plurimum exornari signis
imaginibus ac tabellis quae ut taxas: particulatim etiam calumnariis.

DE IMAGINVM SANCTO- RVM ET SANCTARVM VENE- RATIONE. LIB. VIII.

A

LVRIBVS nempe locis venerationem quae illis tribuitur
carpens, multa obloqueris improbas morem id facientis vti
superstitiosum et erroneum. In Enchiridio quippe multis ver-
bis detestaris honorem qui signo sanctissimae crucis tribuitur sy-
mularisque domini Iesu & sacratissimae parentis eius ac sancto-
rum. In cuius negotij calce in haec verba prorumpis, Pudet me
referre quanta superstitione plerique istorum obseruant has ce-
rimonias ab hominibus institutas &c. Et in annotationibus
noui testamenti super illa Pauli verba ad Hebraeos, Et adora-
uit fastigium virgine illius &c. inquis. Incautus eo tempore abhor-
rebant ab adorandis vllis rebus creatis, soli deo hoc honoris ser-
uantes. Cum hodie repertum sit ex supernaturali philosophia lignea

statuam eadem adoratione adorari qua adoratur aeterna trias, nec quicquam est cuius aures hinc
offendat sermo. Cum vndeque tam multa producant offensum piarum aurium &c. Alia loca recita-
re praeterea tum ad vitandam prohibitam, tum quia ex ratione ad ista ceteris omnibus abunde
satisfactum non dubitamus. Namque & de hac materia epistola nostra priore occasione loci di-
gressi, aduersus haereticos huius tempestatis quedam differuimus, quibus solis (ni fallor) con-
tari ac reiici omnia dicta tua possent modo opportuna ex factis tibi fundamentis colligere. At-
que nunc tecum agentes ex proposito idem negotium tractaturi, alios praepositis (ne eadem plus
ries repetere cogamur) calumniosissimis dictis tuis particulatim respondebimus. Quibus
disputatio illa magis illustrabitur & questionibus plenius satisfiet discussis obiectionibus, & omni-
bus, si qua ambiguitatem inducere possent, praetermissa diligentius priori disputatione
explicari, diffusius declaratis.

B

Primum autem hoc calumniosissimum dictum rite examinandum quod tam asseueranter proferas ac si
illud esse verum ex se se pateret, vel tu evidentissime demonstrasses. Cum tamen commentum prorsus
sit a te effictum ad detrahendum venerationi sacrarum imaginum, ostendere volente idola
tras esse qui id faciunt cum rei vili ac emortuae eum cultum tribuant, qui soli summo ac omnipotenti
deo debetur. Horrefcit profecto cuiusque Christiani animus, et aures tamen nefas audire non
ferunt, ut quicquam manibus effictum naturae productum latrice cultu adoretur. Nec enim quisquam
tam tardus est mentisve hebes in Christiano populo, qui signa & statuas veneratus, asserat (si
rite interrogatus fuerit) se statum aut imaginem tanquam deum adorare: sed oes profitebuntur ipsum
summum deum quem mente pia & fide instituta suspiciunt adorare cultu externo sub imagine
quae ipsum representat. Nam (ut inquit magnus Origenes super Genesim) qui videris ima-

ginē alicuius videt eī cuius imago est. Et si enim genu flexi hoīes coram aliqua imagine
 aut triumphali signo gloriosissimæ crucis precantur, nō tñ lignū illud siue as lapidēq; ita
 figuratū adorant, sed summū deū colunt, quē sensibus conspiciere nō valentes imaginē ex
 instituto illum referentē venerantur. adorant nō in illa sistentes. Quāobrē & censendū
 inemine interno illo cultu, qui latria dī, & soli deo debetur vili simulacro tribuere vti su
 mulacrū est, sed illi cuius archetypū & similitudinē gerit. Quis enim hoc credat quod aus
 ro siue ære, aliove metallo fufum sit, lurove effictū, aut scalpello e marmore lignove edus
 ctū, vel æscia, lima, dolabra, malleoq; formatū, aut coloribus linearum verū deū esse, factis
 cūq; manu facultatē esse diuinū numen constitūtere. Vt enim cōmode, ait Flaccus, Olīm
 truncus eram ficulnū, inuile lignū. Cū faber incertus lignū faceret ne prāpū Maluit esse
 deū. Deus inde ego &c. Verum si dicerēs externo cultu ipsi imaginibus eosdē honores
 tribui qui summo deo: Lam tibi responsum est illis nō tribui eos honores sed numini ad
 quod referuntur. Externus nāq; cultus ad internū refertur, quo ipsa diuinitas colitur: ex
 ternus autem prāstari nō potest nisi loco rēpore & re quāpiā sensibili prāsente: quē si in
 stituto similitudine quadā decenter representauerit ipsū numen quod per fidem meue
 cōplectimur, oportet illud colentes sub eius imagine externo cultu ipsi simulacro eosdē
 honores tribuere. Cui tñ quantū ex sui natura nullus honor, reuerētia, aut venerātio tri
 bueretur. Cum tñ vniuersa illa ipsi numini citra omnē imaginē nihilominus impendēdū
 sit, quæ & coram ipsa imagine prāstantur. Sunt etenim quædā signa ritūq; externi sub
 sectionē & obedientiā indicantia, quibus prāstant cōia in reddendis honoribus summo
 deo diuis ac etiā mortalibus in potestate constitutis vel eorū dignitati siquē beneficētiæ
 conuenientibusque & si illis omnibus exhibeantur, nō tñ ex quo animo illa prāstātū
 eos venerantur sed multo maiori, videlicet cum in facie prostrati deū adorant, q̄ cū illis
 quem diuorū eisdē signis venerantur, & multo, minū cū mortālē regem, patremve aut
 studiosum quempiam magnis honoribus dignū colunt, nec tñ aliter fieri potest cum nōn
 debetur plenissimo iure, nō solum propter imensam illius dignitatē & maiestātē, verū
 etiam ob incomparabilem & summā, quæ nec exprimi potest erga nos beneficētiā &
 bonitatem, tum quia eius munere ex nihilo cōditi sumus perpetuoq; seruamur, tum & q̄
 perditos nostro scelere & ingratitude indiciabili per mortem & innocentissimū sanguinē
 nris filij sui effusionem ad pristinam gratiā restituerit. Nec profecto tamēsi toto corpore
 nosmetipsos in facie prosternamus proniq; semper sumus orantes debita adhuc reuerē
 tia, illum prosequimur & nostrā seruitutem ei obnoxii satis profitemur: sed illa hīs obse
 quijs corporeis idicamus q̄ prāstari pnt. Cū parē ac debitā nequāq; attingere valeamus.
 Est enim latriæ cultus summus honor maximaq; reuerētia, quæ tribui debet tantum
 illi summo ac p̄cipuo domino, qui cultus mente tantū vix quocūq; modo attingi potest, &
 potius in stuporem cōuersa, contemplante celsitudine diuinā & propriā humilitate in
 ac obligationem nostram erga illam, quam confidente ad eam colendam accedere posse.
 Latriæ autem cultus externus nō est nobis prāscriptus præterq; in his q̄d mysteria p̄ta
 genda ab ipso instituta pertinent, sed illum prāstamus rēi diuinā agentes nunc genua fle
 dentes, interim prostrati, nonnunq; stantes, qñq; etiam sedentes. Ipsa enim genu flexio nō
 tantū domino tribuitur, quæ nec semper a sacra agentibus tribuenda, Quinimo & eccles
 iastica lege quandoq; cautum fuit ne diebus dominicis, vel inter pascha & pentecostē
 liceret orare genu flexo. Quandoquidem id pœnitentiū potius est indicū q̄ lætantiū vel
 glorificantiū deū. Genua fleximus etiam prophanis regibus & ceteris in republica ge
 rentibus magistratū. Genua fleximus sacerdotibus, filijq; parentibus genua fleximus, &
 serui dominis. nemo tamen ob id adorare illos latria dicitur. Licet quædam verā adoratio
 sit. Nam & scriptura ita loquitur. Vt cum Iacob ex Chaldaea rediens, septies genua flexis
 adorauit Esau: & Abraham filios Hēi. Loth quoque adorauit angelos & pluribus alijs
 locis scriptura exprimit adoratos esse Reges & homines, vt cū Abigail adorauit Dauid,
 & ipse Dauid Ionatham & Saulem ac meretricē Salomonem &c. Si quidem veneratio,
 Alber.

nis honoris signa sunt hec, non latrā adoratio. Quamobrem nec cū genua flectimus imaginibus & signis, illa adorari debemus latrā, nec eū honorē tribuere illis rebus seu carcentibus, sed omnipotenti deo per illa signa. Cum eadem adoratione imaginem & imaginatum venerimur, quemadmodum & eadem latrā colitur Christi humanitas cū diuinitate coniuncta, quā si separati hoc est diuerso actu coleretur, nequaquā talis honor vel reuerentia ei tribueretur, sed longe minor, ut edulgi cultus, ita & materialis imago. Licet, ut imago est, veneranda sit propria reuerentia & actum, propter id quod refert, non tamen eadē adoratione colenda, quasi simul cum re quā repræsentat adoretur. Nam quia imago est in illa dū sistimus nec in posterā operatione, nec ultra progredimur ad terminū videlicet, rōne cuius & illā veneramur ipsū autē proprie adoramus. Vis sumus honor nequaquā ei congruere pot, quā nō alit minus si secundū naturā suā consideremus, quā materialis est si talis materia eo pacto figurata. Nō autē ignoramus ipsā formā illi superinductā nisi aliud esse aut exilem quandam qualitatem aut respectum adhuc imbecilliores. *ouip*

D Quāobrem & si sola effigies statui culspā tenetur ingenio artificis, illam perficere suspicamus, ut pote qui eduxerit viuos de morte vultus. At si signoremus quod signat nequaquam illam venerabimur, sublata enim significatione signi nulla veneratione dignā censemus quæcumque illa fuerit, & si etiam ac præciosam habebimus ob artis præstantiam qua formata sit, vel materiel nobilitate. Nam si statua Theodosii Imperatoris ab Antiochenis euerse principem non retulissent, nequaquam ipsæ et vehementer concitatus fuisset ut ciuitate ipsam omnī dignitate & ornamentis spoliaret, de qua diripienda vel euertere cogitaret, cum tamen causa fuisset cognita, placatus huiusmodi facilitate, tum sanctissimi sacerdotis opera pro ciuitate legationem obcunctis omnem ei de huiusmodi condonauit, cuius rei meminit diuus Chrysostomus in concionibus suis totum negotium enarrans, & plurimam in ipsius principis laudem & sacerdotis diligentiam ac prudentiam referens. Ex his appareret quod cū cognatum fuerit statuas repræsentare illud ad quod instituta sunt, vixit autē minū aut heroum aliquem, cum reuereri propter ipsum signatum, quod argumentum est pios mortales eas in se non colere, sed id cuius typū gerunt. Quamobrem & artifices ad id indicandum signorum capita diuos referentissimi diademate insigniunt. *si aliqui arbitri*

E Si autem dices his rationibus defendi posse morem gentiū sua idola colere, inquit, illos non simulacra ipsa coluisse, sed nomen illud quod simulacris repræsentari intelligebant, namque & nonnulli eorum teste Augustino in enarratione psalmi nonagesimilxxviii causam suam tuebantur. Non ego illum lapidem colo nec simulacrum quod est sine sensu nec animā habet, sed adoro quod vides & seruo ei quem non video, vixit autē sci licet inuisibili quod præsidet illi simulacro, respondendum quæstionē hanc aliam esse & longe diuersam ab illa de qua querimus, quæ est Christianos venerantes imagines nō ilas ut imagines sunt cultu latrā adorare, quemadmodum tu illis obsecris dicens, tuentum esse ex supernaturali philosophia ligneam statuam eadem adoratione adorari, quā adoratur æterna trias, quod demonstrauimus falsissimum & calumniosissimum esse. Hæc autē questio est an gentes culpandæ fuerint ob id quod idola & simulacra coluerint, cuius tamē satisfacere cum non sit multum difficile non grauabor & illi respondere. Ad quod agebim primū dicam non detestandas fuisse gentes idolatras, eo quod muni quod mētē cōcipiebant, simulacra constituerent illud referentia, cum nullā legē id eis inhiberetur: non quidem naturā. Nam hoc ratio ipsa naturalis hō dicitur, nec ex principijs ipsius colligi potest non licere, nec conuenire rem inuisibilē & ipsū nūmē in corporeū, specie aliqua sensibili repræsentare: sed contrarium colligitur. Pariter nec illa legē scripta illis vetitum fuit. Cōstat enim hoc non interdictum fuisse ante legem per Moysen traditam ad quam & tantum populus israhel obstrictus fuit. Et tamen prioribus hoc inhiibitum fuisse, nūquā legitur nec verisimile est, quāsi verū dei cultum haberent. Ex quo conuincitur non idē esse idolatrare, quod simulacra habere & venerari. Quocirca & consentaneum est, cum omnipotens dominus pluries se ipsis patribus sub sensibili specie in diebus ad eonservandam memoriā visionis & facti, illos quædam signa sibi constituisse illarū referentia præferat, cum nec eo tempore adhuc litterarum clara scriptura & scriptura res memoriæ manū

darèntur. Nihil enim scriptum fuisse legimus ante legem Moyfi traditam. Non igitur cul-
pantur gentes propter id quod simulacra fecerint, nec idolatraz dicendz sunt. Si enim id
esset, oportet illos qui solem, lunam aut stellas, coelumve aut aethera aliasve partes vni-
uersi adorabant, vel nunc colunt absq; omni simulacro, quibus nō egebant eo q; corporea
sunt & ex se sensibus repræsententur idolatras non esse nec detestandos.

Cum igitur vti rationibus demonstratum est gentes, non sint dicendz idolatraz eo
q; imagines & simulacra fecerint numinibus: aliam oportet assignare rationem illorum
culpæ tam acriter & seuerè in scripturis condemnatz. Illam autem exprimit Apostolus
primo ad Rom. iniquens, Reuelatur enim ira dei super omnem impietatem & iniustitiã
hominum, quia veritatem dei in iniustitiã detinent, quia quod notum est dei, deus illis ma-
nifestauit. Inuisibilia enim ipsius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempter-
na quoq; eius virtus & diuinitas, vt sint inexcusabiles, quia cum cognouissent deum non
sicut deum glorificauerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est in-
sipientis cor eorum, dicentes q; se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam in-
corruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & qua-
drupedum & serpentum: commutantes veritatem dei in mendacium, coluerunt & serui-
runt creaturæ potius q; creatori qui est benedictus in secula ppter quod tradidit illos deus
in reprobum sensum & in passionēs ignominiz &c. His nempe Apolō. apertissime deus
clarat quo in primis idolatria consistit: simulq; aperit causam, propter quam mortales in tã
execrabilem errorem prolapsi sint, quia scilicet mutarunt gloriam incorruptibilis dei, in
corruptibilem creaturam, & veritatem eius in mendacium, seruientes creaturæ potius q;
creatori: illam existimantes esse deum & adorantes tanq; ipsum: verum autem deum quæ
naturaliter cognouerant, coeleste reliquerunt, cui impietati nulla potest esse par, postha-
bere inquam creatorem & pro illo adorare creaturam cuius infandi sceleris nec præter-
iit Apolō. poenam a domino illis iniustitiam referre, inquis, Propter hanc iniquitatem
traditos fuisse in reprobum sensum, & in passionēs ignominiz, recensens turpia & enor-
mia, in quæ probabilis permixti sunt. Causam autem ipsius tam execrabi aurius expressit,
cum dixit, Quia cum cognouissent veritatem dei sempiternaq; eius diuinitatem illam in
iniustitiã deinuerunt euanescentes in cogitationibus suis. Propter quod obscuratum fuit
insipiens cor eorum & stulti facti sunt, cum putarunt se esse sapientes. Nam quæ potest es-
se maior amentia q; creaturam credere esse deum & verum creatorem contemnere illiq;
pro deo adorare? Quomodo autem detinuerunt veritatem in iniustitiã: prauè inquam vi-
uentes & contra legem naturæ, cum tamen haberent vëram dei notitiã. Idolatraz igitur
sunt (ipsius Apolō. sententia) qui veritatem dei in mendacium cōuertunt & qui potius
seruire volunt creaturæ q; creatori. Illi autem in hunc errorem prolapsi sunt, qui deum na-
turaliter agnoscetes illum non glorificauerunt vt par erat, nec gratias egerunt illi se sub-
dentes, sed aduersus legem naturæ sibi inditam inique viuentes superbia elati vana a eor-
dibus eorum excogitara adorare coeperunt. Quobrem illud animaduertendū, propterea
quod agnoscetes deum non illi glorificauerunt viuentes secundum legē ab illo eis indi-
tam in idolatriã delapsos esse & propter idolatriæ crīmen in passioēs ignominiz &c. Cul-
pandz igitur gentes & idolatraz dicendz quia falsas opiniones de deo quæ naturaliter cog-
nouerant induerunt mutantes veritatē dei in mendaciū, creaturæ potius q; creatori seruier-
tes, in tunc consistit idolatria, non aut in simulacrorū cōstructione, quæ si vero deo ab eius
cultu non precedentes erexissent, non equidē idolatras essent illa cōsedo. At quia illa vel mor-
talibus extruxerunt, vel demonijs, aut in tantā dementiā deuenere, vt ipsas res corporeas
& manifestas putarent effectos veros deos idolatriã cōmiscere, nō satis disquirentes q̄so
lapide aut ligni & mortuæ res deus effici potuerit vel quibusdā superstitionibus vanisq; ri-
tibus p̄stitis vt cōdemonijs, de quibus Trismegistus in Pimandro id fieri posse credentes
lapidē aut lignū effigiatū tanq; numera animatū & viuū adorauerunt. Permissiq; omnipotens,
vt tantæ vanitatis poenas daret, ipsos falli ac ludibrio haberi a fallacibus spiritibus qui lo-
quuntur iussus videntes ipsi idolis & statuis, vt in Delpho apud Apollinē, in harenis Li-
byæ apud Iouē Hæmonē, in Antiochia apud Daphnidē, in Epidaurō apud Esculapium

& alij alijs locis responsa aut per somnia aut voce darent, falsa tñ vt plurimū, vel ambigua expressa & mille inuolucris reſerta rebusve leuibus & inconstantibus descripta (vt poeta inquit) Cumæa Sibylla Horrendas canit ambages antroq; remugit, Obscuris vera inuoluēs, Et lati ducunt aditus centum ostia centum, Vnde ruunt totidē voces responsa Sibyllæ, & illud Enææ ad ipsam Sibyllam, Hic ego namq; tuas sortes arcanasq; fara, Dicta meæ genti ponam, folijs ne nomina manda. Ne turbata volent rapidis ludibria ventis, Ipsa canas oro &c. Namq; his modis mortales per responsa ludificabantur quemadmodum euenit Epirotarum Regi eo responſo quod sic verſum, Aio te Atacida Romanos vince re poſſe, & Cræſo, Cræſo tranſgreſſus huius maxima regna perdet. Nec mirum ipſos demones ambigua reſpondiſſe, cum ipſi futura, & cordis ſecretiora nequaquā certo agnoſcere poſſent, & ſi qua vera prædicarent vel ex coniecturis aut ex cauſis illa indicare valentiſſus aut alio modo domino quicquid permittente illorum cognitionem accepiſſent, quæ tamen vera cum ſemper fallendi cupidine detinerentur mille inuolucris obtenebrata reſerebāt, frequentiſſime tñ adituorum opere et fallacia preſtigijs quibuſdam videbantur ab idolis responsa dari, quæ tamen commentitiæ ab illis tradebantur: ſed hæc omnes fallaciæ qualescunq; eſſent, ſiue dæmoniorum ſiue hominum ſublatæ ſunt beneficio aduentus homini Jeſu qui principem huius mundi deſiciens foras, eis fallendi mortales hoc ſenſibili genere per reſponſa videlicet facultatem, ademit. Nam reſponſa ab idolis dari iam diu ceſſant, his enim modis idolatratur, cum de creatura ſentitur, quod tantum de creatore ſentiendū eſt, ipſiq; rei creatæ & ſenſibili tribuuntur is honor qui ſoli rerum omnium creatori tribuendus eſt. Quocirca & quodcunq; ſimulacrum fieret ad verum deum referendū, quiſq; putaret illud ſimulacrum proprie reſeſentare deum vti deus eſt, videlicet propriam eius ſubſtantiā ſiue dicās eſſentiam aut naturam, & ob hoc illud coletur, procul dubio idolatraret. Quomodo enim quod inuiſibile eſt incorporatum, inſinitum & immenſum, quamobrem & li circumſcribibile proprie eſſigari poſſet, & inſigurabile figurari, & ineffabile exprimere. Quamobrem recte inquit beatus pater Damalc. Inſipientiæ & extremæ impietatiſ eſt diuinitatem velle figurare, id eſt ſecundum propriam rationem &c. Aſſiſſiat ſimulacrum ad deum ſolum ſignificatiue indicandum, quemadmodum & deſcribuntur quedam literæ ab Hebreis ad eius nomen in oſtendendum, non autem exprimendum vel proferendum, videlicet illæ, quibus nullum nomen proferri poſſet, non idolatrarent illud colentes. Genies merito autem ſunt increpandæ, ſentientes veri dei ſubſtantiam oſtendi poſſe alicuius creaturæ effigie ſiue hominis ſiue ſerpentum ſiue volucrum quadrupedum, aut alia quauis forma, vt Aegypti ſibi deos fingebant horum ſpecie vel etiam capre alci aut porci, quos ſatyricus poeta deſcripſit his carminibus, Quis neſcit Voluſi Bithynice qualis demes Aegyptus portenta colat, crocodilum adorat Para hæc, ſila pauet ſaturam ſerpentibus ibim Effigies ſacri nitet aurea cercopitechi, Oppida tota canem venerantur nemo Dianam, Porcum & capre neſas violare ac frangere morſu. O ſanctas gentes &c. Qui nō ſolum in hoc culpabiles erant, verum etiam q̃ plurimos eſſe deos credebant diuerſas poſteſtates habentes, & dæmones ac etiam homines tanquam deos colebant. Namq; & Hædriam Cæſaris amafiū in Nilo ſuffocatum, vti deum coluerūt, ſtatuaſq; & templa ei deſecrunt, Pari modo & alię gentes militiam coeli & dæmones pro deo coluerunt, hominesq; mortales & impios, vt Iouem, Venerem, Mercurium, Martem, Saturnum et alios de quibus mira fabulamenta & turpiſſima commenti ſunt & crediderunt. In quibus colendis non minus obſcenos, coinquinatoſq; ritus adhibebant quā illi fuiſſent quibus hæc tribuebant. Alij autem vt dictum eſt ſolem ſiue lunam aut aſtra ſummum deum eſſe putantes: contra veras naturæ ratiocinationes diuinis illis honores tribuerunt. Alij quoſdā mortales exuperantia affectus amoris ſimiliter tanquam deos colere. His modis rationibusq; idolatratur impiſſime non ſimulacra faciendū, quod & aſſertatur diuus Auguſt. in ſimili ad Deogratias ira inquit ſuper illud Pauli dictum ad Corinth. Nolo vos fieri ſocios dæmoniorum &c. Vnde ſatis intelligi poſſet, non tam ipſam immolationem (nam vero deo priſti ſancti immolauerunt) ſed quod dijs falſis & impijs dæmonijs immolatur, reprehendi a vera religione in ſuperſtitionibus gentium. Sicut enim veritas hortatur

homines fieri socios sanctorum angelorum, ita seducit impietas ad societatem demoniorum &c. Sanctissimus quoque pater Hieronymus eandem sententiam approbans contra Vigilantium inquit, Quæ fiebat ad cultum idolorum, ideo detestanda quia idolis præstabantur quibus non conveniebant: quæ cum deo præstantur vel sanctis commendanda sunt, quia illis debentur & conveniunt. Culpatur igitur gentiles quia vel demonia vel mortales aut res sensibiles corporeas latria colunt, non signis externis tamen veris & interno animi iudicio, illosque postulare habere opinantur, quia solus deus præditus est: vel figuratum aliquod existimant veri dei propria naturam repræsentare, & non tantum significare illum indicare: vel multos deos esse credentes se ad invicem quodam modo habentes uti genus humanum, præter hoc quod illi immortales, hi autem mortales essent. Et in summa ratio idolatriæ in hoc stat quod de aliqua creatura vel pluribus sentiatur, idem cultus tribuatur quod de se hoc creatori sentiendum, illique tribuendum est: non autem in effingendis simulacris quod & si in idolatriæ reprehenditur est propter adductas causas. Ex his perspicuum, quibus gentes detestabiles & impie fuerint in excolendis idolis suis, non tamen Christianum populum in sacris imaginibus venerandis culpandum esse, cum illi id agentes creaturæ pro deo adorarent: hi autem pie verum ac omnipotentem deum latria solimodo colant. Si vero dicere, tur. Certe potius esset id prætermittere, ne quemadmodum illi simulacra sua adorantes idolatrant, ita nos idem erga nostra facientes pariter idolatrare videremur. Responsio in promptu est, nam ut ait Augustinus contra Faustum Manicheum, Et si visus quorundam rerum nobis similis esse videtur cum gentibus, longe tamen aliter istis rebus utitur, qui ad alium finem velum illarum refert, quam ipsi habentes de deo falsas opiniones, &c. Quod sequitur non rejicienda esse quæ prava non sunt, sed potius commoda. Licet similia sint his, quæ ab impijs inique peraguntur: quod & Apostolus edocuit, Cum apud Athenienses agens coram delubra circueit et inter aras demoniorum invenit illa quæ dicata erat ignoto deo, non eam improbat, sed sumptus in argumentum prædicationis suæ inquit, Quem vos ignoratis colitis, hunc ego annuncio vobis. Non enim prætermittit quod verum ac commodum erat, ne & ipse idolatrare videretur. Quæ de re scribens Augustinus contra Petilianum ait, Hanc regulam Apostolicam nobis traditam sequentes, si quid recti in peruersis invenimus, coram peruersitate correpta illud quod rectum est, minime violamus &c. In adoratione autem simulacrorum gentium, quod peruersum erat, scilicet illa colere, ut deos qui dii non erant, sane rejicimus. Quod vero non iniquum erat sed rectum, venerari inquit imagines institutas ad referendum nomina quæ credebantur, quia in illis fallerentur, reijcimus, nec propter consuetudinem erroris & falsitatem, quod probum & verum est prætermittendum duximus.

Sed ut nihil quod scrupulum afferre possit intactum relinquamus, nisi magis accipiendi tibi nulla occasio superest calumniandi ritum Christianorum in venerandis imaginibus, quæ tam susprensus improbasti, non solum uti vanum & superstitiosum, sed uti sacrilegum. Respondemus ad id quod obijcere posses dicens, Licet non idolatrent Christiani venerantes imagines, tamen non licet convenire, nec decet nec expedire illas formare vel colere, horumque primum ita probares. Quod effingere nequit & tunc rescriptibile est, res præsentari non valet sensibus: cum propterea insensibile sit non effingendum, nec aliquo simulacro representandum. Talem esse omnipotentem deum manifestum igitur non formam eius imago. Præterea quod nullare sensibili magis exprimitur præsentari: potest quam alia, effingendum non est, cum effigies non constituitur nisi ut nos deducat in agnitionem effigiat. Summus autem deus huiusmodi est. Namque in eo patet omnium rerum creatrix, Idæ sunt, quas omnes in se virtutes ac eminentias continet & cuncta optima, quæ perfectionis uti sunt simpliciter dicuntur. Igitur nulla effigie formandus: quod cumque enim formaveris, non magis illa eam representabis quam altera, vix puta si terræ, quam aquæ aut ignis, si solis hunc aut stellarum, quam coeli quam herbarum aut arborum, si avis quam quadrupedis, si piscium quam hominum. Omnium enim harum rerum formas & rationes proprias æque in se continet. Quamobrem confusa semper erit ac indifferens eius representatio, quod cumque ipsorum effectum fuerit ad eum ostendendum. Ad hæc, Nihil effingendum rebus eiusdem naturæ vel propterea similibus, nec incongruis di-

conuenientibus vel contrarijs. Primum colligitur ex hoc quod effigies non debet idem esse cum effigiato. Nam si e iusdem naturæ esset quo modo vnum potius esset effigies quam alterum: essent enim eadem. Alteri pari ratione inferitur, si enim duo sint prorsus adinuicem similia, neutrum eorum magis referre poterit aliud quam alterum. Non est autem effigies nisi referat. Tertium autem probatur, cum enim imaginis ratione indicatio contineatur, incongruum autem vel contrarium non indicare valeat id cui aduersatur. Cum significatio omnis & representatio per similitudinem quandā fiat, incongruum vel contrariū nihil representari posse manifestum est. Diuinitatem autem si effingenda esset aliquo ex his modis oporteret effingere. Primo autem ne cuiquā effingi possit. Nā nihil est eiusdem naturæ cum ipsa, nec per ipsammet illam effingere possumus, nec alio, quā nihil illi simile. Relinquitur igitur quod tercio tantum modo effingenda esset, videlicet per rem incongruam vel obstrariam quod fieri non posse probatum est. Non enim dici potest effingi valere per rem partim similem partim diuersam, cum probatum sit nullam esse talem in rebus creatis, cum ex æquo omnia in eo contineantur. Quamobrem omnia creata pariter diuersa, & illius naturæ incongrua, et si alia ratione aliquo modo similia. Nulla autem partim similis partim dissimilis, diuinitas igitur nullo pacto effigiari potest.

H Alterum videlicet nec decere, similibus argumentis probari potest. Nam si decens oportuissimū fuisset (hæc enim ratio vtrumque struere valet) omnipotens deus illud peragi lege nō caussisset. Nam decetia & opportuna salutis humani generis nunquā prohibui. Hoc autē lege Moysi expressē inhibuit in Exodo inquitens, Non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, quæ est in celo desuper, & quæ in terra deorsum, neque hominē quæ sunt in aquis sub terra, Nō adorabis ea neque coles &c. Quod & in Deuteronomio repetitum est, nullaque alia re dominum tam fuit vnquā irritatus, neque seuerius vindicauit, quā per transgressionem huius præcepti, de qua & per prophetas tam frequenter conquestus est & diuina cōminatus populo Israel illud transgredienti. Ad hæc probatur tercio alio argumēto quod tamen pariter cōprobat & secundū, Illud facere nō expedit neque decet, quod maiore occasione præstare valet etioris, & delinquendi quā agnoscēdæ veritatis, & pie agendi. Denique quod magis & pluribus valet esse in cōmodū quā cōmodū, propter hoc namque Apost. verat Corinthijs idolothya manducare, non quia ex sui naturæ praua sint, vt inquit Augusti. cōtra Faustū. Nam si ita vetuisset se ignorantes id fecissent, quæ ad modum si scientes, neque ex eo quod idoli sit aliquid quā ipse Apost. asseruit esse nihil, sed propter conscientia ne deum monijs cōmunicasse videretur. Qua de causa dixit idem Apost. Nolite vos fieri socios dæmoniorum &c. sed huiusmodi est constructio imaginum ad referēda diuina & cultus earum. perpicuum enim est plurimos tum ex gentibus tum ex Hebræis & ex nōnullis etiā Christianis earū occasione idolatrasse. Nam cū inter mortales plures sint rerū imitari periti & sordida, pauci autē cordati & sapientes, vulgusque cōmuniter, sit talis, crassius inquam distinguēdi & discernēdis inscius, facilius inducitur ad credendum illud numē esse quod videt, quā intelligendum quomodo ipsum referatur. Si enim gentes nulla similitudine sibi constituerent, non tot nec tam frequentes idolis sacrificassent, sed plurimi inditam naturæ legem fuissent sequuti. Nec Hebræi si Agyptiorū simulacra nō viderent, ad ea adoranda fuissent induciti. Idem dicendum & de rudioribus Christianis qui ipsas imagines tanquā numina coluerunt, igitur nec decens nec expediens earum usus.

I His argumentis si respondebimus vt par est contrariū probantes cōclusionibus illorū, videlicet licet, ac cōuenire, opportunūque esse, ac perutile imaginē oīpotentē deū referre formare & colere, ab idē huic quæstioni satisfactū crediderim. Ad quod peragendū hoc primū dicā, cōclusionē quæ inferri videtur ex argumētis probantibus nō licet talē imaginem facere, verā esse si recte intelligatur, scilicet nō posse ac impiū esse conari effingere imaginē illā quæ propriā diuinitatis naturā exprimere & representare valeat, vt superius dictū est. Sed hæc sententia nihil facit ad asserendū non licet illā effigie formare ad adorandū quæ signatē indicare valeat ipsum numē diuinum, quod error nō ac falsum esse demonstrabimus cū argumenta tua diluerimus. Primo igitur cum ais quod effingi

nequit nō est effigendū &c. Respondetur vera esse assumpta ad conclusionē si utrobique idem termini accipiuntur, Nā & ratiocinatio est optima, secus autē si diuersi, sic enim nihil colligi potest. Nā ratio ex quatuor terminis cōstat, At si tū ex tribus, tū cōtineatur videlicet q̄ effingit nequit, ita qd̄ propria natura per ipsū demonstretur nō est effigendū ut illius representatiū, vera est & quae subsumitur, diuinū numē huiusmodi esse q̄ per nullā rem prius eius substantia demonstrari possit: Quāobrem & verū quod colligitur, nō licet nec cōuenire illud effingere, ut huiusmodi. Ad hęc conclusio tali sententia in illo deferuit. Colligas enī oportet nullo pacto effigendū esse, siue ut representatiū proprię substantię, siue ut indicatiū vel significatū qd̄ ueneretur. Id autē non sequitur ex illis assumptis, cū id quod representari nō potest secūdū propriā substantiā, aliquo tñ signo indicari valeat & signari multis alijs rebus sensibilibus videlicet scripto, voce & imaginibus. **K**

Alteri respondetur concedēdo tibi primā uti veram, licet qd̄ ipa nota sit quin multa circa illam dici possent tam limitandū sed quae subsumitur negandū est videlicet summum deum non cōmodius representari posse yna re sensibili q̄ altera & inducta probatio nō efficit quod conatur, sed inanise est. Quis enim verū sit in summo omnium & eum cōdītore contineri omnes virtutes, quas vocant perfectiones, simpliciter, omnique reū quas produxit gigni ve possent proprias rationes & ideas ex æquo, cum non magis hanc q̄ illam vel alteram, attamen contenta non ex æquo ei assimilantur, sed uti diuersa sunt entitate & naturā nec pares perfectione, sed longe dispares, ita illorū aliqua sunt proinquiniora & similia, prout magis ad illud accedunt. Nemo enim negabit quod perfectius est, perfectissimo propius accedere similibus esse imperfectiore. Constat autē etiam naturā per se, naturāq̄ intelligentiā, volentis ac decernētis optimā, esse q̄ æternā, incommutabilem, semper viuētem, simplicissimā, vniū sapientiē ac opimum, & cetera quae vere de deo dicuntur. Quāobrem negari non potest quae in rebus creatis his quomodo magis participat plus illi assimilari & cōmodius illum referre ceteris rebus, quae q̄s. dotibus caret uti inquam supercoelestes mētēs & angelicos spiritus hominē, ipsumq̄ hominē cū animal rationale sit q̄ bruta rationis expertia, & illa his quae tantum vegetantur ipsa inter ceteris quae vita profus carent. Et idēq̄ omnia perfectiora minus perfectis. Quāobrem cum inferis confusam semper fore ad idiferetam illius representationē, quacūq̄ forma horum effingatur, si intelligis quantum ad exprimendam & ostēdendam propriam diuinitatis naturam, verum est. Non enim magis representabit, exprimeret propriā diuinitatis naturam imago piscis, q̄ cuiuscūq̄ alterius rei etiam sensu carētis, nec hominis q̄ cuiuslibet animalis, neq̄ solis aut stellarum q̄ rei tenebrosae, cum sola per se ipsam cōghosci possit prout ipsa vult sese manifestare, quamuis vdicūm est, ex rerum creatarū generibus aliqua ad eam magis accedere & similia, siue utpote quae sunt perfectiora. At ea similitudo ad eam proprie representandam nō cōuenire potest. Si autem intelligis de effigie non representante propriam naturam, sed indicante tantum & signante illam, falsum est. Nam aliqua re cōmodius indicari potest, & maiori ratione institui ad ipsum significandū q̄ altera ut probabitur. **L**

Ad postremū, cū argumentaris nihil effingi posse rebus, eiusdē naturae prout ve similibus incongruis ve aut contrariis, falsum assumis. Licet enim verū sit nihil effingi posse primis duobus modis capiēdo effectiōnem pro eo quod instituto aut similitudine indicatiū est, non tamē verum de eo quod ex sua natura effigatur. Nam teste Paulō, Filius ipse in diuinis imago est dei patris & figura substantię eius, & tamē est eiusdē naturae & substantię cum ipso diuino patre a quo exprimitur, & prorsus illi simillimus. Atq̄ & si prioribus modis capias, verū est quod asseris. Tertio autem falsissimum esse testatur Aug. expressiōibus verbis, ratione quoq̄ probabitur. Inquit enim ipse August. contra legis & prophetarū aduersarīum, Relinquantur ipsi in manu garrientem & nesciēdo quid loquatur, quādā si dici potest, imperfecta de figurarū qualitate trāstantem qui cum dicit rebus congruis non contrariis, aliquid esse significandū, potest vanus dicere semper deū lucido auro nunq̄ nigro atramento scribi oportere, quoniam deus

lux est & tenebra in eo non sunt vix &c. Quid enim prohibet re diuersa, nec aliquomodo simili sunt naturae non congruat, sed prorsus diuersae sint & quodammodo contrariae aliam rem signare & referre? Nihil sane, si enim characteres & voces utriusque linguae signat non solum res ipsas, verum & mentis nostrae conceptus, & umbrarum indicat corporum luminibus praesentia & accidentia rerum substantias. Quae autem non tamen ex instituto sed per qualitate rationis utriusque signantur, oportet aliquo modo esse similia. Nam illi agnoscens non errabit quod diuersum est natura, attamen simili illa qualitate aliud referre, ut effigies ad viui formam ita. De eo autem quod instituto aliud signat, cum idem pluribus modis signari possit similis dici valeat, non constat talis significatio inter homines nisi consensu actum, quod ob rem institutum requiritur: falsissima igitur est quod rebus incongruis & prorsus dissimilibus signum fieri non possunt. Quinimo oportet id quod ad alterum indicandum & referendum instituitur, non solum hoc modo sed etiam quod similitudine quadam diuersum sit natura & dissimile in multis ab eo quod referendum est ne in ipso quod similis esset sisteretur potius & referretur ad aliterum. Quod circa nec probandum videtur quod a libertate aliquot sapientissimo factum est, statuente potius iurandum esse per canes quam per simulacra deorum, eo quod canes viuere ac sentirent eorum habione dijs magis similes essent quam eorum simulacra, quam obrem & magis illos referre valerent. Quoniam non ex communi instituto aequo illos refererebant quia modis simulacra ipsa, licet naturam essent similiores. Si enim canes in medium adducerentur ad ipsos deos indicandos eo quod sensu praediti sint & similiores multi se in eis sisterent, putantes ipsosmet esse deos. Quemadmodum Aegyptij faciebant circa Apim, & alij idolatre qui viua animalia colunt ut quida, simia, serpente insignes ve arbores, & cetera huiusmodi: falsum igitur quod representatio fiat per simile quodammodo, per diuersum tamen & dissimile nihil posse signari. Licet verum sit nihil valere representari & exprimi secus quam propriam naturam per id quod prorsus incongruum est. Quo pacto nec diuinitate res praesentari manifestum est, cum nec simili referri possit, nec quodammodo conformi consensum & comprobati sit, quod indicari & signari valeat ut declaratum est iter discutendum argumentum.

M Quibus confutatis restat ut sententiam quam probare nituntur etiam scripturarum testimonij ac exemplis, patrum quoque authoritate relinqueremus, declarantes id quod fieri posse probauimus, etiam conuenire & licere. Nam nemo negabit id licere quod omnipotens exemplo, & verbis facendum esse edocuit. Ipso autem seipsum imagine non solum esse repraesentabilem testatus est, verum & semetipsum effigies representauit. In libro enim Geneseos ita scribitur, Ad imaginem dei fecit deus hominem: deus igitur imaginem habet, si licet eternum verbum suum filium sed illa naturaliter representans propriae essentiae, ad cuius imaginis similitudinem factus est homo. Itaque ibi secundum doctrinam illius Origenis sententia dupliciter est intelligere imaginem, una verbi representantis dei patris diuinitatem, altera hominis illam imaginem referentis, nam ut homo sit imago imaginis dei. Non autem ipsa prima imago: itaque verba, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, per subsequenter verbum prima & naturalem esse imaginem. Hominem autem non sic filium esse imaginis, quod & ipse vera imago dei sit, siue intelligenda sint illa verba, ut vult ipse Origenes, siue absolute imaginem dei, esse quemadmodum priora verba referunt. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Namque et si sit imago imaginis, cum illa imago sit verus deus, vere homo est imago & similitudo dei. Intelligentia enim cum eo participat & arbitrij libertate, quod nulli alteri creaturae preferunt materiali & corpore tribuitur est. Rationis enim prorsus experta sunt cetera animalia. Cum igitur dominus testatus sit hominem esse factum ad imaginem & similitudinem suam, manifestum est deum commode humana specie effigiarum posse. Tali enim forma & seipsum Abraham ostendit in domo Mambre, cum tres viros vidit & unus adorauit. Praeterea eadem specie seipsum per visum Danieli propheta ostendit (ita enim inquit Daniel) Aspiciebam donec throni positi sunt, & vestitus diuinus sedebat, & indumentum eius quasi nix album, & capillus capitis eius quasi lana munda, & thronus eius flamma ignis: & mille milia deferuebant ei, & dens milia denique milium assidebant ei & cetera. Audisti quam diligenter se depinxit summus

deus & qua effigie, hominis inquam senis amicti vestimento albo, sedentis super thronū igneum. Hæc autem species referre primū illum genitorem & originale principiū quem deū patrē appellamus demonstrat, & sequentia verba prophetæ confirmant. Sequitur enim, Aspicietis & ecce cū coeli nubibus quasi filius hominis erat & vsq; ad veterē diē, puenit & oblatus est ei & datus ipsi principatus honor & regnū, & oēs populi, tribus, & lingue ipsi seruiēt & potestas eius æterna &c. quæ verba manifestissime cōstat referri non posse nisi ad ipsum dominū Iesum qui regnū accepit & potestatem ab ipso deo patre. Priora igitur vt & verba contestantur vetustas dierum & c. descripta sunt ad indicandū originis principiū quo pater filio prior est. Igitur ipse summus pater non tātū filius incarnatus sub forma sensibili humana seipsum ostendit q̄ ipse naturam humanā nunq; assumpsit, quod filius fecit. Quāobrē dici nequit q; se sub specie humana effinxerit quia illā assumpserat esset cū deus pater, nūq; hominē foret induēdus nec ipse futurus homo, sed se semper inuisibilem & incorporeum sub specie tamen corporea & visibili effingeret voluit: quod & beatus Augustinus testatur libro secundo de trinitate iniquiens. Teme rariū est dicere deū patrē nunq; patribus aut prophetis per aliquas visibiles formas apparuisse, visiones autem illis per creaturā cōmutabilē deo incōmutabili subditi factæ sunt non proprie sicuti est sed significatiue, ostendentes deū sicut pro rerum causis & temporibus oportuit. Hocq; loco Danielis inducto prosequitur qui formare similitudinē corpoream potest ad se significandum per visā somnitiū certe & potest formare ipsam corpoream creaturam ad se significandum oculis vigilantium. ipsum enim quod deus est licet corporealiter videri non possit, per subiectam tamen creaturam non solum filium vel spiritum sanctum, sed etiam ipsum patrē corporali specie mortalibus sensibus significationē sui dare posse non dubitandū &c. Nō solum autem diuinum nomen se effinxit Danieli sub sensibili specie & præcipue hominis, verum etiam & alijs prophetis vt Ezechielī qui eius effigiem sibi ostensam describens ita inquit, Vidi super similitudinem throni speciem habentis sapphiri similitudinē quasi aspectus hominis desuper speciem habentis electri & a lumbis eius vsq; deorsum quasi speciem ignis splendentis in circuitu velut aspectum arcus cū fuerit in nube. Hæc visio similitudinis gloriæ domini &c. Ecce tū Ezechielī q̄ Danieli quomodo omnipotens se effinxerit representandū sub sensibili specie hominis testatur scriptura. Alias representationes præter eo, cū his satis constet licere & conuenire ipsum diuinum nomen imaginibus representari cum dominus eisdem se representauerit, non tantū verbis id referentibus, sed etiam ipsa apparenti effigie, sensibiliq; pictura. Quia enim ratione si verbis & characteribus quæ signa sunt, solū ex instituto cum propriis ex se sint dissimilia licet diuina referre & significare, nō licebit alijs imaginibus radio aut scalpello formatis aliquam similitudinē habentibus itidem facere. Nā effingere omnes homines surdastros esse quamobrem nec voce nec literis aliquid eos edoceri possent, quomāmodo illis diuinum quicquam indicabis si omne imaginum genus fustuleris? Nā plurimos esse liquet a natura mutos ac surdos quemadmodum & multos cecos. Licet bit autem cecos voce instituere ad agnoscendum dominum & eius mysteria, surdos non licebit: quia eorū visui nihil præsentari poterit, indicans illa eadē quæ per auditum ostensa sunt cecis? Longe igitur iniquior erit surdorum cōditio q̄ cecorum. Manifestum est ergo non solum autoritate scripturæ exemplisq; diuinis, verum & ratione naturali licere ac cōuenire Deum ipsum & diuina mysteria imaginibus representari: quod primum erat ex his quæ a nobis fuerant demonstranda.

Superest pbare dup̄ reliqua, videlicet idē decere & expedire quod paxiter faciemus dilutis argumentis ad cōferentiā probandū inductis. Ad assumptū igitur primū, cū inquis de centia & opportuna omnipotens nunq; inhiibuit, a. smittitur: Ad id quod subsumitur, videlicet hoc ipsum lege causisse, responderetur totū præceptū nō fuisse recitatū sed prætermissū id quod in eo præcipiū est, ad quod & id quod dicitur de sculptili est referendū. Præceptū autē sic habet. Non habebis deos alienos corā me. Non facies tibi sculptile &c. Priora q; verba declarant quare posteriora subiunguntur. Inhiibet enim omnipotens illis ne adorent deos alienos vt tantum ipsum colant: & subiungit non facies tibi sculptile

ad similitudinem cuiusvis creaturæ. Et sequitur. Non adorabis ea, neque colas. Quibus verbis manifeste declaratur non tam sculptile fieri prohiberi illud adorari sensumque præcepti esse eiusque in hoc stare, creaturæ nullā esse adorandā illique honorē soli deo tribuendum. Quid enim erant dii alieni qui primis verbis præcepti vetantur venerari, nisi creati aliquid sensibile vel insensibile, prauū vel bonū, viuens vel mortuū, et ipsa cōstans aut animi figmentis? Nā & multi quod imaginantur & phantasmata propria quæ sibi cogitationis acie formant tanq̃ numina adorant. Præcepto igitur illo cauetur ne sculptile fiat quod tanq̃ deus adoretur. Quāobrem cum dicitur, Non facies tibi sculptile animaduertenda est illa dictio tibi id est non facies sculptile tibi pro deo. In sculptile enim efforman do nulla malitia est sed in illius adoratione, cōstituendo illud sibi pro deo, stat omnis impietas. Eo autem tempore quo præceptū hoc datū populo Israel humano genere corrupto & in omnem impietate prolapsū, inducitur erat ut fere vnusquisque proprios deos secūpto vanitate cordis sui sibi faceret paucis veri dei cultū retinentibus, age quāzā erat domus quæ proprios penates non haberet? Sum pius Aeneas raptos qui ex hōste penates Classe veho meos &c. Quis genium & lares nō colebat? nonne & hæc scriptura refert? Laban inquit (vt in Genesi legitur) propter id mirifice successus est cōtra Iacob, quia Rachel eius filia fuisse illi idola & proprios deos, ad quos perquirendos & vniuersam suppellectilem ipsius Iacob scrutatus est. Scribitur & in Iudicū libro cum non esset Rex in Israel sed vnusquisque faceret quod bonū sibi videbatur in oculis suis Micham fecisse sibi deos, & in propria domo constituisse sacerdotem qui eis sacra faceret. Hæc inquit fieri lege Moysi prohibuit et populo Israel, nō autē simpliciter fieri sculptile vel imaginem quāle cūque referentem ipsum deum in cuius cōspectu ipse dominus cōleretur. Quod quis dem & scriptura ipsa manifestat. Mandauit namque dominus eidē Moysi, cui & præceptū traditum est, tabernaculū fieri in quo esset Arca super quam propitiatorium cū duobus Cherub illam complexis habentibus alas & figura formatis, ad quorū similitudinem & Salomon duo alia fecit in tēplo: de quibus propheta per sepe mentionē faciunt & præceteris Ezechiel. Fecit quoque Salomō duodecim boues fustes in tēplo cōstitutos aeneā mare sustinentes. Hisque dilucidum simpliciter & absolute sculptile ad diuina signanda & peragenda nō fuisse inhibitu, sed ne sculptile fieret quod pro deo adoraretur: totaque vim ac rationē illius præcepti quod pluribus verbis explicatur in hoc stare. Quāobrem nec ex illo inferri potest indecens esse signa vel imagines facere ad diuina referenda.

At aduersus hæc obijcere posses, si præcepto tantū hoc cauebatur, licuisset igitur populo Iudeorum formæ effigiem aliquā quæ Deum repræsenteret puta humanam vel aliam quamvis, hoc tamen falsum, nunquā enim id eis permissum, sed pro ingenti piaculo tributum. Respondetur id eis non licuisse eo quod nimis procliuēs essent ad idolatrandum, quod & rabi Moyses fateatur, vir maximæ apud ipsos autoritatis, & quidē perdoctus, asserens hac ratione interdicitū illis fuisse simulacra. Sed quid opus est testimonio ipsius Rabbi? ex eorū gestis id in scriptura sit perspicuissimū, & propheta oēs id toties deplorent? Nullis enī præceptis, nullis minis, nullis plagis, maximis ve calamitatibus arceat potuerunt quin semper idolatrarent. Nempe natura ipsa siue institutus crassierant profusus & terrenis rebusque sensibilibus nimis dediti, & a spiritalibus alieni, duræque ceruicis, & populus exasperans ut sumus Deus sæpe cōquestus est. Quāobrem & non semel cogitauit eos delere, & totum genus perdere ut pluribus locis scripture refertur: qui tamen propter nominis sui gloriam & ad preces Moysi serui sui pluries eorum scelerebus perperit. Nanque & in Aegypto degentes ritus & religiones Aegyptiorū didicerūt & eorum Deos coluere. Liberatūque a sua ipsorum seruitute in deserto peragrantes viulū consuetilem adorarunt dicentes, Isti sunt Dei tui Israel qui te eduxerunt de Aegypto: & similia semper fecerunt. Quod dominus exprobrat eis per Asem prophetam. Nunquid hostias & sacrificium obtulisti mihi in deserto quadraginta annis domus Israel? Quæ locum enarrans beatus Hieronymus inquit, Omnes hostias & sacrificia quæ in deserto obtulerunt non Deo sed Moloch Regi suo cuius portauerunt tabernaculum & imaginem idolorū suorū venerati sunt, id est lucifero quæ farraceni hucusque venerātur. Nāque

& si domino quiddā eos obtulisse legitur, non id voluntate sed poemarū fecerunt metuendo minus autē voluntatē respicit afferentiū &c. Nec ab impietate cessarunt obtemperare terra illis promissa, quamuis rot ingentia prodigia & miracula proprijs oculis cōspexissent. Nā id & cū a iudicibus res publica administraretur & a sacerdotibus, cū & ab ipsis regibus, vt ex libris quibus describuntur illorū tēpora, est videre. Primus enim ipsorum regū Saul & spiritum Phitonillē consuluit & illius incitationibus Samuelem coram se adduci voluit. Nec ingens sapientia Salomonis eum continuit quin adoraret Ashtarhen De Sydo minorum & Moloch idolū Ammonitarū. Quo mortuo & decem tribus Hieroboam idolatraz filio Nabath adhaerēdo de quo toties queritur scriptura, q̄ peccate fecit Israel. Nā eius idola coluerunt & prophanos ritus obseruauerunt sacrificantes in excelsis. At nec scilicet regno Reges Iuda ab idolatria immunes fuerunt. Sed plurimi neglecto Dei cultu gētiū impietates & scelera sequuti sunt. Nam & circa tēplū gymnasia sunt constituta & prostrubula, & gentiū turpitudines inducē & in Hierusalē adorantē Baal & fana idolis constituerunt, filiosq̄ suos igne signantes demonijs consecrarunt. Et mulieres more gentiliū Adonidem fleuerunt. Sed nec sacratissimo tēplo pepercere quin illud violarent nā abominaciones & idola in ipso inducē sunt, & profanata omnia sacra. Inquit enī Ezechiel, Et adduxit me in Hierusalem in visione Dei & iuxta ostium interius vidi statū idoli cōstans aequilone porte altaris, & dixit ad me dominus, fili hominis putas ne vides abominaciones magnas quas domus Israel hūc facit vt procul recedā a sanctuario meo? Vis debis & maiores, & ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptiliū & animalū, & vnū versa idola domus Israel. Depicta erant in pariete in circuitu per totū &c. Propter quas iniquitates & eiusdem euerfa & tēplū solo aequatū populus captiuus in Babylone perditus est. Sed nec ipsa captiuitas nec ardux quas perpeffi fuerant eos deterere valuerunt quin in impietate perseuerarēt. Nā & exules semper idolatrarunt vti & antea faciebant. Prout etiā postērius fecerūt dei clementia ad proprias terras restituti perpetuo eisdem obruti sceleribus vsq̄ ad vltimam desolationem, qua reliquie eorum per vniuersum terrarum orbem sunt dispersa. Ob id igitur q̄ tam proni essent ad idolatrandum, & vndiq̄ idolatris septi, quorum exemplis etiam maxime moueri poterāt, praefertim ceteris populis oibus eis exceptis in vniuerso orbe in ipsam impietatem prolapsi, ad tollendā illis omni nem occasione quā arripere valerent, non est permittū vt simulacra constituerent. At quod eis vetitum hīs rationibus & eo tempore, non simpliciter prohibitū & vetitum ceteris hominibus, quā obrem & si decalogi praecepta communi sunt omnibus hominibus, eo q̄ legi naturae non solum consentanea sed innixa sunt, non autē tantū quia praecepta diuina, cum & cetera mandata legis Moyli diuina essent, quibus tamen nulli erant obnoxii prater ipsum populum Israel, ita tamen hoc q̄ pertinet ad sculptilis siue imaginis efformationem, ipsi legi naturae inititur. de hoc enim nihil dicitur nisi quantum ad eorum adorationem, sed potius contrarium suradet. Quamobrē Christiano populo nequaquā id interdīctum, quod tamen Iudaeis concedimus non fuisse permittū. Quocirca ex illo praecepto compertum inferri non posse, indecentem esse vsum imaginū ad referenda diuina, quod erat argumenti conclusio.

Rationi postremae cōtari probare tertiū scilicet nō expedire imaginū vsum, sed inuitē esse ac importunū, respōdetur primū assumptū, verū esse quod ait subsumitur, falsum, scilicet vsum sacrarū imaginū maiore p̄stare occasione errori & delictū q̄ veritati & pietati: & pluribus esse in cōmodū q̄ cōmodū. Nā rei veritas secus habet. Licet enim verū sit inter mortales plures esse ingenio crassos q̄ sapientes, vulgusq̄ sit huiusmodi & ineptū ad discernendas & longe minus ad intelligēdū quomō discernēdū sint: ob id tñ nō sequitur ipsum populū Christianū ad idolatrandū occasione imaginū facilius induci posse q̄ ad pie adorandū oportet: quod quia fit sub ipsis imaginibus, nō oportet actū vt aūtē ipsas discernere distinguere intelligere, quomō discernatur, cū satis sit pio animo in fide ecclesiae implicita consensio quodā modo illud facere: quā admodū enī nec vulgus obstringitur omnia dogmata quae ad fidē peinēt & religionē explicite cognoscere, & quibuscūq̄ cōmunibus cognitis p̄sertim ad redēptionē nostrā pertinentibus sufficit cetera implicite intelli-

gat, cōsentīēs oībus prout explicite ab ecclesia tenentur & prædicantur: ita nec oportet in ritibus & deo colendo explicite vel distincte discernat quæ sunt distinguenda: sed fat est propositū habere id facere prout ecclesia sentit esse faciendū. In hoc autē omnes catholici Christiani consentiunt & id velut fidei fundamentū amplexantur, ex quo omnis ambiguitas & error in quem ex imperitia incidere possent reijcitur. quod quidē sit manifestū in omnibus si rite & debito ordine interrogati fuerint: nam aliter in confuso hæc omnia tenent. Respondētēs enim quotquot sunt fatebuntur se non illā statū suæ pietatē imaginē manufactā adorare, sed omnipotētē Deū sub illa effigie. Nemo enim tam rudis est quin edoctus sit vnū esse vultū immortalē deū, qd̄ & p̄dicari audierunt. Vident autē statū sine vita esse & manu artificis formatā, vtp̄ta cum corā crucifixo adorant, nō figuratū illud lignum colunt, sed ipsū dominū Iesum quē prædicari audierunt: fuisse pro ipsorum salute crucifixum. Nam perquisiti semper fatebuntur illū vnū esse & viuere, nec amplius cruci affixū: lignas autē crucifixi imagines oculis vident esse innumeras & emortuas. Quamobrē licet gentibus ob eorū impietate, & scelera quæ deū agnoscentes non illi gratias egerunt, nec vti deum glorificauerunt, vt dixit Apostolus, fideq; vacuis frequentius idolatrando simulacra occasionem præstissent pariter & Iudæis ad id procliuoribus: nō ramē hoc idem contingit Christianis, qui ob receptū fidei donū deū agnoscentes illi gloriificant, & illi gratias agunt, quīs peccatores & in prauos mores prolapsi. Cum retinentes implicite fidei integritatē & deū glorificare cognoscantur: quod gentes minime faciebāt. Quamobrem quod illis inutile & incōmodū forte fuit, Christiano populo cōmodū & vtile esse valet: quandoquidē & eadē medicina, idē alimētū, idē mos non omnibus vtilis & opportunus, nec omni tēpore, sed quibusdā cōmodus, alijs autē quādoq; incōmodus. Quod autē pluribus cōmodū esse dignoscitur, nō reijciendū ob paucorū incōmodū, præsertim eorū culpa proueniens. Et si quibusdā Christianis secus euenerit, dominus occulto suo iudicio id permisit ob peculiare quandā eorū impietatem. Propter quā euaeruerūt in cogitatioibus suis & dati sunt in reprobū sensum: nō imaginis causā, cum nulla res tam proba & sancta queat esse quæ a prauis in occasione peccandi arripī nō possit.

Quod autē vsus imaginis Christiano populo sit vtilis & peropportunus modo declarabitur, dilata tam ratione cōtrariū suadente. Ex institutore inquit hoc p̄babitur: deinde ex ipsius instituti & mortis veritate: p̄terea ex prodigijs & miraculis a dño peractis: ipsius intercedentibus insuper ex sententijs patrū: quinto ratione & experientia, demū more & vsu autoritateq; ecclesiæ. Constat enim omnipotētē deū illas effigiandi primū authorē fuisse, mandantē Moysi vt Cherubin imagines fabricaret, itidē & Salomonī quī omnia quę in tēplo cōstituit, iussu domini fecit. Simulacra autē Cherubin aurea insensibilibus rerum effigies erant, vtpote ordinis angelorū quorūdā: quarū imaginū vsus nisi opportunus fuisset, dominus illā neutiq; fieri constituisset. Omīto exēpla superius tacta, quibus instituisse dignoscitur id fieri esse opportunissimū, scilicet q̄ ipse sub specie imaginis sensibilis se pluries ostēderit, & q̄ hominē quē creauit imaginē esse suū dixerit. At & vnigēnitū filiū suū sibi cōsubstantialē, verāq; sui imaginē humana specie velandā ad nos transmissit, qui & per euangeliū retulit ipso ad iudicandū orbem venturo in maiestate & potestate magna signum filiū hominis in cœlo apparitū id est sanctissimam crucem. Quod enim esse potest aliud signum ipsius hominis q̄ tropheum crucis in quo crudeliter moriens de hoste triumphauit, efficiens quod fuerat patibulū, immensæ maiestatis thronū? Crucis autem signum refert dominum Iesum crucifixum: qui vt sanctus pater Damascenus inquit libro quarto de fide ortho doxa, Abagaro Edessenorū rege cupidissimo vidē, dī dominum Iesum vel saltem depictam eius effigiem, missō eius gratia pictore ad eum effingendum cum non valeret id perficere præ diuinæ illius faciei splendore, volens benignissimus dominus pio regis affectui satisfacere detera sua facie impressā imaginem ei transferendam tradidit. Cuius regis meminī Eusebius Cæsariensis in sua historia referens ipsū grauissime ægotantem audita fama prodigiorū domini Iesū misisse nuncios cum literis ad eum, obsecrans vt ad ipsum sanandum accederet: quē dominus response dignatus est, excusans se voto eius tunc satisfacere non posse ob mysteria quæ erat

peracturus, sed post mortē suam mēsurū aliquem ex suis ad eum sanandū: quārū literarū exempla recitat ipse Eusebius, referens Taddēum domini discipulū post eius mortē illū sanasse, vti dominus se facturū pmisserat: Ex his gloriosissimi creatoris praeceptis & exēplis perspicuū est, valde opportunū & vtile esse sacrarū imaginū institutum.

Quod pariter ex eius vetustate demonstrabitur. Exploratissimū nāq; est illud esse cōmendandū quod ab apostolorū vīq; tēporibus a fidelibus vīp receptū & succedentibus temporibus adauctum ac ppetuo seruātū. Nā quod huiusmodi est ab Apostolis licet ex scriptura nō constet esse deriuatū, nō est dubitandū Augustini testimonio superius citato. Cum patres illis proximi illud seruārint & posterī continuata serie pariter receperit: sacras autē imagines formatas ab eorū vīq; tēporibus expresse asserunt diuus Augustinus, Eusebius Cēsariensis, sanctus Damascenus, tripartitē quoq; historię auctores, & alij cōpures. Refert enim Augustinus memorię proditiū esse q; Lucas euangelista dominū nostrū & sacratissimā eius matrem depinxerit astruens ex his imaginū veneratōnē sumptā fuisse ex apostolicis traditionibus. Ita enim habet libro de doctrina Christiana, Nēpe qui venerat signū diuinitus institutū cuius vim & significatōnē intelligit nō hoc veneratur quod videtur & transiit, sed illud ad quod talia cuncta sunt referenda &c. Quibus verbis subscribitur eximius pater Damascenus libro quarto de fide orthodoxa in quiens, Imaginis enim honor ad prototypū exemplar imaginisq; veritatē transfertur, qui mos illas venerandū, & si non in scriptura traditus sit, attamen vetustissimus & ab apostolis deriuatus. Plurima enim sancti apostoli tradiderunt absq; scripto. Quamobrē Paulus gentiliū apostolus ad Thesalonicensēs dixit, Ergo fratres stete & tenete traditiōnes nostras quas edocui estis siue per sermonē siue per epistolam nostrā &c. & ad Corinthios, Laudo vos fratres quia per omnia mei meministis: & sicut tradidi vobis traditiōnes, vos tenetis &c. Et rursus idē Damascenus, Imaginem crucifixionis Christi videntes in passionis eius memoriā redimus & procidentes adoramus, nō materiā sed imaginē representatam: quemadmodū neque materiā ex qua scriptum est euangeliū, sed quod typō figuratē exprimitur. Nihil enim refert crux a materiā si non habet Christi repraesentatiōē &c. Eusebius quoq; sup̄ historię libro septimo refert mulierem quam dominus sanguinis profluvio laborantē sanauit ciuitatis Cēsarię fuisse ciuem, pro foribusq; domus ipsius basim positam in qua mulieris prouolūt, palmasq; suppliciter tendentis imago expressa constabat: supra quam aderat alia statua pariter aere fusa habitu viri stola circumdata & dextrā mulieri porrigentis, efformata ad similitudinē domini Iesu: quā permansisse dicit vīq; ad sua tēpora, & suis oculis conspectam: subiiciens hæc verba, nū hīq; mirū si q; ex gentibus crediderant pro beneficijs a saluatore acceptis huiusmodi velut munus offerrebant, cum videamus nunc etiam apostolorū Petri & Pauli & ipsius saluatoris imagines designari tabulisq; depingi &c. Cuius sacratissime statuę etiam meminit Socrates in historia tripartita sic dicens. Quē cognouisset Iulianus princeps in Cēsarea Phoenicię insigne Christi esse simulacrum, quod mulier illa hemorrhoidā sanguinis liberata profluvio constituerat, eo deposito suam ibi statuam collocauit, quę violentē signē de coelo cadente circa eius pectus diuisa est & caput cum ceruicē vna parte deiecit atq; in terra fixum, reliqua vēr pars hætenus super fuit & fulminis indicium reseruauit: statuam vero Christi tunc quidā pagani trahentes confregerunt: postea vero Christiani colligentes in ecclesiā condiderunt vbi hætenus reueratur &c. Animaduertit verba Eusebij simulacra & tabellas pro munere solitas offerri & tēporibus suis Iesu Christi intemeratę virginis & Apostolorū Petri & Pauli effigies efformari: His exemplis & testimonijs manifestum sacras imagines faciendi morē fuisse antiquissimū, ita vt etiam ante crucem domini Iesu habuerit initium. Quod quidē institutum a sanctis illis primisq; patribus & apostolicis viris receptum ac seruātū non fuisset nisi illud cōmendandū & vtile cognouissent.

Idem autē ex prodigijs etiam & miraculis quę apud imagines facta sunt cōfirmatur. Siquidē refert grauissimus author Eusebius apud statuam illam saluatoris quę in Cēsarea Phoenicię cōstituta erat ex eius basi herbā quāddā nō specie nasci solitā, quę exorta

Alber.

T ii

nes violatā. Scitū enim diuina ira in multos qui id attentare præsumpserunt. Nō enim tu Erasme primus imaginum insectator nec noua audimus histēporibus q̄ imagines nō sūnt colendae: nā hæc controuersia p̄isco tēpore ab hæreticis fuit induc̄ta. Pluribus enim sculis de hoc acerrime disputatū sacrisq̄ synodis definitum est, contententibus magnis principibus, Cæsaribusq̄ in hunc errorem deductis vt imagines abolerentur: inter quos Philippicus imperator & Leon I saurus, Constantinus quoq̄ eius filius patre selesitior: qui in tantā dementiā deuenere tantorū furore peccati sunt, vt Constantinopolitanos episcopos sede extruxerint & ignominiose prius habitos excruciatos capite plexerint. Pōtissime mōq̄ maximū pariter oblitentē comprehendī iusserint promulgato sub ingentibus pœnis edicto vt vbīq̄ tollerentur. Nā & ipsorum tēpore & alterius Constantini Irenes filij, qui post piam matrem captiuatam in eundē furorē conuersus est, pleriq̄ eorū conati bus oblitentes crudelissimo martyrio coronati sunt, sed tā infandæ impietatis & nequitie nō effugerunt pœnas. Animaduertens enim in eos omnipotens Deus ipsos varijs plurimisque calamitatibus afflixit, vtī Græcorum ac Latinorū historia testantur. Non solum enim labefactum eorum tēporibus imperium quod erat, & Romanūq̄ barbaris vndiq̄ finēs impetij ingressis omnia diripientibus & plurimas provincias occupantibus, verum & ad Fracos translatum, delecto in imperatore Carolo Christianissimo Francorū Rege, iure optimo cognomento magno per Leonem pontificem maximum seitu Populi Romani cleriq̄ rogatu & totius Italiae ac occidentalium prouinciarum vocibus. Ipse q̄ Cōstantinus Irenes, imperio spoliatus & in exilium pulsus in Lesbō insulam, miseris me vitam finiuit. In cuius regni principio ad reddendā ecclesie pacē templisq̄ & imaginibus suum honorē, Irenes matris opera septima Nicēna Synodus est celebrata, cōtraq̄ Iconoclastas definitum. Ex his prodigijs & exēplis decretisq̄ conuincitur sacrarū imaginum vsum expedire & cōmodissimū esse, quod erat proposuī. Idem quoq̄ demonstratur sanctorū patrum sententijs. Nēpe q̄ hoc Augustinus astruit exsuperius dictis audisti. Audias nunc & patreū Chrysostomū. Hæc enim super Matthæum de signo crucis loquens ait. Neminē pudeat horū salutis nostræ symbolorū atq̄ signorū, sed veluti coram sic læto animo Christi crucē circumferamus. Omnia enim quæ ad salutē nostrā conducunt per ipsam cōsummātur. Nam cū regeneramur, crux Christi adest: cōsacratissimū alimur cibo, cum in ordinem cōsecrandi statuimur, vbīq̄ ac semper id victoriæ signum nobis afflūit. Quapropter & in penetralibus & in parietibus & in fenestris, frōte quoq̄ ac mēte, magno studio Christi crucē inferamus &c. Intellexisti in parietibus & in fenestris & vbīq̄ signū sacratissimæ crucis esse inferendū: scilicet vt illā semper veneremus, vt a nobis colatur, nos cōmoueat & memores reddat ipsius Iesu Christi crucifixi. Expe diens igitur & percōmodū, sacratissimū crucis signū constituere & circumferre sententia Chrysostomi. Eadē ratione intelligendū esse de ceteris ipsius saluatoris domini Iesu inuemeratæq̄ eius parentis & diuorū conuincitur, quīs ipsius crucifixi signū præcipuum sit inter omnia, vtpote in quo consummata sunt oīa mysteria redemptionis nostræ, affixūq̄ ehirographum quo deleta sunt crimina & debita nostra. Quāobrē & propriū vexillum Christiani populi gloriosissimumq̄ est domini Iesu trophæū. Audisti Chrysostomum, accipe Damascenum quīs ex verbis eius superius recitatis expressam illius sententiā audieris, atamen idē agens de sanctis venerandis hoc idē astruit inquis. Statuas illis erigamus, & visibiles imagines & nos ipsi animatæ statuz ipsorum virtutū imitatione efficiamus. Nam eorū fortia facta cum a nobis cōspecta fuerint praparent nos ad virtutē & zelum & imitationem virtutis illorum & gloriā Dei &c. Non solū eius sententiā audisti de instituendis imaginibus, verum & vtilitatē quæ exinde sequitur. Magnus quoq̄ Basilus idē astruens ita inquit. Imaginis honor ad exēplaris transfertur honorē. Exemplar autē est quod imaginē efformat & ex quo quod deducitur fit. Cuius gratia & populus Israel tabernaculū in circuitu adorabat vt in exodo scribitur, imaginē & formā gerēs ecclesiæ &c. Plura alia possem adducere sanctorū testimoniā, sed in re aperta non est redundandū. Quid enim plura desiderari possunt? Cum sententiā nostrā astruxerint Augustinus, Chrysostomus, Basilus, quorū etiam alia dicta præterij. Tamen

& si plura vis, legere potes diuum Hieronymum contra Vigilantium eandem sententiam asserentem. Nepe si imaginu vsus non esset opportunus, magnus Gregorius non obiurgasset Serenum episcopum Massiliensem qui pio zelo occasione cuiusdam erroris imagines quasdam confregerat, cuius reprehensionis rationem asserens sanctissimus pontifex in epistola ad eum inquit, Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, vt hi qui literas nesciunt saltem in parietibus videndo legant quae legere in codicibus non valentes vnde scientia historię colligere non possunt. Non ite imagines domini nostri Iesu, gloriosissimae virginis & apostolorum Petri & Pauli transmississet idem sanctus pontifex Secundo pie illas ab eo petenti, ita enim habet, Imagines quas tibi dirigendas per Dulcidium diaconum rogasti misimus, vnde valde nobis tua postulatio placuit. Quia illum toto corde diligis, cuius imaginem pra oculis habere desideras. Non ab re facimus si per visibilia inuisibilia demonstramus. Sic homo qui alium ardentem videre desiderat, & paulo post, Scio quidem quod imaginem saluatoris non ideo petis vt quasi Deum colas sed ob recordationem in eius amore recalcas, & nos quidem non quia an diuinitatem an illam, spemur, sed illi adoramus quem per imaginem aut natum aut passum, sed in throno sedentem recordamur. Et dum nobis ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam filii dei reducit, anim nostrum aut de resurrectione letificat, aut de passione demulcet &c. Ex hoc autem constat vsuum imaginu & adorationem in ecclesiis communiter fuisse obseruatam illis temporibus, cum ipsemet pontifex maximus illas transmitteret, & testetur quod se ante imaginem prosterneret. Quod si earum vsus non fuisset commodus non illas in suis ecclesiis habuissent beatus pater Ambrosius, diuus Augustinus, Basilius, Chrysostomus & ceteri sanctissimi episcopi tunc Graecum Latini tunc aliarum nationum, ipse autem Ambrosius non solum in sua Basilica domini Iesu crucifixi signum habuit & ceteras sacras imagines, veretiam simulacrum serpentis aeneae Moyses in deserto constituit. Cuius conspectu sanabatur qui morsu fuerant a bestijs pestiferis: quod & collocavit e regione crucifixi cuius typum gesserat. His patrum sententijs euidentissime quod petebatur probatum est.

V Superest idem demonstrare vsu experientia & ratione & demum sacrosanctae ecclesiae autoritate. Si quidem nemo negare potest quod longior vsus & experientia docuit. Quis autem est tam frigide pius, modo non sit prorsus religionis consueptor, qui se pmoueri non sentiat quin experiatur vtilitatem sacrarum imaginum, cum illas pijs oculis intuetur? Quis ad agendas gratias non prouocetur conspiciens ipsi in imaginibus mysteria quae per se per se ipsius fuit bonus ille Iesus Dei viui filius pro salute nostra qui contemplans ingentia beneficia ab illo recepta tam magnam ingratitudinem suam erga illorum authorem animo non conteratur, doleat, poeniteat, & quandoque ad effundendas lacrymas non impellatur? Quis est tam saeue corde vel exsilice formatus, cuius pectus quandoque non moleseat, haec cernens, & diuinam non imploret clementiam? Quis tam gelatus etiam si frigidior ac durior crystallo qui saltem non tepefeat & demum non liqueat vt fluant aquae? Quis denique tam asper & inhumanus vacuusque omni affectu qui conspiciens tam beneficium, tam pium & sublimem regem suum innocentissimum, tam dira & ignominiosa in patibulo crucis pro sua salute perferentem ad eum amandum non accendatur? Qui pari modo conspiciens eum potenter a mortuis resurgentem, vel coelorum regna gloriose petentem non hilarescat? Qui similiter videns sanctorum coronas & supercoelestis aulae gaudia, & triumphos non in magnam spem & desiderium erigatur tantorum bonorum fieri participem? Contra non horreat totus, non contremiscat, si intueatur dominum in potestate magna & maiestate iudicantem fontium scelera, & de eorum poenis decernentem, ad aeternasque flamas illos transmittentem? Quae omnia imaginu commoditate ea representantur illis proueniunt. Nam quoadmodum haec eadem experiuntur & sentiunt cum illa aut perlegunt vocis organo auribusque accipiunt, nihil minus immo & in plurimis longe magis quidam ea imaginibus expressa intuentur, cum interni affectus & praesentis amoris magis mouetur conspectu uero auditu aut lectione. Nam & ceteris in rebus rerum pulchritudo conspecta magis delectat & permouet ad eam desiderandam, quam lectio illam describens aut vox illam signans. Maxima quippe est vis intuitus magisque haerent visa quam audita. Praeterea plura sunt quae nequaquam ita representari possunt voce vel literarum beneficio,

quemadmodum effigiatas imaginibus imaginis rerum verarum similitudinem referentibus eo quod plus sensum afficiant ut pote quia & magis sensibiles & rebus veris quas representant conformiores quam litterarum characteres aut vocis sonitus quibus sint & multa que effigiarum non possunt, et tamen characteribus aut voce indicari valent. Etenim cum visus magis afficiatur quam auditus plus etiam oblectatur, quam obrem & interiores animi potentias magis mouet. Vnicui enim momento in ictu oculi imagines edocent, representant in memoriam reuocant circa laborem, que non nisi cum sudore & persepe animi tædione legentes vel audientes cognoscere aut meminisse valeamus. Hæc autem nemo negare poterit, nisi qui proprii sensus iudicium pertinacia denegare voluerit. Nam iteriori animo nemo id facere potest, cuius sensuum organa non fuerint vitia. Cum igitur hæc in nobis ipsius experiamur, valde mirandum quomodo dicere possit quis sacrarum imaginum institutum non esse vti nec oportunitum. Nec ista, quam diximus, sola ab eis prouenit vitiosa, verum & alie complures quas pariter experimur. Etenim illis ad monendum ad sectandam virtutem sceleratæ fugienda cum videmus illos ob eorum egregia facta tali honore decoratos, ut pote quia vbi præfentes esse non valent, nec longo tpe peristare ad eorum saltem memoriam cõseruandam & pluribus in locis gloriæ propagandam statum illos representantes de dicatæ sint. Nā & virtutis eorum talis honos debetur quæ obrem ad illa imitanda puocamur. Mos enim constituendi imagines & statuas non tatum ex desiderio defunctorum (ut quidam arbitrantur) indutus fuit, ut quos perennes & viuos habere non possumus saltem eorum imaginibus fruamur. Quandoquidem constat plurimis adhuc viuentibus publico decreto statuas æneas vel marmoreas equestris aut pedestres etiam inauratas locis celeberrimis fuisse constitutas ad testandum eorum virtutem & merita, in priuatis quoque domibus idem honos a posteris tribuebatur eorum maioribus qui clariore fuissent vti debemus, & ut superstitibus incitarentur ad æmulandam eorum virtutem quod non peragentes poeta in satyra taxat, his versibus, Stemmata quid faciunt? quid prodest? Pontice longæ sanguine cense, pietasque ostendere vultus Maiorum? Quis fructus generis tabula iactare capax? in uolios equitum cum dictatore magistros, si coram lepidis male viuiss effigies quæ Tor bellatorum si ludatur alea pernox &c. Si igitur ex profanis imaginibus tantam utilitatem prouenire maiores cognouerunt, ut propter eam talem morem induxerint quanto maiorem ex sacris imaginibus & simulacris euenire dignoscitur? Nepe tanto quanto diuorū & sanctorum virtus amplior & prestantior illorum virtute fuit, & si illis huiusmodi honor debebatur, quanto iustius, quantoque dignius debet diuis nris eorumque memorizæ, ut non solum chartis mandata seruetur, verum et oculis cõspicere. Nam neque profana visum est satisfacere, gloriæ & memorizæ clarissimorum viroꝝ eorū insignia facta historijs describendo, sed et signis imaginibus & statuis illam cõseruandam esse statuerunt, ut ut multipliciter seruetur, ut apud plures frequentiorque esset. Nāque apud litterarū ignaros & p̄misuā populi multitudinē multorū honor et gloria periret nisi statuatur et imaginū beneficio cõseruata fuisset. Idem cõtingisset diuis nris quorū memoria prorsus oblitterata esset apud rude vulgus, nisi eorū imaginibus aliquis fuisset relictæ, nec hoc in diuis solū contingit, verum et in gestis in misterijs oipotentis dei & seruatoris nostri dñi Iesu Christi quorū (ut superius attigimus) surdis a natiuitate vel salte ab infantia diuini numinis & ipsius dñi Iesu nullā hñe possent agnitionē, quibus & ipsi sacris iniuncti sunt iusticiis. Quæ obrem & cõtingat aliquale habere dei cognitionē & mysteriorū Iesu Chrī, ut puta natiuitatis & mortis eius nisi effigie aliq̄ indicante numē diuinū & ipsius dñi Iesu nascētis crucifixive ac resurgētis imagines cõspexissent ad quā qualitercūque agnosceda cõspicētis bñficio & alijs quibūdam signis iduci p̄nt. Sili accideret & multis, locordibus, prorsusque literarū ignarus, quā nullā talis mysteriorū hērent agnitionē, quibus eis p̄dicaretur ob eorū transiitū ppetuæ ætatis mobilitatē aut nimiam tarditatē, nisi frequēti imaginū intuitu ea cognouissent & in non pauci sunt in popello huiusmodi. Quicūque ergo fatebit scripturæ institutū litterarū & characterū inuentū vtile fuisse nemo at id mente sanus negabit & imaginū institutū datū inuentū & morē vtile fuisse fateri coget. Nā pari ratione idem cõuincit, quinimo et magis faciente pro imaginibus quam pro litteris & characteribus, cum illæ quibūdam t̄m cōmodi

tatē afferre valeāt & paucis, ut pote tū discipulabilibus: Hæc it̃ oribus p̃ter quā cæcis, feli-
 cet tam rudibus & tardis q̃ erudit̃s & ingenio p̃cedit̃s, qũis his potius ad faciliorem remi-
 niscentiam quam ad eruditionem: utriq̃ autem generi magis ad mouendum affectū: quo-
 circa quēadmodum qui sacros libros aboleret, nemo negare potest quin magnum incom-
 modum rei christianæ afferret, p̃sertim viris studiosis & literarum capacibus: ita qui sa-
 crarum imaginum usum tolleret, nemo non videt quin vniuersum populum Christianū
 maxima iactura & incommodo afficeret, p̃sertim imperitam multitudinem que innume-
 rabilis est: literarum autem gnari per pauci. Sicuti enim tantū linguæ Græcæ perit̃ia quo-
 ram faceret sublat̃is literis Græcis, nullam autem Latini & Barbari ita in vniuersum sub-
 lat̃is characteribus literarum, soli ad literas cognoscendas habiles incommodum paterēt̃ur,
 populus autem rudis nullum. Ita sublat̃is sacris imaginibus maximam populus, exigentiam
 autem eorum collatione erudit̃. At pluribus et publice vtilitat̃i consulendū est. Si autem
 diceretur literarum institutum fuisse diuinum, non autem sacrarum imaginum: id super-
 ius demonstrauimus esse falsum pluribus diuinis exemplis & dictis. Q̃ si rursus quis ob-
 sciceret (ut supra tactum est) usum earum vetitum fuisse populo Hebræo: p̃teret id quod
 ibi responsum fuit, dicendum & illis tantum traditum fuisse usum literarum & scripturæ.
 Igitur nobis non licere illis uti. Præterea dominum Iesum nunq̃ mandasse euangelium
 describi & chartis mandari, sed tantummodo vocē prædicari, ite inquit in vniuersum mū-
 dum & prædicare euangelium omni creaturæ. Quamē postea ab apostolis & sanctis pa-
 tribus ad cōmunem vtilitatem & magnum ecclesiæ commodū fuit conscriptum ipso spi-
 ritu diuino suggerente, itidem contrigisse dicendū & in sacris imaginibus cōstituendis: ad
 publicam inquam cōmoditatem ipso diuino spiritu suggerente eum morem fuisse inue-
 nitum. Nam quis nisi mente captus dicere audebit̃ licere diuina representare exiguis cha-
 racteribus & imbecillibus tanq̃ diuersi generis quot sunt idiomata, non autem magnis
 imaginibus & simulacris in quibus omnes nationes cuiuscūq̃ idiomatis solo naturali in-
 uitu legere valerent: & varios libros diuinarum rerum facere & dequisse, nō autem vnum
 qui omnibus valeret esse communis? Afferat hic sciolus rationem: cur magis liceat, vno
 modo q̃ altero. Q̃ si dixerit ex imaginibus iduci posse Christianos ad idolatriam, iam su-
 pra responsum est: sed p̃ter id dicitur pari modo idem accidere posse circa volumina fa-
 crarum literarum: nam illæ nunq̃ venerarentur nisi diuina repræsentarent. Cum autem
 sacri codices idem efficiantur, cur non pariter ad se adorandum homines inducere valebūt̃.
 Nam & pie exosculatur & veneratur a Christianis sacrum vblumen euangelij & aliarū
 scripturarum quēadmodum & imagines venerāt̃ur. At si adhuc diceret quia id similis
 idolatriæ gentium, non autem conuenire Christianis gentilizare, vt ita dicam, ridiculum,
 nam responsio prompta: si id facere non debent ne videantur gentilizare, eadem ratione
 probatur debere imagines colere ne videantur iudaizare. Nam quēadmodum: apud
 gentiles imagines erant in usu, ita iudeis erant prohibēte. Non minus autem dedecet ṽ-
 deri iudaizare imo magis interdictum quam gentilizare. Commoditas etiam vsus earū
 pluribus exemplis euidentissime dignoscitur. Quot enim vidēt̃ur correpti ab immundis
 spiritibus contemiscere, exclamare, transmutata humana facie in teterrimam speciem sp̃s
 manti ore translatō corā ipsis p̃sertim signo gloriosissimæ crucis, fatentibus ipsis spiritib̃
 bus dire se torqueri, nec coram illo sistere posse, coactosq̃ esse recedere a corpore qd̃ vexa-
 bant̃. Idemq̃ frequenter contingere cum deducūt̃ur ad conspectum aliarum imaginum,
 apud quas signa & virtutes frequenter prodeunt. Q̃ præterea cōmodum fuerit magno
 Constantino signum viuificæ crucis potita victoria contra Maxentium tyrannum ad pon-
 tem miliū, vrb̃ et a seruitute liberata declarauit: qd̃ signū ei ante ostensum fuerat & tri-
 plus de hoste promissus hisce verbis, In hoc signo Constantine vinces quo ēr p̃victus Rō-
 manæ vrb̃ imperio tot barbaros populos tot efferas natiōes profligauit atq̃ subegit. Qui
 negare audebit inuentionem sacratissimæ crucis illius inquam propriæ in qua dñs pepen-
 dit fuisse vtilem & cōmodam religioni Christianæ: diuinoq̃ opere sequarum sanctissi-
 mæ Helenæ ipsius Constantini parentem, peregrinationem illā ad id perficiendū non
 sine afflatu sancti spiritus suscepisse: quo in negotio tot admiranda prodigia cōtingere te-

stata a tam graulibus & sanctis authoribus temporis quo hæc gesta fuere proximis, beato inquam patre Ambrosio in oratione funebri de obitu Theodosii Imperatoris, & doctissimo sacerdote Rufino Aquileensi i decio historie ecclesiasticæ lib. Qui Ambrosius ipse sanctæ firmitate factum celebrans testatur est sancto spiritu per motam id peregrille & edocuit q̄ opportunum decensq̄ sit adorare ipsam sanctissimam crucem & nequaquam dici posse adoratores idolatrare inter cætera hæc inquit, Inuenit ergo Helena titulu crucis & crucem adorauit non liguum vtiq̄, quia hic gentilis est error, sed Regem qui pepēdit in ligno scriptus in crucis titulo. Et paulo post, Misit filio suo constantino diadema gemis insignitur, quas ferro innexas preciosior gemma crucis redemptionis diuinæ coone & erect sapiēter namq̄ Helena egit quæ crucem in capite regum leuauit & locauit vt crux Christi in regibus adoretur. Non insolentia est ista, sed pietas est cum deferat sacræ regis dempioni &c. Erigere igitur sanctæ crucis signum illudq̄ constituere, vsq̄ in diamedu ta regum ac id efficere gestamen regum quod fuerat damnatorum ignominiosissimum paribulum in vile & peropportunit. Quo conuincitur de alijs signis sacrisq̄ imaginibus similes esse sententijs. Nempe & quam proficuum fuerit hoc decorum gestamen signi gloriosissimæ crucis Heraclio imperatori in maximo bello, quod cum Coldroa po tēssimo Persarum Rege gessit, felicissimus belli euentus declarauit oportunitas quos que ciuile sacratissimij dignoscitur ex hoc q̄ ad omnia mysteria peragenda semper adhibetur, nullas res diuina peragitur quemadmodum & superius etulimus sententia diu Chrysostomi absq̄ signo Dominicæ crucis, quod vbique transferendum, & inserendum esse censuit.

Retiquum est eandem opportunitatem sacrarum imaginum demonstrare ex vniuersa salutis ecclesiæ sacrosanctæ autoritate, quæ more ni illas erigendi & venerandi non solum vsu & consuetudine perpetua vbique locorum recepta probatur, verum & faciendum esse definiuit & sanxit decretis, non solum more ponitum tantum sed etiam patrum sententijs in concilijs generalibus ad id definiendum coactis. Nulla enim natio est, nullus populus in Christiano orbe qui hoc institutū sacras imagines colendi non obseruet. Non solum, Latini & Graeci Barbari quinq̄ orthodoxi quasvniq̄ regiones habent, verum etiam & schismatici quocunq̄ nomine appellentur, vt Nestoriani, Iacobitæ, Armeni, Copti, Georgiani, & ceteri huiusmodi per orientem dispersi hoc idem pie faciūt. Reiecit vñ imaginem scelestissimam Mahumet Arabs in institutū suarum legum, vt etiā Iudæos in suas partes facilius traheret. Nam vt in Alchorano est videre, modo Iudæis applaudere studeo modo Christianis, sed hæreticis presertim in varios errores lapsis vt Arrianis & ceteris, nunc etiam gentilibus siue paganis vt omnes alliceret ad suam spurcissimam legem suscipiendam. Reiecerunt & imagines quidam alij hæretici sed pauci, ad id inducti vel sensus penuria vel timore & superbia, putantes se reddi insigniores nouos inducendos mores & diuersos a cætero Christianorum coetu catholicæq̄ ecclesiæ alij omnes pie & diligenter illum perpetuo seruant. Cum igitur eos efficacissimis rationibus conuicti tunc tunc morem colendi sacras imagines non solum modo licitum esse ac decentem, verum etiam vtilissimum & peropportunit vniuersalissimumq̄ esse institutū, & a sanctis omnibus commendatum ac obseruatum, summaq̄ autoritate vniuersalis ecclesiæ cōprobatur, ac tu interim aude dicere ad derogandum tam pio tiori hoc tempore repectum esse ex superius naturalis philosophia lignæ statuas eandem adoratiōe adorari quæ adoratur æterna trias. Tunc pudere referre quanta superstitione, pleriq̄ istorum obseruante has criminiosas ab hominibus institutas. Vere inquam Erasmus ex supernaturali philosophia quæ ex sacra theologia, ex institutis & exēplis & scriptis acceptis, ex sancto cord patrum sententijs, ex sacro sanctæ ecclesiæ autoritate, non hodie sed vniuersalissime a temporibus vsq̄ ipsius Christi & Apostolorū institutū hoc adorandi sacras imagines inductum, non quæadmodū adoratur æterna trias, vt tu vafre ac calumniosissime comentaris qd̄ superius declaratū est, sed cultu cōuenient & rōnabili non illū honorē imaginibus tribuēs, nec in ipsis sistentes, sed ipsi numini ad qd̄ refertur imago quod te puduisse debuerat dicere esse supstititum, q̄rimo nolasti ab hominibus constitutas. Nū hominibus putas tu magnus Athlas Apostolicos

viros, tot sanctissimos ac doctissimos patres quos supra recensuimus, iudiciumque vnuer-
salis ecclesie sed & Goliath homunculum et puerum existimauit esse David, quamobrem
eum contempsit-cum tamen ille cum non hasta aut gladio, sed simplici funda, non commi-
nus sed eminus, non solum superarisset & internicioni dederit. At tanta est tui ipsius per-
suasio, tantumque studium contradicendi patribus, & calumniandi vnuerfos mores eccle-
siae, vt omnia proprio sensu metiens nec rationibus demonstrantibus cedas, nec patrum
sententias reuereris, sed & ecclesiae auctoritatem contemnas. at qui nec credit patribus
recte monentibus, nec ecclesiam audire vult, eiusque decretis acquiescere, sententia dominus
habendus est tanquam ethnicus aut publicanus.

Z Ceterum existimauerim imaginum vsum debere esse moderatum, tantaque gravitate
& iudicio dispositum, vt comode praestet id ad quod indutus est, videlicet vt summum
deum glorificet, pietatem excitet mysteriorum domini ac virtutis sanctorum nos memo-
res reddat. ad eos mirandos incitet: & denique ad glorificandum dominum mentem nostram
inflammet. quod quidem non tam imaginum multitudine fieri que quondam confusione
gignit ac derisum contemptumque parit: cum multis in templis plurimae inculcentur, ma-
gisque praeter omne decorum quam si paucis locis aptis debita ratione & vero iudicio in templis
ipsis collocentur. Nec quidem omnia a diuis gestis sunt effingenda. At quemadmodum nec
in comedijs oia coram spectatoribus aguntur, sed quae representare turpe indignumve es-
set ab illarum auctoribus praeteruntur, tantum indicantibus illa in penetralibus domus suis,
seperata, vel interno sensui spectatorum illa subintelligere permittentibus ex his quae ge-
stat spectant. Ita quoque in effingendis imaginibus vt solum ea effingant quae vtilia com-
modae futurae sunt illa spectaturis, eorumque animos edificatura. nec etiam omnia quae
te effingi possent adinuicem infarcienda sunt, sed cuncta ratione disponenda vt videlicet
ea quae connectantur consentanea sunt, nec se impediant, conspectumque insipientium ob-
ruant potius quam instruant. Sicut enim neque scriptores probantur qui frequentiores sen-
tentiis infarciunt, orationemque ex eis tantummodo contextunt: ita pariter neque pictores ita
tuarumque signa tabellisque adinuicem coaceruantes quasi informes res essent: sed hi laudantur
qui conuenientia ordine congruo debiteque componunt intervallis. Sunt enim effectores
prorsus sumiles scriptoribus: tantum enim discrepant describendi genere. Nam vt illi verum
gestarum & naturae opera characteribus quibusdam expriment chartisque mandant. Ita pi-
ctores quae fingi possunt parietibus & tabulis effigiebunt res ipsas imitantibus exprimit.
Quamobrem & confusa illorum compositio ac exuperans frequentia pari modo impro-
batur. Vitruuius quippe scriptor egregius, rationes architecturae describens, cum de orna-
tis aedificiorum parietibus signis & picturis agit, edocet illos non esse ipsas obruendos, sed
locis quibusdam aptis collocandas, quibus & illi insigniores aspicientium conspectui red-
dantur: ipsique parietes & tota constructio ornatior. Quemadmodum & mulieres magis
cultae aspectus gratiores sunt cum earum ornatus modicus, vtpote si tantummodo gem-
matum de collo pendet monile, ornaturque frons inter flavos crines fulgenti lapide, quibus
ad aures disfluentibus micent ex ipsis preciosissimi vniones, pectusve pyropo aut adamante
tantum nitescat, quam si vnuersum corpus contextum onustumve esset gemis & auro. Neque
et manus ornatior si digiti singuli annulis adinuicem coaceruatis essent ferri, quam si modi-
ci vtpote annularius polliceve aut index. Quod si haec animaduertenda in domum aut cor-
porum ornatu ceterisque rebus prophanis, quae tantummodo fiunt ad oculorum voluptate-
tem, quanto maiori diligentia seruanda haec ratio in cultu templorum rebusque diuinis re-
praesentandis: Cum in his ad vtilitatem spectantium altissimique & sanctorum eius honoris &
gloriae. Quamobrem tales fieri par est imagines in templis, vt quod dictum est efficiant ad quod
& institutae sunt. Et haec quantum ad praesens negotium dicta sufficiant.

DE SANCTORVM CVL TV ET RELIQVIA RVM VENERATIONE.

Item de præconjs, titulis & innocentia Deiparæ virginis:

& eorum ad catalogum sanctorum adscriptiõne

iuxta canonicâ consuetudinẽ. Lib. IX.

IDENDVM modo congrua ordinis ratione, quid de cul- **A**
tu duorum, qui per imagines representantur, reliquiarumq; ips-
orum veneratione & elogijs ac titulis quibus honorantur, scri-
pseris. Non enim satis fuerat instituto tuo te insectatum fuisse
cultum, qui eorum imaginibus pie impenditur, nisi etiam vene-
rationi, quæ felicissimis eorum animabus a mortalibus tribuitur,
impudentibus & derisorijs verbis, ne dicam sacrilegis deroga-
ses. Quod plurimis in locis modo carptim arrepta quacunq; oc-
casione, modo prolixiori oratiõe facis, & præ cæteris ex propo-
sito in Enchiridio militis Christiani, & quibudã familiaribus
colloquijs. In Enchiridio enim ita iquis, Sunt qui certos duos
certis quibudã columnis ærimonia alius Christophorũ singulis salutis diebus, sed non nisi
cõspecta eius imagine. Quo tandem spectans? Nepe huc q; sibi persuaferit sese eo die a ma-
la morte tutũ fore. Alius Rochum quendã adorat. Sed cur? q; illũ credat pestem a corpo-
re depellere. alius Barbarã aut Georgio qualdam preculas admurmurat, ne in manus ho-
stii veniat. Hic ieiunat Apolloniæ ne doleat dentes ille visũ diui Iob simulacra, vt scabie
careat. Hieronymo careolus accenditur, vt res quæ perit recipiat. In summa ad hunc mo-
dum quot res sunt, quas vel timemus, vel cupimus totidem illis duos præfecimus, qui &
ipsi diuersis natiõibus diuersi sunt, vt id apud Gallos valeat Paulus, quod apud nostros.
Hieronymusq; passim id valeat Iacobus & Ioannes, quod illo atq; illo loco &c. Et in
colloquio, quod inscribitur naufragium, ita inquis, Erat vnus qui polliceretur se aditurũ.
diuum Iacobum, qui habitat Cõpostellæ nudis pedibus & capite, corpore tñ lorica fer-
rea tecto. Ridiculum, quasi diui non habitent in cœlis. Vñ audiui qui clara voce ne non
exaudiretur, polliceretur Christophoro, qui est Luteiæ in summo templo, mons verius
quam statua, careum tñ quantus ipse esset. Hæc cum sæpius inculcasset, qui proximus as-
sisteat ei, cubito tetigit eum ac submonuit, vide quid pollicearis & cætera. Tum ille vo-
ce iam pressiore ne videlicet exaudiret Christophorus. Tace iquit fatue, An cõtuit me ex
animi sententia loqui? si semel attigero terram, nõ daturus sum illi candelam sebaceã &c.
Et inferius, Quid tu interea, an implorabas alicuius diui præsidium? ne id quidẽ. Quãobrẽ
autem? Quia spatiosum est cœlum, si cui diuo cõmendauero salutem meam, puta sancto
Petro, qui fortasse primus audiet, q; adstet ostio: priusquam ille conveniat deũ, priusquã
exponet causam ego iam periero. Quid igitur tu? Recte adibã ipsum patrem dicens, Pa-
ter noster. Nemo duorum eo citius audit aut libentius donat quod petitur & cætera. Et
paulo post subiungis, Interim exoritur quidã sacrificus senex, is abiecit vestitus, oreis
etiam & calcis poscit paremus nos ad natandum. Atq; stans in medio naui concionatus
est nobis ex Gersono quinque veritates de vtilitate confitendi, hortans omnes nos para-
tos esse vitæ & mortis. Dominicano cuidam confessi sunt, qui volebant, ego autem tacite
confessum sum deo. & rursus Cum iam nihil superesset ad arripiendum, quidã aulicũ
igneam statuum virginis matris iam putrem atque excavatam a foricibus, eamq; complex-
us copit natate. Et inferius, Sed quanq; erant inuicem confessi in naui, tamen obliui
nescio quid circumstantiarum, rursus ibi confitentur, & alter alteri manum imponit. Domi-
nicanus autem nudus se cõmisit natationi inuocans dominicũ, Thomam, Vincentium,
& nescio quem Petrum. Sed in primis fidebat Catharinæ Senensi, Christus illi non venie-
bat in mentem. Certe melius enataffet, si non abiecit sacram cuculam. Ea deposita qui
potuit illum agnoscere Catharina Senensis? &c.

B Morosior fuit huius loci recitatio sed nihil ex his preteriri potuit declaratio tuam sententiam, qua plurima & diuersa coaceruans, non sanctorum obseruationem tantum prestringis, verum etiam & sacram confessionem, insinuans ipsi deo esse confitendum & pmissive licere laicis sibi inuicem manus imponere volentibus confiteri quemadmodum sacerdotibus: & sanctos inuocatos non agnoscere quis sit qui preceatur, nisi ex amictus genere. Præterea & in dialogo de Peregrinatione religionis ergo, quot bone deus indigna profers quo toto nil aliud agitur, nil aliud spectatur, quam mouere risus, quam ludificari gloriosam virginem cum cæteris sanctis, & cultum qui illis præstatur incellere. Nam quæto ludibrio diuos omnes & virginem habeas, formidet lingua referre. Quo loco nec præteris incellere religionis ipsis diuis facta peragentes, nec iis quidem parens, quos te minus lacerare decebat, videlicet canonicis regularibus diuam virginem parathalassiam apud Britannos colentibus. Omitto cætera ad vitandum magis lectoris fastidium & ut tibi aliquantisper indulgeam, quedam condonans: cum hisce tuis testimonijs plusquam satis repressam esse tuam impudentiam constet, tam lata fronte denegantem, te nihil vniquam scripsisse quod honori sanctorum cultuique & pietati Christianorum eos venerandum detraxerit. Nam quæ de eorum reliquijs, cultu Deiparæ virginis, & canonizatione sanctorum scripsisti inferius suo loco recitabimus. Alioqui enim loca illa bis recitare necessario cogemur.

C 1. At saltem Deiparæ virginis pepercisses honori, illam reueritus propter cum, quem nobis genuit servatorem, si incomparabilis singularissimeque eius virtutis ac dignitatis nullo rationem voluisses habere, si cæteris sanctis maligno impetu animi ad id te impellentis indulgere non valuisses. O audaciam inauditam. Quisnam pietate tam frigidum esse potest, qui æquis auribus, qui patienti pectore tales risus, tam ludibriosæ verba, tam calumniosæ proferri de sanctis omnibus, de amicis dei, de ipsa super excelsa intemerataque virgine dei parere ferre possit. Hæc autem persequeris: primum sanctos omnes in vniuersum vellicas, eorum honorem & cultum insectans. Postea ipsam gloriosissimam Mariam, quæ nobis cum edere meruit, qui vere per essentiam solus sanctus est, per cuius gratiam quot, quot beati sunt, fuere sanctificati, derides, præstringis, illique infamde derogans contendis eius elogijs & titulis, quibus sanctum eius nomen colitur indigne celebrari, vitio non ei convenientibus ac in summa plus honoris a mortalibus quam liceat, decaute illi præstari, in eamque insectando eo vsque dementatus es, ut non formidaueris eius verbis effingere epistolam Glaucio Pluto transcribam, quam prophanæ gentes de Venere aut Vesta, esse fingere etiam ludentes grande piaculum duxissent. Tercio reliquiarum venerationem precacissime deridens, simul & eam pietatem fidelium detestaris. Postremo iis nondum satis, ut in dubium etiam reuoces, an ii vere sancti sint, qui pro sanctis coluntur, simul & ecclesie institutum condemnas, inductum morem referendi illos in diuorum album, siue (ut aiunt) canonizandi carpis, & quoad vales inuidiosissima oratione taxas. Quocirca non erit quod graueris, si & tu forte quedam male audies, quando tibi respondebitur, ut qui antea pios diuorum cultores tor & tanta male audire de diuis ipsis coegeris. Quis enim tam modestus esset, ut proptus a verbis temperare posset, audiens tam procaciter insultari heroibus nostris. Ecclesie catholice proceribus sanctorum omnium parenti, omnipotentisq; dei sponsæ & matri: Namque si omnes sancti membra Christi sunt, virgo autem intemerata ipsius Christi mater, conuincitur & omnium sanctorum matrem esse.

D Quoniam vero tractantes quodcumque negotium conuenit ut prius agant de eo quod commune est & vniuersalius, quam ad particulare deueniant, tibi respondentes hunc ordinem seruabimus. Primo loco differemus de sanctorum veneratione in communi ipsorumque reliquiarum cultu: propter ipsos enim eorum monumeta & reliquias honoramus. Secundo de ipsa veneratione gloriosissimæ virginis omnibus sanctis superexaltatz. Sic etenim debitum orationis progressum tenebimus, ab inferioribus ad poriora contendentes. Postremo & de ipso instituto canonizationis agemus, vniuersam disparationem huius argumenti absoluentes. Hoc autem in primis probabimus, beatissimas sanctorum animas venerandas esse & interpellandas, ut pro nobis communem dominum precentur, nobisque opitulentur,

valentur, facultatibus & gratijs eis a domino impetris ac distributis: hoc enim rationibus
rum parum exemplis & sententijs confirmabimus. Manifestū quippe illos venerandos
esse & colendos, qui egregia virtute præ cæteris mortalibus præditi fuerunt, precandosque ut
nobis opem ferant, præsertim cum valeant & possint. Huiusmodi autem esse diuos quos
quoslibet exploratissimum. Nam omnes heroica virtute polluerunt, gratiaque valent apud
omnipotentem deum, quæ præ cæteris rebus ex toto corde, tota mente, tota denique anima ama-
uerunt suspexeruntque: pro cuius amore tot & tanta incommoda perpelli sunt. Quocirca
et nobis opitulari possunt, ob quæ charitatem communem, qua inflammati sunt, nobis bene-
volunt. Igitur sancti venerandi ac interpellandi. Quantum ad primam collectionis partem
forte dices te id non iustificari, sed contendere plus tribui honoris & cultus quam liceat.
Hanc enim sententiam prius verba exprimunt. Non autem simpliciter sanctos non esse ve-
nerandos. Alteram autem partem scilicet eos esse interpellandos ad opem ferendam negas
res, aut quia id præstare non valent, aut quia ad deum omnipotentem sit recurrendum,
illique soli supplicandum, ut petita & quæ nobis vtili sunt præstare dignetur. Nam aper-
ta est tua sententia in colloquio Naufragij ridens eos, qui sanctorum auxilia inuocabant,
consiliumque illius probans, qui tantum omnipotentem precabatur, orationem dominicam
proferens. Quamobrem & argumento nostro responderes falsum esse quod assumes
tur, videlicet sanctos vita sanctos, suis precibus aut concessis facultatibus nobis auxiliari
possint: enim ex eo quod gratia valeant, apud summum deum id confici: grati nempe sunt
altissimo, diceremus illius gloriosissimi regni effecti sint participes, ac domini Iesu filij
eius coheredes. At ex huius non sequitur quod valeant præstare cæteris opem, ut eorum se-
licitatis consortes efficiantur, vel eis alia beneficia conferre: sed deo decorum, domino do-
minorum, sancto sanctorum, soli hæc omnia esse reservata. Si inquam hæc dices conatus
descendere tuam sententiam respondendum primum te contra rationem reluctari: præter
ræa contra expressissimas sanctorum omnium sententias prorsus contrarium statuantes.
Cōtra rationem inquam illam. Non enim negabis ipsos sanctos valuisse, dum in corpore mor-
tali adhuc viuerent, dum adhuc ut aiunt viatores essent, cum adhuc peccare possent. Quis
immo & peccarent, inquit de propria salute adhuc essent, nondum Christo coniuncti
per confirmatam gratiam suis orationibus nobis auxiliari facultatibus eis a domino tribu-
tis, nobis varia beneficia conferre, ut sanare morbos, pellere nequissimos spiritus, & alia
huiusce generis admiranda: quorum tot testimonia, tot exempla recitantur in scriptura,
tunc veteris, tum noui testamenti. Tum quod suis precibus, tot impetrarunt a summo domi-
no condonari nobis, tum quod ipsimet nobis præstiterunt, ac præsertim Apostoli. Nam tunc
prodigiæ virtus a Petro & Paulo, ut tacti eorum solâ umbra, quocumque langore de-
tinerentur, incolumes & sani euaderent, ut Apostolorum Acta testantur. Cætera præter
reco infinita, quæ & notissima sunt. Si inquam viuentes hæc valuerunt, obsecro age quid
commiserint, quid perdiderint, posteaque angelorum consortes effecti sunt, posteaquæ ci-
ues celestis aula, domesticæ omnipotentis redditi sunt: quibus talis facultas adempta,
quam omnis ratio suadet fuisse a dauctam. Quanto celsiores, perfectiores, et magis diuini
effecti sunt, quam cum mortaliter viuerent. Ut enim inquit Hieronymus aduersus Vigi-
lantium. Si Apostoli & martyres adhuc in corpore constituti, possunt orare pro cæteris,
quando adhuc pro se debent esse solliciti: quanto magis post coronas, victorias & triump-
phos? Et rursum idem sanctissimus pater, super illa verba Matthæi, Qui autem minor est
in regno caelorum, Nos simpliciter intelligamus quod omnis sanctus, qui iam cum deo est,
maior sit illo, qui adhuc consistit in prælio. Aliud enim est, coronam victoriæ possidere,
aliud adhuc in acie pugnare. De delicto culpæ nihil disputandum. Cōstat enim eos post
mortem celestisq; aula ingressum nul peccasse. Dices ne igitur quia corpus amiserunt,
ideo hanc vim & potestatem perdidisse? quod forte probabiliter dicere posses, si eorum
virtus & merita in corpore potius fuissent sua, quam in ipsorum animis: si eorum status &
conditio potior fuisset, cum sancta esset terrenæ ac corruptibili carni, quam nunc cum per
indissolubilem charitatem iuncti sunt gloriæ summi creatoris. Cum autem res secus se ha-
beat coniunctur, nihil ab eis demptum esse, quo præstare minus possint, quicquid antea

valebant in nimio omnia & si non maiora commodius, facilius & securius. Si autem diceres id non valere, quia nec pro seipsis amplius mereri queant, cum merendi tempus iam pertransierit: quia nobiscum quod pro seipsis non possunt nil mirum, si nec pro alijs valeat. Responsio prompta est nullam aut inuvalidam prorsus illationem esse: quod enim pro se ipsis hic meruerunt in castris decertantes, iam receperunt in eterna pace triumphantes. ut autem adhuc pugnantibus nobis subsidia auxiliare ipsi sancti regnantes ferre praestarent non id in regno, sed hic in acie militantes promeruerunt. Non enim hoc exiguit ut cum aliquid impetrant, illud tunc primum impetrare mereantur, sed sufficit illud meruerint, cum adhuc in statu merendi essent constituti, quemadmodum & dixit beatus Augustinus de cernens quomodo preces & sacrificia diuorum opitulari valeant defunctis pro quibus praestantur. Ait enim ut in alio argumento recitauimus, illis prodesse qui dum uiuissent miseruerunt, ut eis illa auxiliari possent. Meruerit siquidem sancti omnes benignissimo domino ac ceptante pia eorum opera formata fide peracta dum uiuerent, ut etiam disoluta corpore pro suis beneuolis impetrare petita valerent, itidemque ipsi illis beneficia conferre.

D Quod autem eis talis insit facultas, iussuque donibus praediti sint, prout ratione demonstratum est, sanctorum patrum testimonij & exemplis, quemadmodum solliciti sumus plane demonstrabitur. In qua sententia cum omnes consentiant te illi refragari non posse manifestum est. Ex exemplis autem primum id agamus, quibus & sententia ipsa magis confirmabitur. Perspicuum sane quod sancti patres & posterius eorum, qui antea decellerunt, nequaquam illos mortali uita sanctos interpellassent, ut pro ipsis orarent ac intercederent, nisi per compertum habuissent, illos id praestare posse, doctissimus siquidem atque beatissimus pater Hieronymus diuam Paulam uita sanctam in Bethleem suppliciter rogauit, ut suis precibus ipsi propitium redderet dominum, ut in epitaphio ipsius descriptum est huiusce uerbis. Vale o Paula, & cultoris tui ultimam senectutem orationibus iunxeris. Sanctissimus quoque ac ingeniosissimus Augustinus, ut est videre plurimis in locis lucubrationum eius, uenit rogauit sanctam matrem Monicham, ut sibi precibus suis praesto esset apud dominum. Idem quoque fecit erga beatum martyrem Cyprianum & alios diuos. Cum de eorum laudibus & gestis ageremus & grauissimus pater Ambrosius describens praeclearae uirginis Agneris martyrii ac virtutes ab istius Mausoleo prodeuntes, & agens de inuentione martyrio ac prodigijs sanctorum martyrum Gerasii & Protasij, Vitalis quoque & Agri colae ac aliorum. Magnus item Gregorius plurimos sanctos interpellauit, ut in ipsius dialogo alijsque eius operibus, quibus de sanctis agit videre licet. Itidem factitaliter & ceteros patres constat. Cum alijs suadeant eosque ad id faciendum prouocent. Inquit enim diuus Chrysostomus in sermone sanctorum martyrum, Maximi & Iuuentini, quod illos non indignum fuerit columnas, & scopulos, & turres, & candelabra, & tauros simul appellare. Et paulo post, Idcirco saepe eos iussimus, tumulos adornemus, magnaque fide reliquias eorum contingamus, ut inde benedictionem aliquam assequamur. Etenim sicut milites vulnera quae in praelijs fuere sibi inscripta Regi monstrantes fidenter loquuntur: ita & illi manibus absiecta capita gestantes & in medium afferentes, quaecumque uoluerint apud Regem coelorum impetrasse possunt. Vis expressiora uerba quam dicere. quaecumque uoluerint apud Regem coelorum illos impetrare ualere. Rursus idem eloquentissimus pater in Genesim, Quando enim quod ex nobis est simul afferimus, et intercessio sanctorum, plurimum nobis confert. Et rursus in sermone beati Basilidis martyris, Tanta sanctorum vis est, ut daemones cum uiuunt, eorum umbras & uestes ferre nequeant. Defunctorum autem & tumulos formident. Audisti Chrysostomum: modo audias & diuum Augustinum. libro enim meditationum, ita habet, Felices sancti per uestram charitatem, qui se curi essitis de uobis, solliciti essite de nobis, per ipsum uos rogo, qui uos elegit illos inter memores nostros, subuenite nobis miseris qui adhuc in saeculo huius uitae agitur procelis, date manum & erigite, facientes intercedite & orate constanter & indefinenter pro nobis miseris peccatoribus, ut per uestras orationes consortio uestro coniungamur quia aliter salui esse non possumus. Sumus enim nimis fragiles & nullius uirtutis hominiones, animalia uentris & carnis mancipia, per hoc mare magnum nauigantes ubi sunt

repēla, quorum nō est numerus, vbi Scylla & Charybdis, vbi draco feruissimus paratus ad deuorandum. Orate dominum, orate piissimū, orate omnia agmina sanctorum & vniuersi coetus beatorum. Et in libro de spiritu & anima sic legitur, Vos qui meruistis conserui fieri supernorum ciuium & perfrui aeternae claritatis gloria, orate pro me ad dominum. Item quoque in psalmum octogesimum octauum sic ait, Natalitia sanctorum cum sobrietate celebraue, vt eos imitemini qui praecesserunt, & gaudeant de vobis qui orant pro vobis, vt benedictio domini maneant in aeternum super vos, fiat hi. Præterea idem in Ioannem, Ideo sanctos martyres ad ipsam deo domini mensam non sic commemoramus quemadmodum & alios, qui in pace requiescunt, vt etiam pro eis oremus, sed vt ipsi orent pro nobis, & cætera. Et beatus Damascenus de fide orthodoxa, inquit, Honorare decet sanctos, vt amicos Christi, vt filios & hæredes dei quemadmodum ait de illo quousque Ioannes Euangelista, Quicumque autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, qui & heredes, Et dominus in Euangelio, Vos inquit, amici mei estis. Et paulo post, Reges, domini, ac dii sunt sancti, non natura sed gratia: quod ipse summus deus est natura. Quomodo igitur non honorandi sunt, nam hoc honor erga gratos & benignos conferendus, beneuolentie erga commune dominum iudicium est. Promptuarium enim domini & pura habitacula facti sunt. Quomodo igitur non sunt honoranda animata templa dei viuentis enim in fiducia, deo assistent. Et paulo post, Adiutores ergo totius generis deo pro nobis supplicationes porrigentes, certe honorandi sunt, & in primis Deipara virgo & cætera. Beatus quoque Hieronymus in Ezechielem hæc inquit, Legimus Aaron aduersum ignem, Israelis populum deuorantem, occurrisse & stetit medium, opposuissetque murum pro salute populi. Hieremias quoque dicitur ne occurrat domino, neque sit contra iram eius orationis perseuerantia. Sicut enim murus hosti opponitur, etiam aduersario occurrere solet, ex aduerso contraque venientia dei sententia sanctorum precibus frangitur. Vnde & Mosi dicitur, Dimitte me & delebo populum istum, & cætera. Magnus quoque Basiliius in sermone quadraginta martyrum ira scribit, Beneficium hoc fratres, gratiam hanc mihi me peticentem, ac sine iniuria de deo obtinens, vt paratum sit nobis & ecclesie per hos martyres auxilium. Vbi enim funt isti, quis dubitet deum esse præsentem? Qui aliqua premittit angustia ad hos confugiat, qui rursus letatur hos ore: hic vt a malis liberetur, ille vt duret in rebus lætibus mulier orans pro filiis, auditur: peregrinanti viro reditum incolumen, negotianti salutem implorat. Cum his ergo martyribus nostras effundamus preces & ceteris tot tantisque clarissimorum patrum testimonijs, omnibus adinuicem conscientibus, apertissime constat sanctorum beatissimis animis inesse facultatem precandi omnino, tamen pro mortalium commodis, & petita vt plurimum impetrandi: illosque videntur esse interpellandos, vt nos tali officio non destituant, sed indefinenter illud præstare velint, ipsosque magna veneratione a nobis esse colēdos, & cumulatis honoribus semper prosequēdos. At inquires non inficiat esse venerandos, sed in eorum cultu excessum & redundantiā causor. Quod autem ad interpellandam eorum operi attinet, quam recitate patrum sententia afferre videntur alia est quaestio, de qua posterius agetur.

At si hoc astruatur, par est vt prostratis quibus rebus peccatorum in sanctorum veneratione & cultu manifestum nempe eos nequaquam latræ cultui, qui soli omnipotenti debetur, illos colat, sed dulcia tantum aut hyperdulcia reuereri ac suspici. In quo præstando si limites pertrāscur, si debita mensura non seruatur, dicat oportet an hoc contingat cum illos precamur, vt pro nobis intercedant beneficia secundum mensuram gratiæ illis collatæ nobis conferant, aut cum illorum laudes & præconia decantamus, vel cum templa et basilicas eorum nominibus appellamus, statuasve aut imagines ipsos referentes dedicamus. Aut cum eorum festos dies solenniter celebramus, vel cum intuitu & reuerentia honorem offerimus: & aliqua ad eorum decus erogamus, aut cum eorum tumulos ac reliquias venerabundius inuissimos & exosculamur. Nam extremo cultu iuste rebus sancti venerationi. Quod si de clarissimis in his nihil nimium fieri, nihil indecens, compertum euadet, in iustis hæc de re conueniunt solo calumniandi studio, non autem pietatis officio, quod prætexens perperam ipsam veram pietatem infectaris. Primum autem (quia ad posterio rem quaestionem

Alber.

V ii

attinet) leuius attingam, nec multum in eo immorabor: hoc tantum dicam, cum diuis sup-
plicamus, non id peragere, obtinens illos solos aut propria virtute ea quæ petimus præ-
stare posse, quod solius omnipotentis dei est. Nā nullam ex causis posterioribus aliquid effu-
cere posse, nisi ad id primo concurrat illa suprema qua nulla prior, qua cæteræ omnes pē-
dent, non solum fide tenemus, verum etiam recta naturali ratione sumus edociti: hinc prete-
rea sumus instructi nullam naturam remve creatā aliquid prestare posse virtute propria,
sed tantummodo quantum permittit, siue vult gloriosus deus, quamuis in ijs quæ ad na-
turales causas pertinent. Ita illas administret, vt proprios motus communi lege agere so-
nat. Ipsum autem tantummodo citra adminiculum cuiuscunque creaturæ quicquid libue-
rit agere posse. Quamobrem cum supplicamus diuis, hoc ab eis petimus, vt vel aduo-
catos nobis agant apud omnipotentem precantes, vt ea nobis præstet quæ desideramus,
aut illi tribuant quæ præstare dominus dedit facultatem. non autem vt ipsi propria vir-
tute illa efficiant: quod ex orationibus Ecclesiæ & obsecrationibus dignoscitur. In cuius
fide rudis populus similiter præcatur: implorans enim diuorum auxilia ita inquit, Sancta
Maria mater dei ora pro nobis, Sancte Petre ora pro nobis, & sic de cæteris. Non autem
vt ipsi dent aut præstent, sed id ab omnipotenti deo tantummodo postulat, vt videli-
cet intercedente diuinissima virgine, vel Apostolorum aliquibus, vel alijs diuis per domi-
num Iesum Christum illa quæ optamus concedat & præstet. Et si quandoq; a diuis ipsis
quicq; peti contingat secundum expositam rationem illud ab eis peti intelligendum. scilicet
et vt i ministris dei, aut apud eum intercessoribus. Ex his constat in hac diuorum interpel-
latione nihil excedi aut dedinqui. Pariter probabitur, nec in eorū offerendis laudibus præ-
conijsq; celebrādis quicq; excessu peccari. Tam sublimis enim fuit eorum virtus, vt potius
illam admirari valeas, quam condignis verbis exprimeret: et & tanta gesserunt præclara
facinora, vt nequaquam verbis explicari possint, tanta gratia a summo deo eis fuit collata
tantisq; dotibus insigniti fuere, & tam sublimes effecti, vt pote ex seruis filijs dei & cohere-
des Iesu Christi, tantæq; gloriæ effecti participes, vt verbis explicari nō possit. Quinimo
nec mente tantum concipi, quod Apostolus testatur inquit, Nec oculus vidit, nec auris
audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit dominus diligentibus se. Age
obsecro, quinquam honos, quæ reuerentia par, quæ laus tribui potest æqua tantæ virtuti, cū
to decori, tantæ gratiæ, tantæ meritis, tantæ gloriæ, amicis inquam omnipotentis dei: quinimo
filijs per adoptionem? Nulla sane: igitur æquali condigna præstari non potest. Quomo-
do in ea exhibenda excedi quis poterit, aut nimius esse præsertim cum omnis sanctorum
laus in eum qui eos sanctos effecit, redūdet ac referatur? Quod spiritus sanctus per os san-
ctissimi Regis David non solum approbat, sed etiam hortatur faciendum, dicentis in psal-
mo, Laudate dominum in sanctis eius, &c. & vti ait beatus Damascenus, Honor qui exhi-
betur benignis gratijs conferuis, benevolentiz apud cōmunem dominum indicium est.
Quæro te, quid aliud est laudare dominum in sanctis eius, quam eorum recēdere virtutes
& gloriosa facta recollere? ipsosq; cumulatīs honoribus reuereri glorificantes dominum,
qui eos tam admirabiles tamque diuinos effecit, vt omni laude ac honore sint prosequen-
di: Quod scriptura edocuit inquit, Nimis honorati sunt amici tui deus, nimis conforta-
tus est principatus eorum, Quorum virtutes & gesta gētium Apostolus celebrās in hæc
verba prorupit: Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repro-
missiones, obtrāserunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, affugerunt aciem gla-
dij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, &
cætera. Alij vero ludibria & verbera experti insup & vincula, & carceres, lapidati sunt, se-
cti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circumierunt in melotis, in pellibus
caprinis, egentes, angust iati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus er-
rantes, in montibus & speluncis & in cauernis terræ. Omnia Pauli verba recēdere volui,
vt manifestarium esset q̄ sublimibus elogijs, quantis præconijs sanctos ipsos sanctissimos
Apostolus dignos esse censuerit, illa ipse celebrans & decārans. Quod agnosces magnus
pater Basilus in sērmōe Gorgonij martyris ita scripsit, Ineptum sane fuerit, si sanctis qui
res orbis vniuersas contemplerunt nostris opus esse commendationibus putemus. Non

enim nostris indigent laudibus ornari, sed nos ipsorum vitæ historia & commemoratio-
ne indigemus. Quemadmodum enim ex igne naturaliter emicat splendor, ex vnguento
quoque præstanti diffunditur odor: sic et sanctorum commemoratio gestorum omnis
provenit utilitas. Dicitur quoque Hieronymus eandem approbans sententiam in Aggess
ita scribit, Quotidie nominatur in ecclesia, quotidie magnificatur nomen sanctorum, nō
quod ipsi prosit a nobis in ecclesia nominari, sed quod nos magnificantes nomen eorum
consequamur salutem. Gloriatur quippe dominus in athletis suis, & cætera. Auditis autē
his tam expressis patrum sententijs, de sanctorum cultu & celebrandis laudibus alijsque
supplicis quas præter h, quas tamen omnia tibi nota sunt: profecto nimis admirandum te
nihilominus statuisse illos plus venerari quam deceat, quod uti his duobus capitibus des-
monstratum est esse falsissimum. ita in reliquis speramus nos esse facturos. Non enim hoc
dicere vales propterea quod templa quædam eorum nominibus nuncupemus statuasque
& imagines ipsos referentes, ad eorum honorem erigamus. Quod enim ad imagines atti-
net, perspicuum te nihil tale dicere posse. Ex his quæ in libello de imaginibus dicta sunt,
nisi dicere esset animus illis non convenire imagines institui, ex auro aliave preciosa mate-
ria, quemadmodum omnipotenti deo & domino Iesu Christo, quod ineptum & puerile
nimis esset eo quod ob materiam non veneremur imaginem, sed propter illum quem res
representat, quod æque sit, qualicunque materia illa formata fuerit. Præterea & si eisdem
characteribus atramento figuratis, æque sanctos quemadmodum omnipotentem deum
signare possumus, pariter ex eadem materia instituire imagines licebit illos etiam designa-
res. Nam si materia propria secundum dignitatem illorum, quæ referuntur, ipsa subservi-
tur circa hoc longius insistendum. Quod autem ad nomina repletorum attinet, manifestum
est quidem soli omnipotenti deo templa construi & dedicari: id enim ad latræ cultum
pertinet. Quid autem mali est si templum creatori dicatur (cum multa sint tēpla) ad illud
nomen distinguendum appellemus nomine alicuius sancti, cultus corporis reliquit, aut
in eo conditæ sint, aut tanquam peculiaris patronus interpellatus ab his, qui templum cō-
diderunt, ut pro illis & cæteris inibi oraturis apud omnipotentem, advocatum agat. Nā
certe hoc decuit & convenit, quod quidem testatur beatus pater Damascenus his verbis,
Templa a nobis deo erigenda sunt, in sanctorum nomine fructus asserendi illorū memo-
riam venerantibus, & in ipsis lætantibus spiritu, ut propria inuocantium lætitia fiat, ne nos
non colere tentati, ediuerso ipsos irritemus. Nanque imagines ipsæ nominibus appella-
re solemus, ad cuius typum illæ effigiatæ sunt, quamvis tantum illius effigiem repræsen-
tant, substantia autem & natura profors diuersæ res sunt, quod apertissime testatur Aus-
gustinus ad Simplicianum. Omnia quæ pinguntur ac finguntur ex aliqua parte materie
metalli aut ligni, vel cuiuscunque rei aptæ ad opera huiusmodi, quæque etiam videntur
in somnijs, & omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari nomi-
nibus solent. Non igitur absolum ad distinguendum vel indicandum aliquid, quod cog-
nitu sit opportunum, & seruandam memoriā rei inibi gestæ, locum nomenclatura pa-
troni ipsius loci, vel rei ibidem peractæ nūcupare, ut si quis domum aliquam diu aut per-
petuo inhabitaret, cuius tamen ille non esset dominus, indicare volens eam domum, dice-
ret, vade ad talem vel etiam ad domum talis enim loquendi modus, nec habitatoris facit
domum esse propriam, nec quicquid iuris detrahit vero illius domino.

Minus etiam redundare in festis eorum diebus solenniter celebrandis perspicuum. In
quibus & si res sacra lætius ac honoratius celebretur cæteris diebus, templaq; aut basilicæ
eorum nominibus appellatæ, ad eorum honorem ornentur, non tamen illis immolatur
vel offertur sacrificium, precesq; & supplicationes ad illos diriguntur. Sed hæc omnia so-
li omnipotenti deo, cui & peculiare gratiæ aguntur, q; hunc aut illum in ciuem supernæ
ciuitatis Hierusalem cooptauerit: tanto honore ac gloria dignatus, ut etiam pro ijs, qui

Alber.

V iii

illum reuerentur & pie colunt, quorum nominibus & ipse obsecratur, intercedere valeat, votorum compotes efficiantur, & illis ipsimet domino annuente beneficia conferre. Quocirca & sollemniori ritu decantantur hymni diuini, interpositis etiam quibusdam eorum laudibus maiori læticia & iubilo. Nam vt ait Damascenus, iis a quibus deus colitur, & eius serui delectantur: & quos despicit deus, & eius despiciunt clientes. In psalmis igitur & hymnis, odīs spiritalibus sanctos veneremur. Cum misericordia & compunctione indignamur hoc institutum sollemniter celebrandi festos eorum dies vetustissimum fuisse, & ab antiquissimis patribus commendatum & seruatum declarauimus, cum de diebus festis supra ageremus: quod & testantur plurimæ orationes generis demonstratiui sanctorum patrum, Basilij, Chrysostomi, Nazianzen, beati patris Ambrosij, sancti Augustini, magni Gregorij, & aliorum in festis ipsorum inter solennia ad dei gloriam honorumq; diuorum, & eorum nominis commendationem habitz.

G Quod autem ad ea quæ offerimus ad illos honorandos, vel ipsorum gratia alijs erigamus debite eorum venerationis limitem transgredi putare fatum nimis esset, si enim necessarii amici cuiuscunque causa, aut alterius, quem suspiciamus interpellati nomine illius interposito petita tribuere, modo honesta sint, non solum decet, verum & valde commendandum est: quomodo dedecabit aut non erit laudandum, si stipem pauperi alicuius diu reuerentia & amore, quem nominauerit, aut acceptam iniuriam condonauerimus. Si diuisis ipsi preces & orationes offerre, illisq; supplicare decebit, & faciendum a sanctis patribus comprobatur. Cur alia exteriora munera ad eorum honorem offerre indecens fuerit, dedicamentaq; vlla appendere decora?

H Superest declaramus in sacris eorum reliquijs venerandis, nullum indebite honorem impendi, nihilq; præstari quod nimium sit, quo peracto conuictum erit falsissimam esse tuam sententiam, sanctorum videlicet cultui longe plus tribui q̄ deceat, & excessu delinquit. De earum enim veneratione, in scholijs in Hieronymum, ita inquis, Nunc sanctorum strophilum & calceos ostentamus, sacrilegiq; genus habent, parum reuerenter attrita re sanctorum reliquia puta annulum Annæ, Georgij pectinem, aut calceum Thomæ: hæc quoque venerabundi exosculamur. Et in colloquio de Peregrinatione religionis, ergo. Quid sibi voluit hæc pecudes, vt osculemur calceos omnium bonorum vitorum? quin eadem opera porrigunt osculandum sputum & alia corporis excrementa &c. Et paulo post si calcei soleæq; seruantur, vt argumentum frugalitatis non improbatem &c. Cæterum impudens est, soleas, caligas, & subligaria osculanda obtrudere. Præstabat ista non fieri ne quid dissimulem, &c. Decentissimum autem esse illas venerari, eumq; more rite inoleuisse in ecclesia perspicuum est. Quandoquidem cum illas reuerenter conspiciamus, ac exosculamur, eorum virtutis memores efficimur, & felicissimas ipsorum animas colimus, illis admoniti: quo ritu & protestamur omnipotentem deum præ cæteris colere ac venerari, dum illius gratia exiguis etiam seruorum eius monumentis honorem impendimus. Præterea cum sacra omnia veneranda sint, cuncta autem quæ deo dicuntur, aliquo pacto sacra efficiantur, quamobrem nec liceat illa ad profanos vsus conuertere. Sequitur sanctorum reliquias valde esse honorandas, eo quod sanctificatæ sint. Ea enim de causa veneramur sacra vasa, vestes, lapides, templa, & cætera ad diuinum cultum præscripta. Quanto igitur magis sanctorum reliquias colendæ, quibus felicissimi eorum animi sunt: si fuerit: quas & decet honoris esse participes, vt & gloriæ futuræ sunt consortes, sicut nec laborum fuere expertes. Quod autem sanctificentur res diuino cultui mancipatæ, testatur scriptura pluribus in locis, Dixit namque Iacob patriarcha cum vidisset visionem illam admirabilem, Vere locus iste sanctus est, & ego nesciebam, accepitque lapidem et infundens desuper oleum cōsecrauit illum domino. Dictum & Moyli a domino, Ne appropinques huic, solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas terra sancta est. Scribit & Marcus Euangelista seruatore nostrum dominum Iesum tanto in honore habuisse templum, vt nec permitteret, vel vas transferri per ipsum. Quod templum quam sanctum, quamque verendum esset, etiam ostendit, ecclesiis vendentibus eolum

bas & mensis nummulariorum euerfis. Si igitur lapides sancti, terra sancta, quam nec
cet contingere calcatis pedibus, quia a domino consecrata est, quāto magis & diuorum
reliquiæ sanctæ erunt? Quamobrem & reuerentissime atrectandæ, in quas diuinus spi-
ritus inhabitauit. Nescitis enim (inquit Apostolus) quia corpora vestra templum sunt
dei per spiritum sanctum, qui in vobis habitat? Si terram ipsam, si lapides sacros venera-
bundi exofculamur, curnon venerabundi exofculabimur ossa & cætera sanctorum mo-
nimenta? Attingit Quia a ligneam arcam domini, ne videlicet ipsa e curru, quo vehabatur,
decideret. Affectu sane pio, attamen ausi mox pœnas dedit morte mulctatus, quia sanctū
consergerat quod ei non licebat. Cum igitur tam sanctum effectum fuerit lignum, quia
deo dicatum, vt nec attingi a profano liceret, nonne edocemur sanctorum reliquias, &
monumenta domino sanctificata reuerenti cultu esse veneranda? Indicium quippe ve-
hementis amoris est, Erasine cara & preciosa habere monimenta illorum, quos ardente
ter amauimus & coluimus: quamobrem & cariores magisque dulces eorum exuiue, quos
dileximus, cum a nobis recesserunt. Hoc p̄p filij erga parentes faciunt, patres erga filios;
& denique omnes, quos inter necessitudo non vulgaris intercessit. Immenſi enim amo-
ris exemplum est quæcunque fuerint vsui his quos dileximus aut amauimus, cara habere,
re, frequenter inspicere, reuerenter atrectare, exofculari, & denique diligenter seruare.
Iuxta illud, Quid referam, quoties do vestibus oscula, quas tu Hellepontica pontis itus
rus aqua. Tanto autem ea diligentius seruantur, quanto illis fœre aut sunt gratiora.
Hocq; omnes veri amatores faciunt, in defunctorum suppellectili, modo desiderium illius
quem amiserunt, ferre possint, quod apud aliquos ex monumentorū inspectione ita ad-
augescit, vt dolorem sustinere nequeant: non quod solatium inde accipere possint. Secus
autem alij accidunt. At hoc nihil ad sanctos, sed commune omnibus diligentibus & obser-
uantibus, amare & quouis modo venerari quæcunque fuerint intimiora ijs, quos valde
dilexerunt. Quamobrem & qui sanctis maiori affectu addicti sunt, illosq; magis observa-
uant eorum monimenta & reliquias maiori veneratione & ardentiori affectu prosequi-
tur. Quanti enim fecerit diuus Anronius tunicam palmeam, Pauli anachorice, testatur
diuus Hieronymus, in illius vita scribens cum diebus solennibus solum fuisse illa amis-
ciri. Quanti & ipse Hieronymus illam existimauerit, ipse testatur referens, optione sibi
data, se illam prælaturam cunctis Cræsi diuinitis. Faciunt quippe Erasine huiusmodi mo-
nimenta & reuerentia, quæ illis exhibetur ad pietatem. Excitant enim animos ad glori-
ficandum dominum, modo rite, caste, grauiter, non ad quæstū, non ad hypocrisim hanc;
nec præposere sanctis rebus vtamur. Non igitur pecudes, vt ais, qui calecos sanctorum
virozum, aut strophium ostendunt: neq; oves stolidæ, qui illa venerabundi exofcu-
lantur, sed oves innocentissimæ, simplicitate Christiana insignes in agnoscendo suspi-
ciendocq; pastore sapientes, & si cæteris in rebus simplices & tristes. At id longe præ-
stat optare, quā sapientia huius mundi nimiaque proprii sensus existimatione protu-
sus despere, prout tu hoc loco apertius videris facere. Quis enim tam inconsidera-
tus, tam modice pius, aut denique tam infans, qui de sanctorum reliquijs eorumq;
que monumentis agens (etiam si illa non reuerenda esse censeret, sed vilem puluerem,
vt furiosus & a diabolo arreptus Dormitantijs censebat) non veritus esset cum
immundis spuris, cæterisq; spurcis corporum excrementis conferre? Neque enim
hoc facere vnquam ausus est, non in tantam prorupit impietatem ille sceleratus. Attamen
si horum discrimen quæris, quauis responsione indignus sis, illud tibi declarabo.
Varia enim esse excrementorum corporis genera constat. Nam quædam sunt
quæ ex necessitate materiæ proueniunt, & vti superuacanea naturamq; impedi-
entia eijciuntur. Nec quouis modo ad cōstitutionem corporis pertinent; vt ossa,
cutis, caro, sanguis, & cætera huiusmodi; nec illi vtilia vsuiue sunt: sed tantum
modo per ipsum transeunt cum reijciuntur, quandoquidem in ipsum ex alimonijs
congesta sunt. Gignuntur enim & in nostris corporibus parua quædam animalia, ex
suppurante materia, quæ tamen nostra esse non dicuntur, vt exquisitissime in prius

blematibus docet Aristoteles. Alia autem sunt, quæ & si ab exuperante & indomita materia proueniant, tamen studio naturæ utilitatē nasciscētis ex quacūq; re potest ad corporis cōmodum deducuntur, ut pili, ungues, ungulae, & cornua in brutis animalibus, ceteraq; huiusmodi. Ex quo genere & seruantur quædam, quæ sanctōrū fuerunt, ut pili, ungues, & similia, quæ corpori comoda fuerunt, nec immunda aut spurca sunt, quemadmodum & seruantur calcei, soleæ, uestimenta, vasa & alia plurima. Illa autem ipsa tantum magis veneranda, quanto sacris corporibus fuere adiectiora.

I Licet & ab illis externis solo contactu prodigia & virtutes per sæpe prodixisse nō solū sanctorum, sed scripturæ testimonijs sit exploratissimum. Percussit enim Iordanis aquæ pallio Helic diuise sunt, pertransiitq; alueum Heliseus sicco pede. Quid dicendum, & de ferro securis, quod in Iordane absortum solo præcisi ligni contactu, ab ipso propheta ad superiora enatauit? Misit quoque idem Heliseus baculum suū per Eiezi, ad fuscitandum Sunamitidis filium, quantum dominus illud tunc perfici nō permiserit, volēs ut ipse met Heliseus ad id agēdū pergeret. At prophetæ fides in monumento ipsius baculi agnoscitur. Quot & per virgas Moyse & Aaron edita fuerint miracula, tum in Aegypto, tum in populi peregrinatione, eadem scriptura pluribus in locis refert. Nam virga dracones a Magis Pharaonis producti deuorati sunt, illuminatq; & stagna Aegyptiorū in sanguinē versa, inductusq; vrens ventus super terram, agminaq; locustarum immissa sunt, omnē fructum terræ erodentia. Mareq; rubrum solo virgæ cōtactu in partes diuisum, ita ut siccis pedibus populus illud pertransiret. Aquarum gurgites e duris silexibus ad sitim Israel extinguentia educti. Quot pariter prodierint virtutes & magnalia ex rebus externis Apostolorum Lucas Euangelista in eorum Actibus refert. Quot etiam ex solo contactu ligni sanctissimi crucis, de qua dominus pendit, prouenerint miracula mortuā ad vitam reuocati, & plurima alia quæ a sanctis patribus in illius inuentione referuntur contigisse, satis attestantur. Quot ex tunica & uestibus diui Martini prodierint virtutes, Seuerus Sulpitius illius vitam describens recitat, Quot pariter ex monumentis beati Hilariis fuerint peracta miracula, ex eius vita, a diuo Hieronymo descripta cognoscitur. Quot ex sacco diui Hieronymi vitæ sancti prodierint, vitæ illius scriptores memoriæ mandauerunt. Sed quid his referendis moror, cum infinita sint, quæ ab externis sanctorum monumentis prodixisse a grauib; authoribus testibusque fide dignis scriptum legimus: quibus & præsertim recitatis scripturæ locis, quæ nequaquam refutari possunt, conuincitur illa religiose seruanda esse ac veneranda, non autem (ut tu facis) ridenda aut contemnenda. Ad hæc de monumentis externis: quæ si ut probauimus veneranda & colenda sunt, utpote ex quibus tot prodierint virtutes, quāto magis omni ratione colligitur, circa ipsorum corpora & reliquias id esse faciendum, quod pariter & sanctorum patrum sententijs confirmatur & decernitur, testantibus tot ingentia prodigia, tot admirabiles virtutes, & signa quæ dominus per ea ostendere voluit. Ut autem a posterioribus & magis vetustis exordium sumam. Constat nempe ossa sancti Ioseph patriarchæ, iam pridē vitæ sancti prophetæ. Ita enim scribitur in ecclesiastico, Et Ioseph, qui natus est homo princeps fratrum, firmamentum gentis, stabilimētum populi, & ossa ipsius visitata sunt, & post mortem prophetauerunt. Quid referam de ossibus & reliquijs Helisei, quorum solo contactu, defunctus casu in eius tumulum iniectus vitæ est restitutus? Ita enim habetur libro quarto Reg. Quia autem spelientes hominem viderunt latrunculos & proiecerunt in sepulcrum Helisei, & reuixit homo & stetit supra pedes suos. Nunquid & præterea corpus sanctissimi Helic, siue meliori loco decessurum, siue vsq; ad aduentum domini corpusciurum, curru igneo ad æthereas sedes fuisse euectum? Pari modo & sanctissimū Enoch, in corpore ad beatiores domos vel in cælum fuisse translātū. Cum igitur sanctōrū corpora dominus ad sublimia æternaq; regna cuexerit, vel in alijs felicissimis sedibus collocarit, tantōq; honore dignatus sit, sanctōrū corpora & reliquias nos marmoreo sepulcro loculis ve ornatoribus argenteis vel aureis, indigne aut indecēter recondi dicere audebimus, & ipsius q; cōueniat venerari. Nōne edocuit ipse dominus his exēplis, nō

solum animas, sed & corpora ipsa sanctorum reuerentissime esse colenda: Omitto q̄ & beatissimam virginem pie tenetur corpore & anima, ad celestia regna fuisse assumptā, cum id scriptura non constat, quantum Augustinus multa ratione tenendum esse contendat. Similiter quod & pie creditur de dilecto domini Ioanne Euangelista, qui vt a grauius authoribus refertur, semet viuens in sepulcrum condidit, quo deinde breui referas to sanctissimum corpus nequaquam repperit est, sed mausoleum quasi manna opplerum. Hæc de scripturis, nunc ad sanctorū sententias & testimonia veniamus. Inquit enim Augustinus de dogmatibus ecclesiasticis, Sanctorum corpora, & præcipue beatorum martyrum reliquias perinde ac Christi mēbra sincerissima honoranda, & basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta diuino cultui mancipata, affectu pio & deuotione, ad eundem credimus. Si quis contra hanc sententiā venerit, non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus credetur. Beatus quoque Chrysostomus in sermone beati Babilæ martyris inquit, Verum vt deus misericorditer multas salutis occasio nes præstat: ita cum, alij etiam hanc nobis parauit, vt sanctorum reliquie nos ad virtutem excitent, cum illas veneramus. Etenim post concionandi munus tumbæ solus aspectus pluriū iuuat. Loculis enim illis astantes eorum virtutem sentiunt, &c.

Beatus præterea pater Ambrosius in passiōe beate Agnetis martyris, refert, ad eius mausoleum mirabiles ac diuinas visiones fuisse a domino multis ostensas, signaq; innu-mera & virtutes prodixisse. E cuius verbis hæc pauca reciam. Igitur dum multi assiduis perorationibus inuigilarēt, ad Agnetis tumulum in medio noctis silentio vident exercitus virginum, quæ omnes auro textis cycladibus indute, cum ingenti lumine præteribāt. Inter quas Agnen beatissimam agnoscunt, ad cuius dexteram agnum vident niue candidiorē, quibus illa inquit, Videte ne me quasi mortuam luceatis, sed congratulamini, quia cum his lucidas sedes accepi, & illi sum iuncta in coelis, quæ in terris posita toto animo dilexi. Et paulo post, Constantia virgo Constantini filia erat, ita obfessa vulneribus, vt a capite vsque ad pedes nulla mēbrorū pars libera remansisset. Ea autem accepto consilio spei recuperandæ salutis, venit ad tumulū martyris nocte, licet pagana sâmen credula, preces fideliter fundens. Quod dum faceret repentina somni suauitate corripuit, & vidit beatissimam Agnen, quæ illam admonuit, si crederet in dominū Iesum dei filium, mox sanaretur. Ad quā vocē Constantia sana exiulat, & sic sana vt nec signū alius cuius vulneris in eius corpore remaneret. Reuersa igitur ad palatiū, gaudium magnū patri Augusto & fratribus Imperatoribus sit, coronaturq; tota ciuitas ob lætitiā. Currit deinde hæc opinio ad omnes, & quotquot credentes ad eius tumulū aduenissent sanabantur, quacunq; fuissent infirmitate detenti, & cetera. Scribit & idem in Apophoretis suis ad virgines, quanta celebritate & honore effusq; fuerint, ac delata sanctorum martyrum Vitalis & Agricolæ reliquie in ciuitate Bononiæ, his verbis, Illic igitur martyris exuvias requirebamus, tanquā inter spinas rosam legentes, cunq; illæ eueherentur, aderat populus cū plausu magno & lætitiā. Detuli ergo vobis munera quæ meis legimēibus, id est crucis trophææ, cuius gratiā in operibus agnoscitis. Certe & ipsi demones confitebantur. Munera itaq; gratiæ accipite, quæ iuncte sub sacris altaribus reconduntur. Diuus quoq; Hieronymus ita scribit aduersus maledicū Vigilantium.

Et aude dicere illud, nescio quid, quod in modico vaseculo præcioso linteamine circumdato transferendo colitis. Quid est illud, nescio quid Expone manifestius, vt tota libera te blasphemens. Pulcherrimum inquam vis. Doler iniquus martyrum reliquias precioso operiri velamine, & non vel pannis, vel eslicio colligari vel projici in sterquilinum, sacrilogosq; decernit esse eos, qui honorifice illas contingunt, & reuerendi solenni cultu transferunt. Sacrilagus fuit Constantinus Imperator, qui sanctas reliquias Andreæ Lucæ & Timothei transfudit Constantinopolim, apud quas demones rugiunt, & inhabitatores Vigilantij se sentire præsentiam confitentur. Sacrilagus & nunc Augustus Archidamus, qui ossa beati Samuelis longo post tempore de Iudæa transfudit in Thraciam. Item omnes Episcopi non solum sacrilegi, sed & fati iudicandi, qui rem vilissimā & cineres dissolutas in scricio & vase aureo portauerunt: stulti omnium ecclesiarum

populi, qui occurrerunt sanctis reliquijs tanta letitia & plausu, quasi viuentem prophetam cernerent, ut de Palestina usque Calcedonem iungeretur, populorum examina, & in Christi laudem una voce resonarent. Audisti sanctissimum patrem Hieronymum, exterius tam cultus, ut videtur quibusdam in locis non multum diligentem, attamen hic acerius pugnantem aduersus blasphemum Vigilantium sanctarum reliquiarum honori detrahentem, illasque colentes oppugnantem contendere ac probare illas preciosis & aureis vasculis recodi esse decentissimum. Antiquissimoque ritu a sanctis Episcopis, a maximis & pijs principibus, a populis & nationibus Christianis semper obseruatum. Sed quid plura recensenda sunt testimonia? Nam labor superuacaneus esset, nec minus afferret legenti fastidium, quam laborem mihi perscribentium iam recitatis quod petebatur luculentissime & plus quam posceret sit demonstratum. Nam si omnia sanctorum dicta, quae consulto praeterij, haec asserentia colligere voluisses, in his recensendis volumen modum omne excederet. Quot enim refert diuus Chrysostomus prodigijs miracula ex sancti Basilae martyris reliquijs in quem oraculum Daphnidis mirum effectum, vastissimum templum igne absumptum, pulsum daemonem, sanatos egros, tum animorum, tum corporum, quae omnia praetermisit. Quot pariter & referuntur a grauibz historiae triperitae auctoribus, quot a diuo Gregorio & ceteris scriptoribus rerum diuinarum, quot a Nazianzeno & Basilio? Non enim dies, sed nec annus ad ea describenda sufficeret. Praeter scriptorum testimonia quae talia referunt, nonne manifestissimum quanti sit meriti reliquias sanctorum colere & venerari vel ex hoc solo, quod tot tantique digni effecti sint palma martyrij, ex hoc quod sanctorum maxime tyrum corpora discerpta & truncata colentes, propriisque capitibus poenam cõtemnentes illa colligebant & quae honorificentissime poterant recondere sepulchris. Quos diuus Chrysostomus in sermone superius citato viuos martyres appellat ita inquit. Habet enim & sanctorum sanguis suam vocem quae non per aures auditur, sed occidentium conscientia inuadit & perstringit. Post beatam enim illam caedem quidam cum salutis periculo athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipsi iam martyres ut illorum reliquias curarent decernerent. Nam quia non occiderint, optabant tamen mori potius quam ut corpora illa relinquerent ita ad venerationem eorum festinabant & c. Innumeros autem ea sola de causa fuisse effectos martyres, qui eorum gesta & triumphos chartis memorie mandantur, testantur. Huius evidentissime demonstratum esse postremum illud quod supererat scilicet nec in reliquijs sanctorum venerandis quicquam excedi ita quod dici possit sanctos ipsos colipiusque oporteat aut deceat, confido. Quid igitur latras eos nimium & longe magis quam pertineat honorari quasi id gloriae Christi detraberet, cum haec tibi lectori tam indefesso quo nihil legendum praeter eas perspicua esse deberent, nec tamen quae refert villo testimonio aut argumeto saltem probabiliter confirmas. Quid igitur nobis Eunomium tam diuturnis flammis absumptum tuis naenij ab orco reuocas? Quid & Vigilantium & baratti infernis fauibus excitas, eorum insana & impia placita iam tot seculis abolita relictuere contendens quae si tibi placebant prout placuisse sententiae tuae indicant, nihil enim sensu intimiori discere per perspicentem diligentius agnoscuntur, sed verbis tantum differre utpote temperatoribus & callidiori modo a te conscriptis, tum ad vitandam maiorem inuidiam & horum temporum periculum, quod ab expressis illorum haereticis non erat formidandum, tum ut commodius persuadeant haerentibus quanto maiori cum modestia & arte prolata fuerint: quae placita inquam si tibi applaudebant fac tibi esse debuisse ea in pectore tuo continere & in ipsis oblectari non autem illa iam emortua apud promiscuum vulgus de nouo suscitare ea praesertim puerilibus dialogis predicans.

At illud non praetereundum, quo non tantum detestaris aut derides cultum qui in venerandis diuis tribuitur, quantum quod varijs variisque in locis interpellentur ad munera diuersa impetranda, ita enim ais in Enchiridio, In summa ad hunc modum, quot res sunt quae vel rememur vel cupimus, totidem illis diuos praefecimus, qui & ipsi diuersi in nationibus diuersi sunt & c. Haec autem (ut euangelicis verbis utar) ex te dicis, an alij tibi dixerunt? Si ex te ipso, oportebat rationem afferres, quae te ad id statuendum induxisset, vel quoquo modo apparenti argumento probares sed nuda prorsus illa & omni destituta ratione proculata

Si autem aliorum relatur, testimonia erant afferenda. Verum eam sententiam nullus vnq[ue] sanctorum patrum asseruit, nec grauis scriptor protulit. Quobrem calumniose a te fuisse compositam solo male dicendi studio manifestum est. Age obsecro, quomodo potuerunt mortales, diuersos praeficere diuos rebus quas timent aut optant, cum illis datum non sit, agnoscere illos his virtutibus fuisse praeditos? Sed reuelatione tantum diuina aut scripturarum testimonio. Quod si altero horum modorum quis in idem recidant, agnouisse cōtingat, rebus illis, quas optarent aut timerent, ipsos constat non praefecisse. Sed ipsum dominum cuius solus est conferre talem potestatem, suisq[ue] seruis & amicis virtutes distribuisse, quae admodum ei placuerit, quod & fecisse testatur Apostolus inquitens, Diuisiones vero gratiarum sunt, & diuisiones ministratorum, & diuisiones operationum eadem autem Deus, idem dominus, idem spiritus, qui operatur omnia in omnibus. vnicuiq[ue] autem datur manifestatio ad utilitatem, alij quidem per spiritum, sermo sapientiae, alteri scientiae, alij gratia sanitatum, alij operatio virtutum &c. Haec autem operatur vnus & idem spiritus diuinus singulis prout vult. Cum igitur negari non possit dominum distribuisse dona sua, inaequae & ab Apostolo recensentur donum sanitatis, & virtutes faciendi, nec omnia vni aut quibusdam tribuisse, sed quibus voluit & quando voluit, nec simul eisdem omnia praestituisse constat euangelij testimonia. Vocatus enim duodecim (vt inquit Mattheus) cum illos misit ad praedicandum, dedit eis potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & curaret omnes langores, & infirmitates, quod idem & refert, Marcus, auctoritatem tamen dimittere peccata non dedit, nisi postquam mortuis surrexerat, & sensum intelligendi scripturas. Donum autem linguarum, cum alijs plenius muneribus, tantum modo Pentecostes die, quando misit praedicatum. Cum igitur ita res se habeat, non est videre quam obrem absolum iudicantes, diuersos implorari diuos ad diuersa munera impetranda. Nam quem admodum gratia sanitatis non omnibus concessa, nec ipsa concessa, cuiusq[ue] generis morborum sanandi facultate ipsis eisdem tributam fuisse oportet, sed huic vnus morbi, alij alterius veluti nec eisdem angelicis spiritibus ad eadem munera peragenda vsus est ministerio dominus, Michaelis enim, ad opem ferendam populo Israel in bello, Gabrielis ad sacratissimum filij sui incarnationis mysterium nuntiandum, Raphaelis ad sanandos egrotos, comitantesq[ue] pios peregrinantes, vt ex Tobie libro dignoscitur: eadem opera virtutis omnipotens sanctorum ministerio varijs in officijs, & diuersor[um] in diuersis. Quod cum cognitum fuerit a mortalibus, quare illos nominatim inuocare, & illor[um] ope vt non contumescit, quibus dominus eam voluit conferre potestatem? quod si nec id perspicuum esset, vanitatem aut indecens dici nequeat, si quis potius vnum diuorumq[ue] alium inuocaret, vt pote erga quem pia affectu magis esset dectus: quocirca & maiorem fiduciam in eo habere, quod si diceres, vnde nam constat haec distributio virtutum, & quomodo pacto agnouescitur? De distributione ex Paulo constat quantum ad alteram partem existimandum, de quibusdam facta reuelatione diuina aliquibus p[ro]p[ri]js hominibus, vel per angelos vel in inspiratione, vel alio modo qui id alijs tradiderunt, & sic per manus propagatum. In alijs autem experientia rerum magistra, vel casu vel ex proposito id edocuisse, inuocatis quibusdam diuis ad id potius negotium q[uam] ad aliud. nam consentaneum vt quaedam modum sanitatis donum a ceteris distinguitur, morbor[um]q[ue] genera sunt plurima diuersis sanctis datum esse illis opitulari posse: quae admodum etiam a varijs medicis diuersa morborum genera diuersis pharmacis curantur. Quae autem non vnus tantum sanctus omnibus in locis eidem morbo mederi valeat eisdemq[ue] perficere virtutes, sed plures, & alij in alijs regionibus & apud diuersas nationes eadem opereantur, hoc ex immensa domini bonitate & munificentia contingit, qui nationum omnium ac gentium commodis prospiciens non vnum tantum qui illis opem ferat, sed plures & varios constituit ob id quanto ingenitior illi debentur gratiae. Male etenim cum humano genere ageretur si vnus solum medicus in vniuerso constitutus esset, quem multis in locis contingeret esse ignotum. Cum autem omnipotens dominus cuiusq[ue] nationis rationem habere volens proprios quosdam illius indigeret sanctis, siauerit, honoremq[ue] gloria esse voluerit percelebres illis etiam conferendi dona & virtutes faciendi ea in regione potius q[uam] in alia potestatem contulit, vt pote quia in ea mai

gis sunt cogniti. Et in quibus ab his populis vberior fiducia collocata, citra quā fidem videri videtur plurimum nec a poscentibus dona impetrantur, ipsi autem diu illa conferentes apud illos clariores euadunt qui forte obfcuri delitescerent licet in ultia virtute & meritis polleant, curae siquidem est beneficentissimo domino quosdam ex amicis suis non solum in celestibus regnis gloria claros esse veritatem & in terris apud mortales voluit elucescere, & ab illis celebrari. Sicut enim & ceterae dotes humanitatis corporis quae a Neotericis gratiae gratis dante nuncupantur, sub quarum genere gratia & sanitatum & faciendi virtutes connumeranda, a domino ad ornandos mortales distribuantur absque enim illius gratia nihil agere possidere ve quicquid decoris possunt, quae tamen & si partim natura partim industria concurrente ipsa diuina gratia fiant, ita & haec dona ad reddendos clariores in hoc seculo varie dispensatione diuina apud omnes nationes sanctis impenduntur, prout bene placuit domino. Quod & his verbis testatur Augustinus ad Cicerum scribens, Veritatem ad ista quae hominibus visibiliter nota sunt, quis potest Dei iudicium de his perferatur? Quare in alijs locis miracula fiant diu alijs non fiant. Multis enim notissima est sanctitas loci ubi beati Felici Nolensis corpus conditus est: quo voluit ut pergerent quidam nostri ut inde facilius si delius scribi posset quicquid in eorum aliquo diuinitus fuerit propalatum. Nam & nouimus Mediolani apud memorias sanctorum ubi mirabiliter & terribiliter demones consistunt furem quendam qui ad eum locum venerat ut falsum furando deciperet compulsum fuisse faceri furtum & quod abstulit reddere. Non tamen hoc fit apud omnes sanctos: Sicut enim Apostolus dicit, Non omnes sancti habent dona curationum: haec diuinitas operis spirituum: ita nec in omnibus memorijs sanctorum ista fieri voluit ille qui diuinitus propria vnicuique prout vult. Nil igitur est quod casus aut eodemnes Anglos. eadem apud diuum Thomam Cantuariensem aut alium quod, piam diuum ibi percelebitem poscentes quae Luterani ciues apud diuos Dionysium aut Genouefam: & apud eisdem vacios eiusdem generis prodigia fieri. Ex his patet Erasme haec capenda non esse, sed pie accipienda, & quod populi fides est erigenda non deterrenda his magis & verbulis: prae omni rationem inducis. Nam omnis cultus & venerationis sanctis tributa quibuscumque in terris & spes in illos collata in gloriam festi Christi referuntur, qui sanctos suos tali honore dignos effecit ut etiam pie poscentibus conferendi munera copiam fecerit, praesentesque virtute nonnunquam esse a quibus loco plurimum distant. Quid igitur respondendum multis locorum tuorum, neque quibus tam procaciter tam arroganter haec omnia contempsisti ac improbasti praeterea quae dicta sunt non video, est valida ratione scripturis & tot sanctorum patrum dictis sententia quam nullis argumentis confirmata ille asserunt improbata sit. Quod obire talia dissoluere non est opus. Nil igitur superest nisi par pari referendo risibus & iocis sycophantiae tuae deridere: nam qui supplicat huic aut alteri diuo sperans se impetraturum ab eo quod poscit magis quam ab altero, prudenter agit, & pie agit. Pariter qui vouet se illi in eius honore aliquid oblaturum multa ratione facit. Quid igitur blateras hunc salutare Christophorum, alium Georgium vel Barbaram, aut Hieronem, ut eos a varijs morbis impendentibus vel ceteris periculis immunes conferuent? Quid & perditur si ad indicandum Christophorum fuisse corpore proceriori & plus iusto ab efficitur giganta forma effingitur? In quo & si exceditur nihil tamen mali inde prouenit, licet non tam excedere magis conueniret. sed pictoribus atque poetis hoc concessum: non autem omnia tam scrupulose taxanda quae potius fieri debent modo pietati non derogent.

N

Quod praeterea ais ridiculum esse dicere Iacobum habitare Compostelle, quasi diui non habitarent in caelis, ridicula sane verba proferas quasi iidem diui ipsi domino volentes non valerent simul esse in caelis & pluribus alijs locis vel animis in caelo, olibus autem & corpore in terris. Quod autem ais de illo qui se daturum ceterum ad illius mensuram pollicebatur, non daturus candelam sebaceam: nihil mirum te illa proferre cum vouendi institutum non probet, nec illius violationem pertimescenda ducas. Similiter quod subijcis. Apostolorum principem iudificatus quod aliter, recta ad eundem esse ipsum patrem quod nemo diuorum citius audit aut libentius donat, insinuans eos non esse invocandos sed

ipsum tantum dominum, non minus ridendum est, quasi dominus (& si citius & libentius quibus addere debuisses & potentius quod petitur prestat) velit per seipsum solum potius petita concedere quam intercedentibus aduocatis. Tanta apud illum gratia valentibus ut in peculiares filios adoptauerit, & quasi qui ipsos precantur ut petita impetrent non in primis spectant ac supplicent ipsi domino, Preterea quod ais de quinque utilitatibus consutendi a Geslone recitatis noui non est quod irridesas sacrum confessionis more illique detrahas, sed de his inferius agemus, sed quid tempus perdo in reiiciendis oibus verbulis ac dictis tuis tam ineptis prorsus indignis responsione cetera igitur pretereo accedens ad res qua quique illud vni est non solum oipotente Deum esse rogandum ut optaret nobis tribuat, licet solus sit adorandus, veretiam sanctos ipsos interpellandos, quod quis iam probatum sit. attamen quantum ad primam partem non fuit plene discussum quicquid in eorum a propter uentibus obijci posset tot sanctorum authoritati sententisque non cedentibus, qui dicerent Deo Deorum ac domino domino soli hoc esse seruatum ceteri beneficiis mortalibus, & illi tantum supplicari esse conueniens, et si sancti ob quandam reuerentiam & humilitatem, quasi intercessores inuocari possent, nihil tamen eos impetrare posse ac minus quicquam ceteris. Et ad euadenda sanctorum dicta contrarium assentientia pariter dicerent, quoniam ut plurimum qui inuocatur intercessores esse solent, sancti patres sentientes illam reuerentiam ac humilitatem nostram in sanctis inuocandis non ingratis fore domino, communem loquendi usum, sequuti eos intercessores nostros & auxiliares esse dixerunt nominibus abutentes, non tamen se sentientes eos quicquam intercedere aut nobis opulari valere, quod & superuacaneum esset cum omnipotens Deus longe magis sit propitius precantibus quam ceteri sancti, utpote quia longe benignior magis beneficus ac liberalior, & qui nos multo plus diligit maioris charitate amplectitur. Propter quos nec proprio filio pepercit, sed in morte ignominiosam tradidit. Quapropter & in sanctis superuacua esset talis facultas impetrandi, & ad illam reuerentes essent fatui. Quandoquidem stultum esset quempiam cui pateret aditus ad principem benignissimum & facile illius conuenire ministrum ut intercessorem ageret, secus se plus diligi a principe quam a ministro. Preterea cum ab omnipotente Deo constitutus sit nobis aduocatus: & quisnam? Filius inquam vnigenitus dominus Iesus, cui data est omnis potestas in celo & in terra: & qui iuxta Paulum, copatur infirmitatibus nostris, contumue interpellans pro nobis: qui & nos tam vehementer dilexit, ut propriam animam non perpercit, sed vna cum preciosissimo sanguine perfuderit, ut nos a morte erueret. Cum igitur talis sit nobis aduocatus, qui indecens, qui absolum interpellare alios illo tam inferiori, & ipsum velut quodammodo relinquere: qui enim alios patronos querit quam proprium, declaratur se illi non prorsus fidere. Cur igitur inuocabimus sanctos intercessores, cum habeamus dominum Iesum? Forte putamus eum egere auxiliatoribus in prestando officio, aut de eius voluntate ambigimus, an illud prestare velit? Neutrū certe dici existimariue potest. Quocirca manifeste delirum ac impium esse, alios conuenire intercessores, sed ut Paulus docet, ad eundem cum fiducia ad thronum gratie eius, ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Ad hec ex scripturis dignosci, nullum sanctorum patrum veteris testamenti cuiquam angelorum ministrorumve Dei supplicasse, vel solum poposuisse, ut pro se ipsis oraret: sed recta ipsosmet solum dominum precatos esse, ut postulata tribueret. Hoc magnum patriarcham Abraham minime fecisse, hoc posterius eius patriarchas, hoc sanctum Melchisedech, sanctum Moysen, hoc magnum ducem Iosue, hoc gratissimum deo & sanctissimum David, hoc Heliam, Samuelem, Heliseum, & quotquot fuerunt prophete, ex scripturis perspicuum euadit: quis per se cum angelis versarentur, illis mandata domini perferentibus: sed quod de angelis dico, pariter seruatum erga animas, & sanctorum corporibus solutas, nunquam filii Abraham patris animam, precati sunt: non quisque populi Israel, Moysen vita functum: non Heliseus Heliam, postquam in celos raptus fuerat: sed tantum cum illos confunderet: nec alius quisquam alium. Preterea nec in nouo testamento vispiam legi, aliquem Apostolorum, alium quempiam sanctum precibus interpellasse, qui eos ad possidendam eternam gloriam precessissent. Quibus exemplis colligitur, id facere nec licere, nec decere, proinde nec a ceteris faciendum. Adhuc alia

ratione idem probatur, sanctos videlicet non esse interpellandos, licet enim daretur illos precari licere, eosque exorare posse quælibet a domino, attamen id facere adhuc superuacuum foret. Illos siquidem constat tanta charitate nobis esse iunctos, ut quicquid opis ferre nobis possint, ex sese illud præstare & nullum præterire officium, quod salutis nostræ ac commodis cōferre valeat. Non enim mouentur vti mortales affectibus, aut precibus: sed vti perfecti, quicquid agunt, ex officio agunt: quemadmodum angeli quorum socii sunt effecti. Vanum igitur esset illos precari.

His forte scapulas tibi prurientes scabere volui, nō est tamen quod gaudeas, nequaquam enim efficiunt huiusmodi argumenta quod prima fronte præcedunt, sed futilia plane, nulliusque sunt momenti, vti me declaraturum confido. Primum cum dicitur omnipotenti Deo hoc esse reseruatum, ut beneficia conferat, quamobrem & illi soli supplicandum. Respondeo id falsissimum esse, quod nec ratione, nec vlla scripturæ autoritate probari potest. Hoc enim omnipotentis proprium, quod solus & beneficia conferre, & omnia agere valet, nullius egens adminiculo: attamen post primam rerum omnium totiusque orbis creationem, cuncta fere intercedentibus causis & ministris, quos ipse cōsiderat, peragere voluit. Res enim quas edidit ita administrat, ut illis motus proprios agere sinat. Namque & ignem calefacere & vrere: aquam, frigidare & humectare: solem, illuminare: seminare: plantarum, cum animalium, gignere, & reliquis corporum operationes, nisi quandoque ex causa prodigii aliquo eas impediat, ut cum inflammata fornacem inhibuit tres pueros adurere. Ita vero non frequenter facit, sed causas permittit agere suas operationes, quæ solæ, hoc esse, non concurrere operatione diuina, nihil efficere possunt. Quamobrem nec in earum facultate, prorsus continetur rota res quæ efficitur, ob idque partiales causæ dicuntur: hoc itaque (ut dictum est) proprium omnipotentis Dei, posse omnia sine alijs, cætera autem sine eo nihil posse. Si igitur verum esset assumptum, Deum hoc sibi seruasse, videlicet, efficere res & illas tribuere, sequeretur ignem non calefacere, nec solem illuminare, nec cætera corpora naturalia suas proprias agere operationes: sed Deū solum omnia facere. Quamobrem dicendum esset cum ignis adurit, cum animal generat, nihil ipsa efficere, sed Deum tantum esse, qui adurit & generat: quo nihil absurdius, deum mentisve sentiri aut dici posset. Falsum ergo est dominum hoc sibi seruasse. Quocirca falsum est & id quod sequitur, propter id ipsum, solum orandum, & sanctos nihil impetrare posse, nec beneficia conferre. Quod autem ad sanctorum sententias euadendas dicebatur, pariter falsum est & erroneum: nunquam enim sancti id sentire potuerunt, quod præter ipsorum iam adducta expressa testimonia, etiam ratione demonstrabitur. dictum est namque licere sanctos precari, nec domino id displicere, ob reuerentiam & humilitatem precantium. Attamen illos nec orare posse, nec quicquam impetrare vel efficere: sed sanctos verbis abusus fuisse, eo quod qui præcatur intercessores appellari soleant, quod prorsus omni rationi aduersatur. frustra enim ab aliquo petitur quippiam quod scitur ab eo nō posse præstari. Ad quid igitur orandi sancti ut precentur dominum pro nobis, si id facere non possunt? diceres ad indicandam humilitatem, sed fatua hæc humilitas esset: nam ridere potius viderentur sancti, qui honorari. Si autem diceretur, ad id euadendum, eos pro nobis precari posse, at nequaquam intercedere: vana pariter esset huiusmodi facultas, nam nemo sanus aliquid precatur, quod se exoraturum desperat: sed ad quid quæso dominus eis dedisset precandi facultatem, si sustulisset impetrandi gratiam? Non enim aliis cui tribuitur quicquam vti donum, quod nulli vti esse potest. Si rursus diceretur ad fugitandum illis hanc præstitam facultatem, qua videntes officium perficerent. Sed cui nam hoc officium vtile esset? sanctis ipsis neuriquam, mereri enim non possunt, cum ad metā peruenerint. Non orantibus, non illos interpellantibus, cum nihil eorum gratia impetrare valerent: igitur illud complere prorsus vanum. Tanquam igitur stoliditatis fuerit dicere, sanctos precari pro nobis non posse, attamen orandos, ut precentur omnipotentem cum nihil impetrare possint. Non igitur detorqueri possunt dicta sanctorum ad hæc sensum, qui si tale sensissent certe longe aliter fuissent prolocuti. Nō equidem dixissent venerandos esse sanctos, & interpellandos ut pro nobis omnipotentem deprecantur intercedantque,

& nobis beneficia conferat, sed venerandos quod summo deo placeat hæc humilitas, vt non solum ipsum adoremus, verum etiam ipsius seruos & amicos, eius gratia veneremur. Hocq; saltem aliquis ipsorum patrum expressisset, hoc declarasset. Quod autem subiungitur superuacuum etiam fuisse sanctos habere facultatem, cum omnipotens Deus precantibus eum longe sit benignior q̃ omnes sancti, quia liberalior, munificenti-
 or, & magis propitius, quam obrem superuacuum fuisse diuos hanc habere facultatem, & fatui censendi essent illam implorantes, cum apud dominum facilius ipsimet precantes impetrare possent &c. Huius inquam rationis imbecillitas ex eo dignoscitur, q̃ se queretur ex ea si quicquam efficeret. Nempe pariter irritum fuisse colligeretur mortales precandi pro se inuicem habuisse facultatem, & fatuos esse, perentes eos, vt hoc illis officium præstent. Quapropter stolidissimus fuisset Paulus Apostolus qui vbicq; suis in epistolis nulla enim lere est in qua non petat, non flagitet, vt pro se orationes fundantur al-
 tissimo multa solitudine precatur, vt est illud ad Ephesios, Orate omni tempore, in spiritu, in ipso vigilantes, in omni instantia, & in obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo cū fiducia notum facere mysterium euangelij, ita vt in ipso audeam prout me decet loqui. Et illud, obsecro vos fratres, per dominum Iesum Christum, & per charitatem sancti spiritus, vt adiuuctis me in orationibus ad Deum, vt liberer ab insidelibus, qui sunt in Iudæa, vt obsequij mei oblatio accepta fiat sanctis in Hierusalem, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, vt refrigeret vobiscum. Et
 rursum, Orationi instate, vigilantes in ea, in gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi vt manifestem illud ita vt oportet me loqui. Et illud, De cætero fratres orate pro nobis, vt sermo Dei currat, & clarificetur, vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Sed ad quid tam anxie petebat apostolus id ab hominibus pro nobis fieri? nunquid forte dice-
 retur, ad hæc petenda, illi obsecratum fuisse ostium pergendū ad domum? Si enim omnis potens quia magis propitius, & cunctis sanctis benignior, ideo recta precibus imploran-
 dus, nec sanctorum auxilium inuocandum. Si sanctis benignior, quanto magis mortali-
 bus nondum sanctificatis, ipsi etiam peccatoribus? Si ideo ipse solus rogandus, quia nos longe plus diligit, q̃ omnes sancti, perfecta nobis charitate coniuncti, quanto magis ipse solus implorandus q̃ nos vehementius amet, q̃ mortales omnes nondum solida ac perpetua charitate nobis addictos? Attamen tot scripturæ testimonijs tum veteris tū
 noui testamenti, quibus refragari nemini licet, id faciendum esse edocemur. Nam idem ipse Apostolus qui hoc toties pro se fieri, vt dictum est, petijt, pro alijs etiam fieri debere instituit, inquiens, Obsecro igitur omnium primum fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate. Hoc enim bonum est, & acceptum coram saluatore domino Deo. Cum ergo argumentatur,
 Deus magis est propitius nobis, facilior, benignior omnibus sanctis, plusq; nos diligit q̃
 sancti omnes faciant, & solus omnia præstare potest, quæ petuntur, ad præstandumq;
 promptissimus est: quam obrem fidenter ipse recta cōueniendus, hæc omnia vti vera con-
 cedenda, cum autem ex his inferatur, igitur sancti si facultatem haberent precandi pro no-
 bis, illa esset superuacanea, & fatui essent, censendi, qui illam implorarent, vti falsissimū
 & erroneum prorsus est negandum, cum ex datis (vt declaratum est) nullo pacto sequatur.
 Verum autem esse posset, si omnipotens inuidia duceretur, aut omnia ex sese petage-
 re vellent, sine cuiuscunq; ministerio: quod in rebus naturalibus falsum esse perspicuum
 est: concurrentibus etenim illis ipsa perficiuntur, quod & in cæteris pariter verum non
 esse declarabimus. Est enim omnipotens nullius eget ministerio, solusq; omnia pos-
 sit. (Solo enim verbo suo vniuersum orbem cōdidit, inquit enim scriptura, Dixit Deus
 fiat lux, & facta est lux, ita & de cæteris rebus creatis). Attamen deinde per ministros, vt
 plurimum egit quęcunq; operari decreuerat, quo more se esse dominum Sabaoth decla-
 rauit, cui omnis creatura pateret, & immensitati maiestatis eius magis conueniebat iussu
 per ministros, iam conditos agere q̃ seipsum deicere ad humilia quęq; perficienda, quod

& opportunis erat ijs cum quibus agebat, quorum imbecillitas perferre non potuisset, ipsam infinitam potestatem operantem. Quæ & indigna erat, propria manu domini castigari. Quamobrem id semper per angelos fecisse scriptura testatur. Idem quoque vsu veniebat peccantibus, cum leuius delinquerent coram ministro domini, præfente ipsa diuina maiestate. Quis enim immensitate sua ubique præfens sit, attramen peculiari quodammodo allicubi esse dicitur, quo alibi non dicitur: ut cum aliquo loco sese magis insinuat aut ostendit, vel ubi magis eius operatio conspicitur: quo pacto & magis dicimus illum in coelo esse & in templo, grauiusque peccare delinquentes in templis, quàm in locis profanis. quamobrem dictum est Moyse a domino in Exodo, Mittam angelum meum antecesserem populum istum, nec ego ero in medio populi huius, ne deleam ipsum. scio enim potulum duræ ceruicis esse &c. Imbecillitatem autem quorundam tantam esse, ut non possint sermonem domini quidem ferre ibidem declaratur. Populus enim dicebat Moyse, Nequaquam loquatur dominus nobiscum, ne moriamur: sed tu accedas ad dominum, & deferas nobis verba eius &c. His rationibus & alijs potioribus reconditis in diuinæ maiestatis arcanis. Quis enim cognouit sensum domini, aut consiliarius eius fuit: plurima agere voluit per ministros, quæ tamen aquæ solo nutu perficere potuissent. quod manifestum est ex his quæ fecisse legitur in scriptura tam veteris quàm noui testamenti, quæ plurima sunt. Per angelos enim multa egit cum Abraham, Isaac, & Iacob, ceterisque patribus: his ut in Genesi legitur. Similiter & quandoque cum Moyse Helia ceterisque prophetis. Manu quoque angeli interfecit primogenita Aegyptiorum & seruatis domibus Iudæorum illis. Angelum posuit inter currus Aegyptiorum & populum Israel mare trahentem ad euertendos eorum currus, & quadrigas, omnemque exercitum delendum. manu quoque angeli septuaginta milia ex populo Israel interfecit, cum Dauid Rex populum recensens iussisset, ut lib. secundo Regum scribitur. Pariter angelica manu centum octoginta quinque milia de exercitu Sennacherib vna nocte deleuit. Misit & angelum itineris cosmitem Thobiz filio, cuius opera & restitutus parenti visus. Plurima alia sunt veteris testamenti exempla quæ omitto, in quo & legitur multa humano peregrille ministerio, ut per Moysem, Aaron, Iosue, & alios prophetas: sed nec pauciora in tempore legis gratiæ peregrit per ministros. Angelus enim primum apparuit Zachariæ intra sancta sanctorum incensum adolenti. Archangelus Gabriel missus ad Mariam virginem nuncius illius susperexcelli & diuinissimi mysterii. Angeli ad pastores missi nuntiantes Christum natum iisdem ad iubilantes canendum, Gloria in excelsis Deo &c. Missus quoque ad Ioseph in somnijs admonens ne timeret accipere Mariam coniugem suam & ut puerum iam natum in Aegyptum transferret ob Herodis scitiam. missi non semel & ad magos angelis missi ad ipsum dominum Iesum ut ei ministrarent post superatam Satanz tentationem: Tum ad eum consolandum cum in monte Oliueti in Angonia positus frequentius oraret, ut pote imminente dolorifica tormentorum hora angeli missi ad nuntiandum resurrexerit dominicæ triumphum. Angelus eduxit e carcere Petrum. Velut autem virtutis angelorum opera quos diuersis ecclesijs & regnis præfecit nationibusve & populis, ut in Daniele scribitur de principe Persarum & de Michael missio in adiutorium populi Israel. Et in Apocalypsi de angelis præfectis Aliæ ecclesijs &c. Ita & ope hominū virtutis prout ei liberuit. Emergente enim lege gratiæ misit Ioannem Baptistam cuius opera vsus est ad annunciantem Christum venturum, prædicandum poenitentiam & futuri baptisimi Christi typum gerendum. Vsus est præterea opera Apostolorum, martyrum, sacerdotum, doctorum, & confessorum: per quos tamen omnes mirabilia fecit vno quoque eorum peculiari quodam munere insignito, ut & in veteri testamento vsus fuerat opera Abraham, Moyse, Aaron, & aliorum. Cum igitur hæc ita se habeant, ijsque scripturæ exemplis tam manifeste constet omnipotentem dominum per seruos suos ut plurimum operari prout ipse vult, nec se solum omnia facere velle quid mirum si idem in exaudiendis mortalium votis facere statuerit, volens intercedente illorum opera & precibus ipsius dona concedere: sanctis tradere facultatem uti suis ministris impertiendi illis beneficia: quem ad modum plerique in rebus angelis & virtutibus testamenti sanctis ut ex modo dictis patet impertitus.

est. Prefertim cum id nihil illius infinitæ maiestati detrahat, sed ad eius accedat gloriam magis manifestandam. Multa enim decenius & maiori cum decore a regibus & principibus per ministros suos fiunt q̃ si illa ipsimet peragerent. Quinimo prorsus essent indecentia, vt si Rex ipse promulgandi sui edicti preconem ageret. Præterea supplicatio illa quæ omnipotenti sit intercedetibus amicorum eius precibus gravior est. Tum quia illos plurimum diligit, quamobrem & honorari ab alijs gaudet, tum q̃ laudar subiectionem illam & humilitatem quam precatio illa præ se fert, & quæ in orando primum exigitur, indicat enim illa interpellatio facta sanctis ipsos mortales se indignos existimare recta adire dominum, vel quicq̃ ab illo impetrare, & expropter mediatores interpellare quod domino valde est acceptum. Quemadmodum enim & si cui ad Regem pateret aditus, attamen se indignum censens eos precaretur quos apud ipsum autoritate & gratia valere cognosceret vt illum ad Regis conspectum introducerent, vel potius Regis magnitudinem veriti suam agnoscences imbecillitatem ipsos rogarent vt preces suas regi deferrent eū pro se ipsis Regē obsecrantes, gratius foret Regi eos talē seruasse modestiam q̃ si ausu quodā temerario illi ipsimet cōuenissent, licet nihilominus postulata cōcessisset: ita & oīpotēti Deo gratiores sunt preces q̃ p̃ sanctos suos interpellatos ipsi deferunt. Namq̃ scripturæ testimonio id sapius p̃ angelos fieri cōstat. Dixit. n. angelus Thobie. Qñ orabas cum lachrymis & sepeliebas mortuos, ego obtuli orationē tuam domino. Ego enim Raphael angelus & cætera. In Apocalypsi quoq̃ scribitur. Et alius angelus venit & stetit ante altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa vt daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum quod est ante thronum, & ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angelī coram Deo & cætera. quod & attestat Augustinus ad Honoratum his verbis super illud, Annunciabitur domino generatio ventura. Non est accipiendum tanquam nesciente vt sciat, sed sicut annunciant angeli non solum nobis beneficia Dei, verumetiam illi preces nostras. Quod idem confirmat ad Probam verba illa enarrans, Postulationes vestre innotescant apud Deū: intelligendum aut angelis innotescere vt eas offerant Deo, & quod ille iusserit euidens iter vel latenter apportent. Dixit enim angelus homini, Dum oras, obtuli orationem vestram in conspectu claritatis Dei & cætera. Et rursus idem super Genesim, Non propter inferiorum scientiam nuncijs indiget Deus, habet tamen nuncios angelos propter nos & propter ipsos. Origenes quoq̃ in Genesim, Angeli in cælo letantur super vno peccatore poenitente, & de profectibus hominum gloriantur. Ipsi enim velut procurationem animarum nostrarum tenent, quibus dum adhuc paruuli sumus velut tutoribus & actoribus committimur. Deo tamen solī cognitum est propositum mentis. Quamobrem nisi ex operibus angelus non valet dicere, nunc cognoui q̃ tu times Deum. Idem rursus super Numeros, Et ipsi Apostoli angelis vtuntur adiutoribus in muneribus suis explendis, & alius erat Petri, & alius Pauli: sic & cæterorum. Nam in actis scribitur, quod angelus Petri esset qui pulsaret ad ostium &c. Si igitur proferre preces nostras omnipotenti, angelis datum, nostrisq̃ procurationem habere tanquam paruulorum auxilio egentium, ac pro nobis precari nulla ratio est sanctorū animis q̃ similes angelis effecti sunt, quisq̃ magis compati possunt infirmitatibus nostris vt eiusdem nature confortibus, esse delectatum: præsertim cum id adhuc in mortali vita constituti facere valuerint. Quid ab eis sublatum quod nunc idem non possint? Si placet domino per angelos acceptare orationes mortuorum, & plurima illis conferre eorum ministerios: quare eadem per sanctorum suorum orationes non acceptabit & conferret? Qui enim sublimiores effecti autoritate, ac dignitate potiores euaserunt, facultatibus eorum nature & statui non incongruis fieri certe non potuit vt deteriores redderentur. Et qui talia sentiunt somnare ac delirare credendi sunt. His puto satisfactum esse primo argumento cum aperte satis declarati sit dominum qui licet solus præstare omnia & efficere possit non tamen id voluisse: sed plurimum intercedente ministrorum opera. Quamobrem non esse indecens nec superuacaneum per eosdem ministros suos ad illum accedere vota impetraturos. Quinimo id per sepe gratius domino ob maioris humilitatis indicium. Ostensum pariter ac demon-

stratum est sanctos ipsos & ministros Dei referēdi preces nostras habere facultatem & tanq̃ ministros dona & quæ dominus per ipsos nobis tribuit beneficia conferēdi. Quod & euangelium confirmat dicente domino, Angelos paruulos semper videre faciem patris coelestis: qui ideo sunt eorū angeli q̃ eos custodiunt & preces ad Deum perferunt. Neq̃ vero cum a sanctis quicq̃ petimus in ipsis stamus, sed in dominum oīa referimus q̃ talem amicis suis potestatem dedit. Modo reliquum est alijs respondere. Cum ergo dicebatur a glorioso Deo dominum Iesum cōstitutū esse nostrum aduocatum illumq̃ ob id rectā conueniendum, & non sanctos &c. Respondetur omnia quæ sibi assumuntur esse vera uidelicet ipsum esse aduocatum nostrum eundemq̃ pietissimum nihil nō potestas habentem diligenter nos plusquā omnes sancti, ob idq̃ causæ ipsum esse aduocatum. Attamen sequelam nil valere ac falsum esse quod concluditur. (Ex veris aut̃ nil nisi verū sequitur) uidelicet indecens & absonum sanctos adire. Enīmuero perspicuum satis si nō indecens nec absonū adire peccatores, & eosdē orare vt pro nobis summū Deum ipsumq̃ dominum Iesum Christum precentur: nec indecorū etiam aut vllō quouis modo dissolūm esse sanctos interpellare. Decere autē & commodum esse eos mortalium orationes perferre, quāuis nobis sit aduocatus dominus Iesus supra plusq̃ fere iustum esset edocūmus, igitur &c. Nonne inquam Pauli gētium Apostoli dominus Iesus erat aduocatus; qui tamen oībus ecclesijs supplicabat vt pro se ipso populariter dominum deprecarentur? Quænam ratio prohibet, licet apud patrem omnipotentē Iesus Christus sit patronus, interpellare & alios vt idem præstent officium, intercessoresq̃ sint pro nostris votis conueniendis? Nemo sane accedit ad summum patrem nisi per filium. Prefertim cum ipse aduocatus cum ipso patre eiusdem naturæ sit eiusdemq̃ diuinitatis ac maiestatis. Quocirca æque verendus ac suspiciendus, cui & in precibus nostris humilitas æque exigitur quæ in sanctorum interpellatione quos ipse amicos suos appellauit demonstratur. Nodus igitur huius argumenti eadē quæ & superius acu dissoluit. Interpellandi quippe sunt sancti vt apud ipsum dominum Iesum pro nobis tanq̃ actores & procuratores agant interpellandi ad maiorem humilitatē interpellandi quia illos preces ipsi gratiores sunt q̃ nostras, vt pote tanquā ab amicis & fratribus per adoptionem effectis interpellandi q̃ per domesticos & ministros suos reddere mortales votorum composites placeat. Nihil enim creatoris nostri honori detrahite conuenire amicos eius, illos venerari & colere, sed id ad suā ipsius gloriam concedit.

Alteri argumento cuius vis in hoc stat, q̃ in scriptura nec veteri neq̃ noua legatur id a sanctis prophetis vel Apostolis factitatum. Ad hoc quidem valde imbecillum est. Nō enim omnia quæ ab antiquis patribus vel Apostolis gesta sunt scripta fuisse: *Consentaneum* tamen id factum fuisse quāuis scriptum non sit. Quandoquidem si homines adhuc in mortali vita constitutos precabantur vt pro ipsis orarent, quanto magis conueniebat vt idem facerent cum ad immortalē peruenissent? Quod si diceretur, quinimo quia mortui sunt vel saltem mortuorū speciem gerētes dormiunt, respondendum dormire corpore non quoad precandū indigebant. Viuere aut̃ aīo & spiritu vegetiores & magis quam antea alacres & vitā immortalē dicunt scriptura, Deus Abrahā, Deus Isaac, Deus Iacob, non aut̃ Deus mortuorū, sed viuentium. Si igitur mortales homines precabantur (*manis* festum aut̃ quod id fecerint. Nam Moyses viuens per sepe pro populo dominū precatus est. Precati sunt Reges & alij prophetae vt ad dominū pro eis orarent) valde probabile fūdem fuisse cū mortali vita soluti immortalitate essent donati. Neq̃ enim pertinebat hæc in scriptura referri, sed ea solum quæ ad mysteria spectabant, quæ dominus peragebat, vt pote cum angelum ad aliquid denunciandū, aut peragendum mittebat & quid dominus mandasset, & quid is respondisset egissetve, cui nuncius missus fuerat. Non aut̃ quæ ille priuatim cum nuncio egisset. Videlicet q̃ se illi cōmendauerit, vel vt eius preces ad dominum deferret, quod ex superioribus angelos fecisse constat. Præterea quæ ad ea quæ ad testamentū vetus pertinent responderi potest, q̃ si et̃ condonetur nullum patrū orasse sanctos mortali vita solutos, vt pro eis dominum precarentur, hoc tñ nihil efficere quod nunc minime orandi sunt: cum vt in argumento de imaginibus dictum est, Non oīa omni

tempore nec oībus conueniunt. Tempore siquidē antiquæ legis constat vniuersum fere orbem in idolatriam fuisse prolapsū multosq; sibi Deos constituisse & proprios vñs quēq; populū adorasse, vñsque veri Dei cultū fuisse abolitū, in domo tantū Abrahæ seruauit, cuius origo studium fuit illum instaurare ac mortales ab idolatria reuocare: legemq; hac maxime de causā per Moſen fuisse traditam. Quā obrem nihil in ea permittendū fuit aut faciendū quod ei quod primū spectabatur officere posset. Valde etenim offecisset si quēpiam mortali vitā functū precatū fuissent. Nam iudeis ille populus & in idolatriam procliuis, cum tanq̃ Deum adorasset. Ad quod vitandū conueniebat vt nēm̄ nem̄ præter illum vñm Deum oīpotentem adorarent qui per Moſen illis fuerat declaratus. Ad idq; præcauendū ipsi quoq; inhibitu fuit facere sculptile vel effigiem vt superius ample satis dictū est. Nullaq; mentio in heptaplo Geneſeos de angelos creatione facta est: licet de illis sub humana specie apparentibus habeatur. Eadem ratione & duos Cherub super propitiatoriu arce testimoniū constitutos nō vñm, ne crassius populus vñm tantum videns verum esse Deum sibi a Moſe prædicatū putaret. Quapropter ex hoc q̃ illi sanctos non fuissent precati, nequāq; inferri potest itidem a nobis esse faciendū. Quod autem ad nouum testamentum attinet, facilis est responsio. Nam in eo nil nisi quæ ad redemptionis nostræ mysteria pertinent describitur, & pauca quadā de gestis Apostolorum præcipuis; euangelicæ legis institutis, & de præcauendis erroribus ac morum honestate seruanda, & hoc tantum Paulus. Quid autem pertinebat euangelistæ Christum nūciatū quicquā de sanctis, hoc est mortali vitā solutis agere aut referre, vel et de viuētibus, nisi quantum negotio euangelico deferuebat. Spectabant etenim tantum declarare dominū Iesum verum messiam esse, prænūciatum, promissū per prophetas, Dei vñi vñgenitum filium, qui carnem assumpserat mortemq; crucis vt humanum redimeret genus subieratq; recitare quæ ad hoc mysterium peragendum gesserat, & quid faciendū esse dixerat ab his qui supercoelestis vitæ volebant esse participes. Nec tamen hæc omnia sed solum potiora, & deniq; aliam esse vitam perfectiorem, de qua solliciti esse debemus, quam antē Christum nemo præſciat. Quod igitur indecens importū numve fuisset ad hoc negotiū sperantes de sancti orū precationibus tractare, præſertim cum nullus ante necem domini Iesu perfecte sanctus fuisset. Obſeruat enim erat ostiū regni priusquam illud ipſe referret. Captiuiq; patres apud inferos ad quos cōsummato crucis mysterio descendit vt inde illos erueret. At cognito iam Christo, & propagato p̃ Apostolos euangelio in plurimas vñuersi partes, mox per apostolicos viros apostolorumq; successores interpellatos fuisse sanctos testantur dicta vctustissimorum patrum a nobis recitata, & alia quæ prætermisimus innumera. Et omnes pene historix quod perpetua serie semper vbique apud Christianos seruatum est, & vt indubie credo ad consummationē vsq; seculi seruibitur. Non enim putandum dominum esse mutaturū sententiā & illi decreturum contrariū quā hucusq; probauit: hanc autem probasse, scilicet mortales precari sanctos, sibiq; esse acceptū & gratū declarauit eos efficiens vocos compotes qui sanctos precibus interpellauerant: quod frequētissime fecisse & adhuc quotidie facere oēs sancti patres, vt iam visum est, testatur. Quā obrem hac sola ratione sanctos esse rogandos etidē tissime cōiūceretur fuisse ipsi orationes nostras audirēt facultatēq; habere cōtorandi pro nobis, & vt plurimū ipetrādi petita, siue his oībus essent destituti. Quid enim refert desideratū quicq; impetrare a Rege siue intercessores quos interpellat illi audiat opitulari vel possint necne, modo assequat ab ipso quod petit? Sane enim ei est q̃ ita faciēs voti cōpos efficiatur. Beneplacitū enim Regis esse cognoscit vt ijs medijs ad cōsequendū opatū inscedat quod agnoscit ex ipsius rei eventu, quia sic agēs cupita consequitur, nec ad rē illius pertinet sciri utrū id possint quos interposuit mediatores an non possint. & minus quo pacto si valent. His conuincitur sanctos simpliciter interpellandos et si certum esset eos nobis nihil opis ferre posse, cū perspectum sit ita agēs nobis ipsis opitulari, ex scilicet ita precantū successū. Proinde quanto magis faciendū conuincit vtrūq; agnoscētes scilicet id nobis prodesse ex beneplacito diuino & ipsos diuos intercedere posse.

Supere respondere postremo argumēto cui tñ virtualiter, vt auntiam pene respons R.

sum est, quod oībus alijs est multo futilius. Si enim id cui innititur verū esset, sequeretur nec orandum esse Christum nec summū patrem nec ipsum diuinum spiritum cū liqueat nos ab eis longe plus diligī q̄ a sanctis ipsis & maiori charitate completi: quicquid præstant liberalius ac benignius ac condonare clementioresq̄ esse & ad indulgendū promptiores. Attamen nemo incitaretur rogandum esse omnipotentem deum ac dominū Iesum: cumq̄ velle sibi supplicari quīs precibus nostris non moueatur: nostra tamen precatiōe letari, licet vltro sola sua bonitate & misericordia plurima beneficia cōferat mortalibus. Nempe etiam dominos letari exploratissimum cum a libertis & amicis quidpiam petēs tibus rogarentur quīs ob suam ipsorum beneficentiā vltro ēt illud tribuissent. Attamen alacrius & maiori quadam voluptate petentium videntes affectum & summisionem id concedunt. Idem & parentes agunt erga filios: gaudēt enim omnes illa precantium cupiditate & subiectione supplicationi coniunctis, nullus siquidem precatur qui nō valde cupiat, sed in precādo demittit supplicemq̄ faciat. Quapropter licet sancti (vt assumptū fuit) ex officio & charitate omnem suam operam mortalibus etiam non rogati vltro præstarent: attamen ipsorum mortalium officiū esset illos precari, illis supplicare. Reiectis igitur & confutatis argumentis & caullis supra inductis ad veram sententiam quę iam cōprobata fuerat infirmendam deueniamus: scilicet sanctos esse interpellandos illisq̄ supplicandum & eosdem posse apud omnipotentem Deum pro facultate eis concessa pro nobis precari & intercedere ac domino concurrente beneficia conferre, de quo valde ad mirandam quenquam dubitare posse si ad ea tantum respiciat quę modo referemus scripturarum testimonia. quibus solis asserta sententia conuincitur. At nempe primum dominus per Hieremiam, Si steterint Moses & Samuel coram me, non est animā meā ad populum istum. Quid quęso per illud steterint coram me, intelligi potest aliud q̄ vt aduocati & intercessores, quemadmodum omnes sancti verba illa interpretantur. Quod si facere non possent nec solerent sancti, illud nequaquam dominus induxisset ad ostendendam indignationem conceptam erga populum cum nihil faceret ad propositum. Preterea nonne & in Apocalypsi scribitur, viginti quatuor seniores amictos vestimentis albis & corona aurea decoratos singulos eorū habere citharas & phylas aureas plenas odoramentorum quę sunt orationes sanctorum? Quid illis viginti quatuor senioribus indicatur nisi sanctorum vniuersitas? Quomodo & intelligēda verba illa, habebant citharas & Phylas plenas odoramentis quę sunt orationes sanctorum, nisi quod preces fidelium offerebant altissimo precantes vt petita concederet? Nil enim aliud indicare valēt, & ita patres omnes loca illa enarrant. Rursus q̄ exp̄ssum & illud quod scribitur in Iob. Voca ergo si est qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuertam. Quę verba licet ad arguendum Iob ab Elipha Temmanite assumantur: attamen declarant id fieri solitum & conuenire, vt ab afflictis & ope egentibus sancti inuocentur, & ad eorum aliquid quem qui opem ferat animū deflectant. Nec aliter inductum argumentum ad conuincendum Iob vllam vim haberet. Porro quis dubitare possit sanctos audire preces nostras, & vota agnoscere, vel ambigere, an opitulari valeant sintq̄ supplicandi, qui aiāde uertit verba euangelij referentis Epulonis & Lazari mendici historiam: sic enim habet, Factum est autē vt pater vt mittas illum in domum patris mei. habeo enim quinq̄ fratres vt testetur illis ne & ipsi veniant in hūc locū tormentorū &c. Nequāq̄ certe singulę partes assertę sententię expressius declarari potuissent. Primū emortuus exiit in tormentis Lazarū in sinu Abraham receptum conspicit precaturq̄ Abraham illum mittat ad eius linguam refrigerandam. Audit ille & respondet. Quis autē iste Abraham nisi sanctus ille Abraham exiit in ly mbo beatorū? A quo rogatur? ab Epulone in tormentis cruciato.

Quid petis? Opem ad suos non tantum leniēdos dolores, sed etiam pro fratribus adhuc viuētibz precatur. Itaqz sancti nunc in cœlo existentes precibus interpellati audiunt non tantum viuētes, sed & mortuos respondent interpellatibz & opem ferre possunt. Hæc enim oia ex verbis narrationis illius rei gesta colliguntur. Nam Epulo Abraham in lybmo confidentem precatur, ille audit, respondet. Ecquid inquam flagitauit Epulo? opem illam igitur præstare posse ac solere inuocatos sanctos sciebat: alioqui eam minime implorasset. Vnde sole clarius demonstratur ipsis diuīs supplicandum esse. Si autem ad hæc diceretur neutrum tamen imperauit Epulo: rēponso foret parata. Primum nō fuisse concessum quia ille in inferno sepultus erat. Quibus sanctos nihil opitulari posse manifestatum est ex illo. Siue ceciderit lignum ad austrum, siue ad aquilonem ibi erit. Non autem discernēbat Epulo quantum interesset inter purgatorium quod vocant & infernum, eo qd forte vnus & idem vtrorūqz sit locus. Sed infernus dicatur pro his qui perpetuo inibi sint cruciandi, purgatorium autem eorum ratione qui tantum ad expiationem suorum scelērum torquentur. Altero nec est potius quia factū importunum, cū illius fratres Moſen & prophetas dictis suis eos admonentes haberent. At hoc aliud est ab eo quod quæritur. Nam illud manifestissimū quod hoc loco petebamus, scilicet sanctos precūm orationes nec viuorum tantum, sed vita functos cum audire posse, & illis auxiliari valere: nec tantum intercedentes apud dominum, verum etiam pro facultate illis concessā cum ipso concurrere ad beneficia præstanda. Nam Epulo rogabat patrem Abraham vt Lazarum mitteret, non autem vt tantum domino supplicaret illum mitteret verum vt etiam ipsemet. Quocirca cōflagitandos esse sanctos irrefragabiliter conuincitur. Vnus tantum euellendus restat scrupus vt si forte quis diceret hæc parabolice dicta esse, non autem vt vere rei gesta narrationem. At nihil refert quocūqz modo scripta sint, verba tamen euangelij de parabola nihil potius habent, sed potius rem gestam indicant, moris enim euangelistarum est, cum parabolice quicqz agitur dicere, Dixit Iesus parabolas hæc, Simile est regnū &c. Hic autem tale nihil, cum tamen paulo superius multas parabolas expressisset euangelista Lucas. Attamen & si daretur esse parabolice dictum, idem sequeretur, cum quæ recitantur parabolice & non per apologos oporteat vt veritatis similitudinem retineant, rerum per parabolas significatarum secus non efficerent quod petunt. Hæc igitur siue res gesta fuerit siue parabolice inducta, hoc certe cōpernum, rem verisimilem, & quæ fieri possit, esse descriptam, quod si fieri non potuisset, illam non induxisset dominus. Ipsum enim risissent quibus suadere volebat quid per eos ex tali parabola esset agendum: quæ cum apologus non esset oportebat res veras ac verisimiles esse potuisse quæ per illam narrabantur. Postremo ex transfigurationis dominicæ mysterio idem demonstratur. Cum Apostolis transfiguratus apparuerit inter Moſen & Heliam ipsi colloquētes indicauit, nempe transfiguratio illa ipsum esse post mortē glorificadum. Quamobrem secum hos præcipuos prophetas iam mortali vita functos habere voluit, sed ad quid hoc? vt sanctos suos secū iunuros eiusdē gloriæ participes declararet. Sed & qd colloquū illud prætenderat? Familiaritatē sane cum sanctis suis domesticam habere. Et quid loquebatur? Dicit enim euangelistū, loquentes cū illo non qd eis ipse loqueretur. Quid autē dicebant? Non profecto vt eos beatos efficeret cū iam certa spe essent nec reserabant quæ nesciret. Nil igitur aliud agere poterāt qd supplicare pro salute generis humani, itaqz sanctos pro mortalibus domino supplicare manifestū. Quæ quidē visione territi discipuli suauitateqz & gaudio repleti eos videntes dominum tanto honore dignatos, vt vnū ad dexterā, alterū ad sinistrā gloriosos & sublimes locatū, dixit Petrus, Domine bonū est nos hic esse. Id autē significat voluptatē illam spiralem quam ex visione cōceperant. Deinde subiungit, Faciamus hic tria tabernacula, tibi vnū, Moſi vnū, & Helie vnū. Sed cur Petre tantū honoris tribuit Helie, & Moſi, vt eos quodāmodo æquare domino videaris? Illis tabernacula quæ admodum & ipsi domino cōstituti cupiēs. Quia illos forte respōdeat a nobis colēdos agnouit quos dñs nobis tāto decore ornatos offēdit, vt illius socij videatur. Quos igit ipse decorauit & tāto affectu honore, nos nō venerabimur? Quid ergo nōne his sanctos plurimū eē venerādos misceat cōuiciū

tur ac precibus interpellandos vti domesticos domini Iesu & quodammodo socios vt illum pro nobis precentur & exorent: quod facto dominus probat. Eoq; edoctum Per-
 trum iudicē sensisse q; exploratissimum est. Et hęc quantū ad sanctos in communi.

- S Superest videre & quantum scriptis tuis super excelsę virginis deiparę honori & in-
 nocentię detraxeris. Primum quidem in dialogo qui dicitur naufragium ita scribis, Nau-
 tę cantantes Salue regina implorabant Mariam virginem appellantes eam stellam mas-
 vis, reginam cœli, dominam mundi, portum salutis, alijsq; multis titulis illi blandientes
 quos nunquam illi tribuunt sacrę literę. Quid illi cum mari quę nunquam opinor nauis
 gaurit? In Annotatiōibus autem inquis, Ceterum cuius beatissimę Marię aut hodie vul-
 gus pio quodam fauore plus satis tribuit, aut parum tribuit Chrysostomus explanans lo-
 cum illum Matthęi. xij. Dixit autem ei quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris stant
 quęrentes te alloqui. Aut enim ambitione quadam ac ostentatione commoti foras cum
 in pręsentiā omniū vocauerunt. Idem enarans euangelium Ioannis de nuptiali miray-
 culo tribuit Marię affectum aliquem ambitionis męs glorię humanę. Augustinus quoq;
 videtur tribuere non nihil diffidentię nos eam prorsus a peccato originali facinus immu-
 nem: ac hic videtur aliquid peccatum actuale vt nonnulli aiunt tribuere. Propterea in
 Ichthyophagia inquis, Q; multi sunt qui magis fidunt pręsidio virginis matris aut Chri-
 stophori q; ipsius Christi: Matrem colunt imaginibus candelis & cantuiculis: Christi
 impia vita fortiter offendunt, & virginem se credunt habere propitiā q; illi sub noctę
 cantuiculam non intellectam canunt Salue regina &c. Eodem quoq; libello carpis cō-
 suetudinem a concionatoribus inductā inuocandi auxilium beatę virginis in concio-
 nibus. Q; pręterea indigna sit epistola quā confingis a virgine deipara. Glauco plato
 scriptam in dialogo de peregrinatione religionis ergo q; procax q; indecora vt tam prę-
 cella & reuerenda virginē proferatur: cuius initium est, Maria matri Iesu Glauco plato
 salutem. Quod Lutherum secutus strenue suasdes superuacaneum esse inuocare diuos,
 a me quidem isto nomine magnā inisti gratiā scito &c. Tu ipse legens omissa! Phis
 laudā iudicato, si aliorum iudicio stare nolueris. Prętereo illam recitare, eo q; prolusio-
 sit, & ne mihi rursus stomachum faciat. Sed quid causor? epistolam cum vniuerso dialo-
 go. nil aliud agatur, nil aliud spectetur, q; mouere risus & ludificari virginem ac sanctos
 omnes: Quibus responsurus contineere non possum, quin nostrorum temporum calami-
 tatem desicam, quibus super excelsę virginis deiparę, non solum illudere ac detrahere,
 verum & crimen impingere impune liceat. O mores, o leges, o zelus, o pietas. Quoniam
 abijstis: Quid fieri potest, vt ab his principibus, ab ecclēsię p̄centibus, hęc surdis aurib;
 his dissimulantes pręterantur? Stomachantē sate & ingemiscunt p̄i ac cordati omnes,
 & tanto zelo concitantur, vt quodammodo vitę pigreat, malintq; desiliē viuere q; hęc au-
 dire. Quisnaq; malus genitus te tam corripuit Erasmus, vt illa derisoria verba proferre de
 gloriōsa virgine impulerit, quā cum implorantis naufragi. Quid illi est matri, quę nunt;
 quā opinor nauigauit, scōmma quidē aptū ad risum pueris mouendū, & forsā non
 incommode dictum, si quāpiam in comēdia ad voluptatem apta, de Diana demorā. cula-
 trice aut vesta dictum esset: de diua autem virgine, de parente creatōis ac retemporis
 nostre indecentissimū ac sacrilegum. Pudet me inquā, pudet tui talia referentis, facers
 dotis nempe grate prouecti, alioqui viri insignis ac celeberrimi. Sed ecquid hęc cum his
 quę subijci ipsi virgini ambitionis ac ostentationis notā impingens vanę glorię eu-
 piditate, & erga filium diffidentiam? Quę vt magis recipiantur, sanctorum Chrysos-
 stomi & Augustini testimonijs confirmare niteris non veritus talibus tātisq; patribus
 tantum imponere calumniā, vt tuę non nihillus insanc q; impię sententię aliquā aucto-
 ritas accederet. Ex qua corollarie inferis, ipsā innocentissimā virginem non tantum
 peccato originali fuisse obnoxiam, verum etiam & actuali, quod neminem catholicum
 pręter te dicere credo vnq; fuisse ausum. Quod malum deus ē perpetuo ne antipomarię
 insurgent aduersus tuā innocentissimā virginem, aduersus matrem tuam sed semo
 per calumnijs & maledictis infectabuntur & cui saltem ob tui reuerentiā peperissent;
 sed de hoc inferius cum lustris locis respondebitur. Nunc ad illud irritum rodeo

Quid illi, inquis, cum mari, quæ nunq̃ opinor nauigauit? Quid? quæris, plurimū enim uero non tamen eo modo, quo Cithæra tua, quam ex maris spuma genitam poetæ effingunt, vel ea sola ratione, quia maris authorem aquarum rerūq̃ omnium conditorum genuit. Eum, inquam, qui calcatis vndis sicco pede profiliit: qui mare rubrum in duas partes discidit, qui aquas Iordanis in duas tanquam montes non semel separauit, qui Petro super ipsas maris aquas incedere dedit. Qui in orbis constitutione ferebatur super aquas: quibus diuisis in earum firmamētum collocauit. Illum quia ipsius matris suffragio aqua in vinum commutauit, qui imperauit ventis & mari tempestatibusq̃ sonoris, quamuis salī gurgites rate nunquam sulcauerit. Hocq̃ s̃ comitate cæteros titulos, qui in cœmerate virginis, a pijs mortalibus illam venerantibus tribuuntur, vt indecentes pariter infecisti. Nec eos tantum quos verbis expressisti, vt reginam cœli, dominam mundi, portumq̃ salutis: verum & alios multos. sic enim habent tua verba. Præterea multis alijs illi blandiebantur, quos illi nunquam tribuunt sacræ literæ. Videntur tibi Erasme hi sublimiores tituli, quam Deiparæ virginis conueniant: eloq̃ijq̃ tam magnificis non esse celebrandam, vt quæ illi sacræ literæ non tribuant? Vnde falso niteris colligere non esse tribuendam. Sed at quæ sponsa dei est an ne iure, Regina cœli dicitur, quæ regis vniuersi mater est, iniuria mundi domina vocabitur? Quæ salutis authorem nobis edidit, qui fluctibus agiratos, qui imo demersos erigeret, qui nos fluctibus & procellis ereptos in tutissimam littorā contrectet, portus salutis per translationem indigne nuncupabitur: Maiora nempe ac magis præclara, longeq̃ celsiora conueniunt elogia tantæ virginis dignitati. At nō tanta mortalis ingenij vis, vt paria ac decencia ad eam celebrandam inuenire possit. Quæ nam lingua, quæ mens ad eius celsitudinem explicandam digne valeat accedere? quæve illius virtutem celebrare dignis laudibus queat, illiusq̃ decora prædicare? Imbecilla tamē mortalitas, pio affectu illa ei tribuit elogia, ad quæ contingere potest, non autem quæ vellent, eiq̃ iusto debentur. Verba deficiunt, eloquentia obmutescit, stupet mens, donorum magnitudine territa, multiplicitate doctum fastigij celsitudine, in quo collocata est Maria, solus diuinus spiritus, qui illam tot decoribus ornauerat, sublimemq̃ effecerat, titulos Maris congruos exprimere potuit. Quid? quæ iure mater dei dicitur, inuisa regina cœli nuncupabitur? Quæ ab omnipotente plenitudinis gratiæ titulo insignitur, stella maris, portusq̃ salutis indigne vocabitur? Quæ ab archangelo Gabriele celebratur, q̃ dominus sit cum ipsa (Er quis dominus? Omnipotens inquam de quo scribitur, Deus misericordiarum tu es) mater misericordiæ perperam dicitur? Et quomodo dominus cum ipsa? Per gratiæ plenitudinem. Inquit enim Gabriel illam salutans, Ave gratia plena. Quo elogio quidnam possit esse celsius? quid sublimius? quid deniq̃ gloriosius vel saltem par: cum dignitas omnis a sola diuina gratia proueniat? solus enim omnipotens quicquid est, per gratiam nō est, sed per naturam. Quāmobrem nec plenius gratiæ dicitur, sed rationali creaturæ, quā condidit, gratiam suam impertitur? Quid autē maius præstare potest, q̃ suæ gratiæ plenitudinem? Testatur enim ipsius summī dei inter nuncios verbis dominicis illi tributam fuisse, nec hoc solo titulo decoratam. Audias & alium, prosequitur dominus tecum. Quid hoc beatius? quid celsius? quid magis gloriosum, q̃ omnipotens perpetuo sit cum ipsa: cum puella inquam virgine humilī & paupere. Quæ etiam animaduertendum verbum illud, dominus tecum: q̃q̃ minime dixerit, Tu es cum domino per gratiam, vel es in gratia domini, sed tecum dominus? Nonne cum illa dominus, quem gestatura erat in vtero, qui & tunc ipso salutante angelo in corde erat per gratiam? Prosequitur & angelus accumulans elogia eloq̃ij dicens, Benedicta tu in mulieribus, hoc est præ cæteris mulieribus. Quid felicius? ac magis illustre hæc singulari benedictione? Deinde sic pergit archangelus. Virtus altissimi obumbrabit tibi, & quod ex te nasceretur vocabitur filius dei. Quid hæc sibi volunt, nisi q̃ mater filij dei sit futura O triūphale, o gloriosissimum & superexcellsum elogium, ea decora continēs, hos titulos, quibus pares nec similes vnq̃ tributi fuerē, nec in futurum tribuentur: quibus etiam nec maiores, saltem excogitari possent, tantum abest vt pares. Quidnam similē aut æquum dici potest huic, mater filij dei es? Non dixit archangelus mater, vnus

angeli, vel sancti hominis es futura, sed filij dei viui. & quomodo? Inquit, Spiritus sanctus superueniet in te & virtus altissimi obrumbrabit tibi. His inquam titulis omnipotens Mariam ornauit *μεγαλεισιν, ὁ νεος μὲν ἐσὶν, ἡ δὲ ἁγιότης αὐτῆς γυναικὶ*. Confer modo hos titulos mortalibus qui Mariæ tribuuntur, & quoscūq; alios potiores qui tribui possent cum his, & agnosces q̄ vilescant, quanto intervallo ab illis distent, q̄q; humiles & abiectioni sint. Cum igitur dominus illa ipsa tam insignibus preconij ornauerit, dicere tū audes imā illi & abiectioni tribui, quibus illam mortales celebrāt ei blandientes: quod nec aliud est dicere q̄ immodicos esse, & propterea nō conuenire. Si enim a blandientibus tribuuntur nō ex vero, non iure impenduntur. At nō his tantūmodo titulis virgo purissima ex scripturis ornatur, sed alijs q̄ plurimis. Non enim in nouo solū testamēto de Mariā agitur, verū etiam & in vetri per spiritum prophetiū celebratur. In Canticis siquidem spiritus domini plures illius titulos decantat eā, sponsam domini vocans, amicam, sororē, immaculatam, pulcherrimam, ac coronandam. Nec his cōtētus metaphoricis ēēt titulos tribuit. Eamq; columbam domini nuncupat, decoram, vt hierusalem quā viderunt filie sion & beatissimam predicauerunt, & quam laudauerunt regine. Insuper fontem hortorū, terribilem vt aciem castrorū ordinatā. Rursum idem spiritus, quē est ista quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol: Quē autem hęc mystice scripta ad ipsam referantur (Licet et ad Ecclesiam referri possint metaphorica, namq; locutio plura indicare potest) sancti patres loca illa enarrantes declararunt. Inter quos audi Hieronymum. ita enim inquit, Canitur in Canticis de Mariā, Ortus conclusus, fons signatus, emissiones tuę Paradisus. Ortus deliciarum in quo sunt confixa vniuersa florū genera & odoramenta virtutum, siq; signatus vt nesciat violari vllis insidijs fraudibusve diaboli: fons itaq; signatus sigillo totius trinitatis &c. Illud quoq; quod in psalmis scribitur ad Mariam referendum, licet et ad Ecclesiam deduci queat. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circū data varietate. Quē autē hi magnifici sint tituli insignes, preclari, estimare possunt qui illos legerint. Regina appellat, soror, sponsa, amica, plecta, colūba domini, fons viuus, puteus aquarum fequentium, ortus conclusus, & alij Aurorę deniq; ac soli comparatur, quę oīa in primis quadrant virtuti gratię illiusq; pulchritudini. Sed forte inquires quid hoc refert? causet ego hos titulos qui nunc ei tribuuntur a mortalibus in sacris literis nequaquā tribui, alia autē non tribuentia sunt ab his quę inibi scribuntur. Preterea dico sacras literas cum illius mentionē habent, nullis eā insignire titulis, sed simplicissime Mariā virginem vel matrē Iesu appellare. Quod ad primū attinet, quid tū & si sacre literę titulos mortalib; illi non tribuunt, cū eam longe splendidioribus ac potioribus decorarint? Abs sonum enim fuisset hęc humilia cū his tam sublimibus cōponere. Porro nimis ineptū & stolidū est id verū existimare quod a nouicijs horū tēporis hereticis asseritur, scilicet nihil agendum in his quę ad religionem pertinent, nisi in sacris literis cōperiatur expressum.

Cum soles clarius non omnia ad religionem attentitā chartarū monumentis fuisse mādāta, sed plurima verbotenus tradita, quod plurimis locis Pauli verba testantur, inquit enim ad Thessalonicenses, Itaq; fratres scite & tenete tradiōes, quas didicistis, siue per sermonē, siue per epistolā nostram. Idē ad Corinthios, Laudo vos fratres q̄ per omnia memores mei estis, & sic tradidī vobis pręcepta mea. & rursus ad eosdē, Cetera dī sponam cum venero ad vos &c. Diuinus quoq; Euangelista Ioannes his verbis idē testatur, Multa alia dixit, & fecit Iesus quę nō sunt scripta in libro hoc: q̄ si scriberent &c. Preterea in scriptura multa fieri commendantur. Alia tamen quę commendata nō fuerē peracta inueniuntur. Ait dominus, Cum oratis dicite Pater noster &c. Scriptura tamen refert, tum ipsum, tum apostolos alia longe prolixiori oratione vfos fuisse, multaq; precatos, pręter illa quę dominica oratione continentur. Reliq; tam manifesta & aperta est, vt testimonijs vllius argumentis nequaquam egeat, ita q̄ nemo sensu pręditus, vel corde, vel animo de illa dubitare possit: sed verbis tantum contendere, aliud animo sentiens ab eo quod voce profert, & proteruire desiderans: attamen hoc idē omnium patrum sententijs omnibus inter se consentientibus confirmatur. Sed quid opus alijs testimonijs cum Ioannē apostolū, & Paulum habeamus? Quē igitur stolidū ac infanum illud

illud asserere quod omnium argumentorum eius potissimum est fundamentum: At diceret quis? & si id esset quomodo illa discernentur? Recte inquam institutorum veritate, quæ cõmunis authoritate Ecclesiæ, & sanctorum patrum testimonijs recepta sunt. Quod eni cõmuniter inductum est in Ecclesijs temporibus illis primis ac vicinis apostolorum seculo, aut Ecclesiæ cõstitutis, ac more receptum sanctorumque patrum sententijs ac testimonijs cõmendatum ab apostolis, aut apostolicis viris fuisse profectum, non est dubitandum.

Peruerso autem istorum placito quidam pueriliter nimis ac ridicule innixi, plurima ex sacris symbolis rejiciunt, vti sacramentalem confessionem. Cõfirmationem sacros ordines & alia plurima, vt sacerdotum celibatum sancti quadagesimalis ieiunij obseruationem sanctorum cultum, imaginum vsum, festorum celebritates, & mille alia huiusce generis: quo fundamento omnia student innouare, & aliam constituere Ecclesiam: ab apostolica & catholica recedentes, quæ mille & quingentis annis hos mores & hæc decreta obseruans perseverauit: hoc tantum innixi proloquio, vt peruerso sic & infano, hæc videlicet in sacris literis præcepta aut cõmendata non inueniuntur, igitur rejicienda vel negligenda. Non animaduertentes verbo promulgatas traditiones, nec ea quæ scripta sunt pariter esse expressa, ac eodem modo cõmendata. Quobrem nec quæ ex illis sequuntur colligere possint vel per sequelem necessariam exemplis ve aut similitudine. Quia propter cum similibus argumentis vtuntur mamonæ iniquitatis iussit dominus distribui in pauperes: iussit vt iter nos diligere, vt mutuam seruaemus charitatem: non autem vt templum edificaremus: vt pro inimicis precaremur: non vt auriculariâ confessionem sacerdoti faceremus, nullum ieiunium instituisse: nullum delectum ciborum præcepisse, nihil etiam de sacerdotum celibatu & alijs. Respondere potest fateor ipsum hæc mandasse vel præcepisse quæ dicitur: at nunquid illa alia inhiabit? Hoc sane dicere non potestis cum nihil in ecclesiâ fiat quod in scripturis prohibeatur. Si igitur per scripturam non reprehenduntur, & ratione recta bona esse cognoscuntur: quare illa reprehenditis & tollere conamini? Non enim dominus ad humillima quæque instituenda descendit, sed potiora tantum constituit. Cætera suis temporibus partim disponenda relinquens astitit sancti spiritus Ecclesiam gubernantis, partim rationis naturalis iudicio, quod non in vanum nobis tradidit. Quocirca de his quæ per scripturas non sunt constituta, nec mala esse dignoscuntur standum est Ecclesiæ decretis. In cæteris rationis iudicio. Quæ igitur insulsum quæ vanum dicere, dominus non præcepit sanctos esse orantes: igitur non sunt orandi? Non dixit, cum datis Eleemosynam dicite, ora deum pro me: ergo non debemus dicere pauperibus, alijs ve vt pro nobis precentur? Non dixit venerimini sanctos: igitur non sunt venerandi? Non iussit offerri munera in templis, & similia huiusce generis innumera: ergo non sunt facienda? At multa etiam dominus virtualiter, ve aiunt, iussit quæ verbis expressis mandata non inueniuntur: multa item exemplis quæ verbis non præcepit, multa similitudine & specie quadam non autem eiusdem nature proprietate vel forma. In huiusmodi itaque non solum considerandum, an ea quæ in Ecclesiâ inducta sunt in scriptura verbis expressis contineantur, aut sequele necessaria ex eis colligantur, sed an natura praua sint an proba, commoda an incommoda, consentaneæ sint his quæ in scriptura commendantur, an dissimilia, similia an dissimilia sententijs vel exemplis in scriptura contentis de illis post hæc iudicandum. Quod si proba & similia esse dignoscuntur recipienda sunt. Siquid autem vitij in illis sit coniunctum illud castigandum & monendum, vt tollatur, & quod probum est relinquendum. Non enim quod probum est & bonum ob id quod ei aliquid prauum annexum fuerit rejiciendum est. Id enim ratio concludit, & sanctorum patrum sententiæ attestantur: quarum nonnullæ a nobis superioribus libellis recitatae sunt. Sed de his hæc tenus. Quæ igitur stultum est dicere, Mariam cum in scriptura nominatur, nullis nisi virginitatis epithetis & elogijs honoratur, sed simpliciter nuncupatur. Inquit enim Lucas Missus est angelus Gabriel ad Mariam virginem. & Ioannes, Stabat iuxta crucem Iesu mater eius. Et rursus Lucas alibi, Maria seruabat hæc omnia, & conseruabat in corde suo. Idem Lucas in Actis, Erant discipuli cum Maria matre Iesu & cæteris mulieribus perseverantes in oratione &c. Ergo non est præconijs & titulis presertimque sublimibus in Ecclesiâ a fidelibus inuocanda. Esto namque verum esset quod assus-

mitur, nullis videlicet eam titulis in scripturis decoratam, quod tamen falsissimū esse ostēdimus: colligeretur ne ipsam præter honorificā epitheta a nobis nuncupandam? Sed quā obrem? inquit, quia scripturæ illam his non honestant. Quid tum? An cogimur his vti verbis vel elogiis tantummodo quibus scripturæ vsæ sunt? minime quidem.

X Videndum præterea an ea epitheta quæ illi tribuuntur ei cōueniant, deceantve: an merito laudanda sit, eiusq; nomē celebrandū nec ne: si non laudanda, si non venerāda si immo dica sunt epitheta, vtpote eius virtutem, ac dignitatem excedentia, soli: omnipotēti deo dominoq; Iesu Christo tribuenda, perspicuum est illam his non esse insigniendam. At si nullis tam honorificis elogiis celebrari potest, quin illi potiora & sublimiora debeantur, quis scripturæ in illa nominanda, nec his nec maioribus similibus vsæ fuissent, sed simpliciter vt plurimum fecere illam nominassent, nequaquā tamen sit debitis laudibus a nobis defraudanda, aut simplici nomenclatura compellanda. cum longe alia ratio sit scripturæ rum in diuinis rebus recensendis a nostra in illis recolendis.

Y Quid enim simplicius ipso etiam omnipotente vnq; nominauit præter omne elogium citra omne epithetum Moyses rerum exordium conscribens? In principio, inquit, creauit deus cælum & terrā &c. Authores nāq; scripturarū breuitati studentes res gestas nudo tantū & simplici sermone retulerunt, præter cunctos omnia quæ ad rem necessariā non faciebant affectatq; videri potuissent. Quāobrē nec mirum si euangelistæ in Mariæ titulis ac epithetis cum de ea facere mentionem continebat non sint immorati, nec vlla trinitus verborū boatu resonantiq; & elaborata ratione declarandus erat Christus, sed pura simpliciac plena virtute & spiritu, ne vi humanæ sapientiæ eloquentiæq; magnitudine orationis ve suauitate persuadere magis viderentur quæ spectabāt, q̄ veritate inuitati & virtute spiritus. Quocirca vniuersam scripturam rudī oratōe ac simplicissimis verbis prout conueniebat dignoscitur fuisse conscriptam, nō autem in sublimitate sermonis (vt inquit Paulus) nec quicq; in ea exaggerantū esse conspicitur, sed omnia potius verbis extenuata, sobrièq; & aride expressa, quo magis diuini spiritus cuncta perficientis virtus elucesceret. Si igitur dominus Iesus nullis in scriptura elogiis celebratur, quanto minus congruebat celebrari Mariam? Cum euangelico negotio nihil conduceret: sed tantū de ipsa illa erant celebranda quæ ad texendam Christi historiam faciebant: qui quidē erat euangelistarum scopus, annunciare inquam Christū a prophetisq; pmissum aduenisse, & referre quomodo ab omnipotenti deo ad humanum genus recuperandū missus fuerit ipso diuino verbo ex Maria virgine naturam humanā assumente. Quid etiam denunciāns euangelium regni fecerit, & quomodo tandem cruci fuerit affixus in eaq; animam emisisset. Deinde resurrexerit, cælos conscenderit, iterum venturus &c. Ipsum namq; Iesum Christum euangelizabant non beatissimam virginē ex cuius epithetis & præconijs nil gloriæ Christi accedere poterat: quicquid ipsi virgini esset dignitatis ac gloriæ, ab illius gratia prouenisset: nec etiam ad beneficia explicanda facere potuissent, quæ in nos ille contulerat. Quapropter in Maria non erat immorandū. Per Christū namq; redempti sumus, per Christum restituti gratiæ ex filijs iræ, per Christum a durissima Sathane seruitute liberati, & per eius adoptionem cælestis regni effecti participes. Etenim Christus ipse pro nobis in crucis patibulo affixus acerbissime & ignominiose mortuus debita nostra perfoluit. Iniquitates nostras ipse portauit, non Maria. De illo igitur agendum erat: mysteria illius ab euangelistis erant referenda nō Mariæ gesta aut laudes exaggerandæ. Ille inquit a nobis in primis colendus celebrandus & solus adorandus, vt qui ab illo cuncta beneficia acceperimus nō a Maria. Ille optimus & maximus deus, quis & verus homo? Ob idq; causæ & frater noster effectus, licet etiā genitor & creator esset. Ipse idē dominus indulgentissimus, idē amicus, idē rex beneficentissimus, iudex clementissimus, salus nostra, gloria nostra, vita nostra: citra quem nec Maria virgo gloriosissima quicquid fuisset: quæ tamen mater est gratia, natura tamen serua est & pura creatura. Quicquid

enim in illa gestū est, totum diuine gratiæ opificium fuit: quemadmodum & ipsa spiritus sancto repleta visitans cognatā Elisabeth his verbis protestatur. Magnificat anima mea dominum: & exultauit spiritus meus in deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Quapropter de illa in scripturis tantum erant referenda quæ ad seruatoris aduentum, carnis assumptionem, natiuitatem & progressum illius historiæ pertinebant. Si enim quicquid in Mariæ laude dignum est, quicquid decoris ac maiestatis, ex filio pendet: profecto non tantum conueniebat, sed etiam oportebat antea eius filium agnosci ac celebrari. Quod Mariæ nomen laudibus effertur. His rationibus in euangelio non frequens de Mariâ habetur mentio, pauca etiâ referuntur. Ex his tamen non sequitur, quin illa sit a nobis diligentissime colenda, celebranda, epithetisque ac elogijs honoranda. A

Quod si diceres, non infacior venerandā esse, sed eam plus laudari dāno, honoresque tribui ingentiores quæ deceat. Id enim per se peius cauſaris, ut in Ichthyophagiâ tuâ verba sic testatur. Quam multi sunt qui magis fidunt præsidio virginis matris, quam ipsius Christi: matrē colūt imaginibus, candelis, & cantuiculis, sub noctē enim illam salutantes ipsi canunt, Salue regina non intellectum: Christū autē impia uita fortiter offendunt. In quo libello & carapissimâ cōsuetudine ad concionatoribus inductam inuocandā a deo auxiliij per intercessionē ipsius. Cum sint concionatur, inquit, & hi qui sacras literas & suggestio interpretantur, malunt inuocare virginis matris auxiliū, quam ipsius Christi aduersus veterē (ut ais) cōsuetudinē, ut Origenes, Basilij, Chrysostomi, Ambrosij, & aliorū. Quibus ad manū est responsio. Fateor enim tibi uideri virginem coli impensius quam deceat, pñs autē omnibus cultoribus longe uisus quam conueniat, tātum abest ut latiscum ut sanctus pater Damascenus inquit, Omnis honor qui in Deiparam virginem impēditur, in illum, qui ex ea est reuocetur, uidere enim non est quempiā mente sanū, qui plus honoris tribuat Mariæ quam Christo, sed ista solo calumniandi studio confingis ac prædicas. illam salutari reprehēdens sub noctis initio, quasi ex hoc illud quod protuleras sequeretur, uidelicet eam plus colere, quam filium, & cum ipsam colimus precantes, ut pro uobis apud filium intercedat sic precemur, ac si non in primis ille colatur. D

Sed ai, nunquid tibi uidetur indecens eam salutare in noctis crepusculo, qua hora ab angelo fuisse salutatam creditur? Profecto mirari satis non possum, quomodo tibi omnia in usum ab ecclesiâ promiscue inducta displicent tam optima, quibus calumniandis nullus est locus, quam non æque probata, quibus cauillandis aliqua occasio arripi posset. Sed quid habes quod reprehendas, censor grauissime in more salutandi virginem a sacris concionatoribus pie inducto? Animaduerte & dicas quæso concionatorum nonne munus est euangelium prædicare? Est quidem dices: quapropter & contendo Christum inuocandum non Mariam. At certe non negabis ante prædicatum euangelium Mariam uirginem ab angelo Gabriele fuisse salutatam. Si igitur hoc idem faciunt concionatores, ut prius Mariam saluent quam euangelium annuncient, perperam facere dici possunt: cum morem angelij imitantes simul & ordinem rei geste obseruent: præterea quid in ipsa salutatione contineatur perpendendū. Prolatis quippe salutationis euangelicæ uerbis celebratoque benedictio sub ipsius ventris fructus noie sanctissimo dño inquā Iesu dicitur sancta Maria mater dei, ora pro nobis peccatoribus &c. Interpellatur ergo, ut apud filium aduocatam agat, non ut ipsa nobis gratiam impertiatur: quod & ipsi concionatores ante salutationem palam protestantur dicentes, Inuocemus beatam virginem, ut apud dominum nos ea dicere impetret, quæ ad gloriā illius faciant, & salutaria nobis sint. At dicis hoc non faciebant sancti patres, sed Christum recta inuocabant. Esto, & hoc fortasse hiscæ nostris præfertim temporibus magis probandum. Nam humilior est precatio, quæ per intermedium fit, ut supra declaratum est, & hiscæ seculis talis meo iudicio ualde accommodatior, licet patrū cōsuetudo illorum seculo forte fuerit opportunior, quo bona pars populorum nondum Christo crediderat, sed in paganis ritibus persistebat: quorum plurimi promiscue in Basilicis fidelium frequenter conueniebant ad audiendas patrū conciones, quibus modis Christus insinuandus, & eorum peccatoribus erat inferendus. Christum igitur in concionum initijs recta inuocare conueniebat, non Mariā quæ nec adhuc B

illis vilo pacto cognita erat. Talemq; salutationem potius risissent, q̄ ipsa ele cti ad induen dum Christum deuenissent. Qua ratione Paulum euangelium prædicantem, tam frequē tet sanctissimum nomen Iesu in ore habuisse crediderim. At euangelio vndiq; propaga to: relictisq; gentium erroribus cum iam domini Iesu nomen matris apud omnes glorio sum & celeberrimum effectum esset, ac quoq; illius glorificandæ ratio habēda fuit: quid vt magis agnosceretur, ipsiusq; nomen celebrius euaderet, & quo magis glorificaretur Christus in maternis laudibus, fuit conueniens in agendis concionibus, ad quas frequen tissime conuocantur populi illam salutare, & vt aduocatū interpellare, vt ipsa apud Chris tum filium suum pro nobis intercederet. Hæc de causa morem hunc fuisse inductum, valide consentaneum. Alia quoq; ad obfistendum inquam hæreticis sanctissimæ virginis detrahentibus, hostes nempe semper habuit innocentissima virgo, quemadmodum eius filius, qui enim Christum negabant veram ex Maria assumpsisse carnem, maternum des cus illi detrahebant. Qui autem ab eo diuinitatem eripiebant, eam ~~hereticis~~ esse negabāt. Qui vero eam plures alserēbāt sustulisse filios insigni virginis coronam eam spoliabāt: quorum vt occurreretur blasphemijs, forte inductum est, vt in concionum exordio saluaretur, auxiliumq; ab illa peteretur, vt inde populus tanto magis ad eam venerandam succederetur ad veritatemq; agnoscendam facilius induceretur, contemptis hæz reticorum ineptijs.

C Cæterum si qui tam vecordes mentisq; inopes essent, qui plus intemeratæ virginis affe ctu quodam immodico tribuerent, q̄ gloriosissimo eius filio, quo & a cultu domini Iesu diuerterentur in ipsa virgine insistentes, tales ab Ecclesiarum propositis sacrisq; concio natoribus admonendi essent, ac edocendi, vt virginis & ceteris sanctis illum impenderent honorem, qui eis conuenit. Illum autem nequaq; qui soli omnipotenti deo & domino Ie su debetur. Virginemq; & sanctos propter Christum, & non propter sciplos esse colen dos: Ipsum autem dominum sui ipsius tantum gratia, eumq; scopum esse ad quem omnes nostræ operationes spectare debent. Ipsum nāq; super omnia amandum, illi fidēdum, in eo spem omnem reponendam. Deniq; virginem & sanctos omnes domini gratia dilige dos, non autem dominum propter seruos. Quamobrem non tam impenſe esse colēdos, nec tanto completēdus affectu vt id quicquam derogare possit dominico cultui, aut tantum ab illius amore detertere. Edocendi præterea q̄ deſpara virgo, licet domini ma ter ſir, serua tamen est humillima, non natura mater, sed gratia, sancti quoq; omnes serui inutiles ex sese, per gratiam tamen domini sanctificati. Quicquid enim virtutis decoris & gloriæ in ipsis sit est illius dono cōsecuti sunt. Quocirca ois affectus ois honor q̄ illis tribuitur, ppter dona quæ in illis sunt, referēdus est in patrem luminum, a quo bona om nia procedunt. Ob idq; creaturam omnem vilissimum puluerem existimandam. Quid dico puluerem? imo nihil esse, & si quid ipso nihilominus esse possit. Qua propter illum prius suspiciendum, glorificandum & amandum. Creaturas autem quanto ad ipsum per gratiam magis accedunt tanto diligendas magis & venerandas. Cuius cum beatissi ma virgo præ ceteris omnibus fuerit effecta particeps (tantum enim gratiæ illi fuit colla tum, quantum mundissimum atq; ideo capacissimum vas illud capere potuit) illi post do minum Iesum (cui propter diuinitatem cum humanitate cōiunctam verus latræ cultus debetur) illius quoq; naturæ humanæ, vt humana est in se cōsideratæ summus honor & cultus citra latriam, tum quia anima illa beatissima non plenitudinem gratiæ quemadmo dum Maria consecuta est scilicet quantum capax fuit, sed simpliciter summā, qua maior nec esse, nec tribui potest, tum ob ingentia quæ beneficia nobis cōtulit. Illa enim prodidit vnacum sanguine ad sordes nostras detergendas, quo mysterio & nos a morte ad vi tam reuocauit. Ille igitur in primis suspiciēdus, post ipsumq; intemerata virgo super om nem aliam creaturam veneranda. Deinde ceteri sancti venerandi vel secundum eorum gloriæ & meritum mensuram, aut quantum proprius affectus statuerit. Parum enim refert si plus vni sancto tribuatur honoris q̄ alteri. Sanctissimi tamen apostoli vna cum præcurſore domini post Mariam præ ceteris omnibus sanctis proculdubio videtur ho norandi. In summa hoc seruandū esse in omnium sanctorum cultu perspicuum est, vt

quicquid laudis, quicquid honoris, quicquid gloriæ illis tribuitur, quicquid solenne illis impenditur, totum ad gloriâ omnipotentis dei referatur, nihilq; agendum in eorû obsequio, siue ipsa deipara virgo fuerit, seu quicunq; alius diuorum, quod quouis modo ab omnipotentis dei dominicq; Iesu cultu nos diuertat, ab amore illius nos auocet, a contemplatione immensæ maiestatis eius impediât. In Christo enim viuimus, mèbra Christi sumus non Mariæ, quæ tamen exaltata est in cœlestibus regnis super choros angelorum, celsior apostolis, prophetis præstantior, gloriosior martyribus, potentior confessoribus, illustrior cæteris virtutibus, ac deniq; reliquis sanctis omnibus sublimior. vtpote ordinum omnium ornamentis insignita. Nam & prophetarum & Apostolorû & martyrum, & confessorum, Mariæ virgo super omnes virgines, choro & catalogo merito ascribitur. Quis autem hæc rudi populo declaranda esse (vt dixi) non abnuerim, attamē vix quenquam esse tam crassum ex his etiā qui cultui beatæ virginis impensius dediti sunt suspicor, qui putet illam filio potentiorē esse magisq; venerandam: quiq; illam colat ipsius tantum gratiā, vel existimet citra deum præstare beneficiā, licet quando illam precatur aut colit, preces in deum actū non referat: quod nec oportet cum satis sit, habitu (vt aiunt) in fide ecclesiæ precetur. Quocirca qui putant quibuscum in his delinquit, ob idq; conuenire admonere & instituere populū id circumspecte magnæq; moderatione faciendum esse, toto cœlo aberrant: ne dum paucos ab errore auocare student imodice hoc agentes, plurimos in diuæ virginis & aliorum sanctorum neglectum & cōtemptum inducant. At quemadmodum imperiti medici faciunt, qui leuem morbum pellere volētes, acrioribus importunisq; pharmacis non solum illum adaugēt, sed alijs grauioribus morbis agrotos obijciunt: sic sobrie ac modice pro auditorum qualitate tractanda sunt ista apud promiscuum vulgus: quod illius potius relinquendum est simplicitati in fide ecclesiæ procedenti, q̃ in labyrinthum quandam confusissimum illud detrudere.

Iam reliquū est cæteris dictis ruis respondere, quibus gloriosam virginem, non tantū peccato originali fuisse obnoxiam, verū & ab actuali non fuisse exortem cōtēdis. Hoc asserens ex Chrysostomi & Augustini (vt ais) sententiā, quo nihil falsius est, vt in mediū allatis eorū verbis aperte cōstabit. At prius res ipsa, quantum patitur materiā, ratione spectanda deinde sanctorū patrum sententijs cōprobanda. Quandoquidem ista quæ ex scripturis euidentissime demonstrari nō possunt, alia via tractari non datur, q̃ probabilibus argumentis & testium autoritate, cui refragari temere non liceat. Prius autem de peccato actuali disputantes ad originale descendemus. Age igitur obsecro, quomodo mater domini actualis peccati culpa sordidara esse potuit, si fuit plena gratiā? Cum peccatum omne quantumcunq; leue charitatem omnem, gratiāq; ipsam refrigeret: quæ licet cum peccato, quod veniale vocant, stari possit, cum tali plenitudine tamen gratiæ consistere non posse manifestū est. Vbi enim plenitudo ibi nō est defectus nec virtutis remissio. Negari siquidē non potest quin si nunq̃ peccasset vegetiorem, amplioremq; in ea gratiā fuisse, q̃ si labe peccati fuerit denurpata. Nullū enim maius donū, nulla gratia maior rationali creaturæ conferri potest, perfectā innocentia ita vt illa omni crimine, omni peccato, deniq; omni culpa sit vacua & immunis. Non ergo plenā gratiā si peccatum propria culpa cōmisit. Secus autem de peccato ab origine propagato, quod culpa propria nō committitur, sed aliena cōtrahitur. Mariam autem gratiæ plenam fuisse archangelus Gabriel asseruit, non suo sed domini testimonio subiungens eam benedictā super omnes mulieres. At quomodo benedicta super cæteras, si peccato actuali maledicta quæ admodum & cæteræ: quæ tamen capitali peccato nunq̃ fuerūt obnoxie. Quomodo dominus cum illa: Non more communi, vt dicitur esse cum cæteris, qui eius gratiā prorsus vacui non sunt, sed singulari priuilegio videlicet cum plenitudine gratiæ. Vbi enī dñs æternæ lucis cū plenitudine gratiæ inhabitat, ibi nullæ sordes, nullæ tenebræ esse possunt. Radius nēpe solaris cum aliquo ingreditur, non solum tenebras omnes pellit, sed & parietes illustrat, licet eos non peruat ob opacitatis naturam. diaphanum autem sp̃ledidissimum reddit, & omni purgatum caligine. Non autem solaris radius in Mariam ingressus vel increata lucis splendor, sed ipsa lux diuina increata eam integris nouem mēsis inhabitauit.

Alber.

Y iij

Et tamen dicemus eam non illustrasse, & si quæ tenebræ aut sordes in ea fuissent, non omnes abegisset. Absit ab hac tanta infamia. Itaque tabernaculum illud caliginea rubigine qui potuit esse deturpatum: dilsonum nimis & naturali ratione contrarium, dominum namque omnium habitaculum nitidissimum ac ornatissimum delegisse, inhabitandum omnino de cuit, quod & facere potuit. Quid dico inhabitandum? immo ex quo humanum corpus sibi allumeret. Conueniebat igitur, conueniebat, ut ex mundissimo & illustri corpore purissimum sacratissimumque corpus formaretur, in hypostasibus unitate iungendo cum æterni verbi diuinitate. Expers igitur virgo sacratissima prorsus in qua expers omnis culpæ, omnique sceleris. Quomodo enim peccato coinquinatum est, poenæ obnoxium est. Quomodo autem plena gratiæ si obnoxia poenæ, si rea culpæ? Qui namque in peccato est inter? per amicus, dei esse nequit, sed potius inimicus censendus, quia transgressor, & dominicæ voluntati contrarius. Quomodo autem dominus cum illo in plenitudine gratiæ, qui illius hostis quodammodo est? Semper autem dominus cum Maria fuit, quæ ab æterno in sponsam delegit, in matrem, in nutricem: siue enim ab originali præseruata fuerit, ut potius creditur siue non in utero tam sanctificatam esse nemo dubitat. Nam si Hieremias propheta, si baptista Ioannes teste scriptura, Iacobus quoque præter domini & alij in visceribus maternis constituti fuere sanctificati: quis hoc idem detrahet Mariæ? quæ si sanctificata fuit antea quam in lucem ederetur, qui peccare potuit in lucem edita? Sanctificare enim nihil aliud est quam a peccato & omni culpa immunem reddere. Quamobrem neque mortales dum viuunt, quantivis perfecti sunt, sanctificati dicuntur, ut qui adhuc peccare possunt. Si igitur Maria sanctificata, si canonizata antequam fuerit genita, vel postquam fuit concepta, oportet nunquam actuali peccato fuisse deturpatam. Nam canonizati sancti peccare non possunt. Quis autem negabit eam canonizatam, cum in sponsam dei, in matrem domini despecta fuerit, vel cum ab angelo Gabriele salutata sanctificataque, cuius nuncio annuens deus concepit? Attamen iniqua mente illi peccatum tribuis, non solum post genitum dominum, verum cum dominus iam adoleuisset Euangeliumque prædicaret. Quis hoc diceret nisi mente captus aut Mariæ inimicus, ut saltem dominus ei tantam gratiam suo aduentu non contulerit, ut deinceps a peccando foret immunis, licet antea peccasse daretur? quod erronei nimis & omni rationi prorsus contrarium, ut sanctorum patrum sententijs doctrina & iudicio clarissimis autoritate & sanctitate conspicuis liquide comprobatur. Origenes enim de beatissima virgine in Mathæo ita scribit, Maria mater immaculata, mater intacta: quæ si peccatrix, non utique immaculata. Et prosequitur, O magna admirationis gratia, o inenarrabilis suauitas, o ineffabile sacramentum ipsa eademque virgo, ipsa & mater domini, genitrix eius, plasmatio eius ipsa eius ancilla, nemo unquam talia audiuit aut tantum cogitare potuit. Et paulo post, Vnigeniti dei dicitur & mater & virgo maria, digna digni, sancta sancti, immaculata immaculati, vnica vnici, &c. quæ verba non solum illam ab actuali peccato immunem fuisse statuunt, verum & ab originali fuisse præseruatam ostendunt. Rursus idem paulo post Ioseph agnoscens illius sanctitatis excellentiam iuste humilians sese timebat, sibi ipsi tantæ sanctitatis coniunctionem dicens. Maior est enim illius dignitas, superexcellit eius sanctitas, nec meæ congruit indignitati. Cui angelus, Accipe eam Ioseph sicut commendatum celestem thesaurum, veritatis diuitias, perfectam iustitiam, vnigeniti vocat iustitiam. Non ergo peccatrix erat obnoxia. Rursum idem, Audite omnes filie Euzæ, quæ hereditatem doloris ex filius condemnationis sumpsistis, quæ virgo in utero accipiet, non ex desiderio partum fulcipiens, quæ neque perfusione serpentis decepta est, neque eius venenosus afflatibus infecta, &c. Hoc dictum eam non solum ab omni actuali peccato immunem reddit, sed & ab originali pariter prorsus abstergit. Si enim serpentis perfusione non fuit decepta, nec poenæ subiectam fuisse conuincitur, quæ quidem ex ea perfusione seruata est, quam peccatum originale fuisse liquet. Accepisti Origenem, nunc & Augustinum expressissime loquentem audias: sic enim ait contra Pelagianos de natura & gratia. Excepta itaque

quæ sancta virgine Maria, de qua propter honorem domini nullam procius cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem. Inde enim scimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quod concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum. Idem quoque pater in Sermonibus, Quis enim dices re potest, sine peccato sum natus, aut mundatus ab omni iniquitate, nisi virgo illa purissima, animatum templum dei excelsi, quam deus sic elegit et prelegit ante mundi constitutionem, ut sancta & immaculata mater dei ab aeterno præseruata incorrupta ab omni labe peccati. Et idem præterea Charitas effecit ut non solum Maria peccatis, sed nec peccatum cogitare potuerit, & super cunctos præseruata est ab omni labe peccati. Et idem præterea Charitas effecit ut non solum Maria non peccarit, sed nec peccatum cogitare potuerit: & super cunctos reseruata est ab omni labe peccati. Rursus idem, O mater domini sicuti in prima foemina abundauit delictum, ita & in te superabundauit plenitudo gratiæ. Ideo & super omnes ignara delicti. Beatus quoque Cyrillus Alexandrinus ita scribit, Temerarium in Maria virgine ponere culpam aliquam aut peccatum. Sanctus vero Hilarius Pictauiensis sic inquit, O virgo benedicta super omnes foeminas, quæ angelos vincis puritate, quæ sanctos omnes superas pietate. Quæ quidem si puritate vincit angelos, istius sanctissimi ac doctissimi patris sententia, quid blateras Erasine actuale ei non pingens culpam? Sanctus autem Ambrosius de illa hæc profert, Hæc est virgo, in qua nec nodus originalis, nec cortex venialis culpæ fuit.

Cum ergo tam expressa sint hæc sanctorum patrum testimonia gloriosam virginem omni culpa fuisse immunem asserentia, tu tamen ausus es illi tribuere, non solum originalem labe fuisse infectam, verum & actuale commisisse peccatum, ambitionemque ac diffidentem fuisse ausu quodam sacrilego Chrysostomi & Augustini sententia asserere non erubuit: qui si hæc dixissent, sibi ipsis protulissent aduersantia. At neuter sane eorum suis verbis virgini Deiparæ tribuisse peccatum vsque inuenietur, vel actuale vel tamen originale. Licet enim hæc vox ambitio in malam partem, ut plurimum sumatur, non perperam tamen pro magno quodam affectu studioque diligentiori rei cuiuspiam peragenda nonnunquam accipitur. Dicitur enim ab eo quod est ambire, idque nil aliud est quam circumire. Inde apud Latinos sumptum nomen ambitionis, eo quod petentes honores ac magistratus in republicam classes circuebant, susfragia precibus preciose sibi comparantes. Ad quod inhibendum lata fuit lex de ambitu, hinc dicta ambitio, & prope in malam partem usurpata, non quod ambire prauum esset, sed quia ambites prauè agerent vota ementes ac vitiantes comitia. Honores autem appetere & cetera, quæ sui natura comoda sunt, nequaquam autem praua nec interdictione citra peccati appeti possunt, modo id non immodice fiat. Quandoquidem quod bonum est naturaliter appetitur. Quis igitur Chrysostomus dixerit quod ambitione ac ostentatione commoti discipuli eum foras in presentia omnium vocauerunt, & errans euangelium Ioannis de nuptiali mysterio Mariz affectum aliquem ambitionemque gloriæ humanæ (ut ait) tribuisse, quod tamen falsum est: ex his non conuinceretur Mariam, vel ipsos etiam discipulos peccasse, ut dictum est, in desiderijs naturalibus (modo non exuperent, sed rationi subiacentur) aliquid esse peccatum non contingit. Eoque ambitionis nomine illud honoris desiderium sit intelligendum. Chrysostomus tamen hos affectus illi absolvere non tribuit, sed dicit fortassis quod tu prætermisisti. Inquit enim in Ioanem loco a te citato. Est forte humano aliquo afflictebatur affectu. Qui autem fortasse dicit, nihil aliter, sed esto afflictebatur nihil ad rem tuam, cum multis coningere esse affectus humanos in moralibus, citra tamen omne peccatum: quemadmodum & multa ignorari circa culpam possunt. Affectus enim maternus erga filios laudandus est, non culpandus, modo metam non excedat. quod si concedas, ut fateri quodammodo videris, cur inferre Chrysostomi & Augustini sententia actuale peccatum Mariz tribuit? Ait enim in Annotationibus, Cæterum cultui beatissimæ Mariz, aut hodie vulgus pro quodâ fauore plus satis tribuit, aut parum tribuit Chrysostomus, quod explanat illa verba, Ecce mi tua & c. ambitione quidam ac ostentationis studiū illi tribuit & gloriæ humanæ cupiditatem.

Augustinus pariter videtur tribuere non nihil diffidentiam. Nos autem etiam peccato originali procius facimus immunem. At hic videtur aliquod peccatum actuale tribuere, quod uis.

Augustinus illum locum enarrans de his tractans affectibus, gloriosam virginem excipiat, & in discipulos censere esse referendos. Tu tamen id audaci fronte protulisti. Ita autem, inquit, in libro de natura & gratia. Sed quicquid dicatur de fratribus, de sancta virgine Maria propter honorem Christi nullam haberi volo questionem. Inde enim scimus quod ei plus gratie collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum &c. At non solus Augustinus, sed et ipse Chrysostomus hanc in fratres importunitatem potius refert, quam in ipsam virginem, quod nec tu in alia editione negas matri parcens. Sed tantum de importunitate sentiens ambitionem retices, quae longe peius sonat. Cum importunus sit qui non apte, non suo tempore aliquid agit, quod ex inclementia excusabili provenire potest. Ambitio autem non nisi ex affectu. In eo autem facto, fratrum & matris fuisse importunitatem testatur Evangelista dicens, Adhuc ipso loquente ad turbas, dixit ei quidam, Ecce mater tua, & fratres tui foris stant querentes te alloqui &c. Importunus sane erat adhuc evangelizantem dominum interpellare. Quod autem hos affectus cupiditatis, gloriae vel ambitionis in fratres referat Chrysostomus, & non in virginem illius verba declarant. Ait enim, Unde patet inani gloria illos commotos fuisse nihil magni de ipso cogitantes, quod apertius significavit Ioannes dicens, Quia neque fratres eius credebant in eum. Animaduvertisti. Primum dicit illos commotos fuisse: quod nihil ad virginem. Praeterea nil magni de ipso cogitantes, quia neque fratres eius credebant in eum: hocque ad virginem minus referri potest. non enim frater erat, sed mater, in fide de filio semper solida. Quomodo enim non potuisset illa in filium credere, nec aliquid magni de ipso cogitare, quae se ab archangelo Gabriele salutata nouerat: ab eodemque audierat. Hic erit magnus et filius altissimi vocabitur, & dabit illi dominus deus sedem David patris eius &c. Quae absque viri commercio, sed spiritu sancto obumbrante se concepit scelerat ut ei ab archangelo fuerat denuntiandum. Quae cognata Elisabet prophetantem audiverat. Unde hoc mihi ut veniat mater domini mei ad me? Nam ut facta est vox tua i auribus meis exultavit infans in utero. Cuius & illa in spiritu, Magnificat anima mea dominum &c. Quae inquam attestata fuerat sibi magna fecisse dominum per conceptum filium, nihil magni de eo credebatur. Quae per pastores Angelus domini venisse de caelis cognouerat & dixisse ad eos, Ecce ego cum gelizo vobis gaudium magnum, quia natus est hodie saluator qui est Christus dominus in ciuitate David, & cum eo angelos militum consensisse caelestis, Gloria in excelsis deo &c. Quae eosdem viderat illum adorantes. Idem facientes magos, stellam, Herodem. Symeonemque sustulit inter complexus pueri praedicantem, Nunc dimittis seruum tuum domine &c. Annam quoque prophetissam de illo mirabilia dicentem, quae nodum puberem cum doctoribus disputantem viderat. Quae inquam tanta cum fecisse miracula cognouerat, eumque induxerat, aquam in vinum conuertere summa fiducia dicens ministris, Factis quaecumque vobis dixerit, in ipsum non credebatur, nec magni quicquam de illo existimabat. Crediti sane virgo illa benedicta in filium, magnaque omnia de illo semper existimauit, postquam Gabriele fuit salutata, quod & cognata Elisabet his verbis protestata est, Beata quae credidisti, quoniam in te perficietur, quae dicta sunt tibi a domino. Sed quorsum sperat, si non omnia quae de ipso futura erant agnouisset utpote ei nondum reuelata quae nec ipso initio cognoscere erat opus, ut quaecumque miracula facturus esset, & alia quae ad redemptionis nostrae mysteria pertinebant. At certe perpetuo credidit quae ab angelo nuntiata fuerant. Alia quoque quae viderat & cognouerat, omnia ut euangelium refert seruauit & confers in corde suo. Quamobrem conuincitur magna & maxima semper de ipso cogitasse. Ad Mariam ergo verba illa referri non possunt. Quomodo enim in eum credere non potuisset, aut humilia tantum de illo cogitare si non credidisset. Archangelusque Gabriel respondisset, Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Diuinum verbum ex eius purissimo sanguine non corpus assumpisset nisi credidisset. Sed quomodo potuit non credere quae erat prophetis? Inquit enim Hieronymus in Esaiam, Quidam prophetissam Mariam agnouit, si Symeon, si ceteri priores prophetae illa quae & mater & prophetis non cognouisset. Si cognouit, ergo credidit in illum, ac de illo magna oia

cogitauit. Igitur quæ Chryſoſtomus protulit ad fratres & Apoſtolos tantum referuntur qui tardius diuinitatem domini agnouerunt. Viuentem autem domino eum agnouit & cōfeſſus eſt Petrus, tu es, iquit, filius dei uiui. & negabimus Mariam illum cognouiſſe? Præterea Chryſoſtomus eadem homilia enarrās verba reſponſionis Chriſti, ita inquit. Num vero non tantum honoris ei conferre videtur, ſi fratrum, qui nudum hominem eſſe, cenſebant inanem ambitionem eiſcere ſtudebat. Itaq; acerbius nō ad contumeliā, ſed ad emendationem eorū reſpondit. Tu vero noli verba tantum perpendere, quæ mediocriter acrimonia continent, aut fratrum importunitatē, verū etiam audaciam conſidera & c. Audis? Nul la ſit matris mentio, ſed audaciæ fratrum, quam dñs retundere voluit. Quamobrem & ſuperiora verba ad eorū ſunt referenda. Qm̄ enim illa fuerat cū fratribus ad interpellatū dum eā, vt reſert Euangelista, Dixit autem ei quidā, Ecce mater tua & fratres tui ſtant foris, & querunt te alloqui & c. Conſentaneū quippe eſt ipſam, vt ſanſ faceret cognatis, qui illam rogauerant, vel proprio affectu motā, vel fiducia maiori in ſilium priores ſibi partes in eo interpellando vendicaffe importuno tempore, vt pote ſilio docente turbas & diuini agente negotium. Quamobrem nec reſponſum non mite recepiſſe, nec & talis importunitas vllum arguit i ea peccatum, vt dictum eſt: preſertim cum verſimile ſit illam n̄ cognouiſſe ſilium tunc euangelizare. Quod ſi cognouiſſet certe non illum interpellaret, ſed expectaſſet donec dicendi finem faceret. Quo circa & reſponſio in diſcipulos referenda. Nā præter iam dicta Chryſoſtomus, Hoc etiam (inquit) non recitat Euangelista ipſorum verba, non parū plena demēſia, quia magno ſtudio illum Hieroſolimā trahēbat, vt a ſignis illius aliquam gloriā conſequerentur. Nam tu qui hæc facis (aiebant) oſtende te ipſum mundo. Hæc autem verba diſcipulorum fuiſſe reſert Euangelista a non matris, igitur ad ipſos etiam ſuperiora referenda. Non enim conſentaneum dñm matri reuerentiſſimum, ſis cet etiam illa quodam affectu permota & fiducia materna in tempeſtiue cum cognatis illū interpellaret, neſcia illū euangelizare, verbis minus placidis reſpōdiſſe. Erat enim ſubditus illi, vt inquit Lucas. Illam enim nunquam neglexiſſet, ſed perpetuo mirifice obſeruaſſet. Maniſeſtum etiam tum quia res id poſcebat. Nūquid enim ſanctiſſimā matrem parui ſeciſſet, quæ lege conſtituta cæteris præceperat parentes venerari? Tum ipſius facti quod ſcriptura recensere non prætermiſit, quanvis alia plurima præterierit pauca reſerēs de Mariā. Namq; cum cruci affixus ſanctiſſimā eſſet exhalaturus aīam, neq; dolorum ſeuitia, neq; imminentiſ mortis horror efficere potuerunt, vt ipſius obliuiſceretur, eſſe tve miſ ſolicitus: quin illam enixiſſime cōmendaret amatiffimo Apoſtolo. Et quibus verbis? Ecce mater tua, illam tibi in parentem do, illius curam ſuſcipe, quam filius de optima & dulciſſima parente ſuſcipere renetur. Ad illamq; in quodam ſolatiū acerbiſſimi illius cruciatus ſic locutus eſt, Mulier ecce filius tuus. Num credendū eſt mitiſſimum dñm aliquod vnquam verbum acerbum minusve placidum aut irreuerens matri protuliſſe? Nequaquā nequaquā vel tantum dubitandum, quod nec Chryſoſtomus, nec Auguſtinus, vt tu illis falſo obiciis, vnq; protulere, ac longe minus ſanctiſſimus pater Hieronymus, qui reſponſionem illam domini, quæ tamen nec fuiſ irreuerens nec quicquam materno detrahebat honorī, quinimo nec cognatis, ſed eo tempore facta interpellationi conueniens, vult reſerendam eſſe, non in illos ſed in nunciū, qui tentans dominum, & ei nunciauerat. Inquit enim, Videtur mihi iſte, qui nunciat non ſortuito aut ſimpliciter nunciare, ſed inſidias obtendere, vtrum ſpirituāli operi carnem & ſanguinem præferat. Vnde dominus non q; matrem negaret & fratres, exire contempſit, ſed quo reſponderet inſidiantī & cætera. A qua ſententiā nec diſſentit Chryſoſtomus. dicit enim, Adhuc ipſo loquente dixit quidam ei, Mater tua & fratres tui querunt te. Cui Chriſtus, Qui fecerit voluntatem patris mei & c. Ad nunciāntem ſane reſpondit, non ad eos quos nunciauerat querere eum. At hoc parum reſert cuiſcunque reſponderit, cum reſponſio vt eſt maniſeſtum minime ad verba fuerit, ſed operi quod peragebat conuenientiſſima. Quid enim ad eos ædificandos quos edocebat, melius reſpondere potuiſſet quam ſe non moueri ſanguinis cognitio ne vel affectu humano, ita vt obſequium diuinum dimitteret, & demandatum ſibi officiū, interſerperet, vt ad p̄p̄inquoſ accederet. Sed ſibi parentē eſſe ac cognatos chariſſū

mos quicunq; fecerent voluntatem summi patris qui in coelis ē, respōdit illos quidem pro
pinq;os esse secundum spīritum, a quibus autem interpellabatur secundum carnem.

G Nullam pariter acerbiteriam vel irreuerentiam habuisse rēponsum illud gloriosissimę
virgini factum in negotio nuptiali declaratur ipsa dicente, Fili vīnum non habent. Eoq;
respondente, Quid mihi & tibi mulier? nondum venit hora mea. Quidam verbum illud
mulier animaduertentes, q; matrem non appellauerit, id dictum fuisse, quasi ad reprimē
dam illius importunitatem suspicati sunt. Miror tamē eos ea de re talem sumpsisse opīnio
nem, cum in cruce pendens simili nomine compellauerit. Dicendum itaq; est eum quauis
doq; solitum fuisse appellare matrem, quandoque mulierem, quod nomen ad matres &
alias quāvis foeminas facit. Filios nanque nominibus appellatiuis parentes nō semper no
minant, sed proprijs persepe. Quinimo & quibūsdam in terris & vrbibus tantum proprijs
prijs. Nunquam autem filij parentes nominant proprijs nominibus, sed tantum appella
tiuis. Animaduertendum pręterea q; in scriptura nullibi reperitur dominum illam ma
trem appellasse, sed id euangelistę semper, ad eam explicandam et denotandam. Non igitur
ex eo verbo sinistri quicq; suspicari potest. Minus autem ex sequentibus nondum ven
it hora mea. Illa quidem interpellabat, vt coniuuii virtute prodigia faciendi, qua polles
bat vīnum subministraret. Ipse autem nondum euangelizare cęperat, nec miracula facere.
Inquit enim diuus Ioannes, Hoc fuit initium signorum quę fecit Iesus in Cana Galileę:
quapropter respondit dominus, Nondum venit hora mea, id est faciendi prodigia, q;
uis instaret. Attamen ne quid denegaret matri, illa mve tristite redderet, effecit quod pete
bat, quod illa ipsū facturum confidebat. Quamobrem illa rēpōsione nihil terriū vel
mutata dixit ministris, Quęcunq; vobis dixerit facite. Quibus ille ait, Implete hydrias
aqua. Quibus omnibus quod superius diximus confirmatur, scilicet beatam virginem in
Christum credidisse, & omnia magna de ipso cogitasse. Si enim credidisset ipsum non ha
bere potestatem faciendi ab eo non petiisset, vt in nuptiali coniuuiio de vīno prouideret.
Augustinus pręterea hunc locum interpretatur, eam non esse appellatā mulierem in ma
tris contemptum ita inquires, Vel ideo sic dixit, quia dominus noster secundum q; deus
erāt, matrem non habebat, secundum q; homo erat habebat. Miraculum autem quod fa
cturus erat, secundum diuinitatem facturus erat, non secundum infirmitatem humanam.
Miraculum autem exagebat mater, at ille non tanq; agnosces viscera humana operaturus
facta diuina dixit. Quid mihi & tibi mulier? tanq; dicat, quod in me facit miraculum non
tu gentiisti, diuinitatem videlicet meam. Cum igitur hæc ita se habeant q; Chrysostomus
siue Augustinus nullam peccati labem beatę virgini tribuant nec affectum vīlū huma
num qui citra peccatū esse non posset. Quinimo Augustinus illam prorsus ab his immu
nē faciat quę cognatis dñi discipulis vt pote minus plectis attribui possent vt superius dis
fusse satis declaratum est. Quenam igitur tanta temeritas ad hec te inducere potuit vt dix
ris, vel vulgus hodie beatę Marię plus satis tribuit aut parum tribuit Chrysostomus ex
planans illum locum &c. Ambitionem quandā ostentationisq; affectum & glorię huma
nę cupiditatem illi tribuens. Augustinus quoq; non nihil diffidētia quę cū peccata actua
lia esse videantur: nos tamen eam prorsus a peccato originali facimus immunem? Argu
taris hoc loco a minus verisimili ad magis hoc fere modo. Si id quod minus inesse videtur
id tñ inest, igitur & quod magis sed minus videretur illam peccasse originali peccato quā
actuali, hoc autem illi tribuunt sancti ergo & originali subiecta fuit. Vtramq; autem par
tem subsumpti falsam esse declaratum est, cum plurimis illorum dictis et irrefragabilibus
sententijs ab omni prorsus tum actuali tum quauis alia labe sancti illi ceteriq; illam immu
nem reddant nec aliquid asserant vnde vel originali fuisse obnoxiam conuincere possit. Qd
vt spero quantum materia patitur euidenter declarabimus. Hactenus opus suum relegit
& recognouit author ipse Albertus Pius: sequentia im
matura morte pręuentus, recognoscere non
potuit omnia tamē scripsit, & ab eius fami
liaribus fidei solertia ex Archetypo
exscripta nobis sic tradita sunt.

Vt autem nullum superfit huius ex moribus tuis impressum, cūtem superinducere H non curemus. eis quoque respondebimus quæ in Apotheosi Capnionis intulisti morem ecclesie taxans in referendis inter diuos mortalibus quibusdam, qui heroica virtute claruerunt. Ais enim, Quis canonizauit Diuum Hieronymum? Quis Paulum? Quis virginem matrem? virorum memoria sanctior apud pios omnes, an Catherinæ senensis quam in diuorum numerum retulisse fertur Pius secundus in gratiam ordinis & vrbis &c. Declamans unico huius exemplo ita & de cæteris canonizatis esse sentiendum. Fateor equidem morem hunc canonizandi eo ritu ceremonijsque quibus nunc agitur non fuisse priscum: sed vti hoc tibi do, ita contendo rem ipsam esse vetustissimam. Siquidem compertissimè erat in primæua Ecclesia ex pollicitis domini Iesu eos qui fide integra innocentissimæque vitæ decessissent ad cœlestia regna euolare, Quamobrem & censebantur inter diuos esse relati. Responderat enim dominus discipulis perquirentibus quid ipsis futurum esset qui reliquerant omnia sua & secuti fuerant eum: Centuplum accipietis & vitam eternam possidebitis, & in regeneratione mecum coregnabitis &c. patremque rogauerat mori proxi-mus ut ubi futurus erat ipse & ipsi essent, videlicet in cœlorum regno, de quo toties apud eos fecerat verba, pluribus parabolis & similitudinibus illud insinuans: in presentique nihil quod eos allicere posset promiserat sed potius quæ terrent videlicet pressuram esse passuros, & synagogis eiciendos & persecutiones subituros. dixerat enim, Si me persecuti sunt & vos persequentur, Et alibi, Eiciet vos & occidet & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Et rursus, Veniet tempus quo omnis qui occiderit vos arbitrabitur se obsequium præstare Deo: sed tunc beati eritis cum maledixerint vobis homines & fecerint vobis omne malum propter me. tunc gaudete & exultate quia merces vestra copiosa est in cœlo. mercedem quippe certam promittit non in hoc seculo sed in futura vita. Quanta sit autem illa Paulus edocuit dicens. Nec oculus vidit, nec auris audiuit &c. quæ dominus preparauit diligentibus se. Eos igitur qui ad æternam illam gloriam migrauerant, sine dubio diuos esse effectos prisca tenebat ecclesia, & vti sanctos hoc esse gloriæ domini effectos participes venerabatur. Itaque in primis hoc honore glorificata est præ excelsa virgo deipara, hoc Apostoli ceterique patres ecclesie columnæ. Quorum vitæ & mors ipsos commendauit & inter diuos esse relatos comprobauit. Quo honore etiam primis illis temporibus martyres dignabantur. Cum ipsa sanguinis atque animæ effusione in nouissimo vitæ momento testati essent sese perfectæ fide ardentique charitate summum Deum persecutos fuisse. Securi enim de promissis domini alacres & læti non solum tormenta & seuitissimos cruciatus, sed & ipsam mortem, quæ terribilium supremum est, subibant viuida spe futurorum: non ipsam interitum putantes, sed dormitionem ad tempus in qua forte mutata ad longe meliora transferrentur, usque honor quia mortalibus ipsis præstatur post triumphum martyrij prisca fuit canonizatio siue inter diuos relatio: de quo tot referunt Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius de martyribus agentes. Primæua enim ecclesia hoc pacto quotquot pro Christi gloria & nominis eius confessione occubissent vti diuos ac sanctos venerabatur: & a fidelibus eorum reliquie & sepulchra fideliter obseruabantur, arisque super ipsa constitutis sacratissima mysteria peragebantur, quasi acceptiora domino futura quæ ipsis interpellatis vti intercessoribus peragerentur. Quamobrem & sacella in ipsis locis constituebantur eorum nominibus commendata memorieque martyrum appellabantur, de quibus sepe meminit Diuus Augustinus, Ambrosius & ceteri patres. Quibus in locis innumere virtutes & insignia prodibant miracula, hocque primum, Deinde is etiam mos inoleuit ut non martyres tantum verum etiam alij quidam quorum vitæ singularis dum vixerant spectata fuisset, subsecutaque mors sanctissima eiusdem honoris velut hæres quidam cōsortes efficerentur. Prefertim si ab ipsis interpellatis virtutes & signa quædam prodijisset. Cum superatis cunctis affectibus per Christum contemptisque rebus terrenis omnibus ac vitæ illecebris veluti strenuissimi milites aduersus Saranum depugnassent. Hos enim omnes qui in fide sincera decesserunt conuolasse ad cœlestia regna, quamobrem & inter diuos recensebantur, hic ad martyrij discrimen confectores dicti sunt. eo quoque verbo et ope viuientes & morientes Christum cōfessi

essent. Neque enim dominus Iesus omnes voluit esse martyres, sed quosdam testes euangelij sanguine, alios moribus præcipuis & vita singulari. Quamobrem & Petrus de prædicto discipulo Ioanne quid futurum esset percunctans cum de se audisset, Cum senue-
ris extends manus tuas & alius cinget te & ducet quo non vis, audiuit. Sic cum volo manere donec veniam quid ad te? Tu me sequere. Quapropter nec per martyrium decessit diuus Ioannes. Et tamen nemo cum sanctissimum & inter diuos relatum negare audebit, ex quo gener e multi alij iure optimo fuere referendi, vt illi sanctissimi veriq; heroes, Basiliius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Ambrosius, Antonius, Gregorius & cæteri huiusce generis vitæ, innocentia & charitate clarissimi: quorum numerus vix recenseri posset, cum ecclesia perpetuo multis grauida superfoeret & seriatim plurimos pariat. Quorum tanta est multitudo vt non omnes innotescere possint. Quamobrem & si inter diuos sint collocati, non tamen inter sanctos ab hominibus recensentur: sed tantum hi qui clarissimi fuere vel signis & virtutibus præ cæteris innotuerunt.

I Qui & si confessoribus dicuntur non martyres, eo qd non violēta sed naturali morte obierint, attamen si martyr dicendus est quicumq; Iesu Christi amore tormenta, poenas, dolores, & cruciatus pertulit, quis negabit illos esse martyres qui tota vita cum propria carne, cum affectibus humanis inuisibilib; hoste Satana, perpetuo sunt digladiati? Si quis enim rem diligenter expendat, agnoscat christiana vitam perpetuum esse martirium: quod testatus est dominus cum dixit regnum cælorum vim patitur & violenti rapiunt illud. Constitutum enim est vt ad cælorum regna perueniatur laboribus, sudore, præfuriis, angustijs & conatu maximo: quasi oporteat portas illius antea fortissime expugnare. vnde & magnus Gregorius inquit, Ad magna præmia perueniri nō potest nisi per magnos labores. Milites quippe imperatoris fortissimi sunt omnes Christiani quos oportet fortes ac strenuos esse si ab Imperatore sint cōmendandi, segnes enim, timidos ac effeminatos contemnit. Quamobrem nec illos coronabit, sed qui strenue pugnaverint. Strenui autem militis vita durissima, quæ & martirium quoddam dici potest si quis ea q̄ patitur attendat, spe tñ cōtemptibilis exilisq; præmij semper alacrior illam perfert. Quanto aut magis in Christi milite hoc idem exigitur cuius præmium imarecibile ac perpetuum tā ingens tantæq; gloriæ, vt nec lingua exprimi possit nec sensu concipi.

K Cum igitur his heroib; dictis confessoribus hunc honorem tribui ceptum est, vt sic cut martyres honorarentur, forte contigit, quod in cæteris humanis rebus impellens affectibus fieri assolet, vt sensum ab illa recta regula discederetur: & quod rectissime institutum ceptumq; fuerat, a quibusdam in abusum verteretur. Christianis enim in immensum adauctis euangelioq; per vniuersum orbem propagato, vsu venit vt plurimi hoc cultu colerentur prout amor hominū erga quosdam necessarios fuerat ardentior, quo et mouebantur ad opinandū eos inter diuos esse relatos & sanctorum honore esse venerandos: vnde eueniebat vt solēni ritu hic parēti, ille filio, alius fratri, alius amico sacra faceret. Quæ res non solum ambiguitatem, sed & confusionem quandam in ecclesia pariebat, cum idē a quibusdam vti sanctus coleretur ab alijsq; contemneretur ac rideretur. Contingebat. n. simile id quod in Sapientie libro legitur. De idolatriæ origine quæ ab affectu humano et desiderio superstitium eorum qui decesserant euenit. Qua occasione forte fuit vsurpatum illud tritū proverbium. Multa corpora sanctorum venerantur in terra, quorum animæ cruciantur in inferno. Ad eam igitur ambiguitatē confusionemq; tollendam ex qua multa offendicula proueniebant, sollicita ac prouida sancta mater ecclesia sanxit vt nemo diuorum honoribus publice coleretur, nisi eum solenni ritu et maturo iudicio diligenti examini præmissio & comprobatis rebus tum de vita tñ de signis & prodigijs ipsa inter diuos recensuisset. Priuatamq; id faciendi licentiam quam sibi arrogauerant homines coarctauit. Quod quidem ab ecclesia consultissime ac sapientissime (vti & cætera) factum est. Quo constituto mos iste inductus inter diuos recensendi ritu ac cærimonijs quibusdā quæ nesci seruantur, quo & diuis honor adauctus est, & morralibus de eorum gloria certitudo & scandalorum deniq; omnium occasio sublata: quod tamen tu derides, ac vitio das inquit, Nonne gloriosa virgo & diuus Hieronymus inter sanctos recensentur cum tamen cano-

nizati

nizati non fuerint? Nonne ipsis plus honoris tribuitur q̃ Catherinæ Senensi? Non erat opus Erasme super excelsam virginem canonizare, nec ecclesiæ decreto inter diuos recensere aut referre, quam constat sanctam fuisse anteq̃ nasceretur, quāto & sanctam genitam, & a diuino spiritu canonizatam scriptura referente, Spiritus sanctus superueniet in te &c. Apostoli quoq̃ & primi patres illo more de quo dictū est inter diuos relati sunt non hoc postremo, qui nondum erat institutus vt postea fuit causis exigētibz. Quo sub, lata est facultas sciōlis ac superbis saltem palam, ridendi sanctos vel eorum gloriæ derogandi. At pro more tuo facis, qui omnia ecclesiæ constituta carpere & deprimere constitisti. Sed heus tu vnde nam tibi constat diuam Catherinam Senensem in gratiam ordinis sue vr̃bis inter diuos fuisse relata? Cum enim ciuis Senensis esset, quid illi erat cum vr̃be communē quam gratiam ob id Pius secundus apud Romanos erat institutus? Si per vr̃bem, Senas intelligis, improprie loqueris. Præterea nonne his verbis insinuas summos pontifices & ecclesiæ potius in gratiam hominum canonizare sanctos, q̃ ob eorum merita? quo & duos parietes eadem dealbas fidelia: cum simul sanctis deroges & ecclesiā cōdēnes. Verum quidem est rogari quandoq̃ pontifices a principibus ac populis vt quēpiā probatum virum signisq̃ virtute apud illos clarum inter diuos referant. Quorum precibus quandoq̃ annuit ecclesiā, cum prius ei cōsisterit re diligenter pensata & examinata merito esse referendum. Si autem secus apud iudices, quibus negotium demandatum est, actum fuerit q̃ precibus efflagitatum erat, hoc est si non fuerint probata quæ narrabatur, abnuuit ecclesiā: quæ nihil temere nihil in hominum gratiā decernit in his quæ ad religionem diuināq̃ pertinet cultū, in quibus nec aberrare potest cū a diuino spiritu dirigat. Sed de hac tenus. Oporret enim & alia, quæ subsequuntur argumenta, percurramus,

✠ DE NOVITIIS THEO ✠

LOGIS ET SCHOLASTICA

THEOLOGIA. LIB.X.

IS autem absolutis par est ad ea excutienda veniamus quæ de scholastica theologia nouitijsq̃ theologis & philosophia seripsisti: nec singula loca quibus hæc omnia oppugnas i medium adducam, quandoquidem tanta sunt vt vix imensum volumē foret illorum capax: ea autem tantum recitabo per quæ facile dignosci possit quid de illis sentias. Primum autem de theologis in scholijs Tomi primi i Hieronimum ita inquis, Episcopi & theologi libros virorum, qui ecclesiæ lumina fuerunt, fidei proceres & antesignani &c. interciderē passim sume, vt hoc sordidum scriptorum genus succederet sententiariorū summulariorum fasciculariorum speculariorum & o Deum immortalem quorum vel recordatio nauseam moueat generosis ac bene natis ingenijs &c. De theologia autem in scholijs Tomi secundū ita inquis. Ea quæ nunc passim tractatur in scholis theologia sic Aristotelicis est distēta decretis, sic sophisticis nugis ne dicam somnijs contaminata est, sic inanum quæstionum labyrinthis, vt si ipse reuiscat Hieronymus aut etiam Paulus nihil theologiæ scire viderentur. In tertio autem Tomo rursus de theologiis inquis. Hæc lege theologe qui nihil nisi Aristotelē crepas. Et rursus ibidem. Hieronymus significat omnes hæretes & philosophorum literis esse parat, & puritate Christianæ sapientiæ doctrina illorum non adiuuari, sed cōspuari. At modo isti quidam theologi nihil putant intelligi in diuinis literis nisi bonam vitæ partem in Aristotele contriueris. Et in Tomo quarto. Non dubito quin si Hieronymus hæc vidisset theologiā Aristotelicis sententijs ac legibus vndiq̃ contaminatā vel potius obscuratā, tota libertate in rem tam indignam detonuisset. Et in methodo theologiæ ita ais. In libris scholasticorum theologorum audis hominum commenta quæ quo propius in

Alber.

Z

spicias hoc magis similita in somnijs evanescent. Et in Enchiridio. Nostri (i qui) theologi nostro Aristotele contenti Platonicos & Pythagoricos arcant a ludis. Allegoriam autem spernunt aut oppidoque frigide tractant. Itē in Annotationibus. Proinde nobis quoque causē dum est ne sic sectemur theologiam, ut in matheologiam incidamus. Quorum enim artium quot modis accipiat peccatum, privatio ne an macula sit inherens animæ &c. Omne tot enim ceteras questiones quas recitas & alia quæ sub iungis damnans theologiam ad misericordiam philosophiæ. Quæ de re demum hæc verba proferas. Et in hac theologia tam non simplici vitam omnem consumunt qui simplicem & apostolicam proficuntur vitam, & qui ipso etiam cognomine summam modestiam proficuntur. Huiusmodique philosophiæ professione tollunt cristas & nihil crepant nisi Auctorem, & Aristoteli demerentur pecunia contactus & in blasphemis philosophi libris tota ducitur ætas. Et deinde Ioannem Scotum impudentissime taxans ait. Huiusmodi labyrinthis, Basilides, Valentinus, & Marcion captabant animos simplicium. Et rursus in eisdem. Nam mos est scholas vocare diatribas siue quæ sicut scabiosæ oues dum affricant sese morbo implent & sanas, ita isti quoque dum alij affricat, se corrumpunt alios. Præterea in præfatione in Hilarium ait. Atque hæc in re adeo modum nescire quidam, ut posteaquam nihil non definierant de rebus diuinis, noua etiam in his, quæ nihil aliud sunt quam hominum theotica commenta sunt, quæ atroces tumultus excitantur orbi. Sed pudet rabbinos alicubi non habere quod responderent. In Enchiridio quoque postquam ad satietatem aduersus eos ipsos debaccatus es his verbis orationem claudis. Vtinā aliquando expergiscatur Christus & hoc Iudaismo atque hac tyrannide liberet populum suum: nisi forte ideo nos redemit suo sanguine ut huiusmodi portentis seruamus. Cetera prætermitto quæ in theologos & theologiam protulisti. Diuum Thomam ac Ioannem Scotum ita tractas, ut si pecudes aut moriones fuissent His enim satis declaratur quale sit iudicium tuum quidve de his sentias.

M Ad hæc autem tanto minori negotio tibi respondere possum quanto superius de his quæ in Moria dixisti agens plura ad hoc argumentum pertinentia disceruerim, quæ repetenda non sunt. Nunc igitur hoc potissimum declarare curabo non dedecere philosophiæ theologiæ admisceri vni tu ipse autumas & docere conaris: sed vel plurimum conuenire opportunū fuisse & necessariū. Quod cum esset faciendū philosophiæ uti a varijs authoribus iam diuersis methodis pro ingeniorum varietate nobis fuerit tradita, prudentissime illam quæ ab Aristotele prodita est præ ceteris fuisse delectam. At quia hoc philosophiæ nomen plerisque est odiosum, multis etiam suspectum, putantibus philosophiam rem quandā abstrusam esse aut commentum miris portentis ambagibusque inextricabilibus cōflatum disputationem aggredientes nomen ipsum & authores reiiciamus, remque tantum perpendentes discutiamus an res theologica cum philosophica pugnet, aut tam difformes sint ut indignum sit vnam alteri adiungi famulari. Primum autem res ipsas pinguiori quadam Minerva siniamus, ut illis præscriptis disputatio nostra rectius procedat certiorque & dilucidior euadat. Dicamusque theologiā notitiā esse cum aliqua ratione rerum in primis diuinarum cæterarumque nobis non euidensium sed diuinitus reuelatarū: illud autem esse ratione apposuius ut theologicū habitum ab eo qui est tantum fidei distinguamus. Similiter & philosophiam euidensiem esse aut probabilem notitiā rerum cum diuinarum tum naturalium ac humanarum ratione partim vi mentis suo innato lumine, partim ex sensibus conquisitam. Quæ doquidem circa hæc omnia versatur philosophia in vniuersum. Nihil enim est quod subterfugiat philosophiæ contemplationem. Cum nulla res sit quæ ab intellectu menteve aliquo modo attingi non valeat. Distinguitur autem à theologia per hoc quod diximus euidensiem esse aut solum probabilem notitiā & naturaliter cōtingit quædam a sensuum autem simplicium cognitione per hoc quod est ratione parta. Ex quibus liquet non incongruam esse ipsius philosophiæ, definitionem. Non enim eam hic in partem speciesve partimur suas, ut in speculatiuam, practicam, metaphysicam, mathematicamve aut naturalem scientiam, sed ipsum genus commune solum definimus. Quæ quidem omnes homines mentis compotes aliquantisper participant plus minusve pro ingenij facilitate aut studij diligetia. Nemo enim sanæ mentis rectum omnium causarumque suarum pro-

sus cognitione caret, philosophiaque est experta, sed ea sola, quae inanima sunt: aut si anima, ratione tamen carent, philosophiaque incapacia sunt, uti prima rerum elementa, lapides stirpes ac bruta animalia. Propria est igitur homini philosophia illique communis. Cum igitur res ita se habeat, manifestarium est cognitionem hanc nequaquam facere theologiae reputare, utraque enim cognitio est. At una utpote theologia revelationi insitit, nec vi propria acquiri potest. Altera naturae & rebus ipsis agnoscibilibus innititur, & indagatione naturalis virtutis perquisitionisque diligentia paratur. Utraque a Deo proveniens: at theologia immediate; philosophia autem mediante natura nobis ab ipso datur. Non igitur pugnant hae cognitiones siue habitus quin idem utriusque valeat esse possessor. Verum quemadmodum humana subiciuntur divinis uti minora potioribus: ita cognitio humanitas acquisita, revelata ac infirmior est illique subiecta. Cui tamen in multis opitulari potest: quemadmodum & serui ministrive opitulantur vtilisque sunt domino. Et enim quae in lumine naturalis agnoscimus nobis evidentiora sunt his quae in fidei lumine recipimus, non tamen absolute sunt certiora: cum nulla veritas certior esse valeat ea quae ab ipsa divina veritate prodita est. Attamen cum non omnia credenda expresse revelata sint, sed multa ex reuelatis consequuntur: nec ipsa revelata sint, & quae dilucida sed plurima egeant interpretatione, haecque non peragantur nisi perquisitione & industria intellectus nobis inditi, ratiocinantia ac conferentia & ex his quae sibi naturaliter cognita sunt explicantis ea quae in theologia minus explicata sunt, manifestum est facultatem ipsam humanam notitiamque ab illa partem opitulari, & deservire ipsi habitui sacrae theologiae. Quinimo ipsum vel tenuis sime & crassissimo modo percipi non posse, nisi omnipotens suo spiritu supplere velit functiones ac studia humanae industriae & virtuti, ut in quibusdam sanctis patribus fecit, quos illapsu suo ex rudibus & idiotis hominibus mox sapientissimos theologos effecit, ut Apostolorum principem Petrum, contrivique filium Ioannem, & alios Apostolos quos ex fordidis piscatoribus summos doctores in temporis momento reddidit. Sed haec uti miracula ita & raro contingunt. Non enim omnipotens mortalibus theologiam tradidit velut impressam in sculptamve in lapide aut alia quavis materia, sed mentibus hominum illam reuelaui. Non omnino explicitam & patentem, sed in plurimis involutam & abscuram, permittens humanae industriae illam explicare. Nam & in scripturis multa prodita sunt quae inter se pugnare absque esse videntur. Quae tamen beneficio studiorum cognitionis humanae inveniuntur concutuntur & inter se conciliantur si enim lapides aut scipites elicimus ad theologiam capefendam siue recipiendam, nulla humanae rationis ope efficeremur idque nisi uti lapides illi in quibus decalogi praecepta insculpta fuerunt. Licet enim theologica continerent non tamen contenta capiebant. Homo autem conditus rationis est particeps ut ea facultate utatur tum ad revelata cognoscenda quantum materia ipsa patitur, tum ad alia percipiendae quorum adminiculo & revelata perfectius distinctiusque percipiat, tunc ut, & de ipsis posset rationem reddere valeat. Vult igitur ac necessaria illa res quae philosophia dicitur ad theologiam tractandam.

Quinimo absque illa recte exacte tractari nequit: quod & sanctissimi doctores praefici animadvertentes non Neoterici tantum licet illi non eadem methodo qua isti, at certe alia via illam tractarunt. Absque enim philosophia nunquam Augustinus libros de trinitate scripsisset, nunquam Hilarius, nunquam Ambrosius tot volumina ad convincendos haereticos edidisset: in quibus ratiocinantes ex his scripturis quas illi admittebant, subsumptis alijs naturaliter notis quae negare non valebant, illos redarguebant convincebantque. Citra philosophiam Origenes enim, non tanta tamque docta volumina edidisset. Non item Gregorius Nazianzenus, non Chrysostomus tot scripturarum mysteria explicassent: nec etiam peritissimus linguarum Hieronymus.

At dices, sed Aristoteles nunquam citant. Ridiculi, perinde ac si Aristoteles nunquam natus fuisset philosophia careremus. Philosophia quidem ab orbe condito semper fuit, & si non esset quae omni tempore perfecta perpetuoque erit dum homines rationis erunt compotes. Cum autem multi illius studiosiores fuerint cupidioresque ut homines plurimum illius participes redderentur: cum mortales partim rebus alijs impediti aut voluptatibus servientes

erga illam negligentes sint quidam illam tradere & scriptis promulgare studuerunt. Inter quos (ut ceteros omittā) Pythagoras Platoq; & Aristoteles bonam operam naua uerunt. At Pythagoras numeris & figuris rem tractauit. Plato autem alia uia progressus, metaphoris & ænigmatibus. At maximus ac ppe diuinus Aristoteles omnes illius partes complexus, uerbis proprijs dictioneq; perbreuit, & quodam modo abstrusa (ne tanta res profanaretur, sed præclaris ingenijs ellet reſeruata) ordine admirabili illam tractauit. Hinc contigit ut præ cæteris illius doctrinam homines complexi fuerint & ad deferuierint dum theologiæ illam traduxerint. Sed ſinge tu qui Aristotelis nomen tam inſenſus es ea quæ ab Aristotele prodita ſunt non ab ipſo ſed a Plauto Priſciano uel Diomede fuiſſe profecta, ſiue mauis a quopiam ſanctorū, aut ſi magis placet diuinitus tradita: An nephas eſſet in theologicis tractandis authorem eorum dogmatum citare ad prolixitatem uitæ? Non enim omnia primum ita nota ſunt cum proferūt ut fidem faciant, ſed illa ex his comprobare oportet quæ euidentiā ſunt. Quod non niſi ratiocinationis negotio prolixæ oratione peragi poteſt, aut auctorem inducere, cuius tanta ſit authoritas ut ueluti comprobatum accipitur quodeuſq; ipſe dixerit. Nam hac de cauſa citāt auctores. Cū aut iam circiter duo annorum miſia Aristotelis volumina ita diſcuſſa & cribrata fuerint, ut nullus mortalium adhuc illū carpere auſus ſimpliciſſiq; doctrina nō minus a Barbaris q̃ Græcis & Latinis & ab omnibus gētib; nationib; ſit recepta uti oraculum, quid mirū, quid abſonum ſi in his, q̃ tractātur p̃tm innixa & uelatis, primis placitis naturaliter notis, perſe cietur Aristotelis authoritas? Cui uti regulæ legiue ſtandum eſſe cenſetur ab omnibus doctiſſimis uiris in his quæ ad naturalē cognitionē pertinent: cū ipſe niſi prodiderit quod aut nō ſit euidenter notū aut efficaciſſima ratione certa uel probabili munitū. Fuit quippe Aristoteles omnium iudicio quoddā ſingulare nature miraculū: Tu autem illū blaſphemū philoſophū appellas. Quo manifeſte oſtendis te parū in eius doctrina fuiſſe verſatū. Proſet locū ſi uales in quo Aristoteles blaſphemet, aut quiſpiā proferat aduerſus noſtræ religionis dogmatibus. De diuinis quippe pauca tractauit, cū rationem a natura indiſtam tranſcendant a qua ipſe nō recedit. Dices forte, At mundū æternum eſſe conſendit, quod quidem falſum eſt: contendit quidē non eſſe factum, at nō negat eſſe creatū. Quinimo unū quoddā & primū eſſe rerum omnium conditorem & ſinem naturalit̃r oñe demonſtrat: tanq̃ abeſt Aristoteles a blaſphemia, quantum tu ab eius doctrina: in qua ſi maiorem operam impendiſſes, multa certe ſubtriciſſes quæ effuſiſt, & tibi ipſi magis conſtares. Ex his puto ſatis declaratum eſſe philoſophiā & Aristotelis dogmata non in decenſer ſed opportune & neceſſario dogmatibus theologicis quæſtionib; tractandis fuiſſe admixta: quod & longe magis præſtat q̃ in illis explicandis admixcere fabulas, apoloſos, diſſectia, adagia, uel ad grammatice facientia: quod tamen tu abſq; diſcrimine paſſim facis. Et qui Aristotelem citare tanq̃ p̃iaculum ducis, non in abhorres Aefopum, Lucianum & poetarum ſigmenta in medium adducere theologica tractans.

P Sed hæc iam miſſa faciamus. Dices autem forte. Non tam dāno philoſophiā admixcere Theologiis, q̃ tractandi methodum a Neotericis repertam, ab iſtis uidelicet ſententiariis qui ſpinofis & anxiis quæſtionibus omnia cōplectūtur. Genus quippe iſtud tractandi theologia proriſ alienū & diuerſum ab eo quo uſitant priſci patres. Ad quod tibi reſpondeo niſi eſſe q̃ methodum reprehēdas. Cū accōmodiſſima ſit ad res breuius explicandas ueritatēq; comperendiā & dubitationes tollendas. Quid enim cōmodius eſſe pōt cōpendioſe ſiue uel repropoſita de qua quaeritur proferre hinc & inde rationes dubitationesq; ſubſta ta omni uerborum circuiſione & ambagibus rhetoricisq; coloribus rē paucis uel ſe habet definire & explicare? Tam nempe uſilis eſt hæc uia, ut putem eam ad tollēdas hæreſes diuinitus inſpiratā fuiſſe. Hæc enim eſt theologia quædam loricea, galeata, clypeum & haſtam tenens: clypeum ad tela hoſtium reicienda, haſtam ad eos impetendos, eorumq; errorneas opinionēs expugnandas. Aliud aut theologiæ genus placidiuſ quidem eſt uapore inermē, quod nec in capum deſcenderet cū hoſte decertaturum. Utiſſimū tamen his qui illud admittunt, ædificat enim, inſtruit, edocet, ac inſinuat fideles, ſed ipſis tantummodo commodum. Ethnicis autem ſacras ſcripturas non recipientibus contempnibile, cum ſola

authoritate scripturæ nāturæ: quam ipsi despiciūt si nuda probabilibusq; rationibus sit do-
stituta, hisq; principijs in quibus omnes consentiunt ipsiq; inniuntur vacua illis vti testi-
monium proponatur vel ad refellendas eorum insānias aut ad nostra dogmata persuadē-
da. Quapropter opus fuit, tum ad eorum dogmata convincenda, tum ad nostra placita cō-
modius persuadēda, philosophiam optimasq; disciplinas sacris literis commiscere. Quod
quidem facere, si tū cum fidelibus & orthodoxis res esset, non ita fuisset necessarium, &
si tamen vtile. Nam vt Apostolus inquit ad Corinthios, Lingue in signa sunt non fidei
bus sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus sed fidelibus &c. Intelligēs per pro-
phetias factorum dogmatum interpretationem. Et idem alibi ad Romanos testatur scri-
pturarum studium fidelibus tū esse proficuum, cum ait, Quęcūq; scripta sunt ad nostram
notitiam scripta sunt, vt per consolationem scripturarum spem habeamus &c. Ad nostrā
ait doctrinam fidelium videlicet non Ethnicorum spe carentiū. Non autem valet spes
esse in his qui fide sunt vacui. Dicit enim spem habētium. Proinde nihil illis scripturæ opū-
tulari possunt. Quorquor enim illarum testimonia ad quicquam improbādum in mediū
istius proferrentur quanto efficaciora essent, tanto magis ab illis riderentur, & interpreta-
tiones quasi somnia vel deliria quædam procaciter illuderent, nisi sale rationum naturalium
forent condita. Ex quo est videre quā opportunum q̄q; necessarium sit hoc exactum
Theologicæ genus quod scholasticum vocant, modo sincerum sit nec adulteretur. Tātoq;
altero placidiore validius esse & potius, quanto vir armatus præstat inermi, fortis
imbelli, & is qui potest reddere rationem de ea quæ in nobis est fide dogmata sua
defendens & confirmans aduersantiaq; refellens, eo qui ist hæc præstare non valet. Q; si
vtrūq; genus coniunxeris consummatissimum efficies Theologum, videlicet si tum in
disciplinis, tum in scripturis apprimè fuerit exercitatus. Quod quidem genus doctrinæ et
in disciplinis ingenio naturæ & industria adinuētis longe præstat alteri generi, vtpote
betiori ac infirmiori. Nā in omni doctrina hæc duo genera comperiuntur: vnum exquisi-
tius & alacre, alterum crassius magisq; tardum. Nemo enim sanæ mentis cōferre auderet
naturalē doctrinam Plinii, Senecæ, aut similibus, qui de philosophia & rebus naturalibus
tractant, cū naturalis Aristotelis philosophia. In his dico in quibus de ipsdē rebus tam
illi agunt q̄ ipse. Quod si quis faceret sine dubio protinus deliraret: quod indicare volētes
prisci illi sapientes Ethnici omnia naturæ secretiora & scitu digniora imaginibus quibus-
dam & ambagibus potius insinuantibus indicarunt q̄ expresserunt. Sapientię nomen quod
Pallada appellarunt sine matre nātū callide & thorace ac phræa armatum effinxerunt.
Sed nec omnia possumus omnes. Quāobrē si nequeas illud absolutissimum vtrūq; cōple-
tendo adipisci. Illud quod vtilius est prosequendum. Ipsum autem procul dubio esse vis-
detur, quod complexa, summa notitia placitorum religionis, quæ magis ad fidei essentia
ptinet & scripturis excerpta illa exquisitis intelligit, tueriq; ipsa & cōfirmare valet ac ad-
uersantia impugnare. Nam præstat exactius pauca cognoscere q̄ multa crasse & dormi-
tante, in quibus & plurima sint quæ vtrum sciantur an ignorentur, non multum refert:
cōmodiusq; est illa paucula edocere posse vt animis hæreāt, q̄ multa & illa nō persuadē.

Esse autem in scripturis plurima quæ cognoscere, non multum referat & si scitu dignis-
sima sint & valde opportuna modo recte capiantur, vtpote minus ad fidei substantiā faci-
entia perspectissimū est, vti sunt plurimæ res gestæ, quę inibi narrantur, necnon & multa
prophetarum dicta aliāq; similia. Quāobrē non negādum est Theologi nomine posse
vocari qui illa vniuersa nō legerit modo potiora diligētius cōprehēderit. Et si absolutus
perfectusq; theologus iure dici nō possit. Pari modo nec theologus titulo indignū censue-
rim eum qui vacuus ceteris disciplinis scripturarum tantum notitiā habuerit. Verum is
theologus vt dictum est fidelibus tantū vtilis esse valebit. Alter autem tū Ethnicis q̄ fide-
libus, sed de theologia loquimur studio ac humana industria perquisita. Non de illa quæ
diuinitus infunditur, & citra omnem literarum cognitionem sola spiritus virtute exquisi-
tissime difficillima quæq; intelligere & facit, datq; hostes, p̄sternere, vera dignoscere & falsa
cōfutare. Sed nō frequētē diuinū hoc munus cōdonatur. Vlt enim dñs (vt plurimum)
mortales insudare facultatibus animi sibi indicis ad indagandum & consequendum sapiē-

ritæ habitum, quod facientibus nec denegat suam opem cum illorum mentibus sæpissime illabatur. Hincq; theologiam in duo genera partiti sumus. Non tamen putandum qualescunq; dogmatũ religionis notitiã efficere habitũ theologicũ. Quæ ad modũ ninter habitũ fidei & theologicũ plurimum interest. Ita simplex articulus fidei notitiã vel aliorũ quorũdam dogmatũ lõge distat ab habitu theologico. Quod si secus esset sequeretur ceres dones, coquos, rusticos, & mulierculas modo sacri Christi initiati ac imbuti essent, quin immo promiscue vniversum populum Christianum theologi nomine appellari debere, quod nemo sanus dixerit. nõ enim tam late theologi nomen proprie extenditur.

R Q; autem genus illud exquisitius sit, quod philosophia studio & cæterarum bonarum artium commercio cum scripturis conflatur, præster illi alitero Pauli Apostoli doctrinæ (qui gentium id est Ethnicorum Apostolus fuit non Iudeorum tantum) testatur. In qua quandoq; & testimonia sententiãq; Ethnicorum inscruntur. Quo etiam doctrina & apud Athenienses cum Academicis & Stoicis (vt acta restantur) subtilissime disputauit, erroribusq; Gentilium pluris consultatis multis varijs in regionibus & præsertim Græcia & Italia in quibus tum ingenia tum studia florebant, ad idem Christi recipiendam conuertit: cum illis autem disserere non valuisset scripturis tantum innixus quæ apud illos nullius erant ponderis nec authoritatis. Ex quo conuincitur Paulum cum illis disputantem vsum fuisse placitis philosophicis naturalibusq; principijs cum scripturisq; philosophiam ipsam commiscuisse. Cuius exemplum & secuti sunt posteriores patres nũ Græci tum Latini cum hæreticis aut Ethnicis differentes vt ex Augustini & Origenis, aliorumq; lucubrationibus est videre, de quibus superius egimus. Quãvis alia Methodo ab ea quæ nunc scholastica dicitur vsi fuerint. Ita enim eorum tempus exigere videbatur, in quo rhetorice potius omnia tractabantur q̃ dialectice. Quapropter vt domum reuertar dicere ausim quandoq; in vna quæstiuncula exacte tractata non minus succi, non minus theologicæ doctrinæ contineri q̃ in aliquo iusto & integro præfectorum doctorum volumine.

S Q; autem ais quæstiones ipsas spinosas esse, & inter spinas scis quidem rosas nasci, plurimosq; preciosos fructus & semina legi. Si quidem perfectæ res exacte & ad vniũ tractari non possunt absq; labore & difficultate. Crasse nempe ac pinguiori Minerua de rebus disserere & sicco pede serobes saltando pertransire facillimum, at id non est exacte docere aut scire. At inquires, sed multæ harum quæstionum inutiles sunt & sophisticis importunitatibus redundantes. Fateor quidem nõ omnes esse viles, hoc est pertinentes ad rem de qua agitur, attamen & multæ vtilissimæ sunt quæ tibi inutiles & superuacaneæ videntur, vt exempli gratia illa quam attigisti quot modis accipiat peccatum, priuatio ne an macula sit inherens animæ. Nisi enim hoc fuerit definitum, quomodo cognoscetur peccatum originis in nos esse tractatum? Quomodo præterito actu quo admissum est facinus, quod tamen in nobis maneat peccatum, siue vt aiunt reatus peccati? Quomodo condonata culpa obnoxii adhuc poenæ simus? ita è & de pluribus alijs, quæ in exercitatis vel ad paucos efficentibus ineptæ & vana esse videntur. At quasdam quæstiones inutiles esse & importunas fatemur & Sophisticis importunitatibus distentas. At hoc non est methodo tribuendum, sed vitio scriptorum illa abutentium. Cum enim non onerosum sit exercitatis in concertatorijs disputationibus scribere quæstiones plurimæ quæstiunculas scribere incipias & absq; iudicio. Quin immo & probati huius generis scriptores magna quandoq; ingenij vbertate & rerum occurrentium assuetia a proposito recedunt & a re theologica quandoq; ad logicam quæstionem diuertunt: quod nequaquã probauerim. Ita enim agentes declarant se aut parum Aristotelis doctrinam imbibisse, aut tunc illius immemores esse. Cum ipse innumeris pene locis doceat vnamquãq; rem suo loco tractandam, nec disciplinarum dogmata esse confundenda. Et si enim liceat nonnunq; obiter & per transgressum aliquantisper digredi, non tamen ita immorandum, vt a proposito vis deatur recedi. In rebus enim disserendis, & si primum ex cõmunibus quibusdam agatur ad reẽ introducendam & dubitationes attingendas, attamen de proprijs rei de qua geritur desumendum agendum & definiendum est, sed vt superius diximus, nullius artis præcepta ita exacte

et seruantur, quin multa ab illa tractantibus in diuersum admittantur. Nam & quādoq; bonus dormitat Homerus. Neq; nos errores abususq; defendimus quos tolli cuperemus sed methodum ipsam tuemur. Hac itaq; disputatiuncula, ni fallor, abunde responsum est locis tuis, non solum his quæ citauimus verum & prætermisiss, quibus ipsam scholasticam theologiam damnas.

Quapropter neq; verum est id quod dixisti Episcopoꝝ Theologorum ve culpa veterum theologorum monumenta perisse, vt hoc sordidum sententiariorum genus succederet. Periere enim volumina tum temporum vicissitudine & diuturnitate, tum bellorū iniquitate & barbarorū illuisionibus. Nec sordidum sententiariorum genus successit, sed absolutum & exactum, quātum ad res quas tractant attinet. Et si quantum ad sermonis proprietatem minus latinum vel politum. Quod & si reuisceret Paulus aut Hieronymus nequaq; improbarent, sed industriam admirarentur gauderetq; methodum inuētā esse quā paucis absolute & dogmata nostra defendi possent ab Ethnicis vel hæreticis illa impugnātib; illosq; refellere & proprio mucrone iugulare, quæstionesq; difficillimas exacte tractare & explicare. Quas quidē attingere non abhorruit, vt diximus Paulus 10, ge diuersus a tua sententia, qui superuacaneum putas in illis explicandis insudare.

Superest vni loco respondere, qui tamen magis attinet ad theologos scholasticos q̄ ad ipsam methodum & theologiam quo ais in Annotationibus super nouum testamentum, Vtinam aliquando expergiscatur Christus & hoc Iudaismo atq; hac tyrannide liberet populum suum: nisi forte ideo nos redemit vt huiusmodi portentis seruamus &c. Quibus verbis exulceratissimum in eos animū impotensq; odiū nimis patefecisti. Quid enī atrocius, quid immanius in hostes truculentissimos, in pestes humani generis dici optariq; possit: q̄ vnūuersum quod insectaris genus aboleri & e medio tolli, & tu ipsum theologorum genus innocuum verendum tum professionis dignitate, tum vitæ innocentia pessundari optas, quod tamen te & ornauit, & in collegium suum cooptauit. Q: si nō vereretur te offendere, dicerem magis forte eorum humanitate facilitateq; q̄ tuis meritis. Sed tibi hoc peculiare magis eos insectari, inter quos nomen dedisti: optas vt theologorū ordo perdat a Christo, vt scilicet hæreticis licentius debacchandi adsit facultas, vt arrogantibus & temerarijs liberum sit scribere quæcūq; eis ad buccam veniunt, dū modo dicacitate aliquam calleant tāq; de rebus sacris & diuinis quas non intelligunt q̄ de profanis nec extant idonei qui in cōsiliū vocentur ad ea examinanda & cognoscēda ac ad decernendum statuendū de illis quæ scilicet probanda reſciendaue sint, vt pote aduersaria dogmatibus & decretis religionis. Quæso te sublati theologia quinam rogabitur in huiusmodi concilijs cum de fide aut religione quæstio versatur. Nūquid cerdones aut equi, aberrari dicere volui, Nunquid gramatici aut rhetores? At quomodo statuent de his quæ nō intelligunt? Eorū quæ norit vnusquisq; optimus est iudex, inquit Sapiens.

Iustus optasset Erasme vt Christus expergisceretur & liberaret populū pium suo preciosissimo sanguine redēptum a superbis hæreticis a temerarijs scriptoribus, serupulos, solia & zizantias disseminantibus. Rabinos vocat theologos quia prodigiosa monstra ferre nō possunt: Quia cum lupos aut vulpes caulis aut chortibus domini insidiantes vidēt, clamitant & in illos insiliūt: neq; fures clanculum domum subeuntes perferre possunt, ty rānidem exercent, quia in rebus religionis cēsurā agunt, quam (licet & mihi optare) vtinam diligentius fortiori pectore amplioriq; facultate exercuissent & nunc exercerent forte non tam audeas iter grassarentur ac insularent hæretici in populū sanctū dñi. Sed iā de his plus q̄ satis.

DE SACRIS SCRIPTV

RIS ET EARVM AVTHORITA

TE LIB. XI.

A

IS autem subijcimus & quæ de sacris scripturis quibusdam eorūq; authoribus in titulo prænotatis derogando illorum authoritati scripseris. de nonnullis quidem in methodo primum ita scribis. Apud me certe plus habet ponderis Esaias q̃ Iudith aut Hester: plus euangelium Matthæi, q̃ Apocalypsis inscripta Ioanni: plus epistolæ Pauli ad Romanos & ad Corinthios, q̃ ad Hebræos. Post hæc in primis pono symbolum in concilio Niceno editum, quod vulgo dicitur Apostolorū. Item in scholijs in Hieronymum, Viuo Hieronymo Romæ non recipiebant epistolam ad Hebræos, nec Ioānis Apocalypsim Græci. Et in Supputationibus. Ego nullum arbitror schismatis periculū si faterer me de Epistolæ ad Hebræos authore dubitare. Et rursus ibi dē, Arbitror oibus seculis fuisse doctos q̃ de Epistolæ ad Hebræos authore dubitarint: & ipse (vt ingenue fatear) adhuc dubito: dubitaturus donec exp̃ssum sup̃ hac re iudiciū ecclesiæ videro. Neq; in Nicenū cōciliū aut Carthaginēse ex sese obligabat vniuersam ecclesiā, Ad hæc in Annotationibus super nouū testamētū ingo. Quosdā cruditissimos viros multis cōiunctis infectatos totū Apocalypseo argumētū seu fictū, & quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis: nec in sentētijs esse qd̃ Apostolica maiestate dignū videat. Præterea & alias esse cōiecturas q̃ scilicet reuelationes scribēs tā foliote suū nomē inculcat. Quasi syngraphā scriberet nō librū p̃ter morē aliorū apostolorū & suū, qui in Euangelio authore tātū indicat nomē subscībēs, Discipulus ille &c. Ad hæc in Græcis codicibus quos tu vidisti nō esse titulū Ioānis Euāgelistæ, sed Ioannis theologi. Adhuc & stilū dictionis esse ab eo qui est in euāgelio & epistola. Et subiungis, Hæc me mouerent quo minus crederem esse Ioānis nisi cōsensus orbis & authoritas ecclesiæ alio me vocarent. Si tamē hoc opus ecclesiā hoc animo cōprobat, vt Ioānis Euāgelistæ velit haberi, & paris esse ponderis cū cæteris canonicis libris: certe Dorotheus martyr de euāgelio Ioānis scribēs de Apocalypsi nullā facit mētionē: nec Anastasius in suo catalogo affirmat esse Ioānis, nec Dionysius Alexandrinus: & si contendat non esse Cherinthi hæretici, Deinde multis verbisagogiū prosequens stude persuadere non esse Ioānis. citatq; Catum, vt ais authore orthodoxum, tribuentē hoc opus Cherintho hæretico, & Eusebiū suspicantē esse cuiusdā Ioānis præbyteri. Præterea in Supputationibus de Iacobo Apostolo & eius epistola ita scribis, Iacobus qui primū inter Catholicos scripsit epistolam, non fuit vnus ex duodecim apostolis: nec Iudas Iacobī fuit Christi cognatus. In Annotationibus quoq; super nouū testamētū ita ais. De hac epistola dubitatū est olim cuius esset. Neq; enim referretur videatur maiestatem illam & grauitatem apostolicam, nec Hebraismi tantū quantum a Iacobo qui fuit episcopus Hierosolymitanus expectaretur. Et ipse in titulo epistolæ nō appellat sese apostolū, quod cognomen Apostoli adiectum est in nostris: sed reclamantibus magno consensu Græcorū exēplaribus. & subijcis huius nominis Iacobī multos fuisse discipulos, conariq; pluribus alijs verbis suadere nō esse Iacobī apostolū. & ita sensisse Hieronymū. De ep̃s vero canonicis Petro & Ioāni aplis inscriptis ita scribis in scholijs in Hieronymū tomū quarti, nū Petri sin, quæ Petri noīe ferūt ep̃s, videtur dubitare Hieronymum. Nā altero in loco negat alterā esse Petri ob stilū diuersum. Itē in Annotationibus in nouū testamētum declarare stude ipsam secundā ep̃lām nō esse Petri, & postremo ais, illud constat euidentē esse stili discriminē inter hanc & priorē, Et rursus in scholijs in Hieronymum, Non sine causa addidit Hieronymus idem apl̃s & euāgelistā, partim q̃ nō oēs epistolæ Ioānis sunt Ioānis apl̃s & euāgelistæ. De euāgelio quoq; Matthæi multis locis

contendis ipsum non scriptum fuisse Hebraico sermone ab ipso Evangelista aduersus sententiam Hieronymi aliorumque patrum vetustiorum. Non refero disputationem, quoniam prolixior est, his breuibus verbis tantum recitatis quae in Annotationibus scripsisti. Ita enim habes. Videmus Matthaei Hebraice scriptum euangelium, quod ipsum non mihi sit verisimile: cum nemo sit idoneus testimonijs restetur se vidisse vllum Hebraici voluminis vestigium. Proinde mihi videtur probabilius hoc euangelium eadem lingua fuisse scriptum qua ceteri scripserunt. De euangelio quoque Marci ita scribis in eisdem Annotationibus. At Marcus qui Matthaeum redegit in compendium aliquanto etiam obscurius id facit. In scholijs etiam tomi secundi in Hieronymum scribis Euangelium Marci posse dici Petri: cum illud eo dictante, scripserit. Hae sufficiant ex multis quae de serie partibus quas in dubium reuocas scripsisti.

Quid autem de ipsis scripturarum authoribus sentias ex tuis etiam verbis animaduertamus. Primum de Apostolo Paulo, in scholijs tomi secundi ita inquis, Multa Paulus torquet, non nihil aduersus Iudeorum pertinaciam cum aliud non nisi sentiat quod eloquatur, verum tempori seruit. Ite in Supputationibus. Pia sunt uasitica, qua Paulus apud Athenienses titulum Arae demonibus inscriptae torfit ad argumentum euangelij, idque repetit trecentis alijs locis uerba inscriptionis recitans. Præterea in Annotationibus inquis. Est autem Pauli peculiare, nihil non torquere ad euangelij negotium pia Christiana quoque uasitica. Er paulo post, Liqueat igitur Paulum hic non exclusisse diuortium, sed suum agit negotium dissimulans id quod ad praesentem causam non faciebat. Et demum subiungis. Praeterea in Paulo qui lubricus est in disputando nunc huc se propiciens nunc illuc. Et ibidem alio loco ais, Apostolos in scripturis sacris testimonijsque recensendis nonnunquam posuisse memoria esse lapsos. Et in prologo Supputationum, de domino Iesu Christo ita inquis, Christus discipulis respondit, Nec angelos nec filium scire diem Iudicii: passusque est illos ad tempus errare ut crederent ipsum sic ignorare diem quemadmodum ignorant homines. Item in Methodo, Christum aliquoties fallit suos ad tempus, allegoriarum ænigmata. Et ibidem, Haud scio quo consilio visum est æternæ sapientiae adumbratis simularis & insinuare se pijs mentibus & profanis (ut ita dicam) imponere. Prætermitto quæ de Augustino, Hieronymo, ceterisque, præcis patribus petulanter scribas, illos contemnens eorumque sententias reiiciens. Cum in illis solis recensendis proprium & ingens uolumen non sufficeret.

At ex his quæ magis referebāt citatis cōpertissimū est quantum authoritati dignitati, maiestatiq; scripturarū detraxeris. Et profecto mirū quid est re tanti ingenij uirū itaq; uariæ doctrinæ & lectionis cuncta nullo habito discrimine quæ legis, quæ tractas, siue diuina sint, siue profana, seria seu ludicra eadē lance pensare, uidelicet humani sensus, proprii iudicii tui. Sed cū diuina cōmunē sensum transcendāt nec tuæ mentis angustijs coarctetur quomodo audes sensu tuo iudicare oēs scripturas diuinas non esse eiussdē ponderis: licet ad id sentiendū probabilibus rationibus id est sensui tuo accommodatis adducas. Cū ipsa diuinorū ratio lexq; decernās ut eiussdē pōderis authoritatib; esse oportere, eo q; abmodò authore, diuino inquā spīritu, qui nec falli nec fallere potest, ad nostrā doctrinā prodite sint. Si n. vñq; hæsitare fas esset de earū pōdere ac ueritate, pari ratione & de ceteris oibus in locis vacillare & ambigere possemus. Quamobrem qui uel de vno tantū scripturæ uerbulo dubitat, vniuersam ipsam insinuat esse profanitatē. Quomodo igitur apud te plus habet ponderis Esaias q̃ Hester & Iudith: cū Hester in vetustissimo canonis scripturæ rarū catalogo recensatur: Iudith quoq; histōria inter sacras ab Ecclesiā recepta sit. Quomodo plus Euangelium Matthæi q̃ Ioannis Apocalypsis, Epistola Pauli ad Romanos & Corinthios, quam ad Hebræos: cum omnia hæc inter scripturas sacras ab Ecclesiā recensentur? Quid refert si de aliqua quondam fuerit dubitatum: cum uerisimile sit de singulis apud quosdam fuisse dubium? Nulla enim res tam explorata, tam manifesta est, quin aliquando de ipsa a scrupulosioribus & contentiosis fuerit disceptatum. Sed tunc cum dubitabatur res quæ erat in controuersia: vnicuiq; liberum erat ambigere. Verum re definita & extra controuersum posita, dubitare impium: & nunc illa referre

quæ saltem infirmioribus offendiculo esse possunt, scripturisque illis auctoritatem immi-
nuere, non inutile solum sed nocuum nulliq; rei deseruiens præter q̄ vanæ ostentatio-
ni. Attamen ipse diuinarum scripturarum censor infirmare non veretur ex ipsius canonicis
quæ sensui tuo minus accommodant. Subinde & de Symbolo sic ais.

D Post hæc in primis pono symbolū in cōcilio Niceno habitū quod vulgo dicitur Apos-
tolorū, de quo alibi dubitas an ab Apostolis fuerit p̄ditū, licet fatearis omnino ab Apos-
tolicis viris fuisse profectū. nec Augustini iudicio in hoc cedas attestantis ab ipsis Apos-
tolis fuisse traditū, quæ ais impense credulū fuisse: & hac in re abusum non impia vulgi
opinione. Nullam tamē asserti sententiæ tuæ rationē qua mouearis ad dissentiendum ab eo
ceterisque grauissimis authoribus idem sentientibus eam ob rem fuisse editū, cū videlicet
Apostoli dispergendi essent per varias regiones ad prædicandū euangelii, vt expressam
regulā fidei haberent, in qua omnes cōuenirent. Quod quidē longe ante conciliū Nicenū
factū est, quod Constantini tēpore ad abolendā Arrij blasphemā constat fuisse coactū.
In ipsosq; aliud promulgatum, quo expressis verbis impia Arrij dogmata damnantur vt
illud videlicet: Deum de deo lumen de lumine, & deum verū de deo vero. Genitū nō fa-
ctum consubstantialē patri &c. Illudq; symbolum Nicenum dicitur, quod & ab illis tem-
poribus in ecclesijs perpetuo decantatur, nō autē illud quod Apostolorū dicitur. Quod
quidē & in synodis quæ ante Nicenā fuere habitæ, non tantum recitatum fuerat, licet re-
petitum in Nicenā, vti primæus canon ab Apostolis proditus, cui posterioria omnia in-
niterentur. At tu magis illud amplecti videris, quod non reprehenderem, si ad auctores
ipsos Apostolos respiceret: verum id negas. Si autem eo q̄ minus in eo explicentur my-
steria sacratissimæ & diuinissimæ trinitatis, & homusum illud quod Arrianā hæresim pro-
fus tollit, quā & ipse tueri studes vt inferius declarabimus, nullo pacto probandum.

E Futilis autem minus & ille locus quo passim vteris ad plurima receptorum dogma-
tum infringenda, hoc in scripturis non est proditum, hoc sacrarum literarum testimonio
non est comprobatum, igitur incertum, infirmum, de ipsosq; ambigere licet. Nullum cer-
te testimonium grauius solidiusq; esse potest eo quod est communis consensus omni-
um Christianorum, & totius ecclesiæ, non vnus tantum ætatis, sed & plurium seculorū.
Potissime cum dogma derivatum sit ab his qui vel eo tempore fuerunt vel proxi-
mo, quo res de ipsa testantur acta fuerit. Si enim duorum aut trium testimonio stetur,
quanto magis standum totius populi in eo consentientis: Cum id probabile sit quod vti-
detur omnibus aut plurimis magis idoneis de illa re statuere. Cum igitur citra contro-
uersiam conpertum sit plurima ad religionem pertinentia ore tenus fuisse prodita, nec
omnia literis tradita, sed multa per manus quæ & a populo Christiano recepta sunt. Ar-
rogans nimis & temerarium est aduersus patrum sententias populiq; cōsensum de illis
ambigere aut quicq; in contrarium statuere. Quapropter & si non constet scripto Apos-
tolorum symbolum ab ipsis apostolis fuisse traditum, cum tamen id asserat Augusti-
nus illorum temporibus satis propinquus, ceteriq; patres & illud perpetuo senserit vni-
uersus populus Christianus, id nunc in dubium reuocare studiosi potius in placido &
tranquillo excitare fluctus q̄ tranquillitatis & pacis argumentum est. Pariter & imbeci-
lis est ille alius locus tibi plurimum familiaris, videlicet. Phrasis est diuersa, igitur opus
non est eiusdem authoris. Constat enim eloquentissimos viros pariter & sapientes pro
rei argumento varia phrasi vsos fuisse, verbaq; accommodasse rebus non res verbis.
Præterea nec eisdem eadem de re agentes, dictione semper sibi constitisse: sed nonnun-
quam depressisse aut extulisse, fuisseq; oblectatos modo humili, modo elata, nunc arcta
& emuncta, nunc diffusa & profluente oratione. Multa possent huius rei testimonia re-
censeri grauium scriptorum, sed illa omnia tibi sunt exploratissima. Quamobrē ea omis-
to. Sed & si nulla essent tibi satis esse deberet vnus Cicero aut Aristoteles: hic sapien-
tiæ, ille eloquentiæ vel citra controuersiam princeps. Erst vterq; & sapientissimus &
mult & eloquentissimus. Non enim eadem vitur dictione Aristoteles in his quæ scrip-
psit ad sapientiam & scientiam pertinentia, & in extrarijs sermonibus. Quinimo diuersi
sain his quæ de natura aut vltra naturam tractauit, ab his quæ de moribus humanis

rebusq; publicis & legibus differuit. Nec idē Cicero in Epistolis quas familiares vocat, & ad Pomponiū Atticū, vel in orationibus, & in his quæ ad philosophiam & artē dicendū spectant. Quod & de operibus Horatiani multo manifestius est. Quapropter ex sola phrasū varietate solido argumento non conuincitur aliquid opus non esse authoris cui inscriptum est. Proinde elumbi argumento probas apocalypsim non esse Ioannis Apostoli & Euangelistæ, ob stilī diuersitatē. Potebant reuelationes diuersa dictione ab Euangelio scribi, non mēq; ipsius sæpius citari cum ipsi soli illa reuelarentur. Eiusq; nominis repetitio ampliorem fidem & auctoritatem reuelationi præstare efficitq; vt diligentius excipiat magisq; hominū animis hercat. Euangelii autē scribēti cōtes gestas Seruatoris narraret, historiamq; texeret non conueniebat authoris nomen inculcare.

Nec illud detrahit Apocalypseo authoritati q̄ primævis temporibus non fuerit recepta, sed de ipsa fuerit dubitātū. Quinimo id maiorē illi fidem præstat, Cum enim Ioannes nouum scribendi genus exorsus esset, resq; futuras scriberet, non gestas vt alij sacri scriptores noui testamenti fecerant, rei nouitas admirationi & ambiguitati anīam præstabit primis illis. Ea q̄ dubitatio cessit ad maiorem operis fidem: cum non nisi re diligenter exagitata & discussa, volumen in sacrorum ordinem receptum fuerit. Referunt enim perue, rusti Hebræorum doctores Salomonis opuscula in Canonem sacrorum voluminū non fuisse recepta præter controuersiam. Quinimmo diu an essent, inter illa recensenda discussptatum est, apud seniores & synagoge principes, donec prophetæ testimonio certiores facti fuissent illa a diuino oraculo fuisse prodita. Nec tamen ob id q̄ de ipsis aliquādo fuerit dubitātū minoris postea auctoritatis fuere, q̄ alia, de omnibus enim licuit (vt diximus) dubitare anteq̄ esset definitum, illa esse sacra.

Idemq; pariter dicendum ad ea, quæ de secunda Epistola Petri, Pauli ad Hebræos, Ioannisq; & Iudæ Apostolorum protulisti. Eandem enim sententiā, quam de Epistola Iacobi Apostoli refers videlicet non sapere maiestatem, & grauitem Apostolicam, meminī me alias in Lutheri scriptis legisse. At si vobis non videtur spiritū apostolicum præ se ferre, Secus certe visum Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, & cæteris patribus tum vetustis, tum neotericis. Secus etiam visum ecclesiæ orthodoxæ, quæ illam plenam spiritu doctrina catholicaq; eruditione iudicauit. At bonorū operū inspectoribus præce teris displicet, eo q̄ ipsa expressius bona opera prober, & fidem absq; illis emortuam esse prædicet. In summa igitur ac in vniuersum tibi respōsum velim scripturas omnes de quibus olim dubitatum est, eiusdem esse pōderis & auctoritatis, postq̄ fuere receptæ, cuius & sunt hæ de quibus certum est nunq̄ fuisse hæsitatum: cum scripturarum omnium pondus, & fides ex auctoritate ecclesiæ pendeat comprobantis illas diuinitus esse proditas. Quapropter neq; tibi fas ambigere de authore epistolæ ad Hebræos, & si quondā apud doctos de hoc fuerit dubitatum, cū ecclesia illā inter Paulinas receleat. Si n. Nicenū concilium de hac re definire non poterat, ita vt obligaret vniuersam ecclesiam (vt inquis) ad id sentiendum, idē dicere & de cæteris, quæ dehinc uicogeris. Ex quo sequitur Christia nos, nullo niceni concilij decreto obstringi quodq̄ absurdum sit, nō opus est verbis exag gerare, cum omnia posteriora cōcilia illi imitatur. Omnisq; orthodoxæ fidei disciplina ex illis quatuor primis fere profecta sit. Quibus diuus Gregorius non minorē fidem adhibendum esse cenet, q̄ euangelij labefactatis. namq; aut infirmatis illius concilij decretis Ariana impietas prorsus reuiuisceret. Cui tu plus æquū verbis & si forte non sensus vt inferius explicabimus) fauere videris.

An autem Matthæus Hebræice euangelium scripserit, nihil est q̄ disputem. non enim singula persequi licet ad finem properanti. Verum cum illa sit cōmunis patrum sententiā, diuinsq; Hieronymus in his indagandis diligentissimus id asseueret: tu autem nihil in contrarium afferas, nisi q̄ nemo sat idoneis argumentis testetur se vidisse vllum illius vestigium, puto magis consentaneum esse rationi sentire cum Hieronymo, & communi opinione q̄ cum Erasmo. Vero enim similis si Hebræici nōtūm extet exemplum, iudeorum studio & rabie apud quos scripsit, illa perisse, quā ipsū Matthæum quod ad Hebræos scribebat Græco sermone scripsisse. Valdeq; absouum fuisset cum multi

Iudeorum Christi fidem & euangelium recepissent, ad eorum vsum patrii lingua nulli ipsius Euangelij monumentū literis fuisse proditum.

I Sed & per quā male quadrat quod ais Marcum rede gisse in compendium ipsum Matthei Euangelium: cum eo quod alibi scribis ipsum Marci Euangelium posse dici Petri eo qd ipso dictante illud scripserit. Si enim Amanuensius Petri fuit Marcus in euangelio scribens, sane non licuit ei propria industria Mattheum in compendium redigere. Ad illa autem quæ ais in scripturis esse detorta, vel ab ipsorum authoribus interpretibus: demorarer te illa proferre nisi inconsultius de domo Iesu fere eadē protulisses. At primū illud discutiamus quo ais Apostolos in scripturis recensendis nōnūq̃ potuisse memoria esse lapsos. Si enim Apostoli sancto spiritu afflati scripturas exararunt, nihilq̃ ex sensu proprio illis interseruerunt, sed tantūmodo quæ spiritus suggerebat scripserunt, ore ac manu illi ministrantes, quomō potuerunt in illis recensendis memoria labi? nisi dicas ipsum spiritum lapsū fuisse: quo quid absurdius dici excogitare possit, tu ipse videris.

K Quæ præterea inconsulta praua & erronea sint illa verba? Apostolum Paulum multa torquere vel in Iudeorum pertinaciam vel in fauorē Euangelij, ipsiq̃ hoc peculiare esse & nōnūq̃ aliud sentire q̃ eloquatur, tēpori & causæ seruire, lubricum esse in disputādo, pia vafritie vti, dissimulare, & alia huiusmodi quæ q̃ male sonent q̃ priorū mentes offendunt, alijs verbis explicare non opus est, cum ipsa verba plus nimio sese explicant. Si enī hæc omnia agit Paulus, fatearis oportet cum ipse ex diuini spiritus bucca, cuius tantūmodo præco est, illa eloquatur, diuinū spiritū vafriū, lubricū, mendacē, tortorem scripturarum, dissimulatōrēq̃ esse: quod tamen vel duntaxat cogitare blasphemum est. Cum igitur tantum ab his diuinus spiritus abhorreat, nec Paulo illius oracula propalanti vilo pascio tribuenda sunt: num enim egebat diuina sapientia ad euangelium promulgandum istiusmodi technis, calliditate, humanave vafritie? Num ipsi quicq̃ torquendum erat lubriciterq̃ agendū, vt suum perageret negocium? Num adminiculis astu repertis & ope artis ad fallendum inuenire illā oportebat muniri? Insinuauit quidē & expressit diuina sapientia ex arcanis suis profundissimis, quæ a mortalibus cognosci statuit, admirando in cōprehensibilisq̃ consilio abyssi suæ maiestatis, simplicibus verbis, sincera oratione, nihil falsi nihil fucati, nihil simulati aut ficti cōtinēre. Aperta quidē & nitida cute, grauidā insensibus, fecunda mysterijs, profunda spiritu, nihil tortū, nihil vafriū, nihil obliquū aut lubricū, sed recta oia sinceraq̃ habente. Et si enim multa insunt alte abstrusa, tantūmodo ab eodem spiritu explicanda qui primo illa insinuauit, nullum tamen in scripturis mēdacij, nulla vafrities, nulla fraus, nihilq̃ ad fallendum inductum. Quis enim quodā loco tortū id non exprimitur quod sentitur, vel quia res de qua agitur id nō possat, vel q̃ locus ratione id suadente non patiatur: non tamen vlla id vafritie sit, sed prudentia. Tu autem ad imminuendam verborum quibus licentius vteris prauitatem, aliquod epitheton aut verbum illis adiungis, magis pugnans q̃ accomodatū, vt cum vafritiam piam dicis: quod ita conuenit ac si dices asperitatem lenē, saxa mollia, tēpestatē serenā, & similia. Et si auctorem proferas Poetam qui non accipiat illam in malam partē perinde ac si liceat te in soluta oratione vti aduersus communem authorum vsum, quod poetis pangendi carminis licentia permittitur. Erroneum est ergo dicere apostolū piam vafritie vti aut torquere quicq̃, cum torquere sit in diuersam partem trahere ab eo ad quod institutum est: quod nihil aliud est, q̃ illo mendaciter vti. Qui enim torquet verba mendax est in verbis, vt qui diuersum sentit ab eo q̃ eloquitur. Quis enim alia sentire possit præter ea quæ profert citra mendacium cum quispiam loquitur. (Non enim omnia quæ sentit tenetur exprimere): ac etiam diuersa cū vtatur cōcessis ab aduersario contra quem decernat: semper tamen mendax est cum quicq̃ docet contrarium ab eo quod sentit. Tu autem non obhorres mendacem facere apostolum cum dicas eum aliud sentire q̃ eloquatur. Rem enim non immutat, licet verba commutans rem ipsam delinire videaris.

L Falsum quoq̃ est & illud apostolum vafritie vsum fuisse. Apud Athenienses dicentē se inuenisse aram prætereundo simulacra eorum, in qua scriptum erat Ignoto deo &c. Et si is fuisset titulus quem tu recitas Asia & Aphricæ dijs ignotis. Si enim ignoti erant nullum

nullum eorū simulacrum in ara extare poterat. Vere igitur dixit Paulus de illa ara q̄ eius
 titulus fuerat ignoto deo. Simulacri enim absentia propriū illius arae titulū indicabat,
 q̄ videlicet ignoto deo esset dicata, proinde & simulacro careret. Et si titulus exprime-
 batur literis pluralitatē deorū significantibus, eo q̄ cōmuni sensu deorum turbā semper
 auspicarentur. Cum autē nec praecriptum numerū nec nomina contineret, manifestū est
 ipsum titulū indicare voluisse aram illā numini incognito esse dicatā, siue id vnū esset, siue
 plura. Praeterea licet deus pluralitatē deorū tantūmodo expresseisset, ob id tamen Paulus
 nullo asu, nullaq; arte vsus fuisset dicēs Ignoto deo, qui enim plures dicit deos non negat
 & vnum deū. Hunc igitur praepositi deū inquit Paulus quē vos ignorantes colitis, qui se-
 cit mundū & omnia quae in eo sunt & c. annūcio vobis. Explicat enim de quo ignoto deo,
 loquatur, cui & illa ara dicata erat, licet vt ipsi putabāt cōmunis & multis alijs, vt & nūc
 quoq; dicuntur multae arae dicatae pluribus dijs. Nemo tamē mētictur vel subdole ager,
 si affirmaverit aliquē ex his vni eorū esse dicatā. Magna igit̄ prudētia cōmode & veraci-
 ter vsus est Paulus verba illa p̄ferēs ad argumētū euāgelij: nulla autē vāritas aut violētia.
 Sed & quāto magis impū est qd̄ de ipso diuino verbo de Iesu Christo veritatis autho-
 re quimodo de ipsa increata veritate prouultū inquit, Christū passum esse discipulos suos
 ad rēpsu errare vt crederent ipsum sic ignorare diē iudicij, quēadmodū ignorant hōies. Cū
 illis interrogātib; de ipso respondit, nec angelos nec filium scire ipsum diē. Si enim hāc
 tua sententia vera esset meritis fuisset dñs Iesus & de industria sefellisset ipsos discipulos
 los. Qui enim fallum p̄fert sciens id falsū esse, & furagit illud probari & pro vero recti-
 pi ab his cum quibus agit, is proculdubio & mētictur & illis imponit. Quare nihil absur-
 dius audiri potest q̄ aternā veritatē mētiri, & de industria sefellisset quos docebat. Explo-
 ratissimū autē ipsi filio diē iudicij esse perspectū est, quēadmodū & patris, cū ipse patris sit
 sapientia. Si igitur negasset se id scire Christum petens ea negatione vt apostoli crederent
 ipsum sic ignorare diē quēadmodū ignorant homines, illos proculdubio sefellisset. Nō
 ergo is eorum verborū sensus sed alius quē sancti patres ostenderūt ea verba interpretā-
 tes, videlicet ipsum filium inquantū hominē ex sese illū ignorare, quēadmodū faciunt. Quā-
 obrem nec cōueniēte illis petere, vt cū noscerent arrogantiq; curiosē ipsorū inquisitionis
 ea respōsione castigasse, quasi diceret, Si angeli vobis perfectiores, si ipse dei filius vt ho-
 mo hoc ignorat, quāquāq; est vestra temeritas velle diē illū scire vel aliter, cū dies ille
 non sit notus angelis nec ipsi dei filio vt i arcanorū diuinā sapientia promulgatori, quos
 modo audetis vos de illo interrogare: his estote cōtenti quā mea vobis liberalitate refer-
 rauī, quorū vos participes feci: hoc ex illis mysterijs est quā sibi reseruaui pater quā ar-
 dentiora sunt q̄ vt vos deceat illa cognoscere. hocq; sensu & ens solatus est & monuit ne
 magis curiosi essent q̄ eorū cōditioni cōueniēter. Quomō enim negasset se illū diē scire
 vt putarent se ignorare diē iudicij, quēadmodū ignorant homines quā illis insinuauerat,
 expresse rat, declarauerat se verū esse filium dei vniueri p̄dixerat, Ego in patre & pater in
 me est. Et, Ego & pater vnum sumus, &. Qui videt me videt & patre meū. Et, Omnia
 mīhi tradita sunt a p̄re meo. Et, Nemo nouit patre nisi filius, neq; filium nisi pater, & cui
 voluerit filius reuelare. Praeterea cui Apostoli dixerant, Nouimus qm̄ scis omnia, & nō
 opus est tibi vt quis te interroget: in hoc credimus q̄ a deo exiit. Nam ex his apertissime
 sequitur quācumq; patri nota fuissent pariter & filio esse notaeq; quicq; posse latere fi-
 lium quod patri esset apertū. Rectus igitur sensus sanctorū doctōrū & ceteris scripturis
 cōsistentius non repugnans vti suus. Verba enim praefers quibus mirū in modū p̄re au-
 res ostenduntur: quā ne vti audire possunt Apostolos aut Christum dominū vti vāritas
 sic, fallere, imponere: quādoquidē hec omnia, circularorū & praestigiatorū sunt, a quibus
 prorsus abhorretur: vti apostolici ipsaq; diuina veritas & filius abhorret qui de scipso
 testatus est se esse vram, veritatem & vitam. Attamē inter ea ais, Christus aliquoties fallit
 suos ad tēpsu allegoris sūenigmatibus, Et haud scio quo consilio visum est aeternae sapiē-
 tiae adumbratē simulacris insinuare p̄is mentibus, & profanis, vti ita dicam, imponere.
 Nec illud (vt ita dicam) quod adieciisti ad vitandam verbi inuidiā imminuit ipsius sensus
 & verbi atrocitatē: Cū prorsus hoc abutē a diuina sapiētia, nihilq; magis aspernet q̄ vlla,

ratione similitudine ve quēq̄ decipere. Licet enim allegoriarum tropis parabolisq̄ & gmatibus multa agat plurima exprimat, tū quia natura earum rerum de quibus agitur ita poscebat, tum quia decebat eos cum quibus agebat ita edoceri: non tamen id genus orationis doctrinave natura sua ad fallendum vel imponendum institutum est: sed ad docēdos mortales cōmodissimum: Presertim cum de ipsis rebus agitur quā eos minus capaces esse constat. Nouave aut his maiora sunt quibus assueuerūt vel potius indigni sunt ve eis mysteria apertius panderentur: manuducitur enim humana mens illis exemplaribus simulacrisq̄ sibi notioribus ad euectiora quoquo modo agnoscenda. Gliscitq̄ & gaudet animus, cum ex his quę sibi familiaria sunt & perspecta deducitur ad perfectiorū cognitionem. Quo fit vt quę sic percepta sunt, magis ipsi insideant hæreantq̄.

N

His de causis: præter eam quę summa est, quia scilicet sic visum in arcanis diuinę sapientię consilijs arbitrarī possumus plurima diuinorū misteriorum esse in scripturis prodita metaphoris allegorijs & parabolis. Crassa enim nimis & inepta ex se est humana mēs nō solum ad supercoelestia & diuina capiēda, verū etiam ad lōge inferiora vt quę naturę sunt aut ad ipsius hominis mores pertinet exacte cognoscenda: ita vt erudienda pluribus egeat pedagogis illā ex his quę faciliora sunt & notiora, quibusq̄ humanus sensus alis quomodo oblectatur, quasi superadditis ad volandum alis ab imis ad altiora euehat. Hinc cordatis uiris vtriusq̄ inuēti sunt apologi, fabulę, & cetera id genus ipsiusq̄ poesis bona pars. Quibus ad miniculis humanus animus rudis laboriosq̄ respuens se erudiri pateretur & aliquali voluptate allectus disciplinam susceperet. Quod cum ita sit quāto magis oportebat ad diuinam doctrinam capessendā, quę tanto humana sublimior est quanto mens præstat corporeo sensui, quantoq̄ ipsa diuina humanis, illum preparari, illius multa imaginibus quibusdā & parabolis insinuari atq̄ tradi: presertim ne sancta ab impijs dilucidius prodita, vt proiectę margaritę ante porcos conculcarentur, prophanaq̄ & conspurcata a canibus discernerentur: pijs autē nondum bene preparatis per gratiamq̄ & donum spiritus redditis idoneis nō nisi labore & industria, quasi per transennam conspicientibus tāsi aliquo modo attingerentur: quā difficultate tanto magis agnoscerent rei maiestātē & propriā imbecillitatē: & se extra lumen diuinę gratię ea capessere nō valere. Impij autē ob prauitatē suā sic affecti essent vt videntes non viderent & audientes non intelligerent. Illaq̄ traditione conuenit nos esse contentos nec vltra limites nostrę fortis, licet esse curiosos. Sat enī est de diuinis æternisq̄ rebus nos agnoscere quę dñs beneficentia sua voluit nobis reuelare. Eorūq̄ cognitionis reddi picipes, ea methodo, eo dicēdi genere quo placuit diuinę maiestati illa nobis prodere. Quę reuerētissime & tremētē vti diuinā oracula a nobis excipiēda & tractāda sunt, nō libra humani sensus pēfanda, sed fidei & spiritus, prout sancti patres illa tractarūt & interpretati sunt: quę cū Moise steterūt supra petrā, transeuntēq̄ gloria dñi ab ipso dño in foramine petrę positi & protecti dextera eius: & tū eleuata manu dñi tū posteriora illius eis videre datū est: faciem autem domini nec ipse Moises nec sanctorum aliquis videre potuit.

O

Etsi enim humanę mentis portio (vt contendunt philosophi) quę potētia passibilis dicitur, etiam diuinā intelligere queat, portione altera quę agens dicitur operante cui trībunt omnia intelligibilia facere posse actu intellectū fatentur, tamen ad ea intelligēda se habere vti oculi nyctioracis ad lumen solis intueūdū, exilēq̄ ac imbecillē esse omnem illius in diuinis rebus cognitionē, anteaquā intellectus fuerit perfectus cōiunctusq̄ agens per intīmā & perfectā vniōnē, quē quidē intellectū adaptū copulatiue nomināt. Quod quidā mysteriū nō plene intelligentes, sed tū specie tenus quasi somniantes, veritatē attingerunt: quā veluti balbutientes quouis modo expresserūt. Quod quidem re ipsa nil aliud erat dicere q̄ ad illam increatam lucem ac lumē illius naturę intellectusque ab illa prius proficiscitur cognoscendam humanam mentem accedere non possent: nisi per gratiā illam illustrantem ei luci intime copulata fuerit. Ille enim vere est intellectus agens quo volente noster intellectus cognitionis diuinarum rerum reddiū particeps: non is quem portionem mentis nostrę multi ex philosophis exstimarunt, quem non inficiamur veram esse animi portionem ac potiorē, cuius vt & facultate ea quę natura nobis cognita

esse possunt, agnoscimus sed negamus absolutum verum esse agens. Cui diuina illius potestatem capessere non valeamus: sed illud ipsum esse a quo ipsa mens euecta absorbetur, & in illo beatissime conqueſcit. Tam enim ingens, tam inmensum tam sublime est fulgur glorie domini, vt a nulla creata mente, rectis oculis intueri possit. Fumabat enim totus mons Sinay descendente domino deo super eum in igne, ascende batur fumus ex eo quasi de fornace, exaudiebantur ingentia tonitrua, micabant fulgura, & nubes densissima operiebat montem: eratque omnis montis facies terribilis. Vocauitque dominus Moysen in cacumen montis & praecepit, vt descenderet & contestaretur populum ne forte transcendere velint terminos ad videndum dominum & pereant. Descenditque Moyses ad populum & deinde regressus est ad montem cum solo Aaron summo sacerdote. Populus autem cum sacerdos dotibus non pretergressi sunt terminos circa montem: territusque est populus audiens voces ac sonitus buccinae & lampades videntes. Pavoreque concussi steterunt procul petentes a Moysen vt ipse loqueretur eis, & abnuentes dominum secum loqui, cum vocem illius perferre non valerent. Haec in Exodo. Quibus edocemur quod humiliter spiritui, quam submissa mentis cernit: quam verecunde, quamque cum tremore mysteria supercoelestia diuinorum sermones habuisse & tractare debeamus. Perire enim ac si brutum animal ultra sortis suae limites, praeter suae naturae conditionem vellet cognitionis humanae mens fieri particeps in genere suo infansceret, & baculo esset plectendum: mira humana mens castiganda si genuini luminis tantum plus admitteret, quanto magis increatam lucem vi propria intueri contenderet: quod quo magis conatur, eo magis retunditur plusque hebetescit, tantoque minus quod petit assequitur, & tandem obstinate pergens attecitur, prorsusque absumitur. Eade his haec tenus.

DE MYSTERIO TRINITY

TATIS ET DOGMATE ARRII, QVOD DE

FENDERE IN QVIBVS DAM VIDE

TYR ERASMY. LIB. XII.

AR EST autem vt etiam videamus quae ad Arrianum dogma defendendum aduersus nostrorum sententiam exarasti. Cui ita fauere videris vta non ingentis annis ex quo Arrius damnatus est similem patronum habuisse non videatur. Inquis enim in scholijs Tomi tertii super Hieronymum, Arrianorum error factio schismatis: verius erat quam haeresis: quod aduersarii nostris numero fere pares erant, eloquentia doctrinaque superiores. Quibus verbis primum oblitus esse videris eorum quae alio loco scripta sunt, Videlicet, orthodoxos doctores vetustos fere omnes praeter paucos fuisse eloquentissimos contra haereticos fuisse rudes & inelegantes. Nunc autem ais eos eloquentia doctrinaque nostris fuisse superiores numeroque fere pares: ex quo colligis factionem potius fuisse quam haeresim. Quasi haeresis potius numero constet paucorum aut multorum ita sententium, quam peritiae errorum sententia fieri que non possit vt cum haeresis sit factio & cum factione haeresis vt cum ex pertinaci multorum errore res deuenit ad tumultum, vt iam antea actis annis contigit in Bohemia tumultuantibus Hussitanis, tum aduersus catholicos tum ipsos inter se dissidentibus: quod sectarum omnium proprium est. Et ne longe exempla petamus, etiam nunc in Germania contigit Lutheranorum tumultibus. Quod si factionem non haeresim esse sit auctus, oportebit & te negare Lutheranum errorem haeresim esse, sed factionem dicere: quo vitatur verbum haereseos inuidia. Quamobrem forte censuisti Arrianum inaspiciatorem factionem potius esse appellandam quam haeresim. Sed falsissimum est illud ita inuoluisse vt numero plures fere occupant his qui in vera pietate perstiterunt.

Alber.

AA ii

Et si enim complures Orientis regiones peruagata fuerit, non tamen occidentiam plagam regionesque illi superiacentes ita peruasit. Quin immo & ipsius Orientis accolæ quæ plurimi ab eius labe fuere immunes. Quod perspicuum est ex Nicena synodo in qua sexcenti patres congregati fuere, fere omnes ciuitatum Orientis episcopi: quæ Arrianum dogma damnatum est. Kurfus autem eodem volumine, sed alio loco ita inquit.

Q Contra malum dogmatis Arrij in Originistis renatum certatum est acriter synodis & decretis & symbolis fœtentis, haud quaquæ aptissimis meo iudicio præsidij ad hæresim operimendam, nisi res ab auctoritate pendeat. Alioqui quo plus est dogmatum, eo uerbior hæreseon materia. Et nūquid fuit syncerior castiorque christiana fides quæ cum breuissimum illo symbolo cōtentus esset orbis. Et rursus ibidem inquit super hoc Hieronymi verbo, verū deū hoc est a nullo creatum, quū filius sit creatus a patre iuxta Arrianos, & spiritus sanctus creatus a creato filio. Tametsi non video quid hic locus proprie faciat aduersus Arrianos qui non negabant dei filium esse deum, immo & magnū deum facebantur & benedictū super omnia deum: sed arbitrabantur patrem aliquo modo peculiari dici deum quo filius & spiritus sanctus non dicebantur. Non hic agit Paulus quid esset Christus sed qualem se gereret, uidelicet nobis edens exēplū &c. Et in Annotationibus super nouum testamentum in prima epistola iohannis, ais in codice Græco non haberi illa verba. Tres sunt qui testimonium dant in cœlo pater verbum & spiritus sanctus & hi tres vnū sunt, sed tantum tres sunt qui testificantur spiritus aqua & sanguis: quem locum reſers Hieronymum asserere deprauatum fuisse ab hæreticis in illis codicibus: cuius sententiæ ipse refragari plurimis verbis itaque Cyrillum & Bedam epistolæ interpretes qui hunc locum prætere. Quamobrem ais consentaneum esse potius fuisse addita a nostris quæ studiosè prætermissa ab hæreticis, vñ sentit Hieronymus, quod etiā alijs argumētis comprobare niteris. Et quod ad Hieronymi auctoritatem atinet, ita respondes, Sed vrgemur auctoritate Hieronymi, quod ille spemero violentus est parumque pudens, sepe variis parumque sibi constans, & declarare vis eo loco Hieronymum ignorasse quæ sibi vellet: & professus quens negotium, paulo post ais, An putamus Arrianos tam stupidos futuros vt non idē hoc loco interpretentur de patre & filio & spiritu sancto: referentes non ad eandē naturam sed ad consensum testimonij vt nos referimus aquam spiritum & sanguinem, vnū sunt, id est eadem de re testantur: hoc non est confirmare fidem sed suspectam reddere si nobis huiusmodi lemmatis blandiamur. Forte præterit hoc pñs studij agere vt nos iñdem reddamur cum deo quæ curiosus studij decertare quomodo differat a patre filius & ab vtroque spiritus. Certe ego quod negant Arriani non video posse doceri nisi ratiocinatione prosequeris multa pro Arriano dogmate disserens. Et infirmare studens illud Euāgelij in Iohanne, Ego & pater vnū sumus. Et in summa aperta insinuatione declaras, licet eiusdem substantiæ sint pater & filius & spiritus sanctus. Ex hoc tamen colligi non posse quod sit vnū indiuiduum detorqueusque scripturas aduersaris sententiæ Augustini, Hieronymi, Chrysostomi, cæterorumque orthodoxorum id ex scripturis colligentium.

R In præfatione quoque in Hilarium hæc ais. Qui huc audacia prorupimus vt non vereamur filio præfibrare quibus modis debuerit honorare matrem suam. Audemus autem spiritum sanctum appellare deum, quod veteres ausi non sunt. Prolaxaque oratione pro Arrianis itas aduersus sententiā & volumen illius auctoris qui a te recognitus & castigatus emittebatur. Legat locum oratione perpetua cuius non summam retulimus quem laboris non pigebit & propensum studium tuum in Arrianis defendendis omni luce clarius perspiciet. Hæc autem tu cum multis alijs eiusdem sententiæ: quæ prætermittito, cum hæc plus nimio sufficiant ad attestandum quod proposuimus. At profecto vir eruditissime coniectari non valeo quid tibi in mentem veniebat cū hoc scriberes. Si enim vt defenderes dogma Arrianum eo quod verum illud putasses, longe magis impius Lutherus esset censendus, quinimo & summe blasphemus. Ipse enim quod mihi constet nūquid hucusque prolapsus est quod protulerit dei filium, a patre esse creatum vel spiritum sanctū a creato filio: sed vnā esse essentiam diuinā totius triadis fateatur. Quamobrem te hoc non ea scripsisse vix vnquam putarim. Si autem vt ostentares tantam esse ingenij tui acrob

moniam vt etiam Arrium defendere valeas, nō minus temeraria & arrogans q̄ vana & periculosa est hæc ostentatio. Nec preſtas quod conaris, ſed te in huiusmodi anſtractus & labyrinthos prorutidæ philoſophiæ & diſciplinarum ſeuertorum contemptus. In quibus ſi æque verſatus eſſes vt in leuioribus fuiſti, & Ariſtotelem contemplari pernix ingenium tuum non reſuſiſſet non ignorares neceſſario colligi ſilium in diuinis nō eſſe creatum, ſi verum deum illum eſſe fateamur: & vnum indiuiduum eſſe, ſi eiſdem ſit ſubſtantia cum patre & ſpiritu ſancto. Quod enim verus deus eſt, natura eiſdem q̄ deus eſt, vt verus homo natura hominiſcit & verum aurum eſſentia eſt aurum non ſimilitudine, aut colore tñ. Non enim filius verus deus nuncuparetur ſi tantum deus diceretur eo pacto quo dicuntur dii multi & domini multi: Sed ſcriptura verum deum eſſe predicat. Igitur eſſentia eſt deus. Non ergo creatus non factus nihil enim ſeipſum facit aut creat, nec ab alio creatus eſſe poteſt qui natura eſt deus. Quomodo enim ſubſtantia deus ſi illa ab alio penderet, imo ille potius deus eſſet a quo ipſe penderet. Si igitur verus deus non creatus, ſed eiſdem naturæ cum patre, ſi eiſdem naturæ: igitur idem indiuiduum, quoniam non eadem perſona, quæ tantum hypoſtaſim ſuperaſſet: eo q̄ diuina natura cum ſimpliciſſima ſit, pluribus indiuidiis communis eſſe non valeat. Et ita vniſa ſit q̄ in plura indiuidua diſtributa eſſe non poſſit.

Hinc ſequitur, verus deus eſt, ergo vnum eſt: ipſum enim quod eſt & propriere eſt quod eſt, vnum tantum eſt: cætera autem quæ tantum eius participatione ſunt quod ſunt, nihil prohibet plura eſſe cum ab ipſo quod vnum eſt fluant, nō q̄ pars eſſentia illius ſint, tum quia illud participatione carcat, tum quia ipſius naturæ immenſitas partiſci nequeat. Verus igitur Deus ita vnum eſt q̄ repugnat plures eſſe. Sicut in quod eſt natura id quod eſt repugnat eſſe, id quod eſt participatione ita quod natura vni eſt repugnat eſſe plurificatum. Quam naturam declarare volens nobis diuina ſcriptura qualis eſſet & q̄ ſingularis ait: Et ſi dixerint mihi quod eſt nomen eius quid dicam eis: Et reſpondit dominus. Ego ſum qui ſum: ſicq̄ dices ad eos. Qui eſt miſit me ad vos. Præterea. Audi Iſrael dominiſus Deus tuus Deus vnum eſt. Et alibi. Ego ſum principium & finis. Nec ab hac ſententia diſcrepat philoſophi a ſcripturis: ſed ſcriptura ipſe aliquid vterius expreſſerunt, ad quod lumen naturale attingere nō valebat, videlicet ipſum ſummum Deum naturæ vni indiuiduum, trinum eſſe in perſonis hypoſtaſibus, quibus pater a filio diſtinguitur & ſpiritus ſanctus ab utroq̄, manente tamen vniſitate & ſimplicitate vniſus Dei quod de filiis natura æternæq̄ illa productione cum naturæ communicatione expreſſus protulit tonitruſ filius cum illa verba intonuſit. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Quibus verbis expreſſe conuincitur vt & optime colligit Auguſtinus, filium ipſum qui verbi nomine expreſſus eſt a Ioanne, non eſſe creatū. Si enim omnia per ipſum facta ſunt. Et ſine ipſo factū eſt nihil quod factum eſt ætæ ipſe factus eſſe non poteſt. Non enim oīa per ipſum facta eſſent ſi ipſe factus eſſet cum nihil ſe ipſum efficiat. Si igitur Arriani non negabant (vt ais) Dei filium eſſe Deum immo & magnum Deum fatebantur, & benedictum ſuper omnia Deū, quomodo arbitrarī poterant filiū eſſe creatum a patre & ſpiritum ſanctum a creato filio? Si Dei nomine intelligebant illā primam naturam, illud primæum creaturarum rerum principium, quod eſt per eſſentiā id quod eſt cum illud nec factum nec creatum eſſe poſſit, ſed per ipſum facta ſunt omnia quæ facta ſunt: aut igitur proprias voces ignorabant aut aſtu & vaſtitiæ ad vitandam inuidiam ſi negaſſent Dei filium eſſe quod omnes Chriſtiani comperit habebāt ex doctrina apoſtolica Dei nomine abutebantur fatentes ipſum eſſe Deum & magnum Deum & benedictum ſuper omnia Deum Re autem negabant eſſe Deum cum creatū profiterentur. Sed & quomodo benedictum ſuper omnia Deum ſi creatum? Non enim magis benedictum ipſo creatore qui ipſum creauit. At intelligebant dices ſuper omnia creata, ſed nec hoc conſtare poteſt cum non ſit magis benedictus ſe ipſo. Ipſe autem creatus ſit iuxta illorum ſententiā, ſed ſuper cætera creata dicā intelligendum. At hoc nū aliud eſt dicere quā ipſum eſſe primæum creaturam: ex quo ſequitur non eſſe verum

Deum, nec magnum Deum, nec benedictum super omnia Deum, nec dici posse patrem aliquo modo peculiari. Deū, quo filius aut spiritus sc̄tus nō diceretur, vt inquis Arrianos arbitratos fuisse: si filius & spiritus sanctus vere esset Deus & magnus Deus. Non enim quia gignit spiratve est aliquo modo peculiari Deus: sed tantummodo quia gignit pater est. Er qui a spiratū producit vna cum filio spirator est. Deus autem est sue essentiae diuinitate: quæ ex æquo communis est ipsis tribus. At si eam vtramq; personam profiteamur vt ipsi sentiebant, recte colligitur nō sōlū patrē aliquo modo peculiari dici Deum, sed solum ipsū recte debere dici Deum, verūq; esse Deum. Si autem filium & spiritum sanctum verum esse Deum fateamur & a nullo esse creatum fateri oportet, vt Diuus Hieronymus optime collegit ex ipso Apostoli verbo non detorto vt in quis.

T Præterea videre nō valeo qua ratione & ab ipso dissentias asserente in Epistola Ioannis locum fuisse deprauatū, & studiose omīssa illa verba ab hæreticis. Tres sunt qui testimonium dant in cœlo. Pater filius & spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt: quæ verba testaris in codice Græco non esse, sed tantū inquis, tres sunt qui testificantur spiritus aqua & sanguis. Nec cur tibi probabilius videatur quæ Hieronymus ait dempta fuisse & edita a nostris q̄ studiose prætermissa ab hæreticis quod tāta pertinacia suadere niteris vt nō verearis ad auctoritatem Hieronymi verbis imminuendam petulantissime cum insectari non erubescens dicere illum sæpenumero violentum esse parumq; pudentem: sæpe verum parumq; sibi constantem. Tu in quā hæc de diuo Hieronymo profers eruditissimo atque sanctissimo, cui nec dignus esses vel matulam præbere vel soluere corrigiam calceamenti. Nam quæ de te ipso verissime dici possunt illi impingis: quem & ais hoc in loco ignorasse quid sibi veller. Imo hoc potissimū loco nouit quid sibi veller & expressit. Sed tu Arriani dogmatis patronus videns hunc locum exprellius illud dogma iugulare, Et hi tres vnum sunt, vis superadditum esse a nostris potius q̄ prætermisum studiose a fautoribus Arriani dogmatis in ipsis codicibus Græcis: quorum forte obtigit Cirillus aut Basilius aliquod exemplar habuisse et si locum illum interpretari omiserunt. quæ tamen Hieronymus cæterisq; eximij doctores interpretati sunt, & ecclesia illis codicibus vitur in quibus ea verba conspiciuntur, quæ & consentiunt posterioribus, & ad amissum interesse quadrat. Vti enim tres sunt qui testimonium dant in cœlo videlicet, Pater verbum & spiritus sanctus, & tamen hi tres vnum sunt: ita tres sunt qui testimoniū dant in terra spiritus aqua & sanguis, & hi tres vnū testificantur: quis non sunt vnū adinuicē, vt sunt illa quæ testantur in cœlo. Ita vt sit similitudo quo ad viuicem testimonij: non autem quo ad identitatem nature vt tu inquis, Arrianos non tam stupidos futuros quin hoc retulissent tantum ad consensum testimonij, non ad eandem naturam. At hoc licet concedatur nihil tamē derogat veritati dogmatis nostri quod expresse verba illa confirmat. Et si enī sufficiat ad veritatem testimonij consensus testantium qui similis sit in terra ei qui est in cœlo. Non tamen hoc tollit quin scriptura exprimens consensum testimonij cœlestis de claret qualis sit ille & q̄ differat ab eo qui est in terra. Cum in cœlesti illo non tantummodo tres sint qui idem testentur, sed ita illud vnum testatur q̄ etiam inter se vnū sint: quod cum dicit vnum sunt manifeste declarat vnū esse natura & essentia. Sic enim loquimur, & assuetus enuncandi modus, quoniam aliqua esse eadem est substantia & natura cum dicimus illa esse vnum aut idem. Neutraliter aut substantiue accipiendo ipsum vnum vel idem nullo alio verbo adiecto distrahente aliquo pacto vnitatem aut identitatem in qua conueniunt illa quæ idem aut vnum esse dicuntur: vt si dicamus Erasmus & Albertus vnum sunt: intelligimus natura qua conueniunt. Nec enim congrue diceremus Bucephalum & Alexandrū vnum esse, cum essentia equi ab ea quæ est hominis dissentiat. At non incongrue diceremus Bucephalus & Alexander vnū erāt albedine si ambo albi fuissent, vel vna est albedo niui & farinæ: non tamen recte vnum sunt nix & farina: Cum igitur dicat scriptura, Pater: verbum, & spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Indicat vñ esse naturam: et si naturam, & indiuiduum vt superius deduximus. Si enim tantum ad consensum testimonij id referendum esset, scriptura non protulisset. Et hi tres vnum sunt: hi tres vnum & idem testantur, vel hi tres vnum & idem sunt testimonio. Nisi enim sic certis

regulis proloquamur ex usu loquentium ut plurimum assumptis nihil verbo aut scripto prodi possit, cuius certus sensus haberetur. Detorqueria. possent omnia & referri ad alia extranea ut ad accidens vel ad subiectū. Et sic audiret semper fallere. Violētia. n. quāda fere omnia verba detorqueri possunt & sic nihil certi ex scriptura verbis accipi, ut Arriani faciebāt in illo Ioānis, Ego & pater vnū sumus. id est cōsensu volūtatis. Quae verba Ioannis cū multis alijs eiusdē substantiae (quae expressis in ipsius euāgelio recitatur q̄ a ceteris euāgelistis hominison cōstititibus argumēto esse possunt & in epistola etiā illa scriptis se. Nō autē a nostris fuisse supaddita, utpote cōsentiēte epistola cū euāgelio, & repetēte id quod prae ceteris petebat, & cuius causa potissimū euāgelii scripserat, ut videlicet filij dei diuinitatem astrueret aduersus Cerinthi & Ebionitarum dogmata & dicēdum de alijs scripturae locis ad eos cōuincēdos apertissimis nisi ad certā regulā illa accipiamus.

Quid enim expressis & clarioribus verbis in scriptura proditū est q̄ illa sacratissima verba quibus diuinū eucharistiae sacramētū cōsicitur, videlicet hoc est corpus meū. Ea tamē in Iohēl. Oecolampadij pro libidine interpretatus est, figurate esse intelligēda, vnde videlicet hoc signat corpus meum siue hic est typus vel figura corporis mei. Quod si hoc mos do scripturas interpretari liceat periclitetur omnis eius doctrina & auctoritas. Cuiuslibet enim liberum erit interpretari illam quoquo loco ut libebit. Sumēda igitur sunt scripturae verba secundum certam regulam vsitati sermōis & proprii sensus verborum, nisi vbi ex circumstantia aliqua cogimur intelligere alium sensum ab eo quem primo verba referunt. Haec regulam seruauerunt sanctissimi & doctissimi patres patrum Graecum Latini qui scripturas tractauerunt. At inquis praestiterit hoc p̄p̄s studijs agere ut nos idem reddamus cum Deo, q̄ curiosis studijs decertare quomodo differat a patre filius aut ab vtroq̄ spiritus. Certe ego quod negant Arriani non video posse doceri nisi ratiocinatione &c. Aduersus quod certatū est acriter synodis decretis & symbolis sexcentis haud quāq̄ apertissimis meo iudicio praedictis ad haeresim opprimēdam, nisi res ab auctoritate pendat. Alio qui quo plus est dogmatum hoc vberior haereon materia. Et nunq̄ fuit sincerior castiorq̄ Christiana fides q̄ cum breuissimo illo symbolo contentus esset orbis. Atq̄ tibi res spondeo ab ipsis nouissimis verbis incipiens contentum fuisse orbem illo breuissimo symbolo Apostolorum cum omnes Christiani idem sentirent. Illos ab Apostolicis viris interpretato intelligere patrem filium & spiritum sanctum vnū, verū Deū esse nondum obortis haereticis noua dogmata praedicantibus, aut antiqua proprio sensu interpretantibus. Ad quorum tollendos errores & primum Cerinthi & Ebionitarum coactus fuit Ioannes Apostolus sensu confectus, euāgelium scribere, ut praesertim aeternam filij generationem, quam illi negabant, essentiaq̄ indiuiduam vnitatem in diuinis personis exprimeret. Veritas. n. ap̄a paucissimis verbis cōiecta est, breuib. pdi. At improborū cōsumacia & superbo obstinatio nō nisi plurimis verbis cōuinci pot. Quinimmo & deus ita cedere nequit. Hinc plurimis synodis decretisq̄ & nouis amplioribusq̄ symbolis, quibus fidei substantia cōtinere agere oportuit, nihil tamen de nouo adiunctum ex his quae ad integritatem fidei pertinent, sed magis q̄ antea expressum & explicatū. Tuncq̄ ad opprimēdam haeticorum arrogantiam & scolorum temeritatem scriptura ipsa abutentium & pro libidine interpretantū, oportuit praeter sanctorū patrū volumina & disputationes auctoritatē ecclesiae definitiōis statuerēsq̄ quid sensēdū sit superinducere quae quidem Iesu saluatoris testimonio a recta sententia aberrare non potest. Hinc synodali decreto & maximorum pontificum definitiones. Ratiocinatione enim difficillimum est ita cōuincere aduersariū ut obmutescat, aut ingenuē fateatur se esse conuictū quia verūq̄ demonstrationes perraro & de difficili struunt. Tum ob aduersariorū proteruitiā, qui ne conuicti videantur etiam quod demonstratū est euasili studē, & calūmiose aliqua ex assumptis interpretantes quadā verborum lubricitate euadere conantur. Quāobrem & in philosophicis cōcertationibus quadāmodū in ludis olympicis victori corona non dabatur cū illis nō ita in aperto stet victoria quadāmodū cū corpore decertatur. Quapropter nec de facili iudices idonei a quibus palma tradere reperiri possissent. Nec victi qui cederet, verbis. n. nō cedere facillimū sit verbosis & propriis cōiectis. Quāobrem oportuit in his

que magis ad rem pertinet & dissidia tollenda, rationationibus superaddi auctoritatē, cui refragari nō possis sed proli dolor superborum ac hæreticorum tanta est vecordia, tāta contumacia, vt non minus auctoritatem conueniant q̄ rationationes quas licet sumisime sint, & neruosisime, non videntur cauillis & sophisticis importunitatibus eludere. Præstat autē in primis pie credere & sentire, de diuinis dogmatibus deinde illis cōformiter agere. Ides enim inuua est per quam omnes ad Deum accedentes ingredi oportet: q̄ nisi sincera puraq; fuerit superuacanea erunt omnia agendi studia.

X Quamobrem non possumus idem reddi cum Deo studijs nostris quod tu ais nisi vniuersam fidem orthodoxam sincere & pure tenuerimus implicite scilicet, ac in illis explicite re quorum per ecclesiasticam traditionem & Apostolicā derivatam vti communis regule fidei omnes Christianos capaces aliquo modo esse oportet inter quæ primum est vnum esse deum vt in personis distinctum: Patre videlicet filio & spiritu sancto. Quod quidem triadis mysterium nobis revelauit ac aperuit ipse filius: qui venit ad regnum Dei euangelizandum: misitq; discipulos suos ad euangelizandum & baptizandum in nomine patris & filij & spiritus sancti. Quod quidem mysterium nō expressum fuerat in veteri scriptura. Si igitur redemptori placuit hoc dogma aperire, quo modo verum est id quod ais quo plus est dogmatum hoc vberior hæreseon materia. Hoc enim dogma ipse Iesus expressū esse voluit in nouo testamento vti & pleraq; alia q̄ in antiquo explicata non fuerāt: quod quidem triadis mysterium vt quoquomodo caperetur, quantum ab homine Deo reuelate illud attingi potest, in nouo testamento varijs modis exprimitur. In primisq; a Ioanne cuius in cœna requisitus super pectus domini cum dixit, In principio erat verbum &c. In eiusq; prima epistola ab Apostolo Paulo pluribus locis Iacobo ceterisq; scriptoribus ab ipsoq; saluatore in euangelio. Quod cum varie exprimat diversisq; verbis sanctissimi patres insudarunt modum aliquem inuenire humane rationi consentaneum, quo mens nostra intelligere possit quomodo cum vnitare indiuidua diuine nature stare possit triadis personarum distinctio. Adinueruntq; hypostases illas siue absoluti gradus quidam sine siue relationes, quibus aliquid redditur incommunicabile & ex his rebus quas in rebus creatis adinueniuntur & humana ratione nascuntur alios pariformes, sed proprios diuinis personis quibus ille constituerentur & abinuicem separarentur: quos tamen proprios gradus non agnoscit mens humana, nec curiose agnoscere perquisitilicet ex recepta si de fateatur illas tres diuine triadis personas re ipsa seiungi abinuicem, natura autem & in diuino esse idem. Nec decertarunt sancti patres quomodo differat a patre filius aut ab utroq; spiritus proprijs illis gradibus quos dignoscere non valebant, sed per similitudinem quandam declarare studuerunt aliquomodo re differre posse præter vnitatis discrimen, modisq; explicarūt quibus differre non possint citra eius discrimen huiusq; rei possibilitatem in ea nullam esse repugnantiam declarare conati sunt, Diuus Augustinus, Ambrosius, Hilarius, Severinus Boetius, & ceteri patres vtriusq; lingue. Qua quidem in re non laborassent nisi Dei filius hoc diuinum & ingens mysterium reuelasset, nisi Ioannes & ceteri Apostoli in eo explicando operam nauassent. Non igitur sanctorum patrum hoc curiosum studium: sed necessarium ad explicandum diuinū mysterium a domino proditum, q̄ si tibi displicet dogmatis explicatio, & displiceat oportet ipsius dogmatis promulgatio. At dominus illud promulgauit. q̄ si probas dogmatum paucitatē quā tum ad ea quæ sunt credenda, magis a te probabitur antiqua lex q̄ noua. In qua plurima promulgata sunt quæ in veteri latebant. Non enim dogmatum promulgatio diuinatq; rerum reuelatio præbet materiam hæresibus, sed extantes illas potius tollit & extirpat, præcauetq; ne nouæ oboriantur, cum & doceat & erudiāt quid sentiendum sit. Iuxta illud, Omnis doctrina diuinitus reuelata utilis est ad instruendum, ad docendum &c. Sed humana malitia superbiq; & proprii sensus fiducia, hæresibus præbet materiam & occasionē. Alioqui inscitia diuinorū esset eorū notitiæ præferenda deusq; cum homine male egisset reuelādo illi sua mysteria. Tu autē optas in Supputatiōibus copiosiorē explanationē in scripturis. Ais. n. Si blasphemus est qui desiderat copiosiorē explanationē in scripturis ego nusquam ferre nō sum blasphemus. Nūc yero reprehendis explanationē dogmatis diui-

æz triadis: qua summa Arriahorum blasphemia extruditur: putatis quo plus est dogmatum explicatum, hoc verbiorem esse hæresion materiam, probas breuissimum illud symbolum quo pauca erant explicata.

Qua sententia quis tam cæcus mentisve expertus est: qui non videat te nihil aliud his verbis optare q̃ vt Arrianorum error reuulsat: Cui & stipulantur ea quæ in præfatione in Hilarium scripsisti inquis inter cætera. Qui huc audacia prorupimus vt non vereamur præscribere filio quibus modis debuerit honorare matrem suam. Audemus spiritum sanctum appellare Deum quod veteres ausi non sunt. Quos veteres mihi narraſ? Orthodoxos ne & probatos auctores? Cita vel vnum qui senserit spiritum sanctum non appellandum Deum, audaxq; facinus esse ita illum appellare. Nullum certe proferes. At ego plurimos tibi in medium adducere possum qui ipsum sic appellauerit, & reuerentissime ab omnibus appellandum consueverunt. Sed breuitati studens omitto cum Græcos tum Latinos patres qui omnes consentientibus verbis illum sic appellauerunt, vt Chrysostomum, Didymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, & cæteros. Quis nã vetustior: quis maior: quis sublimior adduci potest? Ioanne euangelistæ: is autem epistola sua prima testatus est spiritum sanctum esse Deum, cum illa verba protulit de quibus modo tractauimus: quod si tu grauissimus & omnibus veteribus doctior ac recentiorum doctissimus, qui nec vel Ioanni nec Paulo nec ipsi Christo cedas, minorem fidem præstandam esse censet eo q̃ in codice Græco non sunt, adducam tibi aliud testimonium cui nihil refragari valebis. At enim piensissimus redemptor noster dominus Iesus discipulis suis. Ite & baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, cum autem ipse pater deus esset filiusq; cui coniungit & spiritum sanctum, satis declarat & ipsum Deum esse censendum. Non enim inuocanda creatura vti potestatem habens cum inuocatione creatoris. Ita vt in ipsius nomine conferatur gratia quæ tantummodo ab ipso creatore provenit. Dicit autem in nomine patris & filij & spiritus sancti. Illaq; coniunctio, & æque iungit illa tria. Et cum dicat in nomine id quidem potestatem significat, vt cum quis dicitur facere aliquid nomine Regis declaratur in regia potestate facere. Cum igitur dicat in nomine patris & filij & spiritus sancti, declarat potestatem communem ipsorum trium. Non enim dicit in nomine patris tantum interpellatis filio & spiritu sancto vt intercessoribus aut ministris, sed in nomine patris & filij & spiritus sancti. Ex quo sequitur cum potestas sit communis, si pater sit Deus, & filium esse Deum & spiritum sanctum esse Deum. Præterea & idem indicat illa verba Christi, Spiritus qui a patre procedit. Non enim dixit, qui a patre creatus aut factus est, sed procedit: ita insinuat, et communicare suam diuinitatem. Et rursus illud, Alium paracletum dabit vobis. denotat enim illud alium similitudinis relationem. Quãobrẽ si ipse filius Deus, & ille alius paracletus a filio Deus. Nõ enim dixisset alium paracletum nisi si sibi natura similis esset, sed paracletum mittet vobis, si creaturam intellexisset. Cum autem diceret alium, declarauit ipsum non se minorem. Præterea ad eius diuinitatem declarandam multa referuata sunt Apostolis aperienda quæ filius aperire noluit iniquis eos incapaces esse illorum mysteriorum ante transmissum spiritum sanctum. Præterea & animaduersione tam seuera in eos qui eludere præsumperunt spiritum sanctum, vt in Ananiam & Sapphiram vxorem eius quibus ait Petrus. Cur tentauit Satanas cor tuum mē tiri spiritui sancto & cære. Et rursus, Quid vtiq; conuenit vobis tentare spiritum domini. Et cum quis in spiritum sanctum peccauerit non dimittetur ei. Aperitissime declarant spiritum sanctum esse Deum. Si enim Deus non esset, sed creatura, non vtiq; tam execrabiliſſe peccarent qui in ipsum minus reuerentes essent. Idem quoq; confirmatur per illud Iohannis quod a Petro Apostolo citatum est dum concionem haberet ad multitudinem putantem Apostolos spiritu domini repletos ebrios esse &c. Et erit in nouissimis diebus dixit dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem &c. Sed & Apostolus Paulus cum dona spiritus & fructus recenset quid aliud vult q̃ declarare cum dei tantum sit ea dona tribuere, & ea spiritus sancti dona dicantur, ipsum spiritum sanctum Deum esse? Ad hæc forte diceres, quãuis hæc satis comprobarent spiritum sanctum diuinitatis esse participem, ob id tamen comprobari q̃ appellandum sit Deum. Ridiculũ

enim fatemur Deum esse, quare temerarium sit ipsum appellare eo nomine quod vere est. Sed quid agerem ita diffuse prosequor quasi volumen de diuinitate spiritus sancti componenda consilarem. Negocij certe magnitudo, argumenti maiestas, verborumque tuorum indignitas longius prouexit orationem meam. Inquis enim. Huc audacię prorupimus vt audeamus & c. Cū audacia in malam partem accipiat, & oratio tua declaret te illam accipere pro temeritate reprehendentem quod audeamus spiritum sanctum appellare Deū, quod veteres longe nobis praeferendi non sunt auctores hisque verbis nō accusis tū sententiarum magistrum aut neotericos doctores & vniuersam ecclesiam, sed omnes orthodoxos ipsamque synodum Nicenam & ceteras, in quibus symbolum illud conditum est. Quo expressis verbis vti fidei articulus praedicatur ipsum esse verum Deum. Cantat enim symbolum. Et in spiritum sanctum dominum & viuificantem: Qui ex patre filioque procedit: Qui cum patre & filio simul adoratur & conglorificatur: quod & Athanasius suo symbolo ab ecclesia recepto explicat his verbis. Deus pater, Deus filius, Deus spiritus sanctus, & tamen non sunt tres dii, sed vnus est Deus. Quae sententia quāuis non ita expressis verbis, quia nec adhuc haeretici insurrexerant, in symbolo illo breuissimo, quod tu pt obas continetur, cum in illo scriptum sit. Credo in spiritum sanctum. In solū autem Deum debeamus credere & non in creaturam, & tamen inquis veteres non ausos fuisse ipsum nominare Deum. Asseritque Arrianos filium, & si a patre creatum contenderent, tamen fuisse falsos illū Deum esse & magnum Deum. Quod si filium, cur non pari ratione & spiritum sanctū, Deum esse fatebantur: sed forte dices, Quia ipse non immediate a Deo patre creatus ē, sed a creato filio secundum ipsos. At haec intercapedo non videtur tollere appellationem Dei, cum nec ea sublata appellatio illa contineatur his quae immediate a patre creata sunt: Nō enim conuenit coelo & terrae ceterisque rebus quas primo condidit. Si igitur appellatio dei non repugnat naturae create quae tribuunt illam filio, non dissimul erit iuxta illorum sententiam tribuere illam spiritui sancto ab ipso filio creato. Sed de his plura satis. Non enim proposuimus librum edere de deitate diuinae triadis, sed tantum his respondere quae pro Arriano dogmate tuendo protulisti.

DE SACERDOTVM ET EPISCOPORVM AVTHORITATE, ET IPSO, RVM EVNCTIONIBVS LIBER. XIII.

A

Onuenit nempe post haec vt videamus & quaedam ex his quae de sacerdotibus ac episcopis scripisti. Inquis enim in scholijs quarti tomī operū diuini Hieronymi. Olim soli episcopi sacerdotes vocabantur, & idem episcopi. Deinde cum plures esse coepissent princeps omnium sacerdos & episcopus vocabatur, ceteri presbyteri. Praeterea in Tomo tertio. Non, inquis, putat Hieronymus episcopum quouis sacerdote praestantiorē esse, nisi quod ius habet ordinandi. Haec olim fortasse vera nunc magna ex parte commutata. In annotationibus autem super nouum testamentum ita inquis. Hunc locum oportet annotare diligenter episcopos qui exigunt a suis suum honorem: eos nō curent ipsi praestare suū officium. Et rursus in eisdem. Vbi receptū ē vt episcopi ditiores nem profanam gerant. Et alio loco. Nihil nunc gratuitum in ecclesia ne sepultura quidem cum Augustinus Epistola sexagesima quarta nolit vendi mortualia. Et rursus. Annōtandus hic locus ab his qui tātis clamoribus tāta tyrānide plusquam decimas extorquent a pauperibus laicis, nec intelligunt legem vetare ne quis obliget os bouis, sed triturant inquit. Aliud quippe est laborare ore nō infrenato: aliud explere scrinia sanguine pauperū. Et alio loco. At hodie quāsi est onus ferre, quodā tyrannos potius quam episcopos quorum va-

quisquē maximus est, ita populo fere grauissimus. Et rursus illud annotandum quo se deo mittat tantus Apostolus etiam apud illos qui peccauerunt: cum nunc longe dissimiles huic, miro supercilio nihil nisi mandata, minas, excommunicationes, & anathema, crepēs. Præterea in eisdem alio loco. O suppellectilem apostolicam penulam, quæ defendat ab hymbris & libris aliquot haud dubie sacros: Nunc quantum est caballorum, quantum bombardarum, quantum aliarum rerum quas referre non libet. Item in eisdem aduersus sacerdotes quod tributa non pendant ita inquis. Ille propter proximam charitatem pro nobis & crucē sustinuit & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa non reddimus, & quas si filij Regis a vectigalibus immunes sumus: quod Hieronymus arrogantiae tribuere videtur. cum hodie summa pietas habeatur pro immunitate clericorum modis omnibus disgladiari. Et rursus in eisdem. In omnibus aulis episcoporum oportebat inscribi præceptū Petri: Pascite (inquit) gregem, non opprimite, non expilate, non dominantes more Regum &c. Nunc episcoporum vulgus nihil audit ab assessoribus doctis nisi dominia, ditiones, clauēs, potestates. at hinc saltus quorundam plusq̃ regius, seu ita plusq̃ tyrannica. Et in colloquio Lanii & salamentarii ita scribis. Demitari non possum in plerisq̃ rebus præpostera mortaliū iudicia, coelum terræ miscemus si quid periculi suspicamur, ne quid decedat ponderis sacerdotū constitutoribus autoritatq̃, & dormitamus, cum imminet euident periculum ne tantū tribuamus homini vt authoritati diuinæ minus tribuatur. Debetur episcopis suis honor, quis negat: præsertim si agant quod dicunt, sed impium est honores soli Deo debitos homini tribuere: & dum impense reueremur hominem parum reuereri Deū. Et adhuc alio loco in annotationibus. Carens festiuitate exposuit. Turpis luxuriest secularis, quasi sit aliud genus quæstus ecclesiasticū honestū. Sensit opinor de captandis testamētis & auertendis ad se rebus male partis. De inuolandis religionis prætextu defendēde, alienis facultatibus. De inescandis sacerdotijs, de emulgēdiis deliris aniculis & compilandis crassis negociatoribus &c. Hæc ex plurimis quæ scripsisti recitata proposito nostro sint satis.

Quibus sane partim in episcopos & sacerdotes mores inueheris, partim muneri ac dignitati eorū derogas, iustq̃ ac immunitates oppugnas. Quæritur autē ad primū atinet multa prudēs recitare prætermisi, quædā quia nimis prolixa, alia quia procaciora. Plus enim secectis in locis sacerdotibus ac episcopis detrahis, & eorū dignitatem pessundare conaris. Mitiora tantū quædā ac magis succincta attigi, quibus breuibus respondere conabor. Primūq̃ dicā me non inficiās ire, sed vltro fateri aliquos esse tū præfules, tū sacerdotes turpissimos, tali honore prorsus indignos, rudes, ineptos, impuros, superbos, auarissimos, quoru deus vltro est aut marsupij, quod nec mirandum in tāta sacerdotū multitudine. In magna enim domo iuxta Apostoli non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et quædā quidē in honore, quædā autē in contemptū, nec difficilior adhuc tortelonge plures esse huiusmodi, q̃ ipsorū numerus ferre posse videatur, id autem ingemiscendū, nec huius generis sacerdotes defendere est propositi mei, quos ab illis corrigi cupere, quorum muneri id incumbit, sed itāmodo eorum gradū functionē ordinisq̃ dignitatem & iura tueri conabor. Quantum autē ad prauos spectat, probare nō possum tuam in eis taxandis arrogantiam, tantumq̃ illius verendi ordinis contemptum, de quo beatus pater Hieronymus tam reuerenter loquitur. Inquit enim ad Rusticum, Sancti sunt clerici & omnium vita laudabilis. Et rursus, Non est humilitatis meæ neq̃ mēsuræ iudicare de clericis & de ministris ecclesiarum, aut sinistrū quippiam dicere. Præterea ad Heliodorum, Sed de hoc gradu pulsus prouocabis ad clericos. An de his aliquid audeant dicere Abis vt de his quicq̃ sinistrum loquar, qui Apostolico gradu succedentes Christi corpus ore sacro conficiunt, per quos & nos Christiani sumus. Qui clauēs regni coelorum habentes, quodam modo ante iudicij diem iudicant. Qui sponsam domini sobria castitate conseruant. Et rursus, Clerici pascunt oues, ceteri pascuntur ab illis. Laico ante presbyterum sedere non licet. Illi si peccauero, licet tradere me Sathanæ, in interiū carnis, vt spiritus saluus sit, &c.

Diuis quoq̃ Paulus ad Timotheum scribens, inquit, Seniores te ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem &c. cetera. Maiori autem reuerentia, digni presbyteri,

senibus laicis, quibus & nomen ipsum presbyteri interpretatur senior. Et rursus ad eundem Argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina. Item ad Timotheum, Aduersus presbyterum accusationem cito ne receperis, &c. Tu autem in ipsos sacerdotes ignita tela iacularis, illos diffamas, illos ordinis dignitatis ve stabita ratione. Si autem diceret, nulli detraho, neminem nomino. Respondeo te longe magis ipsis officere ac detrahere in comune loquendo, quam si unum vel alterum nominatum carperes. Ita enim agens vniuersum ordinem infestaris. Prefertim cum ita scribas, ut indices, & si non omnes, at certe plurimos esse huiusmodi. Tantoque magis nocet, quanto maiori quadam specie pietatis illa profers. Magnus autem Constantinus Cæsar præsentatis ei libellis, quibus sacerdotes accusabantur, eos ne legere quidem voluit, sed comburendos igni tradidit. Tu autem non coram vno populo concionaris sacerdotes acerrime accusans, sed pluribus voluminum milibus apud vniuersum orbem illos diffamas criminalisque hoc quidem non est pie monere sed lacere, dissecperere, confodere. An ignorabas nihil tam facile esse, quam plebeculam indoctumque populum concione, linguæque volubilitate ad seditionem commouere ac decipere? quæ quo minus quid intelligit plus miratur. Nonne sciebas quod genus hominum maiestatis obsecratur, subditusque populus gaudeat cum suis principibus, præfulbis ac magistratibus derogatur? Noras quidem hæc omnia, sed non animaduertisti cum illa scriberes. Quid autem tum ex his, tum ex similibus maledictis subsecutum fuerit, abiecta reuerentia quæ propositis habebatur, ipsa re iam plus nimio experti sumus. Hoc non fuisse uare præceptum Pauli, qui nec ab Episcopo uult subiectum increpari, sed tantum permittit obsecrari, ut parentem modo ætate prouectior sit. Non fuit imitari diuum Hieronymum, qui non permittit vel tantum aliquid suspicari de clericis. Non est obsecrare aut increpare in omni patientia & doctrina, ut uult Paulus fieri erga subditos. Dicit & scriptura, Corripiet me iustus in misericordia & increpabit. Tu autem contumeliosissime canis non more artificiosæ oratione ita vniuersum clerum presbyteros Episcoposque obuiusgas & incensis, ut dici possit de te illud, Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. Illa enim quæ obicis æque asseris, atque si oculis omnia conspexisses, quorum tam plurima quæ certe relatu accepisti. Monet autem Paulus aduersus presbyterum accusationem non esse de facili recipiendam. Quidam vero sunt qui cum ceteris detrahunt, & alios lacerant seipso commendare videntur, viderique volunt ceteris maledicendo illis esse sanctiores. Verum ut inquit Hieronymus, accusamus sæpe quod facimus, & contra nos metipso diserti in nostra vitia inuicimur.

- D** Nunc ad loca tua confutanda properemus. Et primum quod ais, Olim solos Episcopos presbyteros fuisse. Si, inquis, ad excquendos presbyteros sacerdotibus ac si velles dicere instituto diuino fuisse parces, tantum autem humano dispares, idque indicari quod primus ille idem qui Episcopus & presbyter erat, nullumque præterea inter ipsos esse discretum, falsissimum est. Præter enim Apostolos instituit dominus Iesus & alios septuaginta duos, quos misit ante se ad prædicandum, nec idem ordo Apostolicus & discipulorum. Si igitur discipuli fuerent sacerdotes, Apostoli autem maiores illi, sequitur illos fuisse Episcopos. Cum nullus alius ordo in ecclesia constitutus sit supra episcopatum: quod & declarant munera & functiones, quas ipsi præ ceteris discipulis exercebant. Ipsi namque sacerdotes constituebant & per manuum impositionem confirmabant baptizatos. Quæ quidem Episcoporum sunt functiones, non autem simplicium sacerdotum. In quibus muneribus peragendis perseverauerunt perpetua successione, qui eorum loco suffecti fuere, inquit enim Paulus ad Titum, Huius rei gratia reliquit te Cretæ, ut ea que desunt corrigas & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Et ad Timotheum, Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Idem quoque Paulus, Baptizatis duodecim Ephesi in nomine Iesu, qui prius baptizati fuerant baptismō Ioannis, imposuit illis manus & acceperunt spiritum sanctum. Ipsi quoque & Barnabæ, dum Antiochie essent, spiritus sanctus iussisset eos segregari ad opus, ad quod illos delegerat, manus impositione illis qui Antiochie erant ante eorum discessum, & sacerdotes constituerunt. Præterea cum audisset Apostoli qui erant in Hierusalem

rufalem, quod Samaria per Philippum recepiſſet verbum dei, & multi baptizati eſſent i nomine domini Ieſu, miſerunt ad eos Petrum & Ioannem, qui cum veniſſent oraſſentq; pro eis, & impoſuiſſent manus, acceperunt ſpiritum ſanctum. Ex his maniſeſtum eſt non omnibus diſcipulis fuiſſe poteſtatem imponendi manus. Inter quos tamen plurimi erant ſacerdotes. Initiauerat enim dominus tali gradu cum illis dedit ſpiritum ſanctum, poteſtatemq; peccatis ligandi atq; ſoluendi. Quamobrem & multi benedicebant ac frangebant panem, ſublato domino in coelis, quod munus eſt ſacerdotum. Et tamen hi non imponebant manus, ſed tantum qui illis maiores erant. Hi autem ſunt Episcopos, quibus talis facultas fuerat tradita, Non igitur idem gradus episcopos & ſacerdotis. quod & confirmatur ex ſententia Hieronymi, quam adduxiſti videlicet episcopum non eſſe preſtantiorum ſacerdote, niſi quod ius habet ordinandi. Si igitur hac ſacreditate preſtat ceteris ſacerdotibus, oportet in eo aliquid plus eſſe quo id perficere valeat, quam in ſimplicibus ſacerdotibus. Faliſum igitur eſt ac erroneum dicere ipſos inſtituto diuino pares & non maiores eſſe ſacerdotibus. Pariter falſum eſt oſim non fuiſſe diuerſos: & ſi contigiſſet aliquando omnes ſacerdotes deceſſiſſe, & tantum episcopos fuiſſe ſuperſtites obſq; paucitatem Chriſtianorum no fuiſſe ad aliquod reſcriptus ſuffectos ſimplices ſacerdotes: quamobrem & contigiſſet eoſdem eſſe ſacerdotes & episcopos. Quod tamen improbable eſt & diſtinctum abſq; ratione, non ob id ſequabatur episcopatu & ſacerdotium idem eſſe. Ad id igitur quod ais locum illum eſſe annotandum ab episcopis, qui exigunt a ſuis ſuis honorem, cum non curant preſtare ſuum officium. Reſpondeo eos qui a ſuis exigunt honorem, ſuo muneri & dignitati, quam gerunt, debitum hac in parte ſuum preſtare officium: qui ſi in ceteris illud pretermittent, id eſſet culpandum. Exquiret quippe dominus ab eorum manibus ſingularum ſuarum ouium, vt ſcriptura inquit, Et potentes potenter tormenta ſubibunt.

E Ad aliud quod annotandum ſit, Quo ſe demittat tantus Apoſtolus, cum nunc longe diſtinctus miro ſupercilio niſi niſi mandata, minas, excommunicationes & anathemata crepent. Dico diuerſa tempora, diuerſos mores poſtulare. Quamobrem nec in exemplum adduci debet quiſque in Apoſtoliſ vetuſtioribus patribus factum eſt, quali nunc eadem vel ſimilia in omnibus ſint facienda ac eccleſia proceribus. Quam multa tunc facerent ad religionis incrementum & euangelij profectum, & ad dei gloriam. quæ hodie ſi fierent, haud dubie illis aduerſarentur, potiusque contemptum gignerent, quam ædificarent. Semper autem quibuscumque in rebus agendis, ratio in primis habenda diuina gloria & honoris ad huncq; ſcopum cuncta ſunt decernenda, omniaq; dirigenda. Quamobrem cum res poſtulat, vt graui ſupercilio peragatur, vel continendos aut coercendos in officio ſubditos, illo vtendum eſt. Oderunt enim peccare mali formidine poenæ, Oderunt peccare boni virtutis amore. Cum autem manſuetudine opus eſt, illa potius agendum quæ & magis propria eſt ſacerdotibus, & in illis magis probatur. Moſem enim legiſlatorem ſummum ſacerdotem & populi ducem omnium mortalium fuiſſe miſiſſimū ſcriptura teſtatur. Dominus quoque noſter Ieſus Chriſtus ſummus æternuſq; ſacerdos omniumq; Rex & natura dei filius, leniſſimus ac indulgentiſſimus fuit: quantumq; probaret manſuetudinem & cordis humilitatem non ſolum verbo, ſed etiam exemplo docuit. Verbo inquam cum ait, Diſcite a me quia mitis ſum & humilis corde: factum quia cū in forma dei eſſet ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, vt nos deo conciliaret, gregemque ſuum redimeret. Relinquens ſacerdotibus paſtoribusq; exemplum, vt veſtigia illius ſequentes ſemetipſos exinanirent, quantum dignitate ſublimis eſſent, quotieſcunq; opus eſſet ad gregem eis commiſſum deo conciliandum. Sed nec eſt aduerſus manſuetudinem præcipere, minari excommunicationibus & anathematibus vti, cum videlicet ſuſtiones, oburgationes, reprehentiones, non valent reuocare tranſgreſſores ab impijs coeptis, vel dum perpetrata ſcelera poenam, iſtus & flagella requirunt, idq; exemplo domini. Superior namque fuit verbis ac etiam facto dominus Ieſus quandoque, cum increpans Phariſeos in edulos, tum eiſciens vendentes & ementes de templo. Actiores etiam quandoque viſi Apoſtoli. Quinimo & quandoque hiſ, quas improbas animas

uersionibus vsi. Princeps siquidem Apostolorum in Ananiam & Saphiram fraudatores precij agri venditi, inq. Simonem Samaritam petentem sibi vendi potestatem dandi spiri-
ritum sanctum, acer admodum videri potuit. His etiam vsus est gentium Apostolus ac
ceteri. Omitto animaduersiones & supercilium patrum antiquae legis, vt Moyse, qui & si
lenis erat & perbenignus, atamen seuerior fuit nonnunquam, vt in seditione Chore Da-
than & Abiron. In sabbati violatorem, & quosdā alios. Omitto & Helix prophetae acri-
moniam in pseudo prophetas Baal, omitto facium Eleazaris sacerdotis filij Aaron, anis-
maduerteris in eos, qui cum alienigenis se commiscuerant, & ceterorum. et si sacerdores
essent, eo quod nobis satis sint exempla mitissimi saluatoris nostri & patrū legis euangeli-
cae hae ecclesiae sunt rela peculiaria. His animaduertit in fontes, poenasq. sumit eorum fla-
gitij debitas. Inquit enim diuus Hieronymus ad Heliodorum, In veteri quidem lege
quicumq. sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus lapidabatur a populo,
aut gladio ceruice subiecta contempnum expiabat cruore: Nunc vero inobediēs spiritui
si mucrone truncatur, aut ciectus de ecclesia, rapido, demonum ore discerpitur. Inquit &
Paulus Apostolus ad Timotheum, Diuitibus huius seculi prece non sublime sapere &
cetera. Audis praecepta. Ait & idem, In ista, opportune importune, argue, increpa, obse-
ra. Audis increpationes & minas. Et ad Titum, Sunt enim multi etiam inobedientes &
vaniloqui, quos oportet redargui. Et paulo post, Quam ob causam increpa illos dure. Et
rursus, Haec loquere, exhortare & argue cum omni imperio, nemo recontemnat & cete-
ra. Quoties idem Paulus seuerioribus verbis & minis castigat Corinthios & Galatas. In-
quit enim ad Corinthios, Ecce tertio venio ad vos. Praedixi enim & praedico, vt praesens
vobis & nunc absens his qui antea peccauerunt, & ceteris omnibus, quoniam si venero
iterum non parcam. Et paulo post, Ideo haec absens scribo, vt non praesens durius agam,
secundum potestatem, quam dedit mihi dominus in edificationem, & non in destructionem.
Et ad Galatas, O insensati Galatae, quis vos fascinauit non obedire veritati? Quam-
tum autem ad excommunicationem, audi eundem Apostolum quanta atrocitate inuehi-
tur in Corinthios, & cum tractat qui scelus commiserat. Inquit enim, Omnino auditur
fornicatio inter vos, qualis nec inter gentes, ita vt uxorem patris sui aliquis habeat: & in-
flati estis & non magis lucum habuistis. Ego quidem absens corpore, praesens autem spi-
ritu iam iudicaui eum qui sic operatus est, & cetera, tradere huiusmodi hominem Sath-
anae, in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die aduentus domini & cetera. Et ad Timo-
theum, Ex quibus est Hymeneus & Alexander, quos tradidi Sathanae, vt discant non
blasphemare. Cum igitur mos hic excommunicandi, & anathematizandi ab Apo-
stolis fuerit profectus: cum hic sit mucro spiritalis, quo erga inobedientes sacerdoti-
bus animaduertere liceat. Nihil est quod reprehendas proceres ecclesiasticos, si illo vtun-
tur, qui tamen nec leuiore ob causas exercendus videtur, sed tantummodo in contuma-
ces vel i grauioribus & nefandis criminibus pollutis, vt exemplo Apostolico edocemur.
Quamobrem qui secus agunt, & in exiguo quoq. negocio gladium illum exerit aut fule-
men detorqueat, perperam agere, & vt imperitos militum, telis non comode, sed impor-
tune vti perspicuum est. Vilescit enim auctoritas de qua saepius periculum fit, frequentio-
riq. vsu mucro hebetatur. Nam & eius acies potius retunditur quam acutur: si in mollio-
rem materiam, vt est pennarum, stuppa, aut palearum minus coherentium cadat, q. si ad
solidiorem materiam admoveatur. Imbecillius enim illa faciliq. cedens ictum non recipit.
Quamobrem nec cedenti vulnus infligitur. Audisti profecto graue supercilium, si orem
rugosam, seueras increpationes, minas, praecepta, imperia, anathemata, excommunicationes
nec animaduersionesq. Apostolicas. Quibus rebus etsi pro tempore & negotio etiā nūc
vtuntur episcopi, nihil est q. illos taxes.

F Ad aliud quod nihil nunc gratuitum sit in ecclesia, ne sepultura quidem, cum Augu-
stinus nolit vendi mortuaria. Modestius egisses si tantum in quibusdam ecclesijs, quaedā
non gratis fieri protulisses. Absolute autem sic proloquēs cunctas accusas ecclesias. Cum
tamen perfectum sit in plurimis omnia esse gratuita. Quinimo in omnibus catholicis
mysticia cuncta tribui & gratis conferri. Idq. communiter & ex instituto seruari non du-

bato. Si autem occulte avaritia ductus quispiam sacerdos secus fecerit, culpandus est ipse, non ecclesie institutum vel consuetudo. Quantum autem ad ius sepulchre attinet, consuetudinem habere ius sepulchri in possessione alterius, sed tantummodo in propria. Abraham enim petiit a filiis Hæ et ut sepulchrum ipsi venderent ad sepeliendum Sarram uxorem suam, quod cum ei citra precium permitterent, renuit. Et a Segor agrum cum spelunca, quadringentis siclis emit, in qua nec antea uxorem condere voluit quam contractu emptionis rato & agro confirmato sibi a filiis Hæ. Iesus quoque dominus & saluator noster, conditus est in sepulchro a Ioseph & Nicodemo sibi tradito: emptus etiam fuit ager figuli in sepulchrum peregrinorum pecunia qua venditus fuerat ipse servator. Hisce exemplis pater sacerdotes non teneri ius sepulchre cuiquam gratis tribuere, nisi locus cui ipsi præstent ex publico ad id faciendum fuerit coemptus. Non enim ecclesia siue templum ad sepeliendum constituitur, sed ad adorandum remque sacram peragenda. domus enim patris mei, inquit dominus, domus orationis vocabitur. Quocirca nec forte probanda est recepta consuetudo, ut in ipsis ecclesiis mortui sepeliantur. Conuenit enim templa mundi sima esse, non fœtere, nihilque in ipsis fieri quod distrahere impedireve queat homines a cultu diuino, reque diuina illic peragenda. Contingit autem male olentem halitum e rimis sepulchrorum emitti, præcipue in edito sitorum, quo precantes & rei diuinæ vel sacræ conspectibus præsentem valde offenduntur. Omisso quod indignum videatur sacrum templum immundis cadaueribus pollui & coquinari. Sed ad propositum rediens dico, quod si ius sepulchre non est publicum, licere sacerdotibus non gratis illud concedere. Attamen forte magis esse laudandum si gratis illud præstarent. Tum ob offensiculum infirmorum, eo quod multi non distinguant inter ius sepulchre, quod in sacro loco & præstitum in templo sit, a cæteris rebus quæ inibi peraguntur, ut est sacramentorum ministratio, & cætera huiusmodi. Tum ob liberalitatem & benignitatem ecclesiasticam. At per sæpe liberationes ab avaritia superantur. Tamen aliud est quod licet, aliud quod expedit & iuris est, sed nunc de licito disputamus. Quamobrem & videtur licere sacerdotibus exigere aliquid pro mercede operis & laboris, quod & quem accipiunt in ipsis mortuis sepeliendis. Licet enim gratis præstare sacramenta teneantur, non tamen ad exæqualia munia peragenda obstringuntur. Cum igitur illa præstant & exhibent, cetera illis merces debetur, non uti precum rituumque & caeremoniarum sacrarum precium, sed temporis quod absumunt, & laboris quem suscipiunt, & quibus ab operibus alijs illorum proprijs impediuntur dum ista peragunt, hoc est in sui sustentationem: quia ex domini verbo dignus est operarius mercede sua. Nec enim operari verbo secundum Chrysostomum super Matthæum, exigui est negotij vel laboris. Quamobrem in spiritualibus pro nobis laborantibus par est suam persoluiamus operam ac iustam rependamus mercedem. Quocirca quod ais Augustinum in quadam epistola nolle vendi mortuaria, seu funeralsia, mirum quod de hoc non agat in libello de cura agenda pro mortuis. Forte in illa epistola potius reprehendit aliquos abusus inductos, quod sacerdotibus aliquid interdicat pro iure sepulchre, vel his que præstant in obsequijs mortuorum exequendis exigi.

Quod autem tangis de decimis, miror te virum tam doctum & in scripturis tam assidue versatum, ita loqui de decimis, ut tyrannidæ ascribas earum exactionem. Constat enim decimas tum tempore legis naturæ, tum Mosaicæ, tum etiam euangelicæ fuisse de more sacerdotibus tradi. Abraham certe reuerfus ex prælio, quod gessit cum Chodorlas homor & Regibus qui cum eo erant & Lothæperant ac captum ducebant, Melchisedech Regi Sæ, ut sacerdoti dei altissimi ex omnibus rebus decimas dedisset, ut in Genesi legimus. Post quod factum apparuit ei dominus dicens ei, Noli timere, Ego protector tuus sum & merces tua magna nimis, pollicitusque est ei sedaturum sobolem masculi nam ipsi futuram hæredem, ex qua innumerabilis populus esset proveniaturus. Vouit & Iacob votum domino, si reuerteretur prospere domum patris sui, futurum sibi dominum deum, & sese oblatum decimas domino omnium bonorum, quæ receptorus esset. Hæc in tempore legis naturæ, & in lege tradita Moysi sic inquit dominus in Exodo, Decimas tuas & primicias tuas non tardabis offerre. Et in Levitico, Omnes decimæ terræ, siue de

pomis, siue de frugibus sunt, dño sanctificat. Omnis decimarū bouis & ouis & capræq;
 sub pastoris virgam trāsīt, quicquid decimum venerit, domino sanctificabitur. Et in Nu-
 meris ait dominus, Filij Leui dedi omnes decimas Israelis in possessionem pro ministræ-
 rio, quo seruiunt mihi in tabernaculo fœderis. Et rursus. Præcipe Leuitis atq; denuncia-
 re, vt primitias hoc est decimarum decimas offerant domino, & dent illas Aaron summo sa-
 cerdoti. Et in Deuteronomio. Ad locum quē elegerit dominus deus vester, vt ponat nō-
 men suum, ibi & habitet, in eum venietis & offeretis in loco illo decimas & primitias ma-
 num vestrarum. Et rursus, Afferetis ad locum quem elegerit dominus decimam partē
 de cunctis fructibus, quæ nascuntur in terra, decimam frumenti, vini, olei, primogenita
 de armentis & ouibus, vt discas timere dominum deum tuum in omni tempore. Quod si
 non potueris hæc portare, his venditis portabis precium. Ex his & alijs plurimis quæ præ-
 tereo satis puto esse comprobatum decimas, tum in lege Naturæ, tum in Mosaica fu-
 isse institutas & seruatas. Quæ quidem lex reddendi decimas, cum non sit abrogata a do-
 mino (Non enim erat ex his quæ figurabant ipsū dominum venturum) sequitur fuisse
 probatum: quod & perpetua per tot secula illius observatio euidenter indicat. Consensu
 neum enim rationi est, vt ministrantes res diuinas, cum se abdicent ab operibus profanis,
 habeant vnde se alant & vnde viuant. Id autem per decimarum traditionem illis tribui-
 tur. Quod si diceres in primitiua ecclesia nullam de decimis mentionem esse habitam. Re-
 sponderem, etsi non hoc nomine, tamen re ipsa constare decimas & pluriquam decimas a
 fidelibus fuisse oblatas. Præterea vt sæpius dictum est illis primis temporibus non perfec-
 te constituta fuerat ecclesiastica disciplina, quæ successiuus demum temporibus aspiran-
 te diuino spiritu opportune perfecta est. In illis enim initijs plurimi vniuersæ bona eccle-
 siæ erogabant, etsi non hoc nomine, aliquid sibi proprium reservabāt alij aliquotam partem plus minusue,
 vt ardentior erat charitas, collectæq; fiebant in ecclesijs, de quibus toties meminit Pau-
 lus. Licet enim illo tempore non exigerentur, debebantur tamen si ab exactoribus petite
 fuissent. Sed cum tempora non fuerunt, vt exigantur, illas quandoq; remittere magis ex-
 pedit quàm exigere. At tamen sacerdotibus semper integrum remanet suum ius. Si enim
 ministris antiquæ legis debebantur, cur non magis debentur his qui euangelicæ? Cum
 sacerdotum Christianæ legis potius sit & dignius antiquo. Cum igitur vltus decimas per
 soluendi omni tempore fuerit observatus in lege inquam Naturæ a sanctissimis patriar-
 chis fuerit probatus, in lege Moyſi toties præceptus & institutus, & deniq; in euangelio
 ea ab ipsis principijs receptus. Non enim in medijs affero tot sanctorum pontificum; alio-
 rumq; sanctiones de decimis offerendis. Illa enim videre est in volumine decretalium: quæ
 quoniam a te minus probantur, manifestū est te summa iniuria criminari sacerdotes suo-
 rumq; videntes. Prefertim cum hoc ratio ipsa naturalis dicet; & Apostolus Paulus appro-
 bet: licet de decimis nulla vnq; mentio facta fuisset, dominusq; Iesus iudicet sacerdotibus
 aliqua via fuisse prospiciendum, quæ & viuere possent seruata sui status & ordinis digni-
 tate. Et perferre sumptus opportunos ad templa remq; diuinam peragendam. Necnon ad
 subueniendum egenorum & pauperum necessitati. Quæ autem via commodior q̃ hæc
 decimarum? Quæ iustior vel magis æquæ quæ probatior aut sanctior reperiri poterat,
 cum hanc omnipotens dominus illaque increata sapientia instituerit, præcepit? cum
 hanc patriarchæ sapientissimi diuino spiritu afflati facto probauerint, totq; sanctissimi
 ac vetustissimi patres, tum antiquæ, tum nouæ legis exemplo & verbo probauerint.
 Quam & populus Christianus vniuersaliter recepit & tanta religione seruauit. Natura
 enim ipsa sanxit gratos nos esse debere ijs, qui nobis bene faciunt. Id autem tunc nos ma-
 xime præstare attestatur, cum ex acceptis rebus beneficiorum largitori offerimus min-
 uscula indicat enim munus vel amorem, vel reuerentiam, vel utrunq; erga illum cui ob-
 fertur. Cum autem immensa illa ac infinita maiestas vniuersarum rerum creatrix omnis
 umq; causa. Nō solum nos genuerit, sed & nobis copiam fecerit omnium bonorum, qui-
 bus alimur, quibus viuimus. Nihil enim habemus, nihil possidemus, quod gratia patre
 luminis nobis non fuerit traditum. Quid enim habes, inquit Apostolus, q̃ non accep-
 ris? Par est aliquam gratiam non solum animo & verbis, sed etiam rebus ipsis illi referas

mus. Id autem facimus cum pio animo de donis ipsius aliquid in templo eius offerimus.

Quamobrem & dixit omnipotens, Vacuus coram me ne accelleris. Cum igitur do-
 mino offerenda sint munera, illaq; debeant curari per eos, qui illi ministrant, & illorum
 vsui cedere debent, quantum satis sit ad victum decentem statui eorum. Iuxta illud Pauli,
 Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt: & qui altari des-
 erviunt, cum altari participant? Ita quoq; & dominus ordinavit, vt qui euangelium an-
 nunciant de euangelio viuant, &c. Ipse autem oblationes & munera decimarum exhibi-
 tione persoluantur, manifestum est naturæ decreto ipsas decimas esse persoluedas. Pro-
 pterea sponte ac hilaris animo esse offerendas. Et si qui sunt tanta auaritia obsecrati, vt re-
 nuant id præstare, eadem naturalis ratio dicitur esse cogendos. Qui enim nolunt sponte fa-
 cere quod debent, par est vt saltem inuiti illud perficiant. Cum id ad commodum reipus
 bilicæ pertineat, vel illis ipsis qui rationi obtemperare nolunt profecturum sit. At si contra-
 rium ex coactione succederet, non id tunc agendum esset, quâuis liceret, Nam non omnia
 quæ licent expeditum. Prospiciendum autem in omnibus ad id quod commodius & mes-
 lius. Licetbar quidem Paulo exigere a Corinthijs & alijs multis, quæ erant ad victum ne-
 cessaria & debebantur ei tanq; merces laboris euangelicæ prædicationis: id tamen præter-
 misit, quia iudicauit non expedire. Propterea & potius statuit viuere ex labore manuum
 suarum, vt illos adificaret & offendiculum dimoueret i negotio euangelij inquit enim
 ad Thessalonicensis, Non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus
 ab aliquo: sed in labore & operatione nocte & die operantes ne quem vestrum grauare-
 mus. Non quasi nō habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus ad imi-
 tandum nos. Animaduerte dicitur se exigendi habuisse potestatem. Et ad Corinthios inquit
 de eodem negotio agens, Ego autem nullo horum vsus sum, & si haberem potestatem &c.
 Omnibus omnia factus sum, omnia facio propter euangelium &c. Idem quoq; consi-
 derat sibi videlicet ac cæteris de ministris fuisse ius. In primis enim ad Corinthios ait, Quis
 misit suis stipendij vnq;? Quis plantat vineam & de fructu eius non edet? Quis pascit
 gregem & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An
 & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti.
 Nunquid de bobus cura est deor? An propter nos hoc vnq; dicit? Nam propter nos scrip-
 tum, quoniam debet in spe cum arat, arare: & qui triturat in spe fructus percipiendi. Si nos
 vobis spiritualia seminauimus, æquum est carnalia vestra metamus, &c. Item vides Apo-
 stolum probare decretum legis Moysæ, ex quo conuincitur eam legem non esse abro-
 gatam, Ait enim statutam esse propter nos videlicet, euangelicæ legis ministros. Quam-
 obrem & subiungit ius esse seminantibus spiritualia, carnalia metere. Et ad Timotheum
 ait, Qui bene præfunt presbyteri, dupliet honore digni habeantur. Maxime qui laborant
 in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura, Nō alligabis os boui trituranti. Et dignus est
 operarius mercede sua &c. Nec illud aduerbium maxime excludit eos qui non laborant
 in verbo & doctrina, modo bene præfint. Non enim omnibus data est gratis sermonis
 vel doctrinæ. Præterea ad Romanos scribens inquit, Probauerunt Macedones & Achai
 & collationem aliquam facere in sanctos, qui sunt in Hierusalem: Placuit enim eis, & des-
 bitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent &
 in carnalibus ministrare istis. Et alio loco, De collectis autem quæ sunt in sanctos sicut
 ordinat ecclesijs Galatiæ, ita vos faciat. Et secunda ad Corinthios, Nunquid peccatum
 feci in ipsum humilians, vt vos exaltemini, quoniam gratis euangelium dei euangeliza-
 ui vobis. Alias ecclesiæ expilauit accipiens stipendia ad ministerium vestrum. & ad Phil-
 lippenfes, Scitis autem & vos Philippenfes quod in principio euangelij quando profes-
 sus sum a Macedonia nulla mihi ecclesiæ communicauit in ratione dati & accepti, nisi
 vos soli, quia ex Thessalonica & semel & bis in usum mihi misistis &c. Ex his liquet po-
 testatem & usum exigendi carnalia pro spiritualibus fuisse Apostolis & eorum successo-
 ribus in primæua ecclesiâ, idque probatum fuisse verbo & opere. Sed quid moror in ci-
 tandis Apostoli dicitur. Cum dominus Iesus euangelij institutor hoc probauerit illis vt

Alber.

BB ij

bis. Dignus est operarius mercede sua. Quae verba enarrans Chrysostomus inquit, Operarius vocatur, & quod eis dabatur, mercedem appellauit, ut rem debitam dari ipsis ostenderet. Nam & si verbis solum operari videbantur, res tamen erat non parui laboris & beneficicia collata non parua. Quare quod Apostolis dabatur non gratis offerebatur, sed ad retributionem officiorum reddebatur. Dignus est enim operarius mercede sua.

I Quod autem merces huiusmodi in dictis decimis potissimum tributur declaratur Apostolus ad Hebræos septimo probans dominum Iesum fuisse decimatum in figura Melchisedech sacerdotis dei summi, qui obuiuit Abraham regresso a caede Regum & benedixit ei. Cui & Abraham decimas omnium diuinit, ut superius dictum est. Dicitur enim de Christo in psalmis, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Si igitur decimatus est dominus (decimatus autem dicitur qui decimas accipit ut Paulus ibi ait) pater ipsum dominum Iesum decimas recepit uti sibi debitas, ipsosq; factio vsum decimandi perbasse. Cum igitur tot & tam expressa sint scripturae testimonia hoc approbantia, tu tamen detestaris sacerdotes decimas a populo debitas exigentes, & contendis locum solum scripturae. Non alligabis os boni tritianti, non facere pro sacerdotibus, qui non laborant in verbo &c. sed in ocio viuunt quod valde erroneum est. Decimae siquidem debentur altaribus & templis. Qui autem illis praesunt & in illis ministrant, eas dispensare habent: quod si fideles dispensatores non fuerint, praecipit eos dominus in tenebras exteriores, in quibus perpetuo stent debitas luens poenas illorum in culpa non absoluit debitores a reddendis debitis oblationibus.

K Audisti quoque Apostolum ad Timotheum, Non excludere sacerdotes a debito sibi honore modo praesunt, etiam si in verbo & doctrina non laborauerint. Tu autem non contentus ipsos decimis spoliare, publicis etiam tributis vis esse ubnoxios, nec praeter ceteris immunes esse debere contendis. Qua in re non possum non demerari prudentiam seu maius iudicium tuum, cum velis homines diuino cultui participatos, qui se a terrenis negotiis abdicarunt pendere vectigalia profanis. Si enim negotiis eorum nullatenus immiscerentur, sed obtingat sublimior in gradum, nihil cum illis haberes quod iure obstringeretur ad conferendum in commune qui de communi non communicant. An velles eos a re diuina peragenda distrahi, ut pecuniam parent ad vectigal pendendum? Cum autem tributum omne aut pro rebus quae possidentur, aut per capita possidentium pendatur: absonumque sit res deo consecratas ad profanos vsus conuvertere, & profanis esse subiectas: quomodo vis ipsos sacerdotes aut eorum sacerdotia, obnoxia esse tributis quae profanis penduntur? Sacerdotiorum enim census aut ex decimis aut praedijs possessione vel aliam rerum, quae loco decimarum ecclesiae assignatae sunt constat. Praeterea igitur si ipsi a profanis decimantur tributa exigentibus, sic enim decimati decimantur a decimatis. Praeterea ut inquit Paulus, Maior a minore benedicitur, & non contrario, & maior decimas recipit a minori. Similiter & is qui recipit tributum maior est eo qui pendit. Sequeretur itaque eosdem potiores esse & minores ad eosdem collatos, Sacerdotes quippe cum decimas exigant a profanis maiores esse constat. Si autem eisdem tributa persoluerent, sequeretur eos ipsos esse minores. Tanto autem absolute ecclesiae proceres maiores sunt profanis, quantum anima corpori praestat. Quapropter & alterius fori efficiuntur profani cum sacris clericatus iniunguntur. Absurda sunt haec, vir praecclare, & prorsus rationi contraria, omnibusque legibus aduersantia. In veteri lege immunes erant sacerdotes & leuite ab omni opere profano: obnoxii tantummodo sacrarum ministerio. Tanto autem magis conuenit sacerdotes noui testamenti immunes esse, quanto praestantius est sacerdotum euangelicum ipso Moaisico. Immunes sunt milites lege quanto tempore militanti: & sacerdotes erunt obnoxii vectigalibus: & in republica sacerdotum honor militari etiam apud Ethnicos. Sed iam plus nimio immorati sumus super hac disputatione.

L Restat tantum respondere tuis rationibus. Et si enim dominus Iesus crucem sustinuerit & tributis reddiderit, & quærentibus an tributum Caesari reddere liceret respondens, Reddite Caesari quae sunt Caesaris &c. Quid tum? Ex his non sequitur quod sacerdotes debeant pendere tributa profanis. Si enim omne Christi factum trahendum esset in exemplum,

& ideo obstringerentur sacerdotes ad reddendum tributa, quia Christus reddidit pariter oportet eos constringi ad subeundum crucis eculeum. Et si rursus instares, oportere eos esse paratos crucifigi, si res posceret: responderem pariter & illos tributa reddere cum res exigeret. Tributum autem reddidit dominus, quia expediebat ad id quod venerat facturus, non quod illud deberet. Exinanuerat enim semetipsum & formam serui acceperat. Quamobrem & quod ceteri serui faciebant, ipsum etiam facere par erat: quod si secus egisset, arcanum mysterium vel quoquomodo reuelasset, vel exemplo seditionis commouisset: venerat autem passurus. Ideo potestatem occidere oportebat ne quid decreti summi patris impediret. Eandem ob causam & respondit tentantibus eum, Cuius est imago hec? Cæsar dixerunt. Et ille, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari. Sed subiunxit, & quæ sunt dei deo: quasi diceret, cum subiiciamini Cæsari Numismata enim id declarant. Reddite illi quod constituitis: sed memores estote reddere deo quæ dei sunt. Quibus verbis & confirmari potest decimæ legem comprobasse: cum decimæ dei essent iuxta legem. Ita autem respondens, Malitiam eorum qui tentantes eum interrogauerant superauit, præcipitque eis omnem carpendi occasionem, & facultatem sustulit seditionis commouende. Erat enim dominus auri pacis non dissensionis, sed quid hoc ad rem? An dixit sacerdotibus, ut penderet tributum? Quod & si statuisset pro tpe statuisset, ne offendiculum aliquod daretur euangelio. Quia ratione & Paulus scripsit, Cui tributum, tributum cui vestigal. Scribebat enim Romanis, in quorū vrbe situm erat imperiū. Non quod sentiret sacerdotes obnoxios esse pendendis tributis. Non enim illis tantum scribebat, sed Christianis omnibus Romæ habitantibus, quos par erat in vniuersum pendere tributum reipublicæ: ne imperi directur profectus euangelij. Id inquit, Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: & c. hoc est debita ex constituto reipublicæ, non autem diuino. Quod autē ad Hieronymum attinet, si ipse reprehendit arrogantiam quorundam denegantium pendere tributum: non tamen inficiatur ipsos esse immunes. Sed est modus in rebus & c. Quod ais eos veluti filios Regis nolle pendere tributa, proculdubio peculiari quodam modo præ cæteris vere filij Regis sunt. Inquit enim Apostolorum princeps, Gens sancta, regale sacerdotium: proinde & iure immunes. Attamen ob id non conuenit ipsos arrogantes reddidi, sed cum omni maiestudine præstare, aut negare, quod magis decet: & quandoque iniusta perpetui ac iure suo, defraudari, si id poscat res: videlicet si ad maiorem dei gloriam cedat, ut supra diximus Paulum fecisse. Cum autem secus euenit, reniti debent fortiter: se tueri, ne a iure suo deturbentur. Sed & si Hieronymus sensisset par esse clericos pendere tributa, quia forte eo seculo videbantur ipsi id magis expedire: attamen Augustinus diuersum sentit, clericosque prorsus a tributo, vestigali, & quouis alio onere immunes esse statuit, quod & piissimi principes laici agnoscetes pluribus legibus id cauerunt, ne pro eis magistratum gerentibus, non agnoscetes quid eueniret ipsis sacerdotibus & clericis molesti essent, & ne ipsos a iure proprio deturbarent.

Quod autē quæris ubi receptum sit, ut episcopij ditionem propheta gerant. O vocem pestiferam, seditionis, blasphemæ, plenam scandalis & tumultus, præbenient animum cupidis parumque pijs inuadendi ac diripiendi vniuersam ditionem ecclesiasticā, quæ tanto est preciosior, quāto artificiosius est prolata, tribus nempe verbulis ac si ex ore excidissent: cum tamen tam praua & peruersa sint. Si enim ius non competit Episcopis in ditione rerum prophanarum, illud igitur tyrannice dolo aut vi sibi vendicarunt. Qui autem iniuste & tyrannice aliquid possidet, non iniuria a possessione deturbari videtur. Sed cum quæris quomodo id receptum sit, si de licito quæris, respondeo receptum esse. Primum ex lege Naturæ, Melchisedech enim sacerdos fuit dei altissimi, & idem Rex Salem. Deinde receptum est lege scripta. Moyses enim summus sacerdos præerat rebus, mox derabatur innumerabilis populi Israel negotia, duxque ipse erat in rebus bellicis & iudex in omni reipublica administranda. Samuel propheta & sacerdos & populi iudex fuit & rector. Omitto Heli summum sacerdotem & ceteros qui populo præfuerunt: antequam populus Regem peteret: quod tam detestatus est omnipotens

rens, vt Samueli dixerit, Regē petunt & administrationem tuam reiciūt, ne ego regnē super eos, & cætera. Denique receptum ab ipso euangelij auctore domino Iesu Christo p̄sentissimo feruatore, qui licet non exercuerit omnimodam potestatem ipsi traditam, eo quod id maximo operi, quod per ipsum erat perficiendum, aduersatum fuisset: & quia gregem ac populum acceptabilem, quem congregaturus erat, non vi & potestate sibi subigi & ad se cogi volebat, sed amore & spiritus virtute attamen se eam habere tum verbo tum opere declarauit, cum dixit, Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et omnis potestas mihi data est in celo & in terra. Et Pilato interrogati an rex esset, non negauit, sed professus est se esse Regem vt testimonium perhiberet veritati. Facto etiam idem declarauit, cum templum ingressus eiecit euentes, & vendentes, & numulariorum menfas & cathedras vendentium columbas euerit. Facto enim quasi flagello de funiculis vt testatur Ioannes illos eiecit: quod & expressio rem potestatem indicabat. Et hoc quidem scit semel, quasi in initio prædicationis suæ, dum coepit se ostendere: & demum morti propinquus idem fecit, vt testantur Marcus & Lucas. postridie videlicet gloriosi ingressus in sanctam Hierusalem. Voluit enim hanc potestatem declarare, tum in ipsis initis euangelicæ prædicationis, tum prope finem, vt tātō magis attestaretur aliam sibi nō defuisse, quā nō agnoscētes summi sacerdotes, sed potius admirantes quod illa vteretur dixerunt, In qua potestate hæc facis? Et quis dedit tibi hanc potestatem vt ista facias? Ipse autem nolens indignis patefacere diuinum arcanum vicissim aliam quæstionem eis proposuit, quam illis explicare non valentibus, sed respondentibus nescimus, atque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. His quippe omnium legum decretis & exemplis Naturæ scilicet, scriptæ & euangelicæ declaratur, sacerdotium non impedire quin illo fungens ditionem prophanam gerere valeat & iurisdictionem exerceat. Iam igitur vides ubi receptum sit id licere, quinimo & dicere & expedire.

- O Si autem quæras quomodo receptum sit quod huius potestatis possessionem adepti fuerint, cum in ipso principio nascentis ecclesiæ tam pauperes essent & potestati prophetarum subiecti. Respondendo id esse perspicuum: Summo siquidem ac omnipotenti deo decernente ac aspirante pietas tum principum, tum populorum hoc fecit. Agnoscētes enim complures populi sacerdotum dignitatem sese illorum potestati vitro dederunt. Principes quoque prophani ad idem prospicientes multa illis liberaliter tribuerunt, partim restituentes quæ iuris eorum erant, partim condonantes: hæc modis conflatæ est ditione ecclesiastica & recepta iurisdictione. Nam quæ mea sunt possum alteri donare & in tantam possessionem meam, alterum transire cuiuscunque liceat recipere. Probatum est autem sacerdotibus & licere & decet conuenire. Pari modo si quid arbitror cognoscere non esse iure meum sed ad alterum pertinere, licet illius fuerim antiquus possessor, ei possum restituere transserreque quod in me erat dominium iure antiquæ possessionis in ipsum. His rationibus ecclesiæ multas obtinent ditiones diuersis in regionibus & locis plenarie, quibus antistites præstant & eas administrant. Quod cum peragunt vt patet est, officium præstant: sin secus, culpandi quidem ipsi, non tamen detrahendum ecclesiæ quod suum est nec in iure suo defraudanda. Non equidem cuncti principes laici rerumque publicarum administratores præstant officium in magistratu quem gerunt vt conueniret, sed multa præpostere agunt: at tamen ob id non spoliatur ciuitas siue regnum rebus ad eam pertinentibus.

- P Sanctissimus certe monachorum occidētis pater & institutor Benedictus monachus & ipse & Cassinensis monasterij abbas ingentes possessiones & ditiones monasterij suo traditis tum in Italia tum in Sicilia non renuit, sed cuncta sapienter & sancte administrauit. Bona sunt hæc omnia magno Gregorio teste modo his bene vtantur qui illa administrant: sed nonnunquam hoc contingit vt plus afficiamur rebus oculis & visui subditis quam insensibilibus & spiritalibus. Terrenos enim terrena delectant propterea & propensiores sumus ad ea curanda quàm ad illa quæ sunt spiritus: vt qui vtriusque genus curare debent in vno profus occupentur, potiori neglecto cui alteri inferuire & ministrare debet. Quod

præcipientes sanctissimi apostoli crescente numero discipulorum & cōsequenter administrandis rerum cura adaugeſcente, ne ab oratione & verbi prædicatione diſtraherentur, ſeptē diaconos delegere probatos viros, qui rebus domeſticis eccleſiæ præſent, & eas adminiſtrarent vt enim ſcriptum eſt in Actis apoſtolorum dixerunt apoſtoli, Non eſt bonum nos dimittere verbum dei & miniſtrare menſis. Moyſes quoq; vir diuinus ſeptuaginta ex ſenioribus populi delegit qui pondus cum illo ſuſtinerent in cauſis cognoscendis, iudicijsq; peragendis, ſummam rerum ſibi tantummodo reſeruans, vt liberius vacaret diuinae conſiderationi, & his quæ ad deſi tantummodo pertinebāt. Quæ ratione & ſibi cooptauit Aaron fratrem in ſacerdotem, ad quod exemplum cōueniret præſentes & ſacerdotes functiones ſuas diuerſas moderari, non æquam portionem ſuz ſollicitudinis vtrique parti tradentes ſeruata proportionē geometrica, ſed Arithmetica. neq; peti deberent ſe inebriari in rebus prophānis vt in ſpiritualibus ſegniores efficerentur, aut quomodo ab eis diſtraherentur. Sed illis primum incumbere, illis inſiſtere, in illis oblectari, erga illa curam diligenter ſtudiumq; omne impēſus adhibere. Ad prophānas autem terrenasq; res curandas laeuiam tantum ad mouere. Reſpondit autem dominus Marthæ, Sollicita es & turbaris erga plurima: Maria autem optimam partem elegit, quæ nec auferetur ab ea. Sed ad rem rediamus. Cum ex dictis licet decentiq; ac expediat eccleſias diſtiones prophānas poſſidere, ad illasq; adminiſtrandas cōueniat plurimis vt inſtrumentis ac rebus alijs, tum ad dignitatē ſeruandā, tum ad reſtuendās & ad vires oſtēdēdas pertinentibus, patet q̄ ubi ſonum ſit velle redigere episcoporum ſtatum ad Apoſtolicam conditionem & puritatem, vt verbis totis inſinuas. Apoſtoli quidem ſupellectilem habuerē cōuenientem eorum profeſſioni & vitæ quam gerebant congruentem. Inſedit dominus Ieſus a ſello tūc cum glorioſius & maiori comitatu ingrederetur Hieruſalem. Apoſtoli nihili poſſidebāt, precario & vt mendici viuebant, quæ omnia myſterio agebantur cum decreuiſſet ſūma illa poteſtas diuina infernis & abiectis fortia & ſublimia ſuperare. Nunē alia ſunt tempora, myſterium illud integre peractum cōſummatumq; fuit. Crux omnem poteſtātē expugnavit, ſibiq; ſubegit. Turpiſſimum quippe nunc eſſet episcopum præſentem prophanas diſtiones adminiſtrantem pannofum ac lordidatum incedere, nudisq; pedibus ambulare, a ſello inſiſtere vel ſpicis præſeſſe. Quocirca nō eſt quod accuſes ſi videas nūc episcopos caballos habere multos & illis vi, machinasq; & bobardā paratās alijsq; mulra. Itæ quippe reſopportune neceſſariæq; ſunt ad dignitatem ſeruandā reſq; tuendas. & ſitunc videre fuiſſet Apoſtolos tantum penula & libris aliquot contentos.

Quis quantum ad libros attinet, non legatur eos ſecum libros detuliſſe, quod nec cōſentaneum videtur. Non enim habuerunt libros noui teſtamenti quod adhuc ſcriptū nō erat nec verſimile illos veterē legem habuiſſe, cum eam abrogatam eſſe didiciſſent. Præterea non opus habebant libros, qui ſapientiffimum doctorem omniſq; ſcientiæ & libros rum authorem præſentem haberent, tum externa, tum interna voce eos edocentē. Habet enim vna vox plus energiæ q̄, vi librorum eſt, muta. Ipſi autē cum Chriſto domino anteq̄ mortem obiret perpetuo erant poſtiq̄ autem ad celos aſcendit, mox præſentem ſpiritum ſanctum ac edocentem eos omnem veritatem habuerunt. At de hoc nō eſt quæſtio noſtra. Sed dic ad quem vſum Apoſtoli caballos habuiſſent, cum illis præceptum eſſet, vt ſine baculo, ſine pera, ſine pane, ſine calceamētis ad euangelium prædicandum accederent. Ad quid bombardas forte ad tuendas foras ciuitates, cum vel propria domuncula carerent. An ad expugnandas poteſtates ac vrbes quas nuditate tantum aut ſpiritu ſuperaturi erant? Certe tunc autem illis iſtus quibus eis non erat opus. Tranſacta autem nūc ſunt illa tēpora & peracta myſteria. His temporibus alia requiruntur, in quibus ſi ipſi Apoſtoli ſuperſtites eſſent, non illa præſcripta priuſ ſeruarent quibus tunc vſi fuerant.

Quinimo nec ſemper eandem viuendi normā tota vita tenuerunt, ſed pro negotijs, pro reque & temporibus multa immutarunt. Quandoque enim & prope nudi vt diximus, inſeſſere, nonnunquam & lōculos & gladios habuere, ſed omnia ad proſectum euangelij & Chriſti gloriā cedentia. Quod ſi nunc pariter ſciant episcopos, qui caballis & machinis vtiuntur, valde laudandi. Si autem in his rebus

ALBERTI PII MVTOBIAOAR? ID
 parandis imodici magisque solliciti sint q̄ par esset. Nec eā modestiā p̄ferat, q̄ p̄sulis
 & sacerdotibus in cultu, gestu, omni deniq; re conuenit, ad cōmodūq; propriū magis
 respiciat & ad fastū superbiāq; illis vtantur, prorsus indigni redduntur vt ea possideant.
 R Sed nec video quomodo plurimum tribuentes authoritati sacerdotū, authoritati diu-
 nae minus tribuamus, vt tu ais: & in Charybdim incida mus Scillam vitātes. Cum omnis
 honor qui p̄sulis tribuitur & sacerdotibus non propter se illis p̄estetur, sed ratione
 muneris quod apud summum deum obtinent. Si enim propter deum illos veneramus, tū
 to magis necesse est nos ipsum omnipotentem venerari. Cum autem multi ignobiles cue-
 hantur ad episcopatum, moxq; suspiciantur, qui forte pridie neglecti ui erant, manifestum
 est illos nō propter se ipsos, sed ob susceptū munus reuereri, uti ille non inepte dixit papā
 adorans, Non tibi, sed Petro. Quod autem honores soli deo debitos illis tribuamus ipse
 licet enim quibusdā signis exterioribus, quae latrāe cultu p̄stātur illos veneramus,
 &c. non tamen ob id dicendum illos latrāe coli. P̄stantur enim eadem & similia regis
 S bus potestatibusq; prophanis.

S Si de titulis quereris vt dicantur beatissimi & sanctissimi: accuset oportet p̄sicos pa-
 tres qui cum morem induxerunt, non tantum erga pōtificem maximum, sed etiam erga
 coepiscopos & sacerdotes.

T Ad id autem quod carpis Catensem interpretantem illum locum turpis lucri, id est sca-
 cularis manifestum est te iniuria illum reprehendere. Seculariū enim studia in re perqui-
 renda, in multis valde diuersa sunt a studijs clericorum. Alea enim taxillis, & alijs id ge-
 nus ludis impune laici ludere solent, quod clericis interdictum: lucrumq; quod ex illis
 prouenit turpe dicitur. Præterea turpe lucrum p̄cium meretricium, lenonū, p̄stigia-
 torum, feneratorumq; prouetus & alia id genus, quae ex fordibus obsecenisq; aribus pae-
 rantur, quae tamē diu ab ipsis laicis palā ac impune exercētur clericis autem inhibita sunt.
 Commode igitur interpretatus est Catenſis per turpe lucrum, quod inhibet Apostolus,
 feculare siue laicum. Et de his haecenus.

DE PRIMATV DIVI PE- TRI, PONTIFICIS MAXIMI POTESTA- TE, TITVLISQVE ET HONORE. CAETERORVM PRAESV- LVM LIB. XIII.

VNCrum ordo exposulare videtur, vt discutiamus &
 ea quae ad infirmādam Pontificis maximi potestatem, quin
 imo Petri Apost. authoritatem partim insinuate, partim expli-
 cite scripsisti, & si perfricata fronte id vñq; te factum nege-
 Primūq; in Methodo studiū thelogici ita inquis, Quod
 Marthae decimo sexto dicitur Petro, Tibi dabo claves regni
 colorū ad vniuersi Christiani populi corpus pertinet. Et paulo
 post, Cum Christus Ioannis vltimo dixit Petro, Pāse
 agnos meos, cuiusvis episcopi typum gerit. Cui non cōmit-
 titur grex nisi vehementer amanti Christum. Et in Anno-
 noui testamenti super illa verba, Tu es Petrus & ca. inquis.
 Proinde miror esse qui hunc locum detorqueant ad Romanum pontificem, in quem nō
 dubie competit in primis, velut in Christianae fidei principem. At non in hunc vnum, sed
 in omnes Christianos: quod eleganter idicat Origines. Verū sunt quibus nihil satis est ni-
 si quod sit immodicū. Cyprianus videtur accipere super Petrū esse fundatam Ecclesiam.

sed fortasse excusandus q̄ petram hic non pro homine illo, sed pro typo accepit, quod in-
dicant quæ sequuntur. Similiter excusari potest Hieronymus locis, quibus videtur dice-
re super Petrum fundatā esse ecclesiam Christi. Præterea in scholijs Tomi secundi operū
diui Hieronymi de hoc Hieronymi verbo, Si igitur Apostolus Petrus super quē do-
mus fundauit ecclesiam & c. inquis, Hoc in præsentia detorquet ad cōmēdationem Petri.
Neq̄ enim Petrus est fundamentum ecclesie. Cū Paulus dicat, Fundamentū nemo aliū
potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus & c. Nā quod in euā-
gelio dictū est, Super hanc petram fundabo ecclesiam & c. Ego saluo aliorum iudicio in-
telligo super istam de me confessionē. Nam quod hic Petro dicit Dominus, Bēda putat
ad omnes Apostolos pertinere, mandans illis Apostolicum munus, Accipite spiritū san-
ctum, & quorū remiseritis peccata & c. v. omnibus ex æquo mandat. Porro quod postea
sit caput constitutum, id Hieronymus putat in schismatis remedium esse factum. Et ite-
rum in Annotationibus super illud Pauli verbum, Secundum potestatem quā dedit mi-
hi dñs & c. ais, Hic locus annotandus est his qui summi pontificis auctoritatem in in-
mensum tollunt, asseuerantes vniuersum Christianæ ecclesie corpus vni homini debere
cedere adeo vt si animas omnes deduceret ad inferos, non foret ius illi resistendi. Paulus a
Christo acceperat auctoritatem Apostolicam, non a Petro: & tamē dicit, Quicquid est
mihi dātū potestatis, in hoc datum est vt proficiat, non vt lædat. Et rursum in eisdem super
secundam ad Corinthios inquis, Ex hoc capite & proximo licet cōficere, quæ fuerint do-
tes illius veteris ecclesie priusquam tot carimonijs, opibus, imperijs, copijs, bellis, alijsq̄
id genus esset onerata. Nunc fere tot præclara munia ad vnam potestatem redacta sunt,
hoc est Christi titulo palliata tyrannidē. Et in enchiridio militis Christiani ita inquis, Quo
magis admiror potestatis & dominij ambitiosa vocabula ad ipsos vsq̄ pōtēces summos
& episcopos inuecta fuisse & c. Nec pudere theologos non minus indoctē q̄ ambitiose
magistros nostros vulgo appellari: cum vtrumque Christus interdixit suis, ne vel do-
minos vel magistros vocari se sinerent: vnum enim esse tum magistrum tum dominum.
Et in epistola ad Episcopum Basiliensem, Sunt ecclesie proceres qui cum abundant
ecclesiastico censu vsq̄ ad Regū opulentia, & palam impie viuunt, & offenduntur idiotæ,
hic tamen nihil datur populi scandalo: sed ab infirmis tanta firmitas exigitur, vt iubeatur
credere (ni malint esse hæretici) quicquid per illos agitur siue cum absolunt damnantve,
siue cum benedicunt aut maledicunt, siue cum largiuntur indulgentias aut retinent, tan-
tummodo valere ac si per Apostolum Paulum, Andreā & Iacobum fuisset actum. Et
rursum in Annotationibus, Paulus verat Episcopum fieri, qui Neophytus sit, aut percus-
sor, aut violentus. At hodie Romani Pontifices vel heri baptizatum, aut pyratam publicū
cum admittunt ad honorem episcopalem si videatur, nihil deterreti Paulina constitutiōe.
Et in dialogo qui inscribitur Ichthyophagia, ais, Extra ecclesiam est quisquis nō agnoscit
Romanum pontificem. Non reclamō, sed hunc non agnoscit qui illius præscripta negli-
git atq̄ ideo spero futurum, vt hic Pontifex nomine Clemēs animo pietateq̄ clementiss-
mus quo magis omnes nationes ad ecclesie sodalitatem alliciat, omnia mitiget, quæ hæ-
tenus visa sunt, aliquos populos a Romana sedis fœdere alienare, potiusq̄ habeat euā-
gelij lucrum q̄ suum in omnibus ius persequi. Audio quotidie veteres querimonias de
annatis & condonationibus, de dispensationibus, deq̄ reliquis exactionibus, de grauati-
onis ecclesijs arbitror, hunc ita moderaturū omnia vt post hac impudens sit qui pergat
queri & c. His nempe verbulis sperare potes summū pontificem in tuam sententiam ius-
sum. Hęc tu, & tamen interim negare audeas quicquid aduersus pontificiam maiestatem Pe-
tri p̄ principatum scripsisse.

Quinimo te assertorem eorū potestatis & auctoritatis profiteris: Deū im mortalem,
quāta est hic tua impudētia? Quid inuidiosius? quid atrocius dici excogitariue potuisset
in Apostolica sedē? Quāquidē oibus machinis oppugnas, diuinā potestatem, decoribus,
& ornāmētis oibus, eam spoliās, & demū confodis. Statuis enim nil aliud esse q̄ titulo
religiosis palliatā tyrannidē: tāq̄ expressis verbis ista oia probare videris, vt nulla quan-
tūvis sinuosa interpretatione defendi possint, tamq̄ apertis vt nullo egeant testimonio,

B

sensum enim suum statim legentibus omnibus produunt, quorum quidā ipsa nuda recitatio proposito nostro satis esse posset si nil aliud spectaremus q̄ demonstrare nos nō fuisse mendaces cum tibi parænetice significauimus te quædam scripsisse quibus summi pontificis auctoritati detrudere videbaris. Eoq̄ magis conueniret nos eo esse contentos quod de hoc dogmate priori Epistola nostra disseruerimus. & si non copiose tamen quod satis esse posset ad veritatem deprehendendam. Attamen cum illa ad confirmandum dogmatis veritatem potius attingant q̄ ad explodenda aduersariorum obiecta aliqua ad argumēta tua dissoluenda dicemus eundem morem (quem in cæteris seruantes. Primum igitur id quod ais illa Christi verba ad Petrū, Tibi dabo clauēs regni cælorum, pertinere ad vniuersum populi Christiani corpus vt falsissimum est, ita & absurdissimum. Ex eo enim sequeretur regni cælorū clauēs non magis Petro q̄ cui libet infimæ sortis Christiano fuisse traditas aliisq̄ potestatem non solum cum cæteris episcopis & sacerdotibus, verum etiā cum laicis quibuscūq̄ in ordinem redigi. Si enim vniuerso corpori Christiano promissæ sunt clauēs vt Petro, cum illis datæ sint quibus & promissæ, secundum autem tuam sententiā vniuerso populo sunt promissæ sequitur nihil esse primum Petri in ecclesia. illum enim principatu spoliari, cui cæteros omnes exæquas. Præterea ordinem episcopalem ac sacerdotiū nullius esse momenti, cum hoc tantum cæteris præferatur, quo de clauis potestatem participant potestatem emq̄ dimittendi & retinendi peccata habent, qua cæteri carent. Hoc dogmate non solum confessio sacramentalis aboleretur, sed & omnium mysteriorum administratio: ad hæc & omnis ecclesiastica dignitas & ordo. Cum inter sacerdotē & propheta nō sit interesse possit (tua sententiā) q̄ quod is qui a populo institutus sit ad sacra peragenda sacerdos dicatur: cæteri minime. Per te enim diuino instituto nullum est inter eos discrimen. hocq̄ Lutheri dogma est quod & cum Hussitanis edito ad id libello persuadere studeret, eis tamen licet schismatici sint & hæresi notati ita infanum & errorum visum est vt etiam ab his prorsus fuerit reiectum. Tu tamen hoc ipsum doces: & quo loco in methodo studiū theologicū, quo solo placito dignosci potest qualis sit illa tua Methodus quæ verius inscripta fuisset Methodus aduersus veram theologiam: Methodus ad destruendam omnem doctrinam ecclesiasticam: vt & rectius dixisses Annotationes contra nouum testamentum: & scholia aduersus doctrinā Hieronymi. Illis enī omnia perueritis ac obtorques quæ rectā fide interpretari debebas.

C In Methodo autē (vt ista alia omittam) pro dolor quorū disseminas scrupos: quot tenetis laqueos: quantum euangelicæ auctoritati derogas: Et deniq̄ Iesu Christi gestis ac dictis, cum tractas de varietate & pugnantia gestorū & verborum Christi, scripturarūq̄ cōtrarietate: Quorū profers blasphema: Inquis enim præter cætera quoddam loco. Tanta est varietas & pugnantia: adeo vt cū nostro christo nihil sit simplicius, tū arcano quodā consilio, proteum quandam repræsentat, varietate vitæ atq̄ doctrinæ. Præterea & quot indecentia absona:q̄ refertur cum agis de genere doctrinæ & consilijs eius (vt ais) trahendi mundum in suas leges: Quantum pariter detrahis Pauli doctrinæ ceterisq̄ Apostolorum scriptis. Ais enim ibidem, iam si libet paucis conferamus quædam admodum ad magistrī formam Apostolorum vitæ doctrinæq̄ respondeat. Quāta vafritie Paulus Chameleontem quempiam (vt ita loquar) agit, & in omnia vertitur &c. Tu tamē ea tam callide disponis vt videri velis illa omnia ad Christi laudem & gloriā contexere. De Annotationibus in nouum testamentum & scholijs in Hieronymum hoc vnum dicam: je in illis omnes fere hæreses iamdiu sepultas & doctissimis sanctissimisque patribus explosas demū ab inseris reuocare conari. Sed de his hæcenus. Non enim properanti ad finem omnia persequi datur. Ad propositū igitur reuertamur. Si forte diceres scripti iuxta quorūdam interpretatiōem verba illa ad vniuersi populi Christiani corpus pertinere, aliquo pacto id tibi cōdonari posset.

D Tu autē eandem sententiā probas vt verborum tuorum contextus præcedētiq̄ & subsequentiā declarant. Inquis enim citatis his verbis, Vos autē quē me esse dicitis &c. Capitis personam agit Petrus, totiusq̄ populi Christiani voce & vice respondit, Tu es Christus filius Dei viui. Nullus enim est in corpore Christi a quo non exigatur ista cōfessio

fectio. Cōsimiliter & quod Petro dicitur, Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, iuxta quorundam interpretationem, ad vniuersum populi Christiani coprus pertinet. E diuerso, cum Petro ter a morem professio dicit, Pasce agnos meos, Christus summi pastoris hoc est capitis vices sustinet, Petrus cū suis episcopi typum gerit &c. Et paulo post. Neq; vero dictum est Rege aut subige oues sed pasce. Quid autē hac sibi velint, perspicillimum est. Si enim Petrus totius populi Christiani voce & vice respondet ac constituitur Christum esse filium Dei viui, ac propter illam confessionem promittitur ei clauis regni cœlorum: sequitur & illas omnibus promissas cum omnes per os Petri vti ipsorum internum id constituantur. Sed & quomodo Petrus capitis personā agit, cum adhuc non esset caput cōstitutus: quinimo nec adhuc id ei promissum. Cæterum & si illa confessio exigatur ab omnibus Christianis non tamen exigitur anteq̃ mysterium illud eis fuerit cognitū. Aut enī dominus. Beatus es Simon Bariona: quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est &c. Tibi inquit, quo nō cæteris se illud daturum fide illi sibi pollicetur: illud enim mysterium ab eo creditum audacterq; confessum est. Quapropter & in confessionis præmissa promissio traditionis clauium facta est. Ipse namq; prima petra fuit: iacta ad fundamentum ecclesie, quia sua confessione cæteros quid esset de Christo sentiendum & confitendum edocuit. Sed quid ais secundum quorundā interpretationem? Certe cum sententiā probares, æquum erat vt illorum quorundā verba proferres, e quibus dignosceretur an rectum sensum accepisses. Tam enim erronee sententiæ, ex qua tot absurda sequuntur, neminē probatū auctorē fuisse certū est. Nā quod sacerdotis instituto diuino a laicis distinguatur, tū ex illis quæ aduersus hoc dogma in epistola nostra differuimus, tū ex his q̃ in superioribus diximus satis probatū esse puto.

Qz autē illa verba non sunt eo sensu interpretanda, sed diuersum sentiant sancti patres, itā iam declarabimus. Beatus nempe Chrysostomus verba illa enarrans ita inquit. Quando quidem Christus de sententiā vulgi videlicet quem dicerent esse filiū hominis eos inter rogauit, omnes responderūt: cum vero de sua eos rogaret, Petrus prosiliit: & cum omnes interrogati essent ipse solus respondet, Tu es Christus filius Dei viui. Cui Christus, Beatus es Simon Bariona &c. Ea igitur de re Petrus beatificatur, quia Christum patris propriū filium confessus est. Non ita cæteri, qui tamen eum Dei filium esse dixerunt vt qui erant in nauigio & alij, sed vnum ex multis vere filium existimabant: præcipuum quidē magisq; dilectum, non tamen ex patris substantia natum: quamobrem nec beatificati a domino sunt vt Petrus. Quia de causa nihil tale de illis dictū est quale de hoc dicitur: Quia pater reuelauit tibi. Petrus quidem locutus est. Pater autem reuelauit illi quod loqueretur: Subiecit dominus quoque illi. Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Super hanc petram, super te videlicet constituentem me esse filium Dei viui. Et ego dabo tibi clauis regni cœlorum. Non dixi: rogabo patrem vt tibi det, sed quāuis magna erat potestas, & doni magnitudo ineffabilis, & ego tamen dabo tibi inquit: ac si diceret quēadmodum tibi pater dedit vt me agnosceres, ita & ego tibi dabo clauis regni cœlorum: vt quicūq; ligaueris super terrā sint ligati in cœlis: & quicūq; solueris sint soluti in cœlis. Hunc enim vniuersū terrarū orbē Christus præposuit, cui potestatem tribuit dimittendi peccata: quod concedere solus Deus potest. Et vt futura ecclesia tot tantisq; fluctibus cum impetu irruptionibus immobilis redderetur, cuius ecclesie pastor & caput piscator homo atq; ignobilis, terrarū orbe reluctante, adamantē naturam firmitate superat &c. Hæc Chrysostomus auctor probatissimus, & cuius, qui nullōs fere admittit, sed tuo sensui inniteris vel plurimū tribuis. Idem præterea fuit illa verba dicta Petro quæ refert Ioannes, pasce oues meas, eandem sententiam tux prorsus contraria in his verbis confirmat. Si amas me, fratrum curam suscipe: & quam in omnibus dilectionem ostendisti, & quæ delector nunc ostende: & animam quam pro me posuisti me tibi dixisti, hanc pro ouibus meis trade. Et paulo post, Qui antea nō est ausus Christum interrogare, sed id munus alteri delegarat, hic commissa sibi fratrum cura non modo alteri vicem suam nō mandat, sed ipse magistram interrogat. Inquit enim Domine hic autem quid? Et Ioannes quidem tacet: ipse autem loquitur & cæte. Ex his

Chrysostomi verbis videre potuisti Petrum præter cæteros beatificatum, & ob talē cō-
 fessionem pollicita ei fuisse tam ingentia dona, videlicet super ipsum esse fundadā ecclē-
 siam tantæ soliditatis ac roboris q̄ portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Præterea
 ipsum Christum promississe se ei traditurum clauēs regni cœlorum cum ligandi & soluē-
 di potestates. Et constitutum eum pastorem ecclesiæ futuræ. Et illud, Tibi inquit dabo
 clauēs quæ admodū pater dedit vt me cognosceres. Deniq; animaduertere potuisti & illa
 verba. Huncq; vniuerso terrarum orbi preposuit cui dixerat, Tu es Petrus: Ego super
 te ædificabo ecclesiam meam. Quamobrem autē? Quia me es confessus & me plus cæte-
 ris amas, quare & mei amore fratrū curā suscepisse. Et illud puto audisti cōmissam illi fra-
 trum curā. Cum igitur Petro fratrum cura data sit, ab ipsoq; suscepta, manifestum est cla-
 ues regni cœlorum non fuisse ex æquo omnibus Apostolis datas, vt tu sentis. Non enim
 eadem est potestas his cum pastore: sicuti nec ipsi qui subiunguntur, cum magistratum ge-
 rente. Si enim ita esset sequeretur eidem collatum esse ouis & pastoris officiū: præterea
 eundē esse profectum & sub præfecto constitutum, eundē patrem & filium. Et si enim
 Petrus ad Christum collatus ouis sit supremi pastoris & domini, & ab ipso domino in-
 stitutus sit eius vicarius: non tamē respectu ipsius gregis cuius pastor est, ouis est dicen-
 dus. Si autē totum Christiani populi corpus vel saltem omnes episcopi regni cœlorū ex
 æquo clauēs haberent, non magis ipse pastor fuisset constitutus quā cæteri apostoli: sed
 sibi mutuo essent & pastores & oues: nihilque interesset inter ouem & pastorem: quod
 Pauli sententiæ penitus aduersatur. Superuacaneq; quoque illa verba dicta fuissent Petro,
 Pæce oues meas. & super hanc petrem ædificabo ecclesiam meam: quod Chrysostomus
 interpretatur super te non solum super fidē & confessionem tuam, sed ob meritū tam fide-
 lis confessionis super ipsum fundatam esse ecclesiam. Fides enim atque confessio populi
 Christiani fundata est super soliditatem fidei Petri. Non q̄ fides sit fundata super fidē,
 sed super Petrum credentem & consentientem Christum esse verum filium consubstan-
 tialē patri. Cuius ecclesiæ pastor & caput est vt testatus est Chrysostomus. Et ne pura
 res de vlla particulari fidelium congregatione esse intelligendum, quamuis dum simpli-
 citer & absolute absque vlla restrictione quicquid de aliqua re dicitur intelligi nō possit
 nisi in genere & in vniuersum: quod & Christi verba declarant dicētes super hanc Pe-
 tram ædificabo ecclesiam meam. Christi autem ecclesia est vniuersus populus Christi-
 anus, & non aliqua portio ipsius signata. Et hoc quoque exprimere voluit ipse Chrysos-
 tomus, Nam postquam dixerat, cuius ecclesiæ pastor & caput piscator homo, subiu-
 nit: hunc autem vniuerso terrarum orbi Christus preposuit. Quid expressius? Quid
 dilucidius ad declarandum vniuersi dominici gregis curam Petro esse demandatā, & cla-
 ues regni cœlorum illi in primis & in vniuersum traditas in quibus stat facultas dimi-
 tendi & retinendi peccata? Nec præterea video quonam pacto interpretari valeas illud
 tibi idē se pluribus, cum nec secundum grammaticā rationē illud tibi ad multos referri
 valeat. Si enim id sensisset Christus, & si nomine cæterorū Petrus respondisset, vt tu vis,
 non tamen præmium confessionis quod multis tributurus erat ipsi soli promississet: sed
 vt omnes interrogaret ita omnibus se daturum pollicitus fuisset. Dissilietq; illi respon-
 denti pro omnibus. Et ego super vos fundabo ecclesiam meam: & vobis dabo clauēs re-
 gni cœlorum. Exorta igitur nimis talis interpretatio & pliusquam verba ipsa patiantur:
 Ita enim enarrando nihil solidum habemus in scriptura. Præterea talis sententia aduer-
 satur cæteris dictis euangelij, quæ apprimè quadrant sinceritati literæ & simplici sensui
 quem Chrysostomus ex illa enarrauit. Dixit enim dominus Petro, cum primū ductus est
 ad eum a fratre Andrea: Tu es Simon filius Iona: Tu vocaberis Cephas quod interpre-
 ratur Petrus. & cum ex petris, ecclesiæ constituantur, ideo illud nomen ei inditum ad ser-
 uandam metaphorā, quia super ipsum vti super primam petram fundanda erat ecclesia.
 Præterea illud quoque aliud. Rogauit pro re Petre, vt non difficeret fides tua, & tu aliqua-
 do conuersus confirma fratres tuos: si fidei confessio fuisset omnium, & potestas clauis
 ex æquo tradita, non magis fuisset muneris Petri confirmare cæteros quā cuiuslibet
 ipsorum confirmare eum. Ad hæc, si promissio facta fuisset omnibus siue pro omnibus

pariter ipsum promissum fuisse seruatum quibuscumque. Dominus autem soli Petro, et tamen ceteri presentes essent illud tradidit, ter dicens: pascue oues meas & ceter. namine eorum reclamante quod impune facere licuisset. Potuissent enim dicere, cur nos exclusis domine ab hoc munere quod nobis promissisti: Si dicas id præterire quia agnoscebant & ipsis tribus quod Petro dabatur. Pariter dicam id eos nec cogitare quidem potuisse. Munus enim quod pluribus presentibus vni tantum committitur, non potest intelligi etiam ceteris pariter tradi, præsertim cum causa exprimitur propter quam is ceteris præteratur. Dixit autem dominus Petro ceteris presentibus, Petre diligis me plus hisis ipso vero præ modestia respondente, Scis domine quia amo te subiunxit Christus, Pascue oues meas: id ter repetens, quod & maiorem affectum ostendit & propensius animi decretum. Quod si rursus vrgeres dicens, Si solus ipse vniuersi gregis pastor fuisse constitutus, sequeretur ceteros Apostolos non fuisse pastores nec datam eis fuisse facultatem dimittendi aut retinendi peccata, quod aduersatur euangelij sententiæ. Inquit enim Ioannes dominus post resurrectionem Apostolis congregatis apparuisse ipsisque salutatis in eos insuflasse dicentem, Accipite spiritum sanctum. Quoruncunque remiseritis peccata, remittentur & in coelis. Et quoruncunque retinueritis, retenta erunt. Id autem & Matheus decimo octauo uo capite refert eis ante fuisse promissum siue datum, inquit enim. Amen dico vobis, Quoruncunque retinueritis peccata retenta erunt in celo &c. Primæ obiectioni respondet Chrysostomus in Ioannis vltimum his verbis. Dicit ei sequere me. Quibus verbis iterum curam & familiarem in eum affectum ostendit. Quod si quis percuteret quomodo Iacobus sedem Hierosolymis accepit, responderem hunc totius orbis magistrum præposuisse & ceter. Audis eum vniuersi gregis pastorem fuisse constitutum? Iacobus pastor Hierosolymis fuit, ut ceteri Apostoli varijs in locis. In numerosissimo quidem grege. & si vnus sit pastor præcipuus, vniuerso gregi intendens, attamen sunt & alij pastores in partem sollicitudinis dati, quibus distributa est cura gregis: qui tamen omnes pastorum principem ac archimandritam obseruant. Attamen & illi quoque pastores munusque eis ab vniuersi gregis domino demandatum pascendi & custodiendi gregis portionem: qui & pastorem illum præcipuum constituit, & ad diligentiorum seruandis pascendisque gregis curam coadiutores illi parauit. Hæcque omnia ob magnum affectum sollicitudinemque quam proseruando grege gerebat: cui hoc pacto prospectum fuit commodissime. Eodẽ pacto & ingeni exercitus constituitur: quamuis enim sit vnus supremus dux siue Imperator vniuersi exercitus: tamen & multi sunt præfecti diuersis partibus in quas distributus est exercitus. Nam hi quidem tribuni, alij centuriones & ceter. Omnes tamen ducem siue imperatorem agnoscunt & colunt. Licet forte præfecturas, non ab illo sed rege acciperent: qui & alium ducem ac imperatorem constituit. Quo ordine & ecclesia militans constituta est: a reipublicæ conditore domino nostro Iesu Christo. Audisti certe quid in re Iacobum & Petrum Chrysostomi sententia intersit. Et quod de Iacobo dicitur de ceteris pariter intelligendum. Vterque quidem episcopus, vterque pastor, vterque Apostolus, vtrique datus spiritus sanctus, vtrique data clauium potestas dimittendi ac retinendi peccata: At Petrus totius orbis episcopus, Iacobus tantummodo Hierosolymitanus. Ille pastor vniuersi orbis, hic tantum ouium quæ erant Hierosolymis. Ille Apostolorum princeps, hic sub principe constitutus. Illi facultas tradita retinendi aut condonandi errata ouium quaruncunque, huic tantummodo firurum. Ille fundamentum totius ecclesiæ, hic super fundamentum extructus. Hæc non ego tantum assero, sed Christi verba testantur: & Chrysostomus asserit euangelij verba enarrans. Super hanc petram, id est super te extruam ecclesiam meam: & tibi dabo clauis regni coelorum, videlicet plene ut illis referre possis & occludere portas regni omnibus: quas licet etiam ceteris impertire, non tamen ex æquo id agam sed longe dispari vsu & potestate. Tibi autem hæc quia primum tu me confessus es ex patris reuelatione tibi facta, & quia me plus ceteris amas. Hæc quidem ex Chrysostomi sententia præter vnum quod quidem concessi ad vitandam inuidiam quæstionesque tollendas. Nō enim ipse affirmat a Christo immediate omnibus Apostolis

traditam fuisse potestatem dimittendi & retinendi peccata. Quinimo illud verbum Christi quod Ioannes recitat iussit & dixit: Accipite spiritum sanctum. Quoruncunque remiseritis peccata remissa sunt & cetera ita enarrat. Quidam dicunt tunc eis non dedisse spiritum sanctum, sed tantum idoneos ad eum accipiendum per insufflationem reddidisse. Nam si Daniel viso angelo perterritus est, quid illis arcanam gratiam accipiendo visu videret: nisi prius eos Iesus praeprasset? Ideo inquit non dixit accepistis, sed accipite spiritum sanctum. Non tamen quisquam erraret si tunc eos potestatem quandam & gratiam spiritalem accepisse diceret: non ut virtutes ostenderent, sed ut peccata dimitterent. Differentes sunt enim gratiae spiritus quare addidit. Quoruncunque & c. Ostendens quod virtutis genus largiatur. Post quinquaginta autem dies signorum operandorum potestatem acceperunt. Vides neutram allerit sententiam, sed tantummodo utranque recitat. Non igitur necesse est sentire illis verbis dominum Iesum dedisse omnibus Apostolis potestatem dimittendi peccata, cum liceat intelligere tantummodo eos praeprasse ad recipiendam spiritus gratiam in die pentecostes & c. De illoque alio verbo quo dicunt promissionem, huius facultatis fuisse factam Matthaei decimo octavo, ita inquit: Cum autem istum cum publicanis collocarit, qui ecclesiae monitis non paruerit, ut certe & illum qui petuit iniuriam consolaretur, & hunc merito perterritet. Non enim solummodo ille hoc passus punitur, sed audi quae sequuntur. Quaecunque ligaueritis super terram erunt ligata & in caelis. Quibus verbis duplici hunc necessitate vinxit, praesenti punitione & futuro supplicio: haecque minatus est ut vincula tam coelestia quam terrena formidans mitior faciat. Audis, nihil dicit de promissione quam postea adimplevit insufflans & cetera. Sed tantummodo illa dicta esse ad deterrendum eum qui ecclesiam non audierit. Quae quidem hanc habet potestatem: cum pastori illius fundamento & capiti tradita sit per quem & in caeteros pastores transferri potest. Et si enim caeteri Apostoli ab ipso met Christo potestatem soluendi & ligandi non habuissent, non tamen ex hoc sequeretur ipsos illa prorsus caruisse. Cum enim episcopi fuerint, proculdubio opus fuit tam in proprios greges habuisse, sed si non a Christo immediate ab ecclesia tamen illam accepisse cui facultas erat illam dandi per Petrum, qui a Christo immediate illam acceperat. Ex his puto dissoluta sunt obiecta superius recitata, declaratumque est plures esse posse pastores ad eundem gregem custodendum, sed non ex aequo potestatem habentes, facultatemque dimittendi peccata. Et si pluribus concessa sit: non tamen illis ex aequo cum Petro qui pastor & caput ipsius ecclesiae, fuit constitutus, uniuerso terrarum orbi a domino Iesu praefectus, Et si piscator homo esset atque ignobilis. Illique haec decora tradita his verbis: pascite oues meas: pascite agnos meos. quod ei quidem dictum fuit & non caeteris. Id autem & sequentia verba confirmarunt cum ei soli dixit, Sequere me: quod non solum interpretari potest quantum ad martyrium & genus mortis simillimum: verum etiam quo ad munus sacerdotale & curam pascendi gregis: quasi diceret. Ego quidem sacerdos a Deo constitutus & pastor gregis eius cum mortem obiero & animam meam rursus ad corpus aduocauero, par est ut aliis cui vestrum relinquam functiones meas, qui praefens gregem pascat, illique praecipiat. Ad quas te delegi. Sequere igitur me non modo in morte & crucis eculeo, verum etiam in sacerdotio & cura gregis habenda. Tu autem contendis Petro nihil collatum fuisse praeteris Apostolis, nisi primum ad tollendam schismatis occasionem: sed ex aequo eandem potestatem traditam fuisse caeteris Apostolis: quod ex sententia Hieronymi alleris. Et si ipsi tantummodo verba illa, Tibi dabo & cetera fuerint dicta quia solus ipse responderat quibus ex aliorum sententia: Petrumque illis verbis pascere & cetera. gessisse typum cuiusvis episcopi, quod ex te adijcis. quamobrem & negas Petrum esse fundamentum ecclesiae: cum Paulus dicat, Fundamentum nemo alius potest ponere & c. Pariter inficis eum esse ecclesiae caput eadem ratione: cum Christus sit ipsius caput. Quamobrem & negas ecclesiam super ipsum esse fundatam. Quae quidem omnia aduersantur sententijs Hieronymi, Chrysostomi, Augustini, Cypriani, & omnium patrum orthodoxorum. Et si enim quidam essent qui dicerent Petrum respondisse nomine omnium, uti & omnes inter eos

gauerat Iesus quem illum esse dicerent: datamque esse potestatem ligandi & soluendi omnibus Apostolis: nullus tamen negat præcipuo & peculiari quodam modo hanc Petro fuisse traditam, cumque principem Apostolorum tunc fuisse constitutum. Tu autem dicis id factum ad tollendum schisma. Sed quænam cautio hæc esset si omnibus data fuisset æqua potestas. Licet enim congregatis Apostolis Petrus ius rogandarum sententiarum habuisset nisi ipse definiti quocunque facultatem habuisset, quomodo schisma fuisset sublatum aut impeditum? Liberum enim cuique Apostolorum fuisset sententiae Petri renitiari & in propria stare. Si igitur ad vitanda schismata Petrus princeps Apostolici chori fuit constitutus, oportet & traditam ei fuisse potestatem qua id perficere posset. Princeps igitur Apostolorum Petrus, ecclesiae fundamentum & caput.

Sed tu interim contra istas. Si Christus caput, si fundamentum, non igitur Petrus. Quod autem Christus sit fundamentum declarat Paulus ad Corinthios inquires, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Christus Iesus. Erad Colossenses, Sicut ergo accepistis Iesum Christum dominum, in ipso ambulate radicati & superædificati in ipso &c. Quibus certe nihil moti sunt sancti patres, Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, & alii: quin Petrum caput & fundamentum ecclesiae fuisse dixerint. Ex quo sequitur eorum sententia, hæc loca non obfata, quin Petrus caput & fundamentum ecclesiae sit appellandus. Quod & ratione ipsa comprobatur. Quid enim vetat caput sub capite esse constitutum, Petram vel super petram: & fundamentum super fundamentum fuisse constitutum? Metaphorica quidem sunt hæc omnia. Nec enim Christus, nec Petrus vere lapides sunt sicuti nec vere pastores. Non enim genus humanum vere dicitur grex olivum. Dominus autem Iesus dicitur per translationem nec pugnatibus Petrum esse fundamentum & caput, licet de Christo præcipue hæc omnia dicantur. Quam autem ob rem Petrus his titulis sit insignitus, superius expositum est. Nec tamen illa ita Petro tribuuntur ut ceteri Apostoli prorsus ab illis excludantur, quia privilegio quodam primum de illo dicitur. Super enim omnes Apostolos uti primores lapides fundata est ecclesia Dei, non tamen ex æquo super omnes. Quia Petrus primus est lapis factus, ceteri autem superædificati. Quia tamen omnes in fundamento positi ad ceteros lapides collati quibus parietes domus Dei structi sunt, fundamenta dici possunt: ideo signate dici Petrum primum lapidem factum. Propterea quod Christus licet quadam ratione lapis sit & petra, non tamen petra facta, sed immobile illud saxum est in quod omnis constructio solidatur: cui & prima petra facta inniditur. Hocque est illud fundamentum de quo dixit Paulus, Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus &c. Si enim prima petra huic inconculso lapidi non cohereret, nihil super ipsam ædificij spiritualis construeretur. Vti autem hac ratione Christus dicitur fundamentum, ita alia architectura dicitur: sicuti & dominus gregis & pastor. Struxit nempe ipse dominus ac quocumque struere non cessat Ecclesiam suam. Licet igitur utrumque domino conveniat secundum metaphoram, sed diversis rationibus: tamen potius videtur ei convenire ædificatoris nomen gregis domini quam petrae vel pastoris. Verum de hoc multa est his controversia tantum erat an Petrus dici posset caput & fundamentum: cum de Christo hæc omnia dicantur. Dum igitur Petrus his titulis ornatur, non intelligendum est eos ita illi tribui quin dominus semper excipiat: a quo ipse omnia hæc ornamenta accepit quæ suas illi commisit. At inquis. Hieronymus huic sententiae aduersatur: ita enim scribit aduersus Iovinianum. At dicis super Petrum fundatur ecclesia, licet id ipsum alio loco ex æquo super omnes Apostolos fiat, & cuncti claves regni coelorum accipiant, & ex æquo super eos ecclesiae fortitudo solidetur, tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tollatur occasio. Fateor quidem hæc esse Hieronymi verba, sed contendo illa non asserere sententiam tuam: quinimo probare nostram, licet prima

Alber.

CC iij

fronte secus videatur. Quod illis examinatis inferius perspi cietur. Sed antea respondendum est argumentationi tuæ, etiam si sensus eo modo quo tu vis esset accipiendus.

G Dicimus autē primū operaprecium esse ante omnia eū qui discussurus est alicuius authoris sententiā insudare, ut agnoscat quid agat author, quid molietur, quid sibi velit, discipulet ne adestinat, cum aduersario pugnet an doceat. Non enim putandū omnia quæ a probatis authoribus dicuntur eiusdem esse roboris, propriæque sententiæ. Refert enim plurimum, an quid proferat quis cū aduersario disgladians, an cōcedēs dogmatizet. Persepe. p. congregiētes telis ab aduersario emissis vtuntur, tum ad euadendos alios ictus, tum ad interfēdōs, quæ etsi nō probētur ab ipsis quia minus solida & potius plumbea q̄ ferrea; attamē illis satis est, modo vires aduersarij defatigare valeant aut deludere, idque Hieronymū hoc loco facere oportet confiteri nisi præsumamus dicere, eum eodē loco seipsum redargueret: quo nihil turpius excogitari posset. Prætermitto q̄ pluribus alijs locis cōtrariū scribat non disputans, sed docēs. Hoc autē loco ipsum cum Ioviniano pugnare manifestū est, qui ad alitruendū matrimonium esse par virginitati & continentiæ hoc induxerat. Si cōtinentia esset præferenda coniugio, dñs non præposuisset Petrum coniugati Ioanni continenti, quod tñ fecit. Super ipsum enim fundauit ecclesiam. Quod argumētū Hieronymus vt̄ friuolū cōtemnens, ipsum aduersariū deludere voluit illa respōdens, Etsi non ex propria animi sententiā. Quibus tñ infrangebatur robur argumenti illius, quasi diceret, Possum tibi respondere nō prælatū fuisse Petrum, cum alio loco cuncti clauus regni colorū accipiant. Constabat enim Martharum decimo octauo dixisse, Quorū cūq̄ remiseritis peccata &c. Quæ responsione Iovinianus cogebatur aut tacere aut a propria quæstione ad aliam se transferre, quā assereret primatum Petri &c. idque responsionis genus a Neotericis dicitur responsio ad hominem non ad rem: quæ genere acrius disciputantes persæpe vtuntur. Verba autem Hieronymi indicant hoc eiusdem generis esse. Animaduertendum enim verbum licet & quæ sequuntur id ipsum super omnes Apostolos ex æquo fiat &c. Eam enim non esse propriam ipsius sententiā declarant quæ diuersis in locis scribit. Ad Damasum enim summū pontificem de Arrianis scribens ita inquit: Ideo mihi cathedram Petri & fidem Apostolico ore laudatam censui consulendā. Apud vos enim solos incorrupta patrum seruator hæreditas: apud vos sol iustitiæ oritur. Vos lux mundi, vos sal terræ, vos aurea vasa & argentea, a sacerdotē victimam salutaris, a pastore præsidium eius flagito. Ego nullum primum nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri consocior. Super illam petram ædificatam esse ecclesiam scio. Quia cūq̄ extra hanc domum agnum comederit, prophanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, regnante diluuiō, peribit. Quicūq̄ tecum non colligit spargit: hoc est qui Christi nō est, Antichristi est. Et rursus ad eundem in præfatione Euangeliorū ita habet. Duplex causa me consolatur, quod & tu qui sumus sacerdos es fieri iubes. Ad hæc ad eundem in explanatione Symboli. Hæc fides, inquit, est papa beatissimē, quam in ecclesia catholica didicimus: in qua si quid minus perite aut caute positum est emendari cupimus a te, qui Petri & fidem & sedem tenes. Idem quoq̄ ad Marcellam docens hæc scribit. Si igitur Apostolus Petrus super quem dominus fundauit ecclesiam promissionem domini illi tempore completam memorauit, quum stans in medio Apostolorum omnisq̄ conuētus ait, Viri Iudæi & c. non enim sicut vos exilimatis hi ebrii sunt & c. quomodo possimus nobis aliud tempus vindicare? Omitto alia loca in quibus hoc idem asserit. Nam ex his videre potuisti eum non semel asserentem super Petrum fundatam esse ecclesiam. Dixit enim super quem, non super quos. Præterea eum petentem fidem suam aut probari aut corrigi ab eo qui sedem Petri tenet. Et illud, Nullum nisi Christum sequens, beatitudinē, inquit, tuæ, id est cathedræ Petri consocior. Super illam petram ædificatam ecclesiam scio. Quicūque tecum non colligit, spargit. Hoc est, qui Christi nō est, Antichristi est: & reliqua. Quicūque igitur a Romani pontificis fide & authoritate discedit (teste Hieronymo) Antichristi est. Quamobrem autem? Quia summus sacerdos est. (vt ipse dixit) super quæ verba vt etiam scrupum aliquem de more inijci-

ecce (Nam si non aliqua nocuisses mortuus esses) inquis in scholijs illud annotatus
 sum, quod Damascum summum sacerdotem vocat, non summum pontificem: quia
 si praeferat eum ceteris presbyteris non ceteris episcopis. Puerile quidem & calu-
 riosum, quasi episcopi in sacris literis non appellentur sacerdotes. Si enim sum-
 mus sacerdos simpliciter, Episcopi autem sacerdotes, praefertur ergo ceteris Episco-
 pis. Nam non esset summus si plures ei essent aequales. Nonne & de Christo dis-
 ctum est. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Num igitur
 non pontifex intelligendus, de quo Paulus ait. Qui potest compati infirmitatibus nos-
 tris &c. Haec aperta sunt q̄ vt prolixiorē disputationem requirant. Non igitur sen-
 tentia Hieronymi est Apostolos ex aequo accepisse clauē regni coelorum & super eos ec-
 clesiae fortitudinem solidatam esse, ita vt Petrus non maiorem sed parem habeat cum cae-
 teris facultatem, tñ modo q̄ primatum honoris acceperit ad schismata tollenda: quod &
 sequentia tua ipsius verba declarant: siquidem ais, Hieronymi sentire omnes Apostolos
 pares esse potestate, solumq̄ Petrum honore primatus ceteris anteferi. Quid, inquit, po-
 testas? Propterea inter duodecim vnus eligitur vt capite constituto schismatis tollatur oc-
 casio. Ista quidem duo adinuicem pugnant. Videlicet q̄ omnibus tributa fuerit aequa pos-
 testas, & q̄ vnus inter eos deligatur, vt schismatis tollatur occasio. Vt enim superius dis-
 cimus, honos primae cathedrae in consensu alicui tributus cogere non valet ceteros facul-
 tate pares stare & acquiescere illius sententiae, sed ad id faciendum oportet quandam ha-
 bere super ceteros potestatem: quod nostrum est Propositum. Praeterea cum non ex alio
 loco sumi possit hunc primatum traditum esse Petro q̄ ex illis verbis, Simon Iona diligis
 me plus his, pascē oues meas ad superiora relatis, videlicet, Beatas es &c. Super hanc pec-
 tram aedificabo ecclesiam meam, & tibi dabo clauē regni coelorum: si illis non conuincit-
 ur quāq̄ potestatis Petro prae ceteris Apostolis esse concessum, quomodo conuincetur
 eisdem verbis hunc principatum illi fuisse concessum? Si enim licet detorquere illud ver-
 bum, Tibi dabo, id est vobis. Tu pascē oues meas, id est vos pascite, cum nil aliud subiū-
 gatur quo testimonio constare poterit Petro hunc primatum fuisse tributum? Quin im-
 mo & si subiūdisset Christus principem se constituto pariter interpretari posset, id est
 vos principes constituo. Eadem enim interpretandi ratio in hoc vti & in ceteris. Cum igitur
 de hoc nulla sit dissensio quin Petrus primatum obtinuerit illis verbis domini, nullus
 usq̄ esset roboris nisi facultatem haberet decernendi quae in controuersiam verterentur
 apertissime sequitur non aequam fuisse ceteris Apostolis cum ipso potestatem. Hoc enī
 pacto ratiocinari potest. Si Petrus primatum obtinuit, igitur ceteri non eandem habuer-
 re potestatem quam ipse sed primatum obtinuisse omnes fatentur, igitur potestas nō om-
 nibus ex aequo tributa. Vel sic. Si potestas aequa fuit omnibus Apostolis, igitur Petrus pri-
 mus non fuit sed primatem fuisse constat, igitur potestas illis non aequa est. Cum igitur hoc
 ratio conuincat, nil aliud restat q̄ vt interpretemur verba Hieronymi quae prima facie vi-
 dentur asserere contrarium cum dicat, Licet alio loco cuncti clauē regni coelorum acce-
 pisse, & ex aequo super eos ecclesiae fortitudo solidetur: tñ propterea inter duodecim vnus
 eligitur vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Haec autem facile exponi possumus
 absq̄ hoc vt torquatur. Et prima quidē pars interpretationē nō eget: cum non inficiemur
 potestatem retinendi ac dimittendi peccata omnibus apostolis a Christo fuisse traditam:
 & si alia quoq̄ opinione a Chrysostomo recitaram recitauerimus: sed tantum negamus
 q̄ ex aequo, quod nec dicit Hieronymus. Illud enim ex aequo ad aliam partē pertinet, vis-
 delicet ex aequo super eos ecclesiae fortitudo solidetur. Id autem non intelligendum de po-
 testate. Non enim innuitur ecclesiae structura primum super potestatem, sed super fir-
 dem & charitatem, qua omnes Apostoli forte fuere pares: & praesertim quantum ad fir-
 dem post acceptum spiritus sancti donum. Nullus enim haesitant de fidei veritate, sed
 omnes fortiter sanguinem & animam profudere illam confidentes: quod & si in Petro di-
 ceretur quodammodo fuisse viuacior vti & in priore, non tamen ob id tolleret quin ex
 aequo fortitudo ecclesiae super eos solidata fuisset. Cū cōsentienti corā predicationē i oibus:

quæ ad fidem pertinent ipsiſ distributis in varias mundi regiones diſſeminata fuerit pro-
pagataq; ac ſolidata domino incrementum dante, nec hoc per Petrum magis factum eſt
q̃ per cæteros. In munere enim apoſtolatus & euangelizandi par cæteris, cñi auctoritate
deſinendi ſuperior. Par etiã in ordine ſacerdotij, ſed Petrus functione ceſſior. Attamen
ut ipſe euangelium in Iudæa diſſeminauit, ſuitq; Apoſtolus populi iſrael, ut teſtatur Pau-
lus ad Galatas dicens, Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum circuncionis, operatus
eſt & mihi inter gentes: ita cæteri diuerſas provincias fortiſ ſunt, ut hic quidem Aegy-
ptum, ille Aethiopiã Armeniã, & ſic de ſingulis. Igitur ſuper omnes Apoſtolos ex
æquo ſolidari eccleſie ſortitudo dicitur, quia ſuper eandem fidem & confeſſionem, ſuper
conſentientem prædicationem & munus apoſtolicum ac etiã ſuper eundem ordinem
ſacerdotalem. Quãuis autem in hiſ eſſet paritas, ut dictum eſt, ſuperabat tamen Petrus
cæteros omnes poteſtate & functione. Eratq; in tãta æqualitate ſaltigium quoddam ma-
ieſtatis in quo collocatus fuerat Petrus a domino, ad id ſelectus a cæteris, quia cæteri ſu-
de prior, & vegetior & charitate ardentior. Rationi quoq; naturali congruebat ut ad rē
publicam optime conſtituendam vnus eſſet qui ſummum gereret magiſtratum: omnem
enim pluralitatem ad vnum deduci par eſt. quod videns Philoſophorum princeps præter
id quod dixerat in vnoquoq; genere vnum eſſe oportere, quod eſſet metrum & meſſura
omnium quæ in illo ſunt, quia ea ſenſentiã ad plures res referri poteſt, duodecim philoſo-
phia fuit librũ abſoluit verſu Homericò.

*ὅς ἡσανίδης φ. ἰ δὲ αὐτὸν πρὸς ἀνυπορίτην
ἐκκατὰ τὴν ἀδελφείαν, ἡν οὐκ ἔστιν ἡσανίδης, ἰδὲ ἴσθι.*

Eſto vnus princeps &c. Sed in hiſ rebus nō
innititur Ethnicorum ſententijs. Licet euidentior ſit veritas quæ ſenſui nature conſen-
tit. Sed Paulum Apoſtolum hanc petri dignitatem præ cæteris Apoſtoliſ agnouitſe indi-
cant verba quæ ſcribit ad Galatas: quãuis hæc poteſtas primis illiſ temporibus non eſſet
adhuc exerta nec plene promulgata. Inquit enim Paulus, Nec veni Hieroſolymam ad an-
teceſſores meos Apoſtolos, ſed abij in Arabiã &c. Deinde poſt annos tres veni Hie-
roſolymam videre Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim alium autem Apoſto-
lorum vidi neminem niſi Iacobum fratrem domini. Quæ verba animaduertens diligens
tiſſimus Chryſoſtomus inquit, Venit ad Petrum & non ad alios: nec tantum venit &
mox receſſit, ſed apud eum manſit diebus quindecim, nec dicit ſe caſu viditſe Petrum, ſed
venit, inquit, quod manifeſtat ſtudium & votum conueniendi ipſum. Eo quod agnouer-
at aliquid in Petro eſſe præ cæteris. Nō enim dicit, Veni ad Iacobum, ſed vidi Iacobum,
qui tamen eccleſie Hieroſolymitanæ præerat. Non venit ad episcopum vrbis nec manſit
apud eum: ad Petrum autem & venit & manſit quod certe anima duertendum non fuiſſe
peractum citra myſterium. Ex hiſ eliciendus eſt verus verborum Hieronymi ſenſus, qui
ſi tibi non probatur, altera reſponſio tibi ſatis eſſe debet, videlicet Hieronymum illa ver-
ba non ex propria ſententia protuliſſe, ſed homini reſpondiſſe: niſi malis pro tuenda ſenſu
tia tua dicere Hieronymum inter ſe pugnantia protuliſſe.

H Ad aliud quod in Annotationibus reſets: Tu es Petrus & ſuper hanc petram &c. ex ſu-
perioribus iam reſponſum eſt. Et ſi enim diuus Auguſtinus per petram interpretatus ſit
Chriſtum: Cuius tamen ſententiæ cæteri patres reſragatur: attamen nec illa tollit quintiã
ſuper Petrum ſiue fidem & confeſſionem eius, ut tu maior ſũdata ſit eccleſia. Super Chri-
ſtum quidem id eſt ſuper ſaxum firmiſſimum, cui prima petra iacta innititur quæ eſt ipſe
Petrus, ut ſuperius diſſeruimus. Quid igitur tibi velis non intelligo cum dicis illum locũ
detorq̃ri ad Romanum pontificem, Si enim illud de Petro dictum eſt, ut verba Chriſti
ſonant, & patres interpretantur, certe & illa Romani pontificis poteſtatem aſſerunt, cum
Petri ſucceſſor ſit & ſuo muneri ſuffectus: quem ſi appelles Chriſtianæ fidei principem
ei tamen detrachiſ auctoritatem. Nec ſat eſt conſideri illum principem, ſed ſateri oport-
et eum præ cæteris Episcopis inſtituto diuino ampliorem habere poteſtatem, ut & Pe-
trus habuit præ cæteris Apoſtoliſ quod tu negas, contendens illa verba quibus tradita
ſiue promiſſa ſunt ad totũ Chriſtianũ populi corpus pertinere, ſecũdum elegatẽ Origenis

interpretationē, quam tamen tu non recitas: vixq; putare possum, illū & si in multis (teste Hieronymo) aberrauit sentire quod tua verba voluit quod & si secus esset, potius eras pie interpretandus aut refutandus q̄ in hoc dogmate probandus.

Quod demum subijcis quasi defendere velis Cyprianum & Hieronymum asserentes super Petrum fundatam esse ecclesiam: re autem ipsa declarare vis ipsos pro nobis non ita re iniquens cum accepisse Petrum non pro homine illo sed pro typo vniuersę ecclesię, nescio quid per typum intelligas. Est enim typus quiddam tantummodo ad signandum institutum, cum in se nihil veritatis contineat, presertim rei signatę vt signa effecti referętia rem veram vt hominem aut deum. Est & typus qui licet vera sit, tamen aliam signat, vel potiorē vel minorem, quo pacto synagoga typus fuit Ecclesię Christi, quamvis & ipsa vera esset Ecclesia. Et Melchisedech sacerdos dei summi, typus fuit maximi & æterni sacerdotis qui est Christus Iesus: minorem referre dicitur quum typus potior est re signata: quo pacto dixit dominus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Si Petrum primo modo sentis esse typum, sequitur te sentire eum non esse præcipuum Ecclesię pastorem, nec primatem: sin altero, nihil agis ex hoc inferens super ipsum non magis fundatam esse Ecclesiam q̄ super ceteros. Quid enim vetat eum fuisse primā petram iactam ad fundandam ecclesiam, licet typus fuerit ceterarum quę iaciendę erāt? Quin potius ex hoc q̄ fuit prima petra & ceterarum exemplar conuincitur in ipsum primū fundatam esse ecclesiam, primumq; illi traditas clauēs. Cūq; primus confessus fuerit Christum par est institutum fuisse principem & caput totius ecclesię. Signauit enim ceteros omnes qui eiusdem confessionis erant futuri participes. Quamobrem & totius dispositionis summam colligam. Asseruimus quidem Petrum fuisse a domino cōstitutum totius gregis Christi pastorem caput & principem, ipsum fuisse primum lapidem iactū super fundamentum ipsius ecclesię. Quamobrem & recte dici posse fundamentum. Ex his quę colligi, non ex æquo traditam fuisse potestatem clauium ceteris Apostolis cum eo, sed illi primo plene & in vniuersum. Assumpta probauimus ex verbis Christi, Beatus es & c. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Et tibi dabo clauēs & c. Et quodcūq; ligaueris & c. Præterea, Simon diligis me plus his: pascere oues meas, pascere agnos meos. Verba ita expressa sunt vt interpretatione non egeant: sensus simplex est ac dilucidus. Et dixit Chrysostomus ita illum accepit. Quamobrem & restatur eum pastorem vniuersę ecclesię fuisse constitutum, & vniuerso terrarum orbi a Christo præpositum, hæcq; decora illi tributa quia dominum Iesum Christum dei filium secundum naturam primum cōfessus est. Quamobrem & ab ipso domino beatificatus. Inquit enim Chrysostomus: Nihil tale de illis dictum est quale de hoc dicitur, Quia pater reuelauit tibi, propter quod & ego dico tibi quia tu es Petrus & c. Hieronymus quoq; & Cyprianus: ac aliq; pleriq; hoc idem consentiunt, videlicet super Petrum fundatam esse ecclesiam, ipsumq; Apostolorum esse principem & caput declarauimus præterea & si Christum sit fundamentum, petra, caput, & ecclesię pastor, id non tollere quin eadem de Petro dicantur: cum illi dominus vires suas commiserit. Præterea nec sequi, Et si ipse pastor sit & ei tradite coelorum clauēs, quin & ceteris Apostolis fuerint tradite a domino, & non per Petrū, licet abundantius & omni modo, ceteris autem parcius. Quis etiam alia sententia probari possit, q̄ per Petrum illam accepertint. Nemini enim aliorum propria voce dominus dixit, Pascere oues meas, nisi Petro: nec conuincitur potest secundum sententiam Chrysostomi datam fuisse aut promissam vti ab illo accipiendam citra omne medium potestateri retentioni & dimittendi peccata illis verbis Matthæi 18. Quorumcūq; remiseritis peccata & c. vel Ioannis vigesimo. Accipite spiritum sanctum & c. sed itum præparatos fuisse illa insufflatione ad recipiendum diuinū spiritum. Priori tamen sententię ego potius subscribere, licet summum fastidium est omnimoda potestate Petro fuisse tributum non dubitō.

Sed nec hic Petri primatus latuit tuum Origenem, quod his verbis satis declarauit cum dominus Matthæi xviij. dixit discipulis, Quæcūq; ligaueritis super terram ligata erunt & in celo. Non dixit, In celis, sed in celo, quæadmodum dixit Petro. Hoc autem quia fratres non sunt tantę perfectionis quantę petrus, Cyrillus quoq; Alexandrinus in

Theſauro ita inquit. Secundum autem hanc domini promiſſionem Eccleſia Apoſtolica Petri ab omni ſeductione hereticarū circumuentione manet immaculata: ſuper omnes præpoſitos & episcopos primatesq; Eccleſiarū & populorum in fide pleniffima & authoritate Petri: & cum aliæ eccleſiæ quorundam errore ſint verecundatæ, ſtabilitas in qua ſtabiliter ipſa ſola regnat, ſilentium imponens & omnium obturans ora inimicorum. De hoc primatu, nulla apud patres eſt queſtio. In ſententia omnes cõueniunt, licet verbis diſcrepent. Petro enim quem eccleſiæ paſtorem conſtitutum fatentur, omnes qui de grege Chriſti ſunt ſubſiciantur oportet vti paſtori. Ipſum autem nemini niſi Chriſto domino. Cæteros vero non tantum domino gregis, ſed etiam paſtori conuenit eſſe ſubiectos, q̃ quis ipſi muneris participes ſint & ipſius præcipui paſtoris coadiutores. Tamen ipſe curat oues ouiumque magiſtros. Quo inſtituto grege commodiſſime proſpectum eſt. Si enim plures ex æquo gregi eſſent præſecti, ſeditiones & ſchiſmata de facili euenirent. Nemo enim poteſt (inquit Chriſtus) duobus dominis ſeruire, videlicet æquam ſubiectionem habentibus.

L Quod præterea aiſ, in Annotationibus ſuper Epiſtoalam ad Corinthios. Hic locus annotandus eſt his qui ſummi pontificis authoritatem in immenſum tollunt &c. Et Paulus poſt. Paulus a Chriſto acceperat authoritatem Apoſtolicam non a Petro &c. Et deſumum. At qui nunc tantam tribuunt Romano pontifici poteſtatem, vti nam poſſint & cæteras dotes pōtificias tribuere ſapientiam, puritatem, charitatem &c. Quod ad primum attinet ex his quæ diximus ſatis reſponſum eſt. Non enim qui aſſueverant ſummi pontificis decretis vniuerſum populum Chriſtianum cedere debere in immenſum tollunt pontificiam poteſtatem, hoc eſt præter limitem. Si enim conuenit cunctas oues paſtori cedere ac parere, ſummus autem pontifex paſtor eſt vniuerſi gregis Chriſti, ſequitur illi vniuerſum cedere oportere: non tãq̃ vni homini (vt tu aiſ) ſed vni Chriſti vicario & Petri viceſſori. Cum enim ſummus Pontifex caput Eccleſiæ & magiſter ſit, vti fuerat Petrus, cor puſſa a capite ſeiunctum non niſi truncum cadauer ſit: vel ſi contendas adhuc aliquantiſper viuere poſſe, vt videmus in quibuſdam animalibus contingere, præſertim in eo genere quod inſectum dicitur: attamen fatearis oportet, & ſi vitali ſpiritu nodum priuſ abſumpta ſemiuiua aliquantiſper, non tamẽ abſq; capite diu cõſiſtere poſſe, ſed ſenſim emorſi breuiter omnino extingui. Quomodo igitur inquit vniuerſum Eccleſiæ Chriſtiane corpus debere cedere vni hominicum non poſſit corpus ſine capite conſtare, nec perfectum corpus dici queat quod acephalum ſit.

M Quod autem ſubiicis quodaſ eſſe qui dicant, q̃ ſi omnes animas deduceret ad inferos, non foret ius illi reſiſtendi. Auxeſis eſt in his verbis. Omnia autem ſane & pie interpretanda quatenus fieri licet. Sed iſ casus nunquam eueniet. Dominus enim non permitteret gregem ſuum quem alicui commiſſe paſcendum ab illo perdi. Cum autem ad id aperte conaretur, vel cum e medio rolleret, vel gregem edoceret remedia quibus ſux ſaluti proſpiceret: cum paſtori poteſtatem dederit in ædificationem non in deſtructionẽ.

N Quod ſubiicis de Paulo quia a domino Ieſu vocatus fuerit, authoritatemq; acceperit non a Petro: fateor Apoſtolatus, non autem quamcunq; ab Eccleſia quippe & per ſequelam a Petro varias facultates accepit. Primam ex baptiſmo quem ab Anania ſuſcepit: cæteras ex multiplici manu impoſitione. Attamen Paulus agnoſcens præcipuam ipſius Petri authoritatem venit ad ipſum vt diximus, apud quem & manſit dies quindecim: nec eſt videre ad quid, niſi vt cum ipſo conferret Euangelium quod prædicabat.

O Quod poſtremo inducis detrahens ſummis pontificibus quos multis virtutibus vtuos eſſe affirmas, cum optes eos qui tantum poteſtatis illis tribuunt tribuere poſſe & illas virtutes quas tu recitas. Reſpondeo eos qui authoritatem tribuunt putare illos his dotibus eſſe ornatos, quæ conueniunt his quibus tanta poteſtas eſt permiſſa. Quod ſi ſecus accidat, & ſi dolendum, non tamen ob id poteſtati quicq; eſſe detractum ſciunt. Sed par eſt, niſi contrarium euidentiffime perſpiceretur, exſtimare pontifices maximos illis virtutibus eſſe ornatos. Si enim beato patre Hieronymo teſte, quem ſuperius citauimus, iniquum eſt velle de clericis tantum aliquid ſuſpicari, quanto maius periculum de

ipsis præfulibus & maxime de ipso Pontifice maximo aliquid indignum suspicari. Nam si diuersum quondam accidit id permittu diuino sit infontem gregem ad expianda eorum facinora, illa tamen oculenda sunt potius q̃ propalanda. Iuxta illud quod dicitur de filiis Noe. Quia pallium imposuerunt humeris suis & incedentes retrorsum operuerunt verenda patris sui, faciesq̃ eorum auersæ erant, & patris virilia non viderunt. Quas propter & benedictionem acceperunt: Chanaan autem maledictionem, quia patrem ebrium & nudum publicauerat. Cum igitur accidit pastorem minus studiosum virtutis busq̃ destitutum ecclesiam gubernare, deprecandus piensissimus dominus vt eum ad meliorem frugem deducat patienterq̃ ferendus, & domini iudicio cui stat aut cadit relinquendus. Non enim pastor ab omnibus obiurgandus aut iudicandus, sed qualiscunque is fuerit ob muneris maiestatem obseruandus est. Cui nihil detrahit hominum nequitia, modo in Christi caula permaneat vt sancti patres testantur. Chrysostomus enim octogesima quinta super Ioannem Homilia præter cætera hæc inquit. Etiam si prauis sint sacerdotes Deus per eos omnia perficiet & mittet spiritum sanctum: gratia enim omnia operatur. Quicquid enim conatur sacerdos, solius dei donum est: & ubi humanam exercet sapientiam, minor illius gratia apparet. Sed quid sacerdotes dico: neq̃ angelus neq̃ archangelus in his quæ a deo data sunt quicquam perficere potest sed pater filius & spiritus sanctus omnia facit: sacerdos & linguam & manus præbet. Neque enim iustum est propter aliorum malitiam accedentes ad salutem nostram offendi &c. Audito Chrysostomo audi & quid Bulgarius dicat. Ait enim. Vide insuper sacerdotum dignitatem q̃ diuina sineis enim est remittere peccata. sic igitur illi honorandi sunt vt deus, nam quæ uis indigni sint, quid hoc diuinorum donorum ministri sunt, & gratia operatur per eos. Non enim indignitas nostra gratiam prohibet, atq̃ ideo, quia per sacerdotes gratia super pedatur, honorandi sunt &c. Sed & rursus audi Chrysostomum in illa uerba, Super cathedram Moysi sederunt &c. Ait enim. Increpatis sacerdotibus & Phariseis a domino, ne quis ob id in sacerdotes insurgat id summopere iubet, nec iubet solum verumetiam facit. Non enim a docendi gradu moribus corruptos deiecit: quæuis nequæ essent, in principatu eos confirmauit, dicens, Facite quæcumq̃ illi vobis esse facienda confirmant. Vis des vt nihil detrahatur potestati ob morum prauitatem. At quid moror in testimonijs patrum cum ex euangelio ipso hoc apertissime statuatur. Caiphas quidem iniquissimus erat perditissimæq̃ vitæ: attamen cum esset Pōtīfex anni illius (vt euangelium inquit) prophetauit dicens, Quia expedit vnum hominem mori pro populo.

Cum hæc tam aperta sit veritatis assertio: attamen tu præter ea quæ diximus etiam alio loco inquis in Epistola ad Episcopum Basiliensem, de propositis ecclesiæ differens, Ab infirmis tanta firmitas exigitur vt iubeantur credere ni malini esse hæretici, quicquid per illos agitur, siue cum absolunt dannantq̃, siue cum benedicunt aut maledicunt, siue cum largiuntur indulgentias aut retinent, tantumdem valere acsi per Apostolum Paulum, Andream aut Iacobum fuisset Actum. Si id quidem accusas, te igitur secus sentire decessas: videlicet non idem valere. At quomodo id potes statuere si præfules ipsos etsi suffraganeos esse agnoscas, & memor sis dominum ipsis dixisse. Accipite spiritum sanctum. Quorumcumq̃ remiseritis peccata remissa erunt & quorumcumq̃ retinueritis reuerentia erunt. Et quodcumq̃ solueritis super terram erit solutum & in celo &c. Si igitur Apostoli tales habuere potestatem oportet & in suffraganeis eam esse. Aliter enim non fuisset perpetuo prosperum Ecclesiæ: nisi tantum pro tempore quo Apostoli vixere.

Ad aliud quo inuehis in præfules Pontificemq̃ maximum ac in Theologos, quod nominibus potestatis domini magistrisq̃ ambitiosis, vt ais, uocabulis utantur, miris profecto tanta te inuidia in hos sacratissimos ordines ferri, vt etiam de cæsteris ea quæ in modestis sima sunt, & quæ a sanctis patribus ab Apostolis ab ipso deniq̃ domino Iesu inuenta fuere. Nominis quid potestatis usus est nõ semel Apostolus Paulus. Ad Corinthios enī scribens inquit, Secundis potestatis quæ dedit mihi dominus. Et rursus, Nihil habemus potestatem mandandi & bibendi &c. Adhuc, Nā & si amplius gloriatu fuero de potestate nostra &c. Et ad Thessalonicenses, Non quasi non habuerimus potestatem &c. Dñs

quoque Iesus in Ioane dicit, Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam. Et rursus, Data est mihi omnis potestas in celo & in terra. Præterea non semel Apostolis potestatem dedit: Cum videlicet vocatis duodecim dabit illis potestatem spirituum in mædiorum. Præterea dedit eis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones. Ad hæc Vt scitis filium hominis habere potestatem dimittendi peccata &c. Ex his agnoscere valet potestatis vocabulum non esse ambitiosum vt tu vis. Non enim illo vti fuissent Apostoli nec ipse dominus, sed nec ratio illius vocis id significat. Etsi enim referri ad imperia & magistratus auctoritatem possit, tamen etiam ad humillima quæque officia referri potest: vnde Paulus Iurisconsultus vult plura significat, a possum enim venit. Quid autem est aliud posse quam facultatem habere aliquid agendi? Facultas autem tam ad magna quam ad parva extenditur. Quamobrem & dicit Paulus ad Romanos, An non habet potestatem super gulum luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Dicimus & parentes in liberos habere potestatem videlicet patriam auctoritatem: & dominos in seruos. Iudices quoque potestatem habent decernendi in iudiciis. Cum igitur pontifex maximus ac ceteri præfules plurimas agendi potestates habeant, & id quidem diuersis in rebus, iure potestatis voce vtuntur. Sunt enim patres iudices rebus spiritualibus præpositi, & plurimum profanarum dispensatores. Quamobrem si in profanis citra ambitionem hac voce potestatis vtimur, quanto magis proprie & conuenientius in sacrorum administratione conueniet? Quenam potestas in terris esse valet vel maior vel illi comparanda, qua dimittuntur aut retinentur peccata, qua & ministratur gratia quæ in mysteriis per manus & ora sacerdotum a domino deo confertur? Quenam æquæ, nec dicam amplius rem aut multipliciorem illi quæ in pontificis maximi maiestate sita est? In quo vel vno omnes functiones constitutæ, facultas plenaria in spiritualibus, in multis etiam profanis maxima, & in cæteris non contemnenda. Cuius est referre ac cludere fores regni coelorum, Cuius est vsque ad tartarea regna vbi fontium animarum cruciantur quoquomodo pertingere: & sententia tua negabimus eam vocem illi conuenire, cum tamen nulli potius, nulli verius, nulli æque conueniat acque ipsi.

- R Deinde cæteris eius muneris participibus. Nec interim veteris eos ambitionis accusare quod illa vtantur. Sicuti & de hoc quod domini appellantur. Quis nullo modestiori vocabulo indicante tamen eorum munus ac facultatem vt ponuissent, licet ad reges & imperia quandoque referatur. Quinimmo & ad omnipotentem deum, quandoque tamen & ad minoris notæ homines, a domo enim quomodo scholæ Grammaticorum placet derivatur. Quamobrem quicunque domuncule tantum præest, licet ex sece plebis sit, dominus domus dicitur. Item quisquis bouis vel equi aut agri seruius ius proprietatis habet, dominus eius rei dicitur. Præterea & is qui vniuersum tantummodo accipit, pro tempore quo vsufruitarius est, dominus dicitur. Si igitur omnes hi iure domini dicuntur, cum ecclesie tot & tanta iura possideant, conuincitur eos qui ecclesiis præsunt, remque earum administrant, huius re dominos dici non ambiciose. Præterea si illa vox domini honoris est, cum honos facere dotibus debeat, præ cæteris potissimum ea vox illis tribuenda est. At si dicas, non decet eos etiam honore digni sine illis vti vocabulis, quibus potius potestas profana signatur quam sacra, cuiusmodi est domini nomen: cum illis sit a Christo inhibuit. Respondeo noluisse quidem Ecclesie proceres regio nomine duci aut imperatoris appellari, cum hæc munera profana tamen indicent, quibus ipsi ordine ac dignitate eis præstent. Tulisse autem vt vocabulo domini appellarentur, quia commune vtrique generi, hoc est sacro & profano, quod & modestissimum est, vt & scripturæ testimonijs probabimus. Nec illud tamen omnipotenti deo tribuimus in sacris literis. Nam Paulus ad Corinthios inquit, Sunt dii multi, & domini multi. Et ad Galatas, Puer cum sit dominus omnium, non tamen differt a seruo. Et rursus, Serui obedite dominis vestris: & vos domini quod iustum est seruis præstare. Et Petrus Epistola prima, Subditi estote dominis vestris in omni honore. Vides ex his Apostolos, non tantum summum deum dominum vocasse, sed etiam plerumque alios etiam humiles. In Genesi quoque, Iudas Ioseph fratri dixit, Tu es post Pharaonem dominus. Item Christus in Euangelio, Nemo potest duobus dominis seruire. Præterea vos vocatis me magister & dñe & bene dicitis

dicitis, sum etenim. His testimonijs dilucidum fit hanc vocem domini valde cōmunem esse, nec cum ad humiles etiam referatur valde fastuosam esse: & dominus Iesus qui tamen renuit se appellari Regem, & si rex esset, non abnuerit se vocari dominum, sed probauerit. Quod autem non signet potius potestatem profanam q̃ diuinam ex infinitis scripturæ locis probari potest. Pluries enim scribitur. Loquutus est dominus ad Moysen, & similia. Amos quoq; inquit, Dominus est nomen eius: Et Hieremias, Nomen quod vocabunt eum dominus. Et in Psalmis. Dixit dominus domino meo. Cum hoc domini vocabulum non tantum profana sed diuina significet, & ad humilia vsq; referatur, indicoq; facultas rem quandam in eo qui dicitur dominus ad negocia quædam proceresq; ecclesie & presertim pontifex maximus multiusq; facultatibus præditi sint: sequitur eos pleno iure & dicti debere dominos & esse huncq; titulum multiplici nomine illis conuenire. Ad id autem quod inquis illis esse interdixit cū dilucro quod obicis Theologis, & hoc quoq; explodā.

¶ **A**is enim, Non pudere Theologos nō minus indoctosq; ambitiose magistros nostros vulgo appellari, cū vtrūq; dominus interdixerit. Primū videamus quæ sit huius nominis ratio: enim perspicua facilius agnosceremus decaat ne an dedecaret eos magistros appellari. Magistri enim secundum iuda Grammaticos ab aduerbio magis dicuntur, & propriæ artium præceptores ita appellantur. Transfertur tamen ad omnes quibus præcipua dicitur iurei ars aut cura incumbit, aut quia magis cæteris possint, aut quia maiorem diligentia & sollicitudinem adhibent siue debent rebus quibus præsumt. Hinc magistri pagorum, vicorum & collegiorum dicuntur. Ex hac itaq; ratione patet nomen ipsum magistrum non ambitiosum esse, sed tantum indicare quandam potentia siue diligentiam in re aliqua persagenda, & præceptoribus artium maxime conuenire. Cum autem nulla ars doctrinæ sit sacre theologie conferenda quinimō omnes liberales illi ministrant ac ancillantur, manifestum est nullis magis hoc nomen conuenire q̃ illius professoribus theologie. Quam obrem pleno iure magistri nostri appellantur. Edocent quippe nos ea quæ dei sunt & ad fidem & religionem pertinent. Scite igitur & non indocti & ita appellari permittunt, nec tamen ambitiosi. Cum non sit superba vox, sed quæ ad humilimum quodq; officium referri possit, vt ex assignata ratione & communi loquentium vsu perspectum est. Dicuntur enim non solum magistri pagorum, sed & artium seruiliū ac etiam fordidarum. Quinimō & magistri gregis dicuntur secundum Poetam. Idem amor exitium est pecori, peccatisq; magistro. Quod etiam multiplici sacrarum literarum testimonio probatur. In Genesi enim etiam pistorum magister vocatur, & in libro Machabeorum, Belsix magister. Et Daniel constitutus est magister super omnes sapientes. In euangelio quoq; sapillime mentis sit de magistro, vt dices non sufficeret si illa omnia recitare vellem, vt quum dominus dixit Nicodemo, Tu es magister in Israel & hæc ignoras: Et venit doctor legis teneans eum &c. Ex his puto patere magistrum nomen non ambitiosum esse: sed theologiæ maxime conuenire. Idem dicendum & de doctoris nomine: q̃ si vellem in omnibus auctoritates scripturæ citare superuacaneum videri possem.

¶ **A**t cum dicis, id illis a Christo inhiibitum fuisse inquit enim, Nolite vocari rabi &c. Respondet, q̃ si his verbis præscriptum fuisset ne quis appellaretur magister, pariter cauum esset ne quem appellarent patrem. Eodem enim loco vtrūq; vetatur. Inquis enim, Et patrem nolite vocare vobis super terram: vnus enim est pater vester qui in celis est: sicuti & vnus magister. Sed audi quō hæc interpretetur Chrysostomus. Non vocetis patrē inquit nō hoc dixit vt neminem patrem vocent, sed ne ignorent quem principaliter patrē vocari oporteat. Nam quæadmodum nemo principaliter magister est, sic nec pater, præter illum qui tam magistro q̃ patrui omnium causa est. Quam obrem & subiūxit, nec vocemini magistri quia magister vester, vnus est Christus. Non igitur sentit dominus di scipulos non appellari magistros, sed ne more Iudeorum se appellari vellent, qui illo nomine gaudebant in memorisq; reddebant præcipui magistri, qui vnus tū est. Hancq; magistrum & patris appellationē repressit dominus per quā celestem patrē & magistrū negligant. Prolixiorē de hæc re fecimus disputationem. Quia huic loco respondentes multis alijs respondemus. Quibus vel sacerdotēs vel theologos inceslere nō desinis quos desepi

illi adherere: quā decuit primo nudam esse plurimūque destitutam, ut interna virtus illius magis agnosceretur: cum tū vndique circūuolaret, teterrimumque griphum illū qui aera occupabat viribus & potestate loco deturbaret, & regnantē profligaret. Deceuerat enim oipontens humilitate expugnare superbiam, egestate auitatē, imbecillitate potestatem, simplicitate versutiā, ignominia ac confusione gloriā, infirmitate robur, sermonis inopia eloquentiam, inficitia mundi sapientiam, crucis patibulo solū, denique sanguine & morte resgnantē ac triumphantē sola vi & robore spiritus missio ad hoc mysterium consummādū Christo Iesu seruatore nostro. Sed obiecta victoria, depulso hoste, nō cūctis machinis, nō eisdem telis, non eisdem institutis prorsus insistendum erat, sed conueniebat columbam pēnas assumere, alas extendere, multa possidere, decus & maiestatem seruare, intus ac extra fulgere, de hoste triumphare, spoliisque & mahubias distribuere.

Alij obiectioni quā in Annotationibus tangis carpens Pontifices maximos, Dū inquit, Verat Paulus episcopū fieri qui neophytus aut percussor aut vinolentus sitat hodie Romanus Pontifex vel heri baptizatum vel piratā publicū admittit si videatur, nihil deterius paulina cōstitutio. Fuisti Romę Erasme: & quia episcopali honore non fuisti decoratus uti forte speraueras: ita iratus inde discessisti, ut perpetuo exulcerato ac implacabili aīo aduersus eam vrbe fueris, ita ut semper spicula quędam in eam torseris nō oblata occasione sed ea de causa perquisita. Ob idque dialogū scripseris de captandis sacerdotibus, in quo nū aliud spectas q̄ illi derogare. Quot n. in eo sunt sententię tot sunt & morsus, tot risus, tot ludibria in Romanā cathedram: ut illud, Roma venis quā nūq̄ magis latet boni viri, adeo ut sepe clarissima luce neminem videas in frequentia. Redis igitur nobis onustus sacerdotijs nam cōplures ibi piscantur hamo, quod dici soler, aureo. Stultum piscādi genus & tū pulchre succedit nō nullis: sed non oibus feliciter cedit hæc alea: attamen insigniter stulti sunt qui plumbum cōmutant auro. Inibi Erasme cum fuisti, vidisti ne aut tantum audisti heri baptizatum vel piratam publicū ad honorem episcopalem fuisse euectū: Hoc certe nō dices. Ego sane qui pluribus annis in ea vrbe versatus sum, dicere non possum me vnq̄ tale quiesq̄ vidisse vel audisse. Quod vero ad constitutionē Paulinā attinet dico illud decretum diuinū non esse nec a Paulo promulgatū vti a domino traditum. Quinimo nec vti legem ab ipso constitutum, sed potius consiliū quoddā esse, statutuū & quasi formans cum quē ad episcopatū euehi debeat: quē conuenit hominem probatū esse, prudentē, bonę famę, & denique quī nō possit offendiculum præbere ecclesię, nec ipse contempni. Rē censeat illa quę eum cōtēpibile recludere possent aut multis præbere offensiculum. Quamobrē & præscribit bonū testimoniū ut habeat apud eos quī fortis sunt &c. Non tū constituit q̄ si quis aliqua dotium illarū careret, ratio tamen alia exigeret ut eueheretur, non possit assumi: quod factū ipse cōprobauit. Timotheum enim episcopū constituit. Neophytum tamen & adolescentem. Inquit enim primo ad ipsum, Nemo adolescentiam tuā cōtemnat. Titus quoque iunior erat & Neophytus. cum tū toti Crete præfuit. Præterea hoc licere dū rēs poscit domini Iesus declarauit, qui eodem die publicanum et eloneo vocatum, fecit Apostolum: qui ecclesię persecutorem, hostemque maximū ubiq̄ perquirentem fideles ut eos in carcerē vindictos adduceret, in Apostolum præcipuū delegit, vniq̄ electionis vocauit, & doctorem gentium constituit.

Ad aliud quod in dialogo Ichthyophagię inquis. Extra ecclesiam est quisquis non agnoscat Romanum pontificem, non reclamationē sed hunc non agnoscat, quī illius præcepta negligit, atq̄ ideo spero futurū & c. q̄ vafre, q̄ lubrice hæc profers. verbisq̄ ambiguis non reclamationē inquis. Nunquid non reclamare est probare & profertur debucras an probares. Qui enim quampiam rem non agnoscat aut improbare non audeat, licet animo eam condemnaret, forte propter fustem non reclamationē. Præterea quī intelligis cū aīs, non agnoscat Romanū pontificem potestatem. An sentis per agnoscare eam videlicet sacri esse ecclesię primatū institutum ad tollenda schismata tantummodo & An vni habentem summam potestatem a Christo sibi traditam, uti catholica ecclesia asserit, illumque agnoscat & cōfiteatur? Si priori modo, verum dicis, quod quī tantummodo eum habere primatū in ecclesia censet eius præscripta negligere poterit: Si altero, videlicet q̄ illius agnoscat potestatem

tem, nequaquam negligere valebit sciens ac volens. At qui illam negligi posse putat absque p[re]iudicio, certe eius potestatem non agnoscit. Ad ea verba quae blanda specie subiunguntur disputationis principio dixi te minus vanum & leuem esse, si putas grauissimum pontificis, licet elementissimum ac permitem illis allici posse, ut a patrum decretis difcedat & haereticorum dogmata prober, ut eos ad ecclesiae sodalitatem alliciat. Nulla enim sanctissimae sedis culpa, quae fidei puritatem solidissime semper sustinuit, vili ab eius gremio discesserit sed eorum proterua contumaciaque factum est, qui pie matris salutaria monita continentes ab illa recessere. Quod omnes haereticarum cum suis sectis fecerunt: quos tamen semper ad poenitentiam inuitat parata eos suscipere in sinu charitatis, ut dominus instituit esse faciendum, & Petrum docuit. Attamen nihil vni illis concedet quod aduersetur sanctorum placitis & patrum orthodoxorum decretis. Qui enim pertinaces resipiscere nolunt, sane indigni sunt ut inter filios eius ascribantur. Ad id quod postremo dicas te quorundam audire veteres querimonias de annatis, deque reliquis exactionibus & grauatis Ecclesiarum, miror quod a paucis annis haec querulae voces audiri coeperint, tanquam increbuerint postquam tu de diuinis rebus philosophari & scribere coepisti. Quae quidem voces nil aliud sunt quam excusationes in peccatis. Haec ceterorum enim & scuta & pila sunt aduersus catholicam ecclesiam. Annatae quidem non heri aut nudius tertius fuerunt impositae, sed vetustissimo instituto consensuque omnium nationum ac populorum agnoscentium iure diuino a leuitis siue minoribus sacerdotibus decimas decimarum summum sacerdoti deberi. Quae tamen non exiguntur singulo quoque anno, ut in veteri lege moris erat, sed tantum semel in vita sacerdotis ad sacerdotium cuncti. Sed age. Quanam sunt haec grauamina? Nunquid adauersae sunt annatae? Non quidem. Quinimodo a multis detractae. Ceterum quod ais ad episcopum Basiliensem, ecclesiae proceres esse qui cum abundant ecclesiastico censu vix ad regum opulentiam, quod tamen falsissimum est & ad solam inuidiam prolarum, tamen non docent populum & palam impie viuunt. Respondeo, eos qui rebus praesunt nec ea praestant officia quae debent & valent, peruersae agere & castigandos esse, ab his quorum summo est: qui licet hic non debitas luant penas, diuinum tamen iudicium non euadunt. Leuitate etenim gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditateque supplicij grauitate commouetur. Sed iam plura diximus in hoc argumento quod nostri esset propositi: quae tamen per occasionem protulimus aliquot argutiatuunculis tuis prouocati.

DE CONSTITUTIONIBVS ECCLESIASTICIS ET LEGIBVS AC TRADITIONIBVS HVMANIS. LIBER. XV.

A

Discutiamus modo & quae de ecclesiasticis constitutionibus humanisq[ue] traditionibus docuisti, quo quidem in negotio primū animaduertendum te varijs nominibus de illis agere illa enim modo caeremoniarum nomine complecteris, modo delectus ciborum praescriptiq[ue] vestium, & alijs huiusmodi. Quandoque proprio nomine ecclesiasticarū constitutionū vel humanarū traditionum siue consuetudinū. De quibus omnibus ut varijs titulis tractas ita pluribus & diuersis in locis ea prolixiori oratione impugnas quae si vel sola colligerentur, plusq[ue] ingens volumen proculdubio efficerent. Quamobrem ne morosis res sumus pauca & breuiora e multis recitabimus, praesertim cōsuperius de caeremonijs differentes quaedam ex illis attigerimus. Primum autem de constitutionibus ecclesiasticis in Methodo ita inquis. Constituta in ecclesia huiusmodi videri possunt ut certa haec pure constituta sit integritas Christianae religionis. Et rursus in eadē. Nouae leges sunt induitae, quarū aliquae viderentur cum Christi decretis pugnare nisi di-

stinctione temporum scripturas in concordiam redigamus. Ad hæc ibidem, Complura i
 ecclesia primitiua erant inobseruata quæ nunc iubetur obseruari, quod genus sunt dies fe
 sti. In colloquio ad cuius titulus Pietas puerilis, de ipsdẽ agens ita inquit, Neg. vero p
 cinus esse piaculum arbitror quod admittitur aduersus cõstitutiones humanas, nisi cont
 prius accesserit malitiosus. Et rursus i Methodo, Vbi frigit charitas, nullæ quælibet leges
 sufficiunt. vbi feruet, nulla opus est lege. Itẽ in colloquio Conuiuii religiosi sic habes. Rex
 intelligi potest vir perfectus qui domitis carnis affectibus solo diuini spiritus impetu dus
 citur. Porro qui sit huiusmodi, hunc non cõuenit fortassis humanis legibus in ordinẽ co
 gere, sed suo domino cuius spiritu agitur relinquendus est. Et iterum in Methodo. Non
 probò q̃ humanis cõstitutionibus tota pene humana vita oneratur, & q̃ his nimium tri
 buitur pietatis. Nimirũ q̃ his freti simplices studiũ veræ religionis negligunt, q̃ ob has ma
 gnis tragedijs scinditur tranquillitas Christiani corporis. Et in suppurationibus, Multæ
 rationes sunt, quæ vix ferunt videri probabile cõstitutionem Romanæ sedis congruere
 cum æquitate naturali. Ad hæc in præfatione Enchiridij ais, Noli contaminare celestem
 illam disciplinã Christi humanis decretis. Et rursus ibidẽ de his loquẽs inquit, Non ea fa
 ciunt ad Christi gloriã, sed ad quæstum qui condonationes, compositiones, similesq̃ cau
 ponationes redimunt. Et iterum in Methodo, Sunt quidem de votis, de decimis, de remis
 sionibus & confessionibus scholasticorũ, imo monachorum placita, quibus grauiter illa
 queantur animi simpliciti aut certe superstitionis, ingenti malo populi. Et in colloquio
 quod scribitur Iechthyophagia de ipsdẽ agens ita scribis. Sublatũ est sabbatum, imo non
 sublatum, sed translatum in diem dominicũ. Quid refert? Paucorum dierum ieiunia indi
 xit lex Mosaisca. Et in Annotationibus idem repetens superaddis, & qualia essent. Inquis
 enim, Pauca erant Iudeorum ieiunia, & tamẽ nemo capitale duxit, si quis illis statis die
 bus non ieiunasset. Nos quot grauamur inedijs: ad quas non inuitamur, sed cogimur, sub
 pena (vt aiunt) æternæ dãnationis: Et prosequeris in dialogo de delectu ciborum, Quis
 to liberiores Iudei nobis quibus licebat vel totum annũ vel ei ouibus, perdicibus, capris
 & hœdis: Et alio loco in Annotationibus, Nos bonam anni partem piscium esu contabe
 scimus: inedia dispiciuntur, nec ætati subuenitur nec morbo, nisi legis relaxatio nummis re
 dimatur. Et prosequeris in Dialogo, Illis nullum genus vestis interdictum: nunc præter
 tot vestium præscriptas formas & colores, accessit capitis rasura eaq̃ varia, ne cõmemorẽ
 interim confessionis onus & cõstitutionum humanarũ sarcinas, decimationes non sim
 plices. Astrictum archioribus vinculis matrimonium, nouas affinitatis leges, aliq̃ multa
 quæ faciunt vt hac parte non paulo cõmodior videatur fuisse Iudeorũ q̃ nostra conditio.
 Itẽ in Annotationibus in illa verba, Super cathedrã Moysi &c. Quæ dicunt facite &c.
 ita ais, Hunc locum quidã eo torquent, quasi parendũ sit omnibus quæ præcipiunt episco
 pi, aut præpositi ob muneris autoritatẽ. Cum Christus de ijs loquatur qui recte docerẽt
 legẽ Mosaiscam, non qui suis cõstitutionibus illaquearent homines nisi nec ferendũ, nõ p
 suo quippe cõmodo fixis legibus ac fixis meram tyrãnidem exercent in populum, exco
 gitatis ad illorũ irretitiũ. Hoc quãtũ ad præscripta ecclesiastica in vnũuersum. Omitto lo
 ca quibus carnis particulatim eorum plurima, vt illud in Methodo, Nolle Paulum seruũ
 Christianũ a domino Ethnicò discedere nisi manumissum: secus hodie decretum esse, &
 quæ ad iterandum matrimonium pertinent, ac cætera id genus, sicuti & quæ ad votorum
 obseruatiam siue dispensationẽ pertinent, quoniã de his suis capitibus differemus. Præter
 mitto etiã quæ in Annotationibus exarasti super illud verbũ, Iugũ meum suauẽ est &c,
 quo loco mira linguæ volubilitate debaccharis in omnia fere decreta Ecclesiastica, nec vs
 lis quidẽ parçes quæ statuit circa ipsa dogmata credẽda, & ad summã fidei pertinentiã: vt
 quod de diuina triade cum summa naturæ vnitatẽ promulgauit esse sentiendũ. Carpẽs ec
 clesiæ decreta de diebus festis, de matrimonijs, de sacramentis, de ieiunijs, cæterisq̃ simili
 bus. Præterea & quæ ad honestatẽ cultus & vestitus sancit, vt de votis, consuetudinibus,
 excommunicationibus, ac sacerdotũ iuribus. Quia oratione, licet nõ nulla verba sint quæ lo
 nocinio quodã specẽ pietatis præ se ferant, sententias tamen ipsas plenas sellis & amaritu
 dinis esse constat, & canina mordacitate prolatis aduersus ecclesiasticam disciplinam san

Atorūq; patrum decretā: vtp̄ me vera dicere testatū sit, quādam ex illis recitabo. Mul-
ros enim tam prolixa orationem legere forte pigret. Ais enim vere blandum est ius-
gum Christi & levis sarcina, si prater id quod ille nobis imposuit nihil imponeretur ab
humanis constitutōnibus. Prater mutuam charitatem nihil ille praecepit. Et paulo post.
facile toleratur quicquid est secundum naturam: nihil autem magis congruit cum homi-
nis natura q̄ Christi philosophia, sed quemadmodum apud Iudeos legem per se mole-
stam aggrauabant hominū constitutiones, ita cauendum est ne Christi legem per se
blandam, grauem & asperam reddant humanarum constitutionum ac dogmatum ac-
cessiones. Et deinde. Id q̄ popularis, q̄ expedita est doctrina Christi apostolica, quā nūc
impedita, spinosa, ne dicam tenebrosa facta. Et deinde q̄ pura, q̄ simplex fides a Chris-
to nobis tradita, q̄ huic simile symbolum apostolicum & cui deinde multum adiunxit ec-
clesia dissidijs haereticorum vexata, quorum tamen quādam sunt quae citi fidei dispen-
dium poterant omitti, tamen pleraq; videbantur ad rem pertinere. Nihilō tamen melius
bonae fidei signum, q̄ cum in contrariis res multis ac verbosius syngraphis agitur: quae
cum ad excludendas captiones adhibeantur, quo circumspectius scripiuntur, hoc plus ca-
pionum solent gignere. Postremo res eo paulatim deducta est, vt propemodum homi-
culorum quorundam opiniones vel somnia quos articulos vocant, ad fastum excogetur, vt
propemodum aequentur articulis fidei apostolicae. Sunt tamen pleraq; huius generis ita
impium sit homini de his definire, qualia fere sunt quae de ratione essentiae diuināe, deq; di-
stinctione personarum philosophantur. Et Paulo post, Quantum desotomacharetur Au-
gustinus si videret liberum illum Christi populum, tot legibus, tot criminibus, tot laqueis
is irretitum: neq; simplici hominū tyrannide oppressum, sed principum profanorum,
episcoporum, cardinalium, pontificum, multoq; maxime horum sacellum, qui religio-
nis imagine personati ventris ac tyrannidis agunt negotium. Et deinde. Imo velut hoc
quoq; parum sit, grauari, nos volunt iure, nescio quo, consuetudinis, quae primum a duos-
bus delictis profecta paulatim inualuerit. Et Paulo post, His malis medicandis vna super-
esse solet anchora sacra, generale concilium. At nūc haec ipsa vertitur in reipublicae ca-
put. Et Paulo post, Nam vt turchus aut tyrannus quispiam per tumultum subuersorū
ordine per occasionem restituat rem Christianam, nō opinor vllis pijs optandum. Et rur-
sus, Illud animaduertendum, ne sic libertatem a Christo datam amplectamur vt sub libe-
tatis praetextu turpius seruiamus vitijs: sed sic excutiamus iugum hominum graue, vt ve-
re blando Christi iugo premamur. Haec ex pluribus recitata sufficiant, quibus responde-
re non grauior, cum tectus veritatis clypeo non magno negotio haec spicula non solum
retundere, sed etiam in iacentem retorquere possim.

- B Primo autem hoc inspicendum quod de constitutionibus ecclesiasticis ita confuse &
in vniuersum ac promiscue loqueris, ac si oēs vniū tantum generis essent, cū tamen earū
plura sint genera. Sunt enim quaedam quibus diuināe leges promulgantur: aliae quibus in-
terpretantur & explicantur. Prater has & aliud genus est earū quibus quādam cōstinuē
conductiā ad obseruantiam diuinorū scriptorū, aut ad mores & honestatē, vel ad ordinē
ecclesiasticum, remq; publicam constituendam pertinentia. Haecq; omnia non eandē vim
dignitatemve obtinent, sed vti genere & natura diuersa sunt, ita diuerso modo, ad di-
uersa obligant & obstringunt. Attamen tu in vniuersum illis derogas & pariter detrahis,
nulla eorum discriminis habita rōne. Ais enim cōstituta in ecclesia huiusmodi videri pos-
se vt citra haec pure constituta sit integritas Christianae religionis. Ex his autem sequitur
etiam illis sublati quae primi generis sunt, essentiaq; fidei explicant, in his quae antea per-
plexae erant, aequae constitutae integritatem Christianae religionis quod absurdissimum
est. Innuisq; illis verbis, ea superuacanea esse potiusq; abroganda q̄ retinenda. Quod si di-
xeris te de postremo genere tantummodo, earum videlicet quae profus humanae sunt,
id est de hominibus repēte & praescriptae: prater diuinas agere respondere primum te
incaute loqui, cum non distinxeris: praeterea & falsum esse quod sentis. Non enim aequae
constaret integritas religionis sublati legibus illam vallantibus vt stat his munita praes-
crips. Quae aut prater diuinas leges Christiana religio muniri etiam humanis cōstitu-

tis, doctrina apostolica edocuit. Plurima. n. dū primēve ecclesię parietes struerētur, cōstituta fuere & hoibus ab ipsis inquā Apostolis vti homines erāt ad structurā domus Dei pertinētia. Testantur. n. id Paulinę leges de quibus ait. Hęc ego p̄cipio nō dñs. Testātur & quę in Actis Apostolorū recitantur. Testātur & quę in ceteris Epistolis Apostolicis, tum Petri, tū Ioannis, tū Iacobi explicantur. In quibus & quędā ab ipsis iudicio humano p̄cipiuntur ad p̄fectū ecclesię facientia. Quę tamē vti diuinitus cōstituta nō receperant. Si igitur de hoc genere locutus es dānas q̄ oēs quę diuinitus institutę nō sunt, dānas etiā Apostolicas, ipsosq̄ Apostolos in illis constituendis vti superuacaneos ac nimios accusas: cū aequē cōstitutā fuisse sine his puritatē religionis Christianę contendas, Frustra autē per plura fiat quod æquē cōmode paucioribus fieri possē contingit.

Erronea & illa altera sententiā, videlicet. Nulla opus esse lege vbi ferueat charitas: cū ibi maxime ferueat charitas vbi p̄cepta diuina seruātur. Quę quidē seruari nō possent vti p̄cepta nisi lege fuissent cōstituta: si etiā citra p̄ceptū illis p̄scripta seruārētur. Nō enim tanta in illis peragendis dignoeretur esse charitas, cum careret obedientię merito. Alioqui p̄staret sine lege viuere & euangelica p̄cepta nunq̄ fuisse tradita. Nā vbi charitas nō excludit leges diuinas aut humanas, sed illas toto pectore complectitur & suadet humanitus constitui, quotquot cōducunt ad cōmodiorē diuinorū obseruationem & ad ampliōrē p̄fectū. Charitate enī inflāmatūs sanctissimus Dauid poposuit a dom̄o nō legē sibi constitui, vti, Legem pone mihi domine in via tua. Et, Legē pone mihi domine, viā iustificationis tuarū: & exquirā eā semper. Et Portio mea domine dixi custodire legē tuā. Bonū est mihi domine lex oris tui, super milia auri & argenti. Da mihi intellectū vt discā mādāta tua. Nisi q̄ lex tua meditatio mea est tūc forte gissem in humilitate mea. Et quis est homo qui timet dominū? Legē statuit ei in viā quā elegit &c. Ecce q̄ dñs statuit legē his quos diligit. Hi autē charitate maxime seruēt quos ipse diligit. Nō igitur charitas p̄cepta & leges euacuat, sed perficit & cōsummat. Nō enim veni soluere legē (damas dñs) sed adimplere. Condidit quippe & ipse omnīpōrēs rerum omnium conditor simul cum homine & ipsam legē. Statim enim ipsi creato leges plurimas p̄scripsit, quīs esset gratia & charitate plenus: quę tamē facultati arbitrii, non p̄ualuerunt: quin mox doctrina iuxta p̄tergredierentur, charitate ardebat & Apostolorum princeps qui & paratus erat mori pro dom̄o Iesu: & tamen non solum legem, sed legis authorem abnegauit. Quid igitur garris nullā requiri legem vbi ferueat charitas? At forte dicerēs intelligo de humanis, sed & hoc falsum est, pariter & erroneū. Vt enim modo diximus multę leges humanę ab Apostolis traditę sunt tēpore primitiue ecclesię: quo maxime vigebat charitas apud fideles. Q̄ si rursus cōtenderes æquū fuisse illis stare nec alias superius ducere responderē q̄ vti non cōueniebat p̄scriptis diuinis omnia ad statum hominis pertinentia complecti, sed tantis modo quędā magis p̄cipuas vti fundamenta & bases super quīs cetera edificarentur ad domū cōstruendam: & vti ex p̄lariis & regulis quibus dirigerētur cetera opportuna, reliquā autē p̄mitti facultati & iudicio eorū qui rebus moderandis p̄cellerent: ne vilesceret diuina maiestas ad humillima quęq̄ statuenda descendens, industriaq̄ humanę rationis cū torpesceret, authoritasq̄ magistratuum & ministrorum imbecillior esset. Cum nec etiā in minoribus negocijs cēdendi facultatem haberet: p̄sertim quę in rebus mirabilibus requiruntur, quę pro tempore & loco moderanda sunt. Itaq̄ non expediebat ab Apostolicis viris primariis patribus ecclesiā adhuc lascentē alētib; omnibus rebus sigillatim prospicere ac illā ad huc in cunis vagientē multitudinem legum pōnis obruere q̄ instituire sed decebat vti accuratius prospicerent rebus quę tunc magis surgebant: & quędam aliā communia traderent, imitanda in ceteris quę prudentię facultati ac diligentię posterorū qui illis magistratu sufficiens erant relinquerentur. Quę pro temporum conditione casuumq̄ quoridie emergentis necessitate salutaribus institutis rebus ecclesię prospicerent habita ratione non minus virium ecclesię & status q̄ circa ipsas res agendas quid melius aut optimum esset: cum frustra condantur leges quę ferri nequeunt, frustra promulgentur quę recipi non possunt. Ecclesiā quippe primariis temporibus multitudine Ethnicorū & potentia oppressā,

non decebat multas cōdere leges, quas nec per ipsos Ethnicos licuisset promulgare, vel per eos promulgatas ab ecclesia recipi. Accedit q̄ paucitas fidelū non poscebat pluribus legibus gubernari. Paucioribus enim cōstitutis paucitas hoīm gubernatur: mensa multitudo q̄ vti maior est ita ampliōre cōfusione parere solet. vbi.n. plures hoīes ibi plura ingenia: quæ quo plura, eo magis varia. Quāobrem & ad ea cōpescenda regendaq̄ pluribus opus est constitutis. Præterea nouis casibus euenientibus, notis est legibus occurrēdū. Tēpora autē populūq̄ crescens nouos inculere casus, quorū multitudo & varietas tāta est, vt nec etiā a diligentissimis legum latoribus eis satis prospici potuerit. Quapropter oportuit vt virtuti illi quæ supra iustū est videlicet æquitati iudiciū relinqueretur. His de causis cōstituta ecclesiastica primis illis tēporibus fuere, pauciora, quæ demū succellius seculis crescente populo sensim adaucta fuerunt. Omnia autē sancte cōsultissimeq̄ vrgētibus causis a sanctis patribus fuere sancita: citra q̄ nec christiana res publica cōmode stare posset. His.n. vallis munita tutior ab insidiātiō īctibus redditur, quæ & firmitus stare & iucundior pace: ruetur, si illa oīa quæ pbata sunt & sancita exactius seruaueretur. Sed prohibe dolor quōdā hominū auaritia ac improbitas effecit vt ipsi quādoq̄ optima instituta potius ad ppria cōmoda q̄ ad reipublicæ, interpretetur: & vt bonis legibus ad prauas res abutatur. Nihil.n. tam probum aut sanctum est, quo præposere prauū vti non valeant.

D Quod autē excidādi turbas aut rumores occasione præstat, hoc potius desidū magisq̄ optandū erat vt corrigeretur q̄ vt optimæ leges salutariæq̄ instituta abrogentur: quibus contendis celestem illam Christi disciplinam contaminari: & cum Christi decretis pugnare videri, nisi tēporū distinctione res concordetur. At profer vel vnū ex canonicis decretis qd̄ videatur cū Christi institutis pugnare & victas tibi do manus. Canonice quippe leges ad diuinas vt ad scopū respiciūt. Et cuncta quæ statuūt ad illas referuntur. Nō enim ob id quod in primitiua ecclesia quædā essent inobseruata, nūc autem obseruari præcepta hæc cum illis pugnant: non enim erāt obseruata quia nec forte promulgata vel non adhuc recepta: quæ nec promulgari tūc opportunum erat quod postea expeditur. Plurima etiā tunc obseruata fuere quæ hodie sunt abrogata nec seruanda, eo q̄ pro tempore tunc constituta aut promissa, vt præscriptū de sanguine & suffocato nō elizando, aur de immolato idolis, vt & solēnitatis sabbati obseruatio & circūcisionis permissio. Tu autem dicis eo tēpore inobseruatos fuisse dica festos, nunc autē vt seruentur præceptum. Sed quia de his superius disputauimus nihil in præsentia dicimus.

E Nec aduersantur ecclesiastica horū tēporū decreta Apostolicis veteribus (vt tu vis) eo q̄ hodie decretū sit Christiano seruo licere a dño Ethnico discedere: cū Paulus diuersum sanxerit. Si quidē Paulus illud p tēpore sanxit, vt omne offendiculū auerteret a negotio euāgelij: qd̄ ad Timotheū scribēs declarat his verbis. Quicumq̄ sunt sub iugo serui domus nos suos omni honore dignos arbitretur, ne nomē dñi & doctrina blasphemetur & cæ. Hoc autē illo tempore forte contigisset, si licuisset Christianis seruis a dominis discedere apud quos residebat potestas. Quāobrem non solum reclamassent, sed seruis inhiuissent Christi sacris initiari. Idq̄ præcauens Paulus illud statuit si statuit. Atq̄ idem suadet vt si possit fieri liber, hoc est absq̄ scādalo, magis libertate vtatur. Ita enim habet. Seruus vocatus es, nō sit tibi cura, sed si potes fieri liber magis vtere & c. Sed certe nūq̄ statuit Paulus, vt si vterq̄ Christianus esset, dñs autē a fide recederet seruus cū illo maneret. Si enim cōiugū alter altero spiritualiter fornicante redditur liber a cōiugij nexu cū lōge maius sit vinculū cōiugale vinculo seruitutis, quāto magis par est vt seruus fidelis immunis reddatur a iugo seruitutis domini spiritualiter fornicantis. Quomodo namq̄ fieri potest vt Christi seruus, seruitute sit obnoxius seruo Satanz vt.n. inquit Paulus precio empti estis nolite fieri serui hominū, videlicet Satanz seruentiū. Omnis idolastra vel insidialis diabolus seruitute premitur: Atque nec ecclesia decernit simpliciter liberū esse seruū Christianū cuiuscunq̄ domini infidelis. Si enim vterq̄ fuerit Ethnicus, non decernit vt puto ecclesia illum esse liberum ob receptū Christianismum. Et hoc idem forte vult Paulus. Quoniam ius iam antea quæsitum erat domio Ethnico q̄ seruus Christianismū reciperet. Sicuti nec etiā decernit, quin seruus esse possit dñi fidelis, quod & hodie apud plures ser-

uatur. Viriis igitur horū modorū cōmode seruari potest decretū huius tēporis non aduerfari decreto Pauli, videlicet Paulū id solum sanxiffe pro tempore quo Eihnici fidelibus praeualebant. Quo praterito & immutatis rebus secus erat de decernendū. Aut nō inhi buisse discēssum simpliciter ferui Christiani a domino Ethnico, sed tantūmodo illius qui iam seruutū fidelis domini obnoxius erat, anteaq̃ ipse cōuerteretur ecclesiam autē libera re seruum tantūmodo domini illius qui apostata factus a sacris Christi, ad cultum gen tilium se transfuisset. Ex his liquet constitutiones ecclesiasticas nō aduerfari Christi aut Apostolorū institutis: sed docere qualia ipsa sint quēve perpetua & prorsus immutabi lia, & quae pro tempore tantūmodo instituta, quapropter & mutabilia.

Pariter nec pure constitutā Christianae religionis integritatē vt tu ais citra illas: cum illis in vniuersum subleas plurima in accipiti & cōfuso manerēt: in dubiūq̃ verti posset, quando, qualiter, aut quos obstringerent, & an perpetua essent an temporaria. Quae au cipitiā, tolluntur diffinitionibus & praescriptis ecclesiasticis. Ad reliqua quae ais de votis, de decimis, restitutionibus aut remissionibus, scholasticorū & monachorū esse placita, illisq̃ dislaqueari animos simpliciū aut superstitionum ingenti malo populū: tibi respon do ecclesiae esse placita decernētia quid illis in negocijs sentiendū agendūq̃ sit, ne dispu tationibus illa in infinitū procederent & perpetuo in dubiū versarentur magno simpli cū populūq̃ in cōmodo. Quae quidem ecclesia & scholasticis & monachis constat, quos requius est in consiliū vocari ab ecclesiae proceribus cū de his definieudū est, q̃ gram maticos aut pantomimos. Ceterum quo d'ais illa non facere ad Christi gloriam, sed ad quae ritum & tyrannidē non ego legū abusus tuor, sed leges si qui illis abutuntur ipsi viderit. Ego certe multos video illis optime vtentes, & vt plurimum a ceteris ita fieri existimos: nec ob abutentiū culpā, etiam si longe plures essent qui id facerent, ipsae leges forent abro ganda. Prorsus enim tolli scandala nō possunt quin plurima eueniant scandala.

Vah autē illis per quos scandala fiunt. Quae praeterea ais te nō putare esse piaculū quod admittitur aduersus ipsas cōstitutiones, plurimū incaute loqueris. Si enim id sentis in vni uersum longe aberras, cū multa sint vt dictū est quae diuinam legem exprimunt aut inter pretantur: sin de quibuscūq̃ tantū intelligis videlicet his tantūmodo quarū transgressoresibus statutae sunt poenae canonicae vel arbitrio iudici cōstituendae, diuināq̃ legē, nec interpre tantur nec promulgant, verū dicis sententia mea: sed distinguendū & pronuncieandū tibi erat: te de his tantūmō intelligere. Ad ea vero quae in colloquio lanū & falsamentarij scri ptilisti iam respondimus, differētes de diebus festis, de ieiunijs, de caerimonijs ceterisq̃ id genus. Praeter illa tamen & hoc dicā te nō minus inepta in illos proferre q̃ indecora pera sonis quas inducis de rebus illis differētes. Quid enim magis indecorū q̃ lanū & falsamē tarium de grauissimis rebus disputantes inducere? De sacris inquam ritibus, de ieiunijs, de praescriptis antiquae legis & nouae cōponētes ea adinuicem & de illorum onere ac fas cilitate statuentes: Cōmodius induxisses lenonem cum meretrice disputantē de summa reipublicae, de cōdendis legibus, deq̃ virtute & moribus, pastorēve aut aratorem de viri tutibus Imperatoris aut ducis exercitus, deq̃ oppugnandis defendēdisq̃ urbibus, sed hoc tuo more. Tibi enim hanc licentiam vsurpalti nullam personarum habere rationem, cū tamen fueris comicorum studiosissimus.

Sed quid ais lege Moisaica nullū interdictū fuisse vestis genus, nihil circa cultum praescriptū nobis autē & vestitū formas varie constitutas, colores quoq̃ & capitis rasurā eāq̃ variā. Hoc inquis & tamē constat nec lege euangelica nec ecclesiastica de vestitu quicūq̃ statutus esse in vniuersum, ita q̃ aliquē obstringat ad aliquā vestitus formā aut colorē ma teriā v. Sed liberū est vnicuiq̃ vestiri vt libuerit, nisi ei qui se ad aliq̃ vitae genus astrinxerit, cuius vestitū & praescriptū idē esse par esset. At Iudejs in vniuersum lege cautū ne induerentur veste lana linoq̃ cōtexta, praescripte phylacterij vestium, praescriptus sacerdo tis cultus magna cura & diligentia, praescriptus & Nazaeorum capitis cultus, vt vbi pri mum votum vouissent nouacula nō transiret super eorū capita, sed cōfari, producerent, falsissimum ergo in vestitu liberosius fuisse Iudeos ipsis Christianis. At dices de clericis loquor & monachissimā respōdi, illis in quārtū Christianis nihil circa cultū esse preceptū.

At si quid præscriptum est vti monachis aut clericis, esse factum ex præscripto professionis vitz quam ipsi sibi libere delegerunt. Si quis enim votum vouerit se albo colore indutum iri, ad id quidem seruandum teneretur non statuto ecclesiæ quæ ipsum ad illius coloris vestitum coegerit, sed ex libertate sua. Ecclesiæ tantum statuit vota esse seruanda. Sed nūquid tibi absolum videretur corquis, se ad quoddam peculiare vitz genus addiderunt peculiari quoque vestitu indui, & vt vira a cæteris differret, ita cultu a cæteris differret. Sollicitus fuit Paulus de cultu mulierum cū statuit illas non nisi velato capite in ecclesiā orare, viris autem inhibuit. De his quoniam superius egimus plura dicere superuacaneum esset. Postremo quod ais non paulo cōmodiorē fuisse Iudæorum conditionē q̄ nostram tibi iam superius respōdi Christianam legem in quibusdam grauiorē esse, quædāq; præcepta in illa contineri magis ardua præscriptis Iudæorum. Quo autē ad numerū præceptorum eorūq; moralitatē & fastidium Mosaicam longe fuisse difficiliorē.

I Quod postea subiungis in Cōuiuio religioso, deviro perfecto quod legibus nō subdatur, quis & ad hoc superius responsum sit, tamen libenter a te scire vellem quem perfectum virum esse censas & quomō sit agnoscendus? An qui diuina præcepta feruat sentendus sit perfectus? an qui illa negligit ac præterit? Si is qui seruat, certe ille se eis obnoxium reddens declarat se non esse legibus absolutum: Si qui præterit, perfectum igitur virum putabis præceptorum domini cōtempiorē atq; transgressorem, & Valdensium heresi subscrisbis. At si dices, aio illum qui perfectus est non subdi legibus ecclesiasticis humanis: falsum est. Quanto enim perfectior tāto magis obstringitur legibus ecclesiasticis seruandis. Illasq; transgrediens obnoxius es poenis canonicis vti & c. Sed illæ poenæ eternā non obstringunt. Parere tamen ecclesiæ debent, quam si contemnerent perfecti esse nequirent. Si autem dicas ad statuta ecclesiastica non astringi, dum astatu aspirantur ad cōtraria facienda, fateor. Sed vnde conitabit ipsum facere ipsius numinis impulsu? Non quidem quia ipse id testetur credendum. Verum si probatæ vitz testimonio alijsq; probabilibus indicijs id testetur, tunc permittendum quoad licet eum libere suo arbitrio viuere. Verum perfecti quanto probatiores fuerint, tanto obseruantiores erunt præceptorum ecclesiæ. Et circa illa seruanda solliciti magis. Quod quidem erit magnæ perfectionis indicium, quis fieri contingat vt aliquo in negotio pro tempore aspiratus secus agat q̄ præscriptum sit, id tamen petraro accidit.

K Restat respondere ad ea quæ recte auimus excerpta ex prolata illa Annotatione super ea verba Iugum meum suauē est. Quis & illis iam fere responsum sit, attamen & hæc pauca adijciemus. Et primum dicemus ecclesiasticas leges nil grauitatis apponere legi Christi, sed illam explicando reddere leuiorē: & sepe vallando efficere tutiorē. Falsum præterea & illud, Christum nihil præcipere nisi mutuan charitatem. Imo in primis diuinum cultum & seruentem erga Deum amore præcepit. Illa enim quæ primæ tabulæ sunt ad fraternā charitatē non pertinet. Absurdū quoq; & illud cū natura nostrā cōuenire omnia Christi præcepta: cum quædā sint ex his quæ supra naturā sunt. Nō enim secundum naturā dilectio & amor erga inimicos & odiū sui propter Christum. Illa nō dicitur amicis esse amandos, inimicos autē odio habēdos: vnde & locus ille. Si oportet amicis bene facere etiam inimicis male. Erroneū præterea & illud, doctrinā Christi ecclesiasticis decretis effectū esse tenebrosam & spinosam. Quinimo p̄cipua explicita legis certa & dilucidā redditā est. Ceterū, quod ais grauari Christianū p̄p̄m nescio quo iure cōsuetudis, q̄ primū a duobus deliris, p̄fecta paulatim inualuerit. Respōdeo nihil referre quo pacto cōsuetudines inuētiū habuerit, sed adiuuētēdū eas vim habere ex publico cōsensu quo receptæ fueret: cōsentaneū autē cū p̄be sint a p̄p̄s nō a deliris habuisse originē. Robur autē obtinuerunt legis licet nō pmulgetur. At certe factū quod quidē malus est. Grauiissimū quidē est populi iudiciū cōmunisq; cōsensus. Nam populi est scire leges quæ non minus opere q̄ verbis sanciantur.

L Quamobrē receptæ cōsuetudinis transgressores præsertim approbatæ a præfatis & patribus magistratū gerentibus reus est legis nō minus q̄ si legē scriptā prætergressus foret. Accedit ad hoc q̄ talis cōsuetudo infringi non potest absq; multorum offensiculo. Non tamē ad ipsas cōsuetudines obstringuntur nisi qui illas receperūt quis p̄batissimæ &

cōmodissime essent: a quibus imunes sunt hi apud quos nō fuisse receptæ. At cū receptæ sunt publico consensu magnam dignitatem & vim obtinuerunt, quantosq; vetustiores tā magis probatæ a pluribusq; receptæ. Videtur autem quod per se honestum est vel ad honestatem & pietatem faciat, receptumq; cōmuniter sit & diu seruatum, non nisi afflatu diuini spiritus fuisse institutum.

Ad illud autem quod ais in Annotationibus super illa verba. Super cathedrā Moysi &c. Falsum est quod interpretaris Christum loqui de his qui recte docent legem. Nam nec præcedentia nec sequentia verba huic sententiæ quadrant. Non enim de lege tunc agitur, sed intendit Christus ea seruanda esse a populo quæ a sacerdotibus decernuntur, siue ex lege sequantur siue non, modo ad profectum faciant. Attestatur enim hæc quæ scripta sunt in Deuteronomio, Qui non obedierit sacerdoti morte morietur. Lapidabit enim eum populus extra castra & sic malum auferetur ex Israel. Liquet autem ob autoritatis cōceptum talē poenam sumendam fuisse de transgrediētibz. Quod vero subijs nō esse ferendos qui huiusmodi autoritate freti figunt & resigunt leges, quia id pro suo cōmōdo faciunt ad populum irretiendum, tyrannidem in ipsum exercentes. Respondeo, si cōstat eos id facere ad tyrannidem exercendam eorum transgressionem non esse verendam. Attamen ferendos etiam id agentes ne respublica perturbaretur. Ferendū namq; & mali principes hac de causa.

Demum quod addis te non probare quod humanis constitutionibus rota pœnæ Christianorū vita oncretur, nemo certe est qui hoc probet, sed nec agitur sane. Non enim multa sunt quæ ecclesia explicat esse seruanda præter fidei regulam ab vniuerso populo Christiano. Licet ingens sit decretalium volumen: tantūmodo enim præscribit festorum dierū obseruationē, ieiunia quadragesimæ, & tēporū vigiliarumq; numerū siue ipsarū cōmuntationē. Reliqua autē aut ad rem diuinā peragēdā pertinet, aut ad personas cuiusdam peculiari vitæ generi addictas, vel iudices instituunt de agendisq; iudicijs agunt, aut causas diuersas decidunt, aut mouent, & hortantur ad virtutem & pietatem, docentes quæ vnicuiq; ordini & conditioni proprii muneris sunt peragere. Et hæc omnia nō paucioribus quasi legem condentes, sed plurima multis vti exhortantes & sanctionum per sepe rationē adhibentes testimoniisq; sacrarum literarū & sententijs patrū illas confirmantes. Hoc autē volumen e paruo fere magnum reddiderunt. Nā paucis chartis ipsæ leges & constituta præferta ad cōmunē populi vitam pertinentia continerentur. Sed de his hæc tēus.

DE VOTO CONTINENTIAE ET CAETERIS VOTIS DE O FACTIS CONSERVANDIS. LIB. XVI.

VNC videamus quid de voto continentia, cæterisq; votis scripseris. Primumq; in Christiani matrimonij libello ita inquis, Proferuit admonuisse Christianos omnes vt a votis nō necessarijs, aut etiam inutilibus abstineat. Si cui cordi est Hierosolymam aut Compostellam visere, morē gerat animo suo votum interponere non est necesse. Et paulo post, Ne septe quidem votum in exemplum trahendum est. Cætera Iudeorum vota aut ad figuras legis pertinebant, aut erāt facilia præstatu, aut redimi poterant. Et rursus, Hæc de votis vulgaribus, quæ mea sententia nō suscipere iustissimum est: aut temere suscepta p nullis haberi. De voto autē continentia sic inquis, Plurimū cōducere ad expediendā causam matrimonij, si statuerit ecclesia votū castitatis irritū esse, nisi cū auctoritate pfulis suscipiatur: quæ oportet & in hac re esse difficillimū. Deinde inter votum simplex & solenne non esset tantum discrimen vt alterum si præ-

cedat, faciat dimidiatum cōiugium: alterum etiam si sequatur, soluat ratum matrimonium: sed ut utque pari poena dignum esset. Præterea contemplandum quæ sit nunc disciplina in plerisque monasteriis tum virorum tum virginum, quantaq; paucitas vere monasticæ virtutum. Ad hæc audio quosdam ita loqui: nec parentum nec maritorum autoritas obistere potest ei, qui afflatu sancti spiritus totum se dedicat Deo. Quid igitur in baptismo est actum? An nullum hominis dedicatum est deo, dimidium diabolus? Nā si afflatur diuino spiritu, nullus deberet obistere. Atqui palam est quod multos afflavit spiritus stultitiæ, temeritatis, phreneseos, ambitionis, avaritiæ, libidinis & luxus. Certe eos qui clā aut inuitis parentibus, quibus lex diuina iubet obediri, dedunt sese in id vitæ genus, vnde non queat semet in posterum extricare, verisimilius est malo afflari spiritu &c. Et rursus conferens statum mariti cum statu monachi, ita inquis, Habet maritus cui obediatur, cui etiam debeat obedientiam, paupertatem ipse sibi conflagit, si quæ possit, erogat pauperibus: continentia dimidium (fateor) tantum habet in manu sua, sed hic calculus multis alijs bonis operibus pensari poterit visendis ægrotis, subleuandis pauperibus &c. A quibus officijs nunc secluduntur monachi monachæque, qui maxime prædicantur sanctitatis nomine. Et in colloquio, dialogo de valitudine aduersa deridēs vota ita inquis, Sunt qui recti cucula dominicana aut franciscana reualuerunt: idem fortasse euenisset, si lenonis palio recti fuissent. Et rursus, Alij morbo leuati sunt nuncupatis alicuius voti: at ego cō diuis non pacifcor. Et in dialogo de peregrinatione religionis ergo, ita inquis de voto Hierosolymitano. Est ne illic quod putes spectatu dignum: vt ingenuc fatear tibi, nihil. Ostenduntur quædam monumenta vetustatis, quorum nihil mihi non videbatur commentitium & excogitatum ad illiciti diu simplices & credulos: immo nec hoc arbitror sciri quo loco sita fuerit olim Hierosolyma. Et in dialogo qui dicitur naufragium post longam ludibria & risus in eos qui diuis inuocatis vota nuncupant, ita inquis, Quid tu interea nulli diuorum nuncupabas vota? Nequaquā. Cur ita? Quia non pacifcor cum diuis. Quid est aliud quod contraclus iuxta formulam, do si facias, aut facia mihi facies. Si enatem, ibo Romam &c. Et in scholijs super Hieronymum ais. Hieronymi tempore votorum soleritū quæ a religionis nunc emittuntur nullam fuisse mentionem.

P Hæc tu de votis & plura alia quæ prætermisi, ne plus æquo sim longior. Quo in arguam mento quid tibi velis facile est videre. Et primum quidem votorum nuncupationes desistis, suadens non esse vouendum, & suscepta vota negligenda: sed addis, si temere suscepta fuerint pro nullis haberi debere. Præterea statuis quo ad voti vinculum & obstrictiōnem non esse faciendum discrimen inter simplex votum & splēne quam obrepit & taxas ecclesiæ morem secus obseruantis. Præterea votum castitatis debere esse irritum, nisi cū autoritate præfulis fuerit susceptum: quo nec vis irritum reddi posse ratum matrimonium quous non consummatum. Præterea statuis filios non posse, inuitis parentibus votum religionis vel cælibatus emitte, vitamque religiosam arripere. Ad hoc ipsi voto continentia & religionis totique monasticæ vitæ coniugalem vitam non solum exequare, sed etiā præferre videris. Quam sententiam vna cum illi proxima confirmas & asseris in dialogis familiaribus. In eo enim qui Euburi & Caterinæ inscribitur ita inquis, Illi ita dant obedientiam: Nam ea laus tibi deerit si obediās parentibus tuis, quibus deus iubet obediri, si episcopo tuo & pastori tuo? Quid superest? Linea vestis ex intima versa in extimam. Caterimoniz quædam que nihil faciunt ad pietatem, neque quæ cōmendant oculis Christi, qui spectat animi puritatem, &c. Quod autem ad ingressum religionis inuitis parentibus attinet, eodē colloquio sic refert, Quæ est igitur ista noua religio, quæ facit irritum quod noua lex sancti & verus lex docuit, & euangelica comprobauit, & Apostolica doctrina cōfirmat? Istud decretum non est a deo proditum, sed in Senatu monachorum reperit. Et rursus ibidem, Natura dicitur, deus approbat, Paulus hortatur, leges humanæ faciunt, vt filij obediant parentibus: & tu te subduces ab autoritate parentum optimorum, vt pro vero patre te dedas facticio, & pro vera matre tibi asciscas alienam? &c. Et rursus, Licet ne igitur tibi emere aut vendere fundū inuitis parentibus? Minime. Vnde igitur tibi tu vt te ipsum dedas nescio quibus inuitis parentibus? An non tu illis charissima maximeque propria

propria es possessor. &c. Hęc autem omnia q̄ absurda & fellis amaritudine infecta sint, non modo accurato lectori, sed etiam negligentiori perspicuum est, quod & dilucidius cognoscetur, cum rationes tuas consulantes aliquantulum disseruerimus.

Quamobrem primo animaduertendum quid per vota temere suscepta intelligas. Si enim temere accipis per inconstitutum, id est non p̄cua deliberatione facta, vt cum p̄ter rationem aliquid promittitur aut propellente immodico quodam affectu aut inscitia, vt cum non dignoscitur ipsa res promissa, aut non animaduertitur quid promittatur, siue quomodo adimpleri possit, recte censet. Sed te hęc tantum non complecti illo, verbo declarant quę deinceps refert. Vis enim votum castitatis siue religionis non infringere ratum matrimonium, & suscipi vt plurimum leuitate quadam, & afflatu cacodęmonis potius q̄ sancti spiritus. Ais namq̄ palā esse multos talibus votis se obstringere afflatu stultitię spiritui, &c. Hos autem affirmas esse eos, qui iniuritis parentibus aut coniugibus dedunt sese in id vite genus, ad idq̄ confirmandum componis statum coniugalem cum monastico. Cum igitur vota quę bono spiritu profecta non sunt, pro nihilo sint habenda, tanquam temere facta: quę autem ab ingrediētibus religionem, vt plurimum sint huiusmodi (vt tu vis) sequitur, illa inter temere facta esse recensenda. At hoc sentire valde est erroneum: videlicet censere vota ab adultis nuncupata, iniuritis parētibus, vel coniugum altero, qui adhuc coniugij potestatem non accepit temere esse facta, aut pro nullis habenda. Pīaculum est p̄terea & iniquum opinari eos qui se totos peculiari quodam modo deo dedicāt, spiritui stultitię aut phreneseos ad id potius adduci afflatu cacodęmonis, q̄ boni spiritus.

Contra quidem sanxerunt sanctissimi patres, & statuit ecclesia. Filij autem non liceat re, iniuritis parentibus religionem profiteri, non minus rationi q̄ sanctorum placitis & ecclesię diffinitionibus aduersatur. Cōstat enim res ita natura constitutas esse, vt infirmiora potioribus magisq̄ firmis obistere nequeant, modo cętera sint paria. At votum castitatis religionisq̄ perfectius & p̄stantius est bono coniugali & obedientia filiorū erga parentes: quod constat tum ecclesię iudicio, quę Iovinianum damnavit, quod nuptias celibatui equaretur tum sacrarum literarum testimonio & decreto, a doctore gentium p̄ cęteris expresso. Igitur illa impedire non possunt votum continentię siue religionis. At forte diceret, si ratio procederet, sequeretur parī modo consummatum matrimonium non impedire religionis votum, cum stet semper illud de se perfectius, at hoc dissolvitur illis verbis quę in assumpto adduximus: si cętera sint paria. Nō enim valet qui obnoxius est vinculo rei infirmioris se obstringere vinculo perfectiori repugnantē inferiori citra iniuriā ipsius cui sis alligatus. Cum autem seruanda sit iustitia in omnibus, nec sint faciēda mala, vt inde eueniant bona: non licet obnoxii vinculo vxorio p̄scribere sibi nequeat. Quod si diceret hoc eque militat in matrimonio rato non consummato atque post peractum coniugale opus. Respōdeo, si tibi ita videtur, secus visum fuisse patribus, secus visum ecclesię, ratione id suadente. Quis enim ex libero consensu partium contrahentium matrimonium ita ratum sit, quod nulla potestate humana diuelli possit: quoniā ea quę deus coniunxit homo separare non valeat, vti abunde inferius dicemus de matrimonio tractantes: tamen non ita ratum est, quin ab ipsis contrahentibus eo in casu diuelli valeat. Cum eorum alter se totum deo dedicat, & carnem suam, vti hostiam deo acceptabilem perpetua munditię consecrat: quod tamen facere non valeret, si per copulam coniugalem caro ipsius eadem cum carne comparis facta esset. Diuelli enim eadem caro a seipsa nō potest, quamobrem nec offerri ad sacrificium nisi tota censentia. Secus autem est cum caro adhuc eadem effecta non sit: quod quidem contingit anteq̄ caro cō carne copuletur. Et si enim coniuges verbo & animo in transigendo tradiderint sibi iniuriam corporis potestatem ad opus coniugale: illa tamen potius promissio est respectu ipsius operis peragendi, q̄ absolutio & adimpletio promissi. At quemadmodum aliquo casu licet quinimo & expedit promissa non seruare ex quibuscūq̄, quę deinde acciderint: dedecet autem per osus repetere quod sortitum effectum est ex promisso, eo q̄ iam iniuria

alterius sit factum, quod anteq̃ traderetur adhuc ad promittētem pertinebat. Ita qui iam dedit possessionem & vsum sui corporis alteri, nō potest citra iniuriam illius illud ab eo tollere. Verum anteq̃ dedisset, poterat quidem a promisso recedere, cum se deo tradere prorsus decreuisset: quod longe sublimius est q̃ præstare compari coniugale officium. In cuius possessionem ei adhuc illam non intulerat. Natura enim & ingentibus beneficiis acceptis vnusquisq̃ ipsum deo secundū se totus prorsus obnoxius est: quod si quid res missum est & pars quædā ad tēpus nobis permilla, id immensa dei benignitate & liberalitate factum est. Qui autem redire vult ad eum statum, qui secundum naturam est, impeditur non potest ex sola nuda promissione cuiquam alteri facta ob permillum arbitrium. Quamobrem animaduertēdum in cōtractu matrimonij, cum dicitur, Accipio te in meā vel in meum, & tacite subintelligi, excepto casu quo me prorsus dedicarem deo, vel votum continentiz solenniter emitterem, quod quidem excipi non potest, peracto opere coniugij, factum enim illi exceptioni siue protestationi repugnaret. Quando quidem plurimum refert, magnæq̃ vis & robur accedit ad cōtractum operis executione siue possessionis traditione. Possidet vxor iam corpus mariti & maritus vicissim vxoris, cum sese miscuerunt in opere coniugali. Secus anteq̃ inter se cognouissent. Quamobrem & quibuscumque casibus dirimuntur matrimonia rata ante coniugalem operam, vt cum quis repertus fuerit frigidus aut maleficiatus &c. Attamen in contrahendo casus illi verbis nō fuisse recepti, sed tacite solum subintellecti. Si igitur casus quidam tacite excipiuntur quibus euenientibus dirimitur matrimonium, quanto efficacius idem sentiendum cōsequatur siue religionis votum tacite fuisse exceptum? Recte igitur ecclesia decernit votum castitatis irritum reddere ratum matrimonium, sed non perfectum per operis consummationem. Quamobrem nec ipsum matrimonij vinculum impedire cōlatum aut religionis votum. Liberum est enim mulieri, quæ contraxerat siue viro, altero eorum religionem ingressa, nubere cui vellet in domino. Quamobrem citra ipsius iniuriam dedicauit se alteri diuinis obsequijs. Secus autem consummato matrimonio. Non enim licebit persistenti nubere secūdm Pauli doctrinam altero coniugum superstite. Si igitur licet cōtractum matrimonium dirimere suscipiendo votum religionis, sequitur magis licere, & inuitis parentibus ipsum religionis votum suscipere. Minus enim obnoxij sunt filij parentibus q̃ coniugum alter suo compari. Ait enim dominus. Propter hoc relinquit homo patrem & matrem & adhærebit vxori suæ. Non enim filij potestatem sui corporis tradiderunt parentibus, neq̃ voluntatis. Quamobrem & illis licet, quanuis non conueniat, ipsis inuitis matrimonium cōtrahere. Si igitur licet inuitis parentibus maritos effici, matrimonium dirimere, & religionem profiteri: sequitur multo magis licere inuitis parentibus religionem ipsam profiteri. Vnusquisq̃ enim cum adultus est natura, tum sui arbitrij, tum corporis dominus est, quamobrem de his decernere potest, vt libet, quod etiam brutorum animalium exemplo indicatur. filiorum enim curam gerunt, quousq̃ ad sese alendos non sint satis. Cum autem adulti fuerint, illos dimittunt suopte sensu degere & viuere, quod licet hominibus studium diuturnius & amor magis propensus sit, cognitioq̃ perpetua ob rationis vsum, libertas tamen æqua. Nec enim natura homines parentibus subiecit vt seruos, sed ita liberos esse constituit, vt tamen illos vereri & eis parere docuerit. Aut non debent in cunctis promiscue obedire parentibus, vel eorum cum filiis aut decretis stare. Venerentur filij parentes, opitulentur eis, cum res exigit & ipsi possunt, dictis eorum pareant modo ne præcipiant iniqua, inutilia, aut optimis cōtraria. si enim hæc iuberent, negligenda essent eorum præscripta. Cum igitur liberum sit filiis, quando parentes aduersantia virtuti aut proprijs commodis aliqua suadent, eorum præceptis reluctari, quanto magis liberum erit ipsis inuitis perfectioris vitæ semitam ingredi, & religionem toto pectore amplexari? Et enim longe minus debent nati parentibus priuatis, qui tantum gignendæ carnis authores suo genere fuerunt, q̃ omnipotenti illi patri rerum omnium genitori, qui & carnem & spiritum dedit, summusq̃ author omniū & dominus est. Cuius beneficio & gratia omnes sumus & seruamur. Distrahet igitur patens carnis filium a cultu domestico, obsequijs & seruitute patriæ, & carnis? Nequaq̃.

Hortatur me quippe dominus, admonetq; vt omnia relinquā, tollam crucem & sequar ipsum. Ego autem hec salutaria domini consilia posthabebo, vt obsequar parenti contraria precipienti: Nequaquā sed parentum preces, lachrymas, minas, monita, precepta, prorsus contemnā: quotiescūq; me ab institutis domini, a via virtutis & perfectionis auocabunt, sequarq; Christum dominum parentem meum, fratrem meum, dominum meū, regem meum, iudicem meū, redemptorem meum, deum meum, & me illi prorsus dedam totumq; dedicabo, & carnem meam illi hostiam consecrabo perpetuo continens totū, & cum eo illam crucifigam. Parentes relinquam, diuino eius amore despiciam. Licet sparso crine & scillis vestibus vbera quibus me nutricrat mater ostēdat: licet laxis vberum pellibus arata rugis, fronte antiquum referat mammae lallare, clametq; morituros expecta parētes & sepeli. Licet in limbo pater iaceat, per calcatum patrem sicis oculis ad vexillum crucis euolabo. Solum enim pietatis genus est in hac re esse crudelem, esse Hieronymo. Inuitat me Christus ad nuptias, interpellat vt sequar ipsum in militiam, aspicit in selectam familiam suam: & ego de matris lachrymis cogitabo, aut propter patrem Christi militiam deferam: Cui sepulcrum in euangelio teste eius causa nō debet. At inquis, scriptura praecepit parentibus obsequendū, & ipsa responder, Quicumq; amat patrem aut matrem plus q̄ me, perdit animam suam. Aries iste pietatis erga parentes quo vera & perfecta pietas quatinus euangelij retundendus est muro. Mater mea & fratres mei sunt, quicumq; faciunt voluntatem patris mei, qui in caelis est. Si parentes mei credūt in Christum, si illum amant, vt vident, faueant mihi pro eius nomine pugnaturus: si minus, mortui sepeliant mortuos suos. Ego autem pergam per ostendam viam, sequar vocantem, qui me tanto dignatur honore causaque ipsius & ipsam vxorem posthabebo, propter quam & parentes reliqueram. Relinquam illam quam mihi in perpetuum vitæ locum delegeram, eiusq; lachrymas ridebo, modo opus coniugij nō consummauerim. Hæc enim vincula facile rumpit viuus amor Christi. Quapropter & omnia deferam, vt indiuisi integer ac totus omnisq; solitudine vacuus corpore, animo, pectore, pleno deniq; affectu, militem Christo domino. Parentes nempe fuerūt Ioanni Baptistæ. Nam sanctam matrem habuit pontificisq; filius fuit, & tamen nec matris affectu nec patris opibus vinci potuit, vt in parentum domo cum periculo viueret, sed illis relictis solitudinem vasti deserti petijt. Parentes habuere filij prophetarum, quibus tamen relictis casulas propter Iordanis fluentia ædificabant. Piores quodq; Apostoli parentes habuere, cum a domi nō vocarentur, quibus tamen neglectis dominū secuti sunt. Deferam nempe fratres, deferam sorores, cognatos, amicos, fortunas omnes, cōmoda omnia posthabebo, me ipsum abnegabo & sequar dominum meum Iesum. Reclaim parentes, cognati, affines, amicos, quicūq; voluerint incedam ea via, quam ipse mihi ostendit ad fastigium virtutis & ad perfectum ducere. Hoc agere mihi suasis ipse dominus verbo pluribus locis & exemplo discipulorum. Clamat enim, qui vult venire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam, & sequatur me. Et rursus, Veni enim separare hominem ab homine, filios a patribus, viros ab vxoribus, fratres a fratribus. Et rursus, Vis perfectus esse, relinque omnia quæ habes & sequere me. Præterea qui reliquerit patrem aut matrē aut agros, &c. propter me, centuplum accipiet, & vitam æternā possidebit. Et sunt Eunuchi, qui se castrant propter regnum dei. Qui potest capere capiat. Alijs quoq; pluribus locis nos inuitat dominus ad hæc quæ heroicæ virtutis sunt amplectenda, non autem compellit. Non igitur tantummodo licet inuita vxore & parentibus votum castitatis suscipere & religionem aliquam proficere, in qua hæc instituta ad perfectionem pertinentia disciplina quadā continentur, quinimo & expedit & valde probandum. Arbitrandumq; id facientes afflatu sancti spiritus potius id agere, q̄ cacodemonis aut stultitiæ, vt tu sentis. Tunc enim sententia responderi potest id quod saluator noster dixit Phariseis sibi obijciētib; quod eijces ret dæmonia in Belzeub principe dæmoniorū. Si enim malus spiritus afflat eos, vt plurimum qui religionem inuitis parentibus profitentur: quomodo stabit regnum eius, cū suadeat illam vitæ disciplinam esse suscipiendam, per quam maxime regnum eius & potestas destruitur. Perficuum enim est non solum præcepta, sed etiam cetera instituta &

consilia domini regnum Sathane destruere: hoc autem perfectioris vitæ genus illis consistere iam superius declarauimus. At inquis, non est opus sese ad id vitæ genus dedere, a quo nequeas te in posterum extricare: cum quilibet Christianus ex professione baptismatis totus sit dedicatus deo. Ais enim, Audio quosdam ita loqui, nec parentum nec maiorum autoritas obliuiscere potest ei qui afflatu sancti spiritus &c. Quid igitur in baptismo est actum? An dimidium hominis dedicatum est deo, dimidium diabolus? Verba certe digna, vt ab ore illius prolata fuerint qui aduersus monasticam professionem liuore occæcatus non hæc tantum, sed & peiora protulit. Sed de his quoniam in libello de monachis latius disseruimus, plura non dicemus.

8

Superest respondere his quæ sentis, tum de votis nuncupandis, tum de voto simplici & solenni, cuius vim & autoritatem contendis esse æquandam cum simplici, quo placito ignorare videris, quantum inter solenne simplexque votum intersit. Primum quidē quod maxime refert, votum simplex temere suscipi potest, solenne non nisi consulti emissi posse videtur. Ritu enim certo caerimonijs pluribus, more quodam solenni statuto loco & publico conceptis verbis nuncupantur, hæc autem temere & citra consilium rationis animique decretum peragi non possunt: secus in voto simplici, quod quidem & momentanee impetu quodam & absque perfecta deliberatione ex tēpore emissi potest, quod per sepe contingit, cum ex affectu aliquo quasi vim inferente inconsiderate ex animi facilitate vota suscipiuntur. Præterea & hoc interest, quod in solenni voto personæ quedam adhibentur, quasi sponsores & promissorum testes: quinimo & quasi vicissim transgressores & promissionem recipientes, quod in simplici non requiritur. Adhæc solenne votum de paruis exiguis rebus non suscipitur, sed de arduis quibusdam ac precipuis ad vniuersam vitam instituendam & apicem adipiscendum pertinentibus. Simplex autem promissum de quibuscunque rebus voueri potest. Cum autem tot & tam magna sint discrimina inter hæc vouendi genera, tu tamen illa vis eiusdem esse momenti: & ecclesiam taxas, quod statuat inter ipsa magnam esse differentiam. Dispensat quidem ecclesia in voto simplici, non autem in solenni. Expedit enim in solennibus votis vt vocibus solitis, vt aptior sit sensus, remittens aut commutans obligationem ex causis in medium adductis, interpretaturque aut illa non vera fuisse vota, caruissetque aliquo ex his quæ ad perfectam votationem pertinebant, aut vinculum pro vinculo reponit. Consulens imbecillitati & salutem vouentis semper prospiciens ad id quod magis ad gloriam diuinam & honorem cedat, & commodum salutis filiorum, quod nec eque peragit omnibus in negocijs. Non enim remittit aut commutat continentię votum siue religionis, modo ex animi sententia, licet simpliciter emissum fuerit, difficiliusque semper est in his quæ pens sunt maioris. Verisimilius enim est illa consultius emissã fuisse, quæ leuiter & inconsiderate. Commutat igitur siue remittit ecclesia obligationes huiusce generis, cum eius facultatis sit decernere quales illę sint viles, ne an potius incommode his qui vouerunt, quorum saluti in primis prospicit. Forte etiam dici possit, facultate & a Christo domino tradita prorsus dissolueret vincula. Si enim obnoxios poenę purgatorij indulgendo autoritate clauium absolvere potest: cur non valebit & obnoxios quibusdã rebus promissis pari facultate absolvere? At dices, si hæc est ecclesię potestas in votis simplicibus, quare illa carebit in solennibus? Attamen nec in simplicibus cunctis illa vitur. Non enim dispensat in voto continentię aut religionis simplici, nec in solennibus. Respondeo multum interesse inter votum religionis, siue perpetuę continentię & alia simplicia vota. Hęc enim ad totius vite ordinem quandam suscipiendum, quod ad magnam perfectionem pertinet spectant. Cetera nequaquam. Obnoxij autem summo deo in his celsioribus ipsi diuino iudicio relinquantur. Nec ecclesia ad hæc manum porrigit. Quapropter forte pari causa nec remittere quicquam valet obnoxijs poenę eterne: sed in his quæ leuiora sunt, & ob id frequentiora decuit esse remedium, quo prospici possit quieti & saluti eorū, qui minus consule voissent. Tunc enim multis precipuus est vouendi locus, quādo salutis est nullus. Quapropter desperantes de salute sepius inuocant, Omnis contingere potuisse plurima esse immutata immixta vota, quæ illa redditu difficiliora fecerint, minusque expe-

dientia, q̄ cum suscipiebantur: ad quæ obstricti nunquam animo quiescerent nisi iudicis arbitrio facultatem habentis illa aut commutarentur aut remitterentur.

Dispensat igitur ecclesia in votis simplicibus aliqua illarum rationum, non autem in voto solenni. Tum quia certa deliberatione sit ipsa enim nō diiudicat de occultis, & vt in indulgentia ac pia mater cuncta in meliorem partem interpretatur. Tum quia in his dispensare non posset citra offendiculum eorum qui voti nuncupationi interfuissent. Postremo vt dictum est, illa non suscipiuntur nisi de his quæ ad statum vite perfectioris constitutiōem pertinent: vt cum aliquis sese prorsus diuinis obsequijs dedicat, qui cum omnino se totos deo deuouerint, solius eius arbitrio diuinis obsequijs dedicant, qui cum omnino se totos deo deuouerint, solius eius arbitrio relinquuntur. Attamen nec prorsus eos deserit, quin illis eadem indulgentia subuenire studeat: quum ad illam confugientes attestantur se non posse viuere quietā mente & tuta (vt aiunt) conscientia, in monasterio in quo profecti sint aut absolute cœnobiticā vitam ducere, aut parentes extrema egestate & senio laborantes ipsis opus habere cum quibus non quantum ad quæ solenniter vouerunt: sed in quibusdam alijs illi connexis dispensabit ecclesia, vt videlicet possint ad aliud monasterium se transferre, aut citra cœnobium viuere, aut ad tempus necessitati parentum pro uisitare, & illis ministrare. Quod si mentiat qui sibi indulgeri petit, falsas in mediū causas adducit, seq̄ ipsum fallat: certe si humanū nō tñ diuinū iudiciū effugiet. Qui enim monasteriorum claustra exeunt licet locum aut vestem eis ecclesiastica auctoritate mutare liceat, a votis tamen solenniter emissis non absoluitur. Sed in hac materia restat adhuc alius scrupulus a te non prætermittendus: Cur videlicet solenne votum continentis contrarium matrimonium irritum reddat. Non autem simplex illud contrahi impedit, tamen dissolutus est, si diligentius attendantur quæ diximus. Solenne enim votum non nisi per facta deliberatione suscipitur, simplex & temere suscipi potest. Obstricti autem deo ad perpetuam continentiam manifestum se non posse obligare vxori ad opus coniugale. Si enim vxori obnoxius consummato opere coniugij, non potest se deo deuincire & religionis vota proficere, quanto minus poterit deo cōiunctus obstringi vxori? Quamobrem liber est ab obligatione erga vxorem operis perfoluendi: secus autem accidit in voto simplici, quod & temere potuit esse susceptum, tamen non constat ecclesiæ fuisse factum cōsultum. Ipsa autem (vt dictum est) de occultis non iudicat. Quamobrem si deinde ille contraxerit statuit matrimonium esse ratum, eo q̄ ipsum solenniter fuerit contraxerit. Moraliter tamen peccauit qui contraxerit, voto castitatis obnoxius. Dirimi quippe non posset contractum matrimonium citra iniuriam alterius partis, quæ bona fide contraxit inscia alteram votum simplex emisisse, ad quam fallendam possit is qui contraxerat, aut satisfacta libidine, aut quia iam facti poenituit, dicere se antea voto continentis fuisse obnoxium. Sed diceret, quāuis hoc idem sufficiat quantum ad iudicium ecclesiæ & quietē animi partis innoxie, quid autem quantum ad alteram partem, quæ volens ac sciens se deo dedicauerat, & votum continentis emiserat, demumq̄ matrimonium contraxit? Qui enim deo obstrictus est, certe nō potest obstringi vxori, vt superius dictū est. Fortē dicendum omnipotentem & indulgentissimum deum in fauorem partis obnoxie & bona fide contrahentis ratum habere illud matrimonium. Et eo casu remittere obligationem obnoxij, & castitatem immensa liberalitate sua, modo eum poeniteat fregisse suam, presertim cum id fieri possit absq̄ alicuius offendiculo. & verisimile sit non tam per facta animi deliberatiōe & consilij decreto illum ita id vouisse priuato & simplici voto, vt ab his sit qui solenniter votum vouent.

Superest dicere de primo capite videlicet quo suades non esse vouendum. Ais enim profuerit admonuisse Christianos omnes, vt a votis non necessarijs, aut etiam inutilibus abstineant. Si cui cordi est Hierosolimam aut Cōpostellam visere, morem gerat animo suo, votum interponere non est necesse &c. Primum expendendum quid per votum nō necessarium aut inutile intelligas. hæc enim voces cum voto non conueniunt: quod enim inutile est aut non necessarium, sub voto non continetur: cum votum sit promissio facta deo ex decreto voluntatis consulte de re proba agenda, ad quam necessario cogimur. Vana enim promissio, quæ de te absolute necessaria sit. Si enim euitari non potest quin

illud fiat: ad quid illud pollicemur, quod fieri omnino necesse erat quāvis nō promissum fuisset: pollicemur autem quæ nostri arbitrij sunt, a quibus excluduntur ea quæ simpliciter necesse sunt. Quamobrem & rideretur qui voueret se esse moriturum aut esciturum. Cum igitur sola necessaria a votis excluduntur, quomodo si uades necessaria tantum vitia esse iudicanda: quasi de inutilibus verum votum suscipi queat? Si enim votū emitti non potest nisi de re proba, ut ex assignata ratione colligitur, quam omnes de voto tractantes astruunt, nec alia assignari valeat illi aduersus: proba autem neque ante se inutilia, inepite quidem nimis inutilia a voto separas, ac si esset quoddam votum vile, quoddam inutile. Quæ si vota omnia vitia sunt & bona, qua fronte a vouendo deterres? Nam si vouere bonum, tu igitur a bono peragendo dehortaris. At dicis hoc abnuo, vos uere inquam bonum esse, licet non nisi de re bona voueatur, cum potius sit id quod ex libertate peragitur, quod ex necessitate. Voto enim obstrictus ad aliquid peragendum, illud omnino adimplere cogitur: qui vero voto solutus est, libet ac volens illud peragit. Hilarem autem datorem diligit deus, necessitas vero ingerit tristitiam. Priusquam autem hoc argumentum diluam, quero ate si votum de re bona est, quis fieri potest ut vouere malum sit? Cuius enim rei finis optimus est, via ducens ad talem finem praua esse non valet. Quoniam pacto enim si aliquid peractum bonum est, sponte illud peragere prauū esse poterit? Non consentiunt hæc mutuo. Si enim promissa res bona est, necesse est, & promissionem bonam esse. Sortitur enim ipsa promissio probitate aut malitiam ex ipsa re quæ promittitur. Si igitur vouere non nisi de bona re est, & vouere certe bonum est: virtutis enim operatio est. Etenim quemadmodum liberaliter tributurus aliquid cuiuspiam si promittat antequam det iam aliquid dedisse videtur, & ipsius liberalitatis promissio quidam actus est, quamobrem & gratiæ aguntur & habentur ab his quibus promissio facta est, quasi iam aram receperint rei promissæ. Sponsio enim ipsa obstringit promittentem seruare fidem: ipsa autem & recipitur ab eo cui spondetur. Vnde promittens & inde datus quasi his dedisse existimatur. Itaque qui vouet summo deo se aliquid esse peracturum, iam aliquid præstat ipsi deo acceptum. Alterum autem prioris est cōsummatio, cum videlicet votum persolvitur. Vouere igitur per se bonum est & deo gratum. Nulla enim operatio proba propter deū peracta merito proprio caret. Accedit quod voto se obstringens, maiore quodam animi conatu & propensiori voluntate ipsum votum nuncupare dignoscitur. Scriptum est enim Paralipomenon primo, Latatusque est populus valde cum vota sponte promitterent. Quia corde toto offerebant ea domino. Sed & David Rex letatus est gaudio magno & benedixit domino, &c. Non enim votum se obstringeret quis ad id agendum quod statuisset, nisi quodam peculiari animi affectu moueretur ad illud ita statuendum, quod non possit ab illo perficiendo recedere. Dat enim pleno affectu, non solum rem ipsam animo quā pollicetur, sed in ea danda obstringit arbitrij sui facultatem. Quamobrē & rem dat & dandi arbitrium: plus autem dat & in tribuendo potior est qui utrunque dat, quā qui vnum tantum.

X

Cum autem operationes nostræ potiores sint, quanto maiori affectu perficiuntur, & in dando præstet is qui plura tribuit, eo qui pauciora, cæteris æquis, vota autem absoluentes ut declarauimus id faciant: sequitur igitur vouere esse opportunissimum & valde probandum. Potiusque esse voto obnoxium illud perficere quod votum, contra sententiam tuam, quæ aduersatur, non solum patrum decretis sentientium esse vouendum, & ecclesie statutis, verum etiam scripturæ exemplis, quibus vniuersa scatur: quorum quædam attigimus in epistola nostra, quæ repetere aut plura colligere superuacuum esset, quedam tamen propter loci opportunitatem in mediū adducemus. Clamat in spiritus sancti uoces in psalmis, Vouete & reddite domino deo vestro, omnes qui in circuitu eius assertis minera. Et rursus sic, Psalmum dicam homini tuo in seculum seculi, ut reddā vota mea de die in diem. Præterea introibo in domum tuam in holocaustis. Reddā tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea. Audisti dixit vouere, hortatur ad vouendum, tu autem dehortaris. Et non tantum offerenda esse munera dicit, quæ & circa votum offerri poterat, sed utrunque suadet. Tu autem præfers oblationem munerum citra votū factam & opus

peractum his quæ ex voto fiunt. Vide q̄ diuersus sit a spiritus sancti decretis. Sed forte diceres, Si præstat actum ex voto ei quod agitur præter votum: frequenter igitur esset votum uendum. Quinimo nullum peragendum opus bonum, nisi voto antea nuncupato, quod enim potius est & præstat, modo fieri possit, semper agendum est. At id ecclesia non commendat, nec patrum sententijs probatur. Ad quod facile est respondere. Intendit enim cuncta bona opera ex voto esse faciendâ, eo quod meliora reddantur modo illa perficerentur. Verum quoniam difficile est imbecillitati humanæ, quæ volubili animo & incōstanti voluntate regitur, cuncta quæ proposuit aut semel decreuit, adimplere (Mutatur enim in horam humanus animus. Nam idem modo placet modo displicet, & quod nunc probauit paulo post detestatur) hinc est q̄ grauissimi patres nolunt nos faciles esse in votis suscipiendis: nec laudant votorū frequentiam siue multitudinem. Procliuiores enim ad promittendum persepe eadem facilitate & promittunt & a promissis recedunt. Non igitur multa sunt promittēda, quia difficillimum in multis affigere arbitrium & persisterē in sententia. Sed si rarius promittas, & tunc ex animi matura deliberatione, commodius seruabis. Quamobrem de rebus exiguis, licet probis vouere, aut etiam de maioribus frequenter id facere nequaquā probandum est, & nequaquā commendandum est ob voluntatis nostrę volubilitatem: sed vouendum tantummodo de rebus voto dignis, sanctissimorū animi decreto, quod non nisi perraro fieri contingit. Secus autē forte dicendum esset, si nostrum arbitrium bono ita immobiliter hæreret, vt ab illo se deflectere non posset.

Nunc respondendum est rationi superius inductę, conanti probare non expedire votum nuncupare, eo q̄ agens ex voto, ex necessitate agat, citra votū autē sponte &c. quāobrem & potiora esse quę libere fiūt his quę cogēte necessitate. Immo pari libertate vtrūq̄ peragitur, vti enim sponsio libere facta est, ita libere pmissum adimpletur. Si enim necessitate absoluta illud fieret, a pmissis recedi nō posset, nec infringi fides data: quod tñ sit ep̄p̄sime, & quotiescūq̄ promittenti. Non ergo cogitur adimplere, vti nec cogebatur pmittere. Attamen quod liberum erat polliceri aut non polliceri, postq̄ promissum est, non licet a promisso declinare. Fateor si per licet intelligi non decet, quā in honestum &c. Verum id ad necessitatem absolutam promittenti non attribui, quin secus vt dictum est arbitrio suo facere valeat: sed tantummodo conferēdo promissionis affectum cum ipsa pmissione ipsū secundum videtur habere quandam necessitatis speciem, qua valeat ipsa promissio. Nulla enim necessitate adducitur promittens in libera sponsione, sed prorsus spontaneę promittit quod libet, verum cū promiserit, quia iam quasi partim dedit quod pollicitus est, illud obseruare obstringitur necessitate honestatis. Ita nihil de mit de dignitate operationis, immo illam perfectiorē reddit, vti superius declaratū est. Quia ampliori effectu & voluntate magis affixa in ipsū opus bonū illud peragitur. Et quia plura tribuit, qui ex voto aliquid perficit, q̄ is qui citra votū: nec necessitas illa honestatis quę obseruationi voti coniugitur, tristitiam inducit, sed potius gaudium. Gaudet enim bonum opus perficiens, quanto ampliori voluntate & ardentiori animo illud peragit: licet quandoq̄ quędam tristitia ex sensu proueniens, votorum obseruationi annexatur. Id tamen accidit, nec actum reddit imbecilliorē, modo firmiter moueat decretum illud adimplēdū.

Cetera quę dicis de votis Iudeorū, aut nihil ad rem faciunt, aut certe contra te faciunt. Votum quidem inepte probat a Paulo Apostolo, qui inter opera ex fide facta illud connumerat, & ipsum in sanctorū catalogo recenset. Scriptura quoq̄ testatur eum, suscepto voto, victoria fuisse potitum: licet adimpletio ipsius a sanctis non probetur, eo q̄ incaute de re incerta vouerit. Cetera autē vota in scriptura recitata, quę dicis aut ad figuras legis pertinuisse, aut facilia præstatu fuisse, siue redimi potuisse, quid tū? Nunquid si aliqua figurę fuissent, id tollebat quin vera vota essent, & quin in scriptura narrentur, vt probe facta: quāuis quędam facilia fuissent: Nunquid ob id non vota aut non emittēda. Apud nos pari modo & multa sunt præstatu facilia, sed & inter illa plurima erāt obseruatione ardua, vt votū Nazareorū, & quędā alia morosiora ac fastidiū ingerentia. Quid tū si quędam redimi poterant? Nonne id potius attestabatur votorū obseruationem esse necessariam? Nonne redimitur quod prætermittere licet. Et illa quę in scriptura nō recensentur,

nisi in exemplum quo prouocemur ad idem faciendum cum res exigat, & ratio dicat. Primum enim illi sanctissimi patres, Abraham & Iacob vouerunt, & factum eorum in scriptura probatur, ut in Genesi legitur.

Z Ad ea autem quæ in colloquijs dicis, tibi respondeo, te nolle cum sanctis pacisci, indiciū magis esse cuiusdam imbecillitatis fidei, ne dicam impietatis, q̃ animi grauitatis. Nā secus pie ac sanctæ mentes & sentiunt & faciunt. ¶ Quantum autem ad votum Hierosolymitanum attinet, ut ab ipso suscipiendo deterreas, non vereris sacratissimo loco nefarius verbis detrahere. qui quidem a summo creatore primum delectus fuit, ut ibi sanctissimi nomen eius inuocaretur, & maxima mysteria peragerentur. In quo humane redemptionis miracula omnia gesta sunt. Tu autem inquis nihil ibi ostendi, nisi fictitium ad alluciendo homines, quinimo nec sciri vbi vetus Hierosolyma sita fuerit. Quibus verbis declaras te parum reuereri locum sanctum, & ignarum esse plurimarum rerum quæ ibi cernuntur, nisi id dissimules. Extant enim adhuc plurima antiquæ Hierosolymæ monumenta. Extant mœnium ruinae & fundamenta pluribus in locis. Extrat platea prisci templi fundamentaq; quibus recens superextructum innititur. Conspiciuntur & immensa templa diuæ Helenæ. Præterea & vetustæ pietatis exempla locis quibus dominus Iesus natus est, sacratissimamq; cenā passurus fecit. Crucifixus est & tumulatus, stat ipsum dominici corporis sepulchrum conspicitur fossa, cui infixum fuit gloriosissimū trophæum, celissimumq; folium, vbi sita fuit viuifica crux, cuius & videri potest portio quedā. quā Heraclius Cæsar loco restituit, direptam antea a Cosdroa Persarum Rege. Est præterea videre alia pleraq; monimenta mysteriorum nostræ salutis, multa patrum religione & diligentia seruata, non connectitur ut ais efficta. Suspiciandum est non ab re illos qui id sentiunt, tibiq; referentes per suaserunt non minus putare vniuersam religionem christianam sacramentis esse & commentitiis, q̃ ipsa sacrorum locorum monimenta. At id proferre verentur. De locis autem sacris blaterare non formidant. Ad ea autem quæ in eisdem dialogis dicis de voris religionis, quæ sunt inuitis parentibus superius iam tibi responsū est. Hoc autem adijciendum, quoniam eloquentia tibi peculiari nimium rem exaggeras te iniquum esse rerum estimatorem, si censes filios præsertim adultos possessionē eīe parentum, quemadmodum est bos, equus, ager aut seruus. Natura enim omnes homines liberi nascuntur: licet quidam magis idonei & aptiores ad seruiendum, q̃ ad imperandum. Subduntur filij parentibus, tum naturæ præscripto, tum humane legis constituto & diuine decreto: in quibusdam, ut superius explicitum est, non autem promiscue in omnibus, & præsertim in his quæ ad verā religionem & pietatis studiū pertinent. Non igitur hoc placitum, q̃ liceat inuitis parentibus religionem profiteri, & ad pietatis fastigium contendere, in senatu monachorum repertū, sed ab ipso Iesu Christo, ut superius declarauimus decretum, & in conuentu Apostolico cœtus ecclesiæ promulgatum. Puerilia sunt hæc Erasme, sed nil mirum cum illa pueris persuadere proposueris. Quæ autem ais quedā vota pacto consistere ad formulam quandam contractus. Faciam si facias, &c. Quid tum? Cū etenim vouere in potestate arbitrij positum sit, sicuti liberum est absolute ac simpliciter vouere, pariter & liberum est vouere sub conditione, & vtrūq; approbandum est, modo conditio turpis non sit, & ad verum scopum vota semper tendant. Id autem quod in scholijs refert Hieronymi tempore de voto religiosorum nullam fuisse mentionem, falsum est: secus enim ipse testatur in epistola ad Heliodorū his verbis, Sed forsitan dicturus es. Quid ergo? Quicumq; in ciuitate sunt, Christiani non sunt. Non est tibi eadē causa, quæ ceteris. Dominum ausculata dicentem, Si vis perfectus esse, vende oīa tua, da pauperibus, & sequere me. Tu autem perfectum te fore pollicitus es, &c. Vides pollicitationem factam domino ad vitam perfectam capeſſendam. Et sequitur inferius. Nam est de re relicta militia te castrasti propter regna cœlorū: quid aliud q̃ perfectam secutus es vitam? Sed de his superius egimus. Hæc igitur omittamus, & ad reliqua progredientes videamus quid de virginitate & celibatu scripseris.

DE VIRGINITATE ET CÆLIBATV LIBER XVII.

VNC ad alia quæ restant, properatū descendamus. De virginitate inquam cælibatūq; multa absōna & impudentia scripsi, ex quibus quædā pro more nostro recitabimus. In Methodo enim theologie sic scribis, Non omnes capiunt hoc verbum, videlicet, q; aliqui se faciant eunuchos propter regnū dei. Christus hoc selectis discipulis dixit, a quibus tamen nō exegit ad qd̄ inuitauit. Præterea in Supputationibus, Non satis inteligo quid sibi velit hoc Augustini votū, quo si liceret optauit vt omnes caste viuant, nisi forte coniugatis non patet cœlum. Adhæc ibidem, Probabile est quod si Hieronymus nouisset matrimonium vnum esse de septem ecclesiæ sacramentis, parcius extulisset virginitatem, reuerentiusq; fuisset locutus de matrimonio. Et rursus, Probabilis est Augustinum librum de bono coniugali aduersus Hieronymum edidisse, licet nominē pepercerit, q̄ aduersus Iovinianum &c. Prius autem q̄ alia loca recitem expedit de his parumper tecum disseramus.

Primum aut̄ quod dictis dominū, selectis discipulis illud verbū dixisse, videlicet q; aliqui se castrant, & ab illis tñ id non exegisse. Quæro abare vnde tibi cōstet, q; ab ipsis hoc nō exegerit? Probabilis enim ipsum id exegisse, cū ab ipsis tñta diligentia & integritate seruatum sit, vt nō nisi videri possit fuisse exactū. Testatur aut̄ Hieron. ad Pāmachium, cui & consentiūt ceteri sancti patres, Apostolos oēs vel virgines fuisse, vel post nuptias continentēs. Et alio loco ita inquit, Quod si indigne accipit̄ mariti, non mihi irascantur, sed scripturā sanctis, imo Ep̄is, & presbyteris, & diaconis, & vniuerso choro sacerdotali, & laicis, q̄ se nouerūt hostias nō posse offerre, si operi cōiugali seruiant. Manifestum aut̄ est Apostolos ep̄iscopos & presbyteros fuisse, ac hostias perpetuo obtulisse. Ex quo sequitur & ab opere coniugali abstinuisse. quod & satis videtur fuisse exactum a dominō, cū tantopere ab ipso fuerit cōmendatum, vt cœlestis regni gloriam illi prēmium constituerit futurū. Q; igit̄ dominus illud (quod quidem magnæ perfectionis est, videlicet in carne viuere præter carnē) nō exegerit ab vniuersa multitudine, ita vt illud seruari præceperit, certe ab ijs qui ad perfectiora tendunt, a selectis ad sibi peculiariū ministeriū, ad sacerdotiū peragendum exegisse videt̄: quod & perpetua ecclesiastica traditionis obseruatio, apertissime indicat fuisse factū. Et si igit̄ illud præcepto non tradiderit, sicut nec ceterorum cōsiliōrū quodq; eorū videlicet quæ statuit ad perfectionē pertinētia: ab his tñ qui celsiorē vitam agere sibi proposuerūt, illud exegit, quibus liberū erat, prius q̄ illā propter tētentur non siccastrari. Quod si pertiniaciū negaueris non exegisse, vtī præceptum, at sane insiciari neutiq; poteris non exegisse vt cōsiliū, hoc est illud probasse præ nuptiis. Attamen ais tu, (quasi ignores aut deneges id ad perfectionē pertinere) non satis tibi perspicuum est, quid sibi velit hoc Augustini votum, quod scilicet optauit vt omnes caste viuant, nisi forte coniugatis non patet cœlum. Quæ verba prorsus inania sunt, nisi velis Augustinum & ceteros patres, qui consentientibus verbis omnes præferūt longo intervallo cælibatū ac virginitatem nuptiis, ita præferre, vt eas damnent, & in errorem Encratiarum, Martionisq; & Manichei incidisse: vel si id non sentias, pures tu eorū sententiā erroneam, nec præferendam esse continentiam operi coniugali. Qui enim nuptias non damnant, sed probant cælibatū, & tamen virginitatem magis extollunt, non denegant coniugatis patere cœlum: quod quidem tu colligis ex Augustini voto, optantis, vt omnes caste viuant: quod reprehendens infers ex illo hoc absurdum prosequere, quod videlicet coniugatis non pateat cœlum. Qui tamen optat omnes esse perfectos, non tamen improbat eos (modo boni sint) qui arduam illam perfectionis semitam non attigerunt. Respondit enim redemptor noster ique nī peccati, Quomodo saluus

fieret, Serua mandata cui adhuc fatagendū dixit, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, da pauperibus & sequere me, &c. Fatesur Augustinus (cum librum fecerit de bono coniugali) item Hieronymus in libris ad Pāmachiū contra Iouinianū. Præterea Ambac Tertullianus, coniugatis patere coelū, quinimo docent honorabiles esse nuptias & cubile immaculatū, ac trigelū esse fructum ex vna terra, & vna femente natū e quā tñ terra & fecmine, & sexagesimum & centesimum fructum esse ortum, quem quidā sexagesimum continentibus tribuunt, vti centesimum virginibus, asserentes quāto maior numerus minorē superat, tantum præferri virginitatem continentię, & continentiam operi cōiugali. Cumq; hæc tibi notissima sint, apertissime declaras illis verbis te nō aliud petisse q̄ calūniari virginitatem ac cēlibatū: & quod aperta bucca proferre formidasti, demisso tñ ore obliquoq; sermone ostendere nuptias & castū cubile non esse subiciēda cēlibatui ac virginitati sed aut præponēda, aut certe æque honorabilia: quod & missitū confirmasti, quū in Enchiridij prologo inquis, Iam vero quod ad castitatis votū attinet, non auiſm explicare quantum interſit inter cēlibatū & castū matrimoniū, quibus verū bis vis intelligi quod proferre nō audeas. Ad idem tendūt & quæ superius recitauimus in Supputationibus descripta, videlicet p̄babilius esse Augustinū, librum de bono coniugali aduersus Hieronymum scripsisse, q̄ aduersus Iouinianum. Sed age, quomodo aduersus Hieronymum, cum in sententia conueniant, vtrūq; videlicet continentiam nuptijs præferretes: Sed tu his verbis id negare voluisti, & vis eos inter se dissentire. quod si verū esset, id non contingeret, nisi quod aut Hieron. cōiugium improbare, aut quia Hieronymus (etsi vtrūq; cōmendat) præstare tñ magna intercapedine, cōtinentiā bono cōiugali asserueret. August. autem cōtrariū sentiat. Cum autē constet in primo ipsos nō dissentire, nisi q̄ enim Hieronymus cōiugium dānat, sed ex professō ē in opere aduersus Iouinianū illud nimis extollentē cōmendat sequitur in altero ipsos discrepare, videlicet q̄ Hieron. continentiam cōiugio præferat, quod quidem est propositum tuū: quæ de causa vis Augustinum potius aduersus Hieron. q̄ aduersus Iouinianū scripsisse librum de bono cōiugali, obq̄ duo tituli verba, videlicet de bono coniugali: ac si ex hoc q̄ quis dicat bonū esse cōiugium, sequatur continentiam non esse illo potiorem, vis insinuare Augustinum facere sententiæ tuę, quod non sit præferenda continentia bono coniugali, cum Aug. tum in illo ipso volumine, tum in infinitis alijs locis apertissime contrarium sentiat.

C Ad quam sententiam confirmādā & illud de Hieronymo inducis, quod si nouisset matrimonium vnum esse e VII ecclesię sacramentis, parcius extulisset virginitatē. Age, cur parcius aliquid aliud subintelligere oportet illis verbis si id consequi debeat. Numq̄ quia matrimonium tanto plurius æstimasset, eo quod fecerit id non nōsens, quod exequandum aut præferendū virginitati censuisset: aut quia percipisset virginitatē minoris esse dignitatis q̄ antea æstimauerat: Non secundū, quia nulla est sequela, matrimonium vnum est ex sacramētis ecclesiasticis: igitur virginitas siue continentia est minus probanda. Nihil enim immutat vel tollit de virginitatis natura dignitateve matrimonium esse e sacramētis. Primum igit̄ dicere oportet, videlicet q̄ matrimonium tanto dignius æstimasset, vt virginitatem ei præferendā non censuisset, sed secus, quod tuę sententię ascriptulæ. Id autem facillimū esse declarabimus. Nūquid igit̄ putas Hieronymū ignorasse matrimonium ecclesiasticum esse sacramētū: signans cōiunctionē Christi cū ecclesiā siue VII esse ecclesiasticā sacramēta, siue plura, cū illo tpe forte hoc septenariū numero nō essent præscripta. Sed ēe numquid sequitur apud te, matrimonium vnum est e septē ecclesię sacramētis, igitur perfectius quid est virginitas? Si enim hoc necessario consequi ex illo, oportet & hāc esse verā, Omnia quę sacramēto constant, perfectiora sunt his quę sunt citra sacramētū, quę tamen falsa & erronea essent. Non enim (vt inquit Augustinus) dominus aliquatū potentia suam sacramētis, quin dona sua tribuat citra ipsa, & quędā potiora, q̄ cum ipsa: sed sacramenta tantūmodo si qua sunt rei sacre. Cum autem ipsa virginitas, cōtinentiaq; distini honoris gratia seruata ex se satis sacra sunt absq; alio signo scilicet, e donisq; præcipuis sit omnipotentis dei, quam dominus Iesus in sua purissima carne consecrauit, dñe utraq; Maria eius mater perpetuo intacta fuerit, ac vtrūq; magis illa gratiē miracula

Ioannes, totq; alij sanctissimi viri, tum ex Apostolis, tum ex martyribus & cōfessoribus vtriusq; sexus, quibus & multiplex gratia, & peculiaris gloria, in prēmium a domino tribuitur. Quid refert? etsi enim cōtractu ipso matrimonij sacramētū ecclesiasticū existit, num ideo dicere debeamus ipsum maius ēē virginitate aut cēlibatu? Deipara enim mater plena gratia fuit, citra omne sacramētū ecclesiasticū. Baptista Ioannes sanctificatus in vtero citra sacramētū, Apostoli die pentecostes repleti dono spiritus, citra tunc receptum sacramētū ecclesiasticū. Præterea mortē subire pro Christo (quod & martyrium dicimus) præfertur & cōtinentiæ & virginitati, quæ a sanctis oībus præferūtur matrimonio illi tñ non est cōnexū sacramētū ecclesiasticū. Falsum igit in gbuscūq; cōitat sacramētū ecclesiasticū, in his plus esse dignitatis, arbitrādūq; esse potiora oībus his quæ sunt citra sacramētū. Erroneū igitur quod ais & inepte inferas, Quod si Hieron. matrimoniu vnum ē VII sacramētis esse cognouisset, parcius extulisset virginitatem, ac reuerētius locurus fuisset de matrimonio. Quinimo cognouit esse, & tñ longe virginitatē ipsi prætulit. Nunquid autē parū reuerenter loquif de matrimonio, qui illud inter dona dei cōnumerat? quod ubiq; facit Hieronymus, illud stellari luci conferens. An parum reuerenter quæ cōtinentiam & virginitatē illi præferat? Tamen si enim aurū preciosius esse argento dicimus, nūqd ex hoc argēti precio aliquid detrahimus? Vtrunq; bonū est, vtrunq; cōmendandū, ætatem inter plurima bona stat aliud alio esse præstānū. Nō igit derogat coniugio qui cēlibatū ac virginitatē illi præfert, vt Hieron. August. Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, & ex Græcis oēs. Quinimo cūcti doctores orthodoxi, vna cum definitione vniuersalis ecclesiæ, hoc sentiunt, hoc prædicant, hoc firmiter tenendū statuūt. Superstite enim adhuc Hieronymo damnatus fuit Iouinianus contrariū statuens. Cui dogmati tu tñ quibuscūq; in locis murmurando (etsi non oīno apertis verbis, ac certe sensū tam claro vt dissimulare non possis quid sentias) contradicere niteris alijs autem expressius.

Inquis enim in Christiani matrimonij institutione assumens id quod modo improbauimus, videlicet præstantiora esse ea quæ sacramēto cōstant siue illi iungūtur, his quæ illo carent. Aliqua ex parte deus plus habuit honoris matrimonio q̄ virginitati. Et rursus. Quid enim habet ecclesiā charius aut sacratius VII illis mysterijs, quæ sponsus Christus sponse sue veluti pignora quedā reddituri reliquit: inter hæc charissima pignora, inter hæc p̄ciosissima monilia & sui monumēta, matrimoniu ēē voluit, nā hoc honoris virginitas sibi nō potest vendicare. Et rursus, Cū enim inter ecclesiæ sacramēta numeret matrimonium, multaq; super hac re statuerint euangelicæ ac Paulinæ literę visi sunt Pontifices suo quodam iure tractationes huius materiæ sibi vendicare, nec alibi ius Casareum magis cedit decretis Pontificum, q̄ in causa matrimonij. Quanquā autem nullum fuit vnq; ecclesiæ tempus quo non cōnstitit eius honos coniugio, ramen in exordijs ecclesiæ suæ bolescentis minus habuit dignitatis q̄ olim habuit aut nunc habet, nondū inter sacramēta nouæ legis ponebatur, & c. Quamobrem sic recipiebantur tunc qui ducerent vxores, vt non peccarent. Cæterum qui propter regnum dei se castrabant, felicitatis elogio decorabantur. Et paulo post, Tantum honorem habebat ecclesiā virginibus deo dedicatis, vt pene obscuraret matrimonij gloriam, & c. deinde, in tantum increbuit castimonix studium vt crebris precationibus, plurimis vsu coniugij interrumpētibz, Paulus immo dicam pene dixerim castimonix studiū oppositis legibus coactū sit moderari. Et paulo post, Nec erant defuturi qui Christianos omnes summo iussent a coniugio, nisi Paulus clara voce fuisset matrimonio patrocinatus, qui & viduas adulescentiores ad nubendū adhortatus est, & c.

Quæ autem impudenter hic torquere conaris? quæ loquentem vt tibi vis confingis, & causæ tuę patrocinatē. Sed si hoc audes, vbi rā expressa est Pauli sentētia, vbi verba omni luce clariora sunt: quid facies vbi aliquid est ambiguitatis? Paulus (inquis) suadet viduis virginibus vt nubāt: & verba Pauli sic habent, Dico autem non nuptis, sed viduis, bonū est illis si hic permanferint, sicuti & ego. Quod si non cōtinent, nubant. Melius est enim nubere q̄ vri. Qui dicit quæ non se cōtinent nubant, nūqd simpliciter suadet vt nubāt & qui alio loco dixerit. Beatior autem erit si hic permanferit secundum meū consiliū,

loquens de his quarum vir vita functus esset, absolute suadet ut nubant: Illas utique iunior res vult nubere, quæ non se continent, cum satius sit nubere ac filios procreare quàm fornicari: quod & illius verba declarant. Inquit enim, Iam enim quadam conuersæ sunt retro positæ Sathanæ, &c. Nec has iuniores recipi vult ad ministeriū ecclesiæ, sed quæ non sit minor sexaginta annorum, quæ fuerit vnus viri vxor in operibus bonis testimonium habens, ne offensivum præbatur ecclesiis. sed de his posterius erit disputatio, recitatis & alijs locis tuis minus expressis. Nunc tantum hoc tibi respondeamus Paulum nunq̃ casti monij studium oppositis legibus moderatum esse. Quomodo enim decretis suis votum continentie repressisset qui dixerat, Volo omnes esse sicuti ego sum, ipse autem viveret continenter? Et si enim matrimonium probauerit, & noluerit coniuges separari nisi ex consensu, & omnes manere in vocatione, in qua vocati essent, semper tamen præfert castitatis mundiciam coniugio.

F Vanissimum & illud ac perperam dictum, non fuisse defuturos, qui Christianos oēs summovissent a coniugio, nisi Paulus matrimonio patrocinatus fuisset. Si enim illi evangelica lege vivebāt, quomodo matrimonia sustulissent, quæ dominus probauerat & dirimi interdixerat, etiam si Paulus nunq̃ scripsisset, nec ad Apostolum euectus fuisset? Interfuit enim dominis nuptijs in Cana Galilææ, ad quas honorandas & aquam in vinum commutavit. Præterea quanti illas faceret, edocuit quum dixit, Quod deus coniungit, homo non separet. Cæterum quomodo submovissent coniugium, nisi & Christiani non genus intercidere voluissent? Ex connubio enim oriuntur tum qui virginitate decorantur, tum qui continentem viuunt. Non igitur tam amentes fuissent, ut seminarium hominum abolerent. Præcisâ enim radice, quomodo fruges aut fructus oriuntur? Radix autem nuptiæ sunt, virginitas fructus. Sed iam ad alia loca excutienda accedamus omissis cæteris, quæ in hoc satis magno volumine scribis: in quo nil aliud spectas, q̃ persuadere coniugalem vitam, cælibi esse præferendam.

G His enim præter citata & in Annotationibus super novum testamentum interpretas illa verba Pauli ad Corinth. Mulierem non tangere bonum: bonum, id est commodum: deinde subiungis, nō dixit simpliciter bonum est, sed bonum ob virginem necessitatem. Nec enim quod pro tempore, pro reque præsentis bonum est, id protinus simpliciter bonū est. Aetate Pauli cum inter innumeros Ethnicos perpauci essent Christiani, fortasse cōmodius erat abstinere a matrimonio, nūc mutatis rebus haud scio an magis expediat sanctū connubiū pure & sancte colere, et sacerdotibus. Et in Supputationibus ita ais. Beda mihi obijcit Paulum qui videt optare ut oēs essent qualis ipse erat. Sed Paulus creditur habuisse vxorem quā hæc scripsit. & hoc astruere volens in Annot. ais, gynæcea Græcis et vxorem significare: ex quo inferre vis quum Paulus ad Corinth. dixit: potestatem se habere circumducendi Gynæcea sicut Cephas & cæteri Apostoli faciebant, quibus illam non circumduceret, fuisse tñ vxoratum, quemadmodum & Petrum: quod confirmare niteris Eusebij Cæsariensis testimonio, referētis scilicet tertio sue historiæ volumine, Clementē huius fuisse sententiæ: illumq̃ appellas, ut credamus magnū illū fuisse Clementem (de quo Paulus meminit) martyrem & in Apostolatū Petri successorē. At Eusebius nō illū citat, sed Clementem quandam Alexandrinum disputantem aduersus hæreticos, qui nuptias damnavat. Ait enim Eusebius, Hic Clemēs scribens aduersus eos qui nuptias spernunt, inter cætera et hæc dicit. At qui ad convincendū aduersarium disputat, non oia pro consuetū affirmat quæ assūmit, sed pro re & causa in mediū affert quæ illi fauere possunt, et si minus certa aut vera sint, modo aliquo testimonio aut probabilitate nitantur. Ipsi autem disputantis hæc verba sunt, An & apostolos improbant? Petrus enim ac Philippus & vxores habuerunt, & filias nuptum dederunt. Sed & Paulum non tgedt Apost. in quadam epistola sua mentionem facere comparis sue &c. Hanc tamen opinionem non probat Eusebius: quinimo contrariam recitat sententiā Polycratis & Caij de filiabus Philippi, vt declarabimus inferius. quæ verba etiā repetis in Annot. alio loco subiungens & Apostolos filias suas nuptū dedisse, Theophilactosq̃ secus sententiā de Paulo respondere tutis, magna diligentia studens suadere oppositum.

Et in

Et in epistola ad episcopum Basiliensem inquis, Quot quondā pium erat instituire, **H** post pro re nata, mutataq; tempore qualitate, magis pium fuerit abrogare: quod fortassis sentiendum de coniugio sacerdotū. De celibatu enim neq; Christus, neq; Apostoli legē aliquam pręfuerunt. Quo loco longo progressu multisq; rationibus contendis celibatū sacerdotum esse abrogadū, & rursus in Annot. super illud Pauli ad Timotheum, Vnius vxoris virū. Hic (inquis) periclitatur Chrysostomus, ne Paulus exigere videatur ab episcopis vt vxorem habeant, aut exemplo Iudeorum plures habeāt. At nunc non solum a tot sacerdotibus exigitur castitas, verū etiā ab hypodiacois matrimonium contractū dirimitur: quin id quoq; vehementer astringunt, vt quod Paulus instituit seruandum in episcopo, eo seculo quo summa erat sacerdotū raritas, vt non adiret hunc honorem dignus: nunc cum tot sint sacerdotum milia, excluduntur a sacerdotio, qui vel imprudentes duxerint corruptam. Immo & qui e baptismo duxerit alterā, priore defuncto. Et paulo post, Mirum est aut vt quędam virgemus ac mordicus tenemus, ad quędam prius cōnuentes &c. Et rursus, Q̄ nec is castus est qui venerē non attingit quia non licet. Sed vereror ne census Ecclesiastici castitē hodie clericos, verius q; pietas. Et rursus in Methodo. Pleriq; istorū qui nunc continentia profitentur non id studio pietatis agūt: sed longe alio spectant, nimirum ad ocium, ad culinam, ad tyrannidem, ad licentius tutiusq; peccandum. Et ad declarandam rei difficultatem, imo q; impossibilis sit, ais in supputationibus. Gratia quidem Dei oibus pręsto est ad consequendā salutem: an pręsto sit oibus. Bed a viderit, certe Paulo non erat pręsto ter dominū roganti vt liberaretur a Satana colaphis zante. Et alibi in epistola qua respondes febricitanti. Nescio qua fronte Augustinus continentiam extollat cū ipse duas cōcubinas habuerit & extollit virginitatē Hieronymus, quam tñ non seruauit vt ipse testatur ad Pāmachium. Pręterea & in Annot. inquis, Sigs perpendat horum temporum statum quotam hominū portionem monachorum greges occupent, quotam sacerdotum ac clericorū collegia, ac q̄ pauci vere seruent vitę castitatem, in qua libidinum genera q̄ innumeri demergant, q̄ palam incesti sunt, fortassis iudicabit magis expedire, vt his qui non continent fiat ius publici matrimonij, celibes enim nunc habet mūdus q̄ plurimos, castos perquā paucos. Hęc scripsisti cū plerisq; alijs eiusdem sententię, & tñ mihi tā acerbe succentes, q̄ tribus verbulis humanissime monuerim, quędam legi in libellis tuis quibus videaris matrimonium ita extollere, vt illud celibatu adæques, & tamen perfricata fronte negas, te nil huiusmodi scripsisse.

Sed par est discutiamus aliquantisper, q̄ eneuia sint hæc argumēta tua, vt & superius **I** fecimus. Primum vero ad id respondēdū paucis censeo quo ecclesiam immeritam taxas, q̄ ab hypodiaco non contractum matrimoniū dirimat. Non enim citra diuinę authoritatis exemplum id facit eam Nathinnee de quibus Esdrę primo mentio fit, diuino minis lictio erant additi, in eorū autem loco ecclesia habet hypodiatonos, vt illic sanctiorū patrum definit sententiā. De quibus in quadā epistola decretali ex patrum sententiā ita scripsit Innocentius. Erubescant impj & intelligāt iudicio spiritus sancti eos qui in sacris ordinibus, presbyteratu, diaconatu & subdiaconatu sunt positi, si castes non vixerint, excludendos ab eorundem graduū dignitate. Q̄ aut interpretaris dictum Pauli, bonū est mulierem non tangere, bonum id est cōmodum: si cōmodum vt synonymum ad bonum ab solutum accipis (prout fecit Paulus) idem interpretaris per idem, nihilq; ad rem tuā facit. Si aut cōmodum pro vtili accipis, vt pro eo quod est aliquo modo bonum, sed nō simpliciter bonum, vt verbi gratia quod est salubre, sic intelligens bonū est homini mulierē nō tangere, id est salubre, vel quandoq; homini est bonū mulierem non tangere: primo modo falsum est quod assūmis, omnium enim medicorū sententiā a venere prorsus abstinere, nonnunq; quibuscumq; hoibus insalubre & incōmodū est. Pręterea nihil facit ad rem quā Paulus agit, si altero inepta est interpretatio quę aduersatur literę & sensui scriptoris: Paulus aut respondens Corinthijs, quos capite superiori verbis castigauerat vt pote fornicationi deditos, & libidinibus seruientes. Corinthj enim semper ad rem venerā, pro pensiores fuere, & ad carnalis illecebras proclitiones, dicit ceteris gręcię ciuitatibus. Vnde & illud procerbum, nō est omnium nauigare seu adire Corinthum, ob prostitutarum

mulierū copā & pulchritudinē qbus studijs eos reuocate volens Paulus eis scripserat, Nescitis qm corpora vestra mēbra sunt Christi: Tollēs ergo mēbra Christi faciā mēbra meretricis: Abstīn, an nescitis qm qui adheret meretrici, vnū corpus efficitur cū ea? &c. Et rursus, Qui fornicatur, in corpus suū peccat. An nescitis quoniam mēbra vestra templū sunt spiritus sancti, qui in vobis est? &c. Quem habetis a Deo, & nō estis vestri: quibus subiungens inquit: De quibus autē scripsistis mihi, respondeo vobis, bonū est hominī mulierem nō tangere: propter fornicationem autē vnusquisq; vxorē suā habeat, & vnusquisq; quod suū. Quasi diceret quis simpliciter sit bonum hominī mulierē non tangere, eo quod id ad perfectionē eius p̄tineat, tñ eis qui abstinere nō volunt expedit vt vnusquisq; suā vxorem habeat, & illis id facere suademus: Cui sententię subsequētia ipsius verba astipulant: q; si nō continent inebant, melius est. n. nubere q; vri, quod Hieronymus & ceteri ex ipsis verbis Apostoli interpretant, q; fornicari. Suadet ergo Paulus nolenti se continere, vxorē ducere, non autē absolute vxorē hominī esse ducendā: Postq̄. n. dixerat, Propter fornicationē autē vnusquisq; suā vxorē habeat, quibus & subiunxerat, vxori vir debitum reddat &c. noliteq; fraudare inuicem nisi forte ex consensu ad tps &c. subinsert causam: Ne tentet vos Satanas, ppter incontinentiam vestrā: & nequis putaret id ab ipso p̄cipi quod prioribus verbis pugnaret, subinfert, Hoc autē dico secundū indulgentiā nō secundū imperium, volo autē oēs vos esse sicut me ipsum. i. cupio oēs vos cēlibes esse & mulierem nō tangere: sed vnusquisq; p̄prium donum habet ex Deo: alius quidē sic, alius vero sic. At forte non oibus datū hoc continentię donū, videlicet vt continere velint. Illis ergo bonū est vxorē accipere. Dico autē non nuptis sed viduis bonū est illis si sic permanserint, vt i & ego. Quibus verbis expresse iugulat sententiā tuā, quod ipse vxorē haberet, vel opi coniugali inēberet: quum illa verba, ptulit, volo vos oēs &c. subiungit. n. dico autē non nuptis sed viduis bonū est illis si sic permanserint sicuti & ego, non. n. permanerēt in nupte & vidue, si ipse coniugatus vellet eas permanere sicuti & ipse erat. sententia igit Pauli oī luce dilucidior est, simpliciter & absolute bonū esse hō mulierem nō tangere: expedire autē eos qui cōtinere nolint, vxorē ducere ad fornicationē vitandā: hocq; illis indulgentiā ppter eorū incontinentiā: melius autē esse si non nubāt, & contineāt, siue virgines sint, siue vidue, permanceatq; imaculatę siue cōtinētēs, sicut & ipse faciebat. Q; autē melius sit nō nubere, q; matrimonio iungi, declarat sequentibus verbis dum ait, Solutus es ab vxore, noli querere vxorē: si autē acceperis eā, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccabit: tribulationem autē carnis habebunt huiusmodi. Ego autē vobis parco. Et paulo post, Igit & qui matrimonio iungit virginē suā, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Beatior autē erit si sic permanserit secundū meum consiliū. Puto autē q; & ego spiritū Dei habeam. Et paulo superius dixerat, Volo autē vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quę domini sunt, & quomodo placeat Deo: qui autē cū vxore est, sollicitus est quę sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuinus est &c. Tu autem aduersus tam apertam sententiam, tot proprijs expressissimīsq; verbis explicatam, inquis Paulum nō simpliciter dixisse bonum esse mulierem non tangere, sed bonum esse ob vrgentem necessitatem.

K Primū explicanda erat a te illius temporis cōditio, quę redderet illud fuisse bonum tunc, quod nunc nō sit bonū. Et si enim per pauci tunc essent Christiani, & nunc sint multi, tamen id nihil facit quod tunc fuerit bonum mulierē non tangere, nunc autē secus se habeat. Quid imutatum est vt melius sit nunc colere matrimonium, q; illibatam virginē tractare seruare, aut sanctam seu cēlibem vitam ducere? Nunquid Deo gratius tunc erat & acceptius, nunc illi minus gratū minusq; ab ipso cōmēdatur? Ineptiora sunt hæc Erasme q; vt a doctissimo ore tuo proficisci deberent: Apostoli verba magis aperta sunt, q; quę torqueri vilo a situ in tuam sententiā possint. Absolute clamat Paulus: bonum est hominī mulierē non tangere: quod & dominus in euangelio p̄dixerat. sunt & Eunuchi, qui se castrant ppter regnum Dei: qui potest capere capiat &c. Quod intelligendū est simpliciter, & non pro tēpore aliquo per vnā occasionē aut necessitatē. Non dixit bonū esse vobis aut hoībus, pro re & tēpore, sed hominī simpliciter & absolute. Qui loquendū modus absolutus, non patitur sensum distractū, siue coarctatū. Quod. n. bonum est hominī,

semper bonum est illi recte enim dicimus bonū est homini studiosum esse, quia & omni homini & semper bonum: non autem recte diceretur bonum est homini album esse, aut rempublicam gubernare. non enim Aethiopi forte bonū album esse, neq; tardo & mentis inopi gerere magistratum. Sunt enim homines quibus natura magis expedit seruire q̄ regnare: & fecus. Quæ igitur non perpetuo nec cuiusq; conueniunt, simpliciter & absolute de illo dici nō possunt, sed limitate tñ dicitur. Quāobrem nec recte diceremus, conuenit homini albū esse, etsi plures albi sint, q̄ nigri, eo quod nō conuenit omni homini, nec semper. ar apte dicimus, cōuenit hominem animal esse rationis particeps & discipline capax, eo q̄ semper & ois homo huiusmodi sit. Pariter igitur quā dicimus, hominū bonū esse non tangere mulierē, oportet vt id omni homini bonū sit, & semper. Ex quo tñ non sequitur, esse malū mulierem tangere, sed tantūmodo melius esse non tangere. Quod. n. præstantius est, bonū est, etsi non cōuertat. Inter alit id quod præstat, & illud quod opponitur ei quod cōmune est ad ipsum & ad quod exceditur, mediū intercedit, ipsum quod superatur, quod quanto a perfectioni recedit, tanto magis accedere ad contrariū videtur: quāobrem & quādoq; ipsius nomine nūcupatur. quod enim minus bonū est, quīs bonū sit, tñ perfectioris collatione, malū quādoq; dicitur. quo pacto Hieronymus illud accipies quum aduersus Iovinianum disputat, matrimoniu malū dicit: quod tñ in confessis est bonum esse, & ipse alibi cōfiteretur. Quā igitur Paulus inquit, bonū est hominū mulierē non tangere, simpliciter, & absolute intelligit, bonū esse hominū illā non tangere, igitur omni homini perpetuoq; bonū, non tñ pro tempore, pro req; presente, prout ipse exposuisti.

Quāobrem & pariter et tunc est quod ad id confirmandum in Methodo refertur: Paulus præcipit vt episcopi suas vxores & liberos bene gubernent, nunc hypodiaconis, ius habendi vxores interdicatur. Quibus verbis vti prædictū est taxas institutū ecclesie vti aduersus præcepto Pauli, ac si probasset vel Pauli præcepisse, vel iussisse, episcopos habere vxores, quod & repetis in Annot. cū ais. Hoc loco periclitatur Chrysostomus, ne Paulus exigere videatur ab episcopo vt vxorē habeat &c. Er paulo post, At nunc nō solum a tot presbyteris exigitur castitas, verū & matrimoniu ab hypodiaconis contractū dirimitur. Sed ager quæ est Chrysostomi periclitatur & anxietas, in hoc loco? Verba n. ipsius ita habent. Sensus facillimus est, explicat quid Paulus sibi velle, rejicit sensum erroneum, quem malicia, vel incitia, quisq; ex illis elicere posset, sententiæ Pauli aduersantem. In re quidem tam diffusica sibi enarranda nō oportebat insudare Erasme. Nonnā. Apostolus sibi ipsi aduersatur. Cum autē (sicut modo cōmostrauimus) in epistola ad Corinthios proluxa oratione statuerit Apostolus, melius esse homini innuptum permanere, q̄ matrimonio alligari, ipsumq; cōiugium pbauerit in his, quibus continere nimis arduum videtur: illudq; permisit secundum indulgentiā, non q̄ imperio id constituerit, manifestum est, tanto minus illud Episcopis præcepisse. Quod enim laicis siue profanis hoibus non traditur vti præceptum, sed tñ per indulgentiā concessum, clericis certe & episcopis perfectiorem vitam agentibus, nō potuit esse præceptum. Sed si expēdamus verba ipsius Apostoli, apertissime dignoscemus ipsum nunq̄ tale somniasse. Inquit enim, Oportet. n. episcopum in reprehensibilē esse vnius vxoris virum, sobriū, prudentē, ornatum, pudicū, hospitālē, doctorem, non violentū, non perculsorē: sed modestum, non litigiosum, non cupidū: sed suæ domui bene præpositum, filios habētē subditos, cū omni castitate. Si qs autem domui præesse nescit, quomodo ecclesie Dei diligentiam habebit: hæc ille. Quibus si contendas Paulum velle illa oīa in episcopo esse, sequitur quod qui filijs caruerit, in episcopum eius sententia nō sit a summendus, quod absurdissimum esset, scire enim oēs ex discipulis domini Iesu Christi, filijs caruerunt qui tñ sacerdotio & episcopali munere functi sunt. Omitto cæteros patres posteriores, tum Græcos, tum Latinos, vt Basilium, Chrysostomum, Gregorium, Hieronymum, Ambrosium & alios innumeros: quinimo nec ipse Timotheus ad quem scripsit, vxorem habuit. Præterea sequeretur nec Ioannem Apostolum qui præfuit oībus ecclesiis Asiae, episcopum lege Pauli fuisse: Cum omnīū consensu citra controuersiam constet ipsum perpetuo coluisse virginatē. Multa alia adducere possem, sed in re tam aperta non est imorandum: oportet igitur dicere, non oīa

quæ Paulus recitat absolute episcopis præscribere, sed quædam absolute, ut illa quæ prauitatem excludunt, & ad probitatem munusq; recte petagendum faciunt: quædam autem sub conditione requirere: E quibus vnum est illud, vnus esse vxoris viri, & aliud filios habentem subditos cum omni castitate: hoc est oportet episcopum irreprehensibile esse: quod erit, si vxorem habens vnus vxoris tñ vir fuerit, non plurim: simul aut digamus vel trigamus, quod si coningeret, esset quantū ad ordines reprehensibilis, non aut secus. Præterea decet si filios habuerit, eos subditos habere, cum omni castitate, aliter reprehensibilis esset. Indicaret enim ipsum non esse bonū patremfamilias, cum filios disciplina probos reddere nequiuert. Præscribit igit Paulus episcopum nō deligendum esse digamū, nec filios habentē rebelles, & iniquos: non suadet, aut instituit vt habeat vxorē vel filios: sed si cōtingerit habere, docet qualis ipse illiq; eē debēt. At absolute qdē cōuenit episcopū sobriū, prudētē, ornatū, pudicū & ceteris dotibus, q̄ ab ipso referunt honestatum esse: qd si cōuenit eē pudicū, nō igit oportet eē cōiugatū nisi & cubile immaculatū pudicū dixeris.

M At forte diceret, etsi hæc probet id non esse Apostoli preceptum nec suatum, atamen manifestū est ab eo matrimonium in episcopis permissum: quod tñ nunc est inhibitu nō episcopis tñ, sed (vt ais) presbyteris oibus Diaconis & Hypodiakonis. Respondeo id qdē ab Apostolo fuisse indultū, non q episcopus vxorē duceret (id enim verba illius non proferunt, nec ex ipsis inferri potest) sed tantummodo docet qualis esse debeat is qui ad episcopatum assumendus est: inter q hoc vñ est, & quæ phibeant illū deliqi, si sit digamus: sed vult virginē vel celibē, aut saltem vnus vxoris virum, et qui ad illū honorē sit promouendus. Quibus verbis exprimitur ipsum de quo loquitur, iam antea fuisse cōiugatū, nō q post acceptū munus episcopale cōiugiū intrelieatū dixerit, oportet vel decet episcopum vnam tñ accipere vxorē, at non sic inquit, sed esse vnus vxoris viri: Illud enim oportet esse referre rem iā factā nō futurā. Quāobrē nec ab ipsa nata religione Christiana vnq factū est, vt episcopos sacerdosve post receptū sacri ordinē matrimonio iungeret, nec apud orientis nec apud occidentis ecclesias, grecosve aut latinos, vti superius demonstrauimus, aduersus opinionē tuā, cū mihi respondēs dixeris, & nūc apud Græcos, sacros dotes iungi matrimonio, qd nūq factū, nūq auditū nisi his deplorandis temporibus in Germania, a potitissimis qbusdā, post exortū Lutheri impietate. Fateor igitur Paulum indulgere vt quis deliqi possit in episcopū, modo tñ vnus fuerit aut sit vxoris vir.

N At inquis: perperam igitur nunc inhibet: Respondeo, Paulum forte id nō indulsisse simpliciter, sed pro re & necessitate illoze temporis, quibus ob Christianos raritatē non indecebat, imo & opportunum videbat, et coniugatos modo tales essent, quales Paulus designat ad episcopatum posse euehi, sicuti & tunc quædā legalia seruari permittēbatur: re aut mutata, & tēporis qualitate, visum spiritui sancto ecclesiam astanti necessitate illa transacta, statuere quod melius videbatur, vt videlicet ab opere cōiugali abstineant, qui alari ministraturi essent: & vt immaculate hostiæ, ab hoīe immaculato purissimo domino offerent, qd & sacris exēplis plurimū suadebat agēdū. Receperunt inq̄ Hebræis p̄cipi a dño vt puriores essent ac magis p̄parati ad illā recipiēdā, triduo ab vxoribus abstinerent. A sacerdotibus denegant panes, ppositionis ad velandū ipsi David, eā sp̄cis suis fame p̄clitantes, nisi antea certiores facti essent ab ope cōiugali triduo fuisse imunes.

O Ab Apostolis ceterisq; selectis domini discipulis seruatus est celibatus aut secubitus postq ad apostolatū euecti fuerat: quod ex scripturarum serie cognoscit, & patrū testimonio cōprobatur. Vniuersum percurratur euangelij: apostolorum. Acta diligēter examinentur, epistolę: oēs apostolicę, perspicitur ipsos discipulos prorsus occupatos circa opera spiritus euangelijq; promulgandum, operibus carnis nullam dedisse operam, nec verbulū quidem vnū quod trahi possit ipsos de re vxoria vel tantillū cogitasse. Mirū autē eum res ipse gestē ita naricū diligēter, qd et miracula quædam referat quin de hoc etiam aliqua mentio fuisset habita, quod ad negocium euangelij pertinebat, & ad institutionē ecclesie vt pote post mortem domini redijisse ad rem domesticā curandam cū suis vxoribus, quemadmodum refertur Petrum & Andream redijisse ad piscādum: Plurima autē esse in euangelio quę indicēt contrarium, constat, vt illud, Siquis venit ad me & nō odit

patrem suum & matrem & uxorem, nō potest meus esse discipulus. Et illud quod is qui inuitatus est ad cōiuiuium & abnuir, excusans se duxisse uxorem, a patre familias prorsus indignus conuiuii iudicatus est. Et illud ex Luca, Putatis quia pacem veni mittere in terram: Non dico vobis, sed separationem. Et alia pleraque idem innuēntia. Præterea hoc attestantur prisci patres Tertullianus, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, & ex Græcis præcipui. Tu autē contrarium sentis, ac alijs persuadere contendēs vis Paulum fuisse coniugatum, Petrum pariter ac Philippum, uxoresque suas circumduxisse, innuens & plurimos alios ex Apostolis fuisse coniugatos, pro qua sententia nullam tamen affers rationē, nullumque testimonium, quod eam asstruat.

Non enim cōstat ex Apostolis excepto Petro & Philippo aliquem cæterorum fuisse coniugatum, quinimo & de Philippo nil certi habetur. Et si tibi condonaretur oēs fuisse coniugatos, quid hoc ad tuam sententiam: cum anteq̃ ad Apostolatū vocarentur, id fisset factum: quinimo qui iam alligati erant co susepto munere ab opere cōiugali prorsus abstinerunt (quemadmodum dictum est) ne diuini essent in opere euangelij. Iuxta enim Paulum, Qui rei vxorie operam impendit, nec expeditus esse valet miles ad militiæ spiritus munera obeunda. Quapropter & in eo de quo longe minus referret, in profana militiā, nec miles idoneus censetur, nedum homo vxorius, verum nec qui circa opus coniugale sit intentus. Quamobrem & disciplina militari cautum, ne proficiscens in expeditionem militibus vxores illos consequi, aut cum illis in castris esse liceret. Et tamen vis tu Apostolos circumduxisse vxores, cum pro spiritu militarent, pugnaretque aduersus potestates humanas & principes tenebrarum, innixus his verbis Apostoli ad Corinthios, Nunquid non habemus potestatem mulierem sororē circumducēdi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres domini & Cephas? Quæ verba contra te faciunt, non pro te. Licet enim iam græce vt ranges significet vxorem scilicet & mulierem, hoc tamen loco pro vxore intelligi non potest, illud enim sororem determinat non vxorē esse sed mulierem vti sororem, secundum spiritum ministrantem eis, quas permittebant se consequi (cum circumiret ciuitates euangelium prædicantes) sibi ministraturas exemplo domini. Legimus enim in euangelio, Erant mulieres quæ secutæ fuerant Iesum ministrantes ei &c. Inde corum enim nimis fuisset ac turpe, ipsos Apostolos proprias vxores a quibus se iam separauerant, vt pote quum se domino dediderunt, post triumphum crucis, illis se rursus adiungere, ac eas publice circumducere.

Ex hoc igitur loco inferre non potes, aut Paulum vxorem habuisse, nec cæterorū quæ ipsam: quinimo cum dicat & fratres domini, manifestū quod de vxore non intelligat, fratres enim dicebantur aut filij Zebedæ, aut filij Alphæi, aut vtrorumque, quorū nemo vxoratus fuit, sed oēs aut virgines aut cælibes patrum testimonio fuisse cōstat. Quinimo nec de vxore Petri vlla vnq̃ mentio sit in scriptura, sed tñ de socru scribitante, nec ēr a verustis scriptoribus. Pariter nec de vxore Philippi, sed tantūmodo de filiabus illius aliqua habetur, de quibus tñ ambigitur an Philippi Apostoli an Diaconi filiz fuerint, quas & le benimus dono prophetiæ fuisse dotatas. In Actibus enim Apostolicis Lucas de Philippi filiabus ita inquit. Venimus Cæsaream & ingressi domum Philippi euangelizata qui erat ex. viij. manifestus apud eum. Huic autem erant filiz virgines quatuor prophetites ipsum autem non loqui de Philippo Apostolo constat, tū quia ipse non dictus est euangelizata, tum quia nō fuit, ex septem delectis ad ministrandum mensis ac viduis: quorum nomina ipse Lucas alio loco recenset, inter quos & Philippum nominat. ait enim, & Procorum & Philippum &c. Vtrum præter istū Philippū & Philippum Apostolus filias habuerit, an nominis cōmune auctores vnū pro altero accipiant, incertum est. At si illi fuerint filiz aliæ prophetizæ testimonio tum Polycratis liçtori vrbis Romæ scribentis, tū Caij, de quibus supra meminimus, illas certe nuptiis nō tradidit. Ait enim Polycrates: vt refert Euiebius) Philippus Apostolus apud Herapolim dormiuit, sed & dux eius filiz inibi virgines consenuere, & alia eius filia spiritu sancto repleta permansit apud Ephefum. Er Caius in suo dialogo aduersus Proculum idem cōmemorat dicens, Post hæc autem quatuor fuisse Philippi filias, cuius sepulchrum extat apud Herap. Asiæ vrbem vna cū filiis

bus suis. Ex quo quia non constat Philippum Apostoli illic sepultum, videtur de Apostolo non loqui. Sed dato quod Apostoli illi fuissent, & nupti date, quid tum? Nonne antequam Philippus ad Apostolatum vocaretur, poruit illas fuisse? Deinde defuncta uxore cum celebs esset delecti fuisset vel et illa superstiti, ipsumque illas nuptui dedisse cum iugari vellent, non autem virgines permanere? Non enim dominus inhibuit nuptias, sed probauit: etsi illis longe praeferret virginatatem. Nonne Paulum dicentem citauimus, Qui matrimonio iungit virginem tuam bene facit: & qui non iungit melius facit? Hoc igitur exemplo probare non vales coniugium potius esse virginatate aut caelibatu.

S At diceres: Quis deus illa potiora esse, non tamen lex erat statuenda de ipsis, quae non minus ardua sunt ad seruandum, quam sint sublimia, quam obrem & a paucissimis praescriptum illud seruatur, quibus innumerum illud profiteantur, unde etsi iam condita, in tempore tui operis portuna, nunc rebus mutatis videtur esse abroganda. Haec enim est sententia verborum tuorum quae superius recte uimus: ad comprobandamque rei difficultatem illud scripsisti in Supput. Gratia quidem Dei omnibus praesto est ad salutem. an praesto sit omnibus ad continentiam Beda uiderit. certe Paulo non erat praesto ter dominum roganti ut liberaretur a Satana colaphisante. Quibus uerbis si intelligis gratiam domini non fuisse praesto Paulo ita ut ipsum permiserit labi in carne, non solum talissimum duciles, uerum & blasphemaffes: Sin autem, quod magis credo, uis non ita fuisse praesto ut liberaretur ab exsultatione carnis, id nihil facit ad causam tuam, cum satis praesto sit gratia quae praeseruat a peccato. facit enim dominus cum tentatione prouentum. Ut inquit Paulus, Fidelis quippe dominus non permittit seruum tentari supra id quod potest. Praeterea gratia, non potest esse praesto omnibus ad salutem, nisi praesto etiam sit ad ea sine quibus salus haberi non potest. Non ualeat autem quis saluus fieri, nisi a peccato abstinere: peccat autem omnis qui nuncupatum uorum aut lege quam professus est, transgreditur. recte igitur dixit Natalis Beda, omnibus conantibus & facientibus quod in se est, praesto esse gratiam domini ad continentiam seruandam, siue ad illa obstricti sint, siue obstringi decreuerint, quod nec citra donum gratiae facere possunt. si autem secus esset, sequeretur dominum esse acceptatorem personarum.

T Sed quum ea uerba de Paulo protulisti, conicio te immemorem fuisse eorum quae tum in Methodo scripseras, tum in scholijs in beati Hieron. In Metho. enim inquis, Quum Paulus ad Rom. scribens inquit, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum &c. Igitur ego ipse me te seruo legi dei, carne autem legi peccati non sua uoce loquitur haec opinor Paulus, sed alterius cuiuspiam, adhuc imbecillis, & qui cupiditatibus suis etiam non impar esset. Et in scholijs in Hieron. super illa uerba, Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae & captiuam me in lege peccati &c. inquis. Mea sententia Paulus haec in suam personam transiit, quo minus molestia esset disputatio, non quod tam huiusmodi ipse vexaretur affectibus utpote perfectus. Quod autem haec sententia superiori aduersetur, quod ei praesto non fuerit gratia dei &c. tu ipse uides. Ob haec tamen non inficias eo quin continentiae uoti difficile esse fatear, arduumque hominem carnis uestitum eniti puritate angelis fieri compari: difficultatemque seruati citra peculiare dei donum, etsi apud ethnicos multi fuerint qui & virginatatem & caelibatum intemperate coluerint. Pariter fitebor & apud nostros eos ipsos qui continentiam profitentur plurimos esse lubriciores, promissis non stantes. Sed quid tum? Nonne omne uirtutis opus circa difficile uersatur? Nunquid bonae leges abrogandae ob aliquot illarum transgressores? Nonne satius est aliquos perfectos esse conari quod id quod optimum est, quam nullos? Constat quidem plurimos hominum fornicari, nunquid igitur lex a domino inhibens fornicationem reuocanda? & fornicatio permittenda ad alia nefandissima libidinum genera euitanda? Nonne quidem hoc statuit dominus, non hoc docet Paulus, sed prorsus a fornicatione abstinendum. inquit enim, Ne commisceamini fornicarijs. Et rursus, Neque fornicari neque idolis seruientes, neque adulteri regnum dei possidebunt &c. Ad haec scire intelligentes quia omnis fornicator aut immundus &c. non habet hereditatem in regno Christi & dei. Et iterum, Mortificate membra uestra quae sunt super terram, deponentes fornicationem immunditiam &c. propter quae uenit

ira dei &c. sed de hoc non est controuersia. Exploratissimum quidem omne venereum opus interdictum lege diuina, præter coniugale labuntur tamen plurimi, nec ob id præscriptum abrogatur.

At dices. non inficior legem facientem sacerdotibus caelibatū præcipere, quod melius vel optimum est: sed dico vel non fuisse faciendam vel abrogadam, cum res ipsa doceat eam multis peccandi occasionem præstare. Lex enim, vt inquit apostolus, fecit peccatum. Si enim condita non fuisset lex, non peccarent, quibus caelibem ducere vitam grauius esset, sed sancto connubio vterentur. Ad quod respondeo demonstratum fuisse superius caelibatū simpliciter præstantiorem esse coniugio: quod si acciderat multos ille quosdam illud non integre custodire, non tamen optimum tollendum ob imbecilliorum infirmitatem aut prauorum iniuriā. At inquires: non semper quæ optima sunt, præcipientia sunt, sed quæ commodiora ac salubriora his quibus fiantur. Lex enim quæcumque cōmune cōmodum spectat: hæc autem pluribus incōmoda est q̄ cōmoda. Respondeo lege hæc neminem alligari inuitum: liberumq̄ esse omnibus illi se obstringere, aut eam abnuere. Non enim præcipitur hominibus vt caelibes viuant. Cōmendato enim continentie voto inquit Paulus. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico, nō vt laqueum vobis inficiā, sed ad id quod honestum, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi &c. Quemadmodum igitur nemo cogitur inire coniugium, ita nec quisquam cōpellitur amplecti caelibatū. At vt alligatur quis ad leges coniugii, a quibus prius liber erat, ita & ad continentiam seruandam. Nemo enim inuitus militare cogitur, at si quis militie sacramento se lubens adegerit, oportet vt militis officia præstet. Pariter qui se voto ad seruandam continentiam obstringit, eam seruare tenetur. At factorum ordinum collationi hoc votum annexum est, qui igitur ordines suscipit & continentiam seruare astringitur. Quæ si id graue putet prætermittat & illud conuenit, ob quod illi alligatur. Leuiticū ordinem & sacerdotale munus non subeat. nemo enim inuitus impellitur sacerdotio fungari: si dignitas illa arrideret, & onus illi annexum, æquo animo ferat oportet: sicuti iniqui esset vxori se alligare & debitum reddere petenti denegare: ita iniustum est perferri velle honore sacerdotali, & debitum reddere petenti denegare. Qui enim vult id quod antecedit, par est vt etiam velit, quod ad ipsum necessario sequitur. Non igitur lex abroganda, quia multis occasione illius delinquerent, eo q̄ non sit absolute præcipient, sed tātum sub conditione, quæ est in facultate eligentis.

At adhuc forte inquires, nec lex nō potuit obstringere omnes sacerdotes, cum ab vniuersali ecclesia non fuerit recepta. Panutio enim magnæ authoritatis patre reclamante plurimæ orientis ecclesie illam respuerunt. Dicerem ad id, verum esse orientis ecclesias plurimas illam non habuisse ratam quantum ad ordinandos, sed quantum ad ordinatos. Nulla enim, vt superius dixi, vnq̄ tuit diuersitas aut controuersia apud vllam nationem in populo Christiano, nec vnq̄ permissum aliquem sacerdotem ordinatum vxorem ducere, sed tantummodo indultum vt qui iam duxisset ob id a sacerdotio non reiceretur, illaq̄ tantummodo superstitie operi coniugali modeste indulgere possit. Quæ si ad integrū caelibatū prorsus non alligantur ecclesie quæ legem non receperunt, nec iungi castitatis votum sacerdotali ordini voluerunt, at procul dubio obligat occidentis ecclesie, & quotquot legem illam nō sunt aspersionati, diuissimæq̄ plurium seculorū obseruatione illā integerrime seruauerunt. At dices: prout episcopo Basiliensi scripsisti expediret vt hæc lex laxaretur occidentalibus ecclesiis. Responderem temerarium esse hoc iudiciū, teq̄ peritulantius hoc suadere q̄ tibi conueniat, & tantæ rei grauitas patiatur. Secus. n. vides Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Gregorio, Cypriano, Tertulliano, & ceteris patribus: qui testantur eos digne hostias offerre nō posse, qui operi seruati coniugali. Clamat & dominus in Euangelio, Nemo pōt duobus dominis seruire. Quomodo igitur sacerdotes toto pectore dño seruient si obnoxij vxoribus sint, & illis inferuire cogant? Secus visum Erasmum vniuersis patribus illis & ecclesiis quæ lubet & summa alacritate legem illā suscepunt. Quæ si quidā contrarium sentiant, vipote q̄bus, ppria id libido suggessit, non tñ probanda eorū sententia qui plus affectibus q̄ rationi indulgēt, plusq̄ viriū tribuūt incē-

trio carnis q̄ virtuti, continentię & gratię domini. Quorum sententia aduersatur testimonijs & exemplis scripturarum & sanctorum patrum. Si autem diuinus spiritus ecclesiam gubernans (qui sua distribuit prout vult suggestitq̄ plurimis ecclesijs vt illud susciperēt) diuersum nunc aspiraret, ecclesia certe illius decretum sequeretur.

Y Sed & falsissimum est quod ais, paucissimos esse ex his qui virginitatem aut cœlibatū profitentur, ea iniuiolare seruare. Contrarium enim sentiunt qui recte sentiunt quinimo longe plures esse eos qui vere cœlibē & incontaminatā vitam ducunt ipsi qui illi polluit: inter eos presertim qui religiosi siue monachi apud te dicuntur: apud quos viget regularis disciplina & i monasterijs siue collegijs sacrarū virginū, rationi magis est cōsentaneū. At dices secus sentiunt multi de vtroq̄ genere, respondeo vnūquēq̄ pro ingenio, p̄prio suisq̄ affectibus facile de cæteris iudicare. Tales enim libidinibus inservientes, gulęq̄ illecebris dediti, vt ipsi incontīnētes sunt aut helluones sibi ipsis blandientes, putant ceteros pari licentia voluptatibus indulgere. Auari cōsent reliquos oēs pecunie cupidissimos ēē. Qui alit̄ frena luxurię non laxarunt, studioseq̄ viuunt, secus sentiunt, putantq̄ plures ēē probos q̄ improbos. Quamobrem cum tu id tantopere p̄dices de his qui cœlibes viuūt, nec id aliter doceas, non standum est verbis tuis proprio sensu prolatis.

Z Præterea quam cō erronea illa quę protulisti de diuis Augustino & Hieronymo, nō erubescens diffamare tantos viros tam eximios celebresq̄ patres vt causę carnis faueres? Dixisti enim Augustinum duas habuisse concubinas, & tamen virginitatem ac cœlibatū laudare. Hieronymum in cœlum euahere virginitatem, quam tamen ipse nō seruauerit. Quanto fatius erat hęc tacere & sopire, si fieri posset, etiam si vera essent, q̄ diuulgare? Quanto iniquius cum sint falsissima: ac siquid veri hęc verba contineant, id calumniosissime prolatum sit. Fatetur ipse Augustinus in confessionibus se adolecentem cū ethnicus esset addictum fuisse vni mulierculę, quod quidem maximo fletu deplorat. Sed quid tūc, adolefens erat, ethnicus erat, nō adhuc Christi sacra receperat, non putabat id indecere, nec se peccare. Apud ethnicos enim concubinę non erant inhibite, quinimo forte putabatur se probe agere, vt sola extincta libidine non se multis cōmiseret. Apostoli sacra Christi recepta nunquid tale quicq̄ commisit vnq̄? Nunquid carni indulserunt an non continētissime & purissime vixit: & tamen tu illa verba profers simpliciter absq̄ vllō tēporis di scrimine, ac si iam Christianus immo sacerdos & episcopus amicus habuisset. Quis illi vitio dandum quod imprudens fecit anteq̄ Christū indueret, multo magis accusandus ēēt q̄ ethnicus, q̄ gentilis fuit. Nec enim Paulo vitio datur, q̄ æmulator legis & patrię traditionum, persecutus fuerit ecclesiam Christi. Similiter quod protulisti detrahens Hieronymo aduersus cōmunem sententiam quę illi virginitatis candorem tribuit, irreuerenter perulantesq̄ dictum est: cuius quidem rei nullum testimonium asserere vales exceptis quę basdam ipsius verbulis ad Pammachium scribentis: quę quidem prima facie id alstruere videntur. Sed diligentius inspicies & ea conferens cum his quę alijs locis scripsit, aiadas uertit ipsum id non asserere, sed seipsum exinanienti ad fastum vitādum illa verba protulisse: presertim eo q̄ plurimum illa verba facerent ad confirmandam ipsius de virginitate sententiam. Vt enim ipse quodam loco inquit, Maior est fides potiorq̄ autoritas laudantis id quo se ipse carere fatetur, quam quod se habere p̄fitetur. Ait enim, Ingenua & verecunda cōfessio est, quo ipse carcas id in alijs p̄dicare. Quamobrem & superius dixerat virginitatem autem in cœlum fero, non quia habeam, sed magis miror id quod non habeam, quasi dicat. Virginitatem non tantis laudibus extuli, quia me illam habere profitear: sed tanto magis illam admīror si illa careo. Ad Eustochium enim de custodia virginitatis scribens, inquit, Nobis diuerso tramite incedendum. Virginitatem non tantum effirmus sed seruamus. Nec sufficit sciri quod bonum est, nisi custodiatur attentius quod electum est, quia illud iudiciū est, hoc laboris: & illud cōmune cum pluribus, hoc cum paucis. Qui perseuerauerit, inquit, vsq̄ in finem, hic saluus erit. Et, Multi vocati, pauci electi. Quid queris: maius ne testimonium, aut expressius afferri possit? Sed iam par est vt prolixam disputationē claudamus: & ad alia quę sequuntur properemus.

DE MATRIMONIO

LIBER XVIII.

Ecce igitur argumentum prorsus omittentes iam videamus & quid de ipsius matrimonij sacramento scripseris. In scholijs. n. Tomi primi operum diui Hieronymi ita inquis, Haud scio an xrate Hieronymi ecclesie matrimonij numerauerit inter sacramenta. Certe Dionysius cum ex professo de his tractet, matrimonij nullam fecit mentionem. Quibus verbis constat te innuere ipsum inter septem sacramenta non esse recensendum. Præterea in Tomo quarto inquis, Hac tempestate matrimonium inter sacramenta ponitur, de quo mirum est, nec Iouinianum meminisse cum illud laudibus eueheret: nec Hieronymum, cum illius libros refelleret. Eademq; sententiam in Annotationibus non vno loco repetis, videlicet matrimonium non esse inter sacramenta recensendum, & alijs de causis diuortium fieri posse q̃ propter adulterium censet: Nec separationem thori fieri posse manente nexu matrimonij vt ecclesia tenet asseris. Præterea & vis li cere quibusdam de causis matrimonium dirimi per iudices legitimos, ita vt liberum sit vtrique cui velit fungi aut certe alteri qui diuorth non dederit causam: quod persuadere conaris pluribus argumentis, sensui tuo potius q̃ rationi accommodatis.

Ad hæc autem diluenda, Primo animaduertendum te omnia negligere nihil pensi habere modo confirmare videaris quæ petis. Ad idq; peragendum eadem nunc affirmas, nunc denegas, eodem vultu pariq; fronte. Ad matrimonium quippe asserendū vt in præcedenti argumento recitauimus asseruisti illud e septem diuinis sacramentis & mysterijs esse nobis a Salvatore Iesu relictis, tanq̃ sui monumentis. His autem quæ nunc recitauimus non solum de hoc dubitas, verum etiam oppositum appositum rationibus perferre niteris. Qui quidem mos quis apud oratores inoleuerit, vt videlicet eisdē locis vtatur cum disputat de rebus proliis in causis diuersis: ac certe Philosopho aut Theologo. sacras literas interpretanti omnino dedecori est. Quid enim in doctore turpius q̃ in docto inconstancia? Quid magis indecorum? Quid magis ineptum? q̃ quod sese redarguat: Sed vt respondeam argumentis tuis. Primum quarto a te quid censas de matrimonio? Teneas ne illud esse ex septem ecclesie sacramentis an non? id si affirmes, faceris igitur quæ pro sententia contraria induxisti vana esse, nec ex illis id effici. Si deneges, faceris quæ alijs locis scripsisti nullius esse ponderis, sed falsa prorsus & inepta. sed vt declarauimus illa nihil opitulari sententiæ tuæ, ita demonstrare studebimus ex ijs quæ in contrarium adduxisti colligi non posse quod prætendis. Primum enim ex hoc q̃ Dionysius quem ais ex professo de sacramentis tractare matrimonij nullam fecerit mentionem, inferre vis ipsum aut non esse inter sacramenta recensendum, vel certe a veteribus non fuisse relatum. Ad quod respondeo Dionysij propositum non fuisse de omnibus sacramentis tractare, nec eorum numerum recensere, sed tantum de his quæ ad institutum suum faciebant: quod erat docere etiam in ecclesiasticis mysterijs hierarchicum ordinem & munia illius aliquo pacto referri: ad quod peragendum de sacris ritibus & alijs huiusmodi generis nonnullis pariter agit, quæ tamen inter septem sacramenta non numerantur. Nec enim ibi solum matrimonium prætermitit, sed etiam penitentię sacramentum paritratione nec de illo tractat sed tantūmodo de his in quibus expressius ordo ille & operationes representantur. Ad aliud quod ais matrimonium inter sacramenta hac tempestate numerari: mirum autem est q̃ Iouinianus illius non meminisse &c. Dico Iouinianum huius non meminisse, eo q̃ ad sententiam suam comprobendam nihil faceret. Vt enim superius differuimus argumentum illud prorsus elumbe est nulliusq; vigoris. Coniugium inter sacramenta ecclesiastica numeratur, igitur honorabilis est virginitas te. Parique ratione nihil ad Hieronymum pertinebat de hoc meminisse, præsertim cum

tempore Hieronymi ecclesiastica sacramenta hoc septenario numero forte non coartata fuerint. Ita vt hæc peculiari quadam ratione hoc nomine censerentur, sed sollicitus tua interlegens quæ in Annotationibus noui testamenti pluribus locis scribis, quibus matrimonio sacramenti dignitatem detrachere conaris, summopere miratus sum. Quare ad ipsum extollendum ex professo magnum volumen edideris, nec aliam causam diu querens inuenire potui q̃ vt detraheres ecclesiæ decretis illud inter sacramēta recensentis, qd̃ lubens & gaudens persæpe facis, modo vltimam ansam accipere possis, inferasq̃ ipsam illud inter sacramenta de nouo recensuisse: cum vetustiores patres illius mentionem non fecerint. Hocq̃ voto id statuisse, vt iudicia quæ de matrimoniorum controuersis contingūt, sibi prorsus vendicaret, vtpote ad quam solam pertineat de his quæ ad sacramenta attinēt decernere. Idq̃ verba tua superius recitata in libello de Christiano matrimonio indicāt. Cum ais. Verum præcipuam huius negocij curam ad se pertraxit ius Pontifici, sic multa corrigens ex legibus principum vt ipsum tamen parum secum consentiat: nec ab hoc recedunt theologorum placita. Cum enim inter ecclesiæ sacramenta numeretur matrimonium, multaq̃ super hoc statuerint euangelicæ & Paulinæ literæ, vñ sunt Pontifices suorum quodam iure traditionem huius materie sibi vendicare: nec alibi ius Cæsareum magis ac reuerentius cedit decretis Pontificum q̃ in causa matrimonij &c.

- C Aut si id non petisti, certe aliud tibi volebas, quod nec multum distat ab hoc licet diuersum sit, videlicet placitis ecclesiasticis & summorū Pontificum decretis contrarietur, vt est illud quod diuortium fieri non possit inter coniuges, vt liberum sit ipsi aut eorum alteri nubere cui voluerit superstitē altero coniuge, cuius tu contrarium censēs. A quo pariter dissentis, videlicet posse fieri separationem thori manētē nexu matrimonij, & illud aliud solo consensu contrahentium ratum esse matrimonium. Et illud non licere coniuges separari nisi ex consensu citra causam adulteri, quam tu nō solum mortalium & ecclesiæ, sed etiam Iesu Christi redemptoris censor admiraris ab ipso fuisse statuta, hænc tantum causam exceptam cum plurima alia sint (vt ais) maioris placuli ob quæ diuortium videretur esse faciendum. Sed id forte non statuisset bonus magister & dominus si te in consilium vocasset, aut putasset institutum suum censoria virga tua esse notandum. Cum autem aduersus hæc disputas prolixioribus verbis præter cætera inquis, Leges cōmūdas esse vti pharmaca ad morborum rationem, quædam enim ita recepta esse dicis ab aucthoritate ecclesiæ vt pro re nata possint mutari, & vt fas non est diuinam scripturam quā certissimam habemus, vitę regulam abrogare: Ita p̃h ac prudentis dispensatoris est eam publicis moribus accommodare. Quibus verbis ita desipere videris vt nunq̃ magia. Via enim diuinam scripturam quam fateris certam vitę regulam esse, trahi posse, ac publicis moribus accommodari. An non secus agendum, vt videlicet mores publici accommodentur sacre scripturæ a qua habent regulari? Lex enim præscribit quid agendum sit, nec ad cōmodum aut exemplar illius quod agitur lex sancitur. Plurima enim cōmuniter praua aguntur quæ lege inhibentur, neq̃ standum est cōmuni sensui nostro in his quæ a nobis sunt agenda, sed diuine legi ita statuenti. Vti enim ille opifex rerum hominem ad imaginem suam condidit: ita legem ei præscripsit, ad quā mores suos formaret. Licet igitur sexcentę rationes humano sensui innixę suaderent cōmodius esse hoibus, vt quibusdam in casibus dirimeretur matrimonium citra mortem alterius coniugis, vel quo diremptum quātū ad thori pariter essent separati cōiuges quātū ad nexum matrimonij, tamen prorsus essent continenda si lege diuina oppositum decerneretur. Quamobrem & illud indignum quod ab ore tuo prodatur, videlicet imutandas esse ecclesiasticas leges isthęc sentientes. Licetq̃ ac expedire id facere cum quia pharmaca ad morbos rationē mutanda sunt, tñ quia quædam alia sunt ab ecclesiā instituta quæ pro re possunt mutari, quibus non distinctisquis inter ecclesię decreta cū velis quod licet in quibusdā pari ratione licere & in cæteriis. At multum interest inter ecclesię præscripta. Quædā enim huiusce generis sunt vt ea immutari liceat, videlicet quæ traditione tñ humana, suadente ita ratione pro re & tpe sunt instituta, quibus imutatis & illa imutari possunt. Sunt & alia prorsus imutabilia vt quæ ecclesiā nō humana traditione, sed diuino instituto promulgauit esse tenēda. Aut sacra m

scripturam aſſatu diuini ſpiritus interpretans aut tradens a Chriſto & ab Apoſtoliſ ore tenus prodita, ac per manus ſucceſſiue recepta, vel nouo illapſu ſancti ſpiritus expreſſit ab ipſa ſtatuta, quæ nec niſi noua reuelatione tolli aut cõmutari poſſent. Ad hoc autẽ ſe cundum genus, videlicet eorum quæ immutabilia ſunt ſpectant quæ ad matrimoniũ per tinent, de cuius quæſtionibus ius decernẽdi non ſibi vendicauit eccleſia, vt verbis innuit, & ob id inter ſacramenta fuiſſe relatum: ſed dominus Ieſus legem expreſſam cõdidit de matrimoniũ vinculo, de qua promulganda tam ſoliciti fuerunt Apoſtoli & Euangelizæ vt non quemadmodum in pluribus alijs quod ab vno prolatum eſt ab alijs prætereatur, ſed & illa quæ a Matthæo primo Euangelij ſcriptore narrata fuerant, eadem tamen & eiſdem expreſſioribus verbis a Marco & Luca repetantur, nec hiſ cõtẽtus Apoſtolus Paulus illud idem repetens explieuit. Inquit autem apud Matthæum dominus: diſtẽ eſt, Quicunq; dimiſerit vxorem ſuam det ei libellum repudiij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiſerit vxorem ſuam excepto fornicatiõis cauſa, facit eam mœchari. Et qui dimiſſam duxerit, adulterat &c. Nec contentus hoc ſemel ſcripſiſſe idem capite decimo nono repetit, referens quæſtionem Phariſæorum, An liceret homini dimittere vxorem ſuam quacunq; ex cauſa. Ait enim, Non legiſtis, quia qui fecit ab initio maſculum & fe minam fecit eos: & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem & adhærebit homo vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non ſeparet. Ad quæ dicunt illi, Quid ergo Moyſes mandauit da re libellum repudiij & dimittere? Quibus ait, Quoniam Moyſes ad duritiã cordis ve ſtri permiſit vobis dimittere. Ab initio autem non erat ſic. Dico autem vobis quia qui cunq; dimiſerit vxorem ſuam niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Idq; cum arduum videretur diſcipulis proprio ſenſu ea verba expendentibus dixerunt, Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere: qui dixit illis, Non omnes capiũt ver bum iſtud &c. Hæc eadem repetit Marcus, dicens, Accedentes Phariſæi interrogabant eum ſi licet vxorem dimittere &c. Animaduerte autẽ q̃ ſoliciti fuerint Apoſtoli de hæ lege bene capienda, verba enim Chriſti expreſſiſſima fuerunt. Tamen & cum in domũ ſe recepſiſſent, iterum de eodem eum interrogant, & ait illis, Quicunq; dimiſerit vxorem ſuam & aliam duxerit, adulterium cõmittit ſuper eam. Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum & alij nupſerit, mœchatur. Audis verba, Quicunq; dimiſerit & aliam duxerit, nihil exci pit qui adulterium cõmittit. Vis expreſſius teſtimonium non licere aliquo caſu vxorẽ dimittere, & alia ducere? Audiſti & q̃ duo ſunt in carne vna. Quinimo & iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quomodo igitur vis q̃ eadem carne manente & vtroq; cõiugum ſu perſiſte liberum ſit nubere alteri? Præterea & legem repudiij a Moïſe permiſſam ad du ritiam cordis Iudeorum. Ab initio autem hominis conditi non ſic fuiſſe, ſed ſecus. At di ces ſed ſuperius in Matthæo excipit cauſam fornicationis in qua liceat dimittere. Fateor, ſed non ſubiunxit, & aliam ducere: imo inquit, Qui dimiſſam duxerit, mœchatur: quod quidem non cõtingeret ſi liceret illam dimittere vt liberum eſſet aliam ducere. Nullusq; maneret matrimoniũ nexus prout ipſe cenſes. Sed & Paulus ita expreſſis verbis id declar ar vt omnem cauillandi facultatem detrahat, quemadmodum paulo inferius ex verbis illius dignoſcitur. Permittit dominus dimittere vxorem quantum ad vſum coniugij ob adulterium, & cum hoc tantum excipit, cæteras cauſas excludit. quod autem tantũ per mittitur: non precipitur.

Ex hoc autẽ diſſoluitur argumẽtum tuum illud cedere alicui in poenam nõ debere qui culpæ non fuerit particeps: Vxore autem adulterante abſq; viri culpa cũ illam dimittat, ſi aliam ducere non poteſt, oportet ipſum perpetuo caſtratum & ſobole defraudatũ vi uere, ſolo vxoris ſcelere: quod a cõmuni ſenſu naturæ abhorret, proſuſq; iniuſtũ dignoſ ſcitur. Ad quod respondeo q̃ ſi dimiſſio eſſet præcepta id conſequi valeret. At ſi tantum permiſſa, nihil iniuſtum ſequi poteſt. Inhiſuerat enim dominus hominẽ non ſeparari ab vxore: quod Paulus explieuit, niſi ex cõſenſu. Excipit tũ dominus cauſam fornicationis vt pote ob iniuriã matrimonio illatã. Si igitur vir hæc iniuriã permotus ab vxore ſeiuſgi deſeruerit, id ei ꝑficere cõſeſſum eſt. Cũ autẽ aio ſuo ſatiſfecerit, cõtĩnẽter viuat oportet.

Cautum enim ne aliam ducat. Nam qui dimiserit uxorem suam & aliam duxerit moechatur, dixit dominus. Si autem grauius est illi continenter viuere & iniuriam adulteri perferre, liberum est ei non dimittere aut dimissam recipere in gratia: æquum enim ad utrumque habet facultatem, eligat utrum magis expediat. Poena igitur tantum tribuitur peccanti non autem insoni. Quæ enim adulteri commisit oportet continenter viuere velint nolint, si viro dimissa est: cum neque alteri nubere valeat. Hanc autem legem aperuissimis verbis explicauit Paulus inquitens. Hic autem qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego sed dominus, uxorem a viro non discedere: quod si discesserit manere inuuptam aut viro suo reconciliari. Quod autem dixit de vxore pariter & de viro intelligendum, qui caput est mulieris. Et rursum mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuat. Non igitur licet eo supersite aliam ducere. subiungit, Quæ si dormierit vir eius liberata est, cui autem vult nubat tamen in domino. Tantum ergo licet nubere cum vir eius dormierit. De eadem re meminit & Lucas. Ait enim, Omnis qui dimittit uxorem suam & alteram ducit moechatur: & quæ dimissam a viro ducit moechatur. Ex his testimoniis cognoscere poteras si voluisses ecclesiam saluatoris & Pauli decretis innixam, leges illas promulgasse ad matrimonium pertinentes. Quibus & diuortium in consummato matrimonio prorsus abijcit & separationem in opere coniugali permittit, manentem tamen nexu matrimonij quod tu inquis humanum fuisse inuentum. Cum apud Hebræos nullum fuerit diuortium nisi quod dirimeret non tamen coniugium sed esset omnes nexus matrimonij: quasi lex Christi non esset perfectior lege Moysei. Et ille non expresserit illud permissum eis ad duritiam cordis eorum, non tamen quod bonum esset & primitus a domino deo institutum.

E Superest respondere ad illud quod calumniaris ecclesiam statuere solo consensu contrahi posse matrimonium. Ad quod vellicandum ut videaris & iuris ciuili non esse expertus, sed esse grammaticus, rhetor, geometres pictor aliptes, in libro de matrimonio plures leges profanas inducis tui iurisconsultorum, tum Cæsarum necnon & plurima veteris testamenti exempla. Quibus infers sine parentum potestate id non licere. Quæ quidem leges recta præcipiunt, inhihent enim quod fieri non decet, sed multa facta tenent quæ tamen fieri lege humana non permittuntur. Inquit enim dominus quos deus coniunxit, homo non separet. Coniuncti autem diuino decreto sunt, quotquot se libera voluntate mutuo coniuxerunt, modo in illis non sit obex qui contractum impediatur. Libera autem facultas inest omnibus in huiusmodi qui mente integra sunt & adulti. Non enim quantum ad hoc subiicitur natorum voluntas parentum arbitrio: liberum est enim unicuique tradere potestatem sui corporis ad opus coniugale peragendum: altero vicissim ad idem sui corporis potestatem tradere. Quid enim magis liberum esse conuenit quod deligere illam quæ non solum sociam vitæ perpetuo sit futura, & cum qua semper sit coniuiendum: sed & cum qua tanta necessitudine sis colligandus ut vnum corpus & vna caro ex duobus efficiaris? Quoniam pacto enim si mores discrepent si contra votum coniungantur, dulcis autem sociunda felixque esse potest talis copulatio & conuiuius ad comune commodum institutus adque sobole procreandam? Quomodo vi coniuncta tam arcto vinculo ut sint vna caro valebunt perferre uerare iuncta si inter se pugnent? Non certe valerent. Propterea vultus optimus maximus deus, liberum esse matrimonium, nec esse in parentum arbitrio, cogere natos ut cuique nubant. Dicit enim scriptura, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem & adheret uxori. Quibus verbis declaratur liberum esse homini adherere cui voluerit, & hoc in negotio posthabere patris ac matris voluntatem. A qua sententia nec protinus discrepant profanae leges. Consentient enim legi diuinæ hoc in negotio principum sanctiōes, iurisconsultorum placita, lexque ipsa nature, non posse compelli quæquam a parentibus ut alicui nubat quod si non obstringi valet ut nubat, eadem ratione sequitur nec teneri nubere cui non libuerit. Libera est enim facultas ad utrumque. Quandoquidem si liberum est homini adulto tradere corpus suum in seruitutem cui placuerit, iusque propriæ potestatis in alterum transferre. Is autem est arbitrij cuiuscumque, quanto magis liberum esse conuenit tradere corpora sui potestatem cui libuerit, vicissim idem facienti ad opus coniugale. Ideo autem dixi adultis, quia secus sentiant in his quæ usu perfectæ rationis carentes, adhuc in potestate patris sunt constituti, ut quæ ætate minores sunt.

Addicres,

Ad diceres, quis leges omnes in hoc conueniant ut compelli non possit quis ad nuben- **F**
 dum culpam tamen ciuile ius in hoc discrepat, quod non vult matrimonia esse rata quae a su-
 lis inuitis parentibus fuerint contracta. Ad quod respondeo aliquas fuisse leges Ethnicor-
 um ciuiles & principum placita, quas ius ecclesiasticum vti minus consonas vel difformes
 diuino iure aut castigauit, aut interpretatum est, vel prorsus reiecit. Præterea dico huma-
 nas leges conditi ad commune commodum: ut & quæ honesta sunt suadeant, quæ autē turpia
 inhibeant. Ad idque agendum per sepe seuctiore poenam adhibuerunt ut prauis formidis
 ne poenæ ab interdactis abstinerent. Cum autē turpe sit & rationi contrarium ut adolēscē-
 tuli rerum ignari, & qui ut plurimum affectibus seruntur, citra parentum consilium &
 auctoritatem tante rei vinculo se obstringerent quātum est matrimonium, ad quod vel
 libidine acti vel decepti facillime protrudi possunt: lex seuerè cauit ne fieret, instituta gra-
 uiori poena qua cum nulla grauior & magis cōmoda excogitari potuisset, ad arcēdos ius-
 niores quæ ut insectum & irritum esset quod aduersus legis præscriptum parentibus inui-
 tis coniugia iniissent, id sanxit presertim, præter id animaduertens quod plurima ex his incons-
 ulte fieri potius ad saturandam libidinem quæ vera & perfecta animi deliberatio ē, magis quæ
 habere coniugij speciem, quæ vera sint matrimonia. Lex autem cauet de his quæ plurimū
 accidunt. Cætera prætermittens æquitati iudicis cordati. Quæ quidē humana lex nec hoc
 sanxisset nisi diuine legis contrarium sentientis fuisset ignara. Nō enim intellexerat illud,
 quod Deus cōiunxit, homo non separet. Et, Propter hoc relinquet homo patrem & ma-
 trem & adhærebit vxori suæ: & nō erunt duo sed vnū corpus & vna caro. Nunquā enim
 si hoc percepisset, coniugia citra parentū consensum integra deliberatione firmata irrita
 esse sanxisset. Cuius contrarium sanxit ius ecclesiasticū scōpo diuine legis semper intentū.
 Ad quem ciuile ius nonnunquam negligentius se conuertit: Sed de his hæc tenus.

✠ DE CONFESSIONE ✠ SACRAMENTALI LIB. XIX.

De reliqua igitur properantes videamus quid de sacramento **G**
 Pœnitentiæ, siue de confessionē sacramentali scripseris. Ais. n.
 in scholijs Tomi primi in Hieronymum. Ex hoc loco potes
 animaduertere olim cōfessionem fuisse publicam. Et apparet
 Hieronymi tempore nondum institutam fuisse secretam. Et
 rursus ibidem, Verum in hoc labyrintho Theologi quidam
 parum attēti, ut quod veteres illi de huiusmodi publica & ge-
 nerali confessione, quæ nil aliud erat quæ signis quibuscūq; & pia-
 minibus ab episcopo indictis se peccatorem & honore cōmu-
 nione indignum agnoscere, trahant ad hanc occultam & longe
 diuersi generis. Et in Methodo ita scribis, Hac obedientia nō
 contenti quidam suum adiungunt dogma. Hanc confessionem quā pars est sacramēti, nō
 ab Apostolis, sed ab ipso Christo fuisse institutam. Neque enim ius esse ecclesiæ ut vnum
 sacramētum vel addat septem illis vel adimat, cum tū viui homini ius tribuant, vel totam
 ditionem purgatorij demolendi si velint. Mihi sane dogma hoc non admodū videtur esse
 necessarium ad pietatem: quid enim ad hanc refert vtrum Christus constituerit aliquid,
 an ecclesia Christi spiritu afflata? Præterea & in Annotationibus hæc refert. Hinc colligi
 potest confessionem nonnullam antiquitus fuisse, sed apertā, ut opinor, & in genere, quā
 nec ipsam legimus exactam abs quoque. Ceterum quæ nunc recepta est clancularia & in
 aures, videtur ex consultationibus priuatis esse nata, quæ solent apud episcopos fieri si
 quis scrupulis vrgeret animum. Et rursus in eodem opere contendit Iacobi Apostoli ver-
 ba, videlicet, Confitemini vobis inuicem peccata vestra, non pertinere ad confessionem
 ecclesiasticam. Ais enim, Sentit de quotidianis offensis Christianorum inter ipsos quos
 continuo vult recōciliari. Alioquin si de illa quā partem sacramenti pœnitentiæ dicimus

intellexisset, non addidisset vobis inuicem, sed sacerdotibus. Et in dialogo qui inscribitur Pietas puerilis: ita loqueris. Quid delectat confessio? magnopere, nam cōfiteor quotidie. Quotidie Alendus est igitur tibi proprius sacerdos: sed ego illi cōfiteor qui solus remittit peccata. Quinam? Christo. An istud fat esse putas? Mihi fat est si fat esset ecclesie proceribus & consuetudini recepte. Omitto quæ in dialogo cuius titulus Confessio militis, scribas, petulantius deridens ipsam confessionem. Oporteret enim vniuersum dialogum recitare. Hæc autem pauca ex multis sufficiant. Adiecta his quæ in libro de confessione exarasti satis declarant te confessionem ecclesiasticā tñ vñ & traditione humana constare, nullum autē robur aut dignitatem habere instituto diuino, sentire. Ex quo sequitur illā inter sacramenta non esse recensendam, nec vt rem sacramentalem. Quibus cum plurimā auctoritatis, imo fere vniuersam illi detrahas, eam paruisaciendā esse declaras, hominesq; ad illam non obstringi instituto diuino. Quo pacto & omnes a confitendi officio positus talibus principijs exprellis dehortaris, q̄ si aperte ageres.

H Quoniam autem in superioribus de hoc negotio multa differuimus quæ repetere inceptum esset paucioribus respondentes tecū agemus. Dicis namq; Hieronymi tempore cōfessionem fuisse publicam: nondum autē institutam hanc secretam, Theologosq; parū attentos quæ a veteribus de huiusmodi publica & generali confessione referuntur trahere ad hanc occultam & legem diuersi generis &c. Ad quæ respondeo primum non cōstare tibi nec te vili asserere posse testimonium, q̄ secreta confessio Hieronymi tempore non fuerit instituta. Quinimo contrarium esse probabilius est, licet confitendi tempus nondum esset prescriptum. Par enim erat vt ad peccata occulta abolenda presentaneum paratum fuisset antidotum, quo assumpto delicta extinguerentur, & poenitentium animi conquiescerent, vt & in publicis expiandis piamina erant constituta. Secundam quippe tabulam, Hieronymo teste, post naufragium periclitantibus misericoorder cōcessam vt incolumes ea arripere tempestatem vasti gurgitis euadere possent, debebat esse patentem nō minus ipsa qui publico conspectu summergebantur, q̄ ipsi qui inter fluctus obruti occu-
lebantur. Præterea ipse Hieronymus de sacerdotibus ad Heliodorum scribens hoc inq̄r, Qui clauis regni cœlorum habentes quodāmodo ante iudicii diem iudicāt &c. Verum iudicari non potest de rebus incognitis. Occulte autem perpetrata iudici abscondita sunt, nisi illi peccantium ore aperiantur. Sequitur ergo tēpore Hieronymi confessionem hanc quam ecclesiasticam vocamus, quæ sit iudicaturō sacerdoti fuisse institutam. Nā præcipit dominus in Euangelio leprosis ab ipso mundatis vt ostendant se sacerdotibus. Legis. n. nisi illi peccantium ore aperiantur. Sequitur ergo tēpore Hieronymi confessionem hanc quam ecclesiasticam vocamus, quæ sit iudicaturō sacerdoti fuisse institutam. Nā præcipit dominus in Euangelio leprosis ab ipso mundatis vt ostendant se sacerdotibus. Legis. n. nisi illi peccantium ore aperiantur, mundi q; ab immundis discernebātur. Sed quid tum? quis Hieronymi tēpore non fuerit instituta huiusmodi confessio, an ex hoc colligi potest quod nō fuerit diuinum institutū, sed humanum? Liqueat enim plurima ex institutis Apostolicis nō fuisse mox assatim recepta, sed adulescente ecclesia sensim admixta & probata: vtq; vires suscipiebat ecclesia, ita illa fuisse promulgata. Disputatione autē superiori illam instituti diuini fuisse declarauimus. Quam sententiam astrictiores rectiores theologi vigilantes & attenti, quæ a veteribus de cōfessione scripta sunt ad hanc asserendā non distortē traxerunt (vt ipse prædicas) sed scite ac docte illa ad eam confirmandā adduxerunt, quæ pie interpretata valebāt ad eam referri quam & sacramentalem vocant, eo q̄ sacramenti poenitentis pars sit, vt ecclesie decreto promulgatum est, definitis poenitentiam inter illa septē diuina sacramenta recenseri, instituta tanq̄ pharmaca ad sananda vulne-
ra humani generis, eorumq; corpora vegetiora reddēda. Cū igitur id ecclesie dogma sit, ex quoq; decreto, liquet non esse theologorum inuentum.

I Ex hoc igitur q̄ sacramenti pars sit, conuincitur & dominicum fuisse institutum, cum sacramenta vim & efficaciam non habeant nisi ex diuino instituto. Christi enim tantummodo est conferre gratiam quam ipsa sacramēta & cœlesti decreto & quasi certo pacto signant. Nec enim vniuersę ecclesie militanti, quæ coetu hominum tantūmodo consistat, necq; Apostolis ipsis, necq; cunctis angelorum agminibus angelorumq; ordinibus ipsi aut factus vnq̄ fuit conferendi gratiam: quandoquidem illud propriū est diuine maiestatis. Cum autem in mysteriorum seu sacramentorum opere illam indubie conferri indicetur

quinimo & ministerialiter, vt ita dicam, conferatur, sequitur ipsa mysteria necessàrio diuini fuisse instituta. Et si enim Apostoli aut ecclesia Christi spiritu afflata aliquid sacramentorum quantum ad sensibilem materià signantē attinet statueret aut promulgasset, non tñ illa ad conferendā gratiam certo ve indicandā vim vllam haberet, nisi Christus antea illam tribuere constituisset quotiescūq; ea rite perageretur. Licet enim ecclesiam diuino a spiritu afflari, sit exploratissimum non tñ eam quibuscūq; in negotijs aut iudicijs semper afflari compertum est. Ignorare enim multa potest. Cum autem in rebus maximis & potioribus statuendis conueniat, summam esse certitudinem, sacramenta autem sint ex potissimis manifestum est ecclesiam non posse circa instituta sacramenta aliqd imutare, aut aliud nouum constituit, nisi aperta reuelatione diuina id esse faciendū præcipiente edocta, qua intercedente procul dubio posset & noua instituire & vetera abrogare. Cum eiusdem facultatis sit destruere, cuius est & fuit constituere. Sed hoc quantum ad ecclesie facultatem attinet, potius promulgatio diuine sententiæ circa ipsa mysteria dicenda esset, q̃ ipsorum institutio aut immutatio.

Diximus autem nisi aperta reuelatione edoceret, eo q̃ diuinus spiritus nō uisio sed multiplicibus varijsq; modis decreta sua manifestat. Quādoq; enim vt ex sacris literis constat, dominus arcana reuelat sensibilibus rebus, vt cū auditui aut oculis aliqua manifestat sensibus ipsis per se angelorum ministerium sensibilem speciem referētum. Quo pacto locutus est patribus, vt Abraham, Moyses, & alijs, aut per ostēsa & visiones, vt Iacob, Ezechiel, Ioāni Apocalypsim scripturo, aut per somnia aut eorū interpretationē, vt Danieli, Sampsoni. Hæc autem omnia sensibili quādam specie perficiuntur. Alio autē genere loquitur cum uidelicet insensibiliter per intimam inspirationem & illapsum aliquid manifestat, & hoc duobus modis. vno quippe cum afflatis non solum res ipsa ostenditur, verū & de ipsa ostentatione certi redduntur, ita q̃ exploratissimū illis sit se afflari, & in pectore numen gestare, plenosq; esse deos: quo pacto locutus est Esaiæ, Hieremie, David, & Apostolicis uiris. Alio autem modo cū certo illabitur: Attamen non sentiunt qui afflant se aspirari, quis id fiat. Quo pacto & Paulum Apostolum quandoq; aspiratū fuisse constat, & ipse testatur cum ait, Puto autem quod & ego spiritum dei habeo. & vt plurimū sancti doctores in sacris literis interpretandis, & ecclesia ipsa in multis definiendis. Hoc autem aspirationis genere tantummodo quod non omnino certum est, licet præsumptū, & ip̃ quibusdam rebus indubium, circa tamen sacramenta constituenda aut immutanda ecclesiam contentam esse, illi quidem ipsi inniti quāuis existimaretur illam afflari, nec tutum nec facile recipiendum est, cum ad id agendum certa & manifesta reuelatio requiratur ipsi ecclesie illa innouanti facta.

Quod autem addis, confirmans istam tuam sententiam ad infirmādam Pontificis maximi potestatem, ac dicens, Q̃ vni homini tribuunt ius, totam purgatoriū ditionē demolendi si uelit: Ecclesie autem vniuersæ de sacramentis aliquid constituendi nullam uelint esse potestatem. Cum hæc loqueris, declaras te non animaduertere quantum inter sit iter remissionem poenarum & indulgentiam peccatorum, charitatisq; donum mortuorum uiuis licentis, & ad coelestia regna perducētis. Quod quidem dare solius est omnipotentis. Hoc quippe cū sui munus esse constat. Cuius etiam creare omnia, & felicitatem aeternā tribuere: qui tñ ecclesie suæ potestatem dedit remittendi aut retinendi peccata. Quod quidē longe maius est q̃ alicui præfixæ poenæ ad tēpus obnoxios ipsius reddere immunes. Sed quid mirum si vni homini vicarium principis agentis cum plena potestate datum sit posse remittere poenas ijs qui iam in gratiam cum principe redierint. Misericors autem & clementissimus dominus, cuius misericordie non est finis, infirmitati nostræ cōpatiens pluribus modis salutē nostræ ac felicitatē prospexit, multipliciq; nobis adminicula præstitit. Quibus & ad amissam gratiam restitui ualermus, & aeternæ felicitatis fieri participes. Inet quæ ingens & verendum est quod, pprio vicario, quem nobis reliquit, absoluedi facultatem a poenis sceleribus nostris congruentibus. Et quid mirū si potestatem dederit homini peragendi hoc munus, cū & vni homini demoliri tartareas arces dederit, & tenebrosū inferni carcerem, reginquam gloriæ domino fortē & potentissimo in prælio?

Qui licet deus & homo esset, ei tñ in quantum homini tributa fuit hæc potestas: & illius nomen tantopere glorificatū, ut eo audito curi esset genus, celestia, terrestria, ac inferna de ipso enim in quantum hoīe scriptum est, Data est mihi oīs potestas in celo & in terra. Quæ verba deo vti deo non cōuenirent cū omnimodā potestātē ex se habeat: quod autē habetur, nō datū habēti, sed ei qui non habet. Quid igitur absoni si dicat voluisti eundē oīpotentem vnigeniti sui vicario potestatem tradere animas eruēdi e purgatorio: & quod tñ fieri certo quodā modo dicitur: non simpliciter tanq̃ in illis potestatem habenti, sed potius per modum suffragij, hoc est optulanti ac offerenti diuinæ iustitiæ aliquid e cōmissis sibi thesauris loco pœnæ ad expianda eorum peccata cōstitutæ: quod ab ipsa ex æt̃rice iustitiæ acceptatur debiti loco. Quamobrem nec in suo iure defraudatur, & tñ misericors dia in eo opere potiores partes obtinet, scq̃ a diuicem osculantur. Sed ad negocium confessionis redeamus. Hæc enim obiter dicta sunt, ne quod in pontificiam potestatem de blaterasti in remittendis peccatis, responsione vacaret.

- M Nam præter ea quibus iam responsum est, & in Annotationibus contendis verba Iacobi Apostoli, Confitemini &c. trahi non posse ad confessionem ecclesiasticam, sed solū modo ipsum sentire de quotidianis offensis &c. Idq̃ hoc argumento cōfirmas q̃ si de illa sensisset quam partem sacramenti poenitentię dicimus, non addidisset alterutrum, sed sacerdotibus tantummodo dixisset, qua argutū iuncula leoni pellē detraxisse videris: cum tñ prorsus enervis sit & dirutissima. Illi n. respondere facillimum, quæ solum ex ṽsitate loquendi modo dissoluitur. Si n. quis diceret agrotis quibusdam, curaremini vobis alterutrum fratres, non sentiendum quod medendi facultate carentes curare haberent agrotos medicos: sed per alterutrum intelligendū de habentibus eandē facultatē id peragendi. Ita vt illud alterutrum non semper referatur ad rē quæ suadet, sed & quādoq̃ ad genus siue naturam eorū qui hortantur ad illud munus peragēdum. Sibi n. inuicem hoīes recte mēderi dicunt, licet non nisi ab hisq̃ medicis sunt medicatio fiat: quia non equus aut bos, sed tñ homo homini medetur. Quamobrem semper in huiusmodi locutionibus qñ ad rem suam illud alterutrum refertur, subintelligendum modo ex vtraq̃ parte adit facultas. Patet igitur ex ipso loquēdi genere, & verborū Iacobi eandē esse sentētiā cum inquit, Confitemini alterutrum peccata vestra. Videlicet potestatem absolūdi inuicem habētes, aut qui carent, consiteantur illā habentibus. Frustra n. fit confessio ad quam consequi nō potest absolutio. Quod & si beatus Iacobus intellexisset illis verbis generaliter & in vniuersum de cōfessione loqui, nec tñ de sacramentali: non tñ sentiendū secludere illis verbis sacramentalem: quis dicat alterutrū. Cum illud alterutrum vere fieri posse dicat mox dis expositis. Quod autem ipse potissimum de illa sentiat declarant verba quæ præcedūt in ipsa epistola, quibus agit & promulgat sacramentum extreme vñctionis. Quo facto, & prosequitur de sacramento confessionis statuere. Inquit enim, Infirmitur quis in vobis, inducat presbyteros ecclesiæ & orent super eum: vngentes eum oleo in nomine domini. Et oratio fidei saluabit infirmum, & alleviabit eum dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei. Audisti, dixit presbyteros inducendos pro illo oraturos & ad eum vngēdum eo q̃ solis presbyteris sit facultas præstandi tale munus. Pariter igitur intelligēdum & de ipsa confessione, q̃ videlicet adhibitis presbyteris quibus est absolūdi facultas ipsa sit faciēda. Quod enim in vno exprimitur & in subsequenti intelligitur, nisi ratio diuersa fuerit, quod in proposito minime accidit.

- N Animaduertendum enim est eadem verba vtriusq̃ constitutionem concludere. Dixit in vno, Et oratio fidei saluabit infirmum. Alterum vero absoluit dicens, Et orate pro inuicem. quod pariter intelligendum, vt sacerdotes pro se inuicem orent, cum ad inuicē cōfitemini: aut q̃ ipse sacerdos oret pro confitente qui non habeat facultatē absolūdi. Teste enim Hieronymo, sacerdotis tantūmodo munus est orare pro eo qui sacerdos nō fuerit: quod est intelligendum pro intercedere siue medium se ponere tanq̃ sequestrem inter deum & hominē. Ita orauit Moyses & Aaron pro populo: sic sacerdotes orant pro laicis pro quibus & munera offerunt. Ita enim scribit Hieronymus ad Heliodorum. Si monachus peccauerit pro eo orabit sacerdos. Si autem ipse sacerdos deliquerit, quis orabit

pro eo? Ac si dicas, non dixit adinuicem statuens de sacramento vñctionis vti & postea. Ratio est in promptu. Non dixit de vñctione, quia illa vtilis est cū per presbyteros ministratur vti sacra & c. Secus autē de confessione cōmuni, vt superius dictum est. Qz autē cū de cōfessione determinat sacramentalem excludere nō liceat, sed in primis attendenda sit. Pater, quia cum de genere aliquo in vniuersum agitur non excluduntur potiores species sue partes illius generis, sed primo cōprehenduntur, vt si de animalī agatur homo nō excluditur. Cum igitur cōfessio sit multiplex, est etiam quedam cōmuni siue vulgaris, quae & cōmoda est & sacramentalis, potior autem cū sit sacramentalis cōmuni, sequitur sacrosacramentum agentem de confessione in cōmuni non secludere ipsam sacramentalem, sed in primis de illa decernere. Quod vero de confessione tractantes potissimum hanc sacramentalem attendant, sanctosque patrum sententijs declaraf. Inquit enim Ambrosius, Venialis est culpa quā sequitur cōfessio delictosae. Et rursus, Non potest quisq̃ iustificari a peccato nisi peccatum ipsum antea fuerit cōfessus. Confessio enim a morte animā liberat. Confessio aperit paradysum, spem salutis tribuit, quia nō meretur iustificari qui in vita sua nō vult peccatum confiteri. Chrysostomus quoq̃ ita inquit, Non potest quisq̃ gratiam dei accipere nisi purgatus fuerit per poenitentiae confessionem. Augustinus quoq̃ sic habet, Quibus sacerdotes remittunt peccata, remittit & deus. Errursus, Remissionem peccatorum vel per columbe sue membra. Ad haec recte constituunt qui ecclesijs praesunt tēpora quaedā poenitentiae: & si eorū contritum & humiliatū deus non despexerit. Cui geminus peccatoris non est absconditus, vt satisfaciatur etiam ecclesiae in qua peccata ipsa remittuntur. Ipsam spiritum sanctum pignus accepit sine quo non remittitur vlla peccata. Hieronymus praeterea ita inquit, In agenda poenitentia mensura temporis non aperte praesigitur pro vnoquoq̃ crimine, sed magis in arbitrio sacerdotis intelligentis relinquit. Ex his & alijs plerisque manifestum testimonio patrum, primum, non immediate a Christo semper peccata dimitti, sed plerūq̃ intercedente opera ecclesiae ministrantis per sacerdotes sacramēta, quibus peccata delens instituto diuino. Cum autē id potissimū fiat in cōfessione sacramentali vt patet ex verbis Christi, Quorūcūq̃ remiseritis peccata & c. non enim remittuntur nisi cognita, cognoscunt autē per confessionem: relinquitur ergo non minus absurdum esse q̃ falsū quod scripsisti in Colloquijs inquit, Tibi satis esse confiteri Christo qui solus peccata dimittit, si satis esset pro ceteris ecclesiae & consuetudini recepte. Nam quis Christus dimississet per anteriorem contritionē siue interiorē poenitentia, allerit tñ Augustinus vt audisti satisfaciendū esse ecclesiae in qua quis peccauit. Et ambrosius, nō mereri eū iustificari qui in vita sua non vult peccatum confiteri. Sed de his plus q̃ satis.

DE FIDE ET OPERIBVS

LIBER. XX.

Is autem absolutus videamus, & quae de fide & operibus scripti sunt. Fidem omnem & auctoritatem ipsius operibus detrahens, de quibus in Annotationibus sic inquit, Nemo Christi gratiae effici potest particeps, nisi in Christo fiduciam habear. Et in Supputationibus ais, Iudeorum & gentium ad baptismum venientium corda purificabat fides, vtiq̃ sola: si dixisset post baptismum nos iustificari sola fide poterat habere pium sensum: solum enim dicitur quod est precipuū. & vox sola non excludit quae suapte natura adhaerent. Et in eisdem alio loco in Mattheum de extremo iudicio, Narrantur opera charitatis, verum, sed si qui fecerant, nesciebant se fecisse. Et in Supputationibus, Cum dicat Apostolus, Si spiritu ducimini, non estis sub lege: quo modo igitur verum est quod dicit Beda, omnes obnoxios esse legi? Praeterea idem quod dixi nos iam non cogi ad bene faciendum praescripto legis, non loquor, sed de his qui per

seuerant in gratia semel haulti spiritus. In Methodo autem ita inquit, Christus declarat nihil gratiae deberi seruis & si per oia suo sancti fuerint officio. Omnes enim nostrae iustitiae coram oculis dei nihil aliud sunt quam panis mulieris meritis tuo profluvio pollute. Preterea ibidem, Si ab opere cessat seruus meretur poenae si obit madata, nihil ex pacto debet praemium, cum totus sit dominus. Ad haec in Enchiridio, Apostolus continet opera Abraham, quae summa fuisse nemo nescit. Et tu his colidus, Deus aduersatur victimas & sabbata, quorum omnium ipse fuerat author. An audebis tu has constituit unculas cum diuinae legis praecipitis conterrer? Audis tamen ad ista nauentem ac ito machinantem deum, Quo mihi victimarum vel stratum multitudinem &c. Nonne cum observationes & ritus sacrorum commemorat, cum multiplicatas orationes tanquam digito notat eos qui religionem numero psalmorum aut precum mensurantur? Et rursum ibidem, Quoties Paulus excludit operum fiduciam commendans dei gratiam? & sunt hodie qui abhortentur ab huiusmodi sermone iactant bona opera sua, nec gratiae nec fidei laudem ferentes, sat aequis auribus &c.

- B** Haec tu. Praetermitto enim plurima quibus longo progressu operibus derogas fidem commendans. Et a recentius quae magis sobria videntur, & speciei pietatis prae se ferunt, quibus obrem & magis fallere possunt minus aduertentes. Quocirca & illis magis obuiandum & respondendum quam apertioribus. Cum illis praesertim factum sit, ex his quae in superiori epistola a nobis disputata sunt. De his itaque differemus eo ordine quo & recitatae sunt. Ee primam quae in Annotationibus exarasti, videntur recta & habere pium sensum videlicet nec neminem Christi gratiae fieri posse participem, nisi illi fida &c. Quorum tamen falsissimum est sensus. Saulus enim in Christo non habebat, quinimo illum persequabatur, & omnes qui inuocabant nomen eius & tamen audiuit dominum dicentem, Saul Saul cur me persequeris? At ille, Quis es domine? Dum, inquit, Iesus Nazarenus quem persequeris. & circumtulit eum lux diuina, effectusque est gratiae Christi particeps, & ex hoste ac persecutore delectus in vas electionis antequam crederet. Matthaeus item ex publicano ad Telonum sedente, electus est in Apostolum antequam Christi fideret. Caeteri quoque Apostoli ad Apostolatum vocati sunt prius quam dominum agnoscerent: facti igitur sunt participes gratiae antequam fiderent. Item & alij plerique, nam spiritus sanctus per Eliaim prophetam hoc futurum praedixerat, quod & Apostolus recitat, inueniens sum a non quaerentibus me, palam apparui illis qui me non interrogabant. Falsum ergo est neminem Christi gratiae effici posse sine participem nisi in ipso fiduciam habuerit: hi enim adhuc ei non fidebant, & tamen vocati sunt. Scribitur praeterea in Actis, Adhuc loquente Petro coram Centurione cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum Petri &c. Et deinde obstupuerunt fideles qui venerant cum Petro quod in nationes gratia spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes deum. Tunc respondit Petrus, Nunquid aquaria quis prohibere potest ut non baptizentur hi qui spiritum sanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos baptizari &c. Quo facto erudimur semper studiosa opera esse peragenda quocumque simus in statu, etiam cum gratia quae illa viuifica reddere habet careamus. Et quod plus est, fidei etiam expertes.

- C** Quae quidem licet sit ut inuau per quam ad deum acceditur, & ut plurimum gratiam ipsam iustificatam quasi comuni lege antecedar, quae de causa Paulus inquit, Oportet accedentem ad deum credere quia est, & quia remunerator est: non tamen hoc semper fit, nec illam gratiam necessario consequitur nec ipsa primum dei donum est. sed ordinatio diuina interna pulsatio, & donum ipsa gratia iustificans, teste Paulo Apostolo ad Romanos ita scribente, Quos praedestinauit hos vocauit quos autem vocauit, hos iustificauit quos autem iustificauit, illos & glorificauit &c. Audisti illum iustificanti gratiae tertium locum dare. Quae licet ut dictum est, ipsam fidem ut plurimum consequatur, illam tamen nonnunquam etiam praecedat. Multi enim iustificati sunt antequam de fide essent eruditi, eamque receperant. Quod, ut in exemplo proxime citato persistamus, peractum est Caesare in Cornelio centurione: & in Apostolo iter peragente Damascum. Si autem diceret illi ordinatio nem diuinam internamve pulsationem esse gratiam iustificatam de qua modo diximus, quae & habitus theologicus dicitur distinctus contra fidem & spem &c, quid nunc ob id

certe non negabis ipsam diuinam prædestinationem & vocationem esse Dei gratiam: cū præcipuum donum sit & primum quod a Deo tribuitur: cum in illa vocatione per sepe & habitus ille charitatis illabatur, vt in Paulo factū est & in ceteris Apostolis pariter est consentaneum fuisse vt simul vocarentur, & animi illorū dono charitatis ornarentur. Cū autem contingat, vt sepe & in multis euenit, vt pullatio primaq; appellatio citra infusum donum gratiæ peragatur sed quodam ordine seruatū, ita vt primum homo vocet, deinde donum fidei per auditū vel per illapsū tribuat, & demū donum gratiæ iustificantis (que charitas dicitur) cōferatur: quod vt plurimū sit in sacramento baptismi. Attamen vt dictū est) & secus quādoq; sit secundū diuinum beneplacitū, ita q̄ diuina gratia tribuitur ante exhaustam fidem vel per illapsū receptam: quod tñ deinde requiritur. Attamen cum seiuncta sit ab ista gratia: æque antecedit gratiam ipsam potest quēadmodū & subsequi & persistere vtraq; citra alterā. Permanet enim fides, sublata gratia: & stat gratia sine fide: vt fides sine operibus: quīs ex lege cōmuni & gratia persecutiōis exigat fidem, & fides ipsa opera. Falsa igitur est tua sententia: neminem Christi gratiæ fieri posse participē nisi primum in illum credat & fiduciam habeat.

Veniens autem & probabiliter fuisse locutus si id de operibus dixisses. Hoc est nullum opus ad æternā salutē efficaciter cōferre, nisi prius is qui illud fecerit in Christum credat & in eo fiduciā habeat. Ad id autē quod in supplicatiōibus aī conatus defendere quod dixeras: videlicet corda purificari sola fide eos: qui ad baptismū veniebant inquiring: Si diuinitus post baptismū nos iustificari sola fide, poterat habere piū sensum, sed nō satisfecit quæstioni, qā nō querit qd præcipuū sit in ipsa iustificatione, hoc est fides in baptismo, sed quid ad ipsam cōsequendā requiratur. Non autē tantūmodo fides ad ipsam pertinet, sed & ipsum baptisma. Testimonio domini dicētis, Prædicate euangeliū omni creaturæ, Baptizantes eos in nomine patris &c. Et apostolorū facto. Baptizauit enim Petrus Cornelium, de quo egimus. Paulus quoq; baptizatus est ab Anania. Præterea exigē in primis gratia: que fidei cōferat nō solū præcipuū obtinet locū verum ipsa sola iustificat. Et in adultis superstitibus & ratione vtentibus requirunt opera, si in iustitia sint p̄leuerati. Nisi n. domini præcepta seruauerint, quæ per opera adimplentur mox a iustitia deciderent.

Nec quod deinde subiicit ad rem pertinet, videlicet quod vox sola non excludat quæ suapte natura adhærent cum certum sit bona opera suapte natura ad fidem nō consequi, siæ quippe sincera fides cum prauis operibus: vt enim modo dictū est, nōnulli appropinquat credunt nihil hæsitantes qui tamen affectibus acti perperam operantur: quod Paulus Apostolus testatur ad Corinthios ita scribens, Si linguis hominū loquar & angelorū, charitatem autē non habuero, factus sum velut æsonās aut cymbalum tinniens. Et paulo post. Etdi habuero omnem fidem ita vt montes transferam, charitatem autē non habuero, nihil sum. Quo loco restatur fidem tam perfectam & viuiddē esse posse vt montes transferat ingentiāq; peragat citra charitatem miracula: quam sententiam & cōfirmat ad Romanos scribens: inquit enim, Non quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio. Nam bonum velle habeo: perficere autem bonum non inuenio. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meę me captiuantem in lege peccati. Paulus enim perfectę fidei plenius ingemiscit se sentire captiuari, id est valde tentari ad legem peccati suam in mēbris ipsius &c. Cui quidem legi pleriq; integre omnia credētes quę fidei sunt, obediunt: & tñ a fide non excidunt: licet gratia destituantur. Tanto nāq; intervallo seiuncta sunt fides & gratia vt cum exitiali peccatū fidem non excludat, gratiam tñ prorsus aboleat. Opera autem quīs cum fidei sint consentanea ipsam protestantur, nequāq; tamen illam naturam cōsequuntur quēadmodum nec ipsum baptisma natura fidei coheret, sed tantūmodo diuino instituto. Quocirca veditū est ante baptismū fide fuerunt illustrati & integerrime iustificati. Quomodo cūq; igitur acceperis sola fide hoīes iustificari ex vi verborū & sensu cōmuni orationis perperam locutus es, vt sententia falsa & absurda est. Quāto pregit illis eloqui consentanee de his cū orthodoxis partibus qui scripturas diligentissime tractantes de fide & operibus impiorūq; iustificatione quid sentiendū sit, edocuerunt.

- F Ad aliud quod ais in parabola futuri iudicii eos qui opera charitatis peregerint nescire se illa fecisse, unde id assumas non satis video. Non enim ex verbis respondentium iudicii Domine quoniam te vidimus sitientem aut esuriētem aut nudum &c. Hoc accipe potes cum illa hoc non expriment nec huiusmodi sensus possit ex illis desumi: cum longe diuersa sit eorum sententia. Et si enim ignorarent se illa officia praestitisse domino, cui nec in propria forma praestiterant, non tamen in se ipso erant se illa praestitisse proximo. Sed quomodo ignorare poterant quae in libro vitae conscriptae erant qui tunc referatus erat, & in quo pandebantur quaecumque illi proba, tum improba omnes peregerint? Inquit enim Apostolus ad Romanos. Secundum autem duritiam tuam & impoenitens cor thesaurizas tibi iram in die ire & reuelationis iusti iudicii Dei qui reddet unicuique secundum opera eius: his quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem &c. His autem qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira indignatio tribulatio & angustia &c. Audisti, appellat diem illam diem reuelationis, quia certe in ea reuelabuntur abscondita tenebrarum cum reddet iustus iudex unicuique secundum opera sua. Quomodo namque tanta obliuio beatissimos & felicissimos inuasisset ut bonorum operum quibus illos gaudere conueniebat in memores essent effecti? Quemadmodum enim improbis recordatio preteritorum quae inique egerunt accedit ad poenam vitam iustis & pijs scientia & memoria recte actorum faciet ad gloriam. Non igitur negabunt iusti in iudicio se opera charitatis perfecisse, quos neque obliuiscuntur, sed audientes a domino illa recenseri sibi ipsi praestita suae pudibundi & quodam modo stupefacti tanta benignitate & beneficentia domini est suam agnoscere in memores nos habere tibi praestitisse quae refers. Licet cum seruis & proximis nostris illa tui amore praestiterimus: nec tamen ob id nos est tanto munere dignos censemus. Serui inuitiles sumus quia illa gesserimus mandatorumque tuorum studiosi fuimus. Respondebatque potius ad verba quae capientes uti communis vox sonabat quod ad sensum domini. Memores quippe erunt operum, sed illa non digna esse tanta mercede istorum munere ex eorum merito cognoscere & favebunt quod obrem & summe admirati illa praestiterint, operum quippe memores erunt, at in illis non gloriabuntur, nec confidit potius ignorare se illa fecisse voluerint quam illos memores ea recedere. Pudentium enim & eorum qui ingenui ac grati ad sunt esse propria attenuare merita: & omnia referre ad liberalitatem & bonitatem beneficii conferentis. Hac est oium orthodoxorum sententia verus illorum verborum sensus, non tuus qui ignorauerint se illa opera perfecisse: quae quidem induxisti ut operibus autoritate detraheres, cum soli fidei omnem vim ad vitam aeternam consequendam attribuas.
- G Ad aliud cum rursus ad deprimenda opera (mirum enim in modum tibi aridet religio quae paruo negotio citra sudorem omnem & conatu qui ad perficienda opera exiguntur constat) in Enchiridio ais, Apostolus contemnit opera Abraham quae summa fuisse nemo nescit & tu his confidis. Deus auctatur victimas & sabbara quorum ipse fuerat auctor. An audebis tu has constitutiunculas cum diuinae legis praecipitis conferre? Audi tamen ad ista nauseantem Deum: Quo mihi veitrarum victimarum multitudine? Plenus sum &c. Nonne cum obseruationes & ritus factorum commemorat, tum multiplicatas orationes, namque digni to notat eos qui religionem numero psalmorum aut precum metiuntur: & quoties Paulus excludit operum fiduciam commendans Dei gratiam? Et sunt hodie qui abhorretes ab huiusmodi sermone faciunt bona opera sua, nec gratias, nec fidei laudem ferentes fati aequi auribus &c. Respondeo tui ingenij & moris esse, ut plurimum cum aliquid deprimere velis conferre alicui quod potius sit vel videat & per confesso accipere eos qui probant quod tu attenuare studes contemnendae cesses, aut perferre aut equare illi potiori. Praeterea & tibi esse peculiare argumētum in egiuocis, quod si inficitia facis, tui miserendum est qui laberis in his in quibus vel pueri erubesceret. Si autem malitia ad capiedos et hallucinados lectores: magis sane esses accusandus eo quod conaris istiusmodi sophismatibus minus cautos persuadere quod tibi aridet.
- H Quisnam quiescens ex his qui opera bona phant & edocet eorum quaedam esse necessaria valentibus illa perficere, quaedam autem percomoda & opportuna nullumque phant apus

esse instructuosum iuxta domini sententiam dicentis, vis saluus fieri serua mandata, si aut vis perfectus esse vende oia quae habes &c. & sequere me: qui viuendi formulas ad perfectionem assequenda comodusimas descripserunt, qui eas conferat aut acquirit praeceptis dominici. Aduersus enim illas ea verba protulisti, conatus dissuadere illi ad quae libellum scribebas. Nemo profecto catholicus sanusq; mente hoc sensus dixitve vnq;, dunt enim illa ut aiunt erogatoria conferentia ad comodiores praeceptorum obseruationem, & consilio: domini plena instituta, pro his qui ad perfectionem aspirant. In quibus & quaedam sunt humanitus adiumenta: & licet valde commendanda non tñ aequanda domini praeceptis.

Quinetiam dici possit quaedam esse in illis contenta natura sua perfectioni quibusdam domini praeceptis. Sed hic forte exclamabis, Quid ingas homunculorū instituta dominicis praeceptis sunt perfectioni? Sed ne exandescas obscuro, si enim patienter audieris cognosces me nihil falsum vel absconditū protulisse. Non enim sapientissimi legislatoris est oia praecepta re quae optima sunt & ceteris potiora. Cum illorū quaedam difficiliora sint factū. Quāobrem nec vulgo & promiscue sed vix a generosis & cordatis seruarentur. Propterea illis praetermissis vel tantūmodo indicatis ac laudatis, ea tñ praecipit citra quae probe duere vitā nemo potest accommodata sunt multitudini utpote cōmunia & obseruata faciliora. Ex hoc aut genere sunt pleraq; in decalogo cōtēta. Quis enim iure potuisset dominus homini quae ex nihilo creauerat prescribere quaecūq; libuisset nemo enim dixisset, cur ita facis, vel iniuste agis? & iugū grauissimū imponere cervicibus mortaliū: summa tñ illa bonitatis & clemētia nunq; integre exigere quod natura debuit esse, sed liberalissimē laxante & dimittēte magnam debui partem, cū agnosceret signum nostrum magnamq; imbecillitatem, eo q; pulvis & caro sumus, cōtētus fuit pauca & ea quidē leuia nobis prescribere: citra quae nec iuste quisq; nec cōmode viuere possēt. Quāobrem & statuit vt qui illa auerterentur, aeternae felicitatis essent expertes. Ea vero quae ad perfectionē statū spectant tñ monstrauit & cōmendauit inquitens, Vis saluus fieri, serua mandata: si autem vis esse perfectus, vende omnia quae habes, tolle crucem tuam, & sequere me, id est per semitam arctam & difficilem. Quis autem ambigat potius esse & excellentius vendere oia, abnegare seipsum, assumere crucem propriam in humeris, & sequi Christum: q̄ exempli gratia, vt ita dicam, honorare parentes, vel sanctificare sabbata? Si enim id perfectius quod perfectiorem efficit cum qui illud peragū & possidet, manifestum est testimonio domini potius esse abnegare semetipsum & sequi Christum, q̄ honorare parentes: cum illud perfectum reddat sui peractor emunda autem praeceptorum obseruatio non in perfecto statu collocet, sed tantūmodo in eo qui salutis est.

At inquires, Cum haec ad salutē deducant citra quae nec illa haberi potest, illa autē necessaria non sint, sequitur mandata esse potiora. Dico non oia necessaria nobiliora aut potiora esse oibus non necessarijs: cū plurima ex his quae necessario requiruntur ad aliud sint & non propter seipsa, & illa quae vtilia & ita requiruntur sunt, vt sine his alia esse nō possint ignobiliora sunt quā cōmuniora: quod est videre tñ in naturae operibus cum artis, & in bonorū generibus ab hoibus industria cognitjs: quae enim ad esse tantū rei pertinent, vtiliora sunt his quae re absoluant & perficiunt. Quāobrem licet illa antecedant generationē enim priora esse oportet, nobilitate tñ sunt postiora. Fatebitur praeterea vniuersis rerum periculis plurimas esse artes nobiliores praestantioresve agriculturae vel pastoralis aut piscariae seu coquinariae, quā illae comodiores sint & ad vitam magis necessariae. Quāobrem & ex his est videre nō sequi oia diuina praecepta, licet magis necessaria sint ad salutē assequendā decreto domini cūctis cōsilijs esse nobiliora vel potiora, quātū est ex sui natura.

Quod autē ait dñm auerfari victimas & sabbata, quorum oium ipse fuerat author &c. Nunquam reperies in scriptura dominū aspernari victimas pie oblatas sabbataque rite obseruata. Non enim incōstant dominus, vt illa obhorreat & aspernetur quae ipse instituit pro tēpore quod ea exquisiuit. Sed nauseat & cōtēnit victimarum simulacra & species solennitatis sabbatorū, cum non essent verē victimae illae quae offerbantur ab iniquis cultu tñ exteriori, aio aut minus pio, sicuti nec vere obseruationes sabbatorū q̄ a talibus celebrantur, quod attestat illud Prouerbio: Victimae impiorū abominabiles dño &c. At piores

uictimæ sane semper fuere acceptæ domino. Nidor. n. eorum quæ in altari cōburant asce-
debat ad dominū & recipiebant in odorem suauitatis, vt ex innumeris scripturæ locis ma-
nifestum est. Quæ aut ipsas uictimas non abhorrebat dominus, sed illos qui eas minus reue-
renter offerebant, habentes tantummodo uictimæ speciem nō aut rem, declarat Esaias a quo
hec accepisti, sed præter rē dicens post illa verba, Quo mihi uictimarū uestrarum &c. Et
quis quaesituit hæc de manibus uestris, vt ambularetis in atrijs meis: Ne offeratis ultra sa-
crificium frustræ incensum abominatio est mihi. Et subdit, Iniqui sunt cæcus uestris: ma-
nus uestræ sanguine plene sunt. Lauamini, mīdi estote, auferite mali cogitationū uestra-
rum ab oculis meis, quiescite agere peruersē, dūcite bene facere &c. Dedicans uictimas
illas & sacrificia grata esse domino quæ pio pio offeruntur a iustis & probis, nō autem ab
iniquis. Oportet. n. interna hominis consentire externis vt ipsa externa quæ ad cultū Dei
perficiuntur grata esse domino valeāt, & pfectura sint his qui illa peragunt. Quæ si interna
externis pugnent iniquisq; animus sit: & paret quis sibi dominum ppitare tantummodo
illis externis ritibus obseruatis, seipsum seducit & contingere potest vt quandoq; domi-
num potius irriter q̃ placet. Cum sacra ad diuinum honorē instituta irreuerēter peragat,
& quodāmodo abutatur, coīquinatus sceleribus & posthabens domini præcepta ad sa-
lutem necessaria. Cū fidat externo illi operi quod ab eo peragitur, inquit. n. spiritus sanctus
per os David: Peccatori dicit Deus: cur enarras iustitias meas & assumis testamētū meū
per os tuum? Si autem uidebas furē currebas cum eo: & cū adulteris portionē tuam po-
nebas. Et alibi. Populus iste labijs me honorat, cor autē eorum longe est a me. Attamen lie-
cet ab eo qui prauis sic moribus uitamq; perducit in peccatis, offeratur sacrificiū laudis
domino pio affectu, licet coīquinata mente ob peccata, illud tñ quis ad salutem vt dictū
est assequendam vanum sit, non tñ est prorsus inuile. Quandoquidem tanta est domini
clemētia & bonitas vt nullū opus bonum prorsus reiiciat, licet ad uitam æternam con-
dendam illud nō acceptet: quin pro ipso bono opere aliquid tribuat. Quāobrem vel con-
ducet ad aliquod diuinum recipiendū, quod a Neotericis theologis gratia gratia dicitur
tur, vel ad bona huius mortalis uitæ percipiendā, aut certe conducet ad præparandū ani-
mum & disponendū ad ipsam gratiam iustificancem recipiendam.

- M Quorum igitur pertinet id quod ais, Nonne cum obseruationes & ritus sacrorū, &c.
quasi si qui numeratos psalmos recitant precesq; reiterant condemnandi sint, adeoq; illis
uerbis notentur. Quid inquit? Tibi displicet numeratos dicere psalmos, cōstitutas & præ-
scriptas Deo decantari laudes & hymnos reiterare ac preces. At id vetustissimo institutū
placuit vniuersali ecclesie, quod declarat mos omniū ecclesiarum & coenobiorū tam ve-
rustus vt illius initio prorsus ignoretur: quod indicat simul cū ecclesia esse natū & enali-
tum: hoc quidem perpetuo factū succedētibz sibi adinuicem rēporibus ab ecclesiis tum
Orientis, tum Occidentis citra controuersiam, hoc a sanctis patribz, tum Aegypti, tum
Syriæ deserta incolentibus, quorū examina fere erant innumera, factitatum, vt testantur
Cassianus diuinus Hieronymus, hoc præterea actum & religiose seruatum a monachis
Gallie a temporibus vsq; diui Martini Turonensium archiepiscopi quod & refert Seue-
rus Sulpitius illorū instituta & Martini uitam describens. Hoc idem oēs sancti seruauit
quos oēs numerare non minus superuacuum esset q̃ onerosum. Quinimo & dominus
Iesus & Apostoli ipsi verbo & facto docuerunt id esse peragendū. Nonne cū Apostoli
diu nocturq; essent perseuerantes in oratione, cū Petrus & Ioānes ascenderent in templū
ad horū orationis nonā, cum Iacobus frater domini nunq̃ fere egredieretur de templo: con-
sentaneū est in primis diuinas laudes eo rēpore cōstitutis & solitis preces ab illis spiritus
ac et lingua decantatas fuisse? Non. n. est uersimile eos semper nouas preces condidisse
aut absorptos cōtemplatione tantummodo semper fuisse citra omnē laudū aut precū insti-
tutarū celebrationē: sed potius hymnos Psalmos ceterasq; stas preces celebrasse ac ite-
rasse: quod Paulus ad Ephesios scribēs suadet esse faciendū iniquiens. Videte fratres quō
caute ambuletis, nō quasi inipiētes, sed vt sapiētes, redimētes tēpus, qm dies mali sunt &c.
Sed cur in his recedendis laboro, nec potius statim recurro ad uerba Iesu Christi mediū
pferenda: sic. n. ait, Petite & accipietis: quærite & iuenietis: pulsate & aperiet vobis. Oēs

enim qui petit accipiet, & pulsanti aperietur. Quid aut obsecro est hæc pulsatio, nisi per seuerans & iterata postulatione deprecantis? Quod & parabolâ declarauerat illius qui me dia nocte ad amicum accellerat ut panes ei cõmodaret &c. Hoc dominus verbo, sed & facto attestatus est cum ad monitū Oliueti peruenisset, imminente hora mortis & ad patrē prolixius orans ac in terrâ proiectus momentaneis intervalis ter easdem preces iterauit dicens. Pater si possibile est transeat a me calix iste &c. Quod testant̃ Matthæus, & Marcus dicentes: iterum abiit & orauit tertio eundem sermonem &c. Quod igitur a tot præclaris & eximijis patribus institutum & seruatum est, quodq; Apostoli & ipse Iesus pergerunt tu cõtemnes & ut inutile vel superfluum taxabis? Inquis enim præter citata in Annotacionibus. Vnde quod hic docet Christus nõ solū pertinet ad immodice prolixas preces, verumetiam ad illos qui superstitione preculas easdem iterant. Porro quor hodie videmus sacerdotes nihil dicam qualibus, sed certe nimium prolixis precibus oneratos &c. Nam cantuncularū clamorum murmurum ac bomborū vbiq; plus satis est &c. Ad hæc omnia, quia superius ad fastidium respondimus nihil vltra dicemus.

Rursus quod ais, Apostolus contemnit opera Abrahæ quæ summa fuisse nemo nescit **N** & tu his confidis. Præterea Paulus excludit operū fiduciam, cõmendans Dei gratiam. Et sunt tñ qui hoc abhorrent iactant bona opera sua &c. Fallum est, nusq; enim Apostolus Abrahæ opera contemnit. Quomodo namq; cõtemneret quod omnipotens Deus ore proprio probauerat, Apparuit enim dominus Isaac & ait. Omnes has terras dabo tibi, & benedictur in semine tuo oēs gentes, eo qd obediens Abraham pater tuus voci meæ, & custodierit præcepta & mandata mea, & cõrimonia legesq; seruauerit &c. Quæ verba vtrum opera exprimit illaq; commendent, tute ipse iudicato.

Dum aut Apostolus videtur Abrahæ opera nõ multi facere sed eorū laudē attenuare, non absolute de illis loquitur, sed conferēdo illa ad diuinā gratiam a qua primū & præcipue pendet iustificatio vniuersæ creaturæ: disputansq; aduersus eos qui obseruationi operū legis prorsus fidētes, citra illa hominem iustificari non posse putabant, declarat nec ipsū Abraham iustificatum fuisse ex operibus quibus summa fuerint & maxime cõmendanda, sed in primis ex Dei gratia quæ cõmuniter datur ex fide in Iesu Christo per quem gratia omnis iustificans cõdonatur & distribuit̃: quia in ipso (vt inquit Paulus ad Colossenses) cõplacuit Deo omnē plenitudinem inhabitare & reconciliare, oia in ipsum pacificas per sanguinē crucis eius, siue quæ in terris siue quæ in coelis sunt: qm̃ in ipso condita sunt vñs uerba in coelis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni siue dominatiōes &c. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante oēs: & omnia in ipso constant &c. Igitur citra dominum Iesum oia opera mortua sunt infirmasq; & inefficacia ad placandam diuinam iustitiam ad percipiendā diuinæ beneficentiæ gratiam, ad assequendā deniq; vitam æternam. Hoc Paulus edocet, hocq; sentit. Non aut vult docere opera Abrahæ esse parui faciendā quasi inutilia sint opera bona aut minus necessaria ijs qui illa peragere possunt, vel a domino non esse exacta, sed vult ea cõparata ad gratiam iustificantem non esse illi æquiparanda, cū ipsa sola iustificare valeat, in primisq; & præcipue iustificet: opera autē quibus optima sint & perfectissima citra ipsam id efficere nequeant. Qui aut ita gratiam cõmendat & extollit opera non deſpicit. Preciosum est aurum, preciosum & argentum: qui autem præfert aurum argento, non dicit argentum esse contemnendū, licet enim ipsum ex auri collatione paruipendat, non tamen simpliciter & absolute illud contemnit. Talia sunt opera ad gratiam cõparata. Non n. censuit Apostolus aut docuit vllō pacto esse nõ fidendū operibus, sed in ipsis solis nõ esse fiduciā collocandā. Legatur attente ad diligētē vniuersa disputatio huius questionis quā scribit in epistolis ad Romanos, ad Galatas, ad Hebræos: in his enim locis potissimū agit de hac re & diffuse disputat, & luce clarius cognoscitur quod diximus, legantur præterea omnes earum enarratores patres doctissimi & sanctissimi tum Græci, tum Latini, hoc idem eos sentire perspicitur.

Præterea & ipsum Apostolum nõ loqui disputare ve nisi de operibus Moisaicæ legis, cõtendēteq; illa ad p̃fectū nõ ducere nec ad eorū obseruationē alitr̃ngi populū Christiannū, & accedētes ad legē euangelicā. Illaq; opera vti imperfecta & pro tēpore a summo

Deo exacta tanq̃ vmbra & in figuram & præparationem meliorum & perfectiorum hoc est euangelicæ gratiæ esse antiquata, nec illis amplius esse insistendum, sed prorsus iudicandum gratiæ quæ datur p̃ euangelii. Et hoc enixius contendite q̃ nonnulli fuissent Pseudoapostoli & præcipue ex his qui ex circumcisione ad fidem deuerant: qui edoces bant, prædicabant, & obstinatius contendebant gentiles ad fidem Christi conuersos obnoxios esse illis quæ in lege Moyse continebantur, & ad circumcisionem recipiendam: quod erroneum esse & euangelicæ doctrinæ pugnant Paulus ingenti spiritu & summa contentione declarat.

Q Quod autem ipse Apostolus non paruifaciat bona opera, sed exigat a potentibus illa perfici, expressioribus verbis testatur pluribus in locis. Et in his potissimè in quibus de fide & gratia disputat & laudem operum attenuare visus fuerat. Ita enim scribit ad Gala, Quæ enim seminauerit homo hæc & metet. Quamobrem bonum facientes non deficiamus. Tempore enim suo meremur. Ergo dum tempus habemus operemur bonum &c. Audis ipsum non solum exigere opera, sed etiam testari mellem hoc est fructum fore colligendum ab his qui ea seminauerint. quod & expressius edocet ad Philippenses scribēs, cum ait, Cum metu & tremore salutem vestram operamini &c. Certe dilucidius declarare non posset operationum utilitatem & necessitatem: cum testetur homines salutē operationibus adipisci. Ad Romanos quoq; postq̃ fidem & gratiam vsq; ad astra extulerat, demum inquit: Gloria autem honor & pax omni operanti bonum &c. Non dixit pacem futuram recte tantum credenti, sed operanti bonum, declarans præter fidem exigi & opa bona. Et rursus ad eosdem, Bonum fac & habebis laudem, non dixit tantū crede & habebis laudem: Ad hæc alio loco: nō enim auditores legis iusti sunt apud Deum sed factores legis iustificabuntur. Ad Hebræos quoq; sic inquit. Consideremus inuicem in proutocationem veritatis & honorum operum. Et alio loco. Hospitalitatem nolite obliuisci meo: mentote victores & laborantium. Et rursus. Non enim iniustus Deus ut obliuiscatur operis vestri, quo ministratis sanctis &c. Vides, cæset Deum fore iniustum si obliuisceret, operū quæ perhibebant ab eis erga sanctos illis ministrantes. Et rursus. Beneficentiæ & cōmunicationis nolite obliuisci. Talibus. n. hostijs promeretur Deus. Sed quid moror: dies me deficeret si singula Apostoli loca recensere vellem in quibus opera cōmendat & exquirat in epistolis suis, & in his quæ de eo referuntur in Apostolorum Actis.

R Præterea vbicq; scatur scriptura noui & veteris testamenti in operum exactionē & cōmendationem. Quoties enim dominus in euangelio operum mentionem habet illa laudans & exigens, ac illorū multa præcipiens alia autem suadens. Quoties inquit hæc sunt præcepta mea, mandata mea &c. Quoties de his agitur mentio in epistolis Petri, Ioānis, Iacobi, & Iudæ. Quoties Paulus testatur se a domino accepisse instituta quæ illis prædicabat esse seruanda vt ad Corinthios scribēs inquit, Siquis videtur propheta esse aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis q̃ domini sunt mandata. Si quis autē ea ignorat ignorabitur. In Actis quoq; Apostolicis de operibus vndiq; habet mentio honorifica & ipsa exiguntur: illaq; peragentes præmiantur, prætereuntes autem puniuntur. Dorcas siquidē (quæ & Tabita dicebatur) cum vita functa esset meruit a principi, Apostolorū ob bona opera & eleemosynas ad vitam restitui. Cornelius Centurio propter eadem euangelicæ gratiæ fieri participes meruit. Cūq; tot tantisq; testimonijs abundet scriptura, satis mirari non possum quomodo tu illis derogare & ea tanq̃ inutilia & non necessaria floccipendere ausus fueris, specie quadam extollendæ fidei: perinde ac si patres tum vetusti tum neueri doctrina & sanctitate insignes valde opera commendantes & exquirētes plus illis tribuissent q̃ deberet fidei autem minus, aut potius illius laudē vel gloriā depressissent: tuq; plus illis videns eorum errata castigare volueris, & rei veritatem aduersus imbibitū errorem declarare.

S Inquis enim in Methodo. Christus declarat nihil gratiæ deberi seruis etiam si per oīa suo functioni fuerint officio. Omnes enim iustitiæ nostræ coram oculis Dei &c. Et rursus, Si ab opere cessat seruus meretur poenam &c. Quibus verbis opera enecare niteris, cum ab ipsis nō solum oīs meriti rationē detrahas, sed etiam omnē probitatē ac rectitudinem, quantum

quantū est ex eorū natura: qđ tñ tā placide tāq; artificiose asserit vt videri nolis illa p̄fetre ad ea deprimēda, sed potius ad fidē extollēdā. Quę tamen fides si nuda ac sciuncta gratia, quę cōmuniter per eam traditur, rectis operibus illam pręexigentibus conferatur, forte nec pręferenda nec æquanda ipsis sit.

Sed dices oportet Erasme, quonā loco declararit Christus nihil gratię deberi seruis, cū integre perscūtū fuerint suo officio? Si n. hoc alicubi edocuisse, certe sibi ipsi nō cōstitisset, cū pluribus in locis cōtrariū expressioribus verbis docuerit. Inquit enī, Dignus est operarius mercede sua. Et voca operarios & redde illis mercedē suā. Q; si tergiversando dices operarios proprie nō dici seruos, id quidē friuolū esset, cū dñs illā parabolā induxerit, vt declararet omni laboranti & operanti bonū, prēmii aliquod deberi. Nā & ipsis seruis iure optimo debetur, salte victus & vestitus. Et pręter id ab æquo & iusto dño, si operando diligenter fuerit, si munus aliquod obierit, profecto ei aliqua debetur gratia. Q; autē operanti cuiuscūq; debeatur merces aliqua, declarauit dñs alia parabola, quando cōductis operarijs ad colēdā vineam tantundem tribuit ei qui nouissima hora venerat, quāti illi qui prioribus horis, per hoc edocens certum prēmii deberi labori. Et rursus idē alia inducā imagine declarauit. Cū paterfamilias peregre profectus distribuit talē ta seruis suis, iniungens vt illis negociarentur: qui cū redisset his qui superlucrati fuerant, hoc est insudauerāt negociantes, magnam mercedem retribuit illi autem qui ociosus nihil fuerat operatus, abtulit quod dederat, & eum a se reiecit.

Sed parabolis omissis, Audi alia loca quibus expressius de mercede seruis debita loquit. Inquit. n. in Matthęo edocēs discipulos, Gaudete in illa die & exultate qm̄ merces vestrā copiosa est in cœlis. Et rursus, Accēdite ne iustitiā vestrā faciatis corā hoibus vt videamini ab eis: alioquin mercedē nō habebitis. Et alio locū, Cū ieiunatis nolite fieri ficur hypo-critę tristes, &c. Amen dico vobis, accēperunt mercedē suā. Et rursus, Qui recipit prophetā in noie, pphetę, mercedē pphetę accipiet. Et apud Marcū, Qui dederit tñ calicē aquę frigide in noie meo, nō perdet mercedē suā. Et apud Ioannē, Qui metit, mercedē accipit, & cille aut metit & fructus ei debetur qui seruit. Princeps quoq; Apostolorū hanc mercedē exegit, cū dño dixit, Nos reliquimus oia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Quibus dominus benignissime respondit magnam retributionem illis esse cōstitutā. De ipsa quoq; mercede loquitur Paulus ad Corinthios, cum ait, Vnusquisq; pręstā mercedem accipiet. Et Ioannes in secunda epistola, Videte vosmet ipsos ne perdatis quę operati estis: sed vt mercedē plenā accipiatis. Et in Apocalypsi, Merces mea tecum est. Hęc & alia plurima de mercede debita bonis operibus scribuntur in nouo testamento.

In veteri autē quod merces a summo creatore tribuatur infinita sunt loca, ex quibus pauca tñ recitabimus. Inquit enim Psalmographus, Inclinaui cor meū ad custodiēdas iustificationes tuas, ppter retributionē. Et in cultodiēdis mādatis tuis retributio multa. Pręterea scribitur in Genesi, Ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Et in Ruth, Plenam mercedē accipies a domino deo Israel. In sapientię quoq; libro, Apodest est merces eorū. Et rursus, Reddet iustis mercedē. Et in ecclesiastico, Qui timetis domini credite illi, & nō euacuabit merces vestrā. Et iterū, Nō veteris vsq; ad mortem iustificari, qm̄ merces dei manet in æternū. Adhęc alio loco, Da mercedē iustitibus te, vt prophete tui fideles inueniantur. Pręterea, Opera mihi, dabitq; vobis deus mercedē vestrā in tēpore, &c. Hęc pauca ex plurimis. Si enim vellē singula loca recitare, mihi cōtūlingue non sufficerēt. Ex quibus manifestū est opera bona digna esse prēmio, & vt Neoterici dicunt, esse meritoria, cū mercedis ratio & retributionis esse nō valeat, vbi ratio meriti nō sit. Eo q; merces debita sit illi qui eā meruit. Dicitur enim merces quasi merita & meritū, quod est retributioni dignū. Retributio autē merces est, cum igitur se inuicem referant, non valet vnum esse vbi alterum non inueniatur. Quocirca & Apostolus ad Romanos scribēs inquit, Ei qui operatur, merces non imputatur secundū gratiam, sed secundū meritū, quia dignus est operarius mercede suā. Alioqui merces nō esset sed donum, &c. Omnipotens autē omnium creator quod propter bona opera tribuitur, mercedem & prēmium nominare voluit, vt ex recitatis locis videre potuisti.

Y Ex quo sequitur eū voluisse meriti rationē habere, quod & censendū naturali ratione id suadente. Non omnium sapientū cōsensu virtuti debetur laus, honor & gloria. Quis enim p̄pria & genuina merces, vel p̄miū ipsius virtutis non possit esse: v̄ternū propter eius nobilitatē, in & ea externa illi debentur: probi enim & studiosi homines amandi, cōsueti, honorandi & glorificandi sunt naturā: q̄n̄ in istu ab his qui p̄clara gerunt, hæc appetuntur, vti merces ac p̄miū debitu labori, qui in peragendis operibus studiosi impenditur. Nō enī sapientissimus ac optimus ille potius naturā cōditior, qui cuncta certo ordine, numero & mensura suauiter sapiēterq; disposuit, parciore fuit in distribuendis cōmodis, q̄n̄ in poenis cōstituendis. Cū igitur liquido cōstet prauis operationibus & inique peractis poenam & suppliciu deberi, quāto magis censendū est probis & rectis p̄miū & cōmoda quæ poenæ contraria sunt esse debita: Quapropter etiam statuerunt prudētissimi legum latōres, legum transgressōribus supplicia & poenas. Contra autem ingēntia p̄mia earum obseruatoribus.

Z Inquis autē tu Christū declarare nihil gratiæ deberi seruīs, etiā si per omnia suo functi fuerint officio, quod pluribus scripturæ testimonijs falsissimū esse declarauimus. Sed tu ne vnum quidē locū adducere potes pro tua sententia, nisi forte illa verba in mediū adducas. Cū oīa feceritis, dicite inutilis serui sumus, &c. Quæ verba nullatenus tibi aspulari tur. Non enī negat dñs illis verbis mercedē deberi bonis operibus, sed edocet seruū non debere extolli & gloriari, eo q̄ iusta adamussim p̄fecerit, sed humiliari in oculis proprijs, & arbitrari apud semetipsum sibi ob peracta officia nō deberi gratiā a dño: cū nihil pergeris q̄ nō deberet, eo q̄ seruus sit sed sicuti ip̄ius est exinanire suas operatiōes, nec q̄q; exprobrare dño, ita æquitatis dñi est illa recognoscere, & pro eis quod iustitia exigit retribuere. Nam declarauimus debitum ac meritum nō impedire se mutuo.

A Atamen illa verba dñi a Luca recitata nihil faciunt ad quæstionē nostrā, cū ipse sibi loquatur de obseruatione mādatorū dei, ac de vita æterna cōsequēda. Cōtrouerſia autē nostra nō est de illo dono siue p̄mio supercelesti & diuino, sed de merito ac mercede simpliciter, cū tu contendas operibus seruorū nullū meritū deberi. Ego autē cōtrariū sentiens, dico aliquā seruīs deberi gratiā, cū exacte & diligenter suo functi fuerint officio p̄fecti p̄specta eorū singulari fide & virtute. Atamen sicuti nō statuo secundū arctā iustitiæ rationē, ob officia qualiacūq; ipsi seruīs deberi libertatē multo minis sentio æternā felicitatē iure deberi quibuscūq; probis & p̄claris operibus factisq; mortaliū, vt illis meritā ex ip̄orū natura. Longe enim transcendit illa omne meritum humanū, omnē rectitudinē nostrorū actuum, celsior est omni virtute humana, p̄stātor ip̄a natura nostra. Cuius licet condita sit capax, non tamen proprijs viribus ad eam cōscendere a ut adipisci valet, sed tantum tribuitur dono & munificentia summi illius opificis, qui eam ip̄am condidit naturam. Quapropter nec ipsa destituta gratiā & sibi soli relicta ad illam contendit: quapropter & potius dei donum & singulare munus, censenda est q̄ propriæ merces aut p̄miū, quantum est ex natura exactæ iustitiæ.

B Vtrūq; rē recte dicitur, eo q̄ tanta fuerit summi dei bonitas & beneficentia, q̄ nobiscū pepigerit cōuenientiā, vt si iusta ipsius capesseremus, licet illa ex officio deberemus, tamē se nobis illā tanq̄ pro mercede tributurū. Inquit enim, Si vis ad vitā ingredi, serua mandata. Et quicūq; reliquerit, &c. propter me, vitā æternā possidebit. Quamobrē & locis anre citatis, quotiescūq; de illa loquitur, mercedē & p̄miū eam appellat. Quapropter & a Neoterics theologis non inferte dicitur merces de cōgruo, nō autē de cōdigno: & nos illam eo pacto mereri, quia summæ illi bonitati diuinæ decens & congruum est illam tribuere, quis plurimū excellat meriti nostri rationem.

C Tu autē cēses nullo pacto siue ex cōgruo, siue de cōdigno opera nostra illā promereri, quis nec distinguas, nec de illa loquaris, sed absolute & simpliciter asseueres nullā deberi gratiā seruīs, etiā si per oīa functi fuerint suo officio, subiungens, Oēs nostras iustitias corā oculis dñi nil aliud esse q̄ pannū mulieris mēstruo p̄fluuiō pollutū: accipies id ex Esaiā p̄phetæ p̄ter rem. Cū sibi Esaias agat de populo Iudeorū corrupto, inter quos nō erat qui faceret bonū, nō erat vsq; ad vniū: quod ad Christianū populum referri non potest ad

astruendā sententiā suā. Sic enim habet Esaias, Et facti sumus vt immundus oēs nos, quā si pānus mēstruare vniuerſe iuſtitie noſtræ. Et cecidimus, quā ſoliū vniuerſi, & iniquitates noſtræ quāſi ventus abſtulerunt nos, &c. Et paulo poſt, Abſcondiſti faciē tuā a nobis, & aliiſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ, &c. Poſt quod vaticiniū breui deſolata eſt Hieruſalem, & populus in captiuitatē datus. Non aſit dñs abſcōdit faciē in vniuerſum a populo Chriſtiano cui ſe ppetuo aſſuturū promiſſerit vſq; ad ſeculi conſummationem. Attamen ſi obſtinatus contenderes ad populum Chriſtianū etiam valere referri, cum de relinquant dominū, & ambulent in adinuerſionibus proprijs, nihil tamen ad rem tuam facerent, cum illa adducas ad probandū Chriſtiani populi proba opera qualiaciūq; ſint, quātaus pietate peracta fieri nō poſſe quā incoquinata ſunt, & immūda: quod ſane Lutheri dogma eſt, qui id a quodā Tolerio accepit, quod tamen falſiſſimum prorsus eſt & erroneum. Facit tamen ad propoſitum eorum, qui aſtruūt nihil præmiū bonis operibus debere, cum pollutis operibus peccato nō carentibus potius pœna debeat, q̃ villa merces: colli-gentes conſolutionem abſurdam ex abſurdo principio.

Verumtamen uero licet gratia iuſtificante deſtituti, mortalibusq; peccatis obnoxij nihil perficere queant, dum in eo deteſtabili ſtatu ſunt, acceptū deo ad ſelicitatē æternā cōſequendā, vt ſupra diſſeruiſimus. Non tamen quæcūq; agunt, oportet eſſe polluta, nec ab omnipotente deo aſpernantur. Alioquin nec ſalutē vllum diuinū præceptū ſeruare poſſent, & quicquid agerent, peccato aſcriberetur. Non autē tam ſeuerus eſt miſericordie domini, cuius miſericordie ſuper omnia opera eius, vt a nobis exigat opera perſici culpa vācanibus, & gratiæ dono decoratis: ita vt peccatis tribuat, ſupplicijq; ſumptus ſit, de quib; cūq; operationibus noſtris ad mandata illius exequenda peractis niſi iuſtificati ſuerimus, quod ſi ſecus eſſet potior eſſet illorū conditio, prorsus præcepta diuina negligēt, q̃ eorū qui in illis obſeruandis inſudarent etiā agnoſcentes ſe peccato deuinctos, faciusq; eſſet transgredi præcepta q̃ illa obſeruare. Quamobrē id nō eſt a domino inſtitutum, nec illis anguſtijs coarctati ſumus, vt obſtringamur imunes culpa dominicæ præcepta ſeruare, ſed illis ſaciſfacimus, modo pio propoſito operam illis impendamus, quantūcūq; peccatis præteritis ſumus onuſti. Quis enim is labor qui iſtis obediendis aſſumitur, emortuus ſit, quātū ad meritū, nō tamē vanus eſt quātū ad debitum perſoluendum. Quocirca & de illis nullum ſumetur ſupplicium, vt de transgreſſoribus, nec ad priora peccata hæc vti no-ua adijciuntur. quod certe fieret ſi ipſa mandata fuiſſent prætermiſſa. Tale igitur operatium genus a domino non conſpiciuntur vt pollutum, ſed vt ſatiſfactorium. eo q̃ reddatur id quod debitum eſt, quo factio iuſte agit qui reddit.

Si autem de huiusmodi genere non intelligeres, videlicet pollutas eſſe omnes iuſtitias noſtras in cōſpectu domini, ſed potius de his qui iuſtificati gratiæ participes ſunt, a letaliquē crimine immunes, longe magis aberrares. Non enī illorū operatiōes ita pollutæ ſunt, nec panno mulieris menſtruatæ cōparandæ. Cū perſpicuū ſit ea polluta nō eſſe, quæ iuſta ſunt & ſummo deo accepta. Cuſuſmodi eſſe quæ pie peraguntur ab ornatis gratia certifiſimū eſt. Quis enim opera noſtra qualiaciūq; ſint, ob noſtrā imbecillitatem ita exacta & perfectæ eſſe nō valeant, quin vtrinq; infirma ſint: imperfecta eſſe nequeunt, atri eo q̃ ab abſolutiſſimo deficiant, nō impurantur ad peccatū: alioqui præmiū aut merces eis non tribueretur. Non enī peccato vel cui crimen prorsus cohereret, præmiū vllum eſt conſtitutū. Quomodo cūq; igitur dicas, ea verba tux ſententiæ non aſtipulantur. Licet enī nulla operatio noſtra mereatur ex condigno, vt ſupra diximus, quantū ex ſui natura, q̃ ſiſ gratia ſit illuſtrata, vt ſit digna præmio æternæ gloriæ, nec villa valeat nos iuſtificare gratia deſtituta. Non tamē ob id cenſendū eſt, q̃ ipſa ſit coquinata. Multa enim ſorde carent, quæ tñ non tanti ſunt, vt illis aliquid valde precioſum retribuendū ſit, quæ etiā quævis integræ & nitidæ ſuo in genere ſunt, attamen digna non ſunt, vt tanto emanent precio. Quamobrē ſumma illa & æterna felicitas nulli operi noſtro, ſuo ipſius ſure debetur, ſed tantummodo ex bonitate & diuina clemenciā decenter condonatur acceptante opus noſtrum, gratia viuidd, ac ſi eſſet illius meritum. Noſtræ autē facultatis tantū eſt receptioni illius nō obſistere, & nos ita præparare, vt illius capaces eſſe mereamur, ſed nec ad præ-

parari valemus, quod in operibus studiosis ex sui natura & peccatis præcauendis, cōsistit
 citra opem diuinæ gratiæ, quæ tñ non est gratia iustificans vel vt Neoterici theologi illā
 appellant, gratum faciens: sed potius eo genere quod gratis datum nominant.

F Quæ tamen diuisio non videtur admodū esse probanda, cum diuisionis parte coinci-
 dere nō debeant, sed inter se pugnare, vt recte partimur animal in id quod est rationis par-
 ticipes, & illud quod illius expertus: quāobrem recta nō valet esse gratiæ partitio, quæ sit in
 gratiā gratis datam, & gratum facientē. Oporteret enī eā quæ gratum facit, nō esse gratis
 datam. At illa potissimum gratis datur. At tamen partitionis sensus rectus est, siuis verba
 non probe accommodentur. Intelligunt enim quandā esse gratiam viuificantem, siue (vt
 aiunt) iustificatē, & hanc gratum facientem vocant. & quandā tantummodo ornātē, sed
 quæ emortuum suscitare nō valet: sed hæc præter rem Ad negocium autem redeamus.
 Cum igitur tot scripturæ testimonijs asseratur studiosas operationes nostras præmio esse
 dignas, volueritq; dominus quod illis pensat mercedem appellare & retributionē, profe-
 cto valde temerarij est aduersus verba domini eiusq; decreta sentire vel dicere studiosa
 opera quātumcūq; iusta sint, nullius esse meriti: nec eis vllam gratiam deberi. Quinimo
 omnia polluta esse & coquinata in conspectu domini.

G Quapropter nō est quod mireris si multi sint qui abhorruerit ab huiusmodi sermo-
 nibus, & contra te stent ac ceteros in eundē errorem lapsos, qui tamen non iactant bona
 opera sua, vt tu ais, sed in primis fidunt diuinæ clemētiæ & gratiæ ab illa prouenientē: &
 sentit nihilominus bonis operibus esse insudandum, & acceptum talentum exercendū,
 idq; vile & mereri mercedē. pserim ex pacto & cōmuni cōstituto. Præterea & ex eorū
 natura aliquid præmij genus deberi ipsaq; non tantū esse cōmoda, verum quædam etiā
 necessaria. quæ sententia nec gratiæ nec fidei laudibus quicq; detrahitur, sed tanta modera-
 tione cōmendantur, vt & opera sua laude non defraudentur, sed tu ab hac moderatione
 recedens in alterum extremorum laberis, in sola fide omnē fiduciam & dignitatem collo-
 cans, & ab operibus omnem necessitatē detrahens.

H Ita enim argumentaria, Si a lege immunes sumus, sumus autē Apostoli testimonio di-
 centis, Si spiritu ducimini, non estis sub lege, certe nō obstringimur operibus præstatis,
 cum ipsa lege præscribatur. Quam ob rem & infero, verum esse non posse quod dicit Be-
 da, videlicet, omnes obnoxios esse legi. & subiungis, Idem quod dixi nos iam nō cogi ad
 benefaciendum præscripto legis. Non loquor de quibusuis baptizatis, sed de his qui per-
 seuerant in gratia semel hausti spiritus, &c. Iam diximus mirum esse quomodo tam pueri-
 liter labaris in multiplici, aut illo citra omnem pudorem vtaris. Sentit enim Apostolus
 spiritu viuentes non esse sub lege carnis, nec etiam lege Moisi obnoxios. Spiritu autē vi-
 uere qui Christū induerunt, eo q̄ euāgeliū spiritale sit. Ex quo sequitur nō obnoxios esse
 circuncisioni, qui ducuntur spiritu, nec ceteris præceptis legis Moisi, eo q̄ illa spiritalia
 non essent. Licet enim sancta, iusta & bona (quod ad Romanos testatur) non tamē erant
 ad perfectū ducentia, quamobrem & legem illā pædagogū appellat: quocirca nec perpetuū
 Non enī vitis pædagogo opus est, sed pueris & imbecilibus. Ex quibus infero. Aposto-
 lus scribens ad Galatas, quibus persuasum fuerat a Pseudo apostolis illos oportere circū-
 cidī adhuc vt salui fierent, eos, cum spiritu ducerentur, immunes ab ea lege, quinimo nec
 licere eis circuncidī eo q̄ omnes qui signaculū illud recipere, obnoxij redderentur cum-
 cis præceptis. Moisaicis & obseruationi vniuersæ legis. Inquit enim, Testificor omni cir-
 cuncidenti se, qm̄ debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati autē estis a Christo, qui
 in lege iustificamini a gratia excidistis. Loquitur autem de lege Moisi, quā ad euāgeliū
 discrimen legem appellat: Euāgeliū autē gratiā. Propterea q̄ eo tēpore cū de lege habere
 tur mentio, de ipsa lege per Moysen scripta intelligebatur. Non enim euāgeliū quod tñ
 primū promulgabatur, per receptū erat, vt legis vim & nomē obtinuisset. Præterea & ab
 eo quod potius est, sit denominatio. Gratia autē potior est præceptis & operibus: per euā-
 geliūq; eius dignitas declaratur & cōmuni lege tribuitur illi consentientibus, gratiā euā-
 geliū appellat. Hoc autē conatur Apostolus longa disputatione persuadere ipsis Galatis,
 quā tractans inquit, Vos enim in libertatē vocati estis fratres, &c. In quam autē libertatē

re vt videlicet prorsus exleges essent facti: Minime, sed in libertate vindicantē a seruitutis ac legis Mosaicę & legis carnalis, de qua & ita ait. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autē aduersus carnē, q̄ si spiritu ducimini q̄ estis sub lege, &c. sed sub qua legem sub ea videlicet cuius opera deinde enumerat subiūgens. Opera autē carnis sunt, fornicatio, immunditia, &c. Quibus enumeratis & fructus spiritus recenset, proueniētes videlicet ex operibus & contrariis. Inquit enim, Fructus autē spiritus sunt, pax, gaudiū, charitas, &c. Et cōcludēs ait, Aduersus huiusmodi nō est lex. Quę lex? videlicet carnis quam antea exclusit, cū aduerfetur ipsi fructibus spiritualibus. Nō tamē tāta est vis eius vt praeualeat aduersus spiritum, & eius fructus. Nō. n. negat Apost. quin lex carnis opponatur spiritui, quod superius dixerat, quod & sequentia verba declarant. Qui autem sunt Christi, carnē crucifixerūt cum vitijs & concupiscentijs. Ex quo sequitur in illis emortua esse debere carnis opera: quāobrē & cōcludit. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus, & c. Cū igitur Apostolus ea in epistola doceat spiritu viuētes immunes esse a lege carnis, & a lege Moiseę hoc tū perperā colligit liberos esse ab omni lege viuētes secundū euangelium. Et Chriftianis prorsus exleges esse. Quod absurdissimum est, vt declarabitur, tū rationibus, tum plurimis sacre scripturę testimonijs.

Ex quo sequitur Natalē Bedam dicentē omnes obnoxios esse legi, scire, & vere Incurtū fuisse, cum nemo, tum a lege naturę, tum ab euangelica sit immunis. Inquit enim Paulus, Quoniam quidē vnus est deus iustificans circuncisionē ex fide, & præputiū per fidē. Legē ergo destruximus per fidē. Absit. sed legem statuiamus, &c. Expressius certe dicere non potuisset, per fidē nō tolli omnem legem. Cum dicat per ipsam legem statui. Et inferius, Quicūque sine lege peccauerūt, sine lege & peribunt, id est sine lege scripta, quod sequentia verba declarant. Et quicūq; in lege peccauerunt, per legē iudicabuntur. Non enī auditores legis iusti sunt apud deū, sed factores. Cum enī gentes quę legē non habent naturaliter ea quę legis sunt faciant, ipsi sibi sunt lex, qui & ostendunt opus legis scriptę in cordibus suis, testimonium reddente illis, ipsorū cōscientia, &c. Cum igitur ex Apostoli sententia quædā sit lex extrinsecus data, quædam inscripta in cordibus congenita illis, Nunquid audebis dicere spiritui dictos ab huiuscemodi lege esse immunes. Nō certe puto. Recte igitur dixit Beda omnes obnoxios esse legi. Cū omnes obstringantur ad ipsam legem naturę nobiscum natam & in mente inscriptam. Quāobrē & dicit Apostolus, Testimonium illis reddente eorum cōscientia, dictante quid rectū, quid bonum & prosequendū: quid contra obliquū, peruersum & fugiendū. At hæc de lege naturę.

Præterea nonne subiiciuntur, qui secundū spiritum viuunt legi euangelicę? Quod si proteruiens negaueris, probabitur, tum ratione, tum plurimis sacre scripturę testimonijs probantibus euangelium legem esse, & dici debere. Cum igitur quæstio sit de nomine legis, ab ipsius nominis interpretatione siue finitione exordiemur. Lex enim secundū grammaticos est ius generale liberi populi, aut principis potestatem habentis, illam constitutūre ad publicam commoditatem. A iurisperitis autem ita finitur, Lex est sanctio sancta, suadens honesta, prohibens turpia, rationeq; illis præmia & poenā constituens &c. Quocirca & leges duntaxat senatusconsulto, plebiscito, magistratum edicta, principum placita & responsa prudentum. Ad hæc enim omnia se extendit nomē legis. His præsuppositis rogo te. Nunquid in euangelio quædam statuuntur ac præcipiuntur proba, honesta, & ad cōmune commodum faciuntur? Quod si fateare, rursus interroga bo: Nunquid dominus Iesus illa decernens ac statuens facultatem habuerit illa insituendi, quod cum supremus & maximus sit princeps tantę celsitudinis autoritatis, vt nemo ei dicere valeat, Cur ita facis? quare ita statuis? non negabis habuisse potestatem illa constituendi. Præterea rogabo te. Nunquid illa quę in euangelio continentur honesta suadeant, turpia prohibeant? quod proculdubio fatebere. His autem confessis colligitur illam necessario verissime & proprie esse legem. Euangelium igitur lex est. Si autē horum aliquid obstinatus negares, comprobabitur plurimis sacre scripturę testimonijs, vt si impudenter dicerēs in euangelio nihil mandari aut præcipi: Audias dominum dicentem in Ioan. 14. Si præcepta mea seruaueritis, &c. cætera. Et rursus, Hoc est præceptū meū. Et iterum,

Alber,

HH 111

Mandatum nouum do vobis. Et in Matthæo, Mandatum magnum in lege est; Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, &c. Quod licet mandatum esset per Moysen, dominus tamen illud confirmat, & de nouo instituit. Et rursus, Qui soluerit vnũ de mandatis istis minimis, &c. Ad hæc, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et alibi, in Ioan- ne, Si diligitis me, mandata mea seruate. Et alio loco, Nisi iustitia vestra abundaret plus q̃ scribarum & Pharisæorum &c. Et rursus in Matthæo, Audistis quia dictum est anti- quis, Non occides. Ego autem dico vobis, Qui irascitur fratri suo, &c. & persequitur plu- rima cõsticiens, quæ vnusquisq̃ facile videre potest. Hæc quomodo saluator ipse sacratiss- imo ore promulgauit, sed & plurima alia per Apostolos, qui & multis in locis attestantur dominum Iesum plurima mandasse & præscripsisse. Paulus eni ad Corinthios sic inquit, Circuncisio nihil est neq; præputium, sed observatio mandatorum dei, quod & inferius alijs verbis confirmat cum inquit, De virginibus præceptum non habeo, consilium autẽ do, &c. De indissolubilitate autem matrimonij dixerat se domini præceptũ habuisse: quã obrem & plura alia ipse præcepit, a domino instituta: & sibi reuelata ad promulgandum Vnde ait ad Corinthios, Si quis videtur, ppheta esse aut spiritalis, cognoscat quæ scribo, vobis, q̃ domini sunt mandata. Et rursus, Laudo autem vos fratres, q̃ sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis. Ad Thessalonicenses quoq̃ ita habet, Scitis quæ præcepta dederim vobis. Et ad Timotheum. Serues mandata sine macula, &c. Ioãnes quoq̃ Apostolus pri- ma epistola sua inquit, Mandatum nouũ scribo vobis. Iacobus quoq̃ Apostolus in sua epistola, milles agit de præceptis & lege domini, ac euangelium appellat legem. Inquit enim, Vocati estis in lege perfectæ libertatis, &c. Ex his autem forte constat euangelij legem esse & appellari debere. Cum in eo plurima sancita sint, quæ in lege Moysi nõ erant contenta. Plurima enim præcepta noua, euangelium completitur vim legis & authori- tatem habentia. Quinimo exactissimæ sanctissimæq̃ leges sunt, nec appellatio legis ab euangelio tollitur, propterea, q̃ in ipso plura narrantur q̃ præscribantur, vtpote in quo omnia Christi mysteria narrantur. Pentateuchus quidem totus, lex dicitur, & tamen nõ pauciora in eo recitat Moyses vt historiographus his quæ explicat vt legislator: sed euan- gelium lex gratiæ dicitur, lex perfectæ libertatis, lex dilectionis & amoris, eo q̃ ab autho- re gratiæ prodierit. In eoq̃ de ipsi gratia i primis agatur. Et quoniam omnia per ipsum in charitate consummantur, & magis amore q̃ timore seruari debent, non ad præcautionem vltionem poenæ, quemadmodum in lege Moysi, in qua cuiuslibet piaculo & transgressionis propria vitio constituta erat: sed ob amorem & reuerentiam erga legislatorem. Ideo ap- tissime ac bellissime lex a moris dicitur, quæ admodum & lex libertatis. eo q̃ nos immunes reddat ab onere & seruinitate legis antiquæ, cuius ob pondus nec vnq̃ perfecte seruata est ab ipsis Iudæis. Teste Apostolorum principe dicere, Cu ius iugum nec nos, nec patres no- stri portare potuimus. Euangelium autem paucissimis institutis ac perfectissimis amant & gratiæ participi facillimis ac iucundissimis. luqo

L Q̃ autem legis nuncupatio ipsi euangelio conueniat, in eoq̃ plurimæ cõstancatur ve- ræ leges a domino Iesu latæ. præterea ea quæ adduximus ex testimonijs noui testamenti, sunt & plurima in veteri descripta idẽ attestantia. De ipsa. n. agens Psalmodographus inquit, Legẽ pone mihi domine, & da mihi intellectu & seruator legẽ tuã. Nõ. n. de lege Moysi loquebar, quæ lōge antea lata fuerat, cū postulet vates legẽ nouã sibi a dño poni. Quis autẽ ad mandata, Fideiã inquit ista mandata eius, cõfirmata in seculum seculi. Quod ad ea quæ legis Moysi sunt, referri nõ poterat: cū illa ad cõstitutũ tẽpus, nõ in seculũ seculi foe- rint cõfirmata. Idẽ & pluribus alijs locis testatur, quos enumerare superuacuum esset. Esaias quoq̃ ppheta de euangelio vaticinã, inquit, De syon exibit lex. Et Malachias de eodẽ agens, inquit, Lex veritatis fuit in ore eius. Et rursus Esaias, legẽ eius insule expectat. Quod vaticinũ, partim tẽporibus præteritis adimpletũ est, cū plurimæ insule legẽ Chris- ti receperunt: & nunc quotidie adimpletur in insulis ac terris nouiter repertis. Et rursus Esaias de Messia loquens, inquit, Dñs legifer noster. Si igitur legifer Christus euangelij proculdubio lex est. Et rursus, Lex a me exiet & iudiciũ. Et Hieremias, Dabo legẽ meã in visceribus eorum. Et iterum Esaias, Benedictiõnem dabit legislator, &c. Plurima summa

alia loca veteris testamenti idem asserunt, sed recitata nimis multa sunt. Ex quibus liquet do constare euangelium legem esse.

Propterea erroneū ac falsissimum esset dicere Christianū populū ab omni lege immunē quod & luce clarius præter adducta testimonia Paulus Apostolus declarat inquit. Trāslato enim sacerdotio oportet & trāslatio legis fiat. Nō autē fuisse sublatum aut abolitum sacerdotiū, sed tantūmodo trāslatum in dñm Iesum, declarauit ipse inquit eum sacerdotē esse secūdū ordinē Melchisedech. Si igitur sacerdotium non sublatum sed trāslatū, nec lex profus sublatā, sed tantūmodo trāslatā, & vti nouus sacerdos, ita noua lex ab eius ore p̄dita. Vnde & Hieremias ait, Nō peribit lex a sacerdote, sed exhibēt de ore eius, &c. Is autem sacerdos est dñs Iesus de quo scriptum est, Ecce noua facio omnia. Et qui fecit vtrāq; vnū dissoluēs medium parietem, qui legem tam placidam tradidit, vt illa in vīceribus fidelium fuerit descripta iuxta vaticiniū Hieremias, Dabo legem meam vīceribus eorum, omnesq; scientiam, &c. Præterea & Apostolus ad Ephesios de Christo loquens scribit, Ipse enim est pax nostra, &c. qui legem mandatorum decretis euacuans, vt duos cōdat in semetipso in vnū hominē, &c. Quam appellat legem mādatorū nisi legē Moisi? Quā dicit dominum decretis euacuasse, sed quibus decretis, nisi euāgelicis? Decretū autē principis lex est. Vt igitur cætera prætermittamus liquet ex his videre, q̄ stulte parūq; pie loquātur & sentiūt qui dogmatizant Christianos omnes a lege esse immunēs & contendunt euāgelium legem nō esse cēsendum, q̄ expressis verbis Christi contraueniunt. Præter enim citata dicit dominus in Matthæo, Non veni soluere legem, sed adimplere, &c. Non autē adimplere quod profus aboletur, id enim est dissoluere. Qui enim domū destruit nō illam adimplet: sed qui tectum parietibus superimponit illosq; dealbat, is illā adplet & perficit. Decretū igitur & lege noua ab eo sancita, id factum est: & non per aliā legē q̄ euāgelicā. Igitur euāgelicū lex est. Ex quibus et sequitur dñm Iesum magnum & summum legis latorem fuisse. Si enim illa, quæ in figura veræ legis, & ad illam præparandam lata fuerant, iure legis dicebantur, sequitur iure optimo euangelium quod per illas figurabatur, verē & propriissime legem dici debere.

Dictū autē tuis nō solū negatur ipsum esse legem, verum asseritur omnes Christianos non esse illius præscriptis obnoxios. Vis enim eos qui perseverant in gratia semel hausti spiritus non cogi ad benefaciendum legis præscripto: quod absurdissimum est. Cum gratia inherens & perseverans, non modo hominem a mandatis domini & præceptis euāgelicis non reddat immunem, verum magis illi obnoxios reddat, tum q̄ gratia ad illa seruanda procliuiores facit, tum q̄ illorum magis debitores sint ob acceptum beneficium. Scriptum est enim, ab eo qui plus accepit plus exigit. Cum igitur varia gratia obstringantur ad seruanda mandata dei & præcepta euangelij: quanto magis ad illa obstrictos esse dignoscitur, qui gratiam acceperunt & in eo diuino munere persistunt. Plus enim eis sibi tributum est. Præterea non par est in gratia perseverantes exortes esse siue exclusos a merito obedientiæ: quod sane constat in obseruatione præceptorum. Obnoxios igitur oportet esse præceptis, qui illis obtemperantes merentur. Idem quoq; comprobatur testimo vñm verborum domini dicentis, Si præcepta mea seruaueritis manebitis in dilectione mea, sicut & ego præcepta patris mei seruauī, & cætera. Non enim loquitur tantūmodo ad eos, qui accepti beneficii immemores & ingrati gratiam perdituri erant, sed potius ad eos, qui in illa erant persisturi. Nec dicit, si bona operabimini, sed si præcepta seruaueritis. Sicut & ego præcepta patris mei seruauī. Commendaturque dominus Iesus in mysterio redemptionis nostræ potissimum ex obedientia. Inquit enim Paulus, Dominus noster Iesus Christus factus est pro nobis obediens patri vsq; ad mortem &c. Ingens enim & ætimum est obedientiæ bonum, in quo & præter humilitatem, quæ summe laudatur, est & sui ipsius abnegatio & fiducia in alio, obediūq; munus promouit. Quis igitur in gratia perseverantes præscripta diuinæ legis timore nō perficiant, sed potius amore, non tamen ob id cēsendum est eos non obstringi ad beneficiū præscripto legis, quāsi ab illa essent absoluti, sed ita tēpus ē, vt huc disputatōi finē imponamus. Ex dictis potēs ratioculas tuas, quas i mediū ad quæsi, dilatas esse confidimus.

DE BELLO ET IVRE

EIVS. LIB. XXI.

VNC ad ea pauca quæ restant discutienda veniamus, vident
 tes quæ de bello scripseris, asserens Christianis illud profusum
 se interdictum. Inquis enim in Methodo, Bella quæ Iudæis li
 cita erant, Christianis iam non licent. Et rursus, Milites p^{ro}lo
 nem, non adhuc apparere euangelio moniti fuerant, ut suis st^{at}
 pendijs contenti essent. Sed ex hoc non vere Christiani erant,
 sed minus mali. Et in institutione principis Christianis. Ar
 pontificia leges nō improbant omne bellum. Et Augustinus
 alibi probat. Laudat & diuus Bernardus milites quoddam. At
 Petrus, ac Paulus ubiq^{ue} diuersa docent. Cur horum authori
 tas minus apud nos valet, q^{uam} Augustini & Bernardi? Augusti
 nus vno aut altero in loco bellum non improbat. At tota Christi philosophia dedocet
 bellum. Apostoli nusq^{ue} non improbarunt, & c. In Annotationibus autem noui testam^{en}
 ti milites execrants, & ab Augustino dissentiens, cōtēdis nullo pacto Christianis licere bel
 ligerari. Nō recito verba ob p^{ro}plexitatē. Idē quoq^{ue} in eisdē Anno. alio loco p^{ro}bare niteris, it
 ruerēt exercitūs sacerdotes ad bellū incitantes vel in bellis interueniētes, dicēs eo q^{uod} data
 sit eis potestas remittēdi peccata, ex hoc Christū erigunt & tyrānidē quādam sibi vēdicant,
 & alio loco scribis. Vtinā liceret oībus episcopis p^{ro}p^{ri}is, qui iⁿ Pauli locū succedere hāc vsur
 pare vocē Pauli, Arma militiæ nostræ nō carnalia. Nūc videre est aliquorū qui copias hā
 bēt, gladios, lāceas & hōbardas: & deniq^{ue} quicquid forti bellatore dignū ē. Et rursus in in
 stitutiōe principis, Nō pudet episcopos versari iⁿ castris, illic Christi corpus, & cū te plusq^{ue}
 cartarea miscēt sacramēta. Et in tā cruento dissidio adhibēt sūmę charitatis symbola. Si non
 tota vndiq^{ue} Christi doctrina cū bello pugnet, si vñ possint p^{ro}terre illi belli nomine cōmē
 datū, bellum Christiani. At nostrū oraculū quod nobis iⁿ euāgelicis literis resonat, a bel
 lo deterret. Ego nec in Turchas temere suscipiēdū esse credo. Christi ditionē lōge diuersa
 via natā, p^{ro}pagatā, & cōstabilitā meū reputo. Neq^{ue} fortasse cōuenit alijs rationibus vñ
 dicari, q^{uod} quibus orta p^{ro}pagataq^{ue} est, & c. Eādēq^{ue} sententiā in p^{ro}fectione militis Christiani as
 serēs acriter dehortaris a bello suscipiēdo aduersus Turchas. Idē in Scholijs Tomi quars
 ti operū diui Hiero. scribis. Quō nūc piū habet turchas & alios nūllū ē de nobis male me
 ritos armis opprimere, spoliare, occidere. Atqui adhuc pōntificis cōdonatiōibus admissos
 inuitat & cōlū p^{ro}mittit cādētib^{us}. Et rursus eodē Tomo Hieron^{ymus} negat deū amare pos
 se, qui pecuniā amat: vbi sūt Christiani quidā qui p^{ro}mittūt vt bellū & pugnā pecuniæ causā
 suscipiamus. Itē Tomo priō, Hæc Christi mēs oīno fuisse videt^{ur}, vt tolerātia vicē chri
 stiani, nō armis. Et rursus. Hoc loco Hiero. videt^{ur} iⁿ hac fuisse sententiā vt Christianis, nō li
 ceret bellare, quod vtiq^{ue} oībus p^{ro}fasū esset. Ad hæc apparet iⁿ hac sententiā fuisse Hiero. vt
 existimauerit iⁿ lege Mosaiica licuisse belligerari: euāgelica nō itē p^{ro}mittitūc iⁿ fuisse dñs
 Petrū cōdere gladiū, quod vtiq^{ue} simpliciter Christianis oībus eēt p^{ro}fasū. Hæc tu & alia
 pleraq^{ue} iⁿ eādē sententiā, quæ eēt tā expressa & manifesta sint, nō possū nō demirari quod sū
 tā tibi addictos eēt, vt negēt te docere bella eēt iⁿ terdicta Christianis, idq^{ue} marginibus librorū
 annotēt, quibus aliqua ex parte indulgēdi. Cū tu alicubi tibi ipsi nō consistas q^{uod} dā verba
 p^{ro}feras, vt id sentit videris. Quibus p^{ro} illos animaduertis nec ad alia dicta tua collatis, vt te
 a tā manifesto errore vindicārēt ea p^{ro}utere: nō vidētes quod dñs te est carybdis gurgite res
 trahere volūt, iⁿ Scyllacēā voraginē p^{ro}rudūt. Cū lōge magis probāda sit incōstātia nota iⁿ
 authore, q^{uam} alicuius dogmatis incōstātia. Cū id ab ignoratiōe p^{ro}ueniat, q^{uod} nōnunq^{ue} venia dignū
 est: illud aut non nisi ab imbecillitate mentis leuitateq^{ue} contingat, quod turpissimum est.

Sed quid ais? Sane oportet te vñ aut alterā probare sententiā. Si illā asseris q^{uod} cōm
 niter probatur, & vera est, videlicet licere quibuscūq^{ue} ex causis Christianis belligerari: Re
 spōdere habes his locis citatis quibus expressissime cōtrariū astruis, quod quidem facere

non valebis, etiam si verba quantumvis detorqueas. Præterea si verâ eâ sententiâ, quare optas vt contraria & falsâ omnibus Christianis sint persuasa. Cupis enim vt Christianus populus potius sit falsâ q̃ vera edoctus. Si autem alteram sententiam maus, videlicet nullo pacto Christianis fas esse bellare. Cur alicubi contrarium sentire videris?

Insipice quæso in quas te syrtis & angustias deducat hæc tua loquacitas, & proprii sensus impotens fiducia, qua quicquid ad buccâ venit, præter omne perpõdentis lancis examẽ cruciat. Sed quoniâ quid magis sentias perspectũ est respondeamus argutatumculis tuis. Cũ aut in superioribus discretis obiter pro vera sententiâ quædã adduxerimus, illis tanq̃ præmissis, de reliquis agemus. Primũ autem vnde hoc placitum tibi persuasum sit nõ facile video. Illa enim verba domini increpãtis Petrũ, qui gladiũ exuerat & præcipitiã vt in vaginã remitteret, nihil ad hanc sententiam faciũt, quod subsequentiã verba declarat. Inquit enim, Calicẽ quẽ dedit mihi pater, nõ vis vt bibã illũ? Et, Nonne possum rogare patrem, vt det mihi plusq̃ duodecim legiones angelorum? Quomodo enim impleunt sc̃ripturæ, quia sic oportet fieri? Quibus verbis manifestũ est nõ gladij vsum simpliciter interdixisse, sed tantũmodo eo in negotio. Cum enim æterni patris decreto oporteret ipsum violentam mortẽ pati nulli fas erat illi contraire, & conari humanis viribus tantum impedire mysterium. Quocirca coercitus Petrus a cõcepto desistere, cuius sententiam antea ipse dñs cõdõnauerat, cũ eo p̃dicere se esse passurũ. Petrus nimio amore succensus dixisset, Absit a te dñe. Nõ erit tibi hoc. At ille, vade post me Sathana scandalũ mihi es. Non sapias ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominũ. Quid aut hæc pertinet ad omne genus belli execrãdũ & tollẽdũ? nihil certe. Quinimò lōge magis cõprobari p̃t licere vrgente re, vt bellum geratur: Ex illis verbis dñi, qui non habet gladium vendat tunicã & emat illum. Cũ enim bellũ ex causa iusta susceptum, iure optimo naturæ sit cõcẽssum, ipsa dĩstante vnicuiq̃ licet esse & sua tueri: quoniam pacto ais dominũ illud inhibuisse euãgelij oraculo, in quo nihil præscriptũ est quod aduersetur naturæ constitutis? Etenim longe ante legem veterẽ, quæ per Moysen lata est, tẽpore legis naturæ, plurima & atrocia bella a domino gerita sunt. Siquidem Abraham suorum manu, cum quinq̃ Regibus congressus est, quibus huss profligatis & prędam recuperavit & Loth nepotẽ suum e captivitate eruit. Quod factum maxime in scriptura probatur. Præterea a cõdito orbe perpetuo bella inter mortales fuerũt, quorũ plurima licet fuerint execrãda, vt pote iniusta & impia dominandi cupiditate suscepta, quædam tamen fuere iusta ac necessaria, optimo iure & ratione suadente ad iustitiã tuendã gesta. Quæso te quonã pacto resisti poterit violentorũ hominum potẽtiæ, avarorũ rapinis, flagitio forũ luxuriæ, superbiorũ cõsumelijs, citra bellum? Quomodo vim repellemus ab ip̃s vir? Nã citra ipsum nec iustitiã defendi posset, nec mortales quietã vitã ducere. Quãobrem manifestũ est eos qui bellãdi ius omne tollũt, aduersus naturã legẽ pugnare: & oprare potius omnia perturbata esse, q̃ ad tẽpus tantũmodo: cũ bella suscipienda sint, vt cõmodiori pace frui deinceps valeamus. Constante igitur plurimorũ prauitate (quãdoquidem certũ est plures mortalũ esse improbos) necessarium est quandoq̃ bellare ad eorũ iniurias propellendas. Res enim publica secus salua esse non posset. Si aut homo innocẽtiã in qua cõditus fuerat seruasset: nemo sane alteri fuisset iniurius. Quam obrem nec vllæ cõtentiones, tumultus, aut bella suborta fuissent: sed perpetua pace gaudentes æuũ transgressissent. Verum natura fomite admisi criminalis contaminata, rebellauerunt subdita imperanti potestati. Omniaq̃ prorsus in diuersum cessere, quãobrẽ & perpetuum bellum in nobis ipsis excitatum affectibus cum ratione pugnãtibz, & mortalibus externe inuicem dissidentibus. Quocirca nec statuendum hoc in statu, quod in illo fuit: prę natura constitutum fuisset. In eo enim non solum vanum, verum etiam iniquissimũ & contra naturam fuisset. Cum nulla controuersia subsisteret. In hoc autem quãdoq̃ necessarium & opportunissimum est ob plurimorum prauitatem. Quemadmodum enim si oēs recte valeret nullo pharmaco opus habere mus. Pari modo si homines cuncti probi ac iusti essent nullo pacto bellũ foret. Belli enim necessitas ex quorũdã nequitia prouenit, ad quam retundẽdã vi opus est. Ex his igitur manifestũ est lege naturæ bellum nõ solum permitti, sed quandoq̃ exigĩ, cui lex euangelica nequaquam aduersatur.

Quod aut illa bellū nō interdicat pluribus scripturarū exēplis & testimonijs cōprobat
tur. Si nō licuisset, sane Apostolorū princeps cū Cornelii Cēturionē Caesare Philippi
pi facra vnda, cū vniuersa eius cognatione & domo intinxit, eum a militia cessare iussisset,
quod tñ minima fecit. Præterea scriptura, ne vno quidē loco militiā detestat. Nusquā enī
euāgelij hoc agit. In Apostolorū Actis nō præscribit, nō a Paulo Apostolo, qui tñ in so
licitus fuit, vt enī minima quæq; attingeret, quæ ad Christianū formandū pertinent. Pari
ter nec in cæteris Apostolicis Epistolis, quas canonicas vocant, id phibet. Si aut militare
nefas fuisset, certe id nō præterissent, præsertim cū in lege veteri licuisset. Si quidē p multa
uit dñs per euāgelij ea quæ vltra præcepta decalogi erāt seruāda, & nōnulla quæ fuerāt il
lis permissa aboleuit, cōtraria cōstituēs, vt de dilectione inimicorū, de vinculi cōiugalīs in
dissolubilitate, abrogata lege libelli repudiij, & alijs quibusdā. Itidem sane & fecisset de iu
re militiæ, cū militare nō solū populo Israel licuisset, verū etiā & fuisset in iūctū. At cōtra
p Ioānē præcursores leges militibus cōstituit iniquiens, Nemine cōcutiatis neq; calūniā
faciatis, & cōtēti estote stipēdijs vris. Nō dixit, Abdicate vox a militia. Sed ad id ais. Hoc
factū nō apparēte adhuc euāgelio. Et q; ex hoc nōn vere Christiani erant, sed minus mali.
Ridiculus quasi Ioānes alios institueret, quam eos qui Christiani futuri erāt, vel instituen
do permitteret quæ a dño essent abrogāda. Cū n. venisset vt pararet dño plebē perfectā,
& baptisimū pōnētiæ prædicaret, si militia quā res infanda fuisset, nōnulla quæ fuerāt il
li deterruisset, sed cōtrario eis leges præscripsit, quibus vterētur. Ex quo declarauit eos
nō dedecere in militari officio persistere, si ea præscripta seruarent. Sed inquis, hoc fecit
vt minus mali essent. Hoc aut nimis ineptū est, cū eis nouas leges non constituerit, quibus
seruatis minus mali efficerent: sed tantummodo dixerit ea quæ in præceptis decalogi con
tinebantur. Concutere enim pximum, illi calūniari, & suo non esse cōtētum, diuina in
decalogo præcepta prohibent. Quamobrem nec Ioānes illa retulisset, nisi vt eos doceret
modo illa seruarent eis militare licere. Percūcti enim fuerant ipsū dicentes, Et nōs qd
faciemus? Nam idem interrogantibus publicanis responderat. Nihil aliud q; quod vobis
constitutum est faciatis. Voluit igitur dominus per Ioannem declarare militiam non esse
rem improbam, sed munus esse probandum, modo milites ab officio, ob licentiā & au
daciā non discedant: sed iustitiam colentes seruent domini præcepta.

R Præterea si Christianis prorsus inhibītum esset lege euangelica belligeratū non profes
so tempore nascētis ecclesiæ, quo maximus vigeat seruos & spiritus apud eos q; Chri
stum inducāt, tanta fuisset militū Christianorum frequentia: quæ tamē fuit permagna,
vt historiæ illorū temporum ab Ethnicis conscriptæ testantur, dum etiā sæuā persecu
tio vrgeret sub varijs principibus. Ex qua & plurimi martyri palmarū cōsecuti sunt, iussu
principū cōtēnentes propter Christū. Quare perspicuum sit militiā Christianis nō fuisse
interdictā, se enim ab illa abdicassent, cū factis Christi fuissent, initiati. Qui enim Christi
amore se hac luce priuabāt & animā cū sanguine profundeabant, propriū corpus hostiā
offerentes, eiusdem intuitu longe magis & facilius interdictā militiam posthabuissent.
Multi tamen in munere persistērunt, & alij post indutum Christum i militia nomen des
derunt. Tanta enim fuit eorū copia, vt eodem loco plura illorū milia ob Christi no
minis cōfessionē, principum iussu fuerint morti tradita. Nōne legimus apud Alexandrū
sub Adriano principe decem milia Christianorū militū, a cæteris legionibus crudelissime
vna die fuisse necata? Partim eculeo crucis affixos, partim trucidatos: Nōne & i Gallijs
sub Maximiano integra legio, quæ Thebeorum dicta ducebāt, duce Mauricio pariter ē
interessa? Omitto recitare alia plurima exēpla, quorū pleni sūt libri, ne sim plus æquo mo
rosus. Præterea tāta fuit eorū copia, vt Iulianū Apostatam proficiscentem ad expeditio
nem Parthicā Antheochiæ coegerit in eorū gratiā ingredi ecclesiā. Et interesse rei diuine
sacrisq; solēnijs, quæ sanctissima nocte natalis domini celebrabantur, vt tradunt histo
riæ. Ad hæc, quid dicemus de illo nunq; satis laudato Sebastiano Narbonēsi cohortis pro
rianæ præfecto, qui Diocletiano principi charissimus erat: Nōne dñs suo munere funges
vēt, Christianorū martyriū aios qñq; pōnarū timore percitos, ipse Christianus solabat, cū
firmabat reddebatur iustico? Quid dicā de Grylogono, Ysidore, Georgio, Panalcone,

Gorgonio, ceterisque innumēris, quorū glorioſi triūphi & magna certamina, toto terrarū orbe celebrātur, quos ſi recenſere, nec dies mihi ſufficeret. Plura etiā exempla Cæſarum Romanorum ac dūm recitare poſſem, quæ omnia prætereo.

At inquit, hæc videtur fuiſſe ſententiā diui Hieronymi, vt eſt videre Tomo primo operum ipſius. Tandem autē abeſt vt Hieronymus id ſentiat, quantum ipſum dogma a veritate. Nec enim Hieronymi verba hoc aſtruit, immo nec inſinuant quidem. Nā quæuis Hieronymus deteſtetur bella inter Chriſtianos peragi, vt pote quæ vel iniuſte ſuſcipiuntur, vel leuioribus de cauſis, quōbrem præſtaret ea omittere q̄ perſequi, cum videlicet rei publicæ plus obſint q̄ proſint, non tamen dānat bella, quæ vel aduerſus Barbaros & infideles, vel pro neceſſitate & cōmodo rei publicæ ſuſcipiuntur: ſed ideo deteſtatur bella, vt & plures alij ſancti faciunt, quia ex Chriſtianorum prauitate proueniunt, qui ſi probi eſſent, ne quaquam bellare oporteret. Non igitur cōdēnatur bellum, quia ex ſe prauum aut impotabile, ſed quia vt plurimum prouenit ab alterius partis iniuſtitia: ad quam expellendum neceſſario abſumitur bellum, vt amara potio ad vitium corporis propellendum, quæ ſi loco & tempore recte adminiſtretur, ſalutaris eſt iſi ſecus, mortifera. quod cum nonnunq̄ contingat accidit vt & pharmaca cōdēnentur, quæuis tota hæc ſit miniſtrorum culpa: ita quoq̄ & in bellis euenit, cum non adminiſtratur, prout inſtituta ſunt, ſeruata militari diſciplina. Sed tanta eſt mortalium peruerſitas, & in tantum res prolapſæ ſunt, vt ipſi milites, qui ad ſeruandam iuſtitiam, & ad prohibendas iniurias conſtituti ſunt, in primis violenti iniuriasq̄ inferant, & quidem atrociffimas. Cuncta certe diripiūt, nec magis parcunt amicis quām hoſtibus. Omnibus ſunt iniuriæ, & erga deum blaſphemi quorum auaritia inexplebilis, libido inexhauſta, crudelitas pluſq̄ ſerina, mores nequidiſſimi: vtq̄ paucis eorum mores complectar, omnis humani diuiniq̄ iuris & ipſius numinis contemptores impioſiſſimi. quod inde prouenit, quia fere nullus ſit qui vere virtutis amore & pro ingenuitate militet: ſed fere quotquot ſunt, vel auaritia vel ambitione, ſiue furore acti militant. Quis autem tam hebes parumve pius, qui huiuſce generis belluas, ne dicam homines, nō deteſtatur, ſtatuere q̄ potius a bellis abſtinendum, niſi res valde cogeret, quā per tales miniſtros bella geri? Quis non cenſeret potius ferenda eſſe plurima incommoda, quā illis laxare habenas ad mille iniuſtitias & piacula perpetranda? Quod ſecus eſſet, ſi bella rite & iuſte adminiſtrarent. At tamen cum ingruit neceſſitas, oportet illa ſuſcipere: ſed curādum principibus ac ducibus, vt quā commodiſſime & modeſtiſſime fieri poſſit, peragantur. Qui ſemper dei gloriam & honorem eiſq̄ præceptorum obſervationem proprijs commodis præferre debent. Suadent igitur ſancti non bellandum eſſe, ob ea quæ inde proueniunt mala: non tamen præcipiunt. Idq̄ intelligendum quotieſcūq̄ res non poſtulat, nec vrget neceſſitas. His rationibus pōtifficæ leges non omne bellum improbant. Diuus Auguſtinus aliquot probat, & diuus Bernardus milites quosdam laudat. Tu autem contra horum omnium ſententiās iſ: & forte exiſtimandum Auguſtinum non tam accurate viſiſſe euangelia, legiſſe Paulum & cæteras ſcripturas, vt tu ipſe feciſti: quod hæc in illis deprehenderis quæ ipſe non cognouerit. Inquit enim, Tota Chriſti philoſophia dedocet bellum. Apoſtoli nuſquam non improbant, quæuis nec vnum tantum locum id aſſerentem adducere poſſis. Quod ſi alicubi ſcriptura vel aliquis ſanctorum patrum bella improbat, cauſam belli deteſtatur, & ſcelera quæ in illis admittuntur, non bella neceſſario aut oportune ſuſcepit: quod optime docet diuus Auguſtinus.

Tu autē illa in vniuerſum dāns, Chriſtianiſ nedom ſas non eſſe aſſeris inter ſe bellare, ſed nec aduerſus Turchas quidē aut cæteros Chriſtianæ religionis hoſtes: quod poſtremū ſequi ex tuis placitis quæ in Annotationsibus ſcribis ab Auguſtino diſſentiens. Quapropter in Epistoſola ad Voſium, omnes ad ſuſcipienda bella aduerſus Turchas dehortaris, Eandemq̄ ſententiā confirmans in Inſtitutione principis ita inquit, Ego nec in Turchas bellum temere ſuſcipiendum eſſe credo, & neq̄ fortalle conuenit alijs rationibus vindi cari, & cætera. Illaq̄ duo verba temere & fortalle interpoſuiſti, vt effugia tibi de more parares: ſed ſi quis diligentius perſpiciat, parum certe tibi opitulari poſſum. Nemo enim eſt cæcens qui aſſerat bellum aliquod temere eſſe ſuſcipiendum. Nihil igit̄ doces cū ais, In

turchas non esse temere suscipiendū, sed tu per illud temere aliud sentis, quā verbum ex primat. Vis enim simpliciter non esse inferendū Turchis bellum: quod alijs i locis declaras: in scholijs inquam in Hieronymū, vt superius recitauimus. Sed quid sibi vult quod su per primū Tomum ais, Hæc Christi mens omnino fuisse videtur, vt tolerantia vincant Christiani, non armis. Tu agniscis sententia nedum licet Turcas bello inuadere, nec illis nos adorantibus resistere, sed illis cedere, vt tolerantia vincamus. Quid & illa verba sibi voi lūt: Neq; fortasse conuenit ditionem Christi alijs rationibus vindicari, quā quibus orta ppagataq; est, nisi q; cum illa citra arma orta & propagata fuerit, non liceat illam tueri & vindicare humanis viribus terrenaq; potestate. Illud autem, fortasse, quod ad effugiendū subiuuisti, nequaquam tibi patrocinari valet. Cū in dubium reuocare nō liceat id quod certum constitutumq; est ecclesie decreto, patrum sententijs & populi Christiani cōsensu. Quemadmodum enim aduersus illud quicquam statueret, scelus est, ita culpa non va eat id in dubium reuocare.

V Ecclesia autē statuit & licet, & expedire tueri Christianā religionē, viribusq; & hu mana potestate ab hostibus illam defendere. Temerariumq; esse diuinā tantūmodo expe ctare opē, quæ miraculo & prodigijs nos defendat. Citra oēm operam nostrā, simileq; id esset: illi sententiæ, quæ vult citra oēm sudorem nostrum & opus quodcuq; sola fiducia nos apud omnipotentē iustificari. Cum n. omnipotens dederit nobis vires, tum mentis, tū cor poris, voluit vt illis uteremur, & essemus ipsius cooperatores. par autē est semper opē di uinā implorare, illiq; i primis fidere citra quam nec quicquā a nobis peragi posset: sed & opera nostra interponēda, faciēdumq; quod in nobis est, eo q; ignari sumus diuini decreti stauentis, aut ex sese prodigio rē peragere, quod nō sepe facit, aut potius nobis laboran tibus, & ipso cooperāte. Potuisset nāq; dñs terrā pmissionis tradere filijs Israel citra oēm eorum sudorem, Voluit tñ vt belligerando & summis viribus cōtēdendo magno cum labore illā obtinerēt. Potuisset Philisteos perimere absq; opera Sanfonis, Goliath truci dare sine David, Antiochum Regem citra Machabæos: tñ istorū opera & aliorum vt voluit, pro beneplacito suæ sapientiæ, Omitto alia multa exēpla, quæ adducere possem. Ex his autē dignoscitur stultū esse, existimare res paruas eisdem rōnibus esse tuendas quibus parue sunt. Voluit quippe dominus religionē suā constituere citra omnē potentiā huma nam, eo quod terrenam pōtentiam per quam princeps huius mundi tyrannice regnabat, virtute & spiritu superare volebat & contraria contrarijs expugnare. Euangelium enim spiritale est, quam obrem cū illud propagaretur multiplicibus signis & prodigijs suæ confirmatum. Quo per vniuersum confirmato, non tamen crebra & expressa prodigia sūt miracula: sed humanis etiā rationibus voluit dominus illud quod paratum erat spiritus & prodigijs custodiri ac seruari ipso tamen semper concurrente. Non igitur precise eis dem rationibus seruanda Christi ditio quibus & parua, quāminimo erroneum id sen tire vel in rebus profanis natura siue humana industria partis. Non enim ipsæ res conser uantur quibus parantur, non res familiaris, non opes, non gratia semper, non potētia, & cetera huiusmodi: quā in immo & nonnunq; diuersis. Similiter quæ a natura sunt nō seruantur eo pacto prorsus quo & constituuntur. Decuit quidem euangelium prodigio se & miraculo feri ac propagari. At ob id non oportet eadem Methodo nunc citra om nem aliam rationem conseruari. Alioquin eo q; euangelium religioq; Christiana parua fuit apud Arabes, Syros, Chaldeos, & Iudæos. Apud Asiaticos, & Ponti incolas, Græcos, Gallos, & Hūpanos, ceterasq; nationes Apostolica prædicatione non conuer nit illud seruari alijs rationibus. Sed quid cum scelere, astu & armis nefandissimi Mahu met & posterorum eius violatum valdeq; debilitatum fuerit, occupatis plurimis regio nibus partim fraude partim vi & armis: tantaq; sit facta iactura vt de vniuersa Atricia Asiæq; magna parte Europæ iam actum sit, nō solum non licebit ablata recuperare, & nostra iura vindicare, sed nec paucillū quod restat Europæ defendere: Si certe id par fuit set, strenuissimus Hungariz & Boemiez Rex Ferdinandus debuisset hoc præsentē tem pore potius permittere Viennam insignē urbem, vniuersamq; superiorem Pannoniā perre di & ad Turcharū principis imperium accedere, potius q; armis ac viribus ab eius impetu, & saeva

& seu oppugnatione defendere. Abhorrent hæc Erasme nō modo a cōmuni omniū sen-
su, sed prorsus ab omni ex ætate ratione, a sacre scripturæ exēplis & testimonijs, ab omniū
sanctorū patrū sententijs. Cōdenanturq; hoc placito omnes Christiani principes, qui pro
republica tuenda & amplificanda aduersus barbaras nationes vnq; bella peregerūt. Quid
nō conueniet Christianis sua sibi ipsis vendicare quæ vi & potestate barbarica eis erepta
fuerit & occupata? Cæteris autē quibuscūq; populis & gentibus dictante ipsa natura li-
cebit. Quod si esset, miserrima profecto foret Christiani populi cōditio. At inquis Chris-
sti mens fuit vt tolerantia vincant Christiani, nō armis. forte assumens ex illo Christi do-
cto, Si quis percusserit te in maxillam vnā, præbe ei & alteram, & si arripere voluerit
tunicam dimitte ei & pallium &c. Respondeo illud nō esse domini præceptū, sed cōsiliū
exercendum nō semper & quocūq; in negotio, sed quando rēpus aut res postulat. At se-
cundū Augustinum adimplendum spiritu & animo magis q̃ opere aut facto. Perfectos
cum enim est perferre iniurias & patienter illas tollerare. Cum amplior De gloria exis
de sit prouentura, non tamen cum secus. Quod & ipse dominus exemplo declarauit cum
in maxilla percussus coram pontifice, non alteram præbuit, sed generose questus pereu-
tientem coercuit. Quo exemplo & Paulus apud Festum Proconfulem percussus pariter
seuerioribus verbis Ananiam pontificem increpuit inquis. Percutiat te Deus partes
dealtare: quod & alijs exemplis comprobari potest.

Si autē adhuc contendens dices longe aliam esse rationē repellentis iniurias & in-
rentis bellum vitro: quæ admodū & longe diuersum est sua bello repetere ab eo quod est
aliena inuadere. Christiani autem nō solum sua repetūt, sed etiam quæ nunq; sui iuris fuisse
inuadunt & occupant, opprimentes etiā nihil de ipsis male meritis. Responderē me non
iniciari inter hæc plurimū esse discriminis: attamē horū quodlibet licere & nōnūq; expe-
dire. Cūq; Christo Iesu data fuerit oīs potestas in cælo & in terra, nullus eius hostis quis
busuis in terris ius aliqd dominandi habere valet: quāobrē si quis illi aduersus villas pos-
sidente occupat terras, licet illi vt iniustū possessore deturbare, & terrā ad ius reipublice
redigere. Supremi quidē principis rebelles & hostes vndeūq; detruduntur, & quodcūq;
ius habuissent illud perdunt, incapacesq; redduntur cuiuscūq; honoris & cōmodi. Quis
cūq; igitur Christo domino aduersantur eiusq; gloriæ obstitunt, propagationē euāgelij
impedientes, sane ab omni potestate sunt deſcendi, cū illa abutūtur aduersus supremi
principis dignitatem & amplitudinē. Illis enim res moderatibus nec licet populis eorum
tyrannidi subiectis euāgelicā legē recipere. nec permittitur illam prædicari: quāobrē ad
illam promulgandā Christi gloriā amplificandā, licet & expediat pro loco & tempore
illos inuadere, & Christi suauijugo subigere: ipsis etiam nos minime lacessentibus, nec
terras nostras obtinentibus quæ vnq; a nobis possesse fuerint. Iuris. n. Christi sunt, quod
vindicare phas est Christi seruos: modo igitur hoc proposito, videlicet propagandā euā-
gelij & gloriæ Christi amplificandæ, bellum assumatur, pium ac iustum erit. Aduersus
autem Turchas & Sarracenos licebit belligerare præter illā rationē, q̃ nostras terras oc-
cupent, q̃ Ethnicis & gentilibus cæteris longe peiores sunt nostræq; reipublice punita mē-
bra, quæ ad sanitatē non nisi ferro vel igne redigi possunt. Quid enim obſectō aliud sunt
Agreni sive Iſmaelitæ q̃ Christiani hæretici: qui ab ipso Mahumet parti seducti partim
coacti in Arrianam hæresim propulsi sunt, asserentem Christum dominum meram esse
creaturam, & alias pleraq; blasphemias: quos ecclesia sanxit & principes pluribus edictis
statuerunt diripiendos esse, & earum fortunas ab vnoquoq; inuadendas.

Ipsos vero & cæteros iniquos rerū possessores vi deturbandos esse & proprijs sedibus
comprobatur scripturæ testimonijs & exēplis. Et præsertim illo q̃ in cælesti regno peras-
cūt est. Nam Lucifer cum satellitibus suis conspīrās cōtra altissimū deturbatus est e cælo,
cū vniuersis suis sequacibus, pugnantē strenue contra illū Michael archangelo. Inquit
enim scriptura, Et factū est prælium magnum in cælo, Michael & angeli eius præliabū-
tur cum dracōe. &c. Quo etiam aſtruitur bellare non esse inhiibitum Christianis: cū
illud referatur a Ioanne euangelista in Apocalyp̃. quāobrem nec dedecere militem
esse: cum angelici spiritūs & milites fuerint & eorum officio functi. Quāobrem &

altissimus dicitur dñs Deus Sabaoth, idest exercituum in pluribus scripturæ locis. Vbi autem exercitus, ibi & milites. Vnde & Esaias dicit, Leuate in excelsum oculos vestros & vide quis creauit hæc, qui eduxit in numero militiã eorũ, & oēs ex nomine vocat. Michæas quoque dicit, Vidi dñm sedẽtẽ in folio suo, & omnem exercitum cœli assistentem ei, & Necemias, Tu ipse dñs solus fecisti cœlum & oēm exercitũ eorũ, & exercitus cœli adorat. In nouo etiã testamento ita vocatur. Scribit. n. Lucas, Et facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis laudatis dñm &c. Et in Apocalypsi. Et vocabatur nomen eius verbum Dei. & exercitus qui sunt in cœlo sequebantur eũ in equis albis. Q. si dixeris hæc nomina improprie in cœlestibus referri contẽdam in illis propriissime dici. Improprie autẽ in terrenis & corruptibilibus, cũ denominationes a nobilioribus & verissimis ad ea quæ minus vera sunt & imperfectiora trans ferri debeat & nõ e diuerso, nisi cum vocum penuria præfationibus imposita nõ sint nomina. Eo q̃ incognita inferiora ad superiora transferuntur. Omniũ autẽ creatori nihil incognitum, quãobrem & cunctis rebus ipse nomina imposituit omnia. n. ex nomine vocat. Cum igitur dñs his nominibus militiæ ac exercitus usus fuerit, cõuincitur ibi verissimos esse exercitus & militiã & proprie ita appellari. Præterea ex his omnino cõuincitur etiã si tibi detur ex terrenis quædam nomina ad diuina quãdoq̃ transferri, nomen militis & exercitus nõ indicare rem iniquã detestabilẽve & propterea Christianis inhiabit: eũ scriptura nunq̃ vsurpet nomina rei detestabilis & damnatæ ad ea quæ optima & meliora sunt nuncupanda: quod tamen tu cõfessus rem esse plusq̃ tartarẽ inquitens in institutione principis Christiani. Non pudet episcopos versari in castris: illic Christi corpus & cum re plusq̃ tartarea misceri sacramenta &c.

Z Nã locũ in initio recitauimus, cui cũ iam fere responsum sit declaratumq̃ nullo loco per euangelicũ bella iusta esse dñata, restat tantũmodo respondere illis verbis quibus execraris Christi corpus in castris versari, & sacramẽta in tam cruẽto diuiliio adhiberi. Si quidẽ verum esset quod tu assumis, quasi iam probatũ videlicet bellum rem plusq̃ tartaræ esse: certe nec liceret bellare, nec cum bellatoribus sacratissima symbola interesse. At cum id a vero alienũ sit, quare nefas erit dominicum corpus in castris deferri aut morari? Nũquid ne pollutatur sanguine eorũ qui iure cadunt? Nunquid quia illuc nõ possit reuerenter deportari aut illic esse? Nũquid quia minus opportunum & ad nullũ cõmodum cedens? De primo nihil est opus dicere. Alterũ perspicuum est posse videlicet ibi reuerentissime sacra peragi mysteria & Christi corpus tractari. De tertio superest dicere. Multa quippe cõmoda ex tali delatione cõuenire possunt. Primũ ex præsentia tãti sacramenti desilire sperãdũ est gratiã & opem qua hostiũ vires frãgantur animiq̃ debilitentur: nostrorum autẽ cõfirmantur. Nã delata arca fœderis inter exercitum populi Israël, hostes semper nisi fortassis id populi culpa impediuerit prosligari fuerunt, & Israël victoriã potius esse. Ipsiusq̃ præsentia hostes terri aq̃ Iordanes decurrẽtes sub stare quasi illi patẽtes, & vniuersũ popũ sicis pedibus pertãsiuit. Q. si ab ea tãtũ emanabat virtutis quæ solũ vmbra & typus fuit nostri sacratissimi symboli, quãto maiorẽ ex illo ipso puenire posse existimandũ est superari. n. possunt cũctæ difficultates tãti sacramenti præsentia & maiestatis: præterea & expiari plurima errata q̃ in ipsi castris cõmitti solẽt. Ad hæc & opportunissimũ est q̃ præsto sit eũ illud ministrare oporteat e vita decedẽtibus quod frequentissime accidit belatibus. Eos autẽ moriẽtes in officio nõ pat. est defraudari sacratissimo viaticũ: quo cõfirms mĩsericorditer valeat usq̃ ad mõrẽ Dei Oreb. Attamen nõ defertur ipsum dominicum corpus in castris, nisi p̃uisex maximus illis interfuerit. Quo iter agente: semper solẽnter deferri solet, eo q̃ cõueniẽt dñi vicariũ ob oculos versantẽ dominũ semper cõspicere. Cuius verẽ maiestatis monitus ac excitatus, tãto magis eum suspiciat, pressusq̃ oēs & acta ipsius ad honorẽ & gloriã eius dirigat. Et nihil agat quo tantæ maiestatis præsentia indignũ sit. Quapropter etiã institutũ vt signũ dñicæ crucis vbicũq̃ fuerit semper illi addet.

Et Ad id vero quod ais in Annotationibus taxans episcopos q̃ copias habẽt gladios lanceas & bõbardas &c. in superioribus satisfactũ est, cum declaratũ sit illa eis habere & cõuenire ac opportuna esse, præsertim reipublicam administrantibus. Nec id repugnat Pauli sententiã dicentẽ, Arma militiæ nostræ non esse carnalia &c. Cũ ibi tantũmodo agat de

milicia spiritali, cui spiritalibus telis ac armis opus est. Hac autē carnalia & terrena illi deo
seruire & ministrare aeternae debent: quēadmodū & corpora animis cū persēpe cōtingat il
la, nec tuta esse nec cōmode administrari posse ab his destituta. Quāobrem nec illa possi
dēt vt tyrānidē exerceāt (sicuti tu illis de more impingis) sed vt iniunctum eis munus secu
rius & cōmodius perficiāt. At nōnulli sunt qui nō minus vibrātus linguae telis tyrānidē
exerceāt, q̄ alij laccis & hōbardis. Nō enim vt saepe dixi defendo abulus multorū praepon
stere cōmodis rebus vitēiū, sed ipsas res nō improbādas defendo. Superest tñ respōdes
re illi loco quātū ad cōfirmandā illam senētā, q̄ Christianis nō liceat belligerari. Inquis,
Hieronymus Deum amare posse negat qui pecuniā amat: vbi sunt Christiani quidā, qui
permittunt vt bellum & pugnam pecuniae causa suscipiamus non certe permittunt Chris
tiani vt pecuniae amore bellum suscipiatur. Erasme, quinimmo vetant illa peragipe
cuniae cupiditate, interdicunt enim sacra constituta omne bellum quod iniustum sit.
At licere & nōnunq̄ expedire sua occupata vēdicare etiā armis, quando alia via id perfici
nō possit edocēt: quod & naturali rationi (vt diximus) est cōsentaneum. Cū igitur bellum
aliquod peragat ad p̄prium ius repetēdum, nō inferētis est culpa, sed proterui occupator
is vbi obliuiscis ei qui sua recuperare studet. Nec suscipitur bellū solūmodo pecuniae repe
tundae gratia, sed quia expedit & ita exigit iustitia. Ex his puto facis responsum esse argu
mentis tuis quibus probare niteris bella omnia Christianis esse interdicta, quod sane fals
issimū & erroneum est, quis nō omnia q̄ licent (vt inquit Paulus) semper expediant. Nos
autem probauimus non solum licere, sed & quandoq̄ opus esse bella suscipi.

DE IVREIVRANDO

LIBER. XXII.

Vic autē placito aliud annectis nō minus erroneū, agēs, de iur
reirādo, asserensq̄ pari modo & illud prorsus esse interdictū
Christianis vti & bellum. Inquis enim in supputationibus, Si
Christo placuit iusiurādū: incassum dixit illa verba. Ego autē
dico vobis non iurare omnino. Si Christianis vtile est iurare,
quid ipse docuit: quid addidit dñs legi Moisaicæ? quae vt ipsa
vetat periurū, ita prohibet etiā ne nomen Dei assumamus in
cassum. Et in Annotationibus noui testamenti de hoc cōtēdēs
inquis. Fatemur Apostolum iurasse, verum pro re sacra. Sed
in negocijs huius mundi iurare fortasse non est ingenuū Chris
tiani &c. Verum enimvero si iurare prorsus a domino interd
ictū est, sequit̄ nec pro re sacra nec p̄fana iurare licere, nec discrimen vllum est videre in
ter iuramentum quod pro re sacra sumitur ab eo quod pro profana, si iurandi necessitas
vel opportunitas vobisq̄ inueniatur.

¶ Quia autē iurandi nō sit ex sui natura execrādū, nec etiā a Christo prohibētū, probat̄
exēplis tum omnipotentis Dei pluries iurātis, tū Pauli Apostoli quē loquentem animadu
tas obsecro. Ad habreos enim sic scribit, Deus quoniam neminem habuit p̄ quē iuraret ma
iorem, iurauit per seipsum. In Genesi scribitur. Et subiungit, Homines n̄ per maiorem
se iurant, & omnis controuersiae eorū finis ad confirmationē est iuramentū. In quo abun
dantius volens deus ostēdere pollicitationis haredibus immobilitatē consilij sui interpos
uit iurandum: vt per duas res immobiles quibus est impossibile mentiri Deum fortis
simū solatium habeamus &c. Si Paulus censuisset iusiurādū prauum esse, detestatus fuisset
morem hominum iurantium: quorum finem controuersiarum ad confirmationem di
xit esse iuramentum. Si autem ea dixisset sentiens alijs licere, Christianis nō item, illos ex
cepisset, quemadmodum agens de matrimonio edocuit eis non licere repudiare uxorem,
quod iudeis permissum erat. Tamen id minime facit, sed absolute consuetudinem probat
iurantium vt velēt omnipotentem Deum ad confirmanda promissā sua eos quibus illa pos

licebantur iusiurandum maximum interposuisse. Quibus conuincitur ipsum non sensisse iusiurandum prorsus Christianis esse interdictum: quod si putasset certe nec ipse vnquam iurasset. Iurauit autē sapiens vt in eius epistolis est videre. Ad Romanos enim ita ait. Testis est mihi Deus cui serui in spiritu meo q̄ sine intermissione in orationibus meis memoriam vestri facio. Et ad Corinthios. Ego autem testem Deum inuoco in animam meā, q̄ parcens vobis non veni vltra Corinthum. Præterea ad Philippenses. Testis enim mihi Deus est, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. &c.

C Q̄ si dixeris dñm in euāgelio interdixisse iuramentum cum per Matthēum hæc dicat. Audistis quia dictum est antiquis, Non periurabis &c. Ego autē dico vobis, non iurare omnino: neq̄ per coelum, quia thronus Dei ē, neq̄ per terrā, quia scabellū ē pedum eius. Sit autē sermo vester est est, non nō. Quod autē his abundantiū est, a malo est, &c. Respō deo dominū his verbis non interdixere prorsus iuramentū, sed tantūmodo deterere, a iurandi facilitate: quod præter cætera Pauli exemplis declaratur: qui pluries iurauit. Vt enī inquit Augustinus cōtra mendacium scribēs, pleraq̄ verbis intelligere nō valemus colligimus in sanctis quēdam modū oporteat illa capere: quod facile in aliam partem dueretur nisi exēplis eorum reuocaretur. Iurauit Apostolus in epistolis suis. Et sic ostendit quomodo accipiedum est quod dictum est. Dico autē vobis non iuretis omnino: ne scilicet ad facilitatem iurandi veniatur ex facilitate autem ad cōsuetudinem ea consuetudine in periurium decidatur. Et ideo non inuenitur iurasse nisi in scripturis, vbi consideratio cautiō nō habet linguam precipitem: & tamen dominus omnium ait non iurare. Non enim cōcessit vt liceret scribētibz. Nefas autē dicere Paulū præceptū violatū reum esse, præsertim in epistolis cōscriptis. Intelligendū est igitur illud quod positū est, vt quantū in te est non assectes, vbi quasi pro bono cū aliqua delectatiōe appetas iusiurandū &c. Facto igitur Pauli & Augustini sententia manifestū est, iusiurandū non fuisse illis verbis omnino vetitū sed solummodo detestatum. Nō quia sui natura prauum, sed quia illius facilitas peierandi occasionem præstet, Quod quidē nefandū est eo q̄ omnipotenti Deo iniuriosum, vtpote adducto in eistem mendaciū. Quamobrem & scriptum erat in lege veteri, Reddes autem domino iuramenta tua, id est si iurare cōnigerit per creatore iurabis, & vera iurabis.

D Q̄ aut iuramentū frequēter peierandi præstet occasionē testatur etiā Chrysostomus super Matthēū his verbis. Nemo, n. frequēter iurat qui nō aliquādo periuret, sicut qui fecit cōsuetudinē multa loquēdi aliquādo loquitur importuna, cui & præter adductū locū aspiat laus Augustinus cōtra faulstū scribens, ita enī habet. Quia vtro periurare graue peccatū est. Iōgius autē remotus est a periurio qui nec iurare cōsueuit, q̄ qui iurare procliuis ē: ma luit dñs nos nō iurātes nō recedere a vtro q̄ verū iurātes appropinquare periurio. Ad hæc & in de verbis dñi in monte, Nō, n. pōt peierare qui non iurat. Iurat autē qui adhibet deū testē &c. Cū igitur lex Moyſi iurare permitteret, Iudæiq̄ procliuiores essent ad iusiurandum nō solum per Deū, sed etiā per creaturas, vtpote quia populus dure crucis & peluis ad mentendum: mentiri autem est per sepe iurare vt iuris iurandi autoritate fidem mendacis faciat, dominus volēs Christianū populū longe illo esse perfectiorem, statuit nō tā rē nō esse peierandū, quod lex Moyſi solummodo prohibuerat, sed nec de facili esse iurandū illi villo pacto assuefaciendū: vt nō solum peierandi iniquitatem fugerent verum etiā occasionē, quod perfectior est. Ex iurandi enim licētia de facili prolabitur quis in periurium. Hoc igitur supaddidit dñs Moſaice legi agenti de periurio. nō autē simpliciter vexit esse iurandū, quod & verba illius indicāt quæ Dignus Hieronymus animaduertens ita scribit, Deniq̄ considera q̄ hic saluator non per Deum iurare prohibuit, sed per coelū & terram, & per Hierosolymā, & per caput tuum. Hæc enim per elementa iurandi pessimā consuetudinē semper habere Iudæi noscuntur. Qui autē iurat aut veneratur aut diligit eū per quē iurat. In lege autem præceptum est vt non iuremus nisi per dominum Deum nostrum &c. Augustinus autem his consentiens inquit in libro de sermone domini. Iudæi non putabant se teneri iuramento si per ista iurassent, ideo periurabant. Dominus autem illū verbis edocet contrarium & eos debere domino iusiurandum, quia per eum iurare cōvincuntur qui per illa iurāt. Cum coelum thronus eius sit, terra scabellum pedum eius. Hic,

rosolyma ciuitas magni regis illarū cū ceteris per quā iurabāt, ad summū Deū referantur. Quibus recitatis nō subiunxit dñs neq; per Deum iurabis sed sit sermo vester est est, non nō: cōcludens his verbis esse vitandū, exclusis his quā recitauerat, p quā nō solū iurare solebāt, sed etiā peiorare, Quod. n. in genere dicit postmodū i suas partes distribuit. Illas & earum similes edictas esse intelligēdū quā in distributione suere explicat. Cōigitur dñs in genere edixit, nō esse iurandū & deinde explicauit illa per quā iurare non decet, iur religit tantūmodo per illa & illis similia nequaquā esse iurandū: videlicet per creaturas, per quas etiā peioratur si quis falsa iuret. De creatore autē nihil addidit eo q per ipsum iurare quādoq; opportunū sit vel necessariū: sed nec per ipsum facilius leuig; causa iurandū est vt peiorandi occasio diffugiatur: quēadmodū superius dictū est. Nō autē pugnat inter se edicere nō esse de facili iurandū, & tñ iurare quādoq; permittere, videlicet eo q res pos stulat aut necessitas exigat, aut ad magnū bonū consequēdū, aut ad ingens malū vitandū. Alioquin nō est iurandū omnino, sed tantūmodo, licet conuenit pro re & tēpore ad fidē faciendā negotio quod ad Dei gloriam cedit. Qua ratione iurauit Apostolus vel ad con trouersiam tollendam, quā vigente magna incōmoda euenirent: de quo genere dixit Paulus. Omnis controuersia finis est iuramentū: quod tamen a mortalium infirmitate prouenit, vel horū qui iurandū suscipiunt vel quibus iurā vt fidē præsēt. Si nī prorsus ueridici essent qui aliquid asserunt pariter & hi quibus illud affirmāt, vt de eorū fide con trouersia & contētiōe nō excitaret, sane iurare superuacuum esset. Propterea dixit do minus, quod autem a sermone est est, & non non abundantius est, a malo est. Quā uer ba animaduertens dñs Augustinus inquit. Itaq; non dixit quod abundantius est malū est, sed a malo est: id est si iurare cogeris scias de necessitate uenire iuramentis eorum qui bus suades quā utiq; infirmitas malum est, cogeris. n. iurare ob eorum infirmitatem &c. Cui & consentit Hieronymus dicens.

Euāgelica igitur ueritas nō recipit iuramentū: cū omnis sermo fidelis iureiurandō cōpro batus esse sit cōsensus &c. Id autē intelligēdū de perfectis. Dñs uero perfectiōnis semitam edocuit. Volo autē omnes uos perfectos esse inquit, quēadmodū pater uester celestis p se fecit est. Perfecto enim nequaquā iurandū est nisi ex magna necessitate, quod & Augusti nus declarat his uerbis. Qui arbitratr nō in bonis, sed in necessarijs tantū iurationē habē dam, refrenet se quāuis potest vt nō ea vratur nisi necessitate, cum uidet pigros esse homi nes ad credēdū q̄ uile ē credere nisi iureiurandō firmetur &c. Sed inquit Chrysostomū i Homelijs sup Matthaeū nullā admittere excusationē necessitatis ad iurandū. Rñdeo ipsum de illa necessitate intelligere quā explicat exēplis plurimis, nō simpliciter de quacūq; ne cessitate. Necessariū quippe multipliciter dicitur, id. n. quod ualde uile & cōmodū ē qñq; pro necessario accipit. Præterea & illud sine quo uix res aliqua perfici pōt, ualdeq; vrget. Ad hæc & illud quod cōactiū est, ita quod sine eo res perfici nō possit, idq; potissimū & primo necessariū dicitur. De hoc autē nō loquit Chrysostomus, sed de alijs generibus, & cū conuocaret ad populū uidetur ad vnū extremū descendere vt eos trahat ad medium. Cū enim homines procliuēs sint ad iurandū, idq; de facili & nullo negotio cōtingit vt ad il lud excusandū persepe fallat seipso aut superiores fallere studeat, asserentes se necessitate adductos illud peregrisse vt periculi uitandi gratia aut persuadēdi aliquid, cui fides nō pre stabatur, quas excusationes non recipit Chrysostomus: sed reñcit. Contraueniret enī Pau lo Apostolo præceptorī suo qui iurauit. Pugnaret & cum innumeris sacre scripturæ tes timonijs & exemplis sanctissimorum patrum.

Sed quid dico patrū, quinimmo summī creatoris qui Abraham iurauit: Cuius rei memi nit Zacharias dicens, Sicut iurauit ad Abraham patrem nostrum. Et per memetipsum iura ui &c. iure quoq; iurandō iurauit Noe se nō inducturū ultra aquas super terrā. Iurauit & Heli sacerdoti quod nō expiaret iniquitas filiorum eius usq; in æternū. Et Hieremias. In memetipso iurauit dicit dñs &c. Plurima i super testimonia q̄ adducere possum præmit to. His n. cōuincitur iurandū nō esse sui natura iniquū, nec diuinæ gloriæ, aut honoris ad uersari. Quinimmo illā cōtestari potius ac referre. Nō enim iuratur prē contēptibilē, sed uerēdū, q̄ vt Hierony. dicit aut amatur aut timei. Iurandū autē adhibetur ad testandam

veritatē rei quæ refertur. Illa autē cōfirmari nō valet per rē se imbecilliorē aut æque dubiā, sed tātū per potius certiusq; testimoniū. Si autē dicteret iuramētū diuinis nō cōvinci iuramētū pbaricū: omnīpōtēs deus nullis legibus coarctetur in his quæ extra se agit, sed cōstita bona sunt quæ ei sunt beneplacita. Primū dicerē ex iuramētī fūctione superius assignata declarari esse, illud nec iniquū nec Deo esse iniuriosum. In cuius enim rōne nihil malū est, nec ipsū malū est. Præterea iuramentū omne adhiberi quātū est ex sui natura ad utilitatē eorū quibus iuratur: hoc autē cōmodū est non malū. Quis enim quidā iuramētō ad falsū abutatur, ad illorū culpā nō iuramenti prouenit. Argumētū autem tūo. respondo deo q; licet tibi cōdonare, exēplo diuini iuramētī prorsus non cōsueci iuramētū sui naturā pbadū vel improbandū esse. Plurimis tū alijs exēplis illi superadiunctis id reddi exploratissimū. Iurauit enim Abraham Abimelech in Bersabee. Iurauit iacob Laban. Iurauit & Moyses se habitaturū cū Raguel. Præterea & in Apocalypsi scribitur. Iurauit angelus p; viuere in secula. Si etenim iusiurandū malū fuisset & in lege tātūmodo permissū ad vitandū peririū, certe nunq; fuisset a quopiā exactū. Quod enim tū permittitur a moderatōribus reipublicæ ad vitandū maius malū, nunq; ab eis exigitur. Legimus autē pluris exactū fuisse iuramentū. Moyses. n. nō solū exegit iuramētum, sed etia; sanxit, cum ait in Exodo. Iurabit quod nō exēderit manū in rem pximi sui. Legimus & in libro Paralipomenon. Asa regnāte & exigēte iurasse vniuersum populū Iudæ dño in voce magna & ex toto corde. A sacris quoq; prophetis nō semel cōmendatur iuramentū. Inquit enim Esaias. In me iurabit omnis lingua &c. Plura alia prætereo quæ forte facerēt fastidiū. Cū autē tot itaq; expressa sint testimonia scripturā iuramentū probātia: nec vnus quidem locus cōperitur in quo ipsū improbat præter eū qui in Mathæo est, qui tamen vt declarauimus nō facit pro. re: & præter id quod Iacobus Apostolus ait, Ante omnia autem fratres mei nolite iurare, neq; per cælum &c. quod eodem prorsus sensu a sanctis doctoribus & ecclesiæ concilijs, quo christi pmissum verbū, accipitur & exponitur: manifestū est iusiurandum non esse rem prauā, sed potius bonā, quantum est ex parte iurantis.

G Accōtra iquisitū. Si iusiurādū placuit Christi, incassum dixit illa verba. Ego autē dico vobis nō iurare oīno. Si christianis vtile ē iurare, qd ipse docuit qd addidit dñs legi Moysi: q; vt vetat periurium, ita prohibet ne nomē dei assumamus incassum, &c. Nō certe incassum dixit illa verba, sed multū addidit legi dñs hoc in negotio, vt superius diximus. Cū in illa iuramentū esset permissū, modo quis vitaret periurium (Licet enim citra offensionē quocūq; in negotio iuramentū adhibere) Hoc autē Christianis nō licet, sed tantummodo cū necessitas exigat, vel ex illo magna utilitas prouētura est, pertinens aut ad dei gloriā, aut ad proximī utilitatē, quæ citra iuramentū non esset puentura. Nec ista cohortatio fit, eo q; iuramētum ex sui natura malū sit, sed quia ex illo de facili inciditur in periculum. Ad quod præcauendū interdicitur, & iuramentū liberū & bene placitū, quod Iudæis vt imperfectioribus fuerat permissum. Enimvero illis id quod prauū est sui natura erat vetitum. Christianis autē erat vtpote perfectioribus nō solū prauū, sed etia; id quod specie qdā prauū habere posse videt, & ad malū præstare occasionē. Quantū autē vnū ab altero differat, quātoq; institutū Christi præstet instituto legis Moysi iam vides, Christus vetuit iuramētū incassum assumi. Moyses hoc nō vetuit. Christus docuit iurādū procliuatē vitandū esse, Moyses ad duritiem Iudæorū permissū. Vult igitur Christus id quod ratio ipsa iudat nō ē iurādū, nisi magna opportunitate vel necessitate vrgēte, quapropter & raro ē iurādū, & tāmmodo ob magnū negociū. Pro re autē turpi aut indigna minus necessaria nequa; sed prorsus ab illo abstinendū: nō ppter iuramētū naturā in se, sed ob causas pdictas.

H Ob quas & in veteri testamētō docet nō esse assuescendū nec multū iurandū. Inquit. n. ecclesiasticus. Vir multum iurās replebitur iniquitate, & nō discedet a domo illius plaga. Quāobrem, nō quidē quia iurat, quod lege permissū erat, sed quia multū iurans incutus etiā quādoq; peierat. Quāobrem & rursus inquit ecclesiasticus iurationi nō assuescat os tuum &c. Iuramētō enī assuetus sæpe imprudens ex consuetudine periurat. Ex hisq; videre quomodo quādoq; iurandum sit: & quādo a iuramento abstinendū. Tunc quidē iurandum est, cum Dei honor illud poscit. Præterea quando maior ingruit necessitas vel

ingens exinde sequitur utilitas. Cum autem negotium his conditionibus vacat nequaquam est iurandum. Primi generis exemplum docuit Paulus alterius sancti patres cum aut iuraverunt aut ab alijs iuramentum exegerunt. Moyses enim vi in Deuteronomio scribitur, præter citata ad primores populi Israel recitata lege inquit. Et hæc iuramento non solum vobis affirmo, sed cunctis absentibus & presentibus. Non esse autem iurandum citra hæc, quod est tertium, docuit Christus illis verbis, Ego autem dico vobis &c.

Quapropter nequaquam obare possum inductum more & consuetudine adigendi ad iusiurandum quocumque in negotio humili & indigno ita ut inductum sit iurare vel in causa denarij. Præterea & quod magis mirandum ab ipsis iudicibus exigi iuramentum ad veritatem eruenda a miseris qui questionibus subiiciuntur quasi non satis sit curare vi tormentorum extorquere veritatem nisi adhibeat & iusiurandum quo more magna sane peierandi præstatur occasio, dum salutis consilietis mortis timore perciti peierare malunt quam perire. Si autem tormentorum servituta non vincunt ad verum fatendum, perfectio nec iusiurandi religione cogetur. Quapropter videtur præstare altero tantum genere uti ad eruenda veritate, hocque habita ratione personarum quæ inquiruntur: neque villo modo adigere ad iurandum audacioris, facinorosos numinisque irreverentes, quos constat peieraturos ad mortem præcauenda, cum causis longè leuionibus varia scelera perpetrarint, & sæpiissime perulio graviori, quibus illud sit inter maxima. Iusiurandi enim religionem certe negligit qui sacrilegium committere, inlicitum facere, aut summum Deum blasphemare non formidavit. Tales enim potius torquendi sunt quam iureiurando adigendi. Quibus autem videretur satis adhibendum esse iuramentum quavis forte nemini par sit ubi causa capitis agitur, os metum præsentis periculi perturbantem nullo pacto videntem esse torquendi post susceptum iuramentum ne cruciatum vi inducatur ad peierandum quod sæpe accidit cum præter modum tormenta adhibent. Impellunt enim nonnulli dolorum acerbitate in propriam perniciem fateri se fontes esse scelerum quæ vel nunquam cogitarunt, & simul peierare. Quapropter ne utique videtur admiscendam iusiurandi religionem tartareis suppliciis. Quapropter & moderanda esse videtur consuetudo adigendi quoscumque ad sacramentum citra discrimen. Contingit enim multos adigi incautos & infirmos. Quæ grave sit contraire iusiurandi religioni, nulloque pacto adhibere iuramentum in causis trivialibus & indignis testimonio tantæ authoritatis præstanto tam facilem peierandi occasionem, prætextu eruendæ veritatis. Proinde nemo adigendus videretur sacramento nisi antea admonitus & edoctus quanta sit sacramenti religio, & quam indigne peierare. Sed hæc missa faciamus non enim ad controuersiam nostram pertinent: quæ in hoc sit, An Christiano liceat iurare expeditæ aliquando, an prolixius dedecet & interdicitum inde quo satis dictum esse puto.

Verum unus adhuc videtur restare scrupulus, An videlicet is qui iurat frequenter, nec tantum pro re necessaria aut valde comoda, ad quæ confirmanda non indigne omnipotens invocari in testem potest, cum Christi decretum prætereatur qui tantummodo huiusmodi iuramenta vetat ut probauimus, peccet ita quod reus criminis sit quod mortale vocat. Prima autem fronte consideranti probabile videtur huiusmodi esse. Si enim illud est Christi præceptum, illud est poena mortis, transgrediendi imponit uti & cæteris illius mandatis. At contra non videtur consentaneum quod libet iurare (modo non peieret) citra necessitatem aut magnam causam mortaliter delinquentes: cum iurare possint tum ex consuetudine quodammodo non animaduertentes, tum etiam quodcumque sciens & volens ad asseverandum aliquid verum quod valde credi cupiat, non animaduertendo se transgredi diuinum præceptum cum hoc inter mandata communia non recedetur, videlicet non esse iurandum nisi necessitate cogente aut magna vrgente commoditate. Præterea cum difficile sit de ipsa necessitate aut commoditate discernere, facillimum est iuramentum falli in testiman-
da ipsa necessitate vel utilitate. Quapropter videtur excusandus. Rursus cum dictum sit in iuramento esse iurandi licentiam ad perjurium præcauendum, cum quis iurat pro re sibi certa vel persuasa, se peierare non posse cognoscit. Quocirca in peierando discrimen non incurrit. Ex his autem semper apparet durius videri censere iuramentum citra necessitatem semper mortaliter delinquentes: sed potius censendum tantummodo peccare ad mortem, cum ex perfecto animi decreto ita sciens & volens iurat de re quam turpem aut indignam esse scit: & ob quandam complacentiam & voluptatem quam in iurando capit, præsertim si cum iurat id faciat sciens institutum Christi hæcque

sententia videtur probabilius opposita, responderique potest, argumento suadente contrarium ab his qui illa probauerint, illud non esse proprie inter Christi precepta recensendum, sed potius inter consilia communia, tamen & non propria uni tantum vite generi: ut illud, Si vis perfectus esse, vade vende omnia &c. & similia quae non dantur omnibus, sed tantum volentibus illud vitae genus suscipere. Hoc autem datur omnibus Christianis, ut a cunctis peierandi lapsu diuellatur. Quāobrem & huiusmodi est ut quaedam precepti ratio ipsi inhæreat, quae in hoc stat ut peierandi occasio, quod fieri potest, auferatur. Sed iurans in superius dictis generibus & alijs similibus non exponit se manifesto discrimini peierandi: & si in aliquo se exponeret mortaliter peccaret. Tāto autem magis abest a periculo quanto rarius iurat. Quāobrem qui nunquam iurat nisi coactus (ut superius diximus) in securissimo & optimo statu est qui cum ab omnibus sit exoptatus nunquam est temere iurandum. Et ob hoc dicit dominus: Dico autem vobis non iurare omnino. Sed quod in eo statu se collocet homines non est preceptum sed consilium. Non enim obstrinxit nos dominus precepto, sed tantummodo hortatus est. Et hæc de iuramento dicta sufficiant.

✠ DE MENDACIO ✠

LIB. XXIII.

L

Vperest ut videamus quid de mendacio scripsisti. Scripta enim tua testantur te in eorum numero esse recensendum qui putant mentiri cum res postulat nullum esse piaculum. Inquis etenim in scholijs Tomi secundi in Hieronymum. Plato in rei publicae libris vult ciuitatis custodes callere artem mentiendi, & populo imponere, quoties id exigit utilitas, reliquos mentiri vetat. Vulgus enim crassum non ducitur veris. Alioquin quorsum erat opus tot caerimonijs in lege Moisaica, quae Hieronymus ob id scribit tradita, ne in deorum cultum prolaberentur? Porro quae scribit Augustinus de mendacio, quaeque traduntur a nostri temporis Theologis, partim eiusmodi sunt ut etiam si maxime sint vera, a communi sensu vehementer ab-

horreat. Et in Methodo ita ais, Cum legamus, Perdes omnes qui loquuntur mendacium: quosdam tamen probos viros mendaciosos legimus, ut Abraham & Iudith &c.

M

Quibus verbis declaras te sentire non tantummodo licere mentiri pro re & tempore abique peccato, verum & expedire. Quae Priscilianistarum haeresis fuit summe detestanda, diuo Augustino teste. Illa enim sententia non pugnat solum cum ratione naturali, verum etiam cum innumeris scripturae testimonijs. Cum homini tantummodo exclusis ceteris animalibus datum sit eloquium, utpote rationis participi, ut ea quae mente concipit, alteri significare valeat ad commune commodum. Quandoquidem voces sunt ut sapientissime Philosophorum principes edocuit, tum eorum quae animo percipiuntur & existimantur, tum affectum qui in ipso sunt signa & notae: id est vox data est ad signanda ea quae interne concipiuntur, animoq; insunt. Ex quo sequitur oportere illas eis esse consentaneas. Si enim ab illis dissentirent, nequaquam ea indicarent. Nam, ut inquit Augustinus: Quis aliquid nunciat, testimonium perhibet animo suo &c. Quāobrem nequaquam viles forent, sed contra valde incommode. Cum magis ad fallendum essent idoneae, quam ad docendum, aut ad fidem faciendam. Qui igitur mentitur non ad id vocibus utitur ad quod ab natura instituta sunt. Quāobrem & peccare cōiungitur, cum aduersus naturae praescripta agat. Abutitur enim donis illius peruersè, longeque praestaret articulata voce carere uti bruta animalia, quae tamen sonitu quodam suos affectus significant, quae illa perperam uti: cum hæc fallat, quod iniquum est. Carens autem illa quāuis indicare non valeat omne quod internum est, attamen nec fallere potest. Quod tamen non videtur animaduertere qui mendacij patronum agunt. Sed quia mentiri eis quandoque vtile esse videtur, publicè incommodum quod ex mentiendi prouenit non atten-

dunt. Tollitur quippe omnis humanus conuictus: omnia commercia si mentiri liceat, hoc quoque ex socialibus & disciplinabili soluium quid aut mutum gregatilis redditur. Animal enim voce carens ad conuivendum inhabile est. Cum maxime conuictus constat ex multis officiis, quæ mutuo præstatur patet factis ope vocis vicissim his quæ unicuique usus esse possunt, quod ab elingui aut mendaci perfici non valet. Quam enim fidem præstabit quis alteri aliquid petenti, si illum mentiri existimet? Quod quidem existimare licet si mentiri liceat. Qui enim quolibet in negotio mentitur, pari modo in quocunque alio metiri potest. Quamobrem nulla certa fides eius verbis præstari valet. Ex quo sequitur vniuersam commerciorum commoditatem tolli cum illa vocibus ut plurimum & commodissime transigantur. Quo circa nec vlla priuato quopiâ in negotio commoditas quæ ex mendacio aliquo provenire queat cõferri in perniciem valet huic publicæ incommoditati conuictum & commercium aboleri. Nullo igitur pacto mentiendū etiā si priuato in negotio videretur fore opportunū. Cum priuata commoditas publico dāno cõsequiparari non queat.

Quia de causa nec pariter detestanda fictio omnis siue simulatio quæ gestu quopiâ aut vestitu alijsve signis & motibus peragitur: licet æque imponere studeret fingens atque is qui mendaciter loquitur. Quia mendaciū nō damnatur ob id quod fallat eū cui quis loquitur: cū falli nō semper obstat, sed pluribus in negotiis sit opportunū. Quocirca licet omne mendaciū ad fallendū proferatur, nō tñ oīs qui fallit mendax est: sed is tantūmodo qui fallum assensum fallēdi proposito. Fictio autem aut simulatio cū verbis non agatur, sed rebus quibus indifferenter uti possumus ad diuersa indicanda, licet fallendi animo fiat, nō tamē aduersus præscriptū naturæ agit qui fingit, ventis re ab ipsa instituta ad verū exprimēdū, peruersæ & in contrarium videlicet, ad fallendū. Non enī in fallēdo est peccatū, nec fallere prorsus inhibitu: sed tantūmodo cū ad incommōdū eius qui fallitur spectat: mentiri autē semper malum & prorsus interdicitur. Cū mendaciū proferre non possit quin derogat publicæ commoditati. Quāobrē licet non semper noceat ei qui fallitur, sed prodesse valeat: semper tamen obest ei qui illud profert: cum voce abutatur contra id quod a natura instituta est. At dissimulans siue quouismodo fingens in rebus quæ nec nocere possunt illi cui imponit, quinimo nō nunquā prodesse nec sibi ipsi nec publicæ commoditati obest. non enim agit contra naturæ præscripta: cū res illæ ab ea non institutæ sint ad vnum tantum significandum, uti vox ad animi conceptū. Et præsertim illud quod existimat is qui fallitur. Quamobrē si quis illis utatur ad fallendum, modo non noceat, nec aduersus naturæ institutum agit, nec publicæ utilitati derogat: sed sibi quandoque consulit, & cōmuni cōmodo vel patriæ vel aliorū. Ut verbi gratia, Si quis per terras hostium transiurus mutet vestitum patrum, ne agnoscat: fallit quidem hostes, nec tamen nocet, suæque salutis consulit. Non enim is vestitus natura institutus est ad signandum eum esse illius regionis hominem, sed eius patriæ hominū constituto & more. Quo etiam ad ornatum uti possumus. Et ad protegendum corpus a frigore cæterisque offensionibus. Quāuis igitur videns hominem ita vestitum fallatur in iudicando cuius sit, verbi gratia, putans illū esse Hispanum qui Galus sit, hoc nihil attinet ad simulandū, licet illud ad fallendum induerit. Similiter si duo fuerint fratres quorū alter grauius ægroter. Cuius filius absens naturæ cōcesserit ipso inficio, si alter ad eum accesserit veste fulgida indutus ut iudicet domi recte se habere omnia, nō hisque luctus esse, fallendo ægrotum fratrem, eum seruabit, nec sibi ipsi erit nocuus: cū præscriptis naturæ non contrauerit, nec publicæ utilitati quicquid detraxerit. Quo genere fictio nis legimus usum fuisse Dauid cum fugeret a facie Saulis illum persequētis. Apud Achis regem Geth. Inquit enim scriptura, Et immutauit os suum coram Achis, & collabatur inter manus eorum & impingebat in ostio portæ fluebantque salure ex ore eius in barbā, & ait Achis ad seruos, Vidistis hominem insanum? Quare dixistis eum ad me? An desunt nobis furiosi? & cæque amentie significatione seruauit se.

Tamet igitur quālibet liceat per re & tēpore fingere dissimulatio aut assimulatio (nec enim semper tenemur proloqui omne verū & pādere cordis nostri secreta & sensus oēs internos) attamen nūquā cōuenit aduersantia ipsi verba, pferre ad fallēdū quā pperie est mentiri. Id autē plurimis diuinæ scripturæ testimonijs cōprobatur. Inquit enim Psalmographus, Perdes

omnes qui loquuntur mendacium. Et rursus, Delictum oris eorum sermonē habitoꝝ ipsorum. Et in prouerbijs, Qui mendacia loquitur, nō refugiet. Et in ecclesiastico, Nō cōtradicas verbo veritatis villo modo. Et rursus in prouerbijs, Sex sunt quæ odit dñs, & septimū de testatur anima eius, Linguā mendacē, manus effundentes sanguinē innoxii, proferentē mendacia, testē fallacē &c. Et in libro Sapiētīe Os qđ mētitur, occidit aīam. Sūt & pluri ma alia veteris testamēti loca mendaciū detestantia. Cū nec vnū sit reperire in quo probetur q̄uis in describendis hīstorijs aliqua referantur prolata mendacia, vel ipsius specīe habentia. Esaias quoq; inquit, Vg filij mēdaces. Sed & in nouo testamēto multo etiam expressius excratur mendaciū, & ij qui ab eo prorsus immunes fuerunt, cōmendantur. In Apocalypsi enī scribitur de his qui sequūtur agnū quocūq; ierit: q̄ in ore ipsorū nō est inuentū mendaciū. Et rursus, Nō introibit in ciuitatē dei aliquod abominatiōē faciēs & mendaciū. Et iterum, Extra portam ciuitatis dei sūt canes venefici, impudici, idoli seruantes, & omnis qui amat & fallit, mendaciū. Ad hęc omnibus mendacibus pars illorū erit in stagno ardētī igne & sulphure. Paulus autem apostolus erudiens Ephesios quales mendaciū loquimini veritatē vnusquisq; cū proximo suo. Et ad Titū cōdemnans Creten ses inter cetera eos reprehendit q̄ essent mendaces. Et Ioannes præter ea quæ in Apocalypsi, hoc dicit in epistola prima. Omne mēdacium ex veritate nō est: ex quo sequitur ex deo non esse, neq; ex domino Iesu Christo: qui summa veritas est, quod autē cōtra veritatē est a malo est, mali ergo mendaciū & a diabolo progenitū & natū quod & saluator dominus Iesus declarauit in Ioāne his verbis. Vos ex patre diabolo estis & desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio & i veritate nō stetit, quia nō est veritas in eo. Cum loquitur mendaciū, ex proprijs loquitur, quia mendax est & pater eius. Tu autem contra hęc tam expressa testimonia audes patrocinari mendacio, & diuum Augustinum ab illis edoctum taxare: quod de ipso disputans tradiderit quæ valde abhorrent a communi sensu. Idem & facere neotericos theologos.

P Non profecto putare debes Erasme quæ a tuo sensu abhorrent a ceterorū quoq; & communi abhorre. Sensus enī Augustini & ceterorum patrum longe diuersus est a tuo: qui tū tuo nō inferior sed longe exactior & perfectior ab omnibus existimatur. Cui & hoc in dogmate ratio nobis innata, quæ verus communis sensus mortalium est, altipulatur, vt superius declaratum est. Præterea cū contrarium sit veritatē mendaciū, & ex diabolo ortum: quomodo valeat esse probandū? Oratorū autē moris est & eorum quicūq; fas agunt mentiri, quotiescūq; opportunum sit ad causam quam sustinent agendā. Quocirca forte minus mirandū te mendacio patrocinari ab illis edoctum.

Q At forte inquires nonne ratio suadet ad vitandum aliquod ingens malū vel ad magnū bonum consequendum, quandoq; esse mentiendū: præsertim cū mentiēdo nemini nocereamus: multis autem opitulemur? Nonne & maioris malī vitandū gratia minus malum est peragendum? Plurima enī extant exempla in scripturis vitorum qui probatissimi fuerē, quos tamen legimus fuisse mēdaces. Proinde quomodo improbabimus omne mendaciū? Sanctus nempe Abraham apud Aegyptios Saram dixit esse sororem suam & non vxorem. Et Isaac pariter dixit Rebecam esse sororem suam. Et Iacob dixit Isaac patri se esse Esau primogenitum: quoniam maior seruiet minori. Obstetrices etiam Aegyptiorū mentitæ sunt de filijs masculis populi Israel, & a deo ob id factū remuneratæ sunt. Rursus Raab apud Hierichitinos mēta est vt seruaret exploratores populi Israel &c. Quibus omnibus vna responsione fieri potest satis Cui hoc præmittendū nullum reperitur exemplum in lege Evangelica nouoq; testamēto, in quo omnia ad perfectum redacta sunt. mendaciū a quopiam probato viro prolātū.

R His autē quæ de veteri adduxisti, licet tibi daretur ad cōtentionē diffugiendā aliquid eorū verū fuisse mēdacium. Respondeo primū illa tātummodo recitari in veteri scriptura, nō autē per ipsam pbari. Quzobrem nec ex eo cōiūci, mendaciū defendi posse, q̄uis probati viri etius temporis illa protulissent. Nā & iusti aliquādo delinquent iuxta Psalmographum,

septies in die cadit iustus. Quamobrem nec in his imitanda iustorum exempla, sed in quibus
 p̄fecerit & q̄ optima sunt. Et p̄fectum ab Euangelij p̄fessoribus quos vult legis sublimior
 res sectatores cōuenit ab omni labe esse immunes, si perfectionis fastigium quo tendunt
 attingere velint. Sed & verissime dicere possumus illa nō fuisse mendacia cū prophetico
 spiritu prolata fuissent. Cuius dicta aut facta nulli legi subiiciuntur. Mysticas autē locu-
 tiones nō esse mendacia manifestū est. Cū verissime significant id ad quod prolata sunt
 quod agnoscitur ab his qui illas intelligunt, quia aliq̄ ea non capiētes aliud sentiāt. Omnis
 enī enūciatio ad id quod enūciat referenda est. Omne aut figuratū aut factū aut dictū,
 hoc enūciat quod significat eis quibus intelligēdū prolātū est, vt rectissime sentit Augu-
 stinus. Nemo enī tā obtusus est qui putet metaphoricās locutiones esse mendacia, cum
 tñ aliud pretendat ab eo quod sonant, vt cū dicimus prata ridere, & segetes luxuriare, &
 huiusce generis infinita, quæ per translationē referuntur. Præterea etiā respōderi potest
 multis minus diligēter res percipētibz videri illorū plurima esse mēdacia, quæ tñ ne
 quāq̄ fuerūt, vt illud Abraham, & illud Isaac. Superius. n. diximus, nō cū mentiri qui tacet
 verū, sed qui dicit falsum aio fallēdū. Nō autē dixit pater Abraham Sarā nō esse vxorē suā,
 mentis. n. fuisse, sed dixit, dic q̄ mihi soror es, quod verū erat genere paterno. Secundū
 autē Hebræorū & scripturarū cōsuetudinē, vt optē pbat diuus Hieronymus, huiusce mo-
 di dicūt frēs & sorores, quia eiusdē cognatiōis sūt. Sara aut hoc pacto Abraham soror erat
 Quod aut de obstetricibus & Raab scriptū est: nō cōmendantur ob id quod mentis fue-
 rint, nec pramiātur: sed ob opus misericordiæ quod peregerunt. Propter quod & indul-
 sit dominus eis mendacium. Leuius enī peccat qui mentitur ad bonū peragendū, q̄ qui
 ad malū. Quod apposite & vere docuit Rabanus Theologus egregius super illud libri
 Sapientiæ, Os quod mentitur, occidit animā. Inquies, Est mendaciū leuioris culpæ cum
 quis mentitur præstans beneficium. Q̄ autē scriptū est deum beneficisse obstetricibus
 Hebræarū & Raab meretrici, non idcirco factum est quia mentis fuit, sed quia miseri-
 cordes fuerunt, nec remunerata est fallacia, sed beniuolentia. Sic ille.

Ad alterū argumētū, quod magis vrgete videtur, primū dico illud attingere aliā quæ-
 stionē ab ea de qua huc vsq̄ differuimus. In hoc enī sit cōtrouersia nostra, q̄ tibi videtur
 aliquod mendaciū non esse malū. Ego aut a diuo Augustino & ceteris patribz edoctus
 cōcedo quodetq̄ prauum esse. Hæc autē quæstio est, an vnq̄ sit mentiēdū, vt puta maio-
 ris boni allequendi aut ingentis mali vitandī gratia. Quantū ad primū dico rationē suade-
 re nōq̄ esse mentiēdū. Cū dicitur non esse faciēda mala vt eueniant bona. Malū autē esse
 mendaciū iam probatuū est. In altero maior videtur esse difficultas: Cum videatur cō-
 sentaneū ad id quod iniquius est vitandū minus iniquū esse peragendū. Quod quidē verū
 esset si quis redigi posset in has angustias, vt alterū peragere necesse esset, sed id nō cōtin-
 git. Nemo enī ad peccandū cogi potest, cum voluntatis arbitrio nemo vim inferre va-
 leat. Verū si adhuc magis instas dicēs: quid videri ad vitandū ingens proximī incōmo-
 dum corporis aut spiritus, mentiri licere citra damnum cuiuscūq̄. Respōdet tibi probatissi-
 mus Iob, Deus nō indiget mendacio vestro. Valet quidē oīpotens vitare ne eueniat id
 quod deterius est si ei videbitur opportunū absq̄ mendaciō nostro. Quāobrem cum his
 coarctamur angustijs, humillime deprecādus est vt prouideat ne quod imminet eueniat
 siue corporis siue spūs malū fuerit. Atq̄ cōgruere videt bonitari diuinæ, q̄ si quis mēti-
 tus simpliciter fuerit ad seruandam alterius vitam propter deū vt magis attendat ad opus
 misericordiæ peractū q̄ ad prolātū mendaciū. Illudq̄ gratū sit magis q̄ hoc displiceat,
 quod declaratum est in facto obstetricum & Raab.

Quapropter si dicatur quātū ad bonū corporis & omne id quod tēporaneum est quā-
 tūcūq̄ ingens fuerit neutiq̄ esse mentiēdū, eoq̄ nullum malum spiritus quis exile sit eligē-
 dū p̄pter quodcūq̄ cō modū corporis. dura quidē videtur sententia vt permittēdū sit po-
 tius aliquē iniuste terrefici, q̄ simplex mēdaciū proferre, quo ille seruari possit. At tamē,
 vt dictū est, provideat potest dominus si ei placuerit ne id eueniat. Sed quō modocūq̄ res
 se habeat hoc certū est, omne diligenti adhibendū esse & cautionem ad mendacium cul-
 tandū. Potest enī seruari homo aliā viā alijsq̄ modis q̄ mentiēdo: q̄ si ita coarctamur

ut oīno alterū sit futurū procēdus summe deus, ut vel utrūq; amoueat, vel qū eligendū sit
aspiciat, qui si suggereret falsum esse dicēdū, illud nō esset appellādū mendaciū. Licet vides
rerū q; arbitrio libertatis spīritus esset prolatū, nō ut cuiq; noceret, sed potius ut feruaret.
V Sed quid ad vitandū malū spīritale, legē ne certā habemus quā sequentes aberrare ne
queamus? Dicendū equidē reor secūdū charitatis institutū bonū nostrum alterius bono
cuiuscūq; generis modo par sit preferendū esse. Ex quo sequitur malū propriū potius vi
tādū q; alterius. Cum igitur res ad has angustias redigatur manifestū est quāta diligentia
vitādū sit mendaciū, nullūq; pacto esse proferendū ad aliquod ppriū siue cōmune cōmor
dū, tātūmodo ad hanc mortālē vitā pertīnens. Tu autē ais, Platonem velle in libris recipi
blicas praesides ciuitatis populo imponere quoties id exigit vtilitas, eo q; vulgus crassum
nō ducatur veris, quod & si censeret Plato, quid tū? Nōne & eisde in libris plurima alia
cōstituit detestanda, quae neutiq; fuisse probatae. Quinimo a pluribus philosophis, & pre
sertim ab Aristotele eius discipulo reprehensae ut & statuit de rerum & fortunarū com
muniōe, de vxoribus & plerisq; alijs. Non enī Platonis dogmata nobis legē constituit,
sed i eiū Christi. At certe nec Plato vnq; intellexit proprie esse mentendū, tametsi statuit
esse opportū cū quēq; ad vitatē propriā fallere valeamus alijs modis q; mendacio, ut
pote apologetos ei proponētes aut agentes fabulas. Cui illa magis inhērent. Ipsum animū
facilius subeunt quae persuadere malumus qua industria ex his quae multitudini notiora
sunt deducuntur ad assentiēdū ignotioribus. Gaudet enim populus ille imaginibus & su
guris suis & ita illa quae narrantur nō esse vera, quātum ad id quod verba primū cōmunis
ter signant. Quapropter & his facilius persuadetur, ut Romanæ plebi contigit. Cū a pa
tribus dissētiēs in morē sacri secessisset, sicuti Lilius testatur. Nec vllis rationibus a cō
plūbus legatis ad eā a Senatu trāsmisissā sentētia dimoueri potuisset. Apologo tandem
illo de vētre a Menenio Agrippa recitato mox persuasā in gratiā & cōcordiā cum patris
bus rediit. Nemo tū est tā rudis qui putet Apologos ut Aesopi & ceterorū fabulā, quae
narrari licet uti allegorici ad aliquid docēdū, & facere aues vel quadrupes loquuntur
men quia aliud signant q; verba cōmuniter exprimāt, nemo mēdacē arbitrabitur qui illa
cōfingat aut recitabit. Sed quid ad rem pertinet q; inducis in lege Moisaica traditas fuisse
cērimōnias ad imponēdū populo? nisi velis omnipotētē deū eā legē tradidisse ut suo pecu
liari populo iponeret: quid absurdius dici possit? Nec tibi opitulatur Hieronymus
quis dicat illa tradita ne in deorū cultū prolaberentur: quae causa licet vere sola fuisset illā
tradēdi, nō tū illis cōtinere in officio pplm esset illū decipere. Cū nihil falsum esset pposi
tū ad eā fallēdū sed nequaquā Hieronymus sentit illa sola ratiōe legē. Moisaicā fuisse traditā
data nāq; fuit lex, & illa cērimōniā institutae tū ad meliora signāda quae erāt futura, tū ad
præparandū populum ad illa recipiēda, utpote typo quodam antea præfigurata.

✠ OPERIS CONCLVSIO ✠

ET DISPUTATIONIS FINIS, PRO LIBRO. XXIII.

X

Ed quid ago adhuc differens? nam res pōscitē pūq; postulat
ut tandem labori modus ponatur: cum propositum iter iam
absoluerimus, optatumq; litus ex alto prospiciatur. Nā pūq;
fatis vela ventis dedimus, procellosiq; æquoris vasta spatia su
mus emensi. Perferam cum cymba nostra diutius colluctanti
bus vndis agitata, iam fathicet. Quapropter & cathaā nobis
legenda & placido cursu contendendum, ut potiū subeamus,
alacres q; remis incumbentes continenti applicemus: immen
sas omnipotenti deo gratias agentes qui ceptum cursum per
ficere dederit. Nam & apprimē conuenire videtur in percussa
ri argumento damnandū mendaciū, quod tu tueris opus absol

uere. Cum veritatis tuendæ gratia vniuersum laborem huc susceperimus. Non enim vir clarissime contradicendi tibi studio aut minus beneuolo erga te animo quicquid scripsimus hoc in opere sed tantummodo religionis nostræ zelo dogmataque & ritus illius defendendi gratia cum placita tua vt ex recitatis locis constitit illorū plurimis e diametro pugnet, immutaretque illa omnia & cuncta innouare verbis tuis contendas, quæ tanto magis nostra sunt quanto maiore industria, arte, eloquentia, & dexteritate, te sunt prolata. Nostri enim hostes domesticos, plus nocere posse, quam speciem amici prætendant quæ apertos inimicos, quorum sola nomina obhorrentur: perinde quæcumque proferunt mox respuuntur. Quapropter cum illa quæ dicebisti aduersantia patrum sententijs, ecclesijs ritibus orthodoxorumque institutis & moribus non hostili veste indutus protuleris, sed sub catholici professione velataque specie quadam pietatis, suauius oriri possint a multis putantibus singulari quadam & saluarem imbibisse doctrinam, idoneam ad reiciendos veterum errores. Noua enim & apte ac iucunde prolata natura omnibus placet, & præsertim iunioribus, cum tamen letale toxicum imbibissent. Hac de causa ad asserendam veritatem dictaque tua discutienda præstita mihi a te non solū ansa & occasio, sed causa ex his quæ ad me scripsisti licet non me satis idoneum agnoscerem qui tale munus subire, tecumque ego imperitus sermone maxima dicendi facilitate prædito de tam grandibus materijs disputarem: attamen impulsu quodam spiritus cum multo timore ac tremore tentauit facere quod in me erat.

Quia in re licet minus affectus fuerim quod petebam, attamen conatus ipse & studium reprehendi non possum. Nec enim condemnatur in faciendis oblationibus ac offerens qui auro & argento caret. Nam facere litantibus maiorum libaminum facultas non est. Hæc igitur tecum colloqui statui, non vt tecum congrededer, quia me non tanti facies non vt obiurgarem, verum vt his admonitum te exiret em ad tua cum animaduersione pælegenda, vt pietatem cunctis rebus præferens posthabito omnis contentionis studio illa & scriptis tuis detrahas quæ multiplicem ansam præstare possunt multis periclitandis, tamque expresse mali sonant vt nulla recta interpretatione defendi possint. Et si qua incipit fuerint, ea ita detrahas vt non nisi offendiculo esse queant. Humatum enim est quandoque labi ad quod procliuiores sunt qui plurima agunt vel scribunt. Qui enim nulla aut paucissima tentant expetunturque quid possint, quemadmodum oportet benefactorum laude careant, ita etiam lapsibus vacat: quos etiam scriptura execratur inquisiens, Maledictus homo qui in vano accepit animam suam. Qui autem semper agunt & laborant in rebus præclaris, vti laude frustrari non possunt, quod conetur ita non rã vigilantes esse valent, vt omne peccatum præcauere queant. Quia morem & usurpatum fuit triuiale illud proverbium, Qui nihil agit non aberrat: quali diceret, Qui multa agunt quidocumque aberrare oportet, quod illi scriptorum generi accidit, qui tanta celeritate præditi sunt, tanto ingenij impetu vel comparandæ gloriæ cupiditate vt statim etiam quod scripserint, antequam recto iudicio ea examinauerint quæ exararunt. In quorum albo re esse recensendum tu ipse pluribus locis & ad me scribens fateris. Quod si in cæteris tibi condonandum esse, in his certe quæ ad religionem pertinent nequaquam condonari potest. Sed de his hæcenus.

Cæterum si quod verbum in differendo mihi exciderit intemperatius, ne in malâ partem accipias quælo, quasi dictum fuerit laudendi gratia, quod cum abfuit a meo proposito quantum animus meus abest, vt detraxeris, vtis docet quod omnes perpetuo a maii & obferuati, te etiam suspexit. Quod obre si quid tale exciderit quod aures tuas offenderet casu dictum putato. Preterea si nimis fortasse fuerim in recitandis dictis sententijsque tuis, collectis primum vnicuique arguendo proprijs, & rursus illis respondendo separatim recensitis, quapropter & legenti fastidium fecerim, veniam esse dandam arbitror. Vtile enim ratus sum cuncta argumenta tua & loca eadem astruente sententiam collecta in medium afferre priusquam eorum aliquid responderem, eo quod integra sententia & perfectus sensus tuus ex omnibus magis elici queat, quam ex singulis separatim dicta se mutuo declarent &

ALBER.PII PERO.SEV QPE.CONCLV.PROLIB.XXIII.

interpretentur. Facile est enim vnica in ppositione, plara sententiola tergierfari & elabi
vinculo pertinacius cōcedendi verbis, te nō sic sensisse, orationēq; esse amphibologicam,
perperāq; ab aduersario acceptam fuisse. Pariter & ignoscendū, si in dillerēdo prolixior
quandoq; fuerim, q̄ necessitas postulare videretur. Inter disputandū enim multa occurrūt
ad rem facienat, quæ tñ cū disputare cōceptū est, dicere non decretū fueret. Prēterea in his
discutiendis, quæ ad religionē defendendā pertinet, potius videtur esse abundandū q̄ des
ficiendum. Et respondendū, non solū obiectis, sed etiā illis quæ a tergierfantibus p̄tinaci
busq; rursus obijci possent, vt p̄fuso is p̄teruendi cauillandiq; materia aboleatur. Vnde
diuus Hieron. aduersus Iouinianū, Statui, inquit, cuncta molimina tua quasi instructam
aciem contra me ponere, & totum hostilem exercitum cum suis turmis ac ducibus con
gregare: ne post primā victoriā alia deinceps pralia nascerentur. Super est vt veniā depre
cer, si quid a me dictū fuerit quod minus rectū probatum ve sit, quod de facili cōtingere
potuit in tam variā & diffusa disputatione. Nihil enim horū pertinacius assero. Nam vt
ille dixit, Sunt bona, sunt quædā mediocria, sunt mala plura: Quæ legis hic, aliter non fit
Aute liber. Scripsi quæ mihi visa sunt veritati consona, & ad pietatem conducētia: quod
si assecutus fuerim in plurimis, gratia per me agendē sunt omnipotenti deo & domino
Iesu Christo Seruatori qui ea mihi proloqui dedit. Quæ autē minus recte dicta fuerit,
ob meam imperitiā illa prorsus abnuo. Cuncta enim subijcio sanctę matris ecclēsię de
cretis, & meliori omnium iudicio, presertim sacre theologię professorum. Det igitur tibi
summus deus Erasme semper optima quęq; sentire ac docere, ac commodissima prolo
qui: cumq; his exoptatam felicitatem. Vale pridie dominicę Resurrectionis. Anno.

M. D. XXX.

Venetijs in Aedibus Lucę antonij Iuntę Florentini
Anno Domini. M. D. XXXI.
Nonis Septēbris

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
AA BB CC DD EE FF GG HH II

Omnesterni preter * & II. qui sunt quaterni

p. 6

